

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

უ რ მ ე ზ ი

XI

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი – 2013-2014

„სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომების“ XI ტომში (ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია) წარმოდგენილია სამეცნიერო გამოკვლევები ენათმეცნიერების, ლიტერატურათმცოდნეობის, ისტორიის, არქეოლოგიის, პოლიტოლოგიის, სოციოლოგიის, სამართალმცოდნეობის, პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის აქტუალურ პრობლემებზე.

კრებული განკუთვნილია როგორც შესაბამისი დარგების სპეციალისტებისათვის და სტუდენტებისათვის, ისე – ფართო მკითხველისათვის.

**„სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი შრომების“
მთავარი სარედაქციო საჭოქო:**

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯონი აფაქიძე** (თავმჯდომარე); ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მალხაზ აშორდია**; ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ლია ახალაძე**; სამართლის დოქტორი, პროფესორი **ვეფხვია გვარამია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპასქირი** (თავმჯდომარის მოადგილე); ქიმიის დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ ფაჩულია**; ფილოსოფიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ელგუჯა ქავთარაძე**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლედა ქობალია**; ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი **დავით ჯალალონია**.

**ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერიის
სარედაქციო კოლეგია:**

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპასქირი** (მთავარი რედაქტორი); პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **გურამ აბესაძე**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **დიანა ალანია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯონი აფაქიძე**; ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი **ემა კილანავა**; სამართლის დოქტორი, პროფესორი **მიხეილ მამნიაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მარიამ მირესაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ტიტე მოსია**; ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი **მერაბ ნაჭყებია**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ოლღა პეტრიაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლუარა სორდია**; ფილოსოფიის დოქტორი, პროფესორი **კახა ქეცბაია**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლედა ქობალია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ვახტანგ ჯაფარიძე**; პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯემალ ჯინჯიხაძე**.

სარედაქციო კოლეგიის პასუხისმგებელი მდივანი – ისტორიის დოქტორი, ასისტენტი-პროფესორი **კახა კვაშილავა**

SOKHUMI STATE UNIVERSITY

PROCEEDINGS

OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY

XI

Humanities, Social and Political Sciences Series

Sokhumi State University Press
Tbilisi – 2013-2014

UDC 06.055.2

S 75

The XI volume of **PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY** (*Humanities, Social and Political Sciences Series*) represents the researches on the topical issues in linguistics, literary studies, history, archaeology, political sciences, social sciences, law, pedagogics and psychology. The authors are professors of the newly established Sokhumi University.

The edition is intended for the specialists, students, and general readers.

**CHIEF EDITORIAL COUNCIL OF
“PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY”:**

Doctor of Historical Sciences, Professor **Joni Apakidze** (Head of the Council); PHD in History, Associate Professor **Lia Akhaladze**; Doctor of Physico-Mathematical Sciences, Professor **Malkhaz Ashordia**; PhD in Law, Professor **Vepkhvia Gvaramia**; PhD in Philosophy, Associate Professor **Elguja Kavtaradze**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Leda Kobalia**; PHD in Economics, Professor **David Jalagonia**; PHD in Chemistry, Professor **Zurab Pachulia**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Deputy head of Council).

**EDITORIAL BOARD OF
HUMANITIES, SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES SERIES:**

Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Editor-in-Chief); Doctor of Political Sciences, Professor **Guram Abesadze**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Diana Alania**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Joni Apakidze**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Vakhtang Japaridze**; Doctor of Pedagogical Sciences, Professor **Jemal Jinjikhadze**; PhD in Philosophy, Professor **Kakha Ketsbaia**; PhD in Philology, Professor **Emma Kilanava**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Leda Kobalia**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Mariam Miresashvili**; Doctor of Philological Sciences, Associate Professor **Tite Mosia**; PhD in Philology, Professor **Merab Nachkebia**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Olga Petriashvili**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Luara Sordia**.

Executive Secretary of the Editorial Board – PhD in History, Assistant Professor
Kakha Kvashilava

© Sokhumi State University – 2013-2014

ISSN 1987-6998

ს ა რ ჩ ე ვ ი
C O N T E N T

ენათმეცნიერება
LINGUISTICS

თამილა ზვიადაძე. ოთარ ჩხეიძის ენობრივი სტილის კომპონენტები	11
Tamila Zviadadze. Language Style Face Components by Otar Chkheidze	25
მარინე კაკაჩია. ტოპონიმები იოსებ ყიფშიძის ლექსიკონში	26
Marina Kakachia. Toponymic Lexis in Ioseb Kipshidze’s Dictionary	32
მარინე კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი, მარინა ჯღარკავა. პირდაპირი სემანტიკური მარკირება ქართველურში	33
Marine Kakachia, Ketevan Margiani, Marine Jgharkava. Direct Semantic Mark-Up in Kartvelian Language	44
ემა კილანავა. მეორადი სემანტიკური აქტანტები და ატრიბუტები, როგორც ზემოქმედების სიტუაციის კომპონენტები	45
Emma Kilanova. The Secondary Semantic Actants and the Attributes as Components of the Situation of Coercion	53
მაკა ლაბარტყავა. გეოგრაფიულ ობიექტთა აღმნიშვნელი სახელები იდიომებში	54
Maka Labartkava. The Names Denoting the Geographical Objects in Idioms	59
ქეთევან მარგიანი. დალის ხეობის ერთი სოფლის ონომასტიკონი	60
Ketevan Margiani. Onomastikon of One Village of Dali Gorge	67
მერაბ ნაჭყებია. ენობრივი სიტუაცია საქართველოში და „ევროპული ქარტია“ უმცირესობათა ენების შესახებ	68
Merab Nachkebia. The Language Situation in Georgia And “the European Charter” on the Languages of Minorities	75
ლალი რატიანი. ტრადიციულისაგან განსხვავებული ანტონიმური ლექსიკონის აგების პრინციპები და შინაარსი	76
Lali Ratiani. The Principles of Designing And Content of Antonimic Dictionary Different From Tradition	87
ოლღა ქავთარია. ნასესხები გერმანული სამხედრო ტერმინოლოგია ქართულ ენაში	88
Olga Kavtaria. The Borrowed German Military Terminology in the Georgian Language	94
ირინა ყრუაშვილი. ჰიბრიდული სიტყვანარმოება გერმანულ ენაში	95
Irina Kruashvili. Hybrid Word-Building in the German Language	104
მანანა შელია. ტოპონიმები, როგორც ლექსიკური სისტემის ელემენტები	105
Manana Shelia. Toponyms as Elements of Lexical System	110
მარინა ჯღარკავა. ისქენდერ წითაშის „ჩქუნი ჭარა“	111
Marina Jgharkava. “Chquni Tshara” by Iskender Tzitaşi	116

Диана Алания. Слово как предмет лексикологического исследования	117
დიანა ალანია. სიტყვა როგორც ლექსიკოლოგიური გამოკვლევის საგანი (რუსულ ენაზე)	121
Diana Alania. Word as the Subject of Lexicological Research (in Russian)	121
Мака Качарава. Языковая норма. Современное состояние	122
მაკა კაჭარავა. ენობრივი ნორმა. თანამედროვე მდგომარეობა (რუსულ ენაზე)	126
Maka Kacharava. Linguistic Standards: Current State (in Russian)	127

ლიტერატურათმცოდნეობა **LITERARY STUDIES**

ნანა არახამია. ლიტერატურული პარადიგმები XIX-XX საუკუნეების ქართული მწერლობიდან	128
Nana Arakhamia. Literary Paradigms from Georgian Literature of 19-20 ^{ies} Centuries	133
ლელა გიგლემიანი, ლელა მირცხულავა. მასობრივი ლიტერატურა და მისი ენობრივ-სტილისტური თავისებურებები პოსტმოდერნიზმის პირობებში ...	134
Lela Giglemiani, Lela Mirtskhulava. Mass-Literature And Its Lingual-Stylistic Peculiarities in Postmodernism Conditions	139
ნინო ვახანია. „დაკარგული თაობა“ თანამედროვე რომანში (ერთი ნაწარმოების მაგალითზე)	140
Nino Vakhania. “Lost Generation” in Modern Georgian Novel (By the Example of One Writing)	148
მირანდა თოდუა, ნონა ქეცბაია. წყალი და მასთან დაკავშირებულ ტერმინთა სემიოტიკა და ქრისტიანულ-მითოლოგიური სიმბოლიკა	149
Miranda Todua, Nona Ketsbaia. Terminology Semiotics Connected To the Water And Christian-Mythological Symbolic	159
მარიამ კილანავა. ზოგიერთი ინგლისური ნეოლოგიზმი თანამედროვე ქართულში (რამდენიმე ქართული ვებ-გვერდის მაგალითის მიხედვით)	160
Mariam Kilanava. Some English Neologisms in Modern Georgian (According to Examples Taken from Some Georgian Web-Pages)	165
ჯონი მარღანია. მწერლის მხატვრული ოსტატობის ზოგიერთი საკითხი	166
Joni Margania. Some Questions of Artistic Mastership of a Writer	170
ნინო მინდიაშვილი. „ბელადი“ – შემოქმედებითი პარალელები	171
Nino Mindiashvili. “Leader” – Creative Parallels	178
მარიამ მირესაშვილი, ნანა არახამია. რომანტიკული ტიპიზაციის შესახებ	179
Mariam Miresashvili, Nana Arakhamia. About Romantic Typification	186
მარიამ მირესაშვილი, ოლღა პეტრიაშვილი. ანექდოტის ჟანრული სახესხვაობები XX საუკუნის კულტურაში	187
Mariam Miresashvili, Olga Petriashvili. Modifications of the Joke Genre	

in the Culture of the 20 th Century	193
ლელა მირცხულავა. „ხელნაწერები არ იწვინ“ (<i>უმბერტო ეკოს რომანი „ვარდის სახელით“</i>)	194
Lela Mirtskhulava. “Manuscripts Do Not Burn” (<i>Novel of Umberto Eco “The Name of Rose”</i>)	211
ტიტე მოსია. დიმიტრი გულიას ერთი ლექსის გამო	213
Tite Mosia. About One Rhyme of Dimitri Gulia	223
ლუარა სორდია. ბალი გალაკტიონ ტაბიძის სახისმეტყველებაში	224
Luara Sordia. Garden in Poetry of Galaktion Tabidze	237
ელენე ჯაველიძე. დივანის ლიტერატურის პოეტიკა იაჰია ქემალის ლირიკაში	238
Elene Javelidze. Poetics of Divan Literature in Yahya Kemal’s Poetry	246
თეა ჯღარკავა. ნარატივი როგორც სისტემური მთლიანი და პერსონაჟის პოეტიკა	247
Tea Jgarkava. Narrative as a Systemic Whole And Poetics of a Literary Character	259
Лилиана Джанашия. Специфика антиутопии в литературе постмодернизма	260
ლილიანა ჯანაშია. ანტიუტოპიის სპეციფიკა პოსტმოდერნულ ლიტერატურაში (<i>რუსულ ენაზე</i>)	266
Liliana Janashia. Specific Features of Distopia in Post-Modernist Literature (<i>in Russian</i>)	267
Нино Этерия. Некоторый аспект изучения комического	268
ნინო ეთერია. კომიკურის შესწავლის ზოგიერთი ასპექტი (<i>რუსულ ენაზე</i>) ..	275
Nino Eteria. Some Aspects of Learning of Comic (<i>in Russian</i>)	275

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია
HISTORY, ARCHAEOLOGY, ETHNOLOGY

ჯამბულ ანჩაბაძე. ბათუმის ოლქის დედა სამშობლოში მეორედ დაბრუნების ისტორიიდან	276
Jambul Anchabadze. From the History of Second Returning to Homeland of Batumi District	289
ჯონი ავაქიძე. ცენტრალური კოლხეთის გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის სამაროვნების ქრონოლოგიის ზოგიერთი საკითხი	290
Joni Apakidze. Some Issues of Chronology of the Late Bronze and Early Iron Age Necropolis in Central Colchis	300
ნოდარ ბერულავა. ანტიკური სააღყო და სანგრევი ტექნიკის ნიმუშები კოლხეთში	301
Nodar Berulava. Examples of Ancient Siege And Destruction Technics in Colchis	308
კახა კვაშილავა. XVII საუკუნის II ნახევრის ყანდაარის ბეგლარბეგების	

იდენტიფიკაციის საკითხისათვის	309
Kakha Kvashilava. To the Problem of Identification of Beglerbegis of Kandahar in 2 nd Half of 17 th Century	325
ავთანდილ კილასონია. „მესამოცდამესამე მეფე“ საქართველოს დემეტრე II თავდადებული (<i>პოლიტიკოსი და ადამიანი</i>)	326
Avtandil Kilasonia. “Sixty Third King” of Georgia Demetrius II the Self-Sacrificer (<i>Politician and Human</i>)	337
მანანა კუპრავა. ურეკის განძის დათარიღებისათვის	338
Manana Kuprava. To the Dating of Ureki Hoard	343
კობა ოკუჯავა. ახინის კულტი უბიხებში	345
Koba Okujava. Cult of Akhen in Ubykhs	351
ზურაბ პაპასკირი. გურანდუხტ დედოფლის როლის შეფასებისათვის გამაერთიანებელ მოძრაობაში	352
Zurab Papaskiri. To the Evaluation of Queen Gurandukht’s Role in the Process of Unification of Georgia	380
თეიმურაზ პაპასკირი. 1938 წლის სუდეტის კრიზისი და ყირიმის საკითხი – ისტორიული პარალელები	381
Teimuraz Papaskiri. 1938 Sudeten Crisis and the Crimean Question – Historical Parallels	396
გივი როგავა. ციხე-სიმაგრე აფსარის ლოკალიზაციის საკითხისათვის	397
Givi Rogava. On the Localization of Fortress Apsar	408
ზაზა წურწუმია. ფერაჰ ალი ფაშა – ანაპისა და სოლუჯაკის გუბენატორი (1781-1785)	409
Zaza Tsurtsumia. Ferah Ali Pasha – Governor of Anapa And Soğucak (1781-1785)	419
ლევან ჭაბაშვილი. თრიალეთის კულტურის სამარხი ძეგლები და მათი ტოპოგრაფია	420
Levan Tchabashvili. Burial Sites And Their Topography in Trialeti Culture	436
რევაზ ხვისტანი, გიორგი რჩეულიშვილი. ლეჩხუმში წმიდა მაქსიმე ალმსარებლის საფლავის ადგილსამყოფელის არქეოლოგიური შესწავლის ისტორიიდან	437
Revaz Khvistani, Giorgi Rcheulishvili. From the History of Archaeological Research of Cemetery of Saint Maximus the Confessor in Lechkhumi	446
ვახტანგ ჯაფარიძე. ანტიკური დიოსკურიის საკითხისათვის	447
Vakhtang Japaridze. Towards the History of Ancient Dioscuria	468
ვახტანგ ჯაფარიძე. ლაზიკის ისტორიული გეოგრაფიიდან (ლესალეს ციხე)	469
Vakhtang Japaridze. From Historical Geography of Lasika (Lesale Castle)	478
Саломэ Бахиа-Окруашвили, Элисабед Газделиани. К происхождению хоронима «Апхазети»	479

სალომე ბახია-ოქრუაშვილი, ელისაბედ გაზდელიანი. ქორონიმ „აფხაზეთი“-ს წარმომავლობისათვის (რუსულ ენაზე)	493
Salome Bakhia-Okruashvili, Elisabed Gazdeliani. To Origin of the Choronym “Apkhazeti” (in Russian)	493
Бежан Хорава. История одной полемики	494
ბეჟან ხორავა. ერთი პოლემიკის ისტორია (რუსულ ენაზე)	503
Bezhan Khorava. History of One Polemic (in Russian)	504

პოლიტოლოგია, სოციოლოგია, ფსიქოლოგია

POLITICAL SCIENCES, SOCIOLOGY, PSYCHOLOGY

ომარ არდაშელია. სეპარატისტული პუბლიცისტიკა სტრატეგიული კვლევების კონტექსტში	505
Omar Ardashelia. Separative Publicism in the Context of Strategic Studies	514
გვანცა აბდალაძე. ქართული სახელმწიფო და საერთაშორისო სისტემის ინტერაქციული ცვლილებები	515
Gvantsa Abdaladze. Georgian State And the Interaction Changes in the International System	523
კახი კოპალიანი, ელენე ჩომახიძე, შორენა ლორთქიფანიძე. ქართული საზოგადოების ღირებულებათა სისტემის თავისებურებები	524
Kakhi Kopaliani, Elena Chomakhidze, Shorena Lordkipanidze. Peculia Rities of Value System of Georgian Society	551
შორენა კორტავა. თანამედრვე ერი-სახელმწიფოები და ღია საზოგადოების წინაშე მდგარი საფრთხეები	552
Shorena Kortava. The Dangers that Face Modern Nation-States And Open Society	561
დავით ჩარკვიანი, დავით ძიძიგური. ზნეობრივი მსჯელობის ფსიქიკური დეტერმინანტები	562
David Charkviani, David Dzidziguri. Psychical Determinants of Ethical Judgement	573
მაია წურწუმია. გენდერული თანასწორობის პრობლემები და პერსპექტივები ქართულ პოლიტიკაში	574
Maia Tsurtsunia. Problems And Prospects of Gender Equality in Georgian Politics	586
მერი ჭანტურია. ინტერესის როლი პიროვნების ჩამოყალიბებისა და განვითარების პროცესში	587
Meri Chanturia. The Role of Interest in the Process of Formation And Development of Personality	593
დაზმირ ჯოჯუა. პოლიტიკური რეალიზმი – საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორიის პარადიგმა (კონცეპტუალური ანალიზის ცდა)	594
Dazmir Jojua. Political Realism – Paradigm of Theory of International Affairs	

(Trial of Conceptual Analysis) 609

სამართალი
LAW STUDIES

მიხეილ მამნიაშვილი. სისხლისსამართალწარმოების ცნება და
სისხლის სამართლის პროცესი 610
Mikheil Mamniashvili. The Concept of Criminal Law Procedure And
Criminal Law Process 623

მიხეილ მამნიაშვილი, ჯემალ გახოკიძე, ზურაბ მეღვინე, ნონა ლომიძე.
სისხლის სამართალწარმოების პოლიტიკა არსებითად
უნდა შეიცვალოს 624
Mikheil Mamniashvili, Jemal Gakhokidze, Zurab Melkadze, Nona Lomidze.
The Changes Are Necessary in Criminal Legal Legislation 630

პედაგოგიკა
PEDAGOGICS

ლელა რეხვიაშვილი. თანამედროვე მასწავლებლის სუბიექტური
თვისება-მახასიათებლები, პედაგოგიური მონაცემები
და სოციალური მოლოდინები მისადმი 631
Lela Rekhviashvili. The Personal Characteristics of the Modern Teachers,
the Pedagogical Skills And the Social Expectations Towards Them 638

რამაზ ჭანტურია. მოსწავლეთა შემეცნებითი შესაძლებლობები
ისტორიის სწავლების პროცესში 639
Ramaz Chanturia. Pupils' Cognitive Abilities in the Process of
Teaching History 642

თამარ ჯოჯუა, ნანა ახოვაძე, მზია თოფურიძე. ქართულენოვან სტუდენტთა
მიერ დაშვებული შეცდომათა ანალიზი და მათი კლასიფიკაცია
(ინგლისური ენის მასალაზე) 643
Tamar Jojua, Nana Akhobadze, Mzia Topuridze. Error Analysis And Classification
of Georgian Students (On English Language Materials) 648

ესე
ESSAY

Leonid Djakhaia. Georgian Rhapsody, Or 100 Years Later
(Futurologic Essay) 649

ლეონიდე ჯახაია. ქართული რაფსოდია, ანუ ასი წლის შემდეგ
(ფუტუროლოგიური ნარკვევი) (ინგლისურ ენაზე) 662

ენათმეცნიერება

თამილა ზვიადაძე¹

ოთარ ჩხეიძის ენობრივი სტილის კომპონენტები

ენა, როგორც ნიშანთა ყველაზე სრულყოფილი და გავრცელებული სისტემა, რომელიც ფასეულობათა სისტემატაა, იმაზე მეტ ინფორმაციას ინახავს, ვიდრე ეს ერთი შეხედვით ჩანს. ენა რთული წარმონაქმნია, იგი სხვებზე მკაფიოდ, ზუსტად აგნებს სოციალური რეალობის ნიშან – თვისებას. ლიტერატურულ ემოციებსაც სოციალური პროცესები განაპირობებენ. მხატვრული ნაწარმოები გამოკვეთს სათქმელს, რომელიც ფაქტს განაზოგადებს. რეალური ფაქტების ასახვით კი შიშვლდება ცალკეული მოვლენები და მათ შემოქმედთა თუ მონაწილეთა ხასიათები. ეს ადვილად, რა თქმა უნდა, არ აღინერება, გამორჩეული მესიტყვე სჭირდება. იდეისა და სიტყვის თანხვედრა მწერლის ფსიქიკაში არსებული მარადიული საიდუმლოებაა, რომელიც მუდმივი დაკვირვების საგანია. მწერალი პირველად მომჩინია ენობრივი შესაძლებლობებისა და თითოეული ფორმა, მის მიერ გამოყენებული, ხშირად მისეული „მხატვრული სამყაროს კუთვნილებაა, მისი ავთენტური „ხელწერის“ გამოვლინებაა“.² მწერლის ენის შესწავლა, მისი ენობრივი სამყაროსა და მხატვრულ-ფუნქციური სტილის რაგვარობის განსაზღვრა, ენობრივი ცნობიერების მასაზრდოებელი წყაროების გამოვლენა, ენათმეცნიერების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია.

ამჯერად ოთარ ჩხეიძის ენობრივი სტილის ზოგიერთ ნიშანზე გავამახვილებთ ყურადღებას.

ო. ჩხეიძის სრულიად გამორჩეული და განსხვავებული სტილის შექმნაში „გამოხატულება ჰჰოვა შემოქმედის სურვილმა, წინა პლანზე წამოენია მწერლის, როგორც სიტყვათშემოქმედის სუბიექტი... მწერლის თვალსაზრისით, საინტერესოა არა მარტო ის, რასაც სიტყვა გამოხატ-

¹ თამილა ზვიადაძე – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ნ. კუპრეიშვილი. ენობრივი ორიენტაციიდან კულტურის ორიენტაციამდე, – ელექტრონული ჟურნალი: „სემიოტიკა“. 5 ნომბერი, 2010, – <http://semioticsjournal.wordpress.com/2010/>.

ავს, არამედ თავად სიტყვა, მისი გრძნობადი, მატერიალური გარსი, მისი ბგერწერა, ჟღერადობა, მოკლედ, სიტყვის ესთეტიკა“.¹

ო. ჩხეიძის ნაწერებში მართლაც, მთელი სისრულითა და ფერადოვნებით გახმიანდა ქართული სიტყვა, წარმოჩნდა მისი აზრობრივი სიზუსტე და ჟღერადობა.

სტილი მწერლისათვის სიტყვათა განლაგების სიღმეშია საძიებელი. ო. ჩხეიძის მოსაზრებით, მხატვრული სტილისთვის გრამატიკული სისუფთავე აუცილებელია, რალა თქმა უნდა, მაგრამ მწერლური სტილი მაინც უფრო ფარული მოვლენაა, ის სიტყვათა განლაგების უკან დგას, ლექსიკურ თავისებურებათა უკან დგას და ჰქმნის იმგვარ სახეებს, ნაწარმოების არსის, ძირითადი აზრის გამოკვეთისათვის რო აუცილებელია. სტილი აქაა საძიებელი, სიტყვათა განლაგების სიღრმეშია საძიებელი. ამიტომ ის უფრო იდუმალია, ვიდრე ერთი შეხედვით გვეჩვენება.

ცხადია, სიტყვათა თავისებური წყობა, თავისუფალი რიგი ორიგინალურობას მატებს მხატვრულ ნაწარმოებს, მაგრამ სწორედ ეს თავისუფლება მოითხოვს უდიდეს ოსტატობას, რათა ენის შინაგანი კანონების გათვალისწინებით მოხდეს სტილის სრულყოფილება. **სიტყვათგანლაგება (პოზიცია) მართლაც, არის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ნიშანი ოთარ ჩხეიძის ენობრივი სტილისა.** ამასთან უნდა აღინიშნოს ერთი თავისებურებაც. ფრაზის სინტაქსურ დაყოფაში უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს ფრაზული და ლოგიკური მახვილები, რომელსაც უკავშირდება გარკვეული აზრობრივ-სემანტიკური და გრძნობად-ემოციური შინაარსი. სიტყვათა ასეთი განლაგება უპირატესად გააზრებული ხერხია, გამოსახვის ეფექტური საშუალებაა. მწერალი მისთვის ლოგიკურ-სემანტიკურად მნიშვნელოვან სიტყვას ან გამოთქმას იმეორებს სხვადასხვა პოზიციაში, გადააქვს საგნის ან მოვლენის აღმნიშვნელი სიტყვის შემდეგ, რის გამოც ხდება მათი აქცენტირება. ავტორი გვატყობინებს, რომ ეს სიტყვა განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია, თანაც როდესაც სიტყვათა ჯგუფი, რომელშიაც მოქცეულია მხატვრული სახე, მეორდება და სტრიქოიდან სტრიქონში გადადის, რიტმულად გამოიყოფა.

„ყველგან მდაბიოა, ყველაფერს მდაბიობა დაეუფლა. მდაბიო განაგებს, მდაბიურს მოითხოვს, მდაბიო მძლავრობს... ყველგან მდაბიური ნამოტივტივდა“²

„ფურცლავდა, ფურცლავდა და იყრიდა კალთაშია ფარფლებსა თეთრსა თეთრი ვარდისასა და ერთი ფარფლი ტუჩებშიც მოიქცია, ფარფლი თეთრი, თეთრი ვარდისაი, გამოიღო და თვალი მოსტაცა ფარფლმა ვარდისფერმა“³

¹ ივ. ამირხანაშვილი. ისტორიის ღია კომპოზიცია. ბოლოსიტყვაობა, – წგნ.: ო. ჩხეიძე. ამაღლება. თბ., 2009, გვ. 396.

² ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 146.

³ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 88.

„შეთხზავდნენ და მიაწერდნენ ყველა ქურდობასა, ნაწილს მაინცა, მიაწერდნენ, მიაწერდნენ და ჩამოენერებოდა მიწერ-ჩამოწერანი თავისთავისაო. ხელისუფლება ებრძოდა მიწერას, თვითონ მიწერდა სიკეთესა“¹

„ტრაგედია ცეკვაჲდა, დრამა ცეკვაჲდა, გადადიოდა ყირაზედა, ჰო, გადადიოდა და გადმოდიოდა, ხაოდნენ და დაბანცალობდნენ, წიოდნენ და ბარციბურცობდნენ და იცინოდა ხალხი, ხარხარებდა ხალხი, ტაშს უკრავდა ხალხი სიცილ-ხარხარითა და ხარხარებდნენ მსახიობებიცა, ხარხარებდნენ, ხარხარებდნენ...“²

„ზოგი მერე დადალულიყო, ანთუ ყველა, დადალულიყო და ბარბაცებდა დადალული სული, ბარბაცებდა, აწყდებოდა ერთიმეორესა, ბარბაცებდა გამზირი რუსთაველისა, დადალული სულებით აღვსებული“³

„უნდა შეინარცხო და არ შეენარცხო, თუ ვინმე მინას შეგეცილება. უნდა შეინარცხო... უნდა, უნდა შეინარცხო“⁴

ტექსტში კონცეპტუალური ანუ საყრდენი სიტყვისა თუ სიტყვების მნიშვნელობათა რეალიზება გამეორების საშუალებით მწერლის ენობრივი სტილის კომპონენტია.

აქცენტირებულია ფრაზის აგების ხალხური ან მასთან მიახლოებულ-ლი, მიმსგავსებული მოდელი, რომელიც უპირატესად ზმნათა გამეორებას ემყარება. გამეორებულ ზმნებს მრავალგსიზობის შინაარსი შემოაქვთ:

„ურჩევს და ურჩევს, შთაავონებს და შთაავონებს, ევედრება და ევედრება“⁵

„ჩნდებოდა პატარა კერპი, ჩნდებოდა და ჩნდებოდა, მრავლდებოდა და მრავლდებოდა“⁶

„ცვიოდა რკოი, ცვიოდა და ცვიოდა“⁷

„ზარი რეკდა, რეკდა და რეკდა ზარი დიდი, შავი კარისა, ზარი რეკდა“⁸

„აიწია და აიწია. გაფუჴდა და გაფუჴდა. გათამამდა და გათამამდა... ველარ მოიფიქრა – გასძლებდა თუ არა ეს ამდენი არაფერი“⁹

მომდევნო წინადადება იწყება იმ სიტყვით ან შესიტყვებით, რომლითაც მთავრდება წინამავალი წინადადება. ასეთი გამეორება თხრობის უწყვეტ ხაზს ქმნის, ერთმანეთს ებმება სიტყვები, რომლებიც უფრო რეალიზებულია ლოგიკური სენტენციის სახით მოწოდებულ თხრობაში:

„გაახსენა ძველი ჩანაწერებიცა, გაახსენა და მიაგნებინა მისაგნები,

¹ ო. ჩხეიძე. ამალღება, გვ. 186.

² ო. ჩხეიძე. ამალღება, გვ. 176.

³ ო. ჩხეიძე. ამალღება, გვ. 198.

⁴ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ. თბ., 2005, გვ. 117.

⁵ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 31.

⁶ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი. თბ., 2012, გვ. 15.

⁷ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 214.

⁸ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 297.

⁹ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 191.

მიაგნებინა და ააცმუკა, ცმუკვა-ცმუკვით გამოვიდნენ რესტორნიდანა...“¹

„გამოაბრუნა კიდეცა, გამოაბრუნა და გააცინა, გააცინა და აათახთახა, აიტანა, აიყვანა, გააზმორა, გააჟრჟოლა...“²

„ეს ხმამაღლა გაიმეორა, გაიმეორა და გაღიხარხარა, გაღიხარხარა და გამოერკვა“³

„მოლაპარაკებას ვანარმოებო?! და ანარმოებ და ანარმოებ და ანარმოებ და ანარმოებ და ანარმოებ და ანარმოებ და ანარმოებ და ანარმოებ და ანარმოებ – ბოლო აღარ უჩანს, თავი ხო აღარა და აღარა. ან რა დასასრულს ელოდები ნარმოებისაგან? ნარმოება ხომ უსასრულოა? ფევი და ფევი, ლაპარაკი ფევი... ნყალი ნაყე“⁴

„ენვის, ენვის შემზარავადა, ენვის...და დის, დის... წვეთავს და წვეთავს, წვეთავს და წვეთავს, დის და დის, ნაწილდება და ნაწილდება“⁵

ლექსიკური გამეორების ნიმუშებად შეიძლება ჩაითვალოს ძველი ქართულიდან ცნობილი პარინომაზიული სიტყვათშეხამებანი, სადაც რიტმის საფუძველი ფუძის ან ძირის გამეორება-მსგავსებაა, მაგალითად:

„ფიქრით ეფიქრა, სხვებიც ხომ ფიქრობდნენ“⁶

„მოეპოვებინა მოსაპოვებელი, მოეხვეჭა მოსახვეჭელნი, კიდევაც მოიპოვებდა, კიდევაც მოიხვეჭდა“⁷

„სწამდათო და სასწაულმაც ისასწაულა, საბედნიეროდ ისასწაულა“⁸

„მიხედვა უნდოდა ამდენ ხალხსა, გაცნობა უნდოდა გასაცნობთა“⁹

„კასპის ზღვას ჯერ ისევ სჭირს თავისი ჭირი“¹⁰

„იქ მხოლოდ კოდალები და კოდალობდნენ, დათრითინობდნენ თრითინები“¹¹

„ტაძარი ტაძრად არ გაეგებოდა, ფრესკა ფრესკად არ გაეგებოდა, წარსული არ იცოდა“¹²

ყურადღება ექცევა სიტყვის ბგერადობასაც. ერთმანეთს ერწყმება სიტყვის ფონეტიკური და აზრობრივი მხარე:

„საცაა გამორჩნდებოდა წაწითლებული, წამოზიდული ძვლები ღანჯეთა... წამოზიდული მომეტებულადა, მომეტებულად წამოწითლებული სიმწვანეშია“¹³

¹ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 293.

² ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 33.

³ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 314

⁴ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 200.

⁵ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 6.

⁶ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 153.

⁷ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 12.

⁸ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 42.

⁹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 97.

¹⁰ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 111.

¹¹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 214.

¹² ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 44.

¹³ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 21.

„...გადასდულებოდნენ ქერქთა, ქმნილიყვნენ მერქნადა...“¹

„აისუსა, ისე აისუსა, სასოებითა თუ საცოდაობითა აღავსებდა ადა-
მიანსა“²

„მხოლოდ რკო თუ ჩამორაკუნდებოდა, ჩამოივლიდა რაკრაკითა, და
წინაბებოდა ბალახებშია“³

ალიტერაცია-ასონანსის გამოხატვა მარცვლებზე მოდის:

„გაუმართლა ნავარაუდევმა, მცირე ვაკობზე ნანაბილიკარის ნაკე-
ცებმა, ნანგრევებამდის აიყვანა, მართლა ნამონასტრალისა თუ ნატაძრა-
ლის ნანგრევებამდისა“⁴

უფრო რითმულია და მუსიკალური ფრაზა, როცა მეორდება **ზმნის-
ნინები**, რამდენადაც ისინი, როგორც თავკიდური ელემენტები, მახვილი-
ან მარცვლებს წარმოადგენენ:

„კარგახანია უკვე წართვეს, ანთუ დაბეჯითებით რო ითქას: წლი-
სა რომ გახდა ნესტანი, მაშინ წართვეს, წაჰგლიჯეს, წარსტაცეს...“⁵

„აკი არცა სურს გელაპარაკოს!... მოასურვე რო გელაპარაკოს. მო-
ასურვე, მოანდომე, მოანყურე... მოეთათბირე“⁶

„ჩაებლუჯა და მიათრევადა...ჩაიხვევდა სანახევროდ აშლილ კედ-
ლებსა... ჩაიხვევდა, ჩაიკრავდა, ისე ჩაიკრავდა, ველარც მიაგნებდნენ არ-
ქეოლოგები“⁷

„ვერ დავეტევითო, დავეტევითო და შეინია, შეძვრა, შეიტანა ზონ-
ზროხა ტანი“⁸

„ის გამოვიდა შემსუბუქებული, შეხსნილი, შელაღებული, მეერე შე-
ვარდა ქარი“⁹

„ვნებებს შეჰყრიდა,, შეავროვებდა,, შეჰკრავდა, შეჰკვანძავდა სა-
ორშაბათოდა“¹⁰

„მოეშვა უეცრად, მოწყდა, ჩაიმტვრა, ჩაიღვნა, ჩაიფშვნა სკამ-
ზედა“¹¹

„გამოჩნდება ლანას იმედიცა, ამოვა, ამოიყრის, ამოტივტივდება“¹²

„უიმისოდ ევლო ნიშნობის ამბავსა, გაზრდილიყო, გაბერილიყო,
გაზვიადებულიყო“¹³

¹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 23.

² ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 242.

³ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 30.

⁴ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 197.

⁵ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 119.

⁶ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 220.

⁷ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 25.

⁸ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 22.

⁹ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 235.

¹⁰ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 44.

¹¹ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 952.

¹² ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 116.

¹³ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 117.

„სცოდნითო და ფხაჭა გადაიტანეს იქითა ტოტებზედა, იქით, შორს გატვრინდნენ, გაინაბნენ, გაოგნდნენ“¹

„ამოფინება, ამოიჩეჩება, ამოიენება, ანთუ ჩაბნელდება სამუდამოდა, ჩაიკეტება, ჩახავსდება, ჩაობდება, ჩალუბება“²

ინტონაციურად ხაზი ესმება ლექსიკურ ერთეულებს, რომლებიც აღნიშნული საგნისა თუ მოვლენის ატრიბუტი ხდება. რა თქმა უნდა, ეს ნაირგვარი ატრიბუტები საზღვრულის წინაც შეიძლება დაისვას და იგივე ინფორმაცია მოგვანოდოს, მაგრამ წყობას აქ ის იღუმალება მოაქვს, თავად რომ ბრძანებს, სტილი აქ უნდა ვეძებოთ...

„უვლიდა ბრუალი სიხარულისა, რო დასდებდა ფუნჯსა, რო გაიხდიდა სამუშაო ხალათსა, სუფთასა, სუფთასა, სუფთასა , ისე თითქოს მეჯლისზეც ამითი წავაო“³

„მართლაც, გამოფენა გეგონებოდა ბროლისა, გამოფენა დიდებულის, მშვენიერი, თვალისმიმტაცია, გაბრწყინებული, აელვარებული, ათინათინებული“⁴

„ორშაბათს გაიღებოდა კარი, გაიღებოდა და დაიზრიალებდა ორშაბათი, შავი ორშაბათი, ავი ორშაბათი, ნავსი ორშაბათი“⁵

„სულ სხვა ცხოვრებით უნდა ეცხოვრათ 9 მარტის შეილებსა, სხვა ცხოვრებითა... ცხოვრობდნენ კიდევაცა დადრეკილნი, დაბეჩავებულნი, ქანცგანყვეტილნი უსიხარულონი, უფერულნი“⁶

განკერძოებული სიტყვები, როგორც წესი, დამატებით ინფორმაციას გვანვდიან საგანსა თუ მოვლენაზე, თვისებას, ნიშანს აკონკრეტებენ, მოქმედების ადგილს, დროს, ვითარებას აზუსტებენ და ხშირად ეს დამატებითი ინფორმაცია უფრო ბევრის მთქმელია, უფრო ტყვადია და სრულყოფილი.

„ბედსა მსახვრალსა გადარჩენოდა, იყო ისევე, თუმცა რო დამწვარი მზე ზედა, მზეზე გარუჯული, თბილისის მზე ზედა, ვარვარა მზე ზედა“⁷

„შავი ყვავილიც ებნია მხართანა, ფუჩფუჩა ყვავილი, ხელოვნური“⁸

„არ ეთმოობოდა გემრიელი ნაყოფი, ტკბილი, ნუგბარი, სურნელოვანი“⁹

„მოშიშვლდებოდა ეზოი სენაკთა, ეზოი ქვისა, მოთლილი, მოსწორებული, მოსუფთავებული“¹⁰

¹ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 31.

² ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 89.

³ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 97.

⁴ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 91.

⁵ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 45.

⁶ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 200.

⁷ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 100.

⁸ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 40.

⁹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 32.

¹⁰ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 40.

მსაზღვრელები ხშირად სინონიმებია – ერთი და იმავე დისტრიბუციული კლასის ისეთი ლექსემები, რომლებიც მსგავსი ან იდენტური სემანტიკით აღიწერება. **სინონიმურ რიგთაგან სიტყვათა სპეციალური შერჩევა გამოსახვის სხვა საშუალებებთან ერთად ქმნის ენობრივი პროდუქციის სტილურ სპეციფიკას**, მნიშვნელობრივად დატვირთული ლექსიკური ერთეულების ურთერთნონასწორობა მეტად მგრძობიარე სემანტიკურ ველს ქმნის, სადაც სინონიმთა შორის უმცირეს ნიუანსობრივ სხვაობასაც კი მხატვრული გამოსახვის თვალსაზრისით გარკვეული ფუნქცია ეკისრება:

„ეგონათ, რო ვერც შეაღწევდნენ, ისე მოდებულსა, გაბარდულსა, გაჯავულსა, გადადოჯოვილსა, ანენილსა, ახლართულსა, არეულსა...“¹

„ვპოვე ტაძარიო, იმეორებდა. ჰპოვა. დაკარგული, დავინწყებული, გაძარცვული, შებღალული, გამოშიგნული, ლაფდასხმული, მაინც ტაძარი“²

„ბრმა უნდა იყოს, ამის დანახვა ვისაც არ ძალუძს. ბრმაც არის და თვალეზგადმოკარკლულიცა. ელამი ჰო არის. ბრუტიანი ჰო არის, ბეცი ჰო არის. ქორია ჰო არის და უარესიცა“³

„სიცილი აღმოხდა გივისა, წელანდელზე უფრო მღერი, აწყვეტილი, უკიდევანო, თავდავინწყულიცა...“⁴

„რა აღადგენდა იმდღევანდელ სოფრომსა, დაცემულსა, დამსხვრეულსა, დაკინანებულსა?“⁵

„ჩამოდიოდა მწუხრი, ჩამოდიოდა ბნელი, ჩამოდიოდა ჯიუტი, ურჩი, ურჯუი“⁶

სინონიმურ რიგთაგან გამორჩეულია ზმნის ხვედრითი წილი:

„ჰხედავდა მდელიოსა; ბრწყინავდა, ელავდა, ხასხასებდა, ლივლივებდა, ბზინავდა მდელიო“⁷

„გაყურულიყო, მიჩუმათებულიყო, გაყუმულიყო... დუმდა გამზირი რუსთაველისა“⁸

„კისკისი უჭრიდა ყურსა, უჭრიდა, უხვრეტდა, უგლეჯდა, უფლეთდა“⁹

„ტრიალებდა სცენაი აწყვეტილი, ტრიალებდა, ბრუნავდა, ბზრიალებდა“¹⁰

„დათეთქვეს, დაბეგვეს, დალენეს, დაფლითეს, დაჯეჯგვეს, დაგლიჯვეს, მაინც არ იცოდა არაფერი“¹¹

¹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 32.

² ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 39.

³ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 175.

⁴ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 259.

⁵ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 301.

⁶ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 379.

⁷ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 21.

⁸ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 69.

⁹ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 273.

¹⁰ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 178.

¹¹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 185.

„თურმეო და თურმეო. და მოეჭიდე თურმესა შენა, სამასხროდაც რო გაგიხდიან საქმესა, **სამასხროდა, საპამპულოდა, სალიზლოდა**“¹

„და **ახტუნავდა** ძვლები ორივე ჯორკოზედა, **ახტუნავდა, აბუქნავდა, აქანქარდა, ლამის ჩაცვივდა ბუხარშია**“²

„ნადვი დააკანინა გადევკაცებულმა ლუკამა, **დააკანინა, დაფჩხენა, დაღენა**“³

„მერე იყო და **ჩამუქდა ყველაფერი. ჩაჟამდა. ჩაიქუფრა**“⁴

„**სხივობდა** რო აგრეთვე ყველაფერი. **წკრიალებდა. კრილებდა. ლაპლაპებდა**“⁵

ქართული ზმნის შესაძლებლობა, გამოხატოს სრული აზრი, ემოცია, აჩვენოს მოქმედების ხანგრძლივობა, უწყვეტობა, მრავალგზისობა, ინტენსივობა, დინამიკა... სრულიად გამორჩეულია. „სახელიც რო არ უნდა, არც რო ნაცვალსახელი არ უნდა ამ დალოცვილსა ქართულსა ზმნასა“⁶ – შენიშნავს მწერალი, რომელიც, რა თქმა უნდა, იყენებს ზმნის უნიკალურ გამომსახველობით ძალას და გასაოცარ მხატვრულ ეფექტს ქმნის:

„სარქველი ქვევრისა იქვე **მიახეთქა და გადასჭრა, გადასწყვიტა** იგი, იგი ვერანი, ტიალი იგი... **გადასჭრა, გადაბალთა და აუშვა** ფეხიცა. **აუშვა და დატრიალდა** კუდი წყეულისა, **დატრიალდა, დაპრონილდა, ავარდა, დავარდა, ეცა, აყირავდა, დაერჭო, მოსხლტა, აბრუნდა, დაეშვა, დაასკდა, ჩაბჟირდა, ... ჩაბჟირდა, ჩაბჟირდა, დაანვა, მიანვა**, თითქოს რო სარქველი უნდა გადააგდოსო... **შეფანთქალდა. აიმართა. დაასკდა. ასავსავდა.** ქვა მოუმარჯვა ჰხვთისომა, **შეაგლო ქვაზედა, დაჩჩქვა. ჩჩქვა და ჩჩქვა. იცი-ნოდა ბიჭი. ახტა. და. დახტა. აცუცქდა და დაცუცქდა**“⁷

მართლაც, „ზმნის წყალობით ისეთივე თავბრუდამხვევი დინამიკა შეიქმნა, როგორიც თავის დროზე „ტრაგედია უგმიროთ“ და „თავსაფრიანი დედაკაცის“ ავტორმა შექმნა“.⁸

ვისაც მწერლის ხელნაწერებზე უმუშავია, კარგად იცის, რომ სიტყვასთან ჭიდილი ჩვეულებრივი რამაა შემოქმედისათვის. ხანდახან რამდენიმე ვარიანტია საჭირო იმისათვის, რომ საბოლოო სახემდე მივიდეს, ჩამოყალიბდეს, ჩამოიქნეს ფრაზა. ოთარ ჩხეიძე აქვე, ჩვენს თვალწინ არჩევს, ეძებს,... განა სიტყვას არ ენდობა?! ჩამოთვლის და ასარჩევად მკითხველს სთავაზობს იმ ერთადერთს, რომელიც ზუსტად მოერგება სათქმელს, ემოციას... „სიტყვამ მოიტანა, ამბავი სიტყვაა და სიტყვამ

¹ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 6.

² ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 330.

³ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 379.

⁴ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 4.

⁵ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 5.

⁶ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 47.

⁷ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 4.

⁸ მ. ჯოხაძე. ოდოჟღერი – წარმავლობის საკმეველი, – ჟურნ.: ჩვენი მწერლობა. 2006, №1 გვ.11.

თვითონ იცის, რათუ სჭირდება, რა არ არგია არაფრადა“.¹

**„კაშკაშებდნენ ვარსკვლავნი, ისე, თავიანთვისა, უამისოდა კაშ-
კაშებდნენ, ჭახჭახებდნენ, ბრწყინავდნენ... ოღონდ ...ბრწყინავდნენო
ალარ უხდება, როცა ჭახჭახებენ... ბარში ბრწყინავენ, მთაში ჭახჭახებენ...
და ჭახჭახებდა ცაი სავარსკვლავი, ჭახჭახებდა, ჭახჭახებდა“;**²

„შავი ყვავილი ებჯინებოდა ნიკაპსა. ლაბაბი ჯობდა აქ რომ თქმუ-
ლიყო, ოღონდ ლაბაბი რო არა ჰქონდა!“³

„კარებამდისაც მიფრიალდა თითის ნვერებიტა. ცერებიტა, ცერებ-
იტა. მიფრიალდა თუ მიფარფატდა თუ მიცქრიალდა“;⁴

„გაუკილავდნენ ამჩატებასა თუ სიცეტესა... მოიგონებდნენ ძველსა,
მოიგონებდნენ სინანულითა თუ მგრძნობიარეთა, მოჭარბებული მგრძნო-
ბიარობიტა“;⁵

ასარჩევ სიტყვათა შორის ხშირად გვხვდება კავშირთა შენაერთი
„ანთუ“ (ან რამდენიმესაგან ერთის არჩევას გულისხმობს, თუ იხმარება
კითხვის დროს).⁶

„მერე ალარ შეხვედრია იმ კინორეჟისორსა. იმ თვალებს შეჰხედა,
ანთუ შეეფეთა, ჰო, შეეფეთა, ეს რო წამდგარიყო ჭიქით ხელშია“;⁷

„შორეული ჩვერალიც მოისმოდა, ანთუ შრიალი, უფრო შრიალი,
ანთუ ნანინაი მინავლებული, რო იძინებდა დედამინაი, ვარსკვლავნიცა
ჟუტავდნენ თვალთა, ანთუ დაღლითა, ანთუ რიღითა, ძილი ჩვილისა არ
დავაფრთხობოდ“;⁸

„იქ სადღაც უსათუოდ გაილანდებოდა, ანთუ გაიბმოდა სხივივითა“;⁹

„ისე ხასხასებდა მაშინა, ის ახალგაზრდები რომ დაეშვნენ ამისი სხვე-
ნიდანა, ანთუ მანდსარდიდანა, ანთუ სახელოსნოდანა, რახან რო მხატვარი
ცხოვრობდა იქა“;¹⁰

„მთის უბეში, თუნდაც უბეში მთანმინდისაი ზოგჯერ მზეც რო ჩა-
იბულებდა, ანთუ სწორედ აქ აკრუხდებოდა მზეი“;¹¹

„თურმე დამდგარიყო ჟამი სალოდნელი და მოულოდნელი, ანთუ
ჟამი სალოდნელი მოულოდნელადა“;¹²

„მოეშვა იგი, მოეშვა, მოღუნდა, ჩატყდა თითქოსაო, ანთუ ესაა,

¹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 180.

² ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 47.

³ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 40.

⁴ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 42.

⁵ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 78.

⁶ აკ. შანიძე. თხზულებანი. ტ. III, თბ., 1980, გვ. 608.

⁷ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 55.

⁸ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 38.

⁹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 51.

¹⁰ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 97.

¹¹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 100.

¹² ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 119.

დაიძვრება და მოიბნევა ქვალორლადაო“.¹

მწერალი ხშირად ესესხება ხალხურ, სასაუბრო ენას: ანდაზებს, მხატვრულ სახეებს, იგავებს, ფრაზეოლოგიზმებს, რომელთაც შეუძლიათ ზოგჯერ უფრო ძლიერი ზემოქმედება მოახდინონ მკითხველზე, უფრო ძლიერი ველი შექმნან. განსაკუთრებით ხშირია ეს ფორმები მაშინ, როცა ფრაზას სარკაზმი ერევა, ირონია გამოიხატება, ეპოქის დახასიათება ხდება. ასე თითქოს უფრო კარგად ითქმება, უკეთესად გაიგება, ან როგორც თავად ამბობს, უკეთესად შეინიღებება: „მაინც ვახერხებდი, ზოგი რამ მეთქვა, მაშინ უთქმელი, ანთუ გამოუთქმელი. მეთქვა, გამომეხვია მხატვრულ სახეებში, სტილისტურ ხვეულებში, ხალხურ თქმებში, იგავურ გადაკვრებში, ქვეტექსტებში, ქვეტექსტების ქვეტექსტებში, ვახერხებდი, როგორც იყო“.²

ხალხური (ასევე ცნობილ შემოქმედთა) ფრაზების სტრუქტურული მოდელის გამოყენება ნიუანსობრივი ცვლილებებით მწერლის სტილის სახიერი კომპონენტია. სიტყვის თამაში ირონიის თანხლებით, როცა იშლება ზღვარი მწუხარებასა და სილალეს შორის, მოჩვენებითი სიმსუბუქეა, რადგან სააზროვნოს უფრო მეტს აჩენს.

„ოდეს ვარდი გაიფდეს, არღა ღირდეს არცა ჩირადო – ძვირობდა ვარდი, ძვირობდა და ძვირობდა და ძვირობდა... აჭარაც ვარდებით გადაიბნეტა“³

„მერეც ეტრფოდა, მერეც უმღეროდა, ფეხი რომ მოიტეხა მშვენიერმა ასულმა... სჯობს გაიხარონ სხვა გოგონებმა, მოიბან შენი ირმის ფეხებიო; მერეც უმღეროდა და მასვე გაანდობდა წინათგრძნობასა: გარჩენილი ვარ ქვებზე კალმახი და ახეული მაქვს ლაყურები, შემართულია ფეხზე ჩახმახი და უსიკვდილოდ ვერ გადუფრებიო, – მასვე გაანდობდა. კისრისტეხითაო. აქა, იქავე, აი აქავე, ისიც ხომ აქვე გაიღლეებს ხოლმე, ქალი რომ მუზაა. მუზა არავის გაეკიდებოდა კისრისტეხითა, მაინც მოიტეხა... კისერი არა, ფეხი მოიტეხა“⁴

„აბრეშუმის გზაო, აბრეშუმისაო... საქართველო მხოლოდ დავით აღმაშენებელი ხომ არ არის, მარკო პოლოც არისო. აბა, მაშ რაო, რას აუღერებია თავი და გაიცქირება დასავლეთისკენა. დასავლეთი და დასავლეთი. დაუწყებია თვალეები და გაიძახის: ნუ დაჰკარგავ ძველსა გზასა, ნურცა ძველსა მეგობარსაო“⁵

„ჩვენ ჩვენი საქმე უნდა მოვაგვაროთო: უნდა გავცხრილოთ ცრუ-პენსიონერები, უნდაო. უნდაო და ველარ გაუგიათ ვერაფერი. მაგათ სად გუცადოთო. ადე და მოგვეყ, ძმობილო, არ დავაყოვნოთ ხანია, ჩავუხ-

¹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 173.

² ო. ჩხეიძე. ბორიაყი. თბ., 2006, გვ. 367.

³ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 190.

⁴ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 64.

⁵ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 131.

ტეთ მუხრანბატონსა, თავს დავანგრიოთ ბანიო“¹

„ომში წასვლა მას უხარის, ვისაც კარგი ცხენი ჰყავსო, დაბრუნება და შინ მოსვლა, ვისაც კარგი ცოლი ჰყავსო. ამას რა ეთქვა. ვარაზსა. შინ აღარა ჰყავს. ნაუვიდა. ჰყუდია მარტოდა. შინ თუ არა გყავს არავინა, და-ეკითხე დედაბოძსაო. დედაბოძი დარბაზმა იცის.. დარბაზში მარტო არც იქნებოდა...“²

„ბოლიძი, ქარს შეადარეთ მისი სიკეთეი. სიკეთეცა და კეთილშობი-ლებაცა. ასე დაუფასეთ. არა მგონია ეს იმიტომა, რომ ანდაზა აგეკვი-ატათ უადგილოდა... ნურც ნურას შემომიტანს გარედანა, ნურც ნურას გაიტანს, ქარისა და საბძელისა არ იყოს“³

„ღიახაც რო ყურს საითაც უნდათ, იქით გამოაბამს მექოთნიო ქო-თანსაო. ახლა მექოთნეები ესენი ბრძანდებოდნენ. ედავე, თუ ბიჭი ხარ!“⁴

„ერთნი არიან, ერთადა მღერიან... გუნდია ესეცა. გუნდი და გუნდი ვარსკვლავთა მოკაშკაშ-მოელვარეო“⁵

„მიშველე რამეო, შენ გვედრებო. გამოუტყდა და გზა მიახწავლა, თუ გზა ეთქმოდა, რალა თქმა უნდა – „გზას ვამბობ, მაგრამ რა გზაო, იმისი არ იყოს“⁶

ცოცხალი სასაუბრო მეტყველებიდან აღებული, მხატვრული ხედ-ვის, სახოვანი აზროვნების შესაძლებლობათა გამოვლინების ერთ-ერთი სახიერი კომპონენტია ფრაზიოლოგიზმთა გამოყენება, რომელთა საშუ-ალებით ტექსტი იძენს დამატებით ნიუანსებს – ენიჭება სემანტიკური თუ სტილისტური იერი. ძლიერდება ექსპრესია, ემოციურობა, სათქმელს ეძლევა ირონიის, დაცინვის, ხუმრობის ელფერი. მაალითად:

„დადრკნენ, შორით დაუკრავდნენ თავსა, ვითომდა რაო, არაფერი სმენია ჩვენს ყურებსაო... ასე ადვილად გაიფანტებოდა ჭორი, მალე და-ლევდა ჩაილურის წყალსა“⁷

„უცებ რო მოიდგეს ქონი ამ უჩინარმა ადამიანებმა, უცებ რო ნა-მოცვივდნენ და თავსაც რო მოგვექცნენ...“⁸

„აბა, რა გველის?! სირჩაბანას შემოგვძახებენ? რაც შეუძახეს, ის იყო, რო ცხინვალს წაასხეს“⁹

„აიყვანა და ნათრია, ნათრია და უბუცა თავი, ქვევრში უბუცა“¹⁰

„ჩაფლულიყვნენ ყელამდე ვალებში, თვალი შავი გაქეთო, ვერავინ

¹ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 133.

² ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 127.

³ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 42.

⁴ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 165.

⁵ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 179.

⁶ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 31/.

⁷ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 159.

⁸ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 36.

⁹ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 100.

¹⁰ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 9.

შეჰბედავდა, ანთუ მამალ ყვავს თავზე არ დაისვამდნენო“¹

ენის ფრაზეოლოგიურ სისტემაში შესიტყვებებს შორის მყარდება სხვადასხვა სახის პარადიგმატული მიმართებები. გვაქვს სინონიმური ფრაზები ანუ ისეთი გამოთქმები, რომელთაც მნიშვნელობა ერთი აქვთ, სტრუქტურა – არაერთგვაროვანი. შეიძლება შეგვხვდეს ფორმოზოგიური თუ შინაარსოზოგიური ნიუანსებით განსხვავებული ვარიანტები. მაგ., ერთი მტკაველის, ერთი ფეხის დადგმა ადგილის მნიშვნელობით ო. ჩხეიძე გამოიყენებს გამოთქმას „ერთი ბოხჩა ნიადაგი“ (მდრ.: „ერთი თავშლის გაშლა ალაგი“ /იმერ./): „იქით ტაძარი იგლისხმება, სულ ერთი ბოლჩა ნიადაგი...“²

ასევე:

ჯიში მოდგამთ//წიბო მოდგამთ

თავბრუ დაეხვა//დაეხვა ტარაბუა

ფეხი არ ჩაუდგამთ//ფეხი არ ჩაუფერხიათ

პანლური ამოჰკრა//ჭიყლაყი ამოსდო//კუკუ უჭირა... და სხვ.

„ერთი ჭიყლაყი თუ არ ჰყოფნისო, იმანა... ორი უჭირეთო... არა პანლურიო. იყოს პანლური, ალბათ, რალაც განსხვავებაა. ალბათა. ალბათა. თორემ აბა რა თავს შეინუხებდნენ ამდენნაირად რო გამოეთქვათ: პანლური ამოჰკარით! ჭიყლაყი ამოსდეთ! კუკუ უჭირეთ!“³

„ხაბაზსაც უჭირა კუკუი ბაბუმა...“⁴

„ერთი თქვენი მოკეთე ქალი მობრძანდა, მოიყვანა ხუთი რუსის ქალი. ფეხი არ ჩაუფერხიათ ხუთ დღე-ღამესა“⁵

„ციხის საავადმყოფოდან რესპუბლიკურში. ისევა და ისევა. კვლავაცა და კვლავაცა. და დაეხვა ტარაბუა“⁶

„თითქო ერთი ტომისანი არიან, თანაც უცხოტომისანიო... თავისი წიბო მოსგმდათ...“⁷

ო. ჩხეიძე თავისი ნაწარმოებებით აცოცხლებს, ააქტიურებს მივიწყებულ სიტყვებს, თითქოს ცოდნას გადასცემს მკითხველს, ცოდნას სიტყვის ძალის, შესაძლებლობის შესახებ. არქაული თუ დიალექტური ლექსიკური ერთეულები მონაცვლეობა ფრაზის შინაარსოზოგიური მხარის გამოკვეთას, ემოციური ზემოქმედების გაძლიერებას ემსახურება.

ბადიმი – ორმოს პირი მოგებული, პირის მოსაჭდობი. ორმოს პირის ხე:⁸ „ეგრე მიაყენა და შეაყენა ბადიმზედა. ორმოს სუნი ბადიმსაო. ბადი-

¹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 63.

² ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 27.

³ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 12.

⁴ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 147.

⁵ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 5.

⁶ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 100.

⁷ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 141.

⁸ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურ-

*მზე შეაყენა, კუდი რო ეგდო ბადიმთანა*¹

ხვინჯი/ხვანჯი – ხრიკი, ხლართი:² „სად რა ჩახლართულა, სად რა აბურდულა. სად სიცრუეთა. სად ნათაღლითარი. რა ხლართებია, რა **ხვანჯები** – მიდი და ამოიცანი“³

ჩალანგარი – აგურით ამოშენებული, ხის ან ლითონის კარკასი კედლად:⁴ „მერე იქაც ჩაედგათ შუშაბანდები თუ **ჩალანგრები**, ბინები რო აღარ ჰყოფნიდათ, ისევე ჩაედგათ და ამოეშენებინათ, როგორც რო მეტეხსა“⁵

აზამბარი (ძვ.სპარს.) – ღვინის სმაში გათანასწორება შემოსწრებულისა, ჯარიმა:⁶ „**აზამბარიო, აზამბარიო** და მიუდგამდნენ ბარე ათ ჭიქასა, გალიპლიპებულსა ღვინითა“⁷

ყარფუზი (თურქ.) – იგივეა, რაც საზამთრო:⁸ „მოუღერა, მოუქნევდა, დააპნევდა **ყარფუზივითა** როგორც რო იტყოდნენ, შუაბაზარშია“⁹

ნოპი – მაღალი, ნონოლა ქუდი:¹⁰ „ფარფარებს ტანი მარგარიტასი მერიის კოშკზე, ვითომც ხელები **ნოპზე** წაუვლია“¹¹

კაკაჩი – მთოვარით ნათელი ღამე:¹² „თენდებოდა, ვარაუდად ითქმის. **კაკაჩია ღამემ** ხო განთიადი არ იცის“¹³

ნონოლიკა – მაღალი, ნონოლე. გრძელი, წაგრძელებული (იმერ.):¹⁴ „არაფერი მოსჩანდა სენაკებიდანა, ჩამობურულიყო, ჩაყურსულიყო, ჩაყურსულივე კლდეები რო ჩამოჰფარებოდა... **ნონოლიკანი**“¹⁵

ჯაურა – თივის ზვინი პატარა, ძნელი, ძნა:¹⁶ „შეესოდნენ მამაი და ღვთისოი, ცელებით რო შეესოდნენ, ჩათიბავდნენ და დასდგამდნენ

თო ილ. აბულაძემ. ტ. I, თბ., 1991, გვ. 90.

¹ **ო. ჩხეიძე.** ამაღლება, გვ. 8.

² **სულხან-საბა ორბელიანი.** ლექსიკონი ქართული. ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილ. აბულაძემ. ტ. II, თბ., 1993, გვ. 431.

³ **ო. ჩხეიძე.** ლაზერშოუ, გვ. 198.

⁴ **ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი.** ერთტომეული. მთავარი რედაქტორი არნ. ჩიქობავა. ნაკვ. 2: მ-ჰ. თბ., 1990, გვ. 1118.

⁵ **ო. ჩხეიძე.** ამაღლება, გვ. 99.

⁶ **ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი.** ერთტომეული. მთავარი რედაქტორი არნ. ჩიქობავა. ნაკვ. 1: ა-ლ. თბ., 1990, გვ. 33.

⁷ **ო. ჩხეიძე.** ამაღლება, გვ. 103.

⁸ **ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი.** ერთტომეული. ნაკვ. 2, გვ. 1011.

⁹ **ო. ჩხეიძე.** ამაღლება, გვ. 134.

¹⁰ **ალ. ლლონტი.** ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. ნ. I: ა-მ. თბ., 1974, გვ. 710.

¹¹ **ო. ჩხეიძე.** ლაზერშოუ, გვ. 115.

¹² **სულხან-საბა ორბელიანი.** ლექსიკონი ქართული. ტ. I, გვ. 347.

¹³ **ო. ჩხეიძე.** ამაღლება, გვ. 174.

¹⁴ **პ. გაჩეჩილაძე.** იმერული დიალექტის სალექსიკონო მასალა. თბ., 1976, გვ. 168.

¹⁵ **ო. ჩხეიძე.** ამაღლება, გვ. 20.

¹⁶ **ალ. ლლონტი.** ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. ნ. I, გვ. 182.

ჯაურებსა“.¹

ჩქერალი – ჩქარა მსბოლელი წყალი:² „*შორეული ჩქერანი თუ მოის-
მოდა, ანთუ შრიალი*“.³

ზუზვა – ძუძგვა, ტუზვა (იმერ.):⁴ „*ნამოდგომა რა სათქმელია, ადგა
როგორღაცა, ნამოიზუზა. ვერც რო აღიმართა...*“.⁵

ყურჭი – ა) ძალიან შავი, ყურყუმელა, ბ) ძალიან მნიფე ხილი:⁶ „*ცა
იყო ლურჯი, ყურჭი ლურჯი, უსაზღვროების სიმბოლო*“.⁷

აფუტკნა – აშლა, აყრა, არევ-დარევა, აწენვა, აქოთება:⁸ „*მაშინ რო
აირია ნუთისოფელი, ჯერაც ვერ დალაგებულოყო, უფრო მოფუტკნული-
ყო, მოშლილიყო, ვერ მოესვენა ერთ ადგილასა*“.⁹

დარანი – კლდეში ანუ მიწის ქვეშ შესასვლელი, სამალავი:¹⁰ „*მოუ-
ლოდნელდ აღმოჩნდა დარანი, სამალავი საგულდაგულო – ხელი მოექცა
ხის გულშია*“.¹¹

ო. ჩხეიძე თავისი ნაწარმოებებით ცოდნას გადასცემს მკითხველს, ცოდნას სიტყვის ძალის, შესაძლებლობის შესახებ. ამკარაა, რომ სიტყვი-სადმი მას თავისი დამოკიდებულება აქვს. ო. ჩხეიძის „ნაწარმოებებში ხშირად თვითონ „სიტყვა“ ავტორი: მას უსმენს, მას მიჰყვება მწერა-ლი. სიტყვას მიაქვს და მოაქვს მუსიკაც, ფერიც, სურნელიც და, რაც მთავარია, აზრიცა და ამბავიც. სიუჟეტს აწყობს სიტყვა, კომპოზიციას ჰკრავს, ერთი სიტყვით, როგორც ბიბლიაშია, ოთარ ჩხეიძის რომანებშიც თვითონ სიტყვაა „შემოქმედი“.¹²

¹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 19.

² ალ. ლლონტი. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. ნ. 1, გვ. 666.

³ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 37.

⁴ პ. გაჩეჩილაძე. იმერული დიალექტის სალექსიკონო მასალა, გვ. 71.

⁵ ო. ჩხეიძე. ლაზერშოუ, გვ. 201.

⁶ ალ. ლლონტი. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. ნ. 1, გვ. 618.

⁷ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 157.

⁸ ალ. ლლონტი. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. ნ. 1, გვ. 94.

⁹ ო. ჩხეიძე. ამაღლება, გვ. 53.

¹⁰ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ტ. 1, გვ. 197.

¹¹ ო. ჩხეიძე. ნაკრძალი, გვ. 21.

¹² მ. ჯალიაშვილი. წმინდა წყლის მთხრობელი, ეპოქის მხატვარი ოთარ ჩხეიძე, – ნგნ.: მ. ჯალიაშვილი. შეხვედრა წიგნში (ლიტერატურული წერილები, კლასიკური და თანამედროვე მწერლობა, ტენდენციები). თბ., 2009, გვ. 43.

TAMILA ZVIADADZE¹

LANGUAGE STYLE FACE COMPONENTS BY OTAR CHKHEIDZE

Cooperation of idea and word in writer's psychic is an existed eternal secret which is a subject of temporal observation. The writer is the first who finds out of language means and of each form, used by him is often belonging of his artistic world, an expression of its authentic "writing style". Studying of writer's language, determination of its language world and artistic-functional style and kind of artistic-functional style, revealing of language notion source is one of the important question of Language Science.

In creation of Otar Chkheidze's distinguished and different style had expression an artist's wish to bring at the first stage the writer's as a word creator's subject... from the writer's point of view it is interesting not only what the word expresses, but also the word itself, its feeling, material cover, its sound writing, sound, in short the word's aesthetics.

In Otar Chkheidze's writings was dubbed Georgian word with completeness and colorfulness, exactness and sound of its idea.

In the article are discussed the writer's language style components: an achieved expression by repeating of fixed form, it's accented folk or its like model of phrase construction, word sound, when the word phonetic and ideological parts are joined, the stylistic specifics created by synonymic rows, folk (also of public artists) use of structural phrases model by nuance changes, changes of archaic or dialectical lexical units, expression of content part of a phrase and for the purpose of strengthening of emotional influence.

---

¹ *Tamila Zviadadze* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

მარინა კაკაჩია¹

ტოპონიმები იოსებ ყიფშიძის ლექსიკონში

ტოპონიმთა კვლევას დიდი მეცნიერული, კულტურული და პოლიტიკური ღირებულება აქვს. „ცივილიზებულ ხალხებს კარგა ხანია მშობლიური ქვეყნის ძველი და ახალი ტოპონიმია დანვრილებით აქვთ აღნუსხული, შესწავლილი (მონათესავე ენების ტოპონიმიურ მონაცემებთან შედარებული) და ენციკლოპედიურ ლექსიკონებად თუ მონოგრაფიებად გამოცემული. საქართველოში კი ჯერჯერობით მხოლოდ სანყის ეტაპზე ვართ“.²

ონომასტიკური ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ „ადგილის სახელწოდებანი გარკვეულ ადგილზე მიუთითებენ, ამ ადგილს აღნიშნავენ, ენის გრამატიკული ნორმებით წარმოიქმნებიან და მასვე ემორჩილებიან, ენას ემსახურებიან, მეტყველებას მრავალფეროვნებასა და სიმდიდრეს სძენენ. მაგრამ ისინი რიგითი ლექსიკური ერთეულებიცაა და, ლექსიკის სხვა სფეროებისაგან განსხვავებით, ისტორიული, ყოფითი, სოციალური აზრით აღჭურვილი, თავისი საკუთარი შინაარსის და ფუნქციის მატარებელი არიან“.³ სწორედ ასეთ ლექსიკურ ერთეულებს წარმოადგენს იოსებ ყიფშიძის ცნობილი მეგრულ-რუსული ლექსიკონის ტოპონიმიკური მასალა, რომლის შესწავლა და კვლევა სხვადასხვა ასპექტით, უდავოდ, ინტერესის შემცველია და იძლევა მნიშვნელოვანი დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას.

პეტერბურგის ქართველოლოგიური სკოლის ერთ-ერთი ბრწყინვალე წარმომადგენლის, გამოჩენილი მეცნიერის ენციკლოპედიური განათლებისა და მრავალმხრივი ნიჭის დასტურია ისიც, რომ იგი არ უშინდებ-

¹ მარინა კაკაჩია – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ზ. ცხადაია. სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი. ნაკვ. 3: ხობის რაიონი, ქ. ფოთი. თბ. 2007, გვ. 5.

³ გ. ელიავა. სოციალური ხასიათის ტოპონიმები, მათი კლასიფიკაცია და შემეცნებითი ღირებულება, – წგნ.: ონომასტიკა. შ. ძიძიგურის საერთო რედაქციით. ტ.1. თბ., 1987, გვ. 67.

ბა ამა თუ იმ ტოპონიმის ეტიმოლოგიურ კვლევა-ძიებას და საკუთარი დასკვნების გაკეთებასაც. ოსებ ყიფშიძემ შესანიშნავად იცის, რომ ამ ტიპის ლექსიკური ერთეულების შესწავლა-დაფიქსირება საშური საქმეა, რადგან რაც მეტი დრო გავა, მით უფრო ძნელი იქნება (განსაკუთრებით ჩვენს სინამდვილეში) მათი მეცნიერული ჭვრეტა. ამიტომაც არაა შემთხვევითი ის, რომ მის ლექსიკონში (მეგრული ენის ლექსიკონთაგან ქრონოლოგიურად ერთ-ერთ უძველეს გამოცემაში!) დაახლოებით 250-მდე ტოპონიმია დაფიქსირებული.

ტოპონიმიკურ შესატყვისობათა ძირითადი პრინციპების¹ გათვალისწინებით ი. ყიფშიძის ლექსიკონში შეიძლება გამოიყოს გენეტურმსაზღვრელიანი, ატრიბუტულმსაზღვრელიანი, ნინა ვითარების აღმნიშვნელი, გვარებიდან მომდინარე ტოპონიმები.

ატრიბუტულმსაზღვრელიანი: ჭითა წყარი,² ჭალა-დიდი (589) ჩხორო-წყუ (589) წაჩხურა, ჭაჩხურა (581) ჩხორთოლი (572);

გენეტურმსაზღვრელიანი: ყენიაშ-ჯიხა(619), ხინჯი-კარი (608), ცხენი-წყარი (588), ყული-წყარი (559), მაცხოვრის კარი (456);

ნინა ვითარების აღმნიშვნელი: ნოჯიხევი (ნოჯიხენი) (619), ნახორციელუ (611), ნახუნოვო (613), ნაფიჩხოუ (541), ნოქალაქენი, ნოქალაქევი (545);

გვარებიდან მომდინარე: საგვასალიო (419), საგვიჩიო (420), საკაჭარავო (457), ლეხაინდრავო (601), ლეჯიქე (619).

„ყოველი ტოპონიმი ამა თუ იმ ეპოქის სოციალურ-პოლიტიკური, კულტურულ-ისტორიული, გეოგრაფიული, სოციალური ვითარების, რელიგიური რწმენა-წარმოდგენების, სამეურნეო საქმიანობისა თუ ყოველდღიური ყოფის, შრომისა და დასვენების, ხალხური სპორტული ასპარეზობების გამოძახილია“.³ ი. ყიფშიძის ნაშრომში ტოპონიმები 5 ძირითად ჯგუფს ქმნის:

I. ტოპონიმს ახლავს მხოლოდ განსაზღვრება:

ბორონინა – სოფელი (410); საგვასალიო – სოფელი (419); საგუგუნა – სოფელი (423);

გულეიკარი – სოფელი (424); სკურჩა – მდინარე (523); ნატოჩავო – სოფელი;

ტყვირი – სოფელი (535); ქვიშანჭალა – სოფელი (547); ოქური –

¹ **ა. ჭკადუა.** ტოპონიმიკურ შესატყვისობათა ძირითადი პრინციპები, – წგნ.: *ონომასტიკა*. ტ. 1, გვ. 189.

² **ი. ყიფშიძე.** რჩეული თხზულებანი. კრებული გამოსაცემად მოამზადა კ. დანელიამ. თბ., 1994, გვ. 539; ამ ნაშრომიდან მოტანილი მაგალითები შემდგომ მითითებული იქნება ტექსტშივე ფრჩხილებში მოცემული შესაბამის გვერდების ჩვენებით.

³ **პ. ცხადაია.** ოჩე – აპელატივი და ტოპონიმი (ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ანალიზი), – კრებ.: *ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები*. ტ. II, 2010, გვ. 356.

სოფელი (551);

ნახორციელეუ – სოფელი (611); დომაცი – სოფლის სახელწოდება, (432).

II. ტოპონიმს განსაზღვრებასთან ერთად ახლავს ადგილმდებარეობა:

ანარკია, ანაკლია – სოფელი ზუგდიდის მაზრაში (398); ახუთი – სოფელი ზუგდიდის მაზრაში (402); ბანძა – სოფელი სენაკის მაზრაში (404); ბარბალა – სოფელი სამურზაყანოში (404); ბედია – სოფელი სამურზაყანოში (406); საჯოლიო, ჯოლევი – სოფლები სენაკის მაზრაში (619); ჯუმი – სოფელი და მდინარე ზუგდიდის მაზრაში (620); ინჩხირი – სოფელი სენაკის მაზრაში (623); ოხოჯე – მდინარე სამურზაყანოში (611); ნახუნოვო – სოფელი სენაკის მაზრაში (613); ხუნნი – სოფელი სენაკის მაზრაში (613); ნახურევი – სოფელი სენაკის მაზრაში (613); ხუჯონი, ხუდონი – სოფელი ზუგდიდის მაზრაში (614).

III. ტოპონიმს ახლავს განსაზღვრება თქმულების ან გადმოცემის სახით:

ჯეგეთი – გორაკი სოფელ ხეთაში (ზუგდიდის მაზრა) უძველესი ეკლესიით, სადაც თითქოს ინახება წმ. გიორგის შუბი (616);

ჯვარი – სოფელი და ერთობა ზუგდიდის მაზრაში. თქმულების მიხედვით, ეს სახელწოდება მომდინარეობს იქიდან, რომ ანდრია პირველწოდებულმა აქ აღმართა ჯვარი (616);

ხონი – ადგილი ქუთაისის მაზრაში. ხალხური ეტიმოლოგიით დაკავშირებულია ზმნასთან ხონუა, მით უმეტეს, რომ „ხონი“ ბრძანებითი კილოს ფორმით ნიშნავს „დახანი“-ს. ბრძანებითის ფორმით ნაწარმოები გეოგრაფიული სახელწოდებანი გვხვდება როგორც ქართულში, ასევე – მეგრულში: *მოდინახე*, *ლებია-ვახაში*, მაგრამ ეს სულაც არ ადასტურებს „ხონის“ ზემოხსენებულ ეტიმოლოგიას.

წულიში – მთა ჩრდ. სამეგრელოში. ადგილობრივი მცხოვრებლები ამტკიცებენ, თითქოს ამ მთაზე არსებობს რკინის დიდი ბეჭდები, ხოლო ეს ბეჭდები ძველად, თითქოს, გამოიყენებოდა ხომალდების დასაბმელად, როცა შავი ზღვა ამ მთას აღწევდა (586);

ოჩამჩირე – ადგილი სოხუმის ოლქში, ერთ-ერთ ლაზურ ლექსში ეს სახელწოდება მოტანილია ფორმით „*ჩამჩირე*“; უნდა ვივარაუდოთ, რომ სახელწოდება მომდინარეობს ბზის არაბული სახელიდან და ასეთ შემთხვევაში იგი უნდა ნიშნავდეს ბზიან ადგილს (ბზა ოჩამჩირის მიდამოებიდან შეადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საგანს, რომელიც ახლა გააქვთ ოჩამჩირიდან; უხუცესთა ცნობით კი ბზა დიდი რაოდენობით ხარობდა ამ ადგილას) (566);

ტობა-ვარჩხილი – (სიტყვასიტყვით: „*ტბა-ვერცხლი*“), ტბა ჩრდილოეთ სამეგრელოს მთებში (533); ხალხური რწმენით, ტბაში დამალულია

ვერცხლი, რომელსაც ავი სულები იცავენ. საშიშია არა მარტო ცრემლივით კამკამა წყლის დაღევა, არამედ ხელის დასველებაც კი (533);

სამურზაყანო – სამეგრელოს ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი მდ. ენგურსა და ლალიძგას შუა. ადგილობრივი გადმოცემით, ეს სახელწოდება მომდინარეობს საკუთარი სახელიდან – მურზაყან. მურზაყან შარვაშიძემ, ერთ-ერთი ნეერი აფხაზთა სამთავრობო სახლისა, აფხაზეთიდან გაქცევისას, ოდიშს (სამეგრელოს) წაართვა ეს ქვეყანა დაიმორჩილა და საკუთარი სახელი უწოდა, 488;¹

ლია – სოფელი ზუგდიდის მაზრაში; ხალხური ეტიმოლოგიით ეს სახელწოდება უკავშირდება ზმნა „ლიებას“ (შემცირებას, დაღევას) (477);

ილო – სოფელი სამურზაყანოში, სახელგანთქმული უძველესი მონასტრითა და სასწაულმოქმედი, ხალხური გადმოცემით, წმ. გიორგის ხატით, რომელსაც უამრავი მომლოცველი ჰყავდა. ილორის სახელწოდებით ცნობილია რამდენიმე სოფელი სენაკის მაზრაშიც (452);

მარტვილი – (ბერძნ.: *მონამე, მარტვილი*), სოფელი და თემი სენაკის მაზრაში, ამავე დროს დღემდე შემორჩენილი უძველესი მონასტრის (Xს. სამეგრელოს მთავარი სინმინდე) სახელწოდება (მეგრულად: „ჭყონდიდი“). გადმოცემით, მონასტერი დგას კერპთაყვანისმცემლობის ღვთაების „კაპუნისა“ (რომელსაც მსხვერპლად ბავშვებს სწირავდნენ) ადგილას (481).

IV. ტოპონიმი განმარტებულია ამა თუ იმ მეცნიერის დამონებით:

გაგადა – მდინარე და ადგილი სამეგრელოში. ლამბერტის თქმით, იქ ხორბალს თესავდნენ მოუხვნელ მიწაში ნიადაგის გაფხვიარების თავიდან აცილების მიზნით, რასაც წვიმისა და ქარისაგან ნათესების განადგურება მოჰყვებოდა (416);

ოლუშე – ასე ეწოდებოდა, ლამბერტის მიხედვით, ადგილს ჩრდილოეთ სამეგრელოში იქ, სადაც მთები ღიაა. საზღვრის უსაფრთხოებისთვის აქ აშენდა კედელი სიგრძით 60000 ნაბიჯი. კედელს სდარაჯობდნენ რიგრიგობით ეპისკოპოსები, თავადები, წარჩინებულნი თავიანთ გლეხებთან ერთად (497);

ლეჩხომა, ლეჩხუმა (ქ. ლეჩხუმი) – ერთ-ერთი მაზრა ქუთაისის გუბერნიაში, ფორმა **ლეჩხომა ლეჩხუმას** გვერდით გვიჩვენებს კანონზომიერებას ვახუშტის მიერ მოყვანილი ფორმებისა: **ლეჩხუმი²//ლეჩხომი³**, ამიტომაც უარსაყოფია მცდელობა ბოლო ფორმა (**ლეჩხომი**) ჩაითვალოს ვახუშტის მიერ შეთხზულად (572);

¹ იხ. აგრეთვე: **კ. კვაშილავა**. ისტორიული სამურზაყანოს წარსულიდან. XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნა – 1840 წელი. თბ., 2011, გვ. 95-99, 118-121

² **ვახუშტი ბატონიშვილი**. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. IV. თბ., 1973, გვ. 449, 744.

³ **ვახუშტი ბატონიშვილი**. აღწერა სამეფოსა., გვ. 748, 851.

ნალენ-ჯიხა, ქალენ-ჯიხა (ვახუშტისთან: *ქელენ-ჯიხა*¹) – სოფელი და თემი ზუგდიდის მაზრაში, აქ არის უძველესი მონასტერი; ეს სახელწოდება გვხვდება ფორმით „*ნენდიხა*“. **ნენ** შეიძლება მივიღოთ ჭანის ექვივალენტად, **დიხა** კი =ჯიხა (ციხე) ან მინა; მაშინ მთელი სახელწოდება შეიძლება აღნიშნავდეს *ჭანების ციხეს (მინას)* (581);

ჭაქეინჯი – სოფელი ზუგდიდის მაზრაში (<ქართ. **ჭა** და მეგრ. **ქეინ-ჯი** (ძირი) ნიშნავს *ჭის ძირს*, ვახუშტისთან *ჭაქეითი*,² ბროსესთან *ჭაქე-შისან*, *ჭაქეშას ციხე* (<ჭა +ქართ. *ქეიშა* + *ციხე*) (591).

V. ტოპონიმს ახლავს სიტყვასიტყვითი თარგმანი:

ალავერდი – (საკუთარი სახელი, არაბულიდან: „ღმერთმა მოგცა“), სოფლის სახელწოდება სენაკის მაზრაში (397);

აჯამეთი – (არაბ.: ხშირი ტყე, ტვერი) ვრცელი ტყის მასივი ქუთაისის მაზრაში, ამჟამად მემამულე ანანოვის სამფლობელო (402);

უფალი-კარი (პირდაპირი მნიშვნელობით: *უფლის კარი*) სოფელი სენაკის მაზრაში (456);

მაცხოვრის კარი – (ირდაპირი მნიშვნელობით: *მხსნელის კარი*) სოფელი სენაკის მაზრაში (456);

მოიდანახე – სოფელი ზუგდიდის მაზრაში; სახელწოდება თითქოს შედგება, ქართ. *მოი<მოდი* + *ნახე*, როგორც რამდენიმე ციხის სახელწოდება იმერეთში, მაგრამ არ არის გამორიცხული ამ სახელწოდების ახსნა მეგრულის საფუძველზე, კერძოდ ზმნა „*ხუნა*“-სთან (ჯდომა) კავშირში (485);

ურია-კარი – (სიტყვა-სიტყვით: *ებრაელთა დასახლება*) სოფელ ბანძის მეორე სახელწოდება, სადაც ბევრი ებრაული ოჯახი ცხოვრობდა (537);

ნოქალაქენი, ნოქალაქევი – (სიტყვასიტყვით: *ყოფილი ქალაქი*), სოფელი სენაკის მაზრაში, დღემდე შემორჩენილია უძველესი ციხე ქალაქის დიდებული ნანგრევები (545);

ლალიცა – (სიტყვასიტყვით: *მდინარის, ლელეს ნაპირი*) მდინარე სამურზაყანოში (553);

ნაჩხურა, ჭაჩხურა – მდინარე სენაკის მაზრაში (სიტყვასიტყვით: *ცივი წყალი*) (581);

ნარჩე – სოფელი სამურზაყანოში (სიტყვასიტყვით: *თეთრი წყალი, მდინარე*) (582);

ცხენი-წყარი – მდინარე სამეგრელოსა და იმერეთს შუა (სიტყვასიტყვით: *ცხენის წყალი*) (588);

წყემი – სოფელი სენაკის მაზრაში (588);

ჩხორო-წყუ – სოფელი ზუგდიდის მაზრაში (სიტყვასიტყვით: *ცხრა ჭა; შდ.: ცხრა-წყარო*) (589);

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 778.

² ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 449, 778.

- ჭაბურია** – სოფელი სენაკის მაზრაში (589);
- ჭანი-წყარი** (<ჭანიში წყარი) – მდინარე სამეგრელოში (სიტყვასიტყვით: *ჭანის წყალი ან მდინარე*) (590);
- ჭითა წყარი** – სოფელი ზუგდიდის მაზრაში (სიტყვასიტყვით: *წითელი წყალი*) (539);
- ჭუბურიხინჯი** – სოფელი სამურზაყანოში (სიტყვასიტყვით: *ნაბლის ხიდი*) (597);
- ნოჯიხევი, ნოჯიხენი** – სოფელი (სიტყვასიტყვით: *ყოფილი ციხე*) (619).

ი. ყიფშიძის მიერ წარმოდგენილი ისტორიულ-ფილოლოგიური შენიშვნები და თვით ტოპონიმიკური მასალა უაღრესად მნიშვნელოვანი და ფასეულია როგორც ქართველური ენათმეცნიერების, ისე – ისტორიკოსებისა და ისტორიული გეოგრაფიისათვის.

ამრიგად, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ საკვლევი თემა – იოსებ ყიფშიძის მეგრულ-რუსული ლექსიკონის ტოპონიმები როგორც წმინდა ლინგვისტური, ასევე – ექტრალინგვისტური ასპექტით იძლევა მეტად საყურადღებო და საინტერესო დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას. ჩვენს მიერ ლექსიკონში აღნუსხული და აქ წარმოდგენილი გეოგრაფიული სახელები კლასიფიცირდება მარტივი და რთული სტრუქტურის, გარკვეული და გაურკვეველი სემანტიკის ჯგუფებად. ამავე ტოპონიმთა კვლევა უაღრესად საინტერესოა სახელდების მოტივაციის თვალსაზრისით, ეტიმოლოგიური და ლინგვო-კულტუროლოგიური კუთხით, რასაც სამომავლოდ ვგეგმავთ.

MARINA KAKACHIA¹

TOPONYMIC LEXIS IN IOSEB KIPSHIDZE'S DICTIONARY

Geographical names refer to a specific place, they arise from the grammatical norms of language and obey them as well as give the speech diversity and richness. But they are ordinary lexical units and, unlike other areas of vocabulary, historical, internal, are equipped with social opinion, its own content and functions. That's the kind of lexical units they represent in I. Kipshidze's famous dictionary. Diverse interests of an eminent scholar prove the fact that he was not afraid of conducting etymological research of the toponym and making his own conclusions. He is also aware, that studying and underlying such lexical units is of vital importance, as the more time passes, the more difficulties should be (especially in our reality) overcome to contemplate them scientifically. It is not accidental that in his dictionary about 250 toponyms are classified.

In account of basic principles of toponymic equivalence, in the dictionary of I. Kipshidze genetical and attributive determinants connected with *toponymical*-origin names can be pointed out. Historical and philological notes presented by I. Kipshidze and the toponymic material itself are both very important and valuable for Georgian linguistics and for historians and historical geography as well.

---

¹ *Marina Kakachia* – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

მარინა კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი, მარინა ჯღარკავა¹

პირდაპირი სემანტიკური მარკირება ქართულში

ქართველურ ენათა ზმნის სირთულის შესახებ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში არაერთგზის აღნიშნულა. ამ სირთულეს უამრავი ფაქტორი განაპირობებს. აგლუტინაციურობა, პოლიპერსონალიზმი, საკმაოდ რთულ გრამატიკულ კატეგორიათა მრავალფეროვნება და, შესაბამისად, მათი მარკირების საკითხი, გვარისა და დიათეზის ურთიერთმიმართება, ინვერსია.

ამჯერად ჩვენი ინტერესის საგანს მარკირების თემა წარმოადგენს. კერძოდ, სემანტიკური მარკირებისა. ამასთან დაკავშირებით უაღრესად საინტერესოდ და დამაჯერებლად გვეჩვენება ი. მელიქიშვილის თვალსაზრისი არა სინტაქსური, არამედ სემანტიკური მარკირების შესახებ, რომელიც დღემდე არსებულ არაერთ წინააღმდეგობრივ ვითარებას ხსნის, კერძოდ, ვ-ისა და მ-ის როგორც სუბიექტური და რიგის პირის ნიშანთა გარკვეული ჯგუფის ზმნებში ფუნქციური აღრევისა და, აქედან გამომდინარე, ინვერსიისა: „ქართველური მორფოლოგიის რთული სინამდვილის აღწერა უნდა დავამყაროთ მისი ტიპის სწორ განსაზღვრას. მას არ უნდა წავუყენოთ მოთხოვნები, რომლებიც სხვა მორფოლოგიურ ტიპს შეესაბამება. მორფოლოგიური მარკირების ტიპოლოგიამ უნდა გაგვცეს პასუხი კითხვაზე: რაზე არის ორიენტირებული მორფოლოგიური მარკირება – ა) სუბიექტ-ობიექტის სინტაქსურ ლოგიკურ მიმართებებზე თუ ბ) ზმნასთან დაკავშირებული აქტანტების სემანტიკურ ბუნებაზე? ანუ: მორფოლოგია ლოგიკურ-სინტაქსურად არის ორიენტირებული თუ სემანტიკურად. თანამედროვე ლინგვისტიკაში უკვე დამკვიდრებულად შეიძლება ჩაითვალოს ენათა ტიპოლოგიური კლასიფიკაცია სინტაქსური მარკირებისა და სმენატიკური მარკირების ენებად. ქართული და სხვა ქართველური ენები მორფოლოგიური მარკირებისას ძლიერ სემანტიკურ

¹ მარინა კაკაჩია – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ქეთევან მარგიანი – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; მარინა ჯღარკავა – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

მოტივაციას ავლენენ“.¹

ნაშრომის მიზანს სვანურში და ზოგადად ქართველურში კონკრეტული ენობრივი მასალის საფუძველზე საკითხის დასმა წარმოადგენს. კერძოდ, აქტიურობა-ინაქტიურობის კატეგორიის, როგორც სახელთა და ზმნათა მორფოლოგიური გაფორმების განმსაზღვრელი მოვლენის შესწავლა და ანალიზი. რამდენად მისდევს ამ თვალსაზრისით სვანური, მეგრული და ლაზური ქართულს, როგორ ნაწილდება შესაბამისად აქტიური და არააქტიური პირის ნიშნები, ემთხვევა თუ არა ამის საფუძველზე გამოყოფილ ზმნათა მორფო-სემანტიკური ჯგუფები ქართულისას, რა სპეციფიკური ნიუანსები შეინიშნება. „ქართველურ ენათა პირის ნიშანთა ორი რიგის დაპირისპირება ასახავს არა სუბიექტურ/ობიექტურ მიმართებებს, არამედ აქტივისა და ინაქტივის დაპირისპირებას“.²

საანალიზო მასალის საფუძველზე გამოიკვეთა, რომ პირის ნიშნები სვანურში, მეგრულსა და ლაზურში შეიძლება კლასიფიცირდეს და დაჯგუფდეს აქტიურობა-ინაქტიურობის პრინციპით.

ქართული მსგავსად ქართველურშიც ინაქტიური ქვემდებარე აქვთ შემდეგი სემანტიკური ჯგუფის ზმნებს – გრძნობისა და შეგრძნებების, სხეულის მდგომარეობის, აზროვნებითი პროცესების გამომხატველ და ქონა-ყოლის აღმნიშვნელ ფორმებს. განვიხილოთ თითოეული ჯგუფი ცალ-ცალკე:

ა) გრძნობისა და შეგრძნებების გამომხატველი ზმნები სვანურში:

მ-ალაბტ	ჯ-ალაბტ	ხ-ალაბტ	„მიყვარს“
მ-ასისგ	ჯ-ასისგ	ხ-ასისგ	„მძულს“
მ-ანინწყუ	ჯ-ანინწყუ	ხ-ანინწყუ	„მძაგს“
მ-ალა	ჯ-ალა	ხ-ალა	„მწყინს“
გუ-მ-არ	გუ-ჯ-არ	გუ-ხ-არ	„მწაღია“, „გულად მინდა“
ლა-მ-სიამი	ლა-ჯ-სიამი	ლა-ხ-სიამი	„მესიამოვნება“
მ-წყუთიყუ	ჯ-წყუთიყუ	ხ-წყუთიყუ	„მეზიზღება“
მ-ახერა	ჯ-ახერა	ხ-ახერა	„გაბრაზებული ვარ“

¹ ი. მელიქიშვილი. პირდაპირი სემანტიკური მარკირება როგორც ქართველურ ენათა მორფოლოგიის განმსაზღვრელი პრინციპი და პირის ნიშანთა ინვერსიის პრობლემა, – კრებ.: ტიპოლოგიური ძიებანი. ტ. V. თბ., 2005, გვ. 140.

² ი. მელიქიშვილი. პირდაპირი სემანტიკური მარკირება როგორც ქართველურ ენათა მორფოლოგიის განმსაზღვრელი პრინციპი და პირის ნიშანთა ინვერსიის პრობლემა, გვ. 140.

მ-ზხიად	ჯ-ზხიად	ხ-ზხიად	„მიზარი“
მ-აყლუნი	ჯ-აყლუნი	ხ-აყლუნი	„მეშინია“
მ-პრდუებ	ჯ-პრდუებ	ხ-პრდუებ	„მერიდება“
მ-ესმი	ჯ-ესმი	ხ-ესმი	„მესმის“
მ-პლხინ	ჯ-პლხინ	ხ-პლხინ	„მილხინს“
მ-იჭირ	ჯ-იჭირ	ხ-ოჭირ	„მიჭირს“
მ-აკუ	ჯ-აკუ	ხ-აკუ	„მინდა“
მ-ათხან	ჯ-ათხან	ხ-ათხან	„მშურს“
მ-აშა	ჯ-აშა	ხ-აშა	„მშურს“, „მებევრება“

ბ) სხეულის მდგომარეობის გამომხატველი ზმნები სვანურში:

I პირი	II პირი	III პირი	
მ-ეუჟე	ჯ-ეუჟე	ხ-ეუჟე	„მძინავს“
მ-ეუჟუნი	ჯ-ეუჟუნი	ხ-ეუჟუნი	„მეძინება“
მ-ეეცხენი	ჯ-ეეცხენი	ხ-ეეცხენი	„მელევიძება“
მ-ეზგი	ჯ-ეზგი	ხ-ეზგი	„მტკივა“
მ-აათჟე	ჯ-აათჟე	ხ-აათჟე	„მცხელა“, „სიცხე მაქვს“
მ-აიდ	ჯ-აიდ	ხ-აიდ	„მშია“
მ-აფგნ	ჯ-აფგნ	ხ-აფგნ	„მწყურია“
მ-აწჟუნე	ჯ-აწჟუნე	ხ-აწჟუნე	„მახველებს“
მ-აბგრზუნე	ჯ-აბგრზუნე	ხ-აბგრზუნე	„მაცახცახებს“
მ-არკუნატნე	ჯ-არკუნატნე	ხ-არკუნატნე	„მაკანკალებს“
მ-აფჟოტნე	ჯ-აფჟოტნე	ხ-აფჟოტნე	„მაბოდებს“
მ-აგდი	ჯ-აგდი	ხ-აგდი	„მეძინება“
მ-ასკორა	ჯ-ასკორა	ხ-ასკორა	„მედარდება“
მ-ატკლებ	ჯ-ატკლებ	ხ-ატკლებ	„მენანება“
მ-ელანდ	ჯ-ელანდ	ხ-ელანდ	„მეჩვენება“
მ-ენტენი	ჯ-ენტენი	ხ-ენტენი	„მეჩვენება“
მ-ანჰან	ჯ-ანჰან	ხ-ანჰან	„მემჩატება“
მ-აჰალა	ჯ-აჰალა	ხ-აჰალა	„მეჩქარება“
მ-ანჩქრალა	ჯ-ანჩქრალა	ხ-ანჩქრალა	„მეჩქარება“
მ-აკვლანლა	ჯ-აკვლანლა	ხ-აკვლანლა	„მეჩქარება“

მ-ამჟღა	ჯ-ამჟღა	ხ-ამჟღა	„შემიძლია“
მ-ანგხ	ჯ-ანგხ	ხ-ანგხ	„მჭირდება“
მ-ეზგი	ჯ-ეზგი	ხ-ეზგი	„მტკივა“
მ-ათემ	ჯ-ათემ	ხ-ათემ	„მჭირს“
მ-აჭკრა	ჯ-აჭკრა	ხ-აჭკრა	„მედარდება“

გ) აზროვნებითი პროცესების გამომხატველი ზმნები სვანურში:

მ-იხა	ჯ-იხა	ხ-ოხა	„ვიცი“
მ-აბჟა	ჯ-აბჟა	ხ-აბჟა	„მგონია“
მ-აჯრატა	ჯ-აჯრატა	ხ-აჯრატა	„მჯერა“
მ-ენტენი	ჯ-ენტენი	ხ-ენტენი	„მეჩვენება“
მ-აშყიდ	ჯ-აშყიდ	ხ-აშყიდ	„მახსოვს“
მ-ეშყდენი	ჯ-ეშყდენი	ხ-ეშყდენი	„მაგონდება“
მ-ნემდნი	ჯ-ნემდნი	ხ-ნემდნი	„მავეწყდება“
მ-ამგენა	ჯ-ამგენა	ხ-ამგენა	„ვგონებ“ „მგონი“
მ-აგტნებ	ჯ-აგტნებ	ხ-აგტნებ	„მედარდება“
მ-ანწამ	ჯ-ანწამ	ხ-ანწამ	„მწამს“

დ) ქონა-ყოლის აღმნიშვნელი ზმნები სვანურში:

მ-ულტა	ჯ-ულტა	ხ-ულტა	„მაქვს“
მ-წარ	ჯ-წარ	ხ-წარ	„მაქვს“ (ითქმის სხეულის ნაწილებზე)
მ-ირი	ჯ-ირი	ხ-ორი	„მყავს“ ძვ. ქართ. მივის
მ-აყა	ჯ-აყა	ხ-აყა	„მყავს“
მ-აბდავა	ჯ-აბდავა	ხ-აბდავა	„მაბადია“

ასეთივე მარკირება გვაქვს ზმნებში:

მ-წქტ	ჯ-წქტ	ხ-წქტ	„მაცვია ტანზე“
მ-წზგ	ჯ-წზგ	ხ-წზგ	„მაცვია ფეხზე“
მ-წგ	ჯ-წგ	ხ-წგ	„მახურავს“
მ-აფრა	ჯ-აფრა	ხ-აფრა	„მახურავს“ (მანდილი)
მ-წბ	ჯ-წბ	ხ-წბ	„მაბია“

„ზმნები, რომლებიც ხშირად ინვერსიულად არის კვალიფიცირებული (ჩიქობავა, მელიქიშვილი) არ იმსახურებენ ასეთ განსაზღვრას, რად-

გან მათ სტრუქტურაში არ მომხდარა ინვერსია, შებრუნება, ისინი სემანტიკური ვითარების პირდაპირ მარკირებას ახდენენ“.¹

სვანური ენის მონაცემებიც სავსებით უჭერს მხარს ამ თვალსაზრისს. უფრო მეტიც, სვანურში შეიძლება გამოიყოს უნებლიობის სემანტიკისა და სხვა სპეციფიკური ნიუანსებით ზმნათა მრავალრიცხოვანი ჯგუფები, რომელშიც ასევე პირდაპირ სემანტიკურ მარკირებას ახდენენ. მაგ. ქართულში ერთგვარი ხელოვნურობის ელფერი დაჰკრავს, მაგრამ სვანურში სავსებით ბუნებრივია ისეთი ფორმები, როგორიცაა:

1.	ჩუმეჩჴმინი	„გამეკეთებინება“
2.	ქამეყირი	„მეცემინება“
3.	სგა მეტყჴმფი	„შემომელანუნება“
4.	სგა მეღნძლჴი	„შემომელანძღება“
5.	სგა მედგარი	„შემომეკვლევინება“
6.	სგა მეტყცჴნი	„შემომელახება“

სვანურში, განსაკუთრებით ბალსზემოურ კილოში, არის ზმნათა ჯგუფი, რომელშიც გამოხატულია სუბიექტის განწყობა, ძლიერი სურვილი, ჩაიდინოს ზმნით გამოხატული მოქმედება.

მ-ჴზუნე	„ნასვლა მინდა“
მ-ჴთხჴირჴნე	„ნადირობა მსურს, მნადია“
მ-ანყაჴნლნე	„გავლა-გამოვლა, მასლაათი მსურს“
მა-აჴნუნე	„ხვანა მინდა“
მ-აბჴრგუნე	„თოხანა მინდა“
მ-ჴშერალჴნე	„ბეჯითობა მინდა“
მ-აზელალჴნე	„სიარული მინდა“
მ-ალგიმლჴნე	„მშენებლობა, შენება მინდა“
მ-აგგრგალჴნე	„ლაპარაკი მსურს“

სპეციალურ ლიტერატურაში მათ პირობითად მოდალურ ზმნებსაც უწოდებენ.² ამ კუთხით საინტერესოა ილუსტრაციები სვანური ენის ქრესტომატიიდან, სვანური პროზაული ტექსტებიდან და ცოცხალი მეტყველებიდან (ექსპედიციის მასალების საფუძველზე):

1. ალ სიმჴქ ლახ იქი ჴანჴლ, ეჩჴი ჴთუ ლი, ერე მეგჴმხჴნჩჴ ნჴჴრლ ჩუ შყედნი. – „ეს ქალიშვილი როცა იცინის, ისეთი ცხელია, რომ ხიდან ჩი-

¹ ი. მელიქიშვილი. პირდაპირი სემანტიკური მარკირება..., გვ. 145.

² რ. ჭკადუა. სტატიკურ მზნათა სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი ჴემოსვანურში. ავტორეფერატი დისერტაციისა ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1999, გვ. 14.

ტიც კი ჩამოვარდება“.

2. **ჯუინალდ ამჩუ ლემზიგ ლეფკელ იმახათ.** – „ძველად აქ ცხოვრობდა (=ნაცხოვრება) ქალბატონი იმახათი“.¹

3. **აშხუ ლადლ ლთხუართე’ აჩად ესნარ ხოშა მუხუბე, ოხუიშდ ლუამ ჩუ ხეთხან ი ავით’ ანვად.** – „ერთ დღეს თურმე სანადიროდ წასულა“; უფროსი ძმა, ხუთი ჯიხვი მოინადირა (=ეშოვა) და შინ დაბრუნდა“.²

4. **ზურალ ქ’ჩად ი გზბილ მწკუთი მარანს ხოძგარ.** – „ქალი გავიდა და გაბი სწრაფად შევარდა მარანში“.³

5. **სემი ლახუბა ლის ი ესღრის ლაქჩათე ჰამს. მინე-მინე ლეზიზ ხულუქს.** – „სამი ძმანი არიან და მიდიან ტყეში მორების მოსაჭრელად თავ-თავიანთი საგზალი აქვთ ყველას“.

6. **საყდარ უიქან დეცს ხორიკ ქორ, ეჩხანჩუ ჩი ჰამს ისკნე გიცლად საყდარი ჰწუთუქსა.** – „საყდარს ზემოთ ცაზე არის გამოკიდებული სახლი, იქიდან ყოველ დილით გადმოხტება ხოლმე პატარა ვერძი საყდრის ეზოში“.

7. **აჩადს, სგ’ჩადს ალ ლექუქრთესგა ი ჩუ’არის ამქსგა ქუთირაფისგა ალ ლახუბა.** – „წავიდნენ, შევიდნენ ამ წისქვილში და არიან ე ამაში წისქვილის ხვიშირში ეს ძმები“.

8. **ლახუაშდ, მაშყიდ, ხოგდახ ხოშა მეგამხანქა ლესყე ლახლგენარ** – „იალაღებზე სახმარად [მთისთვის] მახსოვს ედგათ ხისგან გაკეთებული დიდი სასულგუნეები“.

9. **ლახლგინჟი ლაკლბეტარაწლს ლესყე ფხულემი ნანგრი ცხირს ხონხენდახ.** – „სულგუნის გაკეთებისას ყალიბებს გვერდზე თითის სიმსხო ცხირს ჩაუტნევდნენ“.

10. **ესწგხენდა, ანურშუენეჟე ი ეჯ წამჟინ ესფედგან მიჩაცახან.** – „დასჭირდა, ახსენა და იმ წამსვე მასთან გაჩნდა“.

„ქართველური ინაქტიური კონსტრუქციის ზმნების ინვერსიულად მიჩნევა სინტაქსური მარკირების პრინციპის თავს მოხვევაა ამ ენებისთვის, ეს არის მათი განხილვა ქართველური მორფოლოგიისათვის უცხო, ევროპულ ენათათვის ნიშანდობლივი პრინციპის თვალსაზრისით. ქართველური მორფოლოგიის იმანენტური პრინციპია პირდაპირი სემანტიკური მარკირება. ასეთი უნდა ყოფილიყო ის საერთო ქართველურ დონეზე და ასეთია ის დღესაც, რადგან გარკვეულ სემანტიკურ ჯგუფებში ახალი წარმოებების გაჩენისასაც ეს პრინციპი ძალაში რჩება“.⁴

ასეთია პოტენციალისის კატეგორია მეგრულში – შემომეჭამა-„სგა ლა-მ-მამან“, რა მეთეატრება-„მანბმათეატრალუნე“ ტიპის გამოთქმები და ზმნათა ახალწარმოქმნილი მორფოსმენტიკური ჯგუფები სამივე ქა-

¹ სვანური ენის ქრესტომათია. შეკრიბეს ა. შანიძემ, მ. ქალდანმა და ზ. ჭუმბურიძემ. თბ., 1978, გვ. 98.

² სვანური ენის ქრესტომათია, გვ. 101

³ სვანური ენის ქრესტომათია, გვ. 157.

⁴ ი. მელიქიშვილი. პირდაპირი სემანტიკური მარკირება..., გვ. 152.

როველურ ენაში.

ცოცხალ მეტყველებაში არსებულ ფორმებზე დაკვირვების შედეგად შეიძლება დავასკვნათ, რომ პირდაპირი სემანტიკური მარკირება სვანურში გვაქვს გრძნობისა და შეგრძნებების, სხეულის მდგომარეობის, აზროვნებითი პროცესების გამომხატველ, ქონა-ყოლის აღმნიშვნელ ზმნებში.

მეგრულსა და ლაზურშიც ზემოთ აღნიშნული შინაარსობრივი ჯგუფების ზმნებში პირდაპირი სემანტიკური მარკირებაა. მათ ემატება, როგორც უკვე აღინიშნა, პოტენციალისის კატეგორიის ზმნები **მ-აკუთინე(ნ)//მ-აქიმინე(ნ)** „შემიძლია გავაკეთო“, **მ-აშვე(ნ)** „შემიძლია დავლიო, მესმევა“, **მ-აჭკომე(ნ)** „შემიძლია ვჭამო, მეჭმევა“ ტიპისა.

სვანურის მონაცემების შედარებისას, ორიოდ ზმნა აღმოჩნდა მეგრულსა და ლაზურში ვინის რიგისა, უმეტეს შემთხვევაში კი მარკირება ერთნაირია, რაც კარგად ჩანს მოცემულ საანალიზო მასალაში:

ა) გრძნობისა და შეგრძნებების გამომხატველი ზმნები მეგრულში:

მ-იორს	გ-იორს	უორს	„მიყვარს“
ბჯოგ	რჯოგ	ჯოგ	„მძულს“
მ-ონყინ	გ-ონყინ	ონყინ	„მწყინს“
მ-ოკო	გ-ოკო	ოკო	„მნაღია“, „გულადმინდა“
მ-ესიამოვნ	გ-ესიამოვნ	ესიამოვნ	„მესიამოვნება“
მ-ონინკ	გ-ონინკ	ონინკ	„მეზიზღება“
მ-ობიოლ	გ-ობიოლ	ობიოლ	„მიხარია“
მ-ოშკურ	გ-ოშკურ	ოშკურ	„მეშინია“
მ-ორიდ	გ-ორიდ	ორიდ	„მერიდება“
მ-არჩილე	გ-არჩილე	არჩილე	„მესმის“
მ-ირხინს	გ-ირხინს	ურხინს	„მილხინს“
მ-იჭირს	გ-იჭირს	უჭირს	„მიჭირს“
მ-ოკო	გ-ოკო	ოკო	„მინდა“
მ-ონჯარ	გ-ონჯარ	ონჯარ	„მშურს“

ბ) სხეულის მდგომარეობის გამომხატველი ზმნები მეგრულში:

ბ - ლურს	რლურს	ლურს	„მძინავს“
მ-არულუაფ	გ-არულუაფ	არულუაფ	„მეძინება“
მ-აკურცხინუაფ	გ-აკურცხინუაფ	აკურცხინუაფ	„მეღვიძება“
მ-აჭუ	გ-აჭუ	აჭუ	„მტკივა“
ფშკირენს	რშკირენს	შკირენს	„მშია“
პუმენს	რუმენს	უმენს	„მწყურია“
მ-ობვალაფუანს	გ-ობვალაფუანს	ობვალაფუანს	„მახველებს“
მოკანკალაფუას	გოკანკალაფუას	ოკანკალაფუას	„მაკანკალეებს“

მაბორდიშფუანს	გ-აბორდიშაფუანს	აბორდიშაფუანს	„მაბოდებს“
მ-ოჯაბ	გ-ოჯაბ	ოჯაბ	„მედარდება“
მ-ონან	გ-ონან	ონან	„მენანება“
მ-ოლანდ	მ-ოლანდ	მოლანდ	„მელანდება“
მემეძირ	მემეძირ	მემეძირ	„მერვენება“
მ-ორქარ	გ-ორქარ	ორქარ	„მერქარება“
შე-მ-ილებ	შე-გ-ილებ	შეულებ	„შემიძლია“
მ-ოსაჭირ	გ-ოსაჭირ	ოსაჭირ	„მჭირდება“
მ-აჭუ	გ-აჭუ	აჭუ	„მტკივა“
მ-ოჭე	გოჭე	ოჭე	„მჭირს“

გ) აზროვნებითი პროცესების გამომხატველი ზმნები მეგრულში:

მ-ირქ	გირქ	ურქ	„ვიცი“
მიმ-ორქ	მი-გ-ორქ	მიორქ	„მგონია“
ბჯერს	გ-ჯერს	ჯერს	„მჯერა“
ბშგ	რშგ	შგ	„მასსოვს“
მაშინუაფ	გ-აშინუაფ	აშინუაფ	„მაგონდება“
მ-ოჭყორდ	გ-ოჭყორდ	ოჭყორდ	„მავიწყდება“
ბნანს	რნანს	ნანს	„მნამს“

დ) ქონა-ყოლის აღმნიშვნელი ზმნები მეგრულში:

მ-ილუ	გ-ილუ	ულუ	„მაქვს“
მ-იუნს	გიუნს	უუნს	„მყავს“
მ-ობადუ	გობადუ	ობადუ	„მაბადია“

მეგრულში ასეთივე მარკირება გვაქვს ზმნებში:

მიკმოქუნს	მირკოქუნს	მიკაქუნს	„მაცვია ტანზე“
მუ-მ-ოდ	მუ-გ-ოდ	მად	„მაცვია ფეხზე“
გი-მ-ორთ	გი-გ-ორთ	გიორთ	„მახურავს“
მუ-მ-ობ	მუ-გ-ობ	მაბ	„მაბია“

1. ...ასე თეზმა მწუხარება **მიკვენ**, ჩქიმოთ მუშენი რე. – „ახლა ამდენი მწუხარება მიკვირს ჩემთვის რატომ არის“.¹

2. ნინათ ვა მათქუე, ვარა ბრელი **მილუ** სარაგადო. – „ენით ვერ ვამბობ, თორემ ბევრი მაქვს სათქმელი“.²

3. ხვალე სქანი გურიშენ რე, ქიყანა **მიცორს!** – „მხოლოდ შენი გულისთვისაა, ქვეყანა (რომ) მიყვარს“.³

4. ირო გურიშა ალამირენი-შო, **გგმაშინე ნი**, მანგარგენი-შო. –

¹ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი. კრებული გამოსაცემად მოამზადა კ. დანელიამ. თბ., 1994, გვ. 332.

² ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 334.

³ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 341.

„ყოველთვის გულში მიდევსო, გამახსენდება, მეტირებაო“.¹

5. მარა ენა მუთ **მიმოჩქე**, უკულ ვა დმოკორდგდეე? – „მაგრამ ამას რად მივიჩნევ, შემდეგ (რომ) არ დამაკლდებოდე“.²

6. მუში ნაგორა მისგთი **ცუნცვ**, ბედინერი ორე თინა.³

7. ვარა ჭუმე მა სი მუ რჩა? ვა **გოკო** ნი ჭა დო ფურჩა? – „ან ხვალ მე შენ რა გაჭამო? არ გინდა ჩალა და ფურჩი?“.⁴

8. ჩქიმი დუდი მა **ბჯოგვ** ნი, თეში მუშე გამანწირი? – „ჩემი თავი მე (რომ) მძულს, ისე რატომ გამწირე?“.⁵

9. ჭვეში კაკალი **მისხუნუდუ** ათე მარწკინაიაშა. – „ძველი კაკალი მერჩივნა ამ ბრჭყვიალასა“.⁶

10. ცურუს ძღვენი **ოხიოლუდუ**, ჭკვერს ოწყინუდუ. – „უგნურს ძღვენი უხაროდა, ჭკვიანს წყინდაო“.⁷

11. დობთურს ჩქიმადა სო **მართედვ**, თგრქ თემ დოფხვილესგ ნი... – „ექიმს ჩემთან სად მოესვლებოდა (როგორ შეძლებდა მოსვლას), თოვლმა ისე ჩაგვეკეტა (ჩაგვეჭირა)“.⁸

12. ვა **დგმახუნუ**, ვა **დგმანჯირვ**, იმო-აშო გილოურქუ... – „ვერ დავჯექი (შევძელი დაჯდომა), ვერ დავწექი (შევძელი დანოლა), იქით-აქეთ დადიხარ“.⁹

ა) გრძნობისა და შეგრძნებების გამომხატველი ზმნები ლაზურში:

პ-ცორუფ მ-ალიმბენ	ცორუფ გ-ალიმბენ	ცორუფ-ს ალიმბენ	„მიყვარს“
მ-ინონ	გ-ინონ	უნონ	„მწაღია“
მ-ახელენ	გ-ახელენ	ახელენ	„მიხარია“
მ-აშქურინენ	გ-აშქურინენ	აშქურინენ	„მეშინია“
ბ-ოგნამ	ოგნამ	ოგნამს	„მესმის“
მ-იკორემ-ს	გ-იკორემ-ს	უ-კორემ-ს	„მჭირდება“

ბ) სხეულის მდგომარეობის გამომხატველი ზმნები ლაზურში:

ბ-ჯან	ჯან	ჯან-ს	„მძინავს“
მ-ანჯირენ	გ-ანჯირენ	ანჯირენ	„მეძინება“
მ-აჭვენ	გ-აჭვენ	აჭვენ-ს	„მტკივა“

¹ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 349.
² ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 348.
³ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 350.
⁴ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 352.
⁵ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 356.
⁶ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 378.
⁷ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 338.
⁸ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 365.
⁹ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 367.

მ-შქირონ-ს	გ-შქირონ-ს	შქირონ-ს	„მშია“
მ-აყომინენ	გ-აყომინენ	აყომინენ	„მწყურია“
მ-ახვალენ	გ-ახვალენ	ახვალენ	„მახველებს“
მ-ადარდალენ	გ-ადარდალენ	ადარდალენ	„მაცახცახებს“
მ-ალოდენ	გ-ალოდენ	ალოდენ	„მჭირს“

გ) აზროვნებითი პროცესების გამომხატველი ზმნები ლაზურში:

მ-იჩქუნ	გ-იჩქუნ	უ-ჩქუნ	„ვიცი“
ქო-მ-შუნ-ს	გ-შუნ-ს	შუნ-ს	„მახსოვს“
გო-ვ-იშინამ	გო-იშინამ	გოიშინამ-ს	„მაგონდება“
მ-აჭკონდუნ	გ-აჭკონდუნ	აჭკონდუნ	„მავეწყდება“

დ) ქონა-ყოლის აღმნიშვნელი ზმნები ლაზურში:

მ-ილუ(ნ)	გ-ილუ(ნ)	უ-ლუ(ნ)	„მაქვს“ მილუ
მ-იყონ-ს	გ-იყონ-ს	უ-ყონ-ს	„მყავს“

1. ნებადი ნა პათენ, მუთუ უარ მილუნან-და... – „საჭმელი რომ გა-ვაკეთოთ, არაფერი არ გვაქვსო“.¹

2. სი არ ჯუმა მიდონუთ, ბოზო უარ გაძიფუ დო ნთხა ეჭოფარედი? – „ერთი ძმა გვყავხარ, ქალიშვილი ვერ მოძებნე და თხას ირთავო?“.²

3. ოხორჯას კაა დანონუ. „ქალს ძალიან მოენონა“.³

4. ბოზოქ: „დომაჭკინდუ, დომაჭუ“-და, ზოპონდუ. – „ქალიშვილი: „დავიღალე, მტკივაო“, ამბობდა“.⁴

5. დიდი ბოზოს აშქურნუ რო იმტუ. – „უფროს ქალიშვილს შეეშინ-და და გაიქცა“.⁵

6. ჭუტაშე ატამახეტუ: „ჰემუს ქომოლი დო ბერეფე ქუდონუნ, მა ჩქარ მუთუ უარ მიდონუნ“-და, ზოპონტუ“. – „უმცროსის შურდა: „ამას ქმარი და შვილები ჰყავს, მე სულ არავინ არ მყავსო“, ამბობდა“.⁶

7. ბაბა, ჰადა ნა გიჩქინ-სთებ ქარმატე უარენ. – „მამა, ეს რომ იცი, ისეთი წისქვილი არ არის“.⁷

8. მუთუ გახენენ-ნა ჰემ შედეფე-ჩქუნი ხანჯის ქობუჭოფი-და. – „თუ რამეს შეძლებ (გაკეთება შეგიძლია), ის ჩვენი ნივთები მექარვასლეს

¹ უ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები. ლაზური ტექსტების ქართული ვერსია და ლექსიკონი შეადგინა მ. ბუკიამ. თბ., 2009, გვ. 154.

² უ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 166.

³ უ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 174.

⁴ უ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 178.

⁵ უ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 178.

⁶ უ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 178.

⁷ უ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 184.

ნართვიო“.¹

9. ხანჯიქ: „ხეს მუ **გოქაჩუნ?**“-და, კითხუ. ბერექ: „დიდო კად შედ **მოქაჩუნ**. დუნდას მუნთხა **მინონ** შედეფე ჰემუთენ ბიქომ“-და. – „მექარვასლემ: „ხელში რა გიჭირავსო?“, ჰკითხა. ბიჭმა: „ძალიან კარგი ნივთი მიჭირავს, ქვეყანაზე რაც მინდა, ყველაფერს ამით ვაკეთებო“.²

10. უჩა კოჩის არ ზანახატი **უჩქიტუ**. – „შავმა კაცმა ერთი ხელობა იცოდა“.³

11. ფადიშაჰიქ ხოლო კითხუ: „ისა თქუდი, მოთ **გაშქურნეტას**, ენნი რახატლული მო ენ?“-ბა. – „ფადიშაჰმა ისევ ჰკითხა: „მართალი თქვი, ნუ გეშინია, ყველაზე დიდი შვება რა არისო?“.⁴

12. ჩობანის კად **დანონუ-დორენ**. – „მწყემსს ძალიან მოსწონებია (ეს აზრი)“.⁵

13. ოხორჯა-მუში დიდო **მონონდუ-დორენ**. – „თავისი ცოლი ძალიან მოსწონდა თურმე“.⁶

14. ქომოლი დულდას ბენ, ნგადი **ამშქორნუ**, მოხთა-ში, მუ ჭკომას?-და. – „ქმარი საქმეზე არის, საქმელი მოშივდება, რომ მოვა, რა ჭამოსო?“.⁷

15. ბაბა-ჩქიმი, მუ კად მოგალუ, **გომანჭელი-დორტუნ**-და. – „მამაჩემო, რა კარგი ქენი, მომნატრებიხარო“.⁸

სვანურის, მეგრულისა და ლაზურის მონაცემების შეჯერებით აშკარაა, რომ სემანტიკური მარკირებით ზმნათა დაჯგუფება ქართულის შესატყვისია და ერთიან ქართველურ სისტემას წარმოადგენს.

¹ **ჟ. დიუმეზილი**. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 184.

² **ჟ. დიუმეზილი**. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 184.

³ **ჟ. დიუმეზილი**. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 188.

⁴ **ჟ. დიუმეზილი**. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 204.

⁵ **ჟ. დიუმეზილი**. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 214.

⁶ **ჟ. დიუმეზილი**. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 198.

⁷ **ჟ. დიუმეზილი**. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 154.

⁸ **ჟ. დიუმეზილი**. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 160.

DIRECT SEMANTIC MARK-UP IN KARTVELIAN LANGUAGE

Complexity of the verb of the Kartvelian Languages is conditioned by lots of factors, they are as follows: polipersonalism, agglutinism, a variety of quite complicated grammar categories and accordingly the issue of their mark-up, interrelationship between voice and diathesis, inversion...

Typological classification of languages as syntactic mark-up languages and semantic mark-up languages can be considered as already established in the contemporary linguistics. While being morphologically marked Georgian and other Kartvelian Languages show a strong semantic motivation.

Personal signs in Svanian, Megrelian and Lazian languages can be classified and grouped according to the principle of activity and inactivity.

Like literary Georgian Language in Kartvelian Languages the verbs belonging the following semantic group – reflecting feelings, body condition, thinking process, possession, have an inactive subject.

Having analyzed the data obtained from Svanian, Megrelian and Lazian languages it is evident that verbs grouped according to their semantic mark-up are similar to Georgian ones and reflect an unified Kartvelian system.

---

¹ **Marina Kakachia** – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokumi State University; **Ketevan Margiani** – PhD in Philology, Associate Professor, Sokumi State University; **Marina Jgarkava** – Post-Graduate Student, Sokumi State University.

ენათმეცნიერება

ემა კილანავა¹

ემორადი სემანტიკური აქტანტები და ატრიბუტები,
როგორც ზამოქმედავის სიტუაციის კომპონენტები

ბოლო წლების ლინგვისტიკურ ლიტერატურაში სულ უფრო მეტად გამოიყენება ლინგვისტური სიტუაციების აღწერა სიტუაციურ-ცნებითი მოდელირებით. ზოგიერთი სემანტიკური რიგის წინადადებაში შესაძლებელია სიტუაციური (სუბსტანციური) მოდელის ისე აგება, რომ იგი შეესაბამებოდეს წინადადების სტრუქტურასა და შემადგენლობას.² იმის გარკვევა სიტუაციურ-ცნებით მოდელს ლინგვისტური ხასიათი აქვს თუ ექსტრალინგვისტური საკმაოდ რთულია. ერთი მხრივ, სიტუაციის მონაწილეთა არსებობა და მათ შორის როლების განაწილება არის ექსტრალინგვისტური მოვლენის უნივერსალური პარამეტრი, მაგრამ დაკვირვება ცხადყოფს, რომ სიტუაციის სტრუქტურა და მისთვის რელევანტური როლები განისაზღვრება კონკრეტული ენის თავისებურებებით.³ როგორც ჩანს, შემთხვევითი არ უნდა იყოს სიტუაციებისა და როლების (პარციპიანტების) უნივერსალური სიის არსებობა, რომელიც მისაღები იქნებოდა სხვადასხვა ლინგვისტისა და მსოფლიოს ყველა ენისათვის.⁴

სემანტიკური დონის საკვლევად მომგებიანად მიგვაჩნია ტერმი-

¹ ემა კილანავა – ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **К. К. Добрина.** Об одном способе построения семантических полей, – *Ученые записки КГПИ.* Т. 98, ч.1. Калуга, 1971; **А. В. Бондарко.** Теория значения и трактовка категории залога, – წგნ.: *Проблемы теории грамматического залога.* Под редакцией В. С. Храковского. Л., 1978, გვ. 36-95.

³ **Р. Ружичка.** Несколько соображений о теоретических понятиях «залог» и «диа-теза», – წგნ.: *Проблемы теории грамматического залога.*; **И. Б. Долинина.** Рефлексив и средний залог в системе английских залогов и проблема гиперлексемы, – წგნ.: *Проблемы теории грамматического залога,* გვ. 162.

⁴ **У. Л. Чейф.** Значение и структура языка. М., 1975, გვ. 123; **Л. П. Чахоян.** Синтаксис диалогической речи современного английского языка. М., 1979; **В. С. Храковский.** Конструкции пассивного залога, – წგნ.: *Категория залога.* Материалы конференции. Л., 1970.

ნი „სიტუაციის კომპონენტები“, რადგანაც ის ვრცელდება არა მხოლოდ მოქმედების (ურთიერთობა, აღქმა) მონაწილეებზე, არამედ თვითონ მოქმედებაზე, ურთიერთობაზე, აღქმასა და ა.შ. აგრეთვე პირველისა და მეორის ატრიბუტებზე,¹ ჩვენი მხრიდან დავამატებთ – მოქმედების მიმდინარეობის პირობებს. მოქმედება, ურთიერთობა და აღქმა შეიძლება აღვნიშნოთ საერთო ტერმინით „პრედიკატი“ (ლოგიკურ-ცნებითი და არა სინტაქსური აზრით). ეს არის სიტუაციის მეტად არსებითი კომპონენტები, რომელიც განსაზღვრავს ჩვენ მიერ აქტანტის არჩევანსაც და დიათეზის ვარიანტსაც.²

ი. ა. ლევიციკი მიუთითებს, რომ „აქტანტების რაოდენობასა და ხასიათს განსაზღვრავს ზმნის სემანტიკა“.³ „ზმნის სემანტიკიდან (მდგომარეობა, პროცესი ან მოქმედება) გამომდინარე, მისი სემანტიკური აქტანტების რაოდენობა შეიძლება მერყეობდეს ხუთიდან-შვიდამდე“.⁴ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სიტუაციის კომპონენტებს ემატება ატრიბუტები. სხვა გამოკვლევებშიც ნერს, რომ სიტუაციის კომპონენტები პარტიციპანტებთან (=არგუმენტებთან) ერთად გულისხმობს აგრეთვე ატრიბუტებსაც.⁵ ეს დამატებით იმით არის გამოწვეული, რომ კონკრეტული ენების აღწერაში აღმოჩენილ იქნა ზმნის იმგვარი ლექსემები, რომელთაც დიათეზებშიც პარტიციპანტებთან ერთად აუცილებელია ატრიბუტების ჩართვაც. ამის გარეშე სირთულე ჩნდება ამ ზმნების ლექსემებით შექმნილი დიათეზის ტერმინებისა და ცალკეული კონსტრუქციების გვარის გარკვევის დროს.

წინამდებარე ნაშრომში გამოყოფილი ზემოქმედების სიტუაციის კომპონენტები, კვლევის მასალებიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია ინგლისური ენის პასივის დასახასიათებლად (სხვა ენისათვის ან ინგლისური ენის სხვა სინქრონული მდგომარეობისათვის ზემოქმედების სიტუაციის კომპონენტების სქემა შესაძლოა განსხვავებული იყოს):

I. **პრედიკატი** (ცენტრალური კომპონენტი).

II. **აქტანტები** (რელევანტური პარტიციპანტი).

III. აქტანტებისა და პრედიკატების **ატრიბუტები**.

IV. **ცირკუმსტანტები** (პირობები, რომელშიც რეალიზდება პრედიკატი).

აქტანტების რიცხვში ჩვენი მიზნებისათვის უნდა გამოიყოს: 1)

¹ В. С. Храковский. Конструкции пассивного залога, გვ. 30.

² Ю. А. Левицкий. Пассив в системе глагольных форм, – წგნ.: *Проблемы теории грамматического залога.*; А. В. Бондарко. Теория значения и трактовка категории залога...

³ Ю. А. Левицкий. Пассив в системе глагольных форм, გვ. 226.

⁴ В. С. Храковский. Конструкции пассивного залога, გვ. 30.

⁵ В. С. Храковский. Исчисление диатез, – წგნ.: *Диатезы и залогов*. Тезисы конференции «Структурно-типологические методы в синтаксисе разносистемных языков». Л., 1975, გვ. 35.

აგენსი, 2) ექპერიენცერი, 3) პაციენსი, 4) ადრესატი, 5) რეზულტატივი, 6) ინსტრუმენტალი.

შიიძლება განვასხვავოთ პირველადი სინტაქსური აქტანტები ანუ სუბიექტები (აგენსი, ექსპერიენცერი) და მეორადი სემანტიკური აქტანტები ანუ ობიექტები (პაციენსი, ადრესატი, რეზულტატივი, ინსტრუმენტალი). ამასთან, ხაზი უნდა გავუსვათ, რომ ტერმინები: „სუბიექტები“ და „ობიექტები“ არ აღნიშნავს დამოუკიდებელი დონის ერთეულებს, არამედ მხოლოდ სემანტიკური აქტანტების ჯგუფებს გამოყოფს. ი. პანეოვა¹ იყენებს ტერმინს „პირველი“ და „მეორე“ აქტანტი: აგენსი – პირველი აქტანტი, პაციენსი – ობიექტი, რომელსაც ეხებიან – მეორე აქტანტი. მაგალითებად მეცნიერს მოჰყავს წინადადებები: ა) აგენსი – პირველი აქტანტი: ბიჭი სეირნობს, მზე ამოვიდა, პეტრე დაიღალა; ბ) პაციენსი – მეორე აქტანტი: ლექსის წერა, თეორემის დამტკიცება, კითხვებზე პასუხის გაცემა, ლექსიკონის გამოყენება.

აქტანტების დაყოფა პირველადებად და მეორადებად არ გულისხმობს მათ შორის კონვერსიულ ურთიერთობებს ანუ მეორადი აქტანტების წარმოებას. აქტანტების ამგვარი კლასიფიკაციის მიზანია ერთმანეთს დაუპირისპირდეს (უმრავლეს შემთხვევაში) უფრო არსებითი აქტანტები და ობიექტები (=მეორადი აქტანტები).

მოგვყავს მეორადი სემანტიკური აქტანტების აღწერა, რომელიც ილუსტრირებულია მაგალითებით:

პაციენსი. პაციენსი – მეორადი აქტანტი – პირი ან არაპირი, რომელსაც მიემართება მოქმედება (მოქმედება, ფსიქოფიზიკური აქტიურობა, ურთიერთობა).

მაგალითად:

1)...**we** weren't wanted by our families.

2) Are you not **the white-created demon** that we were all warned about?

ადრესატი. ადრესატი – მეორადი აქტანტი, რომლისკენაც მიმართულია პრედიკატის ზემოქმედება. იგი სიტუაციის იმგვარი მონაწილეა, რომელსაც ზოგიერთი ავტორი „ბენეფიციანტს“ უწოდებს.²

მაგალითები:

1) It will be shown **us** what we are to do.

2) I think **this fellow** was sent for by the jeddak.

გამოყოფილი წევრები **us** და **this fellow** არის შესაბამისი ადრესატების ზედაპირული კორელატები.

მეტყველების ადრესატის ზოგიერთ დახასიათებას გვაძლევს ლ. ვ.

¹ **Я. Паневова.** Критерии для установления обязательных партиципентов глаголов, – წგნ.: *Проблемы теории грамматического залога*, გვ. 64.

² **У. Л. Чейф.** Значение и структура языка, გვ. 171; **Л. П. Чахоян.** Синтаксис диалогической речи современного английского языка, გვ. 15; **В. С. Храковский.** Конструкции пассивного залога, გვ. 30; **Я. Паневова.** Критерии для установления обязательных партиципентов глаголов, გვ. 67.

რუსეცკაია. ადრესატს იგი აკვალიფიცირებს, როგორც ობიექტს, რომელსაც მიემართება მოქმედება ან ობიექტს, რომლის სასარგებლოდ ან საზიანოდ ხდება მოქმედება. ადრესატისა და წინადადების სხვა წევრებს შორის ურთიერთობაზე საუბრისას ლ.ვ. რუსეცკაია ავითარებს აზრს, რომ ადრესატი შეესაბამება, როგორც თავად მეცნიერი ამბობს „ურთიერთობაში შედის მხოლოდ ზმნასთან“. და ბოლოს, მისი აზრით, მხოლოდ ირიბი დამატება შეიძლება იყოს ადრესატი.¹

რეზულტატივი. აქტანტ-რეზულტატივის შესწავლას დიდ ყურადღებას უთმობს ვ.ნ. ინდოუროვი. ის აღნიშნავს, რომ ინგლისურ ენაში გამოიყოფა ზმნები, რომლებიც ერთ ლექსიკურ-სემანტიკურ ჯგუფში ერთიანდება საერთო ინტეგრალური სემის – „რაიმეს არსებობის კაუზაციის“ გამო. ყველა ზმნა, რომელიც მიეკუთვნება ამ ლექსიკურ-სემანტიკურ ჯგუფს თავის იმპლიკაციაში შეიცავს სემას „რეზულტატივი“, აქტანტ-რეზულტატივთან მიმართებაში კი აქვს აუცილებელი ვალენტობა. ეს იმას ნიშნავს, რომ მოცემული სემის რეალიზება სინტაქსურ დონეზე ხორციელდება აქტანტ-რეზულტატივის სახით, ზმნის გარემოცვაში ჩნდება სუბსტანტივი, რომელიც ზმნის მოქმედების შედეგად გაჩენილ საგანს აღნიშნავს. მეცნიერი მიუთითებს, რომ საგანში იგულისხმება მატერიალური ან იდეალური არსი, რომელიც არის ლექსემის რეფერენტი და ასრულებს აქტანტ-რეზულტატივის ფუნქციებს. ამ ტიპის წინადადება შეიცავს მოცემული აქტანტის რეფერენტის არარსებობის პრეზუმციას, იმ მომენტისათვის, რომელიც წინ უსწრებდა წინადადებაში აღწერილ სიტუაციას. აქვე მაგალითებად მოყვანილია ზმნები, რომლებიც ზოგჯერ ინოდებიან შემოქმედების, ახალი ობიექტების შექმნის ზმნებად და ა.შ.: **build, form, make, manufacture, produce** და ა.შ.² ბ. ნ. ინდოუროვის სიტყვებით, ც. ე. იახონტოვი განასხვავებს მოქმედების ობიექტებსა და რეზულტატებს. ის წერს: „აქტანტებს, რომლებიც შეესაბამებიან დამატებებს წინადადებაში: **მე ვთხრი მინას** და **მე ვთხრი ორმოს**, რეალური სინამდვილის მიხედვით, არაფერი საერთო არა აქვთ: ორმო - არ არის ობიექტი, იგი მოქმედების შედეგია. რამდენადაც მე შემიძლია განსჯა, კონკრეტული ენების გრამატიკისათვის ეს არსებითი არ არის, ჩვეულებრივ „მინა“ და „ორმო“ ითვლება ობიექტებად, მაგრამ ამის საფუძველს ქმნის გრამატიკული ფორმისა და არა მნიშვნელობის მსგავსება“.³

ი. პ. ივანოვა, ბ. ბ. ბურლაკოვა და გ. გ. პოჩეპცოვი განიხილავენ იგივე მაგალითებს:

¹ **Н. Н. Русецкая.** Косвенное дополнение, выразитель адресата действия в современном английском языке. *Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата филологических наук.* Л., 1955.

² **В. Н. Индоуров.** Формально-семантические особенности предложения с актантом-результативом английского языка, – ნგნ.: *Нормативные и содержательные аспекты предложения в германских языках.* Горький, 1989, გვ. 53.

³ **В. Н. Индоуров.** Формально-семантические особенности предложения..., გვ. 53.

1) The boy dug **the ground**.

2) The boy dug **a hole**.

ავტორები მიიჩნევენ, რომ დამატებით აღნიშნული საგანი ერთ შემთხვევაში არის ზემოქმედების ობიექტი, სხვაში კი მოქმედების რეზულტატი. მათ ენობრივ აღნიშვნას შორის არის არა მხოლოდ სემანტიკური, არამედ სტრუქტურული სხვაობაც. მხოლოდ პირველ წინადადებაში პირდაპირი დამატება **the ground** არის ობიექტი, მეორე წინადადებაში კი პირდაპირი დამატება – **a hole** აღნიშნავს რეზულტატივს.¹ მსგავსი ტიპის წინადადებებზე საუბრისას ჩ. ფილმორს მოჰყავს „დაფარული“ გრამატიკული განსხვავება კატეგორიებს შორის, რომელიც ჩვეულებრივ სახელდებულია, როგორც “affectum” და “effectum” („ობიექტი, რომელიც ექვემდებარება მოქმედებას“ და „შექმნილი ობიექტი“). ამ განსხვავების დემონსტრირებას ჩ. ფილმორი ახდენს შემდეგი წინადადებებით:

1) John ruined **the table** (ჯონმა დაამტვრია მაგიდა).

2) John built **the table** (ჯონმა გააკეთა მაგიდა).

3) What did John do to **the table**? (რა გაუკეთა ჯონმა მაგიდას?).

ჩ. ფილმორი აღნიშნავს, რომ ერთ შემთხვევაში საგანი აღიქმება, როგორც ჯონის მოქმედებამდე არსებული, მეორე შემთხვევაში კი ეს საგანი ჯონის მოქმედების შედეგია. როგორც ფილმორი მიუთითებს, შესაქმნელი ობიექტის შემთხვევაში, არ შეიძლება შემასმენელს ზმნასთან ერთად დაესვას კითხვა do to (გაკეთება), ზემოქმედებას დაქვემდებარებული ობიექტის შემთხვევაში კი შეიძლება. ამრიგად, პირველი (და არა მეორე) წინადადება შეიძლება მესამე წინადადების კითხვის პასუხად ჩაითვალოს. შედეგად ფილმორი ასკვნის, რომ პირველ წინადადებაში პირდაპირი დამატება **the table** არის ობიექტი, მეორე წინადადებაში კი **the table** არის რეზულტატივის გამონათქვამი.²

ჩვენ საფუძვლად ვიღებთ რეზულტატივის როგორც სემანტიკური აქტანტის ასეთ განსაზღვრას. მოვიყვანთ საგანგებოდ შეკრებილ მაგალითებს, სადაც რეზულტატივი გამოდის ზედაპირული სტრუქტურის ქვემდებარის როლში:

1) **This rectory** was built in 1814 by the Reverend Sindney Smith.

2) ... that's every woman's scheme since **the world** was created!

3) I tell you **that banging's** not done with human hands.

ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში ქვემდებარე **this rectory, the world** და **that banging** კორელაციაშია რეზულტატივთან სილრმისეულ-სინტაქსურ სტრუქტურაში და შეესაბამება ფიზიკური (№1 წინადადება) და განზოგადებული მოქმედების პრედიკატებს (№2 და №3 წინადადებები). სწორედ იმიტომ, რომ რეზულტატივი წარმოიქმნება კაუზირებული

¹ И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. Теоретическая грамматика современного английского языка. М., 1981, გვ. 224.

² Ch. Fillmore. Toward a Modern Theory of Case, – ნგნ.: *Readings in the Theory of Grammar*. Cambridge, 1976

ზემოქმედების შედეგად, ის ყოველთვის შეესაბამება პასიურ ფორმაში ზედაპირულ სტრუქტურაში კაუზირებულ პრედიკატებს. ამიტომაც ზმნა-პრედიკატები რეზულტატივთან ყოველთვის გარდამავალია, ორ და სამვალენტიანი და კაუზირებული.

რეზულტატივი ჩვეულებრივ წარმოადგენს სუბსტანციას. პაციენსი-საგან განსხვავებით, იგი არ არის უშუალოდ მოქმედების ობიექტი, სიტუაციის კომპონენტი, რომელსაც მიემართება აგენსის მოქმედება (პრედიკატი), არამედ არის ამ მოქმედების შედეგი. მაგალითები:

1) ...That's what we'll have out there some day when **the causeway** is built.

2) ...twenty-one years ago **two synthetic beings** had been made.

ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში აქტანტები, რომლებიც შეესაბამება სიტყვებსა და სიტყვათშეთანხმებებს **the causeway** და **two synthetic beings** არის რეზულტატივი, მოცემული სიტუაციის პრედიკატების მოქმედების შედეგი. ორივე წინადადებაში გამოყოფილი სიტყვები და შეთანხმებები კორელაციაშია სუბსტანციის რეზულტატივთან.

ინსტრუმენტალი. ჩ. ფილმორის სილრმისეულ ბრუნვებს შორის არის განსაკუთრებული „ბრუნვა“ – ინსტრუმენტალისი, სუბიექტის მიერ ილუსტრირებული ფრაზით **The key opened the door.** როგორც ს. დ. კაცნესლონი აღნიშნავს, ამ მაგალითის განხილვას მივყავართ დასკვნამდე, რომ სუბიექტი, ფილმორის აზრით, არ არის სილრმისეული ბრუნვა და სილრმისეული ბრუნვების თეორიის თვალსაზრისით, წინამდებარე ფრაზაში გადამწყვეტია იარაღის როლი. ამ ფრაზაში იარაღის როლი ნამდვილად სპეციფიკურია, მაგრამ ს. დ. კაცნესლონის მტკიცებით, ეს როლი ფილმორის მიერ ბოლომდე არ არის გახსნილი, ნათლად არ არის ექსპლიცირებული.¹

ინსტრუმენტალობა არის ერთ-ერთი მეტად უნივერსალური სემანტიკური კატეგორია, რომელიც ასახავს მატერიალური სამყაროს საგნებს შორის არსებულ კავშირებს. მიუხედავად ამისა, ლინგვისტებს შორის დღემდე არ არის ერთიანი აზრი „ინსტრუმენტალობის“ ცნებასთან დაკავშირებით, აქიდან გამომდინარე, ამ ცნების მკვეთრად განსაზღვრული საზღვრებიც არ არსებობს.²

ინსტრუმენტალური ურთიერთობების მეტად დაწვრილებით კლასიფიკაციებში ხდება ინსტრუმენტალისა და საშუალებების დიფერენცია, როგორც ამას აკეთებს ი. დ. აპრესიანი. ძირითადი კრიტერიუმი, რომლითაც შეიძლება ინსტრუმენტალისა და საშუალების გარჩევა არის

¹ **С. Д. Кацнельсон.** Заметки о падежной теории Ч. Филлмора, – *Вопросы языкознания.* №1, 1988, გვ. 116.

² **Н. С. Оганесян.** К вопросу о структурно-семантической организации простого английского предложения, – კრებ.: *Проблемы синтаксиса предложения и текста.* №229, М., 1984, გვ. 31.

საშუალებების „გახარჯვისა“ და „გადაბმის“ კრიტერიუმი.¹ საშუალების გამოყენებას მივყავართ მის „გახარჯვამდე“, „გადაბმამდე“, ის ნაკლებად რჩება თავისუფალ მდგომარეობაში, მაშინ როდესაც ინსტრუმენტის გამოყენება მას ტოვებს თავისუფალ მდგომარეობაში.

ამრიგად, როგორც ნ.ს.ოგანესიანი ასკვნის, საშუალების გამოყენებას მივყავართ მის ხარისხობრივ და რაოდენობრივ შეცვლამდე.²

ინსტრუმენტის სემანტიკურ როლში ნ. ს. ოგანესიანი გამოჰყოფს უსულო, კონკრეტულ, იარაღის აღმნიშვნელ, ინსტრუმენტებსა და სხვა კონკრეტულ საგნების აღმნიშვნელ არსებით სახელებს. ამგვარი არსებითი სახელები ფართოდ შეეხამება „ფიზიკური ზემოქმედების“, „გარკვეული სამუშაოს შესრულებისა“ და „მიზანმიმართული მოქმედების შესრულების“ ზმნებს. მოცემული არსებითი სახელებიდან წარმოქმნილი ზმნები ერთდროულად ორი მნიშვნელობის – მოქმედებისა და ინსტრუმენტის მატარებელია.³ ნ. ს. ოგანესიანის აზრით, ინსტრუმენტალური ურთიერთობების იდენტიფიცირების ძირითადი მეთოდი არის პერიფრაზი, რომელიც გულისხმობს ინსტრუმენტალის გამომხატველი წინდებულებიან შეთანხმების შეცვლას შეთანხმებით – **by means of, with the help of.**⁴

ნ. ს. ოგანესიანი აგრეთვე ამტკიცებს, რომ დიაგნოზირებულ ნიშნად შეიძლება ჩაითვალოს ზმნა **to use**-ს გამოყენება. მსგავს შესაძლებლობაზე მიუთითებს ჯ. ლაკოფიც. ოგანესიანის სიტყვებით, შემდეგი ზედაპირული სტრუქტურების **Seymour sliced the salami with the knife, Seymour used the knife to slice the salami** ანალიზის შედეგად ჯ. ლაკოფი ასკვნის, რომ ისინი ერთი და იგივე სიღრმისეული სტრუქტურის შემქმნელები არიან. ამ თვალსაზრისმა არაერთი მკვლევრის უკმაყოფილება გამოიწვია, მათ შორის არის უ. ჩეიფიც, რომელიც თვლის, რომ ზემოთ დასახელებული სტრუქტურები გამოდის სხვადასხვა სემანტიკური სტრუქტურიდან.⁵ ლ. ს. ბარხუდაროვის აზრით, ამგვარი აზრთა სხვადასხვაობის მიზეზი თავად ცნება „მნიშვნელობის“ გაურკვევლობაა, რომლის გაგებაც ორი - ვინრო და ფართო მნიშვნელობით შეიძლება.⁶

ჩვენ განვსაზღვრავთ ინსტრუმენტალს, როგორც მეორად აქტანტს, რომლის დახმარებით ან მონაწილეობით ხორციელდება აგენსის ზემოქმედება. ინსტრუმენტალი უშუალოდ მონაწილეობს მოქმედებაში, თუმცა არ არის აგენსი, რადგან თავად არის ამ უკანასკნელის ზემოქმედების ქვეშ. ამიტომაც ინსტრუმენტალს გარკვეულწილად საშუალო ადგილი

¹ Ю. Д. Апресян. Лексическая семантика (синонимические средства языка). М., 1974, გვ. 128.

² Н. С. Оганесян. К вопросу о структурно-семантической организации..., გვ. 31.

³ Н. С. Оганесян. К вопросу о структурно-семантической организации..., გვ. 21.

⁴ Н. С. Оганесян. К вопросу о структурно-семантической организации..., გვ. 35.

⁵ Н. С. Оганесян. К вопросу о структурно-семантической организации..., გვ. 35.

⁶ Л. С. Бархударов. О поверхностном и глубинном синтаксисе, – *Иностранные языки в школе*. №1, 1974, გვ. 32.

უჭირავს სუბიექტებსა და ობიექტებს შორის. თუმცა იგი უნდა მივაკუთვნოთ მეორად აქტანტებს ანუ ობიექტებს, რამდენადაც აქტივად ტრანსფორმაციის დროს ინსტრუმენტალი ვერ დაიკავებს ქვემდებარის პოზიციას ზედაპირულ სტრუქტურაში. მოვიყვანოთ მაგალითები:

1) He was fed **with a spoon**.

2) ... First Sheila Webb was summoned **by a heartless trick** to find a dead body.

მოცემულ წინადადებებში გამოყოფილი წევრები **with a spoon** და **by a heartless trick** კორელაციაში არიან ინსტრუმენტალთან სიღრმისეულ-სინტაქსურ სტრუქტურაში.

ატრიბუტები. ატრიბუტები არის მეორადი სემანტიკური აქტანტების თანმდევი ზემოქმედების სიტუაციის კომპონენტები. აღნიშნულ გამოკვლევაში შესწავლილია მხოლოდ ის ატრიბუტები, რომლებიც რელევანტურია დიათეზის აღწერისას. უნდა აღინიშნოს, რომ ტერმინი „ატრიბუტი“ აქ არ გამოიყენება ზედაპირულ-სინტაქსური მნიშვნელობით „განსაზღვრება“. გამოკვლეულ მასალაში აღმოჩენილ იქნა პაციენსის, ადრესატისა და პრედიკატის ატრიბუტები, ისინი შეიძლება იყოს შემდეგის ტიპის:

1) დესკრიპტული ატრიბუტი, როგორც მაგალითში – **Blake was found frozen (frozen)** – ზედაპირული კორელანტი დესკრიპტული ატრიბუტისა პაციენს **Blake-სი**).

2) პროცესუალური ატრიბუტი, როგორც მაგალითში – **What am I supposed to do, hit her on the head? (to do)** – ზედაპირული კორელატი პროცესუალური ატრიბუტის | პაციენსისა);

3) შინაარსობრივი ატრიბუტი, როგორც მაგალითებში:

a) ...we were promised **that things were going to be very different** (that things were going to be very different – ზედაპირული კორელატი ატრიბუტისა, რომელიც ხსნის პრედიკატის were promised შინაარსს;

b) **...it will be forbidden for you to shut up** (for you to shut up – პაციენს **it-ის** შინაარსობრივი ატრიბუტი).

მიზანშეწონილია გავარჩიოთ რეზულტატური და არარეზულტატური ატრიბუტები. რეზულტატური ატრიბუტი უშუალოდ მოქმედებიდან (პრედიკატი) გამომდინარეობს, როგორც მისი შედეგი. მოვიყვანოთ მაგალითები:

1) He was made **bankrupt**.

2) ... you were forced **to throw your illusions overboard**.

3) I was brought up **to earn friendship**.

ზემოთ ჩამოთვლილ მაგალითებში წინადადების გამოყოფილი წევრები კორელაციაშია პაციენსების რეზულტატურ ატრიბუტებთან.

არარეზულტატური ატრიბუტები უშუალოდ არ გამომდინარეობენ ზემოქმედების პრედიკატიდან, როგორც მაგალითებში:

1) I was afraid, too, that we'd be told to **leave**.

2) At present he is reported **to be operating in the district of Deraa itself**.

მოცემულ მაგალითებში წინადადების გახაზული წევრები გამოხატავენ არარეზულტატურ ატრიბუტს ადრესატისა (**we**) და პაციენსის (**he**) შესაბამისად, რამდენადაც ის არ გამომდინარეობს პრედიკატების (**would be told** და **is reported**) მოქმედებიდან.

ზემოთ ჩამოთვლილი აქტანტები და ატრიბუტები მჭიდროდ არის დაკავშირებული ზმნის სემანტიკასთან, რომლებიც გამოხატავენ ზემოქმედების სიტუაციის ცენტრალურ კომპონენტებს – პრედიკატებს (მოქმედება, ფსიქოფიზიოლოგიური ზემოქმედება და ურთიერთობა) და თვითონ განიმარტებიან ამ უკანასკნელის დახმარებით.

EMMA KILANAVA¹

THE SECONDARY SEMANTIC ACTANTS AND THE ATTRIBUTES AS COMPONENTS OF THE SITUATION OF COERCION

Semantic actants are subdivided into primary actants or subjects (agens, experiencer) and the secondary actants or objects (patients, addressee, resultative, instrumental). Such a division doesn't imply conversion of one from another, i.e. derivation of the secondary actants. The given delimitation of the actants serves the purpose of contrasting with each other more essential (in most situations) actants and objects (the secondary actants).

The given article deals, on the one hand, with the analysis of the secondary semantic actants, their delimitation from one another and their role in the formation of the passive diatheses and, on the other hand, with the study of the attributes – components of the situation of coercion concomitant with the secondary semantic actants, supplementing and elucidating them.

---

¹ *Emma Kilanava* – PhD in Philology, Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

მაკა ლაბარტყავა¹

გეოგრაფიულ ობიექტთა აღმნიშვნელი სახელაზი იდიომაზი

ტერმინი „იდიომა“ მომდინარეობს ბერძნული სიტყვიდან „იდიოს“, რაც „თავისებურებას“ ნიშნავს. ამჟამად ამ ცნებით აღნიშნება ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა ერთი ტიპი.

იდიომა შეიცავს ორ კომპონენტს მაინც, რომლებიც ცოცხალი სიტყვებია. იდომის გვერდით არსებობს მისი ომონიმური თავისუფალი შესატყვისებიც, მაგ., „კოვზის ნაცარში ჩავარდნა“ – შეიძლება ვიზმართ, როგორც თავისუფალი შესიტყვება (როდესაც გვინდა აღვნიშნოთ კოვზის ნაცარში ჩავარდნის რეალური ფაქტი) ან როგორც იდიომა – მნიშვნელობით: *მარცხის განცდა, წამოწყებული საქმის ჩაშლა, იმედის გაცრუება*. იდიომები მზა ფორმით არსებობენ ენაში და ძირითადად ერთნაირად მეორდებიან მეტყველებაში. თავისუფალ შესიტყვებასთან მას აერთიანებს აგებულება, მაგრამ განასხვავებს მნიშვნელობა.²

გეოგრაფიულ ობიექტთა აღმნიშვნელი სახელები მრავლად დასტურდება იდიომებში.

მინა-ბარის აღმნიშვნელი სახელები იდიომებში: *მინასთან გასწორება* – „განადგურება“: „ვინ იცის მინასთან გაასწორეს კიდევაც ქორსატეველას და კვეტარის ციხე-კოშკები“ (კ. გამსახურდია); „ხალხმა მინასთან გაასწორა სასახლე“ (ი. მაჭავარიანი); „ცოლის მოკვლამ ბახვა ფულავა მინასთან გაასწორა“ (გ. ნერეთელი);³ „მრავალს უხაროდა ამ მდიდარი კაცის დაცემა და მინასთან გასწორება (ლ. არდაზიანი).⁴

მინის გახეთქვა – „სიკვდილი“, „დაღუპვა“: „რატომ იმ დღეს მინა

¹ *მაკა ლაბარტყავა* – ფილოლოგიის დოქტორი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი.

² *ალ. ონიანი*. ქართული იდიომები. თბ., 1966, გვ. 6-7.

³ *ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი*. რვა ტომად. არნოლდ ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. V: მ-ნ. ტომის რედაქტორები სიმ. ვაჩნაძე და ოტ. კახაძე. თბ., 1958, გვ. 503.

⁴ *ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი*, გვ. 503.

არ გამისკდა, სანამდი თემში წავიდოდი“ (გ. წერეთელი); „მინა რომ გამისკდებოდეს და თან ჩამიტანდეს, ის მირჩევნია ახლა მე“ (ა. ბელიაშვილი).

მინამ ჩაყლაპა თუ ზღვამ – „დაიკარგა“: „მინამ ჩაყლაპა თუ ზღვამ ჩანთქა ის ანდერძი, ის ჩემი დედის ნაქონი გულისქინძისთავი“ (გ. წერეთელი).

არ შეგჭამოს მინამ – „არ მოკვდე“: „არ შეგჭამოს მინამ! შენც არ მომიკვდე!“ (იხმარება უშედეგო მოქმედების გადმოცემისას); „მღვდელს... ეძებენ, უძახიან შენ არ შეგჭამოს მინამ, სადაა?!“ (ნ. ლორთქიფანიძე).

რა მინაში ჩავიდე – „სად დავიკარგო“: „ახლა რა მინაში ჩავიდე“ (ე. ნინოშვილი).

ნაილო შავმა მინამ – „დაილუპა“: „ნაილო შავმა მინამ ჩემი თევდორე (ილია).¹

დედამინამ პირი უყო – „უკვალოდ დაიკარგა, გაქრა“: ყოველი კუთხე მოჩხრიკეს, ყველა მაღაროსა და ხვრელში ჩანათეს, გასინჯეს და ყველა გზა-ბილიკი შეჰკრეს, მაგრამ ვერაფერ კვალს ვერ მიაგნეს, თითქო დედამინამ უყოვო პირი, ან მინის მგელმა ჩანთქა ქალო (ვ. ბარნოვი).²

დედამინას არ ასცილებია – „ძალიან პატარაა“: „ჯერ დედამინას არ ასცილებია, ამას ჩადის, რომ გაიზრდება, რა იქნება?“³

დედამინასთან გასწორება – „განადგურება“: „ბუზად აღარ ჩაგვაგდეს, ხალხის თვალში დედამინასთან გაგვასწორეს“ (აკაკი); „ცხოვრების ლელვისაგან გატაცებული, ის თანდათანობით მიექანებოდა უფსკრული-საკენ და ვერ ატყობდა, რომ მზად იყვნენ დედამინასთან გაესწორებინათ ურის ქმნილება“... (აკაკი)

დედამინიდან აღგვა – მოსპობა, განადგურება, გადაშენება, მინის პირიდან აღგვა: „და ვითარცა ავაზაკნი, აღგავა დედამინიდან და თვით კი, ვითარცა ნადირი ტყისანი, ხალხთა ზედა თარეშობს“ (ვ. ბარნოვი).

დედამინის ზურგზე – „მთელ ქვეყანაზე“: „მსოფლიოში წუთისოფლის დაუდგომელმა ბრუნვამ ბევრი რამ გამოსცვალა დედამინის ზურგზე“ (ილია), „ღმერთო, ღმერთო, რა კაცია ჩვენი მუცალა!.. მაგაზე მეტი ღვთისნიერი და გლახაკთ მონყალე რომ არ შეიძლება იყოს კიდევ სხვა დედამინის ზურგზე! – იძახოდა ხალხი“ (ვაჟა).

დედამინის ზურგიდან აღგვა – მოსპობა, განადგურება, მინის პირიდან აღგვა: „იგი უნდა ჰსცდილობდეს ოჯახი ძირიან-ფესვიანად ამოაგდოს და სამუდამოდ აღგავოს დედამინის ზურგიდან (ილია).⁴

ცა ქუდად არ მიაჩნია და დედამინა ქალამნად – „არავის და არაფერს არ უწევს ანგარიშს, ძალიან თავისუფლად, უდარდელად, მოურიდეבלად იქცევა, ზვიადია არაფერი არ ადარდებს“: „მინაზე ფეხს არ ვაკარებდი: ცა ქუდად არ მიმაჩნდა და დედამინა ქალამნად, გული გრძნობ-

¹ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, გვ. 503.

² ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 6-7.

³ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, გვ. 503.

⁴ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 561.

და, გონება ოცნებად გადაქცეული მეშვიდე ცაზე მიმაფრენდნენ“ (აკაკი) „ბავშვი ვილაცისგან მოცემულს ფეტვის მჭადსა ლულნიდა და ცა ქუდად არ მიაჩნდა და დედამინა ქალამნად“.¹

ამ ქვეყნისა აღარ არის – მომაკვდავია: ბაბაღე ქვეშაგებად არის ჩავარდნილი, არ იქნა, ვერ მორჩა და ვერა, არც არა იმედია მორჩენისა. კაცმა რომ ჰნახოს იტყოდა: ეს ამ ქვეყნისა აღარ არის, პირი იმ ქვეყნისკენ აქვს მიბრუნებული“ (ილია).

ამ ქვეყანას დაბრუნება – „რაიმე მძიმე სენისაგან გადარჩენა“: „იმ დღიდან მარაბდელი და ხოსიტა გურგენიძე სწრაფად უბრუნდებოდნენ ამ ქვეყანას“ (მ. ჯავახიშვილი).²

ქვეყნის თვალი – ძალიან კარგი, ყველას მოსაწონი და სათაყვანებელი, ლამაზი, მშვენიერი: „აგერ ქალი, ქვეყნის თვალი“ (რ. ერისთავი).³

ნიადაგის გამოცლა – საფუძვლის, საყრდენის მოსპობა: „ამ ამბავმა დააღონა გიორგი, რადგან, იმის წასვლის შემდეგ, ნიადაგი ეცლებოდა ფეხქვეშ და ისევ გაჭირვებულ ყოფაში უნდა ჩავარდნილიყო კაცი“ (ვ. ბარნოვი).

ნიადაგის მომზადება – საჭირო პირობების შექმნა რაიმის განსახორციელებლად): „არზაყან დიდიხანს ამზადებდა ნიადაგს, ურჩევდა მამას: ჩათრევას ჩაყოლა ჯობიაო“ (კ. გამსახურდია) „მზადდება ნიადაგი ბრძოლისათვის“.

ნიადაგის მოსინჯვა – რისამე შესაძლებლობის შემონმება, გასინჯვა, შესწავლა, ვითარების გათვალისწინება: „ხარიც და კაციც ნიადაგს სინჯავდა, ერთიმეორეს ძალას ნონიდა“ (რ. გვენეტაძე).⁴

ორმოს უთხრის – ლალატობს, საფრთხეს უმზადებს, მახეს უგებს, სამარეს უთხრის: „მისი ტოლები (ელიკოს) ქვეშ-ქვეშობით ორმოს უთხრიდნენ“ (აკაკი) „სამართალს ფულითა ვსჭრიდი, გროშისთვის კაცსა გავყიდდი, თვით ძმას ორმოს გავუთხრიდი და ჩემს ჯიბეს ნელ-ნელა ვზრდიდი“ (ილია).⁵

იდიომებში „წყალიც“ დადასტურდა:

ამღვრეულ წყალში თევზის ჭერა – არეულობის გამოყენება პირადი ინტერესებისათვის: „(ფეფენამ) ალღო აართო ამ დომხალივით არეულ ხალხს და მიჰყო ხელი ამღვრეულ წყალში თევზის ჭერას“ (ვ. ბარნოვი).⁶

თვალს წყალი დააღვეინა – გაერთო, ისიამოვნა (რაიმე სანახაობით), გული გადააყოლა: „ამდონი ხანია ტირილიდან არ მოუსვენია მის თვალებს? დღეს ერთს მაინც გაიხედავ-გამოიხედავს, თვალს წყალს დააღვეინებს“ (ე. ნინოშვილი); „კარგა ხანია ქალაქში არ ვყოფილვარ, –

¹ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 177.

² ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 16.

³ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 158.

⁴ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 120-121.

⁵ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 123.

⁶ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 16.

ფიქრობდა საამი – დავათვალიერო მაინც იქაურობა, თვალს წყალი დავალევი“ (ვ. ბარნოვი)¹.

ორ წყალშუა დარჩენა – გამოუვალ, მძიმე მდგომარეობაში ყოფნა, ორ ცეცხლშუა ყოფნა: „ან ჰო, ან სულაც არა, აქ ორ წყალშუა დოგმა უადგილოა“ (ვ. ბარნოვი).²

პირის წყალი – სინდისი, ნამუსი: „ოქელაშვილის ვინაობა და ბინაც ბევრმა იცოდა, მაგრამ ხალხს ჯერ შერჩენილი ჰქონდა პირის წყალი“ (მ. ჯავახიშვილი); „მაშ ივანიჩს უნდა მიათხოვონ ფიქრია, იმ აქლემს? – ჩაიცინა არსენამ... მაგრე რიგად გამოეღიათ პირის წყალი?“ (მ. ჯავახიშვილი).³

პირში წყლის დაგუბება – გაჩუმება, ხმის გაკმენდა, ვერაფრის თქმა: „ალბათ ასე სჯობია, გაივლო გულში ამთავითვე გადანყვითა პირში წყალი დაეგუბებინა და სხდომაზე კრინტიც არ დაეძრა“ (ლ. ქიაჩელი).⁴

ჩაილურის წყალი დალია – უკვალოდ გაქრა, უქმად ჩაიარა, დავიცუებას მიეცა: „ჩემმა მანქანამ ჩაილურის წყალი დალია (ე. ი. დაიკარგა)“.⁵

ცეცხლზე წყლის დასხმა – დალუბვა, საქმის ნახდენა: „ნუ დამლუპავთ, თქვენი ჭირიძე, ნუ დამისხამთ ცეცხლზე წყალს!.. მოისმა ნინიკას მომტირალი ხმა (ნ. ლომოური) „გგონავ არ მიჭრის ხმალია? შენ რაზე უნდა მწუნობდე, ცეცხლზე დამისხა წყალია“ (ვაჟა) „ავად არ გამიხდეს და ცეცხლზე წყალი არ დამისხა“ (თ. რაზიკაშვილი).

ცივი წყლის გადასხმა (თავზე) – განზილება, იმედის გაცრუება: „ბოლოს იცით კიდევ რა მოხდა, ის, რომ შემოვიდა მოხუცებული დედაჩვენი და ცივი წყალი გადაგვასხეს თავზე“ (ნ. ლომოური).⁶

წმინდა წყლის – წესიერი, სინდისიერი, პატიოსანი, ნამდვილი, აშკარა: „ღმერთმა ჰქნას... იმისთანა წმინდა წყლის კაცი, როგორც კორესპოდენტია, ამისებრ დანაშაულის მეტს სხვა არსა გრძნობდეს წინაშე ადამიანისა“ (ილია).

წყლის ამღვრევა – განზრახ შფოთის, არეულობის გამოწვევა, მდგომარეობის გამწვავება: „ვითომ შუაკაცობენ და საქმით კი წყალს ამღვრევენ“ (ა. ყაზბეგი).⁷

წყალი არ გაუვა (რამეს) – უდავოა, უეჭველია, ნამდვილია: „ამ საქმეს წყალი არ გაუვა (ე.ი. უეჭველია)“.

წყალი შეუდგა (ვინმეს, რამეს) – სიმტკიცე მოაკლდა, საფუძველი შეერყა (ვინმეს, რამეს): „ამ საქმეს უკვე წყალი აქვს შეყენებული (ე.ი. უსაფუძველოა)“.

წყალს ასხამს (ვისიმე) წისქვილზე – ეხმარება, (ვინმე) სასარგებ-

¹ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 94.

² ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 123.

³ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 127.

⁴ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 129.

⁵ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 169-170.

⁶ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 173-175.

⁷ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 183-184.

ლოდ მოქმედებს: – „ეს, ჩემო ძმაო, ისეთი ვინმეა, რომ თავისიანები ავინყდება და სხვის წისქვილზე ასხამს წყალს“ (თ. სახოკია).

წყალში გადაყრა (რისამე) – უსარგებლოდ დაკარგვა: „რამდენ ომში ვასახელებ, რამდენი ვაჟკაცობა გამოვიჩინე, თვითონაც როგორ პირში გაქებინეთ და ახლა კი ესე წყალში გადამიყარეს ყოველი ჩემი ნა-ამაგარი“ (შ. დადიანი).¹

ზღვა დაშრა კოვზით – დაილია: „ნავეები, ნავეები, მოვზიდოთ, იქნება ჩვეშველოს: „ზღვა დაშრა კოვზითო.“²

ზღვაში წვეთი – ძალიან ცოტა: „მოსატაცებლად თხუთმეტიც ვეყოფით, საბრძოლველად ოცდახუთიც წვეთია ზღვაში, მიუგო გაბაშვილმა“ (ვ. ბარნოვი).³

„მთა-კლდის“ აღმნიშვნელი ლექსიკა ხშირად გვხვდება იდიომებში: მთა-ბარის გასწორება – ყველას და ყველაფრის გათანაბრება: „ლაპარაკობენ, კანონები დაიბეჭდა, რომ ველარც სცემსო, ველარც ნამუსს შეურცხვენსო, ერთი სიტყვითა მთა და ბარი გასწორდაო“ (ს. მაგლობლიშვილი) ქვეყანას ვინ შესცვლისო, მთა და ბარი ვის გაუსწორებია მარტოკა, ჩემმა შვილმა რომ გაასწოროსო“ (კ. გამსახურდია).⁴

ასევე ხშირად დასტურდება „ცხრა მთას იქით“ – ძალიან შორს: „ცხრა მთას იქით ხო მარ მისტუმრებ, რომ მაგოდენა ბარგ-ბარხანას თან მატან“ (ილია) „ცხრა მთას იქითაც, თუკი ფეხი დადგა ნადირმა, იგი გუმანით მიუხვდება, ვით გულთმისანი“.⁵

როგორც ჩანს, გეოგრაფიულ ობიექტთა აღმნიშვნელი სახელები საკმაოდ მრავლად გვხვდება იდიომებში.

¹ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 164.

² შ. ნიშნინიძე. ლექსები, პოემები. ტ. 2. თბ., 1991, გვ. 184.

³ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 72.

⁴ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 113.

⁵ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები, გვ. 178

THE NAMES DENOTING THE GEOGRAPHICAL OBJECTS IN IDIOMS

The article deals with the names denoting the geographical objects in idioms, in particular, the names denoting “ground and valley” in idioms: მიწასთან გასწორება – to raze smth to the ground, to devastate smth; მიწის გახეთქვა – to death; არ შეგჭამოს მიწამ – do not die...;

The vocabulary denoting a mountain and a rock: მთა-ბარის გასწორება – to level everyone and everything; ცხრა მთას იქით – at the back of beyond, very far away.

Water in idioms: ამღვრეულ წყალში თევზის ჭერა – good fishing in a troubled water; ორ წყალს შუა დარჩენა – on the horns of a dilemma, პირის წყალი – conscience...

The names denoting the geographical objects often occur in idioms.

---

¹ *Maka Labartkava* – PhD of Philology, Researcher of Arnold Chikobava Institute of Linguistics of Tbilisi State University.

ქ ე თ ე ვ ა ნ ი ე რ ე ბ ა

ქეთევან მარგიანი¹

დალის ხეობის ერთი სოფლის ონომასტიკონი

სოფელი ომარიშალი (იგივე – *აღცუნესგა*) მდებარეობს დალის ხეობის სათავეში, კლუხორის უღელტეხილის სიახლოვეს, მდინარე კოდორის შენაკადებს – საკნარასა და გვანდრალას შორის. სწორედ ორ მდინარეს შორის განთავსება ამ სოფლისათვის, ამ ტოპონიმისათვის გამხდარა სახელდების მოტივაცია. *აღცუნესგა* <აზრჷ-ლიც-ნესგა „ორ-წყალ-შუა“, ფონეტიკური ცვლილებების გათვალისწინებით სვანურად სიტყვასიტყვით ნიშნავს „ორ-წყალ-შუა-ს“, ანუ შეიძლება ითქვას, რომ *აღცუნესგა* დალის ხეობის შუამდინარეთია.

1986-2008 წლებში (როგორც ხეობის მკვიდრი) ვახორციელებდით მშობლიური მხარის ონომასტიკური და ეთნოლინგვისტური მასალის ჩანერას. 2008 წლის აგვისტოს ტრაგიკული მოვლენების შედეგად დალის ხეობის დედასამშობლოსგან დროებით მოკვეთის შემდგომ ამ მასალის მნიშვნელობა, ვფიქრობთ, უდაოდ გაიზარდა. როგორც მთლიანად დალის ხეობის, ისე ამ ერთი კონკრეტული სოფლის ონომასტიკონი (თეონიმია, ტოპონიმია, გვარსახელთა სისტემა, ზოონიმია, ბოტანონიმია...) უაღრესად საინტერესოა და თითქმის შეუსწავლელი. დასანანია ისიც, რომ 80-კომლიანი ძირძველი ქართული სოფელი დღეს მთლიანად დაცლილია და ქართული სიტყვა იქ აღარ გაისმის. ამჯერად პუბლიკაციის მიზანს სწორედ სოფელ ომარიშალის ტოპონიმთა, გვარსახელთა, ზოონიმთა, ჰიდრონიმთა სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი წარმოადგენს.

გვარები და შტოგვარები: 2008 წლამდე სოფელში ცხოვრობდნენ შემდეგი გვარები და შტოგვარები: ავალიანი (ომანაშა), გასვიანი (გუეგინოშა), გერლიანი (ასლანარ), გულბანი (ფილოშა/ფილოშერ), გუჯეჯიანი (ათმერზაშა, ლუკუაშარ/ნუკუაშარ), დადვანი (თაშბიშა/თაშბიშერ), დევიდარიანი (ლამხერარ, როსტომულ, ბეშა), მარგიანი (გიოშა/გიოშერ),

¹ *ქეთევან მარგიანი* – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სამსიანი (გუაშა), ქალდანი (დვითილშა, გაგუშა), ქორქიანი (ბაპშა/ბაპ-შერ), ჯაჭვლიანი (ბანდრიშა, ბანდრიშერ, გიორგიშა).

ტოპონიმია: ამ სოფლისათვის, ისევე როგორც მთლიანად დალის ხეობისა, და ზოგადად, აფხაზეთისათვის, დამახასიათებელია ულამაზესი ხედები და პეიზაჟები, განუმეორებელი ბუნება და სანახაობანი, რაც, გარკვეულწილად, ასახვას პოულობს ლალდშაფტის მოტივაციით სახელდებულ ტოპონიმიაში. დაჯგუფება შეიძლება სხვადასხვა ასპექტით – მარკირების, სემანტიკისა და არქაულობის კუთხით. აღნაგობის თვალსაზრისით გამოიყოფა: პირველადი, წარმოქმნილი და რთული (კომპოზიტური) გეოგრაფიული სახელები.

პირველადი ტოპონიმებია – ტუბი, ტომბ/ტობ, სგიმ, მიდამ, რიყ, გურ, ჯარჯ, ზაგარ, ზუგ, ლენჩა, რიყ;

მარკირებულია: მრავლობითი რიცხვის სუფიქსებით ნაწარმოები ტოპონიმები; კნინობითისა თუ დანიშნულების სახელებით წარმოქმნილი მიკროტოპონიმები; რამდენიმე ფორმანტით მარკირებული გეოგრაფიული სახელები:

ა) მრავლობითი რიცხვის სუფიქსებით ნაწარმოები ტოპონიმებია: ჰულდმ-არ < ჰულდუმ „ურდული“, მდინარის ციცაბოკალაპოტიანი ზოლისა და მისი შემოგარენის სახელია კლუხორის უღელტეხილისაკენ მიმავალ გზაზე, სადაც კლდეები თითქოს ურდულივით კეტავენ მთის ბობოქარ, ჩანჩქერებად მომავალ მდინარეს; ჩიჩხულდ-არ < ჩიჩხუ-გლდ – სახელია კლდის ფერდობისა, სადაც შხეფებად მოდის და მონანწკარებს ჩანჩქერი და მყინვარების ნადნობ-ნაყური წყალი; ლაშდლუი-არ < ლი-შდლუი „დამარხვა“; კალბტ-არ – ციცაბოკლდეებიანი მდინარის უაღრესად ვიწრო და ღრმა კალაპოტი კოდორის სათავეებში; მურყემლ-არ < მურყვამ „კოშკი“; ბიქულდ-არ < ბიქუ „ქარი“; ბანი-ალ; ქუშბილ-არ < ქუშბ „გამოქვაბული“; ნაყარუ-ალ < ყარ „ყავარი“; ნაქჩუ-არ < ლი-ქჩე „ჭრა, მოჭრა“; ასლან-არ, ვაგონ-არ, ლასფლავ-ალ, შდხ-არ; ნაკ-არ < ნაკ „ვაკე“; ზაგრ-ალ < ზაგარ „მალლობი, ზეგანი“; გაკ-არ < გაკ „ნიგოზი“; ლექორ-ალ < ლე-ქუერ „ნისქვილი“; ნმტყუიფუ-არ; სარგ-ალ < სარაგ „წყარო“; ტობ-არ < ტობ/ტომბ „ტბა“; ლასთუ-არ; ლცციქუარ-ალ; ლახნისგ-არ < ხნსგა „ნახევარი“; კოჯოლ-არ < კოჯ „კლდე“; ტუბრალ-არ < ტვიბრა „ღელე, ნაკადული“; ლეგროვ-ალ < გორეე „ქვა-ღორღი“; ლანკელ-ალ < ლი-ნკელე „მომწყვდევა“; ლგინალ-არ < ლი-გინალ „ქანაობა“; ნაკელდ-არ < ნაკ „ვაკე“; ნგდგლდ-არ; ტუბრ-ალ; მოლ-არ; ნაკრავ-ალ < კარავ „კარავი“; ლახერხალ-არ; ტობოლ-არ; კიბგლდ-არ; დაბ-არ; ბანდრახ-ალ; ლეტლეფი-არ; ლაჯრები-ალ; ლაჩხტ-არ; ლანრექუი-ალ < წერექუ „თომი“; სგიმ-არ//სგემ-არ < სგიმ „მთავე წყალი“; ლიცგლდ-არ < ლიც „წყალი“; ჩაჯუ-არ, ყაფ-არ.

როგორც ცნობილია, მრავლობითი რიცხვი სვანურში მანარმოებე-

ლთა მრავალფეროვნებით ხასიათდება. გეოგრაფიულ სახელებში კი გვხვდება მხოლოდ -არ/-ალ, -არ/-ალ, რომელიც სიმრავლის სემანტიკისაგან, რა თქმა უნდა, უკვე დაცლილია და მხოლოდ ადგილის სიდიდეზე, მის დიდ სივრცით განფენილობაზე მიანიშნებს.

ბ) კნინობითის სუფიქსებით ნაწარმოები მიკროტოპონიმები: სვანურში როგორც საზოგადო სახელები, ასევე ტოპონიმებიც ხასიათდება კნინობითის მანარმოებლებით მარკირებული ლექსემების განსაკუთრებული სიმრავლით; საყურადღებოა, რომ გეოგრაფიულ სახელებში, განსაკუთრებით – მიკროტოპონიმიაში, გვხვდება ფორმები: ზუგ-ლწდ, ზაგრ-გლდ, ნწლზიგჷ-ულ, ბიქუ-ლდ-არ, კიბ-გლდ-არ, მურყმ-ილ-არ, წგდ-გლდ-არ, ლენფერ-ილ, ნაკ-გლდ-არ, ლახტ-გლდ, ქტწბ-ილ-არ, ჯარჯ-გლდ, ჩიჩხტ-ლდ-არ, ტობ-ილ-არ. ამ ჯგუფის ტოპონიმები მცირე გეოგრაფიული არეალის გამომხატველნი არიან.

ზოგადად შეიძლება აღინიშნოს, რომ სვანურის ერთ-ერთი თავისებურებაა – შესაძლებლობა ნებისმიერ სახელთაგან კნინობითის ფორმათა წარმოებისა (შდრ. მიჟ-გლდ < მიჟ „მზე“ – სიტყვასიტყვით „მზეუკა“; კოჯ-გლდ < კოჯ „კლდე“). შენიშნულია, რომ მსგავსი ფორმები გავრცელებულია, ძირითადად საქართველოს მთაში, როგორც აღმოსავლეთში, ისე – დასავლეთში, რა თქმა უნდა, სხვადასხვა სემანტიკური ნიუანსებით. პარალელისათვის აღბათ, საინტერესოა, რომ არა მხოლოდ კოდორის ხეობის, არამედ ზემო და ქვემო სვანეთის მიკროტოპონიმიაშიც მრავლად გვხვდება კნინობითის სუფიქსებით მარკირებული გეოგრაფიული სახელები: გაგნ-ილ – საძოვარი (ღობი), გალაიან-ილ – ყყანა (არცხელი), გაყ-ულ – წყარო (მებეცი), გაყ-ულდ – სათიბი (იელი), გაყ-ილ-არ – სათიბი (შგედი), ლარ-ოლ – სათიბი (ახალშენი), მოლ-ოდ – უბანი (ლევერი), გეგი-ლდ – სათიბი (ლაბსყალდი), ორუ-ლდ – ნასახლარი (ბაგვდანარი), გვალ-ილდ – საძოვარი (ლანჩვალი); სათიბი (ებუდი), ლამზირ ნენძ-ილდ-არ – სალოცავი (სგურიში), ლამზირ-ოლ – საძოვარი (შკედი), ლამზირ-ილ-გრ – სათიბი (ბაგვდანარი), ლამზირ-ილდ – სათიბი (ბოგრეში), ლამლ-ილ-არ – ტყე (სოლი), ლარტმ-ილ – ხილნარი (ჭუბერი), ლასგვრწლ-იდ – სათიბი (იფხი), ლატაფ-ილ – წყარო (ფაყი), ლამპრი-ოლ – ტყე (ჟაბეში).

გ) დანიშნულების სახელები მიკროტოპონიმებად: ლა-ყსგრ < სვან. ყსგრ – „არამენველი საქონელი (ხარი, მოზვერი, დეკეული, ბერწად დარჩენილი ძროხა...“); ლა-რწკა; ლა-შდლჷიწრ < სვან. ლი-შდლჷი – „დამარხვა“; ლწ-შტმინა < სვან. ლი-შტმინე – „დასვენება, შესვენება“; ლა-განჭტ < სვან. გწნჭტ – „ანწლი“ (შდრ. ტოპონიმი გწწწმ < გწწწმ – „ანწლისა//ანწლიანი“); ლა-ციქტარწლ < ლი-ციქტარწლ – „თვალთვალი“; ლა-მანჩუ < სვან. მწწჩუ – „მანჩი“; ლა-ნწსგირ < სვან. ნწსგა – „შუა, ნახევარი, სანახევრო“; ლწ-ჩხტწრ < სვან. ჩხტგ – „კენჭი“; ლა-ჯმუწწლ < სვან. ჯმ – „მარილი“; ლა-წწწრ < სვან. წწწ – „ხარი“; ლა-ნკწლა < სვან. ლიწკწლე – „მომწყვდევა, მოხელთება, ჩაკეტვა“; ლა-ბურთწლ; ლწ-გწწწლ < სვან.

გლიგონე/ლიგინწლ – „ქანაობა“; ლა-დღამბ < სვან. დამბლი – „დაბალი“; ლა-ხერხა; ლა-ჯრებ < სვან. ჯერაბ – „კლდის მარილი“ (ნივთიერება, რომელსაც მოიპოვებენ მხოლოდ კლდეში და იყენებენ ტყავის შესაღებად); ლა-კუტცირ < სვან. კუტიცრა – „დედალი ჯიხვი“; ლა-ცგრცაჷ; ლა-დრელ – „საგუშაგო, სადარაჯო“ (შდრ. ისტორიული ტოპონიმი დარენი და „ვეფხისტყაოსნის“ სადარნო); ლა-სთჷიპრ; ლა-წრეჷჷ < წერეჷჷ – „თომი, მთის ბალახია ერთგვარი“; ლა-ხნისგპრ; ლა-კჷჷრალ.

ამავე ტიპის სახელთა რიგს უნდა მივაკუთვნოთ წარმოსახვითი გეოგრაფიული ადგილის აღმნიშვნელი ეთნოლოგიური ტერმინი – ლა-ხორ, ლექსემა, რომელიც ზოგადად, სვანეთში და კოდორის ხეობაშიც ბჭობის ადგილის სახელწოდებად შემორჩა დღემდე. „ლახორ“ არ უნდა იყოს სვანური სიტყვა, რადგან ამ ტერმინში ძირია ხორ, რომელიც ბერძნულია და ნიშნავს ქვეყანას, ტომს, ხალხს, ხოლო ლა- სვანური დანიშნულების მანარმოებელი სუფიქსია, ქართული სა-ს ბადალი. ამდენად, ლახორ როგორც ჩანს, ნიშნავს სახალხო ადგილს, ხალხის თავშესაყარს.

ლა-ხორ/ლა-ლ-ხორ ლექსემასთან დაკავშირებით სვანთა ეთნოგრაფიული ყოფიდან უაღრესად საინტერესოა იანვარში, „ლიფანწლის“ ანუ სულების მოხსენიების კვირეულში სულების საგანგებოდ წასვლა და გამგზავრება ლახორ-თე, რათა იმსჯელონ, გადანყვიტონ მთელი წლის განმავლობაში, თუ ვინ წაიყვანონ იმ ქვეყნად, იმა სოფლად; ლახორ-ში სულები, სვანთა რწმენით, რჩებიან ერთი ლამის განმავლობაში და კვირა საღამოს შებინდებისას ბრუნდებიან. ოჯახის დიასახლისმა მათ ამ დროს უნდა დაახვედროს ცხელ-ცხელი ფაფა, რომლის ორთქლზეც თბებიან მთელი ღამე შორეულ ლა-ლ-ხორ-ში ნამოგზაურები და ნამსჯელები სულები – ქუნარუ. ფაფა აუცილებლად უნდა აკურთხოს ოჯახის დიასახლისმა სანთლებით, შესანდობართა და შემდეგი ტექსტით: „ხოჩა ნალხორ აწვიდდ – „კარგი განაჩენი, კარგი ნა-ლ-ხორ-ი მოგვიტანეთ ჩვენი ოჯახისათვის“.

დ) ომარიშალის ონომასტიკონში გვხვდება აგრეთვე რამდენიმე ფორმანტიტ მარკირებული გეოგრაფიული სახელები (წინა ვითარების კონფიქსი და მრავლობითი რიცხვის სუფიქსი): ნა-ყარ-ჷ-წლ < ყპრ – „ყავარი“; ზაგრ-გლ-პრ – „ზეგან-უკ-ებ-ი“; ლა-ხნისგ-პრ – „სანახევროები“; ნა-დაუშ-ჷ-პრ; ლა-ჯრებ-ილ-პრ; ნა-ლ-გიმ-ალ-ჷ-პრ „ნამშენებლარები“ < ლი-ლ-გიმ-წლ „შენება“, „აგება“ – ნანგრევები Vs. ციხესიმაგრისა კოდორში, ომარიშალის ბოლოს, კლუხორისაკენ მიმავალ გზაზე, აგათია სქოლასტიკოსის, მენანდრეს და სხვა ბიზანტიელი ავტორების შრომებში სწორედ დღევანდელი ნალგიმალუარის დისლოკაციის ადგილას მოიხსენება ციხე ბუხლონ/ბუკლონ/ბოკელკ, რომელსაც ქართველი მეცნიერები ეტიმოლოგიურად უკავშირებენ სვანურ ზოგ „ხიდი“ ლექსემას.

ორმაგფორმანტიანი გეოგრაფიული სახელების ნიმუშია აგრეთვე -ილ-პრ; -გლდ-პრ; ლა-პრ მორფემებით მარკირებული ტოპონიმები: მურყმ-ილ-პრ < მურყამ – „კოშკი“ (-ილ კნინობითი სუფიქსია, -პრ – კი

მრავლობითობისა; ე.ი. სიტყვასიტყვით „კოშკუნები“) – სახელია მთაგრეხილისა, სადაც გვერდიგვერდ აღმართული რამდენიმე მწვერვალი, რა მნახველში მართლაც იწვევს კოშკების ასოციაციას და სამუდამოდ უტოვებს წარუშლელ შთაბეჭდილებას; ზაგრ-გლ-პრ < ზაგპრ – „ზეგანი“ (-გლ – კნინობითობისა, -პრ – მრავლობითობისა). ლა-ჯრებ-ილ-პრ < ჯერაბ – ტყავის შესაღები ნივთიერება (ლა- დანიშნულებს პრეფიქსია, -ილ კნინობითობისა, თუმცა აქ ინფიქსად გვევლინება, -პრ კი – მრავლობითობისა).

აქვე უნდა განვილოთ ტოპონიმი ნა-მ-შიხ-ჟ < ლი-შხ-ი/„ნვა, დანვა“ (შდრ. ქართ. ნა-ხმ-ირი < სვან. ნა-შიხ-ირ-ი) სახელი სოფლის მიმდებარედ კლუხორის უღელტეხილისაკენ მიმავალ გზაზე აღმართული მთისა ულამაზესი ლანდშაფტებით, იალაღებით, კლდე-ჭიუხებით. აღსანიშნავია, რომ ამავე მთისათვის გასული საუკუნის 50-იან წლებში დალის ხეობაში ჩასული გიორგი ლეონიძის საპატივცემლოდ გოგლაურა უწოდებიათ.¹ საინტერესოა ისიც, რომ ნა-მ-შიხ-ჟ ტოპონიმს არაერთი პარალელი ეძებნება სვანეთის სხვადასხვა კუთხეში. მაგ.: შიხრა, შიხ-პრ-ილ, ლა-შხ < სვან. შიხ – „ნახშირი“. ლაშებ ტოპონიმში ლა- პრეფიქსის ჩამოცილების შემდეგ რჩება ფუძე „შებ“, რომელიც შეკვრცილი ფორმაა სვანური შიხ („ნახშირი“) სიტყვისა. უფრო ზუსტად, ლა- პრეფიქსის დართვის შემდეგ შიხ ფუძეში ი ბგერა ვინროვდება გ-დ. ამგვარად ლაშებ სვანური სიტყვაა და ნიშნავს „სანახშირეს“.

საზოგადოდ, ცნობილია, რომ ყოველგვარი ეტიმოლოგია ურთულეს საკითხებთანაა დაკავშირებული და განსაკუთრებით კი ეს ითქმის ტოპონიმების ეტიმოლოგიაზე. ვითარება ამ შემთხვევაში სრულიად სხვაგვარია. აქ ჯერ უნდა დაიძებნოს საზოგადო სახელი, რომელიც შეიძლება საფუძვლად დასდებოდა ამა თუ იმ გეოგრაფიული ობიექტის სახელდებას, უნდა გაირკვეს სახელდების მოტივირების პირობები. იმავდროულად მაქსიმალურად უნდა გამოირიცხოს ზერელე მიმსგავსების გამო ცდომილების შესაძლებლობა.² პირველადი და მარკირებული ტოპონიმების პარალელურად სოფლის ონომასტიკონში, როგორც აღვნიშნეთ, გვხვდება რთული გეოგრაფიული სახელებიც: ფაჩა ღარ – „ცაცხვის ხევი“; მაში ღარ – „ფართე ხევი“; ბეროლრე ნაღვი – „ბერების ნამოსახლარი, სვანე ბერთა“; მეგრე ბაჩ – „მსხვილი ქვა“; შდავლარე ლარდა – „მერცხლების სამყოფი/სამერცხლე“; ჯგგრაგ შყყრიშ – „შიყერის წმინდა გიორგი“.

ბოტანონიმები: ლეტლჟფაპრ < ტელჟფი – „მთის ღოღო“; ლაგან-ჭჟ ღარ – „ანწლის ხევი“; ლანრეჟჟიანლ < ნერეჟჟ „თომი“, ფაჩა ღარ – „ცაცხვის ხევი“; ლებგლყაჩ < ბალყაჩ – „მურყანი“; ლენზი სგიმ – „ფიჭვის მუხავე წყალი“.

¹ **თ. მიხრაუანი.** პოეტის უცნობი ლექსი და გოგლაურას მთა, – კრებ.: *სამშობლო მისი ლექსის სახელი* (წერილები, სტატიები, რეცენზიები, მოგონებები გ. ლეონიძის შესახებ). შეადგინა თ. ჯანგულაშვილმა. თბ., 1970, გვ. 305-307.

² **ბ. ჯორბენაძე.** ონომასტიკური გულანი. თბ., 1993, გვ. 146.

ჰიდრონიმები: მეშხე ტუბირა – „შავი ღელე“; ტუბრანშულ – „ღელი-სანები“; ტუბრალარ – „ღელეები“; ტობანაკ – „ტბის ვაკე“; ძალცუნესგა < ძარტ-ლიც-ნესგა – „შუამდინარეთი“; სარგ-ალ < სარაგ – „წყარო“; ტობ-არ < ტობ/ტომბ – „ტბა“; ნედგლდარ (მდელო) < ნედგ-ლდ – „მცირე დებეტის წყალი“.

ზოონიმები: ზოგადად, ონომასტიკურ ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ ტოპონიმია და ანთროპონიმია უფრო მეტად იქცევეს მკვლევართა ყურადღებას, ვიდრე – ონიმიის სხვა კლასები. ფაქტობრივად, ყურადღების გარეშე იყო დარჩენილი ზოონიმია, განსაკუთრებით – კავკასიაში. ცნობილი რუსი ონომატოლოგი ვ. ნიკონოვი 1980 წელს წერდა: „თითქმის არაფერი მოგვეპოვება კავკასიის ზოონიმიაზე“. ¹ ეს ნათქვამი, უპირველეს ყოვლისა, ქართველურ ზოონიმას შეეხებოდა.

უეჭველია, რომ კოლხური ზოონიმია ბევრ ისეთ ფაქტს შეიცავს, რაც საინტერესო იქნება ქართველურ ენათა მკვლევართათვის. ქართულისათვის დამახასიათებელ ძირითად ზოონიმებად მიჩნეულია: საღარი (ცხენი), ლურჯა (სახედარი), ნიკორა, ლომა (ხარი), ნაცარა (თხა), ბატურა (ძაღლი), ქოჩორა (მამალი). ²

საერთოდ, ზოონიმი შეიძლება იყოს ტრადიციული ან არატრადიციული, გამოსარჩევი და მოსახმობი. ინფორმატორთა განმარტებით შინაური ცხოველისათვის სახელდება, შერჩევა, სახელის შერქმევა ხდება ისეთი გარეგნული ნიშნებისა და მახასიათებლების მიხედვით, როგორიცაა ფერი, აღნაგობა, სიარულის მანერა, ასაკი, რქების განლაგებაც კი, ხმიანობა (ყმუილი, ფრუტუნი, კიკინი, ბლავილი, ღრუტუნი, ნკმუტუნი, ზმუილი, ყეფა).

შინაურ ცხოველთაგან დალის ხეობაში სახელს, ძირითადად, არქმევდნენ ცხენს, ხარს, ძროხას, ვირს, თხას, ცხვარს, ხბოს. გავრცელებულობისა და გამოყენების სიხშირის მიხედვით დამახასიათებელია ძირითადად შემდეგი ზოონიმები: ტაღმ-ამ, სუნთქ-ამ, ბარდუხ, გაბუ, ყტიბლანდ, ყუბა, ტიფს-ამ, მეშხლ-ამ, საღარ, ბიმბლ-ამ, ქტიშორ, ჯუღბარს, ბონდორ-ამ, თეგრ-ამ, კერეტან, თუეთი, ცხარტ-ამ, ფარი, ყაფრ-ამ, ჭაბილ, შაულახ, ნადატ, კაბ-ამ, ბურლუ-ამ, გურზ-ამ, ამლანკ, კაჩარ, ჭირემ, კუპრი, შხარ-ამ, გუინდი, ღებენილ, კოქჩ-ამ, ბგლდგ-ამ, ტოფხ-ამ, მუსა, საყლ-ამ, ლამპრ-ამ, ფუნთუ, ტრობია, ბიბლ-ამ, ფალთ-ამ, ტიფს-ამ... სვანურ ზოონიმთა უმეტესი ნაწილი წარმოქმნილია რეალური მოტივაციის საფუძველზე. რეალური მოტივაცია კი შესაძლოა შეპირობებული იყოს როგორც ენობრივი, ასევე – გარეენობრივი ფაქტორებით.

¹ ვიმონმებთ პ. ცხადაიას ნაშრომის მიხედვით: **პ. ცხადაია**. ონომასტიკის შესავალი. თბ., 2005, გვ. 182.

² **პ. ცხადაია**. კოლხურ ზოონიმთა მოტივაციის საკითხისათვის, – წგნ.: ონომასტიკა. შ. ძიძიგურის საერთო რედაქციით. ტ.1. თბ., 1987, გვ. 411-413.

შინაურ სახელთა მრავალფეროვნებაში ჩვენი ყურადღება მიიქცია ზოონიმა ყარჩაჲ. ამ სახელს კოდორელები არქმევდნენ ყარაჩაი-ჩერქეზეთიდან გადმოყვანილ განსაკუთრებულად კარგი ჯიშის ხარებს. სოფელი იალცუნესგა და, ზოგადად, დალის ხეობა უშუალოდ ესაზღვრება ჩრდილო კავკასიას. კლუხორის უღელტეხილით მხოლოდ ერთი დღის სავალით დაშორებულ მეზობლებს მუდმივად ჰქონდათ ერთმანეთში მიმოსვლა, სამეურნეო, ეკონომიკური თუ სხვადასხვა სახის ურთიერთობები. ინფორმატორებმა იქვე გულისტკივილი გამოთქვეს ბოლო პერიოდში ჩრდილოკავკასიელ უახლოეს მეზობლებთან ურთიერთობის გაფუჭების გამო ამ, ერთგვარ ტრადიციადაც კი ქცეული, ჩვეულების მოშლისა და, შესაბამისად, განსაკუთრებულად ჯიშის ხარებისა და ყარჩაჲ, ჟეგმაჲ, ბახსნაჲ და სხვათა ტიპის ზოონიმთა თანდათანობით გაქრობის გამო.

ონომასტიკაში მიღებული ტერმინოლოგიის შესაბამისად ყარჩაჲ შეიძლება მივიჩნიოთ ტოპონიმურ ზოონიმად. საინტერესოა, რომ გვხვდება თეონიმთაგან ნაწარმოები ზოონიმებიც: ჯგერაგაჲ/ჯგერგაჲ/გერგაჲ (< ჯგერაგა – „წმიდა გიორგი“); ლამერიაჲ (< ლამარია – „ყოვლადწმიდა მარიამ ღვთისმშობელი“), ბარბლაჲ (< ბარბალ), უსტხაჲ. საინტერესოა, რომ უსხები ღვთიურებად იყვნენ მიჩნეული და მათზე ადამიანს არანაირი უფლება არ ჰქონდა. ისინი ღვთის ნებას იყვნენ დამორჩილებულები. ამიტომაც არ იყო შემთხვევითი, რომ სვანეთში ახალწელიწადის დღესასწაულში, კერძოდ კი – მეკვლეობის რიტუალში, ხარი მონაწილეობდა, როგორც დიდი ღმერთის ცხოველი. ახალწელიწადის გარეშეც, სვანების ძველ ყოფაში ხარი „ფუსნაჲ“ ღმერთის ცხოველის სახელწოდებით იყო ცნობილი – დიდი ღმერთის რჩეულ და საყვარელ ცხოველად ითვლებოდა.¹

ტოპონიმური ზოონიმებია: ყარჩაჲ, ჟეგმაჲ, ბახსნაჲ და სხვ. ამ ტიპის სახელებში ზოოფორმანტის როლში ძირითადად -ჲ მანარმოებელი გვევლინება, რომელიც ენაში საკმაოდ ხშირი გამოყენებისაა და ფუნქციურადაც მრავალფეროვანი: „-ჲ სუფიქსში საკუთრივ ქონების მანარმოებლად შეიძლება გამოიყოს ა, რომელიც საერთოა ქართულთან, ი კი წარმოშობით სახ. ბრუნვის ნიშანია. აღსანიშნავია, რომ აჲ-ზე დაბოლოებული სახელების სვანურში სხვაც ბევრია, (სადაც ა ფუძის ბოლოკიდური ხმოვანია და არა ქონების აღმნიშვნელი სუფიქსი“.²

ამრიგად, ომარიშალი მდებარეობს დალის (კოდორის) ხეობის სათავეში, კლუხორის უღელტეხილის სიახლოვეს, სოფლებს – საკენსა და გვანდრას შორის. დასანანია, რომ 80-კომლიანი ეს ძირძველი ქართული სოფელი დღეს მთლიანად დაცლილია და 2008 წლის აგვისტოს შემდეგ ქართული (სვანური) სიტყვა იქ აღარ გაისმის; პუბლიკაციაში მოცემულია აფხაზეთის ამ ერთი კონკრეტული სოფლის მდიდარი ონომასტი-

¹ ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი. ნაწ. I: ახალწლის ციკლი. თბ., 1939, გვ. 118-125.

² სვანური ენა (გრამატიკული მიმოხილვა, ტექსტები, ლექსიკონი). შემდგენელი ზ. ჭუმბურიძე, ლ. ნიჟარაძე, რ. ქურდაძე. თბ., 2007, გვ. 68.

კური მასალის – ტოპონიმთა, გვარსახელთა, ზოონიმთა, ბოტანონიმთა სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი. აქვეა მცდელობა რამდენიმე საკუთარი სახელის ეტიმოლოგიისა და ონომასტიკურ ერთეულთა სახელდებაში ლინგვისტურთან ერთად ექსტრალინგვისტური ფაქტორების წარმოჩენისა.

KETEVAN MARGIANI¹

ONOMASTIKON OF ONE VILLAGE OF DALI GORGE

Village Omarishali (the same – *Ialtsunesga*) is located at the beginning of Dali (Kodori) gorge, nearby Klukhor Pass, between Saknara and Gvandralla the tributaries to the river Kodori. Having taken into account the phonetic changes *Ialtsunesga* in Svanian language literally means “between two waters”, so it might be said that Village *Ialtsunesga* happens to be the Mesopotamia of Dali (Kodori) gorge.

It is a great pity that nowadays this one of the oldest Georgian village is totally uninhabited and no Georgian (Svanian) word has been heard since August, 2013, like the whole Kodori gorge, which during any period of the History of Georgia has never ever been separated from Georgia.

This publication gives an overview and structural-semantic analysis of the rich onomastic material including toponyms, names, surnames, zoonyms, botanonyms of this specific village of Abkhazia.

The work is also an attempt to specify the etymology of several private names and to reveal extralinguistic factors along with linguistic factors when naming onomastic units.

---

¹ *Ketevan Margiani* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

მერაბ ნაჭყეზია¹

ენობრივი სიტუაცია საქართველოში
და „ევროპული ქარტია“ უმცირესობათა ენების შესახებ

„ენების ქარტიის“ გარშემო მძაფრი კამათი პოლიტიკურ და სა-მეცნიერო წრეებში დროდადრო გააქტიურდება ხოლმე. თუმცა, კამათი ხშირად ზედაპირულია და რჩება შთაბეჭდილება, რომ დაპირისპირებულ მხარეებს ქარტია არც ნაუკითხავთ. სინამდვილეში, რა ფასეულობებს ეფუძნება „ენების ქარტია“² და არის თუ არა საფრთხის შემცველი მისი რატიფიცირება საქართველოსთვის?

უპირველესად უნდა აღინიშნოს, რომ ნებისმიერი სახელმწიფოს ხელისუფლება, რომელიც ევროსაბჭოში წევრიანდება, იღებს ვალდებუ-ლებებს, რომ დაიცავს თავისი მოქალაქეების ეთნიკურ და ენობრივ, სა-არჩევნო და რეგიონული თვითმმართველობის უფლებებს; ყველა ევროპ-ულ ქვეყანას აქვს ვალდებულება აღებული, ჯერ ხელი მოაწეროს, შემდეგ კი რატიფიცირება მოუხდინოს „ენათა ქარტიას“. რატიფიცირებას ზოგი აყოვნებს, ზოგი ცდილობს, ალტერნატიული კანონით დააბალანსოს ეს ვალდებულებები და ა.შ.

2012 წლის მონაცემებით, ევროსაბჭოს წევრი 48 ქვეყნიდან 24 სა-ხელმწიფომ მოახდინა „რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ ევ-როპული ქარტიის“ რატიფიცირება (სომხეთი, ჩეხეთი, ფინეთი, რუ-მინეთი, ესპანეთი, შვედეთი, უკრაინა, დიდი ბრიტანეთი, პოლონეთი...); 9 სახელმწიფომ მხოლოდ ხელი მოაწერა ამ დოკუმენტს (აზერბაიჯან-ნი, საფრანგეთი, იტალია, რუსეთი...); ამათგან აზერბაიჯანი აცხადებს, რომ რატიფიცირებას არ მოახდენს მანამ, სანამ მისი ტერიტორიის ნაწ-ილი ოკუპირებულია; 15 სახელმწიფოს კი ავისი პიზიცია საერთოდ არ ჩამოუყალიბებია (საქართველო, თურქეთი, საბერძნეთი, ლიტვა, ესტო-

¹ მერაბ ნაჭყეზია – ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწი-ფო უნივერსიტეტი.

² ევროპული ქარტია რეგიონალური და უმცირესობათა ენების შესახებ (ქართუ-ლი თარგმანი), – http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charterexpl_ka.pdf.

ნეთი, ბელგია, ლატვია, პორტუგალია...)¹

ეროვნულ უმცირესობათა და უმცირესობათა ენების შესახებ ევროსაბჭომ სხვადასხვა დროს რამდენიმე დოკუმენტი მიიღო. ესენია:

1) 1992 წლის 5 ნოემბერს ევროსაბჭომ სტრასბურგში გამოაქვეყნა „ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობათა ენების შესახებ“, რომლის მიზანია ისტორიული/ავტოქტონი უმცირესობის ენის, როგორც იდენტობის განმსაზღვრელი კულტურული ფენომენის, დაცვა;

2) 1992 წლის 18 დეკემბერის №47/135 რეზოლუციით გაერო-მ მიიღო დეკლარაცია: „ეროვნულ ან ეთნიკურ, რელიგიურ და ენობრივ უმცირესობათა უფლებები“.

იმთავითვე გამოიკვეთა საერთაშორისო ორგანიზაციის ორი, მკვეთრად განსხვავებული კეთილშობილური მიზანი: ა) ისტორიული არაძირითადი უმცირესობების ენის, როგორც ისტორიული კულტურული მემკვიდრეობის გადარჩენა-განვითარება; ბ) არაძირითადი მოსახლეობის ენობრივი უფლებების დაცვა.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ მეორე დოკუმენტში ორ სხვადასხვა (არატოლფარდ) ცნებადაა მიჩნეული ეროვნული და ეთნიკური. საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ამ საერთაშორისო დოკუმენტების ტერმინები: **ავტოქტონი² მოსახლეობა, ეროვნული უმცირესობა** და სხვ. არაიშვიათად,

¹ <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=8&DF=&CL=ENG>.

² ტერმინი „ავტოქტონი“ ძირძველ, ისტორიულ მოსახლეობას აღნიშნავს; თუმცა, დღეს არის მცდელობა 100-200-წლიანი მკვიდრობა გახდეს საკმარისი ავტოქტონობის მოსაპოვებლად, რაც ისეთი ქვეყნისათვის, როგორც საქართველო, გარკვეულ რისკებს შეიცავს. მცდელობა, ავტოქტონებად გამოაცხადონ გვიან დამკვიდრებული ისეთი ეთნიკური ეთნოსები, როგორცაა: სომხები, აზერბაიჯანელები და რუსები და მათ „ენის ქარტიის“ მუხლები მიუყენონ, კატეგორიულად დაუშვებელია, მითუმეტეს, თითოეულ მათგანს მეზობლად გააჩნია ისტორიული სამშობლო. განსაკუთრებით მიუღებელია გარკვეული ძალების მიერ სამცხე-ჯავახეთის საუკუნუნახვერის წინ რუსეთის იმპერიის მიერ ჩამოსახლებული ეთნიკური სომხებისათვის საქართველოს „ავტოქტონი უმცირესობის“ უფლებების მინიჭება, რასაც ითხოვენ:

- რუსეთის პოლიტიკური წრეები;
- სომხეთის ოფიციალური ხელისუფლება;
- „ჯავახქის“ ლიდერები (მაგ., ვაჰაგან ჩახალიანი);
- ჯავახეთიდან სომხეთის პარლამენტის წევრი შირაკ ტოროსიანი და სხვ.

საინტერესოა, რომ ამავე წინადადებით გამოდიან ევროსაბჭოს „უმცირესობის ენების“ ქარტიის სამდივნოს წარმომადგენლებიც.

„ვიკილიქსის“ მასალების მიხედვით, საქართველოში აშშ-ის ელჩი ჯონ ტეფტი ვაშინგტონისათვის 2008 წლის 29 სექტემბერს გაგზავნილ ტელეგრამაში „სამართლიანად და კანონიერად“ მიიჩნევენ ეთნიკური სომხებისათვის საქართველოში სომხური ენის რეგიონალურ ენად გამოცხადებას (<http://www.ghn.ge/news-49982.html>). არც ის არის შემთხვევითი, რომ „ამერიკის ხმამ“ საგანგებო გადაცემა უძღვნა „ჯავახქის“ ერთ-ერთი მოსკოველი ლობისტის, რუსეთის საზოგადოებრივი პალატის წევრის ალექსანდრე ბროდის პოზიციას, სადაც ის

სხვადასხვაგვარად განიმარტება ექსპერტებისა თუ ხელისუფლების მიერ. ზოგჯერ ვხვდებით მოულოდნელ ინტერპრეტაციებსაც. მაგ.: პოლონეთის ხელისუფლებისათვის „ეროვნული უმცირესობა“ არის სხვაგან სახელმწიფოებრიობის მქონე, მაგრამ პოლონეთშიც მცხოვრები ეროვნება (მაგ., გერმანელები პოლონეთში); ხოლო „ეთნიკური უმცირესობა“ არის სახელმწიფოებრიობის არმქონე სხვა ეთნიკური ჯგუფი, რომელიც პოლონეთში ცხოვრობს (მაგ., ბოშები). პოლონეთში ავტოქტონ ჯგუფებად ჩათვლილია სომხების ეთნიკური ჯგუფიც კი.

3) „ჩარჩო კონვენცია ეროვნულ უმცირესობათა შესახებ“ (სტრასბურგი, 11 იანვარი, 1995), თავისი არსით, არის გაერო-ს დეკლარაციის გაგრძელება. მისი მიზანია არაძირითადი მოსახლეობის-ეროვნული (ეთნიკური) უმცირესობის-ენობრივი უფლებების განსაზღვრა. მაგ.: XIV მუხლი:

ა) მხარეები იღებენ ვალდებულებას აღიარონ, რომ ნებისმიერ პირს, რომელიც მიეკუთვნება ეროვნულ უმცირესობას, აქვს უფლება ისწავლოს თავისი უმცირესობის ენა;

ბ) იმ ადგილებში, სადაც ტრადიციულად ან მნიშვნელოვანი რაოდენობით ცხოვრობენ ეროვნული უმცირესობებისადმი კუთვნილი პირები და თუკი არსებობს სათანადო მოთხოვნა, მხარეები თავიანთი განათლების სისტემის ფარგლებში ეცდებიან მაქსიმალურად უზრუნველყონ, რომ პირებს, რომლებიც მიეკუთვნებიან ეროვნულ უმცირესობებს, ჰქონდეთ უმცირესობის ენაზე სწავლის ან ამ ენაზე ინსტრუქტაჟის მიღების ადეკვატური შესაძლებლობანი.

გ) ამ მუხლის მე-2 პუნქტი განხორციელდება **ოფიციალური ენის**

ამბობს: „საქართველოს ხელისუფლების მხრიდან, მე ვერ ვხედავ რაიმე სურვილს, ქვეყანაში არსებულ ეთნიკურ-კულტურული ენების მრავალფეროვნება განავითაროს. ეს გამომწვეულია ხელისუფლების პოლიტიკური ბანკოტით, უუნარობით და იმ მიზეზით, რომ მათ სურვილი არ აქვთ, მისცენ ეთნიკურ უმცირესობებს თვითრეალიზაციის საშუალებები“ (<http://www.amerikisskhma.com/content/regional-minority-languages-101488904/531133.html>). რუსული სააგენტოს „ინტერფაქსის“ ცნობით, სომხეთის პრეზიდენტმა სერჟ სარქისიანმა 2009 წლის 2 სექტემბერს განაცხადა: „სომხეთმა საქართველოში მცხოვრები თანამემამულეებისათვის დახმარების აღმოჩენას მთელი ძალისხმევა უნდა მოახმაროს. მიმაჩნია, რომ საქართველოში სომხური ენის რეგიონალურ ენად ცნობა, სომხური სამოციქულო ეკლესიის ეპარქიის რეგისტრაცია და სომხური ძეგლების დაცვა ქართულ-სომხური მეგობრობის გამყარებას და ურთიერთნდობის ატმოსფეროს გაღრმავებას შეუწყობს ხელს“ (<http://www.kvirispalitra.ge/politic/403-somkhetis-prezidenti-saqarthveloshi-somkhuri-enis-regionul-enad-gamockhadebas-ithkhovs.html>). სომხურისათვის საქართველოში რეგიონული ენის სტატუსის მინიჭებას მხარს უჭერს ქართველ პოლიტიკოსთა ერთი ნაწილიც (<http://tinyurl.com/abhn6xo>); თუმცა, საქართველომ ევროსაბჭოში განწვერიანებისას (1999წ.) სომხური ენის რეგიონალურ ენად აღიარებაზე ვალდებულება აქვს აღებული (ხელი აქვს მოწერილი); ანალოგიური ვალდებულებები არც სომხეთს და არც აზერბაიჯანს არ აუღიათ (ეს ქვეყნები ევროსაბჭოში განწვერიანდნენ 2000 წელს).

სწავლის ან ამ ენაზე სწავლებისათვის ზიანის მიყენების გარეშე (ხაზგასმა ჩვენია – *მ.ნ.*).

4) 1995 წელსვე ჰააგაში შემუშავდა „რეკომენდაციები ეროვნულ უმცირესობათა განათლების უფლებათა შესახებ“. ამ დოკუმენტს 3 წლის შემდეგ მოჰყვა ეროვნულ უმცირესობათა ენობრივი უფლებების დამცველი დოკუმენტიც: ოსლოს რეკომენდაციები ეროვნულ უმცირესობათა ენობრივ უფლებებთან დაკავშირებით“ (თებერვალი, 1998 წელი), სადაც დეტალურადაა ჩამოთვლილი მოცემულ საწელმნიფოში ეროვნულ უმცირესობას მიკუთვნებული საზოგადოების ენობრივი უფლებები.

ზემოთ ჩამოთვლილ დოკუმენტებს, გარდა პირველისა (* „ენის ქარტია“), ევროპის ყველა ქვეყანა მიუერთდა, მაგრამ ვნებათაღელვა გამოიწვია „ენის ქარტიამ“, რამდენადაც ეს უკანასკნელი გარკვეულ რისკებს შეიცავს. კერძოდ:

– მასობრივად ჩამოსახლებული მიგრანტების ენისათვის მოცემულ რეგიონში განათლებისა და საქმის წარმოების ენის სტატუსის მინიჭებით, შეიძლება შეიზღუდოს სახელმწიფო ენის ფუნქციონირება. არის ალბათობა, მიგრანტ ენობრივ საზოგადოებას გაუჩნდეს ავტოქტონი/ძირველი მოსახლეობის უფლებრივი ინტერესების განხორციელება (საქართველოში მსგავსი უფლებებით, ევროპისაგან განსხვავებით, სარგებლობენ სომხები და აზერბაიჯანელები, მაგრამ მოითხოვენ ოფიციალურ აღიარებას, რაც შეეხება ავტოქტონობას, ცნობილია მათი დამოკიდებულება ქართული ტერიტორიების მიმართ);

– სახელმწიფო ენის რომელიმე განშტოების უმცირესობის ენად გამოცხადებით გაიზრდება რისკები მოცემული ეთნოსის/ერის დეზინტეგრაციისა და სეპარატიზმისა.

სხვაობა „ქარტიასა“ და „ჩარჩო კონვენციას“ შორის მდგომარეობს იმაში, რომ პირველი იცავს საფრთხის ქვეშ მყოფი მცირე ხალხების ენებს – ისტორიული ეთნიკური უმცირესობების ენას¹ (მაგ.: ესპანეთში – ბასკების ენა), ხოლო მეორე – ყველა სახის უმცირესობის ენას.

რამდენადაც საქართველო მიისწრაფვის ევროპულ ოჯახში გაერთიანებისაკენ, ბუნებრივია, ზემოთ ჩამოთვლილი დოკუმენტების მიღება-რატიფიცირება აუცილებელია; თუმცა გასათვალისწინებელია ჩვენი ქვეყნის დღევანდელი ვითარება და რისკების თავიდან აცილების გზების

---

¹ უმცირესობების ენა შეიძლება გამოვლინდეს სამი ვარიანტით: **რეგიონული ენა** – სახელმწიფოს მოცემული რეგიონის ავტოქტონი მოსახლეობის ენა, თუკი ამ ენაზე მეტყველი საზოგადოება უმრავლესობაა მოცემულ რეგიონში (ქარტიის მე-18 განმარტება); **უმცირესობის ენა** – სახელმწიფოს მოცემული რეგიონის ავტოქტონი მოსახლეობის ენა, თუკი ამ ენაზე მეტყველი საზოგადოება უმცირესობაა მოცემულ რეგიონში (ქარტიის მე-18 განმარტება); **ტერიტორიის არმქონე ენა** – მოცემულ სახელმწიფოში მცხოვრები ასეთი ისტორიული მოსახლეობის ენა, რომელსაც არ გააჩნია განსაზღვრული გეოგრაფიული არეალი (36-ე განმარტება).

ძიება, როგორც ეს რიგმა ევროპულმა სახელმწიფოებმა გააკეთეს. კერძოდ:

მსოფლიოს მიერ აღიარებულ საზღვრებში, საქართველოს კონსტიტუციით, ქვეყნის სახელმწიფო ენაა ქართული ენა, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში – ქართული და აფხაზური ენები. თუმცა, რეალურად დღეს ქვეყნის ტერიტორიის თითქმის ნახევარზე სრულიად იგნორირებულია სახელმწიფო ენის სტატუსი. მაგალითად:

ა) რუსეთის მიერ ოკუპირებულ ტერიტორიაზე (აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი) ოფიციალურად არ ფუნქციონირებს ქართული ენა და ქართულენოვანი მოსახლეობაც გამოდევნილია;

ბ) სამხრეთ საქართველოს რამდენიმე რეგიონში ქართული ენა დეიურე ინარჩუნებს სახელმწიფო ენის სტატუსს, მაგრამ რამდენადაც მოსახლეობა ვერ ფლობს სახელმწიფო ენას, ფაქტობრივად ვერ სრულდება კონსტიტუციური მოთხოვნა.

ასეთ პირობებში სრულიად მიუღებელია ქართველ და უცხოელ ექსპერტთა გარკვეული ჯგუფის შემოთავაზება, მთავრობამ რატიფიცირება გაუკეთოს „ევროპული ქარტიას რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ“ და რატიფიცირებულ დოკუმენტს თან დაერთოს სია, სადაც წარმოდგენილი იქნება სულ მცირე 12 რეგიონული ენა. მხედველობაში გვაქვს ექსპერტ ტომამ ვიხერკევიჩისა და მისი ქართველი თანამოაზრეების მიერ 2005 წელს მომზადებული რეკომენდაცია, სადაც ისინი ხელისუფლებას სთავაზობენ რეგიონული ან უმცირესობების ენების კვალიფიკაცია მიანიჭონ შემდეგ ენებს: სომხურს, აზერბაიჯანულს, რუსულს, ბერძნულს, ებრაულს, ქურთულს (იეზიდურს), უკრაინულს, ჩეჩნურს/ქისტურს, ასირიულს, ავარულს და „უმწერლობო ენებს“: მეგრულს, ლაზურსა და სვანურს.

რამდენადაც ქარტიის მიხედვით „რეგიონული ენა“ გულისხმობს ფაქტობრივად მეორე სახელმწიფო ენას, ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა საფრთხე მოელის ქართული ენის ფუნქციონირებას ქვეყანაში, მითუმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ სახელმწიფო პროექტს რეგიონული თვითმართველობების დამკვიდრების შესახებ, სადაც რეგიონული თვითმმართველობების იდეოლოგიურ ბაზად გარკვეულ ჯგუფს სურს გამოყენებული იქნეს ე.წ. რეგიონული ენების გავრცელების არეალი. თუმცა, 2004 წელს საქართველოს პარლამენტის მიერ რატიფიცირებული „ევროპული ქარტია ადგილობრივი თვითმმართველობების შესახებ“ არ გვაღვალდებულებს, რომ მცირე ტერიტორიის მქონე საქართველომ განავითაროს ე. წ. რეგიონალური მმართველობა თუ თვითმმართველობა.

ნებისმიერი დოკუმენტის შინაარსის სკრუპულოზური ანალიზის გარეშე მიღება-რატიფიცირება რომ საფრთხის შემცველია, ამას მოწმობს რეგიონული მოწყობის მქონე საფრანგეთისა და იტალიის მაგალითი, სადაც სეპარატიზმის შიშით დღემდე თავს იკავებენ „ქარტიის“ რატიფიცირებისგან. გაითვალისწინეს რა სეპარატიზმისა და თავსმოხვეული

კონფლიქტების რისკები, დოკუმენტის შემდგენლებმა „ენის ქარტიაში“ ჩანერეს რამდენიმე არსებითი სხვა პუნქტებიც:

1) „ენის ქარტია“ არ მოიცავს სახელმწიფო ენას, მის ადგილობრივ სახესხვაობებსა და დიალექტებს; ამ ქარტიით ნაგულისხმევი „ენები“ უნდა მკაფიოდ განსხვავდებოდნენ იმ ენის ან ენებისაგან, რომელზეც სახელმწიფოში მცხოვრები დანარჩენი მოსახლეობა საუბრობს. ქარტიის დებულებები არ ეხება ერთი ენის ადგილობრივ სახესხვაობებსა თუ დიალექტებს, თუმცა ქარტია არ განსაზღვრავს თუ რა შემთხვევაში შეიძლება გამოხატვის ესა თუ ის ფორმა ჩაითვალოს ცალკე ენად (32-ე განმარტება);

2) რამდენადაც „ენის ქარტია“ ევროპის ნებისმიერი სახელმწიფოსათვის (მრავალეთნიკურობის გამო) შეიცავს მეტ-ნაკლებ რისკებს, მისმა შემდგენლებმა პრეროგატივა მიანიჭეს ქვეყნის ხელისუფლებას, რომლებმაც „დემოკრატიული პრინციპების გათვალისწინებით თავად უნდა განსაზღვროს ის კრიტერიუმები, რომლებზეც დაყრდნობით ამ ქვეყნის ტერიტორიაზე გარკვეულ ამა თუ იმ მეტყველებას მიენიჭება დამოუკიდებელი ენის სტატუსი“ (32-ე განმარტება).

მსოფლიო გლობალური ქსელის ძირითადი ეთნოლოგიური ენციკლოპედიის მიხედვით (2010 წლის მდგომარეობით) საქართველოში არის შემდეგი ენები (ეთნოსები): აზერბაიჯანელები – 308 000, ასირიელები (ასორები) – 3000, აფხაზები – 101 000, ბაცები – 3 420, ბერძნები – 38 000, ლაზები – 2000, მეგრელები – 500 000, ოსები – 100 000, რუსები – 372 000, სვანები – (სახელმწიფო ენად იყენებენ ქართულსა და რუსულს!) – 15 000, სომხები – 448 000, ურუმები - 97 746, ქართველები 3 901 380, ქართველი ებრაელები – 20 000, ქურთები – 40 000.² ამგვარი კვალიფიკაციებით, ჩვენი ქვეყნის ენობრივი და ეთნიკური შემადგენლობის არასაფუძვლიანი ცოდნით, საერთაშორისო სივრცეში არაერთი გაყალბებული ინფორმაციაა გავრცელებული. მოვიყვანთ ერთ მაგალითს. ცნობილი რუსი მეცნიერის იური კორიაკოვის მიერ განხორციელებული პროექტში „მსოფლიოს ენათა რეესტრი“, ქართველური ენობრივ-ეთნიკური სამყარო წარმოდგენილია 5 ცოცხალ და 1 მკვდარ ენად; დამოუკიდებელი ენებია: მეგრული, ლაზური, ახალი ქართული, ზემოსვანური (ბალური ენა) და ქვემოსვანური; მკვდარი ენაა ძველი ქართული; ხოლო დამოუკიდებელ ეთნოსებად მიჩნეულია: მეგრელი, ლაზი, ქართველი, ბალელი (ზემო სვანი) და ქვემო სვანი.

მსგავსი ტიპის ენობრივ-ეთნიკური კვალიფიკაცია არ ახალია. იგი სათავეს იღებს ჯერ კიდევ მეფის რუსეთში და პიკს აღწევს ი. ბ. სტალინის ეპოქაში. მაგ., სტალინი წიგნში „მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“ ვკითხულობთ:

„კავკასიაში არიან მთელი რიგი ხალხები, რომელთაც პრიმიტიული კულტურა, განსაკუთრებული ენა აქვთ, მაგრამ მშობლიურ ენას მოკლე-

¹ <http://www.ethnologue.com/language/sva>.

² <http://www.ethnologue.com/country/GE/languages>.

ბულნი არიან... რა ვუყოთ ასეთ ხალხებს: მეგრელებს, აფხაზებს, აჭარლებს, სვანებს, ლეკებს და სხვ., რომლებიც სხვადასხვა ენაზე ლაპარაკობენ, მაგრამ თავიანთი ლიტერატურა არა აქვთ“¹... „ნაციონალური საკითხი კავკასიაში შეიძლება გადაიჭრას მხოლოდ იმ მიმართულებით, რომ დაგვიანებული ერები და ხალხები (მეგრელები, სვანები, აჭარლები...), ხაზი ჩვენია – მ.ბ.) უმაღლესი კულტურის საერთო კალაპოტში მოვაქციოთ“.²

აგრძელებს რა მეფის რუსეთისდროინდელ კვალიფიკაციებს, ი. სტალინის გურია, სამეგრელო, იმერეთი, საქართველო ცალ-ცალკე ქვეყნებად მიაჩნია, ხოლო ამ კუთხის შვილები – სხვადასხვა ენების მქონე ხალხებად...

სამწუხაროდ მსგავსი მიდგომა არა მარტო უცხოელ, არამედ თანამედროვე საქართველოს ზოგიერთ სამეცნიერო ცენტრებშიც შეიმჩნევა. სწორედამიტომაცაადიდიმუშაობასაჭიროროგორცხელისუფლების, ასევე სამეცნიერო წრეებისაგან, რათა წარმოდგენილი კვაზიმეცნიერული შეხედულებები ან შეიცვალოს, ან დაბალანსდეს აკადემიური ინფორმაციებით.

და ბოლოს, საქართველოში დამკვიდრებული ეთნიკური უმცირესობების ენობრივი უფლებები დაცულია სახელმწიფოს კონსტიტუციითა და შიდა კანონმდებლობის სხვა სამართლებრივი დოკუმენტებით; ასევე „ეროვნულ ან ეთნიკურ, რელიგიურ და ენობრივ უმცირესობათა უფლებების გაეროს დეკლარაციით“. ამ მიმართულებით საქართველოს მთავრობამ 2009 წლის მაისში შექმნა მნიშვნელოვანი დოკუმენტი „შემწყნარებლობისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის ეროვნული კონცეფცია და სამოქმედო გეგმა“, რომელიც შემუშავდა „ჩარჩო კონვენციის“ საფუძველზე. ამ დოკუმენტითაც მაქსიმალურადაა დაცული სომხურენოვანი, აზერბაიჯანულენოვანი თუ სხვა ენობრივი უმცირესობების ენობრივი უფლებები განათლების, მასმედიისა და სხვა მიმართულებით.

მსოფლიოში არ მეგულება სხვა მეორე სახელმწიფო, სადაც ეთნიკური, რელიგიური, ენობრივი უმცირესობები ისე იყოს დაცული, როგორც ეს საქართველოშია, რაშიც დიდ როლს თამაშობს არა საერთაშორისო დოკუმენტები, არამედ ისტორიულად ჩამოყალიბებული ტოლერანტული ბუნება ქართული სახელმწიფოსი და ქართველი ერისა. მეორე მხრივ, გარდა საქართველოში, დღეს არ მეგულება სხვა ქვეყანა, სადაც სახელმწიფო ენა მიზეზთა გამო ასე საჭიროებდეს დაცვასა და პოპულარიზებას.

„ენის ქარტიის“ რატიფიცირებასა და 1944 წელს მესხეთიდან გასახლებულთა შთამომავლების დაბრუნებაზე სერიოზული მსჯელობა მხოლოდ მას შემდეგ შეიძლება დაიწყოს, როცა მოხდება საქართველოს დეოკუპაცია და მის მთელ ტერიტორიაზე კონსტიტუციით განსაზღვრული წესის მიხედვით აღდგება სახელმწიფო ენის ფუნქციონირება.

¹ ი. ბ. სტალინი. მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი. თბ., 1951, გვ.138-139.

² ი. ბ. სტალინი. მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი, გვ. 142.

MERAB NACHKEBIA¹

**THE LANGUAGE SITUATION IN GEORGIA
AND “THE EUROPEAN CHARTER” ON THE LANGUAGES OF MINORITIES**

“The European Charter” is a commendable document the aim of which is to defend the language of the ethnic minorities living in different countries as an identity determining cultural phenomenon. All the European countries wishing to become members of the Council of Europe assume an obligation to defend the ethnic and language, electoral and regional self-government rights of their citizens. Thus, the states are obliged to sign and then to ratify this document. Though an incorrect interpretation of the decrees of the Charter may have a regrettable effect on a country. And that is why some countries delay the ratification, others try to balance this obligation by an alternative law, etc. Inasmuch as “the Language Charter” holds various risks for any European country because of its multi-ethnicity its compilers in the most essential disputable issues conferred the prerogative to the country rulers who taking into consideration democratic principles must determine balancing criteria to secure the interests of the main population. The article deals with the principal documents adopted by the Council of Europe at different times concerning the national minorities and the languages of minorities and there are suggested ideas of their appropriateness to the present-day situation of the country; at the same time there are considered risk factors which should be taken into account by the existing government (as it is the case in the European countries).

---

¹ *Merab Nachkebia* – PhD in Philology, Professor, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

ლ ა ლ ი რ ა ტ ი ა ნ ი ¹

ტ რ ა დ ი ც ი უ ლ ი ს ა ბ ა ნ გ ა ნ ს ხ ვ ა ვ ე ჯ უ ლ ი
ანტონიმიური ლექსიკონის აბაზის პრინციპები და შინაარსი

ენის ლექსიკური შემადგენლობის ნებისმიერი სახის კვლევა არ შეიძლება სრულყოფილად ჩაითვალოს ლექსიკური ერთეულების სემანტიკური თავისებურებების გათვალისწინების გარეშე. ამ თვალსაზრისით ყველაზე საიმედო საყრდენად გვევლინება ისეთი ლექსიკოგრაფიული სახის შრომები, რომლებშიც საკვლევი ფენომენის სემასიოლოგიური კუთხით დახასიათებაა წარმოდგენილი, დეტალურადაა განხილული სიტყვის შიდა, სემანტიკური სტრუქტურა და გამოკვეთილია მასში შემავლი უკლებლივ ყველა სემანტიკური ვარიანტის სპეციფიკა.² ანტონიმიის მაქსიმალური სიზუსტით დადგენის საფუძველს ენობრივ ელემენტთა სწორედ სემასიოლოგიური თავისებურებები შეადგენენ. ამდენად, მათი წარმატებით შესწავლის ერთ-ერთ აუცილებელ პირობად უდავოდ შესატყვისი სახის ლექსიკონი უნდა იქნეს აღიარებული.

ანტონიმიურ ერთეულთა ლექსიკონი მართებულად ითვლება ენის ლექსიკური მარაგის გამდიდრების მნიშვნელოვან წყაროდ. იგი თავისი გამიზნულობით განიხილება ერთის მხრივ, როგორც სხვადასხვა სახის ლექსიკოგრაფიული შრომების ერთგვარი გავრცობა – მისი მეშვეობით შესაძლებელი ხდება ლექსიკურ ერთეულთა ცალკეული მნიშვნელობების დახვეწა, მათ შორის ოპოზიციური მიმართებების გამოკვეთა და მეორე მხრივ, ის აძლევს ენის მატარებელს თუ შემსწავლელს საშუალებას გაამდიდროს საკუთარი ლექსიკური მარაგი და მოახდინოს მისი მიზანდასახულად ვარირება.

თანამედროვე ლინგვისტიკაში აღინიშნება სხვადასხვა ენის მასალაზე ანტონიმიის სისტემატიზაციის არაერთგზისი მცდელობა, თუმცა

¹ ლალი რატიანი – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² დ. თურმანიძე. ადექტიური ანტონიმია გერმანულ და ქართულ ენებში. დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1989, გვ.158-162.

ამ ტიპის შრომები დღემდე არა ყველა ენისათვის მოიძიება.¹ ლექსიკონის ნაკლებობა, ამ ფენომენტთან დაკავშირებული მთელი რიგი ჯერ კიდევ გადაუჭრელი თეორიული პრობლემების არსებობით აიხსნება, რაც თავის მხრივ ერთგვარად აფერხებს ანტონიმთა სპეციფიკური ბუნების სრულყოფილად გამოვლენას. არსებულ ლექსიკოგრაფიულ შრომებში ანტონიმები მოცემულია, უმეტეს შემთხვევაში, არა იზოლირებულად, არამედ სხვა ენობრივ მოვლენებთან კავშირში. მაგალითად, რუსული ენის განმარტებით ლექსიკონებში ანტონიმები, სინონიმებთან ერთად, გამოიყენება მხოლოდ სიტყვის მნიშვნელობის დასაზუსტებლად.²

ცხადია, რომ არც **განმარტებითი**³ და არც **სინონიმური ლექსიკონები**,⁴ რომლებშიც ანტონიმებს სიტყვის ლექსიკური მნიშვნელობის, მისი სემანტიკური თავისებურებების გახსნის დამატებით საშუალებად იყენებენ ან მათ სინონიმურ ერთეულებთან ერთად სიტყვის კონკრეტული მნიშვნელობის დასადგენად მოიშველიებენ, არ იძლევიან ანტონიმიაზე, როგორც ენის ლექსიკური სისტემის აქტიურ მოვლენაზე ამომწურავ ინფორმაციას. ჩვენი აზრით, ანტონიმის ფენომენს, მის ზუსტ ინტერპრეტაციას, მისი ყოველი თავისებურებების გამოკვეთას უდავოდ უნდა დაეთმოს სათანადო ადგილი არა რომელიმე გარკვეული სახის არამედ **ანტონიმების ლექსიკონში**, სადაც ანტონიმიასთან დაკავშირებული ყოველი მომენტის გათვალისწინებით შესატყვისი ენის ლექსიკური მარაგი იქნება წარმოდგენილი სისტემატიზირებული სახით. ამ მხრივ გამოირჩევა ინგლისური ენა, რომლის ლექსიკური მასალა, მთელ რიგ შრომებში, ანტონიმური მიმართებების საფუძველზეა ორგანიზებული.⁵ რაც შეეხება გერმანული ენის ლექსიკური მარაგის ანტონიმურ წყვილებად წარმოდგენის მცდელობას, მას არც თუ ისე სრულყოფილი ხასიათი აქვს.

ამ სახის შრომებიდან წინამდებარე კვლევაში დავასახელებდით **ქრისტიან და ერჰარდ აგრიკოლას** შრომას,⁶ რომელიც თანამედროვე გერმანულ ენაში გამოკვეთილ ოპოზიციურ მიმართებათა სისტემატიზაციის პირველ, გარკვეულწილად წარმატებულ ცდად გვევლინება. იქ წარმოდ-

¹ **В. Н. Комиссаров.** Словарь антонимов современного английского языка. М., 1964; **Н.Т. Колесников.** Словарь антонимов русского языка. Тб., 1972; **G.Wahrig, U. Hermann.** Deutsches Wörterbuch. München, Mosaik Verlag, 1980; **Л. А. Введенская.** Словарь антонимов русского языка. Ответственный редактор Г. В. Валимова. Второе издание, исправленное и дополненное. Ростов на Дону, 1982.

² **Л. А. Введенская.** Проблемы лексической антонимии и принципы составления словаря антонимов. Автореферат диссертаций на соискание научной степени доктора филологических наук. Ростов на Дону, 1973, გვ. 11-13.

³ **K. D. Bündig.** Deutsches Wörterbuch. B., 1996; **G.Wahrig, U. Hermann.** Deutsches Wörterbuch. München, Mosaik Verlag, 1980.

⁴ **M. Fritze, D.Herberg, G. Kramer, J. Kraus.** Synonym-Wörterbuch. Leipzig, 1986.

⁵ **В. Н. Комиссаров.** Словарь антонимов современного английского языка...

⁶ **Chr. Agricola, Erh. Agricola.** Wörter und Gegenwörter. *Antonyme der deutschen Sprache.* Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1979.

გენილი ემპირიული მასალის ორგანიზების პრინციპებისა და ცალკეული ლექსიკონური სტატიების სტრუქტურების ანალიზის საფუძველზე შევეცადეთ გვეჩვენებინა ერთგვარად განსხვავებული ტიპის ანტონიმიური ლექსიკონი და ცალკეული ლექსიკონური სტატიების ნიმუში.

აღნიშნული სახის შრომების შექმნა გარკვეულ სიძნელეთანაა დაკავშირებული, რაზედაც თვით გერმანელი ავტორები მიუთითებენ. მათ მიერ უმთავრეს სიძნელედ აღიარებულია პოლისემანტიკური და რთული სემანტიკური სტრუქტურის მქონე სიტყვებთან დასაპირისპირებელ ლექსიკურ ერთეულთა მოძიება, მათი ყოველი ცალკეული მნიშვნელობისა თუ სემანტიკური ვარიანტისთვის შესაბამისი ანტონიმიური ერთეულის მისადაგება. ამის საილუსტრაციოდ მოშველიებულია ლექსიკური ერთეული **abnehmen**,¹ რომლის ოპოზიციურ სიტყვათა რიცხვი ოცს აღწევს. ანალოგიური შემთხვევების სიხშირე საკმაოდ შთამბეჭდავია. მკვლევარები ყურადღებას ამახვილებენ აგრეთვე იმ სირთულეებზე, რაც დერივაციული ელემენტების მეშვეობით წარმოქმნილ სიტყვათა ოპოზიციურ ურთიერთმიმართებებთანაა დაკავშირებული. პირველ სირთულედ დასახელებულია ის გარემოება, რომ კონკრეტული სემანტიკის მარელიაზებელ ერთ წინსართს შესაძლებელია რამოდენიმე უკუმნიშვნელობის მქონე წინსართი დაუპირისპირდეს, მაგალითად, სიტყვამანარმოებელი ელემენტის ფუნქციით ნახმარ სიტყვას **Teil-** შეიძლება დაუპირისპირდეს იდენტური ფუნქციით გამოყენებული ერთეულები: **Voll-**, **Ganz-**, **Gesamt-**, **Total-**. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ეს ელემენტები არა ნებისმიერ შემთხვევაში ავლენენ ურთიერთშენაცვლებადობის უნარს, მაგალითად, არსებით სახელს **Teilschaden** უპირისპირდება მხოლოდ **Totalschaden**, სახელებს **Teilstrecke-Gesamtstrecke**, **Teilpackung-Ganzpackung**, **Teilpension-Vollpension**.² საფიქრებელია, რომ აღნიშნული გარემოება განპირობებულია თვით საწარმოებელი ფუძის თავისებურებებით. ამ ვარაუდის საფუძველს წარმოადგენს გერმანული ენის მასალაზე შესრულებული სინონიმიურ სიტყვათა ლექსიკონის მონაცემები, სადაც დასახელებული ლექსიკური ერთეულების რთული სიტყვების პირველი კომპონენტები **Voll-**, **Ganz-**, **Gesamt-**, **Total-** სინონიმებადაა³ წარმოდგენილი.

შრომაში განვითარებულია აზრი ერთგვარად განსხვავებული სახის ანტონიმების ლექსიკონის შექმნისა და ტრადიციული ტიპის ლექსიკონური სტატიების სრულყოფის შესახებ. „განსხვავებული სახის“ ლექსიკონში უპირველეს ყოვლისა იგულისხმება ანტონიმიურ ერთეულთა არა ფორმალური ნიშნით – ანბანური პრინციპით განლაგება, არამედ მათი სისტემატიზაცია ფორმალურ-სემანტიკური მარკერების საფუძველ-

¹ Chr. Agricola, Erh. Agricola. Wörter und Gegenwörter., გვ. 30; R. Klappenbach. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. Akademie Verlag. Berlin, 1970-1977.

² Chr. Agricola, Erh. Agricola. Wörter und Gegenwörter., გვ. 211.

³ M. Fritze, D. Herberg, G. Kramer, J. Kraus. Synonym-Wörterbuch...

ზე: გერმანულ ენაში დაფიქსირებული ანტონიმები შრომაში წარმოდგენილია უპირველეს ყოვლისა მეტყველების ნაწილების მიხედვით, რომელთა ფარგლებში ხდება მათი შემდგომი განაწილება, სისტემატიზაცია განზოგადოებული სემანტიკური მარკერების საფუძველზე ლექსიკურ-სემანტიკურ ჯგუფებად; ჯგუფებში დაცულია ანბანური პრინციპი, რაც საჭირო ერთეულის მოძიებას მნიშვნელოვნად გაადვილებს.

ლექსიკონში ოპოზიციურ სიტყვათა წარმოდგენის საფუძველად გვევლინება მათი **უზუალურ-ლექსიკონური მნიშვნელობა**. ამგვარი დანყვილების ობიექტურობის გადამონმება უნდა მოხდეს თითოეული ერთეულის სემანტიკური სტრუქტურის შედარებისა და მათი სემანტიკური ვარიანტების სემური შემადგენლობების დაზუსტების გზით. თუ ანტონიმიური წყვილის პირველი ან მეორე წევრი წარმოდგენილია პოლისემანტიური ერთეულით, აუცილებელია ყოველი ცალკეული მნიშვნელობისათვის ოპოზიციური ერთეულის გამონახვა, თვით ეს მნიშვნელობები და ვარიანტები ამოსავალი სიტყვის ლექსიკონურ სტატიაში გამოკვეთილად უნდა იქნეს დაფიქსირებული. წინააღმდეგ შემთხვევაში გაუგებარი იქნება, თუ რომელ კონკრეტულ მნიშვნელობის მარეალიზებელ ლექსიკურ ერთეულთან ამყარებს მოძიებული ანტონიმი ოპოზიციურ მიმართებებს. დასახელებული მომენტების გარდა მიზანშეწონილად უნდა ჩაითვალოს აგრეთვე დაპირისპირებულ ერთეულთა დისტრიბუციული თავისებურებების მოშველიებაც.

აღნიშნული ვითარების გათვალისწინებით შევეცადეთ **ზმნის, ზედსართავისა და არსებითი სახელების** კლასებში მოძიებული ანტონიმიური წყვილების ანალიზის საფუძველზე წარმოგვედგინა მათი **ლექსიკონური სტატიის სტრუქტურის ნიმუში**. საილუსტრაციო მასალად მიზანშეწონილად ვცანით გერმანული ენის ლექსიკური მარაგიდან შეგვეჩინა უზუალური მნიშვნელობის საფუძველზე დაპირისპირებულ ერთეულთა ისეთი წყვილები, რომელთა შემადგენელ ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკური სტრუქტურების მონაცემები საშუალებას მოგვცემდა სრული ობიექტურობით წარმოგვეჩინა ანტონიმთა დაპირისპირების მართებულობა მათ სემანტიკურ სტრუქტურებში სემანტიკური ვარიანტების გამოკვეთის გზით; დაგვეკონკრეტებინა ყოველი ცალკეული სემანტიკური ვარიანტის ფარგლებში ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც ამოსავალ სიტყვასთან ანტონიმიურ მიმართებებს ავლენენ; დაპირისპირებულ ერთეულთა დისტრიბუციული თავისებურებების გამოკვეთით დაგვედგინა მათი ანტონიმიურობის ხარისხი. აღნიშნული ფაქტორების გათვალისწინებით ზმნების ლექსიკურ-გრამატიკული კლასიდან შევარჩიეთ ანტონიმიური წყვილი: **absetzen-aufsetzen**, რომლის პირველ წევრის სემანტიკური სტრუქტურა 10 სემანტიკურ ვარიანტს მოიცავს. ყოველი ვარიანტის ფარგლებში მოცემულ ზმნას განსხვავებული ერთეული უწევს ანტონიმიურობას. სემანტიკური ვარიანტებისა და საილუსტრაციო მაგალითების შერჩევისას

ვიხელმძღვანელებთ ლექსიკოგრაფიული შრომებით.¹ აღნიშნული მიმართებები ლექსიკონურ სტატიაში სქემატურად შემდეგი სახით შეიძლება გამოიხატოს:

<p><u>absetzen</u> <i>etw. von einer gewählten Stelle herunternehmen</i> J-m den Lorbeerkranz absetzen/aufsetzen</p>	<p><u>aufsetzen</u> <i>– etw. auf etw. setzen</i></p>
<p><u>absetzen</u> <i>j-n ernennen, j-m ein Amt uebertragen.</i> die Regierung absetzen/einsetzen</p>	<p><u>einsetzen</u> <i>– j-n seines Amtes entheben</i></p>
<p><u>absetzen</u> <i>– etw. niedersetzen</i> den Koffer absetzen/aufheben</p>	<p><u>aufheben</u> <i>– etw. hochheben</i></p>
<p><u>absetzen</u> <i>– nicht mehr verwenden, benutzen wollen</i> das Blasinstrument absetzen/ansetzen</p>	<p><u>ansetzen</u> <i>– etw. machen, verwenden wollen</i></p>
<p><u>absetzen</u> <i>– sich entfernen, von etw. abruecken</i> sich vom Feind absetzen/ansetzen, sich dem Feind annaehern</p>	<p><u>ansetzen</u> <i>– sich annaehnern, etw. (D)naehier kommen</i></p>
<p><u>absetzen</u> <i>– etw. streichen, Angekuendigtos absagen</i> einen Punkt von der Tagesordnung absetzen/in die Tagesordnung einschalten</p>	<p><u>einschalten</u> <i>– einschreiben</i></p>
<p><u>absetzen</u> <i>– j-n von etwas entweehnen</i> das Kalb, Kind absetzen/anlegen</p>	<p><u>anlegen</u> <i>– j-n an j-n/etw an etw. legen</i></p>
<p><u>absetzen</u> <i>– etw. abbrechen, nicht weitermachen</i> eine Therapie, Behandlung absetzen/weiterfuehren</p>	<p><u>weiterfuehren</u> <i>– etw. fortsetzen, weiterfuehren</i></p>
<p><u>absetzen</u> <i>– Wertobjekte in groesseren Mengen verkaufen</i> Aktion, Bilder, Getreide absetzen / ankaufen</p>	<p><u>ankaufen</u> <i>– Wertobjekte in groesseren Mengen kaufen</i></p>
<p><u>absetzen</u> <i>– undeutlich werden, keine festumrissen-</i> die Farben sind voneinander abgesetzt /miteinander verschwommen</p>	<p><u>verschwimmen</u> <i>– etw. deutlich von etw. anderem abheben den senden, Konturen haben</i></p>

¹ Chr. Agricola, Erh. Agricola. Wörter und Gegenwörter., გვ. 32; G.Wahrig, U. Hermann. Deutsches Wörterbuch.; R. Klappenbach. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache.; Duden. Deutsches Universal Wörterbuch. A. Z. Dudenverlag Mannheim. Wien/Zürich, 1983; Л. А. Введенская. Словарь антонимов русского языка...

განხილულ შემთხვევაში ზმნის **absetzen**-ის სემანტიკურ სტრუქტურაში დაფიქსირებული ათი სემანტიკური ვარიანტი დაუპირისპირდა **aufsetzen**-ის სემანტიკური სტრუქტურის ამდენივე ვარიანტს, რაც აღნიშნულ ორ ერთეულს შორის არსებულ უტყუარ დაპირისპირებულობაზე მეტყველებს. ანალოგიური ხასიათის ანტონიმურობა იკვეთება სხვა მეტყველების ფარგლებშიც. ამის დასტურად მოვიშველიებთ ზედსართავი სახელების **hell** და **dunkel**¹ წყვილის ანალიზს, რომლის შედეგების მიხედვით ეს ორი ერთეული შვიდი სემანტიკური ვარიანტიდან აბსოლუტურ ოპოზიციურობას ავლენს ხუთში, მხოლოდ ორ შემთხვევაში უპირისპირდება **hell-dunkel**-ს სხვა ერთეული **dumpf** და **dumm**. ზედსართავი სახელების ანტონიმური წყვილის ლექსიკონურ სტატიას შეიძლება შემდეგი სტრუქტურული გამოხატულება მიეცეს:

<p>hell – <i>reich an Licht</i></p>		<p>dunkel – <i>ohne Licht, lichtarm, finster</i></p>
<p>helles / dunkles Zimmer, Treppenhaus helles / dunkler Raum, Wald helle / dunkle Strasse, Nacht</p>		
<p>hell – <i>sich im Farben dem Weiss annaehrend</i></p>		<p>dunkel – <i>sich im Farben dem schwarz annaehrend</i></p>
<p>heller / dunkler Anzug, Stoff, Schatten helle / dunkle Haut, Augen, Wolcken helles / dunkles Haar, Kleid, Brot</p>		
<p>hell – <i>hechtaenend, klingend</i></p>		<p>dumpf, gedämpft, rautSnd – <i>hoch, tieftoenend</i></p>
<p>eine helle/ dumpfe Stimme, Aussprache ein heller / gedämpfter, höhler Klang ein helles / dumpfes Gelächter, Summen</p>		
<p>hell – <i>klar, rein, ungetruemt, durchsichtig</i></p>		<p>dunkel – <i>unklar, unrein, getruemt, undurchsichtig</i></p>
<p>heller /dunkler Blick, Himmel helle /dunkle Erinnerung, Vorstellung, Epfindung</p>		
<p>hell – <i>zweifelslos, zweifelfrei, fraglos, fragsicher, eindeutig, rein</i></p>		<p>dunkel – <i>zweifelhaf, verdaechtig, fraglich</i></p>
<p>helle /dunkle Person heller / dunkler Ruf helles / dunkles Vergnngen</p>		

¹ Chr. Agricola, Erh. Agricola. Wörter und Gegenwörter. *Antonyme der deutschen Sprache*, გვ. 32; R. Klappenbach. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache...

<p>hell - <i>klug, leicht und schnell auffassend</i></p>	<p>dumm - <i>geistig schwach, arm, schwer auffassend, schwachsinnig</i></p>
---	--

Sie hat einen hellen / dummen Kopf, Verstand
Seine Augen blickten hell / dumm

<p>hell - <i>erfreulich</i></p>	<p>dunkel - <i>unerfreulich</i></p>
--	--

Das war der hellste /dunkelste Tag meines Lebens
Die Zukunft wird in den hellsten /dunkelsten Farben ausgemacht.

რაც შეეხება **არსებითი სახელის** კლასში ანტონიმიური წყვილების მასალის საფუძველზე ზემოთ აღწერილი სახის ანალიზის ჩატარებას, ეს შედარებით რთული აღმოჩნდა, რაც უშუალოდ უკავშირდება თვით არსებითი სახელის არსს, რადგან არსებითი სახელი აღნიშნავს სულიერ თუ უსულო საგანს, რომელთა კონკრეტული ხასიათი თავისთავად გამოორიცხავს ამ მეტყველების ნაწილის წარმომადგენლების სემანტიკური სტრუქტურის მრავალფეროვნებას და მათთვის ანტონიმიური ერთეულების მოძიების შესაძლებლობას და კონკრეტული საგნების აღმნიშვნელი სიტყვები ნაკლებად ამყარებენ ოპოზიციურ მიმართებებს. რაც შეეხება ლინგვისტურ კვლევებსა და ლექსიკოგრაფიულ შრომებში მოცემულ ისეთ ანტონიმიურ წყვილებს, როგორიცაა: **Mutter-Vater, Durst-Hunger, Schaff-Bock, Therapie-Diagnose**¹ და მისთანანი, მათი ანტონიმიურობის თაობაზე ჩვენი პოზიცია თანმიმდევრულადაა წარმოჩენილი შრომის მომდევნო მონაკვეთში, სადაც არსებითი სახელის ოპოზიციური მიმართებები განიხილება.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ **არსებით სახელებს** მათი არსიდან გამომდინარე, მეტწილად ღარიბი სემანტიკური სტრუქტურა ახასიათებთ: მათი ლექსიკონური სტატიები უმეტეს შემთხვევაში ორი, მაქსიმალურად სამი სემანტიკური ვარიანტის აღწერით თუ შემოიფარგლება. მაგალითად, ანტონიმიური წყვილების **Freund-Feind, Tempo-Musse, Traum-Wirklichkeit**.² პირველი წევრების სემანტიკური სტრუქტურა ოფიციალური მონაცემებით შეიცავს ორ, მეორე წევრების თითო-თითო სემანტიკურ ვარიანტს. ისეთ წყვილთა წევრების სემანტიკური სტრუქტურები, როგორიცაა: **Sieg-Niederlage, Deteil-Ganze, Gier-Bescheidenheit**³ და სხვა, წარმოდგენილია მხოლოდ ერთი სემანტიკური ვარიანტით. თვალსაჩინოების უზრუნველსაყოფად შრომაში გაანალიზებულია ისეთი ანტონიმიური წყვილი, რომლის სემანტიკური სტრუქტურა დამაკმაყოფილებელი კვლევის წარმოებას უზრუნველყოფს. წყვილის წევრებია მარტივი არსე-

¹ Chr. Agricola, Erh. Agricola. Wörter und Gegenwörter., გვ. 169, 188, 191, 212.

² Chr. Agricola, Erh. Agricola. Wörter und Gegenwörter., გვ. 113, 212, 213.

³ Chr. Agricola, Erh. Agricola. Wörter und Gegenwörter., გვ. 78, 126, 200.

ბითი სახელები **Ernst** და **Scherz**,¹ რომელთა სემანტიკური სტრუქტურები შემდეგ ურთიერთთან ოპოზიციური მიმართებების მარეალიზებელ სემანტიკურ ვარიანტებს მოიცავენ:

Ernst	Scherz
<p>1. <i>ernsthafte Gesinnung.</i> Es war im Scherz gesagt, aber im Ernst gemeint.</p>	<p>1. <i>lustiger Streich, Spass</i></p>
<p>2. <i>aufrichtige Meinung</i> Sein Ernst beeindruckt die Zuhörer.</p>	<p>2. <i>unaufrichtige Meinung</i> Seine Scherze reizen schon alle.</p>
<p>3. <i>Gewichtigkeit</i> Jeder fühlte den Ernst dieser Entscheidung.</p>	<p>3. <i>Ungewichtigkeit</i> Diese Entscheidung halten viele fuer einen Scherz.</p>
<p>4. <i>Gefährlichkeit, Bedrohlichkeit</i> Er erkannte den Ernst dieser Krankheit erst, als es zu spaet war.</p>	<p>4. <i>Harmlosigkeit</i> Er hat seine Krankheit nicht ernst, sondern als ein Scherz genommen.</p>

შრომის ამ ნაწილში წარმოდგენილი ზედსართავების, ზმნებისა და არსებითი სახელების მასალაზე აგებული ანტონიმიური წყვილების ლექსიკონური სტატიის ნიმუშები ცხადყოფენ ყველა იმ მომენტის გათვალისწინების აუცილებლობას, რაც საფუძვლად უნდა დაედოს ანტონიმიურ ერთეულთა ლექსიკონის შექმნას – შესწავლილ უნდა იქნეს სალექსიკონო ერთეულის სემანტიკური სტრუქტურა, მისი ყოველი ცალკეული სემანტიკური ვარიანტი, და უნდა შეირჩეს თითოეულ მათგანისათვის ოპოზიციური ერთეული. ამგვარი მიდგომა აბსოლუტურად გამორიცხავს სუბიექტურ მომენტს და უზრუნველყოფს ობიექტურ შედეგებს. ა ყველაფერი ზემოთქმული გასათვალისწინებელია ანტონიმიური წყვილების აღმნუსხველ ლექსიკოგრაფიულ შრომაზე მუშაობის პროცესში.

ლექსიკონურ სტატიაში შესაძლებელია ანტონიმიის კონკრეტული სახეობის სპეციალური ინდექსებით აღნიშვნაც: პირველი რანგი – **prim. (primaer)**, მეორე რანგი – **sekund (sekundaer)**, აბსოლუტური – **abs. (absolut)**, ნაწილობრივი – **rel. (relativ)**, შეზღუდული – **begr. (begrenzt)**, შეუზღუდავი **unbegr. (unbegrenzt)**, ერთგანზომილზე ბიანი – **eindimens. (eindimensional)**, მრავალგანზომილებიანი – **mehrdimens. (mehrdimensional)**.

ყურადსაღებია ის გარემოება, რომ ანტონიმიურ ერთეულთა სპეციალური ლექსიკონები არც თუ ისე მრავლადაა ლინგვისტურ ლიტერატურაში წარმოდგენილი. აღნიშნული ფენომენის სისტემატიზირებული სახით წარმოჩენა უმეტეს წილად სხვა ენობრივ მოვლენებთან კავშირში წარმო-

¹ Chr. Agricola, Erh. Agricola. Wörter und Gegenwörter. *Antonyme der deutschen Sprache*, გვ. 101; R. Klappenbach. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache...

ებს. ამ მხრივ გამოირჩევა ინგლისური ენის მასალის საფუძველზე შედგენილი ლექსიკოგრაფიული შრომები,¹ რომლებშიც ლექსიკური ერთეულების ორგანიზება მხოლოდ ანტონიმიური მიმართებების საფუძველზეა განხორციელებული. რაც შეეხება გერმანულ ენაში მოქმედი ანტონიმიური წყვილების სისტემატიზირებული სახით წარმოდგენის მცდელობას, მასში პრიორიტეტი ეკუთვნის **მ. ზავიალოვას ლექსიკონს**.² ფენომენის ამ სახით წარმოჩენა მანამდე არ აღნიშნულა ლექსიკოგრაფიულ შრომებში; არ არსებობდა ლექსიკონები, სადაც სემანტიკური ურთიერთდაპირისპირებულობის მიხედვით ორგანიზებული იქნებოდა ენობრივი მასალა, რომელიც განიხილებოდა როგორც **„ენის ლექსიკური შემადგენლობის განსაკუთრებული პლასტი, მიკროსისტემა“**³ და გამოიყენებოდა, როგორც პოლისემანტიური სიტყვის დახასიათების **„ეკონომიური საშუალება“**.⁴ მოგვიანებით გამოდის **გერმანული ენის ანტონიმიური ლექსიკონი**.⁵

ანტონიმიურ მიმართებათა საფუძველზე შედგენილი დღეისთვის არსებული ლექსიკონები თავისი შინაარსითა და სტრუქტურით თითქმის სრულად ემთხვევიან ერთმანეთს – მათში ენობრივი ერთეულების შერჩევას განაპირობებს სემანტიკა; მასალის ორგანიზებას – ანბანური პრინციპი: ლექსიკურ ერთეულთა დაპირისპირებულობის მართებულობას აკონკრეტებს სინონიმის ფენომენი. აღნიშნული ვითარების პარალელურად იკვეთება ისეთი უზუსტობები, როგორიცაა: რიგ შემთხვევებში ანტონიმიურ სიტყვათა დაპირისპირების რელევანტური წინაპირობის უგულვებელყოფა, დაპირისპირებულობის საფუძვლის სიმყიფე; დერივაციული ელემენტებით წარმოებული ანტონიმიური ერთეულების არათანმიმდევრულად დაფიქსირება – სიტყვათა ერთ რიგს ეს ელემენტები დართული აქვს, მეორეს – არა. თუმცა ამ უკანასკნელთაც მოეძებნებათ წარმოქმნილი სტრუქტურის მქონე ოპოზიციური მიმართებების გამოხატველი სიტყვები; გარდა ამისა, ანტონიმიური წყვილის წევრები ცალკეულ სტატიებში წარმოდგენილია მათი ყველა მიშვნელობისა თუ სემანტიკური ვარიანტის გათვალისწინებით, ზოგ შემთხვევაში კი ანტონიმიურობა დაფიქსირებულია სიტყვის მხოლოდ ერთ მიშვნელობასთან, მიუხედავად იმისა, რომ მის სხვა მიშვნელობებსაც ახასიათებს ანალოგიური მიმართებები.

სხვადასხვა პერიოდში გამოცემულ ლექსიკოგრაფიულ შრომებში მოძიებული ინფორმაციის შესწავლის შედეგებზე დაყრდნობით შესაძლებელი გახდა იმ უცილობელი დასკვნის გამოტანა, რომ არც **განმარტებითი ლექსიკონი**, რომელშიც ანტონიმები გამოყენებულია სიტყვის ლექსიკური მიშვნელობის გახსნის დამატებით საშუალებად და არც **სინონიმიური**

¹ **В. Н. Комиссаров.** Словарь антонимов современного английского языка...; **S. A. Fallows.** A Complete Dictionary of Synonyms and Antonyms. Chicago, 1883-1902.

² **В. М. Завьялова.** Антонимы (пособие по лексике немецкого языка). М., 1969.

³ **В. М. Завьялова.** Антонимы (пособие по лексике немецкого языка), გვ. 3.

⁴ **დ. თურმანიძე.** ადექტიური ანტონიმია გერმანულ და ქართულ ენებში, გვ. 165.

⁵ **Chr. Agricola, Erh. Agricola.** Wörter und Gegenwörter...

ლექსიკონი, რომელიც სინონიმური ერთეულების გამოყოფის მართებულობის დასადგენად, სინონიმებთან ერთად, საპირისპირო მნიშვნელობის სიტყვებსაც შეიცავს, არ იძლევა სრულ წარმოდგენას ანტონიმიაზე, როგორც ენის ლექსიკურ სისტემაში აქტიურად მოქმედ მოვლენაზე.

ანტონიმის ფენომენმა თავისი ასახვა უნდა ჰპოვოს სპეციალურ ლექსიკოგრაფიულ შრომაში, რომლის შედგენას საფუძვლად უნდა დაედოს ენობრივი მასალის ზედმიწევნით ზუსტი ანალიზი და თვით ანტონიმის მოვლენის ერთაზროვანი, სრულყოფილი ინტერპრეტაცია. გარდა ამისა აუცილებელია ისეთი ყურადსაღები მომენტების გამოკვეთა, რომელთა გათვალისწინება უდავოდ მიზანშეწონილი იქნება ერთგვარად განსხვავებული ტიპის ანტონიმურ ერთეულთა სრულყოფილი ლექსიკონის შექმნისთვის, ასეთებად შეიძლება მივიჩნიოთ:

- ანტონიმის ფენომენის დადგენის საფუძვლის დაკონკრეტება
- ცნებების: განსხვავებულობა, დაპირისპირებულობა, უკუმიმართება მკვეთრად ურთიერთგამიჯვნის გზით.

- პარადიგმატიკური დონის ანტონიმურ წყვილთა გამოკვეთა სემანტიკური პრინციპის საფუძველზე.

- ანტონიმური წყვილის შერჩევის მართებულობის შემოწმება ფორმალური, კერძოდ, სემური ანალიზისა და საკვლევი ერთეულის სემანტიკური სტრუქტურების შეპირისპირებითი ანალიზის მოშველიებით.

- ინტუიციის მომენტის მინიმუმამდე დაყვანა და დასაპირისპირებელ ერთეულთა შერჩევის მაქსიმალური ობიექტურობის უზრუნველყოფა.

- ანტონიმების სახით დაფიქსირებული წყვილების სტრუქტურული თავისებურებების გათვალისწინება.

- სალექსიკონო სტატიაში მარტივი ლექსიკური ერთეულების პარალელურად წარმოქმნილი პრეფიქსალური და სუფიქსალური სიტყვების ჩართვა, რამეთუ უკუმნიშვნელობები ხშირ შემთხვევებში სწორედ ურთიერთმეუთავსებადი წინსართების ხარჯზე რეალიზდება.

- ანტონიმური წყვილის წევრების სემანტიკური თავისებურებების შესწავლა-პოლისემანტიკური და რთული სემანტიკური სტრუქტურის მქონე ერთეულების ყოველი ცალკეული მნიშვნელობისა თუ სემანტიკური ვარიანტისთვის ოპოზიციური ერთეულის მოძიება და მათი სალექსიკონო სტატიაში გამოკვეთილად გარკვეული თანმიმდევრობით წარდგენა.

- ლექსიკურ ერთეულთა შორის ანტონიმური მიმართებების დადგენისას არა მარტო სემანტიკური თავისებურებების, არამედ ისეთი ფაქტორების გათვალისწინებაც, როგორცაა: ანტონიმური წყვილის წევრების მეტყველებაში გამოყენების რეგულარულობა, ხმარების სიხშირე, მათთვის დამახასიათებელი ლექსიკური გარემოცვის სპეციფიკა, მათი ურთიერთდაპირისპირებულობის ხარისხი, შესიტყვებათა შექმნის უნარის მიხედვით, მათი სემანტიკური შეზღუდულობა/შეუზღუდაობა.

- ანტონიმური წყვილების დისტრიბუციული თავისებურებების

დაზუსტება.

– ანტონიმთა სისტემატიზაცია მათი ზოგადი სემანტიკის საფუძველზე ჩამოყალიბებული ველების სახით; ველების ფარგლებში ანტონიმიურ წყვილთა ანბანური პრინციპის საფუძველზე ორგანიზება.

– სემური ანალიზისა და სინტაქსურ დონეზე გამოვლენილ თავიებურებათა საფუძველზე ანტონიმის სახეობათა გამოკვეთა: პირველადი/მეორადი, სრული/არასრული, აბსოლუტური/ნანილობრივი, ერთგანზომილებიანი /მრავალგანზომილებიანი. სალექსიკონო სტატიაში სახეობათა აღნიშვნა შესაბამისი ინდექსებით.

– კრიტერიუმების შემუშავება, რომელთა მიხედვით განისაზღვრება ანტონიმიურ წყვილში ლექსიკური ერთეულის სტილისტური მახასიათებლები, სტრუქტურული თავისებურებები, ხმარების სიხშირე, შესიტყვებების შექმნის უნარი, დერივაციული აქტივობა.

– სალექსიკონო სტატიების ერთგვაროვნების პრინციპის დაცვა.

ყველა ჩამოთვლილი მომენტი ყურადსაღებია ანტონიმიურ ერთეულთა სისტემაში მოსაყვანად. რასაკვირველია, მიზანშეწონილია ანტონიმიური წყვილების დაკონკრეტებაში სინონიმის მოვლენის მოშველიებაც, რაც სრული და არასრული ანტონიმის შემთხვევების დადგენის საშუალებას იძლევა.

LALI RATIANI¹

THE PRINCIPLES OF DESIGNING AND CONTENT OF ANTONIMIC DICTIONARY DIFFERENT FROM TRADITION

A study of any type of vocabulary in language cannot be perfect without inner Side of lexical units, i.e. without regarding of their semantic peculiarities. The base of determination of language elements of antonyms with maximum exactness is just semasiological peculiarities, reliable means inventory of which must be admitted equivalent type of a vocabulary. A dictionary of antonymic units is truly considered as the guarantee of vocabulary enrichment and mastering.

According to the base of analysis of individual vocabulary articles structures, the given paper shows similarly different type of dictionary of antonyms, the attempts of forming individual lexical articles samples, compulsory conditions are kept for forming lexicographical work of this type. On fixing oppositional words in dictionary first of all it should be taken into consideration usual lexical meaning of these units in the base of which it takes place their formation in antonymic pairs. The cheek of their objectivity is done on comparing of oppositional unit of semantic structure by means of defining precisely their semantic components.

In the paper it is developed the opinion on forming different types of dictionary of antonyms and importance of traditional types of lexical articles, it must be also used distributional peculiarities of opposed units. It is considered the noted moments and is presented the sample structure of lexical articles. From German vocabulary for illustrative material we chose such opposed units on usual meaning base Semantic structure, facts of which represent the opposition fundamental of antonymic degree in lexical article are given schematically within limits of three parts of speech.

---

¹ *Lali ratiani* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

ოლღა ქავთარია¹

**ნასესხები გარემანული სამხედრო ტერმინოლოგია
ქართულ ენაში**

ისტორიული განვითარების მანძილზე საქართველოს იზოლირებულად არსებობა შეუძლებელი იყო. მას ყოველთვის ჰქონდა პოლიტიკური, ეკონომიკური, სავაჭრო და კულტურული ურთიერთობა სხვადასხვა ქვეყანასთან. კომუნიკაციის შედეგი იყო უცხოური ლექსიკის შესება და ქართულ ენაში დამკვიდრება. ნასესხები სიტყვები – ეს არის სიტყვები, რომლებიც უცხო ენებიდან შემოვიდა ქართულ ენაში მისი განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე. სესხების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იყო ახალი საგნის, მოვლენის, ცნების აღნიშვნა რამე ტერმინით. რეცეპტორი ენისათვის, უმეტეს შემთხვევაში, ახლის გამოგონებაზე უფრო „მოსახერხებელია“ უცხო სიტყვის შემოღება წყარო-ენიდან. ეს პროცესი დამახასიათებელია აბსოლუტურად ყველა ენისათვის და სესხება ითვლება ბუნებრივ და აუცილებელ ფაქტორად ენის სრულფასოვანი განვითარებისა და გამდიდრებისათვის. ქართული ენა მიეკუთვნება იბერიულ-კავკასიური ენათა ოჯახის ქართველურ ჯგუფს, რის დადასტურებასაც წარმოადგენს მისი კოლორიტულობა, ეროვნული ხასიათი, თვითმყოფადობა. ქართული ენის ლექსიკაში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს ინდო-ევროპული ენებიდან ნასესხები სიტყვები. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ „უცხო გარემოში“ მოხვედრისთანავე ნასესხები სიტყვები რეცეპტორი ენის შეფერილობას იძენს, ემორჩილება მისი გრამატიკისა და ფონეტიკის კანონებს. უცხო სიტყვები ინარჩუნებენ უცხოური წარმომავლობის კვალს ფონეტიკური, ორთოგრაფიული, გრამატიკული თავისებურებების სახით, რაც უცხოა ქართული ენისათვის. ნასესხები სიტყვები ძირითადად განეკუთვნება ცოდნის ან წარმოების სპეციალურ დარგებს. ქართულ ენაში ყველაზე აქტიურად ნასესხებია სპეციალური ხასიათის ლექსიკა.

---

¹ **ოლღა ქავთარია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ქართულ ენას შეიძლება ეწოდოს „პატარა ენა“, რომელიც ყოველთვის განიცდიდა სხვა ენების გავლენას, მაგრამ მოცემულ ეტაპზე სესხება მას საფრთხეს არ უქმნის. „ქართულ ენას შეუძლია სხვა ენებთან თანაარსებობა,... რადგან ასეთი ურთიერთქმედება ავითარებს ენას“.¹ ქართულ ენაში ნასესხები სიტყვების სტატისტიკა არ არსებობს. „სამწუხაროდ, ასეთი კვლევა ჯერჯერობით არავის ჩაუტარებია, ასე რომ, ძნელია იმის თქმა, რამდენად შეივსო ქართული ლექსიკა უცხოური ნასესხები სიტყვებით“.²

ლინგვისტთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ „სესხება ლექსიკაში ქართული ენისათვის განსაკუთრებულ პრობლემას არ ქმნის. მთავარია, გრამატიკული სტრუქტურები არ შეიცვალოს“.³ „ზმნა ქართულ ფრაზაში ნამყვან როლს ასრულებს. მაგრამ ბრუნების კანონები საკმაოდ რთულია, ბევრია გამონაკლისი, ამიტომ სესხება ძირითადად ღრმად არ აღწევს“.⁴

სამხედრო ტერმინოლოგია საერთო ლიტერატურული ენის ნაწილია. ის განიცდის ენაში მიმდინარე ლექსიკური, სემანტიკური, გრამატიკული და ფონეტიკური პროცესების გავლენას. სამხედრო ლექსიკა მოიცავს ომსა და სამხედრო სფეროსთან დაკავშირებულ და შეიარაღებულ ძალებში გამოყენებულ სიტყვებს, ტერმინებს, ცნებებს, მოვლენებს. სესხების საკითხის შესწავლისას შეიძლება გამოიყოს სესხების პროცესის რამდენიმე მიზეზი:

- 1) პროგრესი სამხედრო საქმეში და აღმოჩენები სამხედრო მეცნიერებაში;
- 2) „ძირითად“ ენაში შესაბამისი ცნების, სიტყვის, მოვლენის არარსებობა;
- 3) უცხო სიტყვის გამოყენების ტენდენცია, რაც გამონვეულია ენის „შემსუბუქებისაკენ“ სწრაფვით.

ნასესხები გერმანული სამხედრო ლექსიკა ქართულ ენაში შევიდა მისი განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე და ეს იყო სახელმწიფოებსა და ხალხებს შორის პოლიტიკური და კულტურული კავშირების შედეგი. ქართულ ენაში გერმანული სამხედრო ლექსიკის შეღწევის დრო შეიძლება დაუკავშირდეს განსაზღვრული ისტორიული სიტუაციის ეპოქას. გასულ საუკუნეებში ნასესხები გერმანული სამხედრო ლექსიკის ნაწილი დღესაც აქტუალურია, ნაწილი კი ანაქრონიზმს წარმოადგენს.

რუსეთში XVII-XVIII საუკუნეებში, პეტრე I-ის ეპოქაში, ადგილი ჰქონდა გერმანული სიტყვების სესხებას და რუსული ლექსიკის გამდიდრებას. იმავე პერიოდში ყალიბდებოდა ქართულ-რუსული ურთიერთობები, რის შედეგადაც ქართული სამხედრო ლექსიკა შეივსო გერმანული სიტყვებით, რომლებიც ქართულ ენაში რუსული ენის მეშვეობით შევიდა.

¹ *Политики и филологи в Грузии по-разному видят проблемы грузинского языка*, – www.kavkaz-uzel.ru/articles/193607/?print=true.

² *Политики и филологи в Грузии по-разному видят проблемы грузинского языка...*

³ *Политики и филологи в Грузии по-разному видят проблемы грузинского языка...*

⁴ *Политики и филологи в Грузии по-разному видят проблемы грузинского языка...*

რუსულმა ენამ ამ შემთხვევაში შუამავლის როლი შეასრულა (წყარო-ენა → შუამავალი ენა → რეცეპტორი ენა).

XIX-XX საუკუნეებში მიმდინარე ცვლილებები, ახალი ეპოქა, ცხოვრების ახალი პირობები და ტექნიკური პროგრესი ხელს უწყობდა ენის ცვლილებასა და განვითარებას, ქართული სამხედრო ტერმინოლოგიის გამდიდრებას. დროის მოთხოვნების შესაბამისად წარმოშობილ ახალ ცნებებს ახალი სახელწოდებები ესაჭიროებოდა.

ქართული ენის „სასიტყვეთში“ არსებულ გერმანულ სამხედრო ლექსიკას არ განუცდია მნიშვნელოვანი ფონეტიკური და მორფოლოგიური ცვლილებები. ნასესხები სიტყვები ქართულ ენაში ტრანსფორმირების გარეშე გადმოვიდა. ის ტერმინები, რომლებიც გერმანულ ენაში არსებითი სახელები იყო, ქართულ ენაში შევიდა როგორც არსებითი სახელები. ნასესხები სიტყვები ქართულად „გაფორმდა“. სამხედრო ტერმინოლოგია მთლიანად შეეთვისა ქართულ ენას, „დაექვემდებარა“ მის გრამატიკას და იცვლებოდა წესების შესაბამისად. ყველაზე მარტივი მეთოდი იყო მშობლიური ენიდან სიტყვის ან ცნების აღება და მისი „გაქართულება“, მაგალითად, ქართული არსებითი სახელისათვის დამახასიათებელი დაბოლოება **-ი[i]**-ს დამატება. გერმანული და ქართული სამხედრო ტერმინების სემანტიკური სტრუქტურის ანალიზისა და შედარებისას მნიშვნელობების შეცვლა არ შეინიშნება. გერმანული სამხედრო ლექსიკა ქართულ ენაში ცვლილებების გარეშე შევიდა. სემანტიკური ტრანსფორმაცია ნასესხებ გერმანულ სიტყვებში არ გვხვდება. სესხებისას მიმდინარეობს უცხოური ლექსიკის ათვისების პროცესი, რომლის დროსაც ურთიერთქმედებენ ფონეტიკური, გრამატიკული და სემანტიკური სისტემები.

ფონეტიკური ათვისებისას, არცთუ ისე იშვიათად, ადგილი აქვს ფონეტიკურ ცვლილებებს, რომლებიც ხელს უწყობს გერმანული სიტყვების ქართულთან შეთვისებას. გერმანული და ქართული ენების ფონეტიკური სისტემები განსხვავებულია და სიტყვები ერთი ენიდან მეორეში გადასვლისას „გადამუშავებს“ ექვემდებარება. ქართული ენისათვის არადადამახასიათებელი ბგერასესხებისას იცვლებასხვა, ჟღერადობით ახლოს მდგომი ბგერით. განვიხილოთ რამდენიმე ყველაზე გავრცელებული შემთხვევა:

ა) თანხმოვანი f.

ქართულ ენაში **f** ასოსა და **[f]** ბგერის არარსებობის გამო, ის გადმოიცემა ასო-ნიშნით **ფ (ფარ)** და ბგერით **[ფ]**. მაგალითად,

*der Feldmarschall*¹ – **ფელდმარშალი**

¹ აქ და შემდეგაც მაგალითები მოტანილი გვაქვს შემდეგი ლექსიკონებიდან: **R. Jefimow, A. Iwanow. Militärpolitisches Wörterbuch. Russisch-deutsch. Moskau, 1991; Л. Л. Нелюбин. Иллюстрированный военно-технический словарь (русский, английский, немецкий, французский и испанский языки). Под редакцией В. А. Зломанова. М., 1968; Редкий словарь иностранных слов, – <http://www.tangomango.ru>; Словарь военных терминов и сокращении, – http://bdsa.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2057&Itemid=62.**

der Feldwebel – ფელდფებელი

ბ) დიფთონგები ეი, იე, აუ, ეუ.

გერმანულ დიფთონგებს შეესაბამება ქართული ხმოვნების შემდეგი კომბინაცია: *ei – აი [აი], ie – ი [ი], au – აუ [აუ], eu – ეი [ეი]*. მაგალითად,

ei – [აი] das Bleiweiß – ბლაივაისი

ie – [ი] der Blitzkrieg – ბლიცკრიგი

au – [აუ] die Haubitze – ჰაუბიცა

eu – [ეი] das Zeughaus – ცოიგჰაუსი

გ) ორმაგი თანხმოვნები.

ორმაგი თანხმოვნები, რომლებიც ხშირად გვხვდება გერმანული სიტყვების ფუძეში, ქართულ სიტყვებში კარგავს ორმაგობას. მაგალითად,

der Feldmarschall – ფელდმარშალი

der Hauptmann – ჰაუპტმანი

გერმანული ენისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური ბგერათა-კომბინაცია კი, პირიქით, ქართულ ენაში გადმოვიდა ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე: *st* → შტ [შტ] და *sp* → შპ [შპ]. მაგალითად,

der Stab – შტაბი

ხმოვან *ä*-საც არ განუცდია ფონეტიკური ცვლილებები, იმდენად, რამდენადაც ქართულ ენაში არის შესაბამისი ხმოვანი *ე [ე]*. მაგალითად,

die Generalität – გენერალიტეტი

მორფოლოგიური ათვისების თვალსაზრისით, ქართულ ენაში არ შეინიშნება მნიშვნელოვანი ცვლილებები. გერმანული სიტყვები ქართულ ენაში შელწვის შემდეგ მის გრამატიკულ კანონებს ემორჩილება.

ლექსიკური ათვისება გულისხმობს სიტყვის, როგორც ლექსიკის ერთეულის, ათვისებას. სიტყვა ლექსიკურად ათვისებული ხდება მაშინ, როცა კარგავს თავისი წარმოშობის ყველა ნიშანს. ბევრი ნასესხები გერმანული სიტყვა უსისხლბორცდება ქართული ენის ლექსიკურ შემადგენლობას, რასაც ვერ ვიტყვით სამხედრო ლექსიკაზე, რომელსაც არ შესწევს უნარი, გათავისუფლდეს თავისი „გერმანული წამოშობისგან“.

გრაფიკული ათვისებისას, სიტყვა წერის დროს გადმოიცემა ქართული ანბანის და ქართული ასო-ნიშნების მეშვეობით. შესაბამისად, სესხებისთანავე სიტყვა გრაფიკულად „ქართულ“ სახეს იღებს.

სემანტიკური ასპექტის მიხედვით გერმანული სამხედრო ნასესხები სიტყვები შეიძლება დავყოთ შემდეგ ჯგუფებად:

- ა) სამხედრო წოდება;
- ბ) სამხედრო კანცელარია და სამართალი;
- გ) იარაღი და მოწყობილობა;
- დ) ამუნიცია (სამხედრო მოსამსახურის აღკაზმულობა, გარდა იარაღისა და ტანისამოსისა);
- ე) სამხედრო შენაერთები;
- ვ) ტაქტიკური და სტრატეგიული ტერმინები;

ზ) სამხედრო-საინჟინრო საქმე.

ქართულ ენაში თითოეული ჯგუფიდან სიტყვების არცთუ ისე დიდი რაოდენობა შევიდა.

სტატიაში მოგვყავს ქართული ენის მიერ გერმანული ენიდან ნასესხები სამხედრო ტერმინები (კალკირებულ სიტყვებს არ განვიხილავთ):

die Abwehr – აზვერი – გერმანიის სამხედრო დაზვერვა (1921-1944წწ.).

der Achselband – აქსელბანდი – ბუნიკიანი სამხრე ზონრები (ოქრომკედის ან სირმის) გენერლის, შტაბის ოფიცრის, ადიუტანტის მუნდირზე.

das Bleiweiß – ბლაივაისი – ტყვიის თეთრა.

der Blitzkrieg – ბლიცკრიგი – „ელვისებური ომი“. გერმანიის მიერ აგრესიული ომის წარმოების თეორია, რომლის მიზანი იყო მოწინააღმდეგის დამარცხება უმოკლეს ვადაში.

das Blockhaus – ბლოკჰაუზი – თავდაცვითი ნაგებობა, საიდანაც სროლა შეიძლება ერთ ან რამდენიმე მხარეს.

der Bombardier – ბომბარდიერი – ჯარისკაცი-მეიარაღე.

der Bord – ბორტი – გემის, თვითმფრინავის, ვერტმფრენის კორპუსის გვერდითი კედელი.

der Brander – ბრანდერი – 1. ფეთქებადი ნივთიერებით დატვირთული მომცრო გემი, რომელსაც ძველად მტრის გემებისათვის ცეცხლის ნასაკიდებლად იყენებდნენ; 2. გემი, რომელსაც ნავსადგურის შესასვლელის ჩასახერგად ჩაძირავდნენ, რათა ხელი შეეშალათ მტრის ხომალდების შესვლის ან გასვლისათვის.

der Brandmeister – ბრანდმაისტერი – ქალაქის სახანძროს უფროსი.

die Brandwacht – ბრანდვახტი – სადარაჯო გემი, საიდანაც თვალყურს ადევნებენ ნავსადგურში და რეიდზე შემავალ და იქიდან გამავალ გემებს (რათა დაიცვან დადგენილი წესები).

die Brustwehr – ბრუსტვერი – მინაყრილი სანგრის ნაპირზე, მტრის ცეცხლისაგან მეომრების დასაცავად.

die Bundeswehr – ბუნდესვერი – გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალების ოფიციალური სახელწოდება.

die Faustpatrone – ფაუსტპატრონი – ხელის იარაღი ჯავშნის გასანგრევად (პირველად გამოიყენეს გერმანელებმა 1943 წ.).

der Feldmarschall – ფელდმარშალი – გენერლის უმაღლესი ჩინი (იგივეა, რაც გენერალ-ფელდმარშალი).

der Feldwebel – ფელდფებელი – ქვეითი ჯარის, არტილერიის, საინჟინრო ჯარების უფროსი უნტერ-ოფიცრის წოდება; ამ წოდების მქონე პირი.

die Flanke – ფლანგი – მარჯვენა ან მარცხენა მხარე მწყობრისა, ჯარის განლაგებისა.

der Gefreiter – ეფრეიტორი – სამხედრო წოდება, რომელსაც ანიჭებენ რიგით ჯარისკაცს ერთი წლის სამსახურის შემდეგ.

die Haubitze – ჰაუბიცა – ერთგვარი ქვემეხი, რომელიც ისვრის კი-

დულად.

die Hauptwache – ჰაუპტვახტი – დაპატიმრებულ სამხედრო მოსამსახურეთა მოსათავსებელი სადგომი, შენობა.

der Hauptmann – ჰაუპტმანი – ოფიცრის რანგი უფროს ლეიტენანტსა და მაიორს შორის; კაპიტანი.

der Leibgarde – ლაიბგვარდია – ზოგიერთი რჩეული სამხედრო ნაწილის საპატიო სახელწოდება (ადრე ეწოდებოდა მეფის პირად დაცვას).

der Landsknecht – ლანდსკნეხტი – დასავლეთ ევროპაში XV-XVII სს. დაქირავებული ჯარისკაცი.

die Montur – მუნდირი – სამხედრო ფორმის ტანსაცმელი.

der Oberleutnant – ობერლეიტენანტი – უფროსი ლეიტენანტი.

der Oberoffizier – ობეროფიცერი – ოფიცრის ჩინი კაპიტანამდე (ან როტმისტრამდე) ჩათვლით.

die Patrontasche – პატრონტაში – სავაზნე ჩანთა; ფალასკა.

der Platz – პლაცი – მოედანი სამხედრო აღლუმებისა და სამწყობრო ვარჯიშებისათვის.

der Proviant – პროვიანტი – სურსათი ჯარისათვის.

die Rakete – რაკეტა – რეაქტიული ძრავის მქონე საფრენი აპარატი, რომელიც ავითარებს დიდ სისწრაფეს და მიდის ძალიან შორს (თვით უჰაერო სივრცეშიც, კოსმოსში); ამ პრინციპით მოქმედი საბრძოლო ჭურვი.

die Schanze – სანგარი; საველე და დროებითი გამაგრებების საერთო სახელწოდება.

der Schieferweiu – შიფერვაისი – ტყვიის თეთრა.

der Spiegel – შპიგელი – საფანტებიანი ვაზნის ფსკერი.

der Stab – შტაბი – ჯარების მართვის ორგანო (შეიარაღებული ძალების ყველა სახეობის ნაწილში, შენაერთში, გაერთიანებაში).

der Stabskapitbn – შტაბსკაპიტანი – ოფიცრის ჩინი, კაპიტანზე დაბალი.

der Stabsoffizier – შტაბოფიცერი – უფროსი ოფიცრის (პოლკოვნიკის, ვიცე-პოლკოვნიკის ან მაიორის) წოდება.

der Stilet – სტილეთი – სამნახნაგოვანი პირის მქონე პატარა ხანჯალი.

der Sturm – შტურმი – გადამწყვეტი იერიში მოწინააღმდეგის გამაგრებული ადგილის ასაღებად.

der Unteroffizier – უნტერ-ოფიცერი – ჯარისკაცთაგან გამოსულ უმცროს მეთაურთა შემადგენლობის წოდება.

der Viser – ვიზერი – სამიზნე, სასროლი იარაღის ნიშანზე დასაყენებელი მონყობილობის დეტალი.

die Wunderwaffe – ვუნდერვაფე – „ჯადოსნური იარაღი“, შორსმოქმედი სარაკეტო დანადგარები V-1 და V-2, რომლებსაც იყენებდა ფაშისტური გერმანია II მსოფლიო ომში.

das Zeughaus – ცოიგჰაუსი – სამხედრო ნივთების საწყობი.

OLGA KAVTARIA¹

**THE BORROWED GERMAN MILITARY TERMINOLOGY
IN THE GEORGIAN LANGUAGE**

In the course of historical development of Georgia, it was impossible to isolate it from existence: the state entered into connection with other countries in the field of politics, culture, economy, trade and culture. The consequence of communication was borrowing foreign vocabulary and merging it to the Georgian language. Military terminology is a part of common-literary language. It is influenced by lexical, semantic, grammatical and phonetic processes occurring in the language. The borrowed German military vocabulary was included into the Georgian language at different stages of its development and was a result of political and cultural ties between the states and peoples. With borrowing there is a process of development of foreign vocabulary in which phonetic, grammatical and semantic systems interact. With phonetic development the phonetic changes occur quite often which “adapt” German words to the Georgian language. In terms of morphological development in the Georgian language significant changes are not observed. German words, penetrating into the Georgian language, subject to its grammatical rules. With lexical development the military vocabulary is not capable to be released from its “German origin”. With the development of graphic the word is transmitted in writing by means of the Georgian alphabet and the Georgian letters. From the moment of borrowing the word immediately acquires a graphical “Georgian” look.

---

¹ *Olga Kavtaria* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

ირინა ყრუაშვილი¹

ჰიბრიდული სიტყვანარმოება გერმანულ ენაში

გერმანულ ენაში უცხოური ლექსიკის შემოსვლის ორი გზა არსებობს: მზა სიტყვების სესხება და უცხოური ელემენტების გამოყენებით ახალი სიტყვების წარმოქმნა. ამ ორი პროცესის ერთმანეთისგან გამიჯვნა ხშირ შემთხვევაში მეტისმეტად რთულია. მაგალითად, *idolisieren* გერმანულში შეიძლება მომდინარეობდეს არსებითი სახელიდან *Idol*, მაგრამ იგი შეიძლება იყოს ნასესხები სიტყვა ინგლისურიდან *idolize*.

XX საუკუნის II ნახევრიდან შეიმჩნევა უცხოური ელემენტების მასიური შემოჭრა გერმანული ენის სიტყვანარმოებით სისტემაში. სიტყვები, რომლებიც წარმოადგენენ გერმანული და ნასესხები ანუ უცხოური ელემენტების „ნაზავს“, სულ უფრო ფართოდ გამოიყენება ყოველდღიურ სასაუბრო მეტყველებაში, ტექნიკურ და სამეცნიერო ლექსიკაში, ეკონომიკისა და კულტურის სფეროში, რეკლამებში, პრესისა და ტელევიზიის ენაში.

უცხოურ ელემენტებში იგულისხმება როგორც ძირეული, ისევე სიტყვანარმოებითი მორფემები, რომლებიც ფონემური სტრუქტურის, წარმოთქმის და მართლწერის თვალსაზრისით მეტ-ნაკლებ გადახრებს ავლენენ ენაში უკვე არსებული ანუ ინდიგენური კანონზომიერებებისაგან. გერმანულ ენაში დღესდღეობით მთლიანად ასიმილირებული უცხოური წარმოშობის ელემენტები, როგორებიცაა სუბსტანტიური სუფიქსი *-er* ან პრეფიქსი *Erz-*, როგორც წესი, უკვე გერმანულ აფიქსებად განიხილება.

გერმანული და უცხოური სიტყვანარმოებითი ელემენტები, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შეიძლება კომბინირებული იყოს. ამგვარად ვლენობით ჰიბრიდულ წარმონაქმნებს. ჰიბრიდული სიტყვანარმოება ხორციელდება გერმანული ენის სიტყვანარმოებითი სტრუქტურების ბაზაზე უცხოური ელემენტების გამოყენებით. გამონაკლისს წარმოადგენს დევერბალური ანუ ზმნისგან ნაწარმოები არსებითი სახელების ანგლოამერიკული მოდელი *-in* სუფიქსით (მაგ., *Sitin*), რომელიც XX ს. 60-იანი წლე-

¹ *ირინე ყრუაშვილი* – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ბის სტუდენტური მოძრაობის დროიდან მათ ლექსიკაში დამკვიდრდა. შდრ., ისეთი სახუმარო წარმონაქმნების გვერდით, როგორიცაა Hauin, Pennin, გვაქვს სიტყვანარმოებითი კონსტრუქცია Rollin.¹

გერმანულ ენაში პოტენციურად აქტიური უცხოური სიტყვანარმოებითი ელემენტების ნაწილი მიღებულია მთლიანი მორფემის ავტონომიური გადმოტანით, მაგ.: super, ex, inter. ნაწილი კი კომპლექსური უცხოური სიტყვების სეგმენტების მორფემატიზების შედეგად იქცევა აქტიურ უცხოენოვან ელემენტად, მაგ., tele- სიტყვიდან Telefon, Telegraf. შემდგომში აქედან მივიღეთ Television, Teleklub, Telebrücke, Telesteuerungen, televerbunden. მსგავსადვე არის მიღებული -skop სიტყვიდან Mikroskop, შემდგომში კი იგი გვხვდება სიტყვანარმოებით კონსტრუქციებში Kaleidoskop, Periskop, Teleskop. აქ ძირითადად საუბარია ბერძნულ და ლათინურ ფუძეებზე, რომლებიც გერმანულში ხშირად სხვა ენების გავლით შემოვიდა. მაგ., mini- სიტყვიდან Minimum, რომელიც გერმანულში 60-იანი წლების დასაწყისში ანგლოამერიკული ენობრივი სივრციდან გავრცელდა. ამგვარი სიტყვანარმოებითი ელემენტები ლექსიკის ინტერნაციონალიზაციას უწყობენ ხელს.

შესაბამისი ბერძნული ან ლათინური ბაზისის ცოდნის გარეშეც შესაძლებელია სტრუქტურული სერიული წარმოება გერმანული ენის ფარგლებში გარკვეულ სემანტიზმების ეფექტს უკავშირდებოდეს, მაგ., შედარებით ძველი სიტყვიდან Bibliothek მიღებული სიტყვანარმოებითი ელემენტი -*thek* გვხვდება უფრო ახალ წარმონაქმნებშიც: Phonothek, Linguathek, Diskothek, Lusotheke, Spielothek. გერმანული ენის ფარგლებში შეიძლება სინქრონიული სისტემური მიმართებები დამყარდეს ისეთ სიტყვებს შორის, რომელთაც სრულიად განსხვავებული წარმომავლობა და სესხების ისტორია აქვთ, მაგ.: Part – Partner. სიტყვანარმოებით კონსტრუქციაში შემავალი უცხოური სიტყვების ცოდნა, რა თქმა უნდა, გვეხმარება მოტივაციის მაღალი ხარისხის დადგენაში, ისე რომ გარკვეულწილად სოციოლოგიურ დიფერენციაციაზეც შეიძლება ვილაპარაკოთ.

უცხოურ ელემენტის წარმონაქმნები გამოიყენება არა მარტო სპეციალურ საგნობრივ ლექსიკაში, არამედ ისინი მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ ყოველდღიურ სასაუბრო ენაშიც. თანამედროვე ენაში გერმანული და უცხოური აფიქსების თანაარსებობა პარალელური სემანტიკური ჯგუფების წარმოშობამდე მიდის. შდრ., მაგ, ზმნური პრეფიქსები *de(s)-* და *ent-(dechiffrieren-entschlüsseln)*; არსებითი სახელის სუფიქსები *-tion* და *-ung* (Formation-Bildung), *-esse* და *-heit/-igkeit* (Akkuratess-Genauigkeit), *erie* და *-erei* (Clownerie-Dieberei); ზედსართაული სუფიქსები *-abel/-ibel* და *-bar* (disponibel-verfügbar), *-in* და *-en* (kristallin/kristallen-graniten, golden). აღნიშნული პარალელიზმი გარკვეულწილად კონკურენციასა და სინო-

¹ W. Fleischer, I. Barz. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen, 1995, გვ. 61

ნიმიას ინვევს, თუმცა გერმანული და უცხოური აფიქსების სემანტიკა, ჩვეულებრივ, მთლიანად არ ფარავს ერთმანეთს.¹ მათ მხოლოდ ნაწილობრივ აქვთ შეხების წერტილები. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ გერმანული სუფიქსი ბაზისური უცხოური სიტყვის ძლიერ ინტეგრაციას ინვევს, ხოლო უცხოური სუფიქსი გერმანული ბაზისური სიტყვის „გაუცხოურებას“ უწყობს ხელს.

გერმანულ ენაში ჰიბრიდული წარმონაქმნების შექმნის ტენდენციას ყველაზე მეტად ავლენენ სუბსტანტიური და ადიექტიური კომპოზიტები. უცხოური ელემენტები შეიძლება ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე, პირველი ან მეორე კომპოზიციური ნევრის სახით დაუკავშირდეს გერმანულ ლექსემებს. მაგ., Computeranlage, Weltraumrendezvous, trainingsfleißig, reklamebunt, korrosionsfest, therapiebedürftig, alltagskompetent, überlebensadäquat, Coctailkleid, Zauberformel, Schwimmshorts, Schnellrestaurant, gleichgewichtsindifferent.

ჰიბრიდული კომპოზიციის ფარგლებში განსაკუთრებულ შემთხვევას წარმოადგენს ე.წ. განმარტებითი ანუ ტავტოლოგიური წარმონაქმნები, რომელთა მიზანია ექსპლიციტური მოტივაციის, ფორმალური და სემანტიკური კავშირის უკეთ წარმოჩენა. ამასთან, უცხოური ელემენტი, ძირითადად სემანტიკურად მეტ-ნაკლებად ეკვივალენტურ გერმანულ სიტყვას უკავშირდება. ენაში არსებული ნასესხები სიტყვების უმრავლესობას თავდაპირველად ბუნდოვანი შინაგანი ფორმა აქვს. ადამიანები, რომელთათვისაც გერმანული მშობლიური ენაა, უცხოურ სიტყვას უკავშირებენ გერმანულ სიტყვას და ამგვარად ცდილობენ აღმოფხვრან ეს ხარვეზი, თითქოს ისინი ამით განმარტავენ უცხოურ კომპონენტს. ამასთან, ენის მატარებელი ვერ გრძნობს, რომ გერმანული კომპონენტი კი არ განმარტავს, არამედ იმეორებს ნასესხები ლექსემის სემანტიკას. ამგვარი სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები ყველაზე ხშირად ყოველდღიურ სასაუბრო ენაში გვხვდება, ხოლო ისეთი წარმონაქმნები, როგორებიცაა: Ausstellungsexponat, Fachexperte, Einzelindividuum, Service-Dienst, Internet-Netz, Container-Behälter ფართოდ გამოიყენება პრესაში. უფრო ძველი წარმონაქმნებია Briefkuvert, Schutzpatron. თუმცა სიტყვანარმოებითი კონსტრუქცია Fachexperte შეიძლება ასევე განვიხილოთ, როგორც სიტყვების Fachmann და Experte შეჯვარების შედეგად მიღებული წარმონაქმნი, ასევე Einzelindividuum: Einzelwesen და Individuum. აქვე შედარებისთვის მოვიყვანო ზმნებს aufoktroieren (aufzwingen), versimplifizieren (vereinfachen).

კომპოზიცია ისეთ შემთხვევებშიც კი შესაძლებელს ხდის უცხოური ელემენტების სიტყვანარმოებით კონსტრუქციაში ჩართვას, როცა თავისუფალი სინტაქსური შესიტყვება სინტაქსური მიმართების ფლექსიური გამოხატვის გამო ამის საშუალებას არ იძლევა. სიტყვანარმოები-

¹ M. D. Stepanova, W. Fleischer. Grundzüge der deutschen Wortbildung. Leipzig, 1985, გვ. 74

თი კონსტრუქცია თავისი ჩაკეტილი სტრუქტურით იმდენად გარდაქმნის უცხოურ ელემენტს, რომ იგი წინადადებაში დამოუკიდებელ სინტაქსურ სიდიდედ გვევლინება, მაგ., *Agro-stadt, Hydro-werk, Bio-masse*. გერმანული ზედსართაული *-isch* სუფიქსის საშუალებით შესაძლებელია შესაბამისი უხოური ელემენტების ნაწილი დამოუკიდებელ ზედსართავად ჩამოყალიბდეს, მაგ., ერთმანეთის პარალელურად არსებობს *Pneumo-bahn* და *pneumatische Bahn*, მაგრამ ყოველთვის როდია შესაძლებელი ორივე ფორმის არსებობა: გერმანულში არსებობს *Elektrokatze*, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება * *elektrische Katze*.

ჰიბრიდული კომპოზიციები გერმანულ ენაში აფიქსიციდების მეშვეობითაც მიიღება. გამაძლიერებელი მნიშვნელობის გერმანული პრეფიქსიციდებიდან, რომლებიც არსებითი სახელის სფეროში უცხოურ კომპონენტს უკავშირდება, აღსანიშნავია *Riesen-, Blitz-, Mords-, Höllen-, Spitzen-*, მაგ., *Riesenbaby, Riesenplakat, Blitztempo, Blitzpartie, Mordsappetit, Mordskandal, Höllenspektakel, Spitzenqualität, Spitzenoutlook*.

არსებითი სახელიდან *Haupt* წარმოიშვა პრეფიქსიციდი *Haupt-*, რომელიც არსებით სახელს „ცენტრალურის, მთავარის“ მნიშვნელობას ანიჭებს, მაგ., *Hauptmotivation, Hauptakzent, Hauptfaktor, Hauptprobe*. წინდებულებისგან წარმოიშვა პრეფიქსიციდები *mit-, über-, vor-*, რომლებიც ხშირად მონაწილეობენ ჰიბრიდული არსებითი სახელების წარმოქმნაში, მაგ., *Mitautor, Mitproduzent, Vorprojekt, Vortraining, Überorganisation*. უცხოური პრეფიქსიციდებიდან უნდა აღვნიშნოთ *Gala-, Quadrat-* და *Quasi: Galaempfang, Galavorstellung, Quadratesel, Quasiunabhängigkeit*.

ზედსართაულ პრეფიქსიციდებს შორის აქტიურია *hoch-, über-, stock-, brand-*, რომლებიც გამაძლიერებელი მნიშვნელობით ხასიათდება, მაგ., *hochproduktiv, hochintelligent, überelegant, stockkonservativ, stockreaktionär, brandaktuell*.

ჰიბრიდული სუბსტანტიური კვაზიკომპოზიციების წარმოქმნისათვის ხშირად გამოიყენება გერმანული სუფიქსიციდები, როგორებიცაა *-mann, -mensch, -mädchen*, მაგ., *Finanzmann, Presseemann, Aktenmensch, Bxromensch, Au-pair-Mädchen*. არსებით სახელებს აბსტრაქტულ მნიშვნელობას ანიჭებს სუფიქსიციდები *-welt, -wesen* და *-stoff: Gangsterwelt, Tourismuswelt, Kulturwelt, Sozialwesen, Textilwesen, Diskussionsstoff, Debattierstoff*. მიდრეკილებას გამოხატავს სუფიქსიციდი *-sucht: Tablettensucht, Drogensucht*.

ზედსართავის სფეროში პროდუქტიულია სუფიქსიციდები *-arm, -leer, -frei*. *-arm* მიუთითებს საგანში რაიმე ნიშნის უმნიშვნელო რაოდენობით არსებობას: *aktionsarm, allergenarm, cholesterinarm*. *-leer* და *-frei* გამოხატავს ამა თუ იმ თვისების არ არსებობას: *akustikfrei, alkaloidfrei, biozidfrei, touristenleer*. რალაცის დიდი რაოდენობით არსებობას გვიჩვენებს ზედსართაული სუფიქსიციდები *-reich* და *-voll: humorvoll, charaktermvoll, initiativreich, vitamin-c-reich, rezonanzreich*. სუფიქსიციდი *-haltig* ზედსართავს

აძლევს რალაც ნივთიერების შემცველობის მნიშვნელობას. შესაბამისად, იგი ნივთიერებათა აღმნიშვნელ ნასესხებ სახელებს უკავშირდება: bromhaltig, jodhaltig, koffeinhaltig, gashaltig.

ჰიბრიდული სუფიქსაციის განხილვისას იკვეთება ორი მიმართულება: 1) უცხოური ბაზისი და გერმანული სუფიქსი; 2) გერმანული ბაზისი და უცხოური სუფიქსი.

პირველი შემთხვევის ანალიზისას განსაკუთრებით ხშირად გვხვდება *-ung* სუფიქსიანი არსებითი სახელები, რომლებიც ნაწარმოებია *-ieren-ze* დაბოლოებული უცხოური ზმნებისაგან, მაგ., Rationalisierung, Systematisierung, Akkreditierung, Alphabetisierung, Alkoholisierung, Akzentualisierung. სუფიქსი *-ung* გერმანულ სალიტერატურო ენაში დამკვიდრდა, როგორც ზმნების გაარსებითების უნივერსალური საშუალება. იგი დროთა განმავლობაში დამოუკიდებელი არსებითი სახელების შემადგენელი ნაწილი გახდა, რომლებსაც, როგორც უკვე დამოუკიდებელ სიტყვებს, არა აქვთ უშუალო კავშირი ზმნებთან. უცხოური სიტყვების თარგმნისას *-ung* ხშირად ცვლის ლათინურ სუფიქსს *-tion*, რომელიც ძირითადად ბერძნულ-ლათინურ ტერმინოლოგიაში გამოიყენება. ხშირად გვხვდება აგრეთვე *-er* სუფიქსიანი პიროვნებათა აღნიშვნები (Diskotheker, Jogger, Chatter, Camper), *-heit* სუფიქსიანი ნიშან-თვისების აღმნიშვნელი სახელები ზედსართაული და პარტიციპული ბაზისით (Collheit, Exaktheit, Korrektheit, Diszipliniertheit), მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ ის გარემოება, რომ *-heit* სუფიქსიანი დერივატები, რომელთაც ბაზისად უცხოური სიტყვა აქვთ, ზოგჯერ მეტად უჩვეულოდ და არაორდინალურად ჟღერს. ამიტომ ასეთ შემთხვევებში უპირატესობა ისევ უცხოურ სუფიქსს ენიჭება, მაგ., Absurdität ნაცვლად სიტყვისა Absurdheit, Akkuratesse ნაცვლად სიტყვისა Akkuratheit. არსებითი სახელის სფეროში ფართოდ გამოიყენება ასევე უცხოური ბაზისის მქონე *-ei*, *-schaft* და *-tum* სუფიქსიანი დერივატები, მაგ., Marschiererei, Autorschaft, Studentenschaft, Parasitentum. ხშირია *-chen* სუფიქსიანი დიმინუტიური ანუ კინობითი არსებითი სახელები და მდებდრობითი სქესის პიროვნებათა აღნიშვნები, მაგ., Traktätchen, Direktorin, Ministerin, Professorin, Expertin, Babysitterin.

ზედსართაულ დერივატებს შორის დომინირებს სუფიქსი *-isch*. იგი ძალიან ხშირად ნასესხებ არსებით სახელებს უკავშირდება. *-isch* სუფიქსი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სპეციალური საგნობრივი ცნებების აღნიშვნაში. ამ სუფიქსის დართვით ნასესხებ სიტყვებზე, რომლებიც ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით რელევანტური არიან, წარმოიქმნება მიმართებითი ზედსართაულები, მაგ., die klinische Medizin, philosophische Abhandlungen, mathematisches Denken, ethnische Minderheiten, die politische Einstellung, demokratische Wahlen, theologische Fragen, monographische Arbeit. ასეთივე წარმონაქმნებია: phraseologisch, monographisch, biologisch. ამგვარი დერივატები გამოხატავენ ზოგად მიმართებას ბაზისურ სიტყვა-

ში მოცემული ცნებისადმი და ზედსართავის მორფოლოგიურ-სინტაქსურ კლასში ერთიანდებიან. *-isch* სუფიქსის საშუალებით ხდება ნასესხები არსებითი სახელების ადაპტაცია გერმანული ენის მორფოლოგიურ სისტემაში. ამ ფუნქციით *-isch* სუფიქსი ხშირად შეესაბამება ევროპულ ენებში მეტ-ნაკლებად მსგავსი მნიშვნელობის მქონე სუფიქსებს: გერმანული *politisch*, ბერძნული *politikós*, ლათინური *politicus*, იტალიური *politico*, ესპანური *político*, ფრანგული *politique* და სხვა.¹

-isch სუფიქსიან მიმართებით ზედსართავებში გვხვდება წარმონაქმნები, რომელთა ბაზისი *-ar* მორფემით მთავრდება: *Solidarität* – *solidarisch*, *Exemplar* – *exemplarisch*, *Proletariat* – *proletarisch*. მაგრამ *-ar* მორფემა ინტერფიქსად გვხვდება ისეთ სიტყვანარმოებით კონსტრუქციებშიც, რომელთა ბაზისური სიტყვა მას არ შეიცავს: *Disziplin* – *disziplinarisch*, *Dokument* – *dokumentarisch*, *Parlament* – *parlamentarisch*, *Protokoll* – *protokollarisch*.

ნასესხები სიტყვების დიდი ნაწილი, რომლებიც *-isch* სუფიქსიანი დერივატების ბაზისს წარმოადგენს, პიროვნებათა და კუთვნილების გამომხატველი აღნიშვნებია: *dämonisch*, *diktatorisch*, *jesuitisch*, *nomadisch*, *plebejisch*, *senatorisch*, *titanisch*, *tyranisch*.

წარმონაქმნები, რომელთა ბაზისური სიტყვა *-ist* სუფიქსით მთავრდება, შეიძლება დაფუკავშიროთ როგორც სათანადო არსებით სახელს, ასევე *-ismus* სუფიქსიან აბსტრაქტულ სახელს: *Atheist* - *Atheismus* - *atheistisch*; *Buddhist* - *Buddhismus* - *buddhistisch*, *Formalist* - *Formalismus* - *formalistisch*; ასეთივეა *realistisch*, *humanistisch*, *optimistisch*, *egoistisch*, *absolutistisch*, *puristisch*. მორფემა *-ist* ინტერფიქსად გვხვდება ისეთ სიტყვანარმოებით კონსტრუქციებში, რომელთა ბაზისურ სიტყვას არა აქვს *-ist* სუფიქსი: *Charakter* - *charakteristisch*, *Atom* - *atomistisch*, *Inflation* - *inflationistisch*.

-ist მორფემა ზოგჯერ სემანტიკური დიფერენციაციის გამოხატვას უმსახურება:

- *symbolische Bedeutung*
სიმბოლური მნიშვნელობა
- *futurisches Präsens*
ფუტურული პრეზენსი
- *aktivische Form*
აქტივის ფორმა
- *methodische Schwierigkeiten*
მეთოდური სიძნელები
- *mechanische Arbeit*
მექანიკური მუშაობა

- *symbolistische Schule*
სიმბოლისტური სკოლა
- *futuristische Strömung*
ფუტურისტული მიმდინარეობა
- *aktivistische Mitarbeiter*
აქტივისტი თანამშრომლები
- *methodistische Kirchengemeinde*
მეთოდისტური საეკლესიო გაერთიანება
- *mechanistisches Denken*
მანქანური (მანქანურ ენასთან დაკავშირებული) აზროვნება

¹ H. Weinrich. Textgrammatik der deutschen Sprache. Leipzig, Wien, Zürich, 1993, გვ. 997.

გერმანულ ენაში მეტად პროდუქციულია პასიური მნიშვნელობის მქონე *-bar* სუფიქსიანი ზედსართავი მოდელი, რომელიც *-ieren-ze* დაბოლოებული ზმნებისაგან არის მიღებული, მაგ., *definierbar, konstruierbar, abstrahierbar, kontrollierbar, diskutierbar, flektierbar, infizierbar*. ამის საპირისპიროდ, უცხოურ ბაზისს მხოლოდ რამდენიმე სიტყვანრობით კონსტრუქციაში უკავშირდება სუფიქსი *-lich*, მაგ., *appetitlich, kontraktlich, despektierlich, kontinuierlich*. ზოგჯერ *-lich* სუფიქსი სუბსტანტიური შესიტყვების გაზედსართავების მიზნით გამოიყენება, მაგ., *außertourlich, zweitinstanzlich*. უცხოურ ბაზისთან ასევე იშვიათია *-ig* და *-haft* სუფიქსები: *cremig, stressig, zombig, trendig, phrasenhaft, mythenhaft, anekdotenhaft, legendenhaft*. გვხვდება ნივთიერებათა და მასალის აღმნიშვნელი ზედსართავები, რომლებიც უცხოურ ბაზისზე *-en* სუფიქსის დართვით იწარმოება: *damasten, papieren, marmorn, graniten, metallen*.

ზმნიზედის სფეროში განსაკუთრებით ფართოდ გამოიყენება -წეისე კომპნენტიანი დესუბსტანტიური დერივატები: *portionsweise, quartalsweise, segmentweise*. რაც შეეხება ზმნებს, აქ ყოველგვარი აფიქსის დამატების გარეშე შესაძლებელია უცხოური ლექსემების ვერბალიზება, მაგ., *chloren, interviewen*. თუმცა უპირატესობა ენიჭება *-ieren* სუფიქსიან ზმნებს.

გერმანული ბაზისისა და უცხოური სუფიქსის შემთხვევაში თვალში საცემია სხვაობა ზემოთ ნახსენებ სტრუქტურულ ტიპთან შედარებით. უცხოურ სუფიქსიანი არსებითი სახელები შედარებით მცირე რაოდენობით გვხვდება. ამგვარი წარმონაქმნები უჩვეულოა, ისინი ძირითადად გასული საუკუნეების სტუდენტური ჟარგონიდან მომდინარეობენ და მათი გამოყენების არეალიც შეზღუდულია, მაგ., სახუმარო წარმონაქმნები *Benehmtheit, Luftikus, Pffikus, Schwulität*. პეიორატიული შეფასების ნიუანსს შეიცავს სიტყვანრობითი კონსტრუქციები *Sammelsurium* და *Buckelinski*, ხოლო *Kledasche* დიალექტს განეკუთვნება. გვაქვს აგრეთვე სიტყვანრობითი კონსტრუქციები *-alien* კომპონენტით, რომლებიც მხოლოდ მრავლობით რიცხვში გვხვდება. *-alien* ელემენტი წარმონაქმნს კრებითობის მნიშვნელობას ანიჭებს, მაგ., *Fressalien, Schmialien, Archivalien* და *Lappalien*, რომელთაგანაც მხოლოდ ბოლო ორი ჯდება გერმანული სალიტერატურო ენის ნორმებში.

ზოგჯერ *-tion* სუფიქსი დაერთვის *-ieren-ze* დაბოლოებულ ზმნას. ამის შედეგად ვღებულობთ არსებით სახელს, მაგ., *Überkompensation, Überzentralisation*. თუმცა *-ieren-ze* დამთავრებული ზმნების გაარსებითება *-ung* სუფიქსითაც არის შესაძლებელი: *Verabsolutierung, Verklausulierung*. განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს *-ist* სუფიქსს, რომელიც უმეტესად მუსიკალური ინსტრუმენტების გერმანულ სახელწოდებებს დაერთვის, მაგ., *Lagerist, Hornist, Harfenist, Lautenist*.

რაც შეეხება უცხოურ სუფიქსიან ზმნებს, აქ უნდა აღვნიშნოთ *-ier* სუფიქსით ნაწარმოები კონსტრუქციები, მაგ., *gastieren, inhaftieren, amti-*

eren, hausieren. *-ieren-ze* დაბოლოებულ ზმნებს გერმანულში XIV საუკუნიდან ვხვდებით. *-ieren* სუფიქსი შემოვიდა ფრანგულიდან, სადაც იგი არსებითი სახელის დაბოლოება იყო. ამგვარად ნაწარმოები ზოგიერთი ზმნა ენის სასაუბრო შრეს განეკუთვნება: *schnabulieren, sich verdxnnsieren*. ეს მოდელი დღეს უკვე არც თუ ისე პროდუქტიულია. გერმანული ზმნის განსაკუთრებული მორფოლოგიური სტრუქტურიდან გამომდინარე, უცხოური სუფიქსი *-ier* არასოდეს არ დგას ზმნური ფორმის ბოლოში, მას ყოველთვის „ხურავს“ გერმანული ინფინიტივის ან პირის ნიშნის დაბოლოება. ამდენად, არსებითი სახელით ან ზედსართავით მიღებულ სურათს ზმნა შესამჩნევად ვერ ცვლის.

ჰიბრიდული პრეფიქსული დერივატების სახელდებითი ფუნქცია მდგომარეობს უკვე არსებული სიტყვების მოდიფიკაციაში. სინტაქსური კონსტრუქციების კომპრესიაში ისინი თითქმის არ მონაწილეობენ. პრეფიქსაციისას ხდება ძირეული ფორმის დეტერმინირება მორფემული პრეფიქსით. რადგანაც პრეფიქსული დერივატები მოტივაციის მაღალ ხარისხს ავლენენ, მათი გაგება სიძნელეს არ წარმოადგენს.

გერმანული სუბსტანტიური და ადიექტიური პრეფიქსებიდან უცხოურ ზედსართავულ ბაზისს ყველაზე ხშირად უკავშირდება პრეფიქსი *un-*. ვარიგის „გერმანული ლექსიკონი“ აღნუსხავს 80 ამგვარ ზედსართავულ დერივატს,¹ მაგ., *unakademisch, untypisch, unzivilisiert* და ა.შ. ხოლო უცხოურ ბაზისიანი არსებითი სახელი მასში მხოლოდ სამია: *Unmoral, Unnatur, Unkultur*. ზედსართავებთან სჭარბობს გარკვეული ფორმალური სტრუქტურები, კერძოდ, ზედსართავების 70%-ს გერმანული სუფიქსი აქვს და ასიმბირებულია, მაგ., *unbürokratisch, unappetitlich, undeklinierbar, unkonzentriert*. დერივატების მხოლოდ 30%-ს აქვს უსუფიქსო უცხოური ბაზისი: *unfair, unfit, uncool*, ან უცხოურ სუფიქსთან არის კომბინირებული: *undiskutabel, unkonventionell*.

კიდევ უფრო ნათელი სურათი იხატება ძველ გერმანულ ნომინალურ პრეფიქსებთან *-ur* და *miu-*. *ur-* პრეფიქსიანი არსებითი სახელები იშვიათია, მაგ., *Urkommunismus, Urproduktion, Urtext*, ხოლო *miu-* პრეფიქსიანი ერთადერთი წარმონაქმნი *Miukredit* გამოიყენება შესიტყვებაში *in Miukredit geraten*.

ზმნასთან მიმართებაში გერმანული პრეფიქსები მეტად დიფერენცირებულად არის წარმოდგენილი. ძველი ზმნური პრეფიქსები უცხოურ ბაზისს შედარებით ნაკლებად უკავშირდება. ყველაზე ხშირად გამოიყენება პოლისემანტიური პრეფიქსი *ver-*, მაგ., *verkalkulieren, verbarrikadieren, verauktionieren, versnobt*. ახლადშექმნილი ზმნები „დროის რალაციით გატარებას“ გამოხატავენ, მაგ., *vergolfen, vertelefonieren, verskateln*. ზოგჯერ გვხვდება „შედეგობრივი“ სიტყვანარმოებითი მნიშვნელობაც, დერივა-

¹ **Renate Wahrig-Burfeind** (Hrsg.). *Deutsches Wörterbuch*. 8. Auflage. Wissen-Media-Verlag, Gütersloh/München 2006, გვ. 1529.

ტები გამოხატავენ საგნის რაღაც მასალით მოპირკეთებას, რაღაც თვისების მინიჭებას, მაგ., *verminen, vernickeln, verchromen*. გვხვდება აგრეთვე პრეფიქსი *ent-*: *enttabuisieren, entmagnetisieren, entpolitisieren*. უფრო ახალგაზრდა ზმნური პრეფიქსები კომპოზიციურ მოდელს უახლოდებება და უცხოურ ბაზისთანაც უფრო ხშირად გამოიყენება, მაგ., *ausmanövrieren, einquartieren, abkommandieren, umrangieren* და ა.შ.

სრულიად განსხვავებული ვითარება გვაქვს უცხოური პრეფიქსისა და გერმანული ბაზისის შემთხვევაში. არსებითი სახელისა და ზედსართავის კლასში ზოგიერთი უცხოური პრეფიქსის დაკავშირება გერმანულ ბაზისთან თითქმის იგივე თვისებებს ავლენს, რაც კომპოზიციურ წევრებთან გვხვდება, მაგ., *Antikörper, Exbürgermeister, Extraausgabe, extralang, superklug, superfein, ultrakalt*. ამის საპირისპიროდ, გერმანულ ბაზისს არ უკავშირდება უარყოფის გამოხატველი უცხოური პრეფიქსები *a-, ab-, in-*. გვაქვს *unschön* და არა **inschön*. გერმანულ ბაზისთან არ გამოიყენება ასევე უცხოური პრეფიქსი *ko-*. გვაქვს *Mitschüler* ნაცვლად წარმონაქმნისა **Koschler*. თუმცა გვხვდება *Kovorsitzender*.

ზმნური უცხოური პრეფიქსები *de-, dis-, in-, ko-, per-, prä-, trans-* გერმანულ ბაზისს საერთოდ არ უკავშირდება. ისინი მხოლოდ უცხოურ ბაზისთან გვხვდება, მაგ., *demontieren, disqualifizieren, infiltrieren, kooperieren, perzipieren, prädisponieren, transformieren* და ა.შ.

როგორც ვხედავთ, უცხოური ენიდან შემოსულ ელემენტებს მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს გერმანული ენის სიტყვანარმოებით სისტემაში. მათ დიდი წვლილი შეაქვთ თანამედროვე გერმანული ენის განვითარების ზოგადი ტენდენციების რეალიზებაში. გერმანულ ენაში უხვად მოიპოვება ისეთი სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები, რომლებშიც ერთმანეთთან კომბინირებულია გერმანული და უცხოური სიტყვანარმოებითი საშუალებები. ამგვარი ჰიბრიდული წარმონაქმნები დღეს უკვე მრავლად გვხვდება არა მხოლოდ სპეციალურ ტერმინოლოგიურ ლექსიკაში, არამედ ასევე საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში.

HYBRID WORD-BUILDING IN THE GERMAN LANGUAGE

The elements penetrated from foreign languages occupy an important place in the word-building system of the German language. They make a large contribution into the matter of development of modern German language. The German language abounds in such word-building constructions that combine German and foreign means of word-building. Such hybrid composites can be met today abundantly not only in special terminological vocabularies, but also in everyday conversations, press, social and political journalism, in the sphere of art, in advertisements, radio and television.

In modern language, the co-existence of German and foreign word-building elements extends to the nascence of parallel semantic groups. The mentioned parallelism causes competition and synonymy in a way, though the semantics of German and foreign affixes usually do not overlap each other completely. They have points of touch only partially. There must be paid attention to the fact that the German suffix causes strong effect of integration of a basically foreign word, and the foreign suffix contributes to the “alienation” of a basically German word.

In the article there are discussed the cases of hybrid composition and derivation; both, suffixation and prefixation are analyzed separately. There are drawn relevant examples.

---

¹ *Irine Kruashvili* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ ი მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

მანანა შელია¹

ტოპონიმები, როგორც ლექსიკური სისტემის ელემენტები

ადამიანთა საზოგადოების განვითარება წარმოადგენს როგორც მის მთლიან შემადგენელ კულტურათა, შესაბამისად, ასევე ენების განვითარებას. კულტურები განიცდიან ისტორიულ განვითარებას სხვა კულტურებიდან დამოუკიდებლად და ამასთანავე, მათთან ურთიერთმოქმედებაში. კონტაქტები წარმოებს ყველა სფეროში – პოლიტიკაში, ეკონომიკაში, ხელოვნებაში, ყოველდღიურ ცხოვრებაში, რომლის შედეგად ხდება ცხოვრების წესის, მსოფლმხედველობის და რასაკვირველია ენის შეცვლა. მაშასადამე, ხდება სხვადასხვა ხალხის კულტურებისა და ენების გამდიდრება.

წარმოუდგენელია თანამედროვე მსოფლიო გეოგრაფიული სახელწოდებების გარეშე. ყოველ ტოპონიმს გააჩნია სხვადასხვა ინფორმაცია: ისტორიული, გეოგრაფიული, ლინგვისტური, რადგანაც გეოგრაფიული სახელები ეს ეპოქათა ისტორიული პროცესების მომსწრეები არიან, რომლის დროსაც ხდებოდა მათი წარმოშობა, ფორმირება და გავრცელება ამა თუ იმ ქვეყანაში.

ლინგვისტიკაში ტოპონიმებს სწავლობენ სხვადასხვა მხრიდან: ჯერ ერთი, როგორც გარკვეული ტოპონიმური სისტემის ელემენტი, რომელიც დაკავშირებულია სხვა ტოპონიმებთან, მეორე ის, რომ ენის სისტემაში ის მჭიდრო კავშირშია სხვა ენობრივ ერთეულებთან. ტოპონიმი განისაზღვრება როგორც ცალკეული გეოგრაფიული სახელი (დასახლებული პუნქტი, მდინარე და ა.შ.) ადგილი. ოქსფორდის ლექსიკონის მიხედვით, ტოპონიმი არის განსაზღვრული გეოგრაფიული ობიექტის სახელწოდება.

ჩვენი ნაშრომი ეძღვნება ბრიტანეთის ტერიტორიაზე არსებული კელტური წარმოშობის ტოპონიმების პრობლემას, მათ წარმოშობასა და სემანტიკას. ტოპონიმთა სემანტიკა და მორფოლოგია მჭიდროდ არის დაკავშირებული ერთმანეთთან, რადგანაც ინგლისურ ტოპონიმურ სისტემაში სიტყვების ცალკეულ კომპონენტებს გააჩნია თავისი საკუთარი მნიშვნელობა, რომელსაც შეუძლია გამოხატოს ტოპონიმთა

---

¹ მანანა შელია – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

მთლიანი სემანტიკა.

ნებისმიერ გეოგრაფიულ სახელში არსებობს ან არსებობდა კონკრეტული შინაარსი, რომელიც რიგ შემთხვევაში დაკარგულია. სახელწოდების მიცემის პროცესი წარმოადგენს ხალხურ შემოქმედებას, რომელსაც გააჩნია თავისი ეროვნული და ენობრივი თავისებურებები. ონომასტიკის ფარგლებში გამოყოფენ მეცნიერებას – **ტოპონომიკას**, რომელიც შეისწავლის საკუთარ სახელებს, აღნიშნავს გეოგრაფიულ ობიექტთა სახელებს, მათ წარმოშობას, განვითარებას, თანამედროვე მდგომარეობას, წერილობით ფორმას და გამოთქმას. ტოპონიმები წარმოადგენს ნებისმიერი ენის ლექსიკური სისტემის ელემენტებს, რომელსაც უჭირავს განსაკუთრებული ადგილი ენის ლექსიკურ სისტემაში. ტოპონიმების, როგორც ენის ლექსიკური შემადგენლობის ნაწილის, მათი სემანტიკის, სტრუქტურისა და ფუნქციის შესწავლა მჭიდროდ არის დაკავშირებული ამა თუ იმ ხალხის ისტორიასთან და ტერიტორიის გეოგრაფიასთან.

პირველ რიგში, ტოპონიმთა ანალიზის ჩასატარებლად საჭიროა განვიხილოთ აღნიშნულ გეოგრაფიული ობიექტები, მათი ეტიმოლოგია და სტრუქტურა. ტოპონიმთა კლასიფიკაციის მიხედვით გამოყოფენ შემდეგ სახეებს: ორონომებს, ასტიონიმებს, ჰიდრონიმთა სახეებს – ლიმნონიმებს, პოტამონიმებს, ოიკონიმებს, ურბანონიმებს, მაკროტოპონიმებს, მიკროტოპონიმებს, ანტროპონიმებს, და ა.შ. ამჯერად, ყურადღებას შევაჩერებთ კელტური წარმოშობის **ასტიონიმებზე** (London), **ჰიდრონიმებზე**, **კერძოდ კი ლიმნონიმებზე** – ტბების, აუზების (Loch Tummel, Loch Ness) და **პოტამონიმებზე** – მდინარეთა სახელწოდებებზე (the Severn, the Thames, the Trent).

ტოპონიმები მრავალ სხვადასხვა ინფორმაციას შეიცავს. ისინი ასახავენ ხალხის კრეატიულ პროცესს, იმ სუბიექტურ ინტერპრეტაციას რომელშიც მონაწილეობას ღებულობს ამა თუ იმ არეალის მოსახლეობა. ტოპონიმების უმეტესი ნაწილი ასოცირებულია ადგილობრივ პეიზაჟთან, ქალაქებთან, სოფლებთან, მთებთან, მდინარეებთან, ტბებთან, ზღვაბთან, კუნძულებთან და ა.შ.

დაახლოებით ძვ.წ. 4000 წელს ბრიტანეთის ტერიტორია დასახლებული იქნა ნეოლითური კულტურის ადამიანების მიერ. იმ პერიოდის ამსახველი წერილობითი მტკიცებულებები არ არსებობს. არსებობს მხოლოდ მცირე რაოდენობის მონაცემები კელტებსა და კელტამდელ მოსახლეობაზე ბრიტანეთში.

ბრიტანეთის კუნძულების პირველი მოსახლეობა იყო არაინდოევროპული ტომი – იბერიელები. მატერიალური კულტურის დონით ისინი მიეკუთვნებოდნენ ნეოლითის ხანას (გვიანდელ ქვის ხანას). მათი გამოჩენა კუნძულზე შეიძლება დათარიღებულ იქნას ძვ.წ. 3000-2000 წწ.-მდე. ისინი წარმოშობით იყვნენ ესპანეთიდან, პირინეის ნახევარკუნძულიდან. შესაძლებელია ისინი წამოვიდნენ პირინეის (იბერიის) ნახევარკუნძულიდან (ესპანეთი) და დასახლდნენ ირლანდიაში, ბრიტანეთის სამხრეთ და

აღმოსავლეთ სანაპიროზე.¹

საჭიროა აღინიშნოს, რომ ნეოლითის ხანაში ტომები ეჩვეოდნენ ცხოვრების მუდმივ წესს, წყვეტდნენ მომთაბარეობას და მუდმივ საცხოვრებელს ირჩევდნენ. სწორედ ამ დროიდან იქმნებოდა სოფლები ბრიტანეთში.

ბრიტანეთის შემდეგი მოსახლეები იყვნენ კელტები – ინოევროპელი ტომები: ბრიტები და გალები, რომლებიც დასახლდნენ ბრიტანეთში ძვ.წ. VII საუკუნეში. ისინი წამოვიდნენ დღევანდელი საფრანგეთის ჩრდილოეთიდან და ზედა რეინლანდიდან. თანდათანობით კელტები გავრცელდნენ მთელს ბრიტანეთის ტერიტორიაზე და შეერივნენ ადგილობრივ მოსახლეობას.²

ძირითადი ფაქტორები და პროცესები, რომლებმაც გავლენა მოახდინა თანამედროვე ინგლისური ენის ჩამოყალიბებაზე და ქვეყნის ტოპონიმოკაზე, განიხილება ინგლისის ზოგადი ისტორიის კონტექსტში.

ძვ.წ. 500-400წწ. კელტური ენები ფართოდ გავრცელდა ბრიტანეთის კუნძულებზე, რომლებსაც რაიმე სერიოზული გავლენა არ მოუხდენია ძველინგლისურ ენაზე. როცა ანგლო-საქსებმა თავიანთი კონტროლის ქვეშ აიღეს დიდი ბრიტანეთი, კელტთა ძირძველ მოსახლეობას მოუხდა მშობლიური ადგილების დატოვება და დასახლდნენ ქვეყნის ტერიტორიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში. ძალიან მცირე რაოდენობის სიტყვები შენარჩუნდა თანამედროვე ინგლისური ენის ლექსიკურ შემადგენლობაში, მაგალითისათვის დავასახელებთ რამდენიმე პოპულარულ სიტყვას: **doctor, king, iron, tory** და ა.შ.

კელტური ენებიდან ნასესხებ სიტყვათა რიგს ძირითადად წარმოადგენს გეოგრაფიული სახელწოდებები. მაგ: გაელური – **amhuin** „მდინარე“; **dun** – „გორაკი“ **dūn** “hill” < **down** < **of dūne**. მაგალითისთვის დავასახელებთ რამდენიმე ქალაქის სახელწოდებებს: **Dumbarton, Dumfries, Dunedin**. მრავალ ტოპონიმს აქვს კელტური წარმოშობა, რომლებიც ითვლება ძირეულ სიტყვებად. შოტლანდიის, ირლანდიისა და უელსის მთიან რაიონებში ჭარბობს კელტური ტოპონიმისა, სადაც მათ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს თავიანთი ტერიტორიის ტოპონიმის ფორმირებაში. ზოგი სახელწოდება შეიცვალა, მაგარამ უმეტესი გეოგრაფიული ადგილების ტოპონიმის უცვლელი დარჩა.

შოტლანდიურ დიალექტებში შენარჩუნდა კელტური სიტყვა **Loch-** „ტბა“ – **Lock Ness**. ბრიტანეთის დასავლეთ ნაწილს ეწოდება **Wales**, რომელიც ასევე კელტური წარმოშობისაა. ძველ ინგლისურზე ნიშნავდა „უცხოურს“-**foreign** ან **“foreigner”** კელტური ტომის ვოლკების სახელწოდებას **Waelisc** და ამიტომაც ქვეყანას ეწოდა: **a “foreign(er)s land” - Wēalas**.

კელტური წარმოშობის ტოპონიმური სიტყვების უმრავლესობა შემინევა უფრო ბრიტანეთის კუნძულების ჩრდილოეთსა და დასავლეთ ნაწილში (განსაკუთრებით უელსსა და კორნუოლში). უელსსა და კორნუ-

¹ ნ. უშველირიძე, მ. შელია. ინგლისური ენის ისტორია. თბ., 2009, გვ. 22.

² ნ. უშველირიძე, მ. შელია. ინგლისური ენის ისტორია, გვ. 23.

ოლში გავრცელებულ კელტურ ელემენტებს წარმოადგენს პრეფიქსები: **aber-, pen-, lan(Llan)-**.

Aber- და **Inver-** კელტური წარმოშობის ტოპონიმური სახელების ელემენტებია, რომელიც ნიშნავს მდინარის შესართავს – **“river mouth”** შესაბამისად ბრიტონული და გოიდელური ენების გავლენა მკაფიოდ ჩანს გეოგრაფიულ სახელებში. **Aber-Aberaeron, Aberaman, Aberangell, Aberarth, Aberon, Aberbanc, Aberbargoed, Aberbeeg, Abercanaid, Abercarn, Abercastle, Abercegir, Abercraf, Abercregan, Abercych, Abercynon, Aberdare** და ა.შ.

Aber შოტლანდიურ გაელურზე (გელურზე) გადმოცემულია ფორმით – **Oba(i)r, Scottish Gaelic e.g. Obar Dheadhain “Aberdeen”, Obar Pheallaidh “Aberfeldy”, and Obar Phuill “Aberfoyle”**.¹

Inver არის გოიდელური ანუ კელტური ფორმა, შოტლანდიური გოიდელურის ანგლიზირებული მართლწერის სახით **inbhi-** რომელიც მოიპოვება ირლანდიურში **innbhear-** ან **inbhear-** ფორმით, (ძვ. ირლანდიური – **indber, inbir, inber**. მოცემული სიტყვა აგრეთვე მოიპოვება მენქსის – Manx ენაში Inver-ის ფორმით. **Inver, Inverarnan, Inverallan, Inveraldie, Inveralmond Inverness, Inveramsay, Inveran, Inveraray, Inverbervie, Inverclyde, Inveresk, Inverfarigaig, Invergarry, Invergordon, Invergowrie, Inverhaddon (or Innerhaddon), Inverkeilor, Inverkeithing, Inverkeithney, Inverkip, Inverleith, Invermoriston, Inverness, Inveroran, Invershin, Inversnaid, Inverugie, Inverurie, Kilniver, Lochinver, Rossinver**.

პრეფიქსი **penn-** ნიშნავს „გორაკს, მწვერვალს, თავს, მთავარს“ – **“hill, top, head, chief”** (Welsh pen) + possibly *kelli ‘to stand’ (Welsh gelli): **Pencoyd, Penge, Penketh**.

როგორც ცნობილია, პრეფიქსი **“Llan- (lan, lhan)”** წარმოშობილია ძველი უელსური სიტყვიდან, რომელიც ნიშნავდა „ეკლესიის ეზოს, სასაფლაოს“, შემდეგ კი მიიღო მნიშვნელობა „ეკლესია“, „ეკლესიის მრევლი“: **Lanteglos, Lanercost, Lhanbryde, Llandeilo, Llandoverly, Llandudno, Llandysul, Llanelli, Llanfyllin, Llangefni, Llangollen, Llanidloes, Llanrwst, Llantrisant, Llani-shen, Llanybydder, LLanwenog, Llannwnen** და ა.შ.²

შოტლანდიასა და ირლანდიაში რამდენიმე ტოპონიმი შედგება სიტყვისგან **kirk**, რომელიც ნიშნავს „ეკლესიას“ – Church O.E. cirice “church, public place of worship, Christians collectively”, from W.Gmc. *kirika (cf. O.S. kirika, O.N. kirkja, O.Fris. zerke, M.Du. kerke, O.H.G. kirihha, Ger. Kirche), from Gk. kyriake (oikia), kyriakon doma “Lord’s (house)”, from kyrios “ruler, lord”. მოცემული კომპონენტი მოქცეულია სიტყვის თავში: **Kirkcaldy, Kirkham, Kirkwall, Kirkstead** ან ბოლოში: **Colkirk, Falkirk, Laurencekirk, Ormskirk**, და ა.შ.

გაელური (გელური) სიტყვა **cil** ნიშნავს „ეკლესიას“. რამდენიმე გეოგრაფიული სახელი ირლანდიაში და შოტლანდიაში იწყება პრეფიქს-

¹ Adrian Room Place, – *Names of the World*. Second edition. USA, 2005, გვ. 175.

² BBC Wales. What’s in a name: Llan, – <http://archive.is/izWH>.

სით, რომლის ანგლიზირებული ფორმა **Kil-** წარმოშობილია **Cill-** იდან, რომელიც ნიშნავს „ძველ ეკლესიას“: **Kilmarnock, Killead, Kilkenny, Kilmore, Kilrea, Kilrenny, Kilsyth** და ა.შ.

კამბრიის საგრაფოში კელტური ტოპონიმები მეტწილად ასახავს მდებარეობის ლანდშაფტურ თავისებურებებს (მაგალითად მთები **Blencathra** და **Helvellyn**). კელტებმა ასევე მისცეს სახელწოდება ბევრ მდინარეს, ისეთებს როგორცაა **Ehen** და **Cocker**.

მდინარე თემზის სახელწოდება **Thames** (O.E. Temese, ლათ. L. Tamesis (51 Before Christ), მომდინარეობს ბრიტი ტომის კელტური სიტყვიდან Tamesa, რომელიც წარმოშობილია ბრიტანული სიტყვისაგან “tam” = **dark**, რომელიც ნიშნავს „მუქს“.

მდინარე ტრენტი – **Trent** სახელწოდება კელტური სიტყვიდან მოდის Trent in Gael. და შესაძლოა ნიშნავდეს “strongly flooding” ის შედგება სიტყვებისგან tros (“over”) and hynt (“way”) სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ ნიშნავს crooked stream – მრუდე დინებას.

სიტყვა სევერნი – **Severn** ფიქრობენ¹ რომ წარმოიშვა გაურკვეველი მნიშვნელობის კელტურისახელისგან ***sabrinn-ā**. სხვადასხვა ენაში მან მიიღო შემდეგი სახელწოდება: რომაელები მას უწოდებდნენ **Sabrina**-ს, უელსურზე ჰქონდა ფორმა **Hafren**, ხოლო ინგლისურ ენაზე კი **Severn**. მოგვიწოდებით, ხალხურ ეტიმოლოგიაზე დაყრდნობით მითიური ამბავი მოგვითხრობს ქალთევზა **Sabrina**-ს ისტორიას, რომელიც ჩაიძირა მდინარეში. ბრეტონულ მითოლოგიაში საბრინა ასევე ითვლება მდინარე სევერნის ქალმერთად.

ბრიტანეთის ქალაქთა უმეტეს სახელწოდებებში ხშირად შეინიშნება კელტების მიერ ლათინურიდან **castra** ნასესხები სიტყვა **ceaster, caester**. ინგლისში რამდენიმე ქალაქია აღნიშნული კომპონენტით – **Chichester, Colchester, Manchester, Silchester, Winchester., Rochester, Dorchester, Lancaster Lancaster, Doncaster** და ა.შ. ქალაქთა თანამედროვე სახელწოდებები, რომლებიც განლაგებულია ადრინდელ რომაელთა გამაგრებულ ადგილებში, ხშირად პირველ კომპონენტებად აქვთ კელტური და რომაული ძირები **Gloucester** (ლათ. Glevum English county, Old English Gleawceaster, from Latin Coloniae Glev (2c.), from Gleva, a Celtic name meaning “bright place” (perhaps influenced by Old English gleaw “wise, prudent”) + Old English ceaster “Roman town”), **Worcester** (Uueogorna civitas- from Weogora, a tribal name).

ლონდონის ზუსტი ეტიმოლოგია უცნობია. რომაელთა მიერ ინგლისის დაპყრობამდე ლონდონი იყო კელტური სოფელი სახელწოდებით **Llyn din (Lynn Dun) Llyn „ტბა“ dun – „გამაგრებული ნაგებობა“**. კელტები მას უწოდებდნენ **Llyndid**-ს. რიჩარდ ქოუტსმა 1998 წელს წამოაყენა განმარტება, რომ სიტყვა წარმოებული იყო კელტებამდელი ძველევროპული „ლოვო-

¹ R. Coates. A New Explanation of the Name London, – Transactions of the Philological Society. Vol. 96, № 2, 1998, გვ. 203-229. ელექტრონული ვერსია: <http://appleton-magic.com/londonname.htm>.

ნიდადან“, რაც „ფონფართო მდინარეს“ აღნიშნავს. მისი ვარაუდით ეს სახელი მდინარე თემზას იმ ნაწილს ეწოდებოდა, რომელიც ლონდონში მიედინება. აქედან კი დასახლებამ კელტური ფორმა „ლოვონიდონიონი“ (**Lowonidonjon**) მიიღო. 1889 წლამდე ლონდონი მხოლოდ ქალაქს ეწოდებოდა, შემდგომ კი ლონდონის საგრაფოსა და დიდ ლონდონზეც გავრცელდა.

მაშასადამე, კვლევაში წარმოდგენილი იყო კელტური წარმოშობის ტოპონიმური სახელების მხოლოდ გარკვეული ნაწილი. ლინგვისტური თვალსაზრისით ჩავატარეთ კელტურ ტოპონიმთა სემანტიკური და მორფოლოგიური ანალიზი, როგორც დიაქრონულ ასევე სინქრონულ ქრისტში.

MANANA SHELIA¹

TOPONYMS AS ELEMENTS OF LEXICAL SYSTEM

Toponymy is taxonomic study of place-names, based on etymological, historical, and geographical information. A place-name is a word or words used to indicate, denote, or identify a geographic locality such as a town, river, or mountain.

It should be noted that toponymy is concerned with the linguistic evolution (etymology) of place-names and the motive behind the naming of the place (historical and geographical aspects). Most toponymy, however, has concentrated on the etymological study of habitation names, often neglecting the study of feature names and the motive behind the naming of the place.

The studies within a language usually follow three basic assumptions: every place-name has a meaning, including place-names derived from personal names; place-names describe the site and record some evidence of human occupation or ownership.

The subject of toponyms is a complicated problem. The place names of Britain are of diverse origins, largely due to historical changes in language and culture.

Place names in Great Britain contain three broad elements: personal names (or pre-existing names of natural features), natural features and settlement functions. However, these elements derive from ancient languages which have been spoken in the British Isles, and the combinations in a single name may not all date from the same period, or same language.

Our paper deals with the problem of lexical system of Celtic toponyms and also analyses the question of their structure, etymology and semantic meanings.

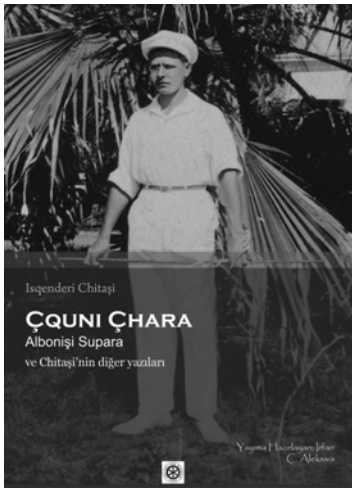
¹ *Manana Shelia* – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

მარინა ჯღარკავა¹

ისქენდერ წითაშის „ჩჰუნი ჭარა“

2012 წელს სტამბოლში ირფან ალექსივამ ახალი რედაქტირებით გამოცა ისქენდერ წითაშის „ჩჰუნი ჭარა“. წიგნში შესულია ლაზური ენის სახელმძღვანელო, რომელიც 1932 წელს სოხუმში დაიბეჭდა (ტირაჟი 675 ეგზემპლარი) და ავტორის სტატიები ენციკლოპედიისთვის ლაზურ ენასა და ლიტერატურაზე, წერილები აფხაზეთში მცხოვრებ ლაზთა მდგომარეობის შესახებ იოსებ სტალინს, ლავრენტი ბერიას და სხვათა მიმართ.

ეს ბიბლიოგრაფიული იშვიათობა და ისქენდერ წითაშის წერილები გერმანელ მეცნიერ ვოლფგანგ ფოიერშტაინმა მოიპოვა ბიბლიოთეკებსა და არქივებში. შემდგომ მან მასალები ახალგაზრდა ლაზ ენათმეცნიერ ირფან ალექსივას გადასცა. რუსულიდან და გერმანულიდან თურქულად თარგმნაში, ტექსტების გამართვაში, რედაქტირებასა და გამოცემაში დიდი წვლილი შეიტანეს ბატონებმა ერგუნ კონაქჩიმ, ნურთენ ქურნაზიმ, ჰასან უზუნჰასანოღლიმ, ლაზური კულტურის ცენტრის თავმჯდომარემ მემედალი ბარიშ ბეშლიმ და ი. ალექსივას მეუღლემ კადერინამ, რომელმაც დააფინანსა წიგნის გამოცემა.

ლაზური სათაური „ჩჰუნი ჭარა“, რაც ქართულად ითარგმნება როგორც „ჩვენი წერა“, თითქოს სპეციალურად შეურჩევიაო ისქენდერ წითაშს. ნაშრომი ლაზური წერა-კითხვის, ლაზური ენის სახელმძღვანელო და აფხაზეთში მცხოვრებ ლაზთა ისტორიის მცირე, მაგრამ მნიშვნელოვანი მონაკვეთის დოკუმენტიცაა; ანუ წერა და ბედისწერა იმთავითვე გაუერთიანებია ავტორს, რომელიც, ეტყობა, გრძნობდა, თუ რა ელოდა მის ხალხს და თავად მასაც.

¹ მარინა ჯღარკავა – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

გადავავლოთ თვალი ლაზთა ცხოვრების ქარცეცხლიან პერიოდს: მას შემდეგ, რაც 1461წ., როცა ოსმალებმა დაიპყრეს ტრაპიზონის სამეფო, ლაზურ ენასა და ლაზთა კულტურას თურქულმა დააჩნია დიდი კვალი. შემდგომ, 1877-1878წწ. რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად, 1878 წლის ბერლინის ხელშეკრულებით რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მოექცა ჩრდილო-აღმოსავლეთ ლაზეთი (ქალაქ ბათუმის ჩათვლით), ოსმალური სანჯაყის ცენტრმა კი ბათუმიდან გადაინაცვლა ქალაქ რიზეში. ცარიზმმა რუსული ენის დაკანონება სცადა. ამავდროულად ლაზეთის მედრესეებში სწავლება ჩეულებრივ თურქულად მიმდინარეობდა. ამის საპასუხოდ ლაზეთმა 1910 წელს აბდულა ამიქ ჰასანოღლუს ხელმძღვანელობითა და ინიციატივით შეადგინეს წერილი სწავლა-განათლების ქართულ ენაზე შემოღების მოთხოვნით, რასაც ქართველი საზოგადოება დიდი მხარდაჭერით შეხვდა, მასწავლებლებიც მზად ყოფილან ლაზეთში სამუშაოდ, მაგრამ ლაზთა ამ სამომავლო ნამოწყებას 1914 წელს დაწყებული პირველი მსოფლიო ომმა შეუშალა ხელი. ბრესტის ზავის შედეგად ლაზეთი თანამედროვე თურქეთის შემადგენლობაში აღმოჩნდა.¹ 1921წ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამარცხების შემდეგ ლაზისტანის ტერიტორია გაყოფილ იქნა სსრკ-სა და ქემალისტურ თურქეთს შორის.²

XX საუკუნის დასაწყისში აფხაზეთსა და სამეგრელოში მცხოვრებ ლაზთა უმრავლესობა თურქეთიდან იყო გადმოხიზნული. აფხაზეთში ლაზები დასახლებულან XIX საუკუნის 80-იან წლებში, მაგრამ 1921-1929 წლებში მასობრივად დაბრუნებულან თურქეთში.³ ამ წლებში აფხაზეთიდან თითქმის 4500 ლაზი დაბრუნებულა უკან, რასაც გულისტკივილით სწერს ი. ნითაში სტალინს თავის წერილში, რომელიც 1935 წლის 11 თებერვლითაა დათარიღებული.⁴

5000 ლაზი დარჩენილა აფხაზეთში. მათ შედარებით შექცეულ ნაწილს იჯარით აუღია მიწის ნაკვეთები ადგილობრივი მაცხოვრებლებისგან, ძირითადად კულაკებისგან; უმეტესობა მენახვევრედ უდგებოდა აფხაზებსა და მეგრელებს.⁵ ლაზები განიცდიდნენ მიწების უკმარისობას. თუმცა, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ისინი ძირითადად თევზჭერას მისდევდნენ და მეზღვაურები იყვნენ და ამიტომ უფრო მოითხოვდნენ ხელის შეწყობას არტელების დასაარსებლად. აფხაზეთის მთავრობამ გამოუყო მათ მიწები ბზიფის ხეობასა და კოლმეურნეობა „მჭითა ლაზისტანის“ („ნითელი ლაზისტანი“, შემდგომ კინდლის საბჭოთა მეუწეობა) ტერიტორიებზე,

¹ მ. ჩუხუა. ლაზები. ეთნოგენეზისი, ენა, განსახლება, – http://www.diaspora.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=21&info_id=185.

² Ассимиляция лазов в Турции, – lazeti.narod.ru/asimil.html.

³ İsqenderi Chitaşi. Çqunı Çhara. Albonişi Supara ve Chitaşi'nin diğەر yazıları (Tırkıbasım – Sözlük). Yayımaz Hazırlayan: İrfan Ç. Aleksiva. İstanbul, 2012, გვ. 130.

⁴ İsqenderi Chitaşi. Çqunı Çhara, გვ. 130.

⁵ Лазистан, – ru.wikipedia.org/wiki/Лазистан.

მაგრამ მიგრაცია არ შეჩერებულა. მიზეზად ი. წითაში ასახელებს მძიმე მატერიალურ მდგომარეობას, კადრების მომზადების დაბალ დონეს, კადრების უკმარისობას, ლაზური თემის წარმომადგენელთა სიმცირეს ქვეყნის მთავრობაში და სხვ.¹

ლაზთა მიგრაციას ხელი ვერ შეუშალა ვერც ლაზური ენის სწავლების შემოღებამ სკოლებში. სწორედ ამ მიზნით შექმნა ისქენდერ წითაშმა სახელმძღვანელო „ჩქუნი ჭარა“.

ცნობილია, რომ XIX საუკუნის 70-იან წლებში, ძლიერი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ეპოქაში, ფაიკ ეფენდიშმა შექმნა ლაზური ანბანი არაბულის საფუძველზე; მანვე შეადგინა ლაზურის გრამატიკა და დაწერა რამდენიმე ისტორიული ნაშრომი; სულთან აბდულ ჰამიდ II-ს რეაქციული ძალები სასტიკად გაუსწორდნენ ფაიკს – იგი დააპატიმრეს, ხოლო მისი შრომები საჯაროდ დაწვეს.

1927 წელს შეიქმნა ლაზური ანბანი ლათინურზე დაყრდნობით, 1929 წელს კი რეფორმაცია განიცადა და გავრცელდა.²

ი. წითაშმა დიდი წვლილი შეიტანა მშობლიური ლაზურის პროპაგანდასა და გავრცელებაში. „ჩქუნი ჭარა“ საინტერესოა არა მხოლოდ, როგორც ანბანის სასწავლო სახელმძღვანელო, არამედ საყურადღებო მასალას გვანვდის ისტორიოგრაფიისა და ლინგვისტიკის თვალსაზრისით. ლაზური წერა-კითხვის სწავლების მიზნით ავტორს შეუქმნია მცირე მოცულობის მოთხრობები და ლექსები, რომლებშიც აღწერილია საბჭოთა პერიოდის დასაწყისში ლაზთა ყოფა-ცხოვრების, „მჭითა ლაზისტანის“ დაარსების, მუშათა და გლეხთა საქმიანობის ამსახველი სურათები. მაგ., სასწავლო სტატია „მჭითა ლაზისტანი“ გადმოგვცემს:

ფუკარა ლაზეფეს ლეტა ვარ ულუტეს „ლარიბ ლაზებს მინა არ ჰქონდათ“. **მაგვერდალობა იქომტეს დო ჰამუთე სქიდუტეს** „მენახევერობას მისდევენენ (აკეთებდნენ) და ამით ცხოვრობდნენ“. **აბაზასტანიში ჰუქუ-მეთის ჰაია უჩქიტუ დო ნუშველუ ფუკარაფეს** „აფხაზეთის მთავრობამ ეს იცოდა და დაეხმარა ლარიბებს“. **სკურჩაში ლიმანის, არ დიდი ფერი ქომეჩუ მუთეფეს** „სკურჩის ყურეში ერთი დიდი ადგილი მისცა მათ“. **ჰემ ლეტას დოთეშქილეს კოლმანი დო ჯოხო ქოგაოდვეს** „მჭითა ლაზისტანი“ „იმ მინაზე ჩამოაყალიბეს კოლმეურნეობა და სახელი დაარქვეს „წითელი ლაზისტანი“. – **მუჭოში სქიდუნან „მჭითა ლაზისტანის?“** „როგორ ცხოვრობენ „წითელ ლაზისტანში?“. **კაი სქიდუნან** „კარგად ცხოვრობენ“. **ჰენთეფეს ულუნან არ კელე მთელიში, ოკოლამთინერი ლეტა დო მალი, მაყურანი კელე კატა კოლმანურის ულუნ მუში, დოხმელი მანჯენალა** „მათ აქეთ ერთი მხრივ ყველასი, საერთო მინა და საქონელი, მეორე მხრივ თითოეულ კოლმეურნეს აქვს თავისი, კერძო საკუთრება“. **მთელიში, ოკოლამთინერი რენ: ლეტა, მალაზა, მაშინა დო ქოთანეფე; ოკულე მჩალიშუ ჯოგი**

¹ Isqenderi Chitaşi. Çquni Çhara, გვ. 130-134.

² Isqenderi Chitaşi. Çquni Çhara, გვ. 124.

– ცხენი, ხოჯი, ჯამუშეფე დო ბჟაში ჯოგი – ფუჯეფე „ყველასი,საერთო არის: მინა, სასიმინდე, მანქანა და (სახნისები) იარაღები; შემდეგ გამწევი (მომუშავე) ჯოგი – ცხენი, ხარი, კამეჩები და რძის ჯოგი – ძროხები“. დობელი მანჯენალას, კატა კოლმანურის ულუნ: გვერდი ჰექთარიშაქის ლეტა, ოხორი, ბაკი, ბალუ დო უაონუნ: ნა გეხედუნ ცხენი, ჟურ-სუმ ფუჯი, ქოთუმე დო ჩქვა ჰემუს ნა უნონასთერი „კერძო საკუთრებაში, ყველა კოლმეურნეს აქვს: ნახევარ ჰექტარამდე მინა, სახლი, ბოსელი, ბელელი და ჰყავს: შესაჯდომად ცხენი, ორი-სამი ძროხა, ქათამი და სხვა რაც უნდა“.¹

ჩქუნი ოჩალიშუ „ჩვენი სამუშაო“, კოლმანიში ბაკის „კოლმეურნეობის ბოსელში“, ჩქუნი ოკოდუ „ჩვენი მშენებლობა“, ნოხლენი ოსქედინუ „ადრინდელი ყოფა“, ნანა – მამგურე „დედა – მოსწავლე“, კითხერი ტან „ნასწავლი იყონ“, ნოხლენი ოგურუ „ადრინდელი სწავლა“ და ა.შ. სხვა სასწავლო სტატიებში ნანილობრივ, მაგრამ მაინც ჩანს აფხაზეთში მცხოვრებ ლაზთა, კერძოდ კი კოლმეურნეობა „მჭითა ლაზისტანის“ კოლმეურნეთა, იმდროინდელი ყოფის, მისწრაფებების, მომავლის შენების სურვილი და პათოსი, რაც, რა თქმა უნდა, ავტორს ბოლშევიკური თვალთახედვის დაცვით აქვს გადმოცემული. სახელმძღვანელოში არის ბუნების სურათები, წელიწადის დროთა, მცენარეებისა და ცხოველების, ტექნიკის მაშინდელი სიახლეების, მათი დამახასიათებელი ნიშნებისა და ადამიანისთვის მათი სარგებლიანობის აღწერა და სხვა ინფორმაცია, რაც მოსწავლეებს აცნობდა გარემოსა და სამყაროს.

ლინგვისტური თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს ავტორის სტილის დახვეწილობა. ეს გასაკვირი არაა, რადგან ი. ნითაში გახლდათ ჟურნალისტი, მწერალი და მთარგმნელი, მაგრამ ის, რომ მან მცირე სიუჟეტებში შეძლებისდაგვარად გამოიყენა მდიდარი და მრავალფეროვანი ლექსიკა, რათა რაც შეიძლება მეტი სიტყვა და ფრაზა ესწავლებინა და ამით შეენარჩუნებინა ლაზებისთვის მშობლიური მეტყველება, დღევანდელი გადასახედიდან უდავოდ დასაფასებელია.

აღსანიშნავია ისეთი ლექსიკური ერთეულების შექმნისა და დანერგვის მცდელობა, როგორებიცაა: კოლმანი „კოლმეურნეობა“, კოლმანური „კოლმეურნე“, მაგვერდალობა „მონახვერეობა“, თი-გემჩალობა „თავმჯდომარეობა, მართვა“, მადულიე „მუშა“, მახაჩალი „გლეხი (მთოხნელი)“, ოშქანურა „საშუალო გლეხი“, სოვეთიარი „საბჭოთა“, სოვმანეფე „საბჭოთა მეურნეობა“, ხამფა „კულაკი“ (ხამფა ლაზურში ჩვეულებრივ ნიშნავს მდიდარს, ბობოლას), მაზაჰმეთეფე „ჩაგრულები“, მაცა „ნიგნი“, მზელურა „საყვირი“, დოგურონი „სასწავლებელი“, დოლორენა „შინაარსი“, როცხინა „ციფრი, რიცხვი“, გიანჯლონერი „ბელადი (გეზის მაჩვენებელი)“ და სხვ. ფრაზეოლოგიური ერთეულები: ოთასუ-ორგუშ პლანი „ხვნა-თესვის გეგმა“, სოციალიზმიშ ოკოდუ „სოციალიზმის შენება“, მჭითა ორდუ „წითელი არმია“, სოვეთიარი მანჯენალეფე „საბჭოთა

¹ Isqenderi Chitaşi. Çquni Çhara, გვ. 49.

მეურნეობები“, **დობმელი მანჯენალა** „კერძო საკუთრება (მეურნეობა)“...

ეს ლექსიკური ერთეულები ავტორის (ი. წითაშის) შექნილია, რაც იმითაც დასტურდება, რომ არც ნიკო მარის ჭანურ-რუსულ ლექსიკონში, არც შემდგომ გამოცემულ სხვა ლაზურ ლექსიკონებში ისინი არაა დაფიქსირებული. რა თქმა უნდა, დღევანდელ ლაზურ მეტყველებაში ეს სიტყვები და ფრაზები არ გამოიყენება, მაგრამ მათი ანალიზისას გვეძლევა საშუალება კიდევ ერთხელ მივადევნოთ თვალი ლექსიკის განვითარებისა და გამდიდრების გზებს.

სახელმძღვანელოში შიგადაშიგ ვხვდებით ბოლშევიკურ ლოზუნგებს, რომლებიც ი. წითაშს ლაკონურად და ოსტატურად უთარგმნია. მაგალითად:

სქიდას მადულიეფუმ დო მახაჩქალეფუმ ოკაკათუ! „გაუმარჯოს მუშათა და გლეხთა ერთობას!“ (სქიდას = იცოცხლოს);

ლენინი რენ მთელი დუნიაშ პროლეტარეფუმ გიანჯლონერი! „ლენინი არის მთელი მსოფლიოს პროლეტარების ბელადი!“ (გიანჯლონერი = გზის მაჩვენებელი; სიტყვისგან **ონჯლონუ** გაგზავნა);

უკითხუ წალონას სოციალიზმი ვარ იკოდენ! „უსწავლელ ქვეყანაში სოციალიზმი ვერ აშენდება!“ (ლენინი).

სახელმძღვანელოს ერთვის ლაზურ-თურქულ-რუსული მცირე ლექსიკონი.

„ჩქუნი ჭარას“ აგებულებას, ტექსტების შინაარსობრივ მხარეს, ლექსიკასა და მორფო-სინტაქსის საკითხებს შესაძლებელია ცალკე კვლევა მიეძღვნას.

ბოლოს ავტორი მკითხველს ამცნობს, რომ ესაა პირველი ლაზური სახელმძღვანელო, რომელიც ემსახურება სწავლა-განათლებისა და კულტურის განვითარების საქმეს. ისქენდერ წითაში მადლობას უხდის ვინმე კასიაკოვს, რომელსაც დიდი დახმარება გაუწევია ამ წიგნის გამოცემაში.

ისქენდერ წითაშის „ჩქუნი ჭარა“ განკუთვნილი იყო სკოლებისთვის, სადაც ლაზური ცალკე საგნად უნდა ესწავლებინათ. სამწუხაროდ, 30-40-იანი წლების საბჭოთა პოლიტიკის ქარცეცხლს შეეწირა მრავალი ოჯახი, მათ შორის ლაზებისა; ბევრმა მათგანმა მოახერხა თურქეთში გადასვლა, ბევრი გადაასახლეს შუა აზიის რესპუბლიკებში; კოლმეურნეობა „მჭითა ლაზისტანიც“ დაიშალა და მის ადგილას შემდგომში კინდლის საბჭოთა მეურნეობა შეიქმნა, სადაც ლაზთა ორიოდე ოჯახი ყოფილა შემორჩენილი.

წითაში ისქენდერ თეიმურაზის ძე, დაბადებული 1904 წელს ვინეში (თურქეთის ლაზისტანში), იყო ნიკო მარის მოსწავლე პეტერბურგში, მოღვაწეობდა საქართველოში (აფხაზეთში), მუშაობდა ბაქოში აკადემიაში, 1938 წლის 10 ივნისს დააპატიმრეს, 22 ივნისს მოკლეს.¹ მის მოკვლას თურქეთის ლაზები, სამწუხაროდ, ქართველებს აბრალებენ.² 34 წლის

¹ Сталинские списки, – <http://stalin.memo.ru/names/p403.htm>.

² Ğitaşı Iskenderi, – *Ağani Muruzxi*. Istanbul, №2, 2013.

ასაკში ი. წითაში (თავისი ხალხის დიდი პატრიოტი) იმ მუხანათურ დროს კიდევ ერთი მსხვერპლი გახდა სტალინური რეპრესიებისა.

2012 წელს სტამბოლში დაბეჭდილ წიგნს (**ისქენდერი წითაში**. „ჩქუნი ქარა“. *ალბონიში სუფარა* = **ისქენდერ წითაში**. „ჩვენი წერა“. ანბანის სახელმძღვანელო) ბოლოში დართული აქვს ლაზურ-თურქული ლექსიკონი – სიტყვათა საძიებელი, რომელიც გამომცემელმა ირფან ალექსივამ შეადგინა. ამდენად, ეს გამოცემა უდავოდ ფასეულია მეცნიერთათვის და ლაზეთის ისტორიით, ლაზურით დაინტერესებულ პირთათვის.

MARINA JGARKAVA¹

“CHQUNI TSHARA” BY İSKENDER TZITAŞI

Young scientist İrfan Ç. Aleksiva published the book “Chquni Tshara” by Iskender Tzitaşı in Istanbul in 2012. The publication was prepared also by Ergün Konakçı, Nurten Kurnaz, Hasan Uzunhasanoğlu, Mehmedali Barış Beşli. This work was funded by İ. Aleksiva’s wife Kaderina. Wolfgang Feurstein transferred documents and the first edition of the textbook to them.

“Chquni Tshara” of İskender Tsitashi was published in Sokhumi in 1932. This is textbook for teaching of Laz alphabet and reading. In educational texts the author tells about the life of the Laz peasants and artisans, craftsmen in Abkhazia in the 20-30-ies of the 20th century. There are descriptions of the nature, the seasons, plants and animals, the innovation technology of those years and etc. In book İskender Tsitashi included some little texts about of life of collective farm “Mchita Lazistani” (“Red LazisTan”). İskender Tsitashi has also created a new vocabulary, new words and phrases on the Laz language. At the end of the textbook there has added a Laz-Turkish-Russian dictionary (50 new words).

In the “Chquni Tshara” of 2012 İ. Aleksiva have included Iskender’s letters to the government and other documents.

This publication will be interesting to linguists, historians, social scientists and to persons who are learning Laz language.

---

¹ **Marina Jgarkava** – Post-Graduate Student, Sokumi State University.

ე ბ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

დიანა ალანია¹

სლოო კაკ პრედმეტ ლეკსიკოლოგიკესოო ისსლეოვანია

ვ ცენტრე რუსოოო ეზიკოზნანია ვსეგდა ბილო სლოო – ოსოონია ედინი-ცა ეზიკა, ნა კოოორია სტოოილს ვსე ოსალსნია კატეგორიი, ასპექტი და რაზდე-ლს ეზუკენია ეზიკა.

ოორომნოე ზნაკენია დია ოპრედელენია კარაკტერნს ოსოებნოესთ სლოო იმელი ტრუდი აკადემიკა ვ.ვ. ვინოგრადოვა.

სოოდავა ეკენი ოო გრამმატიკესოო სტოოე ეზიკა ვ.ვ. ვინოგრადოვ სტა-ვილ ვ ცენტრ ვნიმანია ფუნკციონიროენი სლოო (ედინსტო ლეკსიკესოო და გრამმატიკესოო ზნაკენი). პრეჟდე კემ ობრატისა კ ისსლეოვანიუ ედინ-იც ბოლეს ვსოკოოო პორიაკი (სლოოსოკეტანია და პრედლოენია), კოოორეს ოს-ნოოვიანოესა ნა სლოე, ვ.ვ. ვინოგრადოვ² რეშილ პრობლემუ სლოო კაკ ოდელ-ნოი საოსტიათელნოი ედინიცი, თ.ე. ოთლიკე სლოო ოთ მორფემს და სლოოსო-კეტანია (პრობლესა «ოდელნოესთ სლოო») და ოპრედელილ, კოო სლოო, ოსტავაესა ცელნოი ედინიცი («პრობლესა თოჟდესტვა სლოო»), მოკეტ ვსტუპათ ვ რა-ზლიკნს ფორმახ.

იდეი ვ.ვ. ვინოგრადოვა პოლუკილს დალსნესოე რაზვიტე ვ ტრუდა ოთ-ესოთენნს ეზიკოვედოვ,³ გდეს სლოო პრედსტავესა კაკ ედინიცი ლეკსიკო-სე-მანტიკესოო სისტემს ეზიკა. ვ დალსნესოე ეკენი დარაზბათვიანოეს ოს-ნოონს პოლოენია, კასაოკიესა ვნუტრენნეი სტოონს სლოო, თ.ე. ლეკსიკესო-ო ზნაკენია. პრე ეთო ვსეგდა პოძკრეკივალსა ვსაე ლეკსიკოლოგიი და ლეკ-სიკოგრაფიი.

სოოდავა ეკენი ოო სლოე, ეკენი პოკაზალი, კოო ეზიკ ობესოთენნოე ეკენი და ოსოონი ედინიცი ეზიკა ეკლესა სლოო, კერეზ კოოორე ოსტანა-ვილესა ვსაე ეზიკა ს მსლენიემ, რაზვიტემ ობესოთა და ეგო ისტორიეი. მსლენიე ნაოოდილ სოე ვსაე ეკენი და ოტრაჟენი ვ სლოარე თაკ ჟე, კაკ და

---

¹ დიანა ალანია – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუ-მის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ვ. ვ. ვინოგრადოვ. იზბრანნიე ტრუდი. *ისსლეოვანია პო რუსოოი გრამმატიკე*. მ., 1975, სტრ. 33-50.

³ ო. ს. ახმანოვა. ოკერკი პო ობესი და რუსოოი ლეკსიკოლოგიი. მ., 1957, სტრ. 33.

во всем строе языка.

В живом словесном единстве высказывания элементы взаимосвязаны и соотносительны, таким образом слово является частью сложного единства, которое возникает в речи. Каждому лексикографу ясно, что значение слова, объективно существующее в языке, реализуется в устойчивых и относительно устойчивых словосочетаниях, в которых это слово поворачивается разными семантическими гранями. Слово характеризует лексическая раздельность и семантическая самостоятельность. Автономность слова позволяет нам рассмотреть основные таксономии лексикологии с точки зрения их актуализации в речи.

Следует начать с «тождества слова». Для проблемы «тождества слова» понимание возможности его варьирования является важным потому, что «если бы слово представляло собой в каждом отрезке речи, выделяемом в качестве Слова, нечто совершенно неповторимое, невоспроизводимое, не тождественное тому, что мы находим в каких-либо других отрезках речи, то никакого обмена мыслями между людьми посредством слов не существовало бы».¹ Только выяснив те условия, при которых выделенные нами единицы остаются равными себе при каждом воспроизведении, можно решить вопрос о разграничении полисемии и омонимии, энантиосемии и антонимии, а также проникнуть в сущность синонимии.

Омонимия является одной из тех категорий, которая постоянно находится в центре внимания как лексикологов так и лексикографов. И это вполне естественно, т.к. работа над любым словарем начинается с отделения одной лексической единицы от другой. «Омонимия² в языкознании – звуковое совпадение различных языковых единиц, значения которых не связаны друг с другом. Лексические омонимы – одинаково звучащие слова, не имеющие общих элементов смысла (сем) и не связанные ассоциативно. Возникновение в языке омонимов вызвано разными причинами: в результате звуковых изменений (лук - растение, лук – для стрельбы); заимствование иноязычного слова: (брак - изъян /из немецкого/ и брак – женитьба /исконно русское/»).

Трудность разграничения полисемии и омонимии приводит некоторых ученых к утверждению, что омонимии целесообразно считать только слова различные по происхождению. Этот вопрос не только лингвистической теории, но и лексикографической практики. Полисемия³ (многозначность) – наличие у единицы языка более одного значения – двух или нескольких. Часто, когда говорят о полисемии, имеют в виду прежде всего многозначность слов как единиц лексики.

Лексическая полисемия – способность одного слова служить для обо-

¹ А. И. Смирницкий. Лексикология английского языка. М., 1956, стр. 36.

² Лингвистический энциклопедический словарь. Главный редактор. В. Н. Ярцева. М., 1990, стр. 344-345.

³ Лингвистический энциклопедический словарь, стр. 382.

значения разных предметов и явлений действительности: поле: 1. безлесное пространство; 2. обрабатываемая под посев земля; 3. чистая полоса по краю книги, рукописи; 4. (мн.ч.) край шляпы и т.д. То, в каком из лексических значений выступает слово, определяется его сочетаемостью с другими словами: «собирать цветы в поле»; «ржаное поле»; «футбольное поле»; «электромагнитное поле»; «заметки на полях»; «шляпа с широкими полями» и т.н.

Реализацию того или иного значения слова осуществляет более широкий контекст или ситуация и общая тематика речи. Между значениями многозначного слова существует определенная связь, что дает основание считать их значениями одного слова в отличие от значений слов омонимов.

Энантиосемия – это термин для обозначением ситуации, когда одно слово имеет два противоположных значения: например во фразе «прослушать лекцию» глагол «прослушать» можно понять как воспринять так и «отвлечься и не услышать». Он давно используется в лексикологии. В «Словаре лингвистических терминов» энантиосемия¹ определяется как: «1. (поляризация значений). Способность слова (морфемы и т.п) выражать антонимические значения; 2. То же, что антифразис, т.е. троп, состоящий в употреблении слов в противоположном смысле (в сочетании с особым интонационным контуром)».

На семантическом уровне энантиосемия фигурирует как частный случай полисемии, иногда граничащий с омонимией. Появление энантиосемических лексико-семантических вариантов является результатом исторического развития языка и вполне естественно, что когда семантические связи между главным номинативным значением слова и энантиосемическим становятся слабее, то лексико-семантические варианты обособляются в отдельные слова, омонимичные друг другу. Примером такого расхождения может служить русское слово «обнести», например: «обнести гостей, всех сидящих за столом кувшином, напитками, чаем» и «обнести кого-нибудь одного, некоторых из сидящих за столом вином, угощением» (не предложить, не угостить).²

Найти в языке абсолютно равнозначные слова практически невозможно. Живой человеческий язык не допускает сосуществования абсолютных синонимов. Каждое слово, хотя оно и может выражать как будто бы то же понятие, что и другое слово, синонимичное ему, всё же отличается от него теми или иными признаками.

Синонимы – слова, различные по звучанию, но тождественные или близкие по значению, нередко отличающиеся стилистической окраской: здесь – тут, жена – супруга, смотреть – глядеть, родина – отечество, отчиз-

¹ О. С. Ахманова. Словарь лингвистических терминов. М., 1966, стр. 526.

² О. С. Ахманова. Словарь омонимов русского языка. М., 1974, стр. 174.

на; храбрый – смелый, отважный, бесстрашный, безбоязненный, неустрашимый, удалой, лихой. Группа слов, состоящая из нескольких синонимов, называется синонимическим рядом, в котором выделяется доминанта – основное, стержневое, опорное слово. В последнем примере доминантой ряда является слово храбрый.

Русский язык богат синонимами. Языковедческое изучение синонимии всегда имело целью выявить возможности определения и описания их различий. Вся история синонимии состоит в том, чтобы разъяснить «оттенки» значения в случае идеографических синонимов и разные коннотации в случае синонимов стилистических. Как отмечает Р.А. Будагов¹: «Язык – это сложная система, служащая не только для простого именованя предметов и явлений, но и для выражения мыслей и чувств людей, живущих в современном мире. К тому же принцип равенства слов и значений превратил бы язык в неподвижное устройство, лишенное «способности» передавать движение от конкретного к абстрактному, от буквального к фигуральному, от частного к общему». Поскольку синонимам, как и большинству слов, свойственна многозначность, они включаются в сложные синонимические отношения с другими многозначными словами, образуя разветвленную иерархию синонимических рядов. С иными словами синонимы связаны отношениями противоположности, образуя с ними антонимические пары.

Учение о слове в основном ориентировалось и ориентируется на письменную форму как основную единицу языка. Определено изучение слова в звучащей речи (учение об «отдельности слова» и учение «тождестве слова») в единстве устной и письменной форм языка. Современный уровень развития языкознания требует внимательного отношения к устной форме (звучащей речи) как функциональной единице речи, которая является основной и первичной, что подкрепляется прагматикой языкового существования.

Из всего сказанного следует, что изучение такой сложной и многоаспектной проблемы требует тонкого и вдумчивого отношения к языковым фактам и явлениям.

---

¹ Р. А. Будагов. Человек и его язык. М., 1976, стр. 238.

დიანა ალანია

სიტყვა როგორც ლექსიკოლოგიური გამოკვლევის საგანი

სტატიაში წარმოდგენილია სიტყვის, როგორც ლექსიკო-სემანტიკური სისტემის ძირითადი ერთეულის გამოკვლევა; განხილულია ლექსიკოლოგიის მთავარი ტაქსონომიები: „სიტყვის ცალკეულობა“, „სიტყვის იგივეობა“, ომონიმია, პოლისემია, სინონიმია და ენანტიოსემია.

სიტყვის სწავლება ორიენტირებულია წერით ფორმაზე, როგორც ენის ძირითად ერთეულზე. ხმოვან მეტყველებაში ენის სწავლება განსაზღვრულია ზეპირი და წერითი ენის ფორმების ერთობით.

DIANA ALANIA¹

WORD AS THE SUBJECT OF LEXICOLOGICAL RESEARCH

The article presents a study of the word as the basic unit of the lexical-semantic system; also are reviewed the basic taxonomies of lexicology “individual words,” “word identity “, homonymy, polysemy, synonymy and enantiosemy.

The Word Study mainly focuses on the written form of the language as the basic unit. In sounding speech the Word is reviewed in the unity of oral and written forms of the language.

---

¹ *Diana Alania* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

МАКА КАЧАРАВА¹

ЯЗЫКОВАЯ НОРМА.
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

Пишущие о порче русского языка и их оппоненты основное внимание уделяют именно проблеме нормы. Наиболее популярными становятся заимствования, сленг и растущая безграмотность населения. Мы считаем, что эти проблемы при всей их актуальности не столь важны, как указанное выше падение речевой и культурной компетенции представителей русского лингво-культурного сообщества, хотя и связаны с ним. Если бы русскому языку грозили только эти беды, действительно, особого повода для беспокойства не было бы. В связи с этим, необходимо коснуться некоторых проблемных вопросов еще раз.

Различные социальные диалекты (сленг, жаргон, арг) всегда существовали наряду с литературным языком и всегда будут существовать в дальнейшем, бороться с ними бессмысленно и глупо и пустая трата времени. Они всегда будут привлекательны для определенной группы носителей языка в силу их экспрессивности, полисемичности, языковой экономии, потребностей общества и по ряду других причин. Например, бессмысленно заставлять автомобилиста отказаться от удобного для него слова ручник и требовать, чтобы он заменил это слово официальным громоздким термином стояночный тормоз. Замечательное по своей экспрессивности и почти полному отсутствию сколько-нибудь внятного значения слово жесь способно передавать, пожалуй, не поддающиеся исчислению смыслы, порой антонимичные, будет пользоваться повышенным спросом до тех пор, пока не найдется другое слово. Итак, бессмысленно отказываться от сленга, но надо добиваться того, чтобы представители русского лингво-культурного сообщества хотя бы на теоретическом уровне знали границу между литературным языком и ненормированной речью. К сожалению, сегодня носители русского языка не различают этих границ.

---

¹ მაკა კაჭარავა – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

Говоря о норме, необходимо сказать об одном важном аспекте – об экземплификации, что означает образец, та самая образцовая речь, в которой все языковые и речевые нормы соблюдаются и которая призвана служить примером для подражания. В советское время, таким образом служила речь телевизионных дикторов.¹ Таким образом, средства массовой информации поддерживали и закрепляли представления о качественной речи, формируемые в ходе школьного обучения. Что происходит сегодня в этой сфере? Необходимо отметить, что речь, звучащая с телеэкранов, к сожалению, далека от образцовой речи. Особенно это касается ведущих, так называемых, молодежных развлекательных и не только каналов. Порой с их уст можно услышать обценную (нецензурную) лексику, чтобы быть модными, и быть ближе к аудитории. Таковы современные речевые ориентиры молодежи. Аналогичная проблема наблюдается также на официальных телевизионных каналах России. Из уст корреспондентов информационных выпусков мы раз за разом слышим об *опасных прецендентах*, *координальных изменениях* и *неприятных инцидентах*.

Культура нередко трактуется как система коллективного знания, с помощью которого люди моделируют окружающий мир. Такая точка зрения подчеркивает тесную взаимосвязь восприятия, познания, языка и культуры. В русле этой концепции индивидуальные действия людей, неразрывно связанные с коммуникативными процессами, относятся к комплексной системе коллективного знания, передаваемого через язык.

Посредниками в распространении коллективного знания в настоящее время являются СМИ. Отмечая глобальные изменения в современном информационном обществе, связанные с непрерывно развивающимися возможностями массовой коммуникации, необходимо иметь в виду, что эти изменения влияют не только на условия жизни, но, прежде всего, на способ мышления, систему восприятия современного человека и его речь.

Степень значимости текстов тесно связана с категорией языковой нормы, поскольку именно наиболее влиятельные тексты и определяют степень нормативности/ненормативности того или иного языкового явления. Прежде такими образцами служили произведения художественной литературы, поскольку предполагалось, что писатели осознанно относятся к языку своих произведений и не допускают в них ошибок. В связи с этим, Л. В. Щерба отмечает: «Литературная речевая деятельность, то есть произведения писателей, в принципе свободна от неправильных высказываний, так как писатели сознательно избегают ляпсусов, свойственных устной речевой деятельности, и так как, обращаясь к широкому кругу читателей, они избегают

---

¹ Оговоримся, что мы вовсе не считаем эту речь замечательной, ей несомненно не хватало живости, экспрессии, творчества, но в том, что касается соблюдения литературных норм, она была безупречной.

и тех элементов групповых языков, которые не вошли в том или ином виде в структуру литературного языка».¹

Однако, в настоящее время авторитет литературных произведений как нормативных образцов существенно снизился. Это объясняется, с одной стороны, тем, что в связи с общим снижением уровня культуры в обществе, переживающем разного рода социальные потрясения, интерес к классической литературе существенно уменьшился. Ведь современному человеку нужна современная информация и современные взгляды на литературу. Некоторые, конечно же, по-прежнему читают, но, как указывает С. В. Светана-Толстая, «может быть, важно, что читают и какой стала культура чтения?».²

Современная литература может сыграть некую «положительную роль», которая заключается в том, она может сформировать представление о возможностях русского литературного языка.

«Для ортологии релевантна оппозиция высокая литература – низовая литература. Образ языка в определенный период его существования отражается в текстах высокой литературы, которая, обрабатывая «сырой язык», стремится к отбору заданных языковой системой и соответствующих общенациональным языковым пристрастиям вариантов, закрепляет эти варианты в эстетически воздействующих контекстах, выступающих как образцы для подражания. Для низовой литературы язык не является эстетическим объектом, материалом для обработки. Она стремится к натуралистическому, но не образному воплощению языкового быта. Высокая литература формирует у читателя чувство нормы как условие свободы языкового выражения. Лингвистический натурализм низовой литературы создает иллюзию языковой вседозволенности, но фактически демонстрирует полную подчиненность человека говорящего среде языкового обитания и таким образом направленно ограничивает функциональные возможности языка и языковых вариантов. Интеллектуальный и образный примитивизм, небрежность синтаксического высказывания, косноязычие – все это способствует формированию ущербного типа языковой личности».³

Но потребность в чтении даже примитивных беллетристических произведений возникает не у каждого. Чтение объемного литературного произведения – все-таки работа, требующая неких умственных усилий, которых многие избегают. Визуальные образы воспринимаются гораздо легче, к тому же они могут быть и более приятными. Современная массовая культура ориентирована в большей степени на визуальное восприятие яркой

¹ Л. В. Щерба. Языковая система и речевая деятельность. М., 2007, стр. 37.

² С. В. Светана-Толстая. Русский язык в массмедийном пространстве, – *Журналистика и культура русской речи*. №2. М., 2006, стр. 15.

³ Л. П. Быков., Н. А. Купина. Лингвистический натурализм текстов массовой литературы как проблема ортологии, – *Русский язык сегодня*. Вып. 4: Проблемы языковой нормы. М., 2006, стр. 107.

движущейся картинке со звуковым сопровождением, где текст играет подчиненную роль.

Даже традиционные печатные издания существенно повысили свою «наглядность», нередко используя огромные, на полполосы фотографии на каждой странице. Интересно, что часто эти огромные фотографии занимают в газете место, традиционно предназначенное для передовой статьи, выполняя функцию привлечения внимания. И это понятно: издателю легче показать, чем рассказать. Печатные материалы, таким образом, низводятся до уровня объемной подписи под фотографией, но именно речь СМИ в силу своей действенности и постоянного сопровождения человеческой деятельности становится примером для подражания.

Если до определенного момента СМИ придерживались в своей практике общелитературных норм, эталонных для всего общества, то с конца 80-х годов XX столетия разница между традиционными нормативными образцами и средствами выражения, принятыми в СМИ, становится все больше и больше. СМИ не только выполняют функцию формирования и закрепления нормативных образцов речи, но и сами весьма динамично изменяются, делая эти изменения достоянием миллионов потребителей, и это в тех условиях, когда литература, имеющая возможность представить иные нормативные образцы, становится все менее популярной и востребованной.

Воздействию средств массовой информации люди подвергаются почти непрерывно, даже не всегда того желая.

Таким образом, средства массовой информации благодаря своей распространенности и действенности оказываются более эффективными, чем любые другие нормативные образцы.

მაკა კაჭარავა

ენობრივი ნორმა. თანამედროვე მღვთმართობა

წინამდებარე სტატია თანამედროვე ენობრივი ნორმის პრობლემას ეძღვნება. მიგვაჩნია, რომ ეს საკითხი აქტუალურია ისევე, როგორც რუსული ლინგვო-კულტურული საზოგადოების წარმომადგენლების ენობრივი და კულტურული კომპეტენციის დაქვეითების პრობლემა. ნაშრომში საუბარია ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ასპექტზე – ეგზემპლიფიკაციაზე, რაც ნიშნავს სანიმუშო მეტყველებას, რომელშიც დაცულია ენობრივი და სამეტყველო ნორმები და რომელიც დღეს მისაბაძია. საბჭოთა პერიოდში სანიმუშო მეტყველებად სატელევიზიო დიქტორების ენა ითვლებოდა.

კულტურას ხშირად განმარტავენ როგორც კოლექტიური ცოდნის სისტემას, რისი დახმარებით საზოგადოება ქმნის სამყაროს მოდელს; დღეს ამ კოლექტიური ცოდნის გავრცელების შუამავლად მასმედია გვევლინება.

თანამედროვე ინფორმაციულ საზოგადოებაში გლობალური ცვლილებები მიმდინარეობს, რაც უკავშირდება მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების განვითარებას უწყვეტ რეჟიმში. გასათვალისწინებელია, რომ ეს ცვლილებები გავლენას ახდენს არა მარტო ცხოვრებისეულ პირობებზე, არამედ, პირველ რიგში, აზროვნებაზე, თანამედროვე ადამიანის აღქმის სისტემასა და მის მეტყველებაზე.

გარკვეულ მომენტამდე მასმედია თავის პრაქტიკაში საზოგადოებისთვის ეტალონურ, ზოგადსალიტერატურო ნორმებს ემხრობოდა, XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოდან კი მეტყველების ტრადიციული ნორმატიული ნიმუშები და მასმედიაში მიღებული მათი გამოხატვის საშუალებები უფრო და უფრო გასხვავდებიან ერთმანეთისგან. მასმედია ასრულებს არა მარტო მეტყველების ნორმატიული ნიმუშების ფორმირებისა და დამკვიდრების ფუნქციას, არამედ თვითონაც დინამიურად იცვლება და ეს ცვლილებები მილიონობით მომხმარებლის მონაპოვარი ხდება. და ეს ყველაფერი ხდება მიმდინარეობს იმ პირობებში, როცა ლიტერატურას აქვს საშუალება წარმოადგინოს ღირსეული ნორმატიული ნიმუშები, მაგრამ, სამწუხაროდ, დღეს იგი ნაკლებად პოპულარული და მოთხოვნადია.

MAKA KACHARAVA¹
LINGUISTIC STANDARDS.
MODERN STATE

Present article is devoted to the problem of modern linguistic standards. We consider that this question is as actual as the problem of degradation of linguistic and cultural competence of Russian lingua-cultural social representatives. It examines the aspects named exemplification which means excellent speech and which protects all the standards of language and speech and which is worthy today. During the period of Soviet Union television presenter's language was considered as an excellent speech.

Culture is often defined as the system of collective knowledge and with the help of it society creates the model of the world. Nowadays the mediator of spreading collective knowledge is the media.

There are global changes in modern informational society which are connected with the development of mass communication facilities in continuous regime. It should be taken into consideration that these changes effect not only on the living conditions, but first of all, it effects on modern person's thought, system of perception and speech.

Until the certain moment, the media in its practice was for the standards of public reference and general literary. Since the last 80-ies of 20th century traditional normative samples of speech and means of their expression differ more and more from one another. The media not only performs the role of the function of formation and inculcation of normative samples but it also changes dynamically and these changes become the achievement of millions of users. And all these happen in the conditions, when literature performs worthy normative samples, but, unfortunately, nowadays it is less popular and less demanding.

---

¹ *Maka Kacharava* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნანა არახამია¹

**ლიტერატურული პარადიგმები
XIX-XX საუკუნეების ქართული მწერლობიდან**

სიყვარული იმ ფენომენთაგანია, რომელსაც, როგორც გრძნობითი სამყაროს უმაღლეს გამოვლინებას, წამყვანი ადგილი უჭირავს ხელოვნებაში. მიუხედავად ჰუმანიტარული აზროვნების კორიფეთა მრავალი მცდელობისა, სიყვარულის საზოგადოდ მიღებული განმარტება, ისევე როგორც მრავალი ფილოსოფიურ-ესთეტიკური კატეგორიისა, არ არსებობს. ტომას სტერნზ ელიოტი ფიქრობს, რომ სიყვარული იქ კი არ არის, როცა ორი ერთმანეთს უყურებს, არამედ როცა ორი მესამეს უყურებსო, მესამეში ღმერთი იგულისხმება. მსგავს პოზიციას იზიარებს ნოდარ დუმბაძეც: „სიყვარული თავად არს ღმერთი და თუ სიყვარული ჩვენთან არსს, ჩვენთან არს ღმერთი“. სიყვარული ძლიერი ერთგულების და პიროვნული მიმაგრებულობის ემოციაა. ფილოსოფიურ კონტექსტში სიყვარული არის სათნოება, რომელიც სიკეთეს, თანაგრძნობასა და ერთგულებას გულისხმობს.

ქალის, როგორც ცალკე აღებული სტერეოტიპის, თემა, ანუ გენდერული სტერეოტიპის განხილვა, ძალზედ მასშტაბურია. მისი ფუნქციები ამოუწურავია. მოცემულ სტატიაში მიზნად დავისახეთ წარმოგვეჩინა ქალი დედის კონტექსტში. დედაშვილური სიყვარული ყველა ფორმისგან გამორჩეული, შეუცნობელი, დამაფიქრებელია. ეს ფენომენი არაერთხელ გამხდარა ესთეტიკოსთა მსჯელობის საგანი. ბუნებრივია, არც ქართული მწერლობა დარჩენილა გულგრილი ამ საკითხისადმი. ამ რაკურსში, პირველ ყოვლისა, „ოთარაანთ ქვრივის“ და „თავსაფრიანი დედაკაცის“ გახსენება გვმართებს.

ერთგული დედისა და მიმტვევებელი ცოლის სახე გვხვდება ინგლისელი მწერლის სომერსეტ მოემის „მთვარე და ექსპენსიანი“, საინტერესოა რუსი დედის სახე, რომელსაც ლევ ტოლსტოის „ანა კარენინაში“ ვხვდეთ-

---

¹ **ნანა არახამია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ბით.¹ ამ პერსონაჟებსაც აქვთ საერთო ჩვენს მიერ საანალიზო პერსონაჟებთან, მაგრამ თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ქართულ სინამდვილეში ქალის როლის მნიშვნელობა მის დედობაში ყველაზე მკვეთრად ვლინდება, იგი ერთგული და მზრუნველი დედაა, რასაც ილია ჭავჭავაძე და ნიკოლორთქიფანიძე განსაკუთრებით უსვამენ ხაზს.

რა საერთო და განმასხვავებელი ნიშან-თვისებები შეიმჩნევა ოთარაანთ ქვრივისა და თავსაფრიანი დედაკაცის შედარებისას? რით სულდგმულობენ ეს პერსონაჟები? ავტორებმა ისინი შექმნეს კონკრეტულ სახე-ტიპთა გალერიისათვის თუ მათში მოიაზრება დედის, როგორც ფენომენის სახე-სიმბოლო? აი, კითხვათა წყება, რომლებიც აქტუალობას არ კარგავს არც ერთ ეპოქაში, რადგან საუკუნეები თავის მოთხოვნებს აყენებს ქალის, როგორც იდეალის წინაშე.

ამ პერსონაჟებს უამრავი რამ აახლოებს ერთმანეთთან. ისინი არიან ადამიანები, რომლებიც არც ცოდნით, არც დიდი იდეებით. ასევე ორივე მწერალი გვიჩვენებს ჩვეულებრივი ადამიანის სულში ჩაბუდებულ დიდ გრძნობებს. ორივე ავტორის მიზანია ცხადყოს, რომ უბრალო ადამიანებიც არიან საინტერესონი, რომ ყოველი „ადამიანი მიკროსამყაროა და თითოეულ მათგანს თავისი ყოფნა-არყოფნის პრობლემა აწვალეს“.² ილ. ჭავჭავაძემ და ნ. ლორთქიფანიძემაც შესანიშნავად მოახერხეს შეექმნათ, ზოგადად, ქართველი დედის ტრაგედია. საერთო ნიშნად ისიც უნდა მივიჩნიოთ, რომ ავტორები არ გვიმხელენ მათ სახელებს.

აღსანიშნავია პროფესორ ლ. მინაშვილის თვალსაზრისი, რომ „ოთარაანთ ქვრივი“ ილია „ფაქიზად აანალიზებს არა მარტო ჩვენი ქვეყნის თვალსაზრისით, არამედ საზოგადოდ ნებისმიერი ქვეყნის თვალსაზრისით ერთობ მტკივნეულ პრობლემებს და მისი გადაწყვეტის პერსპექტივასაც ძალიან ფრთხილად, პოეტურ-ფიგურული სურათის სახით წარმოგვიჩენს“.³ ბუნებრივია, აღნიშნული მოსაზრება ვრცელდება ოთარაანთ ქვრივზეც, რომელიც „ოცდახუთი წლისა ძლივს იქნებოდა, როცა დაქვრივდა და ერთი წლის შვილი დარჩა. ის დღეა და ის დღე, ჩაიცვა ლურჯი შალის პერანგი, შავი კაბა, თვზედ შავი მანდილი მოიხვია და აი, ეს ოცი წელიწადია, მხიარული ფერი არ მიჰკარებია ტანზედ. თუმცა, ბევრი მთხოვნელიცა ჰყავდა... უწინამც დღე დაუბნელდეს ოთარაანთ ქვრივს მანამ მამინაცვალს დაუსვამს პატარა გიორგის“. სწორედ, რომ ასეთი თავგანწირვის შედეგად გაზრდილი გიორგი შეიქმნა „პატიოსანი, გულწრფელი ადამიანი, რომელიც ყოველთვის სიმართლის და ნამუსის საზომით მიდის. უსამართლობას ვერ ურიგდება და ყველგან ებრძვის მას“.⁴

¹ ქ. სვანიძე, მ. ბოლქვაძე. ქალის სტერეოტიპული ხატი, – ჟურნ.: „კულტურათაშორისი კომუნიკაციები“, 2003, №9, გვ. 10-15.

² თ. ვერულავა. სიყვარულის ფილოსოფია, – <http://burusi.wordpress.com/2010/02/13/love-philosophy>.

³ ლ. მინაშვილი. ილია ჭავჭავაძე. თბ., 1995, გვ. 357.

⁴ შ. რადიანი. ახალი ქართული ლიტერატურა. წიგნი 1. თბ., 1952, გვ. 314.

ნ. ლორთქიფანიძის პერსონაჟიც ხომ ასეთი იყო „...თავსაფრიდან ნულებამდის.. წინდაც კი შავი... ბევრი ეარშიყებოდა... შორიდან მაჭანკლებიც გაუგზავნეს როგორ ვუმტყუნებო ობლებს“.¹

უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში არსებობს განსხვავებული მოსაზრებები ამ საკითხთან დაკავშირებით. ზოგიერთი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ „ორმოცი-ორმოცდაათი წლის ოთარაანთ ქვრივი სქესჩამქრალი და ამიტომაც, ნაადრევად დაბერებული ადამიანია... ქვრივი ცხოვრებისგან დაბერებული, ქალობაგამოცლილი, ტრაგიკული ადამიანია“, უფრო მეტიც, „მას ქალურობის არეალი გაუქრა და ამიტომაც იძულებულია, მამაკაცად იქცეს“.²

ეპოქათა ცვალებადობა ბუნებრივად იწვევს გარკვეულ ზნეობრივ თუ მორალურ ფასეულობათა გადაფასებას, თანამედროვეობის წიაღში ზოგიერთი მოვლენა თუ ფაქტი განსხვავებული რაკურსით აღიქმება, თუმცა, როდესაც ამ საკითხზე ვმსჯელობთ, არ უნდა დაგვაგინყდეს მწერლის, როგორც შემოქმედის, კრედო და მისი მორალურ-ესთეტიკურ სახეთა სისტემა. ვფქრობთ, მეტი სიფაქიზე, ფაქტების სიუხვე და არგუმენტირებულობაა საჭირო, როდესაც ისეთ სათუთ საკითხს ვეხებით, როგორიც დედაშვილური სიყვარულის თემაა.

„ოთარაანთ ქვრივი“ ილიას მიერ წამოჭრილ უამრავ საკითხს კრიტიკოსმა კ. აბაშიძემ მიაქცია ყურადღება. მკვლევარი მრავალმხრივ ანალიზებს ნაწარმოებში წამოჭრილ პრობლემებს და შენიშნავს, რომ ნაწარმოებში ხაზგასასმელია ადამიანთა გაუცხოებისა და „მარტოობის ასპექტი, რაც სოსია მენისქვილის ტრაგედიის სახითაც იჩენს თავს, თუ ოთარაანთ ქვრივის, ვითარცა დედის, ტრაგედიის სახითაც“.³ ამ მეტად მტკივნეულ თემებს აკ. ბაქრაძე ახალი ესთეტიკური საზომებით უდგება და უდაოდ საყურადღებო დასკვნებსაც გვთავაზობს: „ოთარაანთ ქვრივი“ დღევანდელი ტერმინებით, რომ ვთქვათ, უკონტაქტობისა და გაუცხოების პრობლემაა... დედა-შვილის გამთიშავ ძალად ფსიქო-ბიოლოგიური ფაქტორი გვევლინება... გაუცხოებას თურმე მრავალი მიზეზი უდევს საფუძვლად. ზოგჯერ ეს საფუძველი კლასობრივი სხვაობაა, ზოგჯერ ადამიანური თვისება, ზოგჯერ სიყვარული და ზოგჯერ კიდევ, ვინ იცის რა გამოდის, რომ გაუცხოება ადამიანის არსებობის თვისება ყოფილა“.⁴

ოთარაანთ ქვრივის – როგორც დედის და აღმზრდელის – თავისებურებად უნდა ჩაითვალოს ის ფაქტი, რომ არც სხვამ და არც თვით გიორგიმ არ იცის, რომ ქვრივი მზად იყო მტლად დაედოს თავის პირმშოს

¹ ნ. ლორთქიფანიძე. თავსაფრიანი დედაკაცი, – <http://lib.ge/book.php?author=26-1&book=1916>.

² ლ. კოდლაშვილი. ლიტერატურული ფარისევლობანი, – <http://demo.ge/index.php?do=full&id=971>.

³ ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. 2, თბ., 2005, გვ. 107.

⁴ აკ. ბაქრაძე. ილია ჭავჭავაძე, – ქრესტომათიული კრიტიკა. მე-19 საუკუნე. ნაწილი II. თბ., 2004, გვ. 154.

„შენი ვარ შენთვის მოვკვდები, შენთვის დავიცემ დანასო“, იტყოდა ხოლმე თავის გულში დედა, როცა შვილს სამუშაოდან მომავალს დაინახავდა. უცნაურობანი, რაც ახასიათებდა ქვრივს, მადლისა და გულმონყალების დამალვა, ძალზედ საინტერესოდ აქვს გაანალიზებული მ. ნინიძეს. მისი აზრით, „ოთარაანთ ქვრივი უფლის მცნებისაებრ, შეგნებულად მალავს თავის მადლს, გულმონყალებას და მლოცველობას“.¹ მსოფლიო მწერლობას არ მოეპოვება დედის შვილისადმი სიყვარულის, თავგანწირვის, ღრმა მწუხარების გამოხატვის ფაქტი, სადაც დედა საკუთარ სიცოცხლეს ასე ტრაგიკულად ასრულებს შვილის საფლავთან: „გიორგის დაბადების დღეს ოცდახუთ დეკემბერს, სასაფლაოზე იპოვეს ოთარაანთ ქვრივი, რომელიც შვილის საფლავზე გარდი-გარდმო გადანოლილიყო, ფეხები აქეთ პირას მინაზედ ებჯინა თითის წვერებითა და ორივე ხელი იქით პირას გადაეკიდნა, თითქოს სდომებია მთელი საფლავი ქვითა და მკვდრით ერთის ხვევნით გულში ჩაიკრასო“.²

ოთარაანთ ქვრივის ერთადერთი შვილის, გიორგისადმი, დღემდე სხვადასხვაგვარი დამოკიდებულება არსებობს ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში: „დაივინყა თავისი მოვალეობა“, „ვერ გაიგო დედის“, ჰქონდა „ამპარტავნული“ და სხვათა განკითხვის მოყვარული ბუნება, იყო „დაბეჩავებული“ და ა.შ.³

ამ ბრალდებათა რებილიტაციად შეიძლება მივიჩნიოთ მ. ნინიძის ნაშრომი, სადაც ავტორი არგუმენტირებულად ასაბუთებს აღნიშნულ მოსაზრებათა სიმცდარეს. დეტალურადაა განხილული თითოეული ეპიზოდი ტექსტიდან, რაც ავტორს საშუალებას აძლევს მკვეთრად წარმოაჩინოს, თუ რაოდენ დიდ პატივს სცემს გიორგი დედას და მათ დედაშვილურ ურთიერთობაში არ არსებობს რაიმე ჩრდილიც კი. გიორგისთვის ოთარაანთ ქვრივი არა მხოლოდ დედაა, არამედ „ის ბურჯია, რომელიც აძლევს მას ძალას, მუდამ წინ იხედებოდა“.⁴ სიმობოლურ-ალეგორიულ ქრილში განიხილავს რა „ოთარაანთ ქვრივს“, ავტორი მიიჩნევს, რომ წმინდა გიორგის მოღვაწეობისა და ცხოვრების მომენტებითაა გაჯერებული ნაწარმოები. სამართლიანად მიგვაჩნია მკვლევრის დასკვნაც: ილია ჭავჭავაძე „პირველ ყოვლისა გვიხატავს დედის სახეს, რომელიც მიაწვდის ყრმას „თავის ძუძუს მადლით ცხებულსა“ და საზრდოდ იხმარს „ქრისტეს მცნებას“. იმისთვის კი, რომ შვილმა ივარგოს, ჯერ მშობელებმა უნდა აღასრულონ თავიანთი ვალი. ყოველივე ზემოთ თქმულის გამო „ოთარაანთ ქვრივი“ ყურადღების ცენტრმა ქვრივის სახეზე გადაინაცვლა, ეს აირეკლა სათაურშიც. მიუხედავად ამისა, გიორგის მნიშვნელობა

¹ მ. ნინიძე. გული და ესთეტიკა, – „ლიტერატურული ძიებანი“. 2005, №26, გვ. 274.

² ილ. ჭავჭავაძე. ოთარაანთ ქვრივი, – <http://lib.ge/book.php?author=26&book=371>.

³ ც. კვანტალიანი. ფიქრები ილია ჭავჭავაძის „ოთარაანთ ქვრივზე“, – შურნ.: „ბურჯი ეროვნებისა“. 1999, №5-6, გვ. 16-19.

⁴ მ. ნინიძე. გული და ესთეტიკა, გვ. 276.

ოდნავაც არ შემცირებულა. იგი წარმოჩინდა არაჩვეულებრივ პიროვნებად რომელსაც ცის სხივით აცისკროვნებს მშვენიერება სულისა. ეს ახალგაზრდა ჭაბუკი არის არამარტო საკუთარი თავის, არამედ თავისი დედ-მამის ცხოვრების გამართლებაც ოთარაშვილების ოჯახის გულსავსე ნაყოფი და ნათელი გვირგვინი“.¹

ილია ჭავჭავაძის „ოთარაანთ ქვრივის“ შემდეგ თითქოსდა წარმოუდგენელი იყო ქართველი მკითხველის ყურადღების მიპყრობა დედის სახისადმი. მაგრამ გამოჩენილმა ქართველმა მწერალმა ნიკო ლორთქიფანიძემ მოთხრობაში „თავსაფრიანი დედაკაცი“ შეძლო სულ რამდენიმე გვერდზე საოცარი სიცხადით გადმოეცა თავისი გმირის ცხოვრება.

სამეცნიერო ლიტერატურაში „თავსაფრიანი დედაკაცის“ შესახებ არაერთაგვაროვანი შეხედულებები არსებობს, თუმცა მეცნიერთა დიდი ნაწილი ავითარებს თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ ეს პერსონაჟი თავმდაბალია, გაზარდა შვილები, ასწავლა, დააოჯახა. ცხოვრებისგან დაცლილმა, უკვე მოხუცებულმა, მაგრამ სულით ამაყმა ქალმა თვით შვილებისგანაც ვერ მოითმინა დამამცირებელი სიტყვა და წავიდა. დიდი სულიერი ტკივილით მიატოვა ოჯახი, რომელსაც შეაღია მთელი თავისი ცხოვრება. ადამიანის ფსიქოლოგიის შესანიშნავმა მცოდნემ, ნ. ლორთქიფანიძემ, თავსაფრიანის ტრაგიკული ცხოვრების დახატვით გვიჩვენა ზნეობისა და უზნეობის დაპირისპირების შესანიშნავი ნიმუში, რითაც უფრო თვალსაჩინო გახადა უზნეობის ჭაობში ჩაფლული ადამიანის სახე.

თავსაფრიანი დედაკაცი ტრაგიკული პიროვნებაა. უმადური შვილისგან ნათქვამმა ერთმა სიტყვამ ერთი ხელის მოსმით დაუნგრია მთელი სამყარო, მიუხედავად ამისა, მაინც შვილების სახელზე იზრუნა და სიცოცხლეში პირველად იცრუა, როცა ვიღაცას წერილი მიაწერინა შვილებთან, თითქოს სალოცავში წავიდა და „ჩემზე არ იდარდოთ, არ მეძებოთ“. ნაწარმოების ავტორს, ნ. ლორთქიფანიძეს, ამაყი სულის თავსაფრიანი დედაკაცი დიდებულ ადამიანად მიაჩნია და იქვე დასძენს, რომ „დიდებული ადამიანები უძეგლოდ არ იკარგებიან“.

კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ დროთა მდინარეა გარკვეულ შეხედულებათა გადაფასებასა და სტერეოტიპთა მსხვრევასაც იწვევს. თანამედროვე ეპოქა ახალი გამოწვევების პირისპირ აყენებს ადამიანს, გაუცხოების თემა კი სულ უფრო აქტუალური ხდება საზოგადოებისთვის. თუმცა მიგვაჩნია, რომ ამ პერსონაჟებს დრომ ვერაფერი დააკლო. ასევე ვფიქრობთ, რომ ყველა დროისა და ეპოქის ადამიანთათვის საინტერესო, აქტუალური თემები წარმოგვიჩინეს დიდმა კლასიკოსებმა, ილია ჭავჭავაძემ და ნიკო ლორთქიფანიძემ, დაგვაფიქრეს უამრავ ტკივილიან საკითხებზე და განსაკუთრებით დედაშვილური სიყვარულის რთულ, მრავალწახნაგოვან, საპასუხისმგებლო და სათუთ ბუნებაზე.

¹ მ. ნინიძე. გული და ესთეტიკა, გვ. 277.

NANA ARAKHAMIA¹

**LITERARY PARADIGMS
FROM GEORGIAN LITERATURE OF 19-20^{IES} CENTURIES**

In this article we tried to perform woman in mothers context. This phenomenon has become the subject of discussion for Aesthetics. Naturally, neither Georgian writing remains indifferent to this issue. Accordingly, in this paper we discussed works of Ilia Chavchavadze - "Otarant Widow" - and Niko Lortkipanidze – "Woman With Kerchief". The article cites the literary criticism of the diverse, sometimes conflicting opinions about the topic analyzed . There is displayed dynamic of discussion. The fact is that, over the times flaw the view about the issue transformed and it fractured the stereotypes. Modern era faces human to new challenges. Nevertheless, we believe that time did not harm the characters.

---

¹ *Nana Arakhamia* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლელა გიგლემიანი, ლელა მირცხულავა¹

**მასობრივი ლიტერატურა და მისი ენობრივ-სტილისტური
თავისებურებები პოსტმოდერნიზმის პირობებში**

თანამედროვე ეპოქაში ინფორმაციის შეუზღუდავი რაოდენობა გვაძლევს არჩევანის საშუალებას, ის რასაც ასე „გულმოდგინედ“ აპელირებდა „პოსტმოდერნიზმი“ – „სამყაროს ერთ დიდ ტექსტად ქცევა“ და მკითხველის „თამაშში“ ჩართვა ადვილად შესაძლებელი და რეალური ხდება. თანამედროვე სოციოლოგები და ფილოსოფოსები მსოფლიო განვითარებას აფასებენ, როგორც გლობალური საკომუნიკაციო ქსელური საზოგადოების ჩამოყალიბების პროცესს. დამკვიდრდა ტერმინები: გლობალიზაცია, ქსელური საზოგადოება, საინფორმაციო საზოგადოება... ცხადია, ამ პროცესმა ყველა სფერო მოიცვა და არც ხელოვნება აღმოჩენილა პროცესებს მიღმა. ლიტერატურის დაყოფა „მასობრივ“ და „ელიტარულ“ ლიტერატურად ახალი არ არის, თუმცა ჩვენ ვამახვილებთ ყურადღებას რამდენიმე მნიშვნელოვან საკითხზე, რომელიც ეხება უშუალოდ მასობრივ ლიტერატურას, მის „განვითარებას“ პოსტმოდერნიზმის პირობებში და ენის საკითხს, რომელიც შესაბამისად შეიცვალა და „მისაღები“ გახდა მასობრივი ლიტერატურის მკითხველთათვის.

თანამედროვე ლიტერატურის მნიშვნელოვან თვისებას წარმოადგენს მისი მრავალფეროვნება, ერთ ტექსტში თავმოყრილი განსხვავებული კოდების ურთიერთქმედება, რომლებიც ზოგჯერ უპირისპირდებიან კიდევ კულტურულ სამყაროს. მრავალი მიმართულებისა თუ მიმდინარეობის ფონზე, თანამედროვე ლიტერატურული პროცესზე დაკვირვებით, აშკარად ჩანს მასობრივი ლიტერატურის „უპირატესობა“. დღეისათვის არავინ არ უარყოფს, რომ სწორედ მასობრივი ლიტერატურა განსაზღვრავს საზოგადოების მოთხოვნებსა და „გემოვნებას“. თანამედროვე მასობრივი კულტურა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ხელოვნებისა თუ ტექ-

¹ **ლელა გიგლემიანი** – ფილოლოგიის დოქტორი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი; **ლელა მირცხულავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ნიკის განვითარებაზე, განსაკუთრებით ეს კარგად ჩანს საბაზრო მოთხოვნებზე: გაზეთები, ჟურნალები, ტელევიზია, რადიო, ინტერნეტი და ა.შ. ამ ჩამონათვალს შესაძლებელია მივაკუთვნოთ ლიტერატურაც, რადგანაც ისიც „ჩათრეული“ აღმოჩნდა კომუნიკაციასა და საბაზრო ურთიერთობებში. ნებისმიერი ნაწარმოები დღეს განიხილება არა როგორც ესთეტიკური „პროდუქტი“, არამედ როგორც ეკონომიურად მომგებიანი. მასობრივი ლიტერატურის „ბუმში“, ცხადია, საკითხი ლიტერატურის ამგვარი დაყოფისა აქტუალური გახდა. მეცნიერები ყურადღებას ამახვილებენ მასობრივი ლიტერატურის სპეციფიკაზე; ელიტარული და არა-ელიტარული ტექსტების ურთიერთმიმართებაზე;¹ პოსტმოდერნისტული ნაწარმოებების განსხვავებულობაზე მასობრივ ლიტერატურაში...²

ტერმინს – „მასობრივი ლიტერატურა“ აქვს უამრავი „განმარტება“: პოპულარული, ტრივიალური, ბულვარული, „პარალიტერატურა“, ფორმულირებული და ა.შ. აზრთა სხვადასხვაობა ტერმინისეულ გაგებასაც მოჰყვა: ლოტმანი მას განიხილავს, როგორც სოციოლოგიურ ცნებას.³ მისი აზრით, მასობრივი ლიტერატურა დამოკიდებულია საზოგადოებაზე, რომლის გემოვნება და მოთხოვნილება განსაზღვრავს ნაწარმოების წარმატებას. ლიტერატურულ ენციკლოპედიურ ლექსიკონში კი ის განმარტებულია, როგორც XIX-XX საუკუნეების მაღალტირაჟიანი გასართობი და დიდაქტიკური ბელეტრისტიკა, რომელიც წარმოადგენს კულტურის განვითარების ნაწილს.⁴ მასობრივ ლიტერატურას მიიჩნევენ ლიტერატურული „იერარქიის“ ყველაზე დაბლა მდგომ საფეხურად, ანუ როგორც ფსევდოლიტერატურას, კიჩს. ამდენად, მხატვრულ ღირებულებას მასობრივ ლიტერატურაში ნაკლებად უნდა ველოდოთ.

თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობაში მასობრივი ლიტერატურის „პოპულარიზაცია“ აიხსნება იმ გარდამავალი ეტაპით, როცა რეკლამების ხარჯზე ხდება მაღალტირაჟიანი ეპატაჟური ნაწარმოებების „აღზევება“. თითქოს დაიმსხვრა აქამდე მაღალი ლიტერატურის მიერ დაკანონებული „ნესები“, „ნორმები“, ყურადღება მახვილდება არა მორალურ-ესთეტიკურ, თუ სოციალურ-ფილოსოფიურ საკითხებზე, არამედ ყოველდღიურ, უბრალო, ყოფით მოვლენებზე ადამიანის ცხოვრებიდან, მრავალპლანიანი გმირები და მოქმედებები ერთ პლანიანმა ქმედებებმა შეცვალა. ფილოსოფოსი და პოსტმოდერნიზმის თეორეტიკოსი ი. ილინი ამას შემდეგი მიზეზით ხსნის: რაც ადრე დიდი ლიტერატურის „ჩრდილებ-

¹ **Ю. М. Лотман.** Массовая литература как историко-культурная проблема, – წგნ.: **Ю. М. Лотман.** О русской литературе. Статьи и исследования (1958-1993). СПб., 1997, გვ. 817-826.

² **Л. Д. Гудков.** Массовая литература как проблема. Для кого? –Новое литературное обозрение. 1996, №2, გვ. 78-100.

³ **Ю. М. Лотман.** Массовая литература., გვ. 817-826.

⁴ *Литературный энциклопедический словарь.* Под общей редакцией **В. М. Кожевникова** и **П. А. Николаева.** М., 1987, გვ. 213.

შიც “ კი სირცხვილად ითვლებოდა, დღეს ხმას იმაღლებს და თავისი მასობრიობისა და გავრცელების სისწრაფით ახდენს გავლენას პუბლიკის მნიშვნელოვანი ნაწილის გემოვნების ჩამოყალიბებაზე.¹ თითქოს გაქრა ზღვარი მალალსა და დაბალს, მშობლიურსა და უცხოს, ძველსა და ახალს შორის. გაჩნდა ახალი რემეიკი, ტრილერი, ირონიული დეტექტივი და ა.შ. მსგავსი ჟანრობრივი მრავალფეროვნება, წესების არევა, საზღვრების არ არსებობა, პირდაპირ უკავშირდება პოსტმოდერნიზმის გამოჩენას, რომელმაც გამოაცხადა „სტილის დასასრული და აბსოლიტური დემოკრატია ყველა სფეროში“.² ელიტარული ლიტერატურისგან განსხვავებით, სიუჟეტი და სტილი ნაწარმოებისა უაღესად გამარტივებულია, მთავარი აქ არის სიუჟეტის „ჩახლართული“ კომპოზიცია, ინტრიგები, სასიყვარულო თავგადასავლები, დეტექტიური რომანი და ა.შ. რა თქმა უნდა, ინტერტექსტი, ინტერპრეტაცია დამახასიათებელია პოსტმოდერნიზმისთვის, მაგრამ არა იმ ფორმით რა სახითაც მას მასობრივი ლიტერატურა გვთავაზობს. ამდენად, გამოვყოფთ მასობრივი ლიტერატურის „პოპულარობის“ მნიშვნელოვან კრიტერიუმებს: ტირაჟი, კითხვადობა, ცნობადობა, მისაწვდომობა, კომერციალიზაცია, მაღალი იდეების არქონა, გასართობი ხასიათი, შაბლონიზმი, გამეორებები, მოსალოდნელი სიუჟეტები, და ძირითადი ფაქტორი: ეპატაჟი და მყვირალა სათაური. ასევე, ენობრივად მწირი მარაგი, სტილისტურად მოკლე ფრაზები, მხატვრული პროცესის რეკონსტრუქციის შესაძლებლობა.

თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობაში მასობრივი ლიტერატურის ფენომენის, მისი ჟანრობრივი დიფერენციაციის განხილვა სულ უფრო ხშირად ხდება, რასაც ვერ ვიტყვით მის სტილისტურ-ენობრივ განხილვაზე. სალიტერატურო ენის განვითარება და ცვლილება საუკუნეთა მანძილზე მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს სამეცნიერო ლიტერატურაში, განსაკუთრებით საინტერესოა XX-XXI საუკუნეთა მიჯნა, ზღვარი, როცა აშკარად შეინიშნება ცვლილებები, რა არის ეს „მოდური“ ტენდენცია თუ ენის „დემოკრატიზაციის“ პროცესი? ცხადია, ენის განვითარებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, სოციალური თუ კულტურული საკითხები, თუმცა არ უნდა დაგვავინწყდეს მასმედია, რომელიც რეკლამირების საშუალებით უდიდეს გავლენას ახდენს მკითხველზე, მსმენელზე, არამხოლოდ ფსიქოლოგიური კონტექსტით, არამედ ენობრივი ფაქტორითაც.

ენის დემოკრატიზაცია – ანუ საზოგადო მნიშვნელობა ენობრივი პროცესების „განვრცობისა“ – უნდა გაივლოს ზღვარი ფუნქციონალურ მწერლობას, სალიტერატურო ენასა და არალიტერატურულ ელემენტებს შორის, რომელთა შორისაა ჟარგონიზმი, ლიბერალიზაცია, ტრადიციული

¹ **И. П. Ильин.** Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. М., 1998, გვ. 155; ელექტრონული ვერსია: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Ilin_Mod.

² **Б. Парамонов.** Конец стиля. М., 1999, გვ. 75.

ნორმების რღვევა, ასევე მნიშვნელოვანია დიალექტები, სოციალური და პროფესიონალური ჟარგონები და ა.შ. ვერ ვიტყვით, რომ მსგავს პრობლემასთან შეხება სხვა დროს არ ყოფილა, მაგრამ რადგანაც ვსაუბრობთ ეპოქათა ზღვარზე, ის უფრო მწვავედ იგრძნობა გარდამავალ პერიოდში და განსაკუთრებით ლიტერატურაში, რომელსაც „მასობრივ ლიტერატურად“ მოიხსენიებენ.

მასობრივი ლიტერატურის „ენაში“ ისევე როგორც მასმედიაში, ხდება ენის დემოკრატიზაციის რეალიზება, რაც ხშირ შემთხვევაში გამოიხატება პრიმიტივებაში, სტილისტურად დამდაბლებასა თუ ენობრივ თამაშზე. მნიშვნელოვანია, რომ მხატვრული მასობრივი ლიტერატურის კონტექსტში გულისხმობენ ისეთ სინკრეტულ ჟანრებს, როგორიცაა „გლამური“, „ანტიგლამური“, „ბულვარული“ რომანი და ა.შ. სადაც მკვეთრადაა გამოხატული „დემოკრატიზაციის“ პროცესი:

1) სტილისტური ვარდნა ლექსიკური თვალსაზრისით;
2) ენობრივი თამაშის შექმნის ხერხები, რომლებიც დადებითად არ წარმართავენ სალიტერატურო ენის ნორმებს;

3) განსხვავებული დამოკიდებულება ენისადმი ელიტარულ და მასობრივ ლიტერატურაში ქმნის სხვადასხვა ენობრივ ნორმას; ელიტარულ ლიტერატურაში საერთო ლიტერატურული ნორმებისგან გადახვევა ფასდება როგორც ავტორის ინდივიდუალური, მახასიათებელი სტილი, მხატვრული ხერხი, ხოლო მასობრივ ლიტერატურაში – როგორც სტილისტური შეცდომა, ენისადმი არასწორი დამოკიდებულება;

4) ელიტარული ლიტერატურა ორიენტირებულია მკითხველზე, რომელსაც გააჩნია „ლიტერატურული მახსოვრობა“, მასობრივი ლიტერატურა კი მკითხველს სთვავობს იმას რისი გაგებაც ყველანაირი წინაპირობის გარეშე შეიძლება, იგულისხმება, რომ ჩვენ არ გვაქვს მოლოდინი სიუჟეტის მოულოდნელი განვითარებისა, არც ენობრივ-სტილისტურად გამართული წინადადებების წაკითხვისა.

მასობრივი ლიტერატურის ტექსტის ენა, რა თქმა უნდა, ირეკლავს არა მხოლოდ თანამედროვე მეტყველებითი კულტურის სიტუაციას, არამედ ზემოქმედებას ახდენს მასზე, ქმნის ლიტერატურულ და ენობრივ გემოვნებას. სამწუხაროდ, ტექსტების ავტორები, რომლებსაც აქვთ კომერციული მოთხოვნა, იგნორირებას უკეთებენ მეტყველების ხარისხს, ცდილობენ მაქსიმალურად მიუახლოვონ ტექსტის ენა „ადრესატისა“.

მასობრივი კულტურისა და ლიტერატურის „შიგნითაც“ არსებობს საკუთარი „სიმაღლე“ და პირიქით. დაბალი მასობრივი ლიტერატურისათვის ენა არ წარმოადგენს დამუშავების „ობიექტს“, ის უფრო ნატურალიზმისკენ ისწრაფვის. სამეცნიერო ლიტერატურაში სულ უფრო ხშირად საუბრობენ ენის „ნატურალიზაციის“ პროცესზე, რომელიც დამახასიათებელია „დაბალი“ ჟანრისთვის: ლინგვისტური ნატურალიზმი დაბალი ლიტერატურისა ქმნის ილუზიას ენობრივი „ყოვლისშემძლეობისა“,

განუსაზღვრელობისა, დემონსტრირებას აკეთებს ადამიანის ყოველ-
დღიურ, ჩვეულებრივ, უბრალო მეტყველებაზე და მას უქვემდებარებს
ტექსტის ენას. ვხვდებით სპეციალურად ინტერპრეტირებულ ვერბალი-
ზაციას უხამსობისა. ფუნქციონალური მიდგომა ტექსტების ენისად-
მი გვაძლევს საშუალებას წარმოვადგინოთ მხატვრულობის იმიტაციის
მაგალითები, სტანდარტული ფორმები ემოციის გამოსახატავად, ესთე-
ტიკისა და ყოფითი მოვლენის გაიგივების მცდელობა და ა.შ.

ამდენად, არსებითი განსხვავებებისა და გაყოფის შემდეგ „ელიტარულ“ და „მასობრივ“ ლიტერატურაში გაჩნდა ერთგვარი „მიახლოების“
ტენდენცია, ეს განსაკუთრებით პოსტმოდერნიზმის პირობებში გახდა
შესამჩნევი და ამ კომპრომისად შესაძლებელია კიდევ მივიჩნიოთ „კიჩი“,
აბსურდამდე მიყვანილი ზღვარი, დამახასიათებელი მასობრივი ლიტერა-
ტურისთვის. მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ასევე „პოპ-არტმა“, რომელ-
მაც საკუთარი თამაში ააგო მასობრივ სახეებზე, როგორც კულტურულ
ნიშნებზე, რომლისთვისაც დამახასიათებელია მუდმივი განსხვავება განსა-
ზღვრულსა და განმსაზღვრელს შორის. ამ ყველაფრის შედეგად სახეები
ხდებიან უმინაარსონი. ფაქტიურად ეს არის „ტექნოლოგიური“ ხელოვნება.

ბევრი პოსტმოდერნისტული ტექსტი აქტიურად იყენებს მასობ-
რივი ლიტერატურისთვის ჩვეულ შინაგანი აგებულების სტრატეგიას, იწ-
ყება მიზანმიმართული გამოყენება მასობრივი ლიტერატურის ხერხებისა
„ელიტარულ“ ლიტერატურაში. ცნობილი მწერლის ლესლი ფილდერის
მთავარი და ძირითადი თეზისი (წერილში „გადაღახეთ საზღვრები, ამო-
ავსეთ თხრილები“¹) არის: საზღვრების წაშლა მასობრიობასა და ელიტარ-
ობას შორის, რაც პირველ რიგში ხელს უწყობს პუბლიკისა და ხელო-
ვანის გაერთიანებას, მეორე მხრივ – აფართოებს ლიტერატურის შესა-
ძლებლობებს. საზღვრების ამოვსებას ფილდერი მოიაზრებს, როგორც
თავისუფლების მოპოვების აქტს. მისი მეორე მნიშვნელოვანი თეზისია,
საზღვრების გადაღახვა და წაშლა არა მარტო მასობრივ და ელიტარულ,
არამედ რეალურსა და არარეალურს შორის. ავტორისა და ტექსტის და-
მოკიდებულებიდან გადასვლა სუბიექტისა და სამყაროს ურთიერთობამ-
დე. ზღაპრული არანაკლებ რეალურია, ვიდრე ის, რაც ჩვენ მიგვაჩნია
რეალურად, ამბობს ფილდერი, მისი აზრით, პოსტმოდერნი სპობს მან-
ძილს ხელოვნებასა და პუბლიკას შორის. ყოველ შემთხვევაში, პროფე-
სიონალსა და დილეთანტს შორის ხელოვნების სფეროში. აქედან გამომ-
დინარე, ცნობილი მეცნიერი ვ. ველში ასკვნის: „პოსტმოდერნულ ლიტე-
რატურას ხელენიფება საზღვრების ასეთი დარღვევები სოციალურ და
ინსტიტუციონალურ სფეროში: იგი მოიცავს საკუთარ თავში განსხვავე-
ბულ მოტივებს და თხრობით განწყობებს, და უკვე აღარ არის მხოლოდ
ინტელექტუალური და ელიტარული, იგი ერთდროულად რომანტიკულიც

¹ **Л. Фидлер.** Пересекайте рвы, засыпайте границы, – *Современная западная культурология: самоубийство дискурса.* М., 1993.

არის, სენტიმენტალურიც და პოპულარულიც“.¹

ამდენად, მასობრივი ლიტერატურა და მისი ენობრივ-სტილისტური თავისებურებები პოსტმოდერნიზმის პირობებში მრავალ საკითხს წამოჭრის, რადგანაც სწრაფად განვითარებადი ტექნოლოგიების წყალობით „სამყაროს ერთ დიდი ტექსტად“ „გარდაქმნა“ სულ უფრო რეალური და თვალსაჩინო ხდება.

LELA GIGLEMIANI, LELA MIRTSKHULAVA²

**MASS-LITERATURE AND ITS LINGUAL-STYLISTIC
PECULIARITIES IN POSTMODERNISM CONDITIONS**

It is not new to divide literature into mass and elite, though we direct attention to several important questions, concerning to directly mass literature, its development in post modernism conditions and language question, that accordingly has been changed and became acceptable for reader of mass literature. In mass literature language – as well as in mass media, language democratization is realized. After essential differences and separation, tendency of homogenous approaching appeared in elite and mass literature, this became noticeable particularly in postmodernism conditions. Many post modernist texts actively use internal structure strategies habitual to mass literature; methods of mass literature are purposely used in elite literature.

---

¹ ვ. ველში. პოსტმოდერნი, როგორც „ასეთი“. თბ., 1999, გვ. 10.

² *Lela Giglemiani* – PhD of Philology, Researcher of Arnold Chikobava Institute of Linguistics of Tbilisi State University; *Lela Mirtskhulava* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნინო ვახანია¹

**„დაკარგული თაობა“ თანამედროვე რომანში
(ერთი ნაწარმოების მაგალითზე)**

ახლახანს გამომცემლობა „საუნჯემ“ დაბეჭდა კობა ცხაკაიას რომანი „გადააბიჯეთ მკვდრებს გაბედულად“.² ავტორს საზოგადოება იცნობს როგორც რეჟისორს, დრამატურგს, მსახიობს, რომანისტს... ზემოდასახელებულ ნიგნს თავისებური, ორიგინალური აგებულება აქვს. თხრობა თითქოს ფრაგმენტულია და მკითხველი შეიძლება დაიბნეს კიდეც, მაგრამ – მხოლოდ დროებით. საბოლოოდ ეს ფრაგმენტები მთლიანდება, ერთიანდება და ჩვენ წინაშე ცოცხლდება არამარტო ერთი ამბავი, ერთი სიუჟეტი, არამედ – მთელი ეპოქა – XX საუკუნის 90-იანი წლების საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გარემო.

ის რეალობა, რომელიც რომანშია აღწერილი, ამ ოციოდე წლის წინ ჩვენი ყოველდღიურობა გახლდათ და ეს ჩვენს თაობას არა მარტო ახსოვს, არამედ ღია ჭრილობად შემორჩა.

მკვდრებზე გადაბიჯება, მკვდრების დავინყება წარსულის დავინყებაა. ადამიანური ბუნებისთვის უცხო არაა სურვილი ტრაგიკული წარსულის დავინყებისა, სამარცხვინო თავგადასავლების არგახსენებისა, ჩადენილი შეცდომების, დანაშაულის, უზნეო საქციელის მიჩუმება-მიჩქმალვისა... ნიგნის ყდაზე გამოსახული ამოკერილი პირიც ამას უნდა ნიშნავდეს: არ ვლაპარაკობთ, არ ვიხსენებთ... ან: სიმართლის თქმა შეუძლებელია – მარტო იმიტომ კი არა, რომ ამის გამო დავისჯებით, იმიტომაც (უფრო იმიტომ), რომ არ ვიცით, რომელია, სად არის, ვისკენაა, რაა სიმართლე.

არის რომანში ასეთი ცინიკური ფრაზა: მკვდრებზე არ ვინერვიულებ. „ჩემ მენშე ნაროდუ, ტემ ბოლშე კისლაროდუ“ – მალთუსის თეორიის გამოძახილი თანამედროვე ეპოქაში.

მკვდრების დავინყება, იქნებ, კიდეც სურდეს ადამიანს, მაგრამ წარსული თვითონ არ გვანებებს თავს. ცხოვრების კანონზომიერება თა-

¹ **ნინო ვახანია** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **კ. ცხაკაია**. გადააბიჯეთ მკვდრებს გაბედულად. თბ., 2011.

ვის თავში შეიცავს წარსულის გადავინწყების ფატალურ შეუძლებლობას. მომხდარი წარუშლელ კვალს ტოვებს ადამიანთა გონებაზე, ფსიქიკაზე, ცნობიერსა თუ ქვეცნობიერზე... და ერთგვარად განსაზღვრავს მომავალს. ახლო წარსულის ყოველდღიურობა – ნარკოტიკები, მკვლელობა, ძარცვა, ადამიანთა გატაცება, დანაშაულებრივი დაჯგუფებები, მათთან შეკრული ან დაპირისპირებული, მაგრამ არანაკლებ დანაშაულებრივი პოლიცია... საბედნიეროდ, დღეს უკვე ჩავლილია, თუმცა, ვერ ვიტყვით, რომ უკვალოდ.

ცხოვრების მარადიული თანამდევია ადამიანთა ერთი ტიპი, ე.წ. „თხუნელა“. აი, როგორ ახასიათებს ამ ტიპს მწერალი: „ცხოვრებას გამუდმებით უპირისპირდები და ებრძვი. იბრძვი... უფრო ხშირად მარცხდები... ამ დროს კი შენნაირი გამოჩნდება. ის, ვინც სოროში ზის და ჩემნაირების სიკვდილს ელოდება, და ცდილობს შენი ადგილი დაიკავოს! შენს მონაპოვარს დაეუფლოს! თხუნელა!“¹ თხუნელებს შეუძლიათ სინდისის ქენჯნის გარეშე გადააბიჯონ მკვდრებსაც და... ცოცხლებსაც.

პერსონაჟები არეული, აჭრილი ენით საუბრობენ. ერთმანეთს ენაცვლება რუსულ-ინგლისური სიტყვები, ჟარგონი – მომეხაზა, სიფათი, დაბოლება, მანდრაჟი, ნაპარნიკი, ლუბოი მომენტი, სექენდ-ჰენდი და სხვა. ასეთი მეტყველება, ცხადია, არეული, აჭრილი დროის ანარეკლია. ლექსიკონა-ნოდარა ჟარგონის ლექსიკონს ადგენს. საინტერესო განმარტებებია. მაგალითად: თრახუნი, ნიშნავს მოზარდების ან ბავშვების მსუბუქ ჩხუბს, ერთი-ორი გალანუნებითა და ხმამალალი ყვირილით.

დაბოლება – ესაა მოკლევადიანი სკლეროზი, გამონწვეული დაბნეულობით ან ნერვიულობით.

შიზდრიკი – იგივე გულუბრყვილო, სულელი, მიამიტი, ჭკუასუსტი.

ტოტა – ტანადი ქალის აღმნიშვნელი ფორმა.

ეს ჩემისა – პირის აღმნიშვნელი ფორმა. იგივეა, რაც შენ, ის ან მას.

(საინტერესოა, როგორ არის ეს სიტყვები განმარტებული ან არის თუ არა საერთოდ ლევან ბრეგაძის მიერ შედგენილ „ჟარგონის ლექსიკონში“).²

მწერლისთვის ნიშანდობლივია მსუბუქი იუმორი. ვთქვათ, ასეთი: ჰალსტუხი მხოლოდ მას ეკეთა და მონა-ლიზასავით ილიმებოდა. გვხვდება ე.წ. მეტყველი იუმორი, რომელსაც ავტორი მიზანმიმართულად იყენებს. უნიგნურ პოლიციელს სრულყოფილად ახასიათებს თავისივე შეკითხვა: ახლობელი გყავს სეპარატისტებთან ომში დაკარგული – სანჩო თუ პანსა?

რომანში ნაჩვენებია, რომ იარაღზე, ძალადობაზე დაფუძნებული ყოფა მძიმე დაღს ასვამს ადამიანთა ცხოვრებას. ვისაც იარაღი აქვს, სიმართლეც და სიმდიდრეც იმისია. იარაღად იგულისხმება თანამდებობაც,

¹ კ. ცხაკაია. გადააბიჯეთ მკვდრებს გაბედულად, გვ.27.

² ლ. ბრეგაძე. ჟარგონის ლექსიკონი. თბ., 2013.

კაბინეტიც, გავლენიან პირთა ნაცნობობაც, საერთოდ ძალა, ნებისმიერი ძალაუფლება, გამოვლენილი სხვადასხვა ფორმით. „იარაღის სიმძიმე არა მარტო ადამიანის მიხრა-მოხვრაზე ტოვებს კვალს, არამედ სახეზეც“, – ამბობს ავტორი და გულისხმობს, ცხადია, ფსიქიკის, სულიერი წყობის, მენტალიტეტის ცვლილებას. შემთხვევითი არაა, რომ იარაღიან კაცთაგან ერთ-ერთი თავისი უღვაშებით ძალიან ჰგავს სტალინს. არამარტო უღვაშებით, ცხადია. ძალადობის სიმბოლოდ ქცეული ბელადის ასოციაცია პერსონაჟის ბუნებას ხსნის ძალდაუტანებლად.. იარაღით მოპოვებული და იარაღზე დაფუძნებული ავტორიტეტი მთლიანად გამორიცხავს პიროვნების ღირსებას, შლის და ანადგურებს ინდივიდუალობას – ადამიანი, მისი ძალა, წონა, ფასი... უთანაბრდება იმ იარაღს, რომელსაც ატარებს. ამ აზრის სადემონსტრაციოდ საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ მწერალი ადამიანებს ზოგჯერ სახელებით კი არ მოიხსენიებს, არამედ ასე: „კაბურებმა“ ანუ „იარაღის ბუდეებმა“ ერთმანეთს გადახედეს...

ბუნებრივია. რომ ყველა მოძალადე ორი წვეთი წყალივით ჰგავს ერთმანეთს. „ექვსი ერთნაირი სახე, გამოხედვა, პოზა, ფიქრი. ექვსი ერთნაირი სტილის ჩაცმულობა. ექვსი წყვილი სევდით მონისლული თვალი. ბაზრის იუმორით და გამრავლების ტაბულასავით მარტივი, ამასთანავე ემპაკური – გაიძვერა ტვინი“.

არეულ, აბურდულ, ამოყირავებულ სამყაროში განათლება ცოდნა, ჭკუა უსინდისობას, ბოროტებას, ძარცვა-გლეჯას... ემსახურება. ძნელი კი არა, შეუძლებელი ხდება სულიერი სისუფთავის, სიფაქიზის დაცვა, შენარჩუნება, გადარჩენა. „ძნელად დარჩა ცოდვისაგან კაცი ღვთისგან შენაწვერი“,¹ – გურამიშვილის სიტყვები ყველა აჭრილ, აღრეულ დროს მიესადაგება.

წაწარმოები გამოირჩევა შერქმეული სახელების სიმრავლით. თითქმის ყველა პერსონაჟს აქვს შერქმეული სახელი. ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირი, პროტაგონისტი ბერმუხაა. ოღონდ რას ნიშნავს ეს სიტყვა – ბებერ მუხას (ხეს) თუ ბებერ ბუზს (რუს. მუხა–ბუზი), ამბის გასრულებამდე ძნელად გასაგებია. რომანის ბოლომდე წაკითხვის შემდეგაც გაჭირდება ერთმნიშვნელოვანი პასუხი, უდავო, უთუმცაო შეფასება პერსონაჟისა – ე.წ. დადებითია თუ უარყოფითი? სინდისიანია თუ უსინდისო? ღვთისა და ქვეყნის წინაშე მართალია თუ შემცდარი ან დამნაშავე?

წარსულში დისიდენტი ყოფილა ბერმუხა. საყოველთაოდ ცნობილია, როგორ ექცეოდა საბჭოთა ხელისუფლება მტრად მიჩნეულ, განსხვავებული აზრის მქონე ადამიანებს. ბერმუხა ჯერ გადაუსახლებიათ, ხოლო შემდეგ, უკან მობრუნებული უპატრონო ბავშვთა სახლში გაუმწესებიათ სამუშაოდ. სწორედ იქ გაიცნო და დაუმეგობრდა 12 წლით უმცროს მოსწავლეს, გოჩას, რომელსაც თვითონ სანჩო შეარქვა. დონ კი-

¹ დ. გურამიშვილი. დავითიანი, – წგნ.: ქართული მწერლობა. 40 ტომად. შემდგენელნი ა. ბაქრაძე და რ. თვარაძე. ტ. VII. თბ., 1989, გვ. 374.

ხოტის ერთგულ თანამგზავრს იმით ჰგავდა გოჩა, რომ შეეძლო აყოლა, შეთავაზებული იდეის გაზიარება და გათავისება, ოღონდ იდეის გასახორციელებლად გზას საკუთარს, გაკვალულისაგან განსხვავებულს, ეძებდა და პოულობდა.

ნაწარმოებში ნაჩვენებია გათიშული, გაყოფილი, დარღვეული საქართველო. ე.წ. „პუტჩისტები“ და „ზვიადისტები“, ომი თბილისში, შუა რუსთაველზე, მერე – აფხაზეთში, სამეგრელოს რბევა-ანიოკება... მიუხედავად იმისა, რომ ამ ჩვენი უახლესი ისტორიის ამსახველი არაერთი მხატვრული ნაწარმოები შეიქმნა უკვე, მწერლისთვის და მკითხველისთვის თემას სადღეისო მნიშვნელობა არ დაუკარგავს. იმდენად მძაფრი და დრამატული გახლდათ ის ჟამი, ის ხანა, რომ მისი შესწავლა და კვლავ და კვლავ წარმოსახვა სხვადასხვა რაკურსით, განსხვავებულ ჭრილში არა მარტო შესაძლებელი, არამედ სასურველიცაა.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეპიზოდი კობა ცხაკაიას რომანში ყოფილი მოსწავლისა და მასწავლებლის შეხვედრაა სენაკის საკონტროლო გამშვებ პუნქტში. მასწავლებელი შევარდნაძის (ე.ი. იოსელიან-კიტოვან-სიგუას) მთავრობის შეურიგებელი მონინალმდევე, მოსწავლე – აფხაზეთის ომის მონაწილე. „[ამ ოთხეულს] ბოლომდე მივდექ და მაინც მოვსპობ,“ – მტკიცეა მასწავლებლის გადანწყვეტილება. სანჩო კი: „მაპატიეთ, მასწ., მაგრამ თქვენ ქვეყანა კი არა, საკუთარი იდეა გიყვართ!“

თავისი პოზიცია მთავრობებთან დამოკიდებულების თვალსაზრისით, ალბათ, ყველა ადამიანს აქვს. ძნელია და არცა აქვს აზრი, ვინმეს გადარწმუნების ცდას, მაგრამ საჭირობოროტოა და დღემდე პასუხგაუცემელი კითხვა: რა ჯობდა 1992 წლის აგვისტოში – ადგილობრივ მოსახლეობას არ მოეკიდებინა ხელი იარაღისთვის, არ ებრძოლათ მეზობლების წინააღმდეგ და სამთავრობო ჯარებს ეკეთებინათ თავიანთი საქმე თუ მოქცეულიყვნენ ისე, როგორც მოიქცნენ – ჩართულიყვნენ ბრძოლებში, ამოდგომოდნენ ქართველ სამხედროებს გვერდით და ებრძოლათ მეზობლებისა და მეგობრების წინააღმდეგ სამშობლოს დასაცავად.

ნაწარმოებში გამოყვანილი ორივე მოქმედი პირი სიმპათიურად გამოიყურება. ერთსაც ქვეყნის გადარჩენა სურს და მეორესაც. ერთს – შინაური მტრისგან, მეორეს – გარეშე აგრესორისგან. დრამატიზმს ის ქმნის, რომ ერთიც მართალია და მეორეც. ერთმანეთი გულწრფელად უყვართ და სხვადასხვა შეხედულებების მიუხედავად, მარტო პატივს კი არ სცემენ, არამედ მეგობრობენ კიდევ ერთმანეთთან. სენაკის საკონტროლო გამშვები პუნქტი კი, რა თქმა უნდა, ცხოვრების ანაქრონიზმია და რეალობა რომ არ იყოს, სულაც გროტესკი ან აბსურდი ეგონებოდა მკითხველს.

კარგად გვახსოვს, „თეთრი მელა“ ვისაც შეარქვა ხალხმა. „სამშობლო და თეთრი მელა ერთია თუ ერთადერთია?“ – ამ ფრაზას სამწუხაროდ, დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა. თუმცა თვითონ პიროვნება

კარგა ხანია, ჩამოცილებულია საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ასპარეზს, მაგრამ საქმე ისაა, რომ მთავრობის ხელმძღვანელის, ხელისუფლის (ვინც უნდა იყოს) გაიგივება ქვეყანასთან ზოგადად დამახასიათებელია ჩვენი ყოფისთვის და ამდენად არც მისი (იმავე ხელისუფლის) გაერთადერთებაა უცხო.

ვითომ სასხვათაშორისოდ, მაგრამ შესანიშნავადაა გამოკვეთილი ქართველთა ერთი თვისება, რომელიც ბევრჯერ გაგვხდომია სავალალოდ. „ღირსების ორდენი და დეპუტატის მანდატი [არ გინდა] ქართველი არა ხარ?“ – ირონიულად ეკითხება ერთი მეორეს. თითქმის ორი საუკუნის წინ ორდენებსა და მედლებს დახარბებულ ქართველებს კიცხავდა ალექსანდრე ორბელიანი, რომელსაც მიაჩნდა, რომ ვორონცოვმა ჩვენი ამ თვისებით ისარგებლა მოხერხებულად და ქართველთა დამონებაში მეტ წარმატებას მიაღწია, ვიდრე იარაღით მებრძოლმა მთავარმართებლებმა.

რომანში ნაჩვენებია დამდაბლებული ადამიანური ღირსებები, დაცემული ზნეობა, გამქრალი სულიერება... თავისი მძიმე შედეგებით.

ადამიანი საერთოდ ორმოცი დოლარი ღირს, ამერიკელმა ქიმიკოსებმა დაიანგარიშეს, – ამბობს ერთი პერსონაჟი. აი ასე, ადამიანის ღირებულება მარტო მისი სისხლი და ხორცია, მარტო ქიმიური შემადგენლობა, ის „ცით მონაბერი სული“¹ კი არსად ჩანს, არც იგულისხმება. მთელი არსებით ეწინააღმდეგება მწერალი ასეთ შეფასებას და სურს დაგვიმტკიცოს, რომ ადამიანი რაღაც მაინც უფრო მეტია, ვიდრე მისი ქიმიური შემადგენლობა.

ერთგულება, მეგობრობა, სიყვარული, სამშობლო... ეს მარადიული ღირებულებები სრულიად გაუფასურებულა, მარტო ფული და ძალა (იარაღი, თანამდებობა) გამხდარა ადამიანის საზომი. ფაქტია, რომ საზოგადოების დიდ ნაწილს დროდადრო შეიპყრობს ხოლმე სიხარბე, სიჩლუნგე, გაბოროტება... მიზეზი საძებარია, თუმცა იოლად მისაგნები და ასახსნელი – არა. მწერლის მოვალეობაა, შეულამაზებლად დაგვანახოს, დაგვაფიქროს საჭირობოროტო საკითხებზე, ცხადად თუ შეფარვით გამოსავალიც შემოგვთავაზოს, რათა მერე ერთად ვეძებოთ ხსნის გზა.

ადამიანთა სულიერ დეგრადაციას, ალბათ, მარტო საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოვლენები არ თუ ვერ განაპირობებს, თუმცა ისიც ცხადია, რომ ცხოვრებისეულ, ე. წ. გარეშე ფაქტორებს დიდი გავლენის მოხდენა შეუძლიათ ადამიანთა ფსიქიკაზე.

რომანის მიხედვით, აღსარება და ცოდვათა მონანიებაც გარემოებათა დამთხვევით უბედურებას დაკავშირებია. ბავშვობაში პუშკინამ და მისმა ძმამ დანაშაული რომ აღიარეს, მალე ბებოც მოკვდა და კიდევ ცოტა ხანში – მამაც. ამიტომ „ამის მერე აღარასოდეს მოგვინანიებია საკუთარი ცოდვები, რადგანაც მაშინაც გვეგონა და ახლაც გვეგონია,

¹ ილ. ჭავჭავაძე. კაცია-ადამიანი?!, – წგნ.: ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული. ოც ტომად. რედაქტორი გ. ციციშვილი. ტ. II, 1988, გვ. 37.

რომ ჩადენილი ცოდვების აღიარებანი საყვარელ ადამიანებს კლავენ“, – ასეთია უღმერთო და უზნეო ადამიანების მორალი და ლოგიკა.

სხვადასხვა წარსულის მქონე ხალხი – „ეროვნული ფრონტის“ ყოფილი წევრები, ახლანდელი პოლიციელები, გაურკვეველი პროფესიის მქონენი თუ აშკარად დამნაშავეთა სამყაროს წარმომადგენლები – ყველანი ერთნაირად „ჭირისუფლობენ“ 9 აპრილის ტრაგედიას. ეკლესიაც, სანთლებიც, მიტინგიც ნებით თუ უნებლიეთ ყველას საფარველია – თავშესაფარიც და შინაგანი სიცარიელის (ან ხრწნის) დამმაღავი.

არაფერი წმინდა, ხელშეუხებელი არ არსებობს სულიერ საზრდოს მოკლებული ადამიანებისათვის. რაც უნდ მნიშვნელოვან საკითხზე საუბრობდნენ – იქნება ეს ღმერთი თუ სამშობლო (თუმცა რამ გაყო ეს ორი რამ ერთმანეთისგან?), ყველაფერი მაინც „საჭმლის გადასამუშავებელი საუბარია“, – როგორც თვითონვე უწოდებენ.

უკვირთ პერსონაჟებს და მათთან ერთად ავტორსაც: იმ გულუბრყვილო და მიაშიტიმა ხალხმა, რომელთაც ეკრანზე მატარებლის გამოჩენის ემინოდა, მერე როგორ მოიფიქრა ამდენი საშინელება?

ერთი სუფრის წევრები, ერთ საქმეში „ჩაბმულნი“, ერთმანეთის „მეგობრები“ ერთმანეთს ჩუმად ფულსაც პარავენ და ამის გამო სინდისის ქენჯნას არ განიცდიან. ამ ადამიანებმა არ იციან, რა არის თანადგომა, სხვისთვის სიკეთის ქმნა, სხვისი სადარდელის გაზიარება... მხოლოდ საკუთარ თავზე, საკუთარ წუთიერ სიამოვნებაზე ფიქრობენ. ამ ფონზე გასაკვირი სულაც არაა, მაგრამ თავზარდამცემი კია მორფინისტი პაპუნას სადიზმის გამომხატველი სიზმარი.

აბსურდული და ირონიულ-პაროდიულია „საჭმლის გადასამუშავებელი საუბარი ანგელოზებისა და კულტურის პრობლემებზე“.

– ღმერთო, მჯერა შენი და დარწმუნებული ვარ, რომ ყველაფერი კარგად იქნება, თუ არადა ღმერთო, შენი დედაც... – აი, ასეთია დამოკიდებულება უზენაესთან. ღმერთთან გარიგებაში არ შედიოდა ლუარსაბიც, პლატონ სამანიშვილიც?¹ ჩვენი ცხოვრების სხვადასხვა ტიპები ამ საკითხში (რწმენისა) ჰგვანან ერთმანეთს – ღმერთი სათავისოდ უნდათ და სჭირდებათ – ზოგჯერ გულუბრყვილო, ზოგჯერ ცხოვრებისეული წვრილმანებისა თუ ჭირვეულობის, ზოგჯერ შავბნელი საქმეების მოსაგვარებლად.

მე მჯერა კონსერვატორებისა, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ ადამიანები ბუნებრივად თავისუფალნი და კეთილნი არ იბადებიან. ადამიანის გამაკეთილშობილებელი ერთ-ერთი ძლიერი საყრდენი ეკლესიაა, რწმენაა. მხოლოდ რწმენით აღზრდილ ადამიანს შეუძლია თანალმობა, ერთგულება, ქველმოქმედება. კონსერვატორთა აზრით, საკუთრება ერის სამსახურში უნდა იდგეს. უნესოდ მოხვეჭილ, უფესვებო საკუთრებას არ

¹ დ. კლდიაშვილი. სამანიშვილის დედინაცვალი, – წგნ.: ქართველი მწერლები სკოლაში. ავტორი და შემდგენელი ფ. ფირუაშვილი. წიგნი VII, 2002, გვ. 214.

შეუძლია კეთილი საქმეების კეთება და ადამიანებისთვის ბედნიერების მოტანა.¹

რომანში ოთხმოცი კილო ოქროს (მაღალი სინჯის ოქროს) ხელში ჩასაგდებად იბრძვიან ჯგუფებად გაერთიანებული ადამიანები. მონინა-ალმდეგის თავიდან მოშორება ხომ უნდათ და უნდათ, არც ერთმანეთს ინდობენ და სხვაზე მეტის მოპოვებას (ან სულ დანარჩუნებას) ცდილობენ ბინძური, უკადრისი ხერხებით. ამ წუმპეში უნდა გაიაროს ბერმუხამ, საკუთარი თავიც გადაირჩინოს და ტყვედ ჩავარდნილი მეგობარიც, სანჩო, გადაარჩინოს...

თხრობაში ძალიან ფაქიზად შემოდის ომის თემა. ომის დროს და ომის მერეც თაობები გაქრნენ უკვალოდ. ოცი წლის წინანდელი ტრაგედია თითქოს უკვე გადავიტანეთ (ცხოვრების აჩქარებულ ტემპში ოცი წელი ცოტა არაა), მაგრამ ისიც საკითხავია, გადავიტანეთ კი? თუ სულიერებაც დავკარგეთ, წარსულს თან გავაყოლებთ? ომის მსხვერპლად მხოლოდ ბრძოლებში დაღუპულები მიგვაჩნია, სინამდვილეში ყველა, ვისაც სასონარკვეთილებისგან, უმწეობის შეგრძნებისგან, უპერსპექტივობის განცდისგან გული გაუსკდა, შიმშილით მოკვდა თუ დარდმა შეინირა, ყველა ომის მსხვერპლია და ეს მსხვერპლი ჯერაც იბრძება.

ბევრს ახლაც არა აქვს გაცნობიერებული ის, რასაც რომანის ერთი პერსონაჟი ხვდება: „ეგ ფილმი არის ბიჭზე, რომელიც იმიტომ იბრძვის, რომ ირგვლივ ყველა იბრძვის... მერე ხვდება თავის მოგვარე მტერს და „აიასნებს“, რომ სინამდვილეში თავის თავს ებრძვის...“

კი არ დავმარცხდით მარტო, არამედ ომში საკუთარი თავი, საკუთარი სული, საკუთარი ღირსება, სიამაყე... დავკარგეთ და წავაგეთ. ეს რეალობაა და კარგია, რომ ამას თვალს უსწორებენ რომანის პერსონაჟები – სანჩო და თინიკო (ე. ი. თვითონ ავტორი). „ვითომ მებრძოლებად“ იქცნენ გულანთებული ბიჭები იმიტომ, რომ ომი სხვამ (მისმა წამომწყებმა) წააგო, მერე კი ყველაფერი მეომრებს გადააბრალა.

სანჩო, იგივე გოჩა, ინტერნატში გაზრდილი ბიჭი, გამუდმებით ფიქრობს ადამიანის სულზე. ნეტა, რა ღირს ადამიანის (ჩვენი, სხვისი) სული? სად არის მეოთხე განზომილება, სადაც სულები ბინადრობენ? გვჭირდება თუ არა სიმართლე, რომელსაც არ მოაქვს ბედნიერება? ომში საკუთარი თავის განწირვის ფასად სხვისი, მეგობრის გადარჩენა უფრო ადვილია თუ საკუთარი სულის?..

სამშობლო ისეთი მაგიური რამეა (ყოველგვარი მაღალფარდოვნების გარეშე ვამბობ), რომ მის დასაცავად ქურდი და ყაჩაღიც კი ხელს გამოიღებს ხოლმე. ვაგნერს, იმავე ჩორნას, ამავე ვაჟას „გაგრის ბაღში სეპარატისტისათვის ყელში დანა დაურტყამს. ქართულ ენაზე ამბობდა, ძაღლების ენაა“. ყველას კარგად გვახსოვს, ზუსტად ასე, ამ სიტყვებით იხსენიებდნენ აფხაზები ქართულს, იმ ენას, რომელზედაც, სხვათა შორის

¹ პ. ჩხეიძე, რ. ჩხეიძე. კონსერვატიზმის ისტორია. თბ., 2011, გვ. 14.

მათი უმრავლესობა ლაპარაკობდა კიდევ... ჩვენ კი „რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით?“ არა, იყო თითქოს პასუხის გაცემის ცდებიც, შეგონებისა და მშვიდობიანად მოლაპარაკების ცდებიც... მაგრამ როგორც ჩანს, ქართველთა ბინიერება, ღვთის წინაშე ჩადენილი ცოდვა (ეგოიზმი, მცონარეობა, მომხვეჭელობა, სიხარბე, ამპარტავნობა და სხვა) იმდენად დიდი იყო, რომ „ღმერთმან მათ პასუხი უგო ცოდვისა“.

სამწუხაროდ, შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების ერთობლიობამ ისეთი კატაკლიზმები გამოიწვია ჩვენს ცხოვრებაში, რომელსაც შეეწირა უამრავი წმინდა, სუფთა, ფაქიზი სული. ასეთია ნანარმოებში გოჩა (სანჩო). სინმინდე-სისუფთავეს განასახიერებენ აგრეთვე თინიკო და მამამისი. მათ აიღეს საკუთარ თავზე ის პასუხისმგებლობა, რაც ჰოლდენ კოლფილდმა სელინჯერის რომანში „თამაში ჭვავის ყანაში“.¹ ასე მგონია, ამ რომანითაცაა შთაგონებული შემდეგი ეპიზოდი კობა ცხაკაიას წიგნში: „წარმოიდგინე, აღელვებული ზღვა ლამობს ნაპირზე გადმოსვლას და ქალაქის განადგურებას. ხალხი დგას და შიშით შეჰყურებს ამ საშინელ სანახაობას. – სანჩოს თვალები პატარა ბავშვივით აენტო და გატაცებით გააგრძელა, – ზღვა ბორგავს, უზარმაზარი ტალღებით ასკდება ნაპირს, მაგრამ ქალაქს ვერაფერს უშვება. იცი, რატომ? იმიტომ, რომ წინ ჯებირი ხედება და არ აძლევს ხალხის განადგურებისა და სახლების დანგრევის საშუალებას. ჩვენ ის ჯებირი ვართ, ისინი ვართ, ვინც, ყველაფრის მიუხედავად, იბრძვის!“

ამ თავგანწირვას სრულიად არ შეეფერება ბრძოლის შედეგი; დაბინძურებულქუჩებიანი ქალაქი, უიმედობისგან გაბოროტებული ადამიანები, ჩაბნელებული სახლები, უთვალავი მათხოვარი. ადამიანები, რომელთაც არ იციან, რას ნიშნავს სიტყვა „ნდობა.“

„თათარ-მონღოლებმა“ (ე. ი. რუსებმა) ისე აურიეს, თავგზა აფხაზებს, რომ მათ ქართველები ადამიანებად აღარ მიაჩნიათ. „სიმართლე წარსულშია და არა რომელიმეს მხარეს“, – ასეთია პერსონაჟის (და, მგონი, ავტორისაც) პოზიცია.

შესაძლებელია თუ არა სუფთა, უხინჯო ურთიერთობების, საერთო წარსულის დაბრუნება? ეს, ალბათ, ჩვენზე, ორივე ხალხზე იქნება დამოკიდებული, ჩვენს ზნეობაზე, იდეალებზე, ღირებულებებზე, ბოლოს და ბოლოს – მიზანზე. ნუთუ ბურთად ქცეული თავები უბრალოდ სალაქლაქო მასალა იყო? – გაოგნებულია გოჩა. ნუთუ ომზე საუბარი მხოლოდ ჭორაობაა და სხვა არაფერი? რისთვის დაგვსაჯა უფალმა ასე მწარედ? – ამაზე არ უნდა დაგვაფიქროს წარსულმა და აწმყომ? თუ სინანულით არა, როგორღა უნდა მოვახერხოთ განწმენდა და ამაღლება.

მხოლოდ ის ვიცი, რომ უკვე ლამის ნახევარი საუკუნის ვხდები და არაფერი მიკეთებია გარდა იმისა, რომ ვიბრძოდი, რაიმეს გაკეთების საშუალება რომ მქონოდა, – ამბობს პროტაგონისტი. ეს ის ფრანზაა, რო-

¹ ჯ. სელინჯერი. თამაში ჭვავის ყანაში. 2013, გვ. 124.

მელიც სახიერად აირეკლავს ტრაგიკული ყოფის მთელ სიმძიმეს.

ჩვენ კი, მკითხველებს არ გვასვენებს შეკითხვა: გადავაბიჯოთ მკვდრებს გაბედულად?

NINO VAKHANIA¹

“LOST GENERATION” IN MODERN GEORGIAN NOVEL
(By the Example of One Writing)

Koba Tskhakaia’s novel *“Step Over the Dead Bravely”* has original construction. The narration is fragmentary and seems not to be connected to each other.

The reality which is given in the novel was our everyday existence. Forgetting the dead is forgetting the past. But the past has not to be hidden and forgotten but studied in detail. Moreover, the past doesn’t leave us and participates in today.

The heroes of the novel talk with mixed language. This kind of language corresponds to the being of that time of Georgia. By effectiveness of film frames is shown the life based on arms, violence – frequent theft, delation, and mutual deal of criminals and policemen, ostensible, mercenary relations, freezing of sole...

All this is described at the background of real-historical events in real-historical events of Civil and Abkhazian wars.

The whole generation had degradation, falling. Those who couldn’t adapt with the existed were destroyed physically, and those left alive as if were disappeared, lost.

Struggle for great aims was followed by that there increased the people who don’t know what the word “trust” mean.

The reader has a question: Do we have to step over the dead bravely?

---

¹ **Nino Vakhania** – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მირანდა თოდუა, ნონა ქეცბაია¹

წყალი და მასთან დაკავშირებულ ტარიმთა სამიოტიკა
და ქრისტიანულ-მითოლოგიური სიგჷოლიკა

ქართული ენის ლექსიკაში ზღვისა და წყლის სემანტიკური ველის შესწავლა ადასტურებს, რომ ეს ლექსიკური ერთეულები ქართველის ბუნების ნაწილია. ორივე სიტყვა უძველეს, არქეტიპულ დონეზე აღდგენილი ლექსემაა.

ქართულ წყალ-ფორმას კანონზომიერად შეესატყვისება მეგრული წყუ- (მეგრ. წყუ „ჭა“, წყუ-რგილ-ი „წყარო“, ქართულ წყარ-ს კი – მეგრული წყორ- და ლაზური ნწკორ-//წყორ (ოკო-ნწკორ-გ „წყლით შერევა“). შესაძლოა, ამ ფორმებს უკავშირდებოდეს სვანური ლი-ლ-წყე „სველი“.²

საერთოქართული ლექსიკური ერთეულია წყალთან დაკავშირებული ერთ-ერთი ტერმინი ზღვაც. ქართულ ზღვა ფუძეს შეესიტყვება მეგრული ზღვა, ლაზური ზოლ-ა და სვანური ზუ-ღუ-ა. საერთოქართველური ფუძე-ენის დონისათვის აღდგენილია ზღუა-არქეტიპი.

ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში დასტურდება ზღვასთან დაკავშირებული ერთი უძველესი ფუძე ზღუელ- (ზღველა „კოკისპირული ნვიმა“) გო-ზღვარ-ილ-ი//გო-ღღვარ-ილ-ი „დასველებული“, „წყალში ამოვლებული“. ზღველ- ძირი დასტურდება, აგრეთვე, ქართული ენის იმერულ დიალექტშიც.³

საერთო ქართულის ნამემკვიდრეად მიიჩნევა შემდეგი სიტყვები: ტბა, ღელე, ღვარი, თოვლი, ნვიმა.⁴

მ. ჩუხუა საერთოქართველურ ლექსიკურ ერთეულად მიიჩნევს მდი-

¹ მირანდა თოდუა – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ნონა ქეცბაია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. თბ., 2000, გვ. 655-656.

³ ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე. ქართველურ ენათა.., გვ. 217.

⁴ ბ. ფოჩხუა. ქართული ენის ლექსიკოლოგია. თბ., 1994, გვ. 317.

ნარეს. იგი ამ სიტყვაში გამოყოფილ დ-, დ-ის, დ-ინ (დ-ინ-ება, მ-დ-ინ-არ-ე) ფუძეს უკავშირებს სვანურ დ-, დ-ერ, დ-ინ//ზ-ინ ფუძეს (სვან. ო-დ-ერ, ა-დ-რ-ი (ბზ), ა-დ-რ-ინ-რ (ბქ), ო-დ-ერ (ლაშხ.), ა-დ-ინ-ე (ლტნ.) „მისვლა“).¹

მდინარისაგან მიღებული სიტყვებია „მდინარება“, „მიმდინარეობა“. ფრაზეოლოგიაში არსებობს სინტაგმა – „ცხოვრების დინება“. მდინარის დროსთან კავშირი უნივერსალური მეტაფორაა („უამთა ცვლას ჩვენთვის ბედის ცვლა არ მოჰყოლია, თითქო დროთა მდინარეობა ჩვენთვის არ არსებობსო“, (ილია)).

ქართულში ზღვა და წყალ- ფუძეთაგან ნაწარმოები სიტყვები შეიძლება დაიყოს შემდეგ ჯგუფებად: აფიქსაციის გზით მიღებული ფორმები, კომპოზიტები, შესიტყვებები.

- აფიქსაციის გზით მიღებული სიტყვები:
  - ა) ზღვა: ზღვაოსანი, ზღვაოსნობა, მეზღვაური, საზღვაო, საზღვაოსნო, უზღვავი...
  - ბ) წყალი: უწყლო, წყლიანი, წყლიანობა, პირწყლიანი, წყალობა, მწყალობელი, მწყლეთი...
- კომპოზიტები:
  - ა) ზღვა: ზღვადქცეული, ზღვათამფლობელი, ზღვათსამეფო...
  - ბ) წყალი: ნიშანწყალი, თავწყალი, მარილწყალი, მინა-წყალი, ვერცხლისწყალი, წყლისპირი, ენაწყლიანი...
- შესიტყვებები:
  - ა) ზღვა: ცხოვრების ზღვა, ზღვის დონე, ზღვის პირი, ზღვის მარილი, ზღვა ხალხი...
  - ბ) წყალი: ოქროს წყალი, მღვრიე წყალი, მინერალური წყლები, მძიმე წყალი, წყლის ნაყვა...

ქართულში საკმაო რაოდენობით გვაქვს ზღვასთან და წყალთან დაკავშირებული ფრაზეოლოგიზმები და იდიომები: ა) წყალი: „წყლის ნაყვა“, „წყალში გადაყრა“, „არც ძმარი, არც წყალი“, „წყალი შეუდგა“, „წინ წყალი, უკან – მენყერი“, „შენი წყალი გადამესხას“... ბ) ზღვა: „ზღვად სკდება“, „ცრემლის ზღვა“, „ცხოვრების ზღვა“, „ზღვისა და ხმელეთის შემოვლა“, „ზღვა ხალხი“, „სიყვარულის ზღვა“...

ქართველები იმ ხალხთა რიცხვს მიეკუთვნებიან, რომელნიც საკუთარ ისტორიულ და მითოლოგიურ მემკვიდრეობას წყალს უკავშირებენ. მრავალი ეთნოგრაფიული და არქეოლოგიური მასალა არსებობს წყლის, ზღვის, თბების, მდინარეების, წყაროების, ჭების... თაყვანისცემაზე.

ზღვა ქართულ ტრადიციაში უპირატესად მდებარეულ პრინციპთან ასოცირდება. მისი მითოლოგიური პერსონიფიკაცია მდებარეულია და ზღვის ნენეს, ზღვის დედის სახით წარმოგვიდგება. ქალღვთაების საუფლო

¹ მ. ჩუხუა. ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი. თბ., 2000-2003, გვ. 91.

ულამაზესია: ფართო მინდორი, გარშემორტყმული მაღალი მთებით, ვერცხლისფერი წყაროებითა და ტბებით, ლამაზი ყვავილებით. აყვავებული ბუნება ჩვეულებრივი ფონია, მაგრამ ტყის დედოფალი მუდამ ამგვარი იდილიური განწყობითა და მდგომარეობით არ ჩნდება. იგი ასევე ასოცირდება წვიმასთან, თოვლთან, ზვავთან.

თქმულების მიხედვით, ზღვის სიღრმეებში, ზღვის ნენეს გარდა, ცხოვრობენ მესეფები – სხვადასხვა დროს ავისმქმნელი ან სიკეთის მომტანი არსებანი. მეგრულ მითოსში ზღვის ქალს და ზღვის კაცს მესეფები შეესაბამება, რომელთაც ნადირღვთაების ფუნქციები შეიძინეს. მესეფები, ისევე, როგორც ზღვის ქალი და ზღვის კაცი, მთელ წელიწადს ზღვაში ატარებენ და მხოლოდ 1 კვირით (28 ოქტომბრიდან 3 ნოემბრამდე) „მესეფალას“ პერიოდში ამოდიან წყლიდან. ისინი დროის მხოლოდ ამ მცირე მონაკვეთში ასრულებენ ნადირღვთაების ფუნქციას. ზ. თანდილავას გამოკვლევით, „მესეფი“, გენეზისით, ზღვის ღვთაებაა, წყლის სტიქიის განმასახიერებელუ მითოლოგიური პერსონაჟი, ხოლო ნადირღვთაების ფუნქციები მან საკმაოდ გვიან შეიძინა. აჭარული მითოსი მესეფების – ზღვის ქალისა და ზღვის კაცის გაცილებით არქაულ სახეს ინახავს. მიუხედავად იმისა, რომ ხმელეთზე ერთკვირიანი ამოსვლის მოტივი აჭარული ტექსტებისთვის ნიშანდობლივია, ამ მითიურ პერსონაჟთა სამონადირეო ფუნქციები არსად დასტურდება.¹

გავრცელებული რწმენა-წარმოდგენების მიხედვითაც, „ბატონების“ ადგილსამყოფელიც ზღვას უკავშირდება. ისინი გადმოდიან თეთრი ზღვიდან. მათი ქვეყანა შემოღობილია მაღალი გალავნით. მასში გამჭვირვალე ბროლისმაგვარი წყაროებია, ყველგან მოედინება თაფლისა და რძის მდინარეები, ჩანჩქერები მარგალიტის შხეფებს აფრქვევენ.²

ზღვის შეშინება/ზღვის შიში – მეთევზე-მეზღვაურთა ერთ-ერთი მაგიური რიტუალია, რომელიც აუქმებს „ზღვის შიშს“. ლაზ მეზღვაურებს სწამდათ, რომ მშიშარა მეზღვაური „ზღვაზე გასვლამდეც დამარცხებულად ითვლებოდა“, უშიშარ მეზღვაურს კი დამთრგუნველი სტიქია ბრძოლისთვის განაწყობდა. ლაზებს ზღვასთან მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთობის კვალზე სრულიად საპირისპირო, შეიძლება ითქვას, „უკურეაქცია“ ჩამოუყალიბდათ, რაც განსაზღვრულ რიტუალურ-მაგიურ ჩარჩოში მოაქციეს. ლაზ მეთევზეს ვიდრე ზღვა შეაშინებს, იგი თავად „აშინებს“ ზღვას, „ზღვის შიშს“ საპირისპირო – „ზღვის შეშინების“ რიტუალით აბათილებს/აუქმებს. ლაზთა ყოფაში დამონმებული შეხედულებით, ზღვა ისეთი დაუნდობელი ძალაა, რომელიც, რაც უნდა ევედრო, მაინც დაგამარცხებს, თუ მან ეს მოინდომა. ამიტომ ზღვა უნდა შეაშინო: „მზოლა ჩქიმი, მა ქომობთი. მას სქანდენ ვა მაშქურინენ, სი ჩქიმდენ გაშ-

¹ ზ. თანდილავა. წყლის კულტი და ქართული ფოლკლორი. ბათუმი, 1996, გვ. 110.

² ზ. თანდილავა. წყლის კულტი და ქართული ფოლკლორი, გვ.12-13.

ქურინას!“ (ზღვაო ჩემო, მე მოვედი. მე შენი არ მეშინია, შენ გეშინოდეს ჩემი!).¹

ზღვის გარდა, სხვა ლიმინალურ ზონებს ტბები და მდინარეები წარმოადგენენ. აკვატურ პერსონიფიკაციებს ტბების ზოომორფული სიმბოლოები წარმოადგენენ. მაგალითად, ლეგენდის მიხედვით, იმერხევში ბულის ტბაში ცხოვრობდა ნითელი ხარი, რომელიც ზაფხულობით ამოდიოდა და ძროხებს ამაკებდა.

სამეგრელოში ცნობილი იყო მიქამ-გარიოს ტბა. მასში, გადმოცემით, ცხოვრობდა თეთრი ვერძი, რომელიც ზაფხულობით ნაპირზე ამოდიოდა. მიქამ-გარიოს (მთავარანგელოზების მიქაილისა და გაბრიელის) ტბასთან წესად იყო მთის ძირში შესანიშნავი შენირვა.²

გველისა და გველეშაპის სახეები ქართულ ტრადიციაში დაკავშირებულია წყალთან. გველეშაპი წყლის მფლობელი, მისი ბინადარი და დარაჯია. ქართულ ზღაპრებში ურჩხული წყალს უმსხვერპლოდ არავის უთმობს. ვეშაპს, როგორც წესი, ებრძვის გმირი (ქრისტტიანობაში – წმინდა ელია, წმინდა გიორგი). საქართველოში მრავალვარიანტადაა გავრცელებული გველეშაპისა და ხარის (წყლის კუროსა და ხმელეთის კუროს) ბრძოლის სიუჟეტი, სადაც, ისევე, როგორც მსოფლიოს მრავალ მითოლოგიაში, ქაოსისა და კოსმოსის დაპირისპირება ზოომორფული მითიური პერსონაჟების ორთაბრძოლით არის გადმოცემული. მითოსი მოგვითხრობს ხარზე, რომელსაც პატრონი (პატრონი, ზოგჯერ, წმინდა გიორგია) ყოველ დღით საძოვარზე უშვებს, საიდანაც ხარი ნაბრძოლი, დასისხლიანებული და მშიერ-მწყურვალე ბრუნდება. ამბის გასაგებად ხარის პატრონი ფარულად კვალში მიჰყვება თავის პირუტყვს, რომელიც ერთ ტბასთან/ზღვასთან მიდის, საიდანაც ძახილით მოიხმობს გველეშაპს. ტბიდან უზარმაზარი გველეშაპი ამოდის, ისინი ერთმანეთს ეჭიდებიან, მაგრამ გველეშაპი ძლევს და დამარცხებული და დასისხლიანებული ხარი შინ ბრუნდება. ამის შემდეგ ხარის პატრონი გამოჟედავს ალმასის/სპილენძის რქებს და თავის ხარს თავზე აასხამს. ამჯერად ხარი დაამარცხებს გველეშაპს, ალმასის რქებზე წამოაგებს. დაჭრილი გველეშაპი ტბიდან ამოდის და იკარგება, მის კვალს მიჰყვება ტბის წყალიც, სადაც ამიერიდან ხმელეთი და სიცოცხლე ჩნდება.

ნიშანდობლივია, რომ გველეშაპისა და ხარის ბრძოლის სიუჟეტს სხვადასხვაგვარი დასასრული აქვს. თქმულებათა ერთი ნაწილი შესაქმისეულია, კოსმოსი იმარჯვებს ქაოსზე და წყლისაგან გათავისუფლებულ ტერიტორიაზე სიცოცხლე ჩნდება. თქმულებათა მეორე ნაწილი ესქალოტოგიურია, მას მეორენაირად ”მცირე წარღვნის” ციკლსაც უწოდებენ და სრულიად საპირისპირო ფინალი გააჩნია: გამარჯვებული აქაც ხმელეთის

¹ **В. В. Бардавелидзе.** Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен. Тб., 1957, გვ. 57.

² **ნ. აბაკელია.** აკვატური სიმბოლოს ზოგიერთი სიმბოლოს მნიშვნელობისათვის ქართულ მითო-რიტუალურ სისტემაში. თბ., 2010, გვ. 17.

ხარია, მაგრამ მომაკვდავი გველეშაპის უკანასკნელი ძალისხმევით ტბა სკდება, გადმოივლის და მთელ სოფელს (მიკროკოსმოსი) წყლით ფარავს. დასტურდება მესამე სიუჟეტური რკალიც: ხარის მიერ გველეშაპის დამარცხება ხალხს იხსნის მოსალოდნელი წარღვნისაგან (ერწო-თიანეთის, დუშეთის ვარიანტები).

ბიბლიაშიც ზღვასთან დაკავშირებული არაერთი ამბავია გადმოცემული: მოსეს მიერ ზღვის გაპობა კვერთხით, მაცხოვრისა და პეტრე მოციქულის მიერ ზღვაზე ფეხით გავლა, იონა წინასწარმეტყველის ვეშაპის მიერ შთანთქმა და ა.შ. ეს ბიბლიური ეპიზოდები სათავეს უდებენ პარადიგმულ აზროვნებას. სასულიერო პოეზიისათვის, ბიბლიური ნიგნების დარად, უცხო არ არის პარადიგმული აზროვნება. ზოგადად ზღვა, სახარებიდანაც, ამქვეყნიური ცხოვრების სიმბოლოა, შესაბამისად, აღელვებული სტიქია წინააღმდეგობებით აღსავსე ყოფას მიანიშნებს, დამცხრალი – დანყნარებულს. „ზღვა, მწარენწყლიანი მარილისაგან და მშფოთვარე ქარიშხალთაგან, სიმბოლოა ამა სოფლისა“¹ ჰიმნებშიც: „უფსკრულსა შინა ცოდვისასა შთავარდი და ნიავ-ქარნი ვნებათანი ეწინეს სულსა ჩემსა“² (იოანე მინჩხი, გვ. 229). ჰიმნოგრაფთა სიტყვები ფსალმუნის შემდეგ სიტყვებს გვახსენებს „ქართთა სასტიკითა შემუსრნე ნავნი თარეშისანი“ (ფს., 40,6). წმინდა მამათა სწავლებით, ცოდვა ღელვასთანაა დაკავშირებული, ბასილი კესარიელის მიხედვით: „ცოდვა იგი პირველი, რომელი გიქმნიეს, წარვიდის, რაჟთა სხუანი მოყუასნი მოიყვანნეს და ესე ისნავე ღელვათაგან ზღვსთა, ვითარ ურთიერთსა შემდგომად დაუცხრომელად ეკუთებებიედ, რამეთუ ცოდვა მსგავს არს ღელვასა, რომელი მოიწიის ჩუენ ზედა სასტიკად და კუალად სხუასა მიგუცნის მუნთქუესვე, ეგრეთვე ცოდვა მიგუცემს სხუასა მოყუასსა მისსა“.³ ცოდვათა ღელვისაგან თავდახსნას ევედრებიან ჰიმნოგრაფები უფალს, რამეთუ „შენ უფლებ ძალთა ზედა ზღვსთა და ოხრაჲ ღელვათა მისთაჲ შენ დააცხრვე“ (ფს. 88,10). „დანთქმული ღელვათაგან ბრალთა ჩემთაჲსა, სახიერ, აღმომიყვანე, ქრისტე“ (მიქაელ მოდრეკილი, გვ. 197). საინტერესო სახედ აქვს წარმოდგენილი ჯ. მილტონს ადამ და ევას მაცთუნებელი გველი, რომელიც კაცთა მოდგმის ცოდვის მორევის პირველი მოვარდნილი ტალღაა:

„მტერი გახვეული გველის სხეულში
ევასაკენ გაემართა, არა დაკლაკენით,

¹ **საქართველოს ეკლესიის კალენდარი.** თბ., 1985, გვ. 519.

² ნიმუშები მოგვაქვს შემდეგი გამოცემებიდან:

ა) **იოანე მინჩხის პოეზია.** ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო **ლ. ხაჩიძემ.** თბ., 1987;

ბ) **პ. ინგოროყვა.** ძველ-ქართული სასულიერო პოეზია. ტფ., 1913;

ქვემოთ, ტექსტშივე, მივუთითებთ მხოლოდ ავტორებსა და გვერდებს.

³ **მამათა სწავლანი.** X და XI საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა **ილ. აბულაძემ.** თბ., 1955, გვ. 150.

არა მინაზე ქვეგანრთხმული, როგორც მას შემდეგ,
არა, ისე კუდზე აღიმართა და მთელი ტანი
რკალად დაკეცა, ფენა-ფენა დაანყო ერთუროს
თავი მოვარდნილ ტალღასავით ზენამომართა
და თვალებიდან დააკვესა ცეცხლი მგზნებარე“.¹

სასულიერო პოეზიაში ზღვაში დანთქმა სულიერი სიკვდილის მიმანიშნებელია. ასეთი მნიშვნელობის მატარებელია ვეშაპის მუცელი, რომელსაც ორმაგი ალეგორიული მნიშვნელობა მიუღია. ერთ შემთხვევაში ის ქრისტეს სასწაულებრივი შობის მაუწყებელია: „რაჟამს ძემან შენმან შეცვალნა ბუნებითი იგი შობისა წესთა სრბანი, დაგიცვა ღმრთეებისა ცეცხლმან უხრწნელად, ვითარცა იგი მუცელსა შინა ვეშაპისასა“ (*ქართული*, გვ. 299). მეორე მხრივ, უფალმა ვეშაპის მიერ შთანთქმული იონა ნინევიაში გაგზავნა ღვთის მცნებას გადასულ მოქალაქეთა დასამოძღვრავად. სახეობრივად, ამაში აისახა ედემში ღვთის სიტყვას გადასული კაცობრიობის მხსნელის მოვლენა ამქვეყნად და მისი განხორციელება ქალწული მარიამის საშოში. პარალელს იონას ნინასწარმეტყველებაში იონასა და ქრისტეს, ნინევიელებსა და ღვთის მცნებას გადასულთა შორის მათეს სახარება ასე წარმოგვიდგენს: „კაცნი იგი ნინეველნი აღდგენ სასჯელსა მას ნათესავისა ამის თანა და დაშვიდნენ მათ, რამეთუ შეინანეს ქადაგებასა მას იონასსა; და აჰა ესერა უფროს იონასსა არს აქა“ (*მათე*, 12,41).

იონა თევზის მუცელს ჯოჯოხეთს უწოდებს: „შეისმინა ჩემი მუცლისაგან ჯოჯოხეთისა“ (*იონა*, 2,3). ჰიმნოგრაფებიც ჯოჯოხეთს ვეშაპს უწოდებენ: „უძღები ჯოჯოხეთი მოაშთვე ქრისტტვ, განუძღები იგი ვეშაპი, რაჟამს შურის საძიებლად შეიმოსე ბუნებაჲ ჩემი ძლეული“ (*ქართული*, გვ. 294).

ზღვის ფსკერი საშიშროების შემცველია, სადაც ბოროტება ბუდობს, ამიტომ ქრისტემ: „იორდანეს ძლევიტ შეჰმუსრე თავი ვეშაპისაჲ“ (*ივანე ქონქოსის-ძე*, გვ. 45).

ვეშაპის მუცელში დანთქმა ცოდვის მორევში ჩაძირვის ანალოგიითაც გვხვდება. თავად იონასაც ეს სასჯელი უფლის სიტყვისაგან გაქცევით ერგო. „უფლის პირისაგან მოშორება გააზრებულია, როგორც უფლის მფარველობიდან გამოსვლა და სანუთროს სათამაშოდ განირვა თავისა. რას შეიძლება შეედაროს ადამიანის მდგომარეობა, როცა ის მოშორებულია უფლის პირს? სულხან-საბა ორბელიანი ქადაგებს: „ყოველთა უწყით, ვითარ საზარელ არს ჯოჯოხეთი, არამედ მისსა უსაზარელეს-განვრდომა პირისაგან ღმრთისა“.² ჰიმნოგრაფთა ვედრება იხსნას უფალმა ამ განსაცდელისგან, სულიერი განუხრწნელობის თხოვნას ნიშნავს:

¹ **ჯ. მილტონი.** დაკარგული სამოთხე. *სამსონი.* თარგმნეს ვ. ჭელიძემ და ე. კვიციანიშვილმა. თბ., 1978 გვ. 255.

² **ზ. კიკნაძე.** საუბრები ბიბლიაზე. თბ., 1989, გვ. 156.

„გამოწსნად ჩუენდა მოხუედ,
დამბადებელო,
რომელი შთავენტეენით
მძლავრებით მტერსა,
ვეშაპსა კაცისმკლველსა და მოჰკალ იგი“

(*იოანე მინჩხი*, გვ. 295-96).

ვეშაპის მხურვალე მუცელში დანთქმით, სახისმეტყველებით, გამოხატულია ადამიანის სულიერი დაცემა, ხოლო მისგან ხსნა – ურჩხულის დამარცხებით.

თუკი ღვთისმეტყველებაში ზღვა ცხოვრებისეული წინააღმდეგობაა, გემი დასახულია ეკლესიად. ბიბლიური ნოეს მიერ აგებული კიდობანიც ეკლესიის წინასახეა, ნავი კი იდეალი, რწმენა, რომელსაც ტალღა დღენიადაგ ემუქრება და გამოცდას უწყობს, ასევე დაკავშირებულია სასულიერო მოძღვრებასთან და ღვთისმსახურებასთან. ნავის სიმბოლიკა ქართულ მწერლობაში ბიზანტიური ლიტერატურიდან შემოდის: „ქართველი მწერლები ხშირად იყენებენ ბიზანტიური ლიტერატურის სიმბოლოებს: „აფრას“, „ნავს“.¹ „სიღრმესა მას ზეცისა უფსკრულთასა ჰღლევედით, ღირსნო, უზემთაეს ბუნებათა მოძღურებითა ღმრთისა მიერ, არამედ არაჲ დანთქენით მას შინა, მღდელთ მოძღუარნო, რამეთუ ნავი იგი მოძღურებათა თქუენტაჲ შეჰმზადეთ ჭემმარიტითა სარწმუნოვებითა და აფრაჲ ღმრთის მსახურებისაჲ აღმაჰრთეთ უქცეველად, ბასილი და გრიგოლი, და წარუძელეთ კაცთა ცხოვრებად“ (*იოანე მტბევეარი*, გვ. 92). „ნავი წარმოადგენს მატერიალური სამყაროდან სულიერში გადასვლის საშუალებას. სიმბოლოურად განასახიერებს იმ სულთა აკვანს, რომელნიც ელიან ალორძინებას“.² ის თავისი დანიშნულებით ზღვას უკავშირდება, „უსაფრთხოების სიმბოლოა ისეთი ფათერაკიანი მოგზაურობისას, რომელსაც ცხოვრება წარმოადგენს“.³ „უფალო, აღმიყვანე ნავთსაყუდელსა კაცთმოყვარებისა შენისასა“ (*ეზრა*, გვ. 53). ნავთსაყუდელს ღმრთისმობელსაც შესთხოვენ, რადგან სასულიერო პოეზიაში წმინდა მარიამი დასახულია არა მარტო დედაღვთისად, რომელიც დღენიადაგ შესთხოვს ძეს კაცთა ხსნას, არამედ მხსნელადაც: „ღელვანი ამაონი, გულის სიტყუანი ჩემნი, მჯდომ მექმნეს მე, უწყალოდ აღძრულნი მტერისა მიერ ზაკუევით, არამედ შენ, ქალწულო, მიმიძელუჲ მე მყუდროსა ნავთსაყუდელსა“ (*იოვანე მტბევეარი*, გვ. 73).

სასულიერო პოეზიაში წყალი, ბიბლიაზე დაყრდნობით, ურთიერთსაპირისპირო მნიშვნელობებითაა წარმოდგენილი. წყალი ბიბლიის მიხედვით, სულიერი საკვებიცაა და ქრისტეს სიმბოლოც. მაცხოვარი არის

¹ რ. ბარამიძე. ნარკვევები მხატვრული პროზის ისტორიიდან. თბ., 1966, გვ. 204.

² Д. Пресиддер. Словарь символов. Перевод с английского С. Палько. М., 1999, გვ. 198.

³ Н. Жюльен. Словарь символов. Перевод с французского С. Каюмова, И. Устьянцевой. М., 1999, 320.

საუკუნო სიცოცხლის წყარო. იოანეს სახარებაში ვკითხულობთ: „ხოლო რომელმან სუას წყლისა მისგან, რომელი მე მივსცე მას, არღარა სწყუროდის უკუნისამდე, არამედ წყალი, რომელი მე მივსცე მას, იქმნეს მის შორის წყარო წყლისა, რომელი ვიდოდის ცხოვრებად საუკუნოდ“ (იოანე, 4,14). ღვთის სიმბოლოდ „წყარო ცხოვრებისა“ ბიბლიიდან შემოდის და მკვიდრდება. პეტრე იბერიელის მიხედვით: „ამის მღვდელმთავრობისა დასაბამ არს წყარო ცხოვრებისა, არსებაჲ სახარების, ერთი იგი მიზეზი, არსთა სამება“.¹ ამ სიმბოლოს ანალოგიური დატვირთვით ვხვდებით სასულიერო პოეზიაშიც: „მოვედით ჩემდა, ჳმობს ქრისტე მონყალეებით და ტაკუტაგან ჩემთა გემოჲ იხილეთ, რამეთუ ცხოვრებისა წყაროჲ დავჳნერგე, ჳორცნი, რომელ მივიხუენ ქალწულისაგან, რაჲთა ვაცხოვნნე მომწყდარნი ცოდვისაგან“ (იოანე მტბევეარი, გვ. 65). წყაროს ღვთის სიმბოლოდ არეოპაგტიკული კრებულიც მოიხსენიებს: „ამის მღვდელ-მთავრობისა დასაბამ არს წყარო ცხოვრებისა, არსებაჲ სახარებისა, ერთი იგი მიზეზი, არსთა სამება“.² „წყარო ცხოველი“ წმინდა მამებსაც მიემართებათ. ბასილი ნეოკესარიელს ჰიმნოგრაფი შემდეგნაირად იხსენიებს: „მდინარესა სიბრძნისასა, წყაროსა წყლისა ცხოველისასა“ (ქართულნი, გვ. 201). წყალი წარმოდგენილია, როგორც განმწმენდელი, ცოდვათაგან განმბანელი, უღმრთოების ალის დამშრეტი: „შენ, რომელმან ღმრთეებისა ცეცხლად შეჳქმენ წყალნი, სახიერ, დამადნობლად მნიკულევანთა საქმეთა მტერისათა“ (ქართულნი, გვ. 222). „წყლის კულტზე ქართული მითოლოგიური რწმენა-შეხედულებები, რომლებიც სანესჩვეულებო რიტუალებსა და ფოლკლორული შემოქმედების სხვადასხვა ჟანრებშია მიმოფანტული, შეიძლება ითქვას, ერთგვარად შეჯამებულია ისეთ მხატვრულ-მითოლოგიურ სახეში, როგორიცაა „უკვდავების წყალი“.

ცხოველმყოფელია ჯვარცმისას მაცხოვრის ფერდიდან გადმოდენილი წყალი და სისხლი: „დაშრიტე ან შემწუველობაჲ ცოდვისაჲ, ნაკადულითა სისხლითა და წყლისაჲთა, რომელი გუერდით შენით გარდამოეცა“ (მიქაელ მოდრეკილი, გვ. 374).

ცოდვათაგან განმწმენდელია ცრემლი, გლოვა, რომელიც ნაყოფია ჭეშმარიტი სინანულისა, ჩადენილი ცოდვების სიმძიმის შეგრძნებისა და დაუოკებელი სწრაფვისა მისგან განძარცვისა. მწუხარება და ცრემლი ძველ აღთქმაშივეა მოაზრებული თვითგანწმენდის საშუალებად. ცრემლსა და გლოვას, როგორც ცოდვათაგან განბანის წყაროს, წარმოგვიდგენს ახალი აღთქმა და ფსალმუნები: „დავშუერ მე სულთქუმითა ჩემითა, დავბანო მარად ღამე ცხედარი ჩემი, ცრემლითა ჩემითა სარეცელი ჩემი დავალტო“ (ფს., 6,7). ცრემლები განწმენდენ ჩვენს ბუნებას, რადგან მონანიება ნაყოფია ცოდვის სიმძიმის შეგრძნებისა, მიზანსწრაფვისა ღვთაებრივი საწყისისაკენ, რაც ადამიანის ბუნებას სულიწმინდის

¹ პეტრე იბერიელი (დიონისე არეოპაგელი). შრომები. ეფრემ მცირის თარგმანი. გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ს.ენუქაშვილმა. თბ., 1961, გვ. 158.

² პეტრე იბერიელი (დიონისე არეოპაგელი). შრომები, გვ. 158.

მადლით გარდაქმნის. „დიდ არს ძალი სინანულისაჲ, არ ძალ-უც ნივთსა ცოდვისასა, სადა იპოვოს სინანული და ვითარცა-რად წყალი დამშრეტელ არს ცრემლი ცეცხლსა მას ცოდვისასა“ (იოანე მინჩხი, გვ. 224). ბიბლიის მიხედვით, მონანული ადამიანის ცხარე ცრემლებიც, ისევე, როგორც წყალი, სულიერ საკვებად მოიაზრება. „იქმნეს ცრემლნი ჩემნი პურად ჩემდა დღე და ღამე“ (ფს., 41,4). „მამათა სწავლანი“ გვმოძღვრავს, რომ განმწმენდელ ცრემლს შობს „მწუხარებაჲ საღმრთოჲ“. „ოდეს მოიკუთოს კაცმან ნებაჲ თვისი და არა ჰხედვიდეს კაცთა ცოდვასა, მაშინ შეიკრიბნეს გულის სიტყუანი თვისნი, და ოდეს შეჰკრიბნე გულის-სიტყუანი, შვან მათ მწუხარებაჲ საღმრთოჲ, და მწუხარებამან შვნეს ცრემლნი და გლოვაჲ“.¹ ბიბლიის მიხედვით, წყლის სიღრმიდან ამოყვანა, სულიერი ხსნის მაუნყებელია: „მაცხოვრე მე, ღმერთო, რამეთუ შევიდეს წყალნი სულად ჩემდამდე დავინთქ მე უყსა უფსკრულისასა, და არა არს დათმენაჲ, მოვედ მე სიღრმესა ზღვსასა და მოქცევამან დამთქა მე“ (ფს., 68, 2-3).

წყლის სიმბოლიკით მდიდარია ქრისტიანული სახისმეტყველება. ქრისტიანულ ლიტერატურაში, ბიბლიაზე დაყრდნობით, ხშირად ვხვდებით წყალს, რომელიც მარადიული სიცოცხლს მომნიჭებელია, ასევე წყალთანაა დაკავშირებული უდიდესი ქრისტიანული მისტერია, ნათლისღება. ნათლისღების ხილულ მხარეს განეკუთვნება: მასალა საიდუმლოსთვის – წყალი, შთაფლვა წყალში სამგზის, სიტყვები: ნათელს იღებს მონა ღვთისა სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, ამინ. წყალში შტაფლვით სიმბოლურად სამარეში ეფლობა ადამიანის ხრწნადი სხეული და თანაზიარი ხდება ქრისტეს ხორციელი სიკვდილისა, ხოლო ემბაზიდან ამოდის ადამიანი, რომელიც „ცოდვას მოუკვდა“. წმინდა მამათა სწავლებით, წყლით ხდება ადამიანის ხორცის განწმენდა, ხოლო სულიწმიდით – სულის განსპეტაკება. ჰიმნოგრაფთა თანახმადაც: „მოვედით ერნო, მივინრაფოთ საღმრთოსა მას საბანელსა, რაჲთა განვწმინდნეთ ჳორციითა და განვნათლდეთ ჩუენ სულითა“ (სტეფანე ჭყონდიდელი სანანოჲს-ძჳ, გვ. 151).

იორდანეს, რომელშიც მიიღო დასაბამი კაცთა ცოდვათაგან განბანამ და სულიწმიდის ნიჭით განბრძნობამ, ჰიმნოგრაფები უწოდებენ საღმრთო საბანელს, წმინდა ემბაზს, ცხოვრების წყაროს: „სრბაჲ ბუნებისა სჯულთაჲ დასცხრა, რაჟამს შეუწერელმან ღმერთმან ნათლისღებითა მდინარეთა მიანიჭა დაფარულთა მწინკულევანებათა განბანაჲ კაცთაჲ და კუალად ნეტარებაჲ მოგუცა ემბაზისაგან წმიდისა“ (ივანე ქონქოსის-ძჳ, გვ. 41). ბიბლიის მიხედვით, წყალი სულიერი საკვებისა და ხსნის მეტაფორადაც დასტურდება (იოანე, 4,14), სამოთხისეული მდინარე, რომელიც სათავეს სიცოცხლის ხიდან იღებს – ხსნის სიმბოლოა. ამდენად, მოულოდნელი არ უნდა იყოს ჰიმნოგრაფთა მიერ იორდანის წყლის ცხოველმყოფელად წარმოჩენა, რომელიც წყაროა ადამიანის ხელახალი, სულიერი შობისა: „წმიდასა მდინარესა, განმაცხოველებელსა“ (მიქაელ

¹ მამათა სწავლანი, გვ. 316.

მოდრეკილი, გვ. 391), „გარეშეუნერელი შეიმოსს წყალთა, რაათა წყარო ცხოვრების ყოს იორდანე მორწმუნეთათჳს“ (*მიქაელ მოდრეკილი*, გვ. 390).

ნათლისღებაში მორწმუნე გამართლდება და განიწმინდება, როგორც პირველქმნილი, ისე პირადი ცოდვებისაგან, რომელიც ჩაუდენია ნათლისღებამდე. ნათლისღებით ხსნისას დომინირებს:

1) წყლის განწმენდა, რომლის ძალითაც წყალს ცხოველმყოფელობა ენიჭება. ბიბლიაში წყალი, უფრო ხშირად ზღვა სიმბოლოა ცოდვისა. ზღვის გარშემო თავს იყრიან ბოროტი ძალები, რომლებიც ზოგჯერ გამოხატავენ იმ მტრულ ძალებს, რომელნიც უნდა დაამარცხოს ღმერთმა თავისი ჩანაფიქრის განხორციელების გზაზე.¹ „დამალული წყალთა შინა თავი იგი ბოროტად წარწყმედელისა მის გუელისაჲ შეჰმუსრო და გესლისაგან მისისა განჰბანო ბუნებაჲ ადამიანთაჲ“ (*იოანე მტბევარი*, გვ. 103);

2) ადამიანთა ცოდვათაგან განწმენდა: „გუასხურე ჩუენ წყალი ცხოველი სიტყუაო ღმრთისაო მხოლოდ შობილო და განგუნმიდენ ჩუენ ცოდვათაგან“ (*იოანე მტბევარი*, გვ. 108);

3) განბანა-გასპეტაკება: „კბილთა მათ გუელისაჲთა გესლოვან ყვეს პირველქმნული, ხატად ღმრთისა დაბადებული, ხოლო ქრისტემან იორდანეს განბანითა კუალად განასპეტაკა“ (*მიქაელ მოდრეკილი*, გვ. 183). ნათლისღება მოიცავს წყლის შემდეგ თვისებებს: განწმენდას, ცოდვათაგან განბანას, ძველი ცხოვრებისაგან განძარცვას და ხელახლა შობას.

ბიბლიის მიხედვით, წყლის ურთიერთსაპირისპირო თვისება კარგად ჩანს წარღვნის ეპიზოდში, რომელსაც ჰიმნოგრაფიაში ანალოგიური გაგებით ვხვდებით. წარღვნა გვევლინება როგორც ღვთის სასჯელი, გამანადგურებელი ძალა, სტიქია, რომლის მოვლენა თავად უფალმა ინანა და კაცობრიობას ცისარტყელას სახით აღთქმა დაუდო, მეორე მხრივ, იგივე წარღვნა, ბიბლიის თანახმად, წინასახეა ნათლისღებისა, განწმენდისა, განბანისა, აღორძინებისა.

---

¹ *Словарь Библейского Богословия*. Под редакцией **Ксавье Леон-Дюфура**. Перевод со второго французского издания. Брюссель 1974, гв. 604.

MIRANDA TODUA, NONA KETSBAIA¹

**TERMINOLOGY SEMIOTICS CONNECTED TO THE WATER
AND CHRISTIAN-MYTHOLOGICAL SYMBOLIC**

In Georgian language vocabulary the semantic field of the **Sea** and **Water** confirms, that these lexical units are the part of the nature of Georgian people. The both words are the lexis recovered on the level of ancient archetype. Words derived from these foundations may be divided into following groups: forms received by the affixation way, composites collocations. We have a sufficient amount of expressions and idioms connected to the **Sea** and **Water**.

Georgians belong to those nations, in whose historical and mythological memory, **Water** takes an important part. The faces of the dragon and the snake are the ones connected to the water. There are a lot of Ethnographic and Archeological materials about the worship of Water, Sea, Lakes, Rivers, Springs, Wells... In Georgian tradition, the Sea is associated with the female principle. Its mythological personification is presented in the form of Sea Nene, Sea Mother. Otherwise, except Sea Nene, in the depth of the sea live Mesephes ("The Animal Owners", "Small Deities") and they control her. Georgian mythological belief-imaginings are summarized in such arthistic-mythological image, as the "Elixir of life".

Several stories, related to the Sea, are narrated in the Bible. Parting the Sea by Moses, The Saviour and Peter the Apostle, walking on the Sea surface, The Prophet Jonah, absorbed by the whale. In the spiritual literature, sea absorption means the spiritual death. The symbol of the boat is very interesting. It is set as a church, as belief, constantly threatened and examined by the wave. In theology, the Sea is a lifetime contradiction, but the Water is represented as the contradictory meaning. It also means spiritual meal and the symbol of The Christ. The great Christian Mystery - an Epiphany, is also connected to the water, but, at the same time God's punishment is also related to the water, crushing strength, disaster, flood, but on the other hand, according to the bible, the same flood, is the preliminary imagination of the Epiphany, purification, bathing.

---

¹ *Miranda Todua* – PhD in Philology, Sokhumi State University; *Nona Ketsbaia* – PhD in Philology, Assistant Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მარიამ კილანავა¹

**ზოგიერთი ინგლისური ნოელოგიზმი
თანამედროვე ქართულში
(რამდენიმე ქართული ვებ-გვერდის მაგალითის მიხედვით)**

უდავოა, რომ დღეს ბილინგვიზმის და უცხო ენების ცოდნის გარეშე წარმოუდგენელია გლობალურ სივრცეში ინტეგრირება. გლობალიზაცია კი, ზოგად კონტურებში, თავისი არსით გულისხმობს ყველაფრის ერთ-მანეთში არევას, გათქვეფას და ის ასეთივე დამოკიდებულებას იჩენს ენის მიმართაც. მართალია, დღეს უკვე გამოკვეთილად ჩანს ერთადერთი გლობალური ენის არსებობა მსოფლიოში და ეს „ლინგვა ფრანკად“ წოდებული ინგლისური ენაა. დომინანტი ენა რომელიც, როგორც თავად გლობალიზაცია, შეეხო ყველა სფეროს.

თანამედროვე მსოფლიოში, როცა საუბარია პრესტიჟულ ენებზე, პირველ ადგილზე მოიხსენიება ინგლისური ენა, თავისი გავრცელების ფართო არეალით. ზოგიერთი ენისათვის, შესაძლოა, სიმარტივე (როგორც ლექსიკური, ისე – გრამატიკული) ცუდ ტონადაც ჩაითვალოს. თუმცა, პირიქით კი ხდება, როცა საუბარია ინგლისურ ენაზე, რადგან, ამ შემთხვევაში, სიმარტივე უფრო მომგებიანი გახდა ენის პოპულარიზაციისა და პრესტიჟულობისათვის, ვიდრე – პირიქით. ამ ფონზე უმცირესობათა ენების მოდერნიზების ყველაზე ეფექტური გზა დომინანტი ენიდან შესაბამისი ტერმინოლოგიის დამკვიდრებაა მათი სწორად შერჩევის გზით. ახალი ტერმინოლოგიის შერჩევის დროს კი საჭიროა იმის გათვალისწინებაც, რომ ისინი უნდა აღედგინოს თანამედროვედ, მიანიშნებდეს მოდერნიზმს, პროგრესს და არა წარსულს და რეგრესს.²

ნეოლოგიზმთა გავრცელების უმთავრესი მედია კი დღეს ინტერნეტია. გლობალურ ვირტუალურ ქსელში ჩასაბმელად და მის არსში ჩასაწვდომად საჭიროა 3 მთავარი რამ: კომპიუტერის (ტელეფონის, ან სხვა

---

¹ მარიამ კილანავა – წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის დოქტორანტი.

² კ. ბეიკერი. ბილინგვური განათლებისა და ბილინგვიზმის საფუძვლები. თბ., 2010, გვ. 414.

რაიმე მოწყობილობის) ქონა, ინტერნეტთან წვდომა და ინგლისური ენის ცოდნა. ამ კომპონენტების წყალობით თანამედროვე ადამიანებს ერთმანეთთან კომუნიკაცია ადვილად შეუძლიათ, სივრცითი საზღვრების მიუხედავად.

საზღვრების მოშლამ, რაც გლობალიზაციის ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელია, თავისებური ასახვა ჰპოვა ენაშიც. საინტერესოა თანამედროვე ქართული ენობრივი სიტუაცია ამ საკითხთან დაკავშირებით, რადგან გლობალიზაცია, თავისი მრავალფეროვანი გამოხატულებებით, როგორც ყველას და ყველაფერს, მასაც შეეხო. ვერცერთი ენა ვერ განვითარდება განცალკევებით, რადგან ენათა ურთიერთობა გარდაუვალი და აუცილებელი პირობაც კია ენის განვითარების პროცესში. თუმცა ენათა ურთიერთობა, ამ თვალსაზრისით, არ გულისხმობს მათ არევას, ან რომელიმე მათგანის დომინირებას მეორეზე, რადგან ყოველ ენას თავისი შიდაკანონი გააჩნია, რომლის მიხედვითაც არა ყოველი და არა ყველა შემოთავაზება მიიღება სხვა ენისგან. ენის ლექსიკური ფონდი შეიძლება შეივსოს ნეოლოგიზმებით, ნასესხები, ხელოვნური სიტყვებით, ენაში არსებული სიტყვების შეერთებით, სიტყვათა მნიშვნელობის შეცვლით და ა.შ. ნეოლოგიზმები, ნასესხები სიტყვები, სწორედ ენათა ურთიერთობის ნათელი გამოხატულებაა.

„ნეოლოგიზმი“ ძველბერძნული წარმოშობისაა ნიშნავს: 1) ახალ სიტყვებს და გამოთქმებს, რომლებიც ახალი საგნების ან სხვა ენებიდან ნასესხების აღსანიშნავად შეიქმნა; 2) სიტყვებს და გამოთქმებს, რომელთა უჩვეულობას აშკარად გრძნობენ მოცემული ენის მატარებლები.¹ ნეოლოგიზმის მოცემული განმარტების მიხედვით თანამედროვე ქართულში უამრავი „უცხოურობის ელფერის“ მატარებელი სიტყვა მოიპოვება, რომლებიც არათუ უცხო, არამედ ბუნებრიობის ეფექტით დამკვიდრდა ენის ლექსიკურ ფონდში. ბუნებრიობის ეფექტი, თავის მხრივ, გამოიხატება ქართულ ენაში აფიქსთა დახმარებით უცხო ენიდან შემოსულ სიტყვათა გაფორმებით, რაც ცალკე განხილვის საგანია. ნეოლოგიზმი შესაძლოა დამხვედრი ენის საფუძველზე იქნას წარმოებული (აქ იგულისხმება როგორც სიტყვათწარმოება, მოცემულ ენათა ლექსიკური ერთეულების სინთეზით, ასევე აფიქსაციის გახმარებით – უცხო ენის სიტყვის „გამინაურება“), ან – ნასესხები. ენაში უცხო სიტყვა ორი გზით შემოდის: წიგნიერით და ზეპირი საშუალებით. ამას ლინგვისტური ენით სესხება ქვია.

ენაში სიტყვათა სესხება, ძირითადად, 2 მიზეზითაა განპირობებული: საჭიროებითა და იძულებით. საჭიროებას, თავის მხრივ, ქმნის ენაში არსებული ხარვეზი. მაგალითად ის, როცა რაიმე ცნების აღმნიშვნელი სიტყვა არ არსებობს ენის ლექსიკურ მარაგში. თუმცა არის ისეთი შემთხვევებიც, როცა ნასესხებ სიტყვას მიმღებ ენაში ხვდება იმავე მნიშვნელობის სიტყვა, რომელიც, ადვილი შესაძლებელია, სხვა ენიდან ადრე

¹ ს. თეზელიშვილი. უცხო სიტყვათა ლექსიკონი. თბ., 2005, გვ. 551.

ყოფილიყო მიმღებ ენაში დამკვიდრებული, მაგრამ სესხება მაინც ხდება. ამ შემთხვევაში, ეს ორი სიტყვა ერთმანეთის სინონიმებად ფორმდება.

დღეს ინტერნეტ-სივცეში უამრავი ვებ-გვერდი არსებობს, რომლებიც ქართულ ენაზეც არის ნათარგმნი. ერთ-ერთი ასეთთაგანია სოციალური ქსელი – *Facebook*,¹ სადაც უამრავი ნეოლოგიზმს, ნასესხებ, თუ „გაქართულებულ“ სიტყვას შევხვდებით. საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ 10 ყველაზე პოპულარულ მაგალითს, რომელთა მიხედვითაც გამოვლინდება გლობალიზაციის ქართული ენობრივი სურათის ერთი ასპექტი. ნეოლოგიზმები მოცემული იქნება ქართულში დამკვიდრებული ფორმებით, შემდეგ მისი საწყისი ფორმით, ბოლოს კი – ქართული, ლექსიკონური განმარტებით. უნდა აღინიშნოს, რომ არის შემთხვევა, როცა სიტყვები მათი ინგლისური გაფორმებით თანამედროვე ქართულ-ინგლისურ, ბილინგვურ, ლექსიკონებში არ მოიპოვება, ამიტომაც გამოყენებულ იქნა ოქსფორდის უნივერსიტეტის გამოცემის მონოლინგვური ლექსიკონი და იქვე იქნა მითითებული ინგლისური განმარტების ქართული თარგმანი.

1) დაკომენტება – *Comment* – კომენტარი, შენიშვნები;²

2) დაკლიკვა – *Click* – ტკაცუნა, ჩხაკუნა;

3) დალაიქება – *Like* – მოწონება;

4) თაიმლაინი – *Timeline* – a horizontal line that is used to represent time, with the past towards the left and the future towards the right³ (ჰორიზონტალური ხაზი, რომელიც დროს გამოსახავს; მისი მარცხენა მხარე წარსულს მიუთითებს, მარჯვენა კი – მომავალს);

5) პოსტი – *Post* – რაიმეს ვაკვრა;

6) ჰაგ (ზოგჯერ – ჰუგ) – *Hug* – ჩახუტება;

7) სპამი – *Spam* – (informal) advertising material sent by a mail to people who have not asked for⁴ (მიმღების თანხმობის გარეშე ელექტრონული ფოსტით გამოგზავნილი სარეკლამო გზავნილი).

8) ფრენდი (მა) – *Friend* – მეგობარი;

8) ქავერი – *Cover* – საფარი;

10) შეარი – *Share* – განაწილება;

მსგავსი სიტუაციაა სხვა ვებ-გვერდებთან დაკავშირებითაც. მაგალითისთვის მოტანილი გვაქვს ის ინტერნეტ-გვერდები, რომლებიც განკუთვნილია სამუშაოს მაძიებელთათვის, ესენია: *Vacancy.ge*,⁵ *Jobs.ge*,⁶ *Hr.ge*.⁷

¹ <https://www.facebook.com>.

² ჯ. მჭედლიშვილი. ინგლისურ-ქართული ლექსიკონი. თბ., 2005, გვ. 108, 102, 126, 220, 262, 312, 412, 494.

³ *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. New 8th Addition. University Press, 2010, გვ. 1622.

⁴ *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, გვ. 1477.

⁵ <http://vacancy.ge>.

⁶ <http://jobs.ge>.

⁷ <http://hr.ge/AllVacancies.aspx>.

თანამედროვე ცხოვრების კვალდაკვალ, დამსაქმებელს არ უჭირს სამსახურის მაძიებლის პოვნა და – პირიქით, რადგან ინტერნეტმა ეს პროცესი უფრო ხელმისწვდომი და მოსახერხებელი გახადა. არსებობს სპეციალური ინტერნეტ-გვერდები, სადაც ვაკანსიათა ყოველდღიურად განახლებადი ჩამონათვალაა წარმოდგენილი. იქ მომხმარებელს ადვილად შეუძლია შეარჩიოს სასურველი ვაკანსია, თუმცა საკითხავია, შეძლებს კი ყოველი მათგანი გაერკვეს საქმის არსში, ანუ გაიგოს, თუ რა მოეთხოვება მას და საერთოდ, რა თანამდებობაზეა საუბარი. ქვემოთ ჩამოთვლილი მაგალითებიან ცხადი გახდება, თუ როგორ იქმნება დაბრკოლებად უცხო ენის, კონკრეტულად კი ინგლისური ენის არცოდნა სამსახურის მაძიებელი პირისათვის სასურველი სამუშაოს ძიების პროცესში. ქვემოთ მოყვანილ მაგალითებში დახრილი შრიფტით იქნება წარმოდგენილი ის სიტყვები, რომლებიც თავიანთი გაფორმებით თუ მნიშვნელობით იპყრობენ ყურადღებას, შემდეგ კი დამსაქმებელ კომპანიათა სახელწოდებები და მათი განთავსების თარიღები ინტერნეტსივრცეში.

- 1) ბექოფისის სპეციალისტი (საქართველოს ბანკი) 27.XII.2011;
- 2) ესპანურენოვანი ტელემარკერი (Ultimatus servces) 19.X.2011;
- 3) ლოჯისტიკის მენეჯერი (Dubai.ge) 15.X.2012;
- 4) მარკეტინგის მენეჯერი (სადისტრიბუციო კომპანია) 23.I.1012;
- 5) პრომოუტერი (ბი.აი.ჯი) 20.XII.2011;
- 6) პრისელერი (ჯეოსელი) 19.XII.2011;
- 7) პრომო პერსონალი (პიარ ოფის. ჯი) 13.XI.2011;
- 8) სუპერვაიზერი (ბერტა) 29.IV.2012;
- 9) ტრენინგი ტუროპერატივსა და გიდობაში (ტრენინგ-ცენტრი ენ ბი) 20.I.1012;

10) ქოლცენტრის ოპერატორი (ჯი პი აი ჰოლდინგი) 30.XII.2011.

მოყვანილი მაგალითებიდან რამდენიმე მათგანს: ბექ-ოფისს, ტელემარკერს, ლოჯისტიკას, პრომოს, პრისელერს, ტუროპერატივს და ქოლცენტრს ქართული შესატყვისი ლექსიკური ერთეული არ გააჩნია და ისინი, უცილობლად, ნეოლოგიზმთა რიგებში ირიცხება. დანარჩენი სიტყვები დაფიქსირებულია ბილინგვურ, თუ უცხო სიტყვათა ლექსიკონებში და აქვთ შემდეგი მნიშვნელობები:

მენეჯერი – 1. მართვის სპეციალისტი წარმოებაში;¹ 2. მმართველი, მენეჯერი.²

მარკეტინგი – 1. ვაჭრობის თეორია და პრაქტიკა, მარკეტინგი.³ ამ შემთხვევაში, სიტყვას „მარკეტინგი“ არ მოეპოვება შესაბამისი ქართული ლექსიკური ერთეული და ლექსიკონში განმარტებულია როგორც მარკეტინგი და გაშიფრულია მისი მნიშვნელობა რამდენიმე სიტყვით, რაც განმარტებითი ლექსიკონის პრეროგატივა უფროა; 2. კომპლექსური

¹ ს. თეზელიშვილი. უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, გვ. 494.
² ჯ. მჭედლიშვილი. ინგლისურ-ქართული ლექსიკონი, გვ. 325.
³ ჯ. მჭედლიშვილი. ინგლისურ-ქართული ლექსიკონი, გვ. 325.

მიდგომა წარმოების მართვასა და პროდუქციის რეალიზაციისადმი.¹

პრომოუტერი –1. პროფესიით ახალი კომპანიების დამაარსებელი და ორგანიზატორ-დამფუძნებელი;² 2. პირი, რომელიც ხელს უწყობს ორგანიზაციას რაიმე საქმიანობის განხორციელებაში.³

ტრენინგი –1. სწავლება, მომზადება, წვრთნა;⁴ 2. ვარჯიში ზოგადად.⁵

ჰოლდინგი –1. კომპანია, რომელიც სხვა კომპანიების აქციების საკონტროლო პაკეტს ფლობს წარმოებაში;⁶ 2. ქონება, ფლობა.⁷

აღსანიშნავია, რომ მოცემული მაგალითები მხოლოდ მცირე ნაწილია თანამედროვე ქართულში დამკვიდრებული ინგლისური სიტყვებისა.

ვებ-გვერდების ქართულად თარგმნის პროცესში, ფაქტია, რომ გავალისწინებულა ინტერნეტ-მომხმარებელთა და თავად გვერდის შემქმნელთა ინტერესები, გახდეს გვერდი უფრო მიმზიდველი, საინტერესო, ადვილად გასაგები და პოპულარული. სათარგმნი სიტყვები, ადვილად აღქმადობისა და უფრო პრესტიჟულობის გამო, პირველადი ენიდან, ინგლისურიდან, გადმოტანილი იქნა ტრანსლიტერირების და არა თარგმნის გზით, რაც უფრო მისაღები უნდა ყოფილიყო, მით უფრო ინტერნეტ-მომხმარებელთა იმ კატეგორიისთვის, რომელიც ვებ-გვერდის აქტიური მომხმარებელია – ახალგაზრდებისთვის. იმის გამო, რომ ნათარგმნი სიტყვებს ნეოლოგიზმებმა, ნასესხებმა სიტყვებმა პროცენტულად გადააჭარბა, საკითხი დგება ენის შიდაკანონების დაცვის უგულუბელყოფისა. მართალია, ენაში შემოსული ყველა უცხო სიტყვა ვერ და არც ითარგმნება, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ენის, როგორც დინამიკური რაობის განვითარება შეფერხდებოდა, მაგრამ ნეოლოგიზმებისა თუ ნასესხობების იმ ინტენსივობით მიღება, რისი ტენდენციაც დღეს ასე ნათლად იხატება, სცილდება დასაშვებ ნორმებს.

¹ მოხელის სამაგიდო ლექსიკონი. შემდგ. ს. ურიდია და სხვ. თბ., 2004, – http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=srch&d=6&id_srch=51e8ae673f3c1b25a0f9b-05716376b8&il=en&p=1.

² ჯ. მჭედლიშვილი. ინგლისურ-ქართული ლექსიკონი, გვ. 572.

³ მოხელის სამაგიდო ლექსიკონი, – <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=21446>.

⁴ ჯ. მჭედლიშვილი. ინგლისურ-ქართული ლექსიკონი, გვ. 325.

⁵ ს. თეზელიშვილი. უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, გვ. 800.

⁶ ს. თეზელიშვილი. უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, გვ. 920.

⁷ ჯ. მჭედლიშვილი. ინგლისურ-ქართული ლექსიკონი, გვ. 258.

MARIAM KILANAVA¹

SOME ENGLISH NEOLOGISMS IN MODERN GEORGIAN

(According to examples taken from some Georgian web-pages)

The paper deals with neologisms and borrowings in modern Georgian language. Internet as a main source of fast spreading information in the world is the source of spreading anglicisms, neologisms in any other language at the same time. In this case, we discussed the problems connected to forms of neologisms in modern Georgian language using social web-pages: Facebook.com, HR.ge. Jobs.ge etc. Mostly, neologisms have equivalents in modern Georgian language, in spite of this we use them with their English forms. It is impossible to translate all the neologisms in any language, otherwise, there wouldn't be even the terms - *Neologisms* or *borrowing words* in language's grammar. The modern Georgian language's condition reveals the trend of using all the neologisms without translating even few of them. During translating web-pages in Georgian language it is foreseen to make the web-pages more attractive and popular in Georgian net-users. Unfortunately, this popularity is developed on the tendency of using English words, which reveals the real source of frequency use of English words in modern Georgian language. According to the situation, it's clear, that Georgian language needs care and respect from all Georgians side.

---

¹ *Mariam Kilanava* – Post-Graduate Student of St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ჯონი მარლანია¹

მწარლის მხატვრული ოსტატობის ზოგიერთი საკითხი

მხატვრული ნაწარმოები უპირველეს ყოვლისა ცხოვრების ასახვაა, სწორედ ცხოვრებისეული რეალობის ასახვა არის ის ძირითადი მოთხოვნა, რომელსაც მას უყენებს მკითხველი. მიუხედავად აღნიშნულისა, ცნობილია რომ მხატვრული ასახვა არ გულისხმობს რეალური ფაქტის თუ მოვლენის პირდაპირ გადმოღებას.

ჯერ კიდევ ანტიკური ეპოქის დიდი მოაზროვნე არისტოტელე თავის „პოეტიკაში“ ხაზს უსვამდა სინამდვილის მხატვრულად ათვისების ერთ მეტად მნიშვნელოვან თავისებურებაზე: „პოეტის საქმეა თქვას არა ის, თუ რა მოხდა, არამედ ის თუ რა იყო ალბათობის ან აუცილებლობის მიხედვით შესაძლებელი“.² ვეცნობით რა ლიტერატურულ ნაწარმოებს გვჯერა თითქოსდა დაუჯერებელი სიტუაციისა და არაჩვეულებრივი მოვლენისა, თუ ეს ყოველივე დამაჯერებლად არის დასაბუთებული. ეს კი დამოკიდებულია მწერლის ოსტატობაზე, რომელსაც განმსაზღვრელი როლი ენიჭება რეალური ფაქტების თუ მოვლენების მხატვრულ სიმართლედ გარდაქმნაში.

მხატვრული ნაწარმოების აღქმის პროცესში მკითხველი – სუბიექტი აცნობიერებს ასახულ ვითარებას, მოქმედ პირთა ქცევას, მათი მოქმედების მოტივებსა და სტიმულებს, აგრეთვე საკუთარ დამოკიდებულებას გარემოსთან, სადაც უხდება ყოფნა. იგი ნაწარმოების აღქმისას იმახსოვრებს არა მარტო იმას, რასაც ავტორი უჩვენებს, არამედ არკვევს პერსონაჟისა და ავტორის დამოკიდებულებას სამყაროსთან, ახდენს მის აბსტრაგირებას, არა ერთი ეპიზოდის გაცნობიერებით, არამედ მის სხვა ეპიზოდებთან კავშირში.

მკითხველი, რომელიც მხატვრულ ნაწარმოებს აღიქვამს, დარწმუნებული უნდა იყოს ასახულის სიმართლეში, რამეთუ მხატვრული სიმართ-

¹ *ჯონი მარლანია* – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² *არისტოტელე*. პოეტიკა. წინასიტყვაობა, თარგმანი და კომენტარები ს. დანელიასი. მეორე გამოცემა. თბ., 1979, გვ. 161.

ლის არსებობა ანიჭებს ხელოვნების ნაწარმოებს დამოუკიდებელ ესთეტიკურ ღირებულებას. შესანიშნავად აღნიშნავს თეორეტიკოსი ვ. ვოროვსკი, რომ „გარდაქმნის მთელი პროცესი ექვემდებარება უმაღლეს სიმართლეს – „მხატვრულ სიმართლეს“.¹ მხატვრულ სიმართლეში დარწმუნების ძირითადი საშუალებაა – ჯერ ერთი, ნაწარმოებში უნდა აისახოს ობიექტური სინამდვილე, ტიპური ხასიათები ტიპიურ გარემოში და რაც მთავარია მხატვრული მოტივირება, რომელიც მოიცავს მდგომარეობის განმარტებას, ხასიათის მოქმედების მოტივებს, ამა თუ იმ ცვლილებებს მათში.

მხატვრული ნაწარმოები, შეიძლება ითქვას, ეს არის მთელი სამყარო, ერთიანი ორგანიზმი, დამთავრებული, მაგრამ ამასთან ამოუწურავი სისტემა, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში იმიტომ არსებობს, რომ აქვს ყველაფერი აუცილებელი და არაფერი ზედმეტი, სწორედ ეს თვისება ლიტერატურული ქმნილებისა განაპირობებს მის მარადიულობას.

მკითხველი, რომელიც ეცნობა ლიტერატურულ ნაწარმოებს, ერთბაშად იზიწყებს გარე სამყაროს, შედის მხატვრულ სამყაროში და შეიძლება ითქვას, ხდება თვითმხილველი, მონაწილე მწერლის მიერ ასახული ვითარების. ყოველივე ამას შემოქმედი აღწევს იმის საფუძველზე, რომ ნაწარმოებში ასახული მოვლენები, მოქმედ პირთა ქცევა ისე თვალნათლივ, დამაჯერებლად არის დასაბუთებული, მკითხველს მოქმედების განვითარება ან პერსონაჟთა ქცევა სხვაგვარად წარმოუდგენლად მიაჩნია. გერმანელი მოაზროვნე გ. ლესინგი აღნიშნავდა, „ნებისმიერი მოძრაობა, რომელსაც აკეთებს მოქმედი პირი, ჩვენ უნდა გვაფიქრებინებდეს იმას, რომ ჩვენც ასე მოვიქცეოდით და არა სხვანაირად“.²

მწერალი სპეციალური მხატვრული საშუალებებით მკითხველს უმუშავებს ერთგვარ წინაგანწყობას სახეების მთლიანობაში აღსაქმელად და მკითხველი უკვე ვერ ამჩნევს ცალკეულ არამოტივირებულობას, შეუთანხმებლობას, ზოგჯერ ძალიან არსებითს.

ავტორი ხშირ შემთხვევაში ითვალისწინებს მკითხველის აღქმის თავისებურებას და ხშირად ხელოვნურად ახდენს აზრობრივ შეწყვეტას, ამით ააქტიურებს მკითხველის გონებას, სწორედ ამაზეა დაფუძნებული მწერლის ე.წ. „საიდუმლოების ტექნიკა“ დამახასიათებელი არამარტო სათავგადასავლო, დეტექტიური ლიტერატურისთვის.

მწერლისაგან დიდი პროფესიული ოსტატობაა საჭირო, რომ მაქსიმალურად შეაკავოს მოტივირების შეცნობა და ამავე დროს შეუმჩნევლად შეიტანოს მკითხველის შეგნებაში ყველა მისი ელემენტი, აუცილებელი შემდეგი აზრობრივი სინთეზისთვის. მოტივირების აუცილებელი ელემენტები შეიძლება დრომდე გამოდიოდნენ მკითხველისთვის უმნიშვნელო დეტალის სახით. ხშირად მწერალი მკითხველის ყურადღებას ფანტავს

¹ В. В. Воровский. Литературные наброски (о М. Горьком), – «Мысль». №2, 1911; ელექტ. ვერსია: http://dugward.ru/library/gorkiy/vorovsky_lit_nabroski_gorkiy.html.

² Г. Э. Лесинг. Гамбургская Драмаургия. М., 1936, გვ. 30.

ე.წ. „ცრუ მოტივირებულობით“, ასეთი სახით მომზადებული მოტივირება განსაკუთრებით ეფექტურია.

მწერალი არა მარტო ქმნის ცალკეულ, ერთმანეთისაგან იზოლირებულ ანდა ცოტათი ერთმანეთისაგან განცალკევებით არსებულ სახეებს, არამედ აჩვენებს მათ კავშირს, ხსნის ერთი სახისთვისთვის დამახასიათებელ თვისებას მეორის მეშვეობით. მის ერთ-ერთ უმთავრეს ამოცანას შეადგენს ის, რომ მკითხველს საინტერესო – ცხოვრებისეულ მდგომარეობაში უჩვენოს ადამიანები რომელთა შესახებაც საუბრობს.

ლიტერატურულ ნაწარმოებში პერსონაჟთა მოქმედება თითქმის ყოველთვის განპირობებულია სოციალურ-ისტორიული ვითარებით, გარემოთი, მაგრამ ზოგჯერ ხდება ისე, რომ ავტორს მის მიერ შექმნილი ხასიათები არ ემორჩილებიან, ფაქტიურად ისინი გამოდიან მისი მორჩილებიდან და მწერლის ნების სანინააღმდეგოდ მოქმედებენ (მაგ. ლ. ტოლსტოისეული ანა კარენინა), ასეთ შემთხვევაში მწერალი იძულებული ხდება ანგარიში გაუწიოს პერსონაჟის მოქმედების განვითარების ლოგიკას და უხდება ზრუნვა მისი ქცევის ფსიქოლოგიურ მოტივირებაზე.

მხატვრულ ნაწარმოებში ასახული ვითარების, მოქმედ პირთა ქცევის ახსნა ავტორის მიერ შეიძლება პირდაპირ იყოს ფორმულირებული ან მის ახსნას იგი იძლეოდეს მოქმედი პირის გამონათქვამის სახით. ზოგ შემთხვევაში, იგი შეიძლება არ ჩანდეს, იგულისხმებოდეს, მაგრამ ავტორის თხრობის მანერიდან გამომდინარე ადვილი მისახვედრი იყოს მისი პოზიცია. სწორედ მხატვრული ოსტატობის ეს ხერხი ჰქონდა მხედველობაში ა. ჩეხოვს, როდესაც აღნიშნავდა – „უნდა წერო ისე, რომ ავტორის განმარტების გარეშე, თხრობის პროცესიდან გამომდინარე, მოქმედ პირთა ქცევის, საუბრის საფუძველზე მკითხველი თავად ხედავდეს თუ რასთან გვაქვს საქმე“.¹

ნაწარმოებისთვის ზიანის მომტანია, არამარტო ცალკეული ეპიზოდების ან მოქმედ პირთა ქცევის დაუსაბუთებლობა, არამედ ამა თუ იმ ეპიზოდის, სიტუაციის გადაჭარბებული შეფასება. ეს ის შემთხვევაა, როდესაც მწერალი არ ითვალისწინებს მკითხველის აქტიურობას და ნაწარმოებში შეაქვს სიტუაციის თუ მოქმედ პირთა ქცევის გადაჭარბებული შეფასება. სწორედ ამაზე მიუთითებდა ა. ჩეხოვი ერთ-ერთ მის თანამედროვე მწერალს – „იმის შიშით, რომ თქვენ ვერ გაგიგებენ თვლით საჭიროდ მოტივირებულ იქნას ნებისმიერი ვითარება, მდგომარეობა“.²

როდესაც ავტორი ნაწარმოებში არ უთითებს ამა თუ იმ მომენტის მოტივირებაზე, რაც ხშირად ხდება, ამით იგი მკითხველს აძლევს საშუალებას მოქმედების განვითარების პროცესში, პერსონაჟთა ქცევის საფუძველზე თავად გააკეთოს დასკვნა, თუ რატომ აღწერს ავტორი

¹ **А. П. Чехов.** Полное собрание сочинений и писем в 30-ти томах. Т. 14, М., 1949, გვ. 233.

² **А. П. Чехов.** Полное собрание сочинений и писем в 30-ти томах. Т. 14, გვ. 233.

მოქმედებას ისე როგორც ეს ნაწარმოებშია და არა სხვაგვარად. ასეთ შემთხვევაში მწერალი მკითხველის გონებას აძლევს ფართო გასაქანს, შეიძლება ითქვას – შემოქმედებითად ამუშავებს მას. სწორედ მწერლის ჩანაფიქრისა და მკითხველის აზრის შერწყმის შედეგად იბადება განსაკუთრებული საოცრება სიტყვიერი კულტურისა – მხატვრული სიმართლე. ხშირ შემთხვევაში მკითხველი შეიძლება ვერ ჩანვდეს ავტორის აზრს, მის ჩანაფიქრს და მიუთითოს მოქმედების, სიტუაციის არამართებულობაზე ნაწარმოებში. ასეთ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია ერთი გარემოებაც, კერძოდ ის, რომ ამა თუ იმ ელემენტის როგორც დაუსაბუთებლის შეფასება შეიძლება იყოს სუბიექტის ესთეტიკური განუვითარებულობის, არასათანადო ცხოვრებისეული გამოცდილების ან კიდევ შეძენილი ცოდნის ნაკლებობის შედეგი. შესანიშნავად აღნიშნავდა გენიალური გოეთე: „თუ ვინმე ჩივის ნისლზე, გაუგებრობაზე ნაწარმოებში, უნდა გაირკვეს თუ ვის თავშია ნისლი, მწერლისა თუ მკითხველის“.¹

როცა საუბარია მწერლის მხატვრულ ოსტატობაზე, პირველ რიგში ყურადღება უნდა მიექცეს მწერლის ენას, რამე თუ ენა არის ნაწარმოების ძირითადი სამშენებლო მასალა, ხოლო მხატვრული ლიტერატურა სიტყვის ხელოვნება. ცხოვრებისეული მასალა დანახული და გადმოცემული შემოქმედის მიერ, სათანადო სიტყვიერი გაფორმების გარეშე კარგავს მკითხველზე თავისი ზემოქმედების ძალას. „მხატვრული ენის ძირითადი ფუნქცია იმაში მდგომარეობს, რომ ნათქვამმა საგანი გააცოცხლოს, მხატვრულად აამაღლოს და ისეთი ემოციური სიმკვეთრით წარმოსახოს, რომ მკითხველი არამარტო ხედავდეს საგანს არამედ კიდევაც გრძნობდეს და განიცდიდეს მას“.²

მხატვრულ ნაწარმოებში არანაირ შემთხვევით ელემენტებს არა აქვს ადგილი, მწერლის ყოველი სიტყვა განსაკუთრებული ფუნქციის მატარებელია. „ესა თუ ის წვრილმანიც კი გარკვეული აზრის გამომხატველია და საბოლოო ჯამში ცხოვრებისეული რეალობის მხატვრულ სიმართლედ გარდაქმნას ემსახურება“, რომელიც არანაკლებ (თუ მეტი არა) ნამდვილია და დამაჯერებელი ვიდრე რეალურად არსებული, რომლის აღქმა და გააზრება შესაძლებელია მხოლოდ და მხოლოდ მწერლის შემოქმედებითი პროცესის გათვალისწინებით, ნაწარმოების მთლიანობაში აღქმის საფუძველზე.

¹ **В. Ф. Асмус.** Чтение как труд и творчество, – ნგნ.: **В. Ф. Асмус.** Вопросы теории и истории эстетики. М., 1968 104

² ლიტერატურის თეორიის საფუძვლები. სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლების ფილოლოგიური ფაკულტეტის სტუდენტთათვის. **ნ. ქოლოკავას** საერთო რედაქციით. მესამე შეესებული და გადამუშავებული გამოცემა. თბ., 1986, გვ. 285.

JONI MARGANIA¹

SOME QUESTIONS OF ARTISTIC MASTERSHIP OF A WRITER

An artwork is first of all a description of life, but not its direct copying but artistic narration. A writer uses the real events and facts as the material and creates the new truth – artistic truth, according to his own emotion, feeling and intuition. All these greatly depend on the writer’s artistic mastership, exactly which has a conclusive role on transformation of a real fact of the event in the artistic truth. The situation described in the work, explanation of behavior of the personages by the author can be directly formulated. In some cases the author’s position cannot be seen but considered on the ground of narration manner. The author often considers the reader’s peculiarities of perception and artificially stops the idea, by this he activates the subject’s feelings. Also, the author disperses attention of the reader by so called “false motivation”, which is one of the effective means of making an addressee interested.

---

¹ *Joni Margania* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნინო მინდიაშვილი¹

„ბელადი“ – შემოქმედებითი პარალელი

XX საუკუნის 20-იანი წლებს მიწურულს საბჭოთა კავშირში ჩამოყალიბებულმა ტოტალიტარულმა რეჟიმმა მწერლობა თავის იდეოლოგიას დაუქვემდებარა, რაც ჭეშმარიტ ფასეულობებზე უარის თქმასა და შემოქმედებითი ინდივიდუალობის რღვევას გულისხმობდა. მხატვრული ლიტერატურა მთლიანად მოექცა კომუნისტური პარტიის დიქტატის ქვეშ. ეს პროცესი განსაკუთრებით გაუსაძლისი 30-იან წლებში გახდა. რეპრესიებს უამრავი ადამიანი შეეწირა, განსაკუთრებით კი ისინი, რომლებმაც უარი თქვეს საბჭოთა იდეოლოგიის სრულ მორჩილებაზე. ამბოხებულთა ფიზიკური გადარჩენის ერთადერთ გზად იძულებითი გადასახლება ანუ ემიგრაცია ან მოჩვენებითი შემოქმედებითი თუ იდეოლოგიური გარდასახვა რჩებოდა. უცხოობაში მყოფნი შორიდან აკვირდებოდნენ სამშობლოში მინდინარე მტკივნეულ პროცესებს და კალმით ებრძოდნენ ტოტალიტარულ რეჟიმს, მათ შემოქმედებაში მთელი სიცხადით წარმოჩინდა საბჭოთა ეპოქის საშინელება, რომელმაც უმძიმესი კვალი დააჩნია საქართველოსა და ქართულ ინტელექტუალურ ელიტას.² ტოტალიტარიზმმა დიდი დარტყმა მიაყენა ქართულ სულსა და ნაციონალურ ხასიათს, რამაც ბუნებრივად გამოიწვია სპეციფიკური საბჭოთა ტექსტის ჩამოყალიბება, რომელიც კარგად გამოხატავდა იდეოლოგიური ლიტერატურის არსებობას.

აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდის ქართულ ლიტერატურაში სტალინის თემას ბევრი მწერალი შეეხო. მათ შემოქმედებაში „ბელადის“ ფენომენი სხვადასხვა კუთხით წარმოჩინდა. ბუნებრივია, „ბელადისადმი“ მიძღვნილი ლექსები სახოტბო პოეზიის ნიმუშებია, საილუსტრაციოდ დაფასახელებთ 1939 წლის „საბჭოთა ხელოვნების“ XII ნომერს, სადაც რედაქცია იუწყება, რომ: „გამომცემლობა „ფედერაციამ“ გამოსცა ქარ-

¹ ნინო მინდიაშვილი – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ნ. გაფრინდაშვილი, მ. მირესაშვილი, ნ. წერეთელი. სოციალისტური რეალისმის თეორიული ისტორია (ქართული ლიტერატურის მაგალითზე). წიგნი I. თბ., 2010, გვ. 5.

თველი მწერლების კრებული „ბელადს“, რომელიც დაიბეჭდა ალიო მაშაშვილის, ილია თავაძის, სიმონ ჩიქოვანის, ლეო ქიაჩელის და ირაკლი აბაშიძის რედაქციით.¹ ჟურნალის მესვეურნი ასევე იუნყებთან, რომ კრებულში წარმოდგენილნი არიან შემდეგი პოეტები და მწერლები: გალაკტიონ ტაბიძე, ალიო მაშაშვილი, შალვა დადიანი, ალექსანდრე აბაშელი, სიმონ ჩიქოვანი, იოსებ გრიშაშვილი, კონსტანტინე გამსახურდია, ილო მოსაშვილი, ირაკლი აბაშიძე, ლეო ქიაჩელი, რაჟდენ გვეტაძე, კონსტანტინე ჭიჭინაძე, დემნა შენგელაია, კარლო კალაძე, სერგო კლდიაშვილი, სანდრო შანშიაშვილი, ვალერიან გაფრინდაშვილი, ალექსანდრე ქუთათელი, ალექსანდრე გომიაშვილი, რაჟდენ გვეტაძე, გრიგოლ აბაშიძე და სხვები. ამავე ნომერში რედაქცია ასევე იუნყება, რომ დაიბეჭდა კონსტანტინე გამსახურდიას ტრილოგია „ბელადი“ (ნიგნი პირველი) და გიორგი ლეონიძის ეპოპეა „სტალინი. ბავშვობა და ყრმობა“.²

რამ გამოიწვია სტალინის კულტი ქართულ მწრლობაში? მხოლოდ შიშმა და იდეოლოგიურმა მორჩილებამ თუ სხვა ფაქტორებმაც? გიორგი ლიონიძეს ერთ-ერთ წვეულებაზე უთქვამს: „რა შეფასებასაც არ უნდა იმსახურებდეს სტალინი, ერთი რამ ცხადია: ის გახლავთ ეროვნული ენერჯის უდიდესი გამოვლენა და სწორედ ამ კუთხით იპყრობდა ჩემს ყურადღებასო“.³ ხოლო კონსტანტინე გამსახურდია აღნიშნავდა: „როცა „მთვარის მოტაცება“ მოვათავე, ერთი უცნობი მკითხველი გამომესაუბრა ქუჩაში. მითხრა: აკაკი, ვაჟა და ილია მუდამ სტიროდნენ, შენი გმირებიც განწირულნი იღუპებიან. მოდი დაგვიხატე გამარჯვებული გმირები, ისეთნი, რომელთაგანაც ბრძოლა და გაუტეხელობა ისწავლონ ჩვენმა შვილებმა. მაშინ განვიზრახე ეს ნიგნი. სტალინის თემა უდიადესია საბჭოთა ლიტერატურის თემატიკაში. მე ვერ ვბედავდი ამ საქმის დაწყებას. მერე ის იყო ჩვენი კულტურის გულისხმიერი მესვეური ამხანაგი ლავრენტი ბერია დამეხმარა და გამაბედვინა ამ ფრიად საპასუხისმგებლო საქმისათვის ხელი მომეკიდა. ამ გიგანტური პიროვნების მხატვრული განსახიერებით მე მინდა ვაჩვენო ჩვენს ახალ თაობას, თუ ვისგან ისწავლონ კეთილშობილი შრომა, თავგანწირული ბრძოლა, სულიერი რაინდობა, ხალხის სიყვარული და ვაჟკაცობა“.⁴

აკაკი ბაქრაძის აზრით: „სტალინის კულტი ქართულ პოეზიაში იმითაც არის გამოწვეული, რომ 20-იან წლებში, დემოკრატიული საქართველოს დამარცხების გამო დიდი ნიჰილიზმი იყო ქართულ მოაზროვნე საზოგადოებაში. ამ ნიჰილიზმს სტალინის ძალისადმი რწმენით ოპტიმიზმი დაუპირისპირდა (გამსახურდიას სიტყვები). თუ საქართველო უძღურია,

¹ ბელადს. სარედაქციო წერილი, – ჟურნ.: „საბჭოთა ხელოვნება“. №12, 1939, გვ. 80-81.

² ბელადს. სარედაქციო წერილი, გვ. 80-81.

³ რ. კვესელავა. მოგონებები, – გაზ.: „გეო-ექსპრესი“. 24 მარტი, 1993.

⁴ კ. გამსახურდია. წინასიტყვაობა „ბელადზე“, – გაზ.: „ლიტერატურული საქართველო“. 12 იანვარი, 1940.

სამაგიეროდ, იგი განსაკუთრებულ პიროვნებებს წარმოშობს“.¹

ამ კონტექსტში საინტერესოა კონსტანტინე გამსახურდიასა და გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებითი ხედვა, რომლებიც სხვადასხვა გეოგრაფიულ არეალსა და იდეოლოგიურ სივრცეში იმყოფებიან. ერთი შეგნებულად გაექცა არსებულ რეჟიმს, ხოლო მეორე, მართალია თავის მშობლიურ გარემოში დარჩა, თუმცა ხშირად უწევდა ბენვის ხიდზე სიარულიცა და იდეოლოგიური ხარკიც.

როგორც ცნობილია, 1937 წლის 3 მარტს ი. სტალინმა საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე ოფიციალურად განაცხადა მოახლოებული რეპრესიების შესახებ, რაც იმას გულისხმობდა, რომ განსხვავებული აზრი სახელმწიფოში აღარ იარსებებდა, ხოლო ვინც მის პოლოტიკას არ დაემორჩილებოდა, ფიზიკურად გაანადგურებდნენ. 15 მაისს კი, ქართველი ბოლშევიკების X ყრილობაზე საქართველოს სსრ კომპარტიის (ბოლშევიკთა) ცენტრალური კომიტეტის პირველმა მდივანმა ლავრენტი ბერიამ დაადასტურა სტალინის სიტყვები, დაესხა რა თავს „ცისფერყანწელებს“, აკადემიური ჯგუფის წარმომადგენლებს და სხვებს.² საგულისხმოა, რომ სწორედ ამ ყრილობაზე გააკრიტიკა უმწვავესად კონსტანტინე გამსახურდია და აღნიშნა, რომ საჭირო იყო მისი ჩაყენება ხალხის სამსახურში.³

ამ ავადსახსენებელი ყრილობის შემდეგ, კონსტანტინე გამსახურდიას მისამართით სულ ურო ხშირად ისმოდა აზრი, რომ ის ვერ აკმაყოფილებდა საბჭოთა მწერლისთვის განსაზღვრულ სტანდარტებს, იყო პოლიტიკურად არასაიმედო, მით უმეტეს, რომ იზიარებდა ფაშისტურ იდეებს, (თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ წამების შედეგად მიხეილ ჯავახიშვილმა, ტიცინ ტაბიძემ, ლიდა გასვიანმა, ბუდუ მდივანმა „ალიარეს“ კონსტანტინეს ფაშისტობა).⁴ მწერლის დევნა გაძლიერდა პრესაშიც.⁵ სიტუაცია უმართავი ხდებოდა და თითქოს იმედის ნაპერწკალიც არ ჩანდა, ყველაფერი იქითკენ მიდიოდა, რომ კონსტანტინე გამსახურდიას მიხეილ ჯავახიშვილისა და ტიცინ ტაბიძის ბედი უნდა გაეზიარებინა. განწირული მწერალი ყველანაირად და ყველა ინსტანციაში ცდილობდა თავისი უბრალოების დამტკიცებას, თუმცა ამაოდ.⁶

მწერალი სულ უფრო უახლოვდებოდა უფსკრულს, რომ არა ერთი შემთხვევა, რომელმაც, იმ კონკრეტულ სიტუაციაში, გადაუჭარბებლად

¹ აკ. ბაქრაძე. სტალინი (ჩანაწერები), – <http://burusi.wordpress.com/2010/03/29/akaki-bakradze-4>.

² ნ. გაფრინდაშვილი, მ. მირესაშვილი, ნ. წერეთელი. სოციალისტური რეალისმის თეორიული ისტორია (ქართული ლიტერატურის მაგალითზე). წიგნი II. თბ., 2010, გვ. 9.

³ ს. სიგუა. მარტვილი და ალამდარი. ტომი III. თბ., 2003, გვ. 127.

⁴ ს. სიგუა. მარტვილი და ალამდარი. ტომი III, გვ. 134.

⁵ ნ. ბექიშვილი, გ. კვეციანი. ქართული მწერლობა საბჭოთა სისტემაში: რეალობის განზომილება, – <http://lib.ge/book.php?author=1591&book=9698>.

⁶ ნ. ბექიშვილი, გ. კვეციანი. ქართული მწერლობა საბჭოთა სისტემაში...

შეიძლება ითქვას, რომ მას სიცოცხლე დაუბრუნა. კონსტანტინე გამსახურდია ლავრენტი ბერიაძე და ილია თავაძემ დაიბარეს. შეხვედრის მიზანი შემდეგი იყო: მწერალს მთავრობის დავალება უნდა შეესრულებინა და დაენერა რომანი სტალინზე, რომელშიც უნდა ასახულიყო ბელადის ბავშვობა და რევოლუციური წარსული.¹ კ. გამსახურდიას შანსი ეძლეოდა, მაგრამ იმასაც აცნობიერებდა, რომ გალესილი დანის წვერზე უნდა გაეკვლო, რადგან უმნიშვნელო შეცდომაც კი ფატალური შედეგით დასრულდებოდა. როგორც კრიტიკოსი სოსო სიგუა აღნიშნავს, „მწერალი მთავრობის დავალების შესრულებას დიდი ენთუზიაზმით შეუდგა, რადგან ამ ფაქტზე იყო დამოკიდებული მისი, როგორც მწერლის ოფიციალური აღიარება, ფიზიკური გადარჩენა და შემოქმედებითი მუშაობის გაგრძელება“.²

კონსტანტინე გამსახურდიამ პირობა შეასრულა და 1939 წლის დეკემბერში დაიბეჭდა კიდეც ტრილოგია „ბელადის“ პირველი წიგნი, რომელიც მაღალი პოლოგრაფიული დონით გამოირჩეოდა. წიგნი 27 თავისგან შედგება. უნდა ითქვას, რომ კ. გამსახურდია ნაწარმოებში წარმოაჩენს სოსო ჯულაშვილის პიროვნებად ჩამოყალიბების პროცესს, მის დაუოკებელ სწრაფვას თავისუფლებისა და პიროვნული დამოუკიდებლობისკენ, სოსოს ბავშვობიდან აქვს იმის შეგრძნება, რომ ის განსაკუთრებულია და კონკრეტული მისიით მოველინა ქვეყანას, სწორედ ამით აიხსნება მისი სიზმრებიც (ვახტანგ გორგასალი, გიორგი სააკაძე, ერეკლე მეორე).³ ახალგაზრდა სოსო გულანთებული იბრძვის ყოველგვარი ძალმომრეობის წინააღმდეგ და ჩაგრულთა ქომაგად გვევლინება, სუსტებს ეხმარება, ცდილობს შეცვალოს ყოფა უკეთესობისკენ...

კონსტანტინე გამსახურდია ხევსურს ათქმევინებს: „სოსოი ასე უბნობს, უნდა გადავაკეთოთ ცხოვრება, თუ ვარსკვლავებს უხარიათ ცაზე, თუ ყვავილები ახარებენ მიწას, ადამიანმა რად არ უნდა გაიხაროსო? თუ კაცმა მოინდომაო სიცოცხლე, მოიყვანოსო თავად, – გაცეცხული რუსიკო უსმენს გაგა არაბულს, რომელიც ისევ სოსოს ნათქვამს იმეორებს, – ჩვენ უნდა გავხდეთო სინათლის სათავე. რუსიკო კითხულობს, – ღმერთი თუ სწამსო შენს ნაძმობს? – არა, – პასუხობს გაგა, – ეგ ასე უბნობს, გვატყუებენო ხუცები“.⁴ ამ დიალოგში ნათლად ჩანს მწერლის სათქმელი, სოსო განსაკუთრებული ახალგაზრდაა, რომელიც დარვინს კითხულობს და რწმუნდება ღმერთის არარსებობაში.⁵ მის აზრს ანგარიშს უწევენ, პატივს სცემენ, ის აშკარა ლიდერია.

ცალსახად შეიძლება ითქვას, რომ კონსტანტინე გამსახურდიამ მთავრობის დავალება პირნათლად შეასრულა. 1940 წლის იანვარში მწერალთა კავშირში „ბელადის“ განხილვა მოენყო. როგორც მოსალოდნელი

¹ ს. სიგუა. ტრილოგია „ბელადის“ ბედი, – ჟურნ.: „ბედია“. №8-9, 2010, გვ. 73.

² ს. სიგუა. ტრილოგია „ბელადის“ ბედი, გვ. 72.

³ ს. სიგუა. ტრილოგია „ბელადის“ ბედი, გვ. 71.

⁴ კ. გამსახურდია. ბელადი, – ჟურნ.: „მნათობი“. №10-11, 1939, გვ. 126.

⁵ კ. გამსახურდია. ბელადი, გვ. 127.

იყო, რომანმა კრიტიკოსების საყოველთაო მოწონება დაიმსახურა, თუმცა თავად ბელადს რომანი არ მოსწონებია და უთქვამს, მე ჩვეულებრივ ბავშვი ვიყავიო.¹ უნებურად გვახსენდება მიხეილ ბულგაკოვის პიესა „ბათუმი“, რომელიც მწერალმა ასევე მთავრობის შეკვეთით დაწერა, თუმცა, ბოლო მომენტში, ბელადმა გადაიფიქრა პიესის დადგმა და სამუშაო ჯგუფი უკან დააბრუნა სასწრაფო დეპეშით.² ჩანს, როგორც კ. გამსახურდიას „ბელადი“, ასევე – მ. ბულგაკოვის „ბათუმი“ არ აღმოჩნდა ბოლომდე დამაკმაყოფილებელი დიდი ბელადისთვის, ამიტომაც კონსტანტინესთვის აღარავის უთხოვია მეორე და მესამე წიგნებზე მუშაობის გაგრძელება. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ „ბელადის“ გამოქვეყნების შემდეგ კონსტანტინე გამსახურდიამ შემოქმედებითი მუშაობა გააგრძელა ისე, რომ მის სიცოცხლეს სერიოზული საფრთხე აღარ დაუქრებია.

„სტალინი, ვითარცა არიმანული ძალმოსილება“ – ასე ასათაურებს თავის ესეს გროგოლ რობაქიძე, რომელიც შეაქვს ესეების კრებულში „დემონი და მითოსი“. წიგნი მწერლის ემიგრაციაში ყოფნის პერიოდში, 1935 წელს, იენაში, გერმანულ ენაზე გამოიცა და იმთავითვე მიიქცია ევროპელი მკითხველის ყურადღება. მისი ქართული თარგმანი ეკუთვნის მანანა კვატაიას.³

რობაქიძისეული სტალინი რადიკალურად განსხვავდება გამსახურდიას ბელადისგან.

„ლენინმა სტალინს „ლეგენდარული ქართველის“ სახელი ამოატვიფრა. სტალინში ლეგენდარული ჭარბადაა, ქართული კი ოდენ მწირად“, ასე იწყებს თავის ცნობილ ესეს გრიგოლ რობაქიძე.⁴ აპრიმანი სპარსულ მითოლოგიაში ბოროტების უმაღლესი ღვთაებაა. ანუ მწერალი სათაურშივე საცნაურს ხდის, რომ ბელადის ძალმოსილება ბოროტებიდან იღებს სათავესო. უფრო მეტიც, რობაქიძის აზრით: „სტალინი ქართველია მხოლოდ იმ გაგებით, რამდენადაც ის ქართველის საწინააღმდეგო პოლუსია“.⁵

ძალიან საინტერესოა მწერლის თვალით დანახული სტალინის პორტრეტი, რომელიც თავის თავში „უცხო“ ატარებდა (მამამისი ოსი იყო, – გრ. რობაქიძე). „გაქვავებული თავი პრეისტორიული ხვლიკისა“, „ვინრო, უკანგადაქანებული, მცირედ განვითარებული შუბლი“, „მთელ მის არსებაში გრძნობა ცივი სისხლი უბედურებით მუცლადღებული არსებისა, რომელიც ჭკუით ყველას აჯობებს. მისი მზერის წინაშე ყველა ნება უკან იხევს“.⁶ ასეთია მწერლის მიერ დანახული სტალინი, რომე-

¹ ს. სიგუა. ტრილოგია „ბელადის“ ბედი, გვ 75

² М.Булгаков. Батум, – <http://www.masterimargarita.com/batum/index.php?p=6; http://lib.ru/BULGAKOW/batum.txt>.

³ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი. თბ., 2012.

⁴ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი, გვ. 61.

⁵ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი, გვ. 62.

⁶ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი, გვ. 62.

ლიც მუდმივად იცვლიდა კანს, „ვითარცა გველი“¹ და თავის პიროვნებას მორალური განადგურებისგან იცავდა. მწერალი იოსებ ჯუღაშვილის ასეთ პიროვნებად ჩამოყალიბებაში მამამისს ადანაშაულებს, რომელმაც ბავშვობიდანვე ჩაუნერგა სისასტიკე და სიძულვილი და ამიტომაც გამოუმუშავდა გამძაფრებული თავდაცვის ინსტიქტი. გრი. რობაქიძე თანმიმდევრობით აღწერს და აანალიზებს იმ მოვლენებს, რამაც ხელი შეუწყო სოსოს გაბელადებას, თავიდანვე მისი სტიქია მასა იყო და „ის მუშების კლასის ჯერ კიდევ მთვლემარე ფსიქოლოგიას სწავლობდა“ და „პროლეტარულ ინსტიქტს უღვივებდა“.² სტალინს მეგობარიც არ ყავდაო, ჰყავდა მხოლოდ ურიცხვი ამხანაგი, ბუნებრივია, მწერალს ამით იმის თქმა სურს, რომ მომავალი ბელადი იმდენად ფრთხილი იყო, რომ ახლოს არავის უშვებდა და ალბათ, მეგობრობაც არ შეეძლო, არ უნდოდა, მხოლოდ საკუთარ თავს ენდობოდა იმ რთულ გზაზე, რომელიც მას უნდა გაეგლო და მიზნისთვის მიეღწია. მან ხომ ეტაპობრივად ყველა მოწინააღმდეგე ჩამოიცილა, ტროცკი და თვით ლენინიც კი. ტროცკის სოსომ ქკუით აჯობა. ამ საკითხს მწერალი ძალიან საინტერესოდ აფასებს: მას (ტროცკის) ყველაფერი ჰქონდა, რათა დიდი რევოლუციონერი ყოფილიყო, მაგრამ ბოლშევიკური სული აკლდაო, თუმცა არსებობს ასეთ რამ საერთოდ? რიტორიკულ კითხვას სვამს რობაქიძე.³

საინტერესოა მწერლისეული ბოლშევიზმის შეფასება. ბოლშევიზმი „მსოფლიოს განხიზღვა, დედამიწის, როგორც ღვთაებრივი დედის, წიაღის მკვლელობა, ესაა ის, საითაც ბოლშევიკური (წყობის) ადამიანი აკვიატებულად ისწრაფვის და ბოლშევიზმი სხვა არაფერია თუ არა „ამერიკანიზმს პლუს დემონიაო“, ასკენის მწერალი.⁴

ბოლშევიზმის იდეით შეპყრობილი იოსებ ჯუღაშვილი ნელ-ნელა ყალიბდება დიქტატორ სტალინად, რომელსაც მუდმივად თავს ესხმოდნენ, ის კი ყოველთვის გამარჯვებული რჩებოდა, დამარცხებულნი კი მის წინაშე ქედს იხრიდნენ, უკვირდათ თუ საიდან მოდიოდა სტალინის ასეთი სიძლიერე? რობაქიძეს ამაზეც საინტერესო პასუხი აქვს: „მათ არ იცოდნენ, რომ სტალინის ბოლშევიკურ სულში უშრეტი ცხოველური გრძნობები რაციოს უახლოვდებოდა და რომ გამარჯვებისათვის ეს იყო გადამწყვეტი“.⁵ მწერლის აზრით, „მითისაგან განძარცულ დროში ყოფილ რუსეთის იმპერიას მოეგვინა კაცი, არნახული ტოტემური ძალით“.⁶

როგორც ვხედავთ, გრ. რობაქიძე აღიარებს სტალინის სიძლიერეს და მოხერხებულობას, მაგრამ მისი აზრით, ეს არ არის პოზიტიური და-

¹ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი, გვ. 62.

² გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი, გვ. 63.

³ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი, გვ. 91.

⁴ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი, გვ. 91.

⁵ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი, გვ. 93.

⁶ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი, გვ. 100.

ლა, რადგან „მას ცვეცხლი არ აქვს, ის ცივისსხლიანია“.¹ ავტორი დიქტატორისგან შორს იმყოფება, ის მას ვერ მისწვდება, მის სიცოცხლეს საფრთხე არ ემუქრება, მან ასეთი გზა აირჩია – სამშობლოსგან შორს, მაგრამ სიმართლით. ემიგრაციაში მყოფმა მწერალმა ხომ მთელი სიცოცხლე იმ იმედით გაატარა, რომ ოდესღაც სტალინის დიქტატორულ რეჟიმს ბოლო მოეღებოდა და სამშობლოში დაბრუნებას შესძლებდა.

მას სჯეროდა, რომ ოდესღაც სტალინი შეშინებული იგრძნობდა, რომ ყველა ძალამ დატოვა, „აი, მაშინ არის სტალინი ოდენ სოსო ჯულაშვილი, ერთი უბრალო ქართველი. მაშინ გაახსენდება შორეული საქართველო“.² მწერლის სიტყვები გამართლდა, სოსოს ბევრმა უღალატა და უცნაურ გარემოში გარდაიცვალა, ვინ იცის, იქნებ სიკვდილის წინ სამშობლოზეც ფიქრობდა? მაგრამ, სამწუხაროდ გრიგოლ რობაქიძემ სამშობლოში დაბრუნება ვერ მოახერხა. მან დაგვიტოვა ფასდაუდებელი შემოქმედება, რომელიც სხვა განზომილებიდან აფასებს მოვლენებს და სრულ სურათს გვიქმნის იმ დროსა და სივრცეზე, რომელშიც მას მოუწია მოღვაწეობა.

ფიქრობთ, კ. გამსახურდიას „ბელადი“ და გ. რობაქიძის „სტალინი, ვითარც არიმანული ძალმოსილება“ ის მხატვრული ტექსტებია, რომლებშიც, ერთის მხრივ, სტალინის თითქმის სრული პიროვნულ-ფსიქოლოგიური პორტრეტია ნაჩვენები სხვადასხვა განზომილებიდან, ხოლო, მეორეს მხრივ კი, ის დრო და სივრცე, რომელმაც აიძულა მწერლები ამ ნაშრომების შესაქმნელად.

---

¹ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი, გვ. 103.

² გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი, გვ. 104.

“LEADER” – CREATIVE PARALLELS

The Soviet totalitarian regime formed at the end of 20^{ies} of 20th century subordinated literature to its ideology which provided for denial of the true values and ruining of creative individuality. Literature almost fully fell under the dictatorship of Communist Party. The given process became especially unbearable in 1930's. Those who consciously refused to fully obey Soviet ideology became victims of repressions. The only possibility for physical survival of the rebels was forced resettlement or emigration or illusory creative and ideological change. Those living abroad watched the painful processes underway in the homeland and fought against totalitarian regime with a pen in their hands; their works clearly reflected the horrors of Soviet epoch which left gravest mark on Georgia and Georgian intellectual elite. Totalitarian regime almost completely destroyed Georgian soul and national character which naturally resulted in the formation of specific Soviet texts well expressing the existence of ideological literature.

It is noteworthy that in the Georgian literature of that period many writers reflected Stalin's topic in their works and the phenomenon of “the Leader” was shown in their writings in different viewpoints. Naturally, poems dedicated to “the Leader” are the samples of admiration poetry (V. Gaprindashvili – “Dream for the Leader”, Shalva Apkhaidze – “Stalin”, Nestor Manidze – “Stalin's Sun”, Alio Mashashvili – “Homeland of the Leader”, Ilo Mosashvili – “To the Leader”, Konstantine Chichinadze – “To Stalin”...) What was the reason for Stalin's cult in Georgian literature? Was it just fear and ideological obedience or other factors also? Konstatine Gamsakhurdia's and Grigol Robakidze's creative visions are interesting in this regard as they have been in different geographic areas and ideological environments. One of them consciously ran away from the regime and the second already stayed in the homeland but quite often had to take high risks and pay ideological tributes. We believe K. Gamsakhurdia's “The Leader” and G. Robakidze's “Stalin as Arimanic Power” are the creative texts that almost completely show the personal-psychological portrait of Stalin from different dimensions and on the other hand they reflect the time and conditions that forced the writers to create those texts.

---

¹ *Nino Mindiashvili* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მარიამ მირესაშვილი, ნანა არახაშია¹

რომანტიკული ტიპიზაციის შესახებ

როგორც ცნობილია, რომანტიკოსებმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს რომანტიზმის თეორიისა და ზოგადად, ესთეტიკური აზროვნების განვითარების ისტორიაში. ფაქტიურად, მათ განსაზღვრეს, შეამზადეს და, გარკვეულ წილად, განაპირობეს ხელოვნების მომდევნო ეტაპების განვითარების ვექტორი. ამასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვნად გვეჩვენება ერთი სადავო საკითხის განხილვა, რომელზეც ლიტერატურის თეორეტიკოსებს განსხვავებული შეხედულებები გააჩნიათ. საქმე ეხება რომანტიკული ტიპიზაციის პრობლემას. კრიტიკული რეალიზმის კორიფეთაგან განსხვავებით (თეკერეი, დიკენსი, სტენდალი, ბალზაკი...), თავიანთ ესთეტიკურ დეკლარაციებში რომანტიკოსები გაურბოდნენ მსჯელობას რომანტიკული ხასიათის, როგორც ეპოქის ტიპური მახასიათებლების მატარებელი სოციალური კატეგორიის შესახებ. უფრო მეტიც, რომანტიზმის ისეთ მნიშვნელოვან თეორეტიკოსებს, როგორებიც იენის სკოლის წარმომადგენლები იყვნენ, არაერთხელ დაუფიქსირებიათ თავიანთი უარყოფითი დამოკიდებულება ხელოვნების სოციალური მნიშვნელობის საკითხთან მიმართებით.² და მაინც, ზემოაღნიშნულის მიუხედავად, რომანტიზმის ლიტერატურული თეორიაც და მხატვრული პრაქტიკაც სერიოზულ საფუძველს იძლევა რომანტიკული ტიპიზაციის პრობლემის გასაანალიზებლად.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ რომანტიზმი წარმოადგენდა დამოუკიდებელ ისტორიულ-ლიტერატურულ მიმართულებასა და მხატვრულ სახეთა სისტემას, რომელმაც ჩაანაცვლა განმანათლებლობის ეპოქის ესთეტიკური აზროვნება; თუმცა, იმავდროულად, იგი მნიშვნელოვანი, შემაკავშირებელი რგოლია ხელოვნებაში სინამდვილის (რეალობის) მხატვრული შემეცნების წარმოჩენის თვალსაზრისით. ზემოაღნიშნულის გამო

¹ მარიამ მირესაშვილი – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ნანა არახაშია – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² А. В. Карельский. Драма немецкого романтизма. М., 1992, გვ. 34.

ლიტერატურის თეორეტიკოსები რომანტიზმს გარდამავალ საფეხურად მოიაზრებენ კლასიციზმისა და განმანათლებლობის ლიტერატურასა და კრიტიკულ რეალიზმს შორის. რომანტიზმის ეპოქის ლიტერატურა, შესაბამისი ესთეტიკური შეხედულებებისა და მისი თანადროული მხატვრული ფორმების საფუძველზე, მონოდებული იყო, აესახა იმდროინდელი რეალობისთვის დამახასიათებელი ტიპური ნიშან-თვისებები. შესაბამისად, ზემოაღნიშნულის წარმოჩენა ხდებოდა სოციალური გარემოს ასახვითაც და იმ ნიშანდობლივი თვისებებისაც, რომლის მატარებლებად წარმოდგენილი იყვნენ მხატვრული ნაწარმოების პერსონაჟები.¹

ტიპური ხასიათების ტიპურ გარემოებაში წარმოჩენის თვალსაზრისით ყველაზე წარმატებულნი კრიტიკული რეალიზმის წარმომადგენლები აღმოჩნდნენ. თუმცა, ამაში მათ გამოადგათ არა მხოლოდ განმანათლებლური რეალიზმის გამოცდილება, რომელშიც ტიპიზაციის პრინციპები (მხატვრული პერსონაჟების აბსტრაქტულობისადმი მიდრეკილების მიუხედავად) საკმაოდ კარგად იყო განერილი, არამედ რომანტიკოსთა შემოქმედებითი პრაქტიკა და მათი თეორიული ნააზრვეის გარკვეული ასპექტებიც.

რომანტიკულ ლიტერატურაში ტიპიზაციის საკითხზე მსჯელობისას უნდა აღინიშნოს, რომ რომანტიკოსთა მიერ შექმნილი ისეთი ცნობილი ხასიათები, როგორებიც არიან შატობრიანის რენე, ბაირონის ჩაილდ ჰაროლდი, მანფრედი, კაენი, შელის პრომეთე და სხვ., მხოლოდ იმ სულიერ ატმოსფეროში შეიძლებოდა აღმოცენებულიყო, რომელიც საფრანგეთის რევოლუციის შემდგომ სუფევდა მთელს ევროპაში. არსებული რეალობის მიუღებლობა, გულგატეხილობისა და უიმედობის განცდა, სინამდვილისგან გაქცევის მცდელობა, მეამბოხური, ზოგჯერ ღვთისმგმობი განწყობილებები – ყოველივე ეს წარმოადგენდა საფრანგეთის რევოლუციის გადააზრების მცდელობის შედეგს. ამ თვალსაზრისითაც ზემოაღნიშნული პერსონაჟები თავიანთი ეპოქის ტიპურ სახეს წარმოადგენენ.

რომანტიკული ტიპიზაცია ყურადღებას ამახვილებდა პიროვნების, როგორც ინდივიდის, შინაგანი სულიერი სამყაროს თვითმყოფადობაზე; ამასთან, თითქმის უარყოფდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და სოციალურ დეტერმინანტებს (ანუ, ტიპურ გარემოებებს). მართალია, ჩვენ ვიცით ჩაილდ ჰაროლდისა და რენეს სოციალური მდგომარეობა, რაც მნიშვნელოვანია მათი ხასიათების სწორად გასააზრებლად; თუმცა კავშირი ბაირონისა და შატობრიანის გმირების ხასიათსა და იმდროინდელი საზოგადოებრივი ცხოვრების განმსაზღვრელ ტიპურ ფაქტორებს შორის ჯერ კიდევ სუსტია. რომანტიკოსი მწერლისთვის, უპირველეს ყოვლისა, მნიშვნელოვანია გმირის სულიერი სამყარო, მისი პიროვნული „მე“, მისი კერძო კავშირები პიროვნებებთანაც და ცხოვრებასთანაც. სწორედ

¹ მ. ელიზაროვა, ბ. გიჟდეუ, ნ. კოლესნიკოვი, ი. მიხალსკაია. XIX ს. საზღვარგარეთის ლიტერატურის ისტორია. თბ., 1973, გვ. 56-58.

ამ დროით გვთავაზობენ რომანტიკოსები თავიანთი გმირების ხასიათ-თა ტიპიზაციას. რომანტიკოსების მიერ არჩეული ეს გზა, ტიპიზაციის ამგვარი პრინციპი გარკვეულწილად იმ გარემოებითაც აიხსნება, რომ საფრანგეთის რევოლუციის მიერ დამკვიდრებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების ხასიათი, საზოგადოებასთან პიროვნების ახლებური კავშირის ხასიათი რომანტიკოსი მწერლისთვის ჯერ კიდევ გაურკვეველი და ზოგჯერ მიუღებელიც იყო. ამიტომაც რომანტიკული ტიპიზაცია პერიოდულად ალეგორიას (ბაირონის „მანფრედი“) ან მითოლოგიის (კაენი, პრომეთე, მოსე) არსენალს მიმართავდა.¹

რთული ურთიერთმიმართება შეინიშნება რომანტიკულ ხასიათსა და მის განმაპირობებელ სინამდვილეს შორის ადრეულ გერმანულ რომანტიზმში. კერძოდ, იენის სკოლის წარმომადგენლები თავიანთი ნაწარმოებების გმირებს გარემო სინამდვილისგან განგებ იზოლირებულად ამყოფებენ, რითაც უპირისპირებენ არსებულ რეალობას (მაგ., ლუდვიგ ტიკის *ფრანც შტერნბალდი*, რომელიც ხელოვნების იდეალურ სამყაროში ცხოვრობს; ნოვალისის *ჰენრიხ ფონ ოფტერდინგენი* - ალეგორიულად აბსტრაქტული ფიგურა, მსგავსად იმ მოვლენებისა, რომელიც მის გარშემო ვითარდება). ზოგადად, ტიკისა და ნოვალისის გმირების ნიშნეული თვისებები მომდინარეობს არა სინამდვილიდან, რომელიც ნაწარმოებებში თავის კონკრეტულ-ისტორიულ გამოხატულებაში არც არის წარმოდგენილი, არამედ მისი შემცველი ალეგორიული გარემოდან. მიუხედავად ამისა, იენის სკოლის რომანტიკოსების პერსონაჟთა ხასიათს მაინც XVIII საუკუნის გერმანიის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გარემო და სულიერი ატმოსფერო განსაზღვრავს; ამიტომაც, ზემოაღნიშნულ ნაწარმოებთა გმირებსაც ტიპიზაციის განსაზღვრული დონე ახასიათებთ, რადგან ეს ხასიათები შეიძლება აღმოცენებულიყო სწორედ XVIII საუკუნის გერმანიის კონკრეტულ-ისტორიულ პირობებში, რომელზეც, თავის მხრივ, 1789 წლისფრანგულმა რევოლუციამ მოახდინა გავლენა.

ამავე პერიოდში ინგლისში, სადაც კაპიტალიზმის განვითარებამ მნიშვნელოვნად გაუსწრო ევროპის სხვა ქვეყნებს, შესამჩნევი გახდა მწვავე სოციალური წინააღმდეგობების წარმოჩენის ტენდენცია. შესაბამისად, ინგლისურმა რომანტიკულმა პოეზიამ გამოავლინა კონკრეტულ-ისტორიული ტიპიზაციის უფრო მაღალი ხარისხი, ვიდრე რომანტიზმის სხვა ეროვნულმა მოდიფიკაციებმა. სწორედ ამგვარ ტენდენციებს მოიცავს *ვორდსვორტის* თეორიული პროგრამა; მის კონკრეტულ-ისტორიულ ჩანახატებს კი, ხშირად სრულიად განსაზღვრული იდეურ-ემოციური და მხატვრულ-ესთეტიკური რომანტიკული შეფერილობა გასდევს; ამიტომაც ვორდსვორტი სამართლიანად არის მიჩნეული ევროპული რომანტიზმის ერთ-ერთ ყველაზე თვალსაჩინო *სოციალურ* პოეტად.

რომანტიზმის ევოლუციასთან ერთად ფართოვდება საკითხთა

¹ ნ. ურუშაძე, საზღვარგარეთის ლიტერატურის ისტორია. თბ., 1975, გვ. 102.

წრე, რომელიც სინამდვილის მხატვრულ ასახვასა და მისი ობიექტური წარმოჩენის მცდელობას უკავშირდება. რომანტიკული გმირი აღარ იფარგლება მხოლოდ საკუთარი განცდებისა და სულიერი ემოციების სამყაროთი; ამ პრიზმიდან იგი თანდათან უფრო რეალურად აღიქვამს გარემომცველ სინამდვილეს. გვიანდელ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში უკვე ამკარად იგრძნობა მკვეთრი დისონანსური ინტონაციების შემცველი სოციალური რეალობა და ტიპიზაციის ნიშნებიც მკაფიოდ იკვეთება. მაგ., ტიპურ გმირად არის აღიარებული ჰოფმანის მუსიკოსი და კომპოზიტორი იოჰანეს კრეისლერი – ავტორის ალტერ ეგო, რომელიც არსებობისთვის ბრძოლაში იძულებული ხდება, გაყიდოს თავისი ტალანტი. რაც შეეხება სოციალურ გარემოს, რომელშიც კრეისლერს უხდება ცხოვრება, იგი XIX საუკუნის დასაწყისის დანანევრებული, დაკნინებული ფეოდალური გერმანიის ტიპურ რეალობას წარმოადგენს.¹⁴

ცნობილია, რომ განმანათლებლური რეალიზმის წარმომადგენლებთან შედარებით კრიტიკული რეალიზმის წარმომადგენლებმა გააღრმავეს ხასიათების ტიპიზაციის შესაძლებლობები. ამაში მათ მნიშვნელოვნად წაადგათ რომანტიკოსების გამოცდილება, კერძოდ, პერსონაჟთა შინაგანი სულიერი სამყაროსა და ფსიქოლოგიზმის ელემენტების წარმოჩენა. ფსიქოლოგიზმი, როგორც ტიპიზაციის ერთ-ერთი საშუალება, მნიშვნელოვანწილად დაუკავშირდა პერსონაჟის ხასიათის განმაზოგადებელი სოციალური შინაარსის გახსნას. რომანტიკოსების ფსიქოლოგიზმი სრულად აითვისეს და ახალ საფეხურზე აიყვანეს კრიტიკული რეალიზმის წარმომადგენლებმა. ეს ტენდენცია განსაკუთრებით თვალსაჩინოა საფრანგეთის ლიტერატურულ ცხოვრებაში. ადრეული რომანტიკოსების (შატობრიანი, მადამ დე სტალი, სენანკური...) მოთხრობებისთვის დამახასიათებელმა ფსიქოლოგიზმმა მოგვიანებით განვითარება პოვა არა მარტო ჟორჟ სანდის (ადრეული რომანტიკოსების პირდაპირი მემკვიდრის), არამედ ფრანგული კრიტიკული რეალიზმის წარმომადგენელთა – მერიმეს, ბალზაკის, სტენდალის – ღრმა ფსიქოლოგიზმით გაჯერებულ ნაწარმოებებში. ასევე უდავოა რომანტიკოსების ესთეტიკურ შეხედულებათა გავლენა დიკენსზე (განსაკუთრებით გვიანდელ პერიოდში), რომლის პერსონაჟები, ფსიქოლოგიური დამაჯერებლობის თვალსაზრისით, არ ჩამოუვარდებიან სტენდალის გმირებს.

რომანტიკოსთა თეორიული ძიებებისა და მხატვრული პრაქტიკის უდიდეს იდეურ-ესთეტიკურ მონაპოვარს წარმოადგენს *ისტორიზმის პრინციპი*; ამ შემთხვევაშიც რომანტიკოსები წინ უსწრებენ რეალისტებს. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა რომანტიკული ისტორიზმის კურსის ტრანსფორმაცია კრიტიკული რეალიზმის წარმომადგენელთა შემოქმედებაში. კერძოდ, რომანტიკოსები, როგორც წესი, თავის მხერას მიაპყრობენ ადრეული და შუა საუკუნეების ისტორიული მოვლე-

¹ **А. В. Карельский.** Драма немецкого романтизма, გვ. 98.

ნების გადმოცემაზე; აქედან გამომდინარე, მათი ყურადღების არეალში ხშირად ექცევა ისტორიული სიძველენი (მოვლენები, ლეგენდარული გმირები, ზეპირსიტყვიერების ძეგლები...). რომანტიზმის თეორეტიკოსების აღნიშნული პრინციპი გამოსჭვივის ვ. ჰიუგოს წერილებში – „ლეგენდა მონტროზეს შესახებ“ და „ლამერმურის საცოლე“⁵ – რომლებშიც იგი იკვლევს ვალტერ სკოტის შემოქმედებით ლაბორატორიას და ინგლისელი რომანისტიკოსების გამოცდილების გათვალისწინებით ესახება ფრანგული ისტორიული რომანის განვითარების პერსპექტივა. რომანტიკოსებისგან განსხვავებით, XIX საუკუნის კრიტიკული რეალიზმის წარმომადგენლებს აინტერესებთ არა შორეული წარსული, არამედ თანამედროვეობის ისტორიული განვითარების დინამიკა. ამ თვალსაზრისით სტენდალი და ბალზაკი მხატვრულ ლიტერატურაში მათი თანამედროვე ბურჟუაზიული საზოგადოების ისტორიკოსები არიან. ბალზაკმა იდეურ-მხატვრული თვალსაზრისით ნოვატორულ „ადამიანურ კომედიებში“ მკითხველს თვალწინ გადაუშალა საფრანგეთში ბურჟუაზიული ურთიერთობების ჩამოყალიბების დინამიკა ვიდრე 1789 წლის საფრანგეთის რევოლუციიდან XIX საუკუნის შუა წლებამდე.

რომანტიკული ესთეტიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თეზას, რომელიც ვ. ჰიუგომ ჩამოაყალიბა „კრომველის“ (1827) წინასიტყვაობაში, წარმოადგენდა ადგილისა და დროის კოლორიტის შენარჩუნება; ანუ მწერლებს მოეთხოვებოდათ იმ ეპოქის დანვლილებით აღწერა (კონკრეტულ-ისტორიული, ყოფითი რეალები), რომელშიც ნაწარმოების მოქმედება იშლებოდა. ამგვარი აღწერების დიდოსტატად მიიჩნევენ ვალტერ სკოტსა (განსაკუთრებით გვანდელ რომანებს) და ვიქტორ ჰიუგოს („პარიზის ღვთისმშობლის ტაძარი“). ამდენად, მხატვრული სისტემის ზემოაღნიშნული ასპექტის განვითარებაშიც რომანტიკოსები რეალისტების წინამორბედებად გვევლინებიან.

რომანტიკოსების თეორიულ კონცეფციებში გარკვეული ადგილი ეთმობა გროტესკის ხერხს. აღნიშნული ხერხის გამოყენებას (პერსონაჟის სახის გამოკვეთა, ამა თუ იმ თვისების ჰიპერბოლიზირებულად წარმოჩენა, ესთეტიკური კატეგორიების აღრევა) მიმართავენ ჰიუგო („პარიზის ღვთისმშობლის ტაძარი“), ჰოფმანი („კალლოს ფანტასტიკური მოთხრობები“). მათი შემოქმედებითი ხელწერისთვის ორგანულია სასაცილოსა და საშინელის აღრევა, რაც კონტრასტების რომანტიკული თეორიის ერთგვარ გამოვლენას წარმოადგენს, რომელიც, თავის მხრივ, უპირისპირდება კლასიციზისტური ჰარმონიის, სიმწყობრის, სისრულის თეორიას. აქვე შევნიშნავთ, რომ ჰიპერბოლა, კონტრასტი, გროტესკი დამახასიათებელია იმ რომანტიკოსთა შემოქმედებისთვისაც, რომლებიც არ ენეოდნენ ზემოაღნიშნული პრინციპების დეკლარირებას (მაგ., დესტალი, შატობრიანი, ბაირონი...). მხატვრული სახის სიმკვეთრის აღნიშნულ პრინციპს უკავშირდება რომანტიკოსების ერთ-ერთი მნიშვნელო-

ვანი მხატვრულ-ესთეტიკური იდეა – მგზნებარე, არაორდინალური ხასიათების შექმნა – რომელმაც განვითარება პოვა დე სტალისა და შატობრიანის თეორიულ ნააზრევში. საინტერესოა ჰიუგოს შენიშვნა „კრომველის“ წინასიტყვაობაში, რომ მწერალს გროტესკის გამოყენებით შეუძლია მაყურებელში შიშის გრძნობაც აღძრას (რიჩარდ III, ტარტიუფი, მეფისტოფელი) და გრაციოზულობისაც (ფიგარო, მერკუციო, დონ-ჟუანი); გროტესკის დამსახურებაა, რომ ტრაგედია არაერთფეროვანია; ხან ვტირით, ხან ვიცინით. გროტესკის წყალობით ხვდება რომეო აფთი-აქარს, მაკბეტი – სამ ავსულს, ჰამლეტი – მესაფლავეებს; და ბოლოს, მას შეუძლია ჰარმონიის დაურღვევლად, (როგორც ეს მეფე ლირისა და ხუმარას სცენაშია), თავისი მყვირალა ხმა შეუერთოს ყველაზე ამალღებულ, მუსიკალურ, პოეტურ სულის ხმას“. ¹ შემთხვევითი არ არის ჰიუგოს დაინტერესება სწორედ შექსპირით. რომანტიკოსებს შექსპირის დრამა განსაკუთრებით იმით იზიდავთ, რომ იგი არღვევს წესებს, რომლებიც ხელშეუხებლად იყო აღიარებული ფსევდოკლასიკოსების კატეხიზმოში. ამავე მიზეზით სტენდალი შექსპირს რომანტიკოსს უწოდებს და მის პიესებს უფრო თანამედროვედ მიიჩნევს, ვიდრე რასინის დრამატურგიას. ²

რომანტიკოსთა თანახმად, პოეტი უნდა ჭვრეტდეს ზეგრძნობიერ სამყაროს; უარს უნდა ამბობდეს სინამდვილეზე და უგუნური ხდებოდეს. სწორედ ამიტომ ტიკის ფრანც შტერნბალდს ³ რეალური სახეები ძალზედ პროზული ეჩვენება და იგი იწყებს მხოლოდ მათი წყალში ანარეკლების ხატვას. თავისი ირონიული ჭვრეტის სიმაღლიდან პოეტი ერთმანეთში აღრევს სერიოზულსა და სასაცილოს, რაც გროტესკისთვის არის ნიშანდობლივი. რომანიცა და დრამაც რომანტიკოსების სკოლაში ღებულობენ ყველაზე უცნაურ ფორმებს. ასე, ტიკის ერთერთი პიესა იწყება არა სცენაზე, არამედ პარტერში; ფარდა ჯერ კიდევ ჩამოშვებულია. რამდენიმე მაყურებელი პირველი რიგიდან იწყებს ავტორის ლანძღვას: როგორ ბედავს იგი მათი ყურედლების გადატანას რალაც სულელურ ზღაპრზე, რომელშიც არ იქნება გადმოცემული არც სათნო ოჯახური ისტორია და არც მორალური დარიგება. ამ სიტყვების გაგონებისას სცენაზე გამოდის ავტორი, თავს იცავს და იმავდროულად მაყურებელთა დამახინჯებულ გემოვნებაზეც მიუთითებს. შემდეგ იწყება თავად პიესა, რომლის მსვლელობაც დროდადრო ჩერდება მაყურებლების შენიშვნებითა და მსახიობების შეპასუხებებით. ⁴⁹ კონტრასტების რომანტიკული თეორიის შემდგომმა განვითარებამ რეალისტები მიიყვანა სინამდვილის წინააღმდეგობრივი ხასიათის ასახვის დიალექტიკამდე.

აღსანიშნავია, რომ ევროპული კრიტიკული რეალიზმის პრაქტიკა-

¹ В. Гюго. Собрание сочинений в 15 томах. Т. 14. М., 1965. გვ. 35-37.

² А. Стендаль. Рассин и Шекспир, – წგნ.: А. Стендаль. Собрание сочинений в 10 томах. Т. 6. М., 1985. გვ. 66-79.

³ Л. Тик. Странствия Франца Штернбальда. М., 1987.

⁴ А. В. Карельский. Драма немецкого романтизма, гв. 59-68.

ში ისეთი შემთხვევებიც ფიქსირდება, როდესაც მისი წარმომადგენელი ცხოვრებისეული რეალობის ასახვის რომანტიკული პრინციპების მკვეთრი კრიტიკით გამოსულა, თუმცა, ამგვარი დეკლარირების მიუხედავად, შემოქმედებით პრაქტიკაში არსებითი ტიპოლოგიური კავშირები გაუმჟღავნებია რომანტიზმის პრინციპებთან. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა უილიამ თეკერის შემოქმედება; თეორიულ ნაშრომებში იგი რომანტიზმის მკვეთრი კრიტიკით გამოდიოდა, თუმცა აშკარა ტიპოლოგიური თანხვედრა ვლინდება მის ცნობილ რომანს – „ამაოების ბაზარს“ (რომლის ქვესათაურია „რომანი უგმიროდ“) და ბაირონის დაუმთავრებელ პოემას (რომანი ლექსად) – „დონ-ჟუანს“ შორის. ამ უკანასკნელში (განსაკუთრებით ბოლო სიმღერებში) ბაირონი წამოჭრის მის თანამედროვე ინგლისის ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში გმირის დეფიციტის პრობლემას. სწორედ ეს პრობლემა არის სიღრმისეულად გაანალიზებული თეკერის გახმაურებულ რომანშიც. ბაირონის დონ-ჟუანი, როგორც პოემის ცენტრალური ფიგურა, წარმომადგენს არა რომანტიკულ გმირს, რომელსაც, როგორც წესი, ავტორის იდეათა დეკლარირება ევალება, არამედ პერსონაჟს, რომლის ირგვლივ პოემის კომპოზიციური ქარგა იკვრება. ამგვარად, თეკერე „ამაოების ბაზარში“ დაეყრდნო არა მარტო ინგლისური განმანათლებლური რომანის (მაგ. ფილდინგის), არამედ ბაირონის შემოქმედებით გამოცდილებასაც.¹¹⁰ თუმცა, აქვე შევნიშნავთ, რომ „დონ-ჟუანის“ სახით ბაირონი-რომანტიკოსი თავის შემოქმედებაში ერთგვარად ღალატობს რომანტიზმს და უახლოვდება კრიტიკული რეალიზმის პრინციპებს. თეკერის ანალოგიით, ფრანგული კრიტიკული რეალიზმის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელი – ფლობერი აქტიურ პოლემიკას ეწეოდა ხელოვნებაში სინამდვილის ასახვის რომანტიკულ პრინციპებთან დაკავშირებით, თუმცა მის შემოქმედებაში, მართალია, ტრანსფორმირებული სახით, მაგრამ აისახა ხელოვნების აბსოლუტიზაციის რომანტიკული პრინციპი.

ამგვარად, განსხვავებული ესთეტიკური ხედვის მიუხედავად, რომანტიზმში გარკვეული ასახვა პოვა იმ თეორიულმა პრინციპებმა, რომლებიც ტიპიზაციის პრობლემას შეეხება (რომანტიკულ ხასიათი და მისი განმაპირობებელი სინამდვილე, მწვავე სოციალური წინააღმდეგობების წარმოჩენის ტენდენცია, ხასიათების ტიპიზაცია და ფსიქოლოგიზმის ელემენტების წარმოჩენა, ისტორიზმის პრინციპი, ადგილისა და დროის კოლორიტის შენარჩუნება, გროტესკის ხერხის გამოყენება როგორც კონტრასტების რომანტიკული თეორიის ერთგვარი გამოვლენა და სხვ.). რომანტიკოსთა მიერ წამოჭრილი პრინციპების შემდგომმა განვითარებამ ხელი შეუწყო კრიტიკული რეალიზმის ძირითადი თეორიული პოსტულატების ჩამოყალიბებას.

¹ J. A. Cuddon. The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory. New-York, 1991, გვ. 179.

MARIAM MIRESASHVILI, NANA ARAKHAMIA¹

ABOUT ROMANTIC TYPIFICATION

Romanticists did their significant but in the history of the theory of romanticism and development of general-aesthetic view. Actually they defined, prepared and somehow stipulated the factor on development following stage of art. The work relates to the problem of romantic typification, so the literature theorists offer a different point of view. Notwithstanding aforesaid, both literary theory and artistic practice provide serious basis for analyzing the problem of romantic typification that is proved by tempers of characters of the representatives of Jena School: Ludwig Tieck's *Franz Shternbald*, *Heinrich von Ofterdigen* by Novalis and others. We will note that English romantic poetry showed higher quality of specific historical typification than other national modifications of romanticism. The work relates to the representatives of critical realism, who more deepened possibilities of temper typification and applied experience of romanticists, psychological analysis as one of the means of typification.

According to our conclusion, despite of having different aesthetic standpoint, the theoretical principles related to the problem of typification were reflected in romanticism. Tendency on provision of sharp social opposition, typification of tempers and reflection of elements of psychological analysis, principle of historicism, application of grotesque formula and others. Further development of principles arisen by romanticists facilitated to the establishment of basic theoretical postulates of critical realism.

---

¹ **Mariam Miresashvili** – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University; **Nana Arakhamia** – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მარიამ მირესაშვილი, ოლლა პეტრიაშვილი¹

ანექდოტის ჟანრული სახესხვაობები
XX საუკუნის კულტურაში

ანექდოტი – ქალაქური ფოლკლორის ერთ-ერთი ყველაზე პროდუქტიული ჟანრია. იგი სწრაფად რეაგირებს საზოგადოების მტკივნეულ, აქტუალურ პრობლემებზე და, პრაქტიკულად, მოიცავს სოციალური ცხოვრების ყველა სფეროს: პოლიტიკას, ბიზნესს, რელიგიურ ინსტიტუტებს, ოჯახს და ა.შ. ანექდოტში ასახულია საზოგადოების გარკვეული სოციალური ფენების მსოფლმხედველობა, გარემომცველი სინამდვილის მათეული აღქმა და მისდამი დამოკიდებულება; ამდენად, ანექდოტი, წარმოადგენს საზოგადოებრივი შეგნების ერთგვარ სარკეს, რომელშიც „სიცილის კულტურის“² პრიზმაში აისახება სოციალური რეალიები და საზოგადოებრივი განწყობილებები.

ტექსტის ორგანიზაციის თვალსაზრისით, ანექდოტს სტერეოტიპული სტრუქტურა გააჩნია; იგი ორი ნაწილისგან შედგება: ინტროდუქციისა და კვანძის გახსნისგან. პირველი ნაწილი მოიცავს სიუჟეტს, რომელიც გარკვეული ინტრიგის შემცველია, ხოლო მეორე ნაწილში – გადმოცემულია კვანძის მახვილგონივრული, მოულოდნელი, ზოგჯერ პარადოქსული გახსნა, რაშიც მდგომარეობს ანექდოტის კომიკური ეფექტი. ზოგადად, კომიკური ეფექტი ორი გზით მიიღწევა: ა) ე.წ. რეფერენციულ ანექდოტებში გადმოცემულია პერსონაჟების ქცევის, აღწერილი სიტუაციების შეუსაბამობა ჩვენს მენტალობასთან და ბ) ე.წ. ლინგვისტურ ანექდოტებში აქცენტირება ხდება ნარატორის ენის მრავალნიშნაობაზე, ე.წ. სიტყვათა თამაშზე. რაც შეეხება ანექდოტის ნარატორს, „XX საუკუნის კულტურის ლექსიკონის“ ავტორის, ვლ. რუდნევის თანახმად, ზეპირი (მაგრამ არა ლიტერატურული) ანექდოტის

¹ მარიამ მირესაშვილი – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ოლლა პეტრიაშვილი – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;

² М. М. Бахтин. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. М., 1990.

ნარატორად, როგორც წესი, გვევლინება ტრიკსტერი (გერმ. Trikster – ხუმარა, თაღლითი), ანუ, ისეთი ადამიანი, რომელსაც შეუძლია საზოგადოების გამხიარულება; რომელიც კარგად ფლობს მეტყველების პრაგმატიკას. ანექდოტის ფინალი (კვანძის მოულოდნელი გახსნა) განაპირობებს კომუნიკაციის პროცესში დაძაბულობის მოხსნას; სწორედ ამიტომ, ტრიკსტერს მიენერება მედიატიური ფუნქციაც.¹

ანექდოტის ჟანრის მექანიზმთან დაკავშირებით საინტერესოა ზიგმუნდ ფროიდის მოსაზრება, რომელსაც იგი ერთ-ერთ ამერიკულ ანექდოტზე დაყრდნობით აყალიბებს. ანექდოტის თანახმად, ორმა მოხერხებულმა თაღლითმა დიდძალი ქონების დაგროვების შემდეგ მთელი ძალისხმევა მაღალ საზოგადოებაში დასამკვიდრებლად მიმართა. ამისთვის, მათ საჭიროდ ჩათვალეს ქალაქში ცნობილი მხატვრისთვის საკუთარი პორტრეტების დაკვეთა და საგანგებოდ მოწყობილ მდიდრულ მიღებაზე მათი გამოფენა. საქმოსნებმა თავიანთ პორტრეტებთან მიიყვანეს ცნობილი კრიტიკოსი და სთხოვეს მათი შეფასება. კრიტიკოსმა ყურადღებიანი მზერა შეაჩერა ჯერ პორტრეტებზე, შემდეგ თავისუფალ ადგილზე მათ შორის და გაოცებით იკითხა: «And where is the Savior?» („მაცხოვარი სად არის?“). ფროიდის თანახმად, კრიტიკოსმა განახორციელა ირიბი მეტყველების რთული აქტი; მას არ შეეძლო მასპინძლების პირდაპირ ეთქვა: „თქვენ ნამდვილი ავაზაკები ხართ“; ამიტომაც, მან მინიშნება გააკეთა ყველასათვის (ყოველ შემთხვევაში, ყველა ქრისტიანისთვის) ცნობილი სურათის მნიშვნელოვან დეტალზე: ორ ავაზაკს შორის მყოფ მაცხოვარზე, რითაც გადატანითი მნიშვნელობით მაინც გამოხატა თავისი აზრი მასპინძლების შესახებ. ამასთან ერთად, ფროიდი მიუთითებდა, რომ ანექდოტის ადეკვატურად აღქმისთვის აუცილებელია ნარატორის ენის სრულყოფილად ფლობა, რათა გადატანითი მნიშვნელობით ნახმარი სიტყვები სწორად აღვიქვათ.²

ლიტერატურის ისტორიამ ანექდოტის, როგორც ლიტერატურული წყაროს დამუშავების არაერთი წარმატებული მაგალითი იცის; მათ შორის აღსანიშნავია რუსული ფორმალისტური სკოლის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის, იური ტინიანოვის გახმაურებული მოთხრობა „პოდპორუჩიკი კიჟე“ (1928 წ.), რომელსაც საფუძვლად რუსეთის ისტორიის მასალები დაედო.³ მწერალმა გროტესკულ-სატირულ ფორმაში მოაქცია იმპერატორ პავლე I დროინდელი ორი ანექდოტი, რომლის თანახმად, პრეობრაჟენსკის პოლკის კანცელარიაში ახალგაზრდა, გამოუცდელმა მოხელემ ბრძანების ტექსტში ერთბაშად ორი შეცდომა დაუშვა: პირველი, რომ მან პორუჩიკი სინიუხაევი მიცვალებულებში ჩაწერა,

¹ В. П. Руднев. Словарь культуры XX века. М., 1997, გვ. 384.

² З. Фрейд. Остроумие и его отношение к бессознательному. М., 2006, – <http://paddabum.com/d.php?id=36469>.

³ Ю. Тынянов. Подпоручик Кижэ, – წგნ.: Ю. Тынянов. Смерть Вазир-Мухтара. Рассказы. М., 1984, გვ. 479-507.

რადგან მისი გვარი სინამდვილეში გარდაცვლილ სოკოლოვს მოსდევდა; მეორე კი, ნაცვლად ტექსტში არსებული „ხოლო პოდპორუჩიკები სტივენნი, რიბინი და აზანჩეევი ინიშნებიან...“ (Подпоручики же Стивен, Рыбин и Азанчеев назначаются...) დაწერა „პოდპორუჩიკი კიჟე, სტივენნი, რიბინი და აზანჩეევი ინიშნებიან...“.¹ ამგვარად, კანცელარიის მოხელის შეცდომის შედეგად არსაიდან აღმოცენდა ოფიცერ კიჟეს ფანტომი – „უსახო, მაგრამ გვარის მქონე“;² რასაც მოჰყვა მოვლენათა მთელი კასკადი პავლე I ეპოქის სტილში: გამოიცა იმპერატორის ბრძანება პრეობრაჟენსკის პოლკთან დაკავშირებით და მონარქის შიშით ველარავინ გაბედა შეცდომის აღიარება და, შესაბამისად, გამოსწორება, თუმცა ყველამ იცოდა, რომ არათუ ოფიცერთა, არამედ რიგით ჯარისკაცთა შემადგენლობაშიც კი არავინ ირიცხებოდა კიჟეს გვარით. ცხადია, მხოლოდ პოლკის გადამწერმა უწყოდა, საიდან გაჩნდა პოდპორუჩიკი კიჟე, თუმცა ისიც, დასჯის შიშით, დუმდა. ამგვარად დაიწყო პოდპორუჩიკ კიჟეს სამხედრო კარიერა, რომელსაც წლებთან ერთად ჩინიც ემატებოდა: ჯერ კაპიტანი გახდა, შემდეგ პოლკოვნიკი და ბოლოს გენერალიც. იმავდროულად, ბედკრული პორუჩიკი სინიუხაევი, რომელიც შეცდომით მოხვდა გარდაცვლილთა სიაში, ამოირიცხა პრეობრაჟენსკის ოფიცერთა შემადგენლობიდან. იგი ამაოდ ცდილობდა პოლკში აღდგენას, იმპერატორსაც მიმართა, მაგრამ მონარქმა შემდეგი რეზოლუცია დაადო მის თხოვნას: „ყოფილ პორუჩიკ სინიუხაევს, საიდან ამოირიცხულს გარდაცვალების გამო, ეთქვას უარი ზემოხსენებული მიზეზით“.³ ამგვარად, მოთხრობაში ორი სიუჟეტური ხაზი იკვეთება პავლე I პერსონაზე გავლით, რომელიც, ერთი მხრივ, დესპოტური ძალაუფლების პირამიდის მწვერვალს განასახიერებს, ხოლო, მეორე მხრივ, წარმოადგენს თვითმპყრობელური მონარქიის პირობებში ბიუროკრატიული, ჩინოვნიკური დაუდევრობისა და აბსურდული შეცდომის მიზეზს.

ცხადია, ტინიანოვის მოთხრობაში აღწერილი სიტუაცია აბსურდის ელემენტებს შეიცავს, თუმცა „აბსურდის ლიტერატურის“ (როგორც ჟანრული სახესხვაობის) საპირისპიროდ, ეს არის რეალური, ცხოვრებისეული, სოციალური აბსურდი, რომელიც აღმოცენებულია თვითმპყრობელური რეჟიმის პირობებში და “იკვებება” შეუზღუდავი თვითმმართველობით, დესპოტური თვითდაჯერებულობით, ჩინოვნიკური ბიუროკრატიზმით. საქმე იქამდეც მიდის, რომ ბედკრულ სინიუხაევს არც კი ეპარება ეჭვი ბრძანების სისწორეში და არც ფიქრობს მის გადამოწმებას; “პირიქით, მას ეჩვენებოდა, რომ იგი შემთხვევით, რაღაც შეცდომის გამო ცოცხალია; რომ მან დაუდევრობის გამო რაღაც ვერ შეამჩნია და დროულად არ შეატყობინა უფროსობას”.⁴ ასეთ სიტუაციაში ბუნებრივად ისმის კითხვა: შესაძლებელია, რომ ეს ყველაფერი მართლაც მომხდარიყო თუ ეს მხ-

¹ Ю. Тынянов. Подпоручик Кижэ, გვ. 480.

² Ю. Тынянов. Подпоручик Кижэ, გვ. 490.

³ Ю. Тынянов. Подпоручик Кижэ, გვ. 501.

⁴ Ю. Тынянов. Подпоручик Кижэ, გვ. 486.

ოლოდ ნიჭიერი მწერლის ხუმრობაა, ანეკდოტია? მოთხრობის ანალიზზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ თუნდაც ანეკდოტის შემთხვევაში ანალოგიური რამ შესაძლებელია მომხდარიყო იმ კონკრეტულ ეპოქაში. ჩვენი აზრით, მოთხრობაში გამოყენებული ორივე შემთხვევა (არარსებული, შემთხვევით აღმოცენებული კიჟე და სავსებით რეალური, მაგრამ ცოცხლებიდან ამორიცხული სინიუსინი), ცალ-ცალკე აღებული, სავსებით რეალურია და შესაძლოა, მართლაც მომხდარი რუსეთის იმპერიაში; თუმცა, ერთ ბრძანებაში გაერთიანებულნი, ერთად მოქცეულნი, ისინი ქმნიან აბსურდულ გროტესკს, ანუ, ი. მანის ტერმინი რომ ვინმართ, „გროტესკულ ანარეკლს“.¹

აღსანიშნავია ირონიული ფონი, რომელიც გასდევს მთელ მოთხრობას. სავსებით გასაზიარებელია ცნობილი რუსი ლიტერატურის თეორეტიკოსის, ვ. კავერინის მოსაზრება: „იური ტინიანოვის ისტორიული მოთხრობები გამსჭვალულია, ერთი შეხედვით, კეთილისმოსურნე, სინამდვილეში კი, საკმაოდ მწარე და მსუსხავი ირონიით. შესაძლოა, უცნაურად მოგეჩვენოთ, მაგრამ მე ვთვლი, რომ მასში არის რაღაც ჩაპლინისეული, ანუ, გროტესკისა და ტრაგედიის, ყოფითისა და უჩვეულოს, სასაცილოსა და სევდიანის ის უცნაური ნაზავი, ის უიმედობა, რომლის წინააღმდეგ ბრძოლა არა მარტო სახიფათოა, არამედ სრულიად უპერსპექტივო, უიმედო“.²

ნიშანდობლივია ანეკდოტის ჟანრის გააქტიურება XX საუკუნეში, ტოტალიტარული რეჟიმის, კერძოდ, სოცრეალიზმის პირობებში. დღესდღეობით არაერთი ლიტერატურათმცოდნე აღიარებს, რომ ლიტერატურის სფეროში დისიდენტობის მთავარი მიღწევა არატექსტური გზით საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება აღმოჩნდა. საინტერესოდ გვეჩვენება ცნობილი მკვლევრის, იური ბორევის მოსაზრება; იგი აღნიშნავს, რომ ინტელიგენცია არასოდეს მიმართავდა ზეპირსიტყვიერებას, თუმცა, ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში, როდესაც საზოგადოებრივ ინსტიტუტებს სახელმწიფო პოლიტიკის გატარებას აიძულებდნენ, როდესაც ყველა და ყველაფერი მკაცრ კონტროლს ექვემდებარებოდა, ისიც კი საშიში აღმოჩნდა, რომ მწერალს საკუთარი ცხოვრებისეული გამოცდილება სანერი ფურცლებისთვის გაენდო. სწორედ ასეთ პირობებში ინტელიგენციამ გამონახა ინფორმაციის შენახვისა და გადაცემის საშუალება, რომელიც ცენზურის კონტროლს არ ექვემდებარებოდა. ასე გაჩნდა ე.წ. ინტელიგენტური ფოლკლორი.³

საბჭოთა კავშირში ჩამოყალიბდა მთელი პლასტი ინტელიგენტური ანეკდოტებისა, რომლებსაც ლიტერატურის კრიტიკოსები პოლიტიკურ ანეკდოტებედაც მოიხსენიებენ. მათში საინტერესოდ აისახა სოციალური და პოლიტიკური ცხოვრების თავისებურებანი. ხშირად პოლიტიკურ

¹ Ю. В. Манн. О гротеске в литературе. М., 1966, გვ. 183.

² В. А. Каверин. Барон Брамбеус. М., 1966, გვ. 14.

³ Ю. Борев. Социалистический реализм: взгляд современника и современный взгляд. М., 2008, გვ. 147.

ანეკდოტებსა ინტელიგენტური ფოლკლორის მთავარი გმირები ხშირად ყველასათვის ცნობილი ადამიანები იყვნენ (პარტიული ლიდერები, მწერლები, პოპულარული მსახიობები და ა.შ.). რაც შეეხება თემატიკას, იგი მრავალფეროვნებით გამოირჩეოდა, თუმცა ქვემოთ მოვიტანთ ინტელიგენტური ფოლკლორის რამდენიმე ნიმუშს სხვადასხვა თემაზე:

სოციალიზმის უპირატესობის შესახებ – გარდაცვლილი კაცი ჯოჯოხეთში ნაცნობს ხვდება; ეს უკანასკნელი უხსნის, რომ ორი ჯოჯოხეთი არსებობს: კაპიტალისტური და სოციალისტური.

- შენ რომელში ხარ?
- რა თქმა უნდა, სოციალისტურში.
- რატომ, პატრიოტობაზე დებ თავს?
- სულაც არა! უბრალოდ, აქ აშკარად უკეთესი პირობებია: ხან კუპრი უმთავრდებათ, ხან საქვაბეშია რემონტი, ხან მელუმელეა მთვრალი...¹

„პერესტროიკის“ სიძნელების შესახებ – მიხეილ გორბაჩოვი მოქალაქეებს ხვდება და უხსნის, რომ „პერესტროიკის“ პერიოდში გარკვეული სიძნელების გადალახვა მოუწევთ. იგი მიმართავს შეკრების მონაწილეებს: ნელს, ამხანაგებო, შესაძლოა, ხორცის დეფიციტი შეიქმნას!

- არა უშავს, მიხეილ სერგის ძევ! დღე-ღამეში 12 საათს ვიმუშავებთ 8-ის ნაცვლად, - გაისმის დარბაზიდან ოპტიმისტური ხმა.

გორბაჩოვი განაგრძობს: მომავალ ნელს, ამხანაგებო, შესაძლოა, რძის პროდუქტების დეფიციტიც გაჩნდეს!

- არა უშავს, მიხეილ სერგის ძევ, დღე-ღამეში 16 საათს ვიმუშავებთ 8-ის ნაცვლად, - კვლავ გაისმის ოპტიმისტური ხმა.

გორბაჩოვს გული აუჩრყყდა: გმადლობთ, ძვირფასო ამხანაგო, ასეთი შემართებისათვის! სად მუშაობთ?

- კრემატორიუმში, მიხეილ სერგის ძევ!²

ორდენების გადაცემის შესახებ – ერთ-ერთი ასანთის ფაბრიკას საზეიმო ვითარებაში გადასცემენ ლენინის ორდენს. ერთმა მოქალაქემ მეორეს გადაუჩურჩულა: „კი მაგრამ, მაგათ გამოშვებულ ასანთს ვერ აანთებ, რაში აძლევენ ორდენს?“; „საქმეც ისაა, რომ ვერ აანთებ, მაგათი გამოშვებული ასანთის წყალობით დივერსანტებმა ვერ შეძლეს სამხედრო ქარხნის გადანვა“.³

პოლიტიკური ანეკდოტი დღესაც არ კარგავს აქტუალობას. ესპანელი მწერალი და ესეისტი, ფრანსისკო უმბრალი ესეში „ანეკდოტები“

¹ Советский анекдот: живой героический эпос русской истории, – <http://www.svoboda.org/programs/td/2003/td.111603.asp>.

² Советский анекдот: живой героический эпос русской истории...

³ Советский анекдот: живой героический эпос русской истории...

აღნიშნავს: „ჩვენში საკმაოდ ბლომად გამოჩნდა პოლიტიკური ანეკდოტები; ამ თავისებური ზეპირსიტყვიერების ჟანრის ასეთ აყვავებას სხვა მიზეზიც ახლავს; ეს ჟანრი მაშინ იფურჩქნება ხოლმე, როცა და სადაც ოფიციალურად აქვს საზოგადოებას გამოწერილი დუმილი; ასე რომ, პოლიტიკური ანეკდოტი ერთგვარად თავისუფლად ამოსუნთქვას თუ ჯავრის ამოყრას უფრო ემსგავსება დიდი ხნის დუმილის შემდეგ. ასეთი ანეკდოტები თუნდაც იმაში გვეხმარება, რომ კარგად გავიგოთ და დავინახოთ საზოგადოებრივი ცხოვრების ერთგვარი მამოძრავებელი ზამბარები“.¹

ანეკდოტის ტექსტისთვის დამახასიათებელია მრავალჯერადი რეპროდუცირება, ქრონოტოპის (დროისა და სივრცის) გათვალისწინებით ვარირება. სწორედ ამ ასპექტზე ამახვილებს ყურადღებას ცნობილი კრიტიკოსი, ლევან ბრეგაძე, როდესაც შენიშნავს, რომ „...მრავალი ანეკდოტი, რომელიც უაღრესად თანამედროვედ და აქტუალურად ჟღერს და ახლახან შეთხზულს ჰგავს, სინამდვილეში საუკუნეთა სიღრმიდან იღებს დასაბამს“.² საილუსტრაციოდ ავტორი მიმართავს ანტონ ანტონოვ-ოვსეენკოს წიგნში – „ლავერენტი ბერია“ – მოყვანილ ანეკდოტს ჯოჯოხეთში დანტეს მოგზაურობის შესახებ. ამ უკანასკნელმა დაინახა მუხლებამდე სისხლში მდგომი ბერია და გაოცებულმა იკითხა:

– ასე ცოტა სისხლში რატომ დგახართ, ლავერენტი პავლეს ძე?

– იოსებ ბესარიონის ძის მხრებზე ვდგავარ და იმიტომ...“

ლ. ბრეგაძე პარალელს ავლებს VI-VII საუკუნეების ბიზანტიელი მწერლის, იოანე მოსხოსის ნოველების კრებულთან – „ლიმონართან“, კერძოდ, კრებულში შესულ ერთ-ერთ ნოველასთან ღვთისმოსავი მოძღვრისა და მისი დაუდევარი მოწაფის შესახებ. ნოველის მიხედვით, მოძღვრის არაერთგზის გაფრთხილების მიუხედავად, მოწაფე ხშირად სცოდავდა. მისი გარდაცვალების შემდეგ მოძღვარი შეევედრა მაცხოვარს, მოწაფის საბოლოო სამყოფელი ერგენებინა მისთვის. უფალმა თხოვნა შეუსრულა და „იხილა ბერმან მდინარეი ცეცხლისაი... და ძმაიცა იგი იხილა დანთქმული ცეცხლსა მას შინა ვიდრე ყელადმდე მისა“. მოძღვარმა შეახსენა თავის მოწაფეს მისი ამაო შეგონებანი: „შვილო ჩემო, ამისთვის გეტყოდე მე შენ დღითი-დღედ, რაითა იზრუნო სულისა შენისათვის“; პასუხად კი მიიღო: იმისთვისაც მადლობელი ვარ გამჩენისა, რომ თავი მაინც მაქვს ამოყოფილი ცეცხლის მდინარიდან, „რამეთუ ფერხნი ჩემნი დგანან თავსა ზედა ებისკოპოსისაო“. სავსებით გასაზიარებელია ლ. ბრეგაძის დასკვნა, რომ ანეკდოტი ბერიაზე, არსებითად, მიჰყვება „ლიმონარის“ აღნიშნულ ნოველას; მათ ორივეს ერთი მხატვრული იდეა

¹ ფრ. უმბრალი. ანეკდოტები. თარგმნა მ. ტიტვინიძემ, – „ლიტერატურული გაზეტი“. 2013, 7-20 ივნისი, №98. ელექტრონული ვერსია: <http://www.culture.gov.ge/topicdetails-4.6859.html>.

² ლ. ბრეგაძე. ვინ თხზავს ანეკდოტებს?, – <http://lib.ge/book.php?author=237&book=4959>.

უდევთ საფუძვლად, თუმცა შეცვლილია ქრონოტოპი. მიგვაჩნია, რომ სწორედ ქრონოტოპის შეცვლა იძლევა ანეკდოტის მრავალჯერადი რეპროდუცირების საშუალებას; დროისა და სივრცის ვარიანტების გათვალისწინებით შუასაუკუნეების ანეკდოტი თანამედროვე ჟღერადობას იძენს და არ კარგავს აქტუალობას.

ამგვარად, „სიცილის კულტურის“ პრიზმაში წარმოდგენილი ანეკდოტის ორი ჟანრული სახესხვაობის – ანეკდოტის, როგორც ლიტერატურული წყაროსა და პოლიტიკური/ინტელიგენტური ფოლკლორის – გაანალიზებამ წარმოაჩინა მისი მთავარი მახასიათებლები, რომელთა შორის გამოვყოფდით: ანტიიერარქიულობას, ამბივალენტურობას, ხელისუფლებასთან მიმართებით ოპოზიციურ სულისკვეთებას, აბსურდულობის ელემენტებსა და ქრონოტოპის ვარიანტების უნარს. სწორედ აღნიშნული თვისებების წყალობით ანეკდოტის ჟანრი დღემდე რჩება საზოგადოებრივი ცხოვრების ამსახველ ერთგვარ სარკედ, რომელშიც აირეკლება სოციალური რეალიები და საზოგადოებრივი განწყობილებები.

MARIAM MIRESASHVILI, OLGA PETRIASHVILI¹

MODIFICATIONS OF THE JOKE GENRE IN THE CULTURE OF THE 20TH CENTURY

Joke is one of the most fruitful genres of the modern city folklore. The joke responds to painful, actual problems of society, covering practically all spheres of social life – policy, business, production, education, religious institutions, army, a family etc. It expresses attitude of certain public layers too, vision by people of reality surrounding them, and also the attitude towards it, being, thus, a peculiar mirror of public consciousness. In this sense it is useful to studying of concrete social groups – the main producers and consumers of jokes. Joke belonging to humorous culture is allocated with such lines, as a rate on criticism of defects of modern society and its culture, cancellation of all social hierarchies, universality, ambivalence of laughter, theatricality. Criticism, universality of laughter of a joke, anti hierarchy act as constituting signs of a modern joke as these properties are found in all its modifications (a joke of the beginning of the 20th century, the Soviet joke, everyday jokes...).

---

¹ **Mariam Miresashvili** – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University; **Olga Petriashvili** – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლელა მირცხულავა¹

„ხალხანერაბი არ ინვიან“ (უმბერტო ეკოს რომანი „ვარდის სახელით“)

ხშირად ჩნდებიან ნაწარმოებები, რომლებიც უფრო მეტს ქვეტექსტებს იტყვენ, ვიდრე ეს ერთი შეხედვით ჩანს, ლაბირინთებში დაბნეული მკითხველი ისტორიული ქარტეხილებიდან დეტექტიურ ძიებაში ერთვება, თან არც გრძნობიერი სამყარო რჩება თვალთახვედვის მიღმა და რა არის ეს – „ტექსტი ტექსტში“, თუ „რაღაც სხვა“?.. გასაოცარია მეოცე საუკუნის რამდენიმე საუკეთესო პოსტმოდერნისტული რომანი, რომელთა კითხვისას აღმოჩენილი ცალკეული ფრაგმენტების დალაგებით ბოლოში ერთიან სურათს იღებს მკითხველი, რაც სასიამოვნო განცდას, გრძნობას იწვევს, მსგავსი გამოცანა-აღმოჩენაა უმბერტო ეკოს რომანი „ვარდის სახელით“.

უმბერტო ეკო – ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული მწერალი თანამედროვე მსოფლიოში – სემიოტიკი, ესთეტიკი, ისტორიკოსი, კრიტიკოსი, ესეისტი, ბოლონიის უნივერსიტეტის პროფესორი, საპატიო დოქტორი მრავალი უნივერსიტეტისა როგორც ევროპაში, ასევე – ამერიკაში, ავტორი ათეულობით ნიგნისა, 1980 წელს თითქოს ერთგვარად იცვლის „მოქმედების არეალს“ და აკადემიური, ერუდირებული, ინტელექტუალი პიროვნება, სენსაციური ნაწარმოებით წარსდგება მკითხველების წინაშე, რომანი სახელწოდებით: „ვარდის სახელით“, რომელიც მრავალფეროვნებით ხასიათდება.

„ვარდის სახელი“ ეს არის რომანი – ისტორიული, დეტექტიური, შუა საუკუნეების ერთი ეტაპის მემატიანე, ეკლესიის ისტორიის ერთგვარი სახელმძღვანელოც და, ცხადია, ამასთანავე პოსტმოდერნული ლიტერატურის ერთ-ერთი უმაღლესი წერტილი. დეტექტიურ სიუჟეტში შერწყმულია დიდი ფაქტობრივი ინფორმაცია მედიევისტის (ისტორიული მეცნიერების ნაწილი, რომელიც სწავლობს შუა საუკუნეების დასავლეთ

---

¹ **ლელა მირცხულავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ევროპის ისტორიას) და თეოლოგიის (მოძღვრება ღვთისა და რელიგიური დოგმატების შესახებ; ღვთისმეტყველება) ძალზე საინტერესო საკითხებზე.

„ვარდის სახელით“ 1980 წელს გამოქვეყნდა და მაშინვე გახდა ერთ-ერთი პირველი ინტელექტუალური რომანი, რომლის პოპულარობა მთელ მსოფლიოში ერთნაირად მაღალი იყო და მას მაშინვე უწოდეს „ბესტსელერი“. აღმოჩნდა, რომ XIV საუკუნის ბენედიქტელთა მონასტერი საინტერესო ყოფილა XX საუკუნის მკითხველთათვის და ეს არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ავტორმა დეტექტივი და სასიყვარულო ინტრიგები წარმოგვიდგინა, არამედ მან ნაწარმოებში შექმნა ეფექტი აღწერილ მოვლენებში მკითხველის თანამონაწილეობისა. როგორც სამართლიანად შენიშნავს მეცნიერი დ. ზატონსკი, ამგვარი დამოკიდებულება უფრო განაპირობა იმ „მტკიცებულებებმა“, რომლებმაც მოგვცეს საშუალება შევიგრძნოთ და აღვიქვათ შორეული ეპოქა საკუთარ დროდ, უცხო კი ახლობლად“.¹

ძირითადი პოსტულატები რაზეც „აგებულია“ ნაწარმოები, პოსტ-მოდერნიზმის წიაღში უნდა „ვეძებოთ“: სამართლიანად შენიშნავს ეკო პოსტმოდერნიზმის ეპოქის წარმოშობის მნიშვნელობაზე: პოსტმოდერნიზმი – ეს არის პასუხი მოდერნიზმს: რადგანაც წარსულის ნაშლა არ შეიძლება, საჭიროა მისი გადააზრება, ირონიულად, გულუბრყვილობის გარეშე.² პოსტმოდერნისტულ ლიტერატურაში იცვლება იმდენად არა გამომგონებლობითი ხერხი და თემატიკა, რამდენადაც მხატვრული პრინციპების სიღრმე. ეკო ეხება, როგორც მწერლის ურთიერთობას საკუთარი ნაწარმოებისადმი, ასევე – მწერლისა და მკითხველის ურთიერთობასაც. მოდერნიზმის პირობებში მკითხველი იყო ობიექტი, რომელზეც მიმართული იყო მწერლის მხატვრული იდეები, ახალ პერიოდში მკითხველი ხდება თანაავტორი და არა გავლენის ობიექტი, ის არის თანაბარუფლებიანი სუბიექტი, რომლის არსებობის გარეშე არც მწერალი იქნებოდა და არც მისი შემოქმედება.

პოსტმოდერნიზმი, თავად სიტყვა „თანამედროვეობის“ (“modern”) შემდგომ ეპოქას აღნიშნავს, რომლის დროსაც ტელეკომუნიკაციებისა და ინტერნეტ-წერილების, ინფორმაციული ტექნოლოგიების გამოყენებით ყოველგვარი ინფორმაცია ერთ დიდ ტექსტად ერთიანდება. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თეზისი: „თანამედროვეობის შემდგომი“ ცივილიზაცია იმყოფება „პლურალიზმის“ მდგომარეობაში, ანუ არის მრავლობითობა წესების, იდეების, სტილის. ამ ყველაფრის გააზრება არც ისე ადვილია, ამიტომაც „პოსტმოდერნიზმი“ შეიძლება გავაიგივოთ „დაბნეულ“ მდგომარეობასთან, არც ის ნიჰილისტური განწყობა უნდა გამოგვრჩეს,

¹ **Д. Затонский.** Постмодернизм в историческом интерьере, – *Вопросы литературы.* 1996, №3, გვ. 185.

² **У. Эко.** Заметки на полях «Имени розы», – წგნ.: **У. Эко.** Имя розы. М., 1989, გვ. 425-467.

რაც მოჰყვა თავსართ „პოსტ“-ს, რადგანაც მორიგი *“fin de siècle”* (ფრანგ.: „ეპოქის დასასრული“), როცა საბოლოოდ არ დავმშვიდობებივართ ძველს და არ მიგვიღია სრულყოფილად ახალი, ბადებს ერთგვარად მერყევ განწყობას, ხომ არ არის ეს მხოლოდ ციტატებით თამაში, ან ძველი ტექსტების კოლაჟი, ამ შემთხვევაში საჭიროა სწორი აღქმა იმისა, თუ რას ვუნოდებთ ლიტერატურას ლიტერატურის შესახებ. ნებისმიერი ტექსტი გულისხმობს სხვა ტექსტს თუ ტექსტებს, ახალი ეპოქის ტექსტის სამყაროდ აღქმა იტევს საკუთარ თავში ძველი იდეებისა და მნიშვნელობების ერთობლიობას.

პოსტმოდერნიზმის ერთ-ერთი ყველზე მნიშვნელოვანი წარმომადგენელი უმბერტო ეკო აღნიშნავს: „პოსტმოდერნიზმი ქრონოლოგიური მოვლენა კი არაა, იგი ერთგვარ სულიერ მდგომარეობას წარმოადგენს“.¹ მისი წარმოშობის მიზეზად იტალიელი ფილოსოფოსი ვიტორიო სტრადა გლობალური კულტურის წარმოშობას მიიჩნევს, რომელმაც „ყველა წარსულის კულტურები და სხვადასხვა რეალური კულტურები“ გააერთიანა.²

მ. სვერდლოვი სამართლიანად შენიშნავს უმბერტო ეკოს რომანის შექმნის მნიშვნელობაზე: ერთხელ უმბერტო ეკომ, გამოჩენილმა იტალიელმა ისტორიკოსმა და ლიტერატურათმცოდნემ, გადამწყვიტა გამოეყენებინა თავისი „სპეციალური“ ცოდნა რომან-ბესტსელერის დასაწერად, რომელიც პოპულარული გახდებოდა მკითხველებში და მან ეს მოახერხა. როგორც სემიოტიკის მცოდნემ ეკომ გამოიყენა სამეცნიერო მეთოდისა და დეტექტივის შესაქმნელად; როგორც მედიევისტმა გამოიყენა თავისი ცოდნა, რათა შეექმნა XIV საუკუნის მოვლენების „ზუსტი“ აღწერა; როგორც თეორეტიკმა, რომელიც იკვლევდა მასობრივ ლიტერატურას, შეძლო სწორად განესაზღვრა მკითხველის რეაქცია თავის რომანზე. შედეგმა მოლოდინს გადააჭარბა: „ვარდის სახელი“, რომელიც თავიდანვე წარმატებით სარგებლობდა, მოგვიანებით აღიარებულ იქნა როგორც XX საუკუნის ლიტერატურის კლასიკად.³

ინტერტექსტუალობა, ეკოს აზრით, ნებისმიერი ტექსტისთვის დამახასიათებელია და მის ექოს მუშაობის პროცესში იგრძნობს ავტორი, „საგანი გამოხატავს თავის ბუნებრივ თვისებას, მაგრამ ამასთანავე შეახსენებს იმ კულტურას, რომელშიც ის ჩამოყალიბდა“.⁴ ამდენად, მწერალი მიმართავს ციტირებას, იყენებს ცნობილ სიუჟეტებს, სხვა საკითხია გადააფასებს მათ, თუ მიმართავს ირონიას.

თავის რომანში ეკო მუდმივად ავლებს პარალელს შუასაუკუნეებსა და თანამედროვეობას შორის და ამტკიცებს, რომ ჩვენი საუკუნის პრობლემების ფესვები სწორედ იმ დროიდან მოდის. რომანს თან მიჰყვება

¹ **У. Эко.** Заметки на полях «Имени розы», გვ. 425-467

² **В. Страда.** Модернизация и постмодернизация, – *Вікно в світ.* 1999, №2, გვ. 201.

³ **М. И. Свєрдлов.** Постмодернизм: Эко «Имя Розы», – <http://lit.1september.ru/article.php?ID=200402908>.

⁴ **У. Эко.** Заметки на полях «Имени розы», гв. 432.

„შენიშვნები“, რომელშიც ეკო ხსნის პოსტმოდერნიზმის მნიშვნელობას და ესთეტიურ არსს. ავტორი შენიშნავს, რომ ის ხედავს ნებისმიერი საგნის სიღრმეში შუა საუკუნეებს, რადგანაც ყველაფერი ურთიერთკავშირშია.¹ შუა საუკუნეების ქრონიკაში უმბერტო ეკომ „ინტერტექსტუალობის ექო“ ნახა, რადგან „ყველა წიგნში საუბარია სხვა წიგნებზე... ნებისმიერი ისტორია იმეორებს უკვე ერთხელ განცდილს“.² რომანი, მწერლის მტკიცებით, არის მთელი სამყარო, შექმნილი ავტორის მიერ და ეს კოსმოლოგიური სტრუქტურა არსებობს საკუთარი კანონებით და ითხოვს ავტორისგან მის დაცვას: პერაონაჟები უნდა დაემორჩილონ სამყაროს კანონებს, რომლებშიც ისინი ცხოვრობობენ, ანუ „მწერალი საკუთარი შენიშვნების ტყვეა“.³

რომანის დასაწყისიდანვე ავტორისა და მკითხელის ურთიერთთამაშს აქვს ადგილი, რაც დამახასიათებელია პოსტმოდერნიზმისთვის, რასაც ნაწარმოების პირველი თავიდანვე ვადევნებთ თვალს, სახელწოდებაც შესავლისა „რა თქმა უნდა, ხელნაწერი“, ამ განსაკუთრებულობას უსმევს ხაზს. აქეკო დანვრილებით აღწერს, როგორ „ჩაუვარდა“ ხელში ხელნაწერი. რომანს ეკო წარმოგვიდგენს პრინციპით – „ტექსტი ტექსტში“.

მიუხედავად ყველაფრისა მწერალი მაინც ერთგული რჩება თანამედროვე დასავლური კულტურის ტრადიციული ფასეულობებისა, რომელიც XIV საუკუნეში წარმოიშვა და XX საუკუნემდე გაუძლო მოთმინების მკაცრ გამოცდას, კრიტიკულ აზროვნებას. არჩევანი ასეთია: ან რთული გზა გამოცანებისა და ორჭოფობისა, ან უტოპია, რომელიც სხვადასხვა მოძრაობებში და კავშირებში აისახა, (XIV საუკუნის ქარტეხილები თუ XX საუკუნის კომუნიზმი), სიმართლის გზა სიცრუის ნაკადთან (იმდროინდელი ინკვიზიცია თუ თანამედროვე პოლიტიკური საბჭოები), რელიგიური ფანატიზმი XIV საუკუნეში, თუ მსოფლიო ომები XX საუკუნეში. უკეთესია ირონია, ვიდრე – შემზარავი რეალობა. ირონია ეკოსთვის თვითმიზანი არ არის. ეს არის საშუალება გამოთქვას კითხვები დროსა და ცხოვრებაზე. ის ერთად აყენებს ორ ეპოქას: XIV საუკუნეში იწყებოდა ბევრი ისეთი რამ, რაც XX საუკუნეში დასრულდა. შემთხვევითი არ არის, რომ ნაწარმოებში გამომცემელი ეცნობა ადსონის ჩანაწერებს პრალაში XX საუკუნეში, როცა საბჭოთა ტანკებმა გათელეს „გაზაფხული პრალაში“. „ეს არის ამბავი წიგნებზე“ – თავიდანვე გვაფრთხილებს „გამომცემელი“, ასევე ნიშნებზე, სიტყვებზე. 80 წლის ბერი ადსონი, თავისი ყმანვილობის გახსენებისას, იწყებს მოყოლას ციტატებით „სახარებიდან“: „პირველად იყო სიტყვა და სიტყვა იყო ღმრთისა თანა, და სიტყვა იყო ღმერთი“. ბოლო სიტყვები კი ლათინურია: *Stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus* (დამტყნარი ვარდის სახელია რჩება, გვრჩება შიშველი სახელები).⁴

¹ **У. Эко.** Заметки на полях «Имени розы», гл. 435.

² **У. Эко.** Заметки на полях «Имени розы», гл. 437.

³ **У. Эко.** Заметки на полях «Имени розы», гл. 440.

⁴ **У. Эко.** Заметки на полях «Имени розы», гл. 429.

ესე იგი, სიტყვას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, ყველაფერი სიტყვით იწყება და მთავრდება. რომანში სწორედ ამ ყოვლისმომცველ სიტყვის ჩახშობას ცდილობენ, აცენზურებენ, აქრობენ.

პირველივე სახე, რომელიც ჩნდება შესავალში, ხდება გადამწყვეტი მთელი რომანის მანძილზე, ადსონი საუბრობს სარკვეზე, მხედველობაში აქვს მსოფლიოს სარკე, რომელიც ირეკლავს ღვთაებრივ სიმაღლეს, მკითხველმა კი უნდა გამოიცნოს შუა საუკუნეების ტრაქტატებსა და ციტატების პოლემიკაში რეალობა და პოსტმოდერნისტული მეტაფორაც დამტკიცდება: ტექსტის სარკე, რომელიც ირეკლავს სხვა მრავალ ტექსტს. რომანში ყველგან კრთება ტექსტისა და ციტატის ურთიერთკავშირი, ამით მწერალი მიანიშნებს მკითხველს ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხების არსებობის შესახებ. წიგნის სიუჟეტი განუწყვეტელი ბრძოლაა ტრადიციულსა და ნოვატორულს შორის. ერთი შეხედვით ბანალურად ჩახლართული დეტექტივი სცდება მხოლოდ ბენედიქტელთა მონასტერში მომხდარ ამბებს და ის მთლიანად ეპოქის ამსახველი დოკუმენტი ხდება. „ვარდის სახელი“ მეტია ვიდრე უბრალოდ ისტორიული რომანი, დეტექტივი, ან თუნდაც ალუზიებით გატენილი სნობური წიგნი. ავტორი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს მხატვრული შემოქმედების საკითხებს. თავის პოსტმოდერნისტულ რომანში მწერალი არამხოლოდ ხსნის მხატვრულ მაგალითებს, არამედ ის ცდილობს ნაწარმოებით „ჩამოაყალიბოს“ აქტიური, მოაზროვნე მკითხველი.

„ვარდის სახელით“ – პოსტმოდერნისტული რომანია და ამიტომ არ შეიძლება ის აღქმულ იქნეს, როგორც მხოლოდ ისტორიულ-დეტექტიური ნაწარმოები. მწერალმა გაითვალისწინა მისი ნაწარმოების მსგავსი მიმართულება და განსაზღვრაც, პოსტმოდერნისტული ლიტერატურის დამახასიათებლობაც ხომ იმაში გამოიხატება, რომ მკითხველს შეუძლია იპოვოს არა ერთი ან რამდენიმე მნიშვნელობა, არამედ უსასრულო, მრავლობითი დანიშნულება, ასოციაცია, მიმართულება.

ასოციაციური მრავალსახეობა ნაწარმოების სათაურიდანვე გვხვდება. ვარდის სიმბოლური მნიშვნელობა მკითხველს „აიძულებს“ გაიხსენოს ვარდის ბიბლიური დანიშნულება, ვარდი იყო ერთ-ერთი უსაყვარლესი სიმბოლო XIX საუკუნეში რომანტიკოსებისათვის, ასევე გვახსოვს რილკეს „ვარდის თაიგული“, ნებისმიერ მკითხველს უჩნდება საკუთარი ასოციაცია ვარდთან დაკავშირებით, არამხოლოდ დასახელებული ტექსტებისა, არამედ იმ გამოცდილებიდან გამომდინარე, რომელიც ამ მხრივ მკითხველს გააჩნია. პროფესორი ტიტე მოსია წერს: „იოანე ზოსიმე წმ. ქალწულს „უხრწნელ ვარდს“ უწოდებს, რითაც ხაზგასმულია მისი ქალწულებრივი სინმინდე. „ვარდი“ მარიამის სულიერი უმანკოებისა და მშვენიერების გამომხატველია და არა გარეგნული სილამაზისა“.¹ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ვარდის სახე ქართულ ლიტერატურაში,

¹ ტ. მოსია. საღვთისმშობლო სახისმეტყველება. ზუგდიდი, 1996, გვ.16.

რომელიც ასე ძალუმად ასახულია უდიდესი ქართველი შემოქმედების ნაწარმოებებში, მარტო გალაკტიონ ტაბიძის შემოქმედება რად ღირს, რომლის ვარდი სილაში, ღვთისმშობლის სახედ გვევლინება. სამართლიანად მიუთითებს პროფესორი ლუარა სორდია, რომ: „გალაკტიონის ლექსის სილაში მოქცეული ვარდი შეიძლება მხოლოდდამხოლოდ მარიამი იყოს, ხოლო მისი მოაზრება სილაში უნდა ნიშნავდეს იმას, რომ როგორც სილაა უნაყოფო ნიადაგი, რომელიც წყალს ატარებს და ვერც ვარდს ახარებს, ასეთივე რწმენისთვის უნაყოფოა, არარელიგიურია, მარიამის უგულვებელმყოფელია პოეტის ეპოქა“.¹ ამდენად, უ. ეკოს პოსტმოდერნისტული ნაწარმოების სათაურიც კი მკითხველს თანაავტორის „პოზიციას“ სთავაზობს, აღქმა ინდივიდუალურია, კვანძის გახსნა სიმბოლური, თავისებური, არჩევანი მრავალმხრივი, ტექსტის შექმნა ხდება არა მხოლოდ მაშინ როცა მას მწერალი ჩაიფიქრებს და დაწერს, არამედ მაშინ, როცა ის ხდება კითხვადი. ამ შემთხვევაში მკითხველი თავიდანვე „მზად“ ხვდება მწერლის მიერ შემოთავაზებულ ასოციაციებს, მნიშვნელობებს, ქვეტექსტებს და მეორე მხრივ, თავადაც ქმნის, „ავსებს“ ტექსტს.

უმბერტო ეკო შენიშვნებში რომანზე „ვარდის სახელი“² აღნიშნავდა, რომ ყოველი ახალი მხატვრული ნაწარმოები შედგება დანარჩენი, აქამდე შექმნილი ნაწარმოებებისგან. პოსტმოდერნიზმის ეპოქაში, როცა ცივილიზაციამ უზამაზარი ისტორიული გამოცდილება შეიძინა, ფაქტიურად შეუძლებელია რამე ახალის შექმნა, ყოველი მწერალი ამავვე დროს არის მკითხველი, ამიტომ რომანში აღწერილი ინგლისელი უილიამ ბასკერვილელი, ფრიად განსწავლული, საინტერესო პიროვნება, ფაქტიურად ინგლისელ დეტექტივ – შერლოკ ჰომსთან ასოცირდება. პოსტმოდერნისტული რომანი გარდაისახება ავტორისა და მკითხველის საერთო თამაშად, რომლის დროსაც მნიშვნელობები, სახეები, ასოციაციები მკითხველისა და მწერლის აზროვნებას შორის ლავირებენ. ასევე რამდენიმე ამკარა ასოციაციას ვხვდებით არისტოტელეს „პოეტიკის“ მეორე წიგნის შექმნისა თუ ხორხე ბურგოსელის სახესთან დაკავშირებით. ხორხე – რომელიც სახელით და რამდენიმე შტრიხით (სიბრმავე, ბიბლიოთეკის მცველის თანამდებობა) არგენტინელ მწერალს ხორხე ბორხესს მოგვაგონებს... ლ. ბრეგადის აზრით, „ვარდის სახელის“ გმირები პაროდულიად მიემართებიან კარგად ცნობილი წიგნების გმირებსა და ავტორებს. ქვეტექსტი (პაროდული მიმართება კონან დოილის გმირებსა და დიდ არგენტინელ მწერალთან) აქ ძირითადად ალუზიებით იქმნება, მაგრამ ერთ შემთხვევაში ანთროპონიმის პოლისემიაც არის მოშველიებული: არგენტინელი მწერლის ბორხესისა და უ. ეკოს რომანის პერსონაჟს ერთი და იგივე სახელი – ხორხე – ჰქვიათ. მარტო სიბრმავე და ბიბლიოთეკის მცველობა ალბათ არ იქნებოდა საკმარისი უ. ეკოს მიერ

¹ ლ. სორდია. გალაკტიონ ტაბიძის სახისმეტყველებისა და მსოფლმხედველობის საკითხები. თბ., 2009, გვ. 157.

² У. Эко. Заметки на полях «Имени розы», гв. 425-467.

ჩაფიქრებული ასოციაციის გამოსანწევად (სხვა საკითხია, რამდენად მართებულია ხორხე ბორხესის ხორხე ბურგოსელის მხატვრულ სახედ პაროდირება)¹.¹ ხოლო არისტოტელეს პოეტიკის მეორე წიგნის შექმნაში, „კიპრიანეს ნადიმის“ (ლათ.: *Cena Cypriani*) ასოციაციას ხედავენ.

უმბერტო ეკოს ნამუშევრების აღქმა, გარკვეულწილად, თავისებურ „ლოგიკას“ მოითხოვს, მკითხველიც უნდა დაიტვირთოს იმ გარემოთი, უნდა იცხოვროს იმ დროს, ადგილას, ეპოქაში, რომელსაც ავტორი აღწერს, მაშინ უფრო მიუახლოვდებით „იდეის“ არსს, ასევე სქოლასტიკური აზროვნებით შუა საუკუნეებში მცხოვრები ადამიანის გრძობებს შევიცნობთ, რომის პაპსა და გერმანიის იმპერატორს შორის გამართულ ინტრიგებში „მივიღებთ მონაწილეობას“; მხოლოდ ამ გზით შევძლებთ უილიამ ბასკერვილელის სამყაროში, ცნობიერებაში შეღწევას. უმბერტო ეკოს შემოქმედების ნაკითხვა ერთგვარად ალუზიებში მოგზაურობას გავს. ბურუსით მოცული რომანის მოქმედების ადგილიც გასაიდუმლოებულია. აქ ადგილი აქვს ბუნდოვან მინიშნებებს, რომ მოქმედება ხდება ლიგურიის, პიემონტისა და საფრანგეთის გზაგასაყარზე.

უმბერტო ეკოს აზრით, ხელოვნება არის ნყარო ესთეტიკური კმაყოფილებისა. ამ თვალსაზრისით, თუკი მკითხველთა ნაწილს „ართობს“ ფილოსოფიური ტრაქტატი, მეორე ნაწილს შეიძლება მხოლოდ ბულვარული რომანი ანიჭებდეს სიამოვნება. ამ შემთხვევაში ვიღებთ ორი სახის მკითხველს: მასობრივი ლიტერატურის მოყვარულნი, რომლებიც ე.წ. „სამომხმარებლო“ ტექსტებს ანიჭებენ უპირატესობას, და მეორე ნაწილი, რომელიც ცდილობს ჩანვდეს მწერლის იდეას, აზრს. უმბერტო ეკო თვლის, რომ წიგნი აყალიბებს მკითხველს, ამიტომ თითოეული ტექსტი უნდა იყოს გამოცანა, რომელიც მკითხველს ახლის შეცნობის საშუალებას მისცემს.

როგორც აღვნიშნეთ, უ. ეკოს რომანი იწყება ციტატით სახარებიდან: „თავიდან იყო სიტყვა“ და მთავრდება ლათინური ციტატით, მელანქოლიური „წერილით“, რომ ვარდი დაჭკნა, მაგრამ სიტყვა – „ვარდი“, სახელწოდება – „ვარდი“ დარჩა. ფაქტიურად, მთავარი „მოქმედი გმირი“ რომანისა არის „სიტყვა“. სხვადასხვანაირად აწყობენ მას უილიამი და ხორხე. ადამიანები ქმნიან „სიტყვას“, მაგრამ თავად „სიტყვა“ მართავს მათ. „ვარდის სახელით“ არის რომანი სიტყვაზე და ადამიანზე, შესაბამისად, რომანი სემიოტიკურ ხასიათს ატარებს. ეკო უამრავ პარალელს გვთავაზობს ბიბლიიდან, სახარებიდან, ხელნაწერებიდან, რომლებიც საუკუნეების მანძილზე ამოუცნობ და ამოუხსნელ გამოცანას წარმოადგენდა მკითხველისთვის.

ეკოს თვალსაზრისით, რომანზე მუშაობა გარკვეულწილად კოსმოლოგიურ „ლონისძიებას“ გავს, მოყოლისას უმთავრესია შექმნა გარკვეუ-

¹ **ლ. ბრეგაძე.** ანთროპონიმთა პოლისემია – ქვეტექსტის საფუძველი, – <http://lib.ge/book.php?author=237&book=8216>.

ლი სამყარო, რაც შეიძლება კარგად მოაწყოს და გათვალისწინებული დეტალებად... ჩემს მიერ შექმნილ სამყაროში უდიდესი როლი ითამაშა ისტორიამ, – აღნიშნავს მწერალი, – ამიტომაც მე უსასრულოდ გადავიკითხე შუა საუკუნეების ქრონიკა, კითხვის პროცესში ვხვდებოდი, რომ ვერ ავცდებოდი ნაწარმოებში იმ საგნების ჩართვას, რომელიც აზრადაც არ მქონდა ადრე, მაგალითად, ბრძოლა სილარიბესთან და ინკვიზიცია. ვთქვით, რატომ გაჩნდა ჩემს ნიგნში საძმო, სააბატო და მასთან ერთად მეთოთხმეტე საუკუნე? თუკი შუასაუკუნეების ამბის შეთხზვას ვიფიქრებდით, შეგვეძლო XIII ან XII საუკუნე აგველო, ეს მე უფრო კარგად ვიცოდი. მაგრამ საჭირო იყო გამომძიებელი, საუკეთესო ვარიანტში ინგლისელი (ინტერტექსტუალური ციტაცია). ეს გამომძიებელი გამორჩეული უნდა ყოფილიყო დაკვირვების სიყვარულით და განსაკუთრებული ცოდნით ყურადღება მიექცია ნიშნებისთვის. ასეთი თვისება შესაძლებელი იყო ჰქონოდა მხოლოდ ფრანცისკანელს, ისიც როჯერ ბეკონის შემდეგ. ამასთანავე ნიშნების შემუშავებულ თეორიას ჩვენ მხოლოდ „ოკამისტებთან“-თან ვხვდებით, უფრო სწორედ, ადრე არსებობდა, მაგრამ მაშინ ნიშნების ინტერპრეტაციას მხოლოდ სიმბოლური ხასიათი ჰქონდა, რადგანაც ხედავდა ნიშნებში ერთ იდეას და უნივერსალურობას. და მხოლოდ ვეკონიდან ოკამამდე, მხოლოდ ამ დროს, ნიშნები გამოიყენებოდა ინდივიდუალურობის შესასწავლად. მე გავიგე, რომ სიუჟეტი უნდა განვითარებულიყო მეთოთხმეტე საუკუნეში და უკმაყოფილო დავრჩი. ეს ჩემთვის გაცილებით რთულია, რადგანაც ახალი კითხვა, მოითხოვდა ახალ აღმოცენებს. მე მივხვდი, რომ ინგლისელი ფრანცისკანელი მეთოთხმეტე საუკუნეში, არ შეიძლებოდა გულგრილი ყოფილიყო სილარიბის შესახებ დისკუსიაში,¹ – ასე ხსნის უმბერტო ეკო საკუთარი რომანის დროისა და მთავარი გმირის „არსებობის“ თანხვედრას.

ეკოს აზრით, „ჩვენს მიერ შექმნილი სამყარო თავად მიგვანიშნებს სიუჟეტის განვითარებას“.² მართლაც, შეარჩია რა შუა საუკუნეები საკუთარი რომანის სიუჟეტისთვის, ეკო მხოლოდ მიმართულებას აძლევს მოქმედებას, რომელიც შემდგომ ვითარდება „თავისთავად“ იმ დროის ლოკისა და კანონების შესაბამისად, და ეს განსაკუთრებით საინტერესოა.

უ. ეკო „შენიშვნებში“ ხაზს უსვამს ობიექტური ნახატის რეალურობას, „ხელოვნება არის გაქცევა პირადი გრძნობებისგან“,³ რადგანაც ლიტერატურა მიმართულია „მკითხველის შექმნისკენ“, იმათთვის, ვინც მზად არის თამაშისთვის, ავტორის თამაშისთვის. მკითხველი, რა თქმა უნდა, ინტერესდება სიუჟეტით, აქ კი მაშინვე თვალში საცემი ხდება რომანის დეტექტიური ასპექტი, მაგრამ ის განსხვავდება სხვებისგან იმით, რომ „მასში ცოტა რამ თუ ხდება გარკვეული, გამომძიებელი კი რჩება

¹ У. Эко. Заметки на полях «Имени розы», гл. 439.

² У. Эко. Заметки на полях «Имени розы», гл. 440.

³ У. Эко. Заметки на полях «Имени розы», гл. 444.

დამარცხებული“,¹ და ეს შემთხვევითი არაა, აღნიშნავს უმბერტო ეკო, რადგანაც „ნიგნს არ შეიძლება ჰქონდეს მარტო ერთი სიუჟეტი. ასეთი რამ არ ხდება“². ავტორი საუბრობს ნაწარმოებში რამდენიმე ლაბირინთის არსებობის შესახებ, რომლისგანაც გამოსვლა შესაძლებელია ცდისა და შეცდომების მეშვეობით, უილიამი ცხოვრობს რიზომების სამყაროში. „ჩემი ტექსტი არის ისტორია ლაბირინთებისა“,³ – აღნიშნავს ავტორი და მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობს ირონიის როლს, რომელსაც უწოდებს მეტატექსტუალურ, ენობრივ თამაშს. ამ თამაშში შეიძლება მონაწილეობდეს ავტორი: „არსებობს თავსმოხვეული იდეები; მათ არ ჰყავთ „მესაკუთრე“; ნიგნები საუბრობენ ერთმანეთში და რეალურმა საგამომძიებლო საქმემ უნდა აჩვენოს, რომ დამნაშავეები ვართ ჩვენ“⁴ – ასკენის მწერალი.

ამგვარად, თავის „შენიშვნებში“ უ. ეკო საუბრობს არა მხოლოდ თავისი ნაწარმოების შექმნაზე მნიშვნელობაზე, არამედ წერის ტექნიკაზე.

როგორც აღვნიშნეთ, რომანში „ვარდის სახელი“ უ. ეკო შუა საუკუნეების სურათს ხატავს, სადაც მან ზუსტად ასახა ისტორიული მოვლენები. რომანისთვის ავტორმა შეარჩია საინტერესო კომპოზიცია. მომავალ მთარგმნელსა და გამომცემელს 1968 წელს პრალაში, ხელში ჩაუვარდა ბერი ადსონის ხელნაწერი, ფრანგული ნიგნის თავფურცელზე ჩანიშნულია, რომ ხელნაწერი წარმოადგენს XVII საუკუნეში ლათინურიდან ნათარგმნ ტექსტს. თავად ხელნაწერი შექმნილი ყოფილა გერმანელი ბერების მიერ XIV საუკუნის დასასრულს. ძიება ფრანგი მთარგმნელისა, ლათინური ორიგინალისა, ასევე თავად ადსონის პიროვნებისა უშედეგოდ მთავრდება. უცნაური ნიგნი (შესაძლოა ყალბიც, რომლის მხოლოდ ერთი ეგზემპლარი არსებობდა) ქრება გამომცემლის მხედველობის არედან, რაც მატებს დაუმტკიცებელი ამბების ელფერს.

თავად ხელნაწერი დაყოფილია შვიდ თავად, კვირის დღეებად, ყოველი დღე – ეპიზოდებად, ღვთისმსახურებას დაქვემდებარებულ ეპიზოდებად, შესაბამისად რომანში მოქმედება მიმდინარეობს შვიდი დღის განმავლობაში.

ნაწარმოები იწყება პროლოგით: „თავიდან იყო სიტყვა და ეს სიტყვა იყო ღმერთი“.⁵ ნიგნში თავსგადამხდარ ამბავს ადსონი მოგვითხრობს. მისი მონათხრობის პირველი სიტყვებია: „პირველად იყო სიტყვა და სიტყვა იყო ღმერთისა თანა, და სიტყვა იყო ღმერთი“.⁶ რომანში სწორედ ამ ყოვლისმომცველ სიტყვას ახშობენ, აცენზურებენ, აქრობენ. ბენედიქტელთა მონასტერი (სადაც მოქმედება მიმდინარეობს) ძალიან

¹ უ. ეკო. Заметки на полях «Имени розы», გვ. 454.

² უ. ეკო. Заметки на полях «Имени розы», გვ. 455.

³ უ. ეკო. Заметки на полях «Имени розы», გვ. 455.

⁴ უ. ეკო. Заметки на полях «Имени розы», გვ. 467.

⁵ უ. ეკო. Имя розы, – Серия: «Детектив». Выпуск 2. М., 1989. გვ. 13.

⁶ უ. ეკო. Имя розы, გვ. 13.

ამაყობდა თავისი წიგნებით მდიდარი და მთელ საქრისტიანოში განთქმული ბიბლიოთეკით. ოღონდ, ამ ბიბლიოთეკით თავისუფლად სარგებლობა არავის შეეძლო, მათ შორის არც მონასტერში მოღვაწე ბერებსა და სწავლულებს. იქ შესვლისა და ბერებისთვის წიგნების გამოტანის უფლება მხოლოდ ბიბლიოთეკარსა და მის თანაშემწეს ეძლეოდათ. გარდა ამისა, ბიბლიოთეკა რთულ ლაბირინთულ ნაგებობაში იყო განთავსებული, რათა „მეტისმეტად“ ცნობისმოყვარეთ იქ შეღწევა და, მით უმეტეს, გამოღწევა გასძნელებოდათ.

ასაკში შესული ბერი ბენედიქტელი ადსონი იხსენებს მოვლენებს, რომლის მომსწრე და მხილველიც თავად იყო. 1327 წელს ევროპას შეძრავს პოლიტიკური და ეკლესიური ურთიერთკონფლიქტი. იმპერატორი ლუდოვიკი წინ აღუდგა რომის პაპს იოანე XXII. ამავე დროს პაპი ბრძოლას აწარმოებს ფრანგულ მონარქიულ ორდერთან, რომელსაც ხელმძღვანელობდნენ იმავე რეფორმატორული მოძრაობის წევრები, რომელიც აქამდე იმავე პაპის მიერ იდევნებოდნენ. ფრანცისკანელები ერთიანდებიან იმპერატორთან და ხდებიან მნიშვნელოვანი მოთამაშეები პოლიტიკურ არენაზე.

უილიამი მიიჩნევს, რომ „ერთადერთი ჭეშმარიტება ისაა, ისწავლო როგორ განთავისუფლდე ჭეშმარიტების ავადმყოფური სიყვარულისგან“,¹ და არ აქვს მნიშვნელობა, თუ რომელი „ჭეშმარიტება“ გიყვარს ავადმყოფურად – რელიგიური ან იდეოლოგიური მოძღვრება თუ ნებისმიერი ტიპის ავტორიტეტის ქადაგებანი, რადგან ყველა ამ „ჭეშმარიტებათა“ სახელით ადვილად ჩაიდენენ ხოლმე ბოროტებას. უილიამი ფიქრობს, რომ ადამიანი შეცდომისგან დაზღვეული ყველაზე მეტად მაშინ არის, როცა შეუძლია შეცდომისა თუ ჭეშმარიტების მრავალი ვარიანტი გაითვალისწინოს და არც ერთი მათგანის ტყვეობაში არ მოექცეს. საკუთარი შეუმცდარობის ამპარტავნული რწმენა კი პირდაპირი და ფართო გზაა ბოროტებისკენ. რომანი მრავალფეროვანია შუა საუკუნეების ეკლესიური ცხოვრებით, ინკვიზიციით, მდიდარი ეკლესიითა და ლატაკი ერეტიკოსები. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ლათინური ჩანართები და არა – შუასაუკუნეობრივად მოაზროვნე უილიამ ბასკერვილელი. როგორც აღვნიშნეთ, სიუჟეტი მიმდინარეობს 1327 წლის ნოემბრის მინურულს ერთ-ერთ მონასტერში შვიდი დღე-ღამის განმავლობაში, თუმცა ნაწარმოების კითხვისას თითქოს იშლება ზღვარი რეალურ კვირის დღეებსა და გლობალურ, კაცობრიობის დროს შორის. თითქოს ავტორი „უნებურად“ მხოლოდ ღმერთის მიერ სამყაროს შექმნის „დროში“ აქცევს მარადისობას. ინფორმაციულად ძალიან დატვირთული 7 დღეა. ავტორი არქიტექტურის სიზუსტით აღწერს მონასტრის განლაგებას. შენობებს შორის მანძილიც კი „გაზომილი“ აქვს მას. როგორც თავად ეკო ამბობს, რომ დიალოგის წერისას მონასტრის გეგმა ედო წინ და როცა მისი პერსონა-

¹ У. Эко. Имя розы, гл. 13.

ყები დანიშნულების ადგილას მიდიოდნენ, საუბარს სწორედ მაშინ ამ-
თავრებდნენ.

ფრანცისკანელი ბერი უილიამ ბასკერვილელი და მისი ყმანვილი
თანამგზავრი ადსონი მონასტერში მომხდარი საზარელი მკვლევლობების
გამოძიებას ცდილობენ. ნახევრად შერლოკ ჰოლმსი და ნახევრად უილ-
იამ ოკამი საკუთარ თანაშემწესთან ერთად ბენედიქტელთა მონასტერის
საიდუმლოების ამოხსნას ცდილობს. ეკო ალუზიების ოსტატია. უილ-
იამს სპეციალური დავალება აქვს, მან მონაწილეობა უნდა მიიღოს პაპის
გაგზავნილ დელეგაციასა და ფრანცისკანელებს შორის გამართულ შეხ-
ვედრაზე. თუმცა, ჩასვლისთანავე, მონასტერის წინამძღვარი მას ერ-
თობ საინტერესო დავალებას აძლევს. სთხოვს, გამოიძიოს მონასტერ-
ში მომხდარი ფაქტი – ბერი ადელმუსის მკვლევლობა/თვითმკვლელობა,
რასაც მომდევნო შვიდი დღის მანძილზე უილიამი მონაფესთან ერთად
ცდილობს. მაგრამ კვანძი როგორც კი თითქოს გახსნისკენ მიდის, უფრო
იხლართება – მკვლევლობა მკვლევლობას მოსდევს, თუმცა, ყველა გზა
ბიბლიოთეკას უკავშირდება. „გამოძიებას“ კი, ფონად გასდევს იაონეს
„გამოცხადების“ შვიდი საყვირი, რადგან მკვლევლობები სწორედ ამ წინას-
წარმეტყველების მიხედვით ხდება. ბოლოს ვიგებთ, რომ ეს მხოლოდ
ერთგვარი მახეა, მსხვერპლთა ნაწილი ერთმანეთს კლავს ეჭვიანობის
გამო (ჰომოსექსუალიზმი მონასტერში), ხოლო ნაწილს აკრძალული
წიგნის შხამით გაჟღენთილი ფურცლები წამლავს. აკრძალული წიგნი კი,
არისტოტელეს „პოეტიკის“ მეორე ნაწილია, სადაც ფილოსოფოსი კომე-
დიაზე წერს, რასაც უხუცესი ბერი, ყოფილი ბიბლიოთეკარი და მოქმედ
ბიბლიოთეკარსა და წინამძღვარზე „ზემოქმედი“ – ხორხე ეწინააღმდეგე-
ბა. მას ცოდვად და ფუჟსიტყვაობად მიაჩნია სიცილი და ხუმრობა და
ამის თაობაზე უილიამთან მუდმივი კონფლიქტიც აქვს. წიგნში გამუდ-
მებით გვხვდება შუასაუკუნეების თუ ანტიკური დროის სწავლულთა მო-
საზრებები და ციტატები, უმრავლესად ლათინურ ენაზე, ნაწარმოების
კითხვა ჩაღრმავებას მოითხოვს მედიევისტიკაზე თუ სემიოტიკაზე. პერ-
სონაჟებთან დაკავშირებითაც კი გარკვეულ „უცნაურობას“ ვაწყდებით,
პერსონაჟების აღწერა თუ მათი ჩაცმულობა არ ჰგავს შუასაუკუნეები-
სთვის ჩვეულ სტილს. უილიამი ფიზიკურადაც საოცრად ჰგავს ჩვენთ-
ვის ნაცნობ შერლოკ ჰოლმსს. იგი, ასევე, დაჯილდოებულია „უცნაური“
იუმორის გრძნობით. თუნდაც როცა ის ადსონს აგზავნის სამზარეულო-
ში ლამპრის მოძიებას, ადსონს უკვირს, ფაქტიურად მოპარვა გამოდის,
რაზეც უილიამი პასუხობს: „ითხოვე ღვთის სადიდებლად“; ასევე, როდე-
საც ძალზე მონადინებული უხსნის მორჩილს ლაბირინთიდან გამოსვლის
ერთადერთ წესს, ხოლო ადსონის კითხვაზე – რამდენად დაეხმარებათ
ეს შეღწევაში, პასუხობს – ამ წესს ჯერ არავისთვის უშვებია, მაგრამ
მაინც ვცდი და ა.შ.

ადსონი და უილიამი შეძლებენ ბიბლიოთეკის საიდუმლოს ამოხ-

სნას. თუმცა მთელი ნაწარმოების მანძილზე მათ ხელს უშლის ხორხე, უცნაური ბრმა, მთავარი მცველი ბიბლიოთეკისა, სადაც ინახება საიდუმლო ხელნაწერი, არისტოტელეს „პოეტიკის“ მეორე ნაწილი, რომელიც ინვესს უდიდეს ინტერესს სააბატოში, დიდი დისკუსიისა და კამათის საგანი ხდება, სადაც სიცილიც კი აკრძალულია. ხორხეს განსჯის მათ ვინც წინააღმდეგ გამოვა, ვინც იცინის, ან სახალისო სურათებს გამოიყენებს ხატვის დროს. მისი აზრით, ქრისტე არასდროს არ იცინოდა და ამიტომ აკრძალულ უნდა იქნეს მოკვდავთა შორისაც. ხორხეს მონატერში ყველა კრძალვით ექცევა, შიშსაც კი განიცდიან, იგი უამრავი წლის განმავლობაში წინამძღოლად ითვლება, მან იცის ყოველი კუთხე-კუნჭული ლაბირინთისა და გადამალული წიგნის შემცველობაც, როცა მიხვდება, რომ ბრმადება, ბიბლიოთეკაში მხოლოდ ნაკლებად განსწავლულ ბერს აიყვანს, ხოლო მონასტრის სათავეში მის დაქვემდებარებაში მყოფ პიროვნებას. როცა სიტუაცია გამოდის მისი კონტროლიდან, ხორხე იზარავს სანამლავს სევერინის ლაბორატორიიდან და სანატრელი წიგნის გვერდებს უღენთავს. ფაქტიურად, გამოუვალ სიტუაციაში წიგნს აქცევს ერთგვარ „მკვლელად“, რათა სამუდამოდ დარჩეს სასურველად და მიუწვდომლად, ვინც მაინც შეეცდება მის შეცნობას, თავად წიგნისგან იქნეს „დასჯილი“. საბოლოოდ, ხორხე აძლევს უილიამს „პოეტიკის“ ნაკითხვის უფლებას, სადაც ხორხეს შეხედულებების უარმყოფელი თეზისებია წარმოდგენილი კომედიის მნიშვნელობის შესახებ. არისტოტელეს აზრით, კომედიას აქვს შემეცნებითი ღირებულება, ის მას ხელოვნების სიმალეზე აყენებს. არისტოტელესთვის სიცილი ეს არის „კეთილი, ნათელი ძალა“.¹

კომედიის წინააღმდეგ ხორხეს ამხედრებას მხოლოდ ერთი მიზეზი აქვს – ღმერთის რწმენის, რელიგიის მისეული გაგება. მას კომედია დაუმორჩილებლობის, ღმერთის წინააღმდეგ ამხედრების წყაროდ მიაჩნია, რომელსაც შეუძლია დაანგრეოს უკვე არსებული წესები, ანუ წინააღმდეგობა გაუწიოს არსებულს. არსებული კი რელიგიური ფუნდამენტალიზმი, შეუწყნარებლობა და არასასურველად მიჩნეულის გასანადგურებლად დანთებული კოცონია. ეკოს რომანი შუა საუკუნეების ატმოსფეროს გვაცნობს: რელიგიურ ბრძოლებს კათოლიკურ (გაბატონებულ) ეკლესიასა და ერესად მიჩნეულ მიმდინარეობებს შორის, რომლებიც ცეცხლითა და მახვილით გაანადგურეს. თუმცა სისასტიკეს არც მეორე მხარე ერიდებოდა. შეუწყნარებლობა ხომ ცოდნის არქონის/ნაკლებობის შედეგი უფროა, ვიდრე რწმენის სიმტკიცე და მისთვის ბრძოლა.

რომანის ბოლოს ფანატისკოსი ხორხეს დევნისას, ადსონს უვარდება ხელიდან ლამპარი, ხანძარი მთელს ბიბლიოთეკას მოედება და ხანძრადქცეულ ცეცხლში იღუპება ბრმა ხორხე. მასთან ერთად იღუპება არისტოტელეს „კომედიაც“, რომელიც მონასტერში დატრიალებული ტრაგედიის მიზეზი გახდა. ნადგურდება ბიბლიოთეკა და მასში დაცუ-

¹ У. Эко. Имя розы, гл. 403.

ლი, საუკუნეების განმავლობაში ნაგროვები წიგნები. ბასკერვილელის მისწრაფება – გაეცნოს არისტოტელეს ნაშრომს – განუხორციელებელი რჩება და სხვა უბედურებებსაც იწვევს. მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ წიგნი განადგურდა, ამით თვითონ სიცილის ძალას (ცოდნას, ცნობისმოყვარეობას, წინააღმდეგობების დაძლევის სურვილს, არსებულის თავიდან და ახლებულად გააზრებას და ა.შ) ვერავინ მოსპობს. ამ ლაბირინთიდან გამოსავალი კი ადამიანებმა თავად უნდა გაიკვლიონ.

უმბერტო ეკო ერთმანეთის საწინააღმდეგოდ წარმოადგენს უილიამს და ხორხეს. თავში „*მეორე დღე. პირველი საათი*“ ბენანცი გადმოსცემს საუბრის შინაარსს, როცა ბერები ათვალეურებდნენ ადელმანის კომედიურ სურათებს. ბენანცი ამჩნევს, „რომ არისტოტელესთანაც კი საუბარია კომედიაზე, სიტყვების თამაშზე, როგორც სინამდვილის შეცნობის საუკეთესო საშუალებაზე, და რომ შესაბამისად სიცილი არ შეიძლება იყოს ცუდი, თუკი ხელს უწყობს რეალობის შეცნობას“.¹ ხორხე უარყოფს მას, ამით აღვივებს ეჭვს, რომელსაც მიჰყავს იდეამდე: „ღმერთი არ არსებობს!“ უილიამი კი იშველიებს ბიბლიას, ღმერთს სურს, რომ ადამიანებს შეეძლოთ აზროვნებით, განსჯით, მიაღწიონ შედეგს, და სწორედ, „აბსურდული მდგომარეობიდან თავის დაღწევის საუკეთესო საშუალებაა სიცილი“.² მეშვიდე დღეს, ღამით, როდესაც უილიამმა ამოხსნა სიდუმლო ლაბირინთისა, იპოვა მეორე წიგნი არისტოტელეს „პოეტიკისა“, და შეიტყო, რომ ხორხეა საბატოში დატრიალებული დანაშაულების ჩამდენი, გაიმართა საუბარი კომედიასა და კარნავალზე, რომელსაც არისტოტელე ხელოვნების სიმალლეზე აყენებს და ამრიგად აქცევს მას შიშისგან განმათავისუფლებელ საშუალებად. უილიამს შეუძლია დაუპირისპირდეს ხორხეს და მის მიმდევრებს, ის ამტკიცებს, რომ სამყარო, სადაც ბატონობს სიცილი, უკეთესია, ვიდრე ცეცხლი და ცხელი რკინა, რომელსაც ხორხე ეშმაკს უწოდებს, მისი აზრით: „ეშმაკი ეს ხორცის გამარჯვება კი არ არის, არამედ ქედმაღლობა სულისა, ეს არის რწმენა ღიმილის გარეშე“.³ უმბერტო ეკომ, ლოტმანის აზრით, მშვენივრად იცის მ. ბახტინის კარნავალის თეორია, მისი ღრმა კვალი, რომელიც მან დატოვა არა მხოლოდ მეცნიერებაში, არამედ საზოგადოდ მეოცე საუკუნის ევროპის აზროვნებაზე.⁴ თუმცა მისი შეხედულებები კომედიაზე და კარნავალზე, რომელიც ყველაფერს თავდაყირა აყენებს, მთლიანად არ ემთხვევა ბახტინის თეორიას. კომედია ყოველთვის არ ემსახურება თავისუფლებას. აქედან გამომდინარე, საუკეთესო სურვილებმაც კი შეიძლება ცუდ შედეგებამდე მიგვიყვანოს, თუ არ იქნება დაცული ზღვარი სიკეთესა და ბოროტებას შორის. ამ მხრივ მნიშვნელოვან ეპიზოდს წარმოადგენს ისტორია ძმა დოლჩინისა, რომელიც ჩამოხრჩობის

¹ У. Эко. Имя розы, гл. 91.

² У. Эко. Имя розы, гл. 110.

³ У. Эко. Имя розы, гл. 408.

⁴ Ю. Лотман. Выход из лабиринта, – წგნ.: У. Эко. Имя розы, гл. 468-481.

შემდეგ გაჟღერდა, „რათა ყოფილიყო სასარგებლო გაკვეთილი“.¹ ერეტიკოსი დოლჩინი აჯანყებული იყო ხელისუფლების წინააღმდეგ და ამტკიცებდა, რომ იდეა ყველას ერთნაირი უნდა ჰქონდეს, და რომ არანაირი ვალდებულება გარეგნული ქცევებისა არ უნდა არყევდეს მას... ეძახდა ყველანაირ სულიერებას მსახურებად სატანისა და ათავისუფლებდა ყველას დაქვემდებარების ვალდებულებისგან.² იდეების ზემოქმედებაზე ამაზე საუბრობს კარალი, რომელიც შეუერთდა დოლჩინს და ფიქრობდა, რომ მოიპოვა თავისუფლება, მაგრამ გავიდა დრო და მიხვდა: „ოდესღაც მე ვცდილობდი შევბრძოლებოდი ღმერთს, მაგრამ ახლა მე ვემსახურები მას“.³ უილიამი აფრთხილებს ადსონს, რომ გადაჭარბებულმა სიყვარულმა, გადამეტებულმა ღვთმსახურებამ შეიძლება წარმოქმნას ძალადობა, ადამიანი არ უნდა გახდეს ტყვე საკუთარი რწმენისა, მან უნდა ისწავლოს ნებისმიერი რეალობის გარდაქმნა, „მოვალეობად უნდა იქცეს მათთვის, ვინც ასწავლის ადამიანებს სიყვარულს – ღიმილით შეხედონ რეალობას“.⁴

ეკოს რომანი სტილისტურად მრავალფეროვანია, აღმოჩენები ყოველ წინადადებებში, აზრაცებში ჩანს. მაგალითად პირდაპირი ალუზიები კონან დოილის ცნობილ გმირებთან, ან ბიბლიოთეკარი ხორხეს პერსონაჟი, რომელიც კითხვისას სულ ვილაცას აგონებს მკითხველს თავისი ბიბლიოთეკითა და ცოდნის ამოუწურავი მარაგით, თავად იყო ლაბირინთი. ბორხესის მსგავსად, ხორხეც ბიბლიოთეკის მცველია, მაგრამ მხოლოდ ბიბლიოთეკას არ იცავს, ცოდნას იცავს, ანუ უფრო სწორად ცოდნის გავრცელებას (ან გაუვრცელებლობას) სდარაჯობს, რადგან იცის, უცოდინრის გაკონტროლება და მართვა იოლია. ცოდნა ხომ ადამიანის თავისუფალი ნების განხორციელების საშუალებას იძლევა. ხორხე წყვიტავს ბიბლიოთეკიდან, ცოდნის საცავიდან, რისი გამოტანა შეიძლება და რისი – არა. არისტოტელეს ნაშრომი, მისი „პოეტიკის“ მეორე ნაწილი, რომელიც კომედიას და სიცილის ძალას ეხება, დაკარგულად ითვლება, ხორხეს სახიფათოდ მიაჩნია მისი გამომზეურება და მის დასაცავად მკვლევრობებსაც არ ერიდება. კვდება ყველა ვისაც რაიმე შეხება ჰქონია ბიბლიოთეკის საიდუმლო ნაწილში დაცულ ამ წიგნთან, რათა მათ ამის შესახებ ინფორმაციის ბიბლიოთეკის დახურული სივრციდან სინათლეზე გამოტანა არ შეძლონ. მისთვის ადამიანის მოკვლა სჯობია, იმ ცოდნის დაუფლებას, რომელიც „პოეტიკის“ მეორე ნაწილში აღუწერია არისტოტელეს. ხორხე დაუფიქრებლად მიდის დანაშაულზე, რადგან დარწმუნებულია: თუკი არისტოტელეს მიერ აღწერილი კომედია გახდება ყველასთვის ცნობილი, ჩამოიშლება შუასაუკუნეების იერარქიული ფასეულობები, კულტურა, რჩეულთა კულტურა იქნება გათელილი ქალაქური, მდაბიური ფესვებით. უილიამის წყალობით კი შეიძლება

¹ У. Эко. Имя розы, гл. 186.

² У. Эко. Имя розы, гл. 190.

³ У. Эко. Имя розы, гл. 228.

⁴ У. Эко. Имя розы, гл. 420.

ერთ-ერთი, ყველაზე მთავარი ხელნაწერი გავიდეს ბიბლიოთეკის კედლებიდან. ხორხემ აღიარა, რომ თავიდანვე ხვდებოდა, ადრე თუ გვიან უილიამი საიდუმლოს ამოხსნიდა, ამიტომ აკვირდებოდა თუ როგორ ნაბიჯ-ნაბიჯ უახლოვდებოდა მას ინგლისელი. ის აწვდის უილიამს წიგნს, რომელსაც ხუთი ადამიანის ცხოვრება შეეწირა, და სთავაზობს ნაკითხვას. მაგრამ ფრანცისკანელი ამბობს, რომ მიხვდა და ამოხსნა ხორხეს ეს ეშმაკური სვლა და აღადგინა მოვლენების მსვლელობა; წიგნის ნახვის სურვილით შეპყრობილთა სიკვდილი, სწორედ პირველ ცოდვას, მკვლელობა/თვითმკვლელობას მოჰყვა შემდეგ მკვლელობების სერია. ხორხე ხევს წიგნს და ჭამს მონამულ გვერდებს, როცა უილიამი ცდილობს მის შეჩერებას, ხორხე გარბის. ხელმძღვანელობს რა მეხსიერებით ბიბლიოთეკაში ორიენტირებით.

სააბატო სამი დღის განმავლობაში იწვის. ადსონის თვალწინ უმდიდრესი მონასტერი ფერფლად იქცევა. მესამე დღეს სასულიერო პირები აგროვებენ იმ მცირე ნივთებს რისი გადარჩენაც შესაძლებელ იქნა და ტოვებენ დამწვარ ადგილს, როგორც ღვთისგან დაწყვეტილს.

ძალიან საინტერესო ტიპაჟია სალვატორე თავისი ბაბილონური ენით, რომელმაც თითქოს ყველა ენა იცის და არც ერთი სრულყოფილად.

ნაწარმოებში ასევე საინტერესოდ წარმოჩენილია ქალის სახე, ანუ რას ფიქრობენ შუასაუკუნეებში მდედრობითი სქესის წარმომადგენელზე. ფაქტობრივად, ყველა ამბობს, რომ ქალია ყველაფრის საცთური, ბილწი, უბედურების სათავე. თუმცა, საინტერესოა უილიამის მსჯელობა, როცა ადსონს ეუბნება, რომ არის რამდენიმე ფაქტი, რაც ქალს უფრო „მაღლად“ წარმოაჩენს: „ღმერთმა მამაკაცი ამ მუხთალ სამყაროში შექმნა, თანაც ტალახისგან. ქალი კი, შემდეგ სამოთხეში კეთილშობილური ადამიანური მასალისგან გამოძერწა, თანაც – ადამის ფეხების ან შიგნეულისგან კი არა, ნეკნისგან.. უფალს ყოვლისშემძლეს, ხომ შეეძლო პირდაპირ მამაკაცად გარდასახულიყო რაიმე სასწაულებრივი გზით, მან კი, ქალის მუცლად ყოფნა არჩია, რაც იმის ნიშანია, რომ ქალი არც ისე ბილწია, მკვდრედით აღდგომის შემდეგ კი, იესო სწორედ ქალს გამოეცხადა და დასასრულ, ზეციურ სასუფეველში მამაკაცი კი არ იმეფებს, არამედ დედოფალი, ქალი, რომელსაც არასოდეს შეუცოდავს“¹...

ნაწარმოების პროლოგიც სავსეა „თამაშის“ ამსახველი სიმბოლოებით. ბერი უილიამი განგვაცვიფრებს განსწავლულობით, იგი ხშირად ახსენებს ბეკონს, რომელიც მთავარი გმირისთვის წარმოადგენს მეცნიერებაზე „გამარჯვების“ ძალას, „იმ პერიოდში მცხოვრები ადამიანი იძულებული იყო ეფიქრა ურთიერთსაწინააღმდეგო საგნებზე“.² უილიამი მონასტერში მისვლისთანავე იყენებს შერლოკ ჰოლმსის დედუქციის მეთოდს, თავიდან ის ცდილობს ცხენის მოძებნას, შემდეგ მონასტერში

¹ У. Эко. Имя розы, гл. 420.

² У. Эко. Имя розы, гл. 18.

განვითარებული ლაბირინთის ახსნას ცდილობს და ყველგან „მარცხდება“. უილიამი ყველგან მიდის დაგვიანებით: ინვის ბიბლიოთეკა და შიგ ექცევა არისტოტელეს პოეტიკის მეორე ტომი, რომელიც ეძღვნებოდა კომედიას. მხოლოდ რომანის დასასრულს აღმოაჩინენ დამნაშავე ხორხეს. ამდენად, რომანში დეტექტიურ ხაზს მივყვებით. უმბერტო ეკო თავის „შენიშვნებში“ რომანის შესახებ აღნიშნავს, რომ ნანარმოები ისტორიულიც არის. უნდა აღვნიშნოთ, რომანი „ვარდის სახელი“ ეს არის მრავალპლანიანი სტრუქტურა, თავისებური ლაბირინთი, რომელშიც არის უამრავი შესასვლელი, რომელსაც დასასრულამდე მივყავართ. უილიამს რომანის დასაწყისიდანვე ორი მისია ეკისრება, მკვლევლობის გამოძიება და, როგორც ფრანცისკანელთა ორდერის წევრს, რომელიც საიდუმლო მისიით იმყოფება მონასტერში, რათა შეხვდეს რომის პაპის დელეგაციას იმპერატორ ლუდოვიკოს სახელით. უილიამის სიბრძნე „ლეგენდად“ იქცა, პროცესების ინკვიზიტორზე არანაკლებ პოპულარული გახდა თავადაც, უილიამის აზრით: „მიზეზებზე საუბარი და ძიება საკმაოდ რთულია და ვფიქრობ, რომ მხოლოდ ღმერთსა აქვს უფლება განსაჯოს... ამიტომ ხლართვა არასწორი გრძელი მიზეზებისა ისეთივე აბსურდულია, როგორც კოშკის აგება ზეცამდე“¹... ამდენად, უილიამი სრულიად გამორიცხავს დამნაშავეში ბოროტი სულის არსებობას.

უ. ლოტმანი უილიამ ბასკერვილელს XIV საუკუნის სემიოტიკს უწოდებს, და მის ყველა მოქმედებას, მიმართვას ახალგაზრდა მორჩილისადმი, უწოდებს „პრაქტიკას სამიოტიკაში“². მართლაც, მთავარი მოქმედი გმირი მუდმივად განიხილავს, შიფრავს სიტყვათა ნიშნებს, სიმბოლოებს, „რომელზეც იკითხება სამყარო, ისევე როგორც წიგნიდან“³. ამ ნიშნების ხილვა და ანალიზი ეხმარება უილიამს, ბოლოსდაბოლოს, მიხვდეს ლაბირინთის სტრუქტურას, იპოვოს წიგნი და ამოხსნას საიდუმლო დანაშაულებებისა.

რომანი მთავრდება ლათინური ფრაზით, რომელიც ითარგმნება ასე: «Stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus» – „დამჭუნარი ვარდის სახელია რჩება, გვრჩება შიშველი სახელები“ – ამიტომაც „შენიშვნებში“ ავტორი მის განმარტებას გვაძლევს, თავიდან მას სურდა ნანარმოებს „ადსონი და მელკა“ რქმეოდა, მაგრამ თვლის, რომ „ვარდის სახელი“ ყველაზე კარგად მოერგო ნანარმოებს, იმიტომ, რომ „ვარდი რაც არ უნდა სიმბოლური ფიგურა იყოს იმდენად დატვირთულია მნიშვნელობებით, სიმბოლოებით, რომ საბოლოოდ ერთი მნიშვნელობაც არ რჩება... სახელწოდებამ, როგორც ჩაფიქრებულ იყო, „არასწორი“ გზაზე უნდა დააყენოს მკითხველი... სახელწოდებამ უნდა დააბნიოს ფიქრები“⁴. ამგვარი მაგალითით ავტორი ხაზს უსვამს იმას, რომ ტექსტი ცოცხლობს

¹ У. Эко. Имя розы, гл. 27.

² Ю. Лотман. Выход из лабиринта, гл. 474.

³ У. Эко. Имя розы, гл. 22.

⁴ У. Эко. Заметки на полях «Имени розы», гл. 429.

მისგან დამოუკიდებლად, საკუთარი ცხოვრებით. აქდან იკვეთება ახალი, მრავალფეროვანი ნაკითხვა, ინტერპრეტაციები, რომლებიც არ უნდა იყვნენ დამოკიდებული ნაწარმოების სახელწოდებაზე. მოულოდნელად არ გამოუყვია ავტორს ლათინური ციტატა ტექსტისგან, რათა მკითხველმა თავად გააკეთოს დასკვნა, საკუთარი აზროვნებით, წარმოსახვით აწარმოოს დიალოგი ტექსტთან.

ხორხე ეპოქალური დასასრულის მოლოდინით არის შეპყრობილი და ამას გადასცემს მთელ მონასტერს. ის ქადაგებს ანტიქრისტეს ძალას, რომელმაც დაიმორჩილა მთელი სამყარო. ანტიქრისტეს ძალა აღემატება ღმერთის ძალას, ბოროტება სძლევს სიკეთეს. მსგავსი ქადაგება ბადებს შიშს და ვრცელდება ირგვლივ. ეპოქაში, როცა ადამიანებს მიწა ეცლებათ ფეხქვეშ, ნდობა ქრება, მომავალი ტრაგიკულ ფერებში ისახება, ადამიანებში შიშის ეპიდემია ვრცელდება. შიშის ძალქვეშ მოქცეული ხალხი ხდება მასა, რომელიც მითოსში ეხვევა. მათ ესახებათ საშინელი სურათი მსგავსი ეშმაკის გამოვლინებისა, მოჩვენებები და სატანის მსახურთა ძლიერება, ამის ნიადაგზე ყველგან ეჩვენებათ ეშმაკი, სატანისტი, მასობრივი ისტერიის ფონზე ეძებენ ეშმაკის მსახურს, რათა კოცონზე დაწვან. ამ დროს ქრება ყველანაირი იურიდიული და კანონიერი ფორმა, გადანყვეტილებას იღებს მასა და მასთან ერთად ინკვიზიცია წყვეტს, ვინ ემსახურება ბნელ ძალას. საკმარისია ადამიანზე ითქვას რომ ის „მკითხავია“, (კომუნისტურ ეპოქაში – „ხალხის მტერი“) ან სხვა ნებისმიერი სიტყვა, რომ მისი ბედი გადაწყვეტილია: ის ავტომატიურად ხდება ყველა უბედურების მიზეზი.

ი. ლოტმანის აზრით, უილიამ ბასკერველელისა და ავტორის დრო ერთი „ეპოქა“, შუასაუკუნეებიდან დღემდე ვიბრძვით ერთი და იგივე საკითხებზე, შესაბამისად, შეიძლება ისტორიული რეალობის დარღვევის გარეშე, შეიქმნას აქტუალური რომანი მეთოთხმეტე საუკუნისა¹.

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ რომანის მოქმედების დრო და ადგილი, შუასაუკუნეების მონასტერი, შემთხვევითი არაა. თუკი გავისხენებთ ეკოს დამოკიდებულებას, შეიძლება დავასკვნათ, რომ აქამდე მწერალი XXს. 70-იანმა წლებმა მიიყვანეს. ამ დროისთვის ჩანდა, რომ ევროპას „რჩებოდა“ მხოლოდ რამდენიმე „წუთი“ „აპოკალიფსამდე“, რაც აისახებოდა დაპირისპირებაში როგორც საომარ მოქმედებებში, ასევე – იდეოლოგიებში, სექსუალურ უმციროსებებში თუ სხვა წარმომადგენლებს შორის. „ეკომ ფაქტიურად ბრძოლა გამოუცხადა რეალობას“.²

აღწერა წინაისტორიული ფონისა თანამედროვე იდეებისა და მოძრაობებისა ავტორისთვის მნიშვნელოვანია, ცნობილი ხერხია ხელოვნებაში – მკვლევლობა გამოგონილი მოქმედი გმირებისა რომლის გარშემოც იკვრება რეალური ფაქტები. ეკო პირდაპირ წერს, რომ „შუასაუკუნეებ-

¹ Ю. Лотман. Выход из лабиринта, გვ. 468.

² С. Рейнгольд. «Отравить монаха» или человеческие ценности по Умберто Эко, – *Иностранная литература*. 1994, №4, გვ. 13.

შია ფესვები ჩვენს თანამედროვე „ცხელი“ პრობლემებისა, ხოლო დაპირისპირება სასულიერო პირებს შორის არაფრით განსხვავდება ტროცკისტებისა თუ სტალინისტების წინააღმდეგობებისგან“.¹

ამდენად, უმბერტო ეკოს რომანი მნიშვნელოვანი შენაძენია ლიტერატურის ისტორიაში.

LELA MIRTSKHULAVA²

**“MANUSCRIPTS DO NOT BURN”
(Novel of Umberto Eco “The Name of Rose”)**

Writings appear frequently, which imply more implications than it's clear, confused reader in labyrinth is involved in detective investigation from historical difficulties; sensitive world is not left behind outlook and what is this – “text in text”, or “something else”?... Several best post modernist novel is amazing of the twentieth century, reader obtains the whole picture by putting in order separate fragments in the end while reading this, which causes pleasing emotion and feeling, novel of Umberto Eco “The Name of Rose” is such discovery. “The Name of Rose” is a novel-historical, detective, chronicler of one stage of the middle ages, similar manual of church history and its clear, herewith one of the highest point of post modernist literature. Factual information is merged in detective story regarding very interesting issues of medieval studies (part of historical science, which studies history of west Europe of the middle ages) and theology. “The Name of Rose” was published in 1980 and became one of the first intellectual novels at once and was equally very popular all over the world and was immediately called “bestseller”. It appeared, that XIV century Benedictine monastery was interesting for XX century reader, and not only because author presented had detective and love intrigues, but he also made effect in writing of reader's participation in described facts. As scientist D. Zatonski no-

¹ **У. Эко.** Внутренние рецензии. Перевод с итальянского Е. Костюкович, – «Иностранная литература». 1997, №5, гл. 14.

² **Lela Mirtskhulava** – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ticed justly, such attitude was more stipulated by these “proofs”, that allowed us to feel and perceive remote era as own era, and unknown as a familiar”. A general postulate on which writing is made, should be searched in post modernism: is justly noticed by Eco about importance of beginning of post modernism epoch: post modernism – this is an answer to modernism: as it is not possible to erase past, it is necessary to comprehend it, ironically, without naivety. Fictional way and themes are not as changed in post modernist literature, so far as the profundity of artistic principles. Eco refers to as writer’s attitude to his own writing, so relationship of writer and reader. Reader was objective in the conditions of modernism, to which artistic ideas of writer were addressed, in new period reader becomes co-author and not influence object, he is an equal subject, and neither writer nor his creative work should be without him. In Eco’s opinion, intertextuality is typical for any text and author feels its echo during working process, “subject expresses its natural feature, but herewith reminds this culture, in which this was formed. “So, writer uses citing, uses famous subjects, it’s another question, whether he revalues them or uses irony. In his novel, Eco continually draws a parallel between the middle ages and contemporaneity and proves that the problems of our century come from that period. “Novel is followed by “remarks”, in which Eco explains the importance of post modernism and aesthetic main point. The author notices, that he sees the middle ages in profundity of any subject, because everything is interrelated. Umberto Eco saw “Eco of intertextuality” in the Middle Ages chronicle, because “other books are discussed in every book”...any history reiterates once already experienced “. U. Eco presents novel with principle – “text in text”.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ტიტა მოსია¹

დიმიტრი გულიას ერთი ლექსის გამო

დიმიტრი გულია აფხაზი ხალხის ფილტვებით სუნთქავდა, მის მკერდქვეშ მშობელი ხალხის გული ძგერდა, მის თვალებში აფხაზი ხალხის ნათელი იდგა. იგი სიყმაწვილიდან სიკვდილამდე თანამემამულეთა სიყვარულით იწვოდა. აფხაზი ხალხის ჭირი მისი ჭირი იყო და ლხინი – მისივე ლხინი. აფხაზეთის საკეთილდღეოდ მან ტიტანური შრომით შეუძლებელი შეძლო, როგორც პოეტმა, პროზაიკოსმა, ეთნოგრაფმა, ფოლკლორისტმა, თეატრალურმა მოღვაწემ, განმანათლებელმა, პედაგოგმა, ჟურნალისტმა.

დიმიტრი გულიას შრომასა და ღვაწლს დამფასებლები ადრიდანვე გამოუჩნდნენ აფხაზეთში. ე.წ. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე მიხეილ ჩაღმაზი წერდა: „ჩვენ, აფხაზებს, მოგვევლინა კაცი, რომელიც შეძლებს ჩვენი ისტორიის დანერას და მის გადარჩენას. ღმერთს, რომელმაც ჩვენ შეგვქმნა, შეეძლო ზეცით მონყალეზა მოელო და კიდევ რამდენიმე ამისთანა კაცი გამოგზავნა ჩვენთვის. რაკი ეს არ ინდომა, ნუ ინებებს და ამ ერთადერთ კაცს ნუ წაგვართმევს. ეს ერთადერთი კაცი დიმიტრი გულიაა. რომელი ერთი საქმე გააკეთოს მან, რას მოჰკიდოს ხელი? ჩვენს შვილებს ასწავლოს, სტატიები და ლექსები წეროს თუ აფხაზეთის ისტორია? ეს კაცი იმდენ რამეს ასწრებს, შეუძლებელია არ გაოცდეს... ჰოდა, როდის დავაფასებთ ასეთ კაცს, როდისღა დავუჭერთ მხარს?“²

აფხაზური მწერლობის ფუძემდებელი სიყმაწვილიდანვე განიცდიდა აფხაზების სოციალური და ეროვნული ჩაგვრის უღლის სიმძიმეს. გული შესტიკოდა ქვეყნის უნუგემო მდგომარეობაზე. მოსახლეობის ეკონომიკურ სიდუხჭირეზე. მის რევოლუციამდელ ლექსში გამოძახილი ჰპოვა, ბუნებრივია, სოციალურმა თემატიკამ, გლეხების აუტანელმა ყოფამ და ცხოვრებისეულმა პირობებმა. დიმიტრი გულიამ საუკეთესოდ იცოდა, რომ „XIX საუკუნის დამლევადან ასე თუ ისე აქტიური ეროვნუ-

¹ ტიტე მოსია – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ციტატა დამონებულია წიგნიდან: დ. გულია. ლექსები, პოემა, მოთხრობები, რომანი, პიესა, თბ., 1985, გვ. 8.

ლი და პოლიტიკური ძალა ძირითადად გლეხობა იყო. მან წარმოშვა ხალხის წარმომადგენლები, გაბედული თავკაცები... ისინი აწარმოებდნენ შეურიგებელ ბრძოლას თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის, ეროვნული კულტურის აღორძინებისა და განვითარებისათვის“.¹

დ. გულია სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე ვერ იტანდა თავადების ძალადობას. იგი წერდა: „ჩემში მთავრობისა და თავადების ძალადობის წინააღმდეგ სტიქიურად აღმოცენებულ პროტესტს ლექსებში გამოვხატავდი, რომელთაც საკუთარი ხარჯით ვცემდი და უფასოდ ვავრცელებდი გლეხობაში“.² პოეტი ებრძოდა ექსპლოატატორებს და მძარცველებს.

აფხაზური მწერლობის პატრიარქის ცხოვრებისა და შემოქმედების მკვლევარი ოთარ ჭურღულია შენიშნავს: „დიმიტრი გულია სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდა, როგორც მშრომელი ხალხის ინტერესების დამცველი, მებრძოლი პოეტი, ცხოვრების მანკიერი მხარეების მამხილებელი შემოქმედი... მის ადრეულ ლექსებში უმთვრესად მხილებულია სოციალური უსამართლობა, მჩაგვრელი კლასების მცონარეობა, აღვირახსნილი ცხოვრება, გლეხების უმწეო მდგომარეობა, მათი ჩამორჩენისა და გაუნათლებლობის საფუძვლები“.³

ო. ჭურღულიას ენით რომ ვთქვათ, რევოლუციამდელი აფხაზეთის მშრომელი გლეხობის დუხჭირი, აუტანელი, დამონებული ცხოვრების გამომხატველია ალეგორიული ლექსი „ლომა და ბუსკა“. ეს ნაწარმოები, რომელიც ამჯერად ჩვენი განხილვის საგანია, დაწერილია 1909 წელს. ლომა და ბუსკა კამეჩის სახელებია. ჯერ იმაზე ვისაუბროთ თუ ავტორმა როგორ წარმოაჩინა მათი სახეები.

ლექსში ლომა და ბუსკა წარმოდგენილნი არიან, როგორც ფიზიკურად დიდნი, გამორჩეულნი სიმშვიდით და სიკეთით, დიდი ძალის პატრონი მშრომელებად. მათი მოქმედება ძალას ეყრდნობა და არა ჭკუას; იციან დაულაღავი მუშაობა, გარჯაზე არასოდეს ამბობენ უარს:

„გადაყვლეფიათ კისრები უღლით,
დასისხლული აქვთ ფლოქვი და მუხლი,
გვირგვინივით რომ დაჰქონდათ ქვეყნად,
ის რქები აღარ მოუჩანთ ახლა“.⁴

ლომა და ბუსკა არ ეკუთვნიან საკუთარ თავს, წელიწადის არც ერთ დროში მოსვენება არ უწერიან – სწვავთ ზაფხულის პაპანაქება, „ზამთრის სიცივე დასდევთ ზავთად“. „მათთვის გამწყრალია ჯვარი და ხატი“, არავინ პატივს არ სცემს. მათი ცხოვრება არაფერს არ წარმოადგენს, „მათთვის ერთია შაბათი, კვირა, დღეში ტყავს ხუთჯერ აძრობენ ხშირად“:

„ერთი ბედი აქვს ლომას და ბუსკას,

¹ შ. ინალ-იფა. აფხაზური მწერლობა გუშინ და დღეს. თბ., 1973, გვ. 5.

² ციტატა დამონებულია წიგნიდან: შ. ინალ-იფა. აფხაზური მწერლობა..., გვ. 10.

³ ო. ჭურღულია. დიმიტრი გულია. თბ., 1974, გვ. 26.

⁴ დ. გულია. ლექსები, პოემა, მოთხრობები, რომანი, პიესა, გვ. 11.

მათ ერთნაირი ნაღველი მუსრავთ,
ღმერთმა არგუნა ბუსკას და ლომას
მოლხენა – ცოტა, წუხილი – ბლომად“.¹

პოეტი თანაგრძნობას გამოხატავს მათ მიმართ, რომელთაც მარჯვედ გადააბამენ ერთმანეთს და გარეკავენ კოდორ-ტყვარჩელისკენ, „მოშიებულნი, მონყურებულნი შუადლით მაინც გუბეში ჩანვნენ“. მოუნოდებს ლომას და ბუსკას: „შუადლით მაინც ენვიეთ გუბეს, ჩანექით ლაფში და დურდო წრუპეთ და ესაუბრეთ ერთმანეთს მასზე, რომ თქვენი ყოფა ფუჭია უკვე“;

„მოითათბირეთ; სად ნახვალთ ანი,
მერმისი გიდგათ იქნება თვალნი...
თუ გული გერჩით, მკვდარს რატომ გავხართ
და შუბლზე ტანჯვა რად გაზით დამლად“.²

აღსანიშნავია, რომ ლექსს რეფრენად გასდევს: „ჩვენებურ ურემს თვლები აქვს დიდი“. ამით, ალბათ, ავტორს იმისი ხაზგასმა სურს, რომ ურმის დიდი ბორბლებიც მძიმე ტვირთად აწევს ლომას და ბუსკას იმ ტვირთთან ერთად, რასაც ისინი დღედაღამ განუწყვეტლივ ეზიდებიან. გასაზიარებელია მოსაზრება, რომ „ლომა და ბუსკა“ ალეგორიული ლექსია, საიდანაც გამოსჭვივის დაბალი სოციალური ფენის, კერძოდ, გლეხების ჯოჯოხეთური ყოფის ამსახველი სურათები. ამით პოეტი გლეხთა ყოფა-ცხოვრებას აიგივებს ბუსკას და ლომას ტანჯულ ყოფასთან. მჩაგვრელთა ხელში ადამიანისა და პირუტყვის უფლებები გათანაბრებულია, მათი ტანჯვა-ვაებანი გაიგივებულია. ისინი ერთ ბედქვეშ არიან. ამის მხილებით მწერალს სურს შინაგანი პროტესტი გამოხატოს ამ უმსგავსოების წინააღმდეგ, რომ ასე ცხოვრება შეუძლებელია.

ლომა და ბუსკა შებმული დიდთვლებიანი ურემი თავისით ხომ არ ეზიდება ტვირთს, მათ მათივე პატრონი ტანჯული გლეხი მიუძღვით, იზიარებენ მათ ხვედრს, ადამიანის და პირუტყვის ყოველდღიური ტანჯვა გათანაბრებულია. აფხაზურ მწერლობაში დიმიტრი გულიამ სოციალური უსამართლობის, გლეხთა დამონების თემა პირველმა წამოსწია.

სამართლიანად შენიშნა ო. ჭურღულიამ დ. გულიას „ლომას და ბუსკას“ მსგავსება მეგრულ „ჩელასთან“ და ილია ჭავჭავაძის „გუთნისდედასთან“.³ თუმცა მკვლევარმა მხოლოდ მინიშნება გააკეთა და არ უცდია შედარებითი ანალიზი. იგი მეგრულ „ჩელას“ ხალხურ ლექსს უწოდებს. თუმცა მას ავტორი ჰყავს. დღეს მხოლოდ ერთეულებმა თუ იციან, რომ „ჩელას“ შემქმნელია პავლე აკობია. „ჩელა“, ეტყობა, იმთავითვე აიტაცა ხალხმა და სიმღერად იქცა. დღეს ძნელად თუ დააჯერებ ვინმეს, რომ იგი ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუში არ იყოს.

¹ დ. გულია. ლექსები, პოემა, მოთხრობები, რომანი, პიესა, გვ.12.

² „ლომა და ბუსკა“ თარგმნილია პოეტ ბათუ დანელიას მიერ. ადრე იგი უთარგმნია გ. კალანდაძეს.

³ ო. ჭურღულია. დიმიტრი გულია, გვ.19.

რადგან თემამ მოიტანა, ორიოდ სიტყვით შევჩერდეთ უსამართლოდ მივიწყებულ „ჩელას“ ავტორზე. პავლე აკობია (1877-1940) დაიბადა ზუგდიდში. დამთავრებული ჰქონდა დაბა ზუგდიდის ახალგახსნილი ოთხკლასიანი სამოქალაქო სასწავლებელი. რამდენიმე ხანს სწავლობდა ქუთაისის პანსიონში. უსახსრობის გამო მიატოვა გიმნაზია. გარკვეული დრო დაჰყო თბილისში. პ. აკობიას სურვილი ჰქონდა პარიზში დაარსებულ თავისუფალ უნივერსიტეტში სწავლის გაგრძელებისა, მაგრამ სიღარიბემ შეუშალა ხელი. ის თავგანწირულად ებრძოდა XIX საუკუნის მინურულისტისთვის მაშინდელ მთავრობას. 1897-1901 წლებში ციხეშიც ამოყო თავი. ეტყობა, არ მიიღო ბოლშევიკური ხელისუფლება, რადგან სიკვდილამდე არაფერი დაუბეჭდავს, გარდა ერთი პოეტური კრებულისა.

პავლე აკობიამ 1931 წელს თბილისში გამოაქვეყნა ლექსების წიგნი „ჩელა და სხვა რევოლუციონური ლექსები მეგრულად“. კრებული იწყება 34-სტროფიანი ლექსით „ჩელა“, რომელსაც დაწერის თარიღად უზის 1903 წელი. საქართველოს პარლამენტის საჯარო ეროვნულ ბიბლიოთეკაში „ჩელასთან“ ერთად ინახება პავლე აკობიას მიერ გამოცემული ბროშურები: „ვინა ხარ შენ“ (სტამბა „იდეალი“, 1908); „ხალხის მტერია სოციალ-დემოკრატია“ (სტამბა „იდეალი“, 1908); „სიცრუე“ (სოციალ-დემოკრატიათა მოატყუა ხალხი) (სტამბა „იდეალი“, 1908); „ალექსანდრე მესხია, თავგადასავალი, წერილები, აფორიზმები ალ. მესხიასი და საუბარი თვითშემეცნებაზე პავლე აკობიასი“ (გამოცემა კონსტანტინე მესხიასი, 1905 წელი).

გარდა ამისა, პ. აკობიას ხელნაწერების სახით დარჩა აურაცხელი წერილი, წარკვევი, სტატია რელიგიაზე, ფილოსოფიაზე, ფილოლოგიაზე (განსაკუთრებით „ვეფხისტყაოსანზე“), პოლიტიკაზე, სოციალურ პრობლემებზე. ასე რომ, ის იყო თვითნასწავლი ბრძენკაცი თავის დროისა, მოაზროვნე, თავგანწირული პატრიოტი საქართველოსი, ქართული ენისა, ქართული კულტურისა.¹

პ. აკობიას „ჩელა“ შეუდარებელი ლექსია. როგორც ითქვა, იგი 34-სტროფიანია, ხოლო სასიმღეროდ, ცხადია, მისი ნაწყვეტებია გამოყენებული. თუ დ. გულია მესამე პირით გველაპარაკება ლომა და ბუსკას ტანჯულ ყოფაზე, გადაყვლეფილ კისერზე, დასისხლულ ფლოქვზე და მუხლზე, დღეში ხუთჯერ გაძრობილ ტყავზე, ფუჭ ყოფაზე, შუბლზე დამლად დამჩნეულ ტანჯვაზე, პავლე აკობია კი თხრობას წარმართავს ჩელას, ჯაგას, ლომას და ბუსქასადმი მიმართვის სტილით, რათა მკვეთრად წარმოისახოს მათი არასახარბიელო და უიმედო მდგომარეობა.

„ჩელას“ ავტორი პირველ სტროფიდანვე გვაცნობს მონობას შეჩვეულ ჩელას:²

¹ შდრ. ჩვენი წერილი „ზუგდიდის მკვიდრი და აქვე ნამოღვაწარი მწერლები“, – წგნ.: ტ. მოსია. წერილები ქართულ და აფხაზურ ლიტერატურაზე. თბ., 2012, გვ. 101-102.

² პ. აკობია. ჩელა და სხვა რევოლუციონური ლექსები მეგრულად. ტფ., 1931,

„აშო, ჩელა, სი ჩერჩელა, აქეთ, ჩელა, შე ზოზინავ,
 სი მონობას გეგაფილი, შე მონობას შეჩვეულო,
 სი უჩხონჩხე, სი სერგელა, შე უჯიგრო, შე ზანტო,
 სი კისერი ელაფირი“. შე კისერ ავარდნილო (აბურცულო).

ჯაგა, ლომა, ბუსქა, ჩელა უმძიმეს მონურ შრომას ეწვეიან თავი-
 ანთ პატრონთან ერთად. მეხუთე სტროფში ავტორი თავისთავს მათთან
 აიგივებს: ერთად მოჰყავთ მოსავალი, მაგრამ ნახევარს ართმევენ, ნაშ-
 რომს არ აჭმევენ. მათ შლის უზომო შრომა, კვნესის უფლებაც არა აქვთ:
 გზაზე კანკალებენ ალიონიდან შუალამემდე:¹

„ულუ გერდგ, მა გერხექ, ულელი გადგას, მე გაზიხარ,
 გიჭინბუანქ სახირეს!.. გირცყამ წნელის სახრეს.
 მა ანთასი გიმანთხუუ, მე ათასი მეცემა,
 ჩელა, თენა გაკვირენც“. ჩელა, ეს მაკვირვებს.

პირუტყვნი და მათი პატრონი სიღარიბით შებორკილია, მიუხედა-
 ვად დღენიადაგ შრომისა, მჭლედ გამოიყურებიან, ისე მოკვდებიან, რომ
 სასჯელიდან ვერ გამოვლენ; მათ თავზე აზით გასანყვეტი მგელი და
 ტურა (იგივე მჩაგრველები):²

„ჭურია დო ნაბადა რე ჭურია და ნაბადა არის
 ჩქინი კლასი, – გიმნაზია. ჩენი კლასი, – გიმნაზია.
 ჩელა, ლეტას ქეშენჯირი, ჩელა, ტალახში ჩანქეი,
 ინკორი და იკვაზია“. იცოხნე და იკოხტავე.

უბედურება ის არის, რომ ჩელას არ გაეგება მისივე პატრონის
 ტკივილი. მათ თავზე დამტყდარ უბედურებას ჭკუის უქონლობას აბ-
 რალებს. ასეთ მდგომარეობაში ყოფნით პირუტყვს და მის პატრონს თუ-
 რმე ერთიანად აქვს დანაშაული ჩადენილი, თავიანთ თავს თვითონვე
 იღუპავენ. თავიანთ სახეს ვერ ხედავენ, რომ მდინარის წყალს მიაქვს
 ისინი, ამის შეუგნებლობით საკუთარ თავს ღალატობენ. ავტორი ჩელას
 მოუწოდებს: ეყოფათ მტვერსა და ტალახში ყოფნა, მათრახების თმენა,
 სიცივით და შიმშილით მოკვდაობა. იგი ერთობაში ხედავს დიდ ძალას,
 რომელსაც ვერ მოერევა მტრის ტყვია, ლეკური და ზარბაზანი. პატრონი
 შთააგონებს ჯაგას, ლომას, ბუსქას, ჩელას, რომ შველა არსაიდან ჩანს,
 გარდა ერთისა: მხსნელი მხოლოდ მათივე ძალაა. სხვისი იმედი არ უნდა
 გქონდეს, შენივე ბედი შენს ხელშიაო, ან სიკვდილი ან გამარჯვებო.
 „ჩელა“ მთავრდება მონოდებით:³

„დიფრთინუათ, ჩქინი ჩელა, დავიბრუნოთ, ჩემი ჩელა,
 საქორთუო მშვენიერი. საქართველო მშვენიერი.

გვ. 4.

¹ პ. აკობია. ჩელა და სხვა რევოლუციონური ლექსები მეგრულად, გვ. 4.

² პ. აკობია. ჩელა და სხვა რევოლუციონური ლექსები მეგრულად, გვ. 5.

³ პ. აკობია. ჩელა და სხვა რევოლუციონური ლექსები მეგრულად, გვ. 8.

ბოროტება დოპილათ
დო იპიით ბედნიერი“.

მოგვკლათ ბოროტება
და ვიქნებით ბედნიერი.

საცილობელი არ უნდა იყოს, რომ „ჩელა“ დანერილია ილია ჭავჭავაძის „გუთნის-დედის“ ზემოქმედებით. „ჩელაში“ სწორედ ლაბას აჩრდილი დადის. ორივე ნაწარმოებს უპირველესად ერთმანეთთან აახლოებს ადამიანის მხრიდან პირუტყვისადმი მიმართვის ტონი, ანუ მწერლის საუბარი პირუტყვთან, რომ ისინი „ერთს ბედ-ქვეშ“ არიან, ნილად ერგოთ გაუსაძლისი შრომა, უსიხარულო ყოფა, შრომის ოფლით მიწის დასველება; პირუტყვის უღელი დამონებული კაცის უღელზე მძიმე და ძნელი არ არის:

„შენ ვერ გაიგებ მეტყველის ტანჯვას,
როცა სიტყვასა მართალს გულში ჰკლავს!..
აქ მენდე, ლაბავ, ჩემი უღელი
შენს უღელზედა უფროა ძნელი“.

ილიას „გუთნის-დედა“ შეთხზულია პეტერბურგში 1858 წელს. პ. აკობია უეჭველად იცნობდა მას და შექმნა კიდეც მისი მეგრული ვარიანტი. განსხვავება იმაშია, რომ „ჩელაში“ სოციალური უსამართლობის მხილებასთან ერთად წინ ნამოწეულია ეროვნულ-პატრიოტული პათოსი, რითაც სრულდება ლექსი.

„გუთნის-დედის“ მიხედვით, ლაბა ანუ პირუტყვი ვერასოდეს გაიგებს ადამიანის ანუ მეტყველი არსების გულისტკივილს, ტანჯვა-წამებას: „შენ ვერ გაიგებ მეტყველის ტანჯვას“. იგივეს იმეორებს „ჩელას“ ავტორი: „ჩქიმი ჩელა მუ გინუა? ვაგგეგებუ ჩქიმი ჭუა“ („ჩემო ჩელა, რა გითხრა, შენ არ გესმის ჩემი ტკივილი“). ილიას ლექსში ჩანს შინაგანი პროტესტი სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ. იგი ლაბას მიმართავს:

„აბა რას გვარგებს ჩვენ ის გუთანი,
რომე აჩეჩოს მარტო მიწანი
და არ მოსთხრიდეს ძირით იმ ბალახს,
რომელიც უშლის თესლის ამოსვლას“.

პ. აკობიას „ჩელაც“ მისტირის ნოდებრივ უთანასწორობას და ხმას იმაღლებს მის მოსასპობად: „ოჭკომალო ანუძუთ ნგერეფი დო მელა-ტურებც“ („შესაჭმელად წინ ვუგდივართ მგლებს და ტურა-მელას“, ე.ი. მჩაგვრელებს); „ჩელა! მობლასათ ნტერი, ლომი, თუნთი, ტურა, ნგერი“ („ჩელავ, მოვსპოთ მტერი, ლომი, დათვი, ტურა, მგელი“). ლაბას და მისი პატრონის ხვედრია: „ბელტი ბელტზედა გადმოვანვინოთ და შრომის ოფლი მიწას ვანვიმოთ“. იგივე სურათს ვხედავთ „ჩელაში“: „ამო ჩელა! ვიშო ჯაგა! ჩქინი ნახაჩქა რე ყვანა, მარა გვერდის მიდამლანა, ჩქინ ნაშრომუს ვამუჩანა“ (აქეთ ჩელა! იქით ჯაგა! ჩვენი ნათოხნია ყანა, მაგრამ ნახევარს გვართმევენ, ჩვენს ნაშრომ-ნაჯაფარს არ გვაძლევენ“).

როდესაც დ. გულია „ლომას და ბუსკას“ წერდა, უეჭველად იცნობდა ილიას „გუთნის-დედას“ და პავლე აკობიას „ჩელას“. უფრო ამ უკანასკნელთან შეინიშნება მისი სიახლოვე. ერთი რამ არის საინტერე-

სო. „ჩელა“ დაწერილია 1903 წელს, „ლომა და ბუსკა“ კი – 1909 წელს. ირკვევა, რომ „ჩელა“ შექმნისთანავე სიმღერად აუტაცნია ხალხს და მას აფხაზეთშიც ჩაუღწევია, უკეთეს შემთხვევაში შესაძლოა იგი დ. გულიამ სამეგრელოშივე გაიცინო და ჩაინერა, რომლის ნაბაძვით შეთხზა თვითონაც მშვენიერი ლექსი. ორივე ნაწარმოების შედარებითი ანალიზი ეჭვს არ გვიტოვებს: „ჩელას“ სული ქრის „ლომა და ბუსკაში“. განსხვავება იმაშია, რომ დიმიტრი გულია თვითონ საუბრობს ლომა და ბუსკას მწარე ხვედრზე, მონურ შრომაზე და ყოფაზე და მასთან აიგივებს პირუტყვის პატრონის ყოფა-ცხოვრებასაც. პავლე აკობია კი სათქმელს წარმართავს ჩელასთან მიმართვის ტონით, თვითონ ელაპარაკება მას და საკუთარ თავს ათანას-ნორებს ჩელას, ლომას, ჯაგას, ბუსკას უნუგემო ბედთან და ყოფასთან.

დ. გულიას მშრომელი პირუტყვების ანუ კამეჩების სახელებიც პ. აკობიას ლექსიდან აუღია „ჩელაში“ დასახელებულია: ჩელა, ლომა, ჯაგა, ბუსქა, დიმიტრი გულიას ლექსში კი აქედან გამორჩეულია – ლომა და ბუსკა. აფხაზი პოეტი ლექსის დასაწყისში საუბრობს ლომა და ბუსკას სიკეთეზე, სიმშვიდეზე, ყოველდღიურ შრომაზე, მათ სიდიდეზე და ძალაზე, მაგრამ წუხს მათზე, როგორც ჭკუის არმქონეზე:

„ძალა აქვთ, მაგრამ არა აქვთ ჭკუა,
ყოველგან მათი ცრემლების რუა,
მათ მუშაობა იციან მხოლოდ,
როდი ამბობენ შრომაზე უარს“.

პ. აკობია კი ჩელასთან მიმართვისას ამხელს, რომ საჭიროა თავიანთ მოქმედებაში პირუტყვმაც და მისმა პატრონმაც ჭკუას მოუხმონ, რათა მჩაგვრელები ქვებით ჩაქოლონ: „დუცუ მილუდანი ჭკუა, ნტერც ხვადუ დიდი ქუა“ (თავში ჭკუა გვქონდეს, მტერს ეკუთვნის დიდი ქვა).

ლომას და ბუსკას ტვირთის სიმძიმის და უღლის წყალობით კისრები გადაყვლეფილი აქვთ, ხოლო ფლოქვი და მუხლი დასისხლიანებული:

„გადაყვლეფიათ კისრები უღლით,
დასისხლული აქვთ ფლოქვი და მუხლი“.¹

ეს მძიმე სურათი ასოცირდება „ჩელასთან“:

„აჰო, ჩელა, სი ჩერჩელა, აქეთ, ჩელა, შე ზოზინავ,
სი მონობას გეგაფილი, შე მონობას შეჩვეულო,
სი უჩხონჩხე, სი სერგელა, შე უჯიგრო, შე ზანტო,
სი კისერი ელაფირი“ შე კისერ ავარდნილო (აბურცულო)

ლომა და ბუსკა არ ეკუთვნიან საკუთარ თავს, ამიტომაც არ ასვენებენ ზამთარ-ზაფხულს: „ვერ დარჩენილან საკუთარ თავთან – არ ასვენებენ ზაფხულ და ზამთარ“. „ჩელას“ მიხედვით, ჩელა, ჯაგა, ლომა, ბუსკა და მათივე პატრონიც არ ეკუთვნიან თავიანთ თავს, რითაც ისინი ღალატობენ თავიანთ მეობას და ამით ამაგრებენ მტერს: „ჩქი ჩქინ დუცუ ბლალატენტ, ნგერ დო ტურას ვამაგრენტ“ (ჩვენ ჩვენ თავს ვღალატობთ, მგელს

¹ დ. გულია. ლექსები, პოემა, მოთხრობები, რომანი, პიესა, გვ. 11.

და ტურას ვამაგრებთ). აფხაზი პოეტი წერს:

„ერთი ბედი აქვს ლომას და ბუსკას,
მათ ერთნაირი ნაღველი მუსრავთ.
ღმერთმა არგუნა ბუსკას და ლომას
მოლხენა – ცოტა, ნუხილი ბლომად“.¹

იგივე სტროფის გიორგი კალანდიძისეული თარგმანი ასე გამოიყურება:

„უღელი მძიმე და დღეები – ერთფერი,
აღმართში – სახრე, დაღმართში – წყრომა.
ორივე – სანყალი, ორივე – ბებერი,
ერთ ბედქვეშ არიან ბუსკა და ლომა“.

„ჩელასთან“ გვაახლოებს ზემოთ დამონმებული სტროფი: „აჰო, ჩელა, ვიჰო, ლომა, ჩქი ბლახუნა მეტი შრომა... ნება ვარე ნუმუ კუსა... ჩელა თეში დობლურუთუ ვეითმართენა სარჯელიშა“ („აქეთ, ჩელა, იქით, ლომა, ჩვენ გვშლის ზედმეტი შრომა... არ არის ნება – ნუ კვნესი... ჩვენ ისე მოვკვდებით, ვერ გამოვალთ სასჯელიდან“). დიმიტრი გულიას ლექსის მიხედვით, ლომას და ბუსკას „გადააბამენ ერთმანეთს მარჯვედ და გარეკავენ კოდორს და ტყვარჩელს“. პ. აკობიაც ტყვარჩელს ახსენებს:²

„გოუსვათ ჩქიმი ჩელა, ზუგიდიშე, დარჩელიშა... გოქარილი ვორეთ, მარა გემმაშქვანა ტყვარჩელიშა“.	მოვუსვათ, ჩემო ჩელა, ზუგდიდიდან დარჩელისკენ, გაქარული ვართ, მაგრამ შეგვიშვებენ ტყვარჩელში.
---	---

გავლებული პარალელებიც საკმარისია იმის დასასაბუთებლად, რომ დ. გულიას „ლომა და ბუსკა“ დაწერილია პ. აკობიას „ჩელას“ შთაგონებით. ეს კი ნათელი მაგალითია იმისა, რომ დიდი აფხაზი მწერალი თავის მხატვრულ პრაქტიკაშიც ემყარებოდა და ითავისებდა არა მხოლოდ საკუთრივ აფხაზურ ფოლკლორს, არამედ მეგრულსაც. „ჩელა“ ხომ უმაღლესი ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშად. ამიტომაც დღესაც საქმეში ჩაუხედავთ ძნელად თუ დააჯერებ, რომ მას ავტორი ჰყავს.

ზემოთ გავეცანით ილიას, პ. აკობიას და დ. გულიას ნაწარმოებების მიხედვით, სოციალური უსამართლობისა და უკულმართობის პერიოდში პირუტყვების და მათი პატრონების ერთმანეთთან გათანაბრებულ მონურ ყოფას და გაუსაძლის გაჭირვებას. აქვე გვინდა გავაანალიზოთ დიმიტრი გულიას კიდევ ერთი ლექსი პირუტყვზე, ოღონდ ორფენა პირუტყვზე, ანუ გაპირუტყვებულ ადამიანზე. ლექსს ჰქვია „მშვენიერი პირუტყვი“ და შექმნილია 1907 წელს (თარგმანი ზაურ კალანდიასი).

ლექსში საუბარია გარეგნულად მშვენიერ, მაგრამ სულიერად მახინჯ, გაპირუტყვებულ არსებაზე, რომლის ცხოვრების მიზანს ამ ქვეყნად

¹ დ. გულია. ლექსები, პოემა, მოთხრობები, რომანი, პიესა, გვ. 12; თარგმანი ბათუ დანელიასი.

² პ. აკობია. ჩელა და სხვა რევოლუციონური ლექსები მეგრულად, გვ. 3.

მხოლოდ ქურდობა წარმოადგენს. მას ადამიანთა ძარცვა-გლეჯა მიაჩნია ღირსებად. იგი საზოგადოებისათვის მავნებელი და სახიფათოა. ნებისმიერ მომენტში მზადაა ადამიანს ჩააფურთხოს სულში. ავტორს ამ „მშვენიერი პირუტყვისთვის“ კუთვნილი განაჩენი გამოაქვს: „ალიგავოს უნდა იგი მიწის პირისგან“. ახლა კი უფრო დანვრილებით გავეცნოთ ლექსს, შესაბამისი ნაწყვეტების ციტირებით.

„მშვენიერი პირუტყვი“ ასე იწყება:

„ძლიერ უხდება ბედაურით ველზე ჯირითი,

შვენის სამოსი და სამოსსაც შვენის პირიქით.

ის გარეგნობით დიდებისთვის არის შექმნილი,

დგას მხრებგაშლილი და გაჰყურებს სივრცეს ძეგლივით“.¹

პოეტი მოხდენილად და კალმის ერთი მოსმით პირველივე სტროფში წარმოაჩენს ლექსის „გმირის“ გარეგნულ მომხიბვლელობას, რომელსაც შვენის ცხენით ველზე ჯირითი, უხდება ტანსაცმელი და ტანსაცმელსაც უხდება იგი. ასეთი გარეგნობის პატრონი დიდებისთვის არის დაბადებული. მშვენიერი გამოთქმაა: „დგას მხრებგაშლილი და გაჰყურებს სივრცეს ძეგლივით“. თითქოს ამთავითვე ძნელი დასაჯერებელი ჩანს ასეთი სილამაზის მატარებელი ადამიანის სულიერი სიმახინჯე, უზნეობის ტალახში ჩაფლობა. ეს „მშვენიერი პირუტყვი“ არა მხოლოდ მომზიდველი გარეგნობით გამოირჩევა, არამედ „ოსტატია ლამაზად და ნაზად მიმართვის“, დათაფლული სიტყვების მფრქვეველია. ერთი სიტყვით, „წყალობა მისთვის გაუღია დამბადებელს“. იგი თავისი აზრებითაც აბნევს ჭკვიანს, ბრძნულად მოსაუბრეა, გასალმერთებელი პიროვნების შთაბეჭდილებას ტოვებს. მაგრამ ეს ყველაფერი, სამწუხაროდ, მოჩვენებითობის და შენიღბვის ფარგლებში რჩება.

„მშვენიერი პირუტყვის“ გარეგნული თვალწარმტაცობა და შინაგანი სამყარო სრულ შეუსაბამობაშია ერთმანეთთან. სულიერი სიმახინჯე ელვრება გარეგნულ სილამაზეს და ამახინჯებს მას. მისი არაადამიანური თვისებები ფარავს და მკითხველს ავინყებს „გმირის“ ფიზიკურ მიმზიდველობას. მივყავართ ამას დასკვნამდე, რომ გარეგნული მშვენიერება არაფრად ჩასაგდება სულიერ სილამაზესთან შედარებით. თუ ორივე ჰარმონიაშია, მაშინ განუმეორებელ ბედნიერებასთან გვაქვს საქმე.

თხზულების ავტორს ქურდობა ადამიანის საშინლად უარყოფით თვისებად მიაჩნია, სასტიკად გამოხს მას. მისი „ლამაზი პირუტყვის“ პროფესია ქურდობაა, რომელიც ყველა მშრომელს და მოამაგეს უნდობლად უცქერის, ღარიბს ვერ იტანს, რადგან წასაგლეჯი არაფერი გააჩნია, ბეჩავის და ობლის გამსულელებელია, გაქურდულთ კაცად არ თვლის, ამასხარავეებს, „რაც გააჩნია ყველაფერი პირუტყვეულია“. იგი სხვათა შეგონებას ვერ ეგუება:

„როცა ურჩევენ, გონს მოდიო, თითქოს ყრუ არის,

¹ დ. გულია. ლექსები, პოემა, მოთხრობები, რომანი, პიესა, გვ. 14.

არ შეუძლია ქურდობაზე რომ თქვას უარი,
ადამიანთა ძარცვა-გლეჯას ის თვლის ღირსებად,
კარგზე კარგის თქმას ველარაფრით ვერ ეთვისება“.¹

მისი თავხედობა აუტანელია, „სხვების ოჯახში მასპინძლობას ინ-
ყებს უზრდელად“, ლაქუცა ადამიანთა გასაცურებლად, უსირცხვილოდ
და უშიშრად ყიდის ნაქურდალს, „საშინელი ცხოველია“, მელაკუდა, „ცბი-
ერი პირუტყვი; „როდესაც შია, თავმდაბალი არის ძალიან, გამოძლება და
საშინელი ქედმაღალია“. მისთვის უცხოა ადამიანთა ვარამზე ნუხილი,
პირში მაქებარია, ზურგს უკან სამარის მთხრელი, მავნებელი და სახი-
ფათო პირუტყვია; შენიღბული დადის ამ ქვეყანაზე, როცა მოუნდება,
მაშინ შეგაცდენს, არ თაკილობს მოძმის სულში ჩაფურთხებას. მისი
მორჯულება შელოცვითა და თილისმითაც შეუძლებელია. ერთი გზაა
დარჩენილი: მისი ფიზიკური მოსპობა. ლექსი ამ მოწოდებით სრულდება:

„მას ნილაბი აქვს, – როცა უნდა, მაშინ შეგაცდენს,
უარს არ იტყვის მოძმის სულის ჩაფურთხებაზეც...
მასზე შელოცვა არ მოქმედებს და არც თილისმა,
ო. აღიგავოს უნდა იგი მიწის პირისგან“.²

ამრიგად, დიმიტრი გულიამ ზემოთ განხილულ ლექსში ამხილა წო-
დებრივი უთანასწორობა და სოციალური უკუღმართობა, რის შედეგად
დაბეჩავებული ადამიანის ყოფა გათანაბრებულია პირუტყვეულ ყოფას-
თან. როგორც გლეხი, ასევე მისი კუთვნილი პირუტყვები მსხვერპლნი
არიან მონობის, გაუსაძლისი ცხოვრებისეული პირობების. მწერალი ამის
მხილებით გამოხატავს შინაგან პროტესტს სოციალური უსამართლობის
წინააღმდეგ. ამასთანავე, ლექსში „მშვენიერი პირუტყვი“, ნაჩვენებია გა-
პირუტყვეებული ადამიანის სახე, რომელიც განგებას დაუჯილდოებია გა-
რეგნული სილამაზით, მოხდენილობით, მაგრამ სულიერი სიმახინჯით
დამსგავსებულია პირუტყვს. ლექსში დაგმობილია ქურდობა, როგორც
ადამიანის მანკიერი თვისება. ავტორს ქურდებისთვის უშეღავათო განა-
ჩენი გამოაქვს. ეს არის მათი აღგვა პირისაგან მიწისა.

¹ დ. გულია. ლექსები, პოემა, მოთხრობები, რომანი, პიესა, გვ. 14.

² დ. გულია. ლექსები, პოემა, მოთხრობები, რომანი, პიესა, გვ. 15.

TITE MOSIA¹

ABOUT ONE RHYME OF DIMITRI GULIA

In Dimitri Gulia's creative work has been severely exposed class inequality and social falsity as the result of which existence of an oppressed man is equalized with a brutal existence. A verse "Loma And Buska" is distinguished and bears an allegorical character. It was created in 1909. D. Gulia was the first in Abkhazian literature who touched upon such problems as social injustice, peasant's enslavement theme. During artistic analysis of "Loma And Buska" an attention is concentrated on literary sources where Georgian literary-cultural creative aspect is represented on the base of comparative method and analysis "Loma And Buska" is compared with Ilia Chavchavadze's "Gutnisdeda" and Pavle Akobia's "Chela". The last was written in 1903 which was captivated as a song by people. It was reached to Abkhazia. But it is not excluded that D. Gulia was acquainted with "Chela". Difference is that an Abkhazian poet tells us the story of Loma and Buska (the names of buffaloes) and their slavery toil by himself, about their bitter fate, P. Akobia compares himself and his fate with Chela, Loma, Jaga, Buska's inconsolable fate. D. Gulia took the names of labour brutals (buffaloes' names) from P. Akobia's "Chela".

---

¹ *Tite Mosia* – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლუარა სორდია¹

ბალი გალაკტიონ ტაბიძის სახისმეტყველებაში

გალაკტიონ ტაბიძის უმთავრესი თავისებურებაა ღრმააზროვანი სათქმელის სიმბოლურ-მეტაფორული სახეებით გამჟღავნება.

ბალის სახეს პოეტების მეფის შემოქმედებამ შესძინა სოციალური, ფილოსოფიური, რელიგიური, პოლიტიკური ქვეტექსტები.

ბიბლიაში ორგვარი ბალი და ვენახი გვხვდება.

ზეციური ვენახი ქრისტეს სიმბოლოა: „მე ვარ ვაზი ჭეშმარიტი და მამაჩემი მევენახეა“ (იოანე, 151).²

მინის ვენახი და ბალი ბიბლიაში ებრაელი ხალხის სიმბოლოა.

„ცაბაოთ უფლის ვენახი ისრაელის და იუდას სახლია, მისი სანატრელი ნერგი“ (ესაია, 5;7).³

ასევე, ებრაელი ხალხია მორწყული ბალის ადრესატი: „იქნები მორწყული ბალივით და წყაროსავით, რომლის წყლები არასოდეს დაშრება“ (ესაია, 58;11).⁴

ზეციური ბალი წმინდა სულების, ანგელოზების სავანეა.

ედემის ბალი, რომელიც შექმნა ღმერთმა, უცოდველი ადამის და ევას საცხოვრისი იყო.

ბაღში ყვაოდა სიცოცხლისა და ცნობადის ხეები. პირველ ადამიანებს უფლება ეძლეოდათ, ეჭამათ სიცოცხლის ხის ნაყოფი, მაგრამ ეკრძალებოდათ ცნობადის ხის ნაყოფის მიღება. ბოროტი სულისაგან ცდუნებულმა ევამ დაარღვია ეს პირობა და ადამსაც შეაჭამა აკრძალული ხილი, რასაც მოჰყვა მათი ცნობიერების შეცვლა და სამოთხიდან განდევნა (დაბადება, 2;16,17).⁵

¹ ლუარა სორდია – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ახალი აღთქმა და ფსალმუნები. მთარგმნელები ზ. კიკნაძე, მ. სონღულაშვილი. რედაქტორები. ბ. არაპოვიჩი, ს. კრიპსი. სტოკჰოლმი, 1992, გვ. 213.

³ ბიბლია. ორ წიგნად. წიგნი II. თბ., 1990, გვ. 77.

⁴ ბიბლია. ორ წიგნად. წიგნი II, გვ. 117.

⁵ ბიბლია. ორ წიგნად. წიგნი II, გვ. 8.

გალაკტიონ ტაბიძე ხშირად მიმართავს ბალის სახეს და თანაც მრავალმნიშვნელოვანია მისი ჩანაფიქრი.

ძალზე ხშირად, ბალი და მებაღე რელიგიურ ჟრილში აქვს გააზრებული.

პოეტის ლექსებში ბალი სიმბოლოა ხალხისა, ხოლო მისი მაცოცხლებელი არის მებაღე-ღმერთი.

ლექსი „გადანახული დროშები“ (1908წ.) დაკარგული რწმენის, გადამხმარი ბაღებისა და ამომშრალი წყაროს რექვიემია, ანუ უარყოფილი ღმერთისა და გაუსახურებელი ადამიანური ბუნების გამოტირება: „ვდგევარ კლდეზე – აქ ოდესმე ბალი იყო სანეტარო. გადამხმარა ჩვენი ბალი, ამომშრალა ჩვენი წყარო“.¹

კლდე, სულიერი კლდე ქრისტეს მეტაფორული სახელია: „და ყველანი სვამდნენ ერთსა და იმავე სულიერ სასმელს, ვინაიდან სვამდნენ სულიერი კლდიდან, რომელიც თან დაჰყვებოდა მათ; ხოლო ის კლდე იყო ქრისტე“ (პავლე მოციქული, კორინთელთა, 10;4).²

გალაკტიონის ლექსში კლდეზე გაშენებული ბალი რწმენით განმტკიცებული ხალხია.

ლექსის მიხედვით, ადრე აქ „დროშებით უმღეროდნენ რწმენას მთაზე გამოსახულს“.

მთის სახე მიმანიშნებელია მარიამ ღვთისმშობელზე და იგი მომდინარეობს დანიელის წინასწარმეტყველებიდან: „ჰხედევდ, ვიდრე არა გამოეკუეთა ლოდი მთისაგან თვინიერ ხელთასა“ (დანიელი, 2;34).³

მთა მარიამის, ლოდი – ძე ღმერთის სიმბოლოა.

სიცოცხლის წყალი, ცოცხალი წყალი ქრისტეს მეტაფორად ფიგურირებს ძველ და ახალ აღთქმაში.

ღმერთი არის „ცხოველმყოფელი წყაროსთვალი“ (იერემია, 17;13).⁴

„იმ დღეს იქნება, რომ იდინებს იერუსალიმიდან სიცოცხლის წყალი“ (ზაქარია, 14;8).⁵

„გავხსნი ნაკადულებს ხმელ გორებზე და წყაროებს ტრამალებში. უდაბნოს წყლის ტბორად ვაქცევ, ხრიოკ მინას – წყაროსთვალად“ (ესაია, 41;18).⁶

გალაკტიონის „გადანახულ დროშებში“ „ამომშრალი წყარო“ ღმერთის უარყოფაზე, „გადამხმარი ბალი“ უღმერთობით გაუხეშებულ სულზე მიგვანიშნებს.

ღმერთის უარყოფა, წმინდა გზიდან გადახვევა ყოველთვის სატანასთან დაძმობილებით მთავრდება, რაც ადამიანური ბუნების გაუდაბუ-

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I. თბ., 1993, გვ. 9.

² ახალი აღთქმა და ფსალმუნები, გვ. 370.

³ ბიბლია. ორ წიგნად. წიგნი II, გვ. 247.

⁴ ბიბლია. ორ წიგნად. წიგნი II, გვ. 14.

⁵ ბიბლია. ორ წიგნად. წიგნი II, გვ. 304.

⁶ ბიბლია. ორ წიგნად. წიგნი II, გვ. 104.

რების მომტანია.

ეს მოვლენა გალაკტიონის მიერ სახელდებულია, როგორც ბალის გახმობა, ედემის განადგურება, მაისის გაქრობა.

„დაბმულ ჭინკაში“ სწორედ ამ პროცესზე ხდება მინიშნება: „ლურჯი ედემი ქარმა დაბურდა, მაისი გაჰქრა და ბალი ჩემი გაუდაბურდა“.¹

„ლურჯი ედემი“, სამოთხე მარიამის სიმბოლური სახელია.²

მაისი, გაზაფხული (ძველი ქართულით ზაფხული) ღმერთის მეტაფორაა: „გვირგვინი დაადგი შენი სიკეთის ზაფხულს და შენი ნაკვალევ-იდან წვეთავს სიმსუქნე“ (ფს. 65;12).³

ლექსი „ქარი“ ეპოქის სატანური ძალაა, რომელიც ენაცვლება საღვთო ნათელს.

უზენაესი საწყისების უარყოფა, ჭინკების (ცდუნების), ქარის ძალა ბალს – კაცთა ბუნებას ატიალებს, უდაბნოს აბატონებს: „უჩინრად რბიან დღენი და თვენი, არ ვთვლი მათ დენას და გამარჯვება, უდაბნოვ შენი, მე მართმევს ენას, საუკუნეთა ვდგევარ წინაშე ასე გულკმკვდარი...“

„უდაბნო, კლდოვანი ლანდშაფტი განასახიერებს სააქაოს ცოდვილ ყოფას“.⁴

„დროთა ავადმყოფობას“ მოსდევს გაზაფხულის გაქრობა, ბალის სიკვდილი, კვალის დაკარგვა, ხოლო „ძველი წიგნების“ გვერდების არევა წყევლით და შეჩვენებით მთავრდება: „გაზაფხულისა გაჰქრა შვენება და მიეფარა ნისლს სიზმარეულს... და ბალიც კვდება ძველად დარგული, ის ყველაფერს გრძნობს კვალდაკარგული. რა ქაოტურ ბაღეს ედები, სადაა, ბედო, ის იმედები?... ძველი წიგნების გვერდებს არეულს სდევს მხოლოდ წყევლა და შეჩვენება“ (ძველი წიგნების გვერდებს არეულს).⁵

გაზაფხული (ზაფხული) საღვთო სახელია (ფს. 65;12).

ღმერთის მეტაფორაა წიგნი, ძველი წიგნი და მისი ვარიაციები მრავლად არის „მშვიდობის წიგნი“.

წიგნის საღვთო სახელად გაგების მაგალითი გვხვდება ესაიას წინასწარმეტყველებაში: „იქნება მთელი ეს ხილვა, როგორც დაბეჭდილი წიგნის სიტყვები“.

„გაიგონებენ იმ დღეს ყრუები წიგნის სიტყვებს და ბრმათა თვალები – ბნელიდან და უკუნიდან გამოიხედავენ“ (ესაია, 29;11,18).⁶

ნეტარი ავგუსტინეს „ალსარებაში“ ღმერთს ეწოდება „დიადი წიგნი“: „არასდროს არ დაიხევა მათი წიგნი, არასდროს არ აიხევა მათი გრაგნილი იმიტომ, რომ თვით ხარ, უფალო, ეს წიგნი მათთვის და ამ

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I. თბ., 1988, გვ. 388.

² დაუჯდომელი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისა, – საპატრიარქოს უწყებანი, №12, 3 აპრილი, 2009, გვ. 11.

³ ახალი აღთქმა და ფსალმუნები, გვ. 588.

⁴ ზ. გამსახურდია. „ვეფხისტყაოსნის“ სახისმეტყველება. თბ., 1991, გვ. 211.

⁵ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 281.

⁶ ბიბლია. ორ წიგნად. წიგნი II, გვ. 94.

ნიგნადვე ჰკიებ უკუნისამდე“.¹

დანტეს „ღვთაებრივ კომედიაში“ ღმერთის სახელია „სანუკველი ნიგნი“, „დიადი ნიგნი“.²

გალაკტიონის ლექსში გაზაფხულის გაქრობა გვამცნობს ღმერთისგან განდგომას, რწმენასგანშორებულ ხალხზე მიუთითებს „მკვდარი“, „კვალდაკარგული“ ბალი, ხოლო „ძველი ნიგნის არეული გვერდები“ შერყვნილ რწმენაზე, რასაც „წყევლა და შეჩვენება“, სასჯელი მოჰყვება.

„ატმის ყვავილებში“ დამჭკნარი ყვავილი, გაძარცული ატმის ხე მიგვანიშნებს რწმენის დაკარგვას.

ამ სფეროში მრავლად არის ქარაგმა, იგავი, ალეგორია.

ლექსში „მთვარის ჩრდილი“ ბალს აფენია მთვარის ჩრდილი, სადაც კი თარის ხმა ისმის ყოველ ქუჩაზე, გზა-შარაზე, მაგრამ მის სიმებში მოჩვენებითია წყალი.

ლექსის ფრაზები: „ყველაფერი არის ძლიერ კარგად“ და „წყარო ჩანს და წყალი არსად არის“ რეალურ ვითარებას ავლენს და მთავარ აქცენტს აკეთებს სათქმელზე: „მთვარის ჩრდილი ბალს ეფინა ქარგად, მაშინ, როცა სადღაც ხმაა თარის, ყველაფერი არის ძლიერ კარგად, ყველაფერი ძლიერ ცუდად არის... ო, დაჩუმდი, მოკაკანე თარო, ყოველ ქუჩის, ყოველ გზის და შარის, შენს სიმებში მე მომწყურდა წყარო, წყარო ჩანს და წყალი არსად არის.“³

რეალურ ვითარებას ავლენს ფრაზები: „ყველაფერი არის ძლიერ ცუდად“, „წყარო ჩანს და წყარო არსად არის“, რადგან წყარო, წყალი ქრისტიანული ღმერთის სახელია, მისი ჰანგები, ქრისტიანობის იდეა, მსახურება კი უცხოა აღმოსავლური თარისთვის.

მთვარე ქრისტიანული ღმერთის ალეგორიული სახელია: „მთვარე დადგა წმიდასა ზედა თვისსა, ქალწული უბინოი“.⁴

გალაკტიონის ლექსის ლირიკული გმირი – მარიამ ღვთისმშობელის სახით მიანიშნებს მთავარ ქარაგმას, ამ კონტექსტშია ნახსენები წყალი (ქრისტეს სიმბოლო), ხოლო აღმოსავლური შარაგზის თარი არ არის წყაროს, წყლის ჰანგებით წყურვილის დამაცხრობელი, ანუ ლექსი რწმენის დეფიციტს წარმოაჩენს.

„შემოდგომის დღეში“ მკვდარია ყვავილები, მომაკვდავია ბალი, ანუ ურწმუნო ადამიანის სულისთვის ჭეშმარიტი ცხოვრება უცხოა: „მკვდარ ყვავილების ფენას გრძნობს მომაკვდავი ბალი, გული იბურავს წყე-

¹ ნეტარი ავგუსტინე. აღსარება. – წგნ.: საქართველოს ეკლესიის კალენდარი. თბ. 1983, გვ. 217.

² დანტე, ღვთაებრივი კომედია. თარგმანი კ. გამსახურდიასი. თბ., 1941, გვ. 383.

³ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 395.

⁴ უძველესი იადგარი. გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებელი დაურთეს ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა, ლ. ხევსურიაძმა. თბ., 1988, გვ. 439.

ნას, როგორც კატორლის დალი“.¹

ლექსში „გული“ (1919წ.) მეგობრად დასახული მტრის მიერ დაწყვეტილი ვარდები, „უსივრცო ბალი“ (ურწმუნო ადამიანის არასრულყოფილი ბუნება), დანგრეულ ქანდაკებებში ჩამარხული გული შეგვაგრძნობინებს ათეისტურ ეპოქაში დაკნინებულ სულს, ორიგინალური სახეა „უსივრცო ბალი“.

„მშვიდობის ნიგნში“ „მტერი მეორე“, მეგობრის ნიღბით მოვლენილი მტრის სატანური იდეოლოგია ებრძვის ჩვენს რწმენას, ადამიანურ ბუნებას, მუხანათური ხერხებით აგებს მახეს, აწყობს შეთქმულებას, ამღვრევს „წმინდა და ფერგამჭვირვალე წყაროს“, მიაქვს ჩვენი „უსუფთავესი ბალი“, ტყე, მისი მცდელობა თავიდან „ბალის წახდენით“ სრულდება, „ბალი არ ბალობს“. შემდეგ ხალხი გაიცნობიერებს თავისი უბედურების მიზეზებს, მიუბრუნდება ღმერთს და გადარჩება.²

გალაკტიონის მიერ დახატული ბალი „ფეერულია“, „ფანტაზმით მოსილი“.

ზოგჯერ დაკონკრეტებულია პრობლემა, ლოკალურია გარემო, ყურადღების ცენტრში ექცევა კოჯრის ქარი და ვერის ბალი, რომელიც „დავინწყებულია“ და „შავი ჩრდილი“ აქვს შემოვლებული: „ბალში, მოსილში ჩვენი ფანტაზმით, კოჯრით დაჰქროლა ქარმა დილისამ. მითხარი, გულო, რა ფერისაა, ესლა რომ შავი ჩრდილი ავლია, დავინწყებული ბალი ვერისა?“ (აივანზე).³

„დავინწყებული ბალი“ დავინწყებული ხალხია, „შავი ჩრდილი“ კი ბალის მოჩვენებითი პატრონის ავი ზრახვების მაუწყებელია.

ჩვენის აზრით, პოეტი ლოკალურს განაზოგადებს და ალეგორიულად გვიჩვენებს შავსიელი ხალხისთვის გამზადებულ ბოროტ ზრახვებს.

ლექსში „ლენინი“ „ღია ბალების“ მღელვარება, გრიგალი, მსოფლიო ნგრევა გვაუწყებს მოსალოდნელ უბედურებას: „მღელვარება ღრღინის ქალაქის ქალას: ჩავარდნილ თვალებს და ღია ბალებს... დახურულ კარებს გრიგალი ალებს... ახლოა დრო მსოფლიო ნგრევისა“.⁴

გრიგალისგან გაღებულ კარები და ღიად დარჩენილი ბალი დაუცველი ხალხის ასოციაციას ქმნის.

კარების თემა ერთ-ერთი უმთავრესია გალაკტიონის პოეზიაში.

კარების ჩაკეტვის, საზღვრების, განძის გალავნიან კოშკში მოთავსების შესახებ გვესაუბრება პოეტი პოემა „მშვიდობის ნიგნში“.

ნარინჯებით და იებით სავსე ბალისკენ მტერი მოიწვევს და კარი უნდა იქნეს ჩაკეტილი, ასეთია დედააზრი ლექსისა „მე შენს სინათლეს ვზოგავ“.⁵

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. II. თბ., 1993, გვ. 36-37.

² გ. ტაბიძე. თხზულებანი 12 ტომად. ტ. 11. თბ., 1973, გვ. 144-276.

³ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 323.

⁴ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 362.

⁵ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ ნიგნად. ნიგნი I, გვ. 472.

კარების მოხსნაში ალევორიულად საზღვრების მოშლა იგულისხმება (იმ ერთა ლიგას).¹

ბალის ოდნავ გაღებულ კარებიდან მოსმენილი ძველებური არყების შრიალი სულ „სხვა ცხოვრებისთვის“ აღვიძებს სულს: „მხოლოდ ხანდახან ქარი შეარხევს ოდნავ გაღებულ კარებს ბალისას, შრიალი გააქვთ ძველებურ არყებს, სხვა ცხოვრებისთვის თითქოს მალვიძებს“ (გ ზაში).²

„სხვა ცხოვრება“, ცხოვრება ღმერთის სახელია: „მე ვარ გზა, ცხოვრება, ჭეშმარიტება“ (იოანე, 14,6).³

ლექსში „მე ერთადერთი მქონდა ნუხილი“ უძველეს ბაღში დანთებულ ერთადერთ სანთელს ენაცვლება გრიგალი, კორიანტელი: „შორს ერთადერთი ენთო სანთელი უუძველესი ბალის ტოტებით, აქ კი გრიგალი, კორიანტელი და ტყე მშფოთვარე თავგამოდებით“.⁴

„უუძველესი ბალი“ უუძველესი, დიდი ნარსულის მქონე მშობელი ხალხის პარადიგმაა, ხოლო „ერთადერთი სანთელი“ – ღმერთია, რადგან ქრისტე არის „სანთელი ნათლისა“.⁵

გრიგალის, კორიანტელის მოძალება და ტყის მშფოთვარება ალევორიულად გვაუწყებს ბოროტების, უკეთურის მუქარას.

ლექსში „პირიმზე“ ქრება დარბაზები, ეცემა სვეტები, კუბო იით ივსება... სიზმარში „ნაქცეული სვეტები დგება“, რეალობაში კი „გაიყვეს ძმებმა მოხუცი ბალი და მწუხარება დამრჩა ასეთი“.⁶

სვეტი, ია მარიამის სიმბოლოებია,⁷ იის ადგილი კუბოშია, სვეტი ნაქცეულია (სხვაგან არის „კუბოებში შთანთქმული ცა“ – „სიკვდილი მთვარისგან“).

ძმები არიან ჩვენს „უფროს ძმად“ სახელდებული მოყვრის ნიღბით მოსული მტრები, ჩვენს ბაღში, მამულში წილდადებულნი. სწორედ ესაა პოეტის ნუხილის მიზეზი.

„მშობლიურ ეფემერაში“ ტყე გუგუნებს ამირანის სახელს, სასურველი იდეალის დაკარგვას.⁸

რწმენის იავარქმნას, ურწმუნო ხალხის ტრაგედიას გვიცნობიერებს ლექსი „შემოდგომა უმანკო ჩასახების მამათა სავანეში“.⁹

ზაფხულის (ზაფხული საღმრთო სახელია) წასვლასთან ერთად მოდის ფოთოლცვენის მაუწყებელი ნოემბერი, სასახლის ჩამქრალი ჭაღები,

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. II, გვ. 197.

² გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 201.

³ ახალი აღთქმა და ფსალმუნები, გვ. 213.

⁴ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 335.

⁵ ნევმირებული ძლისპირნი. გამოსცა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო გ. კიკნაძემ. თბ., 1982, გვ. 323.

⁶ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 274.

⁷ ტ. მოსია. საღვთისმშობლო სახისმეტყველება. ზუგდიდი, 1996, გვ. 124.

⁸ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 337.

⁹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 247.

„შავი თოვლი“ და უნუგეშობა: „ამ მაისს, ამ ივნისს, ამ ივლისს გადირეკს ნოემბრის ბალები, მსურვალე ვნებები გამივლის, სასახლის ჩაქრება ქალები... ვენვევი განდევნილ მამათა უმანკო ჩასახვის სავანეს, იქ შავი თოვლივით დამათოვს ქვარტლი და ბურუსი თავანის, ჯვარს ეცვი, თუ გინდა, საშველი არ არის, არ არის, არ არის“.

სასახლე, სანთელი საღმრთო სახელება.¹

ლექსში გაუქმებული ტაძრის ქვარტლი და ბურუსი „შავ თოვლთან“ ასოცირდება და ასე ხდება მინიშნება უღმერთობაზე, რასაც საშემოდგომო ბალების დაუძღურება, ურწმუნოების ტრაგედია მოჰყვლია.

ზაფხულის ნასვლას, შემოდგომას მოსდევს ბაღში, მდელოში გაძარცვულ ხეთა ფოთლების კვდომა, ნეშოს დაგროვება (მას გახელილი დარჩა თვალები).²

პოეტის სევდას ამძაფრებს ტკივილებიანი ბაღი, რაც კაცური ბუნების გატიალებას გამოუწვევია: „ფარულ ტკივილებით ბაღი დაბურუსი, ასეთ გრადაციით მიდის ფრთაზვიადი. ღამე – მარტოობის მტეენით დახურული, ფარდა იდუმალი, სარკე – იშვიათი“ (ფარულ ტკივილებით).

გალაკტიონის ლექსებში ხშირად ფიგურირებს „უცხო, უცხოეთი“ (რადგან არ მაქვს სამშობლო, რადგან არ მყავს არავინ, ისევ უცხოეთისკენ მიმაფრენენ ნავები) (მზადება გასამგზავრებლად),³ იძულებითი კავშირი უცხოთან: „ღამე უცხოეთში უნდა მეთია, როცა აზიიდან მოდის განათება, ათას საუკუნის მთელი ტრაგედია მოსდევს მოგონებას, როგორც ანათემა“.⁴

აზიის, აღმოსავლეთის განსაკუთრებულობის წარმოჩენას (დასავლეთის ღირსებების შეცნობასთან ერთად) უდიდესი ადგილი უკავია გალაკტიონის პოეზიაში.

ზემოსხენებულ ლექსში ჟონავს უცხოთან იძულებითი კავშირის ტკივილი, უცხოისი, რომელიც უძველესი კულტურულ-სარწმუნოებრივი ტრადიციების მქონე ერს ზევიდან უყურებს თავისი მრავალრიცხოვნების გამო.

„უცხოეთის ტყვეს“ ეზმანება ბაღი, ჯეჯილი, მთის ქარი, ტანჯავს ყოფნის სიზმარეულობა: „შორს ბაღი მოჩანს, მოჩანს ჯეჯილი, და ისევ ბაღი, ისევ მთის ქარი, მე ვდგავარ, როგორც ტყვე უცხოეთში, როგორც სიზმარში უცხო სიზმარი“ (მთვარე მთას ამოეფარა).⁵

ლექსში „ავდრის მოლოდინი“ „ქალწული“ (მარიამ ღვთისმშობელი) დაგვირგვინებულია „ნელ ლერწმებით და ვაზის მტევენებით“ (ვაზი ქრისტეს მეტაფორაა).

აქვეა ეპოქის ავბედითი ქარის (ათეიზმის) შიში, რწმენის გადარჩე-

¹ ტ. მოსია. საღვთო სახისმეტყველება. ზუგდიდი, 1995, გვ. 121.

² გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 256.

³ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 162.

⁴ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 181.

⁵ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 136.

ნის სურვილი და მებალის მოლოდინი: „ამ მნიფე მტევნებს დალენავს ქარი, მებალემ მოსვლა თუ არ ინება“.

„მებალის“ მოლოდინი ქრისტეს მოლოდინია.

არც უფლის დედაა პატივში, რომელიც მოაზრებულია დაჭრილი ღრუბლის სახეში: „...მთებს, ირმებს, შველებს, ხევს და ნაპრალებს ანუხებთ ღრუბლის მძიმე ჭრილობა“.¹

მშვენიერი ბალისა და მებალის დაკარგვა ყველა დანაკარგზე უფრო დიდი მსუხარების მომტანია: „მშვენიერი მახსოვს ბალი, მებალე მას არ თარგავს, დავკარგე და ვიგრძენი, რომ კარგი რამ დამიკარგავს“ (მელან-ქოლიური მოსიმღერე).²

ლექსში „შიში“³ პოეტმა საბჭოთა პერიოდის რეპრესიები, ურწმუნოება წარმოდგინა გამანადგურებელი ხოლერის სახით. მასში „ხეები ხმებთან“, ხე ღმერთის სიმბოლოა.

„მშობლიურ ეფემერაში“⁴ გადასხვაფერებულია ხეები, ზამთრისაგან წაშლილია ბილიკი: „ველარ ვცნობილობ მშობლიურ ხეებს, ზამთარს ბილიკი დაუტანია...“

ბილიკი საღვთო სახელია: „წავიყვან ბრმებს მათთვის უცნობი გზებით და მათთვის უცნობ ბილიკზე ვატარებ“ (ესაია, 42;16).⁵

ლექსის „ზამთარი“ ჩრდილოელ ყინულოვან მონსტრს მიემართება.

ლუციფერის სამშობლოში მსუხარებით შეპყრობილებს მეტი არჩევანი არა აქვთ და უძმობილდებიან ღამის ტყე-ველს, სადაც ნაზარეველი გაუჩინარებულა: „ჩვენ მსუხარებამ დაგვიძმობილა ღამის ტყე-ველი. არასდროს ჩვენთან იქ არ ყოფილა ნაზარეველი“ (სამშობლო შავი ლიუციფერის).⁶

„თოვლში“⁷ თუ „იისფერი თოვლი“ იდუმალის ხატებაა, იანვრის ძმობა, თეთრი ტყეების სიცივე სულს ყინავს და მარტოობას აძლიერებს: „თეთრი ტყეების მიმყვება გუნდი და კვლავ მარტო ვარ მე ჩემს წინაშე“. აქვე თოვლში დაცემულია ზამბახები, ზამბახები კი მარიამის სიმბოლოა.

ლექსში „ალეები თოვლში“ თოვლიანია ალვა (ალვა სიცოცხლის ხის, ანუ ღმერთის სიმბოლოა), აქვე თასი გაყინულია (თასი მარიამის სიმბოლოა). ლექსი უღმერთობის ტრაგედიას აფიქსირებს.⁸

„ათოვს გამვლელებს და გულცივ ბალებს, სად უნდა ნახო აქ თავის თავი“, ჩივის პოეტი ლექსში „რამდენიმე დღე პეტროგრადში“ და სისხლიანი რევოლუციით გათელილ რწმენას უკეთებს აქცენტს.⁹

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 197.

² გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 38.

³ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 337.

⁴ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 337.

⁵ ბიბლია. ორ წიგნად. წიგნი II, გვ. 105.

⁶ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. III. თბ., 1994, გვ. 313.

⁷ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 73.

⁸ ლ. სორდია. გალაკტიონ ტაბიძის სახისმეტყველებისა და მსოფლმხედველობის საკითხები. თბ. 2009, გვ. 31-40

⁹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 255.

ნისლიანი ტყე და ცხოვრების სიძნელე ასოცირებული ლექსში „სროლის ხმა მთაში“: „...ნისლს ათამამებს შემოდგომის ტყე, ცხოვრება ძნელი“ (სროლის ხმა მთაში).¹

„საშიშარი ღამის ტყე-ველი“, „მთების იარა“ და ღრიანცელში მავალი გემის სახეები იქცევა ყურადღებას ლექსში „რა ღრიაცელში ვიდოდა გემი“: „დალამდა, ნისლი გადეკრა შარას, ტყეს დაეფარა ღამის ბლონდები, მაგრამ გახედავ მთების იარას და უსათუოდ მოგაგონდები. რა ღრიანცელში ვიდოდა გემი, რა საშიშარი იყო ტყე-ველი, ყველგან, ყოველში მარხია ჩემი სულის ნაწილი შეუმჩნეველი“.²

გზა, შარა საღვთო სახელია (ესაია, 42;16). იგი ნისლიანია.

მთა მარიამის სიმბოლოა (დანელი, 2;34). მთების იარა უარყოფილ მარიამზე მინიშნებას იძლევა.

გემი, ძელი რწმენის პარადიგმაა.³

„დემონიურ სულის ლტოლვით გადვეველ მთებს და ტყეებს“, გვაცნობს პოეტი თავის დაუმორჩილებელ სულს (დღეთა გარდასულთა).⁴

ბაღში ქარისგან ატმის ყვავილებს გაძარცვა, დალამება, მზის ჩასვლა და მწუხრი უღმერთობის ტრაგედიას გვაცნობს ლექსში „ატმის ყვავილები“: „ბაღის ბილიკზე მივდივარ და თან გაძრცვნილ ატამთან ზღვები გროვდება, საღამოვდება და მზის ჩასვლასთან თანდათან მწუხრი მიახლოვდება“.⁵

ზამთრის, ყინვის, თოვლის საშუალებით პოეტი ხშირად ყინულოვან იმპერიას ახასიათებს, მის ათეიზმს უკეთებს აქცენტს.

„თოვლში“ ზამთრისაგან გადარჩენას ნატრობს, „ვარდებში“ კი ზამთრისგან თავდაღწეულია: „მე, ზამთრისგან ჯაჭვანყვეტილი ნაცნობ ბალისკენ მივემართები, სად ფერად უცხო, ყნოსვად კეთილი, ზამთარ და ზაფხულ ყვავის ვარდები“.⁶

პოეტისათვის „უახლოესია“ „უუძველესი ბალის სურნელი“ (მნოლი-არე).⁷

პოეტის იდეალია არა იავარქმნილი ბალი, როგორც ურწმუნო სულის პარადიგმა, არამედ მაისის, გაზაფხულის, ოცნებით და სიყვარულით მოსილი ბაღები: „ისევ მაისი მშვენიერ ბალთა, ისევ ოცნება და სიყვარული“ (ისევ ოცნება და სიყვარული).⁸

შადრევის თანხლებით წარმოდგენილი ბალი ნათელი სულის, რწმე-

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 143.

² გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 250.

³ ნეტარი ავგუსტინე. აღსარება, გვ. 519.

⁴ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 119.

⁵ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 112; ლ. სორდია. გალაკტიონ ტაბიძის სახისმეტყველებისა და მსოფლმხედველობის საკითხები, გვ. 99-113.

⁶ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. II, გვ. 20.

⁷ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 282.

⁸ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 293.

ნით სავსე ხალხის ალეგორიაა, რადგან შადრევანი საღვთო სახელია: „ეგ სიხარული, ეგ ღიმი, ეგ ბალი, ეგ შადრევნები...“ (გამონაკლისი).¹

„აფეთქებული ბალების“ სიხარულია ლექსში „ილიმებიან სახლები“.

„საახალწლო ეფემერაში“² პოეტს ეზმანება „ბალის მძიმედ აშადრევნება“, ანუ ბალი აუზით, შადრევნით, ე.ი. მორწყული და არა გამხმარი ბალი. „აშადრევნება“ ნეოლოგიზმია. ლექსში უხვად არის „ფეერიული“ სახეები, „ფანტაზმები“...

წარსულის ტრადიციების ქმედითი ძალით, გუშინდელის ინერციით მაინც დღევანდელი ბალი შენდება: „გუშინდელმა გაიარა გუშინა, წინანდელმა გული ვერ შეუშინა, დღევანდელ დღეს ბალი შემოუშენა: ეს დიდი დღე ახლა მას ეუბნება – ადამიანს დაემონა ბუნება“ (განიახლე, განიახლე!).

ლექსის რეფრენია „განიახლე!“.³

„ბალის შემოშენებასთან“ ერთად, პოეტს აინტერესებდა „ყვავილთ შემოშენება“.

სიყვარულთან წილნაყარია მთვარიან ტყეში დაცვარულ გზაზე მოარული პერსონაჟი ლექსისა „ქალაქისკენ“: „ის გამოვიდა ძლიერადრე, ვით სიყვარული, მთვარიან ტყეზე მიდიოდა გზა დაცვარული“.

სიყვარული ღმერთია (იოანე, 1;4,8).

მთვარე მარიამ ღვთისმშობელის სახელია.⁴

გზა და ცვარი ქრისტეს მეტაფორაა.⁵

ლექსში ღვთისნიერ ბუნების შვილთან გვინვეს შესვედრა, რომელიც ქალაქისკენ მიემართება და ახალ გარემოში გაუცხოებაა მისი ხვედრი: „ცხელი ქალაქის ქვაფენილმა მე ვერ მიშველა, როს უქუდო და ფეხშიშველა მივდიოდი და გამწარებით ვიმტვრევდი თითებს, ვინ გაგიგონებს, ვინ მოგხედავს, ვინ დაგამშვიდებს“.

და ისევე დედამინა, ბუნება ხდება ნამდვილი დედა...

პოემა „მშვიდობის წიგნი“ მოყვრის ნიღბით მოსული ქაჯი ემტერებოდა ბალს (ხალხს), მოჰპარა მას მშვიდობის წიგნი (რწმენა, ღმერთი), მაგრამ ათეული წლის წვალეების შემდეგ ტარიელმა იპოვა მთავარი განძი (რწმენა) და ბალს (ხალხს) დაეტყო წიგნის (ღმერთის, რწმენის) კეთილისმყოფელი გავლენა, რაც ასეა გამოხატული: „...კვლავ ძველი შრიალებს ბალი და ძველი დალი წიგნების აზის“.

ლექსში „უცდიან ახალ მიქელ-ანჯელოს“⁶ „...სიყვარულით სუნთქავს ტყე-ველი, აღგზნებულ გულის ალერსისა“ „მზე ულეველი“.

სიყვარული, მზე საღმრთო სახელებია.

„ღმერთი სიყვარულია“ (იოანე, 1; 4,8).

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 39.

² გ. ტაბიძე. რჩეული. თბ., 1977, გვ. 101.

³ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. III, გვ. 283.

⁴ უძველესი იადგარი, გვ. 124.

⁵ ტ. მოსია. საღვთო სახისმეტყველება, გვ. 121.

⁶ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. II, გვ. 161.

„მზე და ფარია უფალი ღმერთი“ (ფს. 84;12).

პოეტის ბედნიერების საზომია ვარდებიანი ბალი, ანუ რწმენის ერთგული ხალხი: „სანამ არ გადამჭკნარან ბალში ვარდთა ბარდები, მიწა, ნუ გეცოდები, ცაო, მუ გედარდები“ (სანამ არ დამსხვრეულან).¹

გალაკტიონს გამუდმებით აწამებდა ზამთარი, ყინვიან-თოვლიანი ზამთრის სამეფო, სულის მზაფრავი მისი სატანისტური იდეოლოგია, ხოლო თავისუფლების განცდისას „ზამთრისგან ჯაჭვანყვეტილია“, ნაცნობ ბალში კი ზამთარ და ზაფხულ მოყვავილე მარადიული ვარდები (ღმერთი) ეგულება. თუ უღმერთობა სილაში მოქცეული ვარდის განცდას ბადებდა, სულიერი გასხივოსნების მომენტში უწვიმარი რიჟრაჟის ვარდით მზიანია: „მე ზამთრისგან ჯაჭვანყვეტილი, ნაცნობ ბალისკენ მივემართები, სად ფერად უცხო, ყნოსვად კეთილი, ზამთარ და ზაფხულ ჰყვავის ვარდები... როცა მზიანი იყავი ისე, როგორც უწვიმარ რიჟრაჟში ვარდი“ (ვარდები).²

„შერიგებაში“ დიადი, შემოქმედებითი ყოვლისშემძლეობით გამორჩეული სული ყველგან მზეს, შეყვარებულ და მეოცნებე ბალს ჭვრეტს, რომელიც მყინვართან ერთად მაისის ალით აზამბახებულია: „დღეს ყველგან მზეა. ახლა ამ ბალებს და მყინვარს, მაღალ ზრახვათა მეფეს, მაისი ალით აზამბახებს, ვით შეყვარებულს და მეოცნებეს“.³

ორიგინალური, მიგნებული სახეა შეყვარებული და მეოცნებე ბალი, ანუ ამალღებულზე, დიადზე, უზენაესზე ორიენტირებული ხალხი.

კიდევ უფრო იდუმალი, ენიგმებით სავსე ლექსია „გობელენი“;⁴ რომელიც სავსეა მარადიული ზეცის ხილვებით: „იქაური ცა ფოთლით ქსოვილი, ლაჟვარდ თვალთაგან გადასულ ნამით, მოველი, ღამეს და შენ სულამით. ჩემს მკვლელ – მიუვალ ღამეს მოველი!“

გალაკტიონი ქმნის ზეცის სახის ვარიაციებს: ლაჟვარდის თვალი, თვალეები შეკრული კამარის...

ცვარი, ნამი, რომელიც ლაჟვარდის თვალიდან მონვეთავს, მხოლოდ უზენაესის სიმბოლო შეიძლება იყოს.

„ვიქნები ცვარი ისრაელისთვის, აყვავდება, როგორც შროშანი და ლიბანივით გაიდგამს ფესვებს“ (ოსია წინასწარმეტყველი, 12;11).

სულამითი სოლომონ მეფის მისტიკური სიყვარულია.

„მკვლელი და მიუვალი ღამის“ ლოდინი ღმერთის ლოდინს გვაგონებს.

შემდეგი სტრიქონების „ალერსთა უხმო ველი, ნისლის წამოსასხამი, თრობა ღამის ღამით, „უხილავ გზებით“ უზენაესის ხილვის ექსტაზი შეიძლება იყოს.

გვაგონდება მოსეს შესვლა ნისლში, როცა მას მოუწოდა უფალმა.

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 385.

² გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 284-285.

³ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 53.

⁴ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად. წიგნი I, გვ. 81.

„ხეების ხელები“ მთვარით და ცვარით მოჩანს, ბალი კი „მთვრალია“ (შდრ. ფიქრით თრობა, ღვინით უღვინოდ თრობა – ღვინო კი უფლის სახელია): „ტყის პირად, როცა ხეების ხელებს დაეკიდება მთვარე და ცვარი, დამთვრალი ბალი გაშლის გობელენს...“

ლექსის ლირიკული გმირი მისტიკურ ექსტაზშია გადასული, რეალობა კი სრულიად საპირისპიროა, შემოდგომის ცა დამწვარია (შდრ. ზეცის ნგრევა, ტალახიანი და ჭორფლიანი ცა, კუბოებში ჩასვენებული ცა), უჩინარი ჭკნობის ალი იგრძნობა ყველგან, რაც სასიკვდილო განცდას იწვევს: „შემოდგომის ცა ასე დამწვარი, უჩინარ ჭკნობის ალთა დარევით, ტბას დავეცემი უხმოდ, მკვდარივით!“ (გობელენი).¹

ლექსში რამდენიმე აქცენტის მატარებელი სახეა: ღამე, მიუვალი ღამე, ღამის ღამე, უხილავი გზები, იქაური ცა, ლაჭვარდის თვალის ნამი, უჩინარი ჭკნობის ალი, ...შემოდგომის დამწვარი ცა, ანუ ორგვარი რეალობაა დანახული – სულისმიერი და ფაქტიური.

„ფარდების შრიალში“² „შავ იდუმალეზას“ „სურს მოიტაცოს გაზაფხული“, მაგრამ „ბალი ედარება ცისფერ მოგონებას“.

ლექსში „ძალა-იარაღი“³ „დაუკრეფელი სიცოცხლის ბალის“, დაკარგული ედემის სევდაა, რაც ევასა და ადამის შეცოდების შედეგია.

ედემის ბალი დაიკარგა პირველი ადამიანების ურჩობის გამო, მაგრამ პოეტს არასოდეს გაუწყვეტია მასთან კავშირი და ამიტომაც ამბობს: „...მინც გათენებამდე არ ვგრძნობ უედემობას“ (ბრძოლა ღმერთთან).⁴

„მშვენიერი ბალები“ „ფიქრების ფონით“ ფიგურირებს ლექსში „ოქრო“.⁵

„მშვიდობის ნიგნში“ „ზეციური ბალი“ გვხვდება. „ზეციურ ბალის ზედმეტი ბარგი“ უნოდა ანგელოზმა ტარიელს თავიდან, მერე კი მისი იდუმალი ზრახვები ამოიციხო და მადლობა გადაუხადა „მშვიდობის ნიგნის“ პოვნისთვის.

გალაკტიონის შემოქმედებაში პოეზიის სიმბოლოც არის ბალი, სადაც „დაუღვეველი ვარდები“ ხარობს, თვით პოეტი კი თავისი შედევრებით მილიონებში ხელისმრეველია: „ოცნების მდიდარ ბალში შევედი, ვარდები დამხვდა დაუღვეველი, ვიყავ ამაყი და უძლეველი – მილიონებში ხელისმრეველი“ (მილიონებში ხელისმრეველი).⁶

ვარდებიანი ბალი უზენაესი იდეალია: „სანამ არ გადამჭკნარან ბალში ვარდთა ბარდები, მინავ, ნუ გეცოდები, ცაო, ნუ გედარდები“ (სანამ არ დამსხვრეულან).⁷

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 195.

² გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I, გვ. 196.

³ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. III, გვ. 127.

⁴ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ ნიგნად. ნიგნი I, გვ. 97.

⁵ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ ნიგნად. ნიგნი I, გვ. 393.

⁶ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. III, გვ. 189.

⁷ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ ნიგნად. ნიგნი I, გვ. 385.

ოცნების ბალით დაჭრილი გედის სახეში გვეცნაურება პოეტი ლექსში „სილაჟვარდე ანუ ვარდი სილაში“: „აჰა, მოვედი, გედი, დაჭრილი ოცნების ბალით, შეხედე, დასტკბი ყმანვილურ ბედის დაღლილ ხელებით, ნამებულ სახით“...

გალაკტიონის პოეზიაში ყურადღებას იქცევს ვარდის სული, გემების სული, ჭალების სული (*მოდის ჭალების სული მცურავი*).¹

სიცოცხლის მარადიულობა, მოვლენათა მონაცვლეობა ტყის სახის გამოყენებით გაიაზრება: „ტყეს არასოდეს სიცოცხლე არ გამოეცლება გრიგალის მიერ მჭკნარ ფოთლების ძირს ჩამოგდებით“ (*იცოცხლე კიდევ ას ნელინადს*).²

„ფოთლები დროსთვის გვიდარებია“, ასეა განცდილი დროის სწრაფწარმავლობა (*აივანზე*).³

ბალის, ტყის ფონზე განიცდება სიყვარული (აუზისაგან).

ლექსში „ყოფილა მწარე დღეები“⁴ „შუქმიუვალ დღეებს“ „ედემთა მსგავსი“ დღეები ენაცვლება, გადალეკილ, ნაშლილ ბალებს – „გამარჯვებათა ბალები“: „ყოფილა მწარე დღეები, შუქმიუვალ დღეები, გადალეკილან, ნაშლილან ამ ქვეყნის სამოთხეები, კვალად მოსულან დღეები, ედემთა მსგავსი დღეები, გამარჯვებათა ბალები, ვარდები, ორხიდეები“.

„ანძების ტყე“ პოეტის ხილვებით სავსე სულს გვიხატავს: „ადევნებული მთვარის მაზარით ანძების ტყეში ლანდები ქრიან“ (*ღურჯი ხომალდი*).

ყურადღებას იქცევს „ტყის წელი“, „საუკუნეთა ტყე“ (*პოემა ვეფხვისა*).

განუმეორებელი ხედვითი სახეა: „ერთი ღამისებრ ტყე არის, ყრუ, წინ განვდილი ნიკაპით“ (*იმ ბილიკით*).

ტყე არის თეთრი, ყრუ, ტკივილიანი, სიყვარულიანი, ბნელი...

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ ნიგნად. ნიგნი I, გვ. 101.

² გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. III, გვ. 254.

³ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. III, გვ. 378.

⁴ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. III, გვ. 148.

LUARA SORDIA¹

GARDEN IN POETRY OF GALAKTION TABIDZE

In poetry Galaktion Tabidze have multivalued sense of the garden and the tree, this image has a social, religious, political aesthetic overtones. In both the bible and religious poetry and art of Galaktion Tabidze there are two kinds of gardens: the heavenly an earthly, heavenly garden and vineyard is a symbol of Christ. On unfaith people indicates dry dead spoiled garden (book of peace, saved flags). Illumined by the Christian faith people means in the garden with candles and in the ancient garden having print stamp (book is divine symbol word), in love the garden, spring garden, irrigated garden. Gardener is the name of Christ in verse "In anticipation of bad weather". In verses of Galaktion divine names are: tree of existence, fir-tree, palm.

---

¹ *Luara Sordia* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ელენე ჯაველიძე¹

დივანის ლიტერატურის პოეტიკა იაჰია ქემალის ლირიკაში

თურქი პოეტის იაჰია ქემალის (1884-1958) ლირიკა ახალი თურქული მწერლობის განსაკუთრებულ, გამორჩეულ მხატვრულ ფენომენად არის მიჩნეული. მისი შემოქმედება რამდენიმე უმნიშვნელოვანესი პლასტიკისგან შედგება. პოეტის მხატვრულ ნაზრევში აირეკლა როგორც დასავლური მწერლობის, კერძოდ, სიმბოლიზმისა და ნეოკლასიციზმის პოეტური კულტურისა და ესთეტიკის ელემენტები, ასევე გამოსჭვივის კლასიკური დივანის ლიტერატურის მხატვრული აზროვნებაც.

იაჰია ქემალმა პარიზში ცხრა წელი გაატარა. იგი საფუძვლიანად გაეცნო ფრანგულ პოეზიას, ვიქტორ ჰიუგოსა და პარნასელების შემდეგ სიმბოლისტიკის შემოქმედებით იყო გატაცებული. როგორც პოეტის ახლო მეგობარი აბდულჰაქ შინასი აღნიშნავს, იაჰია ქემალი ცდილობდა დაკავშირებოდა თავის სათაყვანებელ პოეტებს; ამ მიზნით იგი ლონდონში ჩავიდა აბდულჰაქ შამიდთან, ჟან მორეასის წრეში შევიდა.² იაჰია ქემალი ჟან მორეასს თავის „დიდ მასწვლებელს“ უწოდებდა.³

როგორც ცნობილია, სტეფან მალარმე აცხადებდა: ლექსი აზრებით არ იწერება, ის სიტყვებით იქმნებაო. ამ შეხედულებას იაჰია ქემალიც იზიარებდა და აცხადებდა: „ლექსის ნამდვილი სუბსტანცია აზრი არ არის, სიტყვაა“. იაჰია ქემალმა ლექსის ყოველ პნკარში განხორციელებულ შემოქმედებით პრინციპს „შინაგანი კეთილმოვანება და ჰარმონია“ უწოდა, ამგვარი ფორმით შექმნილ ლექსს კი 1913 წელს „წმინდა პოეზიის“ ან „გემოვნებიანი ლექსის“ სახელი დაარქვა.⁴ მისი წარმოდგენით, „ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ელემენტი პნკარში ტალღოვანების შექმნაა. ჭეშმარიტი ლექსის სხვადასხვა ნაწილი ერთმანეთს ავსებს და ერთიან მთლიანობას ქმნის“.

¹ ელენე ჯაველიძე – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² Ş. Kurdakul. Çağdaş Türk Edebiyatı. Meşrutiyet Dönemi. İstanbul, 1986, გვ.178.

³ A. Ayda. Yahya Kemal'in Fikir ve Şiir Dünyası. Ankara, 1979, გვ. 35.

⁴ Y. Kemal. Edebiyata dair. İstanbul, 1984, გვ. 9-21.

პოეზიისა და მუსიკის დაახლოების კონცეპცია, ლექსის, როგორც სპეციფიკური მუსიკალური ნაწარმოების, პრინციპები ჯერ კიდევ სიმბოლიზმის ავანგარდულმა ფრთამ ბოდლერის, ვერლენის, მალარმეს სახით ნათლად გამოხატა. ლექსის შინაგანი ჟღერადობის, ჰარმონიის პრინციპები არც თურქული სიმბოლიზმისთვის არის უცხო.¹ თუმცა, იაჰია ქემალის „წმინდა პოეზიის“ კონცეფციის ავტორად² და მის გამორჩეულ დამცველად არის მიჩნეული.³ პოეტი აღნიშნავდა, რომ მან ოქროს კვეთის პრინციპზე აგებული ლექსის მთლიანობა მორეასისგან შეითვისა.

„სიმბოლიზმის მანიფესტის“ გამოქვეყნებიდან (1886) ექვსი წლის შემდეგ მორეასი 1891 წელს „ფიგაროში“ ნეოკლასიციზმის პროგრამულ მანიფესტს აქვეყნებს. მორეასის განმარტებით, სიმბოლიზმი მოკვდა, იგი მოუწოდებდა პოეტებს დაბრუნებოდნენ კლასიციზმს, ფრანგული ლიტერატურის საფუძველს, რომელიც პარნასელებმა, რომანტიკოსებმა და სიმბოლისტებმა შერყვნეს. აუცილებელად მიაჩნდა ხმელთაშუა ზღვის კულტურის აღდგენა, მას სწამდა, რომ, სწორედ აქედან უნდა დაწყებულიყო ნამდვილი ხელოვნების აღორძინება, რომელსაც იგი „რომანულ სკოლას“ უწოდებდა.

მართლაც, ნეო-კლასიციზმის უმნიშვნელოვანესი პოსტულატი ანტიკურ კულტურასთან კავშირი, მითოლოგიური ხატების, მოტივების, თემებისა და სიუჟეტების გამოყენებაა. ნეო-კლასიციზმი ანტიკური კულტურის მემკვიდრეობას აღიქვამს არა როგორც ესთეტიკურ იდეალსა და სტილის ნიმუშს, არამედ როგორც მასალას, რომელიც ჩართულია უახლეს მხატვრულ-ესთეტიკურ ძიებებში, რომელიც ყოფიერების „მარადიული“ პრობლემების დასმის საშუალებას იძლევა.

იაჰია ქემალმა ჟან მორეასი 1910 წელს კაფე „ვაშეტში“ გაიცნო. მათი საუბრები იმდენად მრავლისმომტანი აღმოჩნდა იაჰია ქემალისთვის, რომ ორი წლის შემდეგ სტამბოლში დაბრუნებული ქემალის ნარმოჩინდა, როგორც „Ecole Romane“-ს წევრი და ნეო-ელინისტი. მის გონებაში „ბერძნული სასწაულის“ ხორცშესხმის სურვილი იყო. ლექსის ვერსიფიკაციაში სიახლის შემოტანა: არუზის საზომის ალექსანდიული ლექსის ზომით შეცვლა ან, სულ მცირე, მათი დაკავშირება იყო. მას სურდა ჰომეროსის დარი პნკარები ენახა თურქულ ლექსში, ბერძნული ხელოვნების შესატყვისი „თეთრი და შიშველი მშვენიერება“ გადმოეტანა, ნეო-გრეცისტული გემოვნების ახალი პოეტური ხელოვნება შეექმნა. ერედიას სონეტების საფუძველში არსებული ბერძნულ-ლათინური კულტურის შემეცნების სურვილი ჟან მორეასის გაცნობის შემდეგ ცხოველ ინტერესში გადაეზარდა. იაჰია ქემალის აღნიშნავდა, რომ მორეასისგან მან სიმეტრია, პროპორცია და ზომიერება შეისისხლხორცა.

ცნობილია, რომ ჟან მორეასმა და შარლ მორომ ძველი ფრანგუ-

¹ Ah. Haşim. Bütün Şiirleri. İstanbul, 1999, გვ. 69-77.

² V. Eralp. Yahya Kemal. İstanbul, 1960, გვ. 34.

³ Ah. Kabaklı. Türk Edebiyatı. İstanbul, 1994, გვ. 441.

ლი ლექსის არქიტექტონიკა აღადგინეს და ამგვარად შექმნილ პოეზიას „ნეოკლასიციზტური“ უწოდეს, მაგრამ ამ ტიპის მცდელობა უფრო ადრე პოლ ვერლენს ჰქონდა. მან „ნატიფი დღესასწაულები“ XVIII საუკუნის ფრანგულ ენაზე შექმნა. იაჰია ქემალმა დივანის პოეზია სერიოზულად შეისწავლა, შექმნა დივანის პოეზიის შესატყვისი ლაზელები, შარქი და მუსამათები. პოეტი აღნიშნავდა, რომ მას ამაში ვერლენის „ნატიფი დღესასწაულები“ დაეხმარა.¹

იაჰია ქემალის პოეზიაში ნეოკლასიციზმი ვლინდება დივანის ლიტერატურის პოეტური ენის გამოყენებაში, მაგ., „სელიმნამეში“ სულთან იავუზ სელიმის პერიოდის ოსმალურია, აშკარად თვალსაჩინოა „ტიტის ეპოქის“ ნედიმის პოეტური ენის ზოგიერთი ნიშან-თვისება.²

შეიძლება ითქვას, რომ თურქულ მწერლობაში თავისი როლის თვალსაზრისით იაჰია ქემალის შემოქმედება კლასიკურია. „საზომის, რიტმისა და ფორმისადმის, ლექსში ბგერის წარმართველი როლით პნკარის აგებულებისა და ლექსის მთლიანობასთან დაკავშირებულ უამრავ სიახლესთან ერთად ტრადიციასთან კავშირით უნიკალური უნივერსალური მანერა გვერდზე რომ გადავდოთ, მის ლექსებში არსებული ინდივიდუალური მითითაც ჩვენს კლასიკაშია, – თვლის აჰმედ ჰამდი თანფინარი.³ ეს მითი „რინდის“ ცნებაშია შეგროვილი. დივანის ლიტერატურაში რინდის თემატურ რკალს ცენტრალური ადგილი უკავია. აღმოსავლელი პოეტების უმეტესობა თავს რინდად წარმოაჩენს.

რინდები განეკუთვნებოდნენ სუფიზმის წიაღში აღმოცენებული მელამეთური ორდენის განშტოებას. ისლამში ორი გზაა გამოკვეთილი: ზაჰირი (ეგზოტერული), რომელიც ორთოდოქსული წესების ზედმინევენით შესრულებას მოითხოვს და ბათინი (ეზოტერული მიმართულება), რომელიც ადამიანის სრულყოფისა და ღმერთის შემეცნების ერთადერთ საშუალებად მიიჩნევს სიყვარულს, შინაგან სრულყოფას, ექსტაზურ ხილვას. ამდენად, ზაჰირი წარმოადგენს შარიათის კანონებზე დამყარებულ ორთოდოქსულ ისლამს, ხოლო ბათინი კი აღმოსავლურ მისტიკურ დოქტრინაზე აღმოცენებულ სუფიზმს.⁴

სუფიურ-მელამეთური მსოფლმხედველობის მატარებელი რინდები ამქვეყნიურ ღირებულებებს მნიშვნელობას არ ანიჭებენ, საყოველთაო წესებს არ იცავენ. პირიქით, მათი რწმენით, შარიათის მიმდევრები მხოლოდ გარეგნულად ეთაყვანებიან ალაჰს, მათ გულელები კი ღმერთის სიყვარული არ არის. მათი ასკეტიზმი მხოლოდ მოჩვენებითი თვალთმაქცობაა, რომელიც მიმართულია იმისაკენ, რომ ხალხის თვალში განდიდნენ. რინდებისთვის კი ყველაფერი სხვაგვარად არის. ის, რაც შარიათით მიღებულია: სალოცავად მეჩეთში სიარული, ალაჰის სახელების

¹ N. Sami Banarlı. Yahya Kemal Yaşarken. İstanbul, 1960, გვ. 49-50.

² N. Sami Banarlı. Eski Şiirin Rüzgariyle, İstanbul, 1974, გვ. 12.

³ Ah. Hamdi Tanpınar. Yahya Kemal. İstanbul, 2005, გვ. 120.

⁴ ელიზ. ჯაველიძე. ფუთუჟეთი – სულიერ-რანდული ძმობა. თბ., 2010, გვ. 112.

გაუთავებელი წარმოთქმა (ზიქრი), მექასა და მედინას მოლოცვა (ხაჯი) და სხვ. მათთვის მხოლოდ გარეგნულ ეფექტზე გათვლილი რიტუალია.

რინდები ებრძვიან პიროვნულ ეგოს (ნეფსს), ამიტომ ლოცულობენ მალულად, განმარტოებით, არავის აჩვენებენ, თუ რაოდენ მორწმუნენი არიან. ცდილობენ ჩაკლან თავიანთ თავებში განდიდების სურვილი; ამიტომ, ზებუნებრივს, სასწაულებრივს ემიჯნებიან. პირიქით, მათ სურთ საზოგადოების თვალში დამდაბლდნენ, ხალხის ზიზღი გამოიწვიონ. ამ მიზნით, არც ეპატაჟს გაურბიან: ბაზრებში სახალხოდ სვამენ, გამომწვევად იქცევიან, იქვე წვებიან მტვერსა და ჭუჭყში და სძინავთ, შეგნებულად აღვივებენ ხალხში უკმაყოფილებას, არღვევენ მუსლიმურ ნორმებს.

სპარსული პოეზიის გავლენით, თურქულ ლიტერატურაში შემოდის რინდის ხატი, რომელიც სამიკიტნოს (ნგრეულეთის) მუდმივი სტუმარია. მწერალთა ხედვით, სამიკიტნო – ტაძარს, მიკიტანი – შეიხს, ღვინო – ცეცხლს არის შედარებული. დივანის მისტიკურ-სიმბოლურ სახისმეტყველებაში ღვინო ღვთაებრივი სიყვარული, სამიკიტნო სიყვარულის გასაღვივებელი სავანე, მიკიტანი კი სრულყოფილი, უნაკლო მოძღვარია. ღვთიურ სავანეში სიყვარულისა და სიმშვიდის ფიალებს მიკიტნის სამსახურში მყოფი მერიქიფეები დაატარებენ. იაჰია ქემალისთვის ბოლო ამგვარი ნაღიმი „ტიტის ეპოქაში“ (XVIII საუკუნის დასაწყისი) შედგა: „ის მერიქიფე გავიცანი „ტიტის ეპოქის“ დაცემამდე რომ იყო – ბოლო ფიალის ეპოქის“. მართალია, ღვთიური სხივით ისევ ივსება ხელდასხმულთა ტაძარი, მისი შეიხი (მიკიტანი) კვლავ იძლევა სიცოცხლის მომნიჭებელი სითხეს, მაგრამ მაცოცხლებელი წყალი აღარავის სურს: „მიკიტნის სადგომიდან მომდინარე მაცოცხლებელი წყალი ქვეყანაში ან უკვე ამაოდ იღვრება“.

აღმოსავლეთის ნგრევაზე, მთელი თეოლოგიური წყაროების დაშრეტაზე, ადამიანის ზნეობრივ გაპარტახებაზე მეტყველებს ლექსი „მიძღვნა“. პოეტი სანუკვარ აღმოსავლეთს ეძებს, ვერ პოულობს, შემდეგ აღმოსავლეთის იდეალურ ხატს – რინდის მითოლოგიზირებული პორტრეტით წარმოაჩენს. შენუხებული, გაოგნებული მიმართავს რინდს: სადა ხარ? სადაა ის, ათასობით ადგილას რომ იყო მელამეთის სავანე? და ასკვნის: „მელამეთი ჩაქრა აღმოსავლეთის ყოველ ადგილზე!“. ნათელია, რომ პოეტი ეძებს იმ ღირსებას, სულიერ სინმინდეს რინდს რომ ჰქონდა, ადამიანებში ზნეობრივი ამაღლების სულსკვეთებას რომ აღძრავდა. ლექსის კვინტესენცია სწორედ აქ არის გამოვლენილი.

ფრანგი პოეტის, ერედისა, გავლენით იაჰია ქემალმა ძველი ბერძნული მითოლოგია და მწერლობა შეისწავლა. ერედისა ისტორიულ-მითოლოგიურ ბალადებსა და იაჰია ქემალის ამავე ხასიათის ლექსებს შორის ერთი მნიშვნელოვანი განსხვავებაა თვალში საცემი: ერედისათან ლექსის მხატვრული გამოსახულება, შეიძლება ითქვას, გვერდიდან არის წარმოდგენილი, ნათლად ჩანს, რომ პოეტი შეგნებულად არის დისტანცირებული, იაჰია ქემალთან კი ყველაფერი სხვაგვარად არის, ლექსი

ისეა აგებული, რომ ყველგან მისი პოეტური „მე“ არის გამოვლენილი. „აბდულჰაქ ჰამიდის ლაზელის“ ენა შეგნებულად არის დაშორებულ თანამედროვე თურქულს და მასში დივანის პოეტიკისთვის ნიშანდობლივი სიტყვათშეთანხმებები, შედარებები გვხვდება. პოეტი ამბობს:

*„დედამინის ნანგრევებში არც მეფეები ვართ და არც მონები,
მხრებზე აბით რინდი, მოხეტიალე ლატაკები ვართ.
მოხუცი და ახალგაზრდა ზაფხულ ზაფხულ მივემგზავრებით,
ყოველ წამს ჯემის კარავით მდელის სამფლობელოში ვართ.
დავწეხით მაღალი კვიპაროსების ქვეშ ბედნიერნი,
დედამინის ამ ჟრიაშის ბუნებრივ სუფრაზე ვართ.
წამში იწვის, ფერფლად ვერ იქცევა გულის ღამე მოციაგე ლალი,
წამში სმა-ჭამით უსხეულო გავხდით.
ამ სამყაროში მოგ ზაურობით მიზნისთვის არ მიგვიღწევია,
სატრფოსთან ერთად ღვინით ბოლო დღეს, ეი, სიკვდილო, შენში ვართ“.*

პოეტი ხუთ ბეითში (ბეითი ორპნკარედია) რინდობის ინსტიტუტის ძირითად მახასიათებლებს იძლევა; ისმაილ ჰაბიბ სევუქის აზრით, ლექსში რინდის შვიდი-რვა დახასიათებაა;¹ აჰმედ ჰამდი თანფინარის მიხედვით, „იაჰია ქემალი ისე, რომ არ ჩაეფლოს თვლაში, რინდების სამყაროს ოცამდე ერთად შეგროვილი მოტივით აყალიბებს.“² სამწუხაროდ, ორივე მკვლევარი შემოიფარგლა მხოლოდ ფაქტის კონსტანტირებით და ის მეტ კონკრეტიკას საჭიროებს.

ვნახოთ, როგორ წარმოგვიჩენს რინდის ხატს პოეტი: რინდს უხეში, იაფასიანი ქსოვილისგან შექმნილი თალხი სამოსი – „აბა“ – აცვია, აბას ყარიბობის ინსტიტუტის მიმდევარი დერვიშები იცვამდნენ, მათ ქონება არ გააჩნდათ, ისინი გამოდნენ ვაკუფების, ანუ ხელისუფლების მიერ გამოყოფილი ქონების ხარჯზე ცხოვრებას. აღსანიშნავია, რომ სიტყვა „fakir“-ს თანამედროვე თურქულ ენაში ღარიბის მნიშვნელობა აქვს, ხოლო ოსმალურში მას მოხეტიალე დერვიშის გაგებაც გააჩნია. სწორედ ამას უსვამს ხაზს პოეტი. რინდები გამოდნენ „განსხვავებული“ სამოსის ტარებას, რომელსაც სხვადასხვა ორდენის წარმომადგენლები იცვამდნენ, რათა ამით თავიანთი გამორჩეულობა ეჩვენებინათ. მოხეტიალე დერვიშს – რინდს – სიღარიბის აღთქმა აქვს დადებული, მისთვის არც ქონებას და არც ძალაუფლებას მნიშვნელობა არა აქვს. ამას გარდა, რინდი არ გახლავთ ასკეტი ბერი, იგი არ ეწევა თვითგვემას, არ გაურბის ამქვეყნიურ სიამოვნებებს. მიირთმევს ღვინოს, რათა მოსწყდეს რეალობას და ღვთაებრივ ექსტაზს მიეცეს, ღმერთის სიყვარულით დატკბეს, ეზიაროს ამას. ამ დაქცეულ და გავერანებულ სამყაროში მას არც მეფობა სურს და არც – მონობა. რინდები მხოლოდ შინაგანი სინმინდით და რწმენით ღმერთთან ერთობას, მასთან გაერთიანებას ცდილობენ. მათ

¹ İ. Habib Sevuk. Yahya Kemal için Yazılanlar. C. 1. İstanbul, 1998, გვ. 372.

² Ah. Hamdi Tanpınar. Yahya Kemal, გვ. 122.

არც სიკვდილი აშინებთ, რადგან ყოველი შინაგანი თვითჩაღრმავების პროცესში მათი ინდივიდუალობა კვდება და მარადიული „მე“-ს – ღმერთის – ერთარსებობაში გადადის.

სუფიზმის, როგორც არსებითად ეზოთერული დოქტრინის, უმთავრესი პოსტულატი სწორედ ეს არის: ორობიდან ერთარსებობაში გადასვლა. ღმერთი ზღვაა, ადამიანი კი ამ უკიდევანო ზღვის წვეთი, განა შეიძლება წვეთს თავისთავადი არსებობა ჰქონდეს? – ფიქრობენ სუფი მისტიკოსები, მელამიები, რინდები. დოქტრინა: „მე ვარ ჭეშმარიტება“, „მე ვარ ღმერთი“ ნიშნავდა ინდივიდუალურ მეობაზე უარის თქმას და, ღმერთის არსებობის გარდა, სხვა ყოფიერების სრულ უარყოფას. ეს კი მუჰამედის დოგმატებს ეწინააღმდეგობოდა და გაუგონარ მკრეხელობად აღიქმებოდა. „ენელჰაქის“ („მე ვარ ღმერთის“) მთქმელებს სასტიკად უსწორდებოდნენ: ახრჩობნენ, ცოცხლად ტყავს აძრობდნენ და წამებით ხოცავდნენ.

იაჰია ქემალისთვის ღმერთის (სატრფოს) სიყვარულში თავდაკარგული ყოველი ადებტი ჰალაჯი მანსურის გზას აგრძელებს. ცნობილია, რომ „ფენას“ მდგომარეობაში მყოფმა მანსურმა თავისი არარსებობა შეიცნო, მის მიერ წარმოქმული „მე ვარ ღმერთი“ კი მხოლოდ ღვთის სიტყვა იყო, მასში მანსურის არაფერი ერია. პოეტი ამ ურთულეს მონამეობრივ გზაზე გვესაუბრება: „შეერთდეს სული სატრფოსთან (ღმერთთან) ამაღლებული ენელჰაქის ხმით, ჩათვალონ, რომ შარიათმა კიდევ ერთი მანსური ჩამოახრჩო“.

დავუბრუნდეთ ისევ ლექსს: ღმერთთან შეერთების, მასში განივთებისთვის გაზაფხულზე მოხუცი და ახალგაზრდა, დიდი თუ პატარა ქალაქს ტოვებს და ბუნებაში გადის. შთაბეჭდილებას ამძაფრებს მინდორში გაშლილი მითიური ჯემის – ჯემშიდის – კარავი. ცნობილია, რომ აღმოსავლურ მითოლოგიაში დიონისეს ლეგენდარული ორეული ჯემშიდია, მან შექმნა ღვინო და სასმელი. ჯემის კულტის მიმდევარი რინდები მალალი კვიპაროსების ქვეშ წვებიან და ღამის იდუმალი ნადიმიც იშლება, ეს არ არის მოკვდავთა სუფრა, ამ სუფრაზე რინდების ეზოთერული ნადიმი იწყება: ღმერთის სიყვარულით იწვის მათი სხეული, „იაგუნდად“ ნოდებული გული. აქაც ხაზგასმულია ის, რომ რინდებისთვის ღმერთის შემეცნების გზა მხოლოდ დაუფერფლავი სიყვარულით აძგერებული გულით არის შესაძლებელი. ჯემშიდის ნადიმზე მოხვედრილი რინდები სხეულიდან გამოდიან, ტრანსცენდენტურ მდგომარეობაში გადადიან.

რინდს სიკვდილის არ ეშინია და მზად არის ნებისმიერ წამს შეხვდეს მას. ამიტომ, შეხვედრის ადგილსა და პირობებს თავად იძლევა: რინდი უნდა იყოს ბუნებაში თავის სატრფოსთან ერთად, თან უნდა ჰქონდეს ღვინო, მაშინ ის სიკვდილს პირდაპირ ეუბნება: „ჩვენ შენში ვართ“. ლექსის ეზოთერულ-მისტიკური კონტექსტი კიდევ ერთ ძალზე მნიშვნელოვან ინგრედიენტს შეიცავს, მასში ბუნების მიმართ პანთეისტური ტკბობა, მისი მარადიული ფენომენი გამოსჭვივის. „შერევაბად-

შიც“ რინდის ჩუმი ექსტაზით ბუნება ირინდება, რადგან რინდი მედიტაციამია **გარინდებული**:

„შეშდებოდა რინდების უტყვი ექსტაზით ლერნამი,

როცა კორომებში ბულბულის ტირილი შორიდან მოდიოდა“.

„მიძღვნაში“ პოეტი გამალებული დაეძებს თავის სათაყვანებელ რინდებს, მოიარა სხვადასხვა თექე და სავანე, შემზარავი ეჭვი გულს უღრნის, მოსვენებას უკარგავს, ხვდება, რომ რინდობის ეპოქა დასრულდა: „ეს ეჭვი ჩემს მკერდში ჩნდება რიგით თუ ურიგოდ, ვკითხულობ: „გაუჩინარებულო, სადა ხარ, მოვიარე მრავალი სავანე. აბა არის, ტყავი არის, მოედანზე ვაჟკაცი არ არის“. აქაც რინდების კიდევ ერთი მახასიათებელი ფუთუვეთულ-რინდული ძმობის უცილობელი ღირსება – ვაჟკაცობაა – ხაზგასმული.¹

რინდის ხელში მუდამ ღვინით სავსე ჭიქაა, მაგრამ სასმელი ბანალური ღვინო არ არის, მასში ღვთაებრივი სინათლეა ჩალვრილი: „ყოველი მართალი რინდი დაცლილი ფიალის ავსებისას ცასა და დედამიწაზე შემოხვეულ სინათლეს სვამს“. ყოველ სირჩაში მისტიკური დაბადების ელექსირია, იგი „ბოლო“ ღვთაებრივ ნადიმზეა: „ყოველი მოსული რინდი ამ სამყაროს სიამოვნებას სჯერდება, სრულყოფილებას აღწევს, ნაბოძებ სასუფეველს ბოლო დალეული სირჩით უბრუნდება“. რინდი ბოლო სასმელის დალევისას ღმერთთან ბრუნდება. ღმერთისგან ის „დაბადებამ“ გამოყო, მასთან დაბრუნება „სიკვდილით“ საკუთარი არარსებობის დაძლევით ხორციელდება.

პოეტი რინდის უშიშარ ბუნებას ეტალონად იღებს და ამბობს: ბედისწერა ქარიშხალივით დაუნდობელია, მხოლოდ უდრეკი სულის ადამიანს – რინდს – შეუძლია ცხოვრებისეულ დარტყმებს გაუძლოს. „რინდების ცხოვრებაში“ რინდის სტოიციზმი და შეუპოვრობა მთასთან არის შედარებული: „ზოგჯერ ბედისწერა მოვარდნილი ქარაშოტივით შემტევიან, მთების დარად შეხედე შავ ცას“. რინდის ხვედრი მძიმეა, „სისასტიკის ჩამდენი რამდენი ადამის ძეა“, – ამბობს პოეტი, მაგრამ ნამდვილი რინდი არ ეპუება ბედს, ბოროტებას ბოროტებით არ პასუხობს. მას ისტორიული პროტოტიპი ჰყავს – ეს იესო ქრისტეა: „მორწმუნე ადამიანი მორჩილია, თანაუგრძნობს ყველას, ის შორიდან მოგვაგონებს ჯვარცმულ იესოს“.

იაჰია ქემალისთვის წარსული დროის თემატიკა ძირითადად ორ საბაზისო მომენტს ეყრდნობა: 1. ძველი კულტურული მემკვიდრეობის მიმართ აღფრთოვანება; 2. ძველი ეზოთერული ინსტიტუტების მიმართ მონივნება. გაიდილება წარსული სრულიად ინდივიდუალისტურ ნიშან-თვისებებს ატარებს.

ცხრამეტი წლის რემბო თავის ბოლო ნაწარმოებში „ერთი ზაფხული ჯოჯოხეთში“ წერდა: სამყაროს ასაკი არა აქვს. უბრალოდ, ადამიანები ერთი ადგილიდან მეორეში გადადიან. თქვენ დასავლეთში ხართ,

¹ ელიზ. ჯაველიძე. ფუთუვეთი – სულიერ-რინდული ძმობა, გვ. 163-180.

მაგრამ თავისუფლად შეგიძლიათ იცხოვროთ თქვენს აღმოსავლეთში, იმდენად ძველში, რამდენადაც გჭირდებათ და ამავე დროს შეგიძლიათ იცხოვროთ იქ საკმაოდ კარგად¹. შეიძლება ითქვას, რომ იაჰია ქემალიც კომფორტულად გრძნობს თავს წარსულში, იგი ერთგვარად დეზორიენტირებულია, მისი პირადი ინტერესები, მიზნები, ოცნებები და მისწრაფებები ორდინალურ მიმართულებას იცვლის, დროის ვექტორი ექსტრაპოლირებულია წარსულში: „მე ჩვენი გადმოსახლების დროიდან ვიცხოვრე, როდესაც სტამბოლს ვიპყრობდით იმ დროიდან“. ამ პნკარეზიდანაც ჩანს, რომ იაჰია ქემალი აზროვნებით და იდეალებით შუა საუკუნეების ადამიანად რჩება. ლექსში „რინდების სიკვდილი“ პოეტი ჰაფეზის საფლავზე მოგვითხრობს:

*„სიკვდილი უშფოთველი გაზაფხულის ქვეყანაა რინდისთვის,
მისი გული ყველგან საცეცხლურით წლობით ბოლავს
და გრილი კვიპაროსების ქვეშ დარჩენილ საფლავზე
ყოველ განთიადს ვარდი იშლება, ყოველ საღამოს ბულბული გალობს“.*

რინდისა და ჰაფეზის პერსონაჟების გამოყენებას რამდენიმე ფუნქცია აქვს: წარმავალი და მარადიული ღირებულებებისა და კატეგორიების წარმოჩენა; მისტიკური გარემოს შექმნა; სემანტიკური შრეების გაზრდა; პერსონაჟებსა და პოეტს შორის კავშირის მინიშნებისა და კონკრეტული დღევანდელი დროიდან ხელოვანის იზოლაციის ჩვენება; პოეტისა და მისი მხატვრული ნააზრევის უკვდავობის ჩვენება.

ჰაფეზის პოეზიის ძალა მატერიალურ გარემოზეც ახდენს გავლენას: მისი საფლავის ბაღში ყოველ დილას ვარდი იშლება, ყოველ ღამე მას ბულბული უგალობს. იაჰია ქემალის ხედვით, ჰაფეზი რინდია, ხოლო რინდი პოეტი. ასე იკვრება წრე ჰაფეზს, რინდსა და თავად პოეტს შორის. ერთი ვლინდება მეორის საშუალებით, იმით, რომ იგივეობრივი საფუძველი აქვთ, მაგრამ ერთის მეორესთან არამსგავსების დონეზე ხატი მეტყველებს უკვე მესამეზეც, ლექსის კონკრეტულ იდეაზე – ხელდასხმულთ სიკვდილის არ ეშინიათ (სიკვდილი ხომ უშფოთველი გაზაფხულის მხარეა რინდისთვის).

იაჰია ქემალი თვლის, რომ „პოეტის მიზანი ძველი პოეზიის ფორმის სრულყოფილი შეთვისებაა, ხოლო თანამედროვე დასავლური აზრისგან ფილოსოფიური აზრის აღებაა“.² რინდის მითოლოგიზირებული პორტრეტის წარმოდგენისას პოეტი ხშირად დივანის ლიტერატურის ჩარჩოებში რჩება, კლასიკური პოეზიის ესთეტიკურ და სტილურ თავისებურებებს წარმოაჩენს. უნდა ითქვას, რომ ამ მრავალშრიან პოეტურ ორგანიზმში არც ერთი პლასტი განცალკევებული და იზოლირებული არ არის.

¹ **А. Рембо.** Стихи. М., 1980, გვ. 177.

² **Л. О. Алькаева.** Очерки по истории турецкой литературы. 1908-1939 гг. М., 1959, გვ. 34.

ELENE JAVELIDZE¹

POETICS OF DIVAN LITERATURE IN YAHYA KEMAL'S POETRY

Yahya Kemal (1884-1958) is one of the prominent representatives of new Turkish literature. The poetry of Western literature, namely elements of poetic culture and aesthetics of Symbolism, Neoclassicism as well as creative thinking of Divan literature affected the poet's work. Yahya Kemal spent nine years in Paris, He studied French Romantics, Parnas literature and had close relationship with symbolists. It was well known; That Jan Moreas and Charles Moraud revived the architectonics of old French verse and named the poetry, thus created, Neoclassic. Paul Verlaine applied the XVIII century French in his poetic collection - *Fetes Galantes*. Yahya Kemal seriously studied Divan literature based on the neoclassical work, created hundreds of Gazels, Sharkis and Musamats similar to Divan Poetry. The poet noted that Verlaine's *Fetes Galantes* inspired him to create his own poetry. The poet creates a mythological image of the Ottoman Empire. Originating in ninth century Persia, the "way of blame" (Arab. *malamatiyya*) is a little known tradition within larger Sufism that focused on the psychology of egoism and engaged in self critique. Later, the term referred to those Sufis who shunned Islamic literalism and formalism, thus being worthy of "blame". Yahya Kemal may be the first to explore the relation between this controversial movement and larger tradition of Sufism, as well as between Sufism and Islam generally, throughout history to the present. Yahya Kemal has studied Melami and Rind practice. Explaining Sufism as a lifelong practice to become a "perfect mirror in which God contemplates Himself".

---

¹ *Elene Javelidze* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

თეა ჯღარკავა¹

**ნარატივი როგორც სისტემური მთლიანი
და პერსონაჟის პოეტიკა**

წინამდებარე სტატიის ფარგლებში ჩვენს თეორიულ პოსტულატს წარმოადგენს თეზისი, რომლის თანახმად პერსონაჟის პოეტიკის – ისე, როგორც მთლიანად ნარატიული პოეტიკის – ადეკვატური კვლევა უნდა ატარებდეს ინტერდისციპლინარულ ხასიათს და ეყრდნობოდეს ერთდროულად როგორც ლიტერატურათმცოდნეობის, ისე ლინგვისტიკის მონაცემებს. ამასთან მიგვაჩნია, რომ ლიტერატურათმცოდნეობის მხრიდან ამ თვალსაზრისით ცენტრალურ მონაცემს წაროადგენს სიუჟეტის, ლინგვისტიკის მხრიდან კი – ისეთი სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა, როგორცაა „დახასიათება“. შესაბამისად მიგვაჩნია, რომ საჭიროა ამ ორი ცნების განხილვა როგორც მათ ურთიერთმიმართების, ისე – და, ალბათ, პირველ რიგში – პერსონაჟის პოეტიკასთან მათი მიმართების თვალსაზრისით.

რაც შეეხება სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმა „დახასიათებას“: აღვნიშნოთ პირველ რიგში ორი შემდეგი მომენტი:

ა) მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი ყურადღების ცენტრში იმყოფება სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა „დახასიათება“ როგორც პერსონაჟის პოეტიკის განუყოფელი კომპონენტი, დავრწმუნდით იმაშიც, რომ დახასიათება როგორც მაქსიმალური სიფართოვით აღქმული ენობრივი უნივერსალია შინაარსობრივად და ფუნქციურად აღემატება თვით „დახასიათებას“ როგორც ტექსტობრივ ერთეულს. როგორც ვიცით, პერსონაჟი შეიძლება დახასიათდეს არა მხოლოდ ამ სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის საშუალებით, არამედ ისეთი „უფრო დაბალი“ დონეებრივი ერთეულების საშუალებითაც, როგორცაა წინადადება და წინადადების ცალკე აღებული წევრიც კი. დავრწმუნდით იმაშიც, რომ პერსონაჟის დახასიათება იმ შემთხვევაში, თუ იგი სიტუაციურ ხასიათს ატარებს, შეიძლება – რა თქმა უნდა, ისევ და ისევ ავტორისეული მეტყველების

¹ თეა ჯღარკავა – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ფარგლებში – მოხდეს არა მხოლოდ განსაზღვრების როგორც წინადადების წევრის, არამედ *გარემოების საშუალებითაც*;

ბ) მაგრამ წინა პუნქტში ხსენებული გარემოება – სახელდობრ ის ფაქტი, რომ დახასიათება როგორც ფართოდ აღქმული ენობრივი უნივერსალია, ვერ „ეტყვა“ ვერცერთი ცალკე აღებული ერთეულის ფარგლებში – მიუთითებს, ჩვენის აზრით, იმაზეც, რომ საჭიროა, ალბათ, კიდევ უფრო გაფართოვდეს დახასიათების როგორც კონცეპტის ფარგლები უკვე იმ ლოგიკიდან გამომდინარე, რომელიც ეფუძნება *პოეტიკასთან* მის შესაძლო შინაგან კავშირს: როგორც ცნობილია, პოეტიკა როგორც მხატვრულობის დამფუძნებელ ენობრივ საშუალებათა სისტემა ხასიათდება შემდეგი ნიშნით: მართალია, შეიძლება და აუცილებელიცაა ვილაპარაკოთ მხატვრული ტექსტის (ჩვენს შემთხვევაში ნარატივის) განსხვავებულ ასპექტთა თუ კომპონენტთა პოეტიკაზე (სიუჟეტის პოეტიკა, პერსონაჟის პოეტიკა, მხატვრული დროისა თუ სივრცის პოეტიკა და ა.შ.), მაგრამ ასევე დაუშვებელია იმის დავინწყებაც, რომ ნებისმიერი მხატვრული ნარატივის პოეტიკა *შინაგანად ერთიანია* და მისი კონცეპტუალური დიფერენციაცია შეიძლება ატარებდეს მხოლოდ და მხოლოდ *პირობით* ხასიათს. ეს კი ნიშნავს შემდეგს: ჩვენს მუდმივ კონცეპტუალურ საყრდენს უნდა წარმოადგენდეს ნარატიული პოეტიკა ამ ცნების *სრული (ანუ სისტემური გაგებით)*. მაგრამ იმისთვის, რომ ჩვენი ეს თეზისი არ დარჩეს დეკლარაციად, აუცილებლად მიგვაჩნია უკვე კვლევის ამ ეტაპზე კონცეპტუალური სახით წარმოვადგინოთ უკვე ნარატიულ პოეტიკასთან ორგანულად დაკავშირებულ ფუძემდებელ ცნებათა დეფინიციები. ვგულისხმობთ პირველ რიგში ისეთ ცნებებს, როგორიცაა *სიუჟეტი, კომპოზიცია, პერსონაჟი და პერსონაჟთა სისტემა*. ვფიქრობთ, ამ ცნებათა დეფინიციებზე დაყრდნობა საშუალებას მოგვცემს რამდენადმე მაინც მივუახლოვდეთ ნარატიული პოეტიკის იმ *სრულ* ხედვას, რომელიც თავის მხრივ გახდება ჩვენი უფრო კონკრეტული კვლევითი მიზნის საყრდენი. ჩგვსურს კიდევ ერთხელ გავუსვათ ხაზი შემდეგ მოსაზრებას: თუ გვსურს ბოლომდე გასაგები იყოს ის ფუნქციური დატვირთვა რომელიც შეიძლება შეიძინოს “დახასიათებამ” როგორც სამეტყველო-კომპოზიციურმა ფორმამ ავტორისეული მეტყველების ფარგლებში, აუცილებელია მოვაქციოთ ეს ფუნქციური დატვირთვა იმ ფართო პოეტიკურ კონტექსტში, რომელსაც გულისხმობს თვით მხატვრული ნარატივის შინაგანი ლოგიკა. აქედან გამომდინარე, განვსაზღვროთ ზემოთ დასახელებული ცნებები თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობით თეორიაზე დაყრდნობით და ამავე დროს დავისახოთ შემდეგი ამოცანაც: ყველა ცალკეულ შემთხვევაში გამოვთქვათ იმის ვარაუდიც, თუ რა კავშირში უნდა იმყოფებოდეს ამგვარად განსაზღვრული ესა თუ ის ცნება ჩვენს კვლევით მიზანთან.

ვფიქრობთ, რომ პოეტიკის როგორც კონცეპტის სრულად გაგებას

ყველაზე უფრო საფუძვლიანად შეიძლება „მოემსახუროს“ ისეთი ლიტერატურათმცოდნეობითი კატეგორია, როგორცაა *სიუჟეტი*. რა თქმა უნდა, ავტორს (მთხრობელს) შეუძლია საკუთარი მეტყველების ფარგლებში დაახასიათოს პერსონაჟი, მაგრამ ამგვარი დახასიათება დაკარგავს აზრს, თუ იგი არ იქნება გამართლებული პერსონაჟის უშუალო მონაწილეობით სიუჟეტის განვითარებაში. ამიტომაც შევეცადოთ არა მხოლოდ განვსაზღვროთ სიუჟეტი როგორც ნარატიული ფენომენი, არამედ მოვხაზოთ კიდევ – თუნდაც უაღრესად სქემატურად – იმის კონტურები, რასაც შეიძლება ეწოდოს „სიუჟეტის ტიპოლოგია“. როგორც ვ. ხალიზევი ამბობს, „სიუჟეტი არის ლიტერატურულ ნაწარმოებში წარმოსახულ ხდომილებათა ჯაჭვი, ანუ პერსონაჟთა ცხოვრება სივრცით და დროით ცვლილებათა, მდგომარეობათა და გარემოებათა ურთიერთმონაცვლეობის გათვალისწინებით“.¹ სიუჟეტის ამგვარი განსაზღვრის შემდეგ ციტირებულ ავტორთან ხაზგასმულია ამ ლიტერატურულ ფენომენტთან დაკავშირებული სამი მომენტი, რომელთა ხაზგასმა, ჩვენის აზრით მნიშვნელოვანი უნდა იყოს ჩვენი კვლევითი მიზნებისთვის. ეს მომენტებია: ა) ავტორი ამბობს, რომ „სიუჟეტი წარმოადგენს დრამატულ და ეპიკურ ნაწარმოებთა მათგან, რომლებსაც საწყისს“². სიუჟეტის ამგვარი გაგება, ვფიქრობთ, მთლიანად პასუხობს ჩვენს აზრს იმის თაობაზე, რომ გასაანალიზებელი ნარატივის პოეტიკის სრული გათვალისწინების შემთხვევაში შეუძლებელი იქნება პერსონაჟის პოეტიკის სიუჟეტის პოეტიკისგან ჭეშმარიტი გამიჯვნა: თუ, როგორც დასაწყისშივე ვთქვით, პერსონაჟი შეიძლება დახასიათდეს როგორც სიუჟეტში უშუალო მონაწილეობით, ისე ავტორისეული სამეტყველო პარტიის ფარგლებში, მაშინ აუცილებლად უნდა მივიჩნიოთ დახასიათების ამ ორ ძირითად ასპექტს შორის შინაარსობრივ-სტრუქტურული კავშირი. და სწორედ ამ კავშირის ფარგლებში გარკვეული ადგილი უნდა დაიკავოს პერსონაჟის უშუალო კავშირმა სიუჟეტთან.

რა თქმა უნდა, ჩვენი ყურადღების ცენტრში კვლავაც დარჩება სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა „დახასიათება“, მაგრამ აუცილებლად მიგვაჩნია შევეხოთ სიუჟეტთან დაკავშირებულ მის მეორე მომენტს, რომელიც ასევე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ჩვენი კვლევითი მიზნებისთვის, ეს არის მისი კავშირი *კონფლიქტთან* როგორც ლიტერატურულ ფენომენტთან. ციტირებული ავტორის აზრით, „სიუჟეტები ავლენენ და პირდაპირ ასახავენ ცხოვრებისეულ წინააღმდეგობებს. გმირთა ცხოვრებაში ამა თუ იმ კონფლიქტის გარეშე ძნელია წარმოიდგინო საკმაოდ მკვეთრად გამოხატული სიუჟეტი“.³

დახასიათების შინაარსობრივ საფუძვლად. რა თქმა უნდა, საჭი-

¹ В. Хализев. Сюжет, – ნგ.: *Введение в литературоведение*. Литературное произведение: основные понятия и термины. Под редакцией Л. В. Чернеца. М., 1999, გვ. 381.

² В. Хализев. Сюжет, გვ. 381.

³ В. Хализев. Сюжет, გვ. 383.

როა არა უბრალოდ კონფლიქტის როგორც ნარატიული სიუჟეტის ბირთვის უბრალოდ დასახელება თუ განსაზღვრა, არამედ მისი ისეთი სიღრმისეული ხედვა, რომელიც მოგვცემდა პერსონაჟის როგორც პიროვნების ასევე სიღრმისეული დახასიათების შესაძლებლობას.

ასევე მნიშვნელოვნად უნდა მივიჩნიოთ ჩვენი კვლევითი მიზნებისთვის სიუჟეტის ის *ტიპოლოგია*, რომელიც მოცემულია უკვე ციტირებულ ნაშრომში. ავტორი გამოყოფს ნარატიული სიუჟეტის ორ ძირითად ტიპს – *კონცენტრულ* და *ქრონიკალურ* სიუჟეტებს. სიუჟეტის ეს ტიპები ხასიათდება შემდეგნაირად: კონცენტრული სიუჟეტის შემთხვევაში “წინა პლანზე წამოწეულია ერთი რომელიმე ხდომილებრივი სიტუაცია და ნაწარმოები იგება ერთი სიუჟეტური ხაზის მიყოლებით”.¹ რაც შეეხება ქრონიკალურ სიუჟეტებს მათ შესახებ ნათქვამია შემდეგი: ამგვარ სიუჟეტებში „სიტუაციური ხდომილებები წარმოჩენილნი არიან ერთმანეთისგან მეტად თუ ნაკლებად დამოუკიდებლად და ვითარდებიან თანასწორუფლებიანად”.²

იმ შემთხვევაში, როცა ნარატივში კონცენტრული სიუჟეტის იდეა რეალიზებულია განსაკუთრებული ინტენსიურობით და იგი საბოლოო ანგარიშში ტრანსფორმირდება პროტაგონისტის სიღრმისეულ და ბიოგრაფიულ-პიროვნულ სიუჟეტურ ხაზად (სწორედ ამგვარ სიუჟეტურ ხაზად უნდა მივიჩნიოთ პროტაგონისტის შიდა სამყაროში მომხდარი შესაძლო გარდატეხა). მაგრამ ამავე დროს, უნდა ითქვას შემდეგ შემთხვევაში სიუჟეტის მთელი ტიპოლოგიური თავისებურება მდგომარეობს არა იმაში, რომ იგი ატარებს კონცენტრულ ხასიათს, არამედ იმაში, რომ ეს *განსაკუთრებული ინტენსიურობით აღბეჭდილი კონცენტრულობა* მიღწეულია ასევე განსაკუთრებული გზით: ავტორი ახდენს სიუჟეტის ორივე ზემოთ ხსენებული ტიპის სიღრმისეულ *სინთეზს*, რის შედეგადაც წინა პლანზე წამოწეულია ერთი პერსონაჟი და სწორედ მასში, მის შიდა სამყაროში მომხდარი *გარდატეხა* გვევლინება ნარატივის კონცენტრულ და ამავე დროს სიღრმისეულ სიუჟეტად. მაგრამ მთავარი სწორედ ისაა, რომ დანარჩენი სიუჟეტური ხაზები კი არ ქრებიან და კი არ კარგავენ მნიშვნელობას, რაც შეიძლება მომხდარიყო სხვა კონკრეტულ სიუჟეტის შემთხვევაში, არამედ შეერწყმიან ზემოთ ხსენებულ სიღრმისეულ კონცენტრულებას და ფაქტობრივად „ემსახურებიან“ მის განვითარებას.

რატომ მივიჩნიეთ, რომ საჭირო იყო სიუჟეტის ტიპოლოგიაზე ამგვარი აქცენტის გაკეთება, თუ ჩვენი მიზანია ვიკვლიოთ ნარატიული პოეტიკის არა იმდენად სიუჟეტთან, რამდენადაც პერსონაჟთან დაკავშირებული ასპექტები? ნაწილობრივ უკვე შევეხეთ იმ ორგანულ კავშირს, რომელიც არსებობს სიუჟეტისა და პერსონაჟის პოეტიკურ ასპექტებს შორის მაშინ, როცა შემოვიტანეთ სიუჟეტის თემა ჩვენს კვლევაში და ვთქვიოთ, რომ შეუძლებელია რეალურად გამიჯვნა ერთმანეთისგან პერ-

¹ В. Хализев. Сюжет, გვ. 383.

² В. Хализев. Сюжет, გვ. 384.

სონაჟის დახასიათების (ამ სიტყვის ზემოთ აღნიშნული ფართო გაგებით) დახასიათების ორი მომენტი – ის, რომელიც განხორციელებულია ავტორისეულ მეტყველებაში და ის, რომელიც რეალიზებულია პერსონაჟის მონაწილეობით სიუჟეტის განვითარებაში. ვფიქრობთ, ეს მოსაზრება მთლიანად ინარჩუნებს თავის ღირებულებას კვლევის ამ ეტაპზე, მაგრამ მას „ემატება“ მეორე და არა ნაკლებ მნიშვნელოვანი მოსაზრებაც: ის ფაქტი, რომ სიუჟეტის კონცენტრულობა კი არ აუქმებს ბოლომდე მის ქრონიკალურობას, არამედ თითქოს-და „იყენებს მას თავისთვის“, საშუალებას გვაძლევს არა უბრალოდ გამოვყოთ პერსონაჟთა დახასიათების ვერბალური ტიპები ავტორისეულ მეტყველებაში, არამედ განვახორციელოთ კიდევ ამ დახასიათებათა *შეპირისპირებით-ტიპოლოგიური* ანალიზი. მიგვაჩნია, რომ წმინდა სახის კონცენტრული ან ასეთივე სახის ქრონიკალური სიუჟეტის შემთხვევაში ამგვარი შეპირისპირებითი ანალიზი დაკარგავდა თავის კვლევით ღირებულებას;

ზემოთ, როცა დავინწყეთ მსჯელობა ნარატივის „სრულ პოეტიკაზე“ და ვთქვით, რომ, პერსონაჟის პოეტიკის ჩვენეული კვლევა საჭიროებს ამგვარ ფონს, ხაზი გაფუსვით ნარატიული პოეტიკის ორი ასპექტის – სიუჟეტთან და პერსონაჟთან დაკავშირებულ ასპექტთა – შინაგან ურთიერთკავშირს. მაგრამ ამ შემთხვევაში გვსურს ხაზი გაფუსვავთ ჩვენს კვლევით მიზანთან უშუალოდ დაკავშირებულ შემდეგ გარემოებას: თუ ვილაპარაკებთ პერსონაჟის პოეტიკაზე ამ პოეტიკის მხოლოდ *ლინგვისტური* ასპექტის აქცენტირებით, ამგვარი აქცენტი მთელი შესაძლო რელიეფურობით გამოიკვეთება ორი კვლევითი მომენტით – იმით, რომ ხაზგასმული გვაქვს პერსონაჟის დახასიათებათა *ავტორისეულ მეტყველებაში* და იმითაც, რომ ხაზგასმული გვაქვს „დახასიათების“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის და (მისი ფუნქციური ექვივალენტების – წინადადებისა და წინადადების წევრის) როლი ამგვარი დახასიათების ფარგლებში. მაგრამ არც ის უნდა დაგვაინწყდეს, რომ:

ა) ჩვენი კვლევა ატარებს *ინტერდისციპლინარულ* ხასიათს და ხორციელდება ორი დისციპლინის, სახელდობრ *ლინგვისტიკისა* და *ლიტერატურათმცოდნეობის* – ზღვარზე

და

ბ) თვით პერსონაჟის ცნება განეკუთვნება არა *ლინგვისტურ* არამედ *ლიტერათმცოდნეობით* ცნებათა სისტემას. ამიტომ აუცილებლად მიგვაჩნია – თუ გვსურს ვიყოთ თანმიმდევრული ჩვენი ინტერდისციპლინარული მეთოდოლოგიის განხორციელებაში – რომ შევეხოთ პერსონაჟის ცნების და ამ ცნებასთან დაკავშირებულ სხვა შესაძლო მომენტთა – საკუთრივ *ლიტერატურათ-მცოდნეობით* ასპექტებსაც (ის ფაქტი, რომ ჩვენს მიერ სიუჟეტის პოეტიკასთან დაკავშირებულ ასპექტთა განხილვამ წინ გაუსწრო პერსონაჟის ცნებასთან დაკავშირებულ მომენტთა განხილვას და ეს მოხდა მიუხედავად იმისა, რომ თვით ჩვენი ნაშრო-

მის სათაურში აქცენტირებულია *პერსონაჟის* და არა სიუჟეტის თემა, განპირობებულია იმ საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტით, რომ სიუჟეტისა და პერსონაჟის ურთიერთმიმართების განხილვისას ლოგიკური პრიმატი უნდა მიენიჭოს სიუჟეტს და არა პირუკუ).

და რა ითქმის პერსონაჟის შეახებ საკუთრივ *ლიტერატურათმცოდნეობითი* თვალსაზრისით? შევეცადოთ გავცეთ პასუხი ამ კითხვაზე და პასუხის გაცემისას ხაზი გავუსვათ სწორედ პერსონაჟთა დაკავშირებულ იმ მომენტებს, რომლებიც:

ა) განსაკუთრებით საინტერესოა არიან ინტერდისციპლინარული თვალსაზრისით და, აქედან გამომდინარე, უკავშირდებიან ჩვენს მეთოდოლოგიურ პოზიციას;

ბ) განსაკუთრებით მნიშვნელოვანნი არიან თვით ჩვენს მიერ გასაანალიზებელი ნარატივის სტრუქტურიდან გამომდინარე.

თუ დავეყრდობით პერსონაჟის როგორც ცნების სტატუსს თვით ლიტერატურათმცოდნეობით თეორიაში და მისი განხილვის ხასიათს ხსენებული თეორიის ფარგლებში, მაშინ პერსონაჟზე უნდა ვილაპარაკოთ შემდეგი სამი ძირითადი თვალსაზრისიდან გამომდინარე:

ა) ჯერ შევხვით ამ ცნებას იმისგან დამოუკიდებლად, ერთი პერსონაჟი მოქმედებს მოცემულ სიუჟეტში თუ საქმე გვაქვს პერსონაჟთა სისტემასთან, ანუ ურთიერთზემოქმედების პროცესში ჩართულ ორ ან ორზე მეტ პერსონაჟთან;

ბ) მეორე თვალსაზრისის თანახმად შევხვით უკვე *პერსონაჟთა სისტემის* ცნებას;

გ) მესამე ასპექტში უნდა ვიგულისხმოთ ის, რასაც ლიტერატურათმცოდნეობაში ეწოდება „პერსონაჟის ქცევა“. მიგვაჩნია, რომ სამივე ეს თვალსაზრისი ერთნაირად მნიშვნელოვანია იმის გათვალისწინებით, თუ როგორ სიუჟეტთან გვაქვს საქმე მოცემულ კონკრეტულ ნარატივში. ჩვენთვის მნიშვნელოვანია პერსონაჟის ცნების განხილვის სამივე ზემოთ ნახსენები ასპექტი (პერსონაჟის როგორც „ავტონომიური“ ნარატიული ფიგურის ცნება ჩვენთვის მნიშვნელოვანია განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როცა საქმე გვაქვს ისეთ კონცენტრულ სიუჟეტთან, რომლის კონცენტრულობას სტრუქტურულად ემსახურება თვით მისი კონცენტრულობით ნაგულისხმევი ქრონიკალურობა). განვიხილოთ თანმიმდევრულად პერსონაჟთან როგორც ცნებასთან დაკავშირებული სამივე ეს ასპექტი:

პერსონაჟი როგორც ლიტერატურათმცოდნეობითი კატეგორია.

ლიტერატურათმცოდნეობაში პერსონაჟი ზოგადად განისაზღვრება როგორც „ნაწარმოებში მოცემული მოქმედების, განცდის, ან გამონათქვამის სუბიექტი“.¹ ციტირებული სტატიის ავტორი ხაზს უსვამს

¹ **М. Гаспаров**, Поэтика, – წგნ.: *Литературная энциклопедия терминов и понятий*. Под редакцией **Н. Нелюкина**. М., 2001, გვ. 245.

პერსონაჟთან დაკავშირებულ ანთროპოლოგიურ (ანუ ადამიანისმცოდნეობით) შინაარსობრივ მომენტს: ლიტერატურის პერსონაჟისეულ სფეროს წარმოადგენენ არა მხოლოდ იზორილებული ინდივიდები, არამედ კრებითი გმირები¹ და შემდეგ: რაც არ უნდა ფართოდ გავიგოთ მხატვრული ლიტერატურის შემეცნებითი საგანი, ამ საგნის ცენტრს წარმოადგენენ ადამიანები, როგორც სოციალური არსებები.² და ბოლოს: ავტორის აზრით, მხატვრულ ლიტერატურაში პერსონაჟთა არსისა და ხასიათის განსაზღვრისას „ფუძემდებელი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ როგორია პიროვნების ავტორისეული კონცეფცია“.³ როგორც ზოგადად, ისე ჩვენი კვლევითი მიზნებისთვის მნიშვნელოვანია მიმართება ისეთ ორ ცნებას შორის, როგორცაა, ერთის მხრივ, *პერსონაჟი* და მეორეს მხრივ ხასიათი. ციტირებული სტატიის ავტორი ხაზს უსვამს ამ ორი ცნების კონცეპტუალურ სიახლოვეს, მაგრამ ამავე დროს მას არანაკლებ მნიშვნელოვნად მიაჩნია მათ შორის არსებული განსხვავებაც: „პერსონაჟი“ და „ხასიათი“ წარმოადგენ ურთიერთდაკავშირებულ მაგრამ არა იდენტურ ცნებებს⁴ ამ ზოგად მსჯელობას იგი აკონკრეტებს შემდეგნაირად:

„იმისდა მიხედვით, თუ როგორია პერსონაჟის და ხასიათის სტატუსი ნაწარმოების სტუქტურაში, მათ მიერ უნდა იქნეს გამოყენებული შეფასების განსხვავებული კრიტერიუმები. ხასიათების განსხვავებით, რომელთა მიმართ მკითხველს ექმნება *ეთიკურად* შეფერილი დამოკიდებულება, პერსონაჟთა შეფასება ხდება პირველ რიგში *ეთიკური* თვალსაზრისით – იმისდა მიხედვით, თუ რამდენად რელიეფურად, სრულად და კონცენტრირებულად განასახიერებენ ისინი ხასიათებს⁵. რატომ აქვს მნიშვნელობა ჩვენთვის პერსონაჟის და ხასიათის ცნებათა ამგვარად დანახულ ურთიერთმიმართებას?“ ამ კითხვაზე შეგვიძლია გავცეთ შემდეგი პასუხი: იმის გათვალისწინებით, რომ ჩვენი კვლევის მიზანს წარმოადგენს პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათება როგორც პოეტიკის ასპექტი, უნდა მივიჩნიოთ, რომ ჩვენი კვლევის საგნის გაანალიზებისას ხაზი გაესმის სწორედ პერსონაჟთა ეთიკურ ასპექტს იმისდა მიუხედავად, გამოვიყენებთ ჩვენ თუ რა ტერმინ „ეთიკურს“.

იგივე ავტორის აზრით, „ეპიკურ და დრამატულ ნაწარმოებათა საგნობრივი სამყაროს საფუძველს, როგორც წესი, წარმოადგენს სიუჟეტთან ერთად პერსონაჟთა სისტემა“.⁶ ჩვენი კვლევითი მიზნებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს პერსონაჟთა სისტემასთან, როგორც ცნებასთან დაკავშირებულ შემდეგ მომენტებს:

¹ М. Гаспаров, Поэтика, გვ. 245.

² М. Гаспаров, Поэтика, გვ. 247.

³ М. Гаспаров, Поэтика, გვ. 250.

⁴ М. Гаспаров, Поэтика, გვ. 248.

⁵ М. Гаспаров, Поэтика, გვ. 249.

⁶ Л. В. Чернец. Персонажей система, – წგნ.: *Введение в литературоведение*, გვ. 252.

ა) იგულისხმება, რომ „პერსონაჟთა სისტემის ფორმირებისთვის აუცილებელია, როგორც მინიმუმ ორი სუბიექტი“;¹

ბ) როგორც ვნახავთ, ჩვენთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა იქნება პერსონაჟთა სისტემის ის შინაგანად იერარქიული ხასიათი, რომლის გარეშე ეს სისტემა ვერ შესძლებდა ფუნქციონირებას. „მთავარი გმირების ირგვლივ ჯგუფებიან მეორე ხარისხოვანი გმირები, რომლებიც იბრძვიან ან ერთ, ან მეორე მხარეზე“.² მაგრამ ნარატივის სიუჟეტში მონაწილე პერსონაჟთა სისტემურობასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას შემდეგიც: ვერ ვიტყვით, რომ მათი ურთიერთობა ადასტურებს აზრს, გამოხატულს ბოლო ციტატაში, ანუ აზრს იმის თაობაზე, რომ ნაწარმოების პერსონაჟები აუცილებლად უნდა „იბრძოდნენ ამა თუ იმ მხარეზე“: საქმე ისაა, რომ ნარატივში პროტაგონისტი შესაძლებელია კონფლიქტში იმყოფებოდეს ორივე დანარჩენ პერსონაჟთან, მის მხარეზე კი არავინ „იბრძოდეს“: ნაწარმოებში გამოსახულ „ხასიათთა ურთიერთშეფასებას“³ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება დახასიათებათა შეპირისპირებითი ანალიზის დროს.

პერსონაჟთა ქცევა როგორც ლიტერატურათმცოდნეობითი ცნება.

რაც ზემოთ ითქვა პერსონაჟისა და პერსონაჟთა სისტემის შესახებ, თავის საბოლოო ლოგიკურ „დაგვირგვინებას“ იძენს ისეთ ლიტერატურათმცოდნეობით ტერმინში, როგორიცაა „პერსონაჟის ქცევა“.

როგორ უნდა გავიგოთ ამ ტერმინის შინაარსი? ამ ტერმინის მნიშვნელობა განისაზღვრება „როგორც პერსონაჟის შინაგანი ცხოვრებისეული დინამიკის განსახიერება იმდენად, რამდენადაც იგი გამოიხატება ისეთ გარეგნულ ნიშან-თვისებათა ერთობლიობით, როგორიცაა პერსონაჟის შესტები, მიმიკა, მეტყველების მანერა, ინტონაცია, სხეულის მდგომარეობა და აგრეთვე იმით, თუ როგორია მისი ჩაცმულობა და ვარცხნილობა“.⁴ მიგვაჩნია, რომ პერსონაჟის ქცევას როგორც ლიტერატურათმცოდნეობით კატეგორიას სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა მიეცეს ჩვენს კვლევაში თუნდაც იმიტომ, რომ, როგორც გვახსოვს ჩვენ გამოვყავით პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათების განსხვავებული დონეები და ერთ-ერთ ამგვარ დონედ მივიჩნიეთ იმის შესაძლებლობა, რომ ავტორის (მთხრობელის) მიერ პერსონაჟი შეიძლება დახასიათდეს წინადადების ისეთი წევრითაც როგორიცაა გარემოება – თუ, რა თქმა უნდა, გარემოებით გამოიხატება პერსონაჟის სიტუაციურად განსაზღვრული ქცევა. მთავარი კი ისაა, რომ მსგავს შემთხვევებში გარემოებით გამოხატული ქცევის მანერა აუცილებლად გამოიხატავს

¹ **Л. В. Чернец.** Персонажей система, გვ. 253.

² **Л. В. Чернец.** Персонажей система, გვ. 253.

³ **Л. В. Чернец.** Персонажей система, გვ. 254.

⁴ **С. А. Мартынова.** Поведение персонажа, – წგნ.: *Введение в литературоведение*, გვ. 261.

პერსონაჟის როგორც პიროვნების ხასიათს, განწყობას ან – რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია – ორივეს ერთად მათი ურთიერთმიმართების დინამიკაში. გარდა ამისა, ვერ დავეთანხმებით ციტატის ავტორს იმაში, რომ პერსონაჟის ქცევაზე მსჯელობას აზრი აქვს მხოლოდ ერთ შემთხვევაში – როცა ეს ქცევა გამოხატულია გარეგნული ნიშნებით; ამ თვალსაზრისით კი ხაზი უნდა გაესვას შემდეგ ორ ფაქტს: 1) იმას, რომ თვით ქცევა როგორც პერსონაჟის სიუჟეტში მონაწილეობის გამოხატულება, შეიძლება იყოს ორი ტიპის – ა) ისეთი, რომელიც აუცილებლად იძენს გარეგნულ ნიშნებს; ბ) რომელიც გამოხატულია შინაგანი ნიშან-თვისებებით; 2) ავტორმა შეიძლება გამოგვიხატოს პერსონაჟის ქცევის შიდა განზომილებაც ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით.

რაკი ჩვენ თავიდანვე გადავწყვიტეთ, რომ პერსონაჟის დახასიათება შეუძლებელია განიხილებოდეს სიუჟეტთან კავშირის გარეშე, შეიძლება სწორედ ამ მომენტის გათვალისწინებით გამოვყოთ პერსონაჟის ქცევის ორი განზომილებაც – შინაგანი და გარეგანი. ჩვენის აზრით, პერსონაჟის ქცევის როგორც ერთი მთლიანის ამგვარი ბიპოლარიზაცია და დიქოტომიზაცია მნიშვნელოვანია ორი თვალსაზრისით: გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ დავინახოთ და აღვიქვათ პერსონაჟი (პირველ რიგში კი – პროტაგონისტი) თითქოს-და სტერეოსკოპულად, ანუ იმის-და მიხედვით, თუ რა ხდება მის შინაგან სამყაროში და როგორ გამოიხატება მის შინაგან განცდათა ერთობლიობა გარესამყაროსთან მიმართებაში. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ პერსონაჟის ქცევას როგორც ლიტერატურათმცოდნეობის კატეგორიას ვანიჭებთ გარკვეულ შინაარსობრივ სიღრმეს. ამით, ჩვენის აზრით, ვპასუხობთ კიდევ ციტირებული ნაშრომის ავტორის შემდეგ გამონათქვამს: „ქცევის ფორმები წარმოადგენენ პიროვნების ადამიანური არსებობის იმ ასპექტს, რომელიც გამოხატავს ადამიანის სულს და ამიტომ წარმოადგენს კიდევ კომუნიკაციის საშუალებას“.¹ ვფიქრობთ, სწორედ ქცევის ამ ასპექტის ადეკვატურად გამოხატვას ემსახურება ჩვენს მიერ განხორციელებული მისი დიქოტომიზაცია. მაგრამ ამავე დროს მიგვაჩნია, რომ პერსონაჟის ქცევის ხსენებული დიქოტომიზაცია, ანუ მისი ორგანზომილებად წარმოდგენა, არსებით გავლენას ახდენს იმაზეც, თუ როგორი იქნება სიუჟეტის ჩვენეული ხედვა:

ზემოთ ჩვენ გამოვიყენეთ თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობითი სიუჟეტოლოგია და მასზე დაყრდნობით შევეცადეთ ნარატიული სიუჟეტის განსაზღვრას (სახელდობრ ვთქვი, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ისეთ კონცენტრულ სიუჟეტთან, რომელიც ამავე დროს შეიცავს ქრონიკალურობის მომენტსაც). მაგრამ პერსონაჟის ქცევის ორგანზომილებიანად წარმოდგენა საშუალებას გვაძლევს კიდევ უფრო „დავხვეწოთ“ სიუჟეტის როგორც ტერმინის შინაარსი და გამოვთქვათ შემდეგი აზრი: უნდა ვილაპარაკოთ არა მხოლოდ კონცენტრულ და ქრონიკალურ

¹ С. А. Мартынова. Поведение персонажа, გვ. 262-263.

სიუჟეტებზე, არამედ შიდა და გარე სიუჟეტებზეც იმის მიხედვით, თუ პერსონაჟის ქცევის რომელ განზომილებას ავლენს სიუჟეტი – შინაგანს თუ „გარეგანს“.

ჩვენ განვხორციელეთ მთელი ჩვენი კვლევისათვის მნიშვნელოვანი მცდელობა, რომელიც გამოიხატა შემდეგში: შევეცადეთ დაგვეჩვენა ჩვენი კვლევის მთავარი ობიექტი, ანუ პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათება (როგორც პერსონაჟის პოეტიკის ასპექტი) ნარატიული პოეტიკის როგორც ერთი მთლიანი სისტემის ფონზე და მასთან შინაგან კავშირში (თუმცა, რა თქმა უნდა, ამავე დროს ჩვენს მიერ გასაანალიზებელი ესა თუ ის ნარატივი ჩვენთვის უნდა წარმოადგენდეს მიზანსაც და საშუალებასაც – მიზანს იმდენად, რამდენადაც ჩვენი საბოლოო მიზანი იყო სწორედ მისი გარკვეული ასპექტის კვლევასთან დაკავშირებული და საშუალებას იმდენად, რამდენადაც სწორედ ამ ნარატივის სტრუქტურაზე დაყრდნობით შევძელით გამოგვეთქვა ორი შემდეგი მოსაზრება:

ა) მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ სიუჟეტის ერთი რომელიმე სახე – ჩვენს შემთხვევაში კონცენტრული სიუჟეტი – შეიძლება ატარებდეს სინთეზურ ხასიათს და სწორედ ამის წყალობით გულისხმობდეს თავის შინაგანად რთულ სტრუქტურაში სიუჟეტის მეორე ტიპის მოცემულობას;

ბ) და მიგვაჩნია, რომ ასევე მნიშვნელოვანი იყო ჩვენს მიერ პიროვნების ქცევის როგორც ლიტერატურათმცოდნეობითი კატეგორიის ბიპოლარიზაცია და დიქტომიზაცია. და ბოლოს: შევეცადეთ დაგვეჩვენა სილრმისეული კავშირი სიუჟეტისა და პერსონაჟის ქცევის ცნებათა შინაარსობრივი ტრანსფორმაციის ამ ორ მცდელობას შორის.

მაგრამ ნარატიული პოეტიკის ამგვარი, ანუ შეძლებისდამაგვარად სრული დანახვის მცდელობამ არ უნდა დაგვაინწყოს ჩვენი კვლევის ძირითადი ობიექტი – პერსონაჟის დახასიათება იმ სახით, რა სახითაც იგი მოცემულია ავტორისეულ მეტყველებაში და პირველ რიგში, ბუნებრივია, „დახასიათების“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის სახით. ამიტომ უნდა დავსვათ კითხვა: რას იძლევა ჩვენს მიერ ზოგადად ნარატიული პოეტიკის სრულად წარმოჩენის მცდელობა ჩვენი კვლევის ძირითადი ობიექტის უფრო ადეკვატურად და უფრო სრულად კვლევისთვის? არსებითი მნიშვნელობის მქონე ამ კითხვაზე გავცემთ შემდეგ პასუხს:

ჩვენი ყურადღების ცენტრში, რა თქმა უნდა, იყო და დარჩება სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა „დახასიათება“ როგორც ავტორისეული მეტყველებისა და ნარატიული პოეტიკის ასპექტი, რადგან ეს სწორედ ასპექტია, რომლის პოეტოლოგიური მნიშვნელობა შედარებით ნაკლებადაა შესწავლული. მაგრამ იმისთვის, რომ ეს ასპექტი წარმოჩნდეს ადეკვატურად და სრულად, აუცილებელია, ჩვენის აზრით, გააზრებული იქნას მისი არა მხოლოდ შიდა არამედ გარე სტრუქტურაც. რაც ნიშნავს შემდეგს: ჩვენ უკვე წინა პარაგრაფებში დავინახეთ და წარმოვაჩინეთ „დახასიათების“ შიდა სტრუქტურა იმ გაგებით, რომ გამოვყავით დახა-

სიათების დონეებრივი მოდელი და, შესაბამისად, მოვახდინეთ შემდეგი თეზისის ფორმულირება: „დახასიათება“ უნდა განვიხილოთ როგორც უფრო ფართოდ გაგებული აზრობრივი-სემანტიკური უნივერსალის მხოლოდ ერთი შესაძლო (თუმცა უმაღლესი) დონე და უნდა მივიჩნიოთ, რომ მისი როლის შესრულება თავის თავზე შეუძლიათ აიღონ ისეთმა ენობრივმა ერთეულებმაც, როგორცაა არა მხოლოდ წინადადება, არამედ მისი ესა თუ ის ნევრიც. ეს – რაც შეეხება ჩვენი საკვლევი ობიექტის შიდა სტრუქტურას. მაგრამ მოცემულ პარაგრაფში ჩვენს მსჯელობას საფუძვლად ედო შემდეგი თეორიული მოსაზრება (პოსტულატი): ნებისმიერი საკვლევი ობიექტი ხასიათდება არა მხოლოდ იმით, რასაც ჩვენ უკვე ვუნოდეთ მისი „შიდა სტრუქტურა“, არამედ იმითაც, რასაც უნდა ვუნოდოთ მისი „გარე სტრუქტურა“, გარე სტრუქტურის სახით კი უნდა ვიგულისხმოთ *ის მეტის მომცველი* მთლიანი, რომლის ორგანულ ნაწილს წარმოადგენს ჩვენი კვლევის უშუალო ობიექტი. რაკი „დახასიათებას“ ჩვენ აღვიქვავთ არა მხოლოდ როგორც ავტორისეული მეტყველების ასპექტს, არამედ ასევე როგორც ნარატიული პოეტიკის ასპექტსაც, ამიტომ ამგვარად გაგებული „დახასიათების“ გარე სტრუქტურად უნდა მივიჩნიოთ სწორედ ნარატივის *სრული პოეტიკა* ამ ტერმინის ამ პარაგრაფში წარმოდგენილი გაგებით.

მაგრამ რა მიმართებაა საკვლევი ობიექტის სტრუქტურის ისეთ ორ განზომილებას შორის როგორცაა მისი „შიდა“ და „გარე“ სტრუქტურები? უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ნებისმიერ შემთხვევაში, როცა ვილაპარაკებთ ჩვენი კვლევის ობიექტის ანუ „დახასიათების“ სტრუქტურაზე, უნდა მივიჩნიოთ, რომ ეს სტრუქტურა (ანუ სტრუქტურა მის მთლიანობაში) წარმოადგენს მის შიდა და გარე სტრუქტურათა ერთიანობას: სტრუქტურა ერთია, მაგრამ ამავე დროს ორგანზომილებიანი და, შესაბამისად, ჩვენს ანალიზში იგი უნდა წარმოჩნდეს როგორც ამ ორი განზომილების განუყოფელი ერთიანობა. უფრო კონკრეტულად კი ზემოთ ფორმულირებული თეზისი ნიშნავს შემდეგს: „დახასიათებაზე“ მსჯელობისას და, რაც მთავარია, მისი ტიპოლიგიზაციის პროცესში მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული სწორედ მისი ზემოთ ხსენებული *მთლიანი სტრუქტურა*. მაგრამ იმისთვის, რომ შესაძლებელი იყოს ამგვარი მთლიანობის ჭეშმარიტი შენარჩუნება, აუცილებელია განვიხილოთ *პერსონაჟის ქცევა* როგორც პერსონაჟის პოეტიკის ის ასპექტი, რომლის ფარგლებში სინთეზურადაა შერწყმული პოეტიკის ორივე – საკუთრივ ნარატიული და ენობრივი – ასპექტები. ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია უფრო კონცენტრირებულად განვიხილოთ ხსენებული კონცეპტი:

ლიტერატურათმცოდნეობაში პერსონაჟი ზოგადად განისაზღვრება როგორც „ნაწარმოებში მოცემული მოქმედების, განცდის, ან გამონათქვამის სუბიექტი“.¹ ციტირებული სტატიის ავტორი ხაზს უსვამს პერსონაჟის

¹ **С. А. Мартынова.** Поведение персонажа, გვ. 245.

ნაყოფიან დაკავშირებულ ანთროპოლოგიურ (ანუ ადამიანისმცოდნეობით) შინაარსობრივ მომენტს: „ლიტერატურის პერსონაჟისეულ სფეროს წარმოადგენენ არა მხოლოდ იზორილებული ინდივიდები, არამედ კრებითი გმირები“;¹ და შემდეგ: „რაც არ უნდა ფართოდ გავიგოთ მხატვრული ლიტერატურის შემეცნებითი საგანი, ამ საგნის ცენტრს წარმოადგენენ ადამიანები როგორც სოციალური არსებები“² და ბოლოს: ავტორის აზრით, მხატვრულ ლიტერატურაში პერსონაჟთა არსისა და ხასიათის განსაზღვრისას „ფუძემდებელი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ როგორია პიროვნების ავტორისეული კონცეფცია“.³ როგორც ზოგადად, ისე ჩვენი კვლევითი მიზნებისთვის მნიშვნელოვანია მიმართება ისეთ ორ ცნებას შორის, როგორიცაა, ერთის მხრივ, *პერსონაჟი* და მეორეს მხრივ *ხასიათი*. ციტირებული სტატიის ავტორი ხაზს უსვამს ამ ორი ცნების კონცეპტუალურ სიახლოვეს, მაგრამ ამავე დროს მას არანაკლებ მნიშვნელოვნად მიაჩნია მათ შორის არსებული განსხვავებაც: „პერსონაჟი“ და „ხასიათი“ წარმოადგენ ურთიერთდაკავშირებულ, მაგრამ არა იდენტურ ცნებებს.⁴ ამ ზოგად მსჯელობას იგი აკონკრეტებს შემდეგნაირად: „იმისდა მიხედვით, თუ როგორია პერსონაჟის და ხასიათის სტატუსი ნაწარმოების სტრუქტურაში, მათ მიერ უნდა იქნეს გამოყენებული შეფასების განსხვავებული კრიტერიუმები. ხასიათებისგან განსხვავებით, რომელთა მიმართ მკითხველს ექმნება *ეთიკურად* შეფერილი დამოკიდებულება, პერსონაჟთა შეფასება ხდება პირველ რიგში *ეთიკური* თვალსაზრისით – იმისდა მიხედვით, თუ რამდენად რელიეფურად, სრულად და კონცენტრირებულად განასახიერებენ ისინი ხასიათებს.“⁵

რატომ აქვს მნიშვნელობა ჩვენთვის პერსონაჟის და ხასიათის ცნებათა ამგვარად დანახულ ურთიერთმიმართებას?“ ამ კითხვაზე შეგვიძლია გავცეთ შემდეგი პასუხი: იმის გათვალისწინებით, რომ ჩვენი კვლევის მიზანს წარმოადგენს პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათება როგორც პოეტიკის ასპექტი, უნდა მივიჩნიოთ, რომ ჩვენი კვლევის საგნის გაანალიზებისას ხაზი გაესმის სწორედ პერსონაჟთა ეთიკურ ასპექტს იმისდა მიუხედავად, გამოვიყენებთ თუ რა ტერმინ „ეთიკურს“.

¹ **С. А. Мартынова.** Поведение персонажа, გვ. 245.

² **С. А. Мартынова.** Поведение персонажа, გვ. 247.

³ **С. А. Мартынова.** Поведение персонажа, გვ. 250.

⁴ **С. А. Мартынова.** Поведение персонажа, გვ. 248.

⁵ **С. А. Мартынова.** Поведение персонажа, გვ. 249.

TEA JGARKAVA¹

**NARRATIVE AS A SYSTEMIC WHOLE
AND POETICS OF A LITERARY CHARACTER**

The article deals with the problem of establishing the functional relation between the two aspects of the poetics of a literary character—the aspect based on the literary and that based on the linguistic data. It is conceived as a theoretical postulate of the research that the central literary concept important from this point of view is that of plot and that the correspondent linguistic concept is that of the compositional speech form of characterization. After having analyzed the concept of character's behavior as it is presented by modern literary theory, the author proposes to dichotomize it and, as a consequence of this dichotomization, to speak of two different kinds of a character's behavior – of its internal and external dimensions. But, taking into account the principles of modern interdisciplinary methodology, the author proposes to analyze this two-dimensional behavior as an integrative part of the character's poetics.

---

¹ *Tea Jgarkava* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ЛИЛИАНА ДЖАНАШИЯ¹

СПЕЦИФИКА АНТИУТОПИИ В ЛИТЕРАТУРЕ ПОСТМОДЕРНИЗМА

Специфика функционирования антиутопии, как жанрового образования, так и в качестве формы художественной условности, в литературе постмодернизма является актуальной проблемой для изучения, так как литературный процесс последних десятилетий XX века и первых десятилетий XXI века сложен и противоречив и многим его современникам в той или иной степени кажется хаосом. Поэтому при его осмыслении важен анализ постмодернизма как наиболее авторитетного явления, значительно отличающегося от основных философских и литературных идей предшествующих эпох.

В статье «Культура постмодернизма» американский ученый И. Хассан выстраивает определенную цепь создания общей картины современного литературного процесса: трактовка постмодернизма, понимание субъектом самого себя, формирование «стержня» истории литературы. «Стержень» истории литературы, по мнению исследователя, включает проблему «периодизации, восприятие истории как теории, теории как литературы, а литературы как истории и теории одновременно» и зависит от самоопределения субъекта, которое в свою очередь «существенно зависти от трактовки постмодернизма».²

Сегодня положение постмодернизма в научной литературе можно охарактеризовать словами Н. Анастасьева: «...Полемика идет, порой весьма страстная, но предмет постоянно ускользает».³ Трудности интерпретации постмодернизма объясняются тем, что он связан с широким кругом явлений в научной и духовной жизни.

Проблемы возникновения и функционирования постмодернизма и их

---

¹ ლილიანა ჯანაშია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² I. Хассан. Культура постмодернізму, – *Вікно в світ*. 1999, №5, стр. 99.

³ Н. Анастасьев. «У слов долгое эхо», – *Вопросы литературы*. 1996, №4 (июль-август), стр. 3.

теоретическое осмысление стали объектом рассмотрения ученых начиная с 60-х годов XX века. Так, в зарубежном литературоведении, философии и эстетике результаты изучения различных аспектов постмодернизма нашли отражение в работах Ж.-Ф. Лиотара, Ж. Деррида, М. Фуко, Р. Барта, У. Эко, И. Хассана, Д. Фоккема, Ф. Джеймсона, Ж. Делеза, Ф. Гваттари, Ж. Бодрийяра, Ю. Кристевой и др. Важное концептуальное значение имело появление в США в 1997 году коллективного труда по сравнительному литературоведению «Интернациональный постмодернизм: теория и литературная практика».¹ Эта книга сыграла заметную роль не только в литературоведении, но и в культуре.

Проблемы развития постмодернизма рассматриваются в фундаментальных работах ученых И. Скоропановой,² И. Ильина,³ Н. Маньковской,⁴ М. Липовецкого,⁵ М.Эпштейна,⁶ Вяч. Курицына⁷ и др.

В русской литературе постмодернизм окончательно оформился и утвердился к 1991 году. Анализ произведений данного направления позволяет сделать вывод, что антиутопия становится главенствующей жанровой структурой и художественной формой для писателей и поэтов-постмодернистов новейшей эпохи.

Антиутопия как самостоятельный жанр формировалась в начале XX века, когда были созданы романы Е. Замятина «Мы», О. Хаксли «О, дивный новый мир» и Дж. Оруэлла «1984». Основная проблема русской антиутопии этого периода связана с осмыслением того, как социально-утопическая, казарменная реальность, в которую воплотился идеал счастливого мира превращала человека в раба. Перемены во многом знаменовали, по выражению А. Блока, «крушение гуманизма». Утопия перестает быть желанным Абсолютом. Используя в своих произведениях гротеск и антиутопию как формы художественной условности, писатели и поэты создают в 20-30-ых XX в. годах целую группу произведений антиутопического содержания. Необходимость художественно запечатлеть необычность, невероятность, нередко даже фантастичность происходящего, не укладывавшегося в рамки привычного здравого смысла, побуждала художников прибегать к особым сюжетным коллизиям, образам, стилевым средствам: так создаются самые

---

¹ *International Postmodernism: Theory and Literary Practice*. Edited by **H. Bertens** and **D. Fokkema**. Amsterdam/Philadelphia, 1997, p. 43.

² **И. С. Скоропанова**. Русская постмодернистская литература. *Учебное пособие*. 4-е издание, исправленное. М., 2002.

³ **И.П. Ильин**. Постмодернизм. Словарь терминов. М., 2001.

⁴ **Н. Б. Маньковская**. Эстетика постмодернизма. СПб., 2000.

⁵ **М. Н. Липовецкий**. Русский постмодернизм. *Очерки исторической поэтики*. Екатеринбург, 1997, стр. 68.

⁶ **М. Эпштейн**. Постмодерн в России. Литература и теория. М., 2000.

⁷ **В. Курицын**. Русский литературный постмодернизм. М., 2000.

острые антиутопические памфлеты «Собачье сердце», «Роковые яйца» и «Дьяволиада» М.Булгакова, рассказы Зощенко, произведения И. Бабеля, Б. Пильняка, К. Вагинова и др. С появлением романа Евг. Замятина «Мы» в 1921 году, антиутопия начинает функционировать в литературе не только как форма условности, но и как отдельный жанр. В основе замятинской антиутопии – протест против унификации личности, против тоталитарного подчинения единичного-общественному.

В романе «Мы» – и критический итог многовековой утопической традиции, и резкий отклик на утопические настроения революционного времени. Идеальное («интегральное») государство выстроено автором как «математический» предел тогдашних коллективистских идей: в государстве как схеме, как машине человеку грозит превратиться в функцию, в условный знак («Д-503»), душе его – подвергнуться стерилизации («прежняя моя болезнь душа»), воле его – слепо подчиниться «Благодетелю». Замятин указывает, что целью тоталитарного государства является – устранить внутренний мир человека, сделать его прозрачным и просматриваемым и так приравнять его к вещи.

Исследователю М. Шеферу принадлежит мысль о том, что в «ранних» антиутопиях «границы жанра были проведены окончательно, а его возможности, пожалуй, исчерпаны». ¹ Действительно, формирование структуры антиутопии завершилось в первой половине века. Однако, даже сегодня, в начале XXI века, еще слишком рано говорить об исчерпанности ее жанровых возможностей, поскольку во второй половине XX века и рубеже столетий создается большое количество антиутопий («Вальс для К.» Д. А. Савицкого (1985), ² повести В. С. Маканина «Лаз», ³ «Стол, покрытый сукном и с графином посередине», ⁴ «Долог наш путь» (1990), ⁵ «Кысь» Т. Толстой (2000) ⁶ и другие), авторы которых по-своему раскрывают ее жанровые потенции, что свидетельствует о гибкости жанра, его способности к развитию и трансформации.

Итак, антиутопия, долгое время существовавшая в качестве корректива к утопии, лишь в XX веке обрела собственную жанровую форму. Подобное

---

¹ Цит. по: **К. Душенко.** Шефер М. Science Fiction как критика идеологии: Утопический элемент в американской science fiction, – *Социокультурные утопии XX века.* Вып.5. М., 1988.

² **Д. А. Савицкий.** Вальс для К., – **Д. А. Савицкий.** Ниоткуда с любовью. Вальс для К. *Рассказы. Стихи.* М., 2001, стр. 52.

³ **В. Маканин.** Лаз, – **В. Маканин.** Собрание сочинений в 4-х томах. Т. 4. М., 2003, стр. 3.

⁴ **В. Маканин.** Стол, покрытый сукном и с графином посередине, – **В. Маканин.** Собрание сочинений в 4-х томах. Т. 4, стр. 60.

⁵ **В. Маканин.** Долог наш путь, – **В. Маканин.** Собрание сочинений в 4-х томах. Т. 4, стр. 132.

⁶ **Т. Толстая.** Кысь. М., 2000.

«обретение» происходит как осознание и актуализация антиутопией тех жанровых возможностей, которые отличают ее от утопии. Таким основным жанрообразующим началом антиутопии со временем стал субъективный строй произведения.¹ Именно субъективный строй антиутопии, оформляя ее структуру таким образом, что она оказывается способной передавать по-вышенно личностное содержание, раскрывает художественный мир антиутопии таким, в котором истины не постулируются, как в утопии, а проживаются кем-либо из героев.

Можно предположить, что эстетические возможности антиутопии связаны с этим носителем ее жанровой организации, однако в традиционных антиутопиях они не были до конца выявлены. В современных антиутопиях субъективность повествования становится ценностно-смысловым ядром произведения. Это оказывается возможным потому, что авторы по-новому расставляют акценты во взаимоотношениях героя с окружающим миром, в отличие от традиционной антиутопии. В последней герой воплощает субъективное начало в той степени, в какой является носителем конфликта личного и общественного. Причем именно окружающий мир изображается изначально заданным и первичным, а мир героя самоопределяется относительно него.

Таким образом, антиутопию конца XX–начала XXI века отличает субъективность повествования, ее можно определить как экзистенциальную антиутопию. Жанровая доминанта такой антиутопии связана с установками религиозно-утопического сознания и преимущественно представлена утопиями времени и вневременного порядка. Этиология утопического художественного видения в данной жанровой разновидности основана не только на рациональной условности вымысла или допущения, но и на «поэтике грёзы».

В художественном мире произведений Вик. Ерофеева «Карманный апокалипсис», «Болдинская осень», «Русская красавица», «Пять рек жизни», В. Пелевина «Жёлтая стрела», А. Зиновьева «Живи», В. Маканина «Лаз», Л. Улицкой «Путешествие в седьмую сторону света», Л. Петрушевской «Номер Один, или В садах других возможностей» осуществлена деконструкция мифоутопических установок, концептов: о спасении мира красотой, христианском очищении через страдание, мессианизме, единении в Абсолюте. В современной русской антиутопии отражена как этнонациональная специфика в понимании экзистенциальных проблем, выраженная в онтологическом отрицании Ничто и признании всемогущества Бога и Абсолюта (традиции Л. Шестова, С. Франка), так и европейская традиция, рассматривающая Ничто как начало, равноправное Абсолютному

---

¹ Мы придерживаемся позиции Н. Лейдермана, считающего субъектную организацию повествования основным носителем жанровой модели.

бытию (Ж.-П. Сартр, А. Камю, М. Хайдеггер). Поэтому обреченность бытия и трагизм индивидуальной человеческой судьбы проявляются как в невозможности соединиться с Абсолютом (В. Пелевин, В. Маканин), так и в бессмысленности человеческого бунта против первооснов жизни, увеличивающего абсурдность мира (Вик. Ерофеев, Л. Петрушевская). Традиционные экзистенциальные метафоры-концепты «чумы», «абсурда», «тошноты», «тоски», «страха и трепета» дополнены в них метафорами «утраты», «обречённости», «страдания», «жертвенности».

Современная антиутопия имеет эскапистский характер. Её герои спасаются бегством из мира, живущего по законам Распада и Хаоса в утопическое пространство. «Место» спасения в произведениях Вик. Ерофеева, А. Зиновьева, Л. Улицкой, В. Маканина, Л. Петрушевской выражено через условно-метафорические образы «седьмой стороны света», «пятой реки жизни», «подземного града», «планеты, где живут души», «садов других возможностей», они соотносятся с традиционными утопическими сюжетами об Атлантиде, Китеже, Граде Небесном.

В развитии антиутопического жанрового мышления 1980-1990х гг. XX – начала XXI вв. намечена динамика от изображения апокалиптической проблематики к пророческим идеям. Современная антиутопия раскрывает наметившуюся в литературе II половины XX века тенденцию, указывающую на изменение отношения общественного сознания к утопизму. Известное изречение Н. Бердяева, ставшее эпиграфом к антиутопии О. Хаксли «О дивный новый мир», «...утопии оказались гораздо более осуществимыми, чем казалось раньше. И теперь стоит другой мучительный вопрос, как избежать окончательного их осуществления...»¹ – сменяется в начале нового века апологией утопизма. Герои Вик. Ерофеева, А. Зиновьева, Л. Улицкой, В. Маканина, Л. Петрушевской акцентируют внимание на другом аспекте данной проблемы, формулируя вопрос «Как научиться жить с иллюзиями?».

Истины, приходящие во внутривидениях – видениях – снах – грёзах, формируют семантику утопического кода, который разрушается в антиутопическом жизненном пространстве героев. Художественный мир постмодернистской антиутопии бегства создаёт трагический образ среды, в которой обесцениваются нравственные ценности. Однако эта выраженная в жанровом содержании идея вступает в противоречие с продуцируемым тем же жанровым содержанием жизнеутверждающим пафосом, осознанием вечности и неизменности неограниченных мечтаний, устремлений и запросов человека, который не способен прожить в мире без идеалов. Финальные сцены об охваченном радостным чувством сне героини Улицкой, о протянувшем руку спасения герою Маканина добром человеку перекликаются со словами ерофеевского героя «без мечты не про-

¹ Н. Бердяев. Новое средневековье. Берлин, 1924, стр. 306.

живешь» и призывом «живи» из одноимённого романа А. Зиновьева.

Этот вывод возвращает нас к проблеме дефиниции антиутопии, которая в таком контексте может быть выражена через конфликт в её художественном мире двух утопий. Её поэтика всегда тяготеет к вторичной художественной условности, расширяющей границы возможного с помощью авторской фантазии. В ситуации смены одних утопических представлений другими возникает вопрос о роли и значении антиутопии. Конфликт современной антиутопии направлен на исследование механизма взаимоотношений человека и власти, его драматизм выражается в господстве над личностью государства, религии, смерти, обязанностей, обстоятельств, которые через страх ограничивают человеческую свободу и угнетают человеческую индивидуальность. В её художественном мире доминирует мифологическая условность.

Экзистенциальная антиутопия не только изображает деконструкцию моделей индивидуальной и коллективной идентичности, неспособность отдельного индивида найти гармонию в отношениях с другими людьми и окружающим миром, но и раскрывает причины этой неосуществимости, потенции, связанные с противоречиями человеческого существования, «экзистенции», достигающей глубин самого «бытия». Экзистенциальное сознание, «выработавшее оригинальные принципы поэтики» (В. Заманская), обогатило жанр антиутопии изображением психологических экспериментов, нестандартными сюжетными ситуациями, познанием глубин человеческой души, что умножило эстетический потенциал антиутопического жанра.

Роль постмодернистской стилевой доминанты для развития жанра антиутопии рубежа XX-XXI вв. состоит в акцентировании таких генетических черт антиутопического художественного целого, как полижанризм, карнавальность и мифологизм в аспектах демифологизации и ремифологизации. Художественное своеобразие современной русской антиутопии, в сравнении с европейской, состоит в ярко выраженной религиозности, исповедальности, бинарной этнокультурной природе.

ლილიანა ჯანაშია

ანტიუტოპიის სპეციფიკა პოსტმოდერნულ ლიტერატურაში

ანტიუტოპიის ჟანრსა და მის მხატვრულ პოტენციალს ხშირად იყენებენ XX საუკუნის მწერლები, რაც მიანიშნებს, რომ ეს ჟანრი საკმაოდ მოქნილია და გარდაქმნებისა და განვითარებისათვისაც მისაღებია. თანამედროვე ანტიუტოპისტურ ნაწარმოებებში თხრობის სუბიექტურობა ცნებითი ბირთვი ხდება. ავტორები ყურადღებას გმირებსა და გარე სამყაროს შორის ურთიერთობებზე ახლებურად, ტრადიციული ანტიუტოპიებისაგან განსხვავებულად ამახვილებენ. XX საუკუნის მიწურულის ანტიუტოპისტურ ნაწარმოებებში გმირების არსებობა თვითკმარია. მათი სამყარო უპირისპირდება სახელმწიფოს არა როგორც რაიმე მონინააღმდეგე, არამედ ხარისხობრივად განსხვავებული. გმირების სივრცე გარე სამყაროსაგან იზოლირებულია და ამ იზოლაციის ბუნება ესთეტიკურია.

ავტორები ანტიუტოპიურ ნაწარმოებებში ჟანრის კონცეფციას პოსტმოდერნულ ლიტერატურაში ავითარებენ, აქ კი ამ ფენომენის ესთეტიკური და ფსიქოანალიტიკური ასპექტები ეპოქის მხატვრულ წარმოდგენებსა და ავტორის პირად შეხედულებებშია კონცენტრირებული. თანამედროვე რუსულ კულტურაში აქტუალიზებული უტოპიური წარმოდგენების ტიპები თანამედროვე რუსული ლიტერატურული ანტიუტოპიის ჟანრობრივი ტიპოლოგიის დადგენის საშუალებას იძლევა. XX-XXI სს. რუსული ანტიუტოპიური ჟანრის დინამიკა ასახავს გარდამავალი პერიოდის განვითარების მოდელს – XX საუკუნის ბოლოს დისტოპიით დაწყებული და XXI საუკუნის I ათწლეულების უტოპიებისა და ანტიუტოპიების მრავალფეროვნებით დამთავრებული.

SPECIFIC FEATURES OF DISTOPIA IN POST-MODERNIST LITERATURE

The fact that writers of the late 20th century often apply distopia and expose its genre and artistic potential makes it clear that the genre is flexible and able to develop and be transformed. In modern distopias, the subjectivity of narration becomes the notional nucleus of the works. The authors place accents in the relations between the heroes and the surrounding world in a new way, different from traditional. distopias In the dystopias of the late 20th century, the existence of the heroes is all-sufficient. Their universes are opposed to the State not as contrary to it, but different in quality. The heroes' spaces are isolated from the surrounding world and the isolation of the spaces is of the aesthetic nature.

On the basis of folklore and literary utopian tradition analysis the author reveals literary topics that is closely related to utopian genre contents, semantic and structural elements to express utopian artistic consciousness on various levels (motives, symbols, archetypical complexes, traditional plots and images) and their role in "genre memory" of modern literature distopia being stored. Genre matrix, genre canon, artistic peculiarities of the category "utopian" have been described. Intersection mechanism has been disclosed as the framework to fulfill utopia "genre contents overcoming" as the object of critical reflection in the structure of distopian artistic integrity. The author develops the concept of distopian genre contents in postmodern literature, where aesthetic and psycho-analytical aspects of the phenomenon above being focused both on the level of artistic consciousness of the epoch and on the author's individual outlook.

Types of utopian consciousness being actualized in modern Russian culture make it possible to suggest genre typology of modern Russian literary. distopia The structures of its politicized, millenary and technicized types to form genre diversities of social, existential and science fiction distopia have been described. Transformations of genre canon have been considered on the basis of genre stipulating and genre forming factors, framed from integral learning experience of analogous genre functions in up-to-date hermeneutic research. The dynamics of modern Russian distopia genres of XX-XXI centuries reflects the development of transition period: from distopia at the end of XX century up to the growing number of utopia and distopia diversities in the first decades of the XXI century.

---

¹ *Liliana Janashia* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

НИНО ЭТЕРИЯ¹

НЕКОТОРЫЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ КОМИЧЕСКОГО

При изучении форм комического нельзя не отметить, что комическое противопоставляется трагическому и возвышенному. К примеру для Аристотеля было естественно при определении сущности комедии исходить из трагедии как ее противоположности, так как в практике и в сознании древнего грека именно трагедия имела главное значение. Для эстетики романтического идеализма было естественно полагать в основу любой эстетической теории учение о возвышенном и прекрасном и противопоставлять ему комическое как нечто низменное и противоположное возвышенному. Против такой точки зрения возражал уже В. Г. Белинский, который на примере Н. В. Гоголя показал, какое великое значение в искусстве и в общественной жизни может иметь именно комическое. Но этот взгляд В. Г. Белинского не был поддержан. Что комическое противоположно возвышенному и трагическому – это одно из тех положений, которые рассматриваются без всяких доказательств.

Противопоставление комического трагическому и возвышенному не вскрывает сущности комизма и его специфики. Непонимание специфики комического составляет следующий, можно сказать, почти сквозной недостаток большинства гипотез. Говорят, например, что комичны недостатки людей. Совершенно очевидно, однако, что недостатки могут и не быть комичными, исходя из того, какие именно недостатки в каких условиях и в каких случаях могут быть смешными и в каких нет. Это требование можно обобщить делая вывод: беря любой факт, случай, вызывающий смех, исследователь всякий раз ставит вопрос о специфическом или неспецифическом характере изучаемого явления и о его причинах. В отдельных случаях этот вопрос ставился и раньше, но в большинстве он обходился. В каждом отдельном случае надо определять специфику комического, надо проверять, в какой степени и при каких условиях, всегда или не всегда одно и то же

---

¹ ნინო ეთერია – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

явление обладает комизмом

Проблема определения сущности комизма не основная и не единственная. Имеется много и других проблем, связанных с вопросом о смехе и комизме. Это еще не затронутая, но очень важная теория двух разных, противоположных видов комизма. Существуют два вида комизма: комизм высшего порядка и комизм низменный. В определении комического фигурируют исключительно отрицательные понятия: комическое – это нечто низменное, ничтожное, бесконечно малое, материальное, это тело, буква, форма, безыдейность, видимость в их несоответствии, противоположности, контрасте, противоборстве, противоречии с возвышенным, великим, идейным, душевным и т. д. Набор отрицательных эпитетов, прилагаемых к понятию комического, противопоставление комического возвышенному, высокому, прекрасному, идейному и т. д., говорит о некотором отрицательном отношении к смеху, и комическому вообще, о некотором даже презрении к нему. Эта презрительность очень ярко сказывается у таких философов-идеалистов, как А. Шопенгауэр, Г. В. Ф. Гегель, и другие.¹

Здесь еще нет теории двух видов комического, здесь сквозит отрицательное отношение к комизму вообще как таковому. Теория двух видов комического – низменного и высокого – появляется в XIX в. Здесь не вся область комического представляет собой нечто низменное, а что есть как бы два вида его: один вид комизма относится к области эстетики, понимаемой как наука о прекрасном, и такой комизм включается в понятие прекрасного; но есть и другой вид комического, лежащий вне области эстетики и прекрасного и представляющий собой нечто весьма низменное. Теоретических определений того, что, собственно, понимается под «низменно-комическим», обычно нет, а если они все же есть, то оказываются беспомощными.

Некоторые теоретики определяют «низменно-комическое» по формам и относят к области низшего комизма все виды фарсов, балаганов, клоунад и т. д. Так С. Ликок в своей книге юмористических рассказов пишет: «Речь идет не о пароксизмах смеха, вызываемых кривляньем обсыпанного мукой или измазанного сажой клоуна, подвизающегося на подмостках убогого варьете, а о подлинно великом юморе, освещающем и возвышающем нашу литературу в лучшем случае раз или, много, два в столетие».² К «низшим», или «внешним», видам комизма в большинстве случаев относят такие фарсовые элементы, как красные носы, толстые животы, словесные выверты, драки и потасовки, надувательства и т. д.

Можно ли придерживаться такой теории или нет, можно ли исходить

---

¹ Г. В. Ф. Гегель. Эстетика. Под редакцией и с предисловием М. Лифшица. В 4-х томах. Т. 1. М., 1968, стр. 78; А. Шопенгауэр. Мир как воля и представление. Т. 2. М., 1993, стр. 99-105.

² С. Ликок. Юмористические рассказы. М.-Л., 1967, стр. 196.

из нее при расположении – и изучении данного материала? Если всмотреться в признанно «высокие», классические комедии, то легко заметить, что элементами фарса пронизано творчество всех классиков комедии. К примеру комедии Аристофана острополитичны, но их придётся отнести к области «грубого», «низшего», или, как иногда говорят, «внешнего» комизма. Сюда же при ближайшем рассмотрении можно отнести и Жан-Баттиста Мольера, и Гоголя, и вообще всех классиков. Если, целуя ручку Марьи Антоновны, Бобчинский и Добчинский сталкиваются лбами, это высший или низший род комизма? При ближайшем изучении окажется, что творчество Гоголя сплошь заражено «низшим», или «грубым», комизмом. Были профессора, историки литературы, которых шокировали грубости у Гоголя. Один из них – И. Мандельштам, написавший большое исследование о стиле Гоголя. Он находит, например, что ярким проявлением художественности стала бы «Женитьба», если бы Гоголь убрал следующие слова, которые он приводит текстуально: «Ну есть ли в тебе капля ума? Ну, не олух ли ты... ну скажи, пожалуйста, не свинья ли ты после этого?». «Эти слова, – пишет И. Мандельштам, – рассчитаны на балаган».¹ Гоголь, по его мнению, должен был, бы очистить свои произведения от таких «излишеств».

В теорию двух видов комизма, изящного и грубого, вносится социальная дифференциация. Тонкий вид комизма существует для образованных умов, аристократов по духу и происхождению. Презрение к шутам, балаганам, клоунам, паяцам, ко всем видам безудержного веселья есть презрение к народным истокам и формам смеха.

Нельзя отрицать наличие грубых шуток, фарсов, сомнительных анекдотов, пустых водевилей, глупого зубоскальства. Но низменное есть во всех областях словесного творчества. В процессе изучения фактов необходимо сказать о художественной и моральной ценности, или, наоборот, вредности некоторых форм комизма. Вопрос этот весьма актуален и требует подробного и обоснованного решения.

«Комическое» и «смешное» объединяется под одним термином и понятием «комизм». Разные виды комизма ведут к разным видам смеха, и на это необходимо обратить главное внимание.

Проблему комизма невозможно изучать вне психологии смеха и восприятия комического. Поэтому ставится вопрос о видах смеха. Самая полная и наиболее интересная попытка перечисления видов смеха сделана не философами и не психологами, а теоретиком и историком советской кинокомедии Р. Юрневым, который пишет так: «Смех может быть радостный и грустный, добрый и гневный, умный и глупый, гордый и задушевный, снисходительный и заискивающий, презрительный и испуганный, оскорбительный и ободряющий, наглый и робкий, дружественный и враждебный,

¹ И. Мандельштам. О характере гоголевского стиля. М, 1902, стр. 53.

иронический и простосердечный, саркастический и наивный, ласковый и грубый, многозначительный и беспричинный, торжествующий и оправдательный, бесстыдный и смущенный. Можно еще и увеличить этот перечень: веселый, печальный, нервный, истерический, издевательский, физиологический, животный. Может быть даже унылый смех!».¹ Этот перечень интересен своим богатством, своей яркостью и жизненностью. Он получен путём жизненных наблюдений. Автор в дальнейшем развивает свои наблюдения и показывает, что разные виды смеха связаны с различием человеческих отношений, а они составляют один из главных предметов комедии. Следует особенно подчеркнуть, что свое исследование, посвященное советской кинокомедии, автор открывает именно вопросом о видах смеха. Для Юренева вопрос о видах смеха важен потому, что разные виды смеха присущи разным видам комедийных интриг. Важным также является решить вопрос, связаны определенные виды смеха с определенными видами комизма или нет. Юренив считает, что нет того вида смеха, который оказался бы важнейшим для понимания литературно-художественных произведений, а именно – смеха насмешливого. Развивая свою мысль о том, что виды смеха соответствуют видам человеческих отношений, автор пишет так: «Человеческие взаимоотношения, возникающие во время смеха, в связи со смехом, различны: люди осмеивают, насмеваются, издеваются...».² Таким образом, насмешка поставлена на первое место, и это наблюдение для очень ценно. Из всех возможных видов смеха для начала берётся только один, а именно – смех насмешливый. Именно этот вид смеха стабильно связан со сферой комического. Достаточно, например, указать, что вся огромнейшая область сатиры основана на смехе насмешливом. Этот же вид смеха чаще всего встречается в жизни. Если всмотреться в картину И. Е. Репина, изображающую запорожцев, которые сочиняют письмо турецкому султану, можно видеть, как велико разнообразие оттенков смеха, изображенного Репиным, – от громкого раскатистого хохота до злорадного хихиканья и едва заметной тонкой улыбки. Однако легко убедиться, что все изображённые Репиным казаки смеются одним видом смеха, а именно – смехом насмешливым.

Выделение первого и главнейшего вида смеха приводит к необходимости дальнейшего, более подробного изучения этого вида. Возникает вопрос над чем люди, собственно, смеются, что именно представляется им смешным. Оказывается смеяться можно над человеком почти во всех его проявлениях. Исключение составляет область страданий. Смешными могут оказаться наружность человека, его лицо, фигура, движения; комически могут представляться его суждения, в которых он проявляет недостаток ума; особую область насмешки представляет характер человека, область

¹ Р. Н. Юренив. Советская кинокомедия. М., 1964, стр. 6.

² Р. Н. Юренив. Советская кинокомедия, стр. 8.

его нравственной жизни, его стремления, его желания и цели. Смешной может оказаться речь человека как проявление таких его качеств, которые были незаметны, пока он молчал. Вобщем, физическая, умственная и моральная жизнь человека может стать объектом смеха в жизни.

В искусстве встречается совершенно то же самое: в юмористических произведениях любых жанров показан человек с тех его сторон, которые подвергаются насмешке и в жизни. Иногда бывает достаточно просто показать человека таким, каков он есть, представить или изобразить его; но иногда этого недостаточно. Смешное надо вскрыть, и для этого существуют определенные приёмы, которые надо изучить. Приёмы эти в жизни и в искусстве одинаковы. Иногда человек сам невольно обнаруживает смешные стороны своей натуры, своих дел, иногда это нарочно делает насмешник, который в жизни и в искусстве действует совершенно одинаково. Существуют особые приёмы, чтобы показать смешное в облике, в мыслях или в поступках человека. Классификация по объектам насмешки есть вместе с тем классификация по художественным средствам, вызывающим смех. Фигура человека или его мысли, или его устремления высмеиваются по-разному. Кроме того, есть средства, общие для разных объектов насмешки, как, например, пародирование. Таким образом, средства насмешки делятся на более частные и более общие. Необходимость и возможность такой классификации, к примеру, в советской науке уже определялась, хотя фактически она еще не производилась. «Вполне очевидна, – пишет Ю. Боров, – правомерность и необходимость классификации художественных средств комедийной обработки жизненного материала».¹

Смех осуществляется при наличии двух сторон: смешного объекта и смеющегося субъекта – человека. О важности психологического фактора смеха не раз указывалось в трудах М. Кагана: «Нельзя понять сущности комического, не исследуя психологию чувства комического, чувства юмора».² Подобное же говорит и Н. Гартман: «Комизм в строго эстетическом смысле не может существовать без юмора субъекта».³

Возникновение смеха есть некоторый процесс, в котором должны быть изучены все вызывающие его условия и причины. По Г. Бергсону, смех наступает как бы с точностью закона природы: он возникает всегда, когда для этого есть причина.⁴ Ошибочность такой установки довольно очевидна: причина для смеха может быть дана, но при этом могут оказаться люди, которые смеяться не будут и которых рассмешить окажется невозможным.

¹ Ю. Боров. О комическом. М., 1957, стр. 317.

² М. Каган. Лекции по марксистско-ленинской эстетике. Л., 1966., стр. 4.

³ Н. Гартман. Эстетика. М., 1958, стр. 607.

⁴ Г. Бергсон. Смех в жизни и на сцене. Перевод с французского под редакцией А. Е. Яновского. М., 1900, стр. 33; электр. версия: http://krotov.info/library/02_b/ergson_s-meh.htm.

Трудность состоит в том, что связь между комическим объектом и смеющимся человеком не обязательна и не закономерна. Там, где один смеётся, другой смеяться не будет. Причина этого может крыться в условиях исторического, социального, национального и личного порядка. Каждая эпоха и каждый народ обладает особым, специфическим для них чувством юмора и комического, которые иногда непонятны и недоступны для других эпох.

Нельзя не упомянуть в данном случае о наличии некоей исторически сложившейся национальной дифференциации. Можно сказать, что французский смех отличается изяществом и остроумием (Анатоль Франс), немецкий – некоторой тяжеловесностью (комедии Герхарда Гауптмана), английский – иногда добродушной, иногда едкой насмешкой (Чарльз Диккенс, Бернард Шоу), русский – горечью и сарказмом (А. С. Грибоедов, Н. В. Гоголь, М. Е. Салтыков-Щедрин). Однако, научного значения эти наблюдения не имеют, хотя и не лишены интереса.

Совершенно очевидно, что в пределах каждой из национальных культур разные социальные слои будут обладать различным чувством юмора и разными средствами его выражения. Так же очевидно, что есть люди или группы людей, склонные к смеху, и люди, к смеху не расположенные. Можно ограничиться несколькими отдельными примерами. К смеху склонны люди молодые и менее склонны старые, хотя надо сказать, что мрачные юноши и весёлые старички и старушки все же отнюдь не редкость. Прирожденные юмористы, люди, одарённые остроумием и способностью смеяться, есть во всех слоях общества. Они не только сами умеют смеяться, но умеют и веселить других. Наличие юмористической жилки – один из признаков талантливости натуры. Но есть люди, к смеху отнюдь не расположенные. Причины этого могут быть различные. Если смех есть один из признаков общечеловеческой даровитости, если к смеху способны одарённые и вообще нормальные живые люди, то неспособность к смеху иногда может быть объяснена как следствие тупости и чёрствости. Неспособные к смеху люди в каком-нибудь отношении бывают неполноценными. Может ли смеяться чеховский Пришибеев, или человек в футляре Беликов, или полковник Скалозуб? Они смешны, мы над ними смеёмся, но если вообразить их в жизни, то очевидно, что к смеху такие люди неспособны. По-видимому, есть некоторые профессии, лишающие ограниченных людей способности смеяться. Это в особенности те профессии, которые наделяют человека некоторой долей власти. Сюда относятся чиновники и педагоги старого закала. Это вполне можно объяснить трудностью профессии, постоянством нервного напряжения и прочим, но причина не только в этом, а в особенностях психической организации, которая, к примеру в работе педагога сказывается особенно ясно. Недаром А. П. Чехов своего человека в футляре изобразил педагогом. Преподавателям, не способным понять и разделить хороший смех детей,

не понимающим шуток, не умеющим никогда улыбнуться и посмеяться, следовало бы рекомендовать переменить профессию.

Неспособность к смеху может быть признаком не только тупости, но и порочности. К примеру гениальный и жизнерадостный Моцарт А. С. Пушкина способен к веселью и смеху; он может даже отнестись шуточно к пародии на свое творчество. Наоборот, завистливый, насквозь холодный, себялюбивый убийца Сальери не способен к смеху именно вследствие глубокой порочности своего существа, как он по той же причине не способен и к творчеству. Но неспособность к смеху может быть вызвана и совершенно другими, прямо противоположными причинами.

Есть категория серьезных людей, которые не смеются не вследствие внутренней чёрствости, а как раз наоборот – вследствие высокого строя своей души или своих мыслей. В древнерусской письменной литературе стихия смеха и комического полностью отсутствует. Смех в церкви во время богослужения был бы воспринят как кощунство. Следует, однако, упомянуть, что смех и веселье несовместимы не со всякой религией; такая несовместимость характерна для аскетической христианской религии, но не для античности. Независимо от церкви народ справлял свои старые, весёлые, по происхождению языческие праздники – святки, масленицу, Ивана Купалу и другие. По стране бродили группы весёлых скоморохов, народ рассказывал озорные сказки и пел кощунственные песни. Если нельзя представить себе смеющимся Христа, то дьявола, наоборот, представить себе смеющимся очень легко. Таким И. В. фон Гёте изобразил Мефистофеля. Его смех циничен, но имеет глубокий философский характер. Продолжая наблюдения над людьми, которые не смеются или не склонны смеяться, легко заметить, что не будут смеяться люди, всецело охваченные какой-либо страстью или увлечением или полностью погруженные в какие-либо сложные или глубокие размышления. Почему это так, объяснить можно. Совершенно очевидно, что смех несовместим ни с каким большим и настоящим горем. Смех невозможен также, когда мы видим истинное страдание другого человека. Если же при этом кто-либо всё же засмеётся, то такой смех свидетельствовал бы о нравственном уродстве смеющегося.

Эти предварительные наблюдения не решают проблемы психологии смеха, они только ставят ее. Решение ее может быть дано тогда, когда будет изучена причина возникновения смеха и в связи с этим будут рассмотрены те психологические процессы, которые составляют его сущность.

ნინო ეთერია

კომიკურის შესწავლის ზოგიერთი ასპექტი

„კომიკური“ და „სასაცილო“ გაერთიანებულია ერთი ტერმინითა და ცნებით – „კომიზმი“. კომიზმის სხვადასხვა სახეს მიეყავართ სიცილის სხვადასხვა სახესთან, ამიტომ ამას მთავარი ყურადღება უნდა მიექცეს. ეს პრობლემა უნდა შეისწავლებოდეს სიცილის ფსიქოლოგიისა და კომიკურის შეცნობის გარეშე. დასაწყისისთვის სიცილის სხვადასხვა სახეებიდან აიღება მხოლოდ ერთი – დამცინავი სიცილი. სწორედ სიცილის ეს სახე სტაბილურადაა დაკავშირებული კომიკურის სფეროსთან. საკმარისია, მაგალითად, მივუთითოთ, რომ სატირის უზარმაზარი სფერო დაფუძნებულია დამცინავ სიცილზე. სიცილის ეს ფორმა ყველაზე ხშირად გვხვდება ცხოვრებაში. სიცილი ხორციელდება ორი ფაქტორის არსებობისას: სასაცილო ობიექტისა და მოცინარე სუბიექტისა – ადამიანის არსებობისას. კომიზმი ხორციელდება ადამიანზე ობიექტური მონაცემების ზემოქმედებით. სიცილის წარმოქმნა ერთგვარი პროცესია, რომელშიც შესწავლილი უნდა იქნას მისი გამომწვევი ყველა პირობა და მიზეზი. ყოველ ეპოქასა და ყოველ პერიოდს გააჩნია განსაკუთრებული, მისთვის სპეციფიკური იუმორისა და კომიკურის გრძნობა, რომელიც გაუგებარი და მიუწვდომელია სხვა ეპოქებისათვის.

NINO ETERIA¹

SOME ASPECTS OF LEARNING OF COMIC

“Comic” and “ridiculous” are united in one term and notion – “comism”. Different kinds of comism lead to different kinds of laughter and great deal of attention should be paid to this. The problem of comism is impossible to learn out of the psychology of laughter and the perception of comic. From all possible types of laughter only one is taken for the beginning, namely it is mocking laughter. Exactly this kind of laughter is firmly connected with the sphere of comic. It is enough, for example, to note that the biggest field of satire is based on mocking laughter. This kind of laughter is the most often found in life. Laughter is realized in the presence of two value: ridiculous object and the person laughing. Comism is determined by the affect of objective data on a person. The origin of laughter is some kind of process, where all terms and causes evoking it should be learnt. Each epoch and each nation has its specific sense of humour and comic. Sometimes it is vague, inaccessible and strange for other epoch.

¹ *Nino Eteria* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ჯამბულ ანჩაბაძე¹

ბათუმის ოლქის დედა სამოხლოში მორად დაბრუნების
ისტორიიდან

პირველ მსოფლიო ომში გერმანიის დამარცხების შემდეგ ამიერკავკასიაში ინგლისელების გამოჩენას საქართველოს ხელიოსუფლება დიდი იმედით შეხვდა. ინგლისმა ოფიციალურად გამოაცხადა საქართველოს დამოუკიდებლობისა და მისი ტერიტორიული მთლიანობისადმი მხარდაჭერა,² მაგრამ შემდეგ პოზიცია რადიკალურად შეიცვალა და მოვლენები სხვაგვარად განვითარდა. დევიდ ლოიდ ჯორჯის მთავრობას მიაჩნდა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობისადმი მარდაჭერა რუსეთთან დაპირისპირებას გამოიწვევდა, რაც შექმნილ ვითარებაში მისთვის მიუღებელი იყო, ვინაიდან, როგორც ბოლშევიკური რუსეთი ისე დენიკინი საქართველოს რუსეთის შემადგენელ ნაწილად მიიჩნევდნენ. ინგლისი უმთავრესად დენიკინის მოხალისეთა არმიას ეყრდნობოდა.³ მას ეჭვი არ ეპარებოდა ამ ძალის წარმატებაში, რომელიც რუსეთის იმპერიის ადრინდელი ტერიტორიის ფარგლებში დაბრუნებას გულისხმობდა.

ინგლისის მხარდაჭერა დენიკინისადმი ბათუმის საკითხშიც იგრძნობოდა. 1918 წლის ბოლოს, მუდროსის ზავის თანახმად, ოსმალეთმა სამცხე-ჯავახეთიდან და აჭარიდან ჯარები გაიყვანა.⁴ ასეთ შემთხვევაში ეს ტერიტორიები მის კანონიერ მფლობელს – საქართველოს უნდა დაეკავებინა, მაგრამ ბათუმის ოლქი ინგლისმა თავის გავლენის სფეროში მოაქცია. ინგლისის სამხედრო მისია ამ მხარეში ფაქტობრივად ოსმალეთის საოკუპაციო ჯარის შემკვიდრე გახდა. ბრიტანეთის ჯარების

¹ **ჯამბულ ანჩაბაძე** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **რ. ცუხიშვილი.** ტერიტორიული საკითხები ინგლის-საქართველოს ურთიერთობაში (1918-1921). თბ., 1996, გვ. 22.

³ **მ. სიორიძე.** ბათუმის ოლქი დიდი ბრიტანეთის ოკუპაციის პერიოდში, – წგნ.: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. აჭარა. ტ. III. ტომის რედაქტორები: ა. სურგულაძე, მ. სიორიძე. ბათუმი, 2008, გვ. 459.

⁴ **რ. ცუხიშვილი.** ტერიტორიული საკითხები..., გვ. 24.

მთავარსარდლობამ გარკვეული დროის მონაკვეთში ბათუმის ოლქის მმართველობა რუსულ ნაციონალურ საბჭოს მიანდო (თავმჯდომარე პ. მასლოვი),¹ რომელიც დენიკინის მხარდაჭერით სარგებლობდა. ცხადია ამ ფაქტმა საქართველოს მთავრობის პროტესტი გამოიწვია.² შემდეგ ინგლისელებმა რუსულ ეროვნულ საბჭოს ჩამოართვეს ოლქის სამოქალაქო მმართველობის სადავეები, მაგრამ იქ რუსული პოლიტიკური ძალების გავლენა საკმაოდ ძლიერი იყო. ბათუმში გავლენის მოსაპოვებლად საქართველოს მთავრობის მისწრაფებას ინგლისელები სერიოზულ წინააღმდეგობას უწევდნენ. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ამიერკავკასიაში დისლოცირებული ინგლისის ჯარების მთავარსარდალი გენერალი მილნი და ბათუმის ოლქის გენერალი გუბერნატორი კუკ-კოლისი³ სამწუხაროდ სასიკეთო ცვლილებები არც ამიერკავკასიაში ბრიტანეთის მიერ უმაღლეს კონსულად მოვლენილ ცნობილ ქართველოლოგის ოლივერ უოდროპის საქმიანობას მოჰყოლია. იგი თავის ქვეყნის საგარეო პოლიტიკური კურსის ერთგული გამტარებელი დარჩა ბოლომდე.

ინგლისის მთავრობის პოზიცია თეთრი ძალების მიმართ 1920 წლის იანვრისთვის შეიცვალა: გამოიკვეთა რუსეთის სამოქალაქო ომის ბედი ბოლშევიკების სასარგებლოდ. ამ ფაქტს უკავშირდება ანტანტის უმაღლესი საბჭოს მიერ 1920 წლის 12 იანვრის საქართველოს დამოუკიდებლობის „დე ფაქტო“ ცნობა.⁴ თუმცა ინგლისი ბათუმის დათმობას არ აპირებდა. 20 თებერვალს ინგლისის მთავრობამ მიიღო გადაწყვეტილება ბათუმიდან ჯარების ევაკუაციის შეწყვეტის შესახებ.⁵

1920 წლის თებერვლის ბოლოს მოკავშირეთა ლონდონის კონფერენციაზე დაიწყო ბათუმის საკითხის განხილვა. შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელმაც იმთავითვე უგულვებელჰყო საქართველოს ინტერესები და სომხეთის ტერიტორიული გაფართოების საკითხი წამოსწია, შავ ზღვაზე გასვლის უზრუნველყოფის გარანტიით. კომისიის რეკომენდაციით უმაღლესი საბჭო გეგმავდა ბათუმის არა მარტო „პორტო ფრანკოდ“ არამედ თავისუფალ ქალაქად გამოცხადებას. ხოლო ოლქის დანარჩენი ნაწილის საქართველოსა და სომხეთს შორის გაყოფას. ლონდონის კონფერენციის გადაწყვეტილებით საქართველო კარგავდა ართვინის ოკრუგს და ლაზეთს, ხოლო დანარჩენი ტერიტორიების საკითხი ჯერ კიდევ გაურკვეველი რჩებოდა ამასთან სომხეთის რკინიგზას უნდა გაეწყო არტაან-ოლთისის ოკრუგებზე. ბათუმში უნდა შესულიყო შერეული სამხე-

¹ მ. სიორიძე. ბათუმის ოლქი დიდი ბრიტანეთის ოკუპაციის პერიოდში, გვ. 459.

² რ. ცუხიშვილი. ტერიტორიული საკითხები..., გვ. 24.

³ ალ. ბენდიანიშვილი. საქართველოს პირველი რესპუბლიკა (1918-1921 წლები), – წგნ.: საქართველოს ისტორია. ოთხ ტომად (უძველესი დროიდან XX საუკუნის ბოლომდე). ტ. IV: საქართველო XIX-XX საუკუნეებში. ტომის რედაქტორი მ. ნათელაძე. თბ., 2012, გვ. 258.

⁴ რ. ცუხიშვილი. ტერიტორიული საკითხები..., გვ. 31.

⁵ მ. სიორიძე. ნარკვევები ბათუმის ისტორიიდან. ტ. I. თბ., 2011, გვ. 13.

დრო რაზმები (ინგლისსაფრანგეთი, იტალია). აქვე დაიდებდა ბინას ერთა ლიგის მიერ დანიშნული საერთაშორისო კომისარი.¹ საქართველოს მთავრობის ძალისხმევა ემოქმედა დიპლომატიური არხებით ბათუმის ოლქის საკითხის სამართლიანად გადაჭრისათვის, უშედეგოდ დასრულდა.² ამ შემთხვევაში მან გაბედულად იმოქმედა: 1920 წლის მარტის დასაწყისში ქართული ჯარის ნაწილებმა გადალახეს ბათუმის ოლქის საზღვრები, დაიკავეს სტრატეგიული პუნქტები შავშვეთში და ადგილობრივი ინგლისური მმართველობა ქართულით შეცვალეს.³ ამ ფაქტმა ინგლისელების აღშფოთება გამოიწვია. საქართველოს მთავრობა ცდილობდა დაესაბუთებინა ამ ნაბიჯის სამართლიანობა, მაგრამ ბრიტანელები არა ცხრებოდნენ.

ასეთ რთულ ვითარებაში 1920 წლის 18 აპრილს სან-რემოში მუშაობა დაიწყო მოკავშირეთა უმაღლესი საბჭოს კონფერენციამ, რომელშიც მონაწილეობას იღებდნენ ინგლისის, საფრანგეთის, იტალიისა და იაპონიის დელეგაციები. ოსმალეთის საკითხის განხილვის ფონზე ყურადღება გამახვილდა ბათუმის უსაფრთხოების საკითხებზე, რომელსაც ბოლშევიკებისაგან რეალური საშიშროება ემუქრებოდა. 22 აპრილის ლოიდ ჯორჯმა დააყენა საფრანგეთისა და იტალიელის ბატალიონების ბათუმში სასწრაფოდ გაგზავნის საკითხი. იგი ამჯერადაც ბათუმის „პორტი ფრანკო“ გამოცხადებისაკენ იხრებოდა,⁴ შესაბამისად საქართველოსა და ბრიტანეთის ხელისფლებას შორის ურთიერთობა კვლავინდებურად რთული რჩებოდა. ამ ფაქტს ხელი არ შეუშლია ქართული ჯარის ნაწილებისთვის დაეკავებინა ქობულეთი. ამ მოვლენას დაემთხვა წითელი არმიის მიერ დენიკინის განადგურება. სევასტოპოლის, ნოვოროსისკისა და ტუაფსეს დაკავების შემდეგ საშიშროება შეექმნა შავი ზღვის სანაპიროებს. საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა ბათუმი.⁵

ბოლშევიკების მიერ დენიკინის დამარცხების შემდეგ, ლოიდ ჯორჯის მთავრობამ ბათუმისადმი დამოკიდებულება შეცვალა, უარი თქვა ბათუმის მიმართ აქტიური პოლიტიკის გატარებაზე და აშკარად დაადგა საბჭოთა რუსეთთან ურთიერთობის მოგვარების გზას.⁶ იგი რუსეთის იმპერიის ტერიტორიის საკითხის მის გარეშე გადანყვეტას არამართებულად მიიჩნევდა. მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო ისიც, რომ ინგლისმა ბათუმის საკითხში ვერ მიაღწია პარტნიორობის მხარდაჭერას (საფრანგეთი, იტალია) მათ უარი თქვეს ბათუმში სამხედრო კონტიგენტების გაგზავნაზე. აშშ-მაც ხელი აიღო ახლო აღმოსავლეთში აქტიურ მოქმედ-

¹ **ზ. ავალიშვილი.** საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლები საერთაშორისო პოლიტიკაში. თბ., 1929, გვ. 201.

² **რ. ცუხიშვილი.** ტერიტორიული საკითხები..., გვ. 41.

³ **რ. ცუხიშვილი.** ტერიტორიული საკითხები..., გვ. 43.

⁴ **ი. ტაბალუა.** ბათუმის საკითხი სან-რემოს კონფერენციაზე (1920წ.), – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე. №3, 1982, გვ. 91.

⁵ **რ. ცუხიშვილი.** ტერიტორიული საკითხები..., გვ. 58.

⁶ **რ. ცუხიშვილი.** ტერიტორიული საკითხები..., გვ. 58.

ბაზე. აქედან გამომდინარე ბათუმის თავმოყრილი პრობლემების მოგვარება მის შესაძლებლობას აღემატებოდა. ქართული ჯარის ნაწილები უკვე ბათუმის ოლქის სტრატეგიულ პუნქტებს აკონტროლებდნენ. 1920 წლის მრტის არჩევნებში აჭარის მოსახლეობის მნიშვნელოვანმა ნაწილმა საქართველოს დაუჭირა მხარი. საქართველოს ნამდვილად ხელენიფებოდა განეხორციელებინა ოლქის მმართველობა. ბრიტანეთის მთავრობა ამას კარგად ხედავდა, ამიტომ მან გადანყვიტა ეს ძირძველი ქართული მხარე საქართველოსათვის გადაეცა. 1920 წლის 20 ივნისს ეს უაღრესად მნიშვნელოვანი საკითხი ორმხრივი ხელშეკრულებით დასრულდა ჩვენი ქვეყნის სასარგებლოდ.¹

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ იმთავითვე მიმართვა გაუგზავნა აჭარის მოსახლეობას, რომელშიც აღინიშნა, რომ „სამართლიანობამ გაიმარჯვა, ინგლისმა და მისმა მოკავშირეებმა გადანყვიტეს, ბათუმი და მისი ოლქი საქართველოს დაუბრუნდეს, თქვენ კარგად იცით, რომ ჩვენს ერთობას ჰყავდა გარეშე და შინაური მტრები, რომლებმაც გააბოროტეს ზოგიერთი თქვენთაგანი, ძმას ძმის სისხლი დაარალვევინეს.

საქართველოს მთავრობა საჯაროდ აცხადებს, რომ ყოველგვარი დანაშაული, ჩადენილი ადგილობრივ მცხოვრებთა მიერ პატიებულია, თუ ისინი ახალ დანაშაულს არ ჩაიდენენ. მაგრამ თუ ვინმე წინ აღუდგება ხალხის ნებას, უსასტიკესი ზემოქმედება მიღებული მათ წინააღმდეგ.

საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობა მოდის თქვენთან და თან მოაქვს მშვიდობა და ძმური სიყვარული. რესპუბლიკის ჯარი მოდის თქვენთან ნესრიგის დასამყარებლად, ხალხის დასაცავად, ყოველ თქვენთაგანთან თანაცხოვრების განსამტკიცებლად. ყველამ, ადგილებზე ხელი შეუწყვეთ ახალი, თავისუფალი და ბედნიერი ცხოვრების დაწყებას, არ აყვეთ ბოროტ ხმებს, რომელსაც თქვენი და ჩვენი მტრები ავრცელებენ.

სრული ამნისტია წარსულისთვის! ძმობა, ერთობა თავისუფლების განმტკიცება, აი, რა მიზნით მოდის დემოკრატიული საქართველოს ჯარი და სახალხო გვარდია საქართველოს განუყოფელ კუთხეში – ბათუმის ოლქში“;² – ნათქვამია მიმართვაში.

აჭარის მოსახლეობას ასევე მიმართა შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალმა გიორგი კვინიტაძემ.³

ბათუმის ოლქის ინგლისელმა გენერალ-გუბერნატორმა კუკ-კოლისმა რომელიც ქართული ჯარის აჭარაში შესვლის კატეგორიული წინააღმდეგ იყო, გამოჰყო სპეციალური ჯგუფი სამხედრო მოსამსახურეებისა, რათა ხალხისთვის ეცნობებინა ანტანტის სახელმწიფოთა გად-

¹ რ. ცუხიშვილი. ტერიტორიული საკითხები..., გვ. 58.

² გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. 2 ივლისი.

³ გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. 2 ივლისი.

ანვეტილება ბათუმისა და მისი ოლქის საქართველოსთვის გადაცემის შესახებ.¹ რუსი ბოლშევიკები კი არწმუნებდნენ აჭარის მოსახლეობას, თითქოს რუსეთს ჰქონდა დიდი წვლილი შეტანილი ამ საქმეში.² ამის შესახებ აჭარაში გამომავალი გაზეთი „სამუსლიმანო საქართველო“ წერდა: ასე შეიძლება ილაპარაკოს მხოლოდ რუსულ იმპერიალისტურად გათვითცნობიერებულმა პოლიტიკურმა ძალამ, რომლისთვის არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს ვიღაცა „ტუზემცების“ (ადგილობრივი მოსახლეობის) მისწრაფებას და მხოლოდ რუსეთის საცოდავი კავკასიელების ბედნიერების წყარო. ასე ფიქრობდა ნიკოლოზის მთავრობა და ასე ფიქრობს დღეს ლენინის ბიუროკრატია. ჩვენ ამაყად ვაცხადებთ, რომ პირველი ხმა ბათუმ-აჭარის საქართველოსთან გაერთიანების საქმეში ეკუთვნის აჭარის მოსახლეობას, რომელმაც ორი წლის განმავლობაში ბრძოლით მიაღწია სანუკვარ მიზანს. როდესაც ბათუმის მოსახლეობა დადგა არჩევანის წინაშე: ბარბაროსი ოსმალეთი, დენიკინ-ვრანგელის რუსეთი, საბჭოთა რუსეთის გამანადგურებელი ანარქია, თუ საქართველოს დემოკრატია, მისთვის ძნელი არ იყო სწორი არჩევანის გაკეთება, აღნიშნავდა გაზეთი.³

ზღვარს გადასული ცინიზმის გარდა ვერაფერს დაარქმევ რუსეთის მთავრობის რიტორიკას, თითქოს ბათუმის ოლქის დედა-სამშობლოში დაბრუნება დიდწილად მის ნებასთან იყო დაკავშირებული. ასევე მისი გაფრთხილება დაპყრობის მიზნით ნუ შეხვალთ აჭარაშიო. ასეთი განცხადება ბათუმის ოლქის მიმართ, იმ ქვეყნისაგან რომელიც ჯერ კიდევ გუშინ ქემალ-ფაშასა და დენიკინთან ერთად დამსჯელი რაზმებით არბევდა და ტერორს აწყობდა აჭარის გასანაწილებლად. ზნეობის ზღვარს სცილდება ამასთან დაკავშირებით გაზ. „სამუსლიმანო საქართველო“ აღნიშნავდა: „ნუ წუხდებით ბატონებო, საქართველოს დემოკრატია არსად შესულა დაპყრობის მიზნით, მითუმეტეს არ შევა აჭარაში, ვინაიდან მას ამ მხარის დაპყრობა არ სჭირდება. საქართველოს მთავრობა კომუნისტებს არ მიბაძავს და არ იმოქმედებს ისე როგორც მათ მოიმოქმედეს ბედკრულ აზერბაიჯანში, ფაქტობრივად გაანადგურეს ეს ქვეყანა. საქართველოს დემოკრატია აჭარაში შედის ასაშენებლად და არა დასანგრევად.“⁴

გაზეთის ამ განცხადების რეალური საფუძველი გააჩნდა. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ აჭარის მოსახლეობა ორი წლის განმავლობაში ღიად აფიქსირებდა ამ ლამაზი კუთხის საქართველოს შემადგენლობაში შესვლის მხარდაჭერას. 1919 წ. შემოდგომაზე ხალხის მიერ არჩეული მეჯლისიც ამ პოზიციაზე იდგა.⁵

ქართველ მაჰმადიანთა პოლიტიკური მისწრაფება კიდევ უფრო

¹ გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. 1 ივლისი.

² გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. 1 ივლისი.

³ გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. 3 ივლისი.

⁴ გაზ. „ერთობა“, 1920 წ. 3 ივლისი.

⁵ რ. ცუხიშვილი. ტერიტორიული საკითხები..., გვ. 72.

გამოიკვეთა ქ. ბათუმის თვითმმართველობის უკანასკნელ არჩევნებზე, სადაც ამომრჩეველთა ¾-მა მხარი დაუჭირა საქართველოსთან აჭარის გაერთიანებას.¹

აჭარის საქართველოს შემადგენლობაში დაბრუნებას სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდა სხვადასხვა ჯურის ანტიქართული დაჯგუფება, მათგან ყველაზე საშიში იყო სედაი-მილეთის დაჯგუფება. ეს ჯგუფი ანტი-ქართულ პროპაგანდას ეწეოდა აჭარის მოსახლეობაში, მიმართავდა ხანდაზმულებს, რომ ახალგაზრდები საქართველოს წინააღმდეგ აემხედრებინათ. წინააღმდეგობის განევის შემთხვევაში კბილებამდე შეიარაღებული ბრბო აპატიმრებდა ან სიკვდილით სჯიდა ქართველ პატრიოტებს.²

აჭარის საქართველოსათვის გადაცემით უაღრესად შემფოთებული მუსლიმან-ქართველთა ერთ ჯგუფს რეალური მდგომარეობის გასარკვევად გენერალ კუკ-კოლისისთვის მიუმართავს. კუკ-კოლისს განუმარტავს, რომ ბათუმი და ბათუმის ოლქი მოკავშირეთა გადანყვეტილებით საქართველოს გადაეცა და ვინც ქართული ჯარის შემოსვლას წინააღმდეგობას გაუწევს, ინგლისის მტრად ჩაითვლება: როგორც საქართველო, ისე – ჩვენ მივიღებთ სასტიკ ზომებს დამნაშავეს წინააღმდეგ.³

ბათუმი იყო ბუდე, სადაც თავს იყრიდნენ უცხოელი შეიარაღებული ბანდები, ადგილობრივი ანტიქართული ელემენტები – საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკისა და მისი დემოკრატიული წყობილების მტრები, რომლებიც ყველა ღონეს ხმარობდნენ, რათა მოეგლიჯათ აჭარა სამშობლოს სხეულიდან. ბათუმის ინგლისურმა მმართველობამ ვერ შეძლო შეექმნა ისეთი აპარატი, რომელიც წესრიგსა და მშვიდობის დაამყარებდა ამ მხარეში.⁴

ამასობაში 7 ივლისს ბათუმში შემოვიდა საქართველოს ჯარი, რომელმაც მოსახლეობის უზომო სიხარული და აღფრთოვანება გამოიწვია. ქალაქის სახელმწიფო შენობებზე, კერძო სახლებზე, გემებზე, ეტლებზე, მალაზიებზე, ავტომობილებზე ქართული დროშა ფრიალებდა.⁵ ბლომად იყო სხვა ქვეყნის დროშები (საბერძნეთის, პოლონეთის, სომხეთის) ჯარს მიუძღოდნენ საქართველოს შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალი გენერალი გ. კვინიტაძე, გვარდიის მთავარი შტაბის თავმჯდომარე, ვ. ჯუღელი, გენერალი გედევანიშვილი.⁶ მთავარსარდალობას პურმარილით მიეგებენ მეჯლისის თავმჯდომარე მემედ აბაშიძე და ქალაქის თვითმმართველობის თავმჯდომარე ჯავახოვი.⁷ ქართულ ჯარს მიესალმნენ

¹ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 2 ივლისი.

² გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 4 ივლისი.

³ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 4 ივლისი.

⁴ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 4 ივლისი.

⁵ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 11 ივლისი.

⁶ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 11 ივლისი.

⁷ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 11 ივლისი.

ბათუმის ბერძენთა ეროვნული საბჭოს, სომხების, პოლონელებისა და ებრაელების წარმომადგენლები.¹ ნავსადგურთან ჯარს დახვდნენ დამფუძნებელი კრების წევრები ისიდორე რამიშვილის მეთაურობით.² აქვე იყო გენერალი კუკ-კოლოსი.³ ამაღლეზებელი იყო ქალაქის ცენტრში გამართული ბათუმის ოლქის საქართველოსთვის გადმოცემის საზეიმო ცერემონია. საგანგებოდ მომზადებულ ტრიბუნაზე იდგნენ საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრი ევგენი გეგეჭკორი, მოკავშირეთა მისიის წარმომადგენლები, მეჯლისისა და დამფუძნებელი კრების წევრები.⁴ ტრიბუნასთან ახლოს გამწკრივდნენ საქართველოს რეგულარული ჯარისა და გვარდიის ნაწილები. მათ პირდაპირ ადგილები დაიკავეს ინგლისისა და საფრანგეთის ჯარის ნაწილებმა. კვინიტაძე და კუკ-კოლოსი თავიანთი ჯარების კოლონებს შეუერთდნენ⁵ დადგა უაღრესად ემოციური მომენტი – ინგლისისა და საფრანგეთის დროშები ნელ-ნელა ძირს ეშვებოდნენ, ხოლო სახელმწიფო ჰიმნისა და ზარბაზნების გრიალის ფონზე მალლა მოინეგდა საქართველოს დროშა.

ათასობით სახეგაბრწყინებული ადამიანი მქუხარე ტაშითა და „გაუმარჯოს საქართველოს“ ძახილით პასუხობდა ამ ენით აუნერეულ სანახაობას.⁶ საზეიმო ცერემონია დასრულდა. ბათუმის ოლქი ოფიციალურად კვლავ საქართველოს შემადგენელი ნაწილი გახდა.⁷

8 ივლისს ბათუმის ოლქის დედა-სამშობლოში დაბრუნებასთან დაკავშირებით თბილისში, ქალაქის მუშა-მოსამსახურეთა და საზოგადოებრივადობის წარმომადგენელთა მონაწილეობით გრანდიოზული მიტინგი ჩატარდა. შეკრებილთ მიესალმა საქართველოს პროფკავშირების ცენტრალური საბჭოს თავმჯდომარე ალ. სილაგაძე.⁸ სიტყვით გამოსულმა აკ. ჩხენკელმა შეახსენა საზოგადოებას, თუ როგორ დაიკარგა ბათუმის ოლქი. ამ ფაქტს მან საშინელება უწოდა. დამოუკიდებლობასა და დემოკრატიისათვის ბრძოლის გამო საქართველომ მიიღო ბრესტი. უმეტესწილად ეს მოხდა ოქტომბრის გადატრიალების შედეგად. „დიდი რევოლუციის“ სახელით ბათუმი ჩვენს მოსისხლე მტერს – ოსმალეთს გადაეცა. მაგრამ ჩვენ არ დავთმეთ ჩვენი ძირძველი კუთხე. არც ერთი დიდი სახელმწიფო მხარს არ დაგვიჭერდა თუ არ იქნებოდა ჩვენი ერთიანობა და ერთად დგომა. ჩვენ ეს მოვახერხეთ. ბრძოლა ჯერ კიდევ არ დამთავრებულა, ჩვენ ამჯერადაც ერთიანობით და საერთო ძალისხმევით უნდა

¹ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 11 ივლისი.

² გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 11 ივლისი.

³ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 11 ივლისი.

⁴ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 11 ივლისი.

⁵ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 11 ივლისი.

⁶ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 11 ივლისი.

⁷ ფრ. ქარდავა. ბრიტანელები ბათუმში (1919-1920 წლები), – არხეიონი. ტ. II. ბათუმი, 2011, გვ. 35.

⁸ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 13 ივლისი.

შევებრძოლოთ იმათ, ვინც დაჩაგვრას გვიპირებს. ვინც ჩვენსკენ გაიწევა, მას მთელი გულით შევებრძოლებით,¹ – განაცხადა აკ. ჩხენკელმა.

ამაღლევებელი იყო საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრის ნოე რამიშვილის გამოსვლა. მან თქვა: „ორი წლის წინ ჩვენ დავკარგეთ ბათუმი, მაგრამ ერთი წუთითაც ეჭვი არ შემპარვია მის დაბრუნებაში. ჩვენ გვნამდა, რომ მეფეების, ფაშების, ბეგების ტახტები დაინგროდნენ და საქართველოს ეს კუთხე კვლავ დედა სამშობლოს დაუბრუნდებოდა“. მიტინგზე გამოვიდნენ ასევე სპ. კეღია, ი. რამიშვილი, ი. ბატიაშვილი და სხვები.

ბათუმის ოლქის დედასამშობლოში დაბრუნებასთან დაკავშირებით ორგანიზებულ საზეიმო შეხვედრებზე ქართველ პოლიტიკოსთა გამოსვლების ტონალობაში. ამკარად შეიმჩნეოდა ლოიალობა ინგლისის მიმართ, არადა მან თავის დროზე ძლიერი კლანჭები გამოაჩინა ამ კუთხის დასაუფლებლად, მაგრამ სამართლიანობას წინ ვერ აღუდგა.

ქართული ჯარის შემოსვლამდე მთავრობამ ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციული მიწყობის დროებითი მმართველობა შექმნა. ოლქის საგანგებო კომისრად გენ. ბ. ჩხიკვიშვილი დაინიშნა.² ბრიტანეთის მმართველობის განკარგულებით ბათუმის საქალაქო საბჭოს თავმჯდომარემ თანამდებობა დატოვა. ქალაქის თავის დროებითი მოვალეობის შემსრულებელი რ. ჯავახიშვილი გახდა.³ საგანგებო კომისრის თანაშემწედ და ბათუმის კომენდანტად გენ. მდივანი დაინიშნა, აჭარაში დისლოცირებული ჯარის ნაწილები მის განკარგულებაში გადავიდა.⁴ ქალაქში სამხედრო წესები გამოცხადდა. მილიციის სამმართველოს და მის ადგილობრივ სტრუქტურებს საგანგებო დავალება მიეცა.⁵

მთელი რიგი ღონისძიება გატარდა მმართველობის სტრუქტურების შექმნის თვალსაზრისით. ფინანსურ-ეკონომიკური საკითხის მოსაგვარებლად ბათუმში გაიგზავნა მთავრობის საგანგებო რწმუნებული ა. კანდელაკი. მასთან ერთად მიავლინეს სახელმწიფო ბანკისა და გადასახდელების სამმართველოს წარმომადგენლები, რომლებმაც ბანკი, ხაზინა, საბაჟო და სააქციზო სამმართველოები ჩაიბარეს.⁶ საგზაო დეპარტამენტის ინიციატივით ბათუმში ასევე გაიგზავნა სპეციალისტთა ჯგუფი, რომლებიც მონაწილეობდნენ ნავსადგურისა და საგზაო უწყებების საწარმოთა გადაბარების პროცესში.⁷ სახელმწიფო და კერძო საკრედიტო საზოგადოებებს კომერციული საქმიანობა და ანგარიშსწორება უნდა ეწარმოებინათ საქართველოს რესპუბლიკის კანონებით.

ცენტრალური ხელისუფლების ძალისხმევით გაიმართა გემების მე-

¹ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 11 ივლისი.

² გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 3 ივლისი.

³ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 13 ივლისი.

⁴ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 13 ივლისი.

⁵ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 13 ივლისი.

⁶ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 4 ივლისი.

⁷ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 4 ივლისი.

პატრონეთა, სავაჭრო და სამრეწველო ორგანიზაციების, ბანკების წარმომადგენელთა გაფართოებული თათბირი, რომელიც ნავსადგურის მუშაობის ახლებური პროგრამის შემუშავების საკითხს იხილავდა.¹

იუსტიციის სამინისტროს წარმომადგენელი ა. ყანჩაველი ოლქის სასამართლო დანესებულებებს ჩაუყენეს სათავეში. აღდგენილ იქნა შარიათის კანონმდებლობა ოლქის მკვიდრი მოსახლეობისათვის სამოქალაქო სამართლის საქმეთა განსახილველად². ხელშეუხებელი რჩებოდა მიწაზე საკუთრება. რესპუბლიკის მიწათმოქმედების სამინისტროს დაქვემდებარებაში გადავიდა სატყეო და საადგილმამულო განყოფილება, ჩაქვის მამული, ბოტანიკური ბაღი, ოლქის ყველა საცდელი სასოფლო-სამეურნეო დანესებულება და სხვა სახელმწიფო ნაკვეთების გამგებლობა.³

რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა სამინისტროს გამგებლობაში გადავიდა მილიციის ადგილობრივი სამართველოები,⁴ ხოლო საგანმანათლებლო, სამედიცინო და სავეტერინარო დანესებულებები შესაბამისად განათლებისა და ჯანდაცვის სამინისტროებს დაექვემდებარა.⁵

საგანგებო კომისარმა წინადადებით მიმართა კერძო საზოგადოებრივ საწარმოებს, სავაჭრო ორგანიზაციებს, შენობა-ნაგებობებზე განახორციელონ წარწერები ქართულ ენაზე. ამასთან ნებადართული იყო წარწერები უცხო ენაზეც.

საგანგებო კომისარმა სამართალ-დამცველ ორგანოებთან ერთად წამოიწყო უკომპრომისო ბრძოლა საქართველოს ერთიანობის მტრებისა და ბანდიტური ელემენტების წინააღმდეგ, რომლებიც მთელ ოლქში იყვნენ მიმოფანტულნი. უძრავ-მოდრავი ქონება ჩამოერთვათ უცხოელ სამხედრო პირებს, რომლებიც აქტიურ ანტიქართულ საქმიანობას ეწეოდნენ. უმკაცრესი ზომები იქნა მიღებული რუსი „ველიკოდერჟავნიკების“ წინააღმდეგ პ. მასლოვის მეთაურობით, რომლებმაც ყირიმში – ვრანგელს შეაფარეს თავი. მათთან ერთად ბათუმის ოლქი დატოვეს მდიდარმა მიწათმოქმედებმა და ვაჭრებმა, რომლებიც ბათუმ-ქობულეთის სანაპირო ზოლში საუკუთესო მამულებს ფლობდნენ. საქართველო დაატოვებინეს თეთრგვარდიელთა გაზეთ «*Наш край*»-ის რედკოლეგიას.

იტალიის საგარეო საქმეთა სამინისტროს წარმომადგენლობამ დადებითად შეაფასა ბათუმის ოქლის საქარველოს შემადგენლობაში დაბრუნების ფაქტი.

საქართველოს დეპეშათა სააგენტოს კორესპოდენტთან საუბარში ერთ-ერთმა იტალიელმა დიპლომატმა განაცხადა, რომ იტალია ყოველ-

¹ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 4 ივლისი.

² მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე ნახევარში, – ნგნ.: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. აჭარა. ტ. III, გვ. 505.

³ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე..., გვ. 506.

⁴ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე..., გვ. 506.

⁵ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე..., გვ. 506.

თვის თანაგრძნობით ეკიდებოდა საქართველოს პრობლემებს, მის ეკონომიკურ აღორძინებას. ეჭვი არ გვეპარება იმაში, რომ საქართველოს მთავრობა მოახერხებს ამ მხარეში სამოქალაქო წესრიგის დამყარებას. ბათუმს გააჩნია დიდი პოტენციალი, რომელიც დიდწილად განაპირობებს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებას,¹ – აღნიშნა იტალიელმა დიპლომატმა.

იტალიის კონსულმა (ფრანზილი) ბათუმის ოლქის საქართველოში დაბრუნებასთან და კავშირებით სპეციალური განცხადება გააკეთა. მან აღნიშნა, რომ ბათუმის ოლქი გეოგრაფიული ეთნიკური და პოლიტიკური მდგომარეობით საქართველოს ეკუთვნის. კომერციული თვალსაზრისით, ბათუმი უაღრესად მნიშვნელოვანია საქართველოსთვის. მას ქვეყნისთვის დიდი სარგებლობის მოტანა შეუძლია. კონსულმა იმედი გამოთქვა, რომ საქართველო ისეთივე სწორ პოლიტიკას გაატარებს ბათუმის ოლქში, როგორც ორი წლის მანძილზე აწარმოებდა მთელ საქართველოში. ყოველივე ეს გვაძლევს ვარაუდის საფუძველს, რომ ევროპა არ დააყოვნებს საქართველოსთან აქტიურ სავაჭრო ეკონომიკური ურთიერთობის დამყარებას.²

საქართველოს ხელისუფლების უმთავრესი საზრუნავი იყო აჭარის ადმინისტრაციული მოწყობის საკითხი. ამ მიზნით ივნისის ბოლოს ბათუმში ჩამოვიდა დამფუძნებელი კრების საგანგებო კომისია ჰაიდარ აბაშიძის, ივანე გობეჩიას, პავლე საყვარელიძის, დათა ვაჩნაძის, სამსონ ფირცხალავასა და გრიგოლ ვეშაპელის შემადგენლობით. ადგილობრივ პოლიტიკურ ძალებთან შეხვედრისას გამოიკვეთა აჭარის ავტონიური მოწყობის იდეა.³ მემედ აბაშიძე ავტონომიური ხელისუფლების ორგანოდ სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისის განიხილავდა.⁴ ჰაიდარ აბაშიძეს კი მიზანშეწონილად მიაჩნდა აჭარის დედასამშობლოსთან შეერთება ავტონომიის გარეშე.⁵ ნ. რამიშვილი ურჩევდა მათ ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარე მხარი ავტონომიის იდეისადმი დაეჭირათ. სანამ ეს საკითხი მოგვარდებოდა ბათუმის ოლქში ფუნქციონირებას განაგრძობდა საგანგებო მმართველობა. მთავრობის განმარტებით ეს გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა ოლქში მოკალათებული სხვადასხვა მიმართულების ანტისახელმწიფოებრივი დაჯგუფებების მხრიდან საფრთხის ასაცილებლად.⁶ აჭარაში მმართველობის ამგვარი სისტემის შემოღებამ და ავტონომიის გადავადებამ მოსახლეობის გულისწყრომა გამოიწვია. გასაქანი მისცა ანტიქართული დაჯგუფებების (სედაი-მილეთის, ახალგაზრდა თურქების კომიტეტი, აზერბაიჯანის აგენტები, ბოლშევიკები, რუსი მოხალისეები, ძველი ადმინისტრაცია და სხვა) პროვოკაციულ ქმედებებს.⁷

¹ გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 4 ივლისი.

² გაზ. „ერთობა“, 1920წ. 4 ივლისი.

³ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე..., გვ. 505.

⁴ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე..., გვ. 515.

⁵ გაზ. „ერთობა“, 1920 5 აგვისტო.

⁶ გაზ. „ერთობა“, 1920 5 აგვისტო.

⁷ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე..., გვ. 515.

ავტონომიის საკითხზე სამუშაო ვიზიტით 1920 წლის ივლისის ბოლოს თბილისში ჩამოვიდა სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისის დელეგაცია მემედ აბაშიძის მეთაურობით. დელეგაციის შემადგენლობაში იყვნენ აჭარაში საკმაოდ ცნობილი მოღვაწეები ხალილ სურმანიძე, სულეიმან ბეჟანიძე, მუსტაფა ჩიმურაძე, ჯემალ ქიქავა¹ და სხვა. რკინიგზის სადგურზე მთავრობის წევრებმა და საზოგადოების წარმომადგენლებმა დელეგაციას თბილი შეხვედრა მოუწყვეს.² მემედ აბაშიძემ ჟურნალისტებს განუცხადა, რომ დელეგაცია თბილისში ჩამოვიდა ხელისუფლებასთან მოსალაპარაკებლად აჭარის ადმინისტრაციული მოწყობის თაობაზე, რომლის მოუგვარებლობა მოსახლეობის უკმაყოფილების საფუძველს ქმნიდა.³ მემედ აბაშიძეს კვლავინდებურად მიზანშეწონილად მიაჩნდა სამუსლიმანო საქართველოში მეჯლისისათვის ძალაუფლების გადაცემა,⁴ თუმცა ამას კატეგორიულად არ მოითხოვდა. მან აღნიშნა, რომ ჩვენი შეხედულება ამ საკითხზე თითქმის ეხმიანება ხელისუფლების პოზიციას. ფაქტობრივად მიღწეული შეთანხმება, რომ აჭარა შევიდეს საქართველოს შემადგენლობაში ავტონომიის საწყისებზე.⁵ ჩვენ მზად ვართ მივიღოთ მთავრობის წინადადება უფლებამოსილების განაწილების შესახებ, რომ აჭარის საგარეო ურთიერთობის, საფინანსო-ეკონომიკური და სამხედრო სფეროები გადაეცეს ცენტრალურ ხელისუფლებას, ადგილობრივი მნიშვნელობის სფეროებს გაუძღვეს აჭარის ხელისუფლება.⁶

მემედ აბაშიძე აგრარულ საკითხის მოგვარებას ადგილობრივ ხელისუფლებას აკისრებდა. მისი აზრით ეს პრობლემა ინდივიდუალურ მიდგომას და სიფრთხილეს მოითხოვდა. „აჭარაში მინა განაწილებულია შარიათის კანონით და გარკვეული დროის მანძილზე მისი ხელახლა წამოწევა მიზანშეწონილი არ იქნება“⁷ – ამბობდა იგი.

ბ. ჩხიკვიშვილი აბაშიძისეული მეჯლისის სტატუსის წინააღმდეგი იყო. დოკუმენტური მასალების მოშველიებით ის ამტკიცებდა, რომ მეჯლისში მოღვაწეობდნენ ანტიქართული ელემენტები, ამდენად ის ვერ ჩაითვლებოდა საიმედო დასაყრდენ სახელმწიფო სტრუქტურად.⁸ მისი აზრით გარეგნულად ბათუმის ოლქში თითქოს სიმშვიდე სუფევდა, სინამდვილეში საქართველოს ერთიანობის მტრები ელოდნენ ხელსაყრელ დროს, რათა აემხედრებინათ მოსახლეობა.⁹ მას მიაჩნდა ძალაუფლების გადაცემა ძველი, ბეგური მენტალიტეტის მეჯლისისთვის. ბ. ჩხიკვიშ-

¹ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე., გვ. 515.

² გაზ. „ერთობა“, 1920 5 აგვისტო.

³ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე., გვ. 515.

⁴ გაზ. „ერთობა“, 1920 5 აგვისტო.

⁵ გაზ. „ერთობა“, 1920 5 აგვისტო.

⁶ გაზ. „ერთობა“, 1920 5 აგვისტო.

⁷ გაზ. „ერთობა“, 1920 5 აგვისტო.

⁸ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე., გვ. 508.

⁹ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე., გვ. 508.

ვილს მეჯლისი ესახებოდა არა საკანონმდებლო, არამედ ადგილობრივი მმართველობის ორგანოდ, რომელიც ხელახლა უნდა აერჩიათ დემოკრატიულ საფუძველზე რესპუბლიკის საერთო კანონების შესაბამისად.¹ აქვე უნდა აღნიშვნოთ, რომ სიტუაციის დალაგებასა და განსაკუთრებული რეჟიმის მოხსნის შემდეგ იგი თავად დაუჭერდა მხარს აჭარის ავტონომიურ მოწყობას.² მეჯლისის მესვეურები კვლავინდებურად დაჟინებით მოითხოვდნენ აჭარის ავტონომიის დაუყოვნებლივ გამოცხადებას. ამის გამო მეჯლისსა და მთავრობის მიერ დანიშნულ საგანგებო კომისარს შორის უაღრესად გამწვავდა ურთიერთობა.³

საქართველოს ხელისუფლება აჭარის ავტონომიურ მმართველობს ნაჩქარევად მიიჩნევდა. აქედან გამომდინარე საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ 1920 წლის 5 ნოემბერს მიიღო გადაწყვეტილება ბათუმის ოლქში საგანგებო მმართველობის გაგრძელების შესახებ.⁴ ბ. ჩხიკვიშვილს აჭარაში საკმაოდ მოუმრავლდა უკმაყოფილთა რიცხვი. ამიტომ მთავრობამ ის თბილისში გაიწვია და მის ადგილზე დანიშნა გრ. გიორგაძე. საგრძნობლად შეიზღუდა საგანგებო კომისარის სტატუსი, იგი მთავრობის განსაკუთრებულ რწმუნებულად გარდიქმნა.⁵

ბათუმის ოლქის მოსახლეობის უპირველეს მოთხოვნად კვლავ ავტონომიის საკითხი რჩებოდა. მათი აზრით ეს არ იყო სეპარატისტული მოსაზრებით განპირობებული მოთხოვნა. ამას იქ შექმნილი სიტუაცია მოითხოვდა. საღად მოაზროვნე აჭარის საზოგადოებას მიაჩნდა, რომ ბათუმის ოლქისთვის ავტონომიური თვითმმართველობის მინიჭება, პირიქით, ხელს შეუწყობდა ქართველი ხალხის ეროვნული კონსოლიდაციის განმტკიცებას.

საქართველოს მთავრობა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ ამ საკითხის მოგვარებას არ ჩქარობდა. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ეს არ იყო სწორი მიდგომა ამ უაღრესად დელიკატური საკითხისადმი. ანალოგიური დამოკიდებულება ჰქონდა მთავრობას აფხაზეთის ავტონომიისადმი. ამ საკითხის გაჭიანურების შედეგი იყო ის, რომ დამფუძნებელი კრების 1921 წლის 21 თებერვალს ექსტრემალურ სიტუაციაში, ნაჩქარევად, მოუმზადებლად მოუხდა ამ მხარეებისათვის ავტონომიური სტატუსის მინიჭება.⁶

სამწუხაროდ, 1920 წლის ბოლო თვეებში საგრძნობლად გაუარესდა ბათუმის ოლქის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა.⁷ საქართველოს სახელმწიფოს ნორმალურ ფუნქციონირებას სერიოზულ საფრთხეს უქმნიდნენ ბოლშევიკები. მათ წინააღმდეგ აქტიურ ბრძო-

¹ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე., გვ. 508.

² მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე., გვ. 508.

³ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე., გვ. 508.

⁴ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე., გვ. 510.

⁵ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე., გვ. 510.

⁶ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე., გვ. 510.

⁷ მ. სიორიძე. სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება 1920წ. მეორე., გვ. 510.

ლას საფუძველს აცლიდა რუსეთ-საქართველოს 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება, რომლის ძალითაც კომპარტიას ლეგალური მუშაობის შესაძლებლობა მიეცა. ბოლშევიკურმა იდეოლოგიამ მოიცვა მთელი აჭარა. რუსეთის მთავრობა უკვე ემზადებოდა საქართველოს ოკუპაციისათვის. კრემლმა ბათუმში მიავლინა გამოცდილი პარტიული მუშაკები. რუსეთის ელჩად საქართველოში დაინიშნა ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული პარტიული ფუნქციონერი სერგი კიროვი, რომელიც წარმატებით ხელმძღვანელობდა ბოლშევიკების ანტისახელმწიფოებრივ საქმიანობას. გააქტიურდა ქემალისტური მოძრაობაც, რომელიც ოსმალეთის ძველ საზღვრებში გაერთიანების მოწოდებით გამოდიოდა. გააქტიურდნენ ადგილობრივი რეაქციული ძალები, რომლებიც სარწმუნოებრივი ფანატიზმის გაღვივებით საფრთხეს უქმნიდნენ საკუთარ ქვეყანას. საქართველოს მთავრობა, ადგილობრივი მმართველობა ცდილობდნენ ეს ხალხი გამოეყვანა იმ ბურჟუაზიდან, რომელმაც ისინი ანტიქართული ძალების მსახურად აქცია. საქართველოს მთავრობას კარგად უწყოდა, რომ მხოლოდ ბოლშევიკების პროპაგანდაზე და მოღვაწის ქადაგებაზე არ იყო დამოკიდებული ხალხის იდეოლოგიზირება. უპირველეს ყოვლისა საჭირო იყო მათი ყოფაცხოვრების გაუმჯობესებაზე ზრუნვა, რომელიც ქვეყნის ეკონომიკური და კულტურული აღმავლობით მიიღწეოდა. ეს იყო ერთადერთი გზა ხალხის ჭეშმარიტი ცნობიერების ასამაღლებლად. სწორედ ამ გზას ელობებოდნენ წინ ანტი-ქართული ძალები, უპირველეს ყოვლისა ბოლშევიკები, რომლებიც ცდილობდნენ, რაც არ უნდა დაჯდომოდათ საქართველო მოექციათ რუსულ ორბიტაში.

საქართველოს ხელისუფლება კატეგორიულად უარყოფდა დემოკრატიული საქართველოს ბედი დაეკავშირებინა უმცირესობის დიქტატურაზეაგებული, გამანადგურებელი ექსპერიმენტების სარბიელად ქცეულ სახელმწიფოსთან, როგორც იყო რუსეთი. სამწუხაროდ, რუსეთმა თავისას მიაღწია. მისმა აგრესიამ წერტილი დაუსვა საქართველოს სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას, რომლის შემადგენელი ნაწილი იყო აჭარა.

JAMBUL ANCHABADZE¹

FROM THE HISTORY OF SECOND RETURNING TO HOMELAND OF BATUMI DISTRICT

After Germany's defeat in the 1st World War, British arrival in Transcaucasia was a great hope for Georgian government. The British government has officially declared its support to independence and territorial integrity of Georgia, but later the position has changed dramatically. Foreign policy was focused on the returning Russia as bourgeois state, within the former territories of the Empire, whose member was considered to be Georgia. The British attitude was highly unfair towards Batumi District. After Armistice of Mudros on October 30, 1918, this area was under its influence and factually became successor of the Ottoman occupation army. England was mainly relied on the Denikin's Army, but it was brutally defeated by the Red Army and the government of David Lloyd George had to sign the agreement about transferring Batumi District (Adjara) to Georgia, but the aggression of Soviet Russia put the end of the independence of Georgia and was made its annexation which's integral part was Adjara.

---

¹ *Jambul Anchabadze* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ჯონი ავაქიძე¹

ცენტრალური კოლხეთის გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის სამაროვნების ხანის სამაროვნების ქრონოლოგიის ზოგიერთი საკითხი

ცენტრალური კოლხეთის გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის სამაროვნების შესწავლა ჯერ კიდევ გასული საუკუნის სამოციან წლებში დაიწყო. მაშინ შესწავლილი იქნა ისეთი სამაროვანი, როგორცაა პალურის საძვალე.² XXს. 70-იან წლებში მას დაემატა მუხურჩის სამაროვანი.³ თუმცა გასულ საუკუნეში ცენტრალური კოლხეთის სამაროვნების სისტემატიურად შესწავლის დაწყება უკავშირდება საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის კოლხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციასა და მისი ხელმძღვანელის, პროფესორ თეიმურაზ მიქელაძის სახელს. სწორედ ამ ექსპედიციის მიერ იქნა გათხრილი ერგეტის, დღვაბას, ურეკის, ნიგვზიანისა და სხვა სამაროვნები,⁴ რომლებსაც ფასდაუდებელი მნიშვნელობა აქვს კოლხური კულტურის შესწავლისათვის.

ამჟამად კი ცენტრალური კოლხეთის სამაროვნების შესწავლაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს რ. პაპუაშვილს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი ხელმძღვანელობით ჩატარებული გათხრები ერგეტასა და

¹ **ჯონი ავაქიძე** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი.

² **ნ. ოქროპირიძე, მ. ბარამიძე.** პალურის საძვალე, – კრებ.: *მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის*. ტ. VI: ქვისა და ბრინჯაოს ხანის ძეგლები საქართველოში. ტომის რედაქტორი ალ. კალანდაძე. თბ., 1974, გვ. 96-123.

³ **Е. М. Горадзе.** К вопросу о хронологии и периодизации памятников колхидской культуры, – *Вестник Государственного музея Грузии им. С. Джанашия*. XXXVII-V, 1984, გვ. 28-54.

⁴ **თ. მიქელაძე.** კოლხეთის ადრერკინის ხანის სამაროვნები (ურეკისა და ნიგვზიანის სამაროვნები), – *კოლხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები*. ტ. II, თბ., 1985, გვ. 123-127; **Т. К. Микеладзе.** К археологии Колхиды. Тб., 1990; **T. Mikeladse.** Grosse kollektive Grabgruben der frühen Eisenzeit in Kolchis, – *Archäologischer Anzeiger*, 1, 1995, გვ. 1-22 და სხვ.

ცაიშში.¹

გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის კოლხური კულტურა (ძვ.წ. XV-VIII სს.), როგორც ცნობილია, ძირითადად გავრცელებული იყო აღმოსავლეთ შავიზღვისპრეთში და მოიცავდა თანამედროვე საქართველოს დასავლეთ და ცენტრალურ რაიონებს, ჩრდილო და სამხრეთ-აღმოსავლეთი ზღვისპირეთის მნიშვნელოვან ნაწილს და მისი გავრცელების არეალში ასევე შემოდოდა ე.წ. ყობანური კულტურის ლოკალურ ვარიანტებზეც.² კოლხური კულტურის ცენტრალური ლოკალური ვარიანტი ძირითადად ემთხვევა თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს ცენტრალურ ნაწილს. მასში ექცევა თანამედროვე სამეგრელოს, გურიის, აჭარის, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აფხაზეთისა და დასავლეთი და ცენტრალური იმერეთის რეგიონები.

კოლხური კულტურის შიდა ქართლისა (თლია) და ყობანის ლოკალური ვარიანტების (ზემო ყობანი, სერჟენ-იურტი და სხვ.) სამაროვნები ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებს იმაზე, რომ ამ რეგიონებში არსებული კოლხური კულტურის უადრესი სამარხები ძვ. წ. XI-X სს. განეკუთვნება.³ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე კი ამ დროის სამარხების დღემდე „არარსებობა“ გამოწვეულია არა საქმის რეალური ვითარებით, არამედ პრობლემის სირთულით. დასავლეთ საქართველოში ძირითადად კოლექტიური ორმოსამარხებია აღმოჩენილი, რომლებშიც სამარხეული კომპლექსები უპირატესად ერთმანეთში არეულია და მათი ერთმანეთისაგან გამოცალკევება მეტად პრობლემურია. ცენტრალური კოლხეთის ისეთი ცნობილი სამაროვნები, როგორებიცაა: ერგეტა I-IV, დღვაბა,

¹ **რ. პაპუაშვილი.** გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კოლხურ სამარხ-ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის, – *ძიებანი*. № 1, 1998, გვ. 43-57; **რ. პაპუაშვილი.** გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ცენტრალური კოლხეთის სამარხ ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის საბრძოლო იარაღის მიხედვით. *ავტორეფერატი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად*. თბ., 1998; **რ. პაპუაშვილი, თ. ესებუა.** ცაიშის სამაროვანი, – *ძიებანი*. №9, 2002, გვ. 48-53; **რ. პაპუაშვილი.** ერგეტის II სამაროვნის № 6 სამარხი ორმო, – *მილსადენის არქეოლოგია*. ტ. 2. თბ., 2003, გვ. 203-213; **R. Papuashvili.** Collective Burial Pit N 4 of Ergeta II Burial Ground, – *Journal of Georgian Archaeology*. The Journal of the Otar Lordkipanidze Centre for Archaeological Studies Georgian Academy of Sciences. №1, 2004, გვ. 152-159 და სხვ.

² **J. Apakidze.** Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien. Chronologische Studien zur Kolchis-Kultur 1600-700 v. Chr., – *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 24. Teil 1. Radhen/Westf., 2009, გვ. 12.

³ სტირფაზის კრომლევები, რომლებიც თლიადან სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებითა და რაიონულ ცენტრ ჯავადან 4 კმ-ის დაშორებით მდებარეობენ, ძვ. წ. XIV საუკუნის მინურულსა და ძვ. წ. XIII სს. განეკუთვნებიან (**Б. В. Техов.** Стирфазские кромлехи. Цхинвали, 1974, გვ. 47). საგულისხმოა, რომ ამ დროს აქაც, ისევე როგორც თლიას სამაროვანზე, კოლხური კულტურის ელემენტები წარმოდგენილი არ არის. სტირფაზის კრომლევებიც იმაზე მიუთითებენ, რომ კოლხური კულტურა შიდა ქართლის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში ძვ. წ. II ათასწლეულის მინურულზე უფრო ადრე არ ვრცელდება.

პალური, ურეკი, ნიგვზიანი, ფიჩორი, მუხურჩა, ცაიში და სხვ. მოითხოვენ შემდგომ სპეციალურ შესწავლას და ყველა არსებული მონაცემის ხელახალ და დანვრილებით გაანალიზებას. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა აღინიშნოს მ. ბარამიძის დაკვირვება, რომლის თანახმადაც სტრატოგრაფიული მონაცემების საფუძველზე მუხურჩის, ნიგვზიანისა და ასევე პალურის სამაროვნების არსებობის დასაწყისი ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისში უნდა იქნას გადატანილი.¹

თვალსაჩინოების მიზნით აქ მოკლედ დავახსიათებთ ცენტრალური კოლხეთის ისეთ ტიპურ სამაროვნებს, როგორებიცაა ერგეტა I და დღვაბა. ზუგდიდის მუნიციპალიტეტში, სოფელ ერგეტაში ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 70-იან წლებში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის კოლხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ (ხელმძღ. პროფ. თ. მიქელაძე) აღმოჩენილი იქნა გვიანბრინჯოსა და ადრერკინის ხანის ოთხი სამაროვანი. ერგეტის №1 სამაროვანზე თ. მიქელაძემ არქეოლოგიური გათხრები 1978 წელს დაიწყო. გაითხარა ასევე III და IV სამაროვნები, ხოლო მეორე ნეკროპოლზე რ. პაპუაშვილის მიერ დროგამოშვებით დღემდე გრძელდება არქეოლოგიური სამუშაოები.

ერგეტის №1 სამაროვანი² მდებარეობს ამავე სახელწოდების სოფლის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში, სოფლის ცენტრიდან 3 კილომეტრის დაშორებით ტყეში, ჭაობიან ადგილას. არქეოლოგიური გათხრები ჩატარდა 1987-1984 წლებში. შესწავლილი იქნა ერთი ე. წ. საკულტო მოედანი და ცხრა კოლექტიური ორმოსამარხი. საკულტო მოედნის გარშემო განლაგებული იყო დიდი კოლექტიური ორმოსამარხები (ნახ. 1). ამგვარი სურათი დამახასიათებელია არა მარტო ერგეტის, არამედ ზოგადად ცენტრალური კოლხეთის სამაროვნებისათვის. რ. პაპუაშვილის თანახმად, საკულტო მოედანი შედგება: 1. კულტურული ფენისგან, რომელიც დროთა

¹ მ. ბარამიძე. აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთი ძვ. წ. II-I ათასწლეულის პირველ ნახევარში (ძირითადი პრობლემები). *ავტორეფერატი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად*. თბ., 1998, გვ. 42.

² **Т. К. Микеладзе.** Основные результаты полевых исследований Колхидская археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1980 году*. Тб., 1982, გვ. 31-32, ტაბ. XL-XLIII; **Т. К. Микеладзе, Н. П. Мигдисова, Р. П. Папуашвили.** О работах Колхидская археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1982 году*. Тб., 1985, გვ. 38-40, ტაბ. LII-LIV; **Т. К. Микеладзе, Н. П. Мигдисова, Р. П. Папуашвили, Н. Т. Чубинишвили.** О работах Колхидская археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1984-1985 годах*. Тб., 1987, გვ. 41, ტაბ. XLIX; **რ. პაპუაშვილი.** გვიანბრინჯო-ადრერკინის ხანის ცენტრალური კოლხეთის სამარხ ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის საბრძოლო იარაღის მიხედვით. *დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად*. თბ., 1998, ტაბ. III; **რ. პაპუაშვილი, ნ. პაპუაშვილი.** კოლხეთის ძველი ნამოსახლარები, – *ერგეტა*. თბ., 2005, გვ. 23; **J. Apakidze.** Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien., გვ. 406-407.

ვითარებაში წარმოშობილია საკულტო ცერემონიალების ჩატარების შედეგად; 2. ერთი ორმოსაგან, რომელიც ძლიერ ფრაგმენტირებული და საერთოდ ძალიან ცუდად შემონახული ადამიანების ძვლების გროვით იყო სავსე; 3. ქვაყრილისგან, რომელიც, სავარაუდოდ, საკრემაციო ღუმელის ნარჩენი უნდა იყოს და, რომელიც საკულტო მოედნის შუაში მდგარა.¹

კოლექტიური სამარხ ორმოებში შემორჩენილი ხის კონსტრუქციების ნარჩენები, სავარაუდოდ მიცვალებულთა „სახლების“ ნაშთები უნდა იყოს. სამარხებში ძირითადად თავს იჩენენ მიცვალებულების ჩონჩხების ცალკეული ნაწილები და უპრატესად კი ესაა დაუნვაჯი ძვლების ნარჩენები.

კოლექტიური ორმოსამარხები განლაგებული იყვნენ საკულტო მოედნის განაპირა მხარეს და მას ჩრდილოეთის, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მხრიდან ესაზღვრებოდნენ (ტაბ. 1A). სამაროვანზე მთლიანობაში 9 კოლექტიური ორმოსამარხი იქნა გათხრილი (ტაბ. 1A, №1-9). ყველა ორმოსამარხი, გარდა მე-9 სამარხისა, პატარა ქვების გროვებით იყო დაფარული. მაგ.: №5 სამარხის მხოლოდ სამხრეთ მხარეში მდებარეობდა ქვების გროვა, რომლის ქვეშ მოქცეული იყო ადამიანების ძვლებით სავსე ორმო (ტაბ. 1A, №5). №1 სამარხი კი მთლიანად ქვებით იყო მოკირწყლული (მოფენილი). სამაგალითოდ, აქ მოკლედ დავახასიათებთ №2 კოლექტიურ სამარხ ორმოს² (ტაბ. 1A, №2; ტაბ. 1B). სამარხი გათხრილი იქნა 1878-1879 წლებში, სამარხი განლაგებულია სამაროვნის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში (ტაბ. 1A, № 2). ესაა მომრგვალო-ოვალური ფორმის ორმოსამარხი, რომელსაც ქვის ნაყარი ადევს ზედაპირზე. სამარხის სიღრმე 160 სმ-ია, მაქსიმალური დიამეტრი – 7 მეტრი (ტაბ. 1B). არქეოლოგიური მასალა მდებარეობდა მხოლოდ 160 სმ-ის სიღრმეზე და ერთმანეთში ისე იყო არეული და სამარხის მთელ ფსკერზე ისე იყო მიმოზნეული, რომ ცალკეული კომპლექსების გამოყოფა შეუძლებელი გახდა (ტაბ. 1B). აღმოჩენილი ბრინჯაოს სატევრების რაოდენობაზე დაყრდნობით სამაროვნის გამთხრელები ვარაუდობენ 37 ან 39 (?) კომპლექსის არსებობას. აღმოჩენილი იქნა 37 ბრინჯაოსი და 2 რკინის სატევარი. სამარხში მძივების განლაგებაც თითქოს ადასტურებს ამ თეზას. აქ ადგილი ქონდა ძვლების გარეშე მეორად დაკრძალვას. რადგანაც მონაცემები არასაკმარისია, ჩვენთვის უცნობია 37 კომპლექსიდან, რამდენის შემადგენლობაში იყო მიცვალებულების ძვლები, ხოლო რამდენისაში – არა. თ. მიქელაძის თანახმად, სამარხში არსებული ვითრება არ იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ მოხერხდეს ცალკეული კომპლექსების გამოყოფა.³ სამარხში აღმოჩენილია კოლხური კულტურის ადრერკინის ხანის

¹ რ. პაპუაშვილი. ერგეტის II სამაროვნის № 6 სამარხი ორმო, გვ. 203.

² Т. К. Микеладзе, Д. А. Хахутайшвили. Отчет о полевых исследованиях Колхидской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1979 году*. Тб., 1982, გვ. 89-92, ტაბ. LIXL-XXI.

³ Т. К. Микеладзе, Д. А. Хахутайшвили. Отчет о полевых исследованиях Колхидской археологической экспедиции, გვ. 87.

თიხის ქურჭელი და მათი ნატეხები, ბრინჯაოს სამი ცული, ბრინჯაოს სამი ფრაგმენტირებული სეგმენტისებრი იარაღი, ბრინჯაოს სხვადასხვა ზომის ოთხი დანა, რკინის სხვადასხვა ზომის სამი დანა, ბრინჯაოს სხვადასხვა ტიპის სატევრები, ბრინჯაოს რკინის ხატისულლები (საკისრე რგოლები), ქინძისთავეები, სარდიონის მძივები და სხვ.

დღვაბას სამაროვანი¹ მდებარეობს ხობის მუნიციპალიტეტში, სოფელ თორსა-დღვაბაში, სოფლის ცენტრიდან სამხრეთით 3 კმ-ის დაშორებით. სამაროვანს ერთი მხრიდან წყალსანერტი არხები ესაზღვრებოდა. თვითონ სამაროვნის ადგილზე მდებარეობდა ხელოვნურად შემალღებული ბორცვი, რომლის სიმაღლე 60-70 სმ იყო ნაიდაგის თანამედროვე დონესთან მიმართებით. დღვაბს სამაროვანზე არქეოლოგიური გათხრების 1985-1987 და 1989 წელს ჩაატარა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის კოლხეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ პროფ. თ. მიქელაძის ხელმძღვანელობით. გათხრილი იქნა ორი კოლექტიური ორმოსამარხი და ერთი საკულტო მოედანი. ქვემოთ მოკლედ წარმოვადგინო №1 სამარხის აღწერას.

დღვაბას სამაროვნის №1 ორმოსამარხი გათხრილი იქნა 1985 და 1986 წლებში. ოვალური ფორმის კოლექტიური ორმოსამარხი ჩრდილო და ჩრდილო-დასავლეთ სექტორში ხის ძელებით იყო შემოსაზღვრული (D. 0,20-0,22m, H. 0,30-0,40m, L. 2,0-2,5m (ტაბ. 2). დადასტურებულია მეორადი დაკრძალვა. სამარხის სიღრმის დადგენა ვერ მოხერხდა, სიგანე – 700 სმ-ია, მაქსიმალური სიფართე – 300 სმ.; კულტურული ფენის სისიქე 20-35 სმ.

სამარხი ინვენტარი დანანეწვრებულ ძელებთან და თავის ქალების ნარჩენებთან ერთად სამარხის მთელ ფართობზე იყო მიმობნეული (ტაბ. 3, № 1). დღემდე არ არსებობს ამ მონაპოვრების სრულყოფილი პუბლიკაცია. 75 ნივთი, რომელიც თ. მიქელაძემ 1995 წელს როგორც ნაკრები მასალა გამოაქყვენა,² აქ უცვლელადაა მოცემული (ტაბ. 3A,1-75).

სხვა ნივთებს შორის აღმოჩენილია ერთი საკულტო ქურჭელი (ტაბ. 3A,1), პატარა მუცლიანი ქოთანის (ტაბ. 3A,2), ერთი ყურმილიანი დოქი (ტაბ. 3A,5), ბრინჯაოს 16 სეგმენტისებრი იარაღი (ტაბ. 3A,7-22), ბრინ-

¹ **Т. К. Микеладзе, Н. П. Мигдисова, Р. П. Папуашвили, Н. Т. Чубинишвили.** О работах Колхидской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1984-1985 годах.* Тб., 1987, გვ. 42, ტაბ. LII; **Т. К. Микеладзе, Р. П. Папуашвили, Н. Т. Чубинишвили.** Колхидская экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1986 году.* Тб., 1991, გვ. 64, ტაბ. 149-152; **Т. Mikeladse.** Grosse kollektive Grabgruben der frühen Eisenzeit in Kolchis, ნახ. 4-10, 13; **Т. К. Микеладзе, Н. П. Мигдисова, Р. П. Папуашвили, Н. Т. Чубинишвили.** Колхидская экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1987 году.* Тб., 1995, გვ. 41-43, ტაბ. 52-56; **რ. პაპუაშვილი.** გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კოლხურ სამარხ-ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის, ტაბ. VI, X; **რ. პაპუაშვილი, ნ. პაპუაშვილი.** კოლხეთის ძველი ნამოსახლარები, გვ. 24; **J. Apakidze.** Die Spätbronze- und Frühheisenzeit in West- und Zentralkaukasien..., გვ. 412-413.

² **Т. Mikeladse.** Grosse kollektive Grabgruben der frühen Eisenzeit in Kolchis, ნახ. 2.

ჯაოს ექვსი სატევარი (ტაბ. 3A,24.26-30), რკინის ორი სატევარი (ტაბ. 3A,25.31), სარდიონის, პასტისა და მინის მძივები და სხვ.

რ. პაპუაშვილმა ერგეტა I-IV და დღვაბის სამაროვნებზე გამოყო კომპლექსები, რომლებიც მან ხუთ ქრონოლოგიურ ჯგუფად დაყო: I ჯგუფში გვიანბრინჯაოს ხანის სამარხები იქნა გამოყოფილი, II-IV ჯგუფში შედის ადრეული რკინის ხანის სამაროვნები, ხოლო V ჯგუფში – განვითარებული რკინის ხანის სამარხები.¹ როგორც ჩანს, კოლხეთის სამაროვნები უფრო დიდხანს არსებობდა, ვიდრე ეს დღესაა მიღებული. ახალი დაკვირვებების შედეგად, ალბათ, არ უნდა გამოირიცხოს ისიც, რომ სადღეისოდ ცნობილი კოლხეთის ზოგიერთი სამაროვნის ქვედა ქრონოლოგიურმა ზღვარმა ძვ.წ. II ათასწლეულის დასასრულში გადაინაცვლოს. მაგალითად, თუ ცენტრალური კოლხეთის ხსენებულ სამაროვნების იმ ჯგუფს, რომლებიც მხოლოდ ბრინჯაოს ინვენტარს შეიცავენ თლიას სამაროვანს შევუდარებთ, მათი არსებობის დასაწყისი ძვ.წ. XI საუკუნიდან მაინც უნდა ავითვალოთ. თუკი თლიაში კოლხური კულტურა კლასიკური სახით პირველად ძვ.წ. XI საუკუნის შუახანებში ვრცელდება, ცხადია, რომ კოლხური კულტურის გავრცელების ცენტრალურ რაიონებში, თლია II მსგავსი მასალების არსებობა ძვ.წ. XI საუკუნის დასაწყისიდან მაინც (თუ უფრო ადრე არა) უნდა ვივარაუდოთ.

ჩვენი აზრით, ძვ. წ. I ათასწლეულის საწყისი ხანის სამარხების არსებობის დადგენა-გამოყოფის თვალსაზრისით შეიძლება უაღრესად პერსპექტიული გამოდგეს წითელი შუქურის მდიდარი სამაროვანიც, რომელიც 152 სამარხს შეიცავს. მათგან 104 სამარხი (ე. წ. უფროსი ჯგუფის სამარხები) გვიანბრინჯაოდან რკინის ფართო ათვისების ხანაზე გარდამავალ პერიოდს განეკუთვნება. ძეგლის გამთხრელი მ. თრაფში მათ ძვ. წ. VIII-VI სს. ფარგლებში ათრილებდა.² შემდეგში ამ ძეგლის დათარიღების საკითხს შეეხო გ. ლორთქიფანიძე, გ. კვირკველია, ი. ვორონოვი, მ. ბარამიძე და სხვ. საყურადღებოა ისიც, რომ გაგრისა და ზვანდრიფშის სამარხებს ნ. დოლიძე ძვ. წ. X-IX სს. ათარილებს.³ შესაბამისად, სადღეისოდ

¹ რ. პაპუაშვილი. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კოლხურ სამარხ-ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის, 43-55; რ. პაპუაშვილი. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ცენტრალური კოლხეთის სამარხ ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის საბრძოლო იარაღის მიხედვით. ავტორეფერატი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, გვ. 14-19; პაპუაშვილი. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ცენტრალური კოლხეთის სამარხ ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის საბრძოლო იარაღის მიხედვით. დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, გვ. 78-88.

² М. М. Трапш. Культура населения Сухуми в эпоху бронзы и раннего железа, – ნგნ.: М. М. Трапш. Труды в четырех томах. Т. II: Древний Сухуми. Сухуми, 1969, გვ. 82 (ელექტ. ვერსია: http://apsnyteka.org/1786-trapsh_m_trudy_tom_ii_1969.html).

³ ნ. დოლიძე. ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის სამაროვნანთა ქრონოლოგიის ზოგიერთი საკითხი (ლითონის სამკაულის მიხედვით). პრეპრინტი, თბ., 1992, გვ. 2.

ისინი, პრიმორსკის სამარხთან ერთად, კოლხური კულტურის ყველაზე ადრეული კომპლექსებია აფხაზეთის ტერიტორიაზე. ავტორის თანახმად, ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ტერიტორიაზე აღნიშნული ხანიდან ჩნდება ბრინჯაოს თხელი ფირფიტოვანი სადა სარტყელი ცხოველსახოვანი აბზინდით და პატარა ცილინდრული ფორმის სამაჯურები.¹

რაც შეეხება საკუთრივ გვიანბრინჯაოს ხანის ძვ. წ. XV-XIII სს. სამაროვნებს, ისინი ჯერჯერობით კოლხური კულტურის არც ერთ ლოკალურ ვარიანტში არ არის მიკვლეული. თუმცა თლიასა და ყობანის ლოკალურ ვარიანტებში მათ აღმოჩენას არც უნდა ველოდოთ, რადგანაც, როგორც ეს უკვე ზემოთ ვნახეთ, ამ რეგიონებში კოლხური კულტურა მხოლოდ ძვ. წ. II ათასწლეულის დასასრულიდან შედის. დასავლეთ საქართველოში კი ძვ. წ. I ეტაპის სამარხების გამოჩენის იმედს გვისახავს ერგეტის კოლექტიური ორმოსამარხების ის უძველესი კომპლექსები, რომლებიც ჯერჯერობით მხოლოდ რამდენიმე ცალია (ერგეტა I სამარხები №№ 1, 3, 8, 9, ერგეტა III სამარხი № 3 და ერგეტა IV სამარხები № 3, 4 და 5).² ერგეტა I № 8 სამარხში აღმოჩენილი გვიანბრინჯაოს ადრეული ეტაპის კერამიკული ჭურჭლის ნატეხებიც ამაზე უნდა მიუთითებდეს. ამას გარდა, გვიანბრინჯაოს ხანის ნამოსახლარებისა და ბრინჯაოს განძების დიდი რაოდენობით აღმოჩენა არაპირდაპირ მიუთითებს ამ დროის სამარხების არსებობაზე.

ცენტრალური კოლხეთის გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის კოლექტიური ორმოსამარხები, რომლებშიაც სამარხეული კომპლექსები ერთმანეთშია არეული, ძნელად ექვემდებარება აბსოლუტურ ქრონოლოგიურ ინტერპრეტაციას. თუმცა გათხრების დროს ახალი მეთოდების გამოყენება და ნიმუშების ¹⁴C მეთოდით დასათარიღებლად გერმანიის შესაბამის ლაბორატორიებში გაგზავნა, ახალ პერსპექტივებს ქმნის ამ პრობლემის დაძლევისათვის. მაგალითად, ¹⁴C თარიღები ერგეტა II-ის (მე-9 სამარხის) 2013 წლის გათხრების შესახებ გერმანიის ჰაიდელბერგის კლაუს-ჩირას სახეობის არქეომეტრიის ცენტრიდან უკვე მიღებული აქვს რ. პაპუაშვილს. ამ მეთოდით თარიღების მიღება მომვალშიც გაგრძელდება. ყოველშემთხვევაში ერგეტის სამაროვნების ზემოთ აღნიშნული ცალკეული სამარხების მიხედვით ცენტრალური კოლხეთის სამაროვნების უძველესი სამარხები ძვ. წ. I ათასწლეულის დასწყისზე ან შესაძლოა ძვ. წ. II ათასწლეულის მიწურულზეც მიუთითებდნენ.

¹ ნ. დოლიძე. ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის სამაროვანთა ქრონოლოგიის ზოგიერთი საკითხი (ლითონის სამკაულის მიხედვით), გვ. 2.

² რ. პაპუაშვილი. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კოლხურ სამარხ-ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის, გვ. 44.

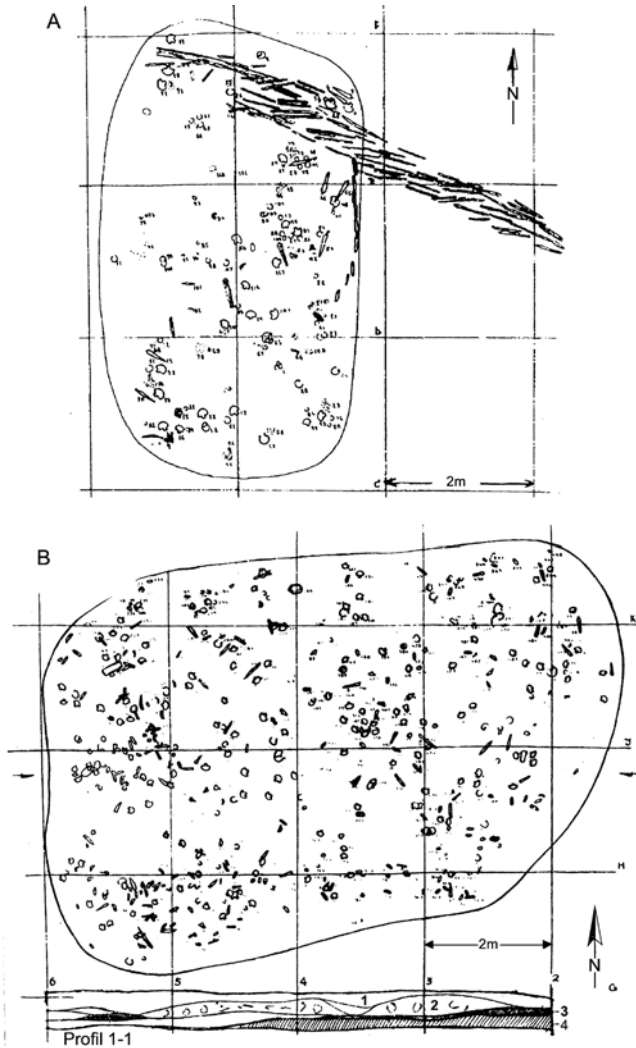

ტაბ. 1. ერგეტა. №1 სამაროვანი.

A. გათხრების გეგმა (რ. პაპუაშვილი. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ცენტრალური კოლხეთის სამარხ ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის საბრძოლო იარაღის მიხედვით. დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, ტაბ. 3; **Apakidze.** Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien. Chronologische Studien zur Kolchis-Kultur 1600-700 v. Chr., ტაბ. 199A).

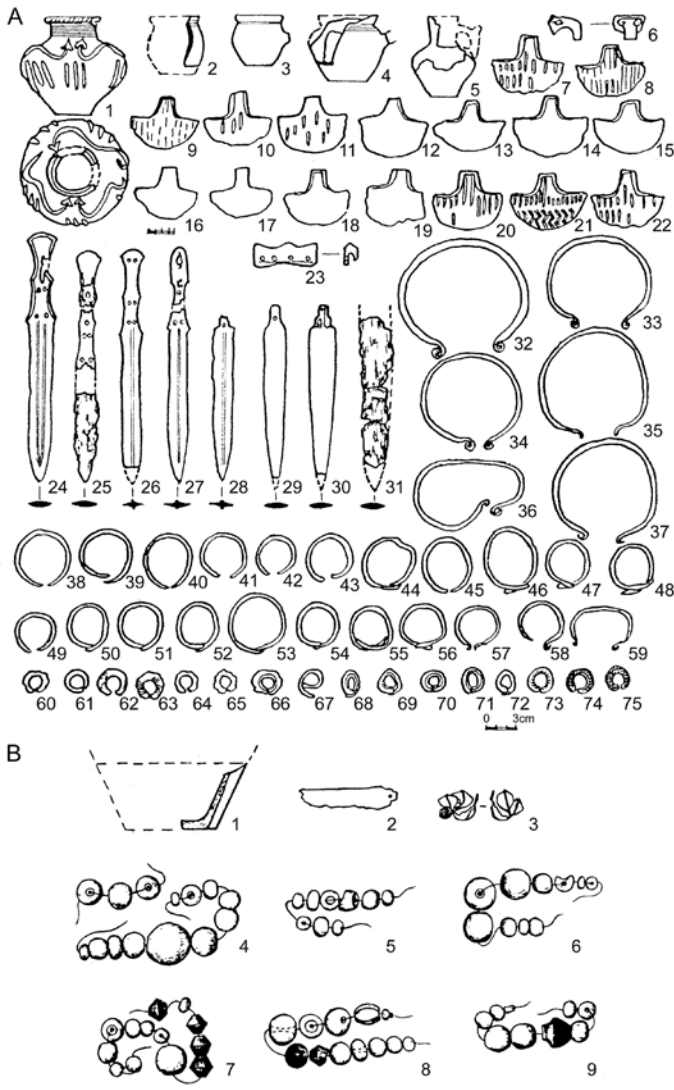
B. №1 სამაროვანის №2 სამარხი /გეგმა/ (რ. პაპუაშვილი. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ცენტრალური კოლხეთის სამარხ ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის საბრძოლო იარაღის მიხედვით. დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, ტაბ. 7; **J. Apakidze.** Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien. Chronologische Studien zur Kolchis-Kultur 1600-700 v. Chr., ტაბ. 199B).

ტაბ. 2. დღვაბას სამაროვანი.

A. №1 სამარხი /გათხრების გეგმა/ (რ. პაპუაშვილი. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ცენტრალური კოლხეთის სამარხ ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის საბრძოლო იარაღის მიხედვით. დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, ტაბ. 3; **Apakidze**. Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien. Chronologische Studien zur Kolchis-Kultur 1600-700 v. Chr., ტაბ. 223A).

B. №1 სამარხი /გათხრების გეგმა/ (რ. პაპუაშვილი. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ცენტრალური კოლხეთის სამარხ ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის საბრძოლო იარაღის მიხედვით. დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, ტაბ. 3; რ. პაპუაშვილი. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კოლხურ სამარხ-ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის, ტაბ. 10; **J. Apakidze**. Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien. Chronologische Studien zur Kolchis-Kultur 1600-700 v. Chr., ტაბ. 223B).

ტაბ. 3. დღვაბას სამაროვანი.

A. №1 სამარხი: სხვადასხვა მასალისაგან დამზადებული იარაღი: 1-6 – თიხა; 7-23, 26-30, 32-75 – ბრინჯაო; 25, 31 – რკინა (T. Mikeladze. Grosse kollektive Grabgruben der frühen Eisenzeit in Kolchis, ნახ. 21-75; J. Apakidze. Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien. Chronologische Studien zur Kolchis-Kultur 1600-700 v. Chr., ტაბ. 224A, 1-75).

B. 1. თიხა; 2. ბრინჯაო; 3. ოქრო; 4. ნახევრადქვირფასი ქვების მიძვეები /უმეტესად სარდიონი და გიშერი (T. K. Mikeladze, H. P. Migdისოვა, P. I. Papuashvili. O polevých issledovaniyah Kolchidskoy arheologicheskoy ekspeditsii, – Polevye arheologicheskije issledovaniya v 1983 godu. Tბ., 1986, ტაბ. 151,4.13; 152,26-33; J. Apakidze. Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien. Chronologische Studien zur Kolchis-Kultur 1600-700 v. Chr., ტაბ. 224B, 1-9).

**SOME ISSUES OF CHRONOLOGY OF THE LATE BRONZE
AND EARLY IRON AGE NECROPOLIS IN CENTRAL COLCHIS**

Studying of the late Bronze and Early Iron age necropolises of Central Colchis began at the 60-ies of the past century. In that period Paluri necropolis – “Paluris sadzvale” – was found and in 70-ies of 20th century was revealed necropolis of Mukhurcha. A systematical study of necropolises in the past century in central Colchis is closely connected to the name of Teimuraz Mikeladze – Head of the Colchis Archaeological Expedition of the Center of Archaeological Researches of Georgian Academy of Sciences. This expedition excavated necropolises if Ergeta, Dghvaba, Ureki, Nigvziani and etc., which proved to be very important for studying Colchis culture. Presently significant contribution in studying Colchis necropolises is being made by R. Papuashvili. Especially should be noted excavations in Ergeta and Tsaishi, conducted under his direction.

Necropolises of 15-12 centuries B.C. of central Colchis culture have not been revealed so far. Finding of several ancient complexes (Ergeta I graves ## 1,3,8,9, Ergeta III grave # 3 and Ergeta IV graves ## 3, 4 and 5) give us the hope of finding in western Georgia the graves, belonging to the I stage of the ancient Colchis culture. This idea is supported by finding of ceramic vessel fragments in #8 grave of Ergeta I, belonging to the first stage of the Late Bronze Age. Besides, finding of number of the Late Bronze age settlements and Bronze hoards, indirectly point to the existence of simultaneous necropolises.

Late Brionze and Early Iron Age collective pit-graves in Central Colchis, in which grave complexes are confused with each other, can hardly be interpreted in terms of absolute chronology. However using new methods of excavation and sending material for ¹⁴C dating to German laboratories create a new perspective for solving this problem. But on this stage of research and according to the separate graves from Ergeta necropolis, earliest graves of central Colchis necropolises could be dated to the beginning of I millennium BC or even to the end of II millennium B.C.

---

¹ *Joni Apakidze* – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ნოდარ ბერულავა¹

ანტიკური სააღყო და საზრავი ტექნიკის ნიშუბი
კოლხეთი

ბრინჯაოს ხანის უმეტესი ნაწილის განმავლობაში ციხის ალების საშუალებები ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებში საკმაოდ მარტივი და პრიმიტიული იყო. ტროას ლეგენდარული ათნლიანი ალყა იმისი კარგი მაჩვენებელია, თუ რამდენად დიდ პრობლემას წარმოადგენდა მაშინ ძლიერი სიმაგრის ალება უდიდესი არმიებისთვისაც კი, რომლებიც ძირითად იმედებს ალყაზე ამყარებდნენ და არა – შტურმზე. გარდატეხა ამ საქმეში ძვ.წ. II-I ათასწლეულების მიჯნაზე მოხდა, როცა ასურელებმა პრიმიტიული მექანიკური საშუალებების გამოყენება დაიწყეს ციხე-სიმაგრეების ალებისას.² აქედან მოყოლებული აღნიშნული მოწყობილობები შემოდის ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების არსენალში, საიდანაც თანდათანობით ძველ საბერძნეთშიც აღწევს.

საბერძნეთი ამ სფეროში საკმაოდ ჩამორჩენილი იყო, სანამ, დაახლოებით ძვ.წ. 400 წელს, სირაკუზის ტირანმა გიერონმა, კართაგენთან ომის დროს, არ დაპატიჟა თავის ქალაქში საუკეთესო მექანიკოსები მთელი საბერძნეთიდან, რომლებმაც საბრძოლო ტექნიკის დიდი პარკი შექმნეს მისთვის.³ სწორედ ამ დროიდან ბერძნული სამხედრო-საინჟინრო საქმე მონინავე პოზიციებზე გადის, რაც კარგად გამოვლინდა ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობების დროს, განსაკუთრებით კი – მის მიერ ფინიკური ქალაქ ტიროსის ალყის დროს, სადაც ორივე მხარე მაშინდელი სამხედრო-საინჟინრო ხელოვნების უახლეს მიღწევებს იყენებდა.⁴ ელინისტურ ხანაში კი ბერძნული მეცნიერება და ხელოვნება შთან-

¹ **ნოდარ ბერულავა** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **Е. А. Разин.** История военного искусства. В 3-х томах. Том 1: *История военного искусства XXXIв. до н.э. - VIв. н.э.* СПб., 1999, გვ. 63-64; ელექტრონული ვერსია: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=4405108>.

³ **С. Я. Лавренов.** Армии древней Греции VI-IV вв. до н.э. М., 2001, გვ. 39-40.

⁴ **И. Дройзен.** История эллинизма. В 3-х томах. Том 1. Ростов-на-Дону, 1995, გვ. 220-223.

თქავს ახლო და შუა აღმოსავლეთის მიღწევებს და მთელი პროგრესი ამ დიდ რეგიონში ბერძნულ იერსახეს იღებს. ხსენებული დებულება ჩვენთვის საინტერესო სფეროსაც ეხება, რომელიც ამ პერიოდში არნახულ პროგრესს განიცდის.

წინამდებარე სტატიის ამოცანებში არ შედის ანტიკური საბრძოლო ტექნიკის განხილვა. მხოლოდ მოკლედ აღვნიშნავთ, რომ მექანიკური საბრძოლო მოწყობილობების სამი ძირითადი კატეგორია არსებობდა:

1) არტილერია, ანუ სატყორცნი მანქნები, რომლებიც, ხის ბერკეტებისა და ბაგირების სამუხრუჭო ძალის გამოყენებით, ტყორცნიდნენ ქვის ლოდებს, ხოლო მოგვიანებით, ასევე – შუბებს, დიდ ისრებს, ხის მორებს და აალებადი მასალით სავსე ჭურვებსაც კი. ისინი მაშინდელი საბრძოლო ტექნიკის ყველაზე დახვეწილ და ტექნიკურად რთულ სემენტს წარმოადგენდა. ანტიკური ხანის სატყორცნი მანქნებს ზოგჯერ ტერმინით – „კატაპულტა“ აერთიანებენ ხოლმე, თუმცა სინამდვილეში მათი საკმაოდ ბევრი ნაირსახეობა არსებობდა და ეს მხოლოდ ერთ-ერთის დასახელებაა;

2) კედლისა და კარიბჭის სანგრევი საშუალება – „ურნალი“. იგი ჩვეულებრივ წარმოადგენდა ხარაჩოებზე დაკიდებულ ხის მორს, რომლის დამრტყმელ ბოლოზე ლითონი იყო წამოცმული. ასურეთის დროიდან ის ჩვეულებრივ თავსდებოდა დამცავი ფარდულის შიგნით, რომელიც წარმოადგენდა ბორბლებზე დაყენებულ, მოქნილი ტყავებით დაფარულ მსუბუქ ქოხს. ურნალი ციხე-სიმაგრეების ნამდვილი რისხვა იყო, რადგან მის დარტყმებს ადრე თუ გვიან ვერც ერთი კედელი ვერ გაუძლებდა.¹

3) ხის მოძრავი კოშკები, რომლებსაც აყენებდნენ ალყაშემორტყმული ციხის კედლის, ან კოშკის გვერდით, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო მასზე შეტყვის განხორციელება ზემოდან. პარალელურად მის პირველ სართულზე ხშირად ლაგდებოდა ურნალი, ასევე – ნიჩბებით, ძალაყინებითა და წერაქვებით აღჭურვილი მეომრები, რომლებიც კედლის დანგრევას, ან მისი საძირკვლის მოთხრასა და შერყევას ცდილობდნენ. აღნიშნული კოშკების ყველაზე დიდი ეგზემპლარები ელინისტურ ხანაში, როგორც ნესი, საკმაოდ რთულ ინჟინერულ კონსტრუქციას წარმოადგენდა: მათ ზედა სართულებზე ხშირად ქვის სატყორცნი მანქნებიც თავსდებოდა, ხოლო კორპუსის წინა ნაწილი სპილენძის ფურცლებით, ან, უკიდურეს შემთხვევაში – მოქნილი ტყავებით მაინც იყო დაცული.

ზემოთაღწერილი ტექნიკა უმეტეს შემთხვევაში საკმაოდ განვითარებულ საზოგადოებაში ჩნდებოდა ხოლმე. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, მაგალითად, რომის იმპერიის დაცემის შემდეგ, მეტ-ნაკლებად ეფექტური ქვის სატყორცნი მანქნების შესახებ ცნობები ფაქტობრივად არ არსებობს ვიდრე ჯვაროსნულ ლაშქრობებამდე. ძველ საბერძნეთშიც,

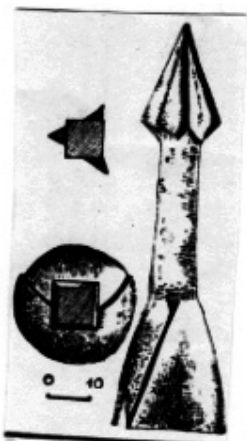
¹ გ. ლორთქიფანიძე. საბრძოლო და სამეურნეო იარაღი, – ვანი. ტ. II. თბ., 1976, გვ. 169-170.

როგორც ზემოთ ითქვა, ის მნიშვნელოვანი რაოდენობით მხოლოდ ძვ.წ. 400 წლის შემდეგ ჩნდება, თუმცა საინჟინრო საქმე და მექანიკა ამ ქვეყანაში მანამდეც საკმაოდ განვითარებული იყო. შემდგომშიც, ხსენებული სამხედრო-ტექნიკური საშუალებების ძირითად მომხმარებლებს საბერძნეთში შედარებით ძლიერი სახელმწიფოები წარმოადგენდა (სირაკუზა, ათენა, ხოლო ფილიპეს დროიდან – მაკედონია, და სხვები). მართალია, არსებობს არა ერთი მაგალითი იმისა, როცა საკმაოდ ჩამორჩენილი, ბარბაროსული გაერთიანებების ლიდერებიც (ატილა, ჩინგიზ ყაენი, ნაკლებ წარმატებულად – დაკების მეფე დეციბალი და სხვები), უცხოელ სპეციალისტთა დახმარებით, წარმატებით ახერხებდნენ ხსენებული ტექნიკის შექმნას თავიანთი არმიებისთვის, ზოგჯერ თავიანთ ცივილიზებულ მეზობლებზე ბევრად ძლიერნიც კი ხდებოდნენ ამ სფეროში. მაგრამ, ნებისმიერ შემთხვევაში, ასეთი ტექნიკის შექმნა და შენახვა მატერიალური რესურსებისა და პოლიტიკური კონსოლიდაციის, ასევე – სამხედრო კულტურის განვითარების გარკვეულ დონეს მოითხოვდა საზოგადოებაში. ანუ, წინასახელმწიფო, ტომობრივ გაერთიანებებში მისი არსებობა ნაკლებად სავარაუდოა.

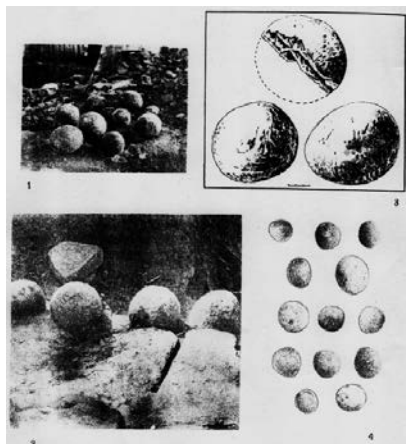
ანტიკური კოლხეთის პოლიტიკური ისტორია, სამწუხაროდ, დღეს თითქმის უცნობია. თვით კოლხური სახელმწიფოს არსებობის ფაქტიც კი ზოგჯერ პოლემოკის საგანი ხდება.¹ აღნიშნულ პირობებში კოლხეთის მატერიალური კულტურის დონე საკმაოდ სერიოზულ არგუმენტს წარმოადგენს კოლხეთის პოლიტიკური განვითარების დონის განსაზღვრის დროს. რაც შეეხება მატერიალური კულტურის იმ ასპექტს, რომელიც ამ ნაშრომის თემას წარმოადგენს, კოლხეთის ტერიტორიაზე ნამდვილად ნაპოვნია რამდენიმე არტეფაქტი, რომელიც ზემოთაღნიშნული ტექნიკის არსებობას მოწმობს. დასადგენია, მათგან რომელი წარმოადგენდა კოლხთა საკუთრებას, ან მომხდური დამპყრობლებისას.

მათგან უძველესს ვანის ნაქალაქარში ნაპოვნი ურნალი წარმოადგენს (**სურ. I**). ეს ამ კლასის იარაღის საკმაოდ სრულყოფილი, დახვეწილი ნიმუშია: მისი წვეტი ძლიერ დანახნაგებული და დაღარულია, ხოლო მეორე ბოლო – სამფრთიანია. ეს შედარებით მსუბუქი, თუმცა დახვეწილი ფორმის მქონე ურნალი აშკარად იყო განკუთვნილი არამარტო ჰორიზონტალური დარტყმებისთვის, არამედ ბურღავდა კიდევაც კედლებს. იგი განსაკუთრებით ეფექტური უნდა ყოფილიყო ალიზის კედლების წინააღმდეგ, რომლებიც ჩვეულებრივ ჰორიზონტალურ დარტყმებს საკმაოდ კარგად უძლებდა ხოლმე, რადგან, არ იმსხვრეოდა ქვისა და აგურის მსგავსად. ურნალის უკანა ნაწილზე არსებული ფრთების მსგავსი ფირფიტები სწორედ მბრუნავი, წრიული მოძრაობების განსახორციელებ-

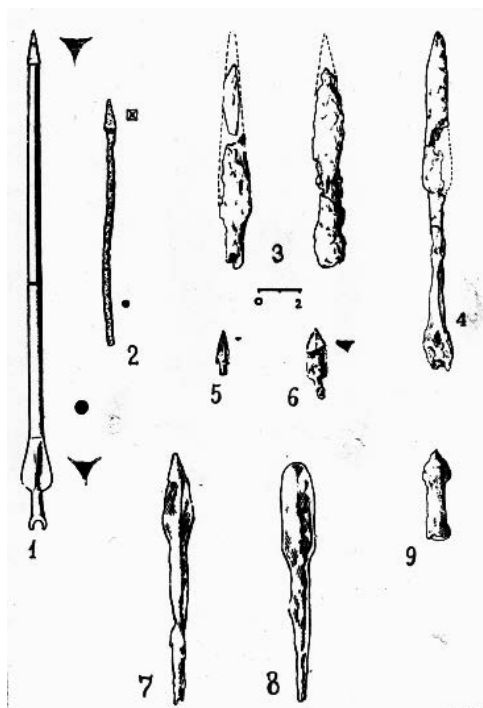
¹ *Проблемы греческой колонизации Северного и Восточного Причерноморья*. Тб., 1978, გვ. 205-207; *Проблемы греческой колонизации Северного и Восточного Причерноморья*. Материалы I Всесоюзного симпозиума по древ. истории Причерноморья, Цхалтубო, 4-7 мая, 1977. Ответственный редактор **О. Лордкипანიдзе**. Тб., 1978, გვ. 62, 300.

სურ. I. ურნალი ვანის ნაქალაქარიდან (ძვ.წ. IV-III სს.)

სურ II. კატაპულტის ბირთვები ვანიდან

ნახ. III. სატყორცნი საშუალებები ვანიდან

ლად იყო საჭირო. ამავე მიზანს, ალბათ, ემსახურებოდა ხის ბერკეტები, თოკის სპეციფიკური მარყუჟები და ასე შემდეგ. სამწუხაროდ, ხსენებული ურნალის ხის ნაწილი, მით უმეტეს – მისი ხარაჩოები და ბაგირები არაა შენარჩუნებული, რის გამოც ამ ყველაფერზე მსჯელობა მხოლოდ ვარაუდის დონეზე შეიძლება.

როგორც ცნობილია, ძვ.წ. III. ბოლოს კოლხეთი დაიპყრო მითრიდატე ევპატორმა და ვანი მისი ერთ-ერთი დასაყრდენი პუნქტი გახდა. ძვ.წ. 65-64 წლებში სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები რომაელებმა დაიპყრეს, რომლებმაც ვანის ციხეც აიღეს. ამის შემდეგ რომაელთა სარდალმა პომპეუსმა კოლხეთის მმართველად თავისი ადგილობრივი მოკავშირე, ვინმე არისტარქესი დანიშნა. მოგვიანებით, ძვ.წ. 48-47წწ., კოლხეთი რომაელთა წინააღმდეგ აჯანყებული ფარნაკე ბოსფორელისა და რომის მოკავშირის, მითრიდატე პერგამონელს შორის საბრძოლო მოქმედებების ასპარეზად იქცა, რომლის დროს, როგორც ჩანს, კოლხეთის მმართველი არისტარქესიც დაიღუპა.¹

ბუნებრივია, სავსებით შესაძლებელია, რომ ამდენი შემოსევების დროს არაერთხელ აღებული ვანის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე ნაპოვნი სააღყო საშუალებები არა კოლხების, არამედ რომელიმე დამპყრობლის კუთვნილება იყოს, მითუმეტეს რომ ურნალი შეტევის, და არა თავდაცვის საშუალებას წარმოადგენდა. მაგრამ ამ არტეფაქტის ლოკალიზაცია გამორიცხავს ასეთ ვარიანტს: ურნალი ძვ.წ. IV-IIIსს. შრეებშია ნაპოვნი. მკვლევართა აზრით, ის მიწაში დამარხული იყო ზემოთხსენებულ მოვლენებზე გაცილებით ადრე და მის თავზე მოგვიანებით ქვის ნაგებობა იყო აშენებული.² როგორც ჩანს, ის ქალაქში არსებულ სანყოფისა თუ არსენალში ინახებოდა, ხოლო იმაზე, თუ რა მიზეზის გამო მოხდა ის მიწაში და, თუკი ის მწყობრიდან გამოვიდა, რატომ არ იყო გამოყენებული მისი ლითონი სხვა ნივთების დასამზადებლად, ჩვენ ვერასოდეს გავიგებთ.

ვანში ჩვენთვის საინტერესო სხვა არაერთი არტეფაქტიც არსებობს: კერძოდ, რამდენიმე ასეული კატაპულტის ჭურვი (**სურ. II**), ასევე – სააღყო მანქნების (ბალისტასა და გასტრაფეტის) მოზრდილი ისრისპირები (**სურ. II: 1, 3, 4**), როგორც ჩანს, ძვ.წ. II ს. აქ მოხდნენ და ქალაქზე მოიერიშე რომელიმე ჯარის კუთვნილება შეიძლება იყოს.

აქ საჭიროა გარკვეული სიცხადის შემოტანა: წარმოდგენა, რომ, ზემოთხსენებული მშფოთვარე მოვლენების დროს, კოლხები ყოველთვის მხოლოდ ქალაქის დამცველები, ხოლო დანარჩენები (პონტოელები, რომაელები, ბოსფორელები, პერგამონელები) – თავდასხმელები იყვნენ, ზედმეტად გამარტივებული იქნებოდა. კოლხეთში ერთიანი სამეფო, როგორც ჩანს, ძვ.წ. III. ბოლო წლებში, მითრიდატეს შემოსევამდე დაიშალა. შემდგომში კოლხეთში მოქმედებდნენ სხვადასხვა პოლიტიკური ორი-

¹ **Г. Лордкипанидзе.** Колхида в VI-II вв. до н.э. Тб., 1970, გვ. 19.

² **გ. ლორთქიფანიძე.** საბრძოლო და სამეურნეო იარაღი, გვ. 169.

ენტაციის ძალები და, შესაბამისად, კოლხები სხვადასხვა მხარეზე იბრძოდნენ. ყოველ შემთხვევაში – მითრიდატესა და პომპეუსის ომის დროს. თუმცა ვანი მითრიდატეს ოკუპაციის დროსაც კი ასე თუ ისე კოლხურ ქალაქად რჩებოდა, რადგან მას, მკვლევართა აზრით, ადგილობრივი სკეპტუხი (მთავარი) აკონტროლებდა, რომელიც მითრიდატეს ერთგული იყო.¹ ზემოთ თქმული, რა თქმა უნდა, სულაც არ გამოორიცხავს, რომ აქ პონტოელთა გარნიზონიც იყო.

სოხუმისგან დასავლეთით მდებარე ეშერის ნაქალაქარი, ასევე, მითრიდატეს დასაყრდენ პუნქტს წარმოადგენდა. თუმცა, ვანისაგან განსხვავებით, ამ ქალაქმა, როგორც ჩანს, პონტოელთა ოკუპაციის პირობებში ფაქტობრივად დაკარგა კოლხური იერსახე და იქცა მითრიდატეს ერთერთ „კათოიკიად“ – გამაგრებულ სამხედრო-სასურსათო ბაზად, სადაც მითრიდატეს ერთგული შეიარაღებული კოლონისტები ცხოვრობდნენ და მისი გარნიზონი იდგა. ასეთ „კათოიკიებს“ მითრიდატე ყველგან ქმნიდა, განსაკუთრებით კი – კოლხეთში, რომელიც მის ღრმა ზურგს წარმოადგენდა რომთან ომების დროს.² რაც შეეხება ეშერის ძირძველ, კოლხურ მოსახლეობას, მისი ძველი სამაროვანი განადგურებული იქნა ახალი სიმაგრის აშენების დროს და მისი უმეტესი ნაწილი, ალბათ, განდევნილი იყო ქალაქიდან. ამის გათვალისწინებით, ჩვენ თავის დროს შევეწინააღმდეგეთ სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმულ მოსაზრებას, რომ პონტოური ოკუპაციის დროს ეშერში გაჩენილი მატერიალური კულტურის მაღალგანვითარებული ნიმუშები (შეიარაღების ახალი სახეობების ჩათვლით) კოლხეთის განვითარებაზე პონტოელთა დადებითი გავლენის მაჩვენებელია.³

მითრიდატეს მიერ აშენებული ეშერის ციხე-სიმაგრე განადგურებული იქნა გაურკვეველი მტრის მიერ ძვ.წ. სს. შუახანებში. გააფთრებული შტურმის შემდეგ ნაქალაქარში დარჩა ასზე მეტი ქვის ჭურვი, რომლებიც გარეგნულად ვანის ზემოთაღწერილ ჭურვებს ჰგავს. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ჭურვებიც კარგად დამუშავებული, კალიბრირებული და ადგილობრივი მასალისგან გამოძერწილია.⁴

ამ ნაქალაქარის მკვლევარები გ. შამბა და ი. ვორონოვი მათ ცალსახად თავდამსხმელთა კუთვნილებად მიიჩნევენ.⁵ ასეთი დასკვნის

¹ **Г. А. Лордкипанидзе.** К истории древней Колхиды. Тб., 1970, გვ. 3.

² **С. Ю. Сапрыкин.** Понтийское царство: *Государство греков и варваров в Причерноморье.* М., 1996, გვ. 313.

³ **ბ. ბერულავა.** ეშერის ნაქალაქარის მასალები და ელინისტური ეპოქის ისტორიის ზოგიერთი საკითხი, – *საისტორიო ძიებანი.* წელიწდეული. ტ. VIII. თბ., 2004, გვ. 173-174. ელექტრონული ვერსია: <https://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani2004>.

⁴ **Т. Тодуа.** Колхида в составе Понтийского царства. Тб., 1990, გვ. 96.

⁵ **Г. Шамба.** Ешерское городище. Тб., 1980 გვ. 60; (ელექტრონული ვერსია: <http://>

გაკეთება მათ, სავარაუდოდ, ჭურვების დისლოკაციის საფუძველზე შეეძლოთ, რომელიც ჩვენთვის, სამწუხაროდ, უცნობია (ჭურვები, ალბათ, ერთად შეგროვილი კი არ იყო, როგორც ვანში, არამედ გაფანტული, ზოგჯერ, შესაძლოა – კედლის წყობაში შეჭრილი, ან სულაც დამსხვრეული). ნებისმიერ შემთხვევაში, ჩვენ არ გვაქვს მიზეზი ეშერის ნაქალაქარის მთავარი სპეციალისტების მოსაზრებაში ეჭვი შევიტანოთ ამ პუნქტში. გაცილებით დიდ ეჭვებს იწვევს მათი ვერსია ეშერის დამანგრეველთა ვინაობაზე: ამ საქმეს ისინი ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის, ან აფხაზეთის მთიანეთის ტომებს მიაწერენ. მაგრამ ძნელად დასაშვებია, რომ მთიელთა ლაშქრები ფლობდნენ არტილერიასა და ურნალებს (რომელთა მეშვეობით, როგორც ჩანს, ციხის კედლები იყო დანგრეული).

არც თ. თოდუას ვერსია – ეშერის ძვ.ნ. 48-47წწ. მოვლენის დროს დანგრევის შესახებ¹ – გვეჩვენება დამაჯერებლად, რადგან ამ შემთხვევაში ეშერში აუცილებლად დარჩებოდა რაიმე კვალი არისტარქესის 18-წლიანი, საკმაოდ ენერგიული მმართველობისა, რომელსაც უთუოდ ახასიათებდა დიდი ეთნო-პოლიტიკური ძვრები. მაგრამ ეშერას ნაქალაქარის ზედა შრეები აშკარად მიეკუთვნება მითრიდატეს ეპოქას. ვინც არ უნდა ყოფილიყვნენ ეშერის იდუმალებით მოსილი დამანგრეველები, მათი თავდასხმა მოხდა ამ პერიოდის ბოლო ეტაპებზე, ან უშუალოდ მისი დასრულების შემდეგ, ანუ, ეშერის დანგრევა ამიერკავკასიაში პომპეუსის ლაშქრობების ნაწილად, თუ თანხლებ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ. მაგრამ ამისი ჩამდენები რომაელები არ იყვნენ. მათ მიერ ბრძოლის ადგილზე დატოვებული ასზე მეტი ორიგინალური, საკმაოდ ეკზოტიკური გარეგნობის ისრის პირის ანალოგები როგორც რომის, ასევე ელინისტურ არმიებში – უცნობია.² პომპეუსსაც არ ჰქონდა კოლხეთის ყველა განაპირა რეგიონში წესრიგის პირადად დამყარებისთვის საჭირო დრო. ყოველ შემთხვევაში, დიოსკურის რაიონში მისი ლაშქრობის ფაქტი წყაროებით არ დასტურდება.³

აქედან გამომდინარე, ჩვენ თავის დროს მივედით დასკვნამდე, რომ ეშერა პომპეუსის მოკავშირის, არისტარქესის მიერ იყო აღებული, რომელსაც პომპეუსმა, როგორც ჩანს, მითრიდატეს ძალების ნარჩენებისაგან ქვეყნის განმენდა დაავალა. კიდევ ერთ გამოცანას წარმოადგენს საკითხი: სად იშოვეს თავდამსხმელები მათ მიერ შტურმის დროს გამოყენებული კარგად დამუშავებული ჭურვები, რომელთა შოვნა მხოლოდ რომელიმე არსენალში, ან ციხე-სიმაგრის საწყობში შეიძლებოდა? ჩვენი აზრით, ამის ახსნა შეიძლება იმით, რომ ეშერის შტურმის დროისთვის მათ ხელ-

apsnyteka.org/file/shamba_g_esherskoe_gorodische.pdf); Ю. Воронов. Диоскуриада-Себастополис-Цхум. М., 1980, გვ. 76.

¹ Т. Тодуа. Крепости Митридата в Колхиде, – *Вестник древней истории*. 1998, №1, გვ. 142.

² Ю. Воронов. Диоскуриада-Себастополис-Цхум, გვ. 76.

³ Г. Лордкипанидзе. Колхида в VI-II вв. до. н.э., გვ. 36.

ში უკვე იყო ახლომდებარე ქალაქი დიოსკურია, თავისი უთუოდ მნიშვნელოვანი სამხედრო არსენალებით, რომლებიც გამოყენებული იქნა ეშერის წინააღმდეგ.¹ ეშერის შტურმი, მამასადამე, კოლხთა არმიის მიერ სააღყო ტექნიკის გამოყენების ერთადერთ ჩვენთვის ცნობილ კონკრეტულ მაგალითს წარმოადგენს.

ყოველივე ზემოთთქმულიდან გამომდინარე, არსებობს საკმარისი ნივთიერი მტკიცებულება იმისა, რომ ანტიკურ კოლხეთში თავისი ეპოქის სამხედრო (სააღყო და სანგრევი) ტექნიკის გამოყენება არ წარმოადგენდა იშვიათ მოვლენას. ამ მხრივ კოლხეთი გაცილებით ახლოს მაშინდელ ცივილიზებულ სამყაროსთან იდგა, ვიდრე დაბალ განვითარებულ, „ბარბაროსულ“ პერიფერიასთან.

NODAR BERULAVA²

EXAMPLES OF ANCIENT SIEGE AND DESTUCTION TECHNICIS IN COLCHIS

In Ancient epoch Colchian weapons coplex continued devalopment. Archaeological examples show that forms of battling axes and spears are traditional and keep previous epoch (late bronze and early iron) style. In periods of invasions and defending of temples there were used a lot of kinds of weapons, among them there were primitive ones as well for stones. On the territory of old Colchis there were found som archaeological monuments that help us to declare – the refined weapons were well-known for the inhabitants of Colchis.

---

¹ **ნ. ბერულავა.** ეშერის ნაქალაქარის მასალები და ელინისტური ეპოქის ისტორიის ზოგიერთი საკითხი, გვ. 177-178.

² **Nodar Berulava** – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

კახა კვაშილავა¹

XVII საუკუნის II ნახევრის ყანდაარის ბეგლარბეგების
იდეოლოგიის საკითხისათვის

ცნობილია, რომ სეფიანთა ირანის ადმინისტრაციაში (როგორც ცენტრში, ასევე – რეგიონებში) ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და პირველხარისხოვანი პოზიციები (დედაქალაქისა და, ასევე, სხვა ქალაქების ტარულები, პროვინციების ბეგლარბეგები, ირანის მდივანბეგი, ყულარ-ალასი, სპასალარი), უმთავრესად, ქართველებს ეჭირათ, რომელთაც დიდი წვლილი აქვთ შეტანილი ამ სახელმწიფოს აღმშენებლობა-განმტკიცებაში.² ამის გარდა, ისინი სპარსეთის ინტელექტუალურ ელიტასაც წარმოადგენდნენ.³

ქართველები აქტიურ მონაწილეობას ლეზულობდნენ სპარსეთის როგორც პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ისევე – ოფიციალური ისპაჰანის მიერ წარმოებულ სხვადასხვა სამხედრო კამპანიაში. ამ მხრივ, ირანისათვის ერთ-ერთ რთულ პრობლემას მოლოლთა ძლიერ იმპერიასთან უერთიერთობები წარმოადგენდა. ორივე სახელმწიფო პრეტენზიას აცხადებდა ავღანელებით დასახლებულ ტერიტორიებზე, რომლის უმნიშვნელოვანეს

¹ კახა კვაშილავა – ისტორიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² D. M. Lang. Georgia and the Fall of Safavi Dynasty, – *Bulletin of School of Oriental and Africa Studies, University of London*. Vol. 14, №3. Studies Presented to Vladimir Minorsky by His Colleagues and Friends. 1952, გვ. 525-526; აღსანიშნავია, რომ, როგორც მ. თოდუამ გამოარკვია ერთი სპარსული ფირმანის საფუძველზე, სეფიანთა ირანში არსებობდა მაღალი სამოხელეო თანამდებობა, რომელიც ქართული ტერმინით „დედოფალი“ აღნიშნებოდა და მას უბოძებდნენ შაჰის ჰარემის მეთვალყურე ქალბატონს. ეს მით უფრო ნიშანდობლიავია, რომ ამ სახელმწიფოში სამეფო კარის ენა თურქული იყო და იმპერიის სამოხელეო ტერმინებიც, უმთავრესად, არაბული, სპარსული და, განსაკუთრებით კი, თურქული ენის საფუძველზე ყალიბდებოდა, მაგ., ამირი, ბეგლარბეგი, ეშიქალას-ბაში და სხვ. (მ. თოდუა. დედოფლის ინსტიტუტი სეფიანთა ირანის სამეფო კარზე, – კრებ.: ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო. რედაქტორი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი ო. ცქიტიშვილი. თბ., 1991, გვ. 297-308).

³ ზ. მავდა. ქართველები სეფიანთა ირანში. *ლულამთა ოთხი ოჯახის ეთნოლოგი-ალური წარმომავლობა*. თბ., 2011, გვ. 11.

სტრატეგიულ პუნქტს ყანდაარი¹ წარმოადგენდა.

ყანდაარისათვის ბრძოლა მოლოლებსა და სპარსელებს ერთნაირად უღირდათ, ვინაიდან ამ დასახლებულ პუნქტზე გადიოდა მნიშვნელოვანი სავაჭრო-საქარავნო მარშრუტები, რასაც დიდი ეკონომიკური სარგებელი მოჰქონდა.² ამასთანავე, ყანდაარს დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობაც გააჩნდა სპარსელებისათვის, რადგან დასავლეთ ინდოეთის კონტროლის საშუალებას აძლევდა და, ასევე, უზრუნველყოფდა საკუთრივ ირანის აღმოსავლეთი მისადგომების უსაფრთხოებას როგორც ადგილობრივი ტომების, აგრეთვე – ინდოელთა თავდასხმებისაგან.³ ამიტომაც ეს ციხე ხშირად გადადიოდა ხელიდან ხელში.⁴

წყაროებით⁵ დასტურდება, რომ ყანდაარი საკმაოდ კარგად გამაგრებული ციხე იყო: ის „იყო მაღალი და ძირს გალავანი სამი ევლო, კარი ჰქონდა ოთხს კუთხესა შიგან, ქალაქი, სასახლე და ბალები შვენიერი, ჩანგიყალა⁶ მაღალსა კლდესა ზედან აყვანილი, ციხისა ქება და სიმაგრე

¹ სიდიდით მეორე ქალაქი ავღანეთში, მდებარეობს მის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში. ქალაქი დაფუძნებული იყო ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის დროს, ძვ.წ. 330წ. ქალაქს თავდაპირველად არაქოზიის ალექსანდრია (Alexandria Arachosia) უწოდეს. ამჟამინდელი მისი სახელიც „ყანდაარი“ (Kandahār/Qandahār) სწორედ „ალექსანდრიის“ არაბიზებული ფორმის (Iskandar) სახეცვლილებაა. 1747-1776 წლებში ის დურანის საამიროს (პირველი ავღანური სახელმწიფო) დედაქალაქი იყო.

² **М. Р. Арунова.** Афганистан и афганцы в XVI – середине XVIII вв., – *История Востока.* В 6 томах. Т. 3: Восток на рубеже средневековья и нового времени XVI-XVIII вв. Ответственные редакторы Л. Б. Алаев, К. З. Ашрафян, Н. И. Иванов. М., 2000, გვ. 131; ყოველწლიურად ინდოეთიდან ირანში, ყანდაარის გავლით, სხვადასხვა საქონლით დატვირთული 14000-მდე აქლემისაგან შემდგარი ქარავანი გადიოდა (**Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи.** История Индии. Перевод с английского *Степанова Л. В., Ястребовой И. П. и Княжинской Л. А.* Редакция и предисловие Антоновой К. А. М., 1954, გვ. 227-228).

³ ბუნებრივია, ყანდაარს დღესაც დიდი გეოსტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს. ის ერთადერთი ქალაქია ავღანეთში, რომელიც, სხვებთან შედარებით, ირანთან და პაკისტანთან ახლოს მდებარეობს და მასზე გადის ერთ-ერთი გზა ქაბულისაკენ.

⁴ **D. M. Lang.** Georgia and the Fall of Safavi Dynasty, გვ. 5275.

⁵ **სეხნია ჩხეიძე.** საქართველოს ცხოვრება, გვ. 321; №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი სპარსეთში უკანასკნელი სამოქალაქო ომის შესახებ. 1723 წლის 31 იანვარი“ (თარგმანი ფრანგულიდან), – წგნ.: **ილ. ტაბაღუა.** მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის. თბ., 1982, გვ. 89.

⁶ ჩანგიყალა – თურქულ-არაბული წარმოშობის სიტყვაა და სიტყვასიტყვით ნიშნავს: საომარი ციხე [cenk (-gi) – ბრძოლა, შეტაკება, ომი; kale – ციხე, სიმაგრე]. იხ.: *თურქულ-ქართული ლექსიკონი.* A-J. **ლ. ჩლაიძის** რედაქციით. სტამბოლი, 2001, გვ. 206; *თურქულ-ქართული ლექსიკონი.* K-Z. **ლ. ჩლაიძის** რედაქციით. სტამბოლი, 2001, გვ. 767; სეხნია ჩხეიძის ნაშრომის ამ ამონარიდში სასურველია, თუკი „ჩანგიყალა მაღალსა კლდესა ზედან აყვანილი“ დამოუკიდებელი წინდადების სახით იქნება გამოყოფილი (**სეხნია ჩხეიძე.** საქართველოს ცხოვრე-

სურ. 1. XVIII. II ნახევრის ყანდაარის გეგმა /საერთო ხედი/

(წყარო: <http://www.iranicaonline.org/uploads/files/Kandahar/kandahar-i-fig2.jpg>)

ამჟამად ეს ციხე-ქალაქი უკვე აღარ არსებობს. ის 1738 წელს სპარსეთის ახალმა გამგებელმა ნადირ შაჰმა დაანგრია და მის აღმოსავლეთით, რამოდენიმე კილომეტრის მოშორებით, დაარსა ახალი ქალაქი – ნადირშაჰი, რომელსაც მოგვიანებით ისევ ყანდაარი ეწოდა (ილ. ტაბალუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის. თბ., 1982, გვ. 31-32). ავღანეთში შემორჩენილია ძველი ყანდაარის ნანგრევები (იხ. სურ. 2).

სურ. 2. ძველი ყანდაარის ნანგრევები (1881 წლის ფოტოსურათი)

(წყარო: http://en.wikipedia.org/wiki/Kandahar#mediaviewer/File:Ruins_of_old_Kandahar_Citadel_in_1881.jpg)

სურ. 3. კარტოგრაფ პერმან მოლის (Herman Moll) რუკა „სპარსეთი, კასპიის ზღვა და დამოუკიდებელი თათრეთის ნაწილი“ (გამოცემულია 1736წ.)
 (წყარო: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Herman_Moll_Persia_Caspian_Sea_part_of_Independent_Tartary_1736.A.jpg)

აღსანიშნავია, რომ წარმოდგენილი რუკა საინტერესოა საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიისათვისაც. იქ ჩანს, რომ ავტორი კარგად იცნობს ქართულ პოლიტიკურ სამეფაროს სუბიექტებს (წარმოდგენილია ნაწილი: Georgia-საქართველო, Megrilia-სამეგრელო) და ნაჩვენებია აქვს რომოდენიმე დასახლებული პუნქტი (Teflis-თბილისი, Gari-გორი, Amarchia-ანაკლია, Catani-ჭუთაისი (?), Ofas-ფოთი (ფაზისი?). ამასთან ჰ. მოლმა ისიც იცის, რომ ქართული მიწები ორ იმპერიას (სპარსეთი და ოსმალეთი) შორისაა განაწილებული.

თუ არ ნახვით, თვარა დაუჯერებელი. ერთის მხრისა-კენ წინ ხანდაკი,¹ ზურგი, ზურგით კერძო სულ მინდორი, კლდე გრძელი და სიგრძე ალაჯი² ერთი, სიმრგულე, ადგილი კარგი, გარეშემო სანადირო და უკუსაყარი“, – ამგვარად წარმოუდგა ყანდაარი XVIII საუკუნის დასაწყისში ქართველ მემკვიდრე სეხნია ჩხეიძეს.³ მაგრამ, ადგილობრივი კლიმატური პირობები ძალიან მძიმე იყო: „ქალაქი ცხელი, საღამო უამს ასეთი ქარი მოვიდის ცხელი, რომ პირს ვერ შეაქცევდენ...“⁴ თუმცა, ყანდაარის შესახებ არსებულ ამ ცნობებს შორის არის გარკვეული განსხვავებაც. მაგალითად, იოსებ ქართველი ყანდაარზე საუბრისას აღნიშნავს, რომ ქალაქს შუაზე ჰყოფდა მდინარე,⁵ რაც სეხნიას ცნობებით⁶ არ დასტურდება. ამის მიზეზი ისაა, რომ იოსები, მართალია, 1717-1723წწ.⁷ სპარსეთში ცხოვრობდა, მაგრამ ის, სეხნიასაგან განსხვავებით, ყანდაარში არ ყოფილა და, როგორც ჩანს, ამ ციხე-ქალაქთან დაკავშირებული ამბები (კერძოდ, გიორგი XI-სა და მირ ვეისის ურთიერთობები) ინფორმაციებისაგან ექნებოდა ჩანერული. ამ ქალაქისათვის ბრძოლებში აქტიურად მონაწილეობდნენ, ასევე, პუშტუნური ტომები ლილზაები⁸ და აბდალები.⁹ სოციალური-ეკონომიკური

ბა, – წგნ: ქართლის ცხოვრება. დასაბამითგან მეთცხრამერე საუკუნემდის. ნაწილი II: ახალი მოთხრობა, 1469 წლიდან, ვიდრე 1800 წლამდე. გამოცემული მ. ჩუბინოვისაგან. სანქტ-პეტერბურლი, 1854, გვ. 321).

¹ ხანდაკი – თხრილი (სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკონის საძიებელი დაურთო ილ. აბულაძემ. ტ. II. თბ., 1993, გვ. 415).

² მანძილის საზომი ერთეული ახლო აღმოსავლეთ ქვეყნებსა და საქართველოში გვიანდელ შუა საუკუნეებში. ალაჯი თურქული სიტყვაა და ხის ბოძს ნიშნავს. თავდაპირველად იგი გზებზე დასმულ ბოძებს შორის მანძილს გამოხატავდა. შემდეგ იგი დროზე დამყარებული საზომი გახდა და მხედრის მიერ ერთ საათში გავლილ მანძილს უდრიდა. ამის გამო მისი ზომა სხვადასხვა დროს 5,7–6,7 კმ ფარგლებში მერყეობდა. ალაჯის პარალელურად იხმარებოდა ეჯი (გ. ჯაფარიძე. ალაჯი, – წგნ.: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 2. 1977, გვ. 47).

³ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 321.

⁴ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 321.

⁵ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი..“, გვ. 93.

⁶ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 321.

⁷ ილ. ტაბალუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის..., გვ. 49, 71.

⁸ ისტორიულ წყაროებში ცნობილი არიან სახელებით: „ლილჟი“, „კილჟი“, „კლიჟი“ (№4. მოხსენებითი ბარათი სპარსეთში უკანასკნელი რევოლუციის შესახებ დაწყებიდან 1724 წლის ბოლომდე, გაგ ზავნილი კონსტანტინოპოლიდან პარიზში (თარგმანი ფრანგულიდან), – წგნ.: ილ. ტაბალუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის..., გვ. 123), რაც „ლარზაი“-ს (პაშტოს ენაზე: „დაბადებული მთაში“, „მთიელი“). იხ., აგრეთვე: **Abdul Hai Habibi**. *Khaljies are Afghan*, – http://www.alamahabibi.com/English%20Articles/Khaljies_are_Afghan.htm#_ftn9.

⁹ *Abdālī*; 1747 წლიდან ცნობილი არიან „დურანი“-ს (*Durrānī* – „მარგალიტი“) სახელით. ფიქრობენ, რომ „აბდალი“ წარმოდგება სიტყვიდან „ჰეფთალიტი“ → „ეზოდალი“ (**Ay. Kurbanov**. *The Hephthalites: Archaeological and Historical Analysis. PhD thesis submitted to the Department of History and Cultural Studies of the Free University*.

თვალსაზრისით, ესენი, სხვა ავღანურ ტომებთან შედარებით, უფრო მეტად იყვნენ დანინაურებული. ლილზაებში ფეოდალიზაციის პროცესი ყველაზე შორს მაინც ხოტეკის თემში იყო წასული.¹ საკუთარი ინტერსებიდან გამომდინარე, ისინი ხან სპარსელებს ემხრობოდნენ, ხანაც – მოლოლებს. საბოლოოდ, ყანდაარის მიდამოებში ლილზაებმა შეძლეს დამკვიდრება, ხოლო აბდალების ნაწილი ჩრდილოეთით ჰერათისაკენ გადასახლდა, ნაწილი კი – მულტანში (ინდოეთი). ერთი ფრანგული წყაროდან ჩანს, რომ ლილზაები მნიშვნელოვან ძალას წარმოადგენდნენ და XVIII. I მეოთხედში მათი რაოდენობა 50000 ოჯახს შეადგენდა.² ამიტომ სავსებით ბუნებრივია, რომ სპარსელები ცდილობდნენ ლოიალური დამოკიდებულება ჰქონოდათ მათ იმპერიაში მოსახლე მებრძოლი ავღანური ტომებისადმი.³

ყანდაარისათვის ბრძოლებში მონაწილე ქართველებიდან „პირველობა“, როგორც ჩანს, ქართლის დიდ მოურავს გიორგი სააკაძეს ეკუთვნის, რომელიც მონაწილეობდა შაჰ აბას I დიდის (1587-1629)⁴ ლაშქრობებში დიდ მოლოლ იმპერატორთან ჯაჰანგირის (1605-1627)⁵ წინააღმდეგ 1622 წელს. ამ სამხედრო კამპანიის მიზანი იყო ქალაქ ყანდაარის დაბრუნება,⁶ რომელიც სეფიანებს 1595 წელს⁷ ჯაჰანგირის მამამ – აქბარ დიდმა (1556-1605)⁸ წაართვა.⁹

Berlin, 2010, გვ. 2, 10, 31-32, 105-106, 242; ელექტრონ. ვერსია: http://www.diss.fu-berlin.de/diss/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDISS_derivate_000000007165/01_Text.pdf?hosts=).

¹ **М. Р. Арунова.** Афганистан и афганцы в XVI – середине XVIII вв., გვ. 139.

² №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი..“, გვ. 88.

³ **М. Р. Арунова.** Афганистан и афганцы в XVI – середине XVIII вв., გვ. 132.

⁴ როგორც ცნობილი ქართველოლოგი დ. ლენგი შენიშნავდა, შაჰ აბასმა დაამკვიდრა მის კარზე ქართველი მხედრებისა და ადმინისტრატორების დანინაურება-დამკვიდრება, რათა ამით ხელი შეეშალა საქართველოში ანტისპარსული მოძრაობის განმტკიცებისათვის (**D. M. Lang.** Georgia and the Fall of Safavi Dynasty, გვ. 524). ინგლისელი მოგზაურის სერ თომას ჰერბერტის შენიშვნით (ის 1627 წელს შირაზში იმყოფებოდა) წერდა, სპარსელები დიდად აფასებდნენ ქართველთა სამხედრო ხელოვნებას (**D. M. Lang.** Georgia and the Fall of., გვ. 525).

⁵ *სალიმ ნურ-უდ-დინ ჯაჰანგირ* (სპარს. „მსოფლიოს დამპყრობელი“), – კ.კ.

⁶ **დ. კაციტაძე.** ირანის ისტორია. III-XVIII სს., თბ., 2009, გვ. 412; **H. R. Roemer.** The Safavid Period, – წგნ.: *The Cambridge History of Iran.* In Seven Volumes. Vol. 6: The Timurid and Safavid Periods. Edited by P. Jackson and L. Lockhart. Cambridge University Press, 1986 (Reprinted in 2006), გვ. 266-267.

⁷ ჰ. რომერი 1594 წელს ასახელებს (**H. R. Roemer.** The Safavid Period, 267).

⁸ აბულ-ფათჰ ჯალალ-ად-დინ მუჰამად აქბარი ერთ-ერთი გამოჩენილი მონარქია დიდ მოლოლთა დინასტიაში. მისი მეფობის დროს, იმპერიამ მნიშვნელოვანი ტერიტორიული შენაძენები მოიპოვა.

⁹ **R. Matthee, H. Mashita.** Kandahar, IV. *From The Mongol Invasion Through the Safavid Era, – Encyclopaedia Iranica.* Vol. XV. Columbia University, New York, NY, 2011, გვ. 478-484 (ელექტრ. ვერსია: <http://www.iranicaonline.org/articles/kandahar-from-the-mongol-invasion-through-the-safavid-era>); **Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи.** История

1606 წელს ირანელებმა უშედეგოდ სცადეს ამ ქალაქის აღება. ამის შემდეგ, 1611-1620 წლებში აბას I-მა ოთხი დიპლომატიური მისია მიაწვლინა დელიში, რაც ინდოელ მკვლევართა აზრით, შაჰ ჯაჰანგირის ყურადღების მოდუნებას და სპარსელთა „კეთილგანწყობილების“ დადასტურებას ისახავდა მიზნად.¹ ნ. კ. სინჰა და ა. ჩ. ბარენჯი ფიქრობენ, რომ სპარსეთის მმართველმა ამგვარად შეძლო ინდოელთა ყურადღების მოდუნება ყანდაარის პრობლემისაგან.² თუმცა, უფრო მართებული ჩანს დ. კაციტაძის დასკვნა, რომ აბას I-მა დიპლომატიური გზებით შედეგებს ვერ მიაღწია.³ ამიტომ შაჰ აბასმა 1622 წელს⁴ ყანდაარის დასაუფლებლად ლაშქარი დაძრა და საამისოდ საუკეთესო დროც შეარჩია.⁵ საქმე იმაში მდგომარეობდა, რომ დელიში შიდა არეულობა დაიწყო: ჯანმრთელობაშერყეული 53 წლის ჯაჰანგირის მემკვიდრეობისათვის სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა დაიწყო.⁶ თუმცა, მანამდე სპარსეთის გვირგვინოსანმა შეძლო უზბეკური სახანოების დამორჩილება (1598წ.) და ოსმალეთთან „დროებითი მშვიდობის“ უზრუნველყოფა (1618წ. სარავის ზავი).⁷ ამასთან ერთად, მან გაათავისუფლა ჰერათი უზბეკთა ბატონობისაგან და გონიერი დიპლომატიური სვლაც განახორციელა. კერძოდ, ის დათანხმდა აბდალების პირობას, რომ მმართველად მხოლოდ ამ ტომის წარმომადგენელს დანიშნავდა.⁸ ამ ნომინალური ავტონომიის სანაცვლოდ ჰერათის მოსახლეობას სპარსეთისადმი ყოველწლიური ხარკის გადახდა დაეკისრა.⁹ როგორც ჩანს, შაჰ აბასის ასეთმა გონივრულმა პოლიტიკამ აბდალების მიმართ ღილზაებზეც გავლენა მოახდინა და ამ უკანასკნელებმა ისპაჰანში ელჩობა მიაწვლინეს მოლოლთა წინააღმდეგ, „რომლებიც ძლიერ ტანჯავდნენ ამ ხალხს“,¹⁰ ბრძოლაში დახმარებისათვის. ბუნებრივია,

Индии, გვ. 228; ყანდაარი ინდოელებს უბრძოლველად (თუმცა, აქბარისაგან გარკვეული „წყალობების“ მიღების სანაცვლოდ) გადასცა ციხის სპარსელმა გამგებელმა მოზაფარ-ჰუსეინ მირზამ, რომელიც, მოგვიანებით, ჯაჰანგირის სიმამრიც გახდა (R. Mathee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484).

¹ Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 240.

² Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 240.

³ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 412.

⁴ ლევან სანიკიძე ყანდაარზე ლაშქრობას 1623 წლით ათარილებდა (ლ. სანიკიძე. გიორგი სააკაძე. ჰეპტალოგიიდან „შვიდი გიორგი“. თბ., 1988, გვ. 145).

⁵ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია, გვ. 412; Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 241.

⁶ Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 240-241.

⁷ სეფიანთა შიიტური სახელმწიფოს წარმოქმნის დღიდან, სუნიტი უზბეკები, რომლებიც აყ-ყონღუსა და თემურიდების სახელმწიფოების ტერიტორიებზე აცხადებდნენ პრეტენზიას. ამიტომ ისინი ერთმორწმუნე ოსმალებთან უნისონში მოქმედებდნენ სპარსელთა წინააღმდეგ (К. Финкель. История Османской империи. Видение Османа. Перевод с английского. М., 2010, გვ. 150).

⁸ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“., გვ. 89.

⁹ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“., გვ. 89.

¹⁰ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“., გვ. 89.

შაჰის კარი ასეთ შესანიშნავ შემოთავაზებაზე უარს ვერ იტყოდა და „გა-დანყვიტა დაენყო ყანდაჰარის დაპყრობა“.¹

დიდ მოლოლთა ფადიშაჰმა ყანდაარის დაცვა მის მემკვიდრე შაჰ ჯაჰანს² დაავალა, თუმცა ამ უკანასკნელმა მიიჩნია, რომ დელიდან შორეულ ყანდაარში გამგზავრება, მის სამემკვიდრეო პოზიციებს შეარყევდა, რადგან მონინალმდევე მხარე შეძლებდა ავადმყოფ ჯაჰანგირზე არასასურველი გავლენის მოხდენას, რითაც ჯაჰანი ტახტზე უფლებას დაკარგავდა.³ ამიტომ მოლოლებს ყანდაარისათვის ნამდვილად არ ეცალათ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ამ ლაშქრობაში შაჰ აბასმა გ. სააკაძე იახლა.⁴ ვახუშტი ბატონიშვილის თქმით: „მოუწოდა მოურავსა და ზურაბს,⁵ ვინაჲთგან მოურავი სახელოვან იქმნა მის (შაჰ აბასის, – კ.კ.) წინაშე ბრძოლათა შინა და იახლა ბაღდადს⁶ და ყანდაარს, ამისთვის სწყალობდა და უსმენდა“.⁷ თითქმის მსგავს ცნობას ვხვდებით ბერი ეგნატა-

¹ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 89.

² როგორც ლ. ტუხაშვილი წერს, „ქ. დელის XVII ს-ში ეწოდა შაჰ-ჯეხან-აბადი, ე.ი. შაჰ ჯეხანის ქალაქი. შემოკლებით ჯეხან აბადი. ქართველებში ეს სახელი გადმოვიდა, როგორც ჯანდაბა! ქართველებმა ეს მშვენიერი ქალაქი იქ ჩაღწევის სიძნელისა და გზაზე არსებული საშიშროების გამო ჯოჯოხეთს დაუკავშირეს“ (ლ. ტუხაშვილი. ქართველები ინდოეთის სუბკონტინენტზე, – <http://www.georoyal.ge/?MTID=6&TID=54&id=392>).

³ Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 240.

⁴ „მერმე ყანდაარს ნაბძანდა, მტრად გამოუჩნდა ინდია; თან წავეყვ, კარგა ვიბრძოლე, მათ დღენი დაუბინდია!“ (იოსებ ტფილელი. დიდ-მოურავიანი, – http://www.nplg.gov.ge/ebooks/authors/ioseb_saakadze/didmouraviani.pdf, სტროფი 162).

⁵ ზურაბ არაგვის ერისთავი, გიორგი სააკაძის ცოლისძმა – კ.კ.

⁶ ბაღდადს შაჰ აბას I ოსმალეთის სულთან მუსტაფა I-ს (19.05.1622-10.09.1623) ეცილებოდა და, საბოლოოდ, 1623-1624წწ. მოახერხა ამ ქალაქისა და მთელი არაბეთის ერაცის აღებაც (დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია, გვ. 411; H. R. Roemer. The Safavid Period, გვ. 267). საინტერესოა, რომ მუსტაფა I-ს დიდი ვეზირი იყო გურჯი მეჰმედ ფაშა (პირველი ქართველი დიდვეზირი ოსმალეთში), რომელიც იმდროინდელი პოლონელი დიპლომატის, კ. ზბარაჟევსკის ცნობით, „არაჩვეულებრივი ჭკუის ადამიანი“ იყო (მ. სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007, გვ. 198, 200). დანვრილებით გურჯი მეჰმედ ფაშაზე იხ.: ზ. წურწუმია. ოსმალეთის იმპერიის ქართველი დიდვეზირები, – კრებ.: ზურაბ პაპასქირი – 60. ჟამთააღმწერლობა ჭეშმარიტის მეტყუელება არს. თბ., 2010-2013, გვ. 300-302.

⁷ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. IV. თბ., 1973, გვ. 429; მემატთანე არ იძლევა ამ ბრძოლების დათარიღებას. მართალია, ის, სავსებით სამართლიანად ამ მოვლენებს 1619-1623 წლებს შორის ათავსებს (იხ. ასევე, აქვე, შემდგომი სქოლიო). მაგრამ აქვე ვაწყდებით ერთ პრობლემასაც. კერძოდ, ზემოთ მოყვანილი ციტატის შემდეგ, ავტორი გვამცნობს, შაჰის მიერ სიმონ-ხან (ქართლის მეფე სიმონ II /1619-1631/) ბაგრატის ძის წარგზავნას ქართლის გამგებლად გიორგი სააკაძესთან ერთად. ეს კი ცნობილი ფაქტია და მას 1619 წელს ჰქონდა ადგილი (ნ. ბერძენიშვილი.

შვილთანაც: „მას უამსა წარვიდა შააბაზ ალებად ყანდაარისა. მუნ იახლენ (გიორგი სააკაძე, – ვ.კ.), ბრძოლასა და ციხის ალებაში დიდად კარგად და სახელოვნად იყვნენ. და მუნით დაბრუნდა შააბაზ და წარვიდა ბაღდადს, მუნცა თანა ახლდნენ, კარგად, მწნედ და მამაცად იყვნენ და გულოვნად“.¹

ქართველთა ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის XVII საუკუნის პირველ მესამედში, – ნგნ.: **ნ. ბერძენიშვილი**. საქართველოს ისტორიის საკითხები. წიგნი VI. თბ., 1973, გვ. 236-237; **გ. ჯამბურია**. ქართველი ხალხის ბრძოლა არსებობის შენარჩუნებისათვის XVIII ს. პირველ მესამედში, – ნგნ.: *საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*. რვა ტომად. ტომი IV: საქართველო XVI საუკუნის დასაწყისიდან XIX 30-იან წლებამდე. ტომის რედაქტორი *მ. დუმბაძე*. თბ., 1973, გვ. 274; **ნ. ასათიანი**. საქართველოს ისტორია. *უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე*. მესამე გამოცემა. თბ., 2003, გვ. 287). შესაბამისად, აქედან გამომდინარეობს, რომ სიმონ-ხანის წარმოვლინებას წინ ყანდაარისა და ბაღდადის ბრძოლები უსწრებდა, რაც ქრონოლოგიურად არასწორია. ანალოგიურ ქრონოლოგიურ აღრევას ვაწყდებით ბერი ეგნატაშვილთანაც (**ბერი ეგნატაშვილი**. ახალი ქართლის ცხოვრება. *პირველი ტექსტი, – ქართლის ცხოვრება*. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. II. თბ., 1959, გვ. 391, 405). სავარაუდოდ, შაჰ აბასს გ. სააკაძე, როგორც გამოცდილი სარდალი, და ზურაბ ერისთავი საგანგებოდ უნდა გაენვია დასახელებულ სამხედრო კამპანიაში მონაწილეობისათვის. აქედან გამომდინარე, ჩანს, რომ 1624 წლის მიწურულამდე, როცა გიორგი და ზურაბი ისფაჰანში იხმეს სპარსეთის დამსჯელ ლაშქართან ერთად ქართლში დასაბრუნებლად, ისინი 1622 წელსაც იყვნენ ჩასული ირანის დედაქალაქში. ამრიგად, ვახუშტი ბატონიშვილმა და ბერი ეგნატაშვილმა იციან ყანდაარისა და ბაღდადისათვის სპარსელთა ბრძოლებში გიორგი სააკაძის და ზურაბის (თუმცა, ამ უკანასკნელს ბერი ეგნატაშვილი არ ასახელებს. იხ: **ბერი ეგნატაშვილი**. ახალი ქართლის ცხოვრება. *პირველი ტექსტი*, გვ. 391) მონაწილეობის შესახებ, მაგრამ ორივე მემატთანე მის მცდარ დათარიღებას გვაძლევს. აქვე საფიქრებელია, რომ ქართლის მოურავის და იმ დროს უკვე ქართლის ვაქილის გაწვევა შოლოდ მის მხედართმთავრულ ნიჭსა და გამოცდილებას არ უნდა უკავშირდებოდეს. როგორც ჩანს, შაჰ აბასს ძალიან არ მოსწონდა, რომ გიორგი – ქართლის მოურავი და ვაქილი – ძალიან თავისუფლად მოქმედებდა. ამასთანავე, ისპაჰანში, ალბათ, ჰქონდა გარკვეული ინფორმაციები ექნებოდათ იმის თაობაზე, რომ ქართლში ანტიირანული აჯანყებაც მზადდებოდა. ასეთი ვარაუდის საფუძველს იძლევა ლათინი მისიონერის – პიეტრო დელა ვალეს 1627 წლით დაღარიღებული ერთი რელაცია, სადაც აღნიშნულია, რომ შაჰსა და მოურავს (*Maura*) შორის ურთიერთობებში გარკვეული დაძაბულობა იყო (*№12. Информация о Грузии, подданная Его святейшему нашему синьору Урбану VIII – от Пьетро делла Валле, паломника, в год 1627*, – ნგნ.: **Г. Жордания, З. Гамезардашвили**. Римско-католическая миссия и Грузия. Ч. 1: *Из истории взаимоотношений папства и миссионеров с Картлийско-Кахетинским царством и Крымским ханством. Горийские миссии* (конец XVI и 20-30-е годы XVII столетия). Тб., 1994, გვ. 368-369, 394-395, 628).

¹ **ბერი ეგნატაშვილი**. ახალი ქართლის ცხოვრება. *პირველი ტექსტი*, გვ. 391; ქართველი მემატთანეების ამ ორ ცნობას შორის, რომლებიც, პრინციპში, ერთნაირად ასახავენ ყანდაარის ალებაში გიორგი სააკაძის წვლილს, გარკვეული სხვაობაც შეინიშნება: ბერი ეგნატაშვილი ჯერ ასახელებს ყანდაარის კამპანიას,

საბოლოოდ კი, 45-დღიანი ალყის¹ შემდეგ სპარსელებმა ყანდაარის დაჭერა მაინც შეძლეს.² შაჰ აბასმა მოსახლეობას, მათი ერთგულების შენარჩუნების მიზნით, როგორც წყაროშია ნათქვამი, „მისცა სხვადასხვა შეღავათები, მრავალი მნიშვნელოვანი პრივილეგია“.³ როგორც ჩანს, აქ ადგილობრივი წარმოშობის გუბერნატორის დანიშვნაც უნდა იგულისხმებოდეს, ჰერათელების მსგავსად.

დიდი მოლოლები ამ მდგომარეობასთან შეგუებას არ აპირებდნენ და შაჰ აბას I-ის შვილთაშვილსა და მისსავე სენიას – შაჰ აბას II-ს⁴ (1642-1666) ისევ მოუხდა ამ ციხისათვის ბრძოლა შაჰ ჯეჰანთან (1627-1658) და მის მემკვიდრე აურანგზებთან (ალამგირ I; 1658-1717).

შაჰ ჯეჰანმა ისარგებლა ირანის შაჰის სეფი I-სა⁵ (1629-1642) და ოს-

---

ბოლო შემდეგ კი – ბალდადისას; ვახუშტი კი – პირიქით. სინამდვილეში, სპარსელებმა ოსმალებს ბალდადი 1623 წელს, წინა წელს ყანდაარის დაპყრობის შემდეგ, წაართვეს. იოსებ ტფილელიც ბალდადის კამპანიას მხოლოდ ყანდაარის შემდეგ ასახელებს: „ბალდადს ნაბძანდა, თან ვახლდი, ბძანა ალება ციხისა“ (იოსებ ტფილელი. დიდმოურავიანი, – http://www.nplg.gov.ge/ebooks/authors/ioseb_saakadze/didmouraviani.pdf, სტროფი 163). ყანდაარის ბრძოლა რომ წინ უსწრებდა ბალდადის კამპანიას, ჩანს ერთი სპარსული დოკუმენტიც (დოკ. №12. 1634წ. იანვრის 1-30. შაჰ-სეფი I ფირმანი ნახჭევანს მცხოვრები ქაჯის ჯამაათის მხედრებისა და მხედრის შვილების გადასახადებიდან გათავისუფლების შესახებ, – წგნ.: სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში. წ. I, ნაკვ. 1. გამოსცა ვლ. ფუთურიძემ. თბ., 1961, გვ. 27).

¹ სხვა ცნობით, ალყა სამ თვეს გაგრძელებულა (№1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 89)

² დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 412; H. R. Roemer. The Safavid Period, გვ. 266-267; R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

³ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 90.

⁴ აღსანიშნავია, რომ საბჭოთა მკვლევარი, პროფესორი ი. პეტრუშევსკი შაჰ აბას II-ს პიროვნების ორ განსხვავებულ შეფასებას იძლევა. თავდაპირველად მეცნიერი სპარსეთის მონარქს ახასიათებს როგორც ლოთ, ემოციურ და სუსტი ნებისყოფის ადამიანს (И. П. Петрушевский. Иран в XVII веке, – წგნ.: Н. В. Пигулевская, А. Ю Якубовский, И. П. Петрушевский, Л. В. Строева, А. М. Беленицкий. История Ирана с древнейших времен до конца XVIII века. Л., 1958, გვ. 298). ამ მოსაზრებას დ. კაციტაძეც იზიარებს (დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 461). მოგვიანებით, ი. პეტრუშევსკი ირანის ამ შაჰს განსხვავებულ შეფასებას მისცემს: მშვიდობისმყოფარე და რბილი მმართველი (И. П. Петрушевский. Иран в средние века, – წგნ.: История Ирана. Ответственный редактор профессор М. С. Иванов. М., 1977, გვ. 76). თუმცა, ირანელი ისტორიკოსები, პირიქით, მას შაჰ აბას დიდის ყველაზე საუკეთესო მემკვიდრედ მიიჩნევენ, რადგან ახალგაზრდობაში სიმამაცით გამოირჩეოდაო (Р. Ша'бани. Краткая история Ирана. СПб., 2008, გვ. 212).

⁵ მის გამეფებაში დიდი წვლილი მიუძღოდა ისპაჰანის ტარულას ხოსრო-მირზას (მოგვიანებით, 1632-1658წწ. ქართლის მეფე როსტომ ბაგრატიონს). აღსანიშნავია, რომ ის იყო პირველი ქართველი, რომელმაც ეს თანამდებობა დაიჭირა (R. Matthee. Georgia, VII. Georgians in the Safavid Administration, – Encyclopaedia Iranica. Vol. X. Columbia University, New York, NY, 2001, გვ. 493-496 (ელექტრ. ვერსია: <http://www.iranicaonline.org/articles/georgia-vii>). როგორც ფარსადან გორგიჯანიძე

მალეთის სულტან¹ მურად IV (1623-1640) შორის დაპირისპირებით და შეძლო ყანდაარის სპარსელი გუბერნატორის ალი მარდან-ხანის, რომელიც მის სუვერენის მიმართ მწყრაღად იყო,² გადაბირება და უკვე სპარსეთ-ოსმალეთს შორის, 1639 წელს ზოჭაბის (კასრი-შირინის) ზავის დადების დროისათვის, მოლოლები ამ ციხეს მტკიცედ იჭერდნენ.³ შაჰ აბას II-მ 1648 წლის დეკემბერს 40000-ანი ლაშქრით ყანდაარის დასაბრუნებლად სამხედრო კამპანია წამოიწყო და უკვე 1649 წლის 22 თებერვალს „მრავლის ბრძოლითა და ძალ მიცემითა“⁴ ციხის დაბრუნება შეძლო.⁵

როგორც ცნობილმა იაპონელმა ქართველოლოგმა და ირანისტმა, პროფესორმა ჰიროტაკე მადამ გამოარკვია, ამ ბრძოლებში მენინავე ჯარის სარდლად იბრძოდა ასტრაბადის ბეგლარბეგი ვინმე მერაბ-ხანი.⁶ ინდოელი მკვლევარები აღნიშნავენ, რომ ის ძალიან გამორჩეული ადამიანი იყო.⁷ ამიტომაც შაჰ აბას II-მ მას უკვე ყანდაარის ბეგლარბეგობა უბოძა.⁸ ჰ. მადამ, სპარსული წყაროების საფუძველზე, ამ ფაქტს 1648 წლით ათარიღებს.⁹ თუმცა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ინდოელი მკვ-

---

წერს, მის მეფობაში „ერანის საქმე როსტომ მეფეს ეკითხებოდა“ (ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია. ამონაბეჭდი „საისტორიო მოამბიდან“. წიგნი II, 1925წ. ტფ., 1926, გვ. 30); სპარსულ მემატრიანეში ის „სამეფოს ბედნიერ ხელმწიფედაა“ მოხსენებული (ისქანდერ მუნში. აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორიის გაგრძელება. ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსულ ტექსტს გამოკვლევა, ქართული თარგმანი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნ. გელაშვილმა. ტბ., 1981, გვ. 50).

¹ ქართულში, ძირითადად, დამკვიდრებულია ფორმა „სულთანი“, თუმცა უფრო მართებულია „სულტან“ [„ხელისუფლება“, „ძალაუფლება“, „ძლიერება“]. იხ.: გ. სანიკიძე. სულტანი, – ნგნ.: ისლამი. ენციკლოპედიური ცნობარი. შემდგენლები: კ. კუცია, მ. მეტრეველი, გ. სანიკიძე, მ. სვანიძე, გ. ჯაფარიძე. შესავალი წერილი და ხელმძღვანელობა გ. ჯაფარიძისა. რედაქტორი გრ. ბერაძე. თბ., 1999, გვ. 174.

² სეფი ავადმყოფურად იმდენად ეჭვიანი და სასტიკი მმართველი იყო, რომ მისი გარემოცვის წევრებსა კი მარტო ეჭვის საფუძველზე სიკვდილით სჯიდა (დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია, გვ. 460; P. შა'ბანი. Краткая история Ирана, გვ. 212).

³ Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 246.

⁴ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51.

⁵ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51; Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 246; ამ ბრძოლის თარიღად ჩვენი მემატრიანე „ქორონიკო(ნ)სა სამას ოცდახუთმეტსა“ ასახელებს (ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51), რაც ქართული წელთაღრიცხვის XIV მოქცევაში / ინდიქტიონი/ (ის 1312წ. დაიწყო) 1647 წელს გვაძლევს. თუმცა, წყროთმცოდნეობითი კვლევებით დადგენილია, რომ ფარსადანის მიერ მოტანილი დათარიღებანი ძალზე ხშირად არაზუსტია.

⁶ ჰ. მადამ. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 95.

⁷ Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 247.

⁸ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51; მემატრიანე მას ხან „მერაბ ხანს“ უწოდებს, ხან – „მეჰრაბ ხან“.

⁹ ჰ. მადამ. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 95.

ლევარები, სპარსელების მიერ ყანდაარის ალებას 1649 წლის თებერვლით ათარილებენ.

მოლოლები მარცხს არ შეუშინდნენ და მოკლე ხანში (მაისში¹) დიდ-ძალი ლაშქრით ყანდაარს მიადგნენ.² მიუხედავად ინდოელთა თავგანწირული ბრძოლისა,³ მათ მაინც ვერ შეძლეს სპარსელების განდევნა ციხიდან. ამ ბრძოლებისას მერაბ-ხანი დაიღუპა, მაგრამ მეციხოვნეებმა ეს საიდუმლოდ შეინახეს.⁴ როგორც ჩანს, ის გარდაიცვალა, რადგან მემარტიანე ასე გვამცნობს ამ ფაქტს: „ამისთანას დროს მეჰრაბ ხან ციხეში მამკვდარიყო“.⁵ სავარაუდოდ, ამისი მიზეზი ის იყო, რომ ყანდაარის მცველები პანიკაში არ ჩავარდნილიყვნენ და, ამის საფუძველზე, არც მტერს მისცემოდა იმედი გამარჯვებისა.

სამწუხაროდ, მერაბ-ხანის პიროვნებაზე და მის ზუსტ იდენტიფიცირებაზე საუბარი მეტად ჭირს სათანადო წყაროების ძალზე მწირი ცნობების გამო. მას, როგორც ვნახეთ, იცნობს ფარსადანიც და იცნობენ ინდოელი მკვლევარებიც (*Михраб-хан*), თუმცა არც ერთი მათგანი არაფერს ამბობს მერაბ-ხანის შესახებ, გარდა საქებარი სიტყვებისა. მიუხედავად ამისა, ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია რამდენიმე მოსაზრება, რომელიც რ. კიკნაძესა და ჰ. მაედას ეკუთვნის.

რ. კიკნაძე მის ნაშრომზე დართულ სახელთა საძიებელში მერაბ-ხანს *მიქელაძედ* მოიხსენიებს.⁶ თუკი ეს ტიპოგრაფიული შეცდომა არაა, მაშინ სრულიად გაუგებარია ამგვარი დასკვნისათვის საჭირო კვლევების წიაღსვლები, მით უფრო, რომ ავტორი შესავალშიც არაფერს ამბობს ამის შესახებ.

ამ საკითხის ირგვლივ გაცილებით უფრო კონკრეტულ და ვრცელ მსჯელობას გვთავაზობს ჰ. მაედა, რომელიც, ქართული, სპარსული და სომხური წყაროების კრიტიკული შეჯერების საფუძველზე, მერაბ-ხანს მირიმანიძეების საგვარეულოს მიაკუთვნებს.⁷ „მირიმანიძეები“ წარმოშობით ქვემო ქართლიდან იყვნენ. მათი ეთნიკური წარმომავლობის განსხვავებული ცნობებია: სპარსული წყაროები მათ ზოგიერთ წარმომადგენელს ხან ქართველებად მოიხსენიებენ, ხან – სომხებად.⁸ ხოლო თავრიზელი

¹ **Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи.** История Индии, გვ. 247; ფ. გორგიჯანიძის მიხედვით, „მეორეს ზაფხულს“ (**ს. კაკაბაძე.** ფარსადან გიორგიჯანიძის..., გვ. 51).

² **Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи.** История Индии, გვ. 247; **И. П. Петрушевский.** Иран в средние века, გვ. 77.

³ „ინდოელთ გასაკვირვებელი ომი გარდისადეს და სიკვდილისათვის ნაღველი და შეწყენა არ იცოდეს. მაგრა ციხე ვერ აიღეს და ქება ითქვა იმ დღეს ინდოთ მეომართა... სამჯერ გასაჭირი იერიში ქნეს და ციხე ვერ აიღეს“ (**ს. კაკაბაძე.** ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51).

⁴ **ს. კაკაბაძე.** ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51.

⁵ **ს. კაკაბაძე.** ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51.

⁶ **Парсадан Горгиджанидзе.** История Грузии. Первод **Р. К. Кикнадзе** и **В. С. Пугуридзе.** Исследование и указатели **Р. К. Кикнадзе.** Тб., 1990, გვ. 171.

⁷ **ჰ. მაედა.** ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 44.

⁸ **ჰ. მაედა.** ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 42.

სომეხი მემატიანე არაქელ დავრიჟეცი მათ ქართველ დიდებულთა რიგს აკუთვნებს.¹ ქართლის მეფის ვახტანგ VI-ის სამართლის ნიგნშიც ისინი დიდებულ თავადთა რიგში იხსენიებიან.²

აღსანიშნავია, რომ რ. მეთი და ჰ. მაშიტა, სპარსულ წყაროზე დაყრდნობით,³ მას ქართველ ღოლამად⁴ მოიხსენიებენ (*"The Georgian ḡolām Mehrā Khan"*).⁵

მერაბ ხანის პიროვნებასთან დაკავშირებით ყურადღებას იპყრობს პიეტრო დელა ვალეს 1625 წლით დათარიღებული ერთი წერილი, სადაც ის ახსენებს ვინმე „ბატონ მერაბს“, რომელიც ხშირად ესწრებოდა პატრების წირვას.⁶ იქვე აღნიშნულია, რომ ის ახლდა სიმონ მეფეს ტყვეობაში გარდაცვალებამდე.⁷ ბუნებრივია, აქ უნდა იგულისხმებოდეს ქართლის მეფე სიმონ I, რომელიც 1603 წელს სტამბოლში, იედიყულეს ციხეში პატიმრობაში გარდაიცვალა. გამოთქმულია მოსაზრება (ანტონ ფურცელაძე), რომელიც თ. ნატროშვილმაც გაიზიარა, რომ „ბატონ მერაბში“ გიორგი სააკაძე უნდა იგულისხმებოდეს („მერაბი“ „მოურავის“ დამახინჯებული ფორმა უნდა იყოს).⁸ თ. ნატროშვილს ამ ვარაუდის გასამყარებლად სხვა ანალოგიური მაგალითები მოაქვს. მაგრამ წყაროები არსად მოწმობენ იმას, რომ გიორგი სააკაძე სიმონ მეფეს სტამბოლში ტყვეობაში ახლდა. ამასთან, საეჭვოა, რომ ოსმალებს 19 წლის გიორგი (სიმონ მეფე 1599 წელს ჩაუვარდა თურქებს ტყვედ. ამ დროს გიორგი სააკაძე კი 19 წლის იყო), ანუ სრულწლოვანი მამაკაცი, მებრძოლი, სიმონ მეფის მომვლელად დაეშვათ. „ბატონი მერაბი“ ამ მოვალეობის შესრულებისას 19 წელზე გაცილებით უმცროსი (10-15 წლის მაინც) უნდა ყოფილიყო, რომ ოსმალოთა ეჭვები არ გამოეწვია. ამიტომ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ დელა ვალეს „ბატონი მერაბი“ და ყანდაარის ბეგლარბეგი მერაბ-ხანი, არაა გამორიცხული, ერთი პიროვნება იყოს. აქედან გამომდინარე, ის 1649 წელს დაახლოებით 59-64 წლის იქნებოდა.

¹ **ჰ. მადეა.** ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 47.

² *სამართალი ვახტანგ მეექვსისა.* ტექსტი დაადგინა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო **იხ. დოლიძე**. თბ., 1981, გვ. 191; **ჰ. მადეა.** ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 44-45.

³ **Mirzā Moḥammad-Ṭāher Waḥid Qazvini.** *Tārik-e jahānārā-ye 'abbāsi.* Edited by *Sa'īd Mir Moḥammad Ṣādeq and Eḥsān Eṣrāqī.* Tehran, 2004, გვ. 495.

⁴ ირანში, განსაკუთრებით სეფიანთა ხანაში, ქართველი ღოლამების მოღვაწეობის შესახებ დანერვილებით იხ. პროფესორ **ჰ. მადეას** ზემოხსენებული ნაშრომი.

⁵ **R. Matthee, H. Mashita.** Kandahar., გვ. 478-484.

⁶ **მ. თამარაშვილი.** ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნიდან ვიდრე XX საუკუნემდე. ტფ., 1902 (რეპრინტული გამოცემა, თბ., 2011), გვ. 88.

⁷ **მ. თამარაშვილი.** ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის., გვ. 88.

⁸ **თ. ნატროშვილი.** მაშრიყით მალრიბამდე. თბ., 1991, გვ. 281.

⁹ **გ. ჯამბურია** 1600 წლით ათარიღებს (**გ. ჯამბურია.** ქართველი ხალხის ბრძოლა არსებობის შენარჩუნებისათვის XVIII. პირველ მესამედში, გვ. 243)

ამდენად, ყანდაარის ბეგლარბეგი, „გამოჩენილი ადამიანი“¹ მერ-
აბ-ხანი ქართველ დიდებულად უნდა მივიჩნიოთ.

ამ წარმატების შემდეგაც ყანდაარის დაჭერა სპარსელებისათვის
ადვილი არ იყო. ამ ვითარებას ამძაფრებდა ადგილობრივი მოსახლეობის
– ავღანელების – მუდმივი ბრძოლა დამოუკიდებლობისა და თავისუფ-
ლებისთვის, ასევე – პერმანენტული საფრთხე მოლოლების მოსალოდ-
ნელი თავდასხმებისა. ამიტომ, ბუნებრივია, საჭირო იყო იქ სპარსული
გარნიზონის გაძლიერება. ამ მიზნით ისპაჰანი, როგორც ჩანს, იქ ქარ-
თველებსაც აგზავნიდა. კერძოდ, შაჰ აბას II-ის ბრძანებით, ყანდაარში
გააგზავნეს ახლადგარდაცვლილი თეიმურაზ I-ს² ყმების ნაწილი: „ზოგნი
ხორასანს და ყანდაჰრ(ს) გააბარეს“.³ ალბათ, ეჭვს გარეშე უნდა იყოს,
რომ ამ ომებში ქართველებიც იქნებოდნენ ჩართულნი,⁴ მით უფრო, რომ ამ
კამპანიის რამდენიმე ბრძოლა ქართველ მემატიანესაც აქვს აღწერილი.⁵
თუმცა, მართალია, ის არსად ასახელებს ქართველებს ამ კონტექსტში.

მერაბ-ხანის სიკვდილის შემდეგ, ყანდაარის ბეგლარბეგობა შაჰ
აბას II-მ, ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობით, ვინმე ოთარ ხანს მისცა.⁶
ამ პიროვნების შესახებ ჩვენი მემატიანე არც მანამდე ამბობს რაიმეს და
არც – შემდეგ. ამიტომ, ასევე, ძნელია ოთარ ხანის წარმომავლობაზე სა-
უბარიც. მაგრამ ჰ. მადამ ახლადგამოვლენილი სპარსული წყაროების და
ქართული საბუთების შეჯერების საფუძველზე გამოთქვა საკმაოდ მყარი
ვარაუდი ამ პიროვნების ქართულ წარმომავლობაზე და ის ბარათაშვილთა
ოჯახს მიაკუთვნა.⁷ ოთარს სპარსეთში საკმაოდ მნიშვნელოვანი სახელმ-
წიფოებრივი და სამხედრო პოზიციები ეჭირა. სხვადასხვა დროს ის ყო-
ფილა ყანდაარის, ქერმანისა და აზერბაიჯანის ბეგლარბეგი, შუშტარისა
და სემნანის ჰაქიმი, ირანის სპასალარი (სეფაჰსალარ) და ყულარალასი.⁸
ზემოხსენებული მკვლევარები რ. მეთზი და ჰ. მაშიტა ოთარ-ხან ბარათ-
აშვილსაც ქართველ ლოლამად მიიჩნევენ (*“Autar Khan,.. Georgian ḡolām”*).⁹

ოთარი ენერგიულად შეუდგა ახალ თანამდებობაზე მოღვაწეობას.
მის სახელს უკავშირდება ყანდაარის დაზიანებული ციხის აღდგენა და

¹ Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 247.

² გარდაიცვალა 74 წლის ასაკში, 1663 წელს, ასტრაბადის ციხეში.

³ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 64.

⁴ XVIII ს. I ნახევარში საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერის პიეტრო დელა ავიტაბილეს ცნობით, იმდროინდელი ირანული არმიის ძირითადი ღერძი ქართველებისაგან შედგებოდა (**თ. ნატროშვილი**. მაშრიყით მალრიბამდე, გვ. 280). რა თქმა უნდა, აქ ძირითადად, ირანის უმაღლესი ოფიცრობა და გენერა-
ლიტეტი იგულისხმება.

⁵ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51-52.

⁶ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51-52.

⁷ ჰ. მადამ. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 19.

⁸ ჰ. მადამ. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 18-19.

⁹ Mirzā Moḥammad-Tāher Waḥid Qazvini. Tāriḵ-e jahānārā-ye ‘abbāsi, გვ. 495; R. Mat-
thee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

მისი შემდგომი გაძლიერება.¹

1652 წელს² ყანდაარის დასაბრუნებლად ინდოელი უფლისწული აურანგზები გამოემართა, რომელიც მალე ალყაში მოაქციეს. ამჯერადაც მძიმე ბრძოლები გაიმართა, მაგრამ სპარსელებმა ქალაქის შენარჩუნება მაინც შეძლეს.³

შემდგომი წლის აპრილში, ყანდაარზე ინდოელთა ახალი ლაშქარი წამოვიდა, რომელსაც უკვე აურანგზების უფროსი ძმა დარაშოქოჰი⁴ (1615-1659) სარდლობდა.⁵ ამჯერად, სანყის ეტაპზე, მოლოლებმა გარკვეულ წარმატებებს მიაღწიეს.⁶ იმდენად კრიტიკული ვითარება შეიქმნა, რომ ირანმა კინალამ დაკარგა ეს ციხე. ამისათვის პასუხი ბეგლარბეგს მოსთხოვეს, რომელიც მტერთან გარკვეულ შეთანხმებაში დაადანაშაულეს.⁷ თუმცა, მან უარყო ეს ბრალდება, რადგან თავი ირანის ერთგულ მოხელედ მიაჩნდა და აღნიშნა, რომ სპარსეთისათვის სიცოცხლესაც განირაგდა.⁸ შაჰ აბას II-ს ბრძანებით, ალყაშემორტყმული ყანდაარისაკენ დამატებითი ძალები გაემართნენ.⁹ საბოლოოდ, ინდოელები იძულებული გახდნენ ალყა მოეხსნათ და სამშობლოში დაბრუნებულიყვნენ. როგორც ჩანს, ამ წარმატებული ოპერაციის ხელმძღვანელი ოთარ ბარათაშვილი იყო, რადგან შაჰმა მას ამ გამარჯვებისათვის „ზუ ლ-ფაკარი“¹⁰ უწოდა. ეს ფაქტი ქართული სამყაროსათვის ცნობილი იყო. კერძოდ, XIX საუკუნის ცნობილი ქართველი მოღვაწე ალექსანდრე ორბელიანი¹¹ (ოთარ-ხანის ნათესავი) წერს, რომ „ოთარ ხანი, ყანდაჰარის ბეგლარბეგი იყო. მან ინდოეთის იმპერატორი აოტა და შააბაზმა ზილფიქარანი უწოდა“.¹²

¹ R. Mathee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

² ჰ. მავდა ამ ბრძოლის თარიღად 1653 წელს ასახელებს (ჰ. მავდა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 26), თუმცა, აურანგზებმა ყანდაარში 1652 წელს ილაშქრა (H. K. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 247).

³ H. K. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 247.

⁴ ფარსადანთან – „დარაშუქუ“ (ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51).

⁵ H. K. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 247.

⁶ H. K. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 247.

⁷ ჰ. მავდა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 26.

⁸ ჰ. მავდა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 26.

⁹ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51-52.

¹⁰ ზუ ლ-ფაკარ („ხერხემლის მალეების მკვეთავი“? „კბილებიანი“?) ისლამამდელი არაბეთის ერთ-ერთი სახელგანთქმული ორდანიანი ხმალა, მაგიური ძალისა და ჯადოსნური თვისებების მქონე. ის გამოსახულია შიიტურ რიტუალურ დროშებზე (იხ.: გ. ჯაფარიძე. ზუ ლ-ფაკარი, – წგნ.: ისლამი. ენციკლოპედიური ცნობარი, გვ. 67). ასევე იხ.: J. Calmard. Du'l-Faqār, – *Encyclopaedia Iranica*. Vol. VII. Columbia University, New York, NY, 1996, გვ. 566-568 (ელექტრ. ვერსია: <http://www.iranicaonline.org/articles/dul-faqar>).

¹¹ ალესანდრე ორბელიანი /ჯამბაკურ-ორბელიანი/ (1802-1869) – ქართველი პოეტი, რომანტიკოსი, ერეკლე II-ის შვილიშვილი, თეკლა ბატონიშვილის შვილი.

¹² ჰ. მავდა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 20.

ყანდაარის ბეგლარბეგობა ოთარს, რომელსაც უკვე ზულფაკარ ხანი ერქვა, გარდაცვალებამდე (1662წ.) სჭერია.¹ ამის შემდეგ კი, ეს თანამდებობა, სპარსელი მემატიანის მირ მუჰამად საიდ მაშიზის ცნობით, მისი უმცროსი ძმისათვის – მანსურ ხანისათვის (გორჯასპ ბეგ ბარათაშვილისთვის²) მიუციათ,³ რომლის ბეგლარბეგობის ხანგრძლივობის დადგენა ჭირს, რადგან 1673-1674 წლებში ეს პოზიცია ეჭირა ქართველ ბეგლარბეგს ზაალ ხანს (*“Zāl Khan, another Georgian”*).⁴ ამ უკანასკნელსა და გორჯასპს შორის იყო ვინმე ჯემშიდ ხანი, რომლის მმართველობის დაწყების წელი, ასევე, ვერ დგინდება, მაგრამ ცნობილია, რომ 1667 წელს ის ამ თანამდებობაზეა.⁵ ვინაიდან, სეფიანთა ირანში ლულამთა შორის ნათესაური ურთიერთობებს ძალიან დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა,⁶ ამიტომ დასაშვებია, რომ ჯემშიდ ხანიც ყანდაარის რომელიმე ქართველ ბეგლარბეგებთან (თუ საკუთრივ მაინცდამაინც არა ბარათაშვილების საგვარეულოსთან) ყოფილიყო დაკავშირებული. თუმცა, ამას კიდევ დამატებითი კვლევა სჭირდება. XVIII. მიწურულს კი, კერძოდ – 1694-1695 წლებში, ამ თანამდებობას ირანის შაჰი უკვე ოთარის სხვა ძმის – ვახუშტის – შვილიშვილს, ასლამაზს, აძლევს.⁷ სეხნია ჩხეიძე ყანდაარის გამგებელს „ყაფლანი-შვილად“ მოიხსენიებს⁸ და, შესაბამისად, აქ მემატიანე მას ყაფლან ბარათაშვილ-ორბელისშვილთან⁹ აკავშირებს. ასლამაზი ყაფლანის ნათესავი იყო.¹⁰

ამდენად, ირკვევა, რომ XVII საუკუნის მეორე ნახევარში, როგორც ჩანს, ყანდაარის მმართველებად (ბეგლარბეგებად)¹¹ თითქმის უწყვეტად მხოლოდ ქართველები იყვნენ (მერაბ ხანი, ოთარ ხანი, მანსურ ხანი (გორჯასპ ბეგ ბარათაშვილი), ზაალ ხანი და ასლამაზ ხანი), ხოლო მათ შორის კი უმთავრესად – ბარათაშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენლები.

¹ R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

² R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

³ **ჰ. მაედა.** ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 19; R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

⁴ R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484; როგორც რ. მეთიზი და ჰ. მაშიტა აღნიშნავენ, ზაალის განვევის მიზეზი ყოფილა მისდამი წაყენებული ბრალდება – ქარავენების მძარცველებთან ალიანსში ყოფნა.

⁵ R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

⁶ **ჰ. მაედა.** ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 14.

⁷ **ჰ. მაედა.** ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 22; ასლამაზის მამას მაჰმად-ალი-ხანი ერქვა (**ჰ. მაედა.** ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 21).

⁸ **სეხნია ჩხეიძე.** საქართველოს ცხოვრება, გვ. 313.

⁹ *პირთა ანოტირებული ლექსიკონი.* XI-XVIII სს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით. გამოსაცემად მოამზადეს **დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, ე. ცაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიერმა.** ტ. I. თბ., 1991, გვ.405.

¹⁰ **ჰ. მაედა.** ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 20-21.

¹¹ XVIII საუკუნის დასაწყისში ამ თანამდებობას უკვე ქართლის მეფეები გიორგი XI და ქაიხოსრო I დაიჭერენ. ამჟამად, სხვა პრობლემის ქრილში, ჩვენ ვიკვლევთ ყანდაარში მათი ბეგლარბეგობის საკითხებსაც, რომლის შედეგსაც, მოგვიანებით, სხვა წერილში წარმოვადგენთ.

TO THE PROBLEM OF IDENTIFICATION OF BEGLERBEGĪS OF KANDAHAR
IN 2nd HALF OF 17th CENTURY

It is well known that Georgians played very important and first quality positions (both as Dārūgas of Isfahan and the others cities, Beglerbegīs of provinces, Dīvānbeḡ of Iran, Qollar-āqāsi, Sepahsālār) in administration of Sefevid Iran and offered theirs mite in strengthening of that State. Moreover, Georgians represented as intellectual elite of Persia. Georgians took actively part in political life and military campaigns of Persia. In this regard, relations with powerful Great Mughal Empire had been one of most hard problem for Iran. Both of states pretended on the lands inhabiting by Afghans where Kandahar was most important strategic object. Iran and Mughal State had been fighting for Kandahar because there passed important trade routes that brought big revenue. Besides Kandahar had big strategic important for Persians, because it gave possibility for West India control and safe security of east borders of Iran. That is why it often had passed from hands to hands.

In presented article, we on basis of well-known Japanese Kartvelologist Professor Hirotake Maeda's research and certain historical sources tried to identify some rulers (Beglerbegī) of Kandahar in second half of 17th century. It turns out that in that period Kandahar ruled by Georgians Beglerbegīs: Meh-rā Khan, Autar Khan, Zāl Khan and Aslamaz Khan. Most of them belonged to the Baratashvili princely family. In addition we noted that Jamšid Khan who was Beglerbegī of Kandahar at least in the middle of 60ies of 17th century maybe was also Georgian because, by Prof. H. Maeda's observation, kindred relationship among ḡolāms of Sefevid Iran had a big important. However, this conclusion certainly needs more addition researches in the future.

---

¹ *Kakha Kvashilava* – PhD in History, Assistant Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ავთანდილ კილასონია¹

**„მესამოცდამესამე მეფე“ საქართველოსი
დემეტრე II თავდადებული (პოლიტიკოსი და ადამიანი)**

საქართველოს თავისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე არა ერთი ცნობილი მეფე ჰყოლია, მათ შორის ერთ-ერთი გამოჩენილია დემეტრე II თავდადებული.

დემეტრე II დავით VII ულუს გვანცა დედოფლისაგან შეეძინა. ის დაახლოებით 1259 წელს უნდა დაბადებულიყო. 1262 წელს მონღოლებმა გვანცა დედოფალი სიკვდილით დასაჯეს. დავით ულუმ უდედოდ დარჩენილი სამი წლის ყრმა აღსაზრდელად სამცხეში, ტარსაიჭ ორბელის სახლში მიაბარა. 1268 წელს, როდესაც დემეტრეს უფროსი ძმა გიორგი მუცლის მოარული სენით გარდაიცვალა, დემეტრე ტახტის მემკვიდრე გახდა. 1270 წელს დავით ულუც გარდაიცვალა და, მიღებული წესის თანახმად, 11 წლის დემეტრე ილხანთა ყაენთან წაიყვანეს მეფედ დასამტკიცებლად.

1271 წელს ყაენმა აბალამ მცირეწლოვანი დემეტრე საქართველოს მეფედ დაამტკიცა, მზრუნველ-მეთვალყურედ კი თავისთვის საიმედო კაცი, ილხანთა კარზე დანიშნურებული მედროვე სადუნ მანკაბერდელი დაუნიშნა. ყაენისავე რჩევით მეფემ მას ათაბაგობა მისცა.

თეორიულად ყაენმა დემეტრეს სრულიად საქართველო უბოძა – ქვეყანა ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე, მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე არ იყო! ლიხთ-იქითა საქართველოში დავით ნარინი მეფობდა, სამხრეთი საქართველო, სამცხე კი 1266 წლიდან ხასინჯუდ იყო გამოცხადებული და დემეტრე II-ს არ ექვემდებარებოდა. სამეფოს საზღვრები სხვა მიმართულებითაც შემცირებული იყო, ასე რომ, მიუხედავად იმისა, რომ ცხოვრების მიმდინარეობა თანდათან ამსხვრევდა საქართველოს ახლო წარსულის სახელმწიფოებრივ „ძლიერებასა და უძლეველობას“, იმჟამინდელ ქართულ საზოგადოებას ეს ჯერ კიდევ გაცნობიერებული არ ჰქონდა და დემეტრე II „სრულიად საქართველოს“ მეფედ მიიჩნევდა.²

¹ ავთანდილ კილასონია – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წიგნი მესამე. ნაწილი პირველი

დემეტრეს თანამედროვე ქართველი ანონიმი ისტორიკოსი, ქართულ ისტორიოგრაფიაში *ჟამთაღმწერლად* ნოდებული, აღფრთოვანებით წერს ახალგაზრდა მეფის უნაკლო გარეგნობაზე, სამხედრო სიქველესა თუ ადამიანურ ღირსებებზე: „იყო ესე დემეტრე ტანითა ახოვან, ფერიტა ჰაეროვან, შესახედავად ტურფა, თმითა და ნუერიტა მწყაზარ და შუენიერ, თუალიტა გრემან, ბეჭ-ბრტყელ და შეწყობილ სამხედროთა წესითა. სრული ცხენოსანი და მშვილდოსანი რჩეული, უხვ, მონყალე და მდაბალი, გლახაკთა, ქურივთა და დავრდომილთა მონყალე, რომელ არა სმენილ არს ნათესავი მეფეთა გინა სხუათა კაცთა... ამასთანა მოეგო მარხულობა, ღამით ლოცვა და მუწყლთაყრა ფრიადი, რამეთუ ათას ხუთასი მუხლი მოავდოს მდაბლად მინასა ზედა. ესრეთ ყოვლითურთ განშუენებულიდა განათლებული იყო“.¹

14–15 წლის ყმანვილი დემეტრე II ტრაპიზონის კეისრის ასულზე დააქორწინეს, რითაც აღდგენილ იქნა კავშირი საქართველოს სამეფო საგვარეულოსა და ტრაპიზონის მეფეთა ოჯახს შორის. მალე დემეტრე II-მ მეორე ცოლიც შეირთო – თათრის ასული სოლღარ, უფრო გვიან კი მესამე ცოლიც მოიყვანა – ბექა ჯაყელის ასული ნათელა, რომელმაც უშვა მომავლის გიორგი V ბრწყინვალე.

ზემოთქმული იმაზე მიუთითებს, რომ მონღოლთა გავლენით საქართველოს ფეოდალურ ელიტაში სამცოლიანობას და ქრისტიანული ზნეობისათვის შეუთავსებელ ბევრ სხვა მანკიერებასაც გაუდგამს ფეხი, რაზეც *ჟამთაღმწერელი* აღშფოთებით წერს: „...მიდრკეს გზისაგან საღმრთოსა, რამეთუ მეფემან მოიყვანა სამნი ცოლნი, ეგრეთვე სადუნმან მოიყვანა სამი ცოლი, მთავართა იწყეს შეხებად საყდართა და მონასტერთა დაიწყეს მიტაცებად სოფელთა და აგარაკთა... და კუალად სხუანიც აღმოცენდებოდეს ბოროტნი, რამეთუ იწყეს ურთიერთის მძლავრებად და არავინ იპოებოდა სამართლის მყოფელი“.²

ჟამთაღმწერელის მონათხრობიდან ირკვევა ახალგაზრდა დემეტრე II-ის ბევრი კეთილი თვისება, რომლითაც ასე აღფრთოვანებული ჩანდა ისტორიკოსი, თანდათან სადღაც გაქრა: „აქამომდე მეფე დიმიტრი, კეთილად მმართველი, სკიპტრათა სამეფოთა შემკობილი, და მონყალეობასა და მოსამართლეობას, მონაზონთა და ეკლესიათა, ყოველთა წესთა საღმრთოთა და კაცობრივთა კეთილად ზედმინევრით მმართველი სისრულითგან მცირედ მიდრკა, და აღერია წარმართთა და ისნავნა საქმენი მათნი, უძლურებისა და სიძვისა“.³

(XIII-XIV სს.), – წგნ.: *ივ. ჯავახიშვილი*. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტომი III. თბ., 1982, გვ. 96.

¹ *ჟამთაღმწერელი*. ასწლიანი მატიანე, – წგნ.: ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით *ს. ყაუხჩიშვილის* მიერ. ტ. II. თბ., 1959, გვ. 272.

² *ჟამთაღმწერელი*. ასწლიანი მატიანე, გვ. 276-277.

³ *ჟამთაღმწერელი*. ასწლიანი მატიანე, გვ. 282.

ნიკოლოზ კათალიკოსი ჩააგონებდა მეფეს, რომ მისი ცხოვრების ნესი შეუთავსებელი იყო ქრისტიანობასა და მამა-პაპურ ზნეობასთან, „ამხილებდა მრავლად, და ვერ არნმუნა ამასთვის დაუტევა კათალიკოსობა და ხელითა თვისითა აკურთხა ჯვარის მტვირთველი აბრაჰამ კათალიკოსად“ და გადადგა.¹

მალე ამის შემდეგ მეფეზე ზემოქმედების მოსახდენად საგანგებოდ ჩამოვიდა საქართველოში განთქმული საეკლესიო მოღვაწე ბასილ ათონელ მონაზონი, მაგრამ ისიც იმედგაცრუებული გაბრუნდა უკან. ვერც მისმა მჭერმეტყველებამ და დაშინებამ „ვერ არნმუნა მეფესა“ და დემეტრე II-მ „შეურაცხყო სიტყვა მისი“, ასევე უნაყოფო გამოდგა მისი ცდა მთავართა მოსარჯულებლად.²

ჟამთააღმწერელი ქრისტიანული რელიგიური ზნეობრივი მსოფლმხედველობის გამომხატველია და, შესაბამისად, ბედისწერისაც სჯერა.³ ის დაუფარავად თანაუგრძნობს ამ საეკლესიოთა ძალისხმევას და აშკარად იზიარებს ბასილი ათონელის მძიმე წინასწარმეტყველებას: „...უკეთუ არა განეყენო უნესოთა ქორნილ მეყოფათა და შეურაცხ-ყვენ სიტყუანი ჩემნი, ბოროტად და უპატიოდ მოიკლა მძლავრთა მიერ, და ოკერ იქმნე სამეფოსაგან შენისა, და შვილნი შენნი მიმოდაიბნინენ, და სხუამან დაიპყრას მეფობა შენი და იავარ-ყონ სიმდრე შენი და აჰა ესერა შენ და მთავართა გეტყვ, და ვესავ ყოვლად ნმინდასა ღმრთისმშობელსა, რომელ სრულ იქმნეს და აღესრულოს სიტყუა ჩემი, უკეთუ ეგო უნესობასა მაგას“;⁴ ნიშანდობლივია რომ, ჟამთააღმწერელს საქართველოს მარცხი გარეშე მტრებთან ბრძოლაში, ქვეყნის დაქვეითება და დაცემა წარმოდგენილი აქვს, როგორც ზეგარდმო სასჯელი ხალხის და, პირველ რიგში, მეფე-მთავართა ცოდვების გამო.⁵

ერთი ფაქტია, რომ ქრისტიანული რწმენის სიმტკიცე მაშინდელ საქართველოში უკვე ძალზე იყო შერყეული⁶.

იმჟამინდელი ყველა უკეთურების უკან მონღოლთა მძლავრება და მათგან გაათავაგებული სადუნ მანკაბერდელი იდგა, შთამომავლობით გასომხებული ქურთი, სომხურს გარდა ქართულის, სპარსულისა და მონღოლურის კარგი მცოდნე, ვითარების შესაფერისი, „მხნე და შეუდრეკელი ნებისყოფით აღჭურვილი ნიჭიერი ადამიანი“, რომელიც, ზნეობრივი ღირებულების განურჩევლად დანინაურება-გამდიდრებისათვის ყველა

¹ ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატინე, გვ. 282.

² ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატინე, გვ. 283.

³ შ. ხანთაძე. ჟამთააღმწერელი, – ნგნ.: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 8. თბ., 1984, გვ. 239; ბ. ლომინაძე. XIII-XVსს. ისტორიის წყაროები, – ნგნ.: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტ. III: საქართველო XI-XV საუკუნეებში. ტომის რედაქტორი ზურაბ ანჩაბაძე, ვიქტორ გურჩუა. თბ., 1979, გვ. 20-21.

⁴ ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატინე, გვ. 283.

⁵ შ. ხანთაძე. ჟამთააღმწერელი, გვ. 239.

⁶ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წიგნი მესამე., გვ. 110.

საშუალებას იყენებდა. ის ეროვნებასაც თითქოს საჭიროებისამებრ იცვლიდა: მონღოლს თანამოძმე მონღოლი ეგონა, სომეხს სომეხი, ქართველს კიდევ ქართველი, სადაც რა უჯობდა იმის გამოყენება იცოდა.¹

სადუნმა მარჯვედ ისარგებლა თავისი მდგომარეობით და ქვეყნის ამ გალატაკება-გავერანების დროს უზომოდ გამდიდრდა. 1278 წელს მან დემეტრე მეფისაგან თელავი, ბელაქანი და ბევრიც სხვა ადგილი ჩაიგდო ხელში, ხოლო როდესაც, მოგვიანებით, კი დემეტრე იძულებული გახდა ჯერ დმანისი მიეცა სადუნისთვის, შემდეგ კი ციხე-ქალაქი კარი, რომელიც სადუნმა თავის სამყოფ რეზიდენციად გადააქცია. კარის მიმდებარე ტერიტორია მალე მან სამცხის მფლობელ ჯაყელებისგან „მოიყვარა“. შემდეგში მისი ქონება კიდევ უფრო გაიზარდა. მას უფარდებოდა ხელში ქართველ ფეოდალთა დაცარიელებული მამულებიც. უნდა.²

სადუნ მანკაბერდელს, მეფის აღმზრდებსა და პირველ მრჩეველს, მონღოლთა ზნეობაც კარგად ჰქონდა შეთვისებული. მათი მიბაძვით მან სამი ცოლი შეირთო. ნიშანდობლივია, რომ ერთ-ერთი ცოლთაგანი, მეფის და თამარი მან მონღოლი დიდებულისგან გამოისყიდა და თვითონ შეირთო. ამაზე შორს მეფის ოჯახის შეურაცხყოფა სად უნდა ნასულიყო, მაგრამ, ეტყობა, მეფის კარი და ქართული საზოგადოებაც ამას შეგუებული იყო და, ამიტომაც, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში მოხუცი ნიკოლოზ კათალიკოსის რეაქციას, დიდი აღშფოთება არ ჩანს.

სადუნ მანკაბერდელმა მოახერხა, რომ ქართული და სომხური საეკლესიო წრეები მოემადლიერებინა და თავისი გავლენისთვის დაემორჩილებინა ისინი. ნიშანდობლივია, რომ ეს უკანასკნელნი მის დიდ ღირსებასა და მართვა-გამგეობის ნიჭს აღიარებდნენ. ჟამთააღმწერლის მოწმობით, ის „კეთილად განაგებდა საქმეთა საქართველოისათა, რამეთუ დღეთა მისთა არა იქმნებოდა ძალა თათართაგან და უსამართლო, არცა დიდთა ნოინთაგან და არცა ელჩთაგან“.³ გაზვიადების მიუხედავად, ეს შეფასება მთლად უსაფუძვლო არ უნდა იყოს, რადგან სადუნისაგან „იქმნა კეთილიცა საქმე მონასტერთა და გლახაკთა მიმართ, რამეთუ დღეთა ცხოვრებასა მისისათა მან მოსცა ყალანი და მათი ათორმეტთა უდაბნოთა გარესჯისათა და განათავისუფლა ქუეყანა გარესჯისა“.⁴

სადუნ მანკაბერდელმა ილხანთა გულის მოგება და ნდობის დამსახურება იმდენად ოსტატურად მოახერხა, რომ ამ თავის ერთგულსა და ხელმარჯვე კარისკაცს „საქართველოსა ლაშქართა საქმე და განგება ხელთ უდვა ყაენმა“. რასაკვირველია, ეს საქართველოს შინაურ საქმე-

¹ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წიგნი მესამე..., გვ. 98.

² ნ. ასათიანი. მეფე დემეტრე II თავდადებული, – წგნ.: საქართველოს ისტორია. ოთხ ტომად (უძველესი დროიდან XX ს. ბოლომდე). ტომი III: საქართველო XIII საუკუნიდან XIX საუკუნემდე. ტომის რედაქტორი მ. სამსონაძე. თბ., 2012, გვ. 59.

³ ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატიანე, გვ. 272.

⁴ ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატიანე, გვ. 272.

ებში ჩარევას უდრიდა და დანარჩენი მოხელეების უფლების შელახვას ნარმოადგენდა. ამიტომაც სადუნის ამ გზითა და ასეთი საშუალებით განდიდებას შეუძლებელია შური არ აღეძრა და მეფე და მისი გარემოცვა არ გაელიზიანებინა. აღზევებული სადუნი ცალკე იდგა, საქართველოს დანარჩენი დიდებულები კი იდევ ცალკე. თუმცა მათ წრეშიც ზოგიერთთა შორის მეტოქეობა და მტრობაც კი არსებობდა, მაგრამ სადუნ მანკაბერდელისადმი უკმაყოფილება მათ აერთიანებდა. ამავე მიზეზის გამო ისინი მეფის გარშემო იყვნენ შემოკრებილნი. „*დარბაისელნი ქართველნი და სომხთარნიდა ჰერ-კახნიმეფეს წინაშე იყვნეს*“, წერს ჟამთააღმწერელი.¹

1282 წელს ეს გაზვიადებული მედროვე გარდაიცვალა და მეფეს თითქოს დამოუკიდებელი მოქმედების საშუალება მიეცა. მეფემ ათაბაგობა სადუნის შვილს, სუტლუბულას კი არ მისცა, არამედ თავის ერთგულ ტარსაიჭ ორბელს, სადუნის ძეს კი მხოლოდ ამირსპასარობა აკმარა, რითაც, როგორც შემდეგ გამოირკვა, საკუთარ თავს საბედისწერო განაჩენი გამოუტანა.

1278 წლიდან, მას შემდეგ რაც დემეტრე II სრულწლოვანი გახდა, სახელმწიფოს მართვა-გამგეობას თითქოს თვითონ შეუდგა, მაგრამ მონღოლთა ბატონობის პირობებში მას ამ ასპარეზზე დიდად თავის გამოჩენის საშუალება არ ჰქონდა. სადუნ მანკაბერელის გარდაცვალების შემდეგ კი, მეფე, საფიქრებელია, ყაენის თვალში მის ჩანაცვლებას ცდილობდა, ამიტომაც თავგანწირვით მონაწილეობდა ილხანთა ყველა ბრძოლაში ეგვიპტის სულთნის წინააღმდეგ, მაშინ, როცა ამ ქვეყანასთან გასაყოფი არაფერი ჰქონდა და აქტიურობისგან თავის შეკავება უფრო მართებდა. ნიშანდობლივია, რომ ეგვიპტესთან ბრძოლაში, 1277 წლის 16 აპრილს ახალგაზრდა დემეტრემ მონღოლ სარდალს თვითონ სთხოვა ქართველთა ჯარის მენინავედ განწესება. მეფეს ამ ბრძოლაში ახალგაზრდობის გამო უშუალო მონაწილეობა არ მიაღებინეს, მაგრამ მისი ინიციატივის წყალობით „*უმრავლესნი ქართველნი მოისრნეს*“.²

კატასტროფით დამთავრდა 1280 წელს ილხანთა მეორე ლაშქრობა ეგვიპტის სულთნის წინააღმდეგ, რომელშიც 50 000 მონღოლი და 30 000 ქართველი, სომეხი და ბერძენი იღებდა მონაწილეობას. ამ ბრძოლაშიც ქართველთა უმრავლესობა ამოწყდა.

1281 წელს მონღოლებმა კიდევ ერთხელ ილაშქრეს ეგვიპტის წინააღმდეგ. დემეტრე II-ს 5 000 ქართველით პირველად მოუწია ბრძოლებში უშუალოდ მონაწილეობამ: ქართველთა უმრავლესობა დაიღუპა, საკუთრივ დემეტრე II კი სიკვდილს ძლივს გადაურჩა.

დემეტრეს მმართველობის წლებში მოსახლეობის ყველა ფენას გაჭირვება არნახულად გაძლიერდა. ამის დასტურად იმდროინდელი არაერ-

¹ *ჟამთააღმწერელი*. ასწლიანი მატიანე, გვ. 273; ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წიგნი მესამე., გვ. 102.

² *ჟამთააღმწერელი*. ასწლიანი მატიანე, გვ. 280-281.

თი უტყუარი ცნობა შემონახულა.¹ ჟამთააღმწერელს მოთხრობილი აქვს, რომ მეფეს ჩვეულებად ჰქონია ღამით ქალაქის შემოვლა და გლახაკთა, დავრდომილთა და ოზლებისათვის ფულადი დახმარების განწევა. ისინიც, რაკი მეფის ეს ჩვეულება იცოდნენ, იმ დროისთვის ქალაქის ქუჩებში გამოდიოდნენ, რომ მისი ქველმოქმედებით თავიანთი მდგომარეობა ოდნავ მაინც შეემსუბუქებინათ. „აღიღის საფასე და აღდგის ღამე, და მოვლის ქალაქი, და მოიხილნის გლახაკნი და დავრდომილნი და ოზოლნი, და თვისით ველთა მისცემდის, და ყოველთა უწყოდნიან მონყალემა მეფისა, და ამისთვის გლახაკნი ღამით ფოლოცთა შინა ვიდოდნიან, რათა შემთხვევენ მეფესა“.² ისტორიკოსს ეს ცნობა მეფის სათნო ხასიათისა და გულკეთილობის წარმოსადგენად აქვს მოყვანილი და ამის უარყოფა არც შეიძლება, მაგრამ იგივე ცნობა საყურადღებოა, როგორც მოსახლეობის გალარიბების დამამტკიცებელი გარემოება.³

მონღოლებთან დაახლოებისა და დამოყვრება-დამეგობრებისკენ ლტოლვა, რომელიც ასევე ჭარბად ჰქონდა დემეტრე II-ს, არანაკლებ სახიფათო და ზიანის მომტანი იყო: მონღოლთა ყოფა-ცხოვრებისა და მოძრაობა-მოგზაურობის წესიც ისეთი იყო, რომ თუნდაც ბოროტი განზრახვა არც კი ჰქონოდათ, მათი სტუმრობა მასპინძელს არაფერს სასიხარულოს არ უქადდა, რადგან ისინი თავიანთი რაზმებით გადაადგილებოდნენ და მათ შესანახავად გასანევი ხარჯიც საკმარისი იყო, რომ მასპინძელი გატყავებულიყო.

ჟამთააღმწერელს დამონმებული აქვს ერთი ფაქტი: მონღოლები, თურმე დიდი პატივით ეპყრობოდნენ და თავიანთ მეგობრად მიიჩნევდნენ სამცხის მფლობელს სარგის ჯაყელს, რომელიც „სენისაგან სიბერიისა“ დავრდომილი იყო, როდესაც თავისი „სიკეთით“ არღუნ-ალამ მისი მოკითხვა-მონახულება გადანყვიტა, „შემოვლო სომხითი, ტფილისი და ქართლი მწედრითა ორი ბევრითა“ (20 000 – ა.კ.) და „დიდად ავნებდა ქუეყანასა, დაღათუ არა ბოროტისმყოფელი, არამედა საზრდელისა ძალითა დიდად დასჭირდა ქვეყანა“-ო.⁴

მონღოლებისაგან გაჩანაგებულ სამხრეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს იმ ხანად დიდი სტიქიური უბედურებაც დაატყდათ თავს. 1275 წლის 10-13 აპრილს დამანგრეველმა მიწისძვრამ „დაიქცია საყრდარნი და მონასტერნი, ეკლესიანი, ციხენი, სახლნი, ნაშენებნი მოოხრდეს“...⁵ „უამრავი მოისრნენ“, გადარჩენილთა მდგომარეობა კი აუტანელი გახდა.

ამ უბედურების მიუხედავად, 80-იანი წლების დამდეგიდან ახალგაზრდა მეფეს კეთილი დრო დაუდგა. საღუნ მანკაბერდელის გარდაცვალების შემდეგ (1282წ.) ის მოძალადე მედროვის არტახებისგან გათავი-

¹ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წიგნი მესამე., გვ. 105-106.

² ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატყიანე, გვ. 271-272.

³ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წიგნი მესამე., გვ. 105.

⁴ ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატყიანე, გვ. 277.

⁵ ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატყიანე, გვ. 277-278.

სუფლდა და ქვეყნის შიგნით მოქმედების მეტი თავისუფლება მიეცა, მოკლე ხანში, თურმე, დიდი ქონებაც „მოივერაგა“ და ილხანთა კართანაც კარგი კავშირები დაამყარა.

1282 წლის აპრილში ილხანთა ტახტის მფლობელი აბალა ყაენი გარდაიცვალა და ტახტზე მისი ძმა თეგუდარი, იგივე აჰმადი დაჯდა. გამაჰმადიანებულ აჰმადს მალე აუჯანყდნენ მონღოლურ ნომადური ტრადიციების დამცველი მონღოლი დიდებულები და ყაენად აბალას შვილი არლუნი გამოაცხადეს. აჰმადსა და არლუნს შორის გამართულ ამ ბრძოლაში დემეტრე II აჰმადის მხარეს იბრძოდა. თავდაპირველად უპირატესობა ჰქონდა ქართველთა ლაშქრის წყალობით, რაც ყაენმა დემეტრეს დაუფასა და „პატივიცა უყო დიდი და ყოველნი მთავარნი საქართველოსანი მოსცნა“. ამავე დროს „მაშინ მუნ ყოფასა მისცა ასული თვისი რუსუდანი შვილსა დიდისა ბულასა“.¹

აჰმადის ყაენობა ხანმოკლე გამოდგა. მალე ნოინებმა ის მოკლეს და ტახტზე ისევ არლუნი აიყვანეს. ეს 1284 წლის 10 აგვისტოს მომხდარა. დემეტრე კრიტიკულ მომენტში აჰმადს განდგომია და არლუნის მხარე დაუკავებია, რაც დაფასებია კიდევ: არლუნის ყაენობაში დემეტრე II-ის მდგომარეობა წინანდელზე უფრო გაუმჯობესებული და განმტკიცებული, რადგან ყაენის პირველი მრჩეველი და უდიდესი ხელისუფალი ბულა საქართველოს მეფის მახლობელი და მასთან მჭიდროდ დაკავშირებული პირი იყო.

მალე ცხადი შეიქმნა, რომ ყაენის პირველ ვაზირთან დემეტრე II-ის მჭიდრო კავშირი, მისი ტრაგიკული აღსასრულის მთავრ მიზეზად იქცა.² ცოტა ხანში არლუნ ყაენის წინააღმდეგ შეთქმულება გაცხადდა. მისი მოთავეობა კი ბულას დაბრალდა. 1289 წლის 17 იანვარს იგივე ბედი ეწია მის შვილებსა და ნათესავ-მეგობრებს. ბულა სიკვდილით დასაჯეს. დემეტრე II-საც შეთქმულებაში მონაწილეობა დასწამეს და ურდოში დაიბარეს.

დემეტრე II-სთვის ცხადი უნდა ყოფილიყო, რომ, რაკი ბულა სიკვდილით დასაჯეს, მას, ვითარც ბულას „მოკიდებულსა“ და ახლობელს, იგივე ხვედრი მოელოდა, ამიტომ სახელმწიფო დარბაზი მოიწვია და მას დაეკითხა: გამოცხადებულიყო ყაენის წინაშე თუ საქართველოს მიუვალად გილებში გახიზნულიყო და გარდაუვალი განსაცდელისგან თავი დაეცვა.

კათალიკოსი და დარბაზის სხვა წევრები წაუსვლელობასა და მთიულეთში გამაგრებას ურჩევდნენ, მაგრამ მეფემ ეს რჩევა არ მიიღო, რადგან განრისხებული ყაენი ხალხს დაანოკებდა და ქვეყანას ააოხრებდა. დარბაზის სხდომაზე მეფემ ბრწყინვალე სიტყვა წარმოთქვა: „...ან განრისხებულ არს ყაენი, და ყოველი მთავარ მისი მოუწყუედიან, და ან მე მიწოდს წინაშე მისსა. ვგონებ ბოროტის ყოფასა ჩემთვის, თუ არა წარვიდე ურდოსა. და წარვიდე მთიულეთს, სიმაგრეთა შინა, დავიცვა თავი ჩემი, და აჰა ყოველი სამეფო ჩემი წინაშე მათსა ძეს, იხილეთ რავდენი სული

¹ *უამთააღმწერელი*. ასწლიანი მატთანე, გვ. 281.

² *ივ. ჯავახიშვილი*. ქართველი ერის ისტორია. წიგნი მესამე., გვ. 112.

ქრისტიანე სიკუდილსა მიეცემის და ტყუე იქმნების, და ეკლესიანი შეი-
გინებიან და მოოწრდებიან, ხატნი და ჯუარნი დაიმუსვრიან. და უკეთუ
ნარვიდე ყაენს წინაშე, დასტურობით უნცი მომკლავს. და ან სიბრძნითა
თქუენითა განაგეთ საქმე ესე, რამეთუ მე ესრეთ ვგონებ: მრავალმლე-
ღვარე არს სანუთრო ესე, დაუდგრომელ და წარმავალ, დღენი ჩვენი
სიზმრებრ და აჩრდილებრ ნავლენ, და უნებელ და მსწრაფლ თანა-გუაც
წარსვლა სოფლისა ამისგან. რა სარგებელ არს ცხოვრება ჩემი, უკეთუ
ჩემთვის მრავალი სული მოკუდეს და მე ტვრთ-მძიმე ცოდვითა განვიდე
სოფლისა ამისგან. ან მნებავს, რათა წარვიდე ყაენს წინაშე, და იყოს ნება
ღმრთისა: უკეთუ მე მომკლან, ვგონებ რომე ქუეყანა უვნებლად დარჩ-
ეს... თქუენ ერთგულებისა და სიყუარულისა ჩემისათვს იტყვი, გარნა
მენყალვის უბრალო ერი, ვითარცა ცხოვარნი კლვად უღონო არიან, და
არა-სადა აქუნ ნუგეშინისცემა. მე დავსდებ სულსა ჩემსა ერისთვის ჩემი-
სა და არ დავიშლი ურდოსა წასვლასა“.¹

დემეტრე თავდადებულის სიტყვა მძიმე ხვედრით განწირული მეფის
გულახდილი, განდობა და წრფელი ანდერძია. ის წარმოთქმულია დიდი სი-
ყვარულისა და მტკიცე ერთგულების მორალური ძალით. სამშობლოსადმი
უანგარო მიმართებით გამონვეული მაღალი ეთიკური განცდა აქნაჩვენებია
რეალური სიკეთის სახით, რომლის შუქზე გამართლებას პოულობს ერთი
შეხედვით უახრო თავგანწირვა. დემეტრე II-ის ეს სიტყვა სამართლიანად
არის მიჩნეული ქართული სადარბაზო მჭერმეტყველების ნიმუშად.²

დარბაზთან თათბირის შემდეგ მეფემ თავისი ოჯახი დახიზნა და
თან მხოლოდ ერთი შვილი, მემკვიდრე დავითი გაიყოლა, იმ მოსაზრე-
ბით, „...რომელ უეჭუელ იქნას ყაენი და ჰგონოს ერგულეობა მისიო“,³ წერს
ჟამთააღმწერელი.

ყაენთან ჩასული მეფის ქონება დაუყოვნებლივ აღწერეს და „წარი-
ღეს ყოველნი. არა-რა დაშთა რამეთუ მოქალაქეთაცა უწყოდეს საგან-
ძურნი მეფისანი და შინაგამცემელ იქმნეს“ საიდუმლოებისაო,⁴ აღნიშავს
ისტორიკოსი.

ჟამთააღმწერლის მტკიცებით, ბუღას თანაგამზრახობა მეფეს ვერ
დაუმტკიცეს და უდანაშაულოდ ცნეს. ის ფაქტი, რომ „არგნითა (ჯოხით
– ა.კ.) სცეს მეფესა“ და, მონღოლური წესით, „რა არგნითა სცეს, არღარა
მოაკუდინიან“,⁵ თითქოს ამაზე უნდა მიუთითებდეს, მაგრამ დემეტრე
მასზე განაწყენებულმა მისივე ვაზირმა ამირსპასალარმა ხუტლუბულამ
დააღუპა. ყაენს, რომელსაც მეფის სიკვდილით დასჯა გადაწყვეტილი არ
ჰქონდა, ხუტლუბულამ მოახსენა: დავით რუსუდანის ძის შვილს ვახ-
ტანგს გადმოვიყვან, მას მიეცი მეფობა და ამრიგად ორთავ საქართველო

¹ ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატთანე, გვ. 287-288.

² ნ. კანდელაკი. ქართული მჭერმეტყველება. თბ., 1966, გვ. 144.

³ ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატთანე, გვ. 289.

⁴ ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატთანე, გვ. 289.

⁵ ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატთანე, გვ. 290.

შენი იქნებაო. ყაენს ეს გეგმა ჭკუაში დაუჯდა და დემეტრეს ბედიც გად-
ანყდა 1289 წლის 12 მარტს დემეტრე II-ს თავი მოჰკვეთეს.¹

დემეტრეს პიროვნების დახასიათება ადვილი არ არის, რადგან მის
შესახებ ერთმანეთის საწინააღმდეგო ცნობები მოგვეპოვება. ივ. ჯავახი-
შვილი მიიჩნევს, რომ ჟამთააღმწერელს დემეტრე II-ს ნაკლოვანებები
შერბილებული აქვს. თუ დემეტრე II-ის ყოველდღიურ საქმიანობას კრი-
ტიკულად შევხედავთ, აშკარა გახდება, რომ მისი დამოკიდებულება ქრი-
ტიანული მოძღვრებისა და ეკლესიისადმი მის გულში შერყეული ყოფი-
ლა. არც ერთ შემთხვევაში არ ჩანს, რომ მას „ეკლესიის წყევლა-კრულ-
ვის რაიმე შიში ჰქონოდა“.²

სამწუხაროდ, დღევანდელ ისტორიკოსს ჟამთააღმწერელის ვერსი-
ების გადამოწმება გაუჭირდება, რადგან ეს უკანასკნელი ერთადერთია,
ვისაც დემეტრეს მეფობის მოვლენები დეტალურად აქვს აღწერილი. მის
მონათხრობში კი წინააღმდეგობა აშკარად თვალშისაცემია. შეუძლებე-
ლია, რომ იმჟამინდელ საეკლესიო წრეებს გაცნობიერებული არ ჰქონო-
დათ სამცოლიანობის შემოღების დამღუპველი გავლენა მოსახლეობაზე.
ქართველი ჟამთააღმწერლის გულუბრყვილო მტკიცება, თითქოს დემეტ-
რე მეფემ და საქართველოს დიდებულებმა ქვეყნის დაწყნარებისა და მო-
სავლის უხვობის გავლენით, „რაკი მოიცალეს მცირედ ჭირთაგან განის-
ვენებდესო“ სიმართლეს არ შეეფერება. ქვეყანას „მონღოლთა ხშირი
ლაშქრობების გამო დაწყნარება არ ღირსებია, სიღარიბე ხომ არამცთუ
არ შემცირებულა, არამედ წინანდელზე უფრო მეტადაც კი გაძლიერდა.
ცხადია, რომ მაშინდელი ყოფა-ცხოვრების აბოზოქრებული ვითარებისა
და სოციალური ბრძოლის მიზეზის ამნაირი ახსნა სრული გულუბრყვი-
ლობა იყო“.³

იმდროინდელი პოლიტიკური მდგომარეობის გამო, დემეტრეს თა-
ვის გამოჩენის ერთადერთი ასპარეზი მხოლოდ მონღოლთა სამსახურში
ჰქონდა და ისიც მხოლოდ სამხედრო საქმეში. სახელმწიფოებრივ-სამოქა-
ლაქო ასპარეზზე თავისი ნიჭისა და შესაძლებლობების გამჟღავნების სა-
შუალება გადიდკაცებული მედროვე მოხელეების გარემოცვაში აღმოსავ-
ლეთ საქართველოს მეფეს სრულიად მოსპობილი ჰქონდა, ხოლო თუკი
ეს უცდია დასახული მიზნის მისაღწევად მას გადაულახავი დაბრკოლება
დახვედრია.

მაშინ არსებულ რეალობას არ შეესაბამება ისტორიკოსის პათოსით
სავსე სიტყვები – „აღაშენა ქუეყანა მოოხრებულიო“. ქვეყნის „აღშენე-
ბა“ იმდროინდელ საისტორიო წყაროებით არ დასტურდება დემეტრე II-ს,
ისტორიკოსის სიტყვებით, „აღაშენა პალატსა შინა მონასტერი ისანთა,
საყოფელად მეტეხთა ღმრთისმშობლისა და შეამკო განგებითა დიდი-

¹ *ჟამთააღმწერელი*. ასწლიანი მატიანე, გვ. 290.

² ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წიგნი მესამე., გვ. 117.

³ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წიგნი მესამე., გვ. 117.

თა, და შესწირნა სოფელნი და ზუარნი და განუჩინა მონაზონთა საზრდელი და სამოსელი, და განაგო განგებითა კეთილითა“.¹ საფიქრებელია, რომ ეს შინაგანი რწმენით ნაკარნახევი არ იყო. როგორც სამართლიანად აღნიშნავს ივ. ჯავახიშვილი, ამ ფაქტით „დემეტრე II-ს ეკლესიის მესვეურთათვის უნდოდა ეჩვენებინა, რომ თუ ისინი მის საქმეებში არ ჩაერეოდნენ და თავიან ქერქში იქნებოდნენ, მასაც შეეძლო მათთვის რამე სამაგიერო გადაეხადა“.²

ისტორიკოსს დემეტრე II-ს რაინდული თვისებები და კაცთმოყვარეობის მოჭარბებული გრძნობაცა აქვს აღნიშნული. მას ყოველთვის ახსოვდა „გლახაკები“ და „ქვრივნი“ და „დავრდომილნი“, რომელნიც იძულებული ყოფილან ქალაქის ქუჩებში სამათხოვროდ გამოსულიყვნენ, მაგრამ, ეტყობა მას არც საკუთარი თავი ავინყდებოდა, პირიქით, ჟამთააღმწერელის ცნობიდან ჩანს, რომ დემეტრე II-ს, თავისი მამის, დავით ულუს მსგავსად, პირადი ქონებრივი კეთილდღეობის მოპოვების დიდი უნარიც ჰქონდა. მისი თქმით, მეფემ „მოიგო სიმდიდრე დიდად დიდი სიმდიდრესავე ზედა, რომელ დაშთომოდა მამისა მისისაგან“.³ სამწუხაროდ, მას განმარტებული არა აქვს თუ როგორ და რა გზით ან სად შეძლო მან, იმ საერთო გაჭირვებაში, ესოდენ დიდი ქონების დაგროვება. ამრიგად, ცხოვრებისეული პრაგმატიზმი და წმინდა ეგოისტური სულისკვეთებაც მის ბუნებაში ერთსა და იმავე დროს მკაფიოდ მოჩანს. უკანასკნელი გარემოება, მისი განსაცვიფრებელი სიმდიდრე, მეტადრე იმდროინდელ საერთო საშინელ გაჭირვებას თუ გავიხსენებთ, უსიამოვნო შთაბეჭდილებას ახდენს. ჟამთააღმწერელის კიდევ ერთი ცნობიდან ირკვევა, რომ მეფის ამ მიდრეკილებით არც მაშინ ყოფილან კმაყოფილნი, თუნდაც მოსახლეობის ფართო ფენები მაინც. დემეტრე II კი იმდენად მდიდარი ყოფილა, რომ თითქოს მონღოლთა ყაენიც კი გააკვირვებულა. თუ ქართველ ჟამთააღმწერელს ამ შემთხვევაში ძალზე გადაჭარბებული არა აქვს და დაეჯერება, როდესაც არლუნს საქართველოდან დემეტრე II-ის ჩამორთმეული განძეულობა და „საჭურჭლე მეფისა“ მიუვიდა, ისიც-კი, თურმე, „განჰკვირდა სიმრავლისათჳს“-ო.⁴

დემეტრე II-ის ღირსება-ნაკლოვანებათა ღრმა და ყოველმხრივი ანალიზის შედეგად ივ. ჯავახიშვილი სამართლიანად ასკვნის, რომ ადამიანის ნამდვილი სულიერი და ზნეობრივი თვისებები ყველაზე მკაფიოდ განსაცდელის ჟამს გამომჟღავნდება ხოლმე: სწორედ მაშინ ირკვევა უცილობლად, კაცის ბუნებაში პატიოსნება და გმირული თავგანწირულება სჭარბობს, თუ ცხოველური მხეცური მიდრეკილება მას საკუთარი თავის გარდა ყველაფერს ავინყებს და პირადი უშიშროება – სიმრთელის

¹ *ჟამთააღმწერელი*. ასწლიანი მატთანე, გვ. 272.

² **ივ. ჯავახიშვილი**. ქართველი ერის ისტორია. *წიგნი მესამე*., გვ. 118.

³ *ჟამთააღმწერელი*. ასწლიანი მატთანე, გვ. 286.

⁴ *ჟამთააღმწერელი*. ასწლიანი მატთანე, გვ. 289; **ივ. ჯავახიშვილი**. ქართველი ერის ისტორია. *წიგნი მესამე*., გვ. 119.

გადასარჩენად მზად არის ყველა სხვა და ყველაფერი ინაცვალოს. ეს დაკვირვება საშუალებას აძლევს მკვლევარს დემეტრე II-ის პიროვნება საბოლოოდ უფრო შეუმცდარად შეაფასოს.

თუ საკითხს ამ თვალსაზრისით მივუდგებით, ცხადი გახდება, რომ „დემეტრე II-ის ქცევამ იმ საბედისწერო შემთხვევაში, როდესაც მას უნდა საბოლოოდ გადაენწყვიტა, თავისი პირადი სიცოცხლის გადარჩენაზე ეზრუნა და ამისთვის თუნდაც უდანაშაულო ქართველი ერის კეთილდღეობა და სიცოცხლეც კი მსხვერპლად შეენირა, თუ, პირიქით, სიკვდილის აუცილებელ სასჯელს არ შეჰპინებოდა და თავისი პირადი მოქმედებისათვის პასუხსაგებად, ხალხის გადარჩენის მიზნით, რაინდული სიმამაცით მტრის წინაშე წარმდგარიყო. დემეტრე II-ის პატიოსანი ბუნება და მაღალი ადამიანური თვისებები სრული სიცხადით გამომჟღავნდა. მის ნაბიჯს, უეჭველია, პირადი პასუხისმგებლობის ღრმა ზნეობრივი შეგნება და თავგანწირულობის მომხიბლველობა ასხივოსნებს... დემეტრე II-მ თავისი სიცოცხლის გადასარჩენად ქართველი ერის უკიდურეს განსაცდელში ჩაგდება არ მოისურვა და ამით აუცილებელი განადგურება თავითგან ააშორა. ამიტომაც არის, რომ საქართველოში უკვე იმავე ხანაში დემეტრე II-ს თავდადებულის სახელი მიაკუთვნა... ისტორიამაც ხალხის ამ მსჯავრს თავისი დასტური მისცა და ერთადერთ მეფეს საქართველოში თავდადებულის წოდებულება შეუნარჩუნა“.¹

შეუძლებელია რამე მოაკლო ან დაამატო დიდი ივ. ჯავახიშვილის დიდებულ სიტყვას და არ დაეთანხმო ამ შეფასებას. საქართველოს ეკლესიამ უკვე იმავე ხანებში შერაცხა წმინდანად დემეტრე II თავდადებული, ხოლო ექვსი საუკუნის შემდეგ ილია ჭავჭავაძემ მეფის ტრაგიკული თავგადასავალი აღწერა პოემაში „დიმიტრი თავდადებული“.

დემეტრე II-ის ტრაგიკული თავგადასავალი, შეიძლება, დღესაც ერთგვარ გაფრთხილებად გამოდგეს მომრავლებული, სხვათა ძალის მოიმედე პოლიტიკოსებისა და მედროვეებისთვის, რომლებმაც უნდა გააცნობიერონ, რომ ხალხი და ხალხის ისტორიული მესხიერება შეუმცდარი შემფასებელია მათი ნაქნარ-ნაღვანისა. ღირსეულს დიდების შარავანდედით შემოსავს, უღირსს კიდევ მისთვის კუთვნილ ადგილს მიუჩენს.

¹ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წიგნი მესამე., გვ. 119-120.

AVTANDIL KILASONIA¹

“SIXTY THIRD KING” OF GEORGIA” DEMETRIUS II THE SELF-SACRIFICER (POLITICIAN AND HUMAN)

The article refers to the activities of the King of Georgia Demetrius II (1270-1289). It is known, that the King Demeter II had to reign in hard times, during the Mongolian rule over Georgia. That is why he did not have much opportunity to show his political skills. He lacked the wisdom and vigilance very much needed for the politician, which badly influenced on the country. Despite the imperfections, the King's pure human nature and responsibility for his people revealed in the critical situation, when regarding being condemned to death, he appeared in front of the furious Khan and rescued the whole country sacrificing himself. Grateful descendants for the first and the only time in the Georgian history awarded him with the title of “Demetrius the Self-Sacrificer”.

Tragically life of King Demetrius II must be lesson for present and future politicians who must know that people and its historical memory is unerring judge of their activities.

---

¹ *Avtandil Kilasonia* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

მანანა კუპრავა¹

ურაკის განძის დათარიღებისათვის

კოლხური ბრინჯაოს კულტურა ცნობილია ბრინჯაოს მრავალრიცხოვანი განძებით (ტაბ. I). ამ კულტურის ადრეული განძები აღმოჩენილია საქართველოს შავიზღვისპირეთში. მათ შორის ყველაზე ძველია ურეკის განძი, რომელის ერთი ნაწილი 1938 წელს შემთხვევით უპოვია ურეკის საშუალო სკოლის მასწავლებელს ვ. სმიშლიაევს.² რამდენიმე თოხი და ორი ბრტყელი ფორმის ნივთი 1945 წელს ხსენებული სკოლის ერთ-ერთ მოსწავლესაც იქვე უპოვია. აღნიშნული ნივთების აღმოჩენა მოხდა ურეკის საბჭოთა მეურნეობის მე-14 ნაკვეთზე, ბებერ ცაცხვთან. მოსწავლეს მის მიერ აღმოჩენილი ნივთები მახარაძის (ამჟამად ოზურგეთი) მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში ჩაუბარებია.

ბებერ ცაცხვთან აღმოჩენილი განძის მეორე ნაწილი კი, რომელიც შედგებოდა ბრინჯაოს 19 ცულისა და 3 თოხისაგან, შ. გოგუაძეს 1941 წელს გადაუცია აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმისათვის (ამჟამად საქართველოს ეროვნული მუზეუმი) და ის არქეოლოგიის განყოფილებაში ინახება. ეს ნივთები ურეკის მეურნეობის დარაჯს მ. ბაქანიძეს უპოვია შემთხვევით.

ო. ჯაფარიძემ საგანგებოდ შეისწავლა როგორც თბილისში, ისე მახარაძეში (ოზურგეთში) დაცული ნივთები და მივიდა დასკვნამდე, რომ ისინი ერთი განძის კუთვნილებას წარმოადგენდნენ.³

კოლხური კულტურის ეს ყველაზე ადრეული განძი შეიცავს ბრინჯაოს 23 ცულს, 7 თოხს და ორ „საფხეკს“. ურეკის ადრეული გან-

¹ მანანა კუპრავა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ალ. რამიშვილი. კოლხეთის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან (სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბრინჯაოს ნაწარმი). ბათუმი, 1974, გვ. 28.

³ ო. ჯაფარიძე. დაზვერვითი ექსპედიცია გურიაში, – საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე. XVI-ბ. 1950, გვ. 112-118; Н. В. Хоштариа. Археологические исследования в Уреки, – მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის. ტ. 1. თბ., 1955, გვ. 44; დ. ქორიძე. კოლხური კულტურის ისტორიისათვის. თბ., 1965, გვ. 10, ტაბ. I; II; III, 2-7; XXXV, 12; XXXVII, 1; XXXVIII, 1-7, 13.

ძის ბრინჯაოს ცულები სამი ტიპითაა წარმოდგენილი. I ტიპს განეკუთვნება 6 ყუამილიან-ყუადაშვებული ცული (ტაბ. II, 1-4), II ტიპს – 15 ცული (ტაბ. II, 5-7), ხოლო III ტიპს (ტაბ. II, 8-9) – 2 ეგზემპლარი. ყველა ეს ცული ამ ტიპის კოლხური იარაღების პროტოტიპია. III ტიპის ცულები ო. ჯაფარიძის ტიპოლოგიური კლასიფიკაციის მიხედვით გვიანბრინჯაოს ხანის I ტიპის კოლხური ცულების პროტოტიპებია, ხოლო II ტიპის ცულები კი – ო. ჯაფარიძის კლასიფიკაციის II ტიპის კოლხური ცულების პროტოტიპებია. მათ გორდა პირი, სწორი შუბლი, ორფერდა და მრგვალი სატარე ნახვრეტი აქვთ. განძში შემავალი ე. წ. საფხეკები ორი ეგზემპლართაა წარმოდგენილი და ისინი ბრინჯაოს თხელი ფურცლისაგანაა დამზადებული. მათაც გორდა პირი, ზემოდან თანდათან დავინროებული ტანი და ოდნავ გაფართოებული თავი აქვთ. ბრინჯაოს თოხები კი ორი ტიპითაა წარმოდგენილი: სამკუთხა და მომრგვალებულ პირიანი ეგზემპლარებით.

სპეციალურ ლიტერატურაში ურეკის განძის დათარიღების არაერთი მცდელობაა მოცემული. ო. ჯაფარიძე ურეკის განძს ძვ.წ. II ათასწლეულის პირველი ნახევრით ათარიღებდა.¹ გ. გობეჯიშვილი ამ განძს შუაბრინჯაოს ხანის ბოლო საუკუნეებს მიაკუთვნებდა.² ლ. სახაროვა და თ. მიქელაძე კოლხური ცულების პროტოტიპებს გვიანბრინჯაოს ხანაში აქცევენ და, შესაბამისად, ურეკის განძს ამ ეპოქის დასაწყისით ათარიღებენ.³ ზემოთ ხსენებული მეცნიერებისაგან განსხვავებით დ. ქორიძე უფრო კონკრეტულ თარიღს გვთავაზობს, კერძოდ, ძვ.წ. XVIII-XVI საუკუნეებს.⁴ მოგვიანებით გამოცემულ ერთ-ერთ ნაშრომში კი დ. ქორიძე აზუსტებს ურეკის განძის თარიღს და მას ძვ.წ. XVIII-XVII საუკუნეებით განსაზღვრავს.⁵ ალ. რამიშვილი კი ამ განძს ძვ.წ. XVI-XV საუკუნეებით ათარიღებს.⁶

ჩვენ ვერ გავიზიარებთ ზემოთ მოცემულ ვერც ერთ თარიღს. არქეოლოგიური მასალის ანალიზი აჩვენებს, რომ კოლხური ცულების პროტოტიპების ჩამოყალიბება უნდა მომხდარიყო დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებული ბრინჯაოს ცულების ევოლუციის საფუძველზე.⁷ იგივე უნდა ითქვას ბრინჯაოს თოხებზეც. რაც შეეხე-

¹ ო. ჯაფარიძე. დაზვერვითი ექსპედიცია გურიაში, გვ. 117-118.

² გ. გობეჯიშვილი. შუაბრინჯაოს ხანა, – საქართველოს არქეოლოგია. ან. აფაქიძის რედაქციით. თბ., 1959, გვ. 116.

³ ლ. С. Сахарова. Позднебронзовая культура ущелья реки Цхенисцкали. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Тб., 1966, გვ. 7; თ. მიქელაძე. ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის უძველესი მოსახლეობის ისტორიიდან (ძვ.წ. II-I ათასწლეულები). თბ., 1974, გვ. 34, 40.

⁴ დ. ქორიძე. კოლხური კულტურის ისტორიისათვის, გვ. 99-101.

⁵ დ. ქორიძე. ლიხნის განძი და კოლხურ-ყოზანური ცულების გენეზისის საკითხი, – საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XXV-B. 1968, გვ. 28.

⁶ ალ. რამიშვილი. კოლხეთის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან..., გვ. 95.

⁷ ალ. რამიშვილი. კოლხეთის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან..., გვ. 52.

ბა ბრინჯაოს „საფხეკებს“, მათი ევოლუციისათვის თვალის გადევნება ჯერჯერობით ვერ ხერხდება, რადგანაც ისინი ბრინჯაოს ყველა ეტაპზე მხოლოდ ეპიზოდურადაა აღმოჩენილი. თუმცა ცულებისა და თოხების ფორმებიდან გამომდინარე სრულიად აშკარაა, რომ ურეკის განძის „საფხეკები“ ერთმნიშვნელოვნად შუაბრინჯაოს ხანას, უფრო მის დასასრულს განეკუთვნება.

ურეკის ადრეულ განძში არ შედის არც ერთი ნივთი, რომელიც გვიანბრინჯაოს ხანას განეკუთვნება. შესაბამისად, განძის შემადგენლობაში შემავალი ნივთები არ შეიძლება ძვ.წ. XVIIს. დასასრულზე და გვიანბრინჯაოს ხანის დასაწყისზე (ძვ.წ. XVს. დამდეგი) უფრო გვიანდელი იყოს. თუ გავითვალისწინებთ განძებში ნივთების დაგროვების ხანგრძლივობას (მაქსიმუმ ორი საუკუნე) და გამოვიყენებთ შედარებითი დათარიღების მეთოდს, ურეკის განძის თარიღი ძვ.წ. XVII-XVI საუკუნეებით უნდა განისაზღვროს და აფხაზეთის ზღვისპირეთის განძებთან ერთად კოლხური კულტურის ადრეულ განძების რიცხვს განეკუთვნოს. თუმცა ურეკის განძში შემავალი ცულებისა და თოხების ასაკი ახალი არქეოლოგიური გათხრებისა და აღმოჩენების საფუძველზე შეიძლება კიდევ უფრო დაძველდეს. მითუმეტეს თუ გავითვალისწინებთ ფიჩორის ცენტრალურ დინა-გუძუბაზე აღმოჩენილი ბრინჯაოს თოხების ფორმებს, რომლებიც უფრო ადრეულ თარიღებზეც შეიძლება მიუთითებდნენ. ნებისმიერ შემთხვევაში ურეკის აღნიშნული განძი მასში შემავალი ნივთების მიხედვით აფხაზეთში აღმოჩენილ ბრინჯაოს ადრეულ განძებს მნიშვნელოვნად უნდა უსწრებდეს წინ და ამიტომაც სრულიად სამართლიანად ის კოლხური კულტურის უძველეს განძად ითვლება.

ბრინჯაოს კოლხური ცულების პროტოტიპები შუაბრინჯაოს ხანის დასასრულს მაინც ჩნდებიან. ზოგიერთი მათგანი კი, როგორც ჩანს, გვიანბრინჯაოს საწყისს ეტაპზეც განაგრძობს არსებობას.¹ ამ კატეგორიაში უნდა გაერთიანდნენ ერგეს, „ჭოროხის“, მახოს, ბიჭვინთის, ლეჩქოფისა და ლიხნის ადრეული განძების ცულები. ამასთან ერთად უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ურეკის განძის ყუამილიან-ყუადაქანებული ცულები ყველა ჩამოთვლილი განძის ცულებზე უფრო ძველია. საერთოდ, ამ ტიპის ან მათი მსგავსი ცულები კოლხეთში ძვ.წ. III ათასწლეულის დასარულიდანაც კია ცნობილი.

ამრიგად, ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე, ურეკის ადრეულ განძს ძვ.წ. XVII-XVI საუკუნეებით ვათარიღებთ, რაც დღემდე არსებული ყველა თარიღისაგან განსხვავდება.

¹ ალ. რამიშვილი. კოლხეთის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან..., გვ. 49.

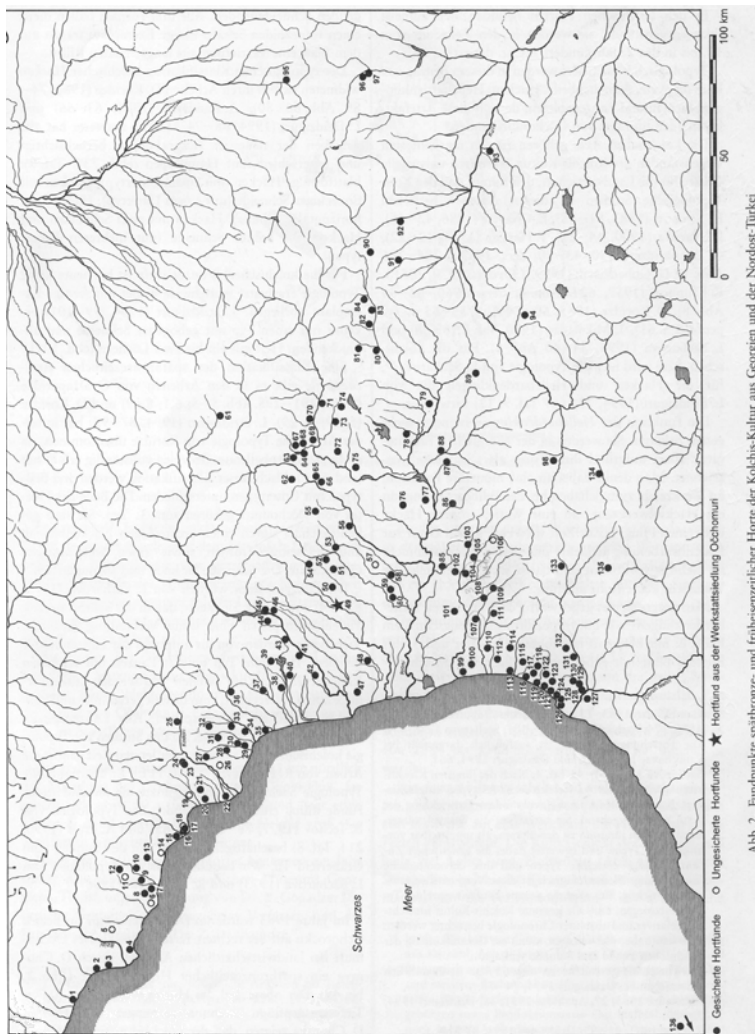
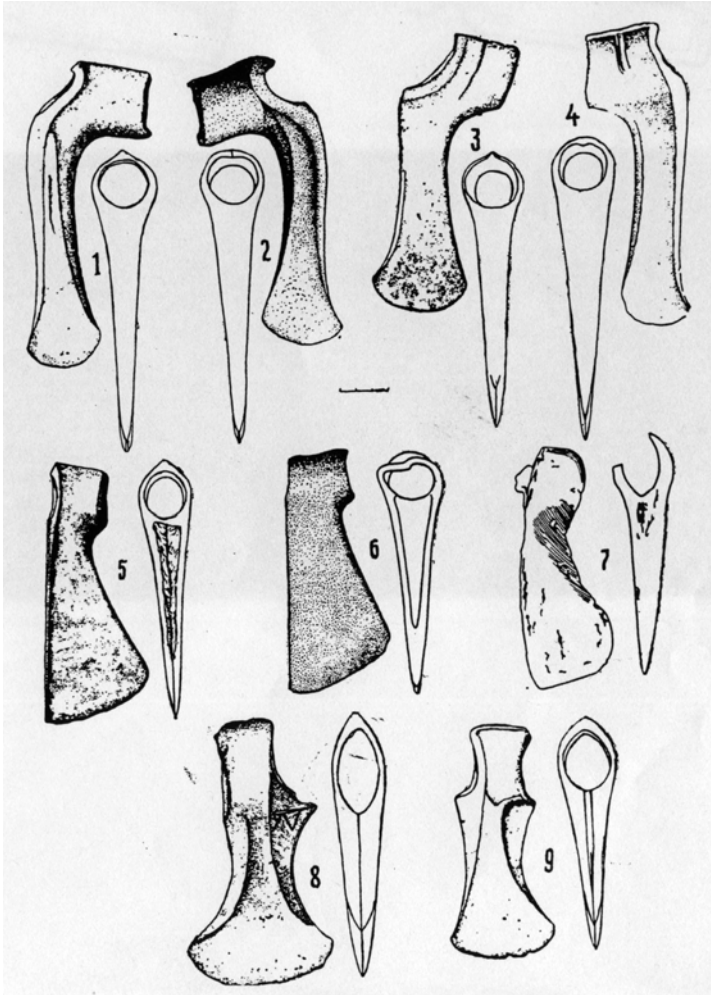

Abb. 2. Fundpunkte späthronze- und frühisenzeitlicher Horfe der Kolchis-Kultur aus Georgien und der Nordost-Türkei

ტაბ. I.

ბრინჯაოს ხანის კოლხური კულტურის განძების გავრცელება ჯ. აფაქიძის მიხედვით (J. Apakidze. Ein umfangreicher Bronzehort aus der Werkstattssiedlung der Kolchis-Kultur in Očhomuri in Westgeorgien. – *Prähistorische Zeitschrift*. №75. Berlin, New-York, 2000, SS. 184-212, Abb. 2).

ტაბ. II.

ურეკის განძი. I ტიპის ყუამილიან-ყუადაშეებული ცულებების ნაწილი (ტაბ. II, 1-4); II ტიპის ცულები (ტაბ. II, 8-9) და III ტიპის ცულებების ნაწილი (ტაბ. II, 5-7) (ალ. რამიშვილი. კოლხეთის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან (სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბრინჯაოს ნაწარმი). ბათუმი, 1974, ტაბ. XX, 1-9).

MANANA KUPRAVA¹

TO THE DATING OF UREKI HOARD

Colchian Bronze Age Culture is known by its numerous Bronze hoards (Tab. I). The early hoards of this culture were found in Black Sea coastal areas of Georgia. Ureki hoard, found in 1938 by the teacher of Ureki secondary school V. Smishliaev, is the earliest among them. In 1945, near an old lime-tree on the 14th parcel of Ureki Soviet State Farm, one of the pupils of the same school found several mattocks and two flat-shaped objects which he transferred to the Makharadze (modern Ozurgeti) Museum of Local Lore.

Second part of the hoard, found near the old lime-tree and contained 19 bronze axes and 3 mattocks, Sh. Gogvadze transferred to the S. Janashia Georgian State Museum (modern Georgian National Museum) and it is kept at the Department of Archaeology. These objects were accidentally found by the Ureki State Farm watchman M. Bakanidze.

O. Japaridze studied objects, kept both in Tbilisi and Ozurgeti museums and came to conclusion that they belong to the same hoard.

This earliest hoard of the Colchian Culture contains 23 bronze axes, 7 bronze mattocks and 2 scrapers. The bronze axes of Ureki hoard fall under the three types: 6 tubular handle-hole and inclined tubular handle-hole axes belong to the I type (Tab. II, 1-4), 15 axes belong to the II type (Tab. II, 5-7) and 2 objects - to the III type (Tab. II, 8-9). According to O. Japaridze typological classification, the axes of the III type belong to the I group of Colchian axes, and axes of II group - to the prototypes of II group. They have massive blades, even facade, and saddleback, round handle-holes. Two so called scrapers, found in the hoard were made of the thin bronze sheets. They also had massive blades, gradually narrowed bodies and slightly widened heads. There were also found two types of bronze mattocks: with triangular and rounded blades.

There have been several attempts of dating Ureki Hoard in the special literature. O. Japaridze is dating it to the first half of the 2nd Millennium B.C. According to G. Gobejishvili the hoard belonged to the last centuries of the Middle Bronze Age. L. Sakharova and T. Mikeladze prototypes of Colchian axes attribute to the Late Bronze Age and respectively date Ureki Hoard to the beginning of this epoch. D. Koridze offers more precise date, namely 18th -16th centuries B.C. In his later work D. Koridze specifies date of Ureki Hoard to 18-17 centuries B.C. As for A. Rmishvili, he dates the hoard to the 16th -15th centuries B.C.

We cannot share any of the above dates. Analysis of archaeological material shows that development of the prototypes of Colchian axes should have taken place on the basis of evolution of the Western Georgian bronze axes. The same is

---

¹ *Manana Kuprava* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

true for the bronze mattocks as well. As for the bronze scrapers, their evolution is still impossible to trace, as they are shown episodically on the each stage of the Bronze Age. However, coming out of the axe and mattock shapes it is obvious that scrapers from Ureki Hoard belong to the end of the Middle Bronze Age.

There is not a single object in Ureki Hoard, belonging to the Late Bronze Age. Accordingly objects, contained in the hoard could not belong to the period, later than the end of 16th century B.C. and the beginning of the Late Bronze Age (beginning of the 15th century B.C.). If we consider duration of accumulating objects in hoards (maximum time span – 2 centuries) and use the method of comparative dating, Ureki Hoard could be dated to 17th-16th centuries B.C. and together with the hoards of Abkhazian coastal area should be allocated among the earliest hoards of Colchian Culture. However the age of axes and mattocks from Ureki hoard could be even earlier, especially if we take into consideration mattock shapes, discovered in Pichori central Dikha-gudzuba, which can be referred to the earlier dates. Anyway, Ureki Hoard according to its constituent objects could be considered much older than any of the early Abkhazian hoards, that is why it is justly regarded as a oldest hoard of the ancient Colchis culture.

At the end of the Middle Bronze Age prototypes of Colchian axes still appear and some of them obviously continue existence even in the beginning of the Late Bronze Age. In this category could be placed axes from Erge, “Tchorokhi”, Makho, Bitchvinta, Lechkopi and Likhni hoards. It should be mentioned as well, that tubular handle-hole and inclined tubular handle-hole axes from Ureki hoard are older than the ones from the above mentioned hoards. Generally, these kinds of axes are known in Colchis even from end of the 3rd Millennium B. C.

Thus, coming out of the above, we date Ureki hoard to 17th - 16th centuries B.C. which is different from the dating used earlier.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

კობა ოკუჯავა¹

ახინის კულტი უბიხებში

XIX საუკუნეში უბიხები ოფიციალურად მაჰმადიანებად ითვლებოდნენ. ოსმალეთთან არსებული სავაჭრო ურთიერთობების გამო მათში ისლამმა უფრო შეაღწია, ვიდრე მეზობელ საქებსა და შაფსულებში, მაგრამ მაჰმადიანობას ძირითადად აღიარებდა უბიხი აზნაურობა და ისიც მხოლოდ გარეგნულად. არსებითად ამ საუკუნის უბიხები წარმართები იყვნენ.²

უბიხურ წარმართულ პანთეონში, რამდენადაც ეს ისტორიულ-ეთნოლოგიური მასალებით არის ცნობილი, განსაკუთრებული ადგილი ეკავა ახინს. მათში, ისევე როგორც მეზობელ ჩერქეზებში, ახინი მესაქონლეობის მფარველი ღმერთი იყო. გარდა ამისა, უბიხებს ის თავიანთ წინაპრად, ე.ი. ეთნარქადაც მიაჩნდათ. იგივე ახინი იყო ადამიანის მფარველი. ადგილი, სადაც ახინის პატივსაცემად მთავარი რიტუალი იმართებოდა, მდინარე შახეს ხეობაში მდებარე ერთ-ერთი წმინდა ტყე იყო.³

ახინის კულტთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებები და გადმოცემები საკმაოდ საინტერესოდ არის აღწერილი XIX საუკუნის I ნახევრის ჩერქეზი ავტორის, ხან-გირეის ნაშრომში „ჩერქეზული გადმოცემები“.

„ჩერქეზული გადმოცემების“ მიხედვით, რიტუალი იწყებოდა არდკოადში, ანუ ადღერში, რომელშიც ცხოვრობდა ცსბეს სახელით ცნობილი ოჯახი. სწორედ მისი ჯოგიდან ახინი ირჩევდა საქონელს, უშობელს, მსხვერპლად შესანიშნავად. ეს ოჯახი ახინის განსაკუთრებული კეთილგანწყობით იყო ცნობილი. ოქტომბრის თვეში, როდესაც იწყებოდა ახინის დღესასწაული, საქონელი სხვადასხვა მოქმედებით თვით ამცნობდა პატრონს, რომ მას წილად ხვდა პატივი, იყოს ახინისადმი მსხვერპლად შესანიშნავი.

მთელი ოჯახი ახინის ძროხასთან იკრიბებოდა. საქონელს რძით დაბანდნენ და, ლოცვის წარმოთქმის შემდეგ, ეზოდან გამოაბრძანებდნენ.

¹ კობა ოკუჯავა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² Л. И. Лавров. Убыхи. Историко-этнографическая монография. М., 1937, გვ. 83.

³ Л. И. Лавров. Убыхи. Историко-этнографическая монография, გვ. 86.

მას ჯოგის პატრონი მიაცილებდა. თან მიჰქონდა თხიე – ცომეულისგან მომზადებული ერთგვარი მოხარული საკვები, ფუნთუშას მსგავსი. საქონელს არ მიერეკებოდნენ, ის თვით მიემართებოდა საკმაოდ შორს მდებარე წმინდა ტყისკენ, სადაც მსხვერპლად უნდა შეენირათ.¹

აღლერიდან ახინის ძროხა უბიხეთში გადადიოდა, კერძოდ სშაშეში,² ვორდანესა და დესჩენში. სშაშედან და ვორდანედან მსხვერპლად შესანიერ საქონელს თითო-თითო კაცი გაჰყვებოდა. მათ დესჩენში უხუცესებიც ემატებოდნენ. ყოველ მათგანს, ისევე როგორც ჯოგის პატრონს, თან მიჰქონდათ თხიები და გარდა ამისა, მოჰყავდათ შავი თხები.

მსვლელობა უბიხეთში სრულდებოდა, მდინარე შახეს სათავეებში მდებარე წმინდა ტყეში, სადაც უზარმაზარ, საუკუნოვან ხეებზე ჟანგმოკიდებული ნაირ-ნაირი იარაღი იყო ჩამოკიდებული.

მიმდებარე მხარის მცხოვრებნი ამ წმინდა ადგილს განსაკუთრებულად ეთაყვანებოდნენ. მკვლელი, რომელსაც მესისხლე მისდევდა, ახინის ხეების ჩრდილქვეშ პოულობდა თავშესაფარს.

წმინდა ტყესთან რელიგიური რიტუალის მონაწილეთა მიახლოება კიდევ უფრო საინტერესო სანახავი იყო. ხალხი ქუდმოხდილი, სადღესასწაულო სამოსელში გამოწყობილი მოემართებოდა და მორეკავდა უამრავ შავ თხას. წმინდა ტყეში მისული ახინის საქონელი ჩრდილში დანვებოდა და დაღამებამდის იქვე რჩებოდა. რიტუალის მონაწილენიც აქვე რჩებოდნენ, თან ერთგვარად მარხულობდნენ – გათენებამდის თავს არიდებდნენ ჭამას და სმას. გამთენიისას უდიდესი მოკრძალებით ლოცვას წარმოთქვამდნენ და საქონელს ახინს მსხვერპლად შესწირავდნენ.

ლოცვა შემდეგი სიტყვებისგან შედგებოდა:

ო ობზე! ო ახინ!

ატჩენ-ბე იასპი!

სტჩენ-ბე იასპი!

ეს ლოცვა უბიხურიდან სიტყვა-სიტყვით შემდეგნაირად ითარგმნება:

ო ობზე! ო ახინ!

თუ წავალ – მაჩუქე მე!

თუ მოვლენ – მაჩუქე მე!³

ე.ი. ამ ლოცვით მიმართავდნენ ღმერთებს: ობზეს და ახინს და მათ სალაშქროდ წასვლისას, ან მტრის შემოსევისას ნადავლს და საერთოდ შეწევნას თხოვდნენ.

ახინის პატივსაცემად არსებული რიტუალის ერთ-ერთი უცნაური ჩვეულება ის იყო, რომ მსხვერპლად შეწირული საქონელი რამდენჯერმე გადაჰქონდათ ერთი ადგილიდან მეორეზე. სადაც საქონელს დაკლავდ-

¹ Хан-Гирей. Черкесские предания, – წგნ.: Хан-Гирей. Избранные произведения. Нальчик, 1974, გვ. 112.

² სშაშე, იგივე სოჭი – კ.ო.

³ Хан-Гирей. Черкесские предания, გვ. 112.

ნენ, იქ არ ატყავებდნენ, სადაც გაატყავებდნენ იქ ხორცს არ დაჭრიდნენ, სხვაგან გადაიტანდნენ მოსახარშად და ა.შ.

წმინდა ტყეში თეთრი ღვინით სავსე დიდი ჭურჭელი იდგა. მსხვერპლშენიერვის დღეს, რომელიც ყოველ მესამე წელს სრულდებოდა, უზუცესები, სანამ საქონელს დაკლავდნენ, ლოცვის წარმოთქმისას ამ ღვინოს სვამდნენ, თითო-თითო ფიალას. აქვე იდგა საუკუნოვანი უზარმაზარი ქვაბი, რომელშიც ახინის პატივსაცემად დაკლული საქონლის ხორცს ხარშავდნენ. თანადროულად დაკლავდნენ თან წამოყვანილ შავ თხებს. თხის ხორცის მოხარშვის შემდეგ ლხინს იწყებდნენ: სვამდნენ, ჭამდნენ, მღეროდნენ, ქუდმობდილნი ცეკვავდნენ. ახინის პატივსაცემად დაკლული საქონლის ხორცს რიტუალის მონაწილენი იყოფდნენ. ის სახლში მიჰქონდათ და ოჯახის ყოველ წევრს უნაწილებდნენ, თვით ჩვილებსაც კი მოხარშული ხორცის ნაჭერს პირში ჩაუდებდნენ. ახინის ძროხის ტყავს, თავს და ფეხებს მსხვერპლშენიერვის ადგილას დაფლავდნენ.¹

ხან-გირეის მიხედვით, ეს ჩვეულება სათავეს შემდეგი მოვლენიდან იღებს: ერთხელ, ახინის წმინდა ტყის მიმდებარე სოფლებს, ურიცხვი მტერი შემოესია. მომხდურმა მრავალი ტყვე წაიყვანა და დასასვენებლად აუშის მთაზე დაბანაკდა. ნადავლით გახარებულებმა ცეკვა-სიმღერა დაიწყეს, თან ტყვეებსაც იძულებით აცეკვებდნენ. ერთ-ერთმა ტყვედ ჩავარდნილმა, ფეხძიმე ქალმა ახინს სთხოვა დახმარება. ღმრთის სახელის ხსენებაზე დამფრთხალი თავდამსხმელები უგზო-უკვლოდ გაქრნენ. ერთმა მათგანმა, ცსბეს გვარიდან, სასონარკვეთილად შეჰყვირა: „ო ახინ! თუ სახლში დამაბრუნებ, ყოველ მესამე წელს შენს წმინდა ტყეში საქონელს მოვიყვან მსხვერპლად შესაწირად“.² ის გადარჩა. ახინმა მიიღო მისი ვედრება, რასაც ადასტურებს ის გარემოება, რომ უბიხთა და ჩერქეზთა წარმოდგენით, ამიერიდან ძროხა თვით მიემართებოდა ახინის წმინდა ტყისაკენ.

ხან-გირეის მიერ დაფიქსირებულ გადმოცემაში ჩანს, რომ ახინს ამ ფაქტამდეც მიაგებდნენ პატივს, მაგრამ ამის შემდეგ მისდამი თაყვანისცემა კიდევ უფრო გაიზარდა.

ახინთან დაკავშირებული იგივე რიტუალი აღწერილი აქვს ხან-გირეის თანამედროვე ლ. ლიულესაც ნაშრომში „ჩერქეზთა სარწმუნოება, რელიგიური წეს-ჩვეულებები და ცრუმორწმუნეობა“, თუმცა მას უფრო ნაკლები ცნობები გააჩნია აღნიშნული წარმართული ღმერთის შესახებ. ამ ორი ავტორის ცნობებს შორის ის აშკარა სხვაობებია, რომ:

I – ლ. ლიულეს ნაშრომში ახინი ჩერქეზული წარმართული პანთეონის ერთ-ერთი ღმერთია, ხოლო ხან-გირეით იგივე ღმერთი წარმოშობით არა ჩერქეზული, არამედ უბიხურია, თანაც საკმაოდ მნიშვნელოვანი;

II – ლ. ლიულეს თანახმად, ახინი მესაქონლეობის ღმერთია, ხან-გირეით კი იგივე ღმერთი ხალხის მფარველადაც გვევლინება;

¹ Хан-Гирей. Черкесские предания, გვ. 114.

² Хан-Гирей. Черкесские предания, გვ. 115.

III – ლ. ლიულეს არა აქვს აღნიშნული, რომ ახინთან დაკავშირებული მთავარი რიტუალი უბიხეთში, მდინარე შახეს სათავეებში მდებარე წმინდა ტყეში სრულდებოდა;

IV – ჯოგის პატრონის გვარი ხან-გირეისთან არის ცსბე, რომელსაც ლიულესთან თჰახუახო ეწოდება, რაც ჩერქეზულიდან განმარტებული აქვს, როგორც *ღმრთის მწყემსი*;

V – ლ. ლიულეს აღნიშნული აქვს, რომ მთიელთა წარმოდგენით ახინს გაორებულ ჩლიქიანი ფეხები ჰქონდა და მას ბერძნული მითოლოგიის პანს ადარებს.¹

ახინის კულტთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანი გადმოცემები აქვთ დაფიქსირებული ს. ჯანაშიას, ლ. ლავროვს, კ. მერეტუკოვს და სხვა მკვლევარებს.

1929 წელს ადილეს ავტონომიურ ოლქში მოგზაურობისას ს. ჯანაშიამ ადგილობრივი ჩერქეზისგან შემდეგი მასალა ჩაინერა – „ახინ, ასეთი კაცი ცხოვრობდა ვარდანას (უბიხები) ქვეყანაში. ყოველ წელს ის ნიშნავდა მსხვერპლს (უმეტესად ძროხას), რომელიც დანიშნულ დროს და ადგილას თავისით მოდიოდა. სამსხვერპლო პირუტყვი იქ დახვდებოდა ხალხს და დაჰკლავდნენ მას. ესლაც ამბობენ ახინეჩამ ისეთ ძროხაზე, რომელიც თავისით სადმე მივა“.²

უბიხებისგან და შავიზღვისპირეთში მცხოვრები ჩერქეზებისგან განსხვავებით, ჩრდილო-კავკასიელ მაჰმადიან ჩერქეზებში, ბუნებრივია გადმოცემები წარმართული ღმერთების შესახებ გაცილებით სუსტად იქნებოდა შემორჩენილი, ამიტომ არც არის გასაკვირი, რომ ს. ჯანაშიას მიერ ჩანერილ გადმოცემაში ახინი მოხსენიებულია ადამიანად და არა ღმერთად.³ მნიშვნელოვანია მხოლოდ ის, რომ ახინი ჩრდილო-კავკასიელი ჩერქეზის წარმოდგენით უბიხებთან არის დაკავშირებული.

1930 წელს ლ. ლავროვმა შავიზღვისპირა ჩერქეზებში (მაფსულებში) წარმოებული ეთნოგრაფიული კვლევა-ძიებისას ჩაინერა ლეგენდა, რომელშიც ახინთან დაკავშირებით ასევე უბიხეთი, კერძოდ, მდინარე შახეს ხეობა ფიგურირებს: „წარსულში შავიზღვისპირეთში, სადაც ერთმანეთს ერთვიან მდინარეები ტუაფსე და ნიფქა, მთებში ცხოვრობდა კაცი, რომელსაც ულამაზესი ქალიშვილი ჰყავდა. მას ბევრი მთხოვნელი გამოუჩნდა, მაგრამ მამამ სახალხოდ განაცხადა, რომ ქალიშვილს იმას მიათხოვებდა, ვინც ტუაფსეს ხეობაში მთიდან მთაზე გადახტებოდა. მრავალმა ვაჟკაცმა ამაოდ სცადა დავალების შესრულება. ამ დროს გამოჩნდა ერთი ბუმბერაზი, სახელად ახინ, რომელმაც თავისი კომბლის

¹ **Л. Люлье.** Веравания, Религиозные обряды и предразсудки у черкес, – *Записки Кавказского отдела императорского русского географического общества*. Кн. 5, Тифлис, 1862, გვ. 124.

² **ს. ჯანაშია.** ექსპედიცია ადილეს ავტონომიურ ოლქში, – წგნ.: **ს. ჯანაშია.** შრომები. ტ. IV, თბ., 1968, გვ.72.

³ **ს. ჯანაშია.** ექსპედიცია ადილეს ავტონომიურ ოლქში, გვ.74.

მეშვეობით შეძლო დავალების შესრულება. მისი რკინისთავიანი კომბალი სიგრძით ასი საყენი იყო და მუდამ თან ატარებდა. ახინი ავიდა მთაზე, დაეყრდნო ამ კომბალს და ხეობის მეორე მხარეს გადახტა. მამას შეეშინდა ტყიური ბუმბერაზის, მაგრამ ქალიშვილს ის მოეწონა და ცოლად გაჰყვა. გავიდან ხანი, ახინმა გადაწყვიტა სტუმრებოდა სიმამრს. მან რომ ეს გაიგო, შეშინებული, მთელი თავისი ოჯახითა და ავლა-დიდებით, ზღვის სანაპიროს გაყოლებით სამხრეთისაკენ გაიქცა და მდინარე შახეს შესართავთან გაჩერდა. ახინიც მთელი თავისი ჯოგით მის კვალს დაადგა და შახეს ხეობაში მივიდა. მისმა ჯოგმა მთელი არემარე დაფარა. ახინმა ვერ შეამჩნია ახლოს მყოფი სიმამრი. მან ერთხელ თავის ქალიშვილს ჰკითხა, თუ როდის დაიძინებდა ახინი. მას ხომ მთელი კვირა ეღვიძა, სამაგიეროდ მომდევნო კვირას ეძინა. მძინარე ახინს სიმამრმა კომბალი რამდენიმე ადგილას გადაუხერხა. როდესაც ახინმა კვლავ კომბლით სცადა ხეობას გადავლებოდა, კომბალი გადატყდა. ახინი მდინარე შახეში ჩაიძირა და დაიღუპა. არავინ იცის ახინის სიკვდილის შემდეგ თუ სად გაქრა მისი ურიცხვი ჯოგი“.¹

იმავე შაფსულებში ლ. ლავროვის მიერ ჩანერილი ლეგენდა, რომელშიც აღწერილია შახეს ხეობაში, ახინის წმინდა ტყეში შესრულებული რიტუალი, ხან-გირეის მიერ ჩანერილი გადმოცემის ანალოგიურია, მხოლოდ გაცილებით მცირე მოცულობის. აქვე მკვლევარი იხსენიებს ლ. ლიულეს ცნობას, რომ „ახინს ადიღთა წარმოდგენით გაორებულ ჩლიქიანი ფეხები ჰქონდა“ და ვარაუდობს, „როგორც ჩანს, მესაქონლეობის ღმერთს თავდაპირველად ზოომორფული სახე ჰქონდა“.²

ხან-გირეის მსგავსად, ლ. ლავროვსაც აქვს ჩანერილი კიდევ ერთი გადმოცემა, სადაც მოთხრობილია, თუ როგორ სჯის ახინი ავადმყოფობით მოძალადეებს, რომლებიც ყველანი იღუპებიან გარდა ერთისა, ვინაიდან მან ახინს პირობა მისცა, რომ ყოველ წელს მსხვერპლად საქონელს შესწირავდა.³

აღსანიშნავია, რომ ისტორიული უბიხეთის მიწა-წყალზე სახელწოდება „ახინ“ მრავალ ტოპონიმს უდევს საფუძვლად. მაგ: სოჭიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობს ახინის მთა, მდინარე შახეს ხეობაში – ახინის გამოქვაბული. ამავე მდინარის ხეობაში ახინის სახელთან დაკავშირებული მრავალი წმინდა ტყე არის ცნობილი. ერთ-ერთ ბილიკს მდ. შახეს შესართავიდან მის სათავეებამდის ახინის საქონლის გზა ეწოდება.

მდინარე შახეს ხეობაში ცნობილია აგრეთვე სოფელი სახელწოდებით „ახინე ტამ“, რაც ახინის წმინდა ადგილს ნიშნავს. ამავე სოფლის სახელწოდებასთან შემდეგი საინტერესო ლეგენდა არის დაკავშირებული

¹ **ლ. ი. ლავროვ.** Доисламские верования адыгейцев и кабардинцев, – *Труды института этнографии им. Н.Н. Миклухо-Маклая*. Новая серия. Т. 51, М., 1959, გვ. 211.

² **ლ. ი. ლავროვ.** Доисламские верования адыгейцев и кабардинцев, გვ. 212.

³ **ლ. ი. ლავროვ.** Доисламские верования адыгейцев и кабардинцев, გვ. 212.

ლი: „შორეულ წარსულში მის ქაობიან ადგილას ბინადრობდა ურჩხული, რომელიც დროდადრო მეზობელ აულებს ანიოკებდა. მასთან ბრძოლაში მრავალი ვაჟკაცი დაიღუპა. ყოველივე ეს შეიტყო მამაცმა მეომარმა ახინმა, რომელიც შორს, მთებში ცხოვრობდა. მან თავისი ჯოგიდან ერთი ძროხა წამოიყვანა და ქაობთან ახლოს მდგარ ხესთან დააბა, თვითონ კი ურჩხულს ჩაუსაფრდა. მალე ურჩხულიც მოფრინდა. როგორც კი ძროხა დაინახა, მისი მოხრჩობა დაიწყო. ამ დროს ახინიც გამოვიდა საფრიდან და ურჩხული აკუნა, თუმცა თვითონაც სასიკვდილოდ დაჭრილი, დაიღუპა. მადლიერმა ხალხმა, მათთვის თავგანწირული ვაჟკაცის პატივსაცემად, ამ ადგილს, სადაც შემდეგში აული გაშენდა, ახინის სახელი უწოდა“.¹

მუჰაჯირ უბიხთა შთამომავლებში ჩანერილი ერთ-ერთი ლეგენდის თანახმად, ახინი უბიხების წინაპარი იყო. ამ გადმოცემის მოკლე შინაარსი ასეთია: მესაქონლეობის ღმერთს, ახინს ჰყავდა ულამაზესი მეუღლე. მტერმა ეშმაკობით მოახერხა ახინის განადგურება და მისი ფეხძიმე მეუღლის გატაცება. ახინის ერთგულმა მსახურებმა შეძლეს ჩვილის გადარჩენა. ბავშვი გაიზარდა, ნამდვილი ჯიგიტი გახდა და მოახერხა დედის გათავისუფლება. სწორედ მისი შთამომავლები არიან უბიხები.²

აღსანიშნავია, რომ ახინს განსაკუთრებულად სცემდნენ თავყვანს უბიხთა მეზობლად მცხოვრები მთიელი ჩერქეზებიც, კერძოდ, აბაძეხები და ის უზენაეს ღმერთად მიაჩნდათ. მის პატივსაცემად იკრიბებოდნენ წმინდა მუხნარში, სადაც მას მსხვერპლად სწირავდნენ საქონელს. უხუცესები ახინს ევედრებოდნენ, რომ დაეცვა ხალხი ყოველგვარი უბედურებისგან. ერთ-ერთი აბაზეხური გადმოცემის თანახმად, მათი წინაპრები ჩრდილოეთ კავკასიაში გადავიდნენ შახეს ხეობიდან, სადაც ახინს მრავალჯერ გამოუგზავნია მათთვის წმინდა საქონელი.³

ამრიგად, უბიხეთში მესაქონლეობის დიდმა მნიშვნელობამ განაპირობა მესაქონლეობის მფარველი ღმერთის – ახინის კულტის განვითარება. იგივე ახინი უბიხებში მიჩნეული იყო კეთილ საწყისად, ადამიანის მფარველად. გარდა ამისა, უბიხებს ახინი თავიანთ წინაპრად მიაჩნდათ. ყოველივე ამის გამო, უბიხურ წარმართულ პანთეონში, ჩერქეზულისგან განსხვავებით, ახინს განსაკუთრებული ადგილი ეკავა.

¹ **К. Х. Меретуков.** Адыгейский топонимический словарь. М., 1990, გვ. 30, 32.

² **Л. И. Лавров.** Убыхи. Историко-этнографическая монография, გვ. 89.

³ **А. Н. Дьячков-Тарасов.** Абадзехи, – *Записки Кавказского отдела императорского русского географического общества.* Кн. 12. Вып. 1. Тифлис, 1902, გვ. 24.

KOBA OKUJAVA¹

CULT OF AKHEN IN UBYKHS

Ubykhs were close relatives of Cherkezians and Abazas. They lived on the territory of modern Sochi., After conquering of the Caucasus, Russian Empire forced Ubykhs out from their land and resettled them along with other mountain inhabitants to Ottoman Empire in 1864.

In XIX century Ubykhs were officially Muslims, but mostly they were heathens. Very special place had Akhen in their heathen pantheon. Ubykhs considered it to be their predecessor. The same God was patron also of humans. Besides, Akhen was considered to be the God of cattle-breeding. In honor of Akhen, the main ritual was held in October in one of the holy forests located at the sources of the river Shakhe of Ubykhia, the feast took place every third year.

In historical Ubykhia there are known many toponyms, which had as root the name Akhen (the Akhen mountain, village Akhen, Akhen cave, Holy Akhen forest...), which also points out to the special meaning of Akhen in Ubykh heathen religion.

---

¹ *Koba Okujava* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ზურაბ პაპასქირი¹

გურანდუხტ დედოფლის როლის შეფასებისათვის
ბაგრატიანულ მოქრობაში

XI ს. ანონიმი ისტორიკოსის „მატიანე ქართლისაჲდ“ წოდებული „ქართლის ცხოვრების“ ქრონიკაში – იქ სადაც მემატინანე მოგვითხრობს დავით კურაპალატის მოთხოვნით კახელების მიერ დატყვევებული ბაგრატ უფლისწულისა და მისი დედ-მამის განთავისუფლების შესახებ – გვხვდება ერთი შეხედვით მეტად უცნაური ცნობა: „მას ჟამსა ეპყრა უფლისციხე და ქართლი გურანდუხტ დედოფალსა“.² აღნიშნულ ცნობაში გადმოცემული ფაქტის უცნაურობა იმაში მდგომარეობს, რომ იმავე მატინანეში დაფიქსირებული მოვლენათა მსვლელობის ლოგიკით, რაც საყოველთაოდაა გაზიარებული თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში იმჟამად ქართლის მმართველი უნდა ყოფილიყო არა გურანდუხტ დედოფალი, არამედ მისი ვაჟი ბაგრატი. არავითარი კონკრეტული მითითება იმის თაობაზე, თითქოს მომხდარიყო 775 წელს ქართლის ერისთავის იოანე მარუშის ძის ინიციატივითა და იმიერტაოს ძლევამოსილი ხელმწიფის დავით III დიდი კურაპალატის უშუალო ჩარევით განხორციელებული აქტის – ბაგრატ უფლისწულის ქართლის მმართველად დასმის – ერთგვარი რევიზია და ამჯერად ეს პოზიცია თვით გურანდუხტ დედოფალს დაეკავებინოს, წყაროში არ მოგვეპოვება.

აქედან გამომდინარე, ან ეს ცნობაა უადგილოდ ჩასმული მატინანეში და ის ასახავს ბაგრატ უფლისწულის დასავლეთ საქართველოში გამეფების (978 წ.) შემდგომ შექმნილ კონიუნქტურას, როდესაც, შესაძლებელია, ბაგრატ „აფხაზთა“ მეფემ შიდა ქართლი – ქუთაისის ტახტის „სამეფისნაცვლო“ – სამართავად დედამისს, „აფხაზთა“ სამეფო სახლის ლეგიტიმურ წარმომადგენელს, გიორგი II „აფხაზთა“ მეფის ასულს – გურანდუხტს ჩააბარა; ან არადა ამ ცნობის უკან იმალება რაღაც საიდ-

¹ ზურაბ პაპასქირი – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² მატინანე ქართლისა. – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I. თბ., 1955, გვ. 275.

უმლო, რომლის ახსნასაც ბოლო დრომდე გაურბოდნენ ისტორიკოსები და რომელიც პრინციპულად ცვლის ერთიანი ქართული სახელმწიფოს წარმოქმნის პროცესის მსვლელობის აქამდე მიღებულ სქემას.

ჯერ კიდევ 1990 წელს გამოქვეყნებულ მონოგრაფიაში ჩვენ შევეცადეთ ნათელი მოგვეფინა ამ საიდუმლოსათვის და გამოგვეთქვა მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ამ შემთხვევაში საქმე უნდა გვექონდეს 975 წელს მიღებული გადაწყვეტილების – ბაგრატ უფლისწულის ქართლის მმართველად გამოცხადების – გადასინჯვასთან. ჩვენი ვარაუდით, ქუთაისის ტახტის მიმართ სეპარატისტულად განწყობილი შიდა ქართლის აზნაურთა და მათი მოკავშირის კახეთის ქორეპისკოპოსის გამომწვევმა სამხედრო დემარშმა, რომლის შედეგადაც მათ მოახერხეს უფლისციხის დალაშქვრა და ბაგრატ უფლისწულისა და მისი დედ-მამის შეპყრობა, მიზანს ნაწილობრივ მაინც მიაღწია. მართალია, დავით კურაპალატმა შეძლო დატყვევებულთა გამოხსნა, მაგრამ, როგორც ჩანს, იმიერტაოს ძლევამოსილმა მმართველმა სტატუსქვოს აღდგენა – ბაგრატის ხელისუფლების აღდგენა ქართლში ვერ მოახერხა. დავით კურაპალატს, შესაძლებელია, ერთგვარ დათმობაზე წასვლა მოუხდა ქართლის აზნაურებისა და მათი კახელი მფარველების მიმართ და იძულებული გახდა ქართლის მმართველად დაეტოვებინა არა უფლისწული ბაგრატ, არამედ მისი დედა „აფხაზთა“ სამეფო სახლის ლეგიტიმური წარმომადგენელი გურანდუხტი.¹

ეს თვალსაზრისი, თუ არ ჩავთვლით აკად. როინ მეტრეველის გამოხმაურებას, რომელმაც ჯერ კიდევ 1991 წელს, ჩვენი სადისერტაციო ნაშრომის² შეფასებისას (ოფიციალური ოპონენტის რანგში) ეჭვი შეიტანა 975 წ. ახლო ხანების მოვლენების ამგვარ გააზრებაში,³ ბოლო დრომდე, ფაქტობრივად, შეუმჩნეველი რჩებოდა სპეციალისტებისთვისაც კი. ასე მაგალითად, საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების შესახებ გა-

¹ **ზ. პაპასქირი.** ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს წარმოქმნა და საქართველოს საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობის ზოგიერთი საკითხი. თბ., 1990, გვ. 67-71.

² **З. В. Папаскири.** Международное положение средневековой Грузии (70-е годы X – 80-е годы XI вв.). – Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук в форме научного доклада. Тб., 1991

³ აკად. რ. მეტრეველმა ძნელად დასაჯერებლად მიიჩნია გურანდუხტის კავშირი შიდა ქართლის სეპარატისტულ ძალებთან და ამ ძალების მიერ მისი ქართლის მმართველად დასმა, თუმცა არც ის გამორიცხა, რომ „სეპარატისტულად განწყობილ ქართლის აზნაურებს გურანდუხტი ერჩიათ მმართველად, ვიდრე ბაგრატი“, ვინაიდან „ქალის მმართველობის ქვეშ უფრო კარგად გრძნობდნენ თავს“ (იხ.: **რ. მეტრეველი.** რეცენზია ზურაბ ვალერიანის ძე პაპასქირის სადისერტაციო ნაშრომზე „შუა საუკუნეების საქართველო საერთაშორისო არენაზე“. – წგნ.: ზურაბ პაპასქირი – 60. ჟამთააღმწერელობა ქეშმარიტის მეტყუელება არს. თბ., 2010-2013, გვ. 81-82). სამწუხაროდ, აკად. რ. მეტრეველის ეს გამოხმაურება, მხოლოდ ახლახან გამოქვეყნდა, რის გამოც მეცნიერის დასკვნა ამ საკითხზე სპეციალისტების ფართო წრისათვის აქამდე ხელმისაწვდომი არ იყო.

მოქვეყნებულ მონოგრაფიაში, გურამ გაბუნია, საკმაოდ დაწვრილებით მსჯელობს რა 975 წლის მოვლენებზე,¹ სრულიად უკომენტაროდ ტოვებს „მატიანე ქართლისაჲს“ ზემოთმოყვანილ პასაჟს.² ასევე არ ამახვილებს ყურადღებას „მატიანე ქართლისაჲს“ მასზე გიორგი მჭედლიძეც, თუმცა ეს უკანასკნელი, ასე თუ ისე, მაინც აფიქსირებს თავის დამოკიდებულებას გურანდუხტ დედოფლის მოღვაწეობასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ფაქტის ჩვენეული ხედვისადმი.³

ბოლო ხანს ამგვარი „გულგრილი“ დამოკიდებულება ერთგვარად შეიცვალა. ასე მაგალითად, აკად. მარიამ ლორთქიფანიძე ამ რამდენიმე წლის წინ გამოქვეყნებულ ნაშრომში კონკრეტულად შეეხო „მატიანის“ აღნიშნულ ფრაგმენტს. მეცნიერმა თითქოს არ გამოორიცხა „ამ საკმაოდ უცნაური ცნობის სხვაგვარად ახსნის შესაძლებლობა“ და, ჩვენის აზრით, სავსებით სწორად შენიშნა, „რომ კახეთის და ქართლის აზნაურთა მოთხოვნით დავით კურაპალატი იძულებული შეიქნა, გაეწვია ბაგრატ უფლისწული და შიდა ქართლის გამგებლობა მისი დედის – გურანდუხტისათვის ჩაებარებინა“, თუმცა, საბოლოო ჯამში, ეს მაინც საეჭვოდ მიიჩნია.⁴ გურანდუხტ დედოფლის „უფლისციხის მპყრობელად“ გამოცხადების ფაქტზე (ადრე დავით კურაპალატის მიერ ბაგრატ უფლისწულის „თანაგამგებლად“ დანიშნული გურგენის ნაცვლად) ამახვილებს ყურადღებას მ. ლორთქიფანიძე ახლახან გამოცემული საქართველოს ისტორიის ოთხტომეულის შესაბამის მონაკვეთშიც და ამას ხსნის იმით, რომ „ბაგრატის წინააღმდეგ რალაც ძალები“ მოქმედებდნენ და ამიტომაც ჩქარობდნენ მის გამეფებას დასავლეთ საქართველოში.⁵ მეცნიერი, სამწუხაროდ, არ აკონკრეტებს, თუ ვინ არიან ეს ძალები, რომლებიც „ბაგრატის წინააღმდეგ“ გამოდიან, მაგრამ ლოგიკურად უნდა ვივარაუდოთ, რომ მას მხედველობაში შიდა ქართლის აზნაურობა ჰყავს მხედველობაში.

¹ **გ. გაბუნია.** საქართველო X საუკუნის ბოლო მეოთხედსა და XI საუკუნის დასაწყისში. ქუთაისი, 1997, გვ. 75-80.

² იგივე მეორდება გ. გაბუნიას სადოქტორო დისერტაციაში. ამის შესახებ იხ.: **ზ. პაპასქირი.** ნაშრომი საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების საკითხებზე. რეცენზია გურამ გაბუნიას სადოქტორო დისერტაციაზე: „საქართველო X საუკუნის ბოლო მეოთხედსა და XI ს. დასაწყისში (საქართველოს სახელმწიფოებრივი გაერთიანების პრობლემური საკითხები)“. სპეციალობა 07.00.01 – საქართველოს ისტორია, 2002. – საისტორიო ძიებანი. ნელინდეული. VI. ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აფხაზეთის ორგანიზაცია. თბ., 2003, გვ. 320 (ელ. ვერსია: <http://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani2003>). იგივე პუბლიკაცია იხ.: **ზ. პაპასქირი.** და აღმოცისკრდა საქართველო – ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე. თბ., 2009, გვ. 490-508, ელ. ვერსია: <http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/29982/4/NikopsiidanDarubandamde.pdf>.

³ **გ. მჭედლიძე.** ბაგრატ მესამის საქართველო. ქუთაისი, 1996, გვ. 461.

⁴ **მ. ლორთქიფანიძე.** მეფე ბაგრატ მესამე. ქუთაისი, 2002, გვ. 29-30.

⁵ **მ. ლორთქიფანიძე.** ქართული მონარქიის შექმნა. – საქართველოს ისტორია. 4 ტომად. ტ. II: საქართველო IV საუკუნიდან XIII საუკუნემდე. თბ., 2012, გვ. 244.

975 წელს ბაგრატ უფლისწულის შიდა ქართლის მმართველად გამოცხადების პერიპეტივებსა, შიდა ქართლის კრიზისზე 975-982 წლებში და გურანდუხტ დედოფლის როლზე ამ მოვლენებში საგანგებო მსჯელობა აქვს ჯაბა სამუშიას ბაგრატ III-ისადმი მიძღვნილ უაღრესად საინტერესო მონოგრაფიაში.¹ მეცნიერი ასევე უცნაურად მიიჩნევს „მატიანე ქართლისაჲს“ ცნობას უფლისციხისა და ქართლის გურანდუხტის „მპყრობელობასთან“ დაკავშირებით და სავსებით მართებულად ამახვილებს ყურადღებას ამ უკანასკნელის „გასხვავებულ“ (გურგენისაგან) სტატუსზე. ჯ. სამუშიას განმარტებით, გურგენი „შიდა ქართლს და შესაბამისად უფლისციხეს მართავდა თავისი შვილის – ბაგრატის მიერ მონიჭებული უფლებით, მაშინ როცა გურანდუხტი ამ რეგიონის ლეგიტიმური მემკვიდრე იყო“.²

ეს ყველაფერი, რასაკვირველია, ასეა, თუმცა ისიც ფაქტია, რომ გურგენი „შიდა ქართლს და ... უფლისციხეს მართავდა“ არა „ბაგრატის მიერ მონიჭებული უფლებით“ (ეს უფლება გურგენს დავით III კურაპალატმა მიანიჭა) არამედ მისი სახელით – ეს კი სხვადასხვა რამაა. მაგრამ ეს არაა მთავარი. ამ შემთხვევაში ჩვენს გაკვირვებას იწვევს ის, რომ ისეთი დაკვირვებული მკვლევარი, როგორც ჯ. სამუშიაა, რატომღაც არც კი შეეცადა აეხსნა, თუ ვის და რატომ დასჭირდა გურგენის „შეცვლა“ უფრო „ლეგიტიმური“ მმართველით. ასევე გაუგებარია, რატომ აუარა გვერდი მეცნიერმა ამასთან დაკავშირებით ჩვენს კომენტარებს, რომელთაც ის უეჭველად კარგად იცნობს (ამაზე მეტყველებს თუნდაც მის წიგნში მოყვანილი ცალკეული პასაჟები ჩვენი მონოგრაფიიდან).³ დამაჯერებელი არ არის ჯ. სამუშიას მცდელობა კატეგორიულად გამორიცხოს რაიმე წინააღმდეგობა ბაგრატ III-სა და დედამისს შორის 980-981 წლების⁴ კრიზისისას. ყოველი შემთხვევისათვის, ამის ხელალებით მტკიცებისათვის ნამდვილად არაა საკმარისი მხოლოდ ის ფაქტი, რომ „შემდგომ პერიოდში... დედა-შვილს შორის ყოველთვის ჰარმონიული ურთიერთობა“ იყო.⁵

ყოველივე ამაზე ჩვენ მაინცდამაინც არ გავამახვილებდით ყურადღებას და არ წამოვწვედით წინა პლანზე XI ს. 70-80-იანი წლების პოლიტიკურ პროცესებში გურანდუხტ დედოფლის მონაწილეობის თემას, რომ არა სულ უფრო მზარდი მისწრაფება გამოიყვანონ ბაგრატ უფლისწულის დედა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნის მთავარ იდეურ სულისჩამდგმელად და ბურჯად, რომელიც თითქოს ყოველთვის გვერდში

¹ ჯ. სამუშია. ბაგრატ III. თბ., 2012, გვ. 24-71.

² ჯ. სამუშია. ბაგრატ III, გვ. 38.

³ ჯ. სამუშია. ბაგრატ III, გვ. 42-43.

⁴ ბაგრატ III-ის ქართლში გადმოსვლას და ადგილობრივ დიდაზნაურთა სეპარატისტული ამბოხის ჩახშობას ჯ. სამუშია სწორედ 980-981 წლებით ათარილებს (ჯ. სამუშია. ბაგრატ III, გვ. 60), თუმცა ჩვენ უფრო მართებულად მიგვაჩნია ამ მოვლენის ზ. ალექსიძისეული დათარილება (იხ.: ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის სომხური წარწერები. თბ., 1978, გვ. 56)

⁵ ჯ. სამუშია. ბაგრატ III, გვ. 70.

ედგა თავის გვირგვინოსან ვაჟიშვილს გამაერთიანებელ მოძრაობაში – ჯ. სამუშიას მიერ დახატული იდილიური სურათი ბაგრატისა და დედა-მისის ურთიერთობებისა ამის ერთ-ერთი მაგალითია.

გარდა იმისა, რომ დასკვნა გურანდუხტ დედოფლის განსაკუთრებული როლის შესახებ გამაერთიანებელ მოძრაობაში ასე ხელაღებით გასაზიარებელი არაა და მას უფრო საფუძვლიანი არგუმენტაცია სჭირდება (და არა მხოლოდ ზოგადი კონსტატაცია იმისა, რომ „შემდგომ პერიოდში... დედა-შვილს შორის ყოველთვის ჰარმონიული ურთიერთობა“ იყო), გასათვალისწინებელია კიდევ ერთი გარემოება – ცალკეული აფხაზი მკვლევრები გურანდუხტ დედოფლის პიროვნების ამგვარ „განდიდებას“ იყენებენ საქართველო-აფხაზეთის ისტორიის სეპარატისტულის ხედვის „გასამყარებლად“. ისინი ხაზს უსვამენ რა ბაგრატ III-ის დედის „აფხაზურ“ ეთნიკურ (თანამედროვე გაგებით) წარმომავლობას, ყოველნაირად ცდილობენ გამოიყვანონ ის „აფხაზთა“ სამეფოს (მათი მტკიცებით – საკუთრივ აფხაზური ნაციონალური სახელმწიფოს) მიერ „მეზობელი“ საქართველოს ტერიტორიების „დაპყრობის“ მთავარ „იდეოლოგიად“ და მეზირახტრედ. აი რას წერენ, მაგალითად, გურანდუხტ დედოფლის ღვანლზე ამ მიმართულებით „აფხაზეთის ისტორიის“ ე.წ. „სასკოლო სახელმძღვანელოს“ ავტორები «... За три года его (იგულისხმება „აფხაზთა“ მეფე თეოდოსი „უსინათლო“ – ზ.პ.) правления «разорилась страна и изменились система и порядок управления, учреждённые первыми царями»... И вот тогда в политическую игру вмешалась **сестра Феодосия, Гурандухт, дочь выдающего абхазского царя Георгия II. Эта умная и волевая женщина, по инициативе абхазского двора и верных ему феодалов, впервые становится правительницей Картли. Затем она сыграла важную роль в становлении «царства абхазов и картлийцев».** Так, на золотой напестольной Бедийской чаше имя **Гурандухт из царского рода Леонидов** фигурирует рядом с именем сына Баграта... Словом, Баграт унаследовал престол **по абхазской материнской линии**, что и хотел подчеркнуть в составленном им самим «Диване абхазских царей». Всё это способствовало мирному переходу власти от одной царской династии к другой. В результате **Картли присоединился к Абхазскому царству** безболезненно, так как Баграт III «являлся наследником Абхазии и Картли».¹

¹ **О. Х. Бгажба, С. З. Лакоба.** История Абхазии. *С древнейших времён до наших дней.* 10-11 классы. Учебник для общеобразовательных учебных учреждений. Сухуми, 2006, გვ. 147 (ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.). ამის შესახებ და „აფხაზეთის ისტორიის“ ე.წ. „სასკოლო სახელმძღვანელოში“ გადმოფრქვეულ სხვა „სიბრძნეებზე“ დანვრილ. იხ.: **ზ. პაპასკირი.** ცრუ ისტორია. რეცენზია ოლეგ ბლაჟბას და სტანისლავ ლაკობას „აფხაზეთის ისტორიის“ სახელმძღვანელოზე. – *შრომათა კრებული.* აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სერია. ტ. 2. თბ., 2010, გვ. 18-48. ელექტრონ. ვერსია: <http://iberiana.wordpress.com/afxazeti/papaskiri-recenzia/>; **З. Папаскири.** Так не пишется история. *Некоторые*

კიდევ უფრო შორს მიდის დ. ჩაჩხალია, ისტორიის „მოყვარული“ და თავისი ანტიქართული განწყობილებებით ცნობილი აფხაზი პოეტი, რომელიც ასევე იძლევა გურანდუხტ დედოფლის, როგორც მასშტაბური პოლიტიკოსის მეტად შთამბეჭდავ დახასიათებას: «Дочь Георгия II, сестра царей Абхазских – Леона III, Дмитрия III и Феодосия III (Слепого). Очевидно еще в 963-964 годах, когда едва родился сын ее Баграт, сын тайского царя Гургена, Гурандухт беспокоилась о будущем его воцарении на абхазском престоле. ... В правление своего брата Леона III Гурандухт оказала своему брату услугу в подчинении Джавахети, способствовала назначению в эту область наместником Звиада Марушидзе, сын или близкий родственник которого Иванэ Марушиани позже будет хлопотать о введении во власть её сына Баграта. Знаменательно, что в храме Кумурдо, построенном едва ли не в честь утверждения Леона III в Джавахети и рождения Баграта – выбиты изображения царя Леона Абхазского, сестры его – царицы тайской Гурандухт, наместницы абхазского царя в Картли и ее сына – младенца Баграта, будущего преемника абхазских царей... Гурандухт была соправительницей своему несовершеннолетнему сыну. Но это, в частности, указывает их совместная надпись на золотой чаше, подаренной Бедийскому собору, построенному в честь воцарения Баграта в Абхазии. Храм был освящен во славу Царицы Небесной – Марии, в благодарность матери, царице земной – Гурандухт».¹

ერთი სიტყვით, აფხაზი ისტორიკოსების მხრიდან საქმე გვაქვს საქართველოს ისტორიის სერიოზულ გაყალბებასთან, რომლის პროვოცირებას უნებლიედ სწორედ თვალსაზრისი – თითქოს გურანდუხტ დედოფალი ყოფილიყო ბაგრატ III-ის ცენტრალიზატორული პოლიტიკის მთავარი სულისჩამდგმელი – უწყობს ხელს. ამიტომაც ჩავთვალეთ საჭიროდ მოვბრუნებოდით მეოთხედი საუკუნის წინ წამოჭრილ პრობლემას და კიდევ ერთხელ მოგვეყვანა ის არგუმენტები, რომლებიც ამჟამად მიუთითებენ, რომ გამაერთიანებელი მოძრაობის ტრადიციული სურათი მთლად უალტერნატივო არ არის. აქვე გვინდა გავაკეთოთ ერთი განმარტება: ჩვენ სულაც არ ვართ მონადინებული, რადაც არ უნდა დაგვიჯდეს, ვეძიოთ წინააღმდეგობანი გურანდუხტ დედოფალსა და მის გვირგვინოსან ვაჟიშვილს შორის მხოლოდ იმის გამო, რომ ამით, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სპეკულირებენ ჩვენი აფხაზი ოპონენტები. მაგრამ რა ვუყოთ იმას, რომ X ს. 70-იანი წლების მიწურულისა და 80-იანი წლების წლების დამდეგის მოვლენების გაშუქებისას „მატიანე ქართლისაჲს“ ავტორისეული ნარატივი (განსაკუთრებით გურანდუხტ დედოფლის ქართლის „მპყრობელობასთან“ დაკავშირებით) ნამდვილად ბადებს გარკვეულ ეჭ-

замечания по поводу т.н. «учебника» «Истории Абхазии» О. Х. Бгажба и С. З. Лакоба. – Кавказ и мир. Международный научный журнал. №8, 2010, გვ. 69-90. – <http://iberiana.wordpress.com/afxazeti/papaskiri-recenzia-ru/>.

¹ **Д. Чачхалиа.** Хроника абхазских царей. Статьи. Заметки. Дополнение. М., 2000. ვლ. ვერსია: http://www.abaza-duney.ru/nobl_xronica.htm (ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.).

ვებს და ამას, როგორც ზემოთ დავინახეთ, პრინციპში, თვით ის მკვლევრებიც (რ. მეტრეველი, მ. ლორთქიფანიძე, ჯ. სამუშია) არ უარყოფენ, რომლებიც გამოირიცხავენ გურანდუხტ დედოფლის კავშირს შიდა ქართლის სეპარატისტულ ძალებთან. მივყვეთ ყოველივეს თანმიდევრულად.

დავინყოთ იმით, რომ გადამწყვეტი ფაქტორი, რომელმაც განაპირობა ბაგრატ უფლისწულის ლეგიტიმური უფლებები როგორც საკუთრივ ქართლზე (შიდა ქართლი), ისე მთლიანად „აფხაზთა“ სამეფოზე, რომლის იურისდიქციაში შედიოდა ეს რეგიონი, ნამდვილად იყო მისი დედის – გურანდუხტ დედოფლის, „აფხაზთა“ მეფის გიორგი II (922-957) ასულის წარმომავლობა და აქ არაფერი მიუღებელი არ არის. ასევე არავითარ ეჭვს არ უნდა ინვევდეს ისიც, რომ X ს. 70-იანი წლებისთვის პატრიოტულად განწყობილ ქართულ პოლიტიკურ წრეებში ზოგადად (და არა მხოლოდ იოანე მარუშის ძის გარემოცვაში) აქტიურად მუშავდებოდა მაინცდამაინც ბაგრატ უფლისწულის (გურგენ ბაგრატიონის ძის, მამის ხაზით პაპამისის ბაგრატ II „რეგენის“ კუთვნილი „ქართულთა“ სამეფო ტახტის მემკვიდრის, რომელსაც დედის ხაზით, ქუთაისის ტახტზე გარკვეული ლეგიტიმური უფლებები გააჩნდა) – სკიპტრის ქვეშ ქართული მიწების გაერთიანებისა და ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნის გეგმა. ამის ნათელი დადასტურებაა თუნდაც ის, რომ სწორედ ბაგრატ უფლისწული იშვილა და თავის ერთადერთ მემკვიდრედ გამოაცხადა იმდროინდელი საქართველოს უდავო ლიდერმა – იმიერტაოს ხელისუფალმა დავით III კურაპალატმა. ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ დავით კურაპალატის მიერ მაინცდამაინც ბაგრატის მიშვილება, რომელსაც ასეთი ვრცელი დინასტიურ-ლეგიტიმური არეალი გააჩნდა, იყო წინასწარ გამიზნული აქტი, რომელიც მიმართული იყო, პირველ რიგში, ტაო-კლარჯეთის, ხოლო შემდგომ სრულიად საქართველოს ერთი ტახტის ქვეშ გაერთიანებისაკენ – ამის უარყოფა ალოგიკურად და უაზრო აკვიატებად მიგვაჩნია.

თავის დროზე ამგვარი მცდელობა (თუმცა წარუმატებელი) ჰქონდა აკად. გ. მელიქიშვილს, რომელმაც დავით კურაპალატი არა თუ ბაგრატ უფლისწულის „აფხაზეთში“ გამეფების და შემდგომ მის გარშემო სხვა ქართული მიწების შემოკრების ინიციატორად და მოთავედ, არამედ, პირიქით, ამგვარი გაერთიანების („აფხაზეთი“+ქართლი+ტაო-კლარჯეთი) პრინციპულ მოწინააღმდეგედ გამოაცხადა.¹ ამასთან დაკავშირებით, ცოტა უცნაურად გვეჩვენება ჯ. სამუშიას რეპლიკაც იმის შესახებ, თითქოს მცდარი იყოს „იმ მეცნიერთა აზრი, ვინც ფიქრობს, რომ 975 წლისთვის დავით კურაპალატი, ივანე მარუშის ძე და სხვა ქართველი მოღ-

¹ გ. მელიქიშვილი. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება და საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების ზოგიერთი საკითხი. თბ., 1973, გვ. 19-24, 195. ამ მცდელობის კრიტიკა იხ.: ზ. პაპასქირი. ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს წარმოქმნა., გვ. 20-26.

ვანები ისხდნენ და ფიქრობდნენ იმაზე, თუ როგორ გაერთიანდებოდა საქართველო“.¹

მეცნიერის ეს დასკვნა მით უფრო ინვეეს გაკვირვებას, რომ მთელი შემდგომი მისი მსჯელობა გამაერთიანებელ პროცესებზე სრულიად საპირისპიროზე მეტყველებს. კერძოდ, ოდნავ ქვემოთ ჯ. სამუშიას სავსებით სწორი შენიშვნით, „საუბარი იმაზე, რომ **დავით კურაპალატმა** ბაგრატის ქართლში კურთხევის დროს **არ იცოდა ის, რომ ახლო მომავალში ეს უკანასკნელი აფხაზთა² მეფის ტახტს დაეუფლებოდა, არ მიგვაჩნია მართებულად. მთელი ეს გეგმა განხორციელდა იმისათვის, რომ ბაგრატი**

¹ **ჯ. სამუშია.** ბაგრატი III, გვ. 30.

² ჩვენ გაუმართლებლად მიგვაჩნია აფხაზთა მეფის ამ ფორმით (უკომენტაროდ) დაფიქსირება, რადგან გაუთვითცნობიერებელი მკითხველი ამ შემთხვევაში ცნებას – აფხაზთა მეფე – გაიაზრებს, როგორც ეთნიკური აფხაზების მეფეს (როგორც აღიქვამენ ამას არა მხოლოდ სეპარატისტულად განწყობილი აფხაზი ისტორიკოსები, არამედ საქართველოს ისტორიაში ჩაუხედავი უცხოელი მკვლევრებიც). ამიტომ ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში (განსაკუთრებით სამეცნიერო-პოპულარულ გამოცემებში) უნდა შევეცადოთ, საგანგებოდ მივუთითოთ, რომ ცნება აფხაზთა მეფეში იგულისხმება არა საკუთრივ აფხაზები (დღევანდელი გაგებით), არამედ ქართველი პოლიტიკური ლიდერები – „აფხაზთა“ სამეფოდ წოდებული დასავლურ ქართული სახელმწიფოს მმართველები (ამის შესახებ დანვრილ. **3. Папаскири.** «Абхазское царство – грузинское государство. – საისტორიო ძიებანი. წელიწდეული. VIII-IX. თბ., 2006, გვ. 68-106, ელ.-ვერსია: <https://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani2005-2006>; <http://iberiana2.wordpress.com/abkhazia/papaskiri/>. იხ. აგრეთვე: **3. Папаскири.** Абхазия: История без фальсификации. Второе издание, исправленное и дополненное. Тб., 2010, გვ. 26-51. ელექტრონული ვერსია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/29865/1/AbkhazialstoriaBezFalsifikacii.pdf>). აქვე შევნიშნავთ იმასაც, რომ გარკვეული სიფრთხილე გვმართებს ზოგადად გამოთქმა – აფხაზთა მეფის ხმარებისას სხვა კუთხითაც. კერძოდ, არ მიგვაჩნია გამართლებულად ამ სიტყვათა შეთანხმების – „აფხაზთა მეფე“ მთლიანად ბრჭყალებში მოქცევა. თავის დროზე ამგვარი მიდგომა ერთგვარად „დააკანონა“ „ქართულმა საბჭოთა ენციკლოპედიამ“, რომლის შესაბამის ტომში „აფხაზთა“ სამეფოსადმი მიძღვნილი სტატიის (ავტორი: **ზ. ანჩაბაძე**) დასახელება მოცემულია შემდეგნაირად: „აფხაზთა სამეფო“ (იხ.: *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია*. ტ. 2. თბ., 1977, გვ. 32), ანუ ბრჭყალებშია მოქცეული არა სიტყვა – აფხაზთა, არამედ მთლიანად „აფხაზთა სამეფო“, რაც ჩვენი აზრით შეცდომაა. ამით ჩვენ უნებლიედ კითხვის ნიშნის ქვეშ ვაქცევთ ამ დასავლურ-ქართული პოლიტიკური გაერთიანების **სამეფო** სტატუსს. აქ ბრჭყალები სჭირდება სიტყვას – **აფხაზთა**, რადგან ის ამ შემთხვევაში ნიშნავს არა ეთნიკურ აფხაზებს, არამედ მთლიანად დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას (ეს არის ერთგვარი განმარტების ფორმა) და არამც და არამც სიტყვებს – **სამეფო, მეფე**. მართალია, ბოლო დროს თითქოს სწორდება 70-იან წლებში დამკვიდრებული მიდგომა, მაგრამ ცალკეულ პუბლიკაციებში მაინც ვხვდებით ფორმას „აფხაზთა მეფე“ (მაგ. იხ.: **დ. მუსხელიშვილი, მ. სამსონაძე, ა. დაუშვილი.** საქართველოს ისტორია. *უძველესი დროიდან 2009 წლამდე*. თბ., 2012, გვ. 169, 172-178). სწორედ ამითაა გამოწვეული აღნიშნულ თემაზე ჩვენი ყურადღების გამახვილება.

ქუთაისში ჩაყვანათ და ტახტზე დაემტკიცებინათ“.¹

მართლაც რა ფიცი-მტკიცი სჭირდება იმ უცილობელ ჭეშმარიტებას, რომ 975 წელს, როდესაც დავით კურაპალატმა ბაგრატ უფლისწული ქართლის მმართველად დასვა, მას სრულიად ნათლად ჰქონდა წარმოდგენილი თავისი შვილობილის კარიერული წინსვლის პერსპექტივები. განა ამის პირდაპირი დადასტურება არ არის ის ოფიციალური განცხადება, რომლის დეკლარირება მოახდინა იმჟამინდელი საქართველოს აღიარებულმა ლიდერმა ქართლის აზნაურების წინაშე ბაგრატ უფლისწულის, „რომელსა ეყოდა დედულად აფხაზეთი და ქართლი“ წარდგენისას – „ესე არს მკვდრი ტაოსი, ქართლისა და აფხაზეთისა, შვილი და გაზრდილი ჩემი, და მე ვარ მოურავი ამისი და თანაშემწე“.² ასე რომ იმიერტაოს ხელმწიფის ამ განცხადებაში, როგორც სავსებით სამართლიანად მიუთითებს აკად. დავით მუსხელიშვილი, ნამდვილად ასახულია ერთიანი ქართული სახელმწიფოს – „საქართველოს“ მშენებლობის მკაფიოდ გაცნობიერებული პროგრამა იმდროინდელი ქართველი პოლიტიკოსებისა, რომელთა შორის დავით კურაპალატი უცილობლად პირველთაგანი იყო.³

აქ დგება ერთი პრინციპული საკითხი – რამდენად იყო იოანე მარუშის ძის ინიციატივა და დავით კურაპალატის მიერ ბაგრატ უფლისწულის შიდა ქართლის მმართველად დასმა შეთანხმებული ოფიციალურ ქუთაისთან და რა როლს თამაშობდა ამ ისტორიაში „აფხაზთა“ მეფე თეოდოსი „უსინათლო“. ისტორიოგრაფიაში დიდი ხნის მანძილზე თითქმის უალტერნატივოდ იყო მიჩნეული თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც იოანე მარუშის ძე მოქმედებდა „აფხაზთა“ სამეფოს ცენტრალური ხელისუფლების სანქციით.⁴ ამ რამდენიმე ხნის წინ ჩვენ შევეცადეთ გადაგვესინჯა აღნიშნული დებულებაც და დაგვესაბუთებინა, რომ იოანე მარუშის ძის გეგმა ნამდვილად არ იყო ინიცირებული ქუთაისიდან და ის სინამდვილეში თეოდოსი „აფხაზთა“ მეფის ზურგს უკან შემუშავდა. მაგრამ ჩვენი ეს დასკვნაც (რომელიც პირველად წარმოდგენილი იყო 1998 წელს ქართული დიპლომატიის ისტორიისადმი მიძღვნილ განმარტებულ გამოცემაში),⁵ ფაქტობრივად, შეუმჩნეველი დარჩა სპეციალისტებისათვის.⁶

¹ **ჯ. სამუშია.** ბაგრატ III, გვ. 32, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**

² *მატიანე ქართლისა*, გვ. 272.

³ **დ. მუსხელიშვილი, მ. სამსონაძე, ა. დაუშვილი.** საქართველოს ისტორია. *უძველესი დროიდან 2009 წლამდე*, გვ. 179, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**

⁴ **გ. მელიქიშვილი.** ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური..., გვ. 135; **М. Д. Лордкипანიძე.** Возникновение новых феодальных государств. – *Очерки истории Грузии*. Т. II. Тб., 1988, გვ. 375.

⁵ **მ. ლორთქიფანიძე, ზ. პაპასქირი.** ერთიანი ქართული სახელმწიფოს წარმოქმნა და მისი დიპლომატიური უზრუნველყოფა. – *ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები*. ტ. I. თბ., 1998, გვ. 211-212; **მ. ლორთქიფანიძე, ზ. პაპასქირი.** ერთიანი ქართული სახელმწიფოს წარმოქმნა და მისი საერთაშორისო დიპლომატიური უზრუნველყოფა. – *ქართული დიპლომატიის ისტორია*. თბ., 2003, გვ. 136.

⁶ ერთადერთი გამონაკლისი ამ მხრივ არის მ. ბახტაძის ნარკვევი (იხ.: **მ. ბახტაძე.**

უფრო მეტიც, ამ ბოლო დროს ჯ. სამუშიამ ზემოხსენებულ მონოგრაფიაში ერთგვარად გამოაცოცხლა ტრადიციული ხედვა და „აფხაზთა“ მეფე თეოდოსი „უსინათლო“, არც მეტი არც ნაკლები, 975 წლის უფლისციხის მოვლენების აქტიურ თანამონაწილედ და დავით კურაპალატის თანამოაზრედ გამოაცხადა. ამის ირიბი მინიშნებაა თუნდაც მისი მცდელობა შიდა ქართლის პოლიტიკურ პროცესებში დავით კურაპალატის ჩართვა მხოლოდ და მხოლოდ „აფხაზთა“ სამეფოს სისუსტით ახსნას;¹ აგრეთვე დასკვნა იმის შესახებ თითქოს „კახელებისათვის ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახის (იგულისხმება ბაგრატი უფლისწული და მისი დედ-მამა – **ზ.პ.**) ტყვედ აყვანა მხოლოდ სავაჭროდ იყო საჭირო, უპირველესად, დავით კურაპალატთან და **აფხაზთა მეფესთან**“.² „აფხაზთა“ სამეფოს ცენტრალური ხელისუფლება გამოჰყავს ჯ. სამუშიას ერთ-ერთ მთავარ ფიგურანტად 975-976 წლებში შიდა ქართლში განვითარებულ მოვლენებში, როდესაც საუბრობს ე.წ. „976 წელს დადებულ“ ზავზე „აფხაზეთისა და კახეთის სამეფოებს შორის“, დავით კურაპალატი კი რატომღაც მხოლოდ და მხოლოდ ამ ზავის გარანტად მიაჩნია.³

დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ „მატიანე ქართლისაჲს“ მონაცემები არა თუ არ ადასტურებენ, არამედ პრაქტიკულად გამორიცხავენ ქუთაისის ტახტის რაიმე მონაწილეობას ბაგრატი უფლისწულის შიდა ქართლის მმართველად დასმის პროცედურაში. „მატიანის“ მთელი ეს მონათხრობი უფრო იმაზე მიუთითებს, რომ „აფხაზთა“ სამეფოს ცენტრალური ხელისუფლება იმჟამად მთლიანად გამოთიშული იყო ქართლში განვითარებული პროცესებიდან და იოანე მარუშის ძე ოფიციალური ქუთაისისაგან სრულიად დამოუკიდებლად მოქმედებდა. ეს კი, ჩვენი აზრით, გამონეწეული იყო იმით, რომ თავის დროზე „აფხაზთა“ მეფის (აშკარად დემეტრე III-ის) მიერ ქართლის ერისთავად დანიშნული მოხელე ეჭვის თვალით უყურებდა დასავლეთ საქართველოში ახლად გამეფებული თეოდოსის „განსაკუთრებულ“ ურთიერთობებს კახეთის მმართველ კვირიკესთან. რომელ „განსაკუთრებულ“ ურთიერთობებზეა საუბარი? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად საჭიროა მცირე ექსკურსის გაკეთება კახეთის ხელისუფალთა ჰეგემონისტურ მისწრაფებებსა და შიდა ქართლის ადგილზე ამ მისწრაფებების რეალიზაციის გზაზე.

როგორც ცნობილია, კახეთის სამთავრო წარმოქმნის დღიდან აქტიურად ჩაება საქართველოში პოლიტიკური ჰეგემონობის მოპოვებისათვის ბრძოლაში, რაც იმაში გამოიხატა, რომ ქორეპისკოპოსმა გრიგოლმა, ისარგებლა რა ქართლის ერისმთავრის აშოტ ბაგრატიონის ტაო-კლარჯეთ-

საქართველო IX საუკუნიდან XI საუკუნის 70-იან წლებამდე. – წგნ. **ზ. აბაშიძე, მ. ბახტაძე, ო. ჯანელიძე**. საქართველო და ქართველები. საკითხავი წიგნი. **ზ. აბაშიძის** რედაქციით. თბ., 2013, გვ. 114.

¹ **ჯ. სამუშია**. ბაგრატი III, გვ. 29.

² **ჯ. სამუშია**. ბაგრატი III, გვ. 37, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**

³ **ჯ. სამუშია**. ბაგრატი III, გვ. 38.

ში გადასვლით, უმაღლესი მიიტაცა შიდა ქართლი.¹ ამ დროიდან, კახელები არ ეხსნებოდნენ ამ ოლქს და დროდადრო ახერხებდნენ კიდეც მის ხელში ჩაგდებას. მას მერე, რაც „აფხაზთა“ მეფეები გაძლიერდნენ (დაახლოებით IX ს. II ნახევრიდან), ისტორიული ქართლის ეს ნაწილი ძირითადად მათი კონტროლის ქვეშ მოექცა. სწორედ ამ დროიდან ჩაეყარა საფუძველი ტრადიციას, რომლის მიხედვითაც შიდა ქართლის მმართველად „აფხაზთა“ მეფეები ტახტის მემკვიდრეს ნიშნავდნენ. პირველი ასეთი მმართველი, იყო გიორგი I „აღწეფელად“ ნოდებულის „აფხაზთა“ მეფის (861-868) ძმისწული, რომელიც უშვილო გიორგი მეფის მემკვიდრედ მოიაზრებოდა.² ესაა ე.წ. „ერისთავი ჩიხისა“,³ რომელიც მოაკვლევინა გიორგი I-ის ქვრივმა.⁴ მაგრამ საკმარისი იყო „აფხაზთა“ სამეფოს რაიმე სიძნელეები

¹ *მატიანე ქართლისა*, გვ. 252-253.

² ამასთან დაკავშირებით ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს 2006 წელს სოხუმში გამოცემული „აფხაზეთის ისტორიის“ ე. წ. „დამხმარე სახელმძღვანელოში“ განვითარებული აზრი იმის შესახებ, თითქოს ქართლის პირველი მმართველი „აფხაზთა“ სამეფო დინასტიიდან გურანდუხტ დედოფალი ყოფილიყო («*Гурандухт, дочь выдающего абхазского царя Георгия II. Эта умная и волевая женщина, по инициативе абхазского двора и верных ему феодалов, впервые становится правительницей Картли*» (О. Х. Бгажба, С. З. Лакоба. *История Абхазии.*, გვ. 147, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.). გურანდუხტი სულაც არ იყო შიდა ქართლის (და არა ზოგადად – ქართლის, როგორც ამას შეცდომით წერენ ე. წ. „დამხმარე სახელმძღვანელოს“ ავტორები) პირველი „აფხაზი“ მმართველი. ეს რეგიონი, როგორც უკვე აღინიშნა, „აფხაზთა“ სამეფო დინასტიის კოტროლქვეშ პირველად ჯერ კიდეც IX ს. 60-იან წლებში მოექცა, როდესაც გიორგი I-მა ის სამართავად ჩააბარა ტახტის მემკვიდრედ გამზადებულ თავის ძმისწულს. მოგვიანებით კი ქუთაისის ტახტის ხელისუფლებას შიდა ქართლში ახორციელებდნენ სხვა „აფხაზი“ უფლისწულები, პირველ რიგში, სამეფო ტახტის მემკვიდრეები: კონსტანტინე და ლეონი.

³ ასე იმიტომ იწოდება, რომ მისი რეზიდენცია იყო არა საკუთრივ შიდა ქართლში, არამედ დასავლეთ საქართველოში – ჩიხაში (ამჟამ. საჩხერის რ-ნის ტერიტორიაზე), საიდანაც ახორციელებდა თავის ფუნქციას.

⁴ *მატიანე ქართლისა*, გვ. 258. ისტორიოგრაფიაში (იხ.: ივ. ჯავახიშვილი. *ქართველი ერის ისტორია*, წ. II. – *თხზულებანი თორმეტ ტომად*. ტ. II. თბ., 1983, გვ. 100; ნ. ბერძენიშვილი. *საქართველოს ისტორიის საკითხები*. თბ., 1990, გვ. 354; მ. ლორთქიფანიძე. *ქართული ფეოდალური მონარქიის შექმნა. – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*, ტ. II. თბ., 1973, გვ. 517. იგივე აზრია გატარებული ამ ნაშრომის რუსულ გამოცემაშიც. იხ.: М. Д. Лордкипანიძе. *Образование грузинской феодальной монархии*. – წგნ.: *Очерки истории Грузии*, т. II. Тб., 1988, გვ. 358; მ. ბახტაძე. *ერისთავობის ინსტიტუტი საქართველოში*. თბ., 2003, გვ. 127; შ. გლოველი. *აფხაზთა სამეფო. დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად*. თბ., 2004, გვ. 77; ჯ. სამუშია. ბაგრატ III, გვ. 31 და სხვ.) ძირითადად გაზიარებულია „მატიანე ქართლისაჲს“ აღნიშნული ცნობის ანა დედოფლისეული ნუსხის ვერსია, რომლის მიხედვითაც გიორგი „აფხაზთა“ მეფის მიერ „ერისთავად ჩიხას“ დატოვებული „ძე დიმიტრისი“ იყო „ბაგრატ, რომელი იცნობ(ებ)ის ექსორია ქმნილობით“ (*ქართლის ცხოვრება*. ანა დედოფლისეული ნუსხა. დასაბეჭდად მოამზადა ფილოლოგიის განყოფილებამ ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით. თბ., 1942, გვ. 164. დაახლოებით

შექმნოდა, რომ კახეთი ეგრევე გადადიოდა შეტევაზე და ცდილობდა შიდა ქართლის „აფხაზთა“ სამეფოსაგან ჩამოცილებას.

X ს. შუა ხანებში „აფხაზთა“ სამეფო ჯერ გიორგი II-ის, შემდეგ კი მისი მემკვიდრის ლეონ უფლისწულის აქტიური მეცადინეობით გადავიდა ტოტალურ შეტევაზე კახეთ-ჰერეთის მიმართულებით და სერიოზული საფრთხე შეუქმნა კახეთის ქორეპისკოპოსის სუვერენიტეტს. ლეონ

ამავე რედაქციით გვხვდება ეს ფრაგმენტი მარიამისეულ ნუსხაშიც (*ქართლის ცხოვრება*. მარიამ დედოფლის ვარიანტი. **ე. თაყაიშვილის** გამოც. ტფ., 1906, გვ. 223-224). მაგრამ „*ქართლის ცხოვრების*“ მაჩაბლისული ნუსხის მიხედვით აღდგენილ ტექსტსა და ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულებაში გვხვდება გიორგი I-ის გარდაცვალების შემდეგ მისი ქვრივის მიერ განხორციელებული სასახლის გადატრიალების ამსახველი ცნობის განსხვავებული ვერსია, რომელშიც ფიგურირებს არა მხოლოდ ერთი ბაგრატი უფლისწული, თითქოს თავისი ბიძის მიერ ჩიხის ერისთავად დანიშნული, რომელიც ჯერ მოკლეს, შემდეგ კი „შთააგდეს ზღუასა“, არამედ **დემეტრე „აფხაზთა“ მეფის ერთბაშად ორი ძე**, რომელთაგან ერთი – **„ტინინე, ძე დემეტრესი, ერისთავი ჩიხისა“** მოკლულ იქნა, ხოლო მეორე – **„უმრწემესი ძე დიმიტრისავე ბაგრატი მცირე ჰასაკითა... შთააგდეს ზღვასა შინა“** (*ქართლის ცხოვრება* დასაბამითგან მეათცხრამეტე საუკუნემდის თარგმნილი და გამოცემული **უ. ბროსე**, ნევრისა საიმპერატორო აკადემიისა მეცნიერებათა. ნან. I. სანკტპეტერბურლს, 1849, გვ. 191-192; იხ. აგრეთვე: *ქართლის ცხოვრება* დასაბამითგან მეათცხრამეტე საუკუნემდის გამოცემული ღვანლითა **უ. ბროსე**, ნევრისა რუსეთის სამეცნიერო აკადემიისა. ნან. პირველი. ჯელმეორედ დაბეჭდილი აკადემიკოს **ნიკო მარრის** თვალმიდევნებით. პეტროგრადს, 1923, გვ. 191-192; **ბატონიშვილი ვახუშტი**. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. – *ქართლის ცხოვრება*, ტ. IV. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. თბ., 1973, გვ. 131, 797, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**) ისტორიკოსთა ნაწილი უპირატესობას სწორედ ამ უკანასკნელ რედაქციას ანიჭებს და თვლის, რომ „*მატიანე ქართლისაჲს*“ ჩვენთვის საინტერესო პასაჟში „ერისთავი ჩიხისა“ უნდა იყოს უფროსი ძმა (ის უნდა ყოფილიყო ტახტის მემკვიდრე), რომელსაც ერქვა ტინინე, ხოლო „უმრწემესი“ – ბაგრატი, რომელიც „*შთააგდეს ზღვასა შინა*“ (**მ. ბროსე**. საქართველოს ისტორია. ორ ნაწილად. მეფეთა და მთავართა გენეალოგიით და ხრონოლოგიით. ნათარგმნი და განმარტებული **სიმ. ლოლობერიძის** მიერ. გამოცემული **ნიკ. ლოლობერიძის** მიერ. ტფ., 1895, გვ. 94; **З. В. Анчабадзе**. Из истории средневековой Абхазии. Сухуми, 1959, გვ. 123; **Г. В. Цулая**. Абхазия и абхазы в контексте истории Грузии. *Домонгольский период*. Краткие очерки. М., 1995, გვ. 74). აღსანიშნავია, რომ ზ. ანჩაბაძესა და გ. წულაიას გამორჩათ მ. ბროსეს გამოცემებსა და ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულებაში დაფიქსირებული „ჩიხის ერისთავის“ სახელი – ტინინე (ტინენ) და თვლიან, რომ მემატიანისთვის ბაგრატი უფლისწულის უფროსი ძმის სახელი უცნობია. ამ ბოლო დროს ჩვენ საგანგებოდ შევხვით ამ საკითხს და მხარი დაუჭირეთ „*მატიანე ქართლისაჲს*“ ცნობის ვახუშტი ბაგრატიონისა და მარი ბროსესეულ გაგებას. იხ.: **ზ. პაპასქირი**. ვინ იყო „ერისთავი ჩიხისა“. „*მატიანე ქართლისაჲს*“ ტექსტში ერთი კონიექტურის შეტანის მიზანშეწონილობის შესახებ. – *ქართული წყაროთმცოდნეობა*. XI. თბ., 2006, გვ. 64-71. აღნიშნული პუბლიკაცია იხ. აგრეთვე ნიგნში: **ზ. პაპასქირი**. და აღმოცისკრდა საქართველო – ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე. თბ., 2009, გვ. 371-380. ელექტრონული ვერსია: <http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/29982/4/NikopsiidanDarubandamde.pdf>.

III-ის, რომელმაც გამეფებისთანავე „კუალად იწყო მტერობად კვრიკესა და ძებნად კახეთისა“¹ გარდაცვალების შემდეგ, კახეთმა ერთგვარად ამოისუნთქა. უფრო მეტიც, მალე კვირიკე II-ს (929-976 წწ.) თვითონ მიეცა საშუალება ჩარეულიყო ლეონ III-ის ძმებს – დემეტრესა და თეოდოსის შორის ქუთაისის ტახტის დაუფლებისათვის ატეხილ ბრძოლაში და ეფიქრა გარკვეულ გამორჩენაზე. მან პოლიტიკური თავშესაფარი მისცა თეოდოსის, რომლის პირველი მცდელობა დაეკავებინა ტახტი მარცხით დამთავრდა. კახეთის ქორეპისკოპოსი, როგორც ჩანს, ძალზე დაინტერესებული იყო დასავლეთ საქართველოში თეოდოსის გამეფებით. ამიტომაც ენთუზიაზმით მიიღო დემეტრე „აფხაზთა“ მეფის წინადადება „სიტყვთა კაცთათა; ან შუა-მდგომელობითა შენითა (ე.ი. კვირიკესი – **ზ.პ.**) ორივე ძმის „სწორად უფალ მამულსა“ ერთობლივი მეფობის შესახებ. კვირიკემ პირობა დადო თეოდოსის წინაშე, რომ დემეტრე მეფის მხრიდან ლალატის შემთხვევაში თვითონ იქნებოდა „მეძიებელი სისხლისა“ და დაიყოლია ის ძმის წინადადებაზე.² მცხეთაში „სუეტსა ცხოველსა“ შედგა დაფიცების ცერემონიალი, რომელსაც ესწრებოდნენ: „კათალიკოსი, მღვდელთ-მოძღუარნი და დიდებულნი ყოველნი“.³

დემეტრესა და თეოდოსის ერთობლივი მეფობა, როგორც ცნობილია, ხანმოკლე აღმოჩნდა. მალე „დემეტრე მეფემან დაივიწყა შუა-მდგომლობა ღმრთისა და კაცთა, და შემართა ფიცთა გატეხა: შეიპყრა თეოდოსი და დასწუნა თუალნი“.⁴ მაგრამ არც მისმა ერთპიროვნულმა ხელმწიფობამ გასტანა დიდხანს. არაფერია ცნობილი იმის შესახებ, თუ რამდენად აღასრულა კვირიკე II-მ თავისი პირობა შურისძიების თაობაზე და რამდენად უკავშირდება დემეტრე მეფის სიკვდილი მის ამ დანაქადნს, მაგრამ, უსინათლო თეოდოსის გამეფებაში, როგორც ჩანს, კახეთის ქორეპისკოპოსს რაღაც ნვლილი ნამდვილად უნდა მიუძღოდეს. ამ თვალსაზრისით, უთუოდ ნიშანდობლივია ის, რომ უმაღლვე, მას შემდეგ რაც „აღესრულა დემეტრე მეფე, იხილეს ყოველთა მკვდრთა ქუეყანისათა, რომელ არღარა დარჩა მკვდრი აფხაზეთისა და ქართლისა, გამოიყვანეს თეოდოსი, და დასუეს მეფედ... მაშინ მოვიდეს კახნი და მოადგეს უფლისციხესა“.⁵

რჩება ისეთი შთაბეჭდილება, რომ თეოდოსისა და კვირიკეს შორის დადებული ფარული გარიგება, რომლის თანახმადაც თეოდოსი თავის მოკავშირეს, მისთვის განუული სამსახურის სანაცვლოდ, ქართლს დაჰპირდა. ეტყობა, სწორედ ამ გარიგების წინააღმდეგ გამოვიდა იოანე მარუშის ძე, რომელმაც ქუთაისში კი არ აფრინა კაცი დამხმარე ძალის მოსახმობად (არადა ყველა ლოგიკით მას სწორედ „ცენტრისთვის“ უნდა

¹ მატიანე ქართლისა, გვ. 270.

² მატიანე ქართლისა, გვ. 271.

³ მატიანე ქართლისა, გვ. 271.

⁴ მატიანე ქართლისა, გვ. 272.

⁵ მატიანე ქართლისა, გვ. 272.

მიემართა), არამედ იმიერტაოში – დავით კურაპალატთან. განსაკუთრებით ხაზგასასმელია შემდეგი მომენტი: იოანე მარუშის ძეს ბაგრატ უფლისწული აინტერესებს არა უბრალოდ ქართლის მმართველის სტატუსში, არამედ ის საერთოდ მთელი „აფხაზეთის“ მეფედ ესახება. „ესევე ივანე მარუშის-ძე ეძებდა ბაგრატს მეფედ“ – წერს მემატიანე.¹ ე.ი. ბაგრატი ჯერ ქართლში არ დაუსვამთ და იოანე მარუშის ძე კი მის „აფხაზეთში“ გამეფებაზე ფიქრობს. აქ მხოლოდ ერთი დასკვნის გაკეთება შეიძლება: ქართლის ერისთავისათვის აბსოლუტურად მიუღებელი იყო თეოდოსი-კვირიკეს გარიგება და მან იმთავითვე დაიწყო არა მხოლოდ ქართლის შენარჩუნებისათვის ზრუნვა, არამედ „აფხაზეთში“ მომავალი სახელმწიფო გადატრიალებისათვის თადარიგიც დაიჭირა.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, სრული საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ იოანე მარუშის ძის გეგმა თეოდოსი „აფხაზეთა“ მეფის ზურგს უკან შემუშავდა და ქუთაისის ოფიციალურ ხელისუფლებას მასთან არავითარი კავშირი არ ჰქონდა.

მაგრამ მოვუბრუნდეთ გურანდუხტ დედოფალს. მიუხედავად იმისა, რომ მემატიანე ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ბაგრატ უფლისწულს „ეყოდა დედულად აფხაზეთი და ქართლი“, ის არავითარ მინიშნებას არ იძლევა იმის თაობაზე, რომ ამ ბაგრატის ქართლის მმართველად დასმის აქტში საკუთრივ გურანდუხტ დედოფალს რაიმე განსაკუთრებული პიროვნული წვლილი შეეტანოს. უფრო მეტიც, „მატიანის“ ავტორი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ მცირეწლოვან ბაგრატს დავით კურაპალატმა რატომღაც „თანა-განმგებლად დაუტევა მამა მისი გურგენ“ და არა, მაინც და მაინც, დედა ქუთაისის ტახტის – ასე ვთქვათ, ე.წ. „მეტროპოლიის“ – ლეგიტიმური წარმომადგენელი. ასე რომ მტკიცება იმისა, თითქოს გურანდუხტ დედოფალი მცირეწლოვნობის ყამს რაიმე რეალურ გავლენას ახდენდა თავისი ვაჟის პოლიტიკურ მოღვაწეობაზე და რეგენტის ფუნქციასაც კი ასრულებდა, როგორც ამას თავის დროზე ფიქრობდა თავისი ანტიქართული გამოხდომებით ცნობილი რუსი ისტორიკოსი კ. კუდრიავეცევი,² სრულიად უსაფუძვლოა.

სეპარატისტულად განწყობილი ქართლის აზნაურებისათვის ბაგრა-

¹ მატიანე ქართლისა, გვ. 272.

² **К. Д. Кудрявцев.** Сборник материалов по истории Абхазии. Сухуми, 1922, гв. 119 (ელექტრონული ვერსია იხ.: http://apsnyteka.org/file/kudriavtsev_k_materialy_po_istorii_abkhazii.pdf). აქვე არ შეიძლება ყურადღება არ მიიპყროს იმანაც, რომ კ. კუდრიავეცევი 975 წ. მოვლენების გაშუქებისას მეტად საეჭვოდ არ ახსენებს გურგენს, ხოლო გურანდუხტი, საერთოდ, დავით კურაპალატის მეუღლედ, ბაგრატი კი გერად მიაჩნია («Отчим Баграта куропалат Давид двинулся со своими войсками в Кахетию для освобождения жены и пасынка» (**К. Д. Кудрявцев.** Сборник материалов., гв. 119, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**). როგორც უკვე ზემოთ აღინიშნა, დ. ჩაჩხალიას გურანდუხტი მცირეწლოვანი ბაგრატის თანამმართველად («соправительницей») მიაჩნია (იხ.: **Д. Чачхалиа.** Хроника абхазских царей..., – http://www.abaza-duney.ru/nobl_xronica.htm).

ტის მმართველობა პრინციპულად მიუღებელი იყო. საქმე იმაშია, რომ იმ დროიდან, როდესაც ქართლის უკანასკნელმა ერისმთავარმა აშოტ ბაგრატიონმა დატოვა თავისი რეზიდენცია თბილისში და სამხრეთ საქართველოში გაიხიზნა, მან დაკარგა კონტროლი შიდა ქართლზეც. აქედან მოყოლებული თითქმის ორი საუკუნის განმავლობაში, შიდა ქართლი იყო მთავარი რეგიონი, რომლის, როგორც „ქვეყნის შუაგულის“ – ისტორიულად ქართლის მეფეებისა და ერისმთავრების დომენის – დაუფლება ერთგვარ ლეგიტიმაციას აძლევდა ცალკეული ქართველი მეფე-მთავრების ლიდერობას საერთო-ქართული პოლიტიკური სამყაროს ჰეგემონობისათვის ბრძოლაში.¹ ამიტომაც თითოეული მათგანი ცდილობდა ამ ოლქის ხელში ჩაგდებას და მის ინტეგრირებას საკუთარ ტახტთან. ასეთ ვითარებაში ქართლის აზნაურობა მაქსიმალურად ცდილობდა თავი აერიდებინა ამა თუ იმ ამბიციური ლიდერის მორჩილებისაგან და რეგიონი ნებისმიერი სამეფო („აფხაზთა“ თუ „ქართველთა“) ხელისუფლების კონტროლიდან გამოეყვანა.

ქართლის აზნაურთა პოლიტიკურ იდეალს წარმოადგენდა ადგილობრივი მარიონეტი დინასტიის ყოლა. ანუ, ქართლში შექმნილი იყო განვითარებული ფეოდალიზმისათვის დამახასიათებელი ისეთი სოციალურ-პოლიტიკური სიტუაცია, როდესაც ფეოდალურ არისტოკრაციას, ძლიერი ცენტრალიზებული სახელმწიფო ხელისუფლების ნაცვლად, სურს ჰყავდეს ადგილობრივი მარიონეტული მთავრობა, რათა „თითოეულად განაგებდეს საქმეთა ქართლისათა“.² პირველად ეს მკაფიოდ გამოვლინდა X ს. 20-იან წლებში, როდესაც ქართლის არისტოკრატია აუმხედრდა გიორგი „აფხაზთა“ მეფეს, გადაიბირა ქართლის მმართველად დანიშნული გიორგი II-ის უფროსი ვაჟი და ტახტის მემკვიდრე კონსტანტინე. „და ვითარ დაყო სამი წელიწადი (ე.ი. კონსტანტინემ ქართლში მმართველად – **ზ.პ.)** იწყო მტერობად მამისა თვისისა და **ძებნად მეფობისა**. და ვითარ გამოცხადნა საქმე მისი, შედგა იგი უფლისციხეს და შეუდგეს თანა ტბელნი და სხვანი მრავალნი აზნაურნი“.³ ამ ბრძოლის მიზანი კი უნდა ყოფილიყო ქუთაისის ტახტისაგან შიდა ქართლის ჩამოცილება და აქ თავიანთი მარიონეტული სამეფო ხელისუფლების შექმნა.⁴ ე.ი. ისეთივე სახელმ-

¹ ჯ. სამუშია თავის ნაშრომში სავსებით სწორად გამოყოფს რა „რამდენიმე ფაქტორს“, რომლებიც განაპირობებდა შიდა ქართლის მნიშვნელობას (1. ეკონომიკური პოტენციალი; 2. მასზე გამავალი „საერთაშორისო თუ ადგილობრივი მნიშვნელობის გზები: დასავლეთ, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოსთან დამაკავშირებელი, ასევე ჩრდილოეთ კავკასიიდან სამხრეთ კავკასიაში გადმოსავლელი მაგისტრალი“; 3. რეგიონის „ხელსაყრელი სამხედრო-სტრატეგიული მდებარეობა...“), სამწუხაროდ, არაფერს ამბობს მთავარ პრიორიტეტზე – შიდა ქართლის როგორც ისტორიულად სამეფო დომენის პოლიტიკურ-სამართლებრივ სტატუსზე (**ჯ. სამუშია**, ბაგრატი III, გვ. 27).

² მატიანე ქართლისა, გვ. 276.

³ მატიანე ქართლისა, გვ. 267-268, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**

⁴ ჯერ კიდევ აკად. ივ. ჯავახიშვილი ამახვილებდა ყურადღებას შიდა ქართლის აზნაურთა „ანტიაფხაზურ“ განწყობილებებზე და მიუთითებდა, რომ „დიდებუ-

ნიფოებრივი ერთეულის ჩამოყალიბება, როგორც იყო სხვა ქართული სამეფო-სამთავროები („აფხაზთა“ და „ქართველთა“ სამეფოები, კახეთი, ჰერეთი), საკუთარი სამეფო დინასტიით.¹ მაგრამ ქართლის აზნაურთა ამ მისწრაფებებს განხორციელება არ ეწერათ. გიორგი „აფხაზთა“ მეფემ შეძლო განხეთქილების შეტანა აჯანყებულთა რიგებში და მკაცრად ჩაახშო ეს გამოსვლა. მამის მოღალატე უფლისწული „შეიპყრეს და მოჰგუარეს მეფესა, და მეფემან გააპატიჟა ბოროტად: პირველად თუალნი დასწუნეს და მერმე გამოყუერეს, და მოკუდა“.²

ქართლის აზნაურებმა არც 975 წელს უღალატეს ტრადიციებს

ლი აზნაურები, უმეტესი ნაწილი მაინც, საქართველოს გაერთიანების წინააღმდეგნი იყვნენ; თითოეული კუთხის აზნაურები თავიანთ მეფისა და მთავრის დამოუკიდებელი არსებობის მონატრულნი იყვნენ იმიტომ, რომ გაერთიანების შემდეგ მათ კვლავინდებური ძალა და გავლენა დაეკარგებოდათ და მეფეს წინანდებურად თავის ნებაზე ვეღარ ათამამებდნენ. თუ აქამდის საქართველოს სახელმწიფო ცხოვრების უმთავრეს მოვლენად ქართველ მეფეთა ერთიერთმანეთთან ბრძოლა იყო ბატონობისა და მეთაურობის მოსაპოვებლად, **ამიერიდან, როცა გამარჯვება აფხაზთა მეფეებს** ერგოთ, ამ მეფეთა შორის ბრძოლაში დიდებული აზნაურებიც დიდ მონაწილეობას იღებდნენ, **განსაკუთრებით უმეფობას მიჩვეული ქართლის აზნაურები, და უმეტეს შემთხვევაში აფხაზთა მეფეების გაერთიანების პოლიტიკის წინააღმდეგ და ადგილობრივი მეფის დამოუკიდებელი არსებობის დასაცავად ირჯებოდნენ“**. (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, წ. II. – თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. 2. თბ., 1983, გვ. 106, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**) ივ. ჯავახიშვილის ამ თვალსაზრისს მთლიანად იზიარებს ზ. ანჩაბაძე (იხ.: **З. В. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии**, გვ. 129, 131-133).

¹ ფეოდალურ საქართველოში მიმდინარე ამ მოვლენების საოცრად მსგავს სურათს ვხედავთ მოგვიანებით (XII საუკუნეში) კიევის რუსეთში, როდესაც საბოლოოდ გაფორმდა ფეოდალური დაქუცმაცებულობა, როგორც პოლიტიკური სისტემა. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა ერთი მომენტი ძველი რუსული (კიევის) სახელმწიფოს პოლიტიკური ცხოვრებიდან. მხედველობაში გვაქვს ცნობილი რუსი მთავრის ანდრია ბოგოლუბსკის „გაქცევა“ კიევიდან, მამამისის, კიევის დიდი მთავრის იური დოლგორუკის დაუკითხავად და მისი ვლადიმირში დამკვიდრება. ისტორიოგრაფიაში მიღებულია აზრი, რომ ანდრია ბოგოლუბსკის ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთ რუსეთში დაფუძნება მოხდა ადგილობრივ ბოიართა ინიციატივითა და სურვილით და რომ ამით იქაური ფეოდალური წრეები: **«желали наравне с другими землями обзавестись своим князем, своей династической ветвью чтобы прекратить перемещения князей, не связанных с интересами данной земли» (Б. А. Рыбаков. Русь в эпоху «Слова о полку Игореве».** Обособление самостоятельных русских княжеств в XII начале XIII в., – *История СССР. С древнейших времен до наших дней. В двух сериях, в двенадцати томах. Т. I. М., 1966, გვ. 617 /ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**/. იხ. აგრეთვე: **Б. Д. Греков. Киевская Русь. – Избранные труды. Т. II, М., 1950, გვ. 419)**. აშკარაა, რომ ანდრიას „გაქცევა“ და ახალი სახელმწიფოებრივი ერთეულის ჩამოყალიბება ძლიერ ჩამოჰგავს „აფხაზთა“ მეფის ძის – კონსტანტინეს სურვილს „მეფობის ძიებისა“ ქართლში, და რომ ამ საქმის ინიციატორი ქართლის აზნაურობისა და ვლადიმირ-სუზდალის ქვეყნის ბოიართა მისწრაფებები დაახლოებით ერთნაირია.*

² *მატიანე ქართლისა*, გვ. 267-268.

და „ვითარ წარკდეს ამას შინა ჟამნი რა-ოდენნი-მე, ინყეს კუალად მედ-გრობად ზაკულებით, ვითარცა არს ჩუეულება ქართლისა აზნაურთა: შეეუბნეს ნაქურდველთა და საბოტარელთა, და მოიყვანნეს ლაშქარნი კახეთით; და გასცეს უფლისციხე, და შეიპყრეს გურგენ და ძე მისი ბაგრატ და დედოფალი გუარანდუხტ, წარიყვანეს კახეთად“.¹

დავით კურაპალატისთვის, როგორც ჩანს, მოულოდნელი აღმოჩნდა ქართლის აზნაურთა და კახეთის მესვეურთა ვერაგული ქმედება. მანაც არ დაახანა „გამოილაშქრა ყოვლითა ძალითა მისითა, მოვიდა თრიალეთს შთასლვად კახეთად“. კახელები დაფრთხნენ და ძღვევამოსილ კურაპალატთან დაზავება არჩიეს „განუტევენეს გურგენ და ბაგრატ და დედოფალი გუარანდუხტ, და შეუქციეს ქართლი და უფლისციხე“.² მაგრამ დავით კურაპალატმა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სრულ წარმატებას მაინც ვერ მიაღწია. ამ დროს ვერ მოხერხდა ბაგრატის ხელისუფლების აღდგენა ქართლში. დავით კურაპალატს, შესაძლებელია, ერთგვარ დათმობაზე წასვლა მოუხდა ქართლის აზნაურებისა და მათი კახელი მფარველების მიმართ და იძულებული გახდა ქართლის მმართველად დაეტოვებინა არა უფლისწული ბაგრატ, არამედ მისი დედა, „აფხაზთა“ სამეფო სახლის უშუალო წარმომადგენელი – გუარანდუხტი. აი ამაზე უნდა მიგვანიშნებდეს მემატიანე, როდესაც წერს, რომ „მას ჟამსა ეპყრა უფლისციხე და ქართლი გუარანდუხტ დედოფალსა“;³ აგრეთვე, ისიც, რომ კახელებმა ქართლისა და უფლისციხის დათმობის სანაცვლოდ „წირქუალის ციხე და გრუი... დაიჭირეს“.⁴

სწორედ ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ვფიქრობთ, რომ ყველა პირობა არსებობს, დღემდე ისტორიოგრაფიაში ერთგვარ აქსიომად მიჩნეული დასკვნის, თითქოს ბაგრატ უფლისწული 975 წლიდან 978 წლამდე – აფხაზეთში გამეფებამდე რჩებოდა ქართლის გამგებლად, გადასასინჯად.

ჩვენს ამ დასკვნას ამყარებს ბაგრატის „აფხაზეთში“ გამეფების შემდგომ განვითარებული მოვლენები, რომლებიც ცხადყოფენ, რომ ბაგრატ უფლისწულის გუარანდუხტ დედოფლით შეცვლა იძულებითი ნაბიჯი იყო და ეს უშუალოდ სეპარატისტულად განწყობილ ქართლის აზნაურთა მოთხოვნით მოხდა.⁵ აშკარაა, რომ მათთვის გუარანდუხტ დედოფალი უფრო მისაღები პოლიტიკური ფიგურა იყო, ვიდრე ბაგრატი. ეს ნათლად გამოვლინდა X ს. 80-იანი წლების დამდეგს, როდესაც უკვე სრულწლოვანებაში შესულ ბაგრატ „აფხაზთა“ მეფეს მოუწია უმკაცრესი ზომების გა-

¹ მათიანე ქართლისა, გვ. 274.

² მათიანე ქართლისა, გვ. 274-275.

³ მათიანე ქართლისა, გვ. 275.

⁴ მათიანე ქართლისა, გვ. 275.

⁵ ვერ დავეთანხმებით ჯ. სამუშიას დასკვნას იმის შესახებ, თითქოს გუარანდუხტის ქართლის მმართველად დასმა მისი ძმის – „აფხაზთა“ მეფე თეოდოსის ხელდასხმით მოხდა (ჯ. სამუშია. ბაგრატ III, გვ. 70). სრულიად აშკარაა (და ეს ზემოთაც ვაჩვენეთ), რომ თეოდოსის შიდა ქართლის ამბებს არავინ ეკითხებოდა და აქ მთავარი ფიგურანტი დავით კურაპალატი იყო.

ტარება ქართლის აზნაურთა მორიგი „ანტიავხაზური“ გამოსვლის ჩასახშობად. „შემდგომად ამისა გარდამოვიდა (ბაგრატ – ზ.პ.) ქართლს, რათა გჰანაგნეს საქმენი დაშლილნი ქართლისანი. მოვიდა და დადგა თილუას. ხოლო მას ჟამსა აზნაურთა ქართლისათა რომელთამე არ ენება გარდამოსვლა მისი, რამეთუ თითოეულად განაგებდეს საქმეთა ქართლისათა, დაღაცათუ იყვნეს მორჩილებასა შინა გურანდუხტისა.¹ იწინამძღურეს ქავთარ ტბელი, მოეგებნეს ბრძოლად და დაუდგეს თავსა ზედა მოლრისასა. იხილა რა ბაგრატ აფხაზთა მეფემან, ალუზახნა სპათა თვისთა, მივიდეს და შეებნეს. იოტნეს ქართველნი: რომელნიმე დახოცნეს, რომელნიმე დაიპყრნეს და სხუანი კუალად მეოტნი გარდაიხუენნეს და დაიფანჩნეს. მოვიდა (ე.ი. ბაგრატი – ზ.პ.) უფლისციხეს ალილო ციხე დედისაგან თვისისა, დაყვნა დღენი და განაგნა მცირედ საქმენი ქართლისანი; წარიყვანა დედა თვისი და წარვიდა ქუეყნად აფხაზეთისა“.²

როგორც ვხედავთ, ქართლის აზნაურობა წინააღმდეგია ქართლში უშუალოდ ბაგრატ აფხაზთა მეფის ხელისუფლების დამყარებისა და ამიტომ ყველანაირად ებლაუჭება აქ გურანდუხტის გამგებლობის შენარჩუნებას. მართალია, მოტანილ ნაწყვეტში პირდაპირ არაა ნათქვამი, რომ

¹ თავის დროზე, „მატიანე ქართლისაჲს“ მოყვანილი ცნობის პასაჟის: „აზნაურთა ქართლისათა რომელთამე არ ენება გარდამოსვლა მისი, რამეთუ თითოეულად განაგებდეს საქმეთა ქართლისათა, დაღაცათუ იყვნეს მორჩილებასა შინა გურანდუხტისა“ თარგმნისას აკად. მ. ლორთქიფანიძეს გაეპარა მცირე უზუსტობა – სიტყვა „დაღაცათუ“ მან რატომღაც გაიაზრა, როგორც «*вряд ли*», რის გამოც რუსული ტექსტი მთლად ადექვატურად ვერ გადმოსცემს ქართულ ორიგინალის შინაარსს: «... некоторые азнауры Картли не желали выпускать его в Картли, т. к. каждый из них по-своему управлял делами Картли, и *вряд ли* подчинялись они воле Гурандухт» (Матиане Картлисა. Перевод, введение и примечания М. Д. Лордкипанидзе. Тб., 1976, გვ. 39, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.). რუსული თარგმანის ეს ხარვეზი შეუმჩნეველი არ დარჩა და მასზე სათანადო რეაგირება მოახდინა ცნობილმა სომეხმა ქართველოლოგმა პ. მურადიანმა (П. Мурадян. Нововыявленная армянская надпись Атенского Сиона. – Вестник общественных наук. №3, 1979, გვ. 220 /სომხურ ენაზე/). მართლაც დიდი დაკვირვება არ სჭირდება იმას, რომ სიტყვა „დაღაცათუ“, კონტექსტიდან გამომდინარე, უნდა გავიაზროთ, როგორც – „თუმცა“, რომლის რუსული შესატყვისობა არის – «*хотя*» და არამც და არამც – „*вряд ли*“. აღსანიშნავია, რომ სწორედ ასე ესმის ეს „მატიანე ქართლისაჲს“ კიდევ ერთ მთარგმნელს გ. ნულაიას: „... в ту пору некоторые азнауры картлийские не желали прихода его, ибо розно правили делами картлийскими, *хотя и* пребывали в повиновении у Гурандухт“ (Летопись Картли. Перевод, введение и примечания Г. В. Цулая, Тб., 1982, გვ. 59, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.). აქვე არ შეიძლება წუხილი არ გამოვთქვათ იმის გამოც, რომ „მატიანე ქართლისაჲს“ ჩვენთვის საინტერესო ფრაგმენტის მ. ლორთქიფანიძისეული თარგმანი უცვლელადაა დატოვებული „ქართლის ცხოვრების“ რუსული თარგმანის უახლეს გამოცემაში (Летопись Картли («Матиане Картлисა»). – Картлис Цховреба (История Грузии). Главный редактор, академик Роин Метрели. Тб., 2008, გვ. 148).

² მატიანე ქართლისა, გვ. 276, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.

გურანდუხტი პირადად ხელმძღვანელობს შიდა ქართლის აზნაურთა ამბოხს და უპირისპირდება თავის ვაჟს, მაგრამ არსებობს კონკრეტული მასალა, რომელიც აშკარად მეტყველებს დედოფლის უშუალო კავშირზე „ანტიაფხაზურ“ ოპოზიციასთან. მხედველობაში გვაქვს ატენის სიონის ერთ-ერთი სომხური წარწერა, რომელშიც ვკითხულობთ: „ეს მე გერგიუმ ერჰასანის ძე, ვინც ვინც ამას კითხულობს, ღმრთის მქანდაკებელი (მოიხსენიეთ). ბაგრატ აფხაზთა მეფე როცა დედოფალს ქართველთა შეედავა და (სატახტო) უფლისციხე დაიკავა“.¹ ამ ცნობაზე დაყრდნობით აკად. ზაზა ალექსიძემ სავსებით ლოგიკურად დაასკვნა, რომ „მატიანე ქართლისაჲს“ ავტორი მაინც და მაინც არ უნდა იყოს პირუთენელი ბაგრატ III-ის წინააღმდეგ ქართლის აზნაურთა ამ გამოსვლაზე საუბრისას, რომ ის რატომღაც ცდილობს მკითხველს ისეთი შთაბეჭდილება შეუქმნას, თითქოს გურანდუხტის ნების გარეშე მოხდა ეს კონფლიქტი.² სინამდვილეში კი ძნელი არაა იმის მიხვედრა, რომ ქართლის აზნაურობა და გურანდუხტი ერთ ბანაკში არიან. ზ. ალექსიძემ ყურადღება მიაქცია აგრეთვე იმ გარემოებას, რომ წარწერაში გურანდუხტი მოხსენიებულია არა როგორც „დედოფალი“ ზოგადად, არამედ როგორც „ქართველთა დედოფალი“ და დაასკვნა, რომ „იმ ოთხიოდე წლის მანძილზე, როცა ბაგრატი აფხაზეთში იმყოფებოდა, გურანდუხტს დიდი უფლებები მიუპოვებია და თვითონაც „ქართველთა დედოფლის“ ტიტული მიუღია“.³

ჯ. სამუშიას, რომელიც, როგორც უკვე აღინიშნა, ყოველნაირად ცდილობს მოხსნას ყოველგვარი წინააღმდეგობა გურანდუხტ დედოფალსა და მის გვირგვინოსან ვაჟს შორის, ეჭვი შეაქვს გერგიუმ ერჰასანის ძის წარწერის ზემოთმოყვანილ წაკითხვაში და უპირატესობას ანიჭებს ზ. ალექსიძის თარგმანის მეორე (სავარაუდო) ვარიანტს, რომლის თანახმადაც სიტყვა „შეედავას“ ნაცვლად შეიძლება იყოს „თან წაიყვანა“. მკვლევრის აზრით, ეს პრინციპულად ცვლის წარწერის შინაარსს, რომელიც ამ შემთხვევაში შემდეგნაირად გამოიყურება: „ბაგრატ აფხაზთა მეფემ ქართლის დედოფალი თან წაიყვანა და ... უფლისციხე დაიკავა“.⁴ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ჯ. სამუშია ასკვნის, რომ ატენის სიონის სომხური წარწერის ზ. ალექსიძისეული წაკითხვა (ძირითადი ვერსია, რომლის მიხედვითაც უპირატესობა ენიჭება „შეედავა“ ფორმას) „ლოგიკურად ვერ ჯდება“ იმ „ჰარმონიულ ურთიერთობებში“, რომელიც არსებობდა დედა-შვილს შორის „შემდგომ პერიოდში“.⁵

მაგრამ ეს პრობლემა მთლად ასე მარტივად გადასაწყვეტი არ არის. საქმე იმაშია, რომ გერგიუმ ერჰასანის ძის წარწერის ჩვენთვის

¹ ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის სომხური წარწერები. თბ., 1978, გვ. 52 (ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.).

² ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის სომხური წარწერები, გვ. 56.

³ ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის სომხური წარწერები, გვ. 57.

⁴ ჯ. სამუშია. ბაგრატ III, გვ. 69.

⁵ ჯ. სამუშია. ბაგრატ III, გვ. 69-70.

საინტერესო ფრაგმენტის ზ. ალექსიძისეულ გაგებას ფაქტობრივად ამყარებს სომხური წერილობითი ძეგლების მეორე არანაკლებ კომპლექტური მკვლევარი პარუირ მურადიანი. მისი წაკითხვით: „აფხაზთა მეფე ბაგრატმა **აიძულა** ქართველთა დედოფალი **ჩამოშორებოდა** შეთქმულებას“.¹ სომეხი მეცნიერი უფრო შორსაც მიდის და პირდაპირ მიუთითებს, რომ გურანდუხტ დედოფალი და ბაგრატ III შიდა ქართლის სეპარატისტულად განწყობილ აზნაურთა ამბოხისას საპირისპირო ბანაკებში იყვნენ. «Благодаря этой надписи, – აღნიშნავს პ. მურადიანი, – не только подтверждаются сообщения «Летописи Картли», но и становятся известны некоторые подробности имевшей место борьбы. Так, выражение ... «заставил царицу грузинскую отстать» **недвусмысленно указывает на то, что Баграт и его мать находились в разных, противоположных лагерях; мать поддерживала азнауров Картли, выступавших против Баграта в его политике создания объединенного грузинского царства...**».²

მართალია, ატენის სიონის სომხური წარწერის პ. მურადიანისეული წაკითხვა არ გაიზიარა მეორე ცნობილმა სომეხმა მეცნიერმა რ. ბარტიკიანმა, რომელმაც ტექსტში საერთოდ ვერ ნახა „ქართველთა დედოფალი“,³ მაგრამ მის მიერ მოყვანილი არგუმენტაცია (ძირითადად ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიურ დაკვირვებებზე აგებული), როგორც ეს აჩვენათვით პ. მურადიანმა სრულიად არადაამაჯერებელია.⁴ ჩვენ, გასაგები მი-

¹ «Сие [написал] я – Герджиум сын Ерхасапа. Кто прочтет это, в то лето, когда царь абхазов Баграт **заставил царицу грузинскую отстать [от сговора]**, а в следующий год занял Уплисцихе, дабы...». **П. Мурадян.** Нововыявленная армянская надпись Атенского Сиона, გვ. 223. იხ. აგრეთვე: **П. М. Мурадян.** Армянская эпиграфика Грузии. Картли и Кахети. Ереван, 1985, გვ. 107, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**

² **П. Мурадян.** Армянская эпиграфика Грузин, გვ. 107-108 (ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**). აღნიშნული სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ზოგადად გერგიუმ ერჰასანის ძის წარწერის წაკითხვის საკითხში ზ. ალექსიძესა და პ. მურადიანს შორის სრული თანხვედრაა. პირიქით, როგორც ქართველი მეცნიერის საპასუხო წერილიდან (იხ.: **ზ. ალექსიძე.** გერგიუმ ერჰასანის ძის წარწერა. – წგნ.: **ზ. ალექსიძე.** ატენის სიონის ოთხი წარწერა. თბ., 1983, გვ. 21-36) ჩანს, ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიურ ნიუანსებში ისინი პრინციპულად განსხვავებულ მიდგომებს ამჟღავნებენ და ურთიერთსაპირისპირო თვალსაზრისზე დგანან, თუმცა, ჩვენთვის ამას არა აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა, რადგან გურანდუხტ დედოფალთან დაკავშირებული პასაჟის შინაარსი (მიუხედავად მცირეოდენი რედაქციული განსხვავებისა) მათ ერთნაირად ესმით.

³ გერგიუმ ერჰასანის ძის წარწერის ტექსტი რ. ბარტიკიანის მიხედვით შემდეგნაირად გამოიყურება: «В ту годину, когда царь абхазов Баграт отвоевал («взял обратно») у картлийцев Тиг[ви], в следующем же году он взял Уплисцихе...». იხ.: **Р. Бартикян.** Мнимое упоминание «картлийской царицы» в армянской надписи из Атенского Сиона. – *Вестник общественных наук*, АН Арм. ССР. № 2. Ереван, 1986, გვ. 79.

⁴ **П. Мурадян.** По поводу статьи Р. Бартикяна «Мнимое упоминание «Картлийской царицы» в армянской надписи Атенского Сиона» – *Вестник общественных наук*,

ზეზების გამო, ბუნებრივია, ვერ ჩავერევით უმაღლესი კვალიფიკაციის პროფესიონალი არმენისტის ფილოლოგიურ-ტიქსტოლოგიურ ძიებებში და ვერ დავადგენთ რ. ბარტიკიანის კონიექტურის სისწორე-მცდარობას, მაგრამ არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ სომეხი მეცნიერის ერთ ფრიად აბსურდულ არგუმენტს – მას ვერ წარმოუდგენია, თუ როგორ შეიძლება „აფხაზთა“ მეფის დედა ყოფილიყო „ქართველთა დედოფალი“ («**царицей «грузинской»**») და თანაც დედა შვილს დაპირისპირებოდა (ამგვარი დაპირისპირება მას „არაბუნებრივად“ მიაჩნია).¹

რ. ბარტიკიანის – უდავოდ ავტორიტეტული (საკუთრივ სომხეთის ფარგლებს გარეთაც) მეცნიერი-ისტორიკოსის, შუა საუკუნეების სპეციალისტის, რომელიც, თუ მის სხვა ნაშრომებს გავითვალისწინებთ, საკმაოდ ჩახედული იყო საქართველოს ისტორიაშიც, ეს გულუბრყვილო მსჯელობა (რბილად ნათქვამია) გაკვირვებას იწვევს. ისტორიაში (და არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ სხვა ქვეყნებისაც) ძალზე ხშირი იყო დაპირისპირება პოლიტიკურ ნიადაგზე მამა-შვილს, დედა-შვილს ძმებსა და ა.შ. შორის, რომელიც არც თუ იშვიათად ტრაგიკულადაც მთავრდება. განა ამის მკაფიო მაგალითი არაა თუნდაც კონსტანტინე უფლისწულის ამბოხი საკუთარი მამის, „აფხაზთა“ მეფის გიორგის II-ის წინააღმდეგ, რომელზეც ზემოთ გავამახვილეთ ყურადღება და რომელიც ტრაგედიით დასრულდა – მამამ შვილი სასიკვდილოდ გაიმეტა.

გარდა ამისა, გაუგებარია, რატომ მოეჩვენა რ. ბარტიკიანს უცნაურად „აფხაზთა“ მეფე ბაგრატის დედის მოხსენიება „ქართველთა დედოფლად“. ნუთუ ამისთვის არ კმაროდა თუნდაც ის, რომ გურანდუხტი „ქართველთა“ სამეფო სახლის რძალი – იმჟამინდელი „ქართველთა“ მეფე ბაგრატ II-ის („რეგუენის“) ვაჟის გურგენის თანამეცხედრე იყო. თუმცა ატენის სიონის წარწერაში მის „ქართველთა დედოფლობაზე“

АН Арм. ССР. Ереван, № 7, 1986, გვ. 75-76. აქვე აღვნიშნავთ იმასაც, რომ რ. ბარტიკიანმა უპასუხოდ არ დატოვა პ. მურადიანის განმარტებები და შეეცადა ახალი არგუმენტები მოეძებნა გერგიუმ ერჰასანის ძის წარწერის ტექსტის მისეული ვერსიის გასამყარებლად (**Р. Бартикян. Еще раз об армянской надписи из Атенского Сиона – Вестник общественных наук, АН Арм. ССР. №8, 1986, გვ. 68-74**), მაგრამ სომეხი მეცნიერის არც ეს მცდელობა აღმოჩნდა წარმატებული, რაზეც ამჯერად მიუთითა უკვე აკად. ზ. ალექსიძემ (**З. Алексидзе. «Мнимое упоминание» одного топонима в армянской надписи Атенского Сиона. – ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ტ. 327, აღმოსავლეთმცოდნეობა. თბ., 1998, გვ. 77-79. იხ. აგრეთვე: Z. Aleksidze. La Mention imaginaire d'un toponime dans l'Inscriptions Armenienne de Sioni d'At'eni. – Revue des Etudes Georgiennes et Caucasiennes, #5, 1989. Association de la Revue des Etudes Georgiennes et Caucasiennes. Paris. გვ. 227-230**).

¹ «В чтении ... П. Мурадяна противопоставление противоестественно. Если Баграт – «царь «абхазов», как могла его мать быть царицей «грузинской»? იხ.: **Р. Бартикян. Мнимое упоминание «картлийской царицы» в армянской надписи.., გვ. 79, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.**

ხაზგასმას, როგორც უკვე აღინიშნა, ნამდვილად სხვა დატვირთვა უნდა ჰქონოდა. კერძოდ, ამ შემთხვევაში, როგორც ჩანს, ნარწერის ავტორი ხაზს უსვამდა ბაგრატ „აფხაზთა“ მეფის დედის დედოფლობას არა საკუთრივ „ქართველთა“ სამეფოში (სამეფო სახლის რძლის სტატუსიდან გამომდინარე), არამედ სწორედ ამბოხებულ ქართლში (შიდა ქართლში), რომელიც იმ დროს საერთოდ არ შედიოდა „ქართველთა“ სამეფოს შემადგენლობაში და „აფხაზთა“ სამეფოს ნაწილი იყო.¹

1 ამასთან დაკავშირებით, არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ ერთ დასანან უზუსტობას, რომელსაც ვხვდებით აკად. ზ. ალექსიძის სტატიაში. ესაა მეცნიერის განმარტება იმის შესახებ, თითქოს გურანდუხტი იმიტომ უნდა ყოფილიყო „ქართლის დედოფალი“, რომ ის იყო მეუღლე «**царя Картли Гургена**» (З. Алексидзе. «Мнимое упоминание» одного топонима., გვ. 79, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.) – «**du roi de Kartli**» ფრანგულ ტექსტში (Z. Aleksidze. La Mention imaginaire d'un toponime., გვ. 229, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.). გურგენი არასოდეს ყოფილა ქართლის მეფე (ამ პერიოდში არავითარი ქართლის სამეფო არ არსებობდა). გურგენი იყო „ქართველთა“ (და არა ქართლის) მეფის ძე და მოგვიანებით, მამის – ბაგრატ II-ის – გარდაცვალების (994 წ.) შემდეგ, როგორც ცნობილია, „მეფეთამეფე“-დ იწოდება, რადგან მანამდე მისი ძე „ბაგრატ“, დედით აფხაზთა მეფისა დისწული, დე-მეტრესი და თევდოსესი... მეფე იქმნა აფხაზეთს...“ (სუმბატ დავითის ძე. ცხორება და უწყება ბაგრატიონიანთა. – ქართლის ცხოვრება. მთ. რედაქტორი რ. მეტრეველი. თბ., 2008, გვ. 369). ჩვენ ოდნავადაც არ გვეეჭვება, ვინ, ვინ და აკად. ზ. ალექსიძემ ეს ყოველივე მშვენივრად იცის და არც გავამახვილებდით ყურადღებას მეცნიერის ამ უნებლიე გადაცდომაზე, რომ არა ცნებების: „ქართველთა სამეფო“ და „ქართლის (იბერიის) სამეფო“ აღრევა ცალკეულ (ძირითადად არაქართველ) მკვლევართა (მათ შორის მეტად ავტორიტეტულ კავკასიოლოგთა) პუბლიკაციებში. მაგალითისათვის მოვიყვანთ კირილე თუმანოვის მიერ კემბრიჯის შუა საუკუნეების ისტორიისათვის დაწერილ თავს „სომხეთი და საქართველო“, რომელშიც, სწორედ 975-978 წლების მოვლენების განხილვისას, ავტორი გურგენს ასევე უწოდებს „იბერიის (ანუ ქართლის) მეფეს“ – “Gurgen ... King of Iberia”, ხოლო ქართლის (შიდა ქართლის) ერისთავს იოანე მარუშისძეს „იბერიის ვიცემეფედ“ მოიხსენიებს (“John Marushidze, **viceroys of Iberia**”), რომელმაც თურმე დავით კურაპალატს „იბერია გადასცა“ (“Bagrat was the son of Gurgen and the grandson of the titular King of Iberia, Bagrat II the Simple; his mother was Gurandukht, sister of Theodosius III, king of Abasgia and (de facto) of Iberia. The boy was thus the potential heir of three crowns. As Theodosius III was unpopular with the nobility, John Marushidze, **viceroys of Iberia**, came to an understanding with David and with Smbat II in 975, and ceded Iberia to David. Since Bagrat was under age and his grandfather in his dotage, it was the boy's father Gurgen who became King of Iberia.” C. Toumanoff. Armenia and Georgia. – *The Cambridge Medieval History*, vol. IV. The Byzantine Empire, part I. Chapter XIV. Cambridge, 1966, გვ. 617, <http://rbedrosian.com/Ref/cmh3.htm>, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.). ყველა ამ წინადადებაში ტერმინი „იბერია“ გამოყენებულია უკომენტაროდ, რაც დიდ გაუგებრობას იწვევს. გამოდის, რომ ბაგრატ II იყო „იბერიის მეფე“, ხოლო „იბერიის ვიცემეფე“ იოანე მარუშის ძე – მისი ქვეშევრდომი, რაც სრული აბსურდია. ამასთან, „იბერიის ვიცემეფე“ იოანე მარუშის ძე გადასცემს იგივე „იბერიას“ დავით კურაპალატს, რომლის მეფე ხდება გურგენი!!!

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, არ არსებობს სერიოზული არგუმენტი გერგიუმ ერჰასანის ძის წარწერის შინაარსის ზ. ალექსიძე-პ. მურადიანისეული ვერსიის უარსაყოფად და სრული დამაჯერებლობით შეიძლება იმის მტკიცება, რომ ქართლის აზნაურთა ამ მორიგი სეპარატისტული გამოსვლის მედროშეს თუ არა კრეატურას მაინც სწორედ გურანდუხტ დედოფალი წარმოადგენდა. ამიტომაც მოაშორა იგი ქართლს ბაგრატ მეფემ დემოსტრაციულად აჯანყების ჩახშობის შემდეგ. რასაკვირველია, ძნელია იმაზე მსჯელობა, თუ რა მოტივაცია ჰქონდა გურანდუხტ დედოფლის პოზიციას. რასაკვირველია, სულაც არაა გამორიცხული, რომ მას იმ ეტაპზე გასჩენოდა პიროვნული ამბიციის პოლიტიკურ ლიდერობაზე, რომლის რეალიზაციას უკავშირებდა შიდა ქართლში ქუთაისის ტახტისაგან დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის ფორმირების პერსპექტივას. თუმცა უფრო რეალურად გვეჩვენება, რომ გურანდუხტ დედოფალი უბრალოდ სიტუაციის მიქვალ იყო და საკუთარი შვილის მოწინააღმდეგეთა ბანაკში ყოფნა შეიძლება მთლად მისი სურვილითაც არ მომხდარა.

ასეა თუ ისე, ერთი რამ ცხადია, გურანდუხტ დედოფალი, როგორც „აფხაზთა“ სამეფო სახლის „ღვიძლი შვილი“, ნამდვილად არ ყოფილა (ამ ეტაპზე მაინც) იდეური სულისჩამდგმელი და მთავარი შემოქმედი „აფხაზთა“ სამეფოს ირგვლივ დანარჩენი საქართველოს ტერიტორიების გაერთიანებისა. ამ დასკვნას სულაც არ უშლის ხელს ის გარემოება, რომ ქუთაისში ჩაყვანის შემდეგ გურანდუხტ დედოფალი მხარში ედგა თავის გვირგვინოსან ვაჟიშვილს მის აღმშენებლობით საქმიანობაში, რის დადასტურებაც მოჰყავთ დედა-შვილის ერთად დაფიქსირება ცალკეულ ეპიგრაფიკულ ძეგლებში. იმისათვის, რომ თვალსაჩინოდ გაეხადოთ აქვს თუ არა ამ ეპიგრაფიკულ მასალას რაიმე გადამწყვეტი მნიშვნელობა გურანდუხტ დედოფლის პოლიტიკური იერ-სახის დადგენის საკითხისათვის, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია აღნიშნული წარწერების ტექსტების მოყვანა:

დავინწყით ქუთაისის ბაგრატის ტაძრის ერთ-ერთი წარწერით, რომელშიც ბაგრატ III მოხსენიებულია მამასთან და დედასთან ერთად: *„მეუფეო, მფლობელო ყოველთა სუფევათაო, უმეტესად ადიდე ძლიერი ბაგრატ კურაპალატი, აფხაზთა და ქართველთა მეფე, თანა: მამით, დედით, დედოფლით და ძით მათით, ამენ“*.¹ დედასთან ერთადაა მოხსენიებული გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატის ტაძრის მეორე წარწერაზეც: *„შენეწითა ღმრთისათა, ბაგრატისაგან ნებითა ღმრთისათა აფხაზთა და ქართველთა მეფისა და კურაპალატისა და დედისა მათისა გურანდუხტ დედოფლისა, აღეშენა წმიდაჲ ესე საყდარი ჴელითა...“*.²

¹ ქართული ლაპიდარული წარწერების კორპუსი, II, დასავლეთ საქართველოს წარწერები. ნაკვ. I (IX-XIII სს.), შეადგინა და გამოსაცემად მომზადდა ვ. სილოგავამ. თბ., 1980, გვ. 54.

² ქართული ლაპიდარული წარწერების კორპუსი, II., გვ. 53, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.

გურანდუხტ დედოფალი თავის გვირგვინოსან ვაჟთან ერთად იხსენიება აგრეთვე ხცისის იოანე ნათლისმცემლის 1002 წლით დათარიღებული ეკლესიის დასავლეთის ფასადზე გვერდი-გვერდ მოთავსებულ წარწერაშიც: „წმიდაო ნათლისმცემლო **შეინყალე და ადიდე გურანდუხტ დედოფალი ორთავე შინა ცხოვრებათა**“; „ქ. უფალო იესო ქრისტე შეინყალე და ადიდე შენ მიერ დამყარებული **ბაგრატ აფხაზთა... და ყოველი კურაპალატი** მოეც ძლევად მტერთა ზედა ხილულთა და უხილველთა“.¹ მკვლევართა აზრით, კიდევ ერთ წარწერაში იხსენიებიან ერთად ბაგრატ III და დედამისი. ესაა ახალი სოფლის (თეთრი წყაროს რ-ნი, მანგლისიდან 7 კმ. მანძილზე) ეკლესიის წარწერა, რომელშიც ვკითხულობთ: „წმიდაო მონამეო ბაგრატ, **ადიდე ბაგრატ აფხაზთა მეფე და სული გურანდუხტ დედოფლისა** ნინაშე ღმრთისა. დაუტკბე თუალნი ბაგრატიისნი მინასა მათსა მირიანს“.²

და ბოლოს, ბედიის ტაძრისადმი შეწირული ოქროს ბარძიმის წარწერა: „ქ. წმიდაო ღმრთისმშობელო, მეოხ ეყავ ნინაშე ძისა შენისა **ბაგრატს აფხაზთა მეფესა და დედასა მათსა გურანდუხტს დედოფალსა**; – ამის ბარძიმისა შემწირველთა, ამის საკურთხეველისა შემამკობელთა და ამის წმიდისა საყდრისა აღმშენებელთა, ამენ“.³

როგორც ვხედავთ, ამ წარწერებში დაფიქსირებულია მხოლოდ და მხოლოდ გურანდუხტის საქველმოქმედო მოღვაწეობა – ეკლესია-მონასტრების მიმართ დედა-დედოფლის ზრუნვა (ეს შუა საუკუნეებში ჩვეულებრივი პრაქტიკაა), რაც იმას ნიშნავს, რომ არა გვაქვს არავითარი საფუძველი ეპიგრაფიკულ წარწერებში გურანდუხტ დედოფლის თავისი გვირგვინოსანი ვაჟის გვერდით მოხსენიება რაიმე განსაკუთრებულ მოვლენად ჩავთვალოთ. დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ეს მასალა ნამდვილად არ შეიცავს რაიმე ისეთ ხელმოსაკიდ ინფორმაციას, რომელიც მაინც და მაინც ადასტურებდეს ბაგრატ მეფის გამიზნულ მოქმედებას – დასავლეთ საქართველოში თავისი ლეგიტიმური უფლებების განმტკიცების მიზნით „აფხაზი“ დედის პიროვნული ავტორიტეტისა და დინასტიური წარმომავლობის წინ წამოწევას.

ამ საკითხებზე მსჯელობისას არ შეიძლება ყურადღების მიღმა

¹ **Р. О. Шмерлинг.** Древний Цвимоетский храм близ сел. Хциси. – ქართული ხელოვნება (*Ars Georgica*). ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, 4. თბ., 1955, გვ. 155.

² ქართული წარწერების კორპუსი. ლაპიდარული წარწერები. აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა **ნ. შოშიაშვილმა**. თბ., 1980, გვ. 259. სხვა წაკითხვით: „ქ. წმიდაო მონამეთა ბაგრატ, ადიდე ბაგრატ მეფეთა-მეფე და სული გურანდუხტ დედოფლისა“ (საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების კატალოგი. შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული **ა. ბაქრაძისა** და **ს. ბოლქვაძის** მიერ. **ილ. აბულაძის** ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბ., 1953, გვ. 28).

³ **ლ. ახალაძე.** „...მეოხ ექმენ საყდრის აღმშენებელს“. – საისტორიო ძიებანი. წელიწდეული, III. თბ., 2000, გვ. 50. ელექტრონ. ვერსია იხ.: <https://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani2000>.

დავტოვოთ ერთი მეტად არაჯანსაღი ტენდენცია, რომელიც შეიმჩნევა ზოგიერთ პუბლიკაციაში. მხედველობაში გვაქვს ბედიის ბარძიმის წარწერაში საკუთრივ „აფხაზური“ (ეთნიკური) მოტივების ძიება, ანუ იმის მტკიცება თითქოს ბედიაზე ზრუნვა, გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფის საძვალედ მისი გადაქცევა და წარწერაში მეფის გვერდით გურანდუხტ დედოფლის მოხსენიება ბაგრატის მხრიდან მისი „აფხაზური“ (ეთნიკური გაგებით) ფესვების წინწამონწევის ერთგვარი დემონსტრირება იყო. ამგვარი მიდგომის ნიშნები შეიმჩნევა არა მხოლოდ აფხაზი ავტორების ნაშრომებში, არამედ, სამწუხაროდ, ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსის პუბლიკაციაშიც. მაგ. გივი წულაია ეხება რა ბაგრატ III-ის მიერ ე.წ. „აფხაზთა მეფეთა დივანის“ შექმნის პერიპეტიებს, საგანგებოდ შენიშნავს: «То обстоятельство, что в своей генеалогии Баграт целенаправленно прослеживает **матрилинейную, т.е. абхазскую сторону своего происхождения...** должно свидетельствовать о тенденции **этнического менталитета** первого правителя объединённой Грузии с центром в Кутаиси».¹ მეცნიერის აზრით, ბაგრატ III-ის „ეთნიკური მენტალიტეტის“ ირიბ მინიშნებად უნდა მივიჩნიოთ ის ფაქტიც, რომ გაერთიანებული საქართველოს პირველმა გვირგვინოსანმა თავის სამუდამო განსასვენებელ ადგილად აირჩია არა «...Тао, где он родился, был наречён именем своего деда по отцу Багратом II, воспитывался, там же скончался, не в столице своего царства Кутутиси и не в городе столь почитаемых им – Анакопии, а в Бедии, построенной им на стыке древнеабхазских и картвельских племён, в им же возведённом храме...».² სხვა ნაშრომში გ. წულაია ბედიას პირდაპირ მოხსენიებს „შუა საუკუნეების ქართულ-აფხაზურ ქალაქად“ («**Бедиа – средневековый грузино-абхазский город**»)³

უფრო შორს მიდის გიორგი ანჩაბაძე, რომელსაც ბედია „აფხაზურ-ქართული პოლიტიკური ერთობის სიმბოლოდაც“ მიაჩნია («**символ политического единства абхазских и грузинских связей** тоже») და ამას ხსნის იმით, რომ «Долгое время территория Западной Грузии, в том числе Абхазия, политически играла большую роль», ხოლო «**Бедийский храм – один из ключевых моментов ... культурно-исторической миссии, которую бывшее Абхазское царство играло в составе единого Грузинского царства**».⁴

¹ **Г. В. Цулая.** Абхазия и абхазы в контексте истории Грузии, გვ. 108, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.

² **Г. В. Цулая.** Абхазия и абхазы в контексте истории Грузии, გვ. 108, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.

³ **Леонти Мровели.** Жизнь картлийских царей. *Извлечение сведений об абхазах, народах Северного Кавказа и Дагестана.* Перевод с древнегрузинского, предисловие и комментарии **Г. В. Цулая.** М., 1979, გვ. 46, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.

⁴ **А. Бабицкий.** Георгий Анчабадзе – о судьбе Бедийского храма. – *Эхо Кавказа.* 04.02.2012. – <http://www.ekhokavkaza.mobi/a/24473008.html>.

ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ ე.წ. აფხაზურ „ეთნიკურ მენტალიტეტსა“ და „ქართულ-აფხაზური ერთობის“ განმტკიცებას ბედიის ტაძართან არავითარი კავშირი არა აქვს. „აფხაზთა“ სამეფოდ წოდებული სახელმწიფოებრივი გაერთიანება X ს. 70-იან წლებში (უფრო ადრეც, ფაქტობრივად, წარმოქმნის დღიდან) მთლიანად დაცლილი იყო ე.წ. „აფხაზური ეთნიკური მენტალიტეტისაგან“ და ის მხოლოდ და მხოლოდ ქართულ პოლიტიკურ სახელმწიფოებრივ ერთეულს წარმოადგენდა. ე.წ. „აფხაზთა მეფეთა დივანიც“, პირველ რიგში, ერთგვარი „პოლიტიკური მანიფესტი“ იყო, რომელიც **ტაოელ ბაგრატ ბაგრატიონს** დასჭირდა **ქუთაისის ქართულ** (და არა ეთნიკურ აფხაზთა) **სამეფო ტახტზე** მისი პოზიციების ლეგიტიმაციისათვის.

გარდა ამისა, ჩვენთვის გაუგებარია, თუ რატომ უნდა მივიჩნიოთ ბედია „შუა საუკუნეების ქართულ-აფხაზურ ქალაქად“. განა ის წყარო („ქართლის ცხოვრების“ დასაწყისი მატრიანე), რომელსაც დართული აქვს ეს კომენტარი, პირდაპირ არ მიუთითებს, რომ **ბედია იყო ეგროსის ნილხვედრ ქვეყანაში**: „ეგროსს მისცა ქუეყანაჲ ზღვსყურისაჲ და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით – მთაჲ მცირე, რომელსა ან ჰქვან ლიხი, დასავლით – ზღუაჲ; მდინარე მცირისა ხაზარეთისაჲ, სადა წარსწუდების წუერი კავკასიისაჲ. ხოლო ამან ეგროს აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თვისი ეგროსი. ან მას ადგილსა ჰქვან ბედია“.¹ საინტერესოა, როდიდან გახდა ეს ეგროს-ბედია ქართულ-აფხაზური ქალაქი? იმ დროიდან ხომ არა, როდესაც გვიან შუა საუკუნეებში პირველყოფილი თემური წყობილების ნიალიდან გამოსულმა „ბარბაროსული“ მენტალიტეტის მატარებელმა ჯიქ-აფხაზებმა „დაიპყრეს“ ოდიში „ვიდრე ეგროსის მდინარემდე“,² პირწმინდად გაანადგურეს და ნანგრევებად აქციეს აქაური ქრისტიანული სინმინდებები, მათ შორის ბედიის ტაძარიც.³

¹ **ლეონტი მროველი**. ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. – ქართლის ცხოვრება. მთ. რედაქტორი **რ. მეტრეველი**. თბ., 2008, გვ. 26, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**

² **ბატონიშვილი ვახუშტი**. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 845 (ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**). ოდიშ-აფხაზეთის ეთნიკურ-ადმინისტრაციული საზღვრის ცვლილებების შესახებ იხ.: **კ. კვაშილავა**. როდის გახდა მდ. ენგური ოდიშ-აფხაზეთის საზღვარი. – *სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი შრომები*. V. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. თბ., 2008, გვ. 461-487, http://sou.edu.ge/files/samecniero%20mushaobis%20koordinacia/ssu_shromebi_5_%282008%29.pdf; **კ. კვაშილავა**. ისტორიული სამურზაყანოს წარსულიდან. XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნა – 1840 წელი. თბ., 2011, გვ. 31-73.

³ ჯიქ-აფხაზთა ექსპანსიის შესახებ ოდიშის მიმართულებით და ამ მოვლენის არსზე დაწვრილ იხ.: **ზ. პაპასქირი**. ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან. ნაკვეთი. I. *უძველესი დროიდან 1917 წლამდე*. თბ., 2004, გვ. 87-103; **З. Папаскири**. Этнодемографический, политико-государственный и социально-культурный облик современной Абхазии в XVI-XVII вв. – *საისტორიო ძიებანი*. წელიწადი. X-XI. თბ., 2008, გვ. 61-85; ელექტრონული ვერსია: <https://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani2007-2008>.

მიზეზი იმისა, თუ რამ განაპირობა საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის წმინდა სალოცავის, რომელიც შემდგომ ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ფუძემდებლის საძვალედ იქცა, მაინცდამაინც ბედიში აშენება, სხვა რამეში უნდა ვეძიოთ და არა იმაში, რომ ეს „შუა საუკუნეების ქართულ-აფხაზური ქალაქი“, „ძველი აფხაზური და ქართველური ტომების შესაყარზე“ მდებარეობდა და „აფხაზურ-ქართული პოლიტიკური ერთობის სიმბოლო“ იყო. სრულიად აშკარაა, რომ ამ შემთხვევაში გადაწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა იმას, რომ ძველი ქართული საისტორიო ტრადიციის მიხედვით სწორედ ბედია ითვლებოდა ისტორიული ეგრისის პოლიტიკურ ცენტრ-სიმბოლოდ, რომელზედაც ერთნიშნად მიუთითა ქართველმა მემკვიდრემ. „ქართლის ცხოვრების“ დასაწყისის მატინის ზემოთმოყვანილი ცნობა მრავალმხრივ არის საინტერესო, მაგრამ მთავარი მაინც ისაა, რომ მასში მოხაზულია ეგრისის სახელმწიფოს ტერიტორია, რომლის ცენტრად სწორედ ბედიაა მიჩნეული.

აქ შეიძლება დაისვას კითხვა რატომ ბედია და რა თუნდაც ციხე-გოჯი – საუკუნეების მანძილზე ეგრისის ხელისუფალთა რეზიდენცია, რომელიც ქართულმა საისტორიო ტრადიციის თანახმად ამ ქართული პოლიტიკური გაერთიანების მეორე არანაკლებ მნიშვნელოვან ცენტრდაა მიჩნეული? გარდა ამისა, ის ვითარება, რომელშიც წარმოიქმნა ერთიანი ქართული სახელმწიფო, თითქოს მოითხოვდა იმასაც, რომ „აფხაზთა“ მეფე ბაგრატ III ბაგრატიონს, რომელიც ქუთაისის ტახტზე „აფხაზი“ ლეონიდების უშუალო მემკვიდრედ თვლიდა თავს, აქცენტი გაეკეთებინა თუნდაც ლეონ II-ის წინაპრების თავდაპირველ რეზიდენციაზე – ანაკოფიაზე (დღევანდელი ახალი ათონი) და წამოეწია სწორედ ამ ცენტრის მნიშვნელობა საერთო-ქართული მასშტაბით, მაგრამ, როგორც ვნახეთ, საქართველოს გამაერთიანებელმა მეფემ ერთსაც და მეორესაც გვერდი აუარა და არჩევანი მაინცდამაინც ბედიაზე შეაჩერა.

ბაგრატ III-ის ეს არჩევანი, ჩვენი აზრით, უდავოდ ადასტურებს იმას, რომ მიუხედავად „აფხაზთა“ მეფეთა გადამწყვეტი როლისა ერთიანი დასავლურ-ქართული სახელმწიფოს შექმნაში, მაშინდელი საქართველოს ისტორიულ-სახელმწიფოებრივ ცნობიერებაში ეგროს-ქუჯის წვლილი უფრო დიდი მნიშვნელობის იყო და სწორედ ისინი მოიაზრებოდნენ დასავლურ-ქართული პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სამყაროს ფუძემდებლებად, ხოლო „აფხაზ“ მეფეთა „აფხაზთა“ სამეფო ამ სამყაროს მემკვიდრის როლში განიხილებოდა. სწორედ ამაზე მიუთითებს დიდი ისტორიკოსის ვახუშტი ბატონიშვილის ნაშრომში დაცული თანამიმდევრობაც: „აღწერა ეგრისის ქუეყანისა, ანუ აფხაზეთისა, ანუ იმერეთისა“.¹ გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფის არჩევანი ბედიაზე ნიშნავდა სწორედ ეგრის-ბედიის პირველსაწყისსაკენ მობრუნებას და იქნებ ეს იყო სიმბოლური კავშირის გამოსხატულება ახალ ერთიან საქართველოს სა-

¹ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 742.

ხელმწიფოსა და უძველეს ბერძნულ მითებში ჩაკარგულ ეგრის-კოლხეთის პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ სამყაროს შორის.¹

ასეთია ჩვენი დაკვირვებები 975-982 წლების მოვლენებზე, რომლებიც იძლევა შემდეგი დასკვნების გაკეთების საშუალებას:

1. 975 წელს ბაგრატ უფლისწულის ქართლის (შიდა ქართლის) მმართველად დასმა არ ყოფილა შეთანხმებული ქუთაისის ტახტთან და ის „აფხაზთა“ მეფე თეოდოსი „უსინათლოს“ ზურგს უკან მოხდა. უფრო მეტიც, ეს იყო საპასუხო რეაქცია თეოდოსი-კვირიკეს გარიგებაზე, რომლის მიხედვით თეოდოსი შიდა ქართლს უთმობდა თავის მოკავშირე კახეთის ქორეპისკოპოსს.
2. 975 წელს ქართლის მმართველად დანიშნული ბაგრატ უფლისწული 978 წლამდე (დასავლეთ საქართველოს სამეფო ტახტზე ასვლამდე) მუდმივად არ ყოფილა ამ სტატუსში და ის ქართლის აზნაურთა და მათი მოკავშირე კახეთის მესვეურთა მოთხოვნით ამ თანამდებობაზე შეცვალა დედამისმა გურანდუხტმა.
3. წყაროთა პირდაპირი (გერგიუმ ერჰასანის ძის წარწერა), თუ ირიბი („მატიანე ქართლისაჲ“) მონაცემები ერთნიშნად ადასტურებენ, რომ X ს. 80-იანი წლების დამდეგის კრიზისისას ქართლის მმართველი გურანდუხტ დედოფალი ბაგრატ „აფხაზთა“ მეფის წინააღმდეგ ამბოხებული ქართლის აზნაურთა კრეატურას წარმოადგენდა. ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ გურანდუხტ დედოფლის გამაერთიანებელი მოძრაობის (პირველ ეტაპზე – 975-980 წლებში – მაინც) ერთ-ერთ ბურჯად და მებაირახტრედ გამოცხადება საფუძველს მოკლებულია.
4. სრულიად გაუმართლებელი და აბსურდულია მცდელობა ბედიის ბარძიმის წარწერაში თავისი გვირგვინოსანი ვაჟის გვერდით გურანდუხტის მოხსენიება ავხსნათ მეფის სურვილით ხაზი გაესვა თავისი „აფხაზური“ (ეთნიკური) წარმომავლობისათვის და ამით განემტკიცებინა საკუთარი ხელისუფლების ლეგიტიმურობა ამჟამინდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე. ბედიას იმ დროს არაფერი არ აკავშირებდა თანამედროვე აფსუა-აფხაზურ ეთნიკურ სამყაროსთან და იგი ბაგრატის სახელმწიფოსა და ეგრის-ბედიის პირველსაწყისს შორის ერთგვარი სიმბოლური კავშირის გამონახულება იყო.

¹ **ზ. პაპასკირი.** ბედიის ტაძარი – ერთიანი ქართული სახელმწიფოებრიობის სიმბოლო. – *საისტორიო ძიებანი*. წელიწდეული, III. თბ., 2000, გვ. 6-7; აღნიშნული პუბლიკაციის შევსებული და განახლებული რუსული ვერსია იხ.: **З. Папаскири.** Бедийский храм – символ единой грузинской государственности. – წგნ.: **З. Папаскири.** Моя Абхазия: Воспоминания и размышления. Тб., 2012, გვ. 417-428, ელ. ვერსია: http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/29851/1/Moia_Abkhazia.pdf.

ZURAB PAPASKIRI¹

TO THE EVALUATION OF QUEEN GURANDUKHT'S ROLE IN THE PROCESS OF UNIFICATION OF GEORGIA

“At that time Uplistsikhe and Kartli was governed by Queen Gurandukht”. Behind the given chronicle of the *“Matiane Kartlisai”* (The *“Chronicles of Kartli”*) by the anonymous historian, is hidden a very important fact to which the historians did not pay much attention until now and which basically changes the adopted scheme of foundation of the Georgian state.

According to the traditional point of view in Georgian historiography, the first real steps towards the formation of the united Georgian state were made in 975 by Prince Bagrat (the son of Gurgen Bagrationi – through the Father’s line the legitimate heir of the “Kartvelta” (Georgians) king – his grandfather Bagrat II, and through the maternal line – the daughter of the “Abkhaz” king Giorgi II /922-957/ Gurandukht and who was at the same time adopted and named as the only heir by David Kurapalat). Exactly at that time according to advice of Ioane Marushidze, David Kurapalat occupied Shida Kartli and in front of the Georgian aznaurs declared Bagrat as the official governor of Kartli (not the king but the ruler of the one part of the Abkhaz’s kingdom).

This was unacceptable for the separatist Kartli’s aznaurs, and they with the help of Kakheti’s troops captured “Gurgen and his son Bagrat and the Queen Gurandukht” and took them to Kakheti. David Kurapalat and his army immediately set off to Kakheti. Kakhetians thought it more appropriate not to complicate the situation and to decide everything peacefully. So they let Bagrat and his parents go and left Uplistsikhe. And here took place the fact to which was not paid enough attention: it seems that Bagrat’s status was not re-established, as “at that time Uplistsikhe and Kartli was governed by the Queen Gurandukht”. This means that the decision of the 795 year was reconsidered and Prince Bagrat was not the governor of Kartli until the time when he becomes the king in Abkhazia (978). This position was held by his mother Queen Gurandukht.

The decision must have been the result of the compromise reached by David Kurapalat and Kakhetians. As the following events showed the Queen Gurandukht was more acceptable political figure for the Kartli’s aznaurs. Later, at the beginning of the 80’s of the X century, when Bagrat III as the “Abkhaz” king decided to take entire control in Shida Kartli, he met the confrontation. It can be said with full confidence that the leader of this revolt was the Queen Gurandukht. That is why after put down of the revolt he demonstratively sent her away.

According to the before said, the idea of Gurandukht being the inspirer of uniting the territories of Georgia around “Abkhazia” (as this was emphasized by Abkhazian researches apart from that they regard the kingdom of Abkhazia as Abkhazians National State, which simply was conquering the neighboring territories of Georgia) is absolutely groundless.

---

¹ *Zurab Papaskiri* – Doctor of Historical Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

თეიმურაზ პაპასქირი¹

1938 წლის სუდეტის კრიზისი
და ყირიმის საკითხი – ისტორიული პარალელები

1938 წლის სუდეტის კრიზისი ყოველთვის იპყრობდა მკვლევართა ყურადღებას. წამყვანი ევროპული ქვეყნების და მათი ლიდერების დამოკიდებულებას და მათ ქმედებებს აღნიშნული კრიზისის პერიოდში არაერთი სპეციალური გამოკვლევა მიეძღვნა.² 2014 წლის თებერვალ-მარტში უკრაინაში განვითარებული მოვლენების ფონზე კი სუდეტის კრიზისმა კიდევ ერთხელ მიიპყრო საზოგადოების ყურადღება და ის არა მარტო ისტორიკოსებს, არამედ პოლიტიკოსებსაც კი გაახსენდათ. რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის ვლადიმირ პუტინის მიერ ყირიმის ანექსია გერმანიის რაიხსკანცლერის ადოლფ ჰიტლერის ქმედებებს შეადარეს აშშ-ს ყოფილმა სახელმწიფო მდივანმა ჰილარი კლინტონმა,³ ლიტვის პრეზიდენტმა დალია გრიბაუსკაიტემ,⁴ დიდი ბრიტანეთის ტახტის მემკვიდრემ, უელსის პრინცმა ჩარლზმა⁵ და სხვ. მართლაც, ამ მოვლენებს შორის არის სერიოზული მსგავსება: როგორც სუდეტის ოლქის, ისე

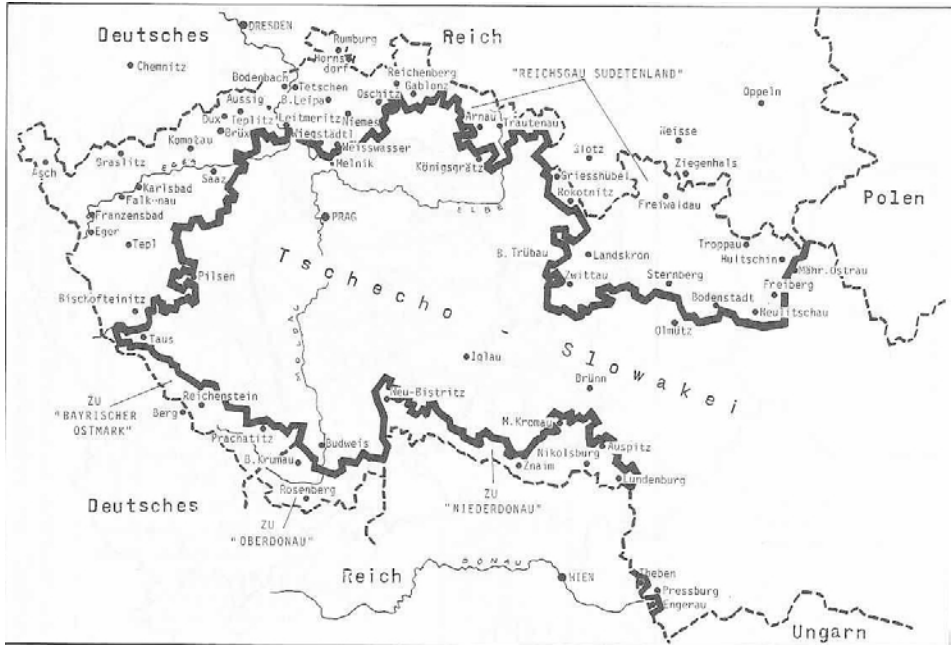
¹ თეიმურაზ პაპასქირი – ისტორიის დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² თავის დროზე, აღნიშნული საკითხის ერთ-ერთ ასპექტს ჩვენც დავუთმეთ ყურადღება. იხ.: თეიმურაზ პაპასქირი. საბჭოთა პოლიტიკა ჩეხოსლოვაკიის მიმართ 1938წ. სუდეტის კრიზისის დროს. – საისტორიო ძიებანი, წელიწდეული, 8-9. თბ., 2006, გვ. 375-398; ელექტრონული ვერსია: <https://sites.google.com/site/sais-toriodziebani/dziebani2005-2006>.

³ **Hillary Clinton says Vladimir Putin's Crimea occupation echoes Hitler.** – <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/06/hillary-clinton-says-vladimir-putins-crimea-occupation-echoes-hitler>.

⁴ **Dalia Grybauskaitė: Putin benutzt Nationalität als Vorwand – Vergleiche mit Hitler und Stalin treffen zu.** – http://www.focus.de/magazin/kurzfassungen/focus-26-2014-dalia-grybauskaitė-putin-benutzt-nationalitaet-als-vorwand-vergleiche-mit-hitler-und-stalin-treffen-zu_id_3937346.html.

⁵ **Piers Eady.** Prince Charles 'compares Vladimir Putin to Adolf Hitler' during chat with pensioner who lost relatives in Holocaust. – <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/prince-charles-compares-vladimir-putin-3579105#ixzz35eeStL6d>.

სურ. 1. სუდეტის კრიზისი (1938წ.)

(წყარო: http://deutschlandunddieostmark.blogspot.com/2012_01_26_archive.html)

სურ. 2. ყირიმის კრიზისი (2014წ.)

(წყარო: http://en.wikipedia.org/wiki/2014_Crimean_crisis#mediaviewer/File:Crimea_crisis_map.PNG)

ყირიმის შემთხვევაში აგრესიის საბაზად გამოყენებულ იქნა ეთნიკური საკითხი; ორივე შემთხვევაში მსხვერპლის რანგში მოგვევლინა ახლად წარმოქმნილი სახელმწიფო; ორივე აგრესორი თავის ქმედებას ისტორიული სამართლიანობითა და ადგილობრივი მოსახლეობის სურვილებით ამართლებდა.¹

ბუნებრივია, არსებობს გარკვეული განსხვავებებიც. მაგალითად, ჰიტლერი სუდეტის ოლქში შევიდა მას შემდეგ, რაც აღნიშნული ტერიტორიის გადაცემას დათანხმდა ჩეხოსლოვაკიის ხელისუფლება, მაშინ როდესაც პუტინმა ყირიმი უკრაინის ხელისუფლების წინააღმდეგობის მიუხედავად დაიკავა. რაც შეეხება დასავლეთის სახელმწიფოების პოზიციას, 1938 წელს ისინი ყველა გზებით ცდილობდნენ კონფლიქტის მოგვარებას და ომის თავიდან აცილებას, რის გამოც, ფაქტობრივად, აიძულეს ჩეხოსლოვაკია, დაეთმო სუდეტის ოლქი, 2014 წელს კი მათ დაგმეს რუსეთის ქმედებები, თუმცა შემოღებული სანქციები, ერთი შეხედვით, პრაქტიკულად არაფერს ნიშნავს.² აშშ-ს პრეზიდენტი ბარაკ ობამაც კი, რომელიც თითქოს ყოველმხრივ უჭერს მხარს უკრაინის ახალ ხელისუფლებას, აცხადებს, რომ „რუსეთს გააჩნია თავისი ლეგიტიმური ინტერესები უკრაინაში“.³ დასავლეთის ქვეყნების ხელმძღვანელობის გაუბედა-

¹ იხ.: *Herr Hitler's Speech of September 12, 1938.* – *Bulletin of International News*, vol. 15, No. 19, September 24, 1938, გვ. 8-11 (804-807); Обращение Президента Российской Федерации. 18 марта 2014 года. – <http://kremlin.ru/news/20603>.

² მიუხედავად ამისა, დასავლეთის პოლიტიკურ წრეებში თვლიან, რომ სანქციებს მაინც მოჰყვა გარკვეული შედეგი. შედეგების საგარეო საქმეთა მინისტრის კარლ ბილდტის მტკიცებით, რუსეთის ეკონომიკამ უკვე საკმაოდ დიდი ზარალი ნახა: „ფაქტია, რომ ჩვენ არ შემოგვიღია არანაირი რეალური სანქციები. ჩვენ მხოლოდ ზოგიერთ ადამიანს ავუკრძალეთ შემოსვლა და გავუყინეთ ანგარიშები. ამ ორმა ნაბიჯმა რუსეთის ეკონომიკას მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენა. ჩვენ უკვე ვხედავთ შედეგებს: რუსეთიდან ხდება კაპიტალის გატანა, ჭკვიანი ხალხი ტოვებს ქვეყანას, უცხოური ინვესტიციები პრაქტიკულად არ არსებობს. ჩვენ აქცენტს ვაკეთებთ არა მყისიერ, დრამატულ ეფექტებზე, არამედ საშუალო და გრძელვადიან შედეგებზე, რომლებიც კრემლში უკვე პანიკა გამოიწვიეს“ („Fakt ist doch, dass wir bislang noch gar keine wirklichen Sanktionen verhängt haben. Wir haben Einreiseverbote beschlossen und Konten eingefroren. Allein diese beiden Schritte haben der russischen Wirtschaft bereits erheblich geschadet. Wir sehen die Folgen davon schon: Das Kapital fließt aus Russland ab, die klugen Köpfe verlassen das Land, es gibt im Gegenzug kaum noch ausländische Investitionen. Wir setzen nicht auf unmittelbare, dramatische Effekte – sondern auf mittel- und langfristige Folgen, die den Kreml bereits jetzt in Panik versetzen.“ – *„Ganz einfach, Europa muss liefern“*. Von *Larissa Krüger* und *Silke Mülherr*. *Die Welt*, 24.06.2014, <http://www.welt.de/politik/ausland/article129387167/Ganz-einfach-Europa-muss-liefern.html>). მომავალი გვიჩვენებს, რამდენად შეესაბამება რეალობას კ. ბილდტის ოპტიმისტური განცხადება, დღეისათვის კი რაიმე მნიშვნელოვან შედეგებზე საუბარი, ჩვენი აზრით, უბრალოდ არასერიოზულია.

³ *Obama Says Allies in 'Lockstep' on Confronting Russia.* By *Margaret Talev* and *Julianna Goldman*, June 5, 2014. – <http://www.bloomberg.com/news/2014-06-05/obama->

ობა ძალიან ჰგავს 1938 წლის მოვლენებს, რომლებსაც დაეთმოება კიდევ ჩვენი ნაშრომის შემდეგი ნაწილი.

ჩეხოსლოვაკიის საკითხი დღის წესრიგში 1938 წლის გაზაფხულზე დადგა. ავსტრიის ანშლუსის შემდგომ (1938წ. მარტი) ჰიტლერმა ჩათვალა, რომ დადგა ხელსაყრელი დრო სუდეტის ოლქის (სუდეტენლანდის) გერმანიაში შესაყვანად. როგორც შემდეგ გაირკვა, ეს ფიურერის მიზნების მხოლოდ ნაწილი იყო და მას ჩეხოსლოვაკიის, როგორც სახელმწიფოს, საერთოდ მოსპობა ჰქონდა მიზნად. ერთი შეხედვით, ეს არც ისე ადვილი საქმე იყო. ჩეხოსლოვაკიას, რომელიც 1919 წელს შეიქმნა, ვერსალის სისტემაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა. 1925 წელს საფრანგეთთან გაფორმებული ხელშეკრულებით, ეს უკანასკნელი უნდა დახმარებოდა ჩეხოსლოვაკიას გერმანიის მხრიდან აგრესიის შემთხვევაში. გარდა ამისა, ჩეხოსლოვაკია ე.წ. „მცირე ანტანტის“ აქტიური წევრი იყო. 1935 წელს გაფორმებულ იქნა პაქტი საბჭოთა კავშირთანაც, რომლის თანახმად მოსკოვმა სამხედრო ძალით დახმარება აღუთქვა ჩეხოსლოვაკიას გერმანიასთან ომის შემთხვევაში, ოღონდ იმ შემთხვევაში, თუ საფრანგეთი შეასრულებდა თავის ვალდებულებებს.¹

უნდა ითქვას, რომ სსრ კავშირის მხრიდან ჩეხოსლოვაკიის დახმარება იმთავითვე საკმაოდ პრობლემატური იყო, რადგანაც ამ ორ ქვეყანას საერთო საზღვარი არ გააჩნდა და საბჭოთა ჯარების ჩეხოსლოვაკიაში გადასასროლად აუცილებელი იყო ან პოლონეთის, ან რუმინეთის (ან ორივე ამ სახელმწიფოს) თანხმობა. პირველი ვარიანტი ნაკლებ სავარაუდო იყო პოლონეთსა და სსრკ-ს შორის დაძაბული ურთიერთობების გამო, მეორე მიმართულებით კი ინფრასტრუქტურული პრობლემები იქმნებოდა.²

1938წ. 19-22 მაისს სუდეტის ოლქის გარშემო პირველად შეიქმნა კრიზისული სიტუაცია, რომელიც გამოიწვია ინფორმაციამ ჩეხოსლოვა-

says-allies-in-lockstep-on-confronting-russia.html. მართალია, ობამამ იქვე დაამატა, რომ „უკრაინის ხალხის გადასაწყვეტია საკუთარი ბედი“, მაგრამ აღნიშნული ფრაზა მაინც საყურადღებოა.

¹ Документы и материалы по истории советско-чехословацких отношений. В IV томах. Т. II. Москва, 1973, გვ. 52. ეს უკანასკნელი ფრაზა ჩეხოსლოვაკიის პრეზიდენტ ედვარდ ბენეშის მოთხოვნით ჩაიწერა დოკუმენტში და მას თავისი დატვირთვა გააჩნდა. ჩეხოსლოვაკიის პრეზიდენტს სულაც არ სურდა, რომ ის კომუნისტებთან ალიანსში დაედანაშაულებინათ (**Igor Lukes**. *Stalin and Czechoslovakia in 1938-1939: An Autopsy of a Myth*. – *The Munich Crisis, 1938: Prelude to World War II*. Ed. by **Igor Lukes** and **Erik Goldstein**. Frank Cass and Company Limited, London–Portland, OR, 1999, გვ. 36).

² იხ.: **Documents diplomatiques français, 1932-1939**. 2e série: 1936-1939, t. XI: 3 Septembre – 2 Octobre 1938. Paris, Imprimerie nationale, 1977, No.96; **Martin Thomas**. *France and the Czechoslovak Crisis*. – *The Munich Crisis, 1938: Prelude to World War II*. Ed. by **Igor Lukes** and **Erik Goldstein**. Frank Cass and Company Limited, London–Portland, OR, 1999, გვ. 147; **Hugh Ragsdale**. *The Soviets, the Munich Crisis and the Coming of World War II*. Cambridge University Press, 2004, გვ. 157-158, 160, 166.

კიასთან საზღვარზე გერმანიის ძალების მობილიზების შესახებ.¹ ჩეხოსლოვაკიის მთავრობამ ამას, ბუნებრივია, მობილიზაციით უპასუხა და დახმარებისათვის საფრანგეთს (თავის მთავარ მოკავშირეს) და დიდ ბრიტანეთს მიმართა.² ამ უკანასკნელებმაც გააფრთხილეს ჰიტლერი, რომ ჩეხოსლოვაკიაზე თავდასხმის შემთხვევაში საფრანგეთი თავის მოკავშირულ ვალდებულებებს პირნათლად აღასრულებდა, ხოლო დიდი ბრიტანეთი მას მხარს დაუჭერდა.³ როგორც რამდენიმე დღეში გაირკვა, ცნობები გერმანული ნაწილების საზღვართან თავმოყრის შესახებ სინამდვილეს არ შეესაბამებოდა და დაიწყო დეზინფორმაციის წყაროს ძიება, რაც ფაქტობრივად დღემდე გრძელდება. 1938 წელს უმაღლესი თქმულ იქნა ეჭვი, რომ ჩეხოსლოვაკიის დაზვერვა შეცდომაში შეიყვანა გერმანული პრესის ტონმა, რომელიც ძალზე ნააგავდა ავსტრიის ანშლუსის წინა დღეების პროპაგანდას.⁴ თავის მხრივ, გერმანელებმა ყველაფერი ბრიტანელებს და ჩეხოსლოვაკიის მთავრობას დააბრალეს.⁵ ბრიტანელების აზრით, ჩეხოსლოვაკიის მხარემ არასწორად შეაფასა გერმანელების ჩვეულებრივი გადაადგილებები, თუმცა იქვე ჩაითვალა, რომ თუ გერმანული სამხედრო ნაწილები დისლოკაციის ცვლას იგივე რიტმში განაგრძობდნენ, როგორც ისინი მთელი გაზაფხულის განმავლობაში მოქმედებდნენ, ეს გართულებებს მომავალშიც გამოიწვევდა.⁶ უკანასკნელ ხანებში გამოითქვა მოსაზრება, რომ ჩეხოსლოვაკიის მხარე მიზანმიმართულად შეიყვანა შეცდომაში საბჭოთა კავშირმა.⁷ რაც არ უნდა ყოფილიყო კრიზისის გამომწვევი მიზეზი, ერთი რამ ნათელია: მისი თარიღი შემთხვევითი არ იყო. ის დაემთხვა ადგილობრივ არჩევნებს, რომლებიც სუდეთის ოლქში 22 მაისს უნდა გამართულიყო.⁸ მართალია, ჰიტლერი მაისში ნამდვილად არ ფიქრობდა ჩეხოსლოვაკიაში შეჭრას, მაგრამ ავსტრიის ანშლუსის შემდეგ, როდესაც მან სწორედ პლებისციტის წინ შეიყვანა ჯარები და შეიერთა ავსტრია, მსგავსი ქმედება მისი ტაქტიკის ნაწილად ჩაითვალა. საბოლოოდ, „მაისის კრიზისის“ შედეგები ჩეხოსლოვაკიისთვის მეტად სავალალო აღმოჩნდა, რადგანაც ჰიტლერი კიდევ უფრო განმტკიცდა თავის აზრში ჩეხოსლოვაკიის განადგურების

¹ ე.წ. „მაისის კრიზისის“ შესახებ დანვრებებით იხ.: **Gerhard L. Weinberg.** The May Crisis, 1938. – *The Journal of Modern History*, Vol. 29, No. 3 (Sep., 1957), გვ. 213-225.

² **Documents on the British Foreign Policy 1919-1939** (შემდგომში **DBFP**). Ed. by **E. L. Woodward** and **Rohan Butler**, assisted by **Margaret Lambert**. Third Series, vol. I, 1938. London, His Majesty's Stationary Office, 1949, გვ. 218.

³ **DBFP**, third Series, vol. I, გვ. 224.

⁴ **Otto D. Tolischus.** Reich Is Smarting; Renews Pressure, – *The New York Times*, May 25, 1938, გვ. 16.

⁵ **Gerhard L. Weinberg.** The May Crisis, 1938, გვ. 223.

⁶ **Gerhard L. Weinberg.** The May Crisis, 1938, გვ. 223.

⁷ იხ.: **Igor Lukes.** The Czechoslovak Partial Mobilization in May 1938: A Mystery (Almost) Solved. – *Journal of Contemporary History*, vol. 31, No. 4 (Oct., 1996), გვ. 714-715.

⁸ **Gerhard L. Weinberg.** The May Crisis, 1938, გვ. 215.

აუცილებლობის შესახებ,¹ ხოლო ბრიტანელები და ფრანგები გარკვეულ-ნილად უარყოფითად განეწყვნენ თავიანთი მოკავშირის მიმართ მობი-ლიზაციის გამოცხადების გამო.

„მაისის კრიზისის“ შემდეგ მკვეთრად გააქტიურდა ჰიტლერის მთა-ვარი დასაყრდენი ჩეხოსლოვაკიაში – „ზუდეტენ დოიჩე პარტაი“ („სუდე-ტელ გერმანელთა პარტია“) კონრად ჰენლაინის მეთაურობით. წინა პლანზე წამოწეული იქნა სუდეტელი გერმანელების ჩაგვრის საკითხი ჩეხების მხრიდან.² უნდა აღინიშნოს, რომ სუდეტელ გერმანელთა პრობ-ლემა 1938 წლამდეც საკმაოდ მწვავედ იდგა ჩეხოსლოვაკიაში. 1919 წელს, ავსტრია-უნგრეთის დაშლის შემდეგ, სუდეტელმა გერმანელებმა ავსტრიასთან მოითხოვეს შეერთება, მაგრამ მაშინ გადაწყდა, რომ ოლქი გადაეცემოდა ახლად შექმნილ ჩეხოსლოვაკიის სახელმწიფოს, ხოლო გერმანელებს ეთნიკური უმცირესობის სტატუსი მიენიჭებოდათ.³ ასე იქნა ჩადებული ბომბი, რომელმაც 19 წლის შემდეგ იფეთქა. მართალია, გერმანელებს საკმაოდ ფართო უფლებები გააჩნდათ ჩეხოსლოვაკიაში: სუდეტის ოლქში შესაძლებელი იყო საქმის წარმოება გერმანულ ენაზე, არსებობდა გერმანულენოვანი სკოლები და უნივერსიტეტი,⁴ – მაგრამ ისინი მაინც არ იყვნენ კმაყოფილი არსებული მდგომარეობით. არადა, პოლიტიკური თვალსაზრისითაც, მათ ძალზე დიდი შესაძლებლობები გააჩნდათ. 1935 წლის 19 მაისის ჩეხოსლოვაკიის საპარლამენტო არჩევ-ნებში „ზუდეტენ დოიჩე პარტაი“ არჩევნებში მეორე ადგილზე გავიდა, პარლამენტში 44 დეპუტატი გაიყვანა და გამარჯვებულ ჩეხეთის აგრარ-ულ პარტიას მხოლოდ ერთი მანდატით ჩამორჩა.⁵

¹ მან აღუთქვა სამხედროებს, რომ არა უგვიანეს 1938 წლის 1 ოქტომბრისა სუ-დეტის ოლქი გერმანიას გადაეცემოდა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის ამას უკვე სამხედრო გზით მიაღწევდა. უკვე ივნისში კი შემუშავებულ იქნა ჩეხოსლოვაკი-ის წინააღმდეგ სამხედრო გეგმის ბოლო ვარიანტი. იხ.: **Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal**. Nuremberg: 14 November 1945 – 1 October 1946. Vol. XXV. Nuremberg, 1947, გვ. 434-435.

² **Hugh Ragsdale**. The Soviets..., გვ. 47. რეალურად „ზუდეტენ დოიჩე პარტაის“ გააქ-ტიურება ჯერ კიდევ მაისის კრიზისამდე დაიწყო, რაც გამოიხატა 24 აპრილს ჰენლაინის მიერ გამოცხადებულ ე.წ. „კარლსბადის პროგრამაში“, რომელიც მა-ნამდე ჰიტლერთან იყო შეთანხმებული. ასე რომ, ნათელია, რომ უკვე მაისის კრიზისამდეც სუდეტის ოლქი ჰიტლერის მორიგ სამიზნეს წარმოადგენდა.

³ **Hugh Ragsdale**. The Soviets..., გვ. 19.

⁴ **Hugh Ragsdale**. The Soviets..., გვ. 48.

⁵ **Alena Mípková, Dieter Segert**. Republik unter Druck. 6.11.2002. – Bundeszentrale für politische Bildung. <http://www.bpb.de/izpb/9638/republik-unter-druck>. საინტერესოა, რომ ე.წ. პოპულარული ხმებით „ზუდეტენ დოიჩე პარტაი“ საერთოდ პირველ ადგილზე გავიდა და 1249534 ხმა მიიღო, მაშინ როდესაც ჩეხეთის აგრარულ-მა პარტიამ 1176628 ამომრჩევლის მხარდაჭერა მოიპოვა. სულ კი გერმანულმა პარტიებმა 300-კაციან დეპუტატთა პალატაში ადგილების მეოთხედი დაიკავეს და 75 მანდატი მოიპოვეს (იხ.: **Dieter Nohlen, Philip Stöver**. Elections in Europe: A Data Handbook. Nomos Verlagsges. MBH + Company, 2010, გვ. 471). უფრო მეტიც,

1938 წლის ზაფხულმა შედარებით მშვიდად ჩაიარა და ძირითადი მოვლენები სექტემბერში განვითარდა. 1938 წლის 12 სექტემბერს ნიურნბერგში ჰიტლერმა წარმოთქვა საპროგრამო სიტყვა, რომელშიც გვხვდებოდა შემდეგი პასაჟები: „3,5 მილიონ გერმანელს ჩეხოსლოვაკიაში არ გააჩნია თვითგამორკვევის უფლება; ისინი შეგნებულად არიან ეკონომიკურად გალატაკებული; ...ჩეხებს სურთ მათი განადგურება; ...მათ არ შეუძლიათ იმ სიმღერების მღერა, რაც სურთ; ...მათ ცუდად ეპყრობიან იმის გამო, რომ ერთმანეთს ესალმებიან იმ ფორმით, როგორითაც სურთ... შესაძლოა, ეს სულ ერთი იყო დემოკრატიის ზოგიერთი წარმომადგენლისთვის, მაგრამ მე შემიძლია მხოლოდ ვთქვა, რომ ეს ჩვენთვის არ არის სულ ერთი და... თუ ეს ტანჯული არსებები თავისით ვერ მოიპოვებენ უფლებებს და დახმარებას, ჩვენ მათ ორივეს მივანვდით“.¹ ჰიტლერის სიტყვის დასრულებისთანავე „ზუდეტენ დოიჩე პარტაის“ წევრებმა დაიწყეს ჩეხოსლოვაკიის სამთავრობო ობიექტების დარბევა სუდეტის ოლქში.² ევროპა ომის ზღვარზე დადგა და გაიკვია, რომ დიდი ბრიტანეთი არ იყო განწყობილი გერმანიასთან ომში ჩეხოსლოვაკიის დახმარებისთვის. დიდი ბრიტანეთის პრემიერ მინისტრმა ნევილ ჩემბერლენმა მიიღო გადაწყვეტილება, ჩასულიყო გერმანიაში და პირადად შეხვედროდა ჰიტლერს პრობლემის მოსაგვარებლად. უნდა აღინიშნოს, რომ მან არაფრად ჩააგდო საფრანგეთი და უბრალოდ აცნობა საფრანგეთის პრემიერ მინისტრ ედუარდ დალადიეს, რომ 15 სექტემბერს ბერხტესგადენში მიდიოდა.³

ჰიტლერისა და ჩემბერლენის პირველი შეხვედრა ბრიტანული დიპლომატიის სრულ კრახს წარმოადგენდა. ინგლისის პრემიერ მინისტრი მშვიდად უსმენდა, როგორ აცხადებდა ჰიტლერი, რომ მას მხოლოდ სუდეტელი გერმანელების რაიხში შემოყვანა სურდა და მეტი არაფერი. უფრო მეტიც, ჩემბერლენმა განაცხადა, რომ თუ პრაქტიკული სირთულეები გადაწყვეტილი იქნებოდა, პირადად მას არაფერი ჰქონდა სუდეტის ოლქის გერმანიისთვის გადაცემის სანინააღმდეგო.⁴ საინტერესოა ამ შეხვედრის კიდევ ერთ დეტალი: ჩემბერლენმა ჰიტლერს ჰკითხა, თუ დაკმაყოფილდებოდა ის მხოლოდ სუდეტის ოლქით და ხომ არ სურდა მას ჩეხოსლოვაკიის დანაწევრება, როგორც ამას ბევრი ფიქრობდა.⁵ ჰიტ-

---

სენატის არჩევნებში „ზუდეტენ დოიჩე პარტაიმ“ პირველი ადგილი აიღო და 23 მანდატი მოიპოვა, სულ კი სენატში გერმანულმა პარტიებმა (უნგრული უმცირესობის წარმომადგენლებთან ერთად) 100-დან 38 წარმომადგენლის გაყვანა შეძლეს (იხ.: Dieter Nohlen, Philip Stöver. Elections in Europe, გვ. 472).

¹ იხ.: *Herr Hitler's Speech of September 12, 1938*, გვ. 9 (805).

² *Henry Bogdan. From Warsaw to Sofia: A History of Eastern Europe. Pro Libertate Publishing Company, Santa Fe, New Mexico*, გვ. 230.

³ *DBFP, Third Series, vol. II, 1938. London, His Majesty's Stationary Office, 1949*, გვ. 323-324.

⁴ *DBFP, Third Series, vol. II*, გვ. 341.

⁵ *DBFP, Third Series, vol. II*, გვ. 339.

ლერმა თავდაპირველად ამას პირდაპირი პასუხი არ გასცა, თუმცა შემდგომ საუბარში განავრცო აზრი, რომ სუდეტელი გერმანელების შემდეგ ჩეხოსლოვაკიას უნგრული, პოლონური თუ სლოვაკური უმცირესობით დასახლებული ოლქებიც ჩამოცილდებოდა, დარჩენილი ნაწილი კი იმდენად მცირე იქნებოდა, რომ მას ის არ აინტერესებდა.¹ რაისკანცლერის ამ ფრაზას ჩემბერლენის მხრიდან რაიმე წინააღმდეგობა არ მოჰყოლია, რაც, რასაკვირველია, დიდი შეცდომა იყო. ჰიტლერი დარწმუნდა, რომ დიდი ბრიტანეთი, ყოველ შემთხვევაში, მისი პრემიერ მინისტრის სახით, არ აპირებდა ჩეხოსლოვაკიის დაცვას და არათუ სუდეტის ოლქის ჩამოცილების, არამედ ჩეხოსლოვაკიის საერთოდ რუკიდან გაქრობის შემთხვევაშიც კი არ ნავიდოდა ომზე გერმანიასთან. ასე რომ, 15 სექტემბრის შეხვედრამ რეალურად კრიზისის გამწვავებას შეუწყო ხელი და ჩეხოსლოვაკიის ბედის გადაწყვეტაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა.

სუდეტის კრიზისი იქცა ჩემბერლენისა და დალადიეს 18 მაისის ლონდონის შეხვედრის მთავარ თემად. უნდა ითქვას, რომ ეს შეხვედრა ყველაზე კარგად გამოხატავს იმ დამოკიდებულებას, რომელიც ჰქონდა ჩეხოსლოვაკიის საკითხის მიმართ ევროპის ზესახელმწიფოებს. ერთი მხრივ, დალადიემ რამდენიმეჯერ გაიმეორა, რომ საფრანგეთი მზად იყო, დახმარებოდა ჩეხოსლოვაკიას და ჩაბმულიყო ომში გერმანიის წინააღმდეგ,² მაგრამ სინამდვილეში საქმე სხვაგვარად იყო. ამ შეხვედრისას ნათლად გამოჩნდა, რომ ფრანგებს არ სურდათ მხოლოდ ერთი რამ: სუდეტის ოლქი გერმანიას გადასცემოდა პლებისციტის შედეგად. დალადიეს თქმით, აღმოსავლეთისკენ სწრაფვაში გერმანიის მორიგი გაჩერება რუმინეთი იქნებოდა, ხოლო შემდეგ პოლონეთის ჯერიც დადგებოდა. ყოველივე ეს არათუ არ მოიგანდა მშვიდობას ჩეხოსლოვაკიაში, არამედ გამოიწვევდა შემდგომ კონფლიქტებს და ევროპული ომით დასრულდებოდა.³

ჩვენი აზრით, საფრანგეთის პრემიერ მინისტრი აქ აშკარად თვალთმაქცობდა. სინამდვილეში მას პლებისციტი არ უნდოდა, რადგანაც იმინოდა, რომ ეს გამოიწვევდა მსგავს პროცესებს ალზასსა (ელზასი) და ლორენში (ლოთარინგია). დალადიეს დასცდა კიდევაც, რომ ალზასში უკვე გამოჩნდა ადგილობრივი ფიურერი, რომელიც მან საავადმყოფოში მოათავსებინა.⁴ სამაგიეროდ, ფრანგები სულაც არ იტყოდნენ უარს, თუ ჩეხოსლოვაკია თავად, ყოველგვარი პლებისციტის გარეშე (ან თუნდაც პლებისციტით, მაგრამ საკუთარი ინიციატივით), გადასცემდა სუდეტის ოლქს გერმანიას. ამ შემთხვევაში, ალზასს და ლორენს უკვე პრობლემა არ შეექმნებოდა.⁵

¹ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 339-340.

² *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 383, 386, 399.

³ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 381-382.

⁴ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 381. როგორც ჩანს, საუბარი უნდა იყოს ფსიქიატრიულ საავადმყოფოზე, რადგანაც დალადიემ დაამატა, რომ „მისი ადგილი სწორედ იქ იყო“.

⁵ პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ რამდენიმე პლებისციტი ჩატარდა, რომლებ-

ჩემბერლენისა და დალადიეს მოლაპარაკებების კვინტესენციად იქცა მუშაობა ბრიტანულ წინადადებაზე, რომლითაც გერმანიას უნდა გადასცემოდა სუდეტის ოლქის ის რაიონები, სადაც გერმანელები უმრავლესობაში იყვნენ. საფრანგეთის პრემიერ მინისტრმა ინგლისელების მომზადებული გეგმა დამთრგუნველად მიიჩნია, მაგრამ იქვე განაცხადა, რომ საჭირო იყო ევროპაში მშვიდობის შენარჩუნება.¹ დალადიემ აგრეთვე აღნიშნა, რომ საფრანგეთის მინისტრთა კაბინეტი ან უცვლელი სახით დაეთანხმებოდა ამ წინადადებას,² ან უარს იტყოდა მასზე. როგორც ჩანს, მას ეჭვიც არ ეპარებოდა სხვა მინისტრების დადებით პოზიციაში, რადგანაც, მისი თქმით, შეთანხმებული წინადადება უნდა გადაგზავნილიყო პრაღაში, სადაც მეორე დღეს მას გააცნობდნენ ჩეხოსლოვაკიის მთავრობას.³ თავის მხრივ, ჩემბერლენმა შემოთავაზა გამოთქვა, რომ ბენეშს სუდეტის ოლქის გერმანელებისთვის გადაცემაზე შეიძლებოდა უარი ეთქვა და იკითხა, თუ რას მოიმოქმედებდა მაშინ საფრანგეთის ხელისუფლება.⁴ დალადიე პრაქტიკულად გამორიცხავდა ასეთ პასუხს, თუმცა მაინც აღნიშნა, რომ ბენეშის უარის შემთხვევაში საფრანგეთ-ჩეხოსლოვაკიის ხელშეკრულება ამოქმედდებოდა.⁵ ჩემბერლენი ასეთი პასუხით აშკარად შემოფოთებული დარჩა და ჰკითხა დალადიეს, თუ რამდენად გამართლებულად თვლიდა ის იმ ფაქტს, რომ საფრანგეთის ომში ჩაბმის საკითხი ჩეხოსლოვაკიაზე იქნებოდა დამოკიდებული.⁶ სწორედ აქ გაირკვა, რომ საფრანგეთის პრემიერ მინისტრს სულაც არ სურდა ჩეხოსლოვაკიის დაცვა. მან აღნიშნა, რომ ბენეშზე განხორციელებული იქნებოდა ზეწოლა, რათა ჩეხოსლოვაკიის მთავრობას მიეღო აღნიშნული წინადადება, ანუ თავისი ნებით დაეთმო სუდეტის ოლქის უმეტესი ნაწილი. დალადიე დაეთანხმა ჩემბერლენს იმაშიც, რომ ძნელი იყო ბენეშისთვის ომის დაწყება-არდაწყების საკითხის მინდობაც.⁷ ამის შემდეგ მხარეებმა კმაყოფილება გამოთქვეს იმ გარემოებით, რომ შეთანხმების მიღწევა მოხერხდა და შეხვედრაც დასრულდა.

19 სექტემბერს ინგლისმა და საფრანგეთმა ფაქტობრივად ულტიმატუმის სახით მოსთხოვეს ჩეხოსლოვაკიას სუდეტის ოლქის უმეტესი ნაწილის გადაცემა. ედვარდ ბენეშმა, რომელმაც ჩათვალა, რომ საფრანგეთი მართლაც არ აპირებდა ომში ჩაბმას ჩეხოსლოვაკიის გამო, ჩათრევ-

---

მაც განსაზღვრა ამა თუ იმ ოლქის ბედი, მაგრამ ვერსალის სისტემის პირობებში, ერთი ქვეყნისთვის მიკუთვნებული ტერიტორიის ომის გარეშე პლებისციტით მეორე ქვეყნისთვის გადაცემა ნამდვილად უპრეცედენტო მოვლენა იქნებოდა.

¹ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 397.

² ფრანგულმა მხარემ გარკვეული ცვლილებები შეიტანა ბრიტანელების წინადადებაში, თუმცა მათ ძირითადად კოსმეტიკური ხასიათი ჰქონდა.

³ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 398.

⁴ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 398.

⁵ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 398-399.

⁶ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 399.

⁷ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 399.

ას ჩაყოლა ამჯობინა და დათანხმდა ამ წინადადებაზე,¹ თუმცა ძალიან მალე გაირკვა, რომ ჰიტლერი უკვე არ აპირებდა მიღწეულით დაკმაყოფილებას. 22 სექტემბერს ნევილ ჩემბერლენი კიდევ ერთხელ ეწვია ჰიტლერს, ამჯერად გოდესბერგში, სადაც აცნობა, რომ ჩეხოსლოვაკიასთან შეთანხმება მიღწეულ იქნა და რომ სუდეთის ოლქის ის რაიონები, სადაც გერმანული მოსახლეობა 80%-ზე მეტი იყო,² გადაეცემოდა გერმანიას. გარდა ამისა, ჩეხოსლოვაკია ნეიტრალურ სახელმწიფოდ გამოცხადდებოდა და გაუქმდებოდა ის სამხედრო ხელშეკრულებები, რომლებიც მას გააჩნდა, თუმცა მიეცემოდა არაპროვოცირებული აგრესიისგან თავდაცვის გარანტია.³ აქ, მისდა გასაოცრად, ჩემბერლენმა აღმოაჩინა, რომ ჰიტლერი სულაც არ იყო კმაყოფილი ამ გადაწყვეტილებით. გერმანიის რაიხსკანცლერმა პირდაპირ განაცხადა, რომ ეს წინადადებები მისთვის მიუღებელი იყო და რომ ჩეხოსლოვაკია უბრალოდ ხელოვნური წარმონაქმნი იყო, რომელსაც „...არ გააჩნდა არც ისტორია და არც ტრადიცია“.⁴ მისი თქმით, მას სჭირდებოდა არა კომისიები, არამედ პირდაპირ ხაზის გავლება, თუ სად გაივლიდა საზღვარი. გარდა ამისა, მან განაცხადა, რომ დაემორჩილებოდა უმრავლესობის ნებას და დატოვებდა იმ ტერიტორიებს, რომლის მოსახლეობაც უარს იტყოდა გერმანიასთან გაერთიანებაზე.⁵ რეპლიკების გაცვლის შემდეგ, ჰიტლერმა ხაზი გაუსვა, რომ ალტერნატივა იყო მხოლოდ ორი: 1. საზღვრის გავლება ეთნიკური პრინციპით; და 2. სამხედრო გზა.⁶

22 სექტემბერს რაიმე გადაწყვეტილება არ მიღებულა, თუმცა ჩემბერლენმა ვიზიტი გააგრძელა და მოლაპარაკებები განახლდა 23 სექტემბერს. უნდა ითქვას, რომ დიდი ბრიტანეთის პრემიერ მინისტრმა, როგორც იქნა, გაიხსენა, თუ რომელ სახელმწიფოს წარმოადგენდა ის და რამდენიმეჯერ შეეკამათა ჰიტლერს. განსაკუთრებით გაცხარდა ის, როდესაც შეხვედრის დროს მოვიდა ინფორმაცია, რომ ბენეშმა გენერალური მობილიზაცია გამოაცხადა და რაიხსკანცლერმა ეს მოლაპარაკებების დასრულების ნიშნად მიიჩნია. ჩემბერლენმა პირდაპირ უთხრა ჰიტლერს, რომ მობილიზაცია პირველმა სწორედ გერმანიამ დაიწყო და არა ჩეხოსლოვაკიამ, როგორც ამას აცხადებდა რაიხსკანცლერი.⁷ როდესაც კი ჰიტლერმა განაცხადა, რომ მას მხოლოდ სამხედრო საშუალებები

¹ თავდაპირველად ბენეშმა უარყო ბრიტანელებისა და ფრანგების წინადადება, რადგანაც ჰქონდა საბჭოთა კავშირისგან დახმარების მიღების იმედი. თუმცა, როდესაც გაირკვა, რომ სსრკ ჩეხოსლოვაკიის მხარეს აქტიურად დადგომას არ აპირებდა, იძულებული გახდა, დათანხმებულიყო ულტიმატუმს (იხ.: Igor Lukes. *Czechoslovakia between Stalin and Hitler*, გვ. 225, 227).

² ასეთი იყო სუდეთის ოლქის უმეტესი ნაწილი.

³ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 464-465.

⁴ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 465.

⁵ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 468.

⁶ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 471.

⁷ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 501-502.

დარჩა ჩეხების (სტილი დაცულია – თ.პ.) მობილიზაციის საპასუხოდ, ბრიტანეთის პრემიერმა ფაქტობრივად დასრულებულად ჩათვალა მოლაპარაკებები. მან აღნიშნა, რომ ის გულდამძიმებული, მაგრამ სუფთა სინდისით დაბრუნდებოდა სახლში, რადგანაც ყველაფერი გააკეთა მშვიდობის მისაღწევად, თუმცა ჰიტლერისაგან შესაბამისი რეაქცია ვერ მიიღო.¹

ჩაშლის პირას მყოფი შეხვედრა გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრმა იოახიმ ფონ რიბენტროპმა (ის ასევე ესწრებოდა გოდესბერგში გამართულ მოლაპარაკებებს) იხსნა. მან აღნიშნა, რომ გაუგებრად თვლიდა, თუ რატომ წყვეტდა ბრიტანეთის პრემიერ მინისტრი მოლაპარაკებებს. მისი თქმით, ჩემბერლენს ჯერ უნდა ენახა მემორანდუმი, რომლის შედგენაც მან თავად ითხოვა და რომელიც უნდა წარედგინათ ჩეხოსლოვაკიის მთავრობისთვის.² როგორც ჩანს, ჰიტლერიც მიხვდა, რომ ზედმეტი მოუვიდა და განაცხადა, რომ ის არ აპირებდა სამხედრო საშუალებების გამოყენებას მანამ, სანამ მიმდინარეობდა მოლაპარაკებები.³ ჩემბერლენისთვის ეს სავსებით საკმარისი აღმოჩნდა და ის ისევე იქცა იმ დამთმობ პოლიტიკოსად, როგორც იყო ბერსტესგადენის შეხვედრისას. შედეგად, ის დათანხმდა, წარედგინა მოთხოვნა ჩეხოსლოვაკიის მთავრობისათვის, რომ სუდეთის ოლქი დაუყოვნებლივ დაეცალათ და გერმანიისთვის გადაეცათ.⁴

ჰიტლერის ახალი წინადადება განხილულ იქნა ინგლისისა და საფრანგეთის დელეგაციების მორიგ შეხვედრაზე, რომელიც 25 სექტემბერს ლონდონში გაიმართა. ამჯერად, დალაღიე ბევრად უფრო შემართული ჩანდა. მან აღნიშნა, რომ საფრანგეთის მინისტრთა კაბინეტისთვის უბრალოდ მიუღებელი იყო ჰიტლერის მიერ მოთხოვნილი პლებისციტი სუდეთის ოლქის იმ რაიონებში, სადაც ჩეხური მოსახლეობა უმრავლესობას შეადგენდა. დალაღიემ განაცხადა, რომ ფრანგული მხარისთვის ნათელი იყო ჰიტლერის განზრახვა, გაენადგურებინა ჩეხოსლოვაკია, რისი დამკვებაც საფრანგეთის მთავრობას არ შეეძლო.⁵ მიუხედავად ჩემბერლენის მცდელობებისა, დაერწმუნებინა დალაღიე, რომ გერმანელების მოთხოვნა ასე არ უნდა გაგებულიყო, საფრანგეთის პრემიერმა უარი თქვა გერმანელების მემორანდუმის ამგვარ აღქმაზე. მან განაცხადა, რომ ინგლისს და საფრანგეთს უნდა შეეთავაზებინათ გერმანიისთვის, დათანხმებოდა 18 სექტემბრის წინადადებებს და თუ ჰიტლერი უარს იტყოდა ამაზე, მაშინ ყველა მოიხდიდა თავის ვალს.⁶

ინგლისურმა მხარემ სცადა იმის გარკვევა, თუ რამდენად სერიოზული იყო ფრანგების საომარი განწყობა. დელეგაციის ერთ-ერთ-

¹ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 502.

² *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 502-503.

³ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 503.

⁴ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 508.

⁵ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 522-523.

⁶ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 525-526.

მა წევრმა, სერ ჯონ საიმონმა იკითხა, თუ რას იზამდნენ ფრანგული ნაწილები ომის დაწყების შემთხვევაში, კერძოდ, ისინი მაჟინოს ხაზს ამოეფარებოდნენ თუ შეტევით ოპერაციებს დაიწყებდნენ. დალადიემ ამას უპასუხა, რომ უცნაური იქნებოდა ჯარების მობილიზება მხოლოდ გამაგრებებში დარჩენისთვის. მისი თქმით, ზიგფრიდის ხაზი სულაც არ იყო ისე გამაგრებული, როგორც ამის წარმოჩენა ჰიტლერს სურდა და ფრანგები, თავმოყრის დასრულების შემდეგ, წამოიწყებდნენ სახმელეთო შეტევას გერმანიაზე.¹ დალადიემ ისიც კი განაცხადა, რომ ერთი კვირით ადრე ის მზად იყო შეენირა მეგობარი სახელმწიფო მშვიდობის საქმისათვის, რადგანაც გარკვეულწილად სამარცხვინო ზავიც კი სჯობდა ომს, მაგრამ ჰიტლერის ბოლო ქმედებები ამას შეუძლებელს ხდიდა. შესაბამისად, ის არასდროს დაეთანხმებოდა ჰიტლერის მცდელობებს, კონტროლი დაემყარებინა მორავიის ნაწილზე. დალადიეს თქმით, საფრანგეთი არასოდეს შეეგუებოდა ჰიტლერის დომინაციას მსოფლიოში.² უფრო მეტიც, მან იქით შეუტია ჩემბერლენს და პირდაპირ ჰკითხა, აპირებდა თუ დიდი ბრიტანეთის მთავრობა ჰიტლერის გეგმის მიღებას და ამ მიზნით ჩეხოსლოვაკიაზე ზეწოლის მოხდენას. გარდა ამისა, ის სვამდა კითხვას, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყო ასეთ შემთხვევაში, ბრიტანელების აზრით, საფრანგეთის ხელისუფლება.³

საფრანგეთის პრემიერ მინისტრის მტკიცე პოზიციამ ჩემბერლენი აიძულა, უკან დაეხია და ელიარებინა, რომ ჰიტლერის წინადადებების მიღება იყო არა ინგლისის ან საფრანგეთის საქმე, არამედ ჩეხოსლოვაკიის და რომ ამ უკანასკნელმა უკვე განაცხადა უარი. საფრანგეთის ქმედებები კი მისი მთავრობის გადასაწყვეტი იყო.⁴ ამით 25 სექტემბრის შეხვედრა დასრულდა და ინგლის-საფრანგეთის მთავრობათა კონსულტაციები მეორე დღეს განახლდა, თუმცა რაიმე რეალური შედეგი არც ამას მოჰყოლია. გადანყდა მხოლოდ, რომ ჰიტლერთან გაეგზავნათ სპეციალური წარმომადგენლის სერ ჰორას უილსონი, რომელიც გააცნობდა რაიხსკანცლერს საფრანგეთისა და ინგლისის ხელისუფალთა პოზიციას.⁵

26 სექტემბრისთვის შექმნილი მდგომარეობით ომი პრაქტიკულად გარდაუვალი ჩანდა, მაგრამ ბოლო მომენტში ორგანიზებულ იქნა მიუნხენის კონფერენცია (1938 წლის 29-30 სექტემბერი), რომელზეც გერმანიის, დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთისა და იტალიის მთავრობათა მეთაურებმა გადანყვიტეს სუდეთის ოლქის გერმანიისთვის გადაცემის საკითხი. ოფიციალურად კონფერენციის მონყობის იდეის ავტორად მაშინ იტალიის პრემიერ მინისტრი ბენიტო მუსოლინი ჩაითვალა,⁶ თუმცა, როგორც

¹ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 527-528.

² *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 528-529.

³ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 534.

⁴ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 534.

⁵ *DBFP*, Third Series, vol. II, გვ. 540.

⁶ **G. Bruce Strang.** War and Peace: Mussolini's Road to Munich. – *The Munich Crisis*,

შემდეგ გაირკვა, ის უბრალოდ ახმოვანებდა გერმანელების სურვილებს.¹ როგორც ჩანს, ჰიტლერმა ჩათვალა, რომ თავისი მოთხოვნების ბოლომდე მიღწევა მას იმ მომენტში არ შეეძლო და ასეთ შეთანხმებაზე წასვლა შესაძლებლად ჩათვალა. ჩეხოსლოვაკიის წარმომადგენლები კონფერენციას არ დაასწრეს და მათ მხოლოდ შედეგები გააცნეს. მიუნხენში 30 სექტემბერს მიღებული გადაწყვეტილების თანახმად, ჩეხოსლოვაკიას მიეცა მხოლოდ 10 დღე სუდეტის ოლქის დასაცვლელად,² რაც ძალზე მძიმე ამოცანას წარმოადგენდა, რადგანაც გერმანიისათვის გადასაცემ ტერიტორიაზე 800 ათასამდე ჩეხი ცხოვრობდა.³ ტერიტორიების გადაცემით ჩეხოსლოვაკია აგრეთვე კარგავდა თავისი ქიმიური მრეწველობის 86%-ს, მინის წარმოების ასევე 86%-ს, მაუდის მრეწველობის 80%-ს და რკინისა და ლითონის წარმოების 70%-ს.⁴ ყოველივე ამის სანაცვლოდ პრალა იღებდა დამოუკიდებლობის გარანტიას და ჰიტლერის დაპირებას, რომ მას ჩეხოსლოვაკიის დარჩენილი ტერიტორია არ აინტერესებდა.

მიუნხენის გარიგების შემდეგ, ოფიციალური პრალა უმძიმეს დღეში აღმოჩნდა. ის ან უნდა დათანხმებულიყო მიუნხენის დიქტატს, ანაც მხოლოდ საკუთარი ძალების იმედად ეომა გერმანიასთან, რომელსაც, შესაძლოა, პოლონეთიც შეამხანაგებოდა. იმის გათვალისწინებით კი, რომ თავისი პრეტენზიები ჰქონდა უნგრეთსაც,⁵ ჩეხოსლოვაკიის მდგომარეობა აშკარად გამოუვალი იყო. ბენეშმა სცადა, დახმარება საბჭოთა კავშირისაგან მიეღო, მაგრამ ამ მიმართულებითაც ვერაფერს ენია.⁶ შედეგად, ჩეხოსლოვაკიის პრეზიდენტი დათანხმდა სუდეტის ოლქის გერმანიისთვის გადაცემას და შემდეგ გადადგა თანამდებობიდან. სუდეტის კრიზისი ჰიტლერის გამარჯვებითა და ჩეხოსლოვაკიის მარცხით დასრულდა. 1939 წლის მარტში ჰიტლერმა ჩეხოსლოვაკიის დაპყრობა დაასრულა, რამაც

1938: *Prelude to World War II*. Ed. by **Igor Lukes** and **Erik Goldstein**. Frank Cass and Company Limited, London–Portland, OR, 1999, გვ. 170.

¹ **Telford Taylor**. Munich: The Price of Peace. New York, Vintage Books, 1980, გვ. 10. აღსანიშნავია, რომ, განსხვავებით სხვა მონაწილეებისაგან, ნევილ ჩემბერლენმა თან არ იახლა საგარეო საქმეთა მინისტრი (ლორდი ჰალიფაქსი). როგორც ჩანს, ამის მიზეზი იყო ჰიტლერისადმი დათმობების მიმართ ჰალიფაქსის უარყოფითი დამოკიდებულება 1938 წლის სექტემბერში (ადრე ის მთლიანად უჭერდა მხარს ჩემბერლენის პოლიტიკას), რაც გამოამჟღავნა კიდევ 24 სექტემბრის სამთავრობო სხდომაზე (**Erik Goldstein**. Neville Chamberlain, the British Official Mind and the Munich Crisis. – *The Munich Crisis, 1938: Prelude to World War II*. Ed. by **Igor Lukes** and **Erik Goldstein**. Frank Cass and Company Limited, London–Portland, OR, 1999, გვ. 288).

² **Telford Taylor**. Munich, გვ. 50.

³ **Igor Lukes**. Czechoslovakia between Stalin and Hitler, გვ. 252.

⁴ **Igor Lukes**. Czechoslovakia between Stalin and Hitler, გვ. 252.

⁵ **Magda Ádám**. The Munich Crisis and Hungary: The Fall of the Versailles Settlement in Central Europe. – *The Munich Crisis, 1938: Prelude to World War II*. Ed. by **Igor Lukes** and **Erik Goldstein**. Frank Cass and Company Limited, London–Portland, OR, 1999, გვ. 82-121.

⁶ **Igor Lukes**. Czechoslovakia between Stalin and Hitler, გვ. 248-257.

მეორე მსოფლიო ომი გარდაუვალი გახადა.

1938 წლის სუდეტის კრიზისის შედეგების შეჯამებისას აუცილებლად უნდა გაესვას ხაზი შემდეგ გარემოებას: კრიზისის პირველ ეტაპზე, ჩეხოსლოვაკიის მიერ ტერიტორიის დათმობაზე უარის თქმის შემთხვევაში, საფრანგეთი იძულებული იქნებოდა, მისთვის მხარი დაეჭირა. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ფრანგებმა და ინგლისელებმა უბრალოდ მოაწყყეს ბენეში, რომელსაც შეუქმნეს წარმოდგენა, თითქოს ისინი არავითარ შემთხვევაში არ გაილაშქრებდნენ გერმანიის წინააღმდეგ. არადა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დალაღიე პირდაპირ აღიარებდა, რომ ბენეშის უარის შემთხვევაში საფრანგეთს მოუწევდა თავისი მოკავშირული ვალდებულებების შესრულება. 19 სექტემბრის შემდეგ ჩეხოსლოვაკიას მხოლოდ ერთ შემთხვევაში შეეძლო გადარჩენილიყო ტერიტორიული დანაკარგების გარეშე: თუ ჰიტლერი მოითხოვდა სუდეტის ოლქზე მეტს. ამის შესაძლებლობა გაჩნდა კიდევ კრიზისის მეორე ეტაპზე, მაგრამ ბოლო მომენტში ჰიტლერმა უკან დაიხია და მიუნხენში უკვე მხოლოდ სუდეტის ოლქის საკითხი იდგა. 30 სექტემბრისთვის ჩეხოსლოვაკიას უკვე გამოსავალი არც ჰქონდა. ბენეში ნამდვილად იძულებული იყო, დამორჩილებოდა მიუნხენის დიქტატს, რადგანაც, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ჩეხოსლოვაკიას მარტოს, მოკავშირეების გარეშე, მოუწევდა ომი გერმანიასთან (და, სავარაუდოდ, არა მარტო გერმანიასთან, არამედ პოლონეთთან და, შესაძლოა, უნგრეთთანაც). ამის მიზეზი კი პირველ ეტაპზე დაშვებული შეცდომა აღმოჩნდა. თავის მხრივ, გაირკვა, რომ ინგლისი და საფრანგეთი მწარედ შეცდნენ ჰიტლერის მიზნების შეფასებისას და მათი მცდელობა, თავიდან აეცილებინათ სამხედრო დაპირისპირება, პირიქით, სწორედ დიდი ომისკენ გადადგმული ნაბიჯი გამოდგა. არადა, ომის აცილება ბევრად უფრო მარტივად შეიძლებოდა, თუ საფრანგეთის ხელისუფლება პირდაპირ ეტყოდა გერმანიას, რომ ჩეხოსლოვაკიას სამხედრო ძალით დაეხმარებოდა. ამ შემთხვევაში ჰიტლერი ან უკან დაიხევდა, ან მართლაც წამოიწყებდა ომს ჩეხოსლოვაკიის წინააღმდეგ, რომელსაც, სავარაუდოდ, რამდენიმე კვირაში წააგებდა კიდევ.¹

სამწუხაროდ, დასავლეთის ლიდერებს უკვე დავინწყებული აქვთ საკუთარი წინამორბედების შეცდომები, რომლებიც მეორე მსოფლიო ომის წინ დაუშვეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, 1994 წლის 5 დეკემბრის ბუდაპეშტის ხელშეკრულების დარღვევა² რუსეთს უფრო ძვირი დაუჯდებო-

¹ გერმანია უბრალოდ მზად არ იყო სამხედრო მოქმედებებისთვის 1938 წლის შემოდგომაზე, რაც ცხადყო ვერმახტის არაორგანიზებულმა ქმედებებმა სუდეტის ოლქის ოკუპაციისას 1938 წლის ოქტომბერში.

² 1994 წლის 5 დეკემბრის ბუდაპეშტის მემორანდუმის თანახმად, რუსეთის ფედერაცია, აშშ და დიდი ბრიტანეთი ვალდებულებას იღებდნენ, პატივი ეცათ მისი დამოუკიდებლობის, სუვერენიტეტისა და არსებული საზღვრებისადმი (მუხბელი 1). გარდა ამისა, ისინი არ უნდა დამუქრებოდნენ უკრაინის ტერიტორიულ მთლიანობას ან პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას და არ უნდა გამოეყენებინათ

და. სუდეტის კრიზისის პირველი ეტაპის მიმდინარეობაზე დაყრდნობით, თამამად შეიძლება დასკვნის გაკეთება, რომ ყირიმთან მიმართებაშიც დასავლეთის ლიდერების რეკომენდაციები უკრაინის ახალი ხელისუფლებისადმი შემდეგი იქნებოდა: არ აჰყვეთ პროვოკაციებს, ყველაფრის მოგვარება მშვიდობიანად შეიძლება. „პროვოკაციის არაყოლამ“ კი შედეგად მოიტანა რუსეთის მხრიდან ყირიმის თითქმის უპრობლემო ანექსია. მართალია, ეს აქტი არ სცნო ფაქტობრივად არც ერთმა სახელმწიფომ, მაგრამ დღეისათვის დასავლეთმა უკვე ფაქტობრივად „დაიგინა“ ყირიმის საკითხი და მხოლოდ აღმოსავლეთ უკრაინაზე ამახვილებს ყურადღებას. აშშ-მ და დიდმა ბრიტანეთმა, რომლებიც ბუდაპეშტის შეთანხმების გარანტორები იყვნენ, არც ერთი ქმედითი ნაბიჯი არ გადადგეს ყირიმის ნახევარკუნძულზე უკრაინის უფლებების დასაცავად. რასაკვირველია, ყველაზე მნიშვნელოვანი აქ აშშ-ს პრეზიდენტის ბარაკ ობამას პოზიციას და სწორედ მას, როგორც ნევილ ჩემბერლენს, შერჩება ისტორიისაგან „მთავარი დამშოშმინებლის“ სტატუსი, თუ რუსეთის აგრესია უკრაინის მიმართ დროულად არ იქნა აღკვეთილი.

და ბოლოს, მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ სუდეტის ოლქი ჩეხოსლოვაკიას დაუბრუნდა და დღეს ეს ტერიტორია ჩეხეთის რესპუბლიკის შემადგენლობაშია. რუსეთისათვის რეალური სანქციების დანესების შემთხვევაში ყირიმზე უკრაინის კონტროლის აღდგენა იოლი არ იქნება, მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, ეს იქნება პირველი ნაბიჯი ამ მიზნის მიღწევისკენ მიმავალ რთულ გზაზე.

ძალა ამ მიმართულებით (მუხლი 2). იხ.: **Budapest Memorandums on Security Assurances, 1994.** – <http://www.cfr.org/arms-control-disarmament-and-nonproliferation/budapest-memorandums-security-assurances-1994/p32484>.

TEIMURAZ PAPASKIRI¹

**1938 SUDETEN CRISIS
AND THE CRIMEAN QUESTION – HISTORICAL PARALLELS**

The paper, on the basis of primary sources and critical analysis of the existing literature, deals with the diplomatic issues related to the Sudeten Crisis of 1938 and compares it with the Crimean Question of 2014. It is mentioned, that the British Prime Minister Neville Chamberlain and the French Prime Minister Édouard Daladier simply deceived the President of Czechoslovakia Edvard Beneš regarding their plans towards Germany. Based on their demands, Beneš made a mistake and decided to concede the parts of Sudetenland where the German majority lived. As the documents show, if he turned down the Anglo-French proposals, France would have to help Czechoslovakia and thus the Second World War could be avoided since Germany had no chance to withstand the Allied forces in 1938. The incorrect actions of Chamberlain and Daladier in September 1938 resulted in the annihilation of their main ally in Central Europe and had the devastating results for the whole world. In 2014 the Western leaders are repeating the mistakes of their predecessors. It is evident that they try to “appease” the aggressor once again. The USA and the UK, the guarantors of the Budapest Agreement (5 December, 1994) did not fulfil their obligations and allowed Vladimir Putin, the President of Russian Federation, to annex Crimea. Although no European country has recognized this annexation, the Crimean Question is nearly “forgotten” now and the Western leaders “are filled with indignation” only because Russia tries to seize the Eastern Ukraine too. The President of the USA Barack Obama is going to get the title of “Main Appeaser” if he continues to disregard the Russian actions. The only way to stop the Russian aggression is the establishment of harsh economic sanctions, which can be the first step on the difficult route towards returning of Crimea to Ukraine.

---

¹ *Teimuraz Papaskiri* – PhD in History, Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

გივი როგავა¹

ციხე-სიმაგრე აფსარის ლოკალიზაციის საკითხისათვის

ციხე-სიმაგრე აფსარის ადგილმდებარეობის საკითხი დღემდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში სპეციალური მსჯელობის ობიექტი არ ყოფილა, არადა ჩვენი აზრით, მასთან დაკავშირებულია სამი საკმაოდ მნიშვნელოვანი პრობლემა. ჯერ ერთი, კონკრეტულად საიდან იწყებოდა სანიგების – ერთ-ერთი ქართველი ტომის – განსახლება; მეორე. ვის, რომელ ხალხს უქადაგა ანდრია პირველწოდებულმა ქრისტიანობა აფხაზეთში და მესამე, რაც მთავარია, ამჟამად ჩვენთვის, სად არსებობდა და რატომ, რის საფუძველზე ეწოდა ციხე-სიმაგრეს „აფსარი“.

ამ ციხე-სიმაგრეს თავიანთ შრომებში მოიხსენიებენ ძველი მწერლები: იპოლიტე პორტელი (III ს.), იპოლიტე რომაელი (III ს.), დოროთეოს ტვირელი (III ს. დასაწ.), ევსევი კესარიელი (260-340 წწ.), „პასქალური ქრონიკის“ ანონიმი ავტორი (VIII ს.), ეპიფანე კონსტანტინეპოლი (VIII ს. II ნახევარი) და სხვ.

იპოლიტე რომაელი ცნობით, „სანნები, ე.წ. სანიგები, რომლებიც გადაჭიმულნი არიან ვიდრე პონტომდე, იმ ადგილებამდე, სადაც არის აფსაროსი და სებასტოპოლისი, ჰისოს ნავსადგური და მდინარე ფაზისი. და ვიდრე ტრაპეზუნდამდე ცხოვრობენ და გადაჭიმულები არიან ეს ტომები“.²

ამ ცნობაში ჩვენთვის საინტერესოა ორი რამ. ჯერ ერთი. სანნების ანუ სანიგების განსახლება იწყება აფსაროსიდან და არა დიოსკურიიდან, როგორც ამის შესახებ წერს ფლავიუს არიანე თავის „პერიპლუსში“.³ მეორე. აფსაროსი იგივე აფსარი დასახლებულია სებასტოპოლისის წინ,

¹ გივი როგავა – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² იპოლიტე რომაელი. Διαμεισιμοί, – გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტ. 1. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცეს და განმარტებები დაურთეს ალ. გამყრელიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა. თბ. 1961, გვ. 20.

³ პროკოპი კესარიელი. De bello persico, – გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტ. II. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა. მეორე შევსებული გამოცემა. თბ., 1965, გვ. 43, 52.

რაც ჩვენი აზრით, დიდად საყურადღებოა მისი ადგილმდებარეობის საკითხის გასარკვევად.

ვესევი კესარიელი აფსარზე იგივეს მოგვითხრობს, ოღონდ გარკვეული ნიუანსით: „სანნები, რომელთაც სანიგები ეწოდებათ და რომლებიც ვრცელდებიან პონტომდე, სადაც არის ბანაკი აფსაროსი, სებასტოპოლისი (კაუსილიმინი) და მდინარე ფაზისი. ვიდრე ტრაპეზუნდამდე არიან გადაჭიმულნი ეს ტომები“.¹

ამ მტიკიცებაში საყურადღებოა ის გარემოება, რომ აფსაროსი დასახელებულია როგორც ბანაკი, სხვა თარგმანით – ციხე-სიმაგრე, ბერძნულად – ჰარემბოლე.

„პასქალური ქრონიკის“ ცნობა ამავე საკითხზე თითქმის იდენტურია წინა ცნობისა, განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ აქ ჰისოს ნავსადგური მოხსენიებულია **ისეს** ნავსადგურად, ე.ი. სხვა ვარიანტით.²

სხვა ავტორები აფსარს მოიხსენიებენ ანდრია პირველწოდებულის მიერ აფხაზეთში ქრისტიანობის ქადაგებასთან დაკავშირებით. **დოროთეოს ტვირელის** ცნობით, „ანდრია... მივიდა დიდ სებასტოპოლისში, სადაც არის აფსარის ციხე-სიმაგრე და მდინარე ფასისი“.³ ამ ცნობაშიც ცხადად არის დაფიქსირებული რომ აფსარი არის ციხე-სიმაგრე და არა უბრალო ბანაკი.

VIII საუკუნის მეორე ნახევრის საეკლესიო ისტორიკოსი **ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი** ანდრია პირველწოდებულის მოღვაწეობის აღწერისას აღნიშნავს, რომ გადმოცემის თანახმად ნეტარმა მოციქულმა ანდრიამ დამოძღვრა სკვითები, სოგდიანები და გორსინები დიდ სებასტოპოლისში, სადაც არის აფსარის ციხე, ჰისოს ნავსადგური და მდინარე ფაზისი. იქ მოსახლეობენ იბერიელები, სუსები, ფუსტელები და ალანები.⁴

ამ ცნობაშიც აფსარის ციხე-სიმაგრე მითითებულია სებასტოპოლისის მახლობლად. გამოთქმა „დიდ სებასტოპოლისში, სადაც არის“ – არ ნიშნავს, რომ აღნიშნული გეოგრაფიული სახელწოდების მქონე პუნქტები მდებარეობს თვით სებასტოპოლისში ან მის გვერდით, ამაზე ცხადად მეტყველებს მდინარე ფაზისის ადგილმდებარეობა, სებასტოპო-

¹ ნიკეის პირველი მსოფლიო კრება, – გეორგიკა. ტ. I, გვ. 10. ბერძნულ ტექსტში დასახელებული სიტყვა „აფსარი“ თარგმნილია „აფსაროსად“, რაც მართებულად არ მიგვაჩნია. ასევე ამავე ტექსტში ნახმარი სიტყვა „კაუსილიმანი“ მთარგმნელს „სებასტოპოლისთან“ აქვს გაიგივებული და მის გვერდით ფრჩხილებში ათავსებს, როგორც მის იდენტურს, რაც ასევე არასწორია. კაუსილიმანი სებასტოპოლს კი არ უდრის, არამედ ჰისეს ნავსადგურს.

² Chronicon Paschale, – გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტ. IV, ნაკვეთი I. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო **ს. ყაუხჩიშვილმა**. თბ., 1941, გვ. 10.

³ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა. შემდგენლები: **თ. ბრეგაძე, ც. კახაბრიშვილი, თ. მგალობლიშვილი და სხვ.**; რედაქტორი **ელ. მეტრეველი**. ტ. 1. თბ., 1976, გვ. 367.

⁴ **ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი**, – გეორგიკა. ტ. IV, ნაკვეთი I. გვ. 57.

ლისიდან საკმაოდ შორს, მის სამხრეთით და არა მის გვერდით, მაგრამ გარკვეულ ერთიან გეოგრაფიულ არეალში.

იმის დასადგენად, თუ სად მდებარეობდა აფსარის ციხე-სიმაგრე, ჩვენი აზრით, აუცილებელია გავეცნოთ აგრეთვე ძველი ბერძენი და რომაელი ავტორების: **პლინიუსის (24-77წწ.)**, **ფლავიუს არიანეს (95-75წწ.)**, **პროკოპი კესარიელის (V-VII სს.)** ნაწერებს, რომლებშიც ნახსენებია მდინარე აბსარი/აფსარი და ასევე ქალაქი აფსარი/აფსაროსი.

პლინიუსის ცნობით, „მდინარე აბსარის შესართავთან ამავე სახელწოდების ციხე-სიმაგრეა, ხოლო იმ ადგილებში მთების მიღმა იბერიია“.¹

ფლავიუს არიანეს ცნობით, I-II საუკუნეების მიჯნაზე ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული პუნქტი შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე იყო აფსარი, რომელიც გამაგრებული იყო კედლებითა და თხრილებით, იქ იდგნენ რომაელთა გარნიზონები, 1000-მდე ჯარისკაცი. აფსარის მნიშვნელობა იმით იყო გაპირობებული, რომ ის იყო გასაღები ლაზიკასა და იბერიაში მიმავალი გზისა, ის კეტავდა ჭოროხის ხეობას, რომელიც აკავშირებდა შავი ზღვის სანაპიროს აზიის რაიონებთან. იმავე არიანეს ცნობით, პომპეუსის მიერ დამარცხებული მითრიდატე გადავიდა მდინარე აფსარზე და შევიდა კოლხიდაში,² ე.ი. აფსარისაკმაოდ ძლიერი ციხე-სიმაგრე იყო, რომელიც მდებარეობდა კოლხიდის სამხრეთ საზღვართან.

ფსევდო-სკილაქსის (ძვ.წ. IV ს.) ცნობით “კოლხებს ეჭირათ ტერიტორია დიოსკურიიდან აფსარამდე, **აფსარის შემდეგ მდებარეობს ტრაპეზუნტი**³ (ხაზგასმა ჩვენია, – **გ.რ.**) იგივეს აღნიშნავს V ს. ანონიმი ავტორი.⁴

აფსარის შესახებ სხვა ცნობათა შორის უფრო ფართო შინაარსის შემცველია **პროკოპი კესარიელის** ცნობა იმის შესახებ, რომ „ათენის შემდეგ მდებარეობს არქაბე და აფსარუც... ის ძველად აფსურტედ იწოდებოდა. აქ მედეასა და იასონის მიერ მოკლული იქნა აფსურტე, ამის გამო ამ ადგილმა მიირქვა მისი სახელი, შემდეგში შეიცვალა სახელწოდება. ამ აფსურტეს საფლავი ქალაქის აღმოსავლეთით არის“.⁵

ზემოთ მოტანილი ცნობებიდან ირკვევა, რომ ბათუმს იქით არსებულ ძველ გეოგრაფიულ პუნქტს, რომელიც დღევანდელი მდინარე ჭოროხის შესართავთან მდებარეობდა, თავდაპირველად ეწოდებოდა აფსირტე/აფსურტე, ხოლო შემდეგ დაერქვა აფსარი/აფსაროსი.

დღეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში დადგენილია, რომ იგი მდე-

¹ ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო **თ. ყაუხჩიშვილმა**. წ. II. თბ. 1969, გვ. 12.

² **ფლავიუს არიანე**. მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო. ქართული თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და რუკა **ნ. კეჭალმაძისა**. თბ., 1961, გვ. 111.

³ ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ., გვ. 12.

⁴ **ზაქარია რექტორი**, – გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტ. III. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო **ს. ყაუხჩიშვილმა**. თბ., 1936, გვ. 5.

⁵ **პროკოპი კესარიელი**. De bello gothico, – გეორგიკა. ტ. II, გვ. 124.

ბარეობდა ამჟამინდელი გონიოს ადგილას, ხოლო მდინარე ჭოროხის ერთ, სამხრეთ ტოტს ეწოდებოდა აფსარის წყალი/აფსარუნტი, ხოლო მეორე ტოტს – აკამფსისი.¹

ამის შესახებ ცნობილი ისტორიკოსი, პროფესორი ნ. **ლომოური** შემდეგს წერს: „ციხე-სიმაგრე აფსაროსი, როგორც ეს სადღეისოდ გარკვეულია, მდებარეობდა აწინდელ გონიოსთან, სადაც არქეოლოგიების მიერ მისი ნაშთებია მიკვლეულ-შესწავლილი“.²

ძველი კოლხეთის ისტორიის ისეთი გამოჩენილი მკვლევარი, როგორც მ. **ინაძეა**, ასევე აიგივებს აფსარსა და აფსაროსს და მის ადგილმდებარეობას გონიოსთან მიუთითებს.³

იგივე აზრისაა აკად **დ. მუსხელიშვილიც**. მისი მტკიცებით „მდინარე აფსაროსი დღევანდელი ჭოროხია, ხოლო ქალაქი აფსაროსი მდებარეობდა გონიოსთან.“⁴ სხვათა აზრით აფსაროსის ზუსტი სახელი აფსირტია.⁵

ზემოთ მოტანილი ცნობების ფონზე, თითქოსდა, გარკვეულია ციხე-სიმაგრე აფსარის არსებობა ჭოროხის შესართავთან არსებულ აფსაროსში. მაგრამ ჩვენი აზრით, ეს ციხე-სიმაგრე არ უნდა იყოს “ციხე-სიმაგრე აფსარი”-ს იდენტური. ამაში დაეჭვების საფუძველს გვაძლევს ძველი ავტორების ნაწერებში დაფიქსირებული **ერთი მეტად მნიშვნელოვანი წესი, რომელსაც ისინი ყველგან და ყოველთვის მტკიცედ იცავენ**. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში არსებულ გეოგრაფიულ პუნქტებზე და იქ მოსახლე ხალხებზე მსჯელობისას ისინი მათ ასახელებენ **ზუსტად მათი მდებარეობის რიგის მიხედვით**. ეს რიგი შეიძლება იწყებოდეს ჩრდილოეთიდან და მიემართებოდეს სამხრეთით ან კიდევ პირიქით – სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ, ძველი ლაზიკიდან ტრაპეზუნტისაკენ ან კიდევ ტრაპეზუნტიდან ძველი ლაზიკისაკენ. გამონაკლისი, ჩვენთვის ხელმისაწვდომ იმდროინდელ ლიტერატურაში არ ფიქსირდება.

მაგალითად, **სტრაბონი** გეოგრაფიულ პუნქტებსა და იქ მოსახლე ტომებს ასახელებს ჩრდილოეთიდან სამხრეთის მიმართულებით: აქეია, პიტიუნტი, დიოსკურია, ტრაპეზუნტი; ტომებს: აქაველებს, ჰენიოხებს, კერკეტებს, მოსხებს, კოლხებს, სვანებს.⁶

ფსევდო სკილაქს კარიანდელი ჩრდილოეთიდან სამხრეთის მიმართულებით ჩამოთვლის ხალხებს: სავრომატებს, მეოტებს, სინდებს, ტო-

¹ **ფლავიუს არიანე**. მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, გვ. 64; **რ. ბერაძე**. საქართველოს მიღმა. ბათუმი, 2003, გვ. 13.

² **ნ. ლომოური**. ეგრისის სამეფოს ისტორია. თბ. 1968, გვ. 9.

³ **М. Инадзе**. Причерноморские города древней Колхиды. Тб., 1968, გვ. 251.

⁴ **დ. მუსხელიშვილი**. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები. ნ. 1. თბ. 1977, გვ. 47.

⁵ **შ. მუმლაძე, ე. კახიძე, მ. ხალვაში**. აფსაროსი ძვ.წ. პირველ ათასწლეულში, – ჟურნ. „გონიო-აფსაროსი“. №8. 2009, გვ. 108.

⁶ **В. В. Латышев**. Известия древних греческих и латынских писателей о Скифии и Кавказе, – ჟურნ.: *Вестник древней истории*. №4, 1947, გვ. 273.

რეტებს. **კონსტანტინე პორფიროგენეტი** იმავე წესით ჩამოთვლის შემდეგ გეოგრაფიულ პუნქტებს: ტამატრახას (ტმუტარაკანს), მდ. ყუბანს, ნიკოფსიას, ჯიქეთს, აბაზგიას, ან კიდევ **ფლავიუს არიანესა** და V საუკუნის ანონიმი ავტორის მიერ სამხრეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით მდებარე მდინარეების თანმიმდევრული რიგით დასახელება: აფსარი – აკამფსისი – ბითვის წყალი – კინასის წყალი – ნოგროსი – ფაზისი – ქარიენტეს წყალი – ხობის წყალი – სიგამე (ზიგანი) – ტარსურის წყალი (მოქი) – ცხენის წყალი (ლაგუმფსა) – ასტელეფის წყალი – სებასტოპოლი – სტენიკეტის ქვეყანა – აბასკის წყალი – ბრუხონტი (მაზიგი) – ნესის წყალი – მასეტიკის წყალი – აქეუნტის წყალი.¹

ზემოთქმულის გათვალისწინებით თუ გადავხედავთ მტკიცებას, რომ „სანიგები, რომლებიც გადაჭიმული არიან ვიდრე იმ ადგილებამდე, სადაც არის აფსარი და სებასტოპოლისი, ჰისოს ნავსადგური და მდინარე ფაზისი“ ან კიდევ „ანდრია პირველწოდებულმა ქრისტიანობა იქადაგა დიდ სებასტოპოლში, სადაც არის აფსარის ციხე, სებასტოპოლისი, ჰისოს ნავსადგური და მდინარე ფაზისი“, უნდა დავასკვნათ, რომ აქაც გარკვეული რიგია დაცული და ეს რიგი გამოხატავს ამ გეოგრაფიული პუნქტების სინამდვილეში არსებულ მდებარეობას. იგი მიემართება ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში გვექნებოდა ასეთი რიგი: მდინარე ფაზისი, ჰისოს ანუ ჰისეს ნავსადგური, სებასტოპოლისი და აფსარი.

აქედან კი გამომდინარეობს მეორე, მეტად მნიშვნელოვანი დასკვნა იმის შესახებ, რომ **აფსარის ბანაკი თუ ციხე-სიმაგრე მდებარეობდა სებასტოპოლისამდე, მის ჩრდილოეთით.**

ამრიგად, ცხადი ხდება, რომ „აფსარის ციხე-სიმაგრე“ გონიოსთან არსებულ აფსაროსის ციხე-სიმაგრე კი არ არის, არამედ სულ სხვა გეოგრაფიული პუნქტია.

ისმება კითხვა: სად შეიძლება ყოფილიყო ის?

ჩვენი აზრით, ამის დადგენაში უთუოდ დაგვეხმარება **იპოლიტე პორტელის** ცნობა იმის შესახებ, რომ „სანიგები, რომლებიც სანიგებად იწოდებიან და ვრცელდებიან პონტომდე, სადაც არის აბსარის გასასვლელი და სებასტოპოლისი, ჰისოს ნავსადგური და მდინარე ფაზისი“.² ამ ცნობაში აფსარის ციხე-სიმაგრის ნაცვლად ნახმარია ცნება „**აბსარის გასასვლელი**“.

„გასასვლელში“ კი ცხადია იგულისხმება რალაცა ვინრობი, რომლითაც ერთი მოცემული პუნქტიდან შეიძლება გადასვლა მეორე სხვა პუნქტში.

ახლა დგება საკითხი: სებასტოპოლისის ჩრდილოეთით სად მდებარეობდა მეტნაკლებად მნიშვნელოვანი და ცნობილი გასასვლელი?

ამაზე, ჩვენი აზრით, პასუხს იძლევა **პროკოპი კესარიელი**, რომელიც

¹ ანონიმი V საუკუნისა. მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, – გეორგიკა. ტ II, გვ. 10.

² *Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказ.* Собрал и издал с русским переводом В. В. Латышев. Т. 2, вып. 2. СПб., 1906, გვ. 447.

ტრაქეის (ანაკოფიის, ახლანდელი ახალი-ათონის) ციხე-სიმაგრის დახასიათებისას წერს: აქვეა **ვინრო გასასვლელი**, რომელშიც ორი კაცი ერთდოულად ძლივს გაეტევაო: „ამ მთის ძირში აბაზგებს ძველადვე აუშენებიათ უმტკიცესი სიმაგრე ღირსშესანიშნავი სიდიდისა... იქაური მცხოვრებლები ელლინურად ამას „ტრაქეას“ უწოდებენ. ერთი შესავალი გზა მიდიოდა ამ ციხეშიც და **აბაზგების დანარჩენ მინა-წყალზეც** (ხაზგასმა ჩვენია – გ.რ.) და იგი წყვილ-წყვილად მიმავლისათვის ძნელად გასავლელი იყო“.¹

სწორედ ამ გასასვლელთან შეიძლება არსებულები აფსარის ციხე-სიმაგრე. საფიქრებელია, რომ ტრაქეას ციხე-სიმაგრე უფრო გვიან აშენდა მის ადგილზე, იმპერატორ ტრაიანეს მმართველობის წლებში² (I-II სს.) ან IV-VI საუკუნეებში, როგორც ამას ვარაუდობს ცნობილი არქეოლოგი **პ. ზაქარაია**.³

აფსარის ციხე-სიმაგრის ადგილზე ტრაქეას ციხე-სიმაგრის აგებას შეიძლებოდა ჰქონოდა ორი მიზეზი: ჯერ ერთი. ხელსაყრელი ადგილმდებარეობა – ვინრო გასასვლელის გვერდით, საკმაოდ მაღალ მთაზე, საიდანაც გასასვლელის გაკონტროლება ძალიან ადვილი იყო და მეორე, აქ შეიძლებოდა ყოფილიყო საზღვარი ორ პოლიტიკურ ან ეთნიკურ გაერთიანებათა შორის, როგორც ეს იყო უფრო გვიან, როცა ანაკოფიის ციხე-სიმაგრე აბაზგებსა და აფშილებს შორის დაპირისპირების დროს როგორც თავდაცვისათვის, ასევე თავდასხმისათვის მეტად მოხერხებული სიმაგრე იყო.⁴ **პროკოპი კესარიელთან** (VI ს.) საზღვარი აბაზგებსა და აფშილებს შორის სწორედ ანაკოფიასთან გადის.

ჩვენს მტკიცებას, რომ ციხე-სიმაგრე აფსარი შეიძლებოდა ყოფილიყო დღევანდელ ახალ-ათონში, ამაგრებს ის ფაქტი, რომ იქ არსებულ მთას, რომელზედაც აშენებულია ტრაქეას ციხე-სიმაგრე და რომელსაც ქართულად ეწოდება ივერიის მთა, აფხაზურად აფსართა მთა ჰქვია. ანუხვის სამხრეთით აღმართულია მთა აფსარა, აშანხურა და მსიგხვა,⁵ ხოლო მათ გვერდით მდებარე მდინარეს აფხაზები **აფსართას** ანუ აფხაზთა მდინარეს ეძახიან. XIX საუკუნის ცნობილ მეცნიერსა და მოგზაურს ფ. დიუბუა დე მონპერეს თავის წიგნში „მოგზაურობა კავკასიის გარშემო“ ეს მდინარე დაფიქსირებული აქვს „ფსირთას“ სახელწოდებით,⁶ ასევე **მ. სელენიოვს**.⁷ „ფსირთა“ იგივე „აფსირთა“, ოდნავ დამახინჯებულად დაფიქსირებული, ხოლო პ. უვაროვა თავის მხრივ შემდეგს წერს: „მდინარე აფსარი ანუ ასპარი, ამჟამინდელი ფსირტსხა“.⁸ დღეს მისი სახელია

¹ **პროკოპი კესარიელი**. De bello gothico, – გეორგიკა. ტ. II, გვ. 158.

² *Кавказ. Абхазия, Аджария, Шавшетия. Путевые заметки графини П. С. Уваровой*. М., 1891, გვ. 117.

³ **პ. ზაქარაია**. ქართულ ციხე-სიმაგრეთა ისტორია. თბ., 2002, გვ. 61.

⁴ **მ. ინაძე**. ძველი კოლხეთის ისტორიის საკითხები. თბ., 2009, გვ. 419.

⁵ **В. П. Пачулия**. Новый Афон. Сухуми. 1973, გვ. 54.

⁶ **Ф. Дюбуа де Монпере**. Путешествие вокруг Кавказа. Т. I. Сухуми, 1937, გვ. 129.

⁷ **М. Селезнев**. Руководство к познанию Кавказа. Кн. 1. СПб, 1847, გვ. 16.

⁸ *Кавказ. Абхазия, Аджария, Шавшетия..*, გვ. 117.

„ფსირცხა“, რომელიც მიღებულია „აფსირცხა“-საგან. ივ. ჯავახიშვილის მტკიცებით „ცხა“ ბოლოსართს აფხაზურ ენაზე ახსნა არ მოეპოვება, მაგრამ ჩერქეზულ და ყაბარდულ ენებზე კი ნიშნავს „სათავეს“, „საწყისს“, ე.ი. აფხაზებს/აფსარებს, ჩერქეზთა მონათესავე ხალხს, შეეძლო თავიანთი მდინარისათვის ასეთი სახელი ეწოდებინა.

სახელწოდებაში „აფსარის ციხე-სიმაგრე“ აფსარი აღებულია მხოლოდობით რიცხვში. ცხადია, რომ ერთი აფსარი ციხე-სიმაგრეს ვერ ააშენებდა, მით უფრო „უმტკიცეს სიმაგრეს ღირსშესანიშნავი სიდიდისას“, ე.ი. იგი აშენებული უნდა იყოს აფსართა ტომის მიერ იმ ადგილას, სადაც ის მაშინ ცხოვრობდა. ამიტომაც სავსებით გამართლებულია მას ვუნოდოთ **აფსართა ციხე-სიმაგრე**.

თუ გონიოსთან მდებარე ციხე-სიმაგრეს სახელწოდებას **ძველი მწერლები და ამჟამინდელი მკვლევარები** მითოლოგიურ აფსირტეს სახელს უკავშირებენ – („ქალაქის სახელი აფსაროსი, რომელიც ჩვეულებრივ თანამედროვე გონიოსთან ეგულებათ, უთუოდ უნდა უკავშირდებოდეს აიეტის შვილის — აფსირტეს სახელს“¹) – დღევანდელი ახალი-ათონის მიდამოებში ადრე არსებულ ციხე-სიმაგრეს, ჩვენი აზრით, აფსარი ეწოდა მისი ამშენებელი ხალხის სახელის მიხედვით.

ჩვენი ასეთი მტკიცებისათვის დამატებით არგუმენტებს წარმოადგენს ძალზე მნიშვნელოვანი და საყურადღებო ორი ისტორიული ცნობა: ერთი ბასილ დიდის ანუ კესარიელისა (IV ს.) და მეორე X საუკუნის ქართული ხელნაწერისა.

ბასილ დიდი ანდრია პირველწოდებულის მოღვაწეობის აღწერისას აღნიშნავს, რომ მან სხვა ხალხებთან ერთად ქრისტიანობა უქადაგა სე-ბასტოპოლში მცხოვრებ აფსარებსაც: «Андрей Благовествовал Евангелие бифинийцам, понтийцам, фракийцам, раконельцам и апсарцам, жителям города Севаст».²

ეს ცნობა ისე კი არ უნდა გავიგოთ, რომ, თითქოსდა, ბითვინიელები, პონტოელები, თრაკიელები დიდ სევასტეს ქალაქში ცხოვრობდნენ, არამედ **მათ გარდა ანდრია პირველწოდებულმა ქრისტიანობა უქადაგა აგრეთვე დიდ სევასტე ქალაქის (სებასტოპოლისის) მაცხოვრებელ აფსარებს**.

ცხადია, რომ ბასილ დიდს ამის მტკიცებისათვის, ალბათ, გააჩნდა სათანადო ისტორიული წყარო, რაღაცა გარკვეული საფუძველი.

ბასილ დიდის ამ ცნობას საკმაოდ ესადაგება X საუკუნის ქართული ხელნაწერის ერთი ადგილი, სადაც ვკითხულობთ: „ანდრია წარვიდა სებასტიელთა ქალაქსა მას დიდსა, სადა ბანაკი იგი იყო **აფსარელთა**“

¹ **პროკოპი კესარიელი**. De aedificiis, – გეორგიკა. ტ. II, გვ. 219; **თ. მიქელაძე**. ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთის შავი-ზღვისპირეთის მოსახლეობის ისტორიიდან. ბათუმი, 1974, გვ. 86.

² **М. Г. Джанашвили**. История грузинской церкви. Книга 1: *Обращение картвельцев*. Тиф., 1898, გვ. 7.

(ხაზგასმა ჩვენია – გ.რ.) და ფასისი მდინარე“.¹ აქ „აფსარელთაი“ სხვას არაფერს ნიშნავს, თუ არა „აფსარებს“, რომლებსაც სებასტოპოლისთან ახლოს ჰქონდათ თავიანთი ბანაკი, იგივე ციხესიმაგრე, სახელად აფსარი.

აქვე არ შეიძლება კიდევ ერთხელ არ მოვიტანოთ ეპიფანე კონსტანტინეპოლელის ერთი ცნობა იმის შესახებ, რომ დიდ სებასტოპოლისში სადაც ანდრიამ იქადაგა ქრისტიანობა, მოსახლეობდნენ იბერიელები, სუსები, ფუსტელები და ალანები.² იბერიელებში, ცხადია, იგულისხმებიან ქართველები, ფუსტელებში – ალბათ, სვანები, რამდენადაც „ფუსტა“ სვანური ტოპონიმი,³ ალანებში – ოსთა წინაპრები. რაც შეეხება „სუსებს“, ისმება კითხვა: „სუსები“ ხომ არ არის „აფსუების“ დამახინჯებული სახელი?

როგორც ვხედავთ, დიდ სებასტოპოლისში ან მის მახლობლად ერთი სახელწოდების ტომის წარმომადგენლები კი არ ცხოვრობდნენ ანდრია პირველწოდებულის მოციქულობის ჟამს, არამედ – რამოდენიმე ტომის და ეს სრულებითაც გასაკვირი არ არის, თუ გავითვალისწინებთ სტრაბონის ცნობას იმის შესახებ, რომ დიოსკურიაში (იგივე სებასტოპოლისში), თავს იყრიდა 70 ტომის წარმომადგენელი.⁴ როგორი გაზვიადებულიც არ უნდა იყოს ეს ცნობა, იგი მაინც იმის დასტურია, რომ აქ ერთმანეთთან ურთიერთობდა სხვადასხვა ეთნიკური კუთვნილების ხალხი.

რაც შეეხება სანებს ანუ სანიგებს, მათი განსახლების არეალი ზემოთ მოტანილი ცნობებით იწყებოდა აფსარის ციხიდან (დღ. ახალი-ათონიდან) და გრძელდებოდა ტრაპეზუნტამდე.⁵ გონიო-აფსაროსიდან ტრაპეზუნტამდე ისინი „გადაჭიმულები“ ვერ იქნებოდნენ, ვინაიდან მათ შორის მანძილი ძველი მწერლების მონაცემებით, მხოლოდ 180 სტადიონს ანუ 34 კმ-ს შეადგენდა. ასეთ მოკლე მანძილს სიტყვა „გადაჭიმულები“, ცხადია, სრულებითაც არ შეესაბამება, მაგრამ ის ესადაგება მანძილს ახალი-ათონიდან ტრაპეზუნტამდე, დაახლოებით 2370 სტადიონს ანუ ასევე დაახლოებით 474 კმ-ს.

აქვე უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ ციხე-სიმაგრე აფსარის ადგილმდებარეობის საკითხი არც აფხაზურ ისტორიოგრაფიაში ყოფილა სპეციალური შესწავლა-განხილვის საგანი. მასზე, სხვა ისტორიკოსებთან შედარებით, მეტ ყურადღებას ამახვილებს შ. ინალ-იფა, რომლის აზრითაც „აფსარა“ მდებარეობდა თანამედროვე ახალი-ათონის ტერიტორიაზე,

¹ **გ. ფინხაძე.** ანდრია პირველწოდებულის საქართველოში მოღვაწეობის საკითხისათვის, – *თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*. №238, 1999, გვ. 228.

² **ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი,** – *გეორგიკა*. ტ. IV, ნაკვეთი I. გვ. 57.

³ **გ. გასვიანი.** ძველი და ახალი აფხაზები. თბ., 1998, გვ. 113.

⁴ **Дж. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия – историческая область Грузии (историография, документы и материалы, комментарии). С древнейших времен до 30-х годов XX века. Тб., 1997, гв. 169.

⁵ ფლავიუს არიანეს ცნობით კი, სანიგების მიწა-წყალი ვრცელდებოდა დიოსკურიიდან მდ. აქუენტამდე ანუ დღევანდელ შახემდე.

ზღვის სანაპიროზე, მდინარე ფსირცხას შესართავთან, რომელთანაც შესაძლებელია დაკავშირებული იყოს თვით აფსართა სახელწოდება.¹ იგივე ავტორი იმავე წიგნის სხვა გვერდზე მდ. აფსარს აიგივებს მდ. ჭოროხთან,² ხოლო სიტყვა აფსარს განმარტავს როგორც „ფიჭვების ხეივანს“.³ და ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე აცხადებს, რომ სიტყვა „აფსირტ“ თავიდანაც ნიშნავდა „აფსუების ადგილსამყოფელს“. მისი აზრით ჭოროხისა და ფსირცხის მიდამოები იმთავითვე იყო აფსუებით დასახლებული.⁴

ცნობილი მეცნიერი ზ. ანჩაბაძე მდინარე აფსარს აიგივებს დღევანდელ ჭოროხთან, მაგრამ არაფერს არ ამბობს ციხე-სიაგრე აფსარზე და არც აფსუების განსახლებაზე ჭოროხის მახლობლად.⁵ მისი აზრით, ტერმინი „აფსარი“ იმავე ფუძის სიტყვაა, როგორც „აფსილი“ ან აფხაზების თვითწოდება „აფსუა“.⁶

აფხაზი არქეოლოგი მ. გუნბა კი ახალ-ათონში მდებარე ციხე-სიმაგრეს აიგივებს ანაკოფიის ტრაქეასთან და სიტყვა „ტრაქეას“ განმარტავს როგორც ძალზე კლდოვანს, იგი საერთოდ არ მოიხსენიებს ციხე-სიმაგრე აფსარს.⁷

როგორც აქედან ცხადად ჩანს, ციხე-სიაგრე აფსარის ადგილმდებარეობა არც აფხაზურ ისტორიოგრაფიაშია ერთმნიშვნელოვნად დადგენილი.

ყოველივე ზემოთქმულიდან ლოგიკურად გამომდინარეობს შემდეგი დასკვნები:

1. ჩვენი წელთა აღრიცხვით პირველ საუკუნეში დასავლეთ საქართველოში არსებულა აფსარის/აფსაროსის სახელწოდების მქონე ორი ციხე-სიმაგრე, ერთი დღევანდელ გონიოსთან და მეორე – დღევანდელ ახალ-ათონთან, თუ პირველის სახელი დაკავშირებულია მითოლოგიურ აფსირტეს სახელთან, მეორის სახელწოდება, ჩვენი აზრით, უნდა უკავშირდებოდეს მის ამშენებელ ეთნოსს – აფსარებს/აფსუებს/აფხაზებს;
2. გამოდის, რომ აფსარებს ანუ აფსუებს, იგივე აფხაზებს დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე უცხოვრიათ ჯერ კიდევ პირველი საუკუნიდან, (თუ უფრო ადრე არა), როცა ანდრია პირველწოდებულმა ქრისტიანობა იქადაგა დიდ სებასტოპოლისში.
3. სანების ანუ სანიგების განსახლების ჩრდილოეთი საზღვარი

¹ შ. დ. ინალ-იპა. Вопросы этно-культурной истории абхазов. Сухуми, 1976, გვ. 278.

² შ. დ. ინალ-იპა. Вопросы этно-культурной истории абхазов, გვ. 179-180.

³ შ. დ. ინალ-იპა. Вопросы этно-культурной истории абхазов, გვ. 384.

⁴ შ. დ. ინალ-იპა. Вопросы этно-культурной истории абхазов, გვ. 220.

⁵ З. В. Анчабадзе. Очерк этнической истории абхазского народа. Сухуми, 1976, გვ. 18.

⁶ М. М. Гунба. Абхазия в первом тысячелетии н. э. *Социально-экономические и политические отношения*. Сухуми, 1989, გვ. 187.

⁷ М. М. Гунба. Абхазия в первом тысячелетии н. э., გვ. 60.

ზოგიერთ ავტორთა მტკიცებით ყოფილა ახალ-ათონთან, აფსარის ციხე-სიმაგრესთან და „გადაჭიმულნი“ ყოფილან შავი ზღვის სამხრეთ სანაპირომდე, ქ. ტრაპეზუნტამდე.

4. სებასტოპოლისი (დიოსკურია) და მის არეალში მდებარე ადგილები იმთავითვე ყოფილა სხვადასხვა ეთნოსთა, მათ შორის აფსართა ანუ აფსუათა, ერთიანი საცხოვრისი სივრცე.

5. მცდარი უნდა იყოს იმისი მტკიცება, რომ XVII საუკუნემდე ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე აფსართა ანუ აფსუების ხსენებაც კი არ იყო და თითქოსდა ამ საუკუნემდე აფხაზები ისეთივე ქართველური ტომები იყვნენ ეთნურად და ენობრივად, როგორც საქართველოს სხვა კუთხეების მოსახლეობა და მათი გააფსუება ხდება მხოლოდ მომდევნო საუკუნეებში (პ. ინგოროყვა,¹ გ. გასვიანი² და სხვ.).

ჩვენი მსჯელობა ფაქტობრივად და ლოგიკურად მეტ-ნაკლებად სრულყოფილი ვერ იქნება, თუ არ გავარკვევთ კიდევ ერთ საკითხს: რატომ არის ზემოთ მოტანილ ცნობებში ჰისოს ნავსადგური დასახელებული სებასტოპოლისსა და მდ. ფაზისს შორის არსებულად?

სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ ჰისოს ნავსადგური მდებარეობდა ქ. ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით, 180 სტადიონის ანუ 34 კილომეტრის სიშორეზე. შემდეგში მას ეწოდა სუსარმია ანუ სუსურმენე.

ისმება კითხვა: ზოგიერთი ავტორის მიერ სებასტოპოლისსა და ფაზისს შორის ჰისოს ნავსადგურის მოხსენიება ხომ არ არის მათ მიერ დაშვებული უნებლიე შეცდომა, თუ მისი ზუსტი მდებარეობის უცოდინრობა? უნებლიე შეცდომა უნდა გამოირიცხოს, რამდენადაც მას რამოდენიმე მწერალი (იპოლიტე რომაელი, იპოლიტე პორტელი, სტიფანე ბიზანტიელი და სხვა იმეორებს). ასევე უნდა გამოვრიცხოთ იმის დაშვებაც, რომ მათ არ იცოდნენ იმდროინდელ ბერძნულ სამყაროში არსებული ჰისოს ნავსადგურის ადგილმდებარეობა.

მაშ, რით შეიძლება აიხსნას ამ ნავსადგურის დასახელება სებასტოპოლისის მახლობლად? ხომ არა გვაქვს აქ საქმე იმ წესის დარღვევასთან, რომელსაც გეოგრაფიული პუნქტებისა და ეთნოსების აღწერაში რიგი-თობის ანუ თანმიმდევრულობის წესი ვუნოდეთ. ეს რომ ასე იყოს, მაშინ სხვადასხვა ავტორებს რიგი-თობის სხვადასხვა ვარიანტი უნდა მოეცათ. მაგრამ სინამდვილეში ასეთი ვარიანტები ცნობილი არ არის. მაშინ რა შეიძლება საფუძვლად ედოს ფაქტობრივად სამხრეთით მდებარე ჰისოს ნავსადგურის დასახელებას მისგან საკმაოდ დაშორებულ და ჩრდილოეთით მდებარე სებასტოპოლისის მახლობლად?

სანამ ამის გარკვევას შევეცდებით, საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშ-

¹ პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე. *მწერალი X საუკუნისა*. თბ., 1954, გვ. 116-117, 129.

² გ. გასვიანი. ძველი და ახალი აფხაზები, გვ. 80-81, 120.

ნოთ ის გარემოება, რომ სებასტოპოლის ახლოს ჰისოს ნავსადგურს არ ასახელებს ისეთი სარწმუნო ცნობების ავტორი, როგორცაა ფლავიუს არიანე, რომელმაც II საუკუნის დასაწყისში იმოგზაურა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე და დაწვრილებით აღწერა იგი. ასევე მასზე არაფერს არ ამბობს V საუკუნის ანონიმი და ზოგიერთი სხვა ავტორი, რომლებიც სებასტოპოლისის შესახებ მოგვითხრობენ.

დღემდე ცნობილი საისტორიო წყაროები შესაძლებლობას არ იძლევა ერთმნიშვნელოვანი პასუხი გავცეთ ზემოთ დასმულ კითხვას: რატომ არის დასახელებული ჰისოს ნავსადგური სებასტოპოლისსა და ფაზისის შორის მდებარე ტერიტორიაზე.

ჩვენი აზრით ამაზე შეიძლება გამოითქვას ორი ჰიპოთეტური დებულება. ჯერ ერთი. ჰისოს ნავსადგური შეიძლება გულისხმობდეს ჰიპპო-პო-ს ნავსადგურს, მდინარე ჰიპპოსის ანუ ცხენისწყლის შესართავთან მდებარეს, რომელიც ფაზისის ჩრდილო-დასავლეთით 750 სტადიონის და სებასტოპოლისის სამხრეთით 150 სტადიონით დამორებულ მანძილზე მდებარეობდა.¹ მეორე: ისეს ნავსადგური ანუ ისულიმენი შეიძლება იყოს სებასტოპოლისთან ახლო მდებარე ისკურიის ლიმენის ანუ ნავსადგურის მეტაფრაზირებული სახელწოდება, რომელიც მდებარეობდა ადრე ასტელეფად წოდებულ მდინარის შესართავთან,² რომელსაც შემდეგ ევრიპე ანუ ხომალდთა შესაცური დაერქვა (Vს. ანონიმი), ამჟამად კი სკურჩა ეწოდება(?), ხოლო სოხუმის სამხრეთით მდებარე კონცხს – ისკურია.

აქედან გამომდინარე ჩვენ სწორად არ მიგვაჩნია ს. ყაუხჩიშვილის მტკიცება სუსურმენესა და ისულიმენის იგივეობის შესახებ.³

ყოველ შემთხვევაში ერთი რამ ცხადია – სებასტოპოლისთან ახლო მდებარე ჰისოს ანუ ისეს ნავსადგური სხვა გეოგრაფიული პუნქტია და არა ტრაპეზუნტსა და რიზეს შორის არსებული ნავსადგური და, რომ აქაც დაცულია გეოგრაფიული პუნქტებისა და ეთნოსების აღწერისას ბერძენი მწერლებისათვის დამახასიათებელი რიგითობის წესი.

P.S. ზოგიერთმა მკითხველმა, მათ შორის ისტორიკოსმაც, შეიძლება თქვას, რომ სტატიის ავტორი თავისი მტკიცებებით სეპარატისტების ნისკვილზე ასხამს წყალს. ჩვენ კი გვგონია, რომ ისტორია უნდა იყოს ობიექტური, მიუკერძოებელი, რომ მისი წერა პრინციპით „ეს გვანყობს, ის კი – არა“ ძირშივე მცდარია და მისი უარყოფითი შედეგები ბუმერანგით უკან უბრუნდება ავტორებს და ხალხს, რომლის წარმომადგენლებიც ისინი არიან.

¹ ფლავიუს არიანე. მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, გვ. 31.

² ევნაპი სარდელი. *Notitia dignitatum*, – გეორგიკა. ტ. I, გვ. 178.

³ ანონიმი V საუკუნისა. მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, გვ. 5.

GIVI ROGAVA¹

ON THE LOCALIZATION OF FORTRESS APSAR

In the article, on the basis of consideration and analysis of evidence of the ancient Greek writers the following conclusion is made: In the 1st century A.D. two fortresses with the name Apsar/Apsaros existed in Western Georgia: one of them – near present-day Gonio, and the other - in the vicinity of present-day New Athos. The first name is connected with mythological Apsyrtus, and the name of the other fortress must be linked with the ethnos that built it – the Apsars/Apsuas/Abkhazians

---

¹ *Givi Rogava* – Doctor of Historical Sciences, Sokhumi State University.

ი ს ტ ო რ ი ა , ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი ა , ე თ ნ ო ლ ო გ ი ა

ზაზა წურწუშია¹

**ფერაჰ ალი ფაშა – ანაპისა და სოლუჯაკის გუბენატორი
(1781-1785)**

რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წლების ომის შედეგად ხელმოწერილი ქუჩუკ-კაინარჯის ზავით, ორი იმპერიის მომავალი დაპირისპირების ერთ-ერთ კერად კავკასიის შავიზღვისპირეთი და ყირიმის სახანო იქცა. ზავის პირობებით, ყირიმმა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს სტატუსი მოიპოვა, რეალურად კი რუსული და ოსმალური ორიენტაციის დაჯგუფებების ბრძოლის ასპარეზს წარმოადგენდა. ყირიმის დასავლეთით, შავი ზღვის სანაპიროზე განსახლებული ჩერქეზული ტომები, რომლებიც ყირიმის სახანოსთან პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობებით იყვნენ დაკავშირებულნი, სამხრეთისაკენ დაძრული რუსული იმპერიის წინააღმდეგ ოსმალეთს დაუკავშირდნენ.

ოსმალეთის იმპერია, ყირიმის სახანოში გავლენის შენარჩუნების მიზნით და რუსების შავი ზღვის სანაპიროსკენ წინსვლის შესაჩერებლად, რეგიონში სამხედრო-პოლიტიკური ინფრასტრუქტურის გაძლიერებას შეუდგა. ჩერქეზებსა და სხვა შავიზღვისპირა ტომებში ისლამის გავრცელება, მათთვის რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარების აღმოჩენა და, ამრიგად, შავ ზღვაზე, ყირიმის დაკარგვით შესუსტებული პოზიციების აღდგენა, ოსმალეთის კავკასიური პოლიტიკის მნიშვნელოვან ფაქტორად იქცა. ამ მისიის შესრულება სულთანმა აბდულჰამიდ I-მა (1774-1789) ოსმალეთის გამორჩენილ სამხედრო მოღვაწეს ფერაჰ ალი ფაშას დააკისრა.

ფერაჰ ალი ფაშა, დევშირმე ანუ დაბადებით ქრისტიანი, ოსმალეთში წამოყვანილი და ისლამზე მოქცეული მონა იყო. ოსმალეთის იმპერიაში, ევროპისაგან განსხვავებით, არ არსებობდა ფეოდალური არისტოკრატია, ყველა სულთნის მონად ითვლებოდა. მუსლიმ მამაკაცს შეეძლო ყველა სახელმწიფო თუ სამხედრო თანამდებობის, უმაღლესის – დიდი ვეზირისა და სერასკერის ჩათვლით, დაკავება.

ფერაჰ ალი ფაშას პირადი მდივანი მეჰმედ ჰაშიმ ეფენდი, თავის მემუა-

¹ **ზაზა წურწუშია** – ისტორიის დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა თამარ მეფის სახელობის უნივერსიტეტი.

რული ხასიათის ნაწარმოებში *“Ahval-i Anapa ve Çerakise”* (ქართ: „ანაპისა და ჩერქეზეთის მოვლენები“), ფერაჰ ალი ფაშას ეთნიკური წარმომავლობის შესახებ აღნიშნავს, რომ ფაშა „ქართველი მონა“, „ქართველი ტყვე“ იყო.¹

საქართველოდან ტყვედ წამოყვანილი ბავშვი, რომელიც გამოირჩეოდა ცოდნის დაუფლების წყურვილითა და უნართ, სტამბოლის იენიბაჰჩეს უბანში, თაკიეჯილერის მეჩეთში დაეუფლა განათლებას. აქ მიიღო ყმაწვილმა ალიმ მეტსახელად ფერაჰი, რაც ხალისიანს, გულწრფელს ნიშნავს. მეჩეთში სწავლების წლებმა განაპირობეს ფერაჰ ალი ფაშას ღრმა რელიგიურობა, ისლამური ცხოვრების წესისადმი გამორჩეული ერთგულება, რაც მის ყოველდღიურ ყოფაში და გარშემომყოფებთან ურთიერთობაში თვალშისაცემი იყო და დიდი ავტორიტეტი შესძინა.²

ფერაჰ ალის სამხედრო და ბიუროკრატიული კარიერა ოსმალეთის გამოჩენილი ვეზირის, ქოჯა აბდი ფაშას მფარველობით მიმდინარეობდა. ქოჯა აბდი ფაშას ბეჭდის მცველის და პირადი მდივნის თანამდებობაზე წლების განმავლობაში სამსახურმა მას ოსმალურ ზედაფენებში ცნობადობა და პატივისცემა მოუტანა.

1768-1774წწ. რუსეთ-თურქეთის ომში ფერაჰ ალიმ სახელი გაითქვა როგორც გაბედულმა და უნარიანმა სამხედრომ. ომის შემდეგ, მან მირმირანის (ფაშას, გენერლის) წოდება მიიღო. 1778-1780 წლებში ფერაჰ ალი ფაშა ანკარის და იჩელის სანჯაყების მუთასარიფად (გუბერნატორად) მსახურობდა.³

ფერაჰ ალი ფაშას პირად თვისებებთან ერთად, კავკასიურმა (ქართულმა) წარმოშობამ განაპირობა მისი გაგზავნა შავი ზღვის ჩერქეზულ სანაპიროზე მდებარე სოლუჯაკის ციხის ოსმალური გარნიზონის მეთაურად და სოლუჯაკ-ანაპის ოლქის გუბერნატორად.

ქურჩუკ-კაინარჯის ზავის შემდეგ ყირიმში შექმნილ ვითარებასთან დაკავშირებით, ოსმალეთის მთავრობამ საჭიროდ მიიჩნია, ყირიმის სახანოზე ზეგავლენის შენარჩუნებისა და სამხრეთისაკენ რუსების წინსვლის შესაჩერებლად, შავი ზღვის ჩერქეზული სანაპიროს გამაგრება. როდესაც ოსმალეთის სახელმწიფო დივანი (სულთანთან არსებული უმაღლესი სახელმწიფო პირების საკრებულო), იხილავდა ჩერქეზეთში გასაგზავნი სარდალ-გუბერნატორის კანდიდატურას, ვეზირმა ქოჯა აბდი ფაშამ წი-

¹ **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi. Türkçe Yazmalar Katalogu, 1569, გვ. 59b; **Ahmed Cevdet Paşa.** Tezakir 1-12. Kırım ve Kafkas Tarihçesi. İstanbul 1307. Yay. Haz.: Prof. Cavid Baysun. Ankara, 1991, გვ.186; **İ. Berkok.** Tarihte Kafkasya. İstanbul, 1958, გვ.321; **C. Gökçe.** Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti. İstanbul, 1979, გვ. 25.

² **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 66b; **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 250.

³ **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 3a; **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı (1781-1785). Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tarih Anabilim Dalı. Samsun, 1998, გვ. 66.

ნადადება წამოაყენა ამ თანამდებობაზე ფერაჰ ალი ფაშა დაენიშნათ. სულთნისათვის გაგზავნილ მოხსენებაში ქოჯა აბდი ფაშა აღნიშნავდა, რომ ფერაჰ ალი ფაშას საზრიანმა და სწრაფმა მანევრებმა არაერთხელ იხსნა ოსმალური სამხედრო ნაწილები რუსეთთან ომის პერიოდში ალყისა და ტყვეობისაგან. ამასთან, ის ფლობდა სახელმწიფო მოღვაწისათვის საჭირო ყველა თვისებას და თავისი პიროვნული ხასიათითაც მისაღები იქნებოდა კავკასიელი მთიელებისათვის. სახელმწიფო დივანმა მხარი დაუჭირა ფერაჰ ალი ფაშას კანდიდატურას.

სულთან აბდულჰამიდის ბრძანებით, 1780 წლის დეკემბერში, ფერაჰ ალი ფაშა ქ. იზმითიდან დედაქალაქში გამოიძახეს და 25 დეკემბერს გადასცეს სულთნის ბრძანება სოლუჯაკის (XVIII ს-ში ოსმალური ციხესიმაგრე შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ახლანდელ ქ. გელენჯიკთან – **ზ.წ.**) მუჰაფიზად (გამგებლად) დანიშნის შესახებ.¹

სოლუჯაკის გამგებლობის პერიოდში, ფერაჰ ალი ფაშას ბეილერბეის (ბეგთა ბეგის) წოდება და კავკასიის ვალის (გუბერნატორი) ტიტული მიანიჭეს, ის უმაღლეს, ვეზირის ხარისხში აიყვანეს.²

ფერაჰ ალი ფაშას ოსმალეთის მთავრობამ მოქმედების გეგმად განუსაზღვრა: სოლუჯაკის ციხის გამაგრება, ანაპის ციხის თავიდან აშენება, ოსმალეთის ქვეშევრდომი ჩერქეზებისა და აბაზების უშიშროების უზრუნველყოფა, მათი მხრიდან ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის დარღვევის არდაშვება, მდ. ყუბანის ნაპირებსა და ტამანის ნახევარკუნძულზე რუსეთის მოქმედებების დაზვერვა და სტამბოლისათვის შესაბამისი ინფორმაციების მონოდება.³

სოლუჯაკის ციხესიმაგრეში 1781 წლისთვის მხოლოდ რამოდენიმე ოსმალთა ჯარისკაცი იმყოფებოდა, მათაც შიმშილმა და სენმა დარია ხელი, რადგან სურსათი არ მიეწოდებოდათ. ფერაჰ ალი ფაშამ, სოლუჯაკის ციხისა და გარნიზონის მდგომარეობის შესახებ ოსმალეთის შავი ზღვის ფლოტის კაპიტნებისაგან ცნობები მოითხოვა, რომელთა შესწავლის საფუძველზე, ციხის გამაგრებისათვის საჭირო პირობები დაასახელა. მისი მტკიცებით, აუცილებელი იყო პირველ ეტაპზე, სულ მცირე, ათასკაციანი გარნიზონის განლაგება ციხესიმაგრეში, სამხედროების ყაზარმების აგებისათვის სტამბოლიდან და სინოპიდან სოლუჯაკში სამშენებლო მასალების, ხე-ტყის, კირის, ლურსმნების ჩატანა, გარნიზონის გამოსაკვებად სურსათის შემოზიდვა და მომავალში საკვებით უზრუნველყოფისათვის, ციხის მიმდებარე ტერიტორიაზე მეცხოველეობითა და მინათმოქმედებით დაკავებული მოსამსახურე პერსონალის შეყვანა, ასი

¹ **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 2b-3a; **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 163; **C. Gökçe.** Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, გვ. 45, 126; **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 68.

² **Ahmed Vasif Efendi.** Mehasin'ül-Asar Vel Hakaikü'l-Ahbar. Haz.: Prof. Dr. Mücteba İl-gürel. Ankara, 1994, გვ. 186.

³ **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 74.

ცალი ხელის წისქვილის, ურმების და გუთნის შეტანა. ფერაჰ ალი ფაშამ ოსმალეთის სახელმწიფო დივანს წარუდგინა ციხის თავდაცვისათვის აუცილებელი ზარბაზნების, თოფებისა და სხვა საბრძოლო მასალების ჩამონათვალი, არტილერიისტების, მჭედლების და დურგლების რაოდენობა, მათი ულუფისა და ხელფასის ხარჯები.¹

ფერაჰ ალი ფაშას მოთხოვნით, მისი პირადი მცველი და საჭურველ-მტვირთველი გურჯუ სულეიმან ალა (ქართველი სულეიმან ალა – **ზ.ნ.**) სოლუჯაკის ციხის სამეურნეო ნაწილის უფროსად (კვარტირმეისტერი) უნდა დანიშნულიყო და ამისათვის, სამხედრო ულუფისა და ხელფასის გარდა, დამატებითი ანაზღაურებაც მიეღო. ფაშამ ასევე მოითხოვა ჩერქეზი წარჩინებულებისათვის საჩუქრები – თათრული მშვილდები, ოქრო-ვერცხლით მოჭედილი თოფები, სამკაულები. სახელმწიფო დივანმა ეს მოთხოვნები მისაღებად ცნო.²

ფერაჰ ალი ფაშა, ჯარისკაცებით, იარაღ-საჭურველითა და სასურსათო მარაგით დატვირთული კალიონით (ოსმალური ფლოტის ყველაზე დიდი, სამანძიანი სამხედრო ხომალდი) 1781 წ. აპრილში სტამბოლიდან სინოპს, იქიდან კი სოლუჯაკის ციხისაკენ გაემართა. 1781 წ. 20 აპრილს ფერაჰ ალი ფაშა სოლუჯაკის სანაპიროს მიადგა. ციხესთან მიახლოებისას, წესის თანახმად, გარნიზონი ოსმალთა ფაშას ზარბაზნების სალუტით უნდა შეგებებოდა, მაგრამ არც სალუტი გაისმა და ციხიდან ნაპირზე მომდგარ გემთანაც არავინ გამოჩენილა. ფერაჰ ალი ფაშამ ნაპირზე რამოდენიმე მეზღვაური გააგზავნა, რომლებიც ციხეში შევიდნენ. მობრუნებულებმა მოახსენეს, რომ გარნიზონიდან ყველა დახოცილიყო, მხოლოდ ერთი ჯარისკაცი და მისი მეუღლე, ისინიც შიმშილისაგან ღონემიხდილები გადარჩენილიყვნენ. ფაშამ გაითვალისწინა, რა შემზარავ შთაბეჭდილებას მოახდენდა ეს ამბავი მის თანხმლებ ჯარისკაცებზე, ამიტომ მეზღვაურებს უბრძანა ციხის გარნიზონის მდგომარეობა საიდუმლოდ შეენახათ, ისევე მიბრუნებულიყვნენ ციხეში, თვითონ გაესროლათ ზარბაზანი სალუტის ნიშნად, ციხე კი საზეიმოდ მოერთოთ და მოენესრიგებინათ. ამასთან, ფაშამ ბრძანა ჯარისკაცების ძირითადი ნაწილი, მცირე ჯგუფებად, მეორე დღეს გადაეშვათ ნაპირზე.³

დილით ფერაჰ ალი ფაშასთან ადგილობრივი ჩერქეზების წარმომადგენლები გამოცხადდნენ. ფაშა მათთან ერთად გემით ანაპისკენ გაემართა. ანაპელმა ჩერქეზებმა ფაშას ერთგულება გამოუცხადეს, ფაშამ კი მათ საჩუქრები დაურიგა და მომავალი სიმაგრისათვის ადგილი შეათვალა.⁴

¹ **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 1a-b; **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 161-162.

² **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 3a-b; **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 164-166.

³ **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 2b-3a; **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 166-167.

⁴ **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 76-77.

სოლუჯაკში მობრუნებულმა ფერაჰ ალი ფაშამ სამეურნეო, ადმინისტრაციული და რელიგიური შენობების აგება ბრძანა. ხელოსნები სინოპიდან გამოიძახეს. ოსმალეთისაგან მიტოვებულ და გაუკაცრიელებულ სოლუჯაკის ციხეში, ფერაჰ ალი ფაშამ, ერთი წლის განმავლობაში, ახალი სიმაგრის კედლები ამოიყვანა, ფაშას სასახლე, იარაღის საწყობები, ყაზარმები, აბანო და მეჩეთი ააგო. მისი ბიოგრაფის, ჰაშიმ ეფენდის გადმოცემით, ფერაჰ ალი ფაშა პირადად, ფიზიკური შრომით მაგალითს აძლევდა თავის ჯარისკაცებსა და ოფიცრებს. ციხის მშენებლობას გარშემო მცხოვრები ჩერქეზები ცნობისმოყვარეობით ადევნებდნენ თვალს. როდესაც ახლად აშენებული მეჩეთიდან ეზანი (ლოცვისაკენ მონოდება) გაისმა და რელიგიური დღესასწაულების აღნიშვნები დაიწყო, ჩერქეზებმა ისლამის მიღებისადმი მიდრეკილება გამოავლინეს.¹

სოლუჯაკის ახლად აშენების შემდეგ, ფერაჰ ალი ფაშას ბრძანებით, სოლუჯაკიდან 2 კოლომეტრის მანძილზე, გელინჯიკის ყურეში, ოსმალეთის შავი ზღვის ფლოტისათვის ნავსადგურის მშენებლობას შეუდგნენ, რომელსაც გურჯუ სულეიმან ალა ხელმძღვანელობდა. გელინჯიკის ნავსადგური და ციხესიმაგრე 1782-1784 წლებში აშენდა, მასში ოსმალური გარნიზონი ჩადგა არტილერით.²

ფერაჰ ალი ფაშამ სოლუჯაკის ჩრდილოეთით, ყაზარდოში ჰაჯილარის ციხე ააგო, რომელიც რუსების სამხრეთისაკენ ექსპანსიის შემაკავებელი ერთ-ერთი ზღუდე უნდა ყოფილიყო. ჰაჯილარის სიმაგრესთან ფაშამ ოსმალეთის ხელისუფლების მფარველობაში შესული თურქულენოვანი ნოღაელები დაასახლა და მათ წარჩინებულებს დავალება მისცა, ჩერქეზებისათვის თვალყური ედევნებინათ, ოსმალეთისადმი მათი ორგულობის შემთხვევაში კი ჩერქეზების წინააღმდეგ სამოქმედოდ მზად ყოფილიყვნენ. ნოღაელები ფაშამ ანაპასთანაც დაასახლა.³

ჩერქეზების თხოვნით, ფაშამ რამოდენიმე რედუტი ააგო და სადარაჯო რაზმები განაწესა, მათ შორის ტამანის ნახევარკუნძულზე.⁴ ჩერქეზების მეკობრეობის აღსაკვეთად, ფერაჰ ალი ფაშამ სოლუჯაკის გარშემო მცხოვრებ მოსახლეობას (ბჟედულებს) საზღვაო ნავები ჩამოართვა, დანვა და ახლების აშენება აუკრძალა.⁵

¹ **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 3-4; **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 194-195.

² **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 18a; **C. Gökçe.** Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, გვ. 58; **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 133.

³ **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 181; **C. Gökçe.** Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, გვ. 60; **S. M. Bilge.** Osmanlı Çağ'ında Kafkasya (1452-1829) Tarih-Toplum-Ekonomi. İstanbul, 2012, გვ. 254.

⁴ **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 184; **S. M. Bilge.** Osmanlı Çağ'ında Kafkasya, გვ. 253.

⁵ **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 171; **S. M. Bilge.** Osmanlı Çağ'ında Kafkasya, გვ. 253.

ჩერქეზებში ისლამის გასავრცელებლად და ადგილობრივ მოსახლეობაში გავლენის დამკვიდრებისათვის, ფერაჰ ალი ფაშამ ერთ-ერთი წარჩინებული ჩერქეზის (შაფსულის) ქალიშვილი შეირთო, მისი ხელქვეითი სამხედროებიც ჩერქეზ და აბაზა ქალიშვილებზე ქორწინდებოდნენ ისლამური საქორწინო საზეიმო რიტუალებით, რაც დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდა ადგილობრივებზე და მათში ისლამის გაცნობის სურვილს აღძრავდა. სოფლებში ფაშა გზავნიდა სტამბოლიდან სპეციალურად ჩამოყვანილ მოლებს, რომლებიც თარჯიმნების საშუალებით ხალხში ისლამს ავრცელებდნენ და ხალიფას (სულთნის) მორჩილებისაკენ მოუწოდებდნენ.¹

1783 წ. ოქტომბერში, სოლუჯაკის ციხეში შეკრებილი აბაზას, აბაძეხის, ბჟედულის, ჟანეს, ჰათუკაის, მაჰომისა და თემირყოს ტომების წარმომადგენლებმა ფერაჰ ალი ფაშას თანდასწრებით, ყურანზე სულთნის ერთგულებაზე დაიფიცეს. მთიელებმა ასევე დაიფიცეს, რომ რუსეთთან ფადიშაჰის მეგობრობის დროს, ისინიც რუსის მეგობარი, მტრობის დროს კი მტერი იქნებოდნენ.²

ამ ცერემონიალის შემდეგ, სოლუჯაკის ციხის გამგებელმა, ჩერქეზების, აბაზების, აბაძეხების, ნათუხაების ვალიმ (გუბერნატორი) და ფადიშაჰის ვეზირმა ფერაჰ ალი ფაშამ, ჩამოთვლილი ხალხების მიწა-წყალი ოსმალეთის სულთნის სამფლობელოდ გამოაცხადა. ფერაჰ ალი ფაშამ ჩერქეზ, აბაზა წარჩინებულებსა და ხალხს საჩუქრები (თოფები, ხანჯლები, ტანსაცმელი, საოჯახო ნივთები) და ოსმალური ფული დაურიგა.³

ფერაჰ ალი ფაშას მოღვაწეობის ერთ-ერთ მთავარ მხარეს, მის მიერ ანაპის ციხის აშენება წარმოადგენს. ანაპა, რუსეთის წინააღმდეგ მებრძოლი დასავლეთ კავკასიელი ტომების დასაყრდენად და თავშესაფრად იქცა. ის ჩრდილოეთ კავკასიაში ოსმალეთის მთავარი სამხედრო-ადმინისტრაციული ცენტრი გახდა, საიდანაც ჩერქეზებში ოსმალური რელიგიური, სავაჭრო-ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური საქმიანობა წარიმართებოდა.⁴

პირველ რიგში, ანაპის მიმდებარედ მოსახლე ჩერქეზული ტომების დამორჩილება იყო საჭირო, რაც ფაშამ მისთვის ჩვეული დიპლომატიურობით მოაგვარა. თავის თანმხლებ ოფიცერთაგან ერთ-ერთი, ადგილობრივი წარჩინებულის ქალიშვილზე დააქორწინა და ანაპის მიმდებარე მიწების გამგებლად დანიშნა. ამრიგად, ადგილობრივებისაგან ანაპის მშენებლობისათვის ხელის შეწყობის დაპირება და კეთილგანწყობა

¹ **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 108-109.

² **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 6b; **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 187; **S. M. Bilge.** Osmanlı Çağı'nda Kafkasya, გვ. 253; **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 103.

³ **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 172; **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 105.

⁴ **ზ. ნურნუშია.** აფხაზეთი რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობებში (XIX საუკუნესა და XX საუკუნის დასაწყისში). თბ., 2012, გვ. 65.

მიიღო.¹

ანაპაში ოსმალები პირველად ყირიმის დაპყრობის დროს, XV საუკუნის 70-იან წლებში გამოჩნდნენ, მაგრამ აქ გარნიზონი არ ჩაუყენებიათ. ადმინისტრაციულად ანაპა ტამანის სანჯაყს ექვემდებარებოდა, თუმცა ანაპის სიახლოვეს მცხოვრები ჩერქეზები ოსმალეთის სულთანს ხარკს არ უხდიდნენ. ფერაჰ ალი ფაშამ ანაპაში, XIV საუკუნეში გენუელების მიერ აშენებული სიმაგრის ნანგრევებთან, ახალი სიმაგრის მშენებლობა წამოიწყო. ანაპაში ოსმალური ციხე-ქალაქისა და ნავსადგურის მშენებლობა 1782წ. დაიწყო და 1785 წლისთვის გასრულდა. 1782 წლიდან ანაპაში ოსმალური გარნიზონი შევიდა და არტილერიით აღიჭურვა.²

ანაპის ჭიშკარი³

ფერაჰ ალი ფაშას მიერ ანაპის ციხე-ქალაქის მშენებლობა დაემთხვა ყირიმში სამხედრო-პოლიტიკური ვითარების გამწვავებას, რაც ტახტისათვის გირეების საგვარეულოში ატეხილი შინაომით იყო გამოწვეული. 1781წ. ყირიმის ხანმა შაჰინ გირეიმ, სახანოში მომხდარი აჯანყების შედეგად, ხელისუფლება დაკარგა და რუსეთს შეეხიზნა. შაჰინ გირეი 1782წ. რუსული არმიით დაბრუნდა ყირიმში და ტახტი დაიბრუნა. ამ დროს, ფერაჰ ალი ფაშას ბრძანებით, მისმა ოფიცერმა ჰასან ეფენდიმ ტამანი დაიკავა. ყირიმის ხანმა ოსმალებს განუცხადა, რომ ტამანი ყირიმის, – დამოუკიდებელი ქვეყნის, კუთვნილება იყო და ოსმალო ჯარისკაცებს ის უნდა დაეცალათ. ჰასან ეფენდიმ, რომელიც ხასიათის სიფიცხით იყო ცნობილი, ხანის ელჩი იქვე მოაკვლევინა. შედეგად, შაჰინ გირეიმ რუსებს მიმართა დამხმარებისათვის და მათაც ტამანი დაიკავეს. ტამანიდან გამოქცეული ხუთასამდე თურქი ჯარისკაცი ანაპას შეეხიზნა. ეს ინციდენტი

¹ **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 21a; **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 183; **C. Gökçe.** Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, გვ. 61; **S. M. Bilge.** Osmanlı Çağ'ında Kafkasya, გვ. 254.

² **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 21; **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 183; **C. Gökçe.** Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, გვ. 61.

³ აშენებულია 1783 წელს სულთან აბდულჰამიდის ბრძანებით (ფოტო: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anapa._Russian_gate.jpg).

რუსეთმა ყირიმის საკითხზე ოსმალეთთან მოლაპარაკებებში თავის სასარგებლოდ გამოიყენა, ამიტომაც ფერაჰ ალი ფაშას ბრძანება მოუვიდა ან სტამბოლში გაეგზავნა ჰასან ეფენდი, ანდა ადგილზევე დაესაჯა სიკვდილით. ფაშამ სტამბოლს შეატყობინა, რომ თვითონ ჩაიყვანდა დედაქალაქში ჰასან ეფენდის და ამრიგად, მას სიკვდილით დასჯა ააცილა.¹

ყირიმის ხანმა შაჰინ გირეიმ, რუსეთის დახმარებით ხელისუფლება მხოლოდ დროებით შეინარჩუნა. 1783წ. 19 აპრილს, რუსეთის იმპერატორმა ეკატერინე II-მ ყირიმის რუსეთთან შეერთების მანიფესტი გამოსცა. ამავე მანიფესტით, ტამანი და ყუბანის მხარე რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში გამოცხადდა. ოსმალეთმა ყირიმის რუსეთთან შეერთება არ ცნო, თუმცა სულთანმა, გერმანიის მუქარისა და საფრანგეთის გაფრთხილების გამო, რუსეთთან ყირიმის გამო ომზე უარი თქვა. 1784წ. 8 იანვარს, ოსმალეთმა რუსეთთან შეთანხმების შედეგად, ყირიმი მის შემადგენლობაში აღიარა. რუსეთსა და ოსმალეთს შორის საზღვრად მდ. ყუბანი დადგინდა. შავ ზღვასა და ყუბანს შორის მდებარე მხარე ოსმალეთის მფლობელობაში გამოცხადდა.²

ყირიმის დევნილმა ხანმა ტამანის ნახევარკუნძულზე, ჩერქეზებს შეაფარა თავი. მან წერილით მიმართა ფერაჰ ალი ფაშას და ოსმალეთის სულთნისაგან სტამბოლში თავშესაფრის მიცემა ითხოვა. სტამბოლიდან ფერაჰ ალი ფაშას ყირიმის ხანისათვის თავშესაფრის მიცემაზე თახმობა მოუვიდა, ამასთან, ფაშას დაევალა, შეეზღუდა ყირიმის დევნილი ხანისათვის, ჩერქეზებისა და აბაზების ბელადებთან ურთიერთობები. სტამბოლში არ ენდობოდნენ შაჰინ გირეის, ის ყირიმის დაკარგვის მთავარ მიზეზად მიაჩნდათ და შიშობდნენ, რომ ყოფილ ხანს შეეძლო ჩერქეზების პროვოცირება რუსების წინააღმდეგ, რაც რუსეთს ჩერქეზების წინააღმდეგ გალაშქრებისა და შავი ზღვისპირეთში ოსმალების გამაგრებული პუნქტებისათვის საფრთხის შექმნის შესაძლებლობას მისცემდა.³ ფერაჰ ალი ფაშამ ჩერქეზები მკაცრად გააფრთხილა შაჰინ გირეისთან საქმე არ დაეჭირათ და მის მონოდებებს არ აპყოლოდნენ.⁴

ანაპაში მშენებელობის ხარჯებისათვის ფერაჰ ალი ფაშა ჩერქეზებისაგან ფულადი ხარკის აღებას შეუდგა, თუმცა ამ ხარკს მუდმივი და განსაზღვრული ხასიათი არ ჰქონია. ფაშამ ანაპის ციხე-ქალაქში სამი მეჩეთი, ორი აბანო, საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობანი ააშენა,

¹ **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 185-186; **C. Gökçe.** Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, გვ. 61; **S. M. Bilge.** Osmanlı Çağ'ında Kafkasya, გვ. 247.

² **Ahmed Vasif Efendi.** Mehasin'ül – Asar Vel Hakaikü'l – Ahbar, გვ.105-106; **S. M. Bilge.** Osmanlı Çağ'ında Kafkasya, გვ. 247. **მ. სვანიძე.** თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007, გვ.256.

³ **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 116-117.

⁴ **C. Gökçe.** Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, გვ. 64-65; **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 114.

ორმოცდაათამდე სავაჭრო დუქანი და ყავახანა გახსნა. ანაპაში გაიხსნა საბაჟო, რომელმაც პირველ წელიწადს 11000 ყურუში, მეორე წელს კი 22 000 ყურუში შემოსავალი მოიტანა.¹

ფერაჰ ალი ფაშას სოლუჯაკ-ანაპის გუბერნატორობის დროს, ჩეჩნეთსა და ყაბარდოში იმამ მანსურის მეთაურობით დაიწყო ჰაზავათი (ისლამში – წმინდა ომი არამუსლიმების წინააღმდეგ). ისლამური ნაქმიზენდის თარიკათის (სექტის) წარმომადგენელმა, წარმოშობით ჩეჩენმა მანსურმა, რუსებთან ყოველგვარი ურთიერთობა მუსლიმისათვის მიუღებლად და აკრძალულად გამოაცხადა და მთიელებს რუსებთან დაუნდობელი ომისაკენ მოუწოდა. სულთნის ხელისუფლებამ, ჩრდილოეთ კავკასიაში დაწყებული ამ ანტირუსული, რელიგიური მოძრაობის ბელადის შესახებ ინფორმაციები ფერაჰ ალი ფაშასაგან გამოითხოვა. სოლუჯაკის გამგებელმა, ცნობების შეგროვების შემდეგ, 1784წ. სტამბოლს მისწერა, რომ მისი შეხედულებით, იმამ მანსური, კეთილმორწმუნე და ღვთისმოსიში ადამიანი იყო, თუმცა მისი მოძღვრების ზეგავლენით, ჩერქეზებმა მდ. ყუბანის ჩრდილოეთით, რუსების პოზიციებზე დაიწყეს თავდასხმები. რუსები ეჭვობდნენ, რომ მანსური სულთნის დავალებით მოქმედებდა და ავრცელებდა ანტირუსულ მოწოდებებს. ეს რუსეთს შეეძლო ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის პირობების დარღვევად ჩაეთვალა და ოსმალეთთან კონფრონტაციის საბაზად გამოეყენებინა.² სტამბოლიდან მიღებული დირექტივების საფუძველზე, ფერაჰ ალი ფაშამ ჩერქეზებს განუცხადა, რომ ფადიშაჰი რუსებთან მეგობრულ ურთიერთობებში იყო და ამიტომაც რუსებზე თავდასხმები უნდა შეენწყვიტათ.³

აღსანიშნავია, რომ მანსურის შესახებ ინფორმაციების შეგროვებას, ოსმალეთის ხელისუფლება სულთნის ქვეშევრდომ, აფხაზეთის მთავარ ქელემ-ბეისაც ავალებდა. აფხაზეთის მთავარმა თავისი ხელქვეითი ჰასან ფეჰმი ეფენდი, საჩუქრებით გააგზავნა მანსურთან. ქელემ-ბეისგან სტამბოლში გაგზავნილი მოხსენებითი ბარათიდან ირკვევა, რომ მანსურის სიტყვებით, მას მუსლიმების მოციქულ მუჰამედის მსგავსად, ზეციურმა ხმამ მოუწოდა მართლმორწმუნეთა ბელადი გამხდარიყო და რელიგიის სინმინდისათვის ებრძოლა. მანსური ამიტომ არაფერს დაზოგავდა ურჯულოთა (რუსების) წინააღმდეგ საბრძოლველად.⁴

1785 წ. 8 ივლისს, მანსურის ჩეჩენმა და ყაბარდოელმა მეზობლებმა რუსების სამხედრო შენაერთი მანსურის მშობლიურ სოფ. ალდისთან გაანადგურეს. მანსურმა ათი ზარბაზანი ნადავლად ხელში ჩაიგდო და სოლუჯაკის გამგებელს ფერაჰ ალი ფაშას საჩუქრად გაუგზავნა. ამ გამარჯვებამ მანსურისადმი სტამბოლის დამოკიდებულება შეცვალა.

¹ C. Gökçe. Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, გვ. 65-66.

² Z. G. Yağcı. Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 123.

³ Ahmed Cevdet Paşa. Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 213; C. Gökçe. Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, გვ. 270.

⁴ C. Gökçe. Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, გვ. 120.

სულთნის ბრძნებით, მანსურს მოღებები და ისლამური სამართლის მეცნიერები გაუგზავნეს ჩეჩნეთ-ყაბარდოში მუსლიმური რელიგიის მეტად გავრცელებისა და განმტკიცებისათვის.¹

ანაპაში ფერაჰ ალი ფაშას საქმიანობიდან გამოიჩინება მისი შემწყნარებლური დამოკიდებულება არამუსლიმი მოსახლეობისადმი. ფაშამ სომხებს ანაპაში დასახლების ნება დართო. სომხებმა ეკლესიის აშენება ითხოვეს. ფაშამ სომხებს ციხის კედლებს გარეთ დასახლებისა და ეკლესიის აშენების უფლება მისცა.² ფაშას განკარგულებით, ანაპაში ცალკე უბანი გამოეყო დასახლებლად ათასამდე ბოშას.³

ფერაჰ ალი ფაშას, სოლუჯაკში შაფსულ ქალთან ქორწინებისაგან ბავშვი შეეძინა, რომელიც მცირე ხნის შემდეგ გარდაიცვალა. 1785წ. ფერაჰ ალი ფაშა მძიმე სენით (გადმოცემის თანახმად, შავი ქირით) დაავადდა. ფაშამ, ანაპის მეჩეთთან საკუთარი თურბეს (ოსმალეთში წარჩინებულების, რელიგიური პირების აკლდამა) მოწყობის განკარგულება გასცა. თურბეს დამთავრების შემდეგ ფერაჰ ალი ფაშა, მეუღლესთან ერთად, დღეებს იქ ლოცვაში ატარებდა, ღამით კი კვლავინდებურად გუბერნატორის მოვალეობებს ასრულებდა. ფაშამ 1785წ. აგვისტოში (სხვა ცნობით, ოქტომბერში), გარდაცვალების წინააღმდეგ, თავისი თანამემამულე და მეგობარი სულეიმან ალა, ახალი გუბერნატორის ჩამოსვლამდე ანაპის დროებით გამგებლად დანიშნა. ფერაჰ ალი ფაშას სიკვდილიდან სამი დღის შემდეგ გარდაიცვალა მისი ჩერქეზი მეუღლეც.⁴

ფერაჰ ალი ფაშა ასევე ქართული წარმოშობის ოსმალ მოხელემ, აჭარელმა ბიჯანოლლუ ალი ფაშამ შეცვალა. ის ანაპისა და სოლუჯაკის გუბერნატორად 1785წ. 15 სექტემბერს დაინიშნა და 15 დეკემბერს ანაპაში ჩამოვიდა.⁵ ახალი გუბერნატორი, თავისი წინამორბედის სრული ანტიპოდი აღმოჩნდა. მან მოსახლეობისა და ჯარისკაცების შევიწროება, მათთვის ტყვეებისა და მოსამსახურეების წართმევა დაიწყო, შეუმცირა ხელფასები. ანაპის მოსახლეობა და გარნიზონი ბიჯანოლლუს აუჯანყდა და 1786წ. მარტში ოსმალეთის მთავრობამ ის ანაპიდან გაიწვია.⁶

ქართველი ფერაჰ ალი ფაშა, ოსმალეთის ისტორიაში ერთ-ერთი გამორჩეული სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწეა, რომელმაც საკუთარი

¹ **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 217; **Ahmed Vasif Efendi.** Mehasin'ül – Asar Vel Hakaikü'l – Ahbar, გვ. 364.

² **Ahmed Cevdet Paşa.** Kırım ve Kafkas Tarihçesi, გვ. 200; **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 142.

³ **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 39a; **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 142.

⁴ **Haşim Efendi.** Ahval-i Anapa ve Çerakise, გვ. 66b; **S. M. Bilge.** Osmanlı Çağ'ında Kafkasya, გვ. 254; **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 147.

⁵ **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 151.

⁶ **C. Gökçe.** Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, გვ. 129-130; **S. M. Bilge.** Osmanlı Çağ'ında Kafkasya, გვ. 255; **Z. G. Yağcı.** Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı, გვ. 151-152.

ნიჭი, დიდი ენერგია, პატიოსნება და დაკისრებული მოვალეობებისადმი ერთგულება, მთლიანად ჩააყენა სულთნისა და იმპერიის სამსახურში. ფერაჰ ალი ფაშა ცდილობდა, წარმატებით შეესრულებინა მასზე დაკისრებული მისია – ყირიმის დაკარგვის შემდეგ, აღედგინა ოსმალეთის შესუსტებული პოზიციები შავი ზღვის ჩერქეზულ სანაპიროზე და შეეფერხებინა რუსეთის წინსვლა მდ. ყუბანის სამხრეთით. ფერაჰ ალი ფაშას მიერ 1781-1785წწ. განხორციელებულმა საქმიანობამ: სოლუჯაკის გამაგრება, ანაპის აშენება და მისი ქცევა რეგიონში ოსმალეთის ინტერესების გამტარებელ ცენტრად, ჩერქეზებში ისლამის გავრცელება და სულთნის ერთგულებაზე დაფიცება, – მნიშვნელოვანწილად განაპირობა ადრიანოპოლის ზავამდე (1828წ.) შავი ზღვის ჩერქეზული სანაპიროს ოსმალეთის მფლობელობაში დარჩენა.

ZAZA TSURTSUMIA¹

FERAH ALI PASHA – GOVERNOR OF ANAPA AND SOĞUCAK (1781-1785)

The Russo-Ottoman War of 1768-1774 gave Russia the opportunity for a military expedition to the Caucasus and the Crimea. The Crimean Khanate was annexed to Russia in 1783. The Russian action renewed Ottoman interest in the region. The loss of the Crimea was especially significant because the area had been under Ottoman control from 1475. The Ottomans were forced to seek a means to halt the Russian advance on the northern Caucasus. The Ottoman response to the threat was to appoint Ferah Ali Pasha to the northern Caucasus. In the 1780 Sultan Abdülhamid appointed Ferah Ali Pasha vali (governor) of Soğucak on the Circassian Black Sea coast. Ferah Ali was a Georgian origin. In his early years he was taken as a slave from Georgia to Istanbul. Ferah Ali made military career during Russo-Ottoman war of 1768-1774 and as a result were promoted to the rank and title Pasha (General). As a Ottoman governor of Soğucak and Anapa, Ferah Ali Pasha began to actively spread Islam among the Circassian tribes and as a result Circassian tribes accepted Islam. Ferah Ali Pasha's marriage to the daughter of a Shapsugh noble family strengthen alliances with local population. Ferah Ali Pasha built a port in Gelincik and Hacilar castle. In 1781 Ferah Ali Pasha had the fortress of Anapa fortified. Anapa became important Ottoman naval base on the Black Sea coast. As a result of Ferah Ali Pasha's policy Circassia turned into a front defense line against Russia's further advance.

---

¹ **Zaza Tsurtsunia** – PhD in History, Professor, Saint King Tamar University of Georgian Patriarchate.

ი ს ტ ო რ ი ა , ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი ა , ე თ ნ ო ლ ო გ ი ა

ლევან ჭაბაშვილი¹

თრიალეთის კულტურის სამარხი ძეგლები
და მათი ტოპოგრაფია

თრიალეთის შუაბრინჯაოს ხანის კულტურა ძირითადად სამარხეული ძეგლების მიხედვით არის ცნობილი. ამ კულტურის სხვა ნყაროები სუსტად არის გამოვლენილი და შესწავლილი. სტატიის მიზანია მოხდეს თრიალეთის კულტურის სამარხეული ძეგლების კლასიფიკაცია, სისტემატიზირება და საკითხის განხილვა, თუ რომელი სამარხის ფორმები რომელ ტოპოგრაფიულ გარემოსთან არის დაკავშირებული და ეს ფაქტი შემთხვევითობას თუ რაიმე კანონზომიერებას წარმოადგენს.

პრეისტორიულ არქეოლოგიაში სამარხეული ძეგლების შესასწავლად ერთ-ერთ გავრცელებულ კრიტერიუმს წარმოადგენს – სამარხის ფორმა.² ამ კრიტერიუმის მიხედვით ჩვენთვის საინტერესო სამარხი ძეგლები პირველ ეტაპზე გორასამარხებად (1) და ორმოსამარხებად (2) დაიყოფა. ამას დაემატება ერთი გამონაკლისი შემთხვევა (3).³

1. გორასამარხები

გორასამარხები შემდეგ ეტაპზე იმ ნიშნის მიხედვით დაიყოფა სამარხი კამერა მინის ზედაპირზეა გამართული თუ მინაში ამოღებულ ორმოშია მოწყობილი

1.1. უორმოო გორასამარხები

ჯერ კიდევ მტკვარ-არაქსის კულტურაშია ცნობილი სამარხები სადაც მიცვალებული მინის ზედაპირზეა დასვენებული და მასზე მცირე

¹ ლევან ჭაბაშვილი – დოქტორანტი, ასისტენტ-პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² M. K. H. Eggert. Prähistorische Archäologie Konzepte und Methoden. Tübingen, 2008, გვ. 65.

³ სამარხი ძეგლების კლასიფიკაცია ხორციელდება კლასიფიკაციის „ანალიტური“ ან „დაღმავალი ხაზით კლასიფიკაციის“ მეთოდის მიხედვით, რაც გულისხმობს ფენომენების ერთმანეთის მომდევნო ეტაპებზე დაყოფას. ამის შესახებ: M. K. H. Eggert. Prähistorische Archäologie Konzepte und Methoden, გვ. 125.

ქვაყრილია აღმართული.¹ გორასამარხები მიწისზედა სამარხი ნაგებობებით ადრეყორღანული კულტურის მარტყოფის ეტაპზე გვხვდება ხშირად. ეს არის როგორც ხის ძელებით აგებული სამარხი ნაგებობები ასევე ქვით აშენებული კონსტრუქციები.² ამავე კულტურის ბედენის ეტაპზეც გვხვდება გორასამარხები მიწისზედა სამარხი ნაგებობებით.³

1.1.1. დასაკრძალავდარბაზიანი გორასამარხები

დღეისათვის 11 ერთეული გორასამარხია ცნობილი: ზურტაკეტი №1-4, 6-9⁴ თრიალეთი №№XXXVI, XLV⁵ და საბიდახჩა №1.⁶ ყველა ეს გორასამარხი თრიალეთის და ზურტაკეტის (გომარეთის) მაღალ პლატოებზეა აღმოჩენილი. ზურტაკეტის პლატოს იმ ნაწილის აბსოლუტური სიმაღლე სადაც გორასამარხებია აღმოჩენილი 1300-1400 მეტრს შეადგენს.⁷ გორასამარხები თრიალეთი №№XXXVI და XLV 1550-1600 მეტრ სიმაღლეზე მდებარეობს, ხოლო საბიდახჩა №1 კი 1750-1800 მეტრ სიმაღლეზე (რუკა 1; ტაბ. 1.).

ამ გორასამარხებს როგორც წესი ქვის ყრილი აქვს. გამონაკლისს წარმოადგენს ზურტაკეტი №9, სადაც ქვამინაყრილი დაფიქსირდა. იგი ზომითაც უფრო პატარა იყო ვიდრე ამგვარი სხვა გორასამარხები. ყრილის სიმაღლე 1 მ-ს ხოლო დიამეტრი 12 მ-ს აღწევდა. სხვა გორასამარხების ყრილის სიმაღლე 1,65 დან 8 მ. მდებარეობს ხოლო დიამეტრი 37 დან 100 მეტრამდე. ზურტაკეტი 3, 6 და 7-ს ქვაყრილებს ჰქონდათ ქვამინისგან შედგენილი ფუძე.

სამარხი კამერა („დასაკრძალავი დარბაზი“) აგებული იყო მიწის ზედაპირზე. სამარხი კამერები ქვით არის აგებული. 175² შიდა ფართობი ჰქონდა თრიალეთი №XLV-ს, 148 მ² ზურტაკეტი №6-ს და 99 მ² ზურტაკეტი 4-ს. სხვა გორასამარხების სამარხი კამერები შედარებით პატარა

¹ გ. მირცხულავა, ა. ორჯონიკიძე, გ. მინდიაშვილი, ო. ჯაფარიძე. ადრებრინჯაოს ხანა აღმოსავლეთ საქართველოში, – საქართველოს არქეოლოგია. რედაქტორი ო. ჯაფარიძე. ტ. II. თბ., 1992, გვ. 190.

² ო. ჯაფარიძე. არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში. ქართველი ტომების ეთნოკულტურული ისტორიისათვის ძვ.წ. III ათასწლეულში. თბ., 1998. გვ. 12-30, 46-56.

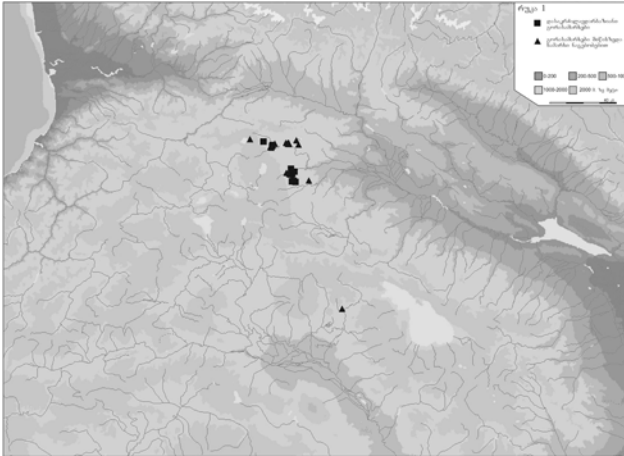
³ К. Н. Пицхелаури. Исследования Кахетской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1980*. Тб., 1982, გვ. 18.

⁴ ო. ჯაფარიძე. არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში. ქართველ ტომთა ეთნოკულტურული ისტორიისათვის ძვ.წ. II ათასწლეულში. თბ., 1969, გვ. 15-43, 45-56.

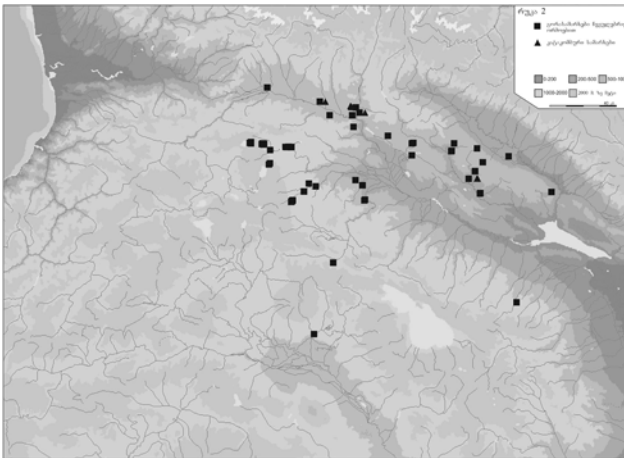
⁵ Л. Г. Жоржикашвили, Э. М. Гогадзе. Памятники Триалети эпохи ранней и средней бронзы (раскопки 1936-1940, 1947-1948 гг.), – *Каталог триалетских материалов*. Т. II. Тб., 1974, გვ. 25-28.

⁶ ო. ჯაფარიძე. არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში 1957-1958წწ. თბ., 1960, გვ. 7-8.

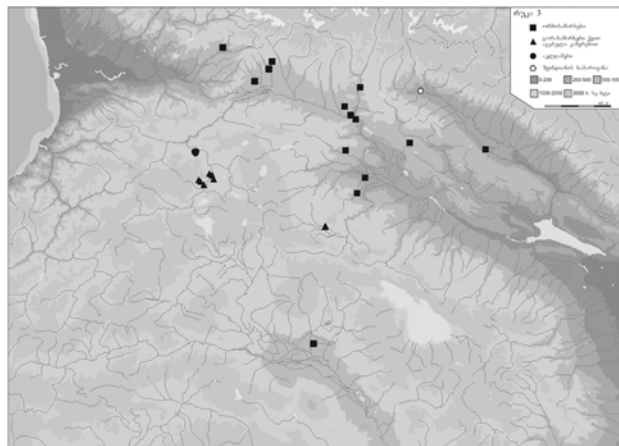
⁷ აბსოლუტური სიმაღლეები განსაზღვრულია საბჭოთა ტოპოგრაფიული რუკების (მასშტაბი 1:50000) გამოყენებით.

რუკა 1

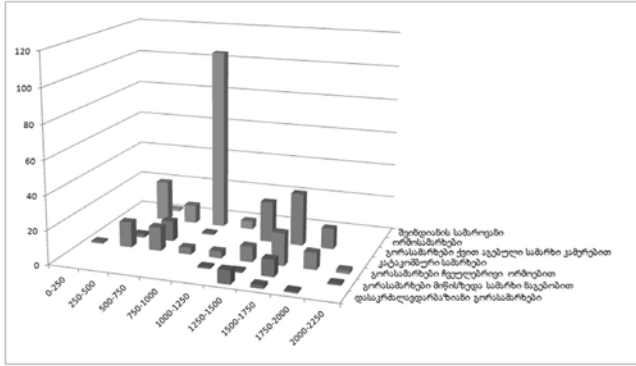

რუკა 2

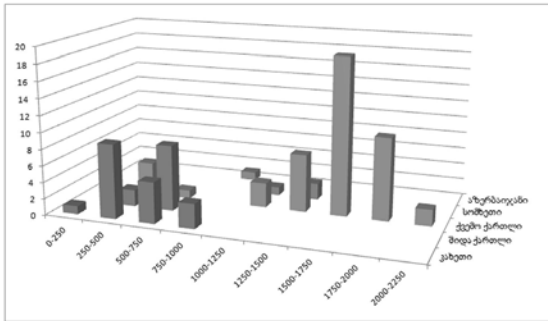
რუკა 3

ორიადეთის კულტურის სამარხის ფორმები

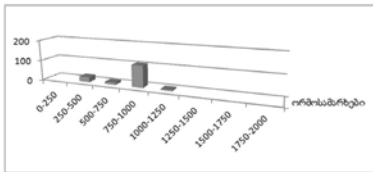
1

გორასამარხები ჩვეულებრივი ორბილით

2

ორმასამარხები

3

ტაბ. I

ზომის იყო, მათი ფართობი 26 მ² და 39 მ² მდე მერყეობდა.

სამარხის ეს ფორმა თრიალეთის კულტურის გავრცელების მხოლოდ ერთ გარკვეულ ტერიტორიაზე გვხვდება. ის საზოგადოების გამორჩეულ და დანიშნურებულ წევრებს ეკუთვნის. ასეთი ზომის სამარხების მშენებლობა დიდ დროს და ენერგიას მოითხოვდა. მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნაც, რომ ამ სამარხებში მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა, ძირითადად, კერამიკა (შავპირილა ჭურჭელზე ნერტილოვანი ორნამენტის სხვადასხვა სახეები), რელატიური ქრონოლოგიური თვალსაზრისით, თანადროულია. ამ ფორმის სამარხები შესაძლებელია რომ ქრონოლოგიურად თანადროულად იქნეს განხილული.

1.1.2. გორასამარხები მიწისზედა სამარხი ნაგებობებით

ამ ჯგუფში ის გორასამარხები ერთიანდება რომელთაც ორმო არ გააჩნია და სამარხი მიწის ზედაპირზეა გამართული.

სამარხის ეს ფორმა დადასტურებულია ზურტაკეტი №5,¹ თრიალეთი №№III, V, VI, VIII, IX, XIV, XXIII, XXXII, XXXIII, XXXV, XLI² ყარაშამბის,³ და ორწყლები №4⁴ გორასამარხებში.⁵

ეს გორასამარხები თრიალეთსა და ზურტაკეტის მაღალმთიან პლატოებზეა დადასტურებული, გვხვდება ის ქვემო ქართლში ორწყლებში დაახლოებით 1100 მ. აბსოლუტურ სიმაღლეზე და ასევე ყარაშამბში 1470 მ. აბსოლუტურ სიმაღლეზე (რუკა 1; ტაბ. 1).

სამარხის ამ ფორმისთვის ქვაყრილია დამახასიათებელი. თუმცა ის უფრო მცირე ზომის არის ვიდრე დასაკრძალავდარბაზიანი გორასამარხების. მათი დიამეტრი 24 დან 60 მეტრამდეა, სიმაღლე კი 1,5 და 2 მ. მდე. გამონაკლისს წარმოადგენს თრიალეთი №IX, რომელსაც 9x0,85 მ. სიდიდის ქვაყრილი ჰქონდა.

სამარხი კამერის კონსტრუქციის შესახებ ბევრი მონაცემები არ არის ცნობილი. თრიალეთი №XVIII-ის დასაკრძალავი მოედანი 8x8 მ. სიდიდის ნაგლეჯი ქვებით შემოსაზღვრულ ფართობს წარმოადგენდა. მსგა-

¹ ო. ჯაფარიძე. არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში..., გვ. 44-45.

² ლ. გ. ჯორჯიკაშვილი, ე. მ. გოგაძე. Памятники Триалети..., გვ. 15-20, 22, 24-25.

³ В. Оганесян. Серебряный кубок из Карашамба, – *Историко-филологический журнал*. №4 (123). Ереван, 1988, გვ. 145.

⁴ К. К. Кахиани, Э. В. Глигвашвили, М. С. Дзnelадзе, Г. Г. Каландадзе, З. Р. Цквитиანი. Археологические исследования Машаверского ущелья в 1984-86 гг., – *Полевые археологические исследования в 1986*. Тб., 1991, გვ. 55-56.

⁵ აქედან თრიალეთი V, VI, VIII, IX, XVIII, XXIII, XXXIII, XLI გორასამარხებთან დაკავშირებით აღნიშნულია, რომ ისინი წარმოადგენს „დასაკრძალავმოედნიან“ გორასამარხებს (ლ. გ. ჯორჯიკაშვილი, ე. მ. გოგაძე. Памятники Триалети эпохи ранней и средней бронзы..., გვ. 15-19, 21-22, 24, 27). სხვა გორასამარხებთან დაკავშირებით ეს ტერმინები არ გამოიყენება, თუმცა ზემოთჩამოთვლილ 13 გორასამარხს ერთ ჯგუფში ვაერთიანებთ, რადგანაც მათ შორის არსებული მონაცემებით კონსტრუქციაში განსხვავებები არ შეინიშნება.

ესი სიტუაცია დაფიქსირდა თრიალეთი №III და №XXIII-ის შემთხვევაში. დასაკრძალავი მოედნის ფართობი სხვა შემთხვევებში არქეოლოგიური მონაპოვარის მასალის გავრცელების საზღვრების მიხედვით განისაზღვრება. ძალიან იშვიათად გვხვდება მონაცემები სამარხ მოედანზე აგებული კონსტრუქციის შესახებ, ზოგჯერ ივარაუდება რომ იგი ხის უნდა ყოფილიყო, თუმცა ამის დამადასტურებელი პირდაპირი მონაცემები არ დაფიქსირებულა.

აღსანიშნავია ამ გორასამარხებიდან მომდინარე „მდიდრული“ ინვენტარი, ოქროს და ვერცხლისგან დამზადებული ხელოვნების ძვირფასი ნიმუშები. ეს პირველ რიგში ეხება თრიალეთი №№V,VI,VIII და ყარაშამბის გორასამარხებს.

1.2. ორმოიანი გორასამარხები

ამ ჯგუფში ერთიანდება თრიალეთის კულტურის გორასამარხების მრავალრიცხოვანი ნაწილი. ზოგიერთ შემთხვევაში სამარხი კონსტრუქციის ცალკეულ დეტალებსა და ყრილის აგებულებაში შეიმჩნევა გარკვეული თავისებურებები. ორმოიანი გორასამარხებს როგორც წესი ყრილის ქვეშ 1 სამარხი ორმო გააჩნია. მხოლოდ ცალკეულ შემთხვევებშია დადასტურებული ყრილის ქვეშ მინაში ამოღებული ერთზე მეტი სამარხი. 2 სამარხი კამერა დაფიქსირდა ლორი ბერდის სამაროვანზე, სადაც №61 და №61-1 სამარხებს ერთი ქვაყრილის ქვეშ იყო გამართული.¹ ფურცელწყალის სამაროვანზე კატაკომბურ სამარხები 3¹ და 3² ერთი ყრილის ქვეშ იყო მოქცეული. სამხრეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში ბრინჯაოს ხანაში ასეთი გორასამარხები ბევრი არ არის ცნობილი. კაჭრეთის №1 გორასამარხში რომელიც ადრეყოფილი კულტურის ბედენის ეტაპს მიეკუთვნება ერთი ყრილის ქვეშ ორი სამარხი ორმო იქნა დაფიქსირებული.² დავით გარეჯის უდაბნოში შესწავლილ თეთრი ქვების №7 გორასამარხში, რომელიც გვიანბრინჯაოს ხანით თარიღდება საერთო ქვის წრის შიგნით 3 ორმო აღმოჩნდა, სადაც ორგან სამარხები იყო გამართული, ხოლო მესამეში თიხის ჭურჭელი და ცხოველის ძვლები დაფიქსირდა.³

1.2.1. გორასამარხები ჩვეულებრივი ორმოებით

ამ ჯგუფში ერთიანდება თრიალეთის კულტურის გორასამარხების დიდი ნაწილი. აქ იგულისხმება გორასამარხები მინაში ამოღებული ორმოებით რომელთაც არ გააჩნია გვერდითი სათავსოები. ცალკეული

¹ S. Devedjian. Lori Berd II. *Bronze Moyen*. Erevan, 2006, გვ. 279-280.

² ა. ბუჩუკური. კაჭრეთის ძვ.წ. III ათასწლეულის დასასრულის გორასამარხი, – *არქეოლოგიური ძიებანი*. ტ. IV-V. თბ., 1985, გვ. 9-10.

³ Bertram, J-K und Picxelaury K. mit Beiträgen von K. Picxelaury, V. Varazašvili, L. Čabašvili, G. Kastl. J.Nieling, M.Kibaroglu. Vorbericht zu den Ausgrabungsarbeiten in Udabno (Ostgeorgien) im Jahre 2005, – *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan* 37. Berlin, 2005, გვ. 323-364.

დეტალების მიხედვით შესაძლებელია შემდეგ კიდევ კიდევ ქვეჯგუფების გამოყოფა.

ასეთ გორასამარხებს წარმოადგენს: აკაკიანთხევის გორასამარხი¹ ივრის ზეგანზე, ბერიკლდეები №3 გორასამარხი² შიდა ქართლში, გობების გორასამარხი³ ქვემო ქართლში, დალის მთა №4,⁴ დალის მთა №№8, 12 გორასამარხები⁵ კახეთში, დიდისერების გორასამარხი,⁶ კახეთში, ვოსკევაზის⁷, კირგის⁸ და კიროვაკანის გორასამარხები⁹ სომხეთში, ზურნაბადის გორასამარხი აზერბაიჯანში,¹⁰ ზილიჩა №1,¹¹ თეთრი ქვები №1,¹² თეთრი ქვები №3¹³ გორასამარხები დავით გარეჯის უდაბნოში, თრიალეთის გორასამარხები, №№I, II, VII, XV, XVI, XVII, XXVIII, XXIX, XXX,

¹ **მ. კაპანაძე.** აკაკიანთხევის შუაბრინჯაოს №1 გორასამარხი, – *არქეოლოგიური ძიებანი*. ტ. IV-V, გვ. 26-27.

² **ი. გაგოშიძე, ე. ქორიძე, ა. გოგიჩაიშვილი.** შიდა ქართლის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1979-81 წლების საველე მუშაობის ანგარიში, – *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიური ექსპედიციები*. ტ. VIII. თბ., 1986, გვ. 64-65.

³ **К. Кахиани, Э. Глигвашвили.** Курганное погребение триалетской культуры, – *კავკასიის არქეოლოგია. ეთნოლოგია, ფოლკლორისტიკა*. თბ., 2007, გვ. 99-100.

⁴ **ბ. მაისურაძე, მ. აბდუშელიშვილი.** არქეოლოგიური გათხრები ნითელწყაროს რაიონში, – *ძეგლის მეგობარი*. №4. თბ., 1987, გვ. 48-50.

⁵ **ბ. მაისურაძე, რ. რუსიშვილი.** შირაქის ექსპედიცია 1989-1991 წლებში, – *საველე არქეოლოგიური კვლევა-ძიება საქართველოში 1989-1992 წლებში*. თბ., 2004, გვ. 33-34.

⁶ **К. Пицхелаури, Ш. Дедабришвили, Ц. Чикоидзе, Л. Кобаидзе, Г. Миндиашвили, В. Варазашвили, Б. Маисурадзе.** Краткий отчёт КАЭ, – *Полевые археологические исследования в 1975*. Тб., 1979, გვ. 17-22.

⁷ **Г. Е. Арешян.** Малоазиатские формы в керамике Армении Среднего Бронзового века, – *Советская Археология*. Т. 4. М., 1973, გვ. 41-43; **К. Н. Кушнарева.** Древние культуры Южного Кавказа. СПб., 1993, გვ. 123.

⁸ **С. А. Ессян.** Древняя культура племён северо-восточной Армении. Ереван, 1976, გვ. 101-103.

⁹ **Б. Б. Пиотровский.** Археология Закавказья с древнейших времён до I тысячелетия до н.э. Л., 1949, გვ. 46-47.

¹⁰ **Я. И. Гуммель.** Крашеная керамика в долине Ганджа-чая, погребение 3, – *Известия Азербайджанского филиала Академии Наук СССР*. Т. 5. Баку, 1939, გვ. 37-41.

¹¹ **К. Н. Пицхелаури, Н. Ф. Мамаишвили, Б. Г. Маисурадзе, В. В. Варазашвили, З. Э. Махарадзе, М. Т. Бериашвили, М. Г. Джалабадзе, Г. К. Гогочური.** Кахетская археологическая экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1981*. Тб., 1984, გვ. 26-28; **З. Э. Махарадзе.** Курган №1 долины Дилича, – *არქეოლოგიური ძიებანი*. ტ. VI. თბ., 1986, გვ. 125-132.

¹² **К. Pitskhelauri, W. Orthmann.** Der Kurgan "Tetri Kwebi I", – *Georgica*. Heft 15. Konstanz, 1992, გვ. 15-22.

¹³ **Bertram, J-K und Picxelauri K. mit Beiträgen von K. Picxelauri, V. Varazašvili, L. Čabašvili, G. Kastl, J. Nieling, M. Kibaroglu.** Vorbericht zu den Ausgrabungsarbeiten in Udabno (Ostgeorgien) im Jahre 2005, გვ. 347-354.

XXXI, XXXIV, XXXVII, XXXVIII, XLII, XLIII, XLIV,¹ ირგანჩაი №№1, 2, 4,² ირგანჩაი №№8, 9, 11,³ ირგანჩაი №№21, 25-30⁴ ქვემო ქართლში, კაჭრეთი №2 გორსამარხი კახეთში,⁵ ლილო №1 გორსამარხი,⁶ მარნეულის ველის გორსამარხები №1⁷ და №8,⁸ მეტეხი №2 გორსამარხი,⁹ მწარე წყალი №4,¹⁰ მწარე წყალი №5 გორსამარხები¹¹ ივრის ზეგანზე, მრავალწყალი №12 გორსამარხი¹² დავით გარეჯის უდაბნოში, ნამგალმინა I სამაროვნის გორსამარხი №8¹³ თბილისთან, ნატახტარი III სამაროვნის გორსამარხი

¹ **ლ. გ. ჯორჯიკაშვილი, ე. მ. გოგაძე.** Памятники Триалети эпохи ранней и средней бронзы (раскопки 1936-1940, 1947-1948 гг.), გვ. 14-15, 17-18, 20-27.

² **კ. კ. ჰაჩიანი, ე. ვ. გლიგვაშვილი, მ. ს. ძვინაძე, გ. გ. კალანდაძე, ზ. რ. ცკვინიძე.** Археологические исследования Машаверского ущелья в 1984-1986 гг., – *Полевые археологические исследования в 1982г.* Тб., 1985, გვ. 57-58.

³ **კ. კ. ჰაჩიანი, ე. ვ. გლიგვაშვილი, გ. გ. კალანდაძე, ზ. რ. ცკვინიძე.** О работе экспедиции Машаверского ущелья, – *Полевые археологические исследования в 1987.* Тб., 1995, გვ. 67-68.

⁴ **კ. კ. ჰაჩიანი, ე. ვ. გლიგვაშვილი, ბ. ი. შერაზადაშვილი, ზ. რ. ცკვინიძე.** Полевые работы экспедиции Машаверского ущелья, – *Полевые археологические исследования в 1988.* Тб., 1997, გვ. 60-61; **კ. კახიანი, ე. ლილივაშვილი.** ტაშირის ძვ.წ. III ათასწლეულის ყორღანები, – *დმანისი.* ტ. V. თბ., 2006, გვ. 212-217.

⁵ **კ. პიჯელაური.** Новые находки Кахетской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1978.* Тб., 1981, გვ. 65; **რ. რუსიშვილი.** კაჭრეთის გორსამარხი №2. თბ., 2006 (*ხელნაწერი*).

⁶ **ე. მ. გოგაძე.** Курганные погребения Лило, – *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე.* ტ. XXXII. თბ., 1976, გვ. 223-251.

⁷ **ო. ჯაფარიძე.** ქვემო ქართლის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის შედეგები. თბ., 1975, გვ. 137-138, 150-152.

⁸ **ო. ჯაფარიძე.** ქვემო ქართლის არქეოლოგიური..., გვ. 137, 147, 150-157.

⁹ **მ. ბარამიძე.** კასპის სამაროვანი, – *მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის.* ტ. IV. თბ., 1965, გვ. 57; **კ. ნ. კუშნარევა.** Древние культуры Южного Кавказа, გვ. 110.

¹⁰ **კ. ნ. პიჯელაური, ნ. ფ. მამაიშვილი, მ. თ. კაპანაძე, ვ. ვ. ვარაზაშვილი, ბ. გ. მაისურაძე, მ. ა. აბდუელიშვილი.** Археологические исследования Кахетской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1979.* Тб., 1982, გვ. 31; **მ. კაპანაძე.** ივრისპირების შუაბრინჯაოს ხანის სამაროვანი, – *არქეოლოგიური ძიებანი.* ტ. IV-V. თბ., 1985, გვ. 26-36.

¹¹ **მ. კაპანაძე.** ივრისპირების ბრინჯაოს ხანის სამაროვნები, – *კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები.* ტ. VI. თბ., 1984, გვ. 26-37.

¹² **კ. ნ. პიჯელაური, ვ. ვ. ვარაზაშვილი, მ. ვ. კინცურაშვილი, ც. ნ. მენაბდე, დ. ლ. კვადაძე.** Археологические исследования в Кахети, – *Полевые археологические исследования в 1984-1985гг.* Тб., 1987, გვ. 37; **კ. ნ. Pitskhelauri.** South Caucasian Ancient Civilisation in Gareji Desert (Udabno). Mauer Schau, Festschrift für M. Korfmann. Aslan R., BlumS., KastlG., SchweizerF., ThummD. (Hrsg.). Remshalden-Grunbach, 2002, გვ. 748-752.

¹³ **რ. მ. აბრაშიშვილი, მ. რ. აბრაშიშვილი, თ. რ. வாშიკიძე, დ. ი. გოციриძე, დ. ა. დჯუგელი, ე. გ. კრენტაშვილი, ვ. კ. პხალაძე, ი. ვ. სულთანიშვილი.** Археологические раскопки в Тбилиси, – *Полевые археологические исследования в 1988.* Тб., 1997,

№7,¹ ნატახტარი III სამაროვნის გორასამარხი №28,² ოლეს გორასამარხი³ კახეთში, ორუზმანის გორასამარხები №2⁴ და №3,⁵ ორწყლები №6 გორასამარხი ქვემო ქართლში,⁶ საბიდახჩა გორასამარხები №№ 1, 2, 3, 4, 5 (1939), №5 (1958)⁷ თრიალეთში, სადახლო გორასამარხები №8 და №11,⁸ სარაჩლო №1⁹ ქვემო ქართლში, სადულა №2,¹⁰ სადულა №3,¹¹ სადულა №4¹² ივრის ზეგანზე, სამთავროს სამაროვნის №16¹³ და №243 გორასამარხები,¹⁴

გვ. 51-53.

¹ **А. М. Апакидзе, В. В. Николаишвили, Г. Д. Гиунашвили, Г. Н. Манджгаладзе, М. С. Дзнеладзе, В. Г. Садрадзе, Р. В. Давлианидзе, Н. В. Глonti.** Археологические раскопки в Мцхета и в его округе, – *Полевые археологические исследования в 1982*. Тб., 1985, გვ. 45; **В. Садрадзе.** Археологические памятники «Мцхета Великой» эпохи средней бронзы. *Вопрос хронологии и периодизации памятников Шиди-Картли*. Тб., 1993, გვ. 38-41.

² **А. М. Апакидзе, В. В. Николаишвили, Г. Д. Гиунашвили, Р. В. Давлианидзе, Т. В. Джгаркава, Г. К. Нариманишвили, В. Г. Садрадзе, А. Н. Сихарулидзе.** Мцхетская экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1986*. Тб., 1991, გვ. 83; **В. Садрадзе.** Археологические памятники «Мцхета Великой»..., გვ. 41-44.

³ **კ. ფიცხელაური.** აღმოსავლეთ საქართველოს ტომთა ისტორიის ძირითადი პრობლემები. *ძვ. წ. XV-VIII სს. თბ.*, 1973, გვ. 56.

⁴ **К. К. Кахиани, Э. В. Глигвашвили, Г. Г. Каландадзе, З. Р. Цквितिцидзе.** О работе экспедиции Машаверского ущелья, გვ. 64-66.

⁵ **კ. კახიანი, ე. ლილვაშვილი, ზ. ცქვიტინიძე, გ. კალანდაძე, ა. კალანდია, ბ. შერაზადიშვილი.** არქეოლოგიური გათხრები დმანისის რაიონში, – *საველე არქეოლოგიური კვლევა-ძიება საქართველოში 1989-1992 წლებში*. თბ., 2004, გვ. 40.

⁶ **К. К. Кахиани, Э. В. Глигвашвили, М. С. Дзнеладзе, Г. Г. Каландадзе, З. Р. Цквितिцидзе.** Археологические исследования Машаверского ущелья в 1984-86 гг., გვ. 56.

⁷ **ო. ჯაფარიძე.** არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში, გვ. 12-18.

⁸ **Д. Л. Гогелиа, Л. М. Челидзе, Г. Б. Авалишвили.** Полевые исследования квемо-картлийской экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1983*. Тб., 1985, გვ. 14-15.

⁹ **Д. Л. Гогелиа, Л. М. Челидзе.** О работе Квемо-Картлийской экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1988*. Тб., 1997, გვ. 34.

¹⁰ **შ. დედაბრიშვილი, რ. რუსიშვილი.** სადულას შუაბრინჯაოს ხანის №2 ყორღანი, – *კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები*. ტ. VI. თბ., 1984, გვ. 56-63.

¹¹ **К. Н. Пицхелаури, Н. Ф. Мамаишвили, М. Т. Капанадзе, В. В. Варазашвили, Б. Г. Маисурадзе, М. А. Абдушелишвили.** Археологические исследования Кахетской археологической экспедиции, გვ. 32-33.

¹² **К. Н. Пицхелаури, Н. Ф. Мамаишвили, Б. Г. Маисурадзе, В. В. Варазашвили, З. Э. Махарадзе, М. Т. Бериашвили, М. Г. Джалабадзе, Г. К. Гогочури.** Кахетская археологическая экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1981*. Тб., 1984, გვ. 27.

¹³ **В. Садрадзе.** Археологические памятники «Мцхета Великой»..., გვ. 7-8.

¹⁴ **ა. აფაქიძე, ნ. ბერიძენიშვილი, გ. გობეჯიშვილი, ა. კალანდაძე, გ. ლომთათიძე, ო. ჯაფარიძე, ნ. ხომტარია.** საქართველოს არქეოლოგია. თბ., 1959, გვ. 118-119; **ტ. ჩუბინიშვილი.** სამთავროს ყორღანული სამარხი 243, – *მასალები საქართველოს*

ტყისბოლოგორა II სამაროვნის №1 გორასამარხი¹ ალაზნის ველზე, ციხიაგორა №1 და №2,² გორასამარხები, ნინამური №13³ შიდა ქართლში.

ამ გორასამარხების ზომები დასაკრძალავდარბაზიან გორასამარხებთან შედარებით მცირეა. ყრილის დიამეტრი ძირითადად 10 დან 30 მეტრამდე მერყეობს. გამონაკლისებს წარმოადგენს თრიალეთის გორასამარხები I, VII და XV შესაბამისად 65, 60 და 45 მ. დიამეტრის ყრილით. ყრილი უმეტეს შემთხვევაში ქვისგან არის აგებული თუმცა გვხვდება მიწაყრილიანი და ასევე ქვამიწაყრილიანი გორასამარხებიც. ქვის ნრეები გვხვდება როგორ მიწაყრილიან ასევე ქვაქრილიან გორასამარხებთან.

ამ ტიპის გორასამარხები ყველა თრიალეთი კულტურის გავრცელების არეალზე ყველა რეგიონში გვხვდება. მათი გავრცელების აბსოლუტური სიმაღლე 210 მეტრიდან (ტყისბოლოგორა II სამაროვნის №1 გორასამარხი) 2140 მეტრამდეა (გორასამარხები თრიალეთი XXXVII და XXXVIII) (რუკა 2; ტაბ. I₁, 2).

1.2.2. კატაკომბური სამარხები

კატაკომბური ტიპის სამარხი სამხრეთ კავკასიაში, ბრინჯაოს ხანაში იშვიათად გვხვდება. ადრებრინჯაოს ხანით თარიღდება ჩალიანხევის კატაკომბური გორასამარხი შირაქში. იგი წარმოადგენდა კოლექტიურ სამარხს სადაც 5 მიცვალებული იყო დაკრძალული. ძვ. წ. III ათასწლეულის დასასრულით არის დათარიღებული ბრიმალელეს 2 კატაკომბური სამარხი.⁴ გვიანბრინჯაოს ხანის კატაკომბური სამარხები შესწავლილია ართიკის სამაროვანზე, ჩრდილო დასავლეთ სომხეთში.⁵ თრიალეთის კულტურის გავრცელების არეალში ასეთი სახის რამდენიმე სამარხია ცნობილი. ესენია ნატახტარი I სამაროვნის №№1, 2, 3 და 8 სამარხები,

და კავკასიის არქეოლოგიისათვის. ტ. 1. თბ., 1955, გვ. 5-28.

¹ G. Mansfeld, K. Pizchelauri. Die erste Grabungskampagne auf dem Tqisbolo Gora in Kachetien (September-Oktober), – *Georgica*. Heft 15. Konstanz, 1992, გვ. 27-30; G. Mansfeld. Der Tqisbolo-gora. Eine Siedlungsgrabung als georgisch-deutsches Gemeinschaftsprojekt in der Republik Georgien, – *Antike Welt* 5. Mainz am Rhein, 1996, გვ. 374-376; კ. ფიცხელაური, ვ. ვარაზაშვილი, მ. კინწურაშვილი, ნ. მამაიაშვილი, ც. მენაბდე, გ. მანსფელდი, ვ. ორტმანი, ა. ეგოლდი. კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია, – *საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიება საქართველოში 1989-1992 წლებში*, გვ. 27-28.

² თ. კახელიშვილი. შუაბრინჯაოს ხანის ყორღანები ციხიაგორაზე. *პრეპრინტი*. თბ., 1990; გ. გ. Цкитишвили, З. Э. Махарадзе, Р. Ш. Квитаишвили. Итоги работы экспедиции Каспского района, – *Полевые археологические исследования в 1988*, გვ. 87-88.

³ А. М. Апакидзе, В. В. Николаишвили, Г. Д. Гиунашвили, Р. В. Давлианидзе, Т. В. Джгаркава, Г. К. Нариманишвили, В. Г. Садрадзе, А. Н. Сихарулидзе. Мцхетская экспедиция, გვ. 82; В. Садрадзе. Археологические памятники., გვ. 55-58.

⁴ ვ. ვარაზაშვილი. მდ. ივრის ზეგნის კატაკომბური სამარხების დათარიღებისათვის, – *ამირანი*. ტ. XIX. თბ., 2008, გვ. 7-8.

⁵ Т. С. Хачатрян. Древняя культура Ширака. Ереван, 1975, გვ. 135-156; Т. С. Хачатрян. Материальная культура древнего Артика. Ереван, 1963, გვ. 19-43.

ნატახტარი III სამაროვნის №№20 და 21 სამარხები, წინამური 16,¹ ფურცელწყალის №№3¹ და 3² სამარხები.² რამდენიმე კატაკომბური სამარხი იქნა შესწავლილი მეტეხთან.³

ყველა ეს სამარხი შიდა ქართლის და კახეთის რეგიონებშია დადასტურებული და მათი აბსოლუტური სიმაღლე ზღვის დონიდან 350 დან 550 მეტრამდეა (რუკა 2; ტაბ. 1.).

ამ სამარხების ყრილის შესახებ ბევრი მონაცემები არ გვაქვს, რადგანაც მათი უმრავლესობა მიწის სამუშაოების დროს დაზიანდა. ფურცელწყალის №№ 3¹ და 3² სამარხები სამარხებს საერთო ქვამინაყრილი ჰქონდა, რომელიც 8 მ. დიამეტრის და 0,75 მ. სიმაღლის იყო.

სამარხებს აქვთ ოვალური ფორმის ჩასასვლელი შახტა და ოთხკუთხა კუთხეებმომრგვალებული სამარხი ორმო. ფურცელწყალი 3²-ის სამარხი კამერა ხაზზე იყო დამხრობილი. ნატახტარი I სამაროვნის სამარხების, ნატახტარი III სამაროვნის №21 სამარხის და წინამური №16-ის სამარხი კამერები ჩასასვლელი შახტის სამხრეთით ან ჩრდილოეთით იყო განლაგებული. ნატახტარი III სამაროვნის №21 სამარხის სამარხი კამერა შახტის აღმოსავლეთით იყო განლაგებული.

1.3. გორასამარხები ქვით აგებული სამარხი კამერებით

სამარხის ეს ფორმა დადასტურებულია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში – მესხეთში და ჩრდილოეთ სომხეთში, ლორი-ბერდის სამაროვანზე.

ეს არის გორასამარხები ახჩია №№1-7, 9-16, კეთილეთი 1, ბერთაყანა №№1-3, კოყრები №№2-5, 7, ჰოკუჟანთ კოყორი 1, 2, ჭაჭყრები/ნაკალოები №№1-3, დუმეილა №№1, 2, ყაჩაღები №№1-5,⁴ ოქროყანა №№1-3⁵.

კონსტრუქციულად მსგავსი სამარხები შესწავლილ იქნა ასევე სოფელ ზველის ახლოს 1975-1979 წლებში, ადგილ საყდრისყანებში, კომპეზზე და გოხებზე. ისინი ჰგვანან მესხეთის გორასამარხებს, თუმცა კონსტრუქციასა და დაკრძალვის რიტუალში გარკვეული თავისებურებე-

¹ **В. Садрадзе.** Археологические памятники «Мцхета Великой».., გვ. 55-58.

² **მ. კაპანაძე.** ივრისპირების ბრინჯაოს ხანის სამაროვნები, გვ. 34-38.

³ **შ. ირემაშვილი, ზ. შატბერაშვილი.** მეტეხი, ნამოსახლარი და სამაროვანი, – საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა. ტ. 5. თბ., 1990, გვ. 179.

⁴ **ო. ჯაფარიძე, ი. კიკვიძე, გ. ავალიშვილი, ა. ნერეთელი.** მესხეთ-ჯავახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის შედეგები. თბ., 1981.

⁵ **О. С. Гамбашидзе, К. Д. Квижинадзе, И. О. Гамбашидзе.** Основные результаты работ Месхет-джавахетской экспедиции в 1985-1986гг., – *Полевые Археологические Исследования в 1986*, გვ. 32-33; **О. С. Гамбашидзе, И. О. Гамбашидзе.** Месхет-Джавახетская экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1988*, გვ. 46., **ოთ. ლამბაშიძე, ირ. ლამბაშიძე, რ. კვირიკვაია, დ. კვიციანიძე.** მესხეთ-ჯავახეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია 1989-1992 წლებში, – *საველე არქეოლოგიური კვლევა-ძიება საქართველოში 1989-1992*, გვ. 45-46.

ბი შეინიშნება. ეს სამარხებია ზველი №№1,¹ 2,² 3,³ 5.⁴ სამარხის ეს ფორმა ცნობილია სომხეთში, ლორი-ბერდის სამაროვანზე, სამარხები №№1, 6, 61, 61-1, 65-67, 71-75, 77-79, 82, 83, 87-92, 96.⁵ თრიალეთის კულტურაში ეს სამარხის ფორმა მხოლოდ ამ რეგიონებშია დადასტურებული. ისინი 1250 მ. ზე მეტ სიმაღლეზე მდებარეობს. მესხეთის სამაროვნები მდინარე მტკვრის ტერასებზე მდებარეობს 1260 დან 1760 მ. სიმაღლემდე (რუკა 2; ტაბ. 1). აქ 3 სახის გორასამარხებია დადასტურებული: 1. დიდი ზომის ქვაყრილიანი გორასამარხები რომლებიც სამაროვანზე ერთეულები სახით არიან წარმოდგენილი. მათ გარშემო ქვამინის ფუძე შემოსდევს. გარეგნულად ისინი თრიალეთის და ზურტაკეტის დიდ გორასამარხებს ჰგვანან. 2. საშუალო ზომის გორასამარხები ქვამინაყრილით, რომლებიც ზოგჯერ ტერასაში არის შეჭრილი 3. მცირე ზომის ქვისწრიანი გორასამარხები.

გორასამარხები ჯგუფებად არის განლაგებული. თითოეულ ჯგუფში გვხვდება 1 დიდი ქვაყრილიანი გორასამარხი და მის გარშემო განლაგებული საშუალო და მცირე ზომის გორასამარხები. გამონაკლისს წარმოადგენს ნაკალოების სამაროვანი, სადაც 2 დიდი გორასამარხი ერთმანეთის გვერდზე იყო აგებული.

ახჩიის სამაროვანზე 1970-1977 წლებში 17 გორასამარხი იქნა შესწავლილი. აქედან მხოლოდ 2-ს (№1 40 მ. დიამეტრის და №15) ჰქონდა ქვაყრილი. კიდევ 2-ს (№3 20 მ. დიამეტრის და №4 17 მ. დიამეტრის) ჰქონდათ ქვამინაყრილი, სხვები კი მცირე ზომის ქვისწრიან გორასამარხებს წარმოადგენდა 3,2 დან 12,5 მ. დიამეტრით. მსგავსი სურათი გვხვდება აქ სხვა სამაროვნებზეც. მესხეთის გორასამარხების კონსტრუქცია ერთფეროვანია. სამარხი კამერა აქ ძირითადად ორმოშია გამართული და ის ნაგლეჯი ქვებით არის ამოყვანილი. აღმოსავლეთის მხრიდან მას დრომოსი უერთდება. დრომოსი და სამარხი კამერა ერთ მთლიან ნაგებობას წარმოადგენს. დრომოსი პატარა გორასამარხებში უშუალოდ ქვის წრიდან იწყება და ირიბად მიემართება სამარხი კამერისგან, რომლისგანაც ქვებით არის გამოყოფილი. სამარხ კამერას ოთხკუთხა მოგრძო ფორმა აქვს. ზომები განსხვავებულია: სიგრძე 1 და 6 მ. მდე, სიგანე 0,65 დან 2,85 მ. მდე. სიმაღლე 1 და 3,30 მ. მდე. განსხვავებული კონსტრუქ-

¹ **О. Гамбашидзе, К. Квижинадзе.** Предварительный отчёт работы Месхет-Джава-хетской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1975г.* Тб., 1979, გვ. 24-26.

² **О. Гамбашидзе, К. Квижинадзе.** Работы Месхет-Джавахетской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1976.* Тб., 1979, გვ. 55-60.

³ **О. Гамбашидзе, К. Квижинадзе, А. Орджоникидзе.** Отчёт работы Месхет-Джава-хетской экспедиции, – *Полевые археологические исследования в в 1977.* Тб., 1980, გვ. 78-85.

⁴ **О. С. Гамбашидзе, И. О. Гамбашидзе.** Работы Месхет-Джавахетской экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1987,* Тб., 1995, გვ. 51-53.

⁵ **S. Devedjian.** Lori Berd II. Erevan, 2006.

ცია ჰქონდა რამდენიმე მცირე ზომის გორასამარხს. ახჩია 16 და 17-ს (4,6 და 5 მ. დიამეტრით) ჰქონდათ ნაგლეჯი ქვით აგებული პატარა სამარხი კამერები, რომლებიც მინის ზედაპირზე მდებარეობდა, სადაც მხოლოდ მონაპოვარი არქეოლოგიური მასალა გაინმინდა. ასევე განსხვავებული იყო დუმეილა 2 ის სამარხი კამერა. იგი ოვალურ ორმოს წარმოადგენდა, რომელიც შიგნითა მხიდან ნაგლეჯი ქვებით იყო ამოყვანილი.

ზველი №№ 1, 2, 3 და 5 ის სამარხი კამერები ნაგლეჯი ქვის ერთი რიგისგან იყო აგებული, რომელიც ან მინის ზედაპირზე იყო ან ოდნავ მინის სიღმეში ჩაშვებული. მათ წაგრძელებული ფორმა ჰქონდათ და აღმ-დას ის ხაზზე იყო დამხრობილი. სიგრძე 3,4 დან 9,8 მ. მდე და სიგანე 2,1 დან 3,5 მ. მდე. ზველი №№1, 3 და 5-ს აღმოსავლეთის მხრიდან სამსაფეხურიანი დრომოსი ჰქონდათ. ზველი №№1, 2 და 3-ს სამარხი კამერის გარშემო ქვის წრე ჰქონდათ 4 დან 14 მ. მდე დიამეტრის. ზველი №2 და №5 ის სამარხი კამერის იატაკი ნაგლეჯი ქვით იყო მოგებული და თიხის ფენით მოსწორებული. განსხვავებული იყო აწყურის სამარხის კონსტრუქცია, რომელიც მინაში ამოღებულ ოვალურ ორმოში იყო გამართული.

ზველის სამარხებისათვის დამახასიათებელია განსხვავებული დაკრძალვის წესი. სამარხები ხანგრძლივი დროის განმავლობაში იყო გამოყენებული. ზველი №№1, 2, 3, 5 სამარხებში ერთმანეთზე განლაგებული ფენები დაფიქსირდა. ქრონოლოგიურად ყველაზე ძველი მასალები მოპოვებულია ზველ №3-ში, სადაც მტკვარ-არაქსული ხანის მასალებთან ერთად შუაბრინჯაოს ხანის მასალებიც აღმოჩნდა. ზველ №1-ში 3 ფენა დაფიქსირდა. ზედა ფენა ქრისტეშობამდე I ათასწლეულის შუახანებით თარიღდება, ხოლო 2 ქვედა ფენა კოლექტიური დაკრძალვით კი შუაბრინჯაოს ხანის მასალებს შეიცავდნენ. ზველ №2-ში 2 ფენა იქნა დაფიქსირებული. ზედა ფენა ქრისტეშობამდე II ათასწლეულის დასასრულითადა და I ათასწლეულის დასაწყისით თარიღდება ხოლო ქვედა ფენაში შუა და გვიანბრინჯაოს ხანის მასალები იყო ერთად წარმოდგენილი. ამ 2 პერიოდის მასალები იყო წარმოდგენილი ასევე ზველ №4-ში სადაც დასავლეთ საქართველოს ბრინჯაოს ხანისათვის დამახასიათებელი მასალაც იქნა აღმოჩენილი. ზველი №5-ის ქვედა ფენაში კი ათეულობით მიცვალებულის ძვლები იქნა დაფიქსირებული. აქ მასალა არეული იყო და ერთად იყო წარმოდგენილი როგორც შუაბრინჯაოს ასევე გვიანბრინჯაოს ხანის მასალები. დაახლოებით მსგავსი სიტუაცია დაფიქსირდა აწყურის სამარხშიც, სადაც 3 ფენა იქნა დაფიქსირებული 63 მიცვალებულის ნაშთებით. არქეოლოგიური მონაპოვარი მასალა აქ უპირატესად შუაბრინჯაოს ხანის არის.¹

შუა და გვიანბრინჯაოს ხანის მასალები ერთად იყო წარმოდგენი-

¹ V. Licheli, R. Rusingvili. A middle bronze age burial at Atsquri, – *Archaeology in southern caucasus: perspectives from Georgia*. A. Sagona and Mikheil Abramishvili (ed.). Ancient Near eastern Studies supplement 19. Leuven-Paris-Dudley. MA. გვ. 205-228.

ლი ზველის №4 სამარხში.¹ სხვადასხვა პერიოდის მასალები იქნა ასევე დაფიქსირებული კიდევ ზველის 3 სამარხში №№ 6, 7 და 8. აღნიშნული სამარხები არ არის ბოლომდე გამოქვეყნებული.²

მსგავსი სამარხები შესწავლილი იქნა სომხეთშიც, ლორი ბერდის სამაროვანზე, 1380 მ. აბსოლუტურ სიმაღლეზე. 1968 წლიდან აქ 24 შუაბრინჯაოს ხანის გორასამარხი გაითხარა.³ მათ ქვის წრე აქვთ 3,9 და 17 მ. მდე დიამეტრის. გამონაკლისს წარმოადგენს №79 გორასამარხი 34 მ. დიამეტრის წრით. გორასამარხებს აქვთ ქვაყრილი, ქვამინაყრილი ან ყრილის გარეშე არის.

2. ორმოსამარხები

სამარხის ეს ფორმა თრიალეთის კულტურის გავრცელების არეალზე, განსაზღვრულ რეგიონებსა და ტოპოგრაფიულ გარემოში გვხვდება. მნიშვნელოვან ძეგლს წარმოადგენს წალვლის სამაროვანი. სამაროვანი მდებარეობს შიდა ქართლი სოფელ წალვლის სამხრეთით 2 კმ. ში ადგილ „მიქელაანთ ვერხვებზე“, 760 მ. აბსოლუტურ სიმაღლეზე. 1976-1979, 1984 და 1986 წლებში აქ 150 ორმოსამარხი იქნა შესწავლილი. აქედან შუაბრინჯაოს ხანას მიეკუთვნება 94 სამარხი⁴ სხვა სამარხები შუადან გვიანბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი ხანით და გვიანბრინჯაოს ხანით თარიღდება.⁵

შუაბრინჯაოს ხანის 20⁶ ორმოსამარხი იქნა შესწავლილი სამთავრო სამაროვანზე 1938-1940 წლებში.⁷ სამთავროს სამაროვანი დაახლოებით 500 მ. აბსოლუტურ სიმაღლეზე მდებარეობს. ორმოსამარხების გარდა აქ ამ პერიოდის 2 გორასამარხი №XVI და 243 არის შესწავლილი.⁸

6 ორმოსამარხი იქნა შესწავლილი სოფელ ნულთან. აქედან 4 (№№ 1, 3, 5, 6) ბ. კუფტინის მიერ იქნა 1949 წელს შესწავლილი, ხოლო 2 (№№ 1, 2) ო. ჯაფარიძის მიერ 1954 წელს. ნულიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით სოფელ ქვასათალთან 1952-1953 წლებში 5 ორმოსამარხი იქნა შესწავ-

¹ **О. С. Гамбашидзе, К. Д. Квиджинадзе, М. Р. Абрамишвили.** Отчёт о работе Месхет-Джавахетской экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1982*, გვ. 31-36.

² **О. С. Гамбашидзе, И. О. Гамбашидзе.** Месхет-Джавахетская экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1988г.*, გვ. 45-46.

³ **S. Devedjian.** Lori Berd II, გვ. 277-296.

⁴ №№ 2, 4-6, 9, 10, 12, 14, 15, 19, 20, 22, 24-30, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 45-47, 50-54, 56-58, 60, 61, 66, 68-71, 73-75, 78, 79, 82-85, 87-90, 94, 95, 97-100, 102-104, 106, 110-115, 117, 118, 121, 127, 128, 132, 134, 137, 141-149.

⁵ **ა. რამიშვილი.** ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური ძეგლები წალვლში, – *ხაშურის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები*. ტ. I. თბ., 2004. გვ. 41-179.

⁶ №70 სამარხს კ. ფიცხელაური გარდამავალ ხანის კომპლექსად მიიჩნევს: **კ. ფიცხელაური.** აღმოსავლეთ საქართველოს ტომთა ისტორიის..., გვ. 137.

⁷ №№ 43, 55, 61, 62, 74, 76, 76, 92, 112, 123, 124, 127, 132, 142, 156, 178, 194, 196, 222, 257, 263: **В. Садрадзе.** Археологические памятники..., გვ. 4-23.

⁸ **В. Садрадзе.** Археологические памятники «Мцхета Великой»..., გვ. 7-8, 18-23.

ლილი. ორივე ამ სამაროვანზე გვიანბრინჯაოს ხანის სამარხებიც არის გათხრილი¹. ნულის სამაროვანი 845 მ. აბსოლუტურ სიმაღლეზე მდებარეობს, ხოლო ქვასათალის სამაროვანი 1030 მ. ზე. შუაბრინჯაოს ხანის ორმოსამარხები თრიალეთის კულტურისათვის დამახასიათებელი არტეფაქტებით (№№ 1, 15, 25, 27, 29, 33, 40, 42, 43) ცნობილია ასევე დასავლეთ საქართველოში, საჩხერის რაიონში. მოდინახეს ციხესთან 1967-1975 წლებში რამდენიმე ბრინჯაოს ხანის სამარხი იქნა შესწავლილი. მასალები 2000 და 2002 წლებში გამოქვეყნდა.²

4 ორმოსამარხი შესწავლილ იქნა 1962 წელს სომხეთში ენმიაძინის სამაროვანზე, 870 მ. აბსოლუტურ სიმაღლეზე.³

თრიალეთის კულტურის სხვა ორმოსამარხების გამოვლენის მხოლოდ ცალკეული შემთხვევებია ცნობილი: სოფელ არდასუბანთან შესწავლილი ორმოსამარხი, რომელიც ენეოლითურ ხანის ფენაში იყო ჩაშვებული⁴ ხიმშიაანთმინა №12 სამარხი⁵ ძველი ქანდა №24⁶ მუხათგვერდი I. №75,⁷ გუმბათის სამარხი,⁸ ამას ემატება ასევე ადრეეოლოგიური ხანის გორასამარხ თეთრი ქვები 4 ის ყრილში ჩაშვებული შუაბრინჯაოს ხანის სამარხი⁹ იმირის გორის ნეოლითურ ნამოსახლარზე ჩაშვებული სამარხი¹⁰ და სამარხი ფარეხები №4, რომელიც ასევე ნეოლითურ-ენეოლითური

¹ **ო. ჯაფარიძე.** შიდა ქართლის უძველესი წარსულიდან. თბ., 2009, გვ. 14-143.

² **გ. ლომთაძე.** მოდინახეს შუაბრინჯაოს ხანის სამარხები, – *არქეოლოგიური ჟურნალი*. №1, 2000, გვ. 5-17; **გ. ლომთაძე.** მოდინახეს შუაბრინჯაოს ხანის სამარხები, – *არქეოლოგიური ჟურნალი*. №2, 2002, გვ. 5-15.

³ **А. А. Мартиросян.** Армения в эпоху бронзы и раннего железа. Ереван, 1964, გვ. 67-70.

⁴ **ბ. თუშიშვილი.** არდასუბნის შუაბრინჯაოს ხანის სამარხი, – *მაცნე*. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების ორგანო. №4, 1967, გვ. 225-231.

⁵ ამ სამაროვანზე შესწავლილ იქნა სულ 7 შუაბრინჯაოს ხანის ორმოსამარხი (№№ 18, 20, 22, 23, 24, 27, 34). აქედან 4 (№№ 20, 22, 24, 34) კენოტაფებს წარმოადგენდა: **Р. М. Рамишвили, В. А. Джорбенадзе, Г. Ч. Чиковани, М. Г. Глonti, Г. К. Гогочури, Л. Г. Цитланадзе, Н. С. Мучигулашвили, В. В. Чихладзе, Ц. В. Робакидзе, Ц. Ш. Ломидзе, И. Д. Циклаური, Г. М. Рчеулишвили, М. Г. Маргвелашვილი, З. А. Каландадзе, А. И. Бучукури, М. З. Гамехардашвили, К. Б. Церетели, Д. К. Циклаური.** Археологические изучения Арагвского ущелья, – *Полевые археологические исследования в 1984-1985гг.* Тб., 1987, გვ. 82.

⁶ **А. В. Бохочадзе, Н. Г. Мирианашвили.** Настакисская археологическая экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1983г.* Тб., 1986, გვ. 42-48.

⁷ **В. Садрадзе.** Археологические памятники «Мцхета Великой»..., გვ. 63-64.

⁸ **მ. ფუთურიძე.** შუაბრინჯაოს ხანის სამარხი ადგილ გუმბათიდან, – *ძეგლის მეგობარი*. №63, გვ. 55-58

⁹ **ლ. ჭაბაშვილი.** თეთრი ქვების გორასამარხი №4, – *არქეოლოგიური ძიებანი*. ტ. 13-14. თბ., 2004, გვ. 62-67.

¹⁰ **ო. ჯაფარიძე.** ქვემო ქართლის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის შედეგები. თბ., 1975, გვ. 150, 154.

ხანის ნამოსახლარზე გამართული.¹

ამრიგად სულ 143 ორმოსამარხი განიხილება. ორმოსამარხები 265 მ.-დან (გუმბათი) 1030 მ.-მდე (ქვასათალი) მდებარეობს (რუკა 3; ტაბ. I, კ.).

ორმოსამარხების კონსტრუქცია მრავალფეროვანი არ არის. სამარხებს ზოგჯერ მცირე ქვყრილი გააჩნიათ. სამარხი კამერები მიწაში ამოღებულ მოგრძო ორმოებს წარმოადგენს. მრგვალი ფორმა ჰქონდა ნალვლის №69 სამარხს, რომელიც კენოტაფს წარმოადგენდა. ნალვლის სამაროვანზე კიდევ 7 სამარხი (№№ 37, 42, 66, 98, 100, 118, 149) იქნა შესწავლილი რომელთაც კვადრატული ფორმა ჰქონდათ.

3. სხვა სამარხის ფორმები შვინდიანის სამაროვანი

განსხვავებული სამარხის ფორმა დაფიქსირდა კახეთში, ალაზნის ველზე სოფელ ალავერდთან ახლოს ადგილ შვინდიანზე. 1969-1971 წლებში აქ სამაროვანი იქნა შესწავლილი, რომელიც ერთ მთლიან მოტკეპნილ და საგანგებოდ ზედაპირგაგმომწვარ მოედანზე იყო გამართული. ცენტრალურ ადგილას 2 ქვყრილიანი გორასამარხი მდებარეობდა, რომელთაც ქვის წრე შემოსდევდა. ცენტრალური სამარხების გარშემო განლაგებული იყო ოცამდე ორმოსამარხი. ცენტრალურ სამარხებში მიცვალებულთა კრემაცია ივარაუდება, ხოლო ორმოსამარხები ინჰუმაციური იყო.²

ამრიგად, თრიალეთის კულტურის სამარხი ძეგლების კლასიფიკაციის შედეგად დადგინდა, რომ ისინი 2 ძირითად სახეობად – გორასამარხებად და ორმოსამარხებად იყოფა. აქედან თითოეულ სახეობაში კონსტრუქციის და დაკრძალვის რიტუალის მიხედვით რამდენიმე ჯგუფი გამოიყოფა. თითოეულ ჯგუფს ტერიტორიული გავრცელების მხრივ გარკვეული თავისებურებები ახასიათებს და ის განსაზღვრულ ტოპოგრაფიულ გარემოშია წარმოდგენილი. სამხრეთ კავკასიის ცენტრალური ნაწილის არათანაბრი შესწავლის და ზოგიერთი არქეოლოგიური ძეგლების და მონაპოვარი მასალის არასრულყოფილი პუბლიკაციის გამო სირთულეს წარმოადგენს სრულის სურათის წარმოდგენა. თუმცა მიუხედავად ამისა მაინც შესაძლებელია გარკვეული დასკვნების გაკეთება.

გორასამარხები დასაკრძალავი დარბაზით მხოლოდ თრიალეთის და ზურტაკეტის მაღალმთიან პლატოებზეა დადასტურებული. გორასამარხები მიწისზედა სამარხი ნაგებობებით ასევე მაღალმთიან რეგიონებშია დადასტურებული. სამარხის ორივე ეს ფორმა თრიალეთის კულტურის საზოგადოების დაწინაურებული ნაწილს ეკუთვნის, აქედან მომდინარეობს ბევრ მნიშვნელოვან მასალასთან ერთად ხელოვნების ბრწყინვალე ნიმუშები.

¹ თ. კილურაძე, მ. მენაბდე. სიონის არქეოლოგიური ძეგლები. თბ., 1981, გვ. 3, 33-43.

² რ. რუსიშვილი. შვინდიანის სამაროვნის შუაბრინჯაოს ხანის კერამიკა, – არქეოლოგიური ძიებანი. ტ. I. თბ., 1977, გვ. 24-25

ორმოიანი გორასამარხები კი შედარებით ფართოდ არის გავრცელებული როგორც ტერიტორიულად ასევე ვერტიკალური ზონალობის მხრივ და ის ყველა ტოპოგრაფიულ გარემოშია წარმოდგენილი. ორმოიანი გორასამარხების ერთი ნაირსახეობა – კატაკომბური სამარხებიც მხოლოდ კონკრეტულ გეოგრაფიულ გარემოში გვხვდება. ეს არის კახეთის და შიდა ქართლის დაბლობი ადგილები.

თრიალეთის კულტურის ორმოსამარხები ძირითადად დაბლობ ადგილებშია გავრცელებული და ამ მხრივ იგი ჰგავს კატაკომბურ სამარხებს.

გორასამარხები ქვით აგებული დასაკრძალავი კამერებით გვხვდება მხოლოდ მესხეთში და ჩრდილოეთ სომხეთში ლორი ბერდის სამაროვანზე. ორივე შემთხვევაში მაღალმთიან რეგიონებში.

სამარხების კიდევ ერთი გამონაკლისი ფორმა – აკლდამები ასევე მაღალმთიან რეგიონებშია დადასტურებული.

თრიალეთის კულტურის სამარხი ფორმების ზუსტი კლასიფიკაცია და თვითოეულ ჯგუფთან დაკავშირებული არქეოლოგიური მონაპოვარი მასალის განსაზღვრა მნიშვნელოვან შედეგებს მოიტანს ამ კულტურის რელატიური ქრონოლოგიის შესწავლის საქმეში.

LEVAN TCHABASHVILI¹

BURIAL SITES AND THEIR TOPOGRAPHY IN TRIALETI CULTURE

The article deals with burial site classification in Trialeti Culture. They are divided into two main groups: burial mounds (1) and burial pits (2). In addition there is also an exceptional case (3). Each group is divided into several subgroups according to construction and burial ritual. The article determines spread and environment topography of each group. Burial mounds with burial chamber are confirmed only in Trialeti and Zurtaketi highland plateau. Burial mounds with aboveground burial chambers are known also in highland regions. Burial mounds with pits are relatively more widespread, they are represented in all topographical areas, in territorial and vertical zones. Also catacomb burials - one subgroup of pit burial mounds are represented is certain geographical areas, in Kakheti and Shida Kartli lowlands. Pit burials are also represented in the same topographical areas, lowlands of Kakheti and Shida kartli. Burial mounds with stone constructed burial chambers are known only in Meskheta and north Armenia at Lori Berd cemetery. In both cases there is highland area. The article deals with the issues that exact classification of burial forms and determination of archaeological material from each group will bring significant results to study the relative chronology of Trialeti culture.

---

¹*Levan Chabashvili* – Post-Graduate Student, Assistant Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

რევაზ ხვისტანი, გიორგი რჩეულიშვილი¹

ლეჩხუმში წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის საფლავის
ადგილსამყოფელის არქეოლოგიური შესწავლის ისტორიიდან

წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის სახელობის ეკლესია მდებარეობს ცაგერის მუნიციპალიტეტში, მდ. ცხენისწყლის მარცხენა ნაპირზე, სოფ. ჩხუტელის დასავლეთ მხარეზე, მურის ციხის ძირში. საკვლევ ეკლესია წარმოადგენს საბჭოთა ათეისტურ წლებში დანგრეულ ტაძრის საძირკველზე 1989 წელს აშენებულ მცირე მოცულობის (6,70x5,50 მ) დაბაზულ ნაგებობას, რომლის გეგმა წარმოადგენს წესიერ სწორკუთხედს. მისი მხრებით გამოყოფილი აბსიდა გარედან სწორ კედელშია ჩაწერილი. კლესია წესისამებრ დამხრობილია დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ, მაგრამ ოდნავ გადახრილია სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ.

VII, IX და XII საუკუნეების ბერძნული და ქართული წერილობითი წყაროების ცნობებით, მართლმადიდებელი სარწმუნოების დაცვისათვის მწვალებლობაში მყოფი ბიზანტიის იმპერატორისა და მონოთელიტ სასულიერო პირების მიერ სასტიკად დასჯილი, ცნობილი ბერ-მონაზონი და სწავლული წმიდა მაქსიმე აღმსარებელი (მას ენა და მარჯვენა ხელის თითები მოაჭრეს) 662 წელს სამშობლოდან ლაზიკაში გადაასახლეს. გადასახლებიდან ცოტა ხანში წმიდა მაქსიმე ლაზიკის ერთ-ერთ ციხე-სიმაგრე „სხიმარ“-ში გარდაიცვალა და იქვე დაკრძალეს. გარკვეული ხნის შემდეგ წმიდა მაქსიმეს ნეშტი ცაგერში, მურის ციხის ძირში მდებარე წმიდა არსენის მონასტერში გადაასვენეს და იქ დაასვენეს. იმ დროიდან ამ მონასტერს, წმიდა არსენის ნაცვლად, წმიდა მაქსიმეს სახელი ეწოდა.²

¹ რევაზ ხვისტანი – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; გიორგი რჩეულიშვილი – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

² საკითხის ისტორიისათვის იხ.: ეპისკოპოსი სტეფანე (კალაიჯიშვილი). წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის საქართველოში გადმოსახლების, მისი გარდაცვალებისა და დაკრძალვის ადგილმდებარეობის შესახებ, – კრებ.: სვანეთი – ქართული

ცაგერის აღმოსავლეთით მდებარე ადგილი „მური“ წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის დაკრძალვის ადგილად მითითებული აქვს XVIII საუკუნის ცნობლ ქართველ ისტორიკოსს ვახუშტი ბატონიშვილსაც. იგი წერს, რომ ცაგერის ზემოთ, მურის ციხესთან მდებარე მონასტერში წმიდა მაქსიმე აღმსარებელია დაკრძალული. მონასტერი კარგად ნაშენია და მღვდლის გამგებლობაშია.¹

1910 წელს ლეჩხუმსა და სვანეთში არქეოლოგიური ექსპედიცია მოანყო ცნობილმა ქართველმა ისტორიკოსმა ექვთიმე თაყაიშვილმა. მან რეგიონის ყველა მიწისზედა ქრისტიანული ძეგლი და იქ დაცული ხელნაწერი, ხატ-ჯვრები, ფრესკები, წარწერები და სხვა სიძველეები დეტალურად აღწერა და გამოაქვეყნა.² აღნიშნულ ავტორს წმ. მაქსიმეს სახელობის ეკლესია აღწერილი არა აქვს, რაც გვაფიქრებინებს, რომ 1910 წელს ეს ტაძარი მხოლოდ ნანგრევის სახით იყო შემორჩენილი.

1914 წელს დ. ყიფშიძის მდ. ცხენისწყალის მარცხენა ნაპირზე, მურის ციხის ძირში გადაღებული აქვს წმ. მაქსიმე აღმსარებლის სახელობის ეკლესიის ფოტოები. როგორც ჩანს, ეს ეკლესია 1910 წლის შემდეგ აუშენებიათ ვახუშტის მიერ დადასტურებულ ეკლესიის ნანგრევის ადგილზე. აღნიშნული ეკლესია საბჭოთა ათეისტურ წლებში კვლავ დაუნგრევიათ, რომლის საძირკველზეც 1988-89 წლებში ამჟამად არსებული ეკლესია დაუშენებიათ.

ჩხუტელის წმ. მაქსიმე აღმსარებლის სახელობის ეკლესიის ნაშთების შესწავლის სურვილი სამეცნიერო წრეებში ჯერ კიდევ გასული საუკუნის დასაწყისში გაჩნდა. სინოდის თხოვნით რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიამ ცაგერის წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის სახელობის ეკლესიისა და მისი მიმდებარე ტერიტორიის არქეოლოგიური შესწავლა დაავალა ცნობილ მეცნიერს, იმ დროისათვის კავკასიის სიძველეთა ყველაზე კომპეტენტურ მკვლევარს, ნიკო მარს. ნიკო მარმა ანისის არქეოლოგიური ექსპედიციიდან 1914 წლის ივნისში ცაგერში გათხრებზე მიავლინა თავისი მოსწავლეები: დ. ყიფშიძე, თავადი დ. მიქელაძე და კავკასიის მუზეუმის უფროსი მცველი ნ. ტიხონოვი (ექსპედიციის ხელმძღვანელი). იმავე წელს, ივნისის ბოლოს, ნ. მარმა მოინახულა ექსპედიციის მიერ განეული სამუშაო.³

კულტურის სავანე. თბ., 2008, გვ. 27-45.

¹ **ვახუშტი ბატონიშვილი**. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, – *ქართლის ცხოვრება*. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. IV. თბ., 1973, გვ. 749.

² **ექ. თაყაიშვილი**. არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს. პარიზი, 1937.

³ **მ. მუმლაძე**. ლეჩხუმის არქეოლოგიური შესწავლის ისტორიიდან, – *ჟურნ.: „ძიებანი“*. №13-14, 2004, გვ. 162; **გ. ჩიტაია**. დავით ყიფშიძისა და სილიბისტრო ლომიას ხსოვნას, – *ჟურნ.: „მომომხილველი“*. ტ. I. ტფ., 1926, გვ. 357-362; **ეპისკოპოსი სტეფანე**. წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის საქართველოში გადმოსახლების, მისი გარდაცვალებისა და დაკრძალვის ადგილმდებარეობის დადგენისათვის. – *ხვამლი*. ცაგერი, 2000, გვ. 3-4; **Д. А. Кипшидзе**. Пещеры Ани (*Материалы XIV*

როგორც დ. ყიფშიძის დღიურებიდან ირკვევა, ექსპედიციას ეკლესიის გარეთა პერიმეტრის ნაწილი გაუთხრია, ინტერიერი კი არ უკვლევია. გათხრის შედეგად გამოვლენილა ძველი ეკლესიის ჩრდილო მინაშენის (ეკვდერის) რიყის ქვითა და კირით ნაშენი კედლების საძირკველი. ეკვდერში გამოვლენილა აგურის იატაკის ფრაგმენტი, ემბაზი და სამარხი (აფსიდის მოედანზე). გამოვლენილა გვერდებაკეცილი კრამიტები, კერამიკული მილი, შირიმის კვადრები შელესილობისა და მოხატულობის კვალით, აგურები, მწვანე მინის ნატეხები, დოქის ნატეხები, ლაქიანი კერამიკის ფრაგმენტები, მონეტა და სხვ. სამი სამარხი აღმოჩენილა ეკლესიის აღმოსავლეთ კედლის ძირში. ეკლესიის დასავლეთით აღმოჩენილა ორი სამარხი. იქვე აღმოჩენილა აკლდამა, სადაც შვიდი მიცვალებული ყოფილა ჩასვენებული. მიცვალებულთა სულის მოსახსენიებლად მღვდელს პანაშვიდი გადაუხდია და ერთად თავმოყრილი ძვლები იქვე ახლად აღმოჩენილ აკლდამაში დაუსაფლავებიათ.¹

დ. ყიფშიძის 3 ივნისის დღიურიდან ირკვევა, რომ ექსპედიციას უნდა მოეწვია ტოპოგრაფი ბაქრაძე. გაკეთდა თუ არა გათხრების ტოპოგეგმა, დღიურებიდან არ ჩანს. ამ ბოლო დროს მიკვლეულ იქნა გათხრების ამსახველი ფოტომასალა.

ექსპედიციის 53-გვერდიანი ანგარიში, რომელიც ქართულ და რუსულ ენებზეა შესრულებული, დაცულია სანკტ-პეტერბურგში, ყოფილი სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის არქივში (ფონდი 800, საქმე 252). მისი ფოტო-ასლები დაცულია თბილისში, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ანგარიში შემოიფარგლება მხარის მინისზედა ძეგლების აღწერით და ხალხში შეკრებული თქმულებებით მაქსიმე აღმსარებლის შესახებ. ანგარიშში არაფერი არაა ნათქვამი წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების შესახებ.²

1915 წლის 4 თებერვალს ნიკო მარს რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის კავკასიის ისტორიულ-ფილოლოგიური განყოფილების სხდომაზე ნაუკითხავს ჩხუტელის წმ. მაქსიმე აღმსარებლის ეკლესიის ტერიტორიაზე წარმოებული გათხრების მოკლე ანგარიში. მარის აზრით, მურის ციხის ძირში წარმოებულმა გათხრებმა პირდაპირი პასუხი ვერ გასცა კითხვას წმ. მაქსიმე აღმსარებლის საფლავის ადგილსამყოფელის შესახებ. მისი დასკვნით, საჭიროა დამატებითი კვლევა-ძიება.³

2010 წელს მურის წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის სახელობის ეკლე-

анийской археологической кампании 1915 года). Обработка материала, чертежи, предисловие и комментарии Н. М. Токарского. Ереван, 1972, გვ. 9; **А. И. Бриллиантов**. О месте кончины и погребения св. Максима Исповедника, – *Христианский Восток*. Т. VI. Вып. I. Петроград, 1917. გვ. 6.

¹ **ე. ქავთარაძე**. დავით ყიფშიძე (ცხოვრება და მოღვაწეობა). თბ., 1992, გვ. 151-156.

² **მ. მუმლაძე**. ლეჩხუმის არქეოლოგიური შესწავლის ისტორიიდან, გვ. 62.

³ **მ. მუმლაძე**. ლეჩხუმის არქეოლოგიური შესწავლის ისტორიიდან, გვ. 62.

სიის სარესტავრაციო სამუშაოების დროს. ეკლესიის საკურთხეველში შემთხვევით გამოვლინდა სამარხი. სარესტავრაციო სამუშაოები შეჩერდა. ცაგერისა და ლენტეხის მთავარეპისკოპოსის, მეუფე სტეფანეს თხოვნითა და საქართველოს საპატრიარქოს ხუროთმოძღვრების, ხელოვნებისა და რესტავრაციის ცენტრის თანხმობით აღნიშნული შემთხვევითი აღმოჩენის შემონება და იქ არქეოლოგიური გამოკვლევის მიზნით ნაწილობრივი გათხრა-განმენდითი სამუშაოების წარმოება დაევალა სოხუმისა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტების არქეოლოგებისაგან შემდგარ ჯგუფს. ჯგუფს სამეცნიერო კონსულტაციას უწევდა პროფესორი ვახტანგ ჯაფარიძე.

ძეგლზე 2010 წლის აგვისტოში აბსიდის მოედანზე გაჭრილმა სადაზვერვო თხრილმა, იატაკს ქვემოთ 0,5 მ. სიღრმეზე გამოავლიანა თანამედროვე ტაძრის აღმოსავლეთი და სამხრეთი კედლების პარალელური ქვითკირის კედლების ფრაგმენტები. სამხრეთის კედელში პარალელური ქვითკირის კედლების ფრაგმენტები. სამხრეთის კედელში დატანებულია ლიობი (კარები), რომლის წირთხლები შირიმის თლილი კვადრებითაა ამოყვანილი. აქვე გამოვლინდა დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ მიმართული ქვითკირის კიბის ორი საფეხური. გამოვლინდა მცირე რაოდენობით სამშენებლო კერამიკა (გვერდებაკეცილი და ლარიანი კრამიტების ფრაგმენტები, ბრტყელი აგური), სამზარეულო კერამიკა – დოქებისა და ქოთნების ფრაგმენტები. ყურადღებას იქცევს ერთი ჭურჭლის პირის გვირგვინის ფრაგმენტი, რომელზეც, სავარაუდოდ, ბერძნული წარწერაა.

სამარხი გამართული იყო ტაძრის აბსიდის მოედანზე, საკურთხევლის მარცხნივ, იატაკის დონიდან 0,50 მ სიღრმეზე. თანამედროვე ტაძრის საძირკვლის ქვეშ მოქცეულ ნაგებობის ნანგრევში. სამარხში ერთმანეთზე დაწყობილი ოთხი ნეშტი ესვენა. ქვემოდან პირველი ნეშტის ქვედა კიდურების ნაწილი შედიოდა თანამედროვე ტაძრის საძირკვლის ქვეშ და ზედა სამი ნეშტისგან მინის თხელი ფენით იყო გამიჯნული. ერთმანეთზე დაწყობილ ზედა ნეშტებს ანატომიური წყობა დარღვეული ჰქონდათ და აკლდათ ძვლები, ისინი აქ სხვა ადგილიდან გადმოსვენებული სთაბეჭდილებას ტოვებდნენ.

ანთროპოლოგ ლ. ასლანიშვილის დაკვირვებით ძვლებზე შემონახულ სფეციფიკური ნიშნების მიხედვით ნეშტები ბერებს ეკუთვნით, რომელთაგან ერთი, მარჯვენა ხელის თითების ფალანგებზე წამების კვალია შემორჩენილი. ნეშტების აქ სხვა ადგილიდან გადმოსვენების რეალობის დაშვებით, ძვლებზე შემორჩენილ წამების კვალით, რეგიონში დაცულ ზეპირგადმოცემებისა და წერილობითი წყაროების გათვალისწინებით ლ. ასლანიშვილი ასკვნის, რომ სამარხში ჩასვენებული ზედა სამი ნეშტი წმიდა მაქსიმე აღმსარებელსა და მის ორ მოწაფეს ეკუთვნით.¹

¹ ლ. ასლანიშვილი. ცაგერის წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის სახელობის ტაძრის საკურთხეველში აღმოჩენილ სამარხში დაკრძალულთა ანთროპოლოგიურ-პათი-

სამარხში ერთ-ერთ (ზემოდან მეორე) მიცვალებულის მკერდის არე-ში დაფიქსირდა ვერცხლის ბუდეში ღრმად ჩამჯდარი მონითალო სარდიონის ქვა, (გამოსახულებიანი პირი ვერცხლის ბუდის ძირისაკენ იყო შებრუნებული, გარედან არ ჩანდა), რომლის მოსწორებულ პირზე ქალღმერთის გამოსახულებაა ამოჭრილი. ნივთი წარმოადგენს ინტალიოს, ძვირფას ქრილ ქვას, გემას, რომელზედაც გამოსახულება სიღრმეშია ამოკვეთილი და ანაბეჭდზე რელიეფურ, ამოზურცულ გამოსახულებას იძლევა. მსგავს ნივთს (ინტალიოს) ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებსა და ანტიკური ხანის საბერძნეთში ძირითადად კუთვნილების დამადასტურებელ ბეჭდად იყენებდნენ. გემები გარდა ბეჭდის თვლად გამოყენებისა, გამოიყენებოდა მედალიონების შესამკობად (ნივთსამკაულად), საყურეში ჩასასმელად, შუბლის და თავის სამკაულად. ცაგერის ინტალიო თავდაპირველად ბეჭდის თვლად უნდა ყოფილიყო გამოყენებული, შემდგომ მედალიონად.

ინტალიო მონითალო სარდიონისა, ოვალური მოყვანილობისაა. პირზე გამოხატულია ფორტუნა, რომლის თავი პროფილში მარჯვნივ არის მოცემული. თმა გვირგვინით აქვს ჩახვეული თავის ირგვლივ, კისერი ღრმა ღარით არის გადმოცემული. ღვთაებას სხეულის სიმძიმე მარცხენა ფეხზე აქვს გადატანილი, რის გამოც ოდნავ მარცხნივ არის გადახრილი. მას გრძელი, უსახელო და მრავალნაოჭებიანი კვართი აცვია, რომელიც წელსა და თეძოებთან ვიწრო სარტყელითაა გადაჭერილი. სამოსის ნაოჭები ღრმა ღარებით არის გადმოცემული.

ფორტუნას, იდაყვში ოდნავ მოხრილ მარჯვენა ხელში პურის თავ-თავის და გაუშლელი ყაყაჩოს კონა უჭირავს; ამავე ხელით იგი მის ფეხებთან მდგომ საჭეს ეყრდნობა. მარცხენა ხელში სიუხვის ყანნი უჭირავს; ამავე მკლავზე დახვეული წამოსასხამი აქვს გადადებული. ღვთაების სხეული არ არის პროპორციული. გამოხატულება საკმაოდ სქემატურად არის შესრულებული.

გამოხატულება დაზგაზეა ამოჭრილი ღრმად და მკვეთრად. იგრძნობა ოსტატის მტკიცე ხელი. სუფთა და გულმოდგინე ნახელავია. მჭრელს ინტალიოს ფონი ზედმინევენით გაუპრიალეგია, გამოხატულება მქრქალია, ამის გამო იგი განსაკუთრებით გამოირჩევა პირზე. ქვა წესიერად არის გათლილი. ფორტუნას წელის მარჯვენა მხარე დაზიანებულია, ამოტეხილია და იქ შავი ლაქაა ჩამჯდარი. ასეთივე ლაქაა ჩამჯდარი საჭის ძირშიც. ინტალიოს სიგრძეა – 14 მმ. განი – 12 მმ, დიამეტრი – 21 მმ.

ანტიკური გემები მთელი რიგი მკვლევარების მიერ საფუძვლიანად არის შესწავლილი და შესადარებელი მასალაც მდიდარია. ცაგერის ინტალიო ფორმით, ამოჭრის ტექნიკით, გამოხატულების სტილით და სხვა ნიშნებით მსგავსია 1947 წელს სამთავროს სამაროვანზე არქეოლოგების მიერ გამოვლენილ ინტალიოსი, რომელზეც აგრეთვე ფორტუნას გა-

---

ლოგიური გამოკვლევა, ინდენტიფიცირება, – ჟურნ.: „ახალგაზრდობა“. №10, 2010, გვ. 11-12.

მოხატულებაა. სამთავროს ინტალიო ახალი ნელთალრიცხვის I საუკუნის დასასრულითა და II საუკუნის დასაწყისით თარიღდება.¹ ამავე საუკუნეებით თარიღდება აღნიშნული სამაროვანიც.² ცაგერის ინტალიოს მსგავსი გამოხატულებები მრავლადაა რომაულ გემებზე, რომლებიც აგრეთვე I-II საუკუნეების მიჯნით თარიღებიან.³

აღნიშნული პარალელების გათვალისწინებით, ფორმით და გამოხატულების საერთო სტილით ცაგერის ინტალიო ჩვენი ნელთალრიცხვის I საუკუნის დასასრულითა და II საუკუნის დასაწყისით შეიძლება დათარიღდეს.⁴ გამორიცხული არაა ინტალიო სამარხში სხვა, ადრეული ფენიდან იყოს მოხვედრილი. ეს ფენა შესაძლოა შემდგომმა გათხრამ გამოავლინოს.

2011 წლის იანვარში კვლავ განახლდა ძეგლზე მუშაობა. მთლიანად გაითხარა ეკლესიის ინტერიერი ჰორიზონტალურ დონემდე, რამაც შემდეგი არქეოლოგიური სურათი და სტრატეგრაფია გამოავლინა:

ტაძრის ინტერიერის გაუთხრელ მონაკვეთში სადაც მოხსნილი იყო თანამედროვე ტაძრის ცემენტით მოგებული იატაკი, შემდგომმა გათხრამ, ქვალორღიანი მიწი მოხსნამ დაახლოებით 0.5 მ. სიღრმეზე გამოავლინა კიდევ ერთი ცემენტის იატაკის დონე, რომელიც ალბათ XIX ს. 10-იან წლებში აშენებულ ტაძარს ეკუთვნოდა. ამ იატაკის ქვემოთ, 20-25 სმ. სიღრმეზე ტაძრის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში აღმოჩნდა რკინის ჯვარი, რუსული, ტრაპეზის.

XIX ს. სამშენებლო ფენის ქვეშ მოქცეულია ზემოთ აღნიშნული ორი სხვადასხვა ნაგებობის ნაშთები. ერთ-ერთი ამ ნაგებობათაგანი შესაძლოა ქრისტიანული ტაძარი ყოფილიყო, რომლისგანაც შემორჩენილია სამხრეთის კედლის ნაშთი კარის ლიობით (განი – 95 სმ.) კარის წირთხლები ამოყვანილია შირიმის კარგად გათლილი კვადრებით (25X21 სმ). ტაძარი, შემორჩენილი კედლის ფრაგმენტის მიმართულების მიხედვით, ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენაა გადახრილი. ტაძრიდან, სამწუხაროდ, მეტი არაფერი არ შემოგვრჩა. არქეოლოგიური მასალის უქონლობის გამო მისი თარიღი ამ ეტაპზე გაურკვეველია. შირიმის კვადრების მიხედვით, სავარაუდოა, რომ იგი ადრე ან განვითარებულ შუა საუკუნეებშია აშენებული.

ამ, ადრე ან განვითარებულ შუა საუკუნეებში აშენებული ტაძრის დანგრევიდან გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ შირიმის კედლების

¹ მ. ნ. ლორთქიფანიძე. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები. ნაწ. I: სამთავროს სამაროვანში მოპოვებული გემების კატალოგი, 1940-1941 და 1946-1948 წლები. თბ., 1954, გვ. 11-13, სურ. 3. ტაბ. 4.

² ალ. კალანდაძე. ახლად აღმოჩენილი სამაროვანი მცხეთაში, – მიმომხილველი. I. თბ., 1949, გვ.2.

³ Friedrich Henkel. Die römischen Fingerringe der Rheinlande und der benachbarten Gebiete. Berlin, 1913, ტაბ. LVI, გამ. 1453, 1453d, 1454d, 1454b, 1471, 1471, 1471b.

⁴ რ. ხვისტანი. ჩხუტელის წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის სახელობის ეკლესიის ინტერიერში აღმოჩენილი ინტალიო, – კრებ.: „აფხაზეთის მოამბე“. 2012, №1(8), გვ. 31-37.

ნაშთებზე ჩრდილოეთის მხრიდან მიუშენებიათ ქვითკირის საფეხურებიანი ნაგებობა, რომელსაც დასავლეთ ნაწილში ბოლო საფეხური მონგრეული აქვს. შემორჩენილია ორი საფეხური, რომელიც აღმოსავლეთით ეშვება პირდაპირ აღმოჩენილი სამარხის მიმართულებით, კლდის ფილებით მოგებულ ბაქანზე (იატაკზე). ეს ბაქანი აღმოსავლეთით მიბჯენილია ქვითკირის კედელზე, რომელიც დამხრობილია სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ და თითქმის მთლიანად მოქცეულია თანამედროვე ტაძრის აღმოსავლეთი კედლის ქვეშ.

აბსიდის ჩრდილოეთ კიდეში ამ კედელს აქვს ქვითკირისავე შვერილი დასავლეთიდან, რომელიც ამავე კედლის პარალელურად შედის თანამედროვე ტაძრის ჩრდილო კედლის ქვეშ და 1 მეტრისა და 80 სმ-ის შემდეგ მართი კუთხით ებჯინება ქვითკირისავე კედლის სამხრეთ ფასადს. იმ კედელში კუთხიდან 20 სმ-ის დაშორებით მართკუთხა ხვრელია, რომელიც გადის ტაძრის გარეთ.

ეს კედელი გრძელდება დასავლეთის მიმართულებით და დაახლოებით 2 მ-ის შემდეგ შემოდის თანამედროვე ტაძრის შიდა სივრცეში, სადაც წყდება უსწორმასწორო კიდით, რაც იმის მოწმობაა, რომ კედლის დანარჩენი ნაწილი ჩამონგრეულია.

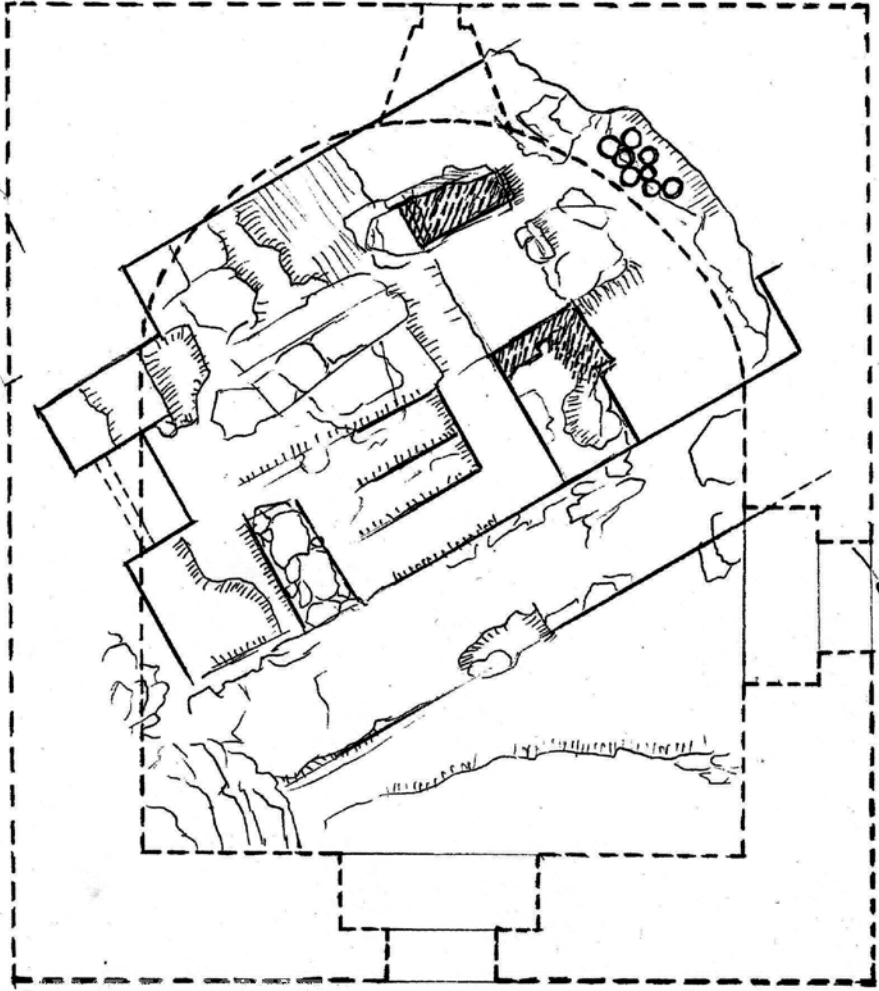
ტაძრის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში ბუნებრივი კლდის უზარმაზარი ლოდია, რომელსაც ებჯინებოდა ზემოხსენებული კედელი დანგრევამდე. აქვე უერთდებოდა მას აღნიშნული საფეხურებიანი ნაგებობის დასავლეთი კედლის ჩრდილოეთის ბოლო, რომელიც აგრეთვე ჩამონგრეულია.

აღნიშნულ კედელს შუა ნაწილში სამხრეთის მხრიდან აქვს რიყის ქვით ნაგები დულაბის შვერილი (ნაწილობრივ ჩამონგრეულია), რომელიც შემოდის ტაძრის შიდა სივრცეში. დულაბის ამ კედელში გამჭოლად ჩადგმულია წყალსადენის თიხის მილები, რომელიც აღმოსავლეთი ბოლოთი გადის ზემოთ აღწერილ სამ ქვითკირის კედელს შორის მოქცეულ სივრცეში, რომელიც შესაძლებელია ავზი ყოფილიყო. სავარაუდოა, რომ ავზს სამხრეთიდან ჰქონოდა კედელი, რომელიც შემდეგი დროის მშენებლებმა მოანგრეს. ამავე „ავზში“ შემოდის ზემოთხსენებული ჩრდილოეთის ქვითკირის კედელში არსებული ხვრელი. თიხის მილის დასავლეთი ბოლო გამოდის ავზის მსგავს (ავზი №2) მართკუთხა სივრცეში, რომლის ჩრდილო-დასავლეთი კუთხე ამჟამად დანგრეულია. ამ ავზის მსგავსი სივრცის სამხრეთ ნაწილში თიხის მილის დონეზე შემორჩენილია კირხსნარიანი ფენა. დანარჩენ ნაწილზე ეს ფენა დაზიანებულია, დარღვეულია.

ზემოხსენებული კლდის ფილებით მოგებული ბაქანი ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში მოლესილია კირის ხსნარით. ეს ბაქანი დაყრდნობილია კირხსნარის 10 სმ. სისქის ფენაზე. შემდეგ მოდის 10-15 სმ. სისქის მიწის ფენა, რომელიც დაფენილია კირხსნარის ფენაზე. ეს კირხსნარის ფენა თავის მხრივ ფარავს რიყის ქვებით მოგებულ ბაქანს (სურ. I).

შირიმიანი ნაგებობის კარის აღმოსავლეთ ნირობილზე ჩრდილო-

ეთიდან მიშენებულია დულაბით დაგელესილი ქვითკირის მცირე ბაქანი, რომელიც ზედაპირის დონით უსწორდება საფეხურებიანი ნაგებობის სამხრეთ ბურდიურს. შირიმიანი ნაგებობის კარის ზღურბლი მოგებულია რიყის ქვებით და თავის დროზე მოლესილი ყოფილა კირხსნარით. ზღურბლის სამხრეთ ნაწილში დალაგებულია რიყის ქვები, რომელზეც მოლესილია თიხის ნაქანი ჩრდილოეთიდან შემოზღუდული დაბალი ბორდიურით.

სურ. I. წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის სახელობის ეკლესია (გეგმა)

ამ ბაქანზე, როგორც ჩანს, ხანგრძლივად ენთო ცეცხლი, რის შედეგაც იგი კარგადაა გამომწვარი, თიხის ამ ბაქანის სამხრეთით, დაახლოებით 50 სმ-ის სიგანეზე ეყარა ნახშირი და ნაცარგარეული დამწვარი შავი ფერის მიწა, რომელშიც აგრეთვე ერია კლდის ფილების ნატეხ-

ები. ამ სივრცის ამონმენდის შემდეგ (თანამედროვე ტაძრის აბსიდის სამხრეთ კედლის საძირკვლის ქვემოთ) გამოვლინდა ერთმანეთისაგან ნახევარი მეტრით დაცილებული, დაახლოებით 2 მეტრის სიგრძის, ფიქალით მშრალად ნაწყობი ორი პარალელური კედლის ნაშთი, რომელიც ზემოდან ფიქალისავე ბრტყელი ფილებითაა გადახურული. გარდა მშრალად ნაწყობ ორი პარალელური კედლისა, ფიქალის სახურავის საყრდენებად სიგრძეზე ვეტიკალურად ჩალაგებული შვიდი კერამიკული მილია (მილების საშუალო სიგრძე – 35.5 სმ.; დიამეტრიც თავში – 10 სმ.; დიამეტრიც ბოლოში – 8 სმ.; გადასაბმელის სიგრძე – 3.5 სმ.; შვერილის სიმაღლე – 1 სმ.; კეცის სისქე – 2 სმ.) გამოყენებული. ფიქალის კედლებსა და კერამიკულ მილებს შორის სივრცე ამოცსებულია ნახშირით, რაც აქ ცეცხლის ხანგრძლივად დანთებაზე მიუთითებს. ფიქალის ბრტყელი, ბანური სახურავი ზემოდან გადაგლესილია თიხის მკვრივი, სქელი ფენით. შიგნიდან შელესილი ყოფილა კედლებიც, რაზეც აქ შემორჩენილი თიხის შელესილობის ფრაგმენტები მეტყველებენ.

ჩხუტელის წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის სახელობის ეკლესიის ინტერიერში გამოვლენილ ნაგებობის ნაშთების დანიშნულების დადგენა კვლევის ამ ეტაპზე, ტაძრის გარეთა პერიმეტრის სრულ გათხრამდე, რთულია.

ჩხუტელის წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის სახელობის ეკლესიის ინტერიერში არქეოლოგიური კვლევა სასურველია გაგრძელდეს შემდეგი ძირითადი მიმართულებით: ძველი ნაგებობის ნაშთების გამოსავლენად ეკლესიის ირგვლივ შემოტარებულ უნდა იქნას ფართო თხრილი, რომლის ჰორიზონტალურ დონემდე გათხრა დაადგენს ძველი ნაგებობის კედლების პერიმეტრებს. ყოველივე ამის შემდეგ საკვლევ ტერიტორიაზე გამოვლინდება არტეფაქტები, რომელიც დაგვეხმარება პირველი სამშენებლო ჰორიზონტის ეკლესიის აგების თარიღისა და ვითარების, აგრეთვე ძეგლის გადაკეთების, დათარიღებისა და მათი თავდაპირველი თუ შექნილი ფუნქციების განსაზღვრაში.

REVAZ KHVISTANI, GIORGI RCHEULISHVILI¹

**FROM THE HISTORY OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF CEMETERY
OF SAINT MAXIMUS THE CONFESSOR IN LECHKHUMI**

The church of Saint Maximus the Confessor is located in municipality of Tsageri, in left coast of river Tskhenistskali, in west side of village Chkhuteli, at the bottom of fortress Muri.

Greek and Georgian written sources tell us, that Emperor of Byzantine punished a famous Bishop and erudite person Saint Maximus the Confessor, who was against the Monothelite heresy. For that reason he was exiled in Lazika. After little time of exile saint Maximus the Confessor died one of fortress of Lazika, whose name was "Skhimari" and was buried ibidem. Some time after, corpse of Saint Maximus the Confessor was moved in Tsageri, in church at the bottom of fortress Muri. From that time church was called after name of Saint Maximus.

At the beginning of the last century, Russian Academy of Sciences took archaeological excavations in the yard of church saint Maximus the Confessor, which couldn't give answer where was saint Maximus the Confessor's burial place.

In 2010-2011 joint expedition Ivane Javakhishvili Tbilisi State University and Sokhumi State University carried out archaeological excavations in interior of church of saint Maximus the Confessor in Chkhuteli. Also was detected hypothetical remainder of special worship place of Saint Maximus the Confessor.

---

¹ **Revaz Khvistani** – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University; **Giorgi Rcheulishvili** – PhD in History, Associate Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ვახტანგ ჯაფარიძე¹

ანტიკური დიოსკურიის საკითხისათვის

აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ანტიკური, კერძოდ ბერძნული კოლონიზაციის დროინდელი ქალაქების გამოვლენისა და შესწავლის საკითხი ჯერაც ბევრ კითხვებს სვამს მეცნიერების წინაშე. ერთი ასეთთაგანია ბერძნულ-რომაული საისტორიო წყაროებით ასე ცნობილი დიოსკურია. როგორც წესი, თანამედროვე აფხაზეთის სანაპიროს ქ. სოხუმის მონაკვეთთან გაიგივებულ ამ ქალაქთან ქრონოლოგიური მიმდევრობით დაკავშირებულია ორი, სხვა, მნიშვნელოვანი ქალაქის (ციხე-ქალაქის) რომაულ ბიზანტიური წყაროების სებასტოპოლისი და ქართული წყაროების ცხომი. ორივე მათგანს ჩვენ საგანგებო სტატიები მიუძღვნით,² ზოგადად ვგულისხმობდით რა სამთავე ქალაქის ერთ გეოგრაფიულ არეალში არსებობას, რითაც, ნაწილობრივ, ვიზიარებდით თანამედროვე მეცნიერებაში დღეისთვის არსებულ ტრადიციას.

სწორედ ამ ქალაქური დასახლების ადრეული ეტაპის შესახებ მოიხაკლისებს დღეს მეცნიერება სათანადო, უპირატესად კი არქეოლოგიურ მონაცემებს. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ მხოლოდ გათხრების უკმარისობა განაპირობებს დიოსკურიის იდენტიფიკაციის საკითხში გარკვევას, რაც, ნაწილობრივ მაინც, არ უნდა შეესაბამებოდეს რეალურ ვითარებას. ამის მიუხედავად, სოხუმის ყურისა და მიმდებარე შედარებით ვრცელი ფართობის კვლევა, მათ შორის გეომორფოლოგიური ხასიათისა, კვლავაც რჩება ერთგვარ ხარვეზად. კომპლექსური კვლევები, მათ შორის

¹ **ვახტანგ ჯაფარიძე** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **ვ. ჯაფარიძე**. სებასტოპოლის (დიოსკურიის) სტრატეგრაფიის, ნაგებობების რაობისა და დათარიღების საკითხისათვის (*ნაწილი I*), – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. ტ. VIII. თბ., 2010-2011, გვ. 446-471 (ელექტრ. ვერსია: [http://sou.edu.ge/files/samecniero%20mushaobis%20koordinacia/ssu_shromebi_8_\(2010-2011\).pdf](http://sou.edu.ge/files/samecniero%20mushaobis%20koordinacia/ssu_shromebi_8_(2010-2011).pdf)); **ვ. ჯაფარიძე**. ცხუმის (ცხომის) ქალაქისა და მისი „ქვეყნის“ არქეოლოგიისთვის, – კრებ.: *თეიმურაზ მიძეშვანი-70*. თბ., 2008-2010, გვ. 216-236.

წყალქვეშა არქეოლოგიურიც, შემდგომ გაგრძელებას საჭიროებს, თუმცა დიოსკურიის პირველ მკვლევართაც ამგვარი ძიების საჭიროება კარგად ესმოდათ და სათანადო დაკვირვებებიც აქვთ ჩატარებული. იმ არაპროფესიონალ მკვლევართა შორის რომელიც თანაბრად შეისწავლიდა, როგორც სოხუმის სანაპიროს ხმელეთის მონაკვეთის ნაშთებს, ისე ზღვის ფარგლებში არსებულ ნაგებობათა ნაშთებს, სიძველეთა მოყვარული ვ. ჩერნიავესკი გახლავთ.

საერთოდ, სოხუმის უბის ფარგლებში ჩატარებული არქეოლოგიური ძიების შესახებ ჩვენ უკვე მივუთითებდით ჩვენს, უკვე მითითებულ, ორსავე სტატიაში. მაინც შევჩერდებით ძირითად მონაცემებზე, რათა უკეთ წარმოვადგინოთ არქეოლოგიური და სხვა მეცნიერებათა ის მონაცემები, რომლებიც უშუალოდ განსაზღვრავენ კლასიკური და ელინისტური ხანის დიოსკურიის რაობის საკითხს. ასეთად, პირველ რიგში, წელთაღრიცხვათა მიჯნის წინარე ხანის ნაგებობების ნაშთები იგულისხმება. აქამდე, ყველა ვარაუდი ასეთის ნაშთების არსებობის შესახებ სოხუმის უბის მონაკვეთში არ არის დადასტურებული. როგორადაც რთული არ უნდა იყოს გასული საუკუნის ტექნიკური მონაცემებით წყალქვეშა ძიების სამუშაოების ჩატარება, ასეთი ძიების ჩატარებით არაერთი მკვლევარი იყო დაკავებული. XX საუკუნის 50-იან წლებში სრულიად მარტივი ტექნიკური საშუალებების მოშველიებით წყალქვეშა ძიებას ხელოვნებათმცოდნე ლ. შერვაშიძე აწარმოებდა და ამ შედეგებს საინტერესო წიგნიც მიუძღვნა.¹

სოხუმის ყურესა მდ. კელასურის შესართავთან წყალქვეშა სამუშაოები მოაწყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ბიჭვინტის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ (ხელმძღვანელები: ა. აფაქიძე, ოთ. ლორთქიფანიძე); მაშინ სოხუმის მამველთა სადგურში არქეოლოგ-აკვალანგისტთა ჯგუფი მომზადდა, რომლებიც აღნიშნული სადგურის აკვალანგისტებთან ერთად, ბ. ს. კლასირსკის ხელმძღვანელობით, შეისწავლიდა წყალქვეშა არქეოლოგიურ ძეგლებს.²

მას შემდეგ სოხუმის სანაპიროსთან და მდ. კელასურის შესართავთან არაერთი პროფესიული, თუ სამოყვარულო ჩაყვინთვა განხორციელდა, მაგრამ წყალქვეშა დიოსკურიის ბევრი მნიშვნელოვანი საკითხი კვლავ გადაუჭრელია. ყველა ამ ძიების დეტალებზე და ადრეულ, შემთხვევით მონაპოვრებზე, რომელთა შესახებ მრავალრიცხოვანი ლიტერატურ-

¹ **Л. А. Шарвашидзе.** Повесть о городе, взятом волнамию Сухуми, 1967, გვ. 21-56; ელექტრონ. ვერსია: http://apsnyteka.org/file/Shervashidze_L_Povest_o_gorode_vziatom_volnami.pdf.

² **А. М. Апакидзе, О. П. Лордкипанидзе.** Новые материалы к археологии Диоскурии-Себастополиса, – *Труды Абхазского Института языка, литературы и истории им. Д. И. Гулиа*. Т. XXXIII-XXXIV. Сухуми, 1963, გვ. 222-223; ელექტრონული ვერსია: http://apsnyteka.org/1803-trudy_abkhazskogo_instituta_jazyka_literatury_i_istorii_XXXIII_XXXIV_1963.html.

რით არის ცნობილი, აქ ვერ შევჩერდებით; ჩვენს ინტერესს ამჟამად ინვეს ზოგი ახალი არქეოლოგიური მონაცემი, რომელიც უპირტესად სოხუმის ყურესთან, ხმელეთის სანაპირო ზოლშია დადასატურებული. ელექტრონული ქსელების მეშვეობით ცნობილი ზოგი ეს ინფორმაცია, სამწუხაროდ, მოკლეა და წინასწარული.

ასე, მაგალითად, ინტერესს ინვეს მ. კოტოვას ცნობა სოხუმში რუსეთის საელჩოს მშენებლობის დროს, სასტუმრო „აფხაზეთის“ მომიჯნავე ფართობზე, ძველი ნაშთების პოვნის შესახებ.¹ მნიშვნელოვანია ის, რომ აქ აფხაზ კოლეგებს, არსებული კანონმდებლობის საფუძველზე, მიეცათ შესაძლებლობა ფართომასშტაბიანი არქეოლოგიური სამუშაოები წამოეწყოს; ავტორის სტატიაში ციტირებულია არქეოლოგების ო. ბლაჟბას, ი. წვინარიასა და ისტორიკოს ა. აგუმაას ინფორმაცია ამ გათხრების შესახებ, რომელშიც, ძირითადად, ზედა ფენებზეა საუბარი, სადაც ზოგადად მოგვიანო ხანის (XVIII-XIXსს.) ნაგებობათა ნაშთები იყო გამოვლენილი. ისინი თურქული ექსპანსიის ხანაზე მიუთითებენ. ნაგებობები აქ, უკვე ბიზანტიური ხანიდან ცნობილი, დაჭაობებული ადგილებისთვის დამახასიათებელი ტექნიკით არის ნაშენი. უფრო ქვედა ფენებში ნაპოვნი საგნების, მაგ., კერამიკული ჭურჭლების, თარიღი ძირითადად ადრე შუა საუკუნეებით არის განსაზღვრული. მათ ანალოგიებს გამთხრელები ნებელდის განათხარ მასალებში იძიებენ. ჩვენ არ გვაქვს ინფორმაცია კონკრეტულ მონაკვეთზე გამოვლენილი ქვედა ფენების მასალების შესახებ. პროფესორი ო. ბლაჟბა, ზემოთ მითითებულ ინფორმაციაში, ძველი დიოსკურიის დროინდელ ფენების გამოვლენას გარკვეულ სიღრმეზე, დაახლოებით 5-6მ. დონეზე, ვარაუდობს. იგი მიუთითებს, რომ აქ ძველი დიოსკურიის საკვლევი ფართობი ზოგადად მოიცავს მონაკვეთს კაფე „პინგვინი“-დან ე.წ. წითელ ხიდამდე. ავტორი, ი. ვორონოვის კვალად, თვლის, რომ ძველი დიოსკურიის გარკვეული ნაწილი (შეიძლება განაპირა) თანამედროვე სოხუმის სანაპიროს ქვეშ ძევს. ახალი ინფორმაციის შემცველ კოლექტიურ სამეცნიერო ანგარიშში ავტორები (მ. აბრამზონი, ი. ბეზრუჩენკო, დ. ბჟანია და სხვ.) იძლევიან მნიშვნელოვან მონაცემებს სოხუმის უბის ე.წ. თურქული ციხის მონაკვეთის არქეოლოგიური შესწავლის შედეგებზე;² აქ არსებული, თითქმის 160 მ² ფართობის არქეოლოგიური კვლევის ობიექტი ემიჯნება ორი სხვა ექსპედიციის სამუშაო უბანს – ერთს პროფ. ლ. ხრუშკოვასი, რომელიც აქ გამოვლენილ უაღრესად საინტერესო ქრისტიანულ ტაძარს – ოქტოგონს – შეისწავლიდა, ხოლო მეორე ითხრებოდა აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლო-

¹ М. Котова. Диоскурию ищут под будущим посольством, – <http://www.ekhokavka.com/content/article/2273017.html>.

² М. Г. Абрамзон, И. М. Безрученко, Д. С. Бжания, Ю. В. Горлов, А. В. Поротов, М. Д. Кайтамба. Работы черноморской экспедиции ИА РАН в 2001 году, – *Абхазоведение*. История, археология, этнология. Выпуск 2. Сухум, 2003; ელექტრონული ვერსია: http://kolhida.ru/index.php3?path=_abigi/book&source=abramzon.

გიური ექსპედიციის მიერ პროფ. ა. გაბელიას ხელმძღვანელობით.

ორივე მონაკვეთის მონაცემები გათვალისწინებულია ჩვენს ზემოთ ხსენებულ სტატიაში სებასტოპოლისის შესახებ. ახალი გათხრების ავტორები მიუთითებენ იმ სირთულეების შესახებ, რასაც ქმნის ისტორიულ ხანაში მოგვიანო დროის ნაგებობებისთვის დონეების ნიველირების მიზნით ძველი ფენების ნგრევა და, ხშირ შემთხვევაში, ინერტული მასალებითი დაფარვის გარემოება. მათივე ინფორმაციით კულტურული ფენები თხრილში, თითქმის არსად, დედაქანამდე (გრუნტამდე) არ ყოფილა შესწავლილი. აღნიშნულ ქრისტიანულ ტაძართან დაკავშირებული ქვედა დონის ნაგებობების მონაკვეთის კვლევის დროს ნაპოვნ ზედა დონისა და ტაძრის ფუნქციონირების დროინდელ მასალებს გარდა, როგორც აღნიშნული იყო, ყურადღებას იქცევს უფრო ქვედა დონეებისთვის დამახასიათებელი თეთკეციანი ამფორების ფრაგმენტები; სჭარბობს ადგილობრივი თიხისგან დამზადებული, ზოგადად ელინისტური ხანით დათარიღებული ამფორები; შერეულ ფენაში ნაპოვნია ატიკური შავლაკიანი ჭურჭლებისა და ხმელთაშუა და შავიზღვისპირეთის ცენტრებიდან (ქიოსი, თაზოსი, სინოპა და სხვ.) იმპორტირებული კლასიკური და ელინისტური ხანის ამფორები. ამავე დონეზეა ნაპოვნი თეთრკეციანი ამფორების იმგვარი ტიპის ამფორათა ფრაგმენტები, რომლებიც დეოპიკისა და კრუგის კლასიფიკაციაზე დაყრდნობით ახ.წ. III. ბოლო – IIIს. I ნახევრით არის განსაზღვრული. ამავე ჯგუფთან ახლოს დგას ახ.წ. IV–Vსს. ბოსფორული ამფორები; სწორედ ისინი განსაზღვრავენ ტაძრის მშენებლობის ქვედა ქრონოლოგიურ მიჯნას.

როგორც ვხედავთ, აღნიშნული ფართობის მნიშვნელოვნად დარღვეული ფენები ერთდროულად შეიცავენ ამ ნაქალაქარის კლასიკური, ელინისტური და რომაული ხანის ფენებს. ამასთან, ხასიათი შერეული ფენებისა თითქოს მიანიშნებს იმაზე, რომ ქვედა – კლასიკურ-ელინისტური ხანის ფენა ნაქალაქარის ამ ნაწილში არ უნდა იყოს დიდ სიღრმეზე დაშრევებული. ასე რომ, სხვა მკვლევართა მოსაზრება, რომ ძველი დიოსკურიისადმი მისაკუთვნიებული ფენები მხოლოდ დიდ (5-6მ.) სიღრმეზე შეიძლება ფიქსირდებოდეს, დასაზუსტებელია. თუმცა აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ერთგვარად სხვაგვარი სურათი უნდა გვქონდეს ე.წ. თურქული ციხის ფარგლებშივე, სხვა უბანზე და გვიანი ზღუდის მონაკვეთთანაც (ლ. ხრუშკოვასა და მ. გუნბას გათხრები).¹ აქ ზედა – თურქული და ბიზანტიური ფენების დონეზე, სხვადასხვა ხასიათის არქეოლოგიური და არქიტექტურული ნაშთების გავრცელების ფარგლებში, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, ადრეული ფენებისადმი მისაკუთვნიებული მასალები, შესაძლოა, შესაბამისი კულტურული ფენების სიღრმეში განლაგების გამო, დიდ იშვიათობას წარმოადგენდა.²

¹ М. Гунба, Л. Хрушкова. Археологическое исследование сухумской крепости, – კრებ.: *АО в Абхазии 1986- 1988гг.* Тб., 1990, გვ. 39-55.

² ჩვენ, თავის დროზე, გვქონდა შესაძლებლობა ადგილზე დავკვირვებოდით

ძველი აქეოლოგიური ფენების განლაგების თვალსაზრისით ინტერესს იწვევდა ქ. სოხუმის სანაპირო ზოლი. მისი არქეოლოგიური შესწავლა შედარებით ინტენსიურად 1952 წლიდან იწყება დ. გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის ექსპედიციების მიერ (ხელმძღვანელები: ლ. სოლოვიოვი, მ. ტრაპში, ლ. შერვაშიძე), ხოლო 1959 წელს აქ განხორციელდა მნიშვნელოვნად ინტენსიური სამუშაოები. მაშინ აქ გათხრებს აწარმოებდნენ აღნიშნული ინსტიტუტისა (ხელმძღვანელი მ. ტრაპში) და ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ბიჭვინტის არქეოლოგიური ექსპედიციები (ხელმძღვანელები ა. აფაქიძე, ო. ლორთქიფანიძე). ამ შემთხვევაშიც ჩვენ თავდაპირველად ყურადღებას ადრეულ, კლასიკურ-ელინისტური და ნელთალრიცხვათა მიჯნის ფენებზე ვამახვილებთ. ბიჭვინტის ექსპედიციის გაჭრილ თხრილში ეს ფენა 1,9მ. დონემდე იყო გამოვლენილი და შეიცავდა გამთხრელთა მიერ ძვ.წ. სს. დათარიღებულ ღია ფერის ორლულიანი ყურს ამფორისა (კოსი?), კონუსური ფორმის ბალზამარიას, ნითელლაკიან ჭურჭელთა ფრაგმენტებს და ამისოსა თუ პონტოს კომანას სს. მონეტას. ჩვენთვის საინტერესო უფრო ადრეული ფენები გართულებულ ვითარებაში (1,9მ. დონეზე გრუნტული წყლების შემოდენა) ითხრებოდა და შემცირებულ ფართობზე (5x5მ) 3,5მ. სიღრმემდე შეისწავლებოდა. აქ დადასტურებული მნიშვნელოვნად ინტენსიური, 1მ. სისქის, ფენა ძვ.წ. III-სს. საინტერესო მასალებს შეიცავდა: ნითელლაკიანი, საფიქრებელია პერგამული წარმომავლობის, და, უფრო მრავლად, შავლაკიან ჭურჭელთა ფრაგმენტები (მოყვითალო ანგობითა და შავლაკიანი ფართო ზოლებით დაფარული ჯამების და მეგარული თასის ფრაგმენტები); ნითელკეციანი ორლულიანი (შენწყვილებული) ყურის ფრაგმენტი; სხვადასხვა ამფორათა ძირები, სამზარეულო კერამიკის ფრაგმენტები; მინის მოოქროვილი მძივები. საგანგებოდ აღინიშნება კოლხური ქვევრების შედარებით მოგვიანო-გვიანელინისტური ტიპების ფრაგმენტების შესახებ. ამათი ზედაპირები ადრეულთაგან ზედაპირის გაფორმებით არის განსხვავებული, ყველა მათგანი მონაცისფრო თიხისაა და მიკუთვნებულია ამგვარ ჭურჭელთა იმ ტიპისადმი, რომელთა დამზადებას მდ.რიონის შუანელზე ვარაუდობენ.

ამავდროულად, აფხაზეთის აღნიშნული ინსტიტუტის არქეოლოგიური ექსპედიცია აგრძელებდა აქ 1958წ. მ. ტრაპშის, შემდეგ ლ. შარვაშიძისა და ლ. სოლოვიოვის მიერ გამაგრების ორი სისტემის შესწავლის მიზნით დაწყებულ სამუშაოებს, სადაც, ძირითადად ადრეტიზანტიური ხანის ნაგებობები იყო დადასტურებული. ჩვენს ინტერესს აქაც, უპირატესად, ქვედა ფენები, კერძოდ IV ფენა, იწვევს. არქეოლოგ მ. ტრაპშის ნაშრომის

გათხრების პროცესს და, გამთხრელთა თავაზიანი შეთავაზებით, ექსპედიციის ბაზაზე გავცნობოდით რამდენიმე საექსპედიციო სეზონის მანძილზე გამოვლენილ არქეოლოგიურ მასალებს.

შესაბამისი ადგილის მიხედვით, ეს ფენა: «...исследованный в квадрате №8, представляет синевато-серую глину. Он не был исследован до конца, в виду значительного поступления грунтовых вод. В нем обнаружены кустами расположенные деревянные колышки, служившие для уплотнения грунта и поднимающиеся в вышележащий третий слой. В этом слое на глубине 2.80-2.90м от дневной поверхности встречено, как и в предыдущем, мало находок. Датируется он, на оснований чернолаковых черепков и обломков амфор, III-IVв. до н.э.»¹

როგორც ვხედავთ, II ექსპედიციის მიერ გავლებული არქეოლოგიური თხრილის ქვედა დონეზე, ტექნიკური სირთულეების გამო, მხოლოდ ელინისტური ხანის მასალებია გამოვლენილი. აქ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ შავიზღვისპირეთის ექსპედიციისა (ა. აფაქიძე) და მ. თრაპშის თხრილების ქვედა დონეების სიღრმეებს შორის მიმართება, შესაბამისად, ამგვარია – 3,5-2.8მ. ამასთან, ზოგადად, დედაქანის დონე მხოლოდ პირველი ექსპედიციის თხრილშია განსაზღვრული – 3.5მ. სოხუმის ყურის სხვა მონაკვეთებში, უპირატესად, შემთხვევითი (მაგ., სამშენებლო) სამუშაოების დროს დადასტურებული ძველი ფენებისა და სავარაუდო გრუნტის დონეები ძალიან ზოგადად არის განსაზღვრული.

ინფორმაცია სოხუმის ყურის ზღვის აკვატორიაში ჩაძირული ქალაქის, სხვადასხვა მოგზაურთა ჩანაწერების, ადგილობრივ მოყვარულთა (ვ. ჩერნიავსკი, ა. ვედენსკი და სხვ.) საქმიანობისა და მონაცემების წარდგენის შესახებ თბილისში ჩატარებულ რუსეთის V არქეოლოგიურ ყრილობაზე, მეტნაკლებად ცნობილია ჩვენი სამეცნიერო საზოგადოებისთვის² და აქ სიტყვას არ გავაგრძელებთ. რაც შეეხება პროფესიულ არქეოლოგიურ გათხრებს, იგი სოხუმსა და მის შემოგარენში, ამ მიზნით საიმპერატორო არქეოლოგიური საზოგადოების მიერ მოვლენილმა ვ. სიზოვმა განახორციელა.³ მისი ძიების ძირითად მიზანს ძველი დიოსკურიის ნაშთების მიკვლევა წარმოადგენდა. შეიქმნა კიდევ კვლევისთვის სანაპიროსკენ მიმართული ოლგინსკოეს ქუჩა, სადაც წყლის დასაწრეტად გაჭრილი გრძელი თხრილის ქრილში ჯერ კიდევ ვ. ჩერნიავსკის კრამიტების, ბერძნული კერამიკისა და სხვ. ნაშთების შემცველი კულტურული ფენა ჰქონდა შემჩნეული. ამის გათვალისწინებით, ვლ. სიზოვის 25 არშინის სიგრძის თხრილიც, NS დამხრობით, გაიჭრა (სიგრძე –

¹ **М. М. Трапш.** Раскопки древнего Севастополиса в районе Сухумской крепости в 1959г., – *Труды Абхазского Института языка, литературы и истории им. Д. И. Гулиа*. Т. XXXIII-XXXIV, გვ. 241.

² **А. М. Апакидзе, О. П. Лордкипанидзе.** Новые материалы к археологии Диоскурии-Севастополиса, გვ. 209- 211.

³ **В. И. Сизов.** Восточное побережье Черного моря. *Археологические экскурсии*, – წგნ.: *Материалы по археологии Кавказа, собранные экспедициями Императорского Московского Археологического Общества, снаряженными на Высочайше дарованные средства.* Вып. II. М., 1889, გვ. 14-18.

25არშ, სიგანე – 3,5 არშ.), რომლის გაფართოებაც ზღვის მიმართულე-ბით ხდებოდა, სანაპიროს სავალი ნაწილის ჩაუთვლელად. აქაც, ისე-ვე როგორც ყველან ზღვის ყურის მომიჯნავე, თანამედროვე ქალაქის ფარგლებში არქეოლოგიურ გათხრებს გრუნტული წყლების ზედაპირთან სიახლოვე აფერხებდა. შეიძლება ითქვას, რომ ამ მხრივ ოლგინსკოეს ქუჩის მონაკვეთი მეტ სირთულეს ჰქმნიდა; გრუნტული წყლები აქ, მთელი თხრილის ფარგლებში, უკვე 1,5მ. დონეზე იყო დაფიქსირებული.

ზედა ფენა, ვ. სიზოვის თხრილში, ძალიან შერეული იყო: ის მთელ ფართობზე ახალი დროის მასალებსა და რუსული დასახლების ნაშთებს შეიცავდა. მასთან, აღნიშნული საწრეტი თხრილით დარღვეული ფენის ქვედა დონიდან ამოყრილი ბერძნული შავლაკიანი კერამიკის ფრაგმენტები იყო შერეული.¹ ფენის სისქე – 1,4 არშ. ამ ფენას ქვემოთ ენაცვლებოდა 1,2 არშინის სისქის გამკვრივებული ხრეშის ფენა. ზღვისკენ ეს ფენა ნაკლებ ინტენსიური იყო და მას მოშავო ნიადაგისეული ფენა შეენაცვლა. ხრეშოვანი ფენის მოხსნის შედეგად გამოვლენილი კულტურული ფენა შეიცავდა: წითლად და მოვარდისფროდ გამომწვარ გვერდაკეცილ კრამიტებს (რატომლაც ვლ. სიზოვს ეს კრამიტები ცალგვერდიანად მიაჩნია, როგორის ანალოგიებს ხერსონესში ასახელებს). თხრილის ჩალრმავებულ ნაწილში უფრო მრავლად ნაპოვნი იყო: ბერძნული, შავლაკიანი, ფაქიზად ნაკეთი ჭურჭლების ფრაგმენტები: ლეკითოსების ყელისა და ძირის ფრაგმენტები, თასების ყურები და სხვ. ამავე ფენაში დადასტურებულია სპილენძის ლურსმნები; ტყვიის ფირფიტები, სამანჭვლე ნახვრეტებით; თიხის პირამიდული, ნახვრეტით, საკიდი (ჩვეულებრივ ვერტიკალურ საქსოვ დაზგებში რომ გამოიყენებოდა); ამავე დონეზე იყო ნაპოვნი ქალაქ ამისოს მონეტა. ორგან ძვლებისა და ნახშირის ფრაგმენტებიც შეიმჩნეოდა; ერთ შემთხვევაში ძვლები კრამიტების სქელი, ნაყარი ფენით იყო დაფარული. მიუხედავად ძვლების აშლილობისა, ქვედა და ზედა კიდურების დაცული ნაწილების მიხედვით შეიძლებოდა მიცვალებულის დამხრობის დადგენა: იგი ზღვისკენ, ანუ ჩრდილოეთიდან-სამხრეთისაკენ იყო მიმართული. აღნიშნულ თხრილში 101,2სმ. დონეზე, 30,8სმ. სიმაღლისა და 35,2სმ. სისქის კედელი იყო გამოვლენილი. კიდებჩამოთლილი რიყისქვის ორრიგიან კედელთან, დასავლეთის მხრივ დაფიქსირებული კრამიტყრილის ფენა განსაზღვრავდა აქ არსებული ნაშენობის საძირკვლის დონეს. თხრილის მთელ ფართობზე მნიშვნელოვნად ინტენსიური, ძველბერძნული კერამიკის შემცველი ფენის უშუალოდ ქვემოთ დაფიქსირებული იყო მონაცისფრო, სველი თიხნარის ფენა, რომელიც ზოგან ასევე შეიცავდა კერამიკულ ფრაგმენტებს, რითაც ის, თითქოს, განსხვავდებოდა ჩვეულებრივი გრუნტისაგან. თხრილის, დასავლეთით, გარკვეული ინტერვალით, გაფართოებულ კვადრატულ ნაწილში (ფართ. 4.5x4.5არშ.), ზღვის სანაპიროსთან ახლოს, ძველბერძნული კერამიკის

¹ В. И. Сизов. Восточное побережье Черного моря..., გვ. 14.

შემცველი კულტურული ფენა უფრო ინტენსიურად იყო წარმოდგენილი.¹ მაგრამ აქ გათხრებისთვის სირთულეს ისევ გრუნტული წყლების სიახლოვე ჰქმნიდა; თხრილის სიღრმე არ აღემატებოდა 1,5 არშინს. ახალ თხრილში ფაქტიურად იგივე სურათი დადასტურდა; გამოკვეთით კი ავტორს ორი ფენა აქვს აღწერილი – ზედა, ე.წ. რუსული დასახლების დროისა, რომელიც ამჯერად ჩვენს ყურადღებას ვერ მიიქცევს, რომელსაც თხრილში, 0,7მ. დონეზე, ისევ ხრემოვანი, გამკვრივებული ფენა შეენაცვლა; მისით იყო გადაფარული მოლურჯი თიხის ფენა, რომელიც «...встречалось наслоение греческих черепков; сначала попадались фрагменты грубых толстых черепиц, куски окрашенной в темно-розовый цвет толстой штукатурки, но глубже стали попадаться фрагменты тонких греческих сосудов красной глины и характерные черепки с черной поливой».² სამწუხაროდ, ეს სამუშაოები მალევე უნდა შემწყდარიყო, რადგან გრუნტული წყლებით შევსებულ თხრილში მასალების მოძიება ძალზე გართულებული იყო. ამასთან, ანგარიშიდან იმასაც ვიტყობთ, რომ მასალის შემცველი ფენა კვლავ გრძელდებოდა. არ ვიცით რამდენად დამაჯერებელია გამთხრელის მსჯელობა აღნიშნულ თხრილებში გეოლოგიურ დანაშრევთა (ხრემოვანი, გამკვრივებული და მონაცისფრო თიხნარისა) წარმოქმნის ხასიათის განსაზღვრის თვალსაზრისით. ვფიქრობთ მონაცისფრო თიხნარის ფენის აქ წარმოქმნა, წინ უნდა უსწრებდეს კლასიკური ხანის კულტურული ნაშთების დონის გაჩენას (აქ სასურველია გეოლოგების კოსულტაცია). ვლ. სიზოვით აღნიშნულ ფართობზე რომაული და კლასიკური ხანის ცალკეული მონაპოვრების გარდა, ადრეული ფენები გამოკვეთილად არ არის დადასტურებული. ასეთს ვ. სიზოვი თურქული ციხის სახელით ცნობილი ნაგებობების ფარგლებში ვარაუდობდა. ამასთან, ნაკვალევი თვით რომაული ხანის ნაშთებისა, ავტორის აზრით, ბევრად უფრო ნაკლებ ფართობს უნდა მოიცავდეს, ვიდრე ნაშთები კლასიკური ხანის დასახლებისა.³ ეს მოსაზრება ნაწილობრივ დაადასტურა შემდგომი დროის გათხრებმა, როცა ძველი დიოსკურიის „ქვეყანაში“ ანტიკური ხანის ფენებიც იყო გამოვლენილი. ინტერესს იწვევს მონაპოვარი მასალების ინტერპრეტაცია: «нижний слой канавы по обилию найденных в нем фрагментов греческих сосудов можно сравнить только с насыпными частями горы Митридата в Керчи, но, к сожалению, здесь мокрая глина и вода содействовали сильно к порче черной греческой поливы, а также и тонких рельефных изображений: так мною была найдена большая черепица или глиняная плита с клеймом-углубление клейма сохранилось, но рельефные буквы оказались совершенно стертими сохранилось».⁴

¹ В. И. Сизов. Восточное побережье Черного моря..., გვ. 15.

² В. И. Сизов. Восточное побережье Черного моря..., გვ. 16.

³ В. И. Сизов. Восточное побережье Черного моря..., გვ. 17.

⁴ В. И. Сизов. Восточное побережье Черного моря..., გვ. 17.

ამას გარდა, ავტორი მის მიერ მოპოვებული მასალების, უპირატესად კლასიკური ხანის კერამიკის, შედარებით ვრცელ აღწერილობას იძლევა, რაშიც ნათლად გარკვევის საშუალებას მაღალხარისხოვანი ფოტოტაბულა იძლევა. კერძოდ, №1 ტაბულაზე მოცემულია ძირითადი მახასიათებელი ნიშნების მქონე კერამიკული ფრაგმენტები. ამათგან ყურადღებას იქცევს შავი ბზინვარე ლაქით დაფარული თეფშის ძირის ფრაგმენტი, შიგნიდან, ძირის შუა ნაწილში, როზეტითა და ირგვლივ ჭდეული ორნამენტით.¹ ასეთივე შეფერილობისა და ხარისხის ლაქით დაფარული სხვა ფრაგმენტებიც არის წარმოდგენილი ნაშრომში;² მასალებში ყურადღებას იქცევს რელიეფური როზეტებით შემკული, ზედაპირზე ფრაგმენტულად შემორჩენილი შავი ლაქით, ნახევრადსფერული ჯამები. სხვა ფრაგმენტთაგან აღვნიშნავთ შავლაკიანი, წმინდად განლექილი, მონითალო თიხისაგან დამზადებული ჭურჭლების შესახებ. დასახელებულია რელიეფური სახეებით შემკული თეფშისა და ჯამის(?) ფორმის ჭურჭლები, სკიფოსები. სქელკედლიანი, საფიქრებელია ადგილობრივი, ჭურჭლები წარმოდგენილია მასიური ყურებით. უკვე მივუთითებდით, რომ, თუმცა, ავტორის მიერ, ოლგინსკოეს ქუჩის თხრილში ნაპოვნი მასალა ძირითადად კლასიკური ხანით არის განსაზღვრული, რომაული ხანის ნაწარმის, კერძოდ კერამიკის, ხვედრითი წილიც ასევე მნიშვნელოვნად მეტი უნდა ყოფილიყო; ვ. სიზოვის მიერ გამოქვეყნებული, ძირითადად კლასიკური ხანის მასალების, რომლებიც დღემდე იქცევენ ყურადღებას, მნიშვნელოვან ინტერპრეტაციას ვხვდებით ა. აფაქიძისა და ო. ლორთქიფანიძის დასახელებულ ანგარიშში,³ რომელშიც ავტორები ზემოთ აღნიშნული მასალის უფრო ფართო და დანაწევრებულ ქრონოლოგიას იძლევიან; გამახვილებულია ყურადღება ძირზე შტამპით გამოყვანილი ოვალური ფორმის პალმეტითა და წრიული ოვებით შემკულ ჭურჭელზე და აღნიშნულია, რომ მსგავსი კილიკები, მაგ., მირმიკეონში, ძვ.წ. V-IVსს. თარიღდებიან. ძვ.წ. III-IIსს. არის განსაზღვრული იქვე ნაპოვნი შავლაკიანი კანთაროსისა და მეგარული თასების ფრაგმენტები, ხოლო ქ. ამისოს მონეტა ძვ.წ. IIIს. ბოლო – ძვ.წ. IIს. დასაწყისით იქნა დათარიღებული; ჩვენი აზრით ნითელი, მაღალხარისხიანი თიხისგან დამზადებული, კიდევ რელიეფური ორნამენტით შემკული ჯამების, ასევე, სპილენძის ნივთების თარიღი რომაული ხანით უნდა განისაზღვროს. შემდგომმა კვლევამ უჩვენა, რომ ამ ნაგებობების თარიღი ვერ ჩასცდება ნელთაღრიცხვათა მიჯნას.

დიოსკურია-სებასტოპოლისის პროფესიონალ პირველკვლევართაგან საინტერესოა პროფ. ა. ბაშკიროვის საქმიანობა სოხუმში 1925წ.⁴ ძვე-

¹ **В. И. Сизов.** Восточное побережье Черного моря..., ტაბ. I, 1.

² **В. И. Сизов.** Восточное побережье Черного моря..., ტაბ. I, 6, 7.

³ **А. М. Апакидзе, О. П. Лордкипанидзе.** Новые материалы к археологии Диоскурии-Себастополиса, გვ. 201- 212.

⁴ **Проф. А. С. Башкиров.** Археологические изыскания в Абхазии летом 1925 года, – Известия Абхазского научного общества. Вып. 4, Сухуми, 1926, გვ. 5-7; ელექ-

ლი ფენების გამოვლენის მიზნით მისი ძიება ისევ ოლგინსკოეს ქუჩას და მომიჯნავე მონაკვეთს დაუკავშირდა, თუმცა კლასიკური ხანის ფენების ძიების თვალსაზრისით წარმატება არ ჰქონია, არც მომდევნო, ელინისტური ხანის შავლაკიანი კერამიკა იყო გამოვლენილი; ძირითადი მონაპოვარი აქ ახ.წ. I-III სს. კერამიკაა. პროფ. ა. ბაშკიროვის ძირითად დამსახურებას მაინც ძველი სებასტოპოლისის საფორტიფიკაციო ნაგებობების წარმატებული შესწავლა წარმოადგენს. ამ საკითხს ჩვენ უკვე შევეხეთ სხვაგან შედარებით ვრცლად.¹ მომდევნო წლებში, ქალაქის ფარგლებში, არაერთგან, მიწის სამუშაოების დროს, დადასტურებული იყო ძველი ნელთალრიცხვის კულტურული ფენები, უპირატესად ელინისტური ხანისა; სასტუმრო „რინა“-სთან წყალგაყვანილობის სამუშაოების დროს, გამოვლენილი იყო ძვ.წ. III-ისს. მასალების (ამფორებისა და ამფორისკების, შავ- და წითელლაკიან ჭურჭელთა, მეგარული თასისა და სხვ. ფრაგმენტები) შემცველი ფენა.² ვფიქრობთ ამ ფენას აახალგაზრდავებს აქ ნაპოვნი აგურების ფრაგმენტები, რადგან ამგვარი მასალების შეცველი ნაგებობები ელინისტური ხანისა ჯერ აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთში დადასტურებული არ არის. თხრილში გამოვლენილი ნახშირისა და დამწვარი ძვლების არსებობა, ვ. სიზოვის მიერ ოლგინსკოეს ქუჩის თხრილში გამოვლენილი სამარხის მონაცემებს მოგვაგონებს. მნიშვნელოვანი მონაცემები იყო საგულვეტელი სოხუმის ყურის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, მდ. ბესლეთთან და მისგან აღმოსავლეთით, მდ. კელასურამდე.

ზოგადად ზღვის დონის ცვლილებით არის განსაზღვრული მდ. ბესლეთის შესართავთან ცნობილი მემორიალური სტელის პოვნის გარემოება, თუმცა ამ მონაკვეთში წყალქვეშა ძიებას რამდენადმე მნიშვნელოვანი შედეგები არ მოუცია. მდ. ბესლეთის მარჯვენა ნაპირთან, ვ. სიზოვის გათხრების შედეგად, საინტერესო, მაგრამ მხოლოდ შუა საუკუნეების ფენების, უფრო კი სამარხების, ნაშთები იყო გამოვლენილი. ინტერესს იწვევს მდ. ბესლეთის მარცხენა ნაპირის, უფრო ზღვისკენ, ყოფილი სამხედრო სანატორიუმის ფარგლებში ვ. სიზოვის მიერ გამოვლენილი და შესწავლილი შუა საუკუნეების არქეოლოგიური ფენები. ეს მასალა ინტერესს იწვევს მოგვიანო ხანის სებასტოპოლისის, ანუ ცხუმის შესწავლის თვალსაზრისი.³ მდ. ბესლეთის მარცხენა ნაპირის მონაკვეთში, კელასურისკენ მიმართული თანამედროვე გზატკეცილის ფარგლებში, ანტიკურ დასახლებათა მნიშვნელოვანი კონცენტრაცია შემჩნეული არ არის. თვით ზღვის სანაპირო ზოლის გასწვრივ, მდ. კელასურის მიმართულებით, არსებულ

ქტონული ვერსია: http://apsnyteka.org/file/izvestia_abno_4_1926.pdf.

¹ ვ. ჯაფარიძე. სებასტოპოლის (დიოსკურიის) სტრატეგრაფიის, ნაგებობების რაობისა და დათარიღების საკითხვისათვის (*ნანილი*), გვ. 450, 462-463.

² Л. Н. Соловьев. Диоскурия-Севастополис-Цхум, – *Труды Абхазского государственного музея*. Вып. I. Сухуми, 1947, გვ. 121.

³ ვ. ჯაფარიძე. ცხუმის (ცხომის) ქალაქისა და მისი „ქვეყნის“ არქეოლოგიისთვის, გვ. 216-236.

ჭრილზე საინტერესო დაკვირვება ჰქონდა მ. ივაშჩენკოს,¹ რომელმაც დიოსკურია-სებასტოპოლისის საკითხს სპეციალური სტატია მიუძღვნა. აღნიშნულ ჭრილში, შუასაუკუნეების მნიშვნელოვნად ინტესიური ფენის გარდა ანტიკური ხანის მასალებიც იყო დაფიქსირებული.

ინტერესს იწვევს თვით მდ. კელასურის მონაკვეთიც; შემთხვევითი არ უნდა იყოს ის, რომ იგი თანამედროვე ქ. სოხუმამდე გავრცობილ, ნყაროებით ცნობილ ქ. ცხუმის ერთ მნიშვნელოვან კვარტალს წარმოადგენდა. მნიშვნელოვანია ეს მონაკვეთი ანტიკური ხანის არქეოლოგიური მონაცემებითაც, კერძოდ, დიდ ინტერესს იწვევს მდ. კელასურის მარცხენა ნაპირთან ნაპოვნი ქალაქ დიოსკურიის მონეტების მთელი განძი. მაინც, ძველი დიოსკურიის ქალაქური დასახლების ინტენსივობის განსაზღვრის თვალსაზრისით გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება მდ. ბესლეთის მარცხენა სანაპიროს იმ მონაცემებს, რომლებიც აქ სამეურნეო საქმიანობისთვის გაჭრილ თხილებში იყო დაფიქსირებული.² კერძოდ, არქეოლოგიურ მეთვალყურეობას დაექვემდებარა თბილისის გზატკეცილისა და წითელარმიელთა ქუჩის გადაკვეთის ადგილი, სადაც 80მ. სიგრძის, 1,5-2მ. სიგანისა და 2.5-3-5მ. სიღრმის თხრილში დადასტურებული იყო შემდეგი სტრატოგრაფიული ჭრილი: I ფენა (0,5 მ-დე სისქის) თანამედროვე სამშენებლო საქმიანობის ნაშთებს შეიცავს; II – (1 მ-დე სისქის) ნაყარი და მუქი-მოყავისფრო თიხნარის დანაშრევი ფენა; რომელიც კერამიკულ ფრაგმენტებს არ შეიცავდა; III – (1 მ-მდე სისქის) – შავი ფერის ქვიშნარიანი ფენა, იშვიათად (IV ფენის მიჯნასთან) კერამიკული ფრაგმენტების მინარევებით; IV ფენა სტერილურია. იგი მუქ-მოყავისფრო მატერიკულ თიხნარს წარმოადგენს და ვრცელდება გრუნტულ წყლებამდე. ამრიგად, არაინტესიური არქეოლოგიური ნაშთები, მხოლოდ III ფენაში დადასტურდა, სადაც იგი სამ, ერთმანეთისგან იზოლირებულ, შრეებად იყო წარმოდგენილი. კერამიკული მასალა აქ წარმოდგენილი იყო ტარით და სუფრის ჭურჭლების იმპორტული და ადგილობრივი ნაწარმით. კერამიკულ ტარას განეკუთვნება მენდეს ამფორა, რომელიც, თითქოს, ვერტიკალურად იყო ჩადგმული (სამარხი?). იგი ძვ.წ. IVს. პირველი ნახევრით არის დათარიღებული. სუფრის ჭურჭლებიდან დასახელებულია ლიამოყავისფრო კეცის მქონე, ანგობირებული, იმპორტული (?) დოქისა და ყავისფერლაკიანი იმპორტული ჭურჭლის ფრაგმენტები. დასახელებულია ადგილობრივი ჭურჭლის ორნამენტირებული ყურის ფრაგმენტი. სამშენებლო კერამიკა წარმოდგენილია სინოპური კალიპტერით და ასევე იმპორტული, ლიამოყავისფრო კეცის მქონე სოლენით(?). ა. ლოგინოვი მდ. ბესლეთის მარცხენა სანაპიროს კიდეც ერთ, კერძოდ სანატორიუმის სამ-

¹ М. М. Иващенко. К вопросу о местонахождении Диоскурии древних, – *Известия Абхазского научного общества*. Вып. 4, გვ. 100-101.

² В. А. Логинов. Новые материалы по археологии Диоскуриды, – *Советская археология*. №3, 1983, გვ. 228-229. ელექტრონული ვერსია: http://www.archaeol-og.ru/media/books_sov_archaeology/1983_book02.pdf.

შენებლო ობიექტზე მიწის სამუშაოების დროს გამოვლენილ მასალებზე მიუთითებს. კერძოდ, იქ ნაპოვნი იყო თაზოსური ტიპის ადგილობრივი ამფორა; ასევე, საკუთრივ თაზოსური წარმოების ამფორების ფრაგმენტები; შავლაკიანი, ქუსლიანი ჯამის ფრაგმენტები. გამთხრელი ფიქრობს, რომ ეს მონაპოვარი ერთგვარად უკავშირდება ზემოთ აღნიშნულ 1978წ. ნაპოვნ მასალებს და ამ კომპლესებს IVს შუა ხანებით ათარილებს.

მეტად მნიშვნელოვანია საკოლონიზაციო მოძრაობის ადრეული ეტაპის ამსახველი ის მონაცემები, რომლებიც დადასტურებულია ქალაქის ე.წ. ხორის (გარეუბნის) ფარგლებში. ი. ვორონოვს დიოსკურიისადმი მიძღვნილ ნაშრომში სრულად აქვს წარმოდგენილი მონაცემები, რომლებიც ანტიკურ დასახლებათა და მათ ფარგლებში ბერძნული იმპორტის მნიშვნელოვან გავრცელებაზე მიუთითებს.¹ ინტერესს იწვევს სოხუმის ყურიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით – 7-8 კმ-ზე ადრევე გამოვლენილი და გათხრებით მნიშვნელოვანწილად შესწავლილი, როგორც გვგონია, ერთი სამოსახლოს ორი მნიშვნელოვანი ძეგლი: ე.წ. ვერეშჩაგინის ბორცვი და ეშერის ნაქალაქარი. უნდა ითქვას, რომ ეს დასახლებები იძლევიან უაღრესად მნიშვნელოვან მასალას, როგორც წინარეანტიკური ადგილობრივი დასახლების, ასევე, ბერძნული ადრეული იმპორტისა და, შესაბამისად, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ბერძნული კოლონიზაციის ქრონოლოგიის საკითხების შესწავლისთვის. ინტერესს იწვევს ამ ნაქალაქარზე ადრეული, ე.წ. არქაული ბერძნული კერამის აღმოჩენის შემთხვევები. ამ მონაპოვარმა შესაბამისი ასახვა ჰპოვა სათანადო სამეცნიერო ლიტერატურაში² და ელექტრონულ ქსელებში. ეს ადრეული, ე.წ. როდოსულ-იონური კერამიკა, ჯერ-ჯერობით, მხოლოდ გიენოსის (ოჩამჩირესთან) და ეშერას ნაქალაქარზეა ნაპოვნი. ინტერესს იწვევს ისიც, რომ ამ უკანასკნელზე ინტენსიური ცხოვრება ფაქტიურად მთელი ელინისტური ხანის მანძილზე გრძელდება და, როგორც ვარაუდობენ, ძვ.წ. II ს. ჩანს განადგურებული. ჩვენი აზრით მისი მიმართების ან ორგანული კავშირის საკითხი ძვ. დიოსკურიასთან ჯერ კიდევ საკვლევია. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს სოხუმიდან დასავლეთით გვანდრის დასახლებაც, სადაც ქ. დიოსკურიის დამდანი ამფორების წარმოების ნაშთები იყო გამოვლენილი. როგორადაც საეჭვოდ არ უნდა იქნეს მიჩნეული აქ ქურის არსებობის გარემოება თვით ფაქტი ადგილობრივი, თანაც ქ. დიოსკურიასთან დაკავშირებული ამფორების პოვნისა დიდ ინტერესს იწვევს. ამასთან, ვფიქრობთ, იგი გვაახლოებს ანტიკური დიოსკურიის ცენტრალური დასახლების მონაკვეთთან, ამ შემთხვევაში სოხუმის ყურესთან. დიოსკურია-ისკურიის იდენტიფიკაციის იდეა ცნობილ მოგზაურ-

¹ И. Н. Воронов. Диоскуриада-Сébastopolis-Цхум. М., 1980, გვ. 47-67.

² Г. К. Шамба, И. В. Ксенофонтова, В. Р. Эрлих, А. И. Джопуа. Новые находки архаической греческой керамики из района Диоскурии, – კრებ.: *Боспорский феномен: проблемы хронологии и датировки памятников*. Ч. 2. СПб., 2004, გვ. 52-56. ელექტრონული ვერსია: http://kolhida.ru/index.php3?path=_archeology&source=14.

სა და მეცნიერს დიუბუა დე მონპერეს უკავშირდება. 1833წ. ივლისის მიწურულს იგი აფხაზეთის სანაპიროს, კერძოდ სოხუმ-კალესა და მდ. კოდორის შესართავის მონაკვეთს შეისწავლიდა.¹ მანამდე კი მან სათანადოდ ვერ შეაფასა თვით სოხუმის ყურისა და ე.წ. სოხუმ-კალეს მონაცემები. როგორც ჩანს, ფ. დიუბუას ამისთვის სათანადო მონაცემები არ გააჩნდა. თუმცა, ავტორი, მისთვის ჩვეული ოსტატობით, აღწერს აქ ცხოვრების შედარებით ახალ (თურქებისა და რუსების დროინდელ) მონაცემებს, მათ შორის საცხოვრებელ სახლებს, ხოლო თვით ციხის ნაშთებს ერთთავად თურქების მშენებლობის დროით განსაზღვრავს.² მდ. კოდორის შესართავის დელტა მას მდ. ნილოსის შესართავს აგონებს, აქაც სამი მკლავია და ორი კონცხი-კოდორისა და ისკურიისა. ინტერესს იწვევდა ისკურიის კონცხის სამხრეთით არსებული ყურე და შესართავი შედარებით პატარა მდინარისა, სახელით – ისკურია, ცხუზამელი, ან მარმარი. ძირითად ამ მონაცემებით იგულისხმა ფ. დიუბუამ იმთავითვე აქ, მდ. კოდორის შესართავის სამხრეთით, მდ. სკურჩის ყურეში მიღებული ანტიკური დიოსკურიის არსებობა მაშინ, როცა, ფაქტიურად, მატერიალური ნაშთები მას ადგილზე არ დაუდასტურებია; მხოლოდ სხვა ავტორებზე, მაგ. დე ლა მორტრეზე დაყრდნობით³ აღნიშნავს რაღაც ნაგებობების ნაშთების შესახებ.⁴ ავტორი კოლხეთის სანაპიროს მნიშვნელოვანი ცენტრების – დიოსკურიისა და ფაზისის წარმოქმნას, არგონავტების თქმულების გათვალისწინებით, ადრეული (ძვ.წ. XIVს) ხანით განსაზღვრავს. ფ. დიუბუას მიხედვით: დიოსკურია იყო მეტროპოლია ერთგვარი რესპუბლიკისა, რომელიც ვრცელდებოდა მდ. კოდორის სანაპიროდან თვით მდ. ენგურის სანაპიროებამდე. ხოლო ცნობილი, მდ. კელასურის გასწვრივ და აფხაზეთის მთისწინეთით მდ. ენგურისკენ მიმართული კედელი ამ პოლიტიკურ ერთეულს შემოფარგლავდა. რომაული და ადრეიზანტიური ხანის სებასტოპოლისის ფ. დიუბუა, როგორც ჩანს, ისევ მდ. კოდორის მონაკვეთს უკავშირებს, რაც დღევანდელი კვლევების მონაცემებით სრულიად შეუძლებელია. ვერც ე.წ. კელასურის კედელი იქნებოდა დიოსკურიის კოლონიის შემოფარგლავი, რადგან მისი ამჟამად შემორჩენილი ნაშთების თითქმის მთელი მონაკვეთი, ცალკეულ გამონაკლისის გარდა, მხოლოდ გვიანი შუა საუკუნეებით თარიღდება.

საჭიროდ მიგვაჩნია მდ. კოდორის შესართავის მატერიალური ნაშთებისა და, ნაწილობრივ, ამ მონაკვეთის ვითარების ამსახველ სხვა ავტორთა ზოგ მონაცემზეც შევჩერდეთ. ჟან შარდენი სწერს: „*10სექტემბერს (1672წ. – ვ.ჯ.) ისგაურში ჩავედით. სამეგრელოს ეს რეიდი ზაფხულში საკმაოდ მოხერხებულია. აქ დგას კოლხიდაში სავაჭროდ მოსული*

¹ **Ф. Дюбуа де Монпере.** Путешествие вокруг Кавказа. Т. I. Сухуми, 1937, გვ.132.

² **Ф. Дюбуа де Монпере.** Путешествие вокруг Кавказа, გვ.132-135.

³ *Itinéraire de Tiflis a Constantinople; Par le Colonel Rottiers, commandeur, chevalier de différens orders, membre de Plusieurs Académies, etc. Bruxelles, 1829, გვ. 25.*

⁴ **Ф. Дюбуа де Монпере.** Путешествие вокруг Кавказа, გვ. 132-135.

გემები. როდესაც ჩვენ ჩამოვედით, აქ უკვე შვიდი დიდი გემი იდგა. თავდაპირველად ჩვენმა კაპიტანმა თავისი გემი ოთხ ლუზაზე დააბმევინა, ორზე ცხვირის მხრიდან და ორზე კიჩოდან და დაუშვა ანძები და რეი. ისგაური მივარდნილი, სრულიად დაუსახლებელი კუთხეა. აქ ნკნელებისგან გაკეთებულ ფაცხებს დგამენ ვაჭართა ჩამოსვლის დროს და მაშინაც, როცა იშვიათ შემთხვევაში შიში არა აქვთ აფხაზთაგან თავდასხმისა. სხვა დროს კი აქ ერთ სახლსაც ვერ ნახავთ.¹ ქვემოთ: „როდესაც ჩვენი ხომალდი დადგა ისგაურის რეიდზე, როგორც უკვე ვთქვი, ჩამოვედი ნაპირზე ბერძენ ვაჭართან ერთად, რომლიც თან მახლდა. იმედი მქონდა, რომ ვნახავდი სახლებს, ცოტაოდენ ხორაგს და რაიმე დახმარებას მივიღებდი, ეს იმედი არ იყო მთლად უსაფუძვლო, რადგან ნავსადგურში შვიდი ხომალდი დავინახე... ისგაურის სანაპირო მთლიანად ნყლით არის დაფარული. ნაპირიდან ას ნაბიჯზე არის მოედანი, რომელიც სიგრძით ორას ორმოცდაათი ნაბიჯია, სიგანით კი – ორმოცდაათი. ეს არის სამეგრელოს დიდი ბაზარი. აქ გადის ქუჩა, რომლის ორივე მხარეზე ჩამწკრივებულია ორასამდე, ერთიმეორეზე გადანული ხის ტოტებისაგან გაკეთებული პატარა ქოხი. თითოეული ვაჭარი ერთ ქოხს იკავებს, ბინავდება შიგ და იქვე მართავს დუქანს, სადაც ისეთი საქონელი აქვს, რომელიც ორ-სამ დღეში შეიძლება გაიყიდოს. ნაყიდ საქონელს და იმ სავაჭროს, რომლის დაუყონებლივ გაყიდვის იმედი არა აქვთ, ინახავენ გემზე, რადგანაც ხმელეთზე მათი შენახვა ნაკლებად საიმედოა. ბაზარზე სხვა არაფერია. არც ერთი გლეხის სახლი ახლომახლო მიდამოებში არ არის.“² შარდენისვე ცნობით, გემებზე და აქაურ ბაზარზე შემდეგი სავაჭრო საქონელია დადასტურებული: მარილი, მატყლი, ფაიფური და „...სხვა მსგავსი საქონელი“, ორცხობილა, ბრინჯი, ერბო, ხახვი, გამხმარი თევზი. ამას უნდა დაემატოს ტყვეთა სყიდვის ფართოდ გავრცელებული შემთხვევები და სხვ. ჩვენი საკითხისთვის, პირველ რიგში, ინტერესს იწვევს მონაცემები, რომლებიც იძლევიან მეტ-ნაკლებად ვრცელ და მახასითებელ ინფორმაციას დიუბუასა და ზოგ სხვა ავტორთა მიერ ქალაქ დიოსკურიასთან იდენტიფიცირებულ მდ.კოდორის მონაკვეთზე. აქ, სამწუხაროდ, ვეღარ ვიხილავთ ისეთ მნიშვნელოვან საკითხს, როგორიცაა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის საისტორიო გეოგრაფიის საკითხები, ცალკეული პუნქტებისა და მდინარეების უპირატესად ლოკალიზაციის პრობლემა რომ უკავშირდება და რაშიც ასე თვალსაჩინოა ქართული საისტორიო მეცნიერების წარმატება.

დღევანდელი ისტორიოგრაფია, ახალი არქეოლოგიური მონაცემების საფუძველზე, მთლიანად უარყოფს მოსაზრებას დიოსკურიის,

¹ *ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში. ცნობები საქართველოს შესახებ. ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკველევა და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლიშვილმა. თბ., 1975, გვ. 107.*

² *ჟან შარდენის მოგზაურობა... გვ. 206.*

მეტადრე დიოსკურია-სებასტოპოლისის მდ. კოდორის კონცხთან (ისკურია-სკურჩის ყურე) იდენტიფიკაციის თაობაზე. მაგრამ, მაშინ ალტერნატიული აზრის განვითარებაში გარკვეული წვლილი, დიუბუა დე მონპერეს შემდეგ, ცნობილ აფხაზ მეცნიერსა და ლიტერატორს დ. გულიას მიუძღვის. სწორედ მას ეკუთვნის სპციალური ნაშრომი სათაურით: «Сухум не Диоскурия».¹ ამ საკითხთან დაკავშირებით ინტერესს იწვევს ს. ჯანაშიას ისტორიულ გეოგრაფიული ხასიათის ნაშრომი, რომელშიც დიოსკურიის ლოკალიზაციის საკითხი მდ. კოდორის კონცხის, უფრო სამხრეთის შტოსა და მდ. სკურჩას მონაკვეთთან მიმართებაში განიხილება.² როგორც დ. გულია აღნიშნევდა, დიოსკურიის იდენტიფიკაციისთვის გადამწყვეტი სიტყვა არქეოლოგიას ეკუთვნის; მდ. კოდორის უბის მონაკვეთის არქეოლოგიური კვლევა ჯერ არ განხორციელებულა და აქ არსებული მატერიალური ნაშთების შესახებ რამდენადმე მნიშვნელოვანი ინფორმაცია არ გაგვაჩნია. მაინც, ვცადეთ ჩვენს ხელთ არსებული ყველა, თუნდაც არაპირდაპირი მონაცემები ამ მხრივ შეგვეკრიბა, რათა შემდგომი კვლევის პერსპექტივა განისაზღვროს.

ჩვენთვის კიდევ ერთ საინტერესო ავტორს – არქანჯელო ლამბერტს თავის რუკაზე ტოპონიმი ისგაური დატანილი არ აქვს, მაგრამ ინტერესს იწვევს აქ, სანაპიროს გასწვრივ არსებული წარწერა: *Turcharu Emporium* (თურქთა სავაჭრო ფაქტორია). ამასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია აქვე, ყურესთან, მიხატული ხომალდების ჯგუფი. ინტერესს იწვევს რუკის სხვა მინაწერებიც, სადაც სათანადო თანმიმდევრობით და სწორად აღნიშნულია მდინარეები, ტოპონიმიკური მონაცემები და სხვ. ს. ჯანაშია საგანგებოდ ამახვილებდა ყურადღებას ზემოთ აღნიშნულ გარემოებაზე: „არსად სხვაგან, სამეგრელოს მთელ სანაპიროზე, ლამბერტს ასეთი ცნობა მოთავსებული არა აქვს, არც სადმე სხვაგან ხომალდის გამოსახულება მოიპოვება, მაშასადამე, ლამბერტის დროსაც ეს ნავსადგური პირველი და მთავარი მნიშვნელობისა ყოფილა. ამ რუკის მიხედვით შეიძლება უფრო ზედმინევენით გამოირკვეს, აგრეთვე, ამ პორტის მდებარეობაც“.³ მართლაც, რუკაზე ასეთი თანმიმდევრობით არის ჰიდროტოპონიმები დატანილი: მდ. კოდორი (ავტორის მიხედვით იგი წყაროების კორაქსია), მისგან სამხრეთ-აღმოსავლეთით შემდეგი მდინარე მარმარ-წყარია, ლამბერტის რუკის *Turcharu Emporium*-თან მდ. სკურჩა იგულისხმება (თ.ბ.),⁴ ს. ჯანაშიას მიხედვით კი, ეს

¹ **Д. Гулиа.** Сухум не Диоскурия, – წგნ.: **Д. Гулиа.** Собрание сочинений. Том шестой: История Абхазии, этнография. Составители: Г. А. Дзидзария, Ш. Д. Инал-ипа, В. Е. Кварчия. Сухуми, 1986, გვ. 309-321. ელექტრონული ვერსია: http://apsnyteka.org/file/Dmitry_Gulia_Sobranie_sochineniy_T.6.pdf.

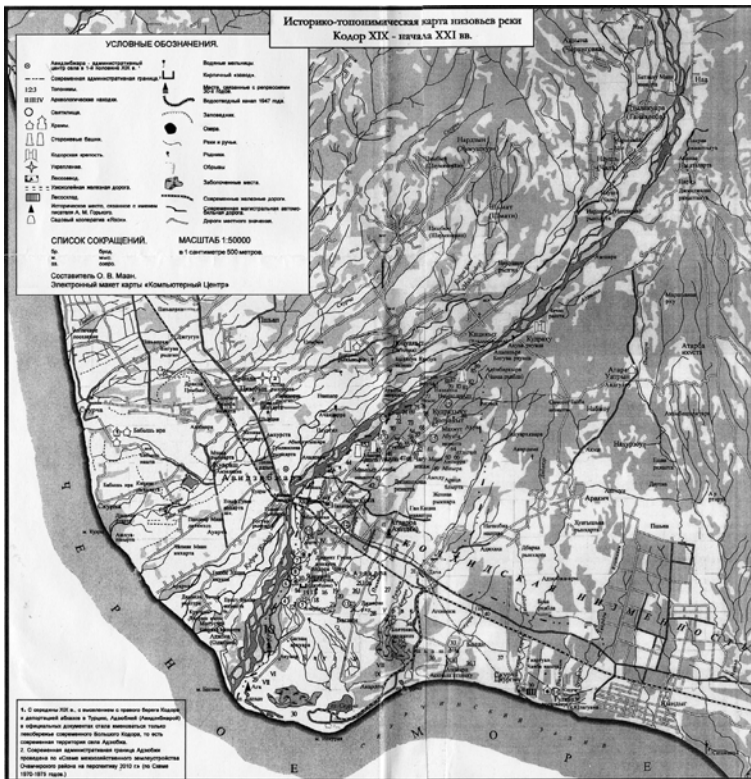
² **ს. ჯანაშია.** შავიზღვისპირეთის საისტორიო გეოგრაფია, – წგნ.: **ს. ჯანაშია.** შრომები. ტ. VI. თბ., 1988, გვ. 250-322.

³ **ს. ჯანაშია.** შავიზღვისპირეთის საისტორიო გეოგრაფია, გვ. 282.

⁴ **თ. ბერაძე.** ოდიშის პოლიტიკური გეოგრაფიიდან, – კრებ.: *საქართველოს ის-*

სურ. 1. არქანჯელო ლამბერტის რუკის ფრაგმენტი

სურ. 2. მდ. კოდორის შესართავი

(წყარო: **О. В. Маан.** Очерки истории и культуры населения низовьев реки Кодор. Сухум, 2004)

ნავსადგური მარმარი წყალის შესართავის მონაკვეთს უფრო გულისხმობს;¹ მისგან აღმოსავლეთით მხოლოდ მდ. ილორია აღნიშნული. ს. ჯანაშიამ მიუთითა, აგრეთვე, რომ მარმარ-წყარის ა. ლამბერტის რუკაზე დატანა აიხსნება არა მისი სიდიდით „არამედ იმიტომ, რომ მის შესართავთან ილო ნავსადგური... მდინარეებს ასახელებენ არა მათი სიდიდის მიხედვით, არამედ მათი შესართავების მნიშვნელობის კვალად“.²

არქანჯელო ლამბერტის სხვა ხასიათის, ამჯერად ჩვენთვის საინტერესო მდ. მოქვისწყალსა და კოდორს შორის არსებულ დასახლებათა ტოპონიმებიდან ინტერესს იწვევს: მარმარის კარი. თ. ბერაძით, დღეს მას ეწოდება მარმალ აბაა და შედის აძიუჭბას სასოფლო საბჭოში.³ აქვეა წყურგილიც. რუკაზე მდ. მარმარ-წყარი-ის (ასევე სკურჩას) მარჯვენა ნაპირთან, ზღვის პირას ციხე-სიმაგრე სათამაშია არის აღნიშნული. იგი ოთხკუთხა, ზემოთკენ შევიწროებულ კოშკს წარმოადგენს, კუთხეებში მომრგვალებული კონტრაფორსებით. ინტერესს იწვევს იქვე შემჩნეული ნაგებობები(?). ლამბერტის რუკის მიხედვით აქ რამდენიმე მალღივი ნაგებობა (კოშკები?) შემჩნევა, სხვათა დაკვირვებით კი ფუნდამენტური კედლის (ზღუდის?) ნაშთებზეა საუბარი. ამ მხრივ ინტერესს ისევ მარმარი-წყარის შესართავის მარცხენა ნაპირის მონაკვეთი იქცევს. იქ, სადაც ნავსადგური ივარაუდება „... შენობებიც ბლომად არის დახატული, ჩანს, იმ დროს აქ, შარდენის ხანის სანინააღმდეგოდ, მოსახლეობა ყოფილა. სათამაშო და წყურგილი სახელები დღესაც არსებობენ. უკანასკნელთან ნაგებობები დღესაც ჩერდებიან“.⁴

აქ და სხვაგანაც, დასავლეთ კოლხეთში, ყოველთვის იგულისხმება ხის კონსტრუქციების არსებობა. ზოგადად ამაზე თვით ლამბერტის ნაშრომიც იძლევა ინფორმაციას. ეს გარემოებაც გასათვალისწინებელია, როცა ძველი, თუ ახალი თაობის მკვლევართა ძიების შედეგებს ვაფასებთ. ეს ეხება ვ. სიზოვსაც, რომელმაც საკუთრივ სოხუმში ჩატარებული წარმატებული კვლევების პარალელურად, დიოსკურიის საკითხთან დაკავშირებით, მდ. კოდორის შესართავთანაც ჩაატარა შედარებით კარგად ორგანიზებული დაზვერვები. ე.წ. სკურჩის უბის სანაპირო, ალაგ-ალაგ დაჭაობებული მონაკვეთის მოხილვის შემდეგ, მან ადგილობრივთა დახმარებით, მდ. კოდორის მარცხენა ნაპირიდან აღმოსავლეთით, გამყოლების მეშვეობით, ცხენით თუ ფეხით, ისევ უბის მიმართულებით, ჩანს გარკვეული ფართობი შეამოწმა და რამდენადმე მნიშვნელოვანი მონა-

ტორიული გეოგრაფიის კრებული. ტ. III. თბ., 1967.

¹ ს. ჯანაშია. შავიზღვისპირეთის საისტორიო გეოგრაფია, გვ. 282.

² ს. ჯანაშია. შავიზღვისპირეთის საისტორიო გეოგრაფია, გვ. 283; რუსულ ტოპოგრაფიულ რუკებზე ზღვის აკვატორიის ეს ნაწილი სკურჩის ყურედ აღინიშნება, ასევე, დატანილია სკურჩის კონცხი. არაერთგან, ჩანს წყაროებთან, გვხვდება ტოპონიმი წყურგილი.

³ თ. ბერაძე. ოდიშის პოლიტიკური გეოგრაფიიდან...

⁴ ს. ჯანაშია. შავიზღვისპირეთის საისტორიო გეოგრაფია, გვ. 282.

ცემი ისევ ვერ მოიპოვა. ამან გააღრმავა მისი უნდობლობა დიუბუას მონაცემებისადმი. თუმცა, უნდა ვთქვათ, მნიშვნელოვან ფართობზე მის გადაადგილებას ძალზე დაჭაობებული მონაკვეთები აფერხებდა. მაინც, მის მიერ შემჩნეული ბორცვი-შემადლება გარკვეულ ინტერესს უნდა იწვევდეს. მისი და სხვათა მონაცემების გამოვლენა მომავლის საქმედ უნდა ჩაითვალოს. გარკვეული, ჩვენი აზრით მნიშვნელოვანი, მონაცემი სკურჩის ყურის მონაკვეთში უკვე დადასტურდა. კერძოდ, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის აფხაზეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ (ხელმძღვანელი: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი მ. ბარამიძე) 1980-იან წლებში ისკურიასთან სოფ. ბალანსა და ბალანში, კერძოდ – სოფ აძიუბუაშიც, არაერთგან, დაადასტურდა უპირატესად ანტიკური (გვიანელინისტური) სამარხები და მათი ნაშთები.

ჩვენი ეპიზოდური გასვლის დროს, ზოგადად სოფ. კოდორის მონაკვეთში (მიხა შენგელიას საკარმიდამო ნაკვეთი და მიმდებარე ფართობი) ადრეანტიკურ-ელინისტური ხანის ნასახლართან დაკავშირებული კერამიკა იქნა შეგროვებული.¹ ჩვენ შევისწავლიდით ამ რეგიონის კოსმოსურ, კარტოგრაფიულ და ტოპოგრაფიულ მონაცემებსა და მასალებს. ასევე უახლეს ლიტერატურას. ახალ ავტორთაგან დიდ ინტერესს იწვევს ისტორიკოს ო. მაანის მდ. კოდორის ქვემო წელისადმი მიძღვნილი ნაშრომი, რომელშიც მდ. კოდორისა და ისკურიის კონცხის, ასევე მომიჯნავე სოფლების შესახებ მრავალმხრივი მონაცემებია წარმოდგენილი.² კერძოდ, ინტერესს იწვევს ისტორიულ ხანაში, მდ. კოდორის რეჟიმის ცვლილების შესაბამისად, ძველ დასახლებათა და გზების ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები; ვხვდებით ინფორმაციას ცალკეული მატერი-ალური ნაშთების შესახებ. ძველ საარქივო, მათ შორის კარტოგრაფიულ მასალასთან ერთად ინტერესს იწვევს, უკვე ახალ დროში (1990-იანი წწ.) სხვადასხვა ვარიაციით წარმოდგენილი საკავშირო, თუ საერთაშორისო გენერალური პროექტებით მდ. სკურჩის (წყურგილი) შესართავთან, იქ არსებული ე.წ. შიდა ტბის გამოყენებით საერთაშორისო მძლავრი საზღვაო პორტის მშენებლობის დაგეგმვის საკითხი. ეს დამატებით მიუთითებს ისტორიულ ხანაშიც აქ მნიშვნელოვანი სანაოსნო პუნქტისთვის საჭირო პირობების თაობაზე.

ცალკე მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს შავი ზღვის სანაპირო ზოლის გეოლოგიური შესწავლის, აგრეთვე მისი ტრანსგრესია-რეგრესიის საკითხი. ამ უკანასკნელთან პირდაპირ არის დაკავშირებული კოლხ-

¹ აქ ჩვენი მეგზური ცნობილი ენათმეცნიერი ბ. ჯანაშია იყო, გასვლაც მისი ინიციატივით შედგა. მას და ცნობილ აფხაზ არქეოლოგს მ. ტრაპშს, ჩანს, სოფ. ბალანის ფარგლებში შემთხვევით გამოვლენილი ნივთების შესახებ ინფორმაცია უკვე ჰქონდათ.

² **О. В. Маан.** Очерки истории и культуры населения низовьев реки Кодор. Сухум, 2004; ელექტრონული ვერსია: http://apsnyteka.org/file/maan_o_ocherki_istorii_i_kultury_naselenia_nizoviev_reki_kodor.pdf.

ეთის (აფხაზეთით) არქეოლოგიური ძეგლების ტოპოგრაფიის საკითხი, რის კვლევაშიც უკანასკნელ წლებში მნიშვნელოვანი შედეგებია მიღწეული. მასვე შეუძლია მნიშვნელოვანი კორექტივები შეიტანოს ძველი დიოსკურიისა და მისი „ქვეყნის“ შესწავლის საქმეში. ეს საკითხები ცალკე განხილვას საჭიროებენ. დასასრულ, ძველი დიოსკურიის საკითხის კვლევასთან დაკავშირებით, როცა მეტ-ნაკლები სისრულით წარმოვადგინეთ დღეისთვის არსებული მონაცემები, უნდა აღინიშნოს შემდეგი:

უკანასკნელი ათეული წლების არქეოლოგიური ძიების მონაცემები ადასტურებენ სამეცნიერო ლიტერატურაში ადრევე გამოთქმულ მოსაზრებას ანტიკური წყაროების დიოსკურიის თანამედროვე ქ. სოხუმის ზღვის ყურესა და სანაპირო ზოლში მდებარეობის შესახებ. რომაული სებასტოპოლისის სასიმაგრო ნაგებობების სოხუმის ყურესთან გამოვლენა და წყაროების მონაცემები (არიანე და სხვ.) ასევე მიუთითებენ დიოსკურია-სებასტოპოლისის იდენტურობას. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ სოხუმის ყურისა და თანამედროვე ქალაქის ფარგლებში ჯერ კიდევ არ არის გამოვლენილი ადრეული ბერძნული კოლონიზაციის ერთ-ერთი უტყუარი მონაცემი – ძვ.წ. VI ს. ე.წ როდოსულ-იონური კერამიკა. აგრეთვე, კლასიკური და ელინისტური ხანის მონუმენტალურ ნაგებობათა რამდენადმე მნიშვნელოვანი ნაშთები.¹ მაინც, ვფიქრობთ, თანამედროვე ქალაქის ფარგლებში, უპირატესად ზღვასთან ახლოს, ამგვარი ნაშთების გამოვლენა მომავლის საქმეა. ამასთან, დღევანდელი მონაცემები სრულებითაც არ იძლევა საშუალებას ანტიკური დიოსკურიის ნაქალაქარის ტოპოგრაფიაზე მსჯელობისთვის. ცალკეულ ავტორთა მსჯელობა, რომ მისი ნაშთები რაღაც სპეცფიკური გარემოების გამო მხოლოდ ზღვისპირის ვიწრო ზოლს უნდა გულისხმობდეს, ანდა, თითქოსდა, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ეს ქალაქები რაღაც სპეცფიკურობით ხასიათდებიან და ამიტომ ანტიკური წყაროებით ასე ცნობილი დიოსკურია სანაპიროს მომცრო დასახლებას წარმოადგენს მხოლოდ,² ორიგინალური არ ვიქნებით, თუ ვიტყვით, რომ სოხუმის ზღვის ყურის სამხრეთით ანტიკური ხანის დასახლებანი, საფიქრებელია გარკვეული ინტერვალით, ვიწრო ზოლად ფართოდ ვრცელდებიან მისგან სამხრეთით,³ თვით მდ. კელასურის მონაკვეთამდე და მის გაყოლებაზეც და, ალბათ, სამხრეთითაც ისევე, როგორც აღნიშნული ყურის ჩრდილოეთით, თვით ეშერის ნაქალაქარის ჩათვლით; ეს უკანასკნელი, პირობით, ქ. დიოსკურიის გარეუბნადაც არის მიჩნეული. ერთ ასეთ მნიშვნელოვან ანტიკურ დასახლებად შეიძლება მოიაზრებოდეს მდ. კოდორის სამხრეთით ისკურიის კონცხთან და მნიშვნელოვან ყურესთან არსებული დასახლება, რომელსაც

¹ უკანასკნელ ხანებში თანამედროვე ქალაქის ფარგლებში შემთხვევით გამოვლენილი კვადრული წყობის კედლის ფრაგმენტის თარიღი, შეიძლება, გვიანელინისტური, თუ, უფრო, ნელთადრიცხვათა მიჯნით შეიძლება განისაზღვროს.

² М. М. Ивашенко. К вопросу о местонахождении Диоскурии древних, გვ. 102.

³ საამისო მონაცემებზე უკვე მივუთითებდით.

ჩვენ ზემოთ ვრცლად შევეხეთ. არ არის გამორიცხული, რომ იგი ანტიკური დიოსკურიის დასახლების ერთ მნიშვნელოვან და ადრეულ (თავდაპირველ) პუნქტს წარმოადგენდეს სანაპიროს დასახლებათა შორის. მის ადრეულ გაჩენას შეიძლება განაპირობებდა სპეციფიკურ გარემოებანი, მაგ., იმ დროისთვის მნიშვნელოვნად მოხერხებული ნავსაყუდელი და საგზაო და ეკონომიკური თვალსაზრისით უმნიშვნელოვანესი არტერიის – მდ. კოდორის არსებობა, რომლის შესახებ ასე გატაცებით ჰყვებოდა ფ. დიუბუა დე მონპერე.

ბერძნული სამყაროსა და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ადრეული კონტაქტების საკითხის კვლევა ქართული და, საერთოდ ანტიკური, არქეოლოგიის ერთ მთავარ პრობლემად რჩება. მნიშვნელოვნად ადრეული (ვთქვათ, ძვ.წ. II ათასწ. II ნახ. – ძვ.წ. I ათასწ. დასაწყისი) კონტაქტებისთვის მეცნიერებას უეჭვო მონაცემები არ გააჩნია. პირველ კოლონისტთა კოლხეთის სანაპიროთი ეკონომიკური დაინტერესების საკითხის შესწავლისთვის კონკრეტული სათანადო მონაცემები, ვფიქრობთ, ასევე ნაკლებია. სტრაბონის ცნობით, დიოსკურია არის „...საერთო სავაჭრო ადგილი მის ზემოთ და მახლობლად მცხოვრები ტომებისათვის“, ხოლო მისივე (თუ მისი წყაროს) შენიშვნით, კავკასიონის სამხრეთით მდებარე კოლხებისა და ჰენიოხებისადმი მიმართული ნაწილი „დასახლებულია [იმ ხალხით], რომელიც, ვთქვით, თავს იყრის დიოსკურიაში. ხოლო ესენი აქ თავს იყრიან მეტწილად მარილის გამო“ (Strabo, XI.5.6).¹ სტრაბონის ეკონომიკური ხასიათის ამ ინფორმაციას ავსებს მისივე ცნობა ზოგადად კოლხეთის შესახებ, სადაც ნათქვამია: „ქვეყანაში კარგი ნაყოფები იცის, გარდა თაფლისა (ეს მეტწილად მწარეა) [და მოიპოვება] ნავთსაშენი ყოველივე მასალა: რადგან იზრდება აქ მრავალი ტყე და მდინარეებითაც ჩამოიტანება, ამუშავებენ ბლომად სელს, კანაფს, ცვილსა და ფისს. ხოლო სელის დამუშავება განთქმულიც კი არის: ქვეყნის გარეთაც კი გააქვთ...“ (Strabo, XI.2.17). მდ. კოდორისა შესართავისა და ისკურიის კონცხის და, რაც მთავარია, ხეობაში არსებული დიდი რესურსი ხე-ტყისა, რომელიც შესართავთან „ჩამოიტანება“ აფხაზეთის ამ სანაპიროს გარკვეულ პრიორიტეტს აძლევს. ეს აისახა გვიანდელ, უცხოელ საქმოსანთა და მათ აგენტთა საქმიანობაშიც (მაგ., ფრანგი გიბალისა 1818-1819წწ.) სწორედ ისკურიის კონცხზე (ცნობილია, რომ აქ, გვიან ხანებამდე ფუნქციონირებდა ხე-ტყის დამამზადებელი ქარხანა).

კიდევ ერთი, შესაძლოა მთავარი, გარემოების შესახებაც უნდა აღინიშნოს. ეს არის ბერძნული სამყაროს დიდი დაინტერესება წიაღისეული მადნით. ჩვენ გვგონია, რომ ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის (აფხაზეთის) ზღვისპირეთის XX საუკუნის 80-იან წლებში გამოვლენილი, უპირატესად, ზღვისპირის მრავალრიცხოვანი პრეისტორიული დასახლებები

¹ აქ და ქვემოთ ვუთითებთ წიგნიდან: **თ. ყაუხჩიშვილი**. სტარბონის გეოგრაფია. ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1957.

(სოფ. ფიჩორისა და სხვ.), მდ. ენგურიდან თითქმის მდ. კოდორამდე რომ ვრცელდებიან და ლითონის წარმოების კონკრეტულ მონაცემებს (ყალიბები და სხვ.) შეიცავენ, უკვე ძვ.წ. III ათასწ. ბოლო მესამედიდან, გვიანი ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანიდან დასახლებათა მნიშვნელოვანი კონცენტრაციით ხასიათდებიან და, გარკვეულად, აქცენტირებულნი არიან ზღვისაკენ. ამ დროიდანვე ლითონის მეტალურგიაში უპირატეს ადგილს იჭერს რკინის მეტალურგია, ხოლო ნედლეულის მოპოვება უშუალოდ ზღვისპირის ქვიშნარ, მაგნეტიტური რკინის შემცველ დიუნურ დასახლებებსაც დაუკავშირდა. ფსევდო არისტოტელეს ცნობით, „ამბობენ, რომ განსაკუთრებულია ხალიბური და ამისური რკინის წარმოება. ის დაკავშირებულია იმ ქვიშასთან, რომელიც მდინარეებს ჩამოაქვს... ეს რკინა ბევრად უკეთესია ყველა სხვაზე, მაგრამ იგი ერთ ღუმელში რომ არ დნებოდეს, როგორც ჩანს, არაფრით განსხვავდებოდა ვერცხლისაგან. ამბობენ, რომ მხოლოდ ეს რკინაა, რომ არ იჟანგება, მაგრამ ის ბლომად არ მოიპოვება“.¹

ეს ცნობა დიდ ინტერესს იწვევს კოლხურ ტომებში მეტალურგიული ტრადიციების შესწავლის თვალსაზრისით. იმ მდინარეების ჩამონათვალში, რომელთა ჩანატანი ფართოდ ვრცელდებოდა შავი ზღვის სანაპიროს ტერასებსა და მდინარიპირა ქალებში, კოდორიც იგულისხმება. უკვე ცნობილ ამგვარ ნასახლარებს, მაგ., ოჩამჩირის, ტამიშის, გუდავისა და სხვ., მდინარეები მოქვისწყალი, ტამიში, ერისწყალი და სხვანი ასაზროვებდნენ. მდ. კოდორის ინტენსიური ჩანატანი, ასევე, განაპირობებდა მისი ქალის მონაკვეთში მსგავსი, ზოგ შემთხვევაში, რკინის მოპოვებასა და წარმოებასთან დაკავშირებული ნასახლარების წარმოქმნას. ასეთებად შეიძლება მივიჩნიოთ ტამიშის, უკვე ნაწილობრივ შესწავლილი, ნასახლარი და ახლახან მიკვლეული ნასახლარი დრანდაში. დემოგრაფიული აღმავლობა და დასახლებათა კონცენტრაცია უკვე ახალ ეტაპზე, როგორც ვარაუდობენ (მ. ბარამიძე, ვ. ჯაფარიძე) განაპირობებდა სოციალურ ძვრებს და დიდი ალბათობით განსაზღვრავდა ქალაქურ დასახლებათა წარმოქმნას. კლასიკურ ხანაში ისინი ასევე არიან აქცენტირებულნი ზღვისკენ და მისით (ზღვით) კოლხებთან კონტაქტის მაძიებელ გარე, ჩვენს შემთხვევაში ბერძნულ სამყაროსკენ. ერთ-ერთ ასეთ ახალმოსახლეთ (მოახალშენეთ), შესაძლოა, სოხუმის ყურეში (თუ ზოგადად ყურესთან) დამკვიდრებამდე შეეძლოთ დასახლებულიყვნენ მდ. სკურჩის (ისკურია) უბესთან და ექციათ იგი ნავსაყუდელად და უზრუნველყოთ თავიანთი ცხოვრება და საქმიანობა ნაოსნობისთვის საჭირო ხე-ტყით, ევაჭრათ რკინისა და, შესაძლოა, სხვა მადანით, უხვად ჰქონოდა საკვებად მდ. კოდორის თევზი და ესარგებლათ ყველა იმ სიკეთით, რაც კოლხეთსა და მის მცხოვრებთ გააჩნდათ. შემდეგ ეტაპზე დასახლების ცენტრმა, შეს-

¹ თ. ყაუხჩიშვილი. საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები. დამხმარე სახელმძღვანელო სტუდენტებისათვის. თბ., 1976, გვ. 68.

აძლია, თანამედროვე ქალაქ სოხუმის ყურეში გადაინაცვლა და კოდორის ყურის დასახლება (დიასქური), რომლის ძირში ნათლად იკითხება ადგილობრივი ტოპონიმი,¹ თან გადაიტანა. კოდორის სკურჩის ყურის არქეოლოგიურ ძიებას შეუძლია მხოლოდ დაადასტუროს (ან უარყოს) ზემოთ წარმოდგენილი მოსაზრება.

VAKHTANG JAPARIDZE²

TOWARDS THE HISTORY OF ANCIENT DIOSCURIA

Archaeological studies of ancient towns of the North-Eastern Black Sea coast, belonging to the period of Greek colonization, beginning from the 60-ies of XX century have considerably advanced. From this point of view, excavations in Sokhumi-Sebastopolice, conducted by the Abkhazian institutions, University and the Black Sea Expedition of the Georgian Academy of Sciences are especially interesting. Despite the early Rodosian-Ionian (VI century B.C) ceramics and important stone buildings have not been revealed in Sokhumi so far, according to the both – old (V. Sizov and others) and new researches antique Dioscuria is considered to be located there.

This could be proved, first of all by existence of fortification constructions of Sebastopolice. Some scholars (Fr. Dubois de Montperreux, D. Gulia and etc.) assumed that Dioscuria was located further south, near the mouth of Kodori and Skurcha gulf. This assumption was based on the local toponyms. Based on some old sources and new archaeological data, which point to the existence of antique settlements there, we can assume possibility of existing of early Greek trading station near the river Kodori. Except for the natural environment (its emergence was conditioned by contacts with the Colchian Dune) its emergence was conditioned by the tight contacts with the settlements, possessing traditions of metal mining and processing. Maybe the local toponyme, which by some existing opinion consists of two parts “dio” (mother) and “squri” (water, river), lately transferred to the significant ancient settlement of Sokhumi gulf.

---

¹ სამწუხაროდ, ამ თემაზე ავტორიტეტულ ავტორთა მოსაზრებებების გადმოცემისთვის აქ ადგილი აღარ გვრჩება.

² **Vakhtang Japaridze** – Doctor of Historical Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ვახტანგ ჯაფარიძე¹

ლაზიკის ისტორიული გომბრაფიდან (ლესალეს ცინა)

ეგრისის (ლაზიკის) ისტორიის მთელი რიგი საკითხების კვლევაში მნიშვნელოვანი სიახლე შეაქვს აქ, უკანასკნელ ათწლეულებში, განხორციელებულ არქეოლოგიურ სამეშაოებს – გათხრითს და დაზვერვითს. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ინტერესს ინვეეს მნიშვნელოვანი ნაქალაქარების და მათი „ქვეყნების“ არქეოლოგიური მონაცემები, როცა ცალკეული ძეგლების, ცნობილი ნაქალაქარების, შესწავლის პარალელურად გეგმაზომიერად შეისწავლებოდა შემოგარენის არაერთი მნიშვნელოვანი ძეგლი.

ზღვისპირის ძეგლების ჩაუთვლელად, შიდა ეგრისის ასეთ მნიშვნელოვან ნაქალაქარებად შეიძლება ჩაითვალოს ქართული წყაროების ცინე-გოჯი, ანუ ნოქალაქე-არქეოპოლისი, ქუთაისი (პროკოპი კესარიელის „კოტაიონი“, ვარციხე (ვარდციხე, ბიზანტიურ წყაროებში – როდოპოლისი), ამათგან აღმოსავლეთი კი შორაპანი (ბერძულ-ბიზანტიური წყაროების – სარაპანისი). ამ ნაქალაქარების „ქვეყნების“ ისტორიულ-გეოგრაფიული კვლევების ერთ მნიშვნელოვან ასპექტს გზების საკითხიც წარმოადგენს. ამ პრობლემას მკვლევარები შეხებიან, უპირატესად წყაროების მონაცემების საფუძველზე, და ჩვენთვის დღეს ცნობილია არაერთი მნიშვნელოვანი ისტორიული საგზაო მარშრუტის შესახებ. ახალ არქეოლოგიურ მონაცემებს შეუძლია მნიშვნელოვნად დააზუსტოს და კორექტივებიც შეიტანოს ამ საკითხის კვლევაში, თუნდაც იმიტომ, რომ ისტორიული წყაროები იშვიათად შეიცავენ დეტალურ, მათ შორის ქრონოლოგიის დაზუსტებისთვის საჭირო მონაცემებს.

აქ, ამჯერად ნაკლებად ვეხებით ზღვისპირის, უპირატესად ძველითგანვე ცნობილ საკაპოტაყო გზას, რომელიც მნიშვნელოვნად გააქტიურებულია რომაული ხანიდან და, რომლის მნიშვნელოვანი, საკვანძო ცენტრებიდან სამდინარო, თუ სახმელეთო გზები მიემათებინ არამარტო

¹ ვახტანგ ჯაფარიძე – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ქვეყნის (ეგრისი, ქართლი) შიდა რეგიონებისკენ, არამედ საერთაშორისო მაგისტრალების სათავეებს წარმოადგენენ (მაგ., ფაზისი, დიოსკურია კოდორის ხეობით) აფსაროსი, პეტრა, ფაზისი, დიოსკურია-საბასტოპოლისი და სხვ., რომლებიც, წყაროების (ქართული და უცხოურის, განსაკუთრებით პევრინგერის ტაბულის) მონაცემებით, წარმოადგენენ ერთ ასეთ მნიშვნელოვან საერთაშორისო საგზაო მაგისტრალს სამხრეთიდან, ხანიწყლის ხეობით, ქ. ვარდციხე, ქუთათისი, ციხეგოჯ-ნოქალექევის გავლით სებასტოპოლისისკენ.¹ ეს გზა ჩრდილო- დასავლეთ კოლხეთის მთისწინეთს მიუყვებოდა და მნიშვნელოვან განშტოებებსაც შეიცავდა. დღეს ჩვენ ზოგიერთი ძველი არქეოლოგიური გათხრებისა, თუ ახალი დაზვერვის შედეგად მოპოვებული ინფორმაციის მეშვეობით შეგვიძლია მათ შესახებ მსჯელობა. თუმცა მხოლოდ ინტენსიური საველე-არქეოლოგიური ძიებით გახდება შესაძლებელი აქ წარმოდგენილი ზოგი მოსაზრების დაზუსტება და დასკვნების გაკეთება.

ეგრისის ზემოაღნიშნული, არტაშატ-სებასტოპოლისის გზის ერთგვარ განშტოებად, შედარებით ახალი მონაცემებით, შეიძლება მივიჩნიოთ ჩრდილო-აღმოსავლეთით მიმართული კიდევ ორი, ჩვენი აზრით მნიშვნელოვანი გზა. ერთი მათგანი ქუთაის-წყალტუბო (გვაშტიბით ან გუბისწყლზე ნამაშევის ციხის გზით), სოფ. დედალაურთან, ახლადგამოვლენილი ჩუნეშის ციხითა და ცხენწყლის ხეობით (გორდი-ნოლასთან, ბუმბუას ხიდით სამეგრელოსკენ), მურისციხის (ცაგერთან – „სვანეთის კარი“) გავლით კი სვანეთისკენ. სამეგრელოს მთიწინეთის გზის მნიშვნელოვანი სტრატეგიული პუნქტიდან – არქეოპოლისიდან, წყაროებით ასე ჩანს, აგრეთვე სამხრეთით, მდ. ფაზისამდე და აქედან ქ. ფაზისისკენ მიემართებოდა.

არტაშატ-სებასტოპოლისის გზის ერთი, მნიშვნელოვანი, გზასაყარი, ორი მიმართულებით, მაგრამ ორთავე მდ. ენგურის ხეობით სვანეთისკენ მიემართებოდა; ერთი მათგანი მდ. ჭანისწყლის გზით და მისი გადაკვეთით სოფ. ჯგალის (ლესალეს) ციხესთან გაივლიდა, აქედან კი, სოფ. ლიას ციხის გავლით სოფ. ჯვარს (აქაც არის ციხე, თუმცა დაუთარილებელი), საიდანაც კი სვანეთს მიადგებოდა. მეორეც, უშუალოდ ენგურის ხეობით (კვლავ ლიასა და ჯვარის ციხეებით) ისევ სვანეთისკენ და, შესაძლოა, ჩრდ. კავკასიისკენ მიემართებოდა. სებასტოპოლისისკენ მიმავალი გზა, ასევე გულისხმობდა მთისწინა მონაკვეთის ციხეებს (სოფ. წარჩეს, ლუმურიშისა და სხვ. ციხეები); ყველა ამ ციხეებს უთუოდ მნიშვნელოვანი დასახლებანი ახლდა; კერძოდ, გალის რ-ნში ჩვენი ერთი მივლინების დროს, სოფ. ჭუბურხინჯში, ადგილ „კვატანიას სუკზე“, აშკარად იყო დაფიქსირებული სასიმაგრო ნაგებობის ნანგრევებისა და

¹ **ნ. ლომოური.** ძველი საქართველოს სავაჭრო გზების საკითხისათვის, – საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. ტ. IV, ნაკვ. I. 1958, გვ.108-110.

ადრებიზანტიური, იმპორტული მასალების შემცველი ნასახლარის ნაშთები (დასავლეთ საქართველოს ამგვარ, კერძოდ რომაულ-ბიზანტიური ხანის ნასახლართა გამოვლენა და ტოპო-არქეოლოგიური რუკის შედგენა ეგრისის (ლაზიკის) არქეოლოგიის მნიშვნელოვან საქმედ უნდა მივიჩნიოთ).

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ხობისა და ზუგდიდის მუნიციპალიტეტებში აქეოლოგიური გათხრების (სოფ. თორსას ბორცვი „ტაბაკონი“) პარალელურად ნალენჯიხის მუნიციპალიტეტთან შეთანხმებით, რამდენჯერმე განვახორციელეთ არქეოლოგიური, ზედაპირული დაზვერვები სოფ. ჯგალის ლესალეს უბანში არსებულ ციხეზე.¹ ამასთან შესაძლებლობა გვქონდა გავცნობოდით, აქვე, ციხის ფერდზე შემთხვევით გამოვლენილ, როგორც ჩანს უპირატესად ანტიკური ხანის დარღვეული სამარხებიდან მომდინარე მასალებს.

ამჯერად ჩვენს ინტერესს, უპირატესად, თვით ციხე იქცევს, რომელიც მდ. ხობინწყლის მარცხენა შენაკადის მდ. ჭანინწყლის ხეობაში, ზღვის დონიდან 250მ. სიმაღლეზე მდებარეობს. ციხის შესახებ წერილობითი ან სხვა მონაცემები არ გაგვაჩნია. ზოგადი ინფორმაციით, მისი თარიღი ახ.წ. XV-XVI სს. არის განსაზღვრული და, როგორც ივარაუდება, დადიანების საგამგებლოს წარმოადგენდა. მეტ-ნაკლებად ვრცელი ცნობებს ციხის შესახებ ისტორიკოს დ. ჭითანავას ნაშრომში ვხვდებით,² რომელიც, თავის მხრივ, ნაწილობრივ, ხელოვნებათმცოდნე მ. აბაშიძის 1990წ. ჩანაწერებსაც ეყრდნობა.

ჩვენი აზრით, ციხე დასავლეთ საქართველოს სასიმაგრო ნაგებობათა შორის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ძეგლს წარმოადგეს, რაც, პირველ რიგში, მისი მასშტაბებითა და, როგორც ვფიქრობთ, ადრეული ქრონოლოგიით განისაზღვრება. იგი, რელიეფთან მიმართებაში, ორი ნაწილისაგან შესდგება: მაღალ, კონუსურ შემალღებაზე არსებული გამაგრებისაგან და ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ დამხრობით, დახრილ ფერდზე ნაშენი უფრო ადრეული კომპლექსისაგან. ზღუდის კედლები აქ წაგრძელებული, ბუნებრივი ბორცვის თხემის კიდის მონაკვეთს მიუყვება, სადაც, განსაკუთრებით მის დასავლეთ ნაწილში, მნიშვნელოვნად დაზიანებულია და, ზოგან, სრულებითაც არ ფიქსირდება. ასეთ მონაკვეთებში გვემის სრულად წარმოდგენა, და ფიქსაცია, თითქმის მხოლოდ თხემის ამ ნაწილის რელიეფის გათვალისწინებით წარმოიდგინება. მნიშვნელოვნად არის დაზიანებული ზღუდის აღმოსავლეთის კედელიც, თუმცა, ხშირ შემთხვევაში, მას თვალი კარგად გაედევნება და რიგი

¹ მონაწილეობდნენ სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, გეოგრაფიის დოქტორი, ტოპოგრაფი რევაზ თოლორდავა, მაგისტრი იროდი მირცხულავა, გოდერძი კვარაცხელია და სსუ-ს არქეოლოგიის მიმართულების სტუდენტები.

² დ. ჭითანავა. ეკლესიები და თავდაცვითი ნაგებობები სამეგრელოში. თბ., 2010, გვ. 359-361.

კონსტრუქციული დეტალისა და სხვა, უპირატესად განზომილებითი მონაცემებიც ადვილად ფიქსირდება. ციხის სხვადასხვა მონაკვეთების უკეთ წარმოდგენის მიზნით, პირველ რიგში, თხემის დაფერდებული ნაწილის ჩრდილოეთით, ერთგვარი ინტერვალით, საფიქრებელია, თხრილით გამოყოფილ ნაწილს შევხებით. აქ, ზღუდის კედლებით, ბორცვის მომცრო თხემია შემოფარგლული. კედლები რიყისა და ადგილობრივი ქანის ფლეთილი ქვით არის ნაშენი. შედარებით მოზრდილი, დაკუთხული, კვადრებად გამოყვანილი მოზრდილი ქვები ძირითადად ლიობის ნაწილშია გამოყენებული, სადაც საურდულე ხვრელიც შეიმჩნევა. ზღუდის კედლებზე დაკვირვება ძირითადად შიდა ეზოს ფარგლებშია შესაძლებელი. აქ ფასადები მნიშვნელოვანილად დაზიანებულია, მხოლოდ ქვედა დონის ნიჟარებში გვხვდება კლდოვანი ქანის შედარებით მომცრო, მართკუთხა ქვებით ჰორიზონტალურად რიგებად გამოყვანილი ნიჟარები. საერთო იერით, კომპლექსის ძირითადი ნაწილი გვიანი შუასაუკუნეებით უნდა თარიღდებოდეს, თუმცა არის საფუძველი აქ ადრეული ფენებიც ვივარაუდოთ.

იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ქვედა, დაფერდებული თხემის ვრცელი ფართობის შემომსაზღვრელი ციხის ნაწილიც შეიძლებოდა უფრო გვიან ყოფილიყო გამოყენებული სამხედრო, თუ სამეურნეო საქმიანობისთვის. ამაზე უნდა მიუთითებდეს შედარებით ნაჩქარევად „განახლებული“ ნაწილები და, ზოგან, სრულიადაც დაუდევრად, მშრალად ნაწყობი ქვების რიგები. ძირითადი ნიჟარები ქვედა ციხისა შედარებით მკვიდრ დულაბზე, ძირითადად ფლეთილი და რიყისქვით, ნაშენ კედლებს წარმოადგენენ. ზოგან, უპირატესად აღმოსავლეთის ნაწილში, ეს კედლები შემოფარგლავენ რა თხემის მონაკვეთს, საძირკვლებთან ერთად, თხემის ფერდის ნაწილსაც მოიცავენ და ერთგვარად საყრდენი კედლის ფუნქციას ასრულებდნენ. ზოგადად ზღუდის კედლების სისქე არ აღემატება 1 მეტრს, ხოლო თვით საძირკვლის კედლები, ზემოთ აღნიშნული გარემოების გამო, ერთგვარად უფრო მასიურნი უნდა ყოფილიყვნენ.

თხემის სამხრეთ, უკიდურეს ნაწილში ზღუდის კედელი, თხემის მნიშვნელოვანილად ჩაქცევის გამო, სრულიად გამქრალია. აქ, ციხის სამხრეთ-აღმოსავლეთ უკიდურეს, კუთხის ნაწილში, კოშკის (?) თუ, უფრო, ერთი მხრივ, გეგმაში წრიული ფორმის (აფსიდა ?) გამო, ეკლესიად (?) მიჩნეული ნაშენობის ნაშთი შეიმჩნევა. არსად სხვაგან, ზღუდის კედლებთან დაკავშირებული კოშკები, თითქოს, არ დასტურდება. ციხის აღმოსავლეთით არსებულ გავაკებაზე შემჩნეული მისასვლელი ნაგზური არა გვგონია, ძველ ვითარებას ასახავდეს და მხოლოდ გათხრებს შეუძლია აქ დაადსტუროს კარიბჭის არსებობა.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ქვედა ციხისავე ფარგლებში არსებული, მისგან ერთგვარად იზოლირებული ჩრდილოეთის შემადლება, შეიძლება ძველი კომპლექსის ციტადელის ნაწილს წარმოადგენდეს. როგორც

ვხედავთ, საქმე გვაქვს მნიშვნელოვნად დიდი ფართობის მქონე ციხის კომპლექსთან, რომელიც აქ სამხედრო შენაერთების დიდი კონტიგენტის დაბანაკების შესაძლებლობაზე მიუთითებს. პირობით, იგი შეიძლება გამოყენებული ყოფილიყო გვიან შუა საუკუნეებშიც, რაზეც შეიძლება მიუთითებდეს უკვე აღნიშნულ გადაკეთებათა კვალი და ზედაპირული, ფრაგმენტული მასალის (კერამიკის) შედარებით უმნიშვნელო ნაწილი. ამასთან, გვგონია, რომ ლესალეს ციხე, ბევრად ადრე, ადრებიზანტიურ ხანაში წარმოქმნილი სამხედრო-სტრატეგიული, დიდი შენაერთების ბაზირებისთვის წარმოქმნილი ციხეა, მნიშვნელოვანი გზების შესაყართან, როგორც შეტევითი, ისე – თავდაცვის ფუნქციების წარმატებით განსახორციელებისთვის. მდინარე ენგურის ხეობით ადრე შუასაუკუნეების სოფ. ლიასა და ჯვარის ციხის გავლით, სვანეთისკენ მიმავალი გზის შესახებ უკვე მიუთითებდით. ამას გარდა, ლესალეს ციხე აკონტროლებდა აფხაზეთისკენ მდ. ენგურის ფონით და მეორე ნაპირის სოფ. ფახულანის ციხით, ზოგადად აფსილიისკენ მიმავალ სტრატეგიული მნიშვნელობის გზას, რომლითაც გადაადგილდებოდნენ, ალბათ, ბიზანტია-ირანის ახ.წ. VII ს. ომების დროს კოდორის ხეობის გზით დაინტერესებული ბიზანტიელთა და ირანელთა კონტიგენტები, შემდეგ კიდეც – არაბები. აქ, ნებელდის ციხისა და, კოდორის ხეობის მრავალრიცხოვან სასიმაგრო ნაგებობათა დიდი უმრავლესობა, ზოგადად, სწორედ ადრებიზანტიური ხანით (ახ.წ. V-VII სს) თარიღდება და ნათლად მიუთითებს აღნიშნული გზის სამხედრო-სტრატეგიულ მნიშვნელობაზე.¹

სამწუხაროდ, ჩვენი ზედაპირული დაზვერვების დროს აკრეფილი, ასევე, ერთგან საფლავისთვის გათხრილ ორმოს ქრილის სუსტად გამოხატულ კულტურულ ფენაში დადასტურებული, ფრაგმენტირებული კერამიკა კონკრეტულ თარიღებზე მსჯელობის საშუალებას არ

¹ აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ არასათანადოდაა შესწავლილი შიდა ეგრისის ციხეების (ციხე-ქალაქების) და მათთან დაკავშირებული გზების სავაჭრო-ეკონომიკური მნიშვნელობის საკითხი. ზოგადად, ეს ვრცელდება უშუალოდ ზღვისპირის, წყაროებით და არქეოლოგიური გათხრებით ცნობილ ციხე-ქალაქებზე. პროკოპის ნაშრომის – „ნაგებობათა შესახებ“ (III, III, 7), გერმანელი კომენტატორი (იხ.: *Bauten. Griechisch-Deutsch* (Prokop: Werke Band 5). Paulos Silentiarios Beschreibung der Hagia Sophia. Ed. **Otto Veh**. Archäologischer Kommentar von **W. Pülhorn**. Darmstadt, 1977, გვ. 433-434), საგანგებო ყურადღებას მიაქცევს უკვე ჭანეთში, იუსტინიანეს მიერ, ციხეების აღდგენა-მშენებლობისა და, ამდენად, გზების, რამდენიმე მიმართულებით, მონესრიგების საკითხს. დასახელებულია გზა სებასტოპოლისისა და პიტიუსის გავლით ყირიმისაკენ და, შემდეგ, ჩრდილო კავკასიის სტეპებით, ჩინეთისკენ, ორმხრივი ვაჭრობის საგნები. გზები და ციხეები, რომლებზეც ჩვენ აქ ვამახვილებთ ყურადღებას, ასევე, დიდი მნიშვნელობისა უნდა ყოფილიყვნენ მდ. ენგურისა და კოდორის ხეობებისა და ჩრდ. სტეპების გავლით, აღმოსავლეთთან კონტაქტებისთვის. ამ გზის მნიშვნელობაზე ბიზანტიელი ავტორებიც (მაგ. პროკოპი კესარიელი, თეოფანე ბიზანტიელი, მენანდრე პროტექტორი და სხვები) მიუთითებენ, მაგრამ ვრცლად ამ საკითხებზე სხვა დროს).

იძლევა. მნიშვნელოვანი ინფორმაციის შეცველია, უთუოდ, ჩვენს მიერ ციტადელის ნაწილად მიჩნეული და იქვე არსებული სამოსახლოს საბაღ-ბოსტნე ფართობი. სხვა ფრაგმენტები გვიჩვენა მეზობლად არსებული საკარმიდამოს მფლობელმა. აკრეფილი მასალის ერთი ჯგუფი ერთგვარი არქაულობით ხასიათდება და, შესაძლოა, ციხეზე ანტიკური, უფრო გვიანანტიკური ხანის ფენის არსებობაზე მიუთითებდეს, მაგრამ იგი, ჩვენი წინასწარული შეხედულებით, ციხის დასათარიღებლად შეიძლება ვერ გამოდგეს. ცნობა ციხის ფარგლებში ქვევრების პოვნის შესახებ¹ ჩვენი იქ მეორედ ყოფნის დროს, გაავდრების გამოც ვერ დავადასტურეთ. მომიჯნავე, საკარმიდამო ფართობზე ნაპოვნი მასიური, კონუსური ძირის მქონე ქვევრისა თუ დერგის ფრაგმენტი მოგვიანო ხანას უნდა განეკუთვნებოდეს და ზრდის ლესალეს დასახლების ქრონოლოგიურ ჩარჩოებს. ციხის შიდა ფართობზე, როგორც ჩანს საფლავების გაჭრის დროს, ნაპოვნი იყო აგურები, რომელთა ფრაგმენტები (მთელიც), ჩვენც გვიჩვენეს. ზღუდის აღმოსავლეთი კედლის ერთ მონაკვეთში, საძირკვლის დონეზე, შეიმჩნევა, ამ ძეგლისთვის დამახასიათებელი სტანდარტული ზომის (30x30სმ) აგურებით ნაშენი, ვფიქრობთ სადრენაჟე, ხვრელი. იგი, ცხადია, განსაზღვრავს ციხის კედლების საძირკვლის და, შესაბამისად, კულტურული ფენის დონეს. კომპლექსის თარიღის განსაზღვრაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ექნება იმპოტულ მასალას, უპირატესად კერამიკას, რადგანაც ციხის კომპლექსის ხანგრძლივი ფუნქციონირების მანძილზე, ზედაპირის გადარეცხვის გამო, ინტენსიური ფენების დიდ ფართობზე გამოვლენა საეჭვოა. მხოლოდ თხემის გავაკებულ, ცენტრალური ნაწილში, სადაც მიწიდან ამოყრილი ქვები და, შესაძლოა, აგურებიც იყო დადასტურებული, მოსალოდნელია ნაგებობის ნაშთების გამოვლენა. სხვა მხრივ, კოლხეთში არსებული ტრადიციის გამო, ციხის შიდა ფართობის ნაგებობები უპირატესად ხისა შეიძლებოდა ყოფილიყო.

ზემოთ აღნიშნული, თხრილით იზოლირებული, უკვე აღნიშნული კონუსური ბორცვი, ციხის ფერდობზე დადასტურებული ადრეანტიკურ-ელინისტური ხანის სამოსახლოების ცენტრად შეიძლება ვიგულოვოთ. ამ ადგილზე არსებული მომცრო, გეგმაში ოთხკუთხა ციხის კედლების ქვედა დონის შესაძლო ადრეული ფენების შესახებ უკვე გვქონდა მსჯელობა; სხვა მხრივ, ახალი ციხე, მართლაც, გვიანი შუასაუკუნეებით, კერძოდ დადიანების ხანით (XV-XVIIსს) შეიძლება თარიღდებოდეს. მის აღწერილობას ვხვდებით დ. ჭითანავასა და ხელოვნებათმცოდნე მ. აბაშიძის ნაშრომებში.²

ვფიქრობთ, ნაადრევია დღეს იდენტიფიკაციის საკითხზე მსჯელობა, მაგრამ ზოგ წინასწარულ მოსაზრებას შეუძლია გარკვეულად ხელი შეუწყოს კვლევებს და მისი განხორციელების გეგმაც დასახოს. ძირითად

¹ დ. ჭითანავა. ეკლესიები და თავდაცვითი ნაგებობები სამეგრელოში, გვ. 360.

² დ. ჭითანავა. ეკლესიები და თავდაცვითი ნაგებობები სამეგრელოში, გვ. 361.

კომპლექსთან დაკავშირებული, უმნიშვნელო, ძეგლის დათარიღებისა და ხასიათის განსაზღვრის თვალსაზრისით, მონაცემები: ფრაგმენტირებული კერამიკა, ზღუდის ნაშთები და სხვები არ იძლევა საშუალებას კონკრეტული მსჯელობისთვის, მაგრამ იგი უნდა მიუთითებდეს სამოსახლოსა და მისი გამაგრების ადგილობრივ ხასიათზე. ციხე და მისი დასახლება აქ არსებული ანტიკური და, ზოგადად, უფრო ადრეულ დასახლებათა შემდგომ განვითარებას უნდა წარმოადგენდეს. ამასთან, როგორც აღნიშნული იყო, ეს ციხე ადრებიზანტიური და, შესაძლოა, მომდევნო ხანის, დასავლეთ ეგრისის ჩრდილო და ჩრდილო-აღმოსავლეთისკენ მიმართული გზების მაკონტროლებელ ფორპოსტს, მნიშვნელოვანი სამხედრო კონტინგენტის დაბანაკების ადგილს წარმოადგენდა.¹ ზემოაღნიშნულთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ბიზანტიელი ისტორიკოსის პროკოპი კესარიელის ცნობილი ნაშრომის – „ნაგებობათა შესახებ“ – ერთი ფრაგმენტი (თავი III, პარ. 7), სადაც იუსტინიანეს ჭანეთში საქმიანობის აღწერის შემდეგ, ლაზიკასთან დაკავშირებული მოვლენების აღწერის დასაწყისშივე აღნიშნავს: „ლაზიკის მინაწყალზეც ააგო ერთი ციხე, სახელად ღლოსორიონი, და ამ ქვეყანაში ვიწრობებიც გაამაგრა...“² აკადემიკოსი ს. ყაუხჩიშვილი, ცნობილი ბიზანტინისტიც ფ. უსპენსკის აზრის, რომ, თითქოს, აქ ხელნაწერის შეცდომაა და ტექსტის „აფსარიონი“, ანუ გონიოს ციხის თავდაპირველი სახელი უნდა ნაწილობრივ,³ სანინააღმდეგოდ სხვა წყაროშიც („იუსტინიანეს ნოველები“, თავი XXXI) მოხსენებული პუნქტის-ლუსირის განმეორებით მოხსენებაზე მიუთითებს და მისი რეალური არსებობა უეჭვოდ მიიჩნია.⁴ იუსტინიანეს აღნიშნული ნოველის ტექსტში ჰელენოპონტოს ცნობილი ქალაქების ჩამოთვლის შემდეგ, ჩვენთვის საინტერესო მონაკვეთი ასე იკითხება: „მათ შემდეგ მდებარეობს ჩვენი ლაზიკე, სადაც არის ქალაქი პეტრა, რომელსაც ჩვენგანთ ხვდა წილად ქალაქი გამხდარიყო და დარქმეოდა და რომელსაც მიენიჭა ჩვენი უზენასეობის სახელიც და ეწოდება იუსტინიანე; შემდეგ არქეოპოლისი და როდოპოლისი, უდიდესი და ძველი სიმაგრეები. აქვე შედის აგრეთვე ჩვენ მიერ სპარსელებისაგან უკან ჩამორთმეული სიმაგრეები სკანდისი, სარაპანისი, მუ[ხი]რისი და ლისირი და სხვა რამეც, რაც კი ლაზეთში შევიძინეთ“.⁵ ამ ცნობის ლისირი რომაელთა მიერ ლაზიკაში

¹ აქ, შემოგარენში, სხვა ციხეებიც არის, მითითებულია ლიტერატურაში (მაგ., დ. ქიტანავა. ეკლესიები და თავდაცვითი ნაგებობები სამეგრელოში, გვ. 360) და დაიზვერა სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მაგისტრანტთა ჯგუფის მიერ.

² პროკოპი კესარიელი. De aedificiis, – გეორგია. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტ. II. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა. მეორე შვესებული გამოცემა. თბ., 1965, გვ. 220.

³ Ф. И. Успенский. Старинная крепость на устье Чороха, – Известия Императорской Академии Наук. 6 серия, №2. Петроград, 1917, გვ. 163-169.

⁴ პროკოპი კესარიელი. De aedificiis, გვ. 220, შენ. 1.

⁵ იუსტინიანეს ნოველები, – გეორგია. ტ. II, გვ. 36.

„შეძენილი“, სპარსელთაგან წართმეული და შემდეგ „უკან ჩამორთმეული“ ციხეა და ამით არაფრით განსხვავდება ჩამონათვალის სხვა ციხეებისაგან, რომლებიც, როგორც ვიცით, ლაზთაგან არის ნაშენი და ამაზე არქეოლოგიური მონაცემებიც მიუთითებენ. აქ ჩამოთვლილი პუნქტები რომ ქალაქურ დასახლებებსაც წარმოადგენენ, ამაზე, არაპირდაპირ, მითითებული ტექსტის მომდევნო ფრაზაც მიუთითებს; კერძოდ, როცა აღინიშნება უკვე ჭანთა ქვეყნის შესახებ ნათქვამია: „მასაც აქვს უკვე ქალაქად ქცეული ადგილები, მომავალშიც ექნება სხვები“.¹

ლისირის (ლოსორიონის) ლოკალიზაციის საკითხს საგანგებოდ შეეხო ს. ყაუხჩიშვილი. ის აღნიშნავდა: „...იუსტინიანეს ნოველაში ლაპარაკია ისეთ პუნქტზე, რომელიც სკანდესა და სარაპანთან ერთად სპარსელებს სჭერიათ და ბიზანტიელებს უკან დაუბრუნებიათ: ასეთი პუნქტი კი საგულისხმებელია ან სკანდა-სარაპანისის სასაზღვრო ხაზზე ან შიგნით ლაზიკეში. იქ, სადაც სპარსელ-ბიზანტიელთა საომარი ოპერაციები ხდებოდა. ამ რაიონში არის, მაგალითად, ნოსირი, აბაშასა და ტეხურს შუა...“² აგრეთვე, ნესოსი, ისულეთთან, ნოქალაქევი და სხვ.³

წყაროების ლოსორიონის ადგილმდებარეობის საკითხს საგანგებოდ შეისწავლიდა ვ. ლექვინაძეც. იგი თვლის, რომ ლოსორიონი, რიგ სტრატეგიულ გარემოებათა გამო, საძებნია მხოლოდ ზღვისპირის მონაკვეთში, რადგან სწორედ აქ იყო საჭირო სამხრეთ შავიზღვისპირეთის, ირანელებისგან დაცვის მიზნით საჭირო, ფორპოსტის აღმართვა.⁴ ის მას ეძებს პეტრა-რიზეს შორის და ასეთად მიიჩნევს ბათუმთან ახლოს მდებარე თამარის ციხეს.⁵

ამ ციხის შესახებ პირველი, მეტ-ნაკლებად ვრცელი ბეჭდური ინფორმაცია ისტორიკოს ი. სიხარულიძეს ეკუთვნის, რომელმაც აქ ნაგებობებში ადრეფეოდალური ფენაც გამოყო.⁶ ვ. ლექვინაძე, ამ მონაცემის გამოყენებით, ავითარებს ზემოთ აღნიშნულ კონცეფციას ლოსორიონის ზღვისპირის მხოლოდ ამ მონაკვეთში ლოკალიზაციის თაობაზე და სათანადო პარალელებიც მოჰყავს. აქ არ რის შესაძლებლობა ვრცლად განვიხილოდ ავტორის არგუმენტები, მოტანილი პარალელები და დასკვნები. ისინი არადაამაჯერებელია.⁷ ვერც ს. ყაუხჩიშვილის მოსაზრებას,

¹ იუსტინიანეს ნოველები, გვ. 37.

² პროკოპი კესარიელი. De aedificiis, გვ. 220, შენ. 1.

³ პროკოპი კესარიელი. De aedificiis, გვ. 220, შენ. 1.

⁴ В. А. Леквинадзе. Об одной византийской крепости, – *Сообщения Академии наук Грузинской ССР*. XLVII, 1967, გვ. 505-510.

⁵ В. А. Леквинадзе. Об одной византийской крепости, გვ. 506.

⁶ ი. სიხარულიძე. აჭარის მატერიალური კულტურის ძეგლები. ბათუმი, 1965, გვ. 26-28.

⁷ В. А. Леквинадзе. О постройках Юстиниана в Западной Грузии, – *Византийский Временник*. Том 34 (59). 1973, გვ. 170-173. ელექტრონული ვერსია: <http://vremennik.biz/opus/BV/34/52207>; ამაზე მიუთითებს აღნიშნული ძეგლის გათხრების მო-

ლოსორიონის ნოსირთან რაიმე კავშირის შესახებ გავიზიარებთ, რადგან სხვა რომ არაფერი იყოს აქ, სრულიად არასტრატეგიულ ადგილას, რამდენადმე მნიშვნელოვანი ციხის ნაშთების არსებობას არ ვიცნობთ. არ ჩანს, ასეთი პუნქტის ძიების პერსპექტივა აღმოსავლეთ კოლხეთის იმ სასაზღვრო ზოლში, სადაც შორაპნისა და სკანდას ციხეებია, როგორის შესაძლებლობას ს. ყაუხჩიშვილი უშვებდა. ჩვენი ამ რეგიონში, ასევე ცენტრალურ ეგრისში, ხანგრძლივი არქეოლოგიური გათხრებისა, თუ დაზვერვების შედეგები, ასევე, სხვა ექსპედიციების, კერძოდ ქუთაისისა (ხელმძ. ო. ლანჩავა), ნოქალაქევისა (ხელმძ. დ. ლომიტაშვილი) და სხვა მონაცემები, ლოსორიონის აქ ლოკალიზების შესაძლებლობას არ იძლევა.

თუ იუსტინიანეს ნოველების ტექსტს ისევ ჩაუვკვირდებით შეიძლება გარკვეული თანმიმდევრობა დავინახოთ: ლაზიკაში „...შედის აგრეთვე ჩვენ მიერ სპარსელებისგან უკან ჩამორთმეული სიმაგრეები სკანდისი, სარაპანისი, მუ[ხი]რისი და ლისირი...“¹ აქ, მართლაც, დაცულია ერთგვარი თანმიმდევრობა – ჯერ დასახელებულია აღმოსავლეთის სასაზღვრო ციხეები, შემდეგ, მათგან აღმოსავლეთით, სადღაც, ფასის-რიონის ჩრდილოეთით, ცენტრალურ კოლხეთში არსებული მოხირისი (ჩვენი აზრით ნამაშევის ციხე, მდ. გუბისწყალთან); შემდეგ, ამისგან ჩრდილო-აღმოსავლეთით, შესაძლოა სულაც ისევ სასაზღვრო აფსილიის (ანუ, ბიზანტიის) ხაზთან, არსებული ლისირის ციხე. აქ ინტერესს იწვევს წყაროს მურისის (მუ[ხი]რისი ს. ყაუხჩიშვილის აღდგენით) ციხე. ხომ არ იგულისხმება აქ ლეჩხუმის მურის ციხე, რომელიც, ასევე, შეიძლება სასაზღვრო ციხედ მოვიაზროთ იბერიასთან?²

ნაცემები, კერძოდ გამომქვეყნებლები არ იზიარებენ ი. სიხარულის, რომელსაც ეყრდნობა, ნაწილობრივ, ვ. ლექვინაძე, თარიღებს და აღნიშნავენ: „...არც ერთი ფენის თარიღი ნაშრომში დასაბუთებული არ არის. ის რაც მას ადრეფეოდალური ხანის წყობად მიაჩნია, ფაქტიურად, გვიან ფეოდალური ხანის, უფრო XVII-XVIII საუკუნეთა კუთვნილებაა, რადგან აგური და კრამიტი, რომელზედაც იგი მიუთითებს, გვიანი საუკუნეებისაა“ (ა. კახიძე, დ. ხახუტაიშვილი. მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისთვის, – კრებ.: „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები“, XVIII. თბ., 1989, გვ. 29.). იგივე მონაცემები გააჩნდა ვ. ლექვინაძეს, რომლის ამგვარივე ხასიათის სხვა შეცდომებზე არაერთხელ მივუთითებდით (სულ ბოლოს კი სებასტოპოლისის შესწავლისსდმი მიძღვნილ სტატიაში (ვ. ჯაფარიძე. სებასტოპოლის (დიოსკურიის) სტრატეგრაფიის, ნაგებობების რაობისა და დათარიღების საკითხვისათვის (ნაწილი I), – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. ტ. VIII. თბ., 2010-2011, გვ. 465-467.

¹ იუსტინიანეს ნოველები, გვ. 36.

² აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ ეგრისის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხებზე მსჯელობის დროს, ჩანს მონაცემების სიმცრის გამო, ლისირის-ლოსორიონის ლოკალიზაციის საკითხს მკვლევარები ჩვეულებრივ იშვიათად ეხებიან. ამ მხრივ ინტერესს იწვევს ს.ჯანაშიას ოჯახში დაცულ ერთ რუსულ ტოპოგრაფიულ რუკაზე, თვით ს. ჯანაშის მონიშვნა ლეჩხუმის პუნქტ ლასურიაზე, რაც გარკვეულ ინტერესს იწვევს.

დასასრულს, ზემოაღნიშნულ გარემოებათა გამო, შესაძლებლად მიგვაჩნია ჩხორონყუს მუნიციპალიტეტის სოფ. ლესალეს ციხე ბიზანტიური ნყაროების (პროკოპი კესარიელი, იუსტინიანეს ნოველები და სხვ.) ლისირის-ლოსორიონს დაეუკავშიროთ.¹

VAKHTANG JAPARIDZE²

FROM HISTORICAL GEOGRAPHY OF LASIKA (LESALE CASTLE)

Some new archaeological data give additional information for historical and geographical research of Roman-Byzantine period of Lazika (Egrisi) Kingdom. In northwest Colchis (Tsalenjikha municipality) Sokhumi State University archaeological expedition's attention was caught to the old, historic roads associated with the monument. Among them the castle of significant scale of the village Lesale is of interest. According to the fortification building and some archaeological data can make assumption: from the viewpoint of Lesale Castle Byzantine sources (Procopius of Caesarea, Justinian's novels) and identification with Lisiril-Losorion.

---

¹ საკითხში სიცხადეს, რა თქმა უნდა, არქეოლოგიური კვლევა შეიტანს, რასაც გეგმავს კიდეც სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლოგიის ინსტიტუტი, ციხის სარესტავრაციო პროექტის შედგენისა და, ამ მიზნით, სათანადო სახსრების გამოყოფისთანავე.

² **Vakhtang Japaridze** – Doctor of Historical Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

САЛОМЭ БАХИА-ОКРУАШВИЛИ, ЭЛИСАБЕД ГАЗДЕЛИАНИ¹

К ПРОИСХОЖДЕНИЮ ХОРОНИМА «АПХАЗЕТИ»

До настоящего времени значение реального происхождения хоронима «Апхазети» (Абхазия) устанавливалось только исходя из конкретно-исторического изучения этнонима «апхази» (абхаз). Фиксируемые в разные периоды на территории Грузии этнонимы – «апшили», «абазги»//«апхази», «апсари», «абази», «апсуа» – из-за общего корня «бас»//«пас», увязываемого с эндоэтнонимом современных абхазов «апсуа», как грузинскими, так и абхазскими исследователями воспринимались вариантами одного и того же термина. При фонетическом сопоставлении все историки и языковеды объясняли данное обстоятельство на основе картвельских языков, поскольку картвельское (грузинское) происхождение термина «апхази» не подвергалось сомнению. Поначалу часть исследователей руководствовалась в основном лингвистическим анализом, предложенным Н. Марром,² И. Джавахишвили³ и С. Каухчишвили.⁴ Этим этнонимам в разное время по отдельности и вместе посвятили специальные труды многие грузинские и негрузинские ученые, каждый из которых использовал интересный и своеобразный метод исследования: П. Услар,⁵ С. Джа-

¹ *სალომე ბახია-ოქრუაშვილი* – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი; *ელისაბედ გაზდელიანი* – ფილოლოგიის დოქტორი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი.

² **Н. Я. Марр.** О языке и истории абхазов. М.-Л., 1938, стр. 697-701.

³ **И. Джавахишвили.** Историко-этнологические проблемы Грузии, Кавказа и Ближнего Востока. Тб., 1950, стр. 43 (на груз. яз.).

⁴ **С. Каухчишвили.** Относительно Георгия Мерчуле, – Журн.: *Мნათობი*. № 2, 1957, стр. 119-124 (на груз. яз.).

⁵ **П. К. Услар.** О языке убыхов, – В кн.: *П. К. Услар.* Этнография Кавказа. Языкознание. Абхазский язык. Тифлис, 1887, стр. 78-79; электр. версия: <http://apsnyteka.org/>

нашиа,¹ Г. Меликишвили,² К. Ломтатидзе,³ М. Инадзе,⁴ Т. Гамкрелидзе,⁵ Д. Мухелишвили,⁶ О. Кахадзе,⁷ Э. Осидзе,⁸ Дж. Гамахариа и Б. Гогиа,⁹ Т. Гванцеладзе,¹⁰ С. Бахиа-Окруашвили и др.¹¹ Эти труды, можно сказать, дополняли друг друга, так как они создавались с учетом процессов миграции современных абхазов на территорию Грузии, их исторического, многовекового совместного проживания с грузинами, на фоне политических, социальных и иных отношений.

Что касается абхазских ученых, по сей день придерживающихся теории малоазиатского происхождения современных абхазов, они разделяют воззрение об их полуавтохтонности и полумиграционности, полагая, что абхазский народ сформировался в результате слияния мигрировавших из Малой Азии племен «абешла» и «каска» («кашки») и автохтонных аб-

[file/Uslar_Yazykoznanie_Abkhazskiy_yazyk_1862.pdf](#)

¹ **С. Джанашиа.** Труды. Т. III, Тб., 1959, стр. 101-102, 117-127 (на груз. яз.); **С. Джанашиа.** Тубал-табал, тибарен, ибер. Тб., 1937, стр. 22 (на груз. яз.).

² **Г. Меликишвили.** Грузия в I-III веках н.э., – В кн.: *Очерки истории Грузии.* В восьми томах. Т. I: Грузия с древнейших времен до IV в. н.э. Под редакцией Г. Меликишвили. Тб., 1970 стр. 547 (на груз. яз.).

³ **К. Ломтатидзе.** Тапантский диалект абхазского языка. Тб., 1944, стр. 75 (на груз. яз.).

⁴ **М. Инадзе.** Вопросы этнополитической истории древней Абхазии, – *Мацнэ.* Серия истории. № 1, Тб., 1992, стр. 63-64 (на груз. яз.).

⁵ **Т. Гамкрелидзе.** Из истории названий племен древней Колхиды, – Сб.: *Иностранная и грузинская терминология понятий «Грузия» и «грузин».* Тб., 1993, стр. 571-576 (на груз. яз.).

⁶ **Д. Мухелишвили.** Исторический статус Абхазии в грузинской государственности, – Сб.: *Разыскания по истории Абхазии/Грузия.* Под редакцией Г. Жоржолгани и Э. Хоштария-Броссе. Тб., 1999, стр. 130; **Д. Мухелишвили.** К вопросу этнической принадлежности апсилов, – Журн.: *Артануджи.* № 10, 2000, стр. 17-34 (на груз. яз.).

⁷ **О. Кахадзе.** По поводу основы апхазии-апхаза, – Сб.: *Иностранная и грузинская терминология понятий «Грузия» и «грузин»,* стр. 551-563.

⁸ **Э. Осидзе.** К происхождению этнонима абаск//абасг, – Сб.: *Иностранная и грузинская терминология понятий «Грузия» и «грузин»,* стр. 566-568.

⁹ **Дж. Гамахариа, Б. Гогиа.** Абхазия – историческая область Грузии (историография, документы и материалы, комментарии). *С древнейших времен до 30-х годов XX века.* Тб., 1997, стр. 33.

¹⁰ **Т. Гванцеладзе.** Еще раз об этнониме «апхазии» и связанных с ним основ, – Сб.: *Иностранная и грузинская терминология понятий «Грузия» и «грузин»,* стр. 571-576; **Т. Гванцеладзе.** Лингвистические основы этнической истории Абхазии, – В кн.: *Очерки из истории Грузии.* Абхазия с древнейших времен до наших дней. Под редакцией Дж. Гамахариа. Тб., 2009, стр. 259-266; **Т. Гванцеладзе.** Языковые данные и их значение для исследования этнической истории Абхазии, – *Проблемы истории Абхазии.* Тб., 1998 стр. 14-60 (на груз. яз.);

¹¹ **С. Бахиа-Окруашвили.** Проблемы этнической истории абхазов. Тб., 2010, стр. 157-162 (на груз. яз.).

хазских племён. По мнению абхазских ученых, в III-I тысячелетии до н. э. восточное причерноморье, включая территорию современной Абхазии, занимали племена предков современных абхазов, которые по своему происхождению, культуре, территориальной общности и хозяйственному быту представляют собой единую этническую массу с адыго-черкесскими племенами западного Кавказа.¹ Здесь же следует отметить, что расселение черкесско-абазинских племен на территории Колхиды не подтверждается ни иностранными, ни грузинскими источниками вплоть до II века нашего летоисчисления. Что же касается вопроса племенных названий «абешла» и «каска», этнической принадлежности абешлайцев, касков и других упоминаемых в ассирийских клинописных текстах племён, он проявился в начале XX века. Согласно выводам, полученным Г. Гиоргадзе вследствие досконального изучения ассирийских клинописных текстов, в лице этих племен мы имеем дело с племенами колхского (западногрузинского) происхождения.²

С начала нового летоисчисления в греко-римских источниках «абазги» и «авагазы» упоминаются только в северо-западной части территории современной Абхазии, причём, преимущественно в горной её полосе. Они представляли собой горское, северокавказское население, появившееся здесь в результате миграционных процессов с целью улучшения экономического положения. Следует особо подчеркнуть, что, согласно сведениям исторических источников, до миграции далеких предков современных абхазов, на рубеже старого и нового летоисчисления, в VI-I веках, этническая принадлежность проживавших на указанной территории племен не вызывает сомнений: она полностью была заселена племенами предков западногрузинского населения. И позднее на этой территории всегда значительной и доминирующей этнополитической силой являлись лишь мегрелы, чаны и сваны, что, наряду с греко-римскими источниками, подтверждается добытым здесь языковым материалом (эндоэтнонимы и топонимы) и археологическими памятниками.

Согласно одному из предположений, выдвинутому на основе грузин-

---

¹ **З. В. Анчабадзе.** История и культура древней Абхазии. М., 1964 стр. 120-121; **З. В. Анчабадзе.** Очерк этнической истории абхазского народа. Сухуми, 1976 стр. 17-25; **Ш. Д. Инал-Ипа.** Абхазы. Историко-этнографические очерки. Второе переработанное, дополненное издание. Сухуми, 1965, стр. 123-131; **Ш. Д. Инал-Ипа.** Об абхазско-адыгских этнографических параллелях, – *Ученые записки Адыгейского НИИ языка, литературы и истории.* Т. IV, Краснодар, 1965, стр. 223-224; **Е. С. Шакрыл.** К вопросу об этногенезе абхазо-адыгских народов, – *Ученые записки Адыгейского НИИ языка, литературы и истории.* Т. IV, стр. 210-213.

² **Г. Гиоргадзе.** К вопросу об этническом происхождении касков (кашков) и абешлайцев хеттских и ассирийских клинописных текстов. Ахалцихе, 2000, стр. 10-16, 66-71 (на груз. яз.).

ского источниковедческого исследования, предки современных абхазов мигрировали на территорию Грузии с северо-западного Кавказа в начале нового летоисчисления (во II в.); согласно другой гипотезе, они появились здесь только в XVII веке. Поскольку об эндониме написано уже довольно много, на них мы здесь более не остановимся, ограничившись только указанием вышеупомянутых посвященных им научных трудов. Примечательно, что Д. Мухелишвили¹ и Дж. Гамахариа,² несмотря на точное фонетическое сходство современного «апсуа» и древнего «апсили» (картвельское племя), связь между ними исключают, а этнонимы «абаза» и «абазг»//«апхазы» Т. Гамкрелидзе³ и Д. Мухелишвили⁴ считают исторически независимыми формами. По их предположению, историческим греческим эквивалентом грузинской формы «апхазы» должен был являться термин «абазги».

Разделяя данное мнение, мы, со своей стороны, считаем, что «апсили»//«апшили», «абазги»//«апхазы» и появившейся в XVIII веке эндоним современных абхазов «апсуа» не представляют собой лексемы, произведенные от одной основы, – это исторически независимые формы.

Еще в начале XX века П. Чарая ввел в научный обиход сванский термин «лу-пх-у» (груз. «запхули» – «лето»), указав на взаимосвязь между мегрельским «за-р-х-ул-и»//«б-за-р-х-ул-и» и современным абхазским «а-пху-н» («лето»), признав их родственными терминами. Корнем (основой) указанных лексем П. Чарая счёл и выделил **-пху-**. По его мнению, в грузинском и мегрельском только **-ул-, -у** требовало уточнения.⁵ Мы полагаем, что в грузинском «за-пх-ул-и» детерминантом (определяющим суффиксом) является **-ул-**. Б. Джанашиа связал абхазский «а-пхь-а» с грузинским термином, означающим «тепло», «теплое время», переводя «а-пхун»//«а-пхунра» как «запхули» («лето»)⁶. Такое же значение имеет и внесенное в грузинско-абхазский словарь Т. Гванцеладзе⁷ слово «апхын» («лето»). По нашему глубокому убеждению, это слово было заимствовано абхазским языком из грузинского.

В свое время Арнольд Чикобава признал правомерной взаимосвязь терминов, означающих «лето» в сванском, мегрельском и современном абхазском языках, установленную Петрэ Чарая, но вместе с тем он отверг

¹ **Д. Мухелишвили.** К вопросу этнической принадлежности апсильев, стр. 17-34.

² **Дж. Гамахариа.** Территория нынешней Абхазии с I века н.э. до середины VIII в., – *Очерки из истории Грузии. Абхазия с древнейших времен до наших дней.* Под редакцией Дж. Гамахариа, стр. 103-104.

³ **Т. Гамкрелидзе.** Из истории названий племен древней Колхиды, стр. 571-576.

⁴ **Д. Мухелишвили.** Исторический статус Абхазии..., стр. 130.

⁵ **П. Чарая.** Об отношении абхазского языка к яфетическим, – *Материалы по яфетическому языкознанию.* Т. IV, СПб., 1912 стр. 36.

⁶ **Б. Джанашиа.** Абхазско-грузинский словарь. Тб., 1954 стр. 55, 290 (на груз. яз.).

⁷ **Т. Гванцеладзе.** Грузинско-абхазский словарь. Тб., 2012 стр. 35, 65 (на груз. яз.).

разделение этих лексем в форме «зап-хул», предложенное Нико Марром. Согласно А. Чикобава, сопоставление Н. Марром грузинского «хул» («хур-веба») с армянским «хур» («горячий») вызывало смешение основ и аффиксов и не позволяло рассматривать абхазский корень **-пх-** основой этимологии грузинского «за-пх-ул-и». Кроме того, первая часть слова **за-** утрачивала связь со сванским **зә-**, означающим «год». А. Чикобава считал, что на фоне одного толкования термина как «тбили» («тёплый») совершенно излишним было другое толкование – «цхели» («горячий»). Эти лексемы, присущие для картвельских языков, А. Чикобава толкует следующим образом:

Чан.: ма-пх-а – «ясная погода», «тепло», «чистое небо»

Мегр.: за-р-х-ул-и – «лето» (здесь, очевидно, фонему -п- сменила -р-).

Груз.: за-пх-ул-и

Сван.: ма-пх-а – «чистое, безоблачное небо», «хорошая, теплая погода».¹

При реконструкции общекартвельского языка-основы Г. Климов восстановил занский архетип *ме-пх-е:

Зан.: *ме-пх-е – «лето»

Груз.: за-пх-ул

Сван.: лу-пх-у – «лето»,

что, по его предположению, означает «тёплый», «ясный». Так, напр.: чан. ма-пх-а – «ясная погода», «светлая луна»; сван. ме-пх-е – «ясная луна», – корень которого *пх- («тёплый») происходит от общекартвельского языка, *ме-е – конфикс. Эти лексемы занского и сванского языков закономерно соответствуют друг другу.

*пх- в древнегрузинском означает «тёплый».

Груз.: [*-пх-] – «тёплый»

Чан.: [*-пх-] – «тёплый»

Сван.: пху – «тёплый».

Таким образом, по мнению Г. Климова, реконструировано общекартвельское положение. На основе исследования семантики ученый заключил, что подобная связь этих лексем представляла собой в картвельских языках интересную лексическую параллель, которая с этим же корнем встречается и в абхазском и нахско-дагестанских языках (чечен. ду-вху; бацб. да-пхе – «горячий», «тёплый»)².

Опираясь на т. н. глоттохронологический метод, Г. Климов впервые

¹ А. Чикобава. Древнейшая структура именной основы в картвельских языках. Тб., 1942, стр. 43-44 (на груз. яз.); А. Чикобава. Чанско-мегрельско-грузинский сравнительный словарь. Тб., 1938, стр. 35, 65 (на груз. яз.).

² Г. А. Климов. Этимологический словарь картвельских языков. М., 1964, стр. 194; Г. А. Климов. Из опыта работы над сравнительно-историческим словарем картвельских языков, – *Вопросы языкознания*. № 3, 1962, стр. 151-153.

высказал соображение о возможности распада общекартвельского языкового единства на сванскую, грузинскую и мегрело-чанскую (занскую) единицы. Выделение сванского из языка-основы предполагается приблизительно уже с XIX века до н. э., а дифференциация грузино-занского языкового единства – в VIII веке до н. э.¹ Эту гипотезу с самого же начала разделил Г. Меликишвили: «Согласно данным исторических источников, в античную эпоху гегемония картов, по всей видимости, распространялась на многие чеченско-дагестанские (эретско-албанские) племена. Многие из них претерпели картизацию и слились с картами».² Вероятно, комплекс **-пх-** в значении «тепла», так же как и в абхазский, из грузинского языка проник посредством бацбийского в чеченский и ингушский языки.

Хайнц Фенрих и Зураб Сарджвеладзе в древнегрузинских письменных источниках, в частности в ханметских памятниках, засвидетельствовали корень ***пх** (за-пх-ул). В результате их исследования было установлено, что термин «за-пх-ул» состоит из корня за- («время») и основы **-пхул** («теплый»); ср.: за-мтар, где **-мтар**, несомненно, означает «холодный». Грузинскому корню -пх- закономерно соответствует сванский **-пх-** (лу-пх-у).

Лаз.: **-пх-** ма-пх-а – «чистое небо», «светлый солнечный день»

Сван.: **-пх-** ме-пх-е – «чистое небо».

Как в грузинском, так и в сванском языке за- встречается в терминах «за-пхул» и «за-мтар» («зима»). В этом случае в мегрельском имеем закономерное соответствие в форме **зо-**: «зо-тондж-и» («зима»). Сванский **зä-, зäи** означает «год». Морфема **за-** в древнем и современном грузинском встречается только в составе композитов. Аналогично **зо-** самостоятельно не употребляется в мегрельском языке. Грузинскому «за-мтар» в мегрельском закономерно соответствует «зо-тондж» (<*зо-мтондж-). Этимологически грузинский термин «за-мтар-», так же как и его мегрельское соответствие «зо-тондж-», означает «холодное время (года)», о чём свидетельствуют и древнегрузинские письменные памятники. Для Фенриха и Сарджвеладзе корень за- преимущественно имеет значение времени. Корень общекартвельской основы ***за-** этимологически указывает на «теплое время».³

Таким образом, по новой версии, возникшей вследствие существующей

---

¹ Г. А. Климов. Опыт реконструкции фонемного состава общекартвельского языка-основы, – *Известия Академии Наук СССР. Отделение литературы и языка.* Т. XIX. Вып. 1, 1960, стр. 26; электр. версия: <http://feb-web.ru/feb/izvest/1960/01/601-022.htm>.

² Г. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тб., 1959, стр. 119; П. К. Услар. О языке убыхов, стр. 292-297; Г. Меликишвили. Грузия в I-III веках н.э., стр. 68, 73.

³ Х. Фенрих, З. Сарджвеладзе. Этимологический словарь картвельских языков. Тб., 2000, стр. 207, 479-480 (на груз. яз.).

ющего лингвистического анализа, происхождение географического хоронима «Апхазети» наша гипотетическая точка зрения объясняет в ином плане. В частности, мы полагаем, что на территории Западной Грузии, из-за своего географического расположения и условий естественного влажного субтропического климата, Абхазия издревле занимала особое место. Именно этим природным условиям мы должны быть благодарны за то, что в этнонимах местных картвельских языков, в частности исходя из исконного общекартвельского языка, укоренилась основа **-пх-**, означающая, по всей вероятности, «теплое время года». Термином «Апхаз-ет-и», возможно, мы обозначаем то естественное состояние, которое ввиду температурной разницы, обусловленной специфическим месторасположением, выделяло этот край среди всех краев Западной Грузии. По нашему предположению, среди картвельского населения грузинский язык был изначально же прочно укоренен. Хотя с III-IV веков его позиции должны были еще более укрепиться, поскольку со временем он стал языком церковного богослужения.

С учетом исторических источников необходимо вспомнить, какая часть территории современной Абхазии первоначально была обозначена этим топонимом. Ответ на данный вопрос мы находим у Вахушти Багратиони: «Запад от Анакопии есть Абхазия, сначала именовавшаяся также Эгриси, ибо удел [земли] Эгрота простирается до моря, потому и была названа так. Однако после [ее] отпадения [от Эгриси], когда греки заняли [эту страну], они назвали ее Абаса, а грузины [именовали] Апхазети. Однако более вероятно предположить, что так она была названа сыновьями или внуками Эгрота. Границы Абхазии следующие: с востока – маленькая гора западнее Анакопии, спускающаяся с Кавказа до моря; с западной стороны – море и река Каппети; однако некоторые включают в нее пределы западной Джикети до моря; с севера [Абхазию] граничат Кавказские горы, с юга – Черное море. Простирается она в длину от Анакопии до реки Каппети...».¹ Согласно Вахушти, «сия страна имеет три общих названия: первоначальное – Эгриси, второе – Абхазия и третье – Имерети». С природно-географической точки зрения он характеризовал Абхазию как страну весьма лесистую, ибо редки луга, за исключением встречающихся местами малых пахотных участков... леса перемежаются фруктовыми деревьями и виноградниками. Климат благоприятный. Благодаря лесам лето бывает жаркое, поскольку Большой Кавказский хребет преграждает путь ветрам... нет невыносимой жары, кроме некоторых мест. Зима теплая, поэтому никогда не замерзают реки, ни лужи...²

Таким образом, только малая, крайняя северо-западная часть терри-

---

¹ **Вахушти Батонишвили.** Описание Царства Грузинского, – *Картлис цховреба*. Грузинский текст подготовил по всем основным рукописям проф. С. Г. Каухчишвили. Т. IV. Тб., 1973, стр. 783-784 (на груз. яз.).

² **Вахушти Батонишвили.** Описание Царства Грузинского, стр. 742-743.

тории современной Абхазии, именуемой первоначально Эгриси, была названа «Апхазети». Абхазы поначалу называли этот регион («эгри»//«эгур») «а-гыруа» (от основы эгр-) – термином, очевидно вошедшим в абхазский язык в значении «Самегрело» (Мегрелия) из грузинского. По мнению К. Ломтатидзе: «Чем далее мы продвигаемся выше на северо-запад, к северной части территории Абхазии, тем меньше заметна мегрельская речь и тем больше ощущается «влияние» грузинского».¹ Исходя из этого абхазы именуют картлийцев и вообще всех грузин «а-қырт-уа», сванов – «а-шәаны-уа», лазов – «а-лаз», рачинцев – «а-рач», гурийцев – «а-гәры» и т. д., произведенными от грузинских терминов.² Здесь же следует отметить интересную особенность, в силу которой мегрелы упоминают абхазов в форме «апхаза», что указывает на определенную специфику и с точки зрения формирования самого термина «апхаз». Для обозначения грузина в черкесском языке употребляется и современная форма «грузин», – очевидно, под влиянием русского языка, и архаическая форма «кзәырджы»//«кзәыржы»; в убыхском языке грузин – «гурджы», лаз – «пъсафы» («поедатель рыбы»);³ архаические формы названия грузин заимствованы из тюркского. Заслуживает внимания и тот факт, что в мегрельском и сванском языках для обозначения Абхазии не созданы какие-либо особые названия. По-видимому, указанную часть территории сваны и мегрелы никогда не воспринимали как чужую родину. Что касается термина «саапхазо», по всей вероятности, он возник позднее.

Опираясь на античные источники, мы можем констатировать, что в начале нового летоисчисления (II век) в результате нашествия сарматских племен, потеснивших мегрелов, чанов, гениохов, санигов, мосхов (картвельское население), переселение мощного потока адыгского (черкесского) населения – джиков – коренным образом изменило этническую картину в крайней северо-западной части страны.⁴ Упадок местной государственности и обоснование здесь довольно слабой иноземной администрации (сначала Понта, а затем Рима) развязало руки соседним горцам для успешного наступления и на равнинные районы.⁵ Таким образом, северокавказцы, преодолевшие перевалы Кавказского хребта, вследствие

---

¹ К. Ломтатидзе. О некоторых вопросах происхождения и расположения абхазов, – Журн.: *Мнатоби*. № 12, 1956, стр. 137-138 (на груз. яз.).

² Т. Гванцеладзе. Термины, обозначающие грузин в абхазском и абазинском языках, – Сб.: *Иностранная и грузинская терминология понятий «Грузия» и «грузин»*, стр. 316, 318 (на груз. яз.).

³ В. Шенгелиа, Р. Джанашиа. К названию «картвели» в черкесском и убыхском языках, – Сб.: *Иностранная и грузинская терминология..*, стр. 320 (на груз. яз.).

⁴ М. Инадзе. Вопросы этнополитической истории древней Абхазии, стр. 48.

⁵ Г. Меликишвили. Грузия в I-III веках н.э., стр. 538-539.

массового вторжения и инфильтрации на исконной территории Грузии первоначально расселились только в крайней северо-западной части современной Абхазии, вытеснив большую часть местного населения. Как видно, к V-VII векам «абазги» (абхазы) уже были ассимилированы с местным, картвельским населением. В VIII веке был основан политический центр Абхазского эриставства – Анакопия, ставший главным городом Эгрисско-Абхазского царства. Общеизвестно, что территория Эгрисско-Абхазского царства охватывала всю Западную Грузию. В пределы этого царства входили земли, населенные сванами, мегрело-чанами, картами и абазгами (абхазами), т.е. большинство населения царства составляли грузины. Согласно Вахушти Багратиони, в указанный период этот край был разделен на восемь эриставств: Абхазия, Цхоми, Эгриси, Гурия, Рача-Лечхуми, Сванети, Аргвети и Ваке Имерети.¹ Как видно, маленький участок – от Анакопии до нынешней реки Псоу – получил название «Апхазет-и» («теплое место»). На наш взгляд, картвельское население сначала создало не этноним, а топоним, в котором для обозначения тепла и света использовало общекартвельскую лексему «пх». Из разных, в том числе этнографических, источников явствует, что издревле этот край во все времена года отличался от других областей Грузии теплой погодой. Скотоводство для местных жителей не представляло проблему, поскольку круглый год – и летом, и зимой – стада паслись здесь же, на богатых травой лугах. Этот отрезок побережья Черного моря с севера защищен Кавказским хребтом. Несмотря на то, что эта часть хребта не отличалась высотой и ветры проникали на территорию Абхазии именно отсюда, воздушные массы по пути прогревались и наполнялись влагой. Таким образом, климатические условия и свойства почвы благоприятствовали развитию здесь субтропического хозяйства. Среднегодовая температура воздуха равна 15°C, количество осадков в год – 135 мм. Обилие солнечных лучей было залогом умеренно жаркого лета, продолжительной осени и мягкой зимы. Благодаря теплу и влажности в этом краю и сегодня распространена богатая флора.

Для подтверждения своеобразия и отличительных характеристик температуры на этой части территории приведем один исторический факт. В 1639 году, желая получить информацию о Мегрелии, русские обратились к греческому митрополиту (пребывавшему в то время в Москве вместе с царем Теймуразом), который отозвался об этом крае как о «теплой стране»: «Территория Сададиано расположена в «теплой стране», между восточным и южным побережьями».²

¹ М. Д. Лордкипанидзе. Возникновение новых феодальных государств, – *Очерки истории Грузии*. Т. II: Грузия в IV-X веках. Тб., 1988, стр. 283-284.

² *Материалы по церковной и этнополитической истории Абхазии. Посольство Федота Елчина и Павла Захарьева в Мегрелию (1639-1640)*. Для издания подго-

Примечательно, что протокартвельская лексема «пх» была принадлежностью языка и родственных колхам народов – хеттского и, в частности, каскского (кашкского). Каскский термин *rahhur//rahhwar* (пхур//пхвар), обозначавший «огонь», «угли», был связан с теплом.¹

Таким образом, мы не исключаем того, чтобы некогда грузины дали этой территории название «теплое место года». Очевидно, первоначально термин укоренился в качестве топонима, а позднее (в VI веке) его использовали применительно к негрузинскому, мигрировавшему с северного Кавказа населению как название, обозначавшее «жителей теплой страны», которое, в конечном счете, благодаря процессам ассимиляции и интенсивным контактам с этим пришлым населением, превратилось в этноним. Постепенно, с политическим расширением этого понятия, оно охватило сначала целиком Западную Грузию, а затем распространилось и на всю Грузию.

Еще в XV-XVII веках в восточных (иранских, арабских, турецких) источниках термины «Абхазия» и «абхазы» использовались для обозначения понятий «Грузия» и «грузины».² Со временем содержание этнонима «апхазы» сузилось, и он стал применяться только в отношении современных абхазов. Хотя с лингвистической точки зрения наше предположение еще требует уточнения, но на уровне гипотезы мы все же допускаем, что лексема «пх» («тёплый»), восходящая к общекартвельскому праязыку, легла в основу термина «Апхазети».

Для подкрепления нашего соображения мы обратимся к этнографическому материалу. Кроме вышеназванных форм, в сванских диалектах сохранилась лексема «пх» в значении «теплый», «лето», напр.: в лашхском диалекте – «лу-пху», в лентехском – «ма-пх». Заслуживает интереса и лексема «апхв», обозначающая в определенных сванских диалектах лягушку, которая появляется именно с наступлением тепла и поэтому ассоциируется с теплым временем года. Висследованных Медеей Саглиани³ сванских текстах фиксируется праздник под названием «пху», связанный с солнцем и луной, божествами, дарующими свет и тепло, поскольку новое летоисчисление в старину было связано именно с обращением (фазами) луны. Празднество

товил, предисловием, комментариями и словарем снабдил *Дж. Гамахария*. Тб., 2005, стр. 104.

¹ И. Татишвили. Хеттско-грузинский словарь. Тб., 2011, стр. 15 (на груз. яз.).

² Г. Церетели. К истории иранских названий Грузии, – Сб.: *Иностранная и грузинская терминология понятий «Грузия» и «грузин»*, стр. 92-104 (на груз. яз.); Т. Чхеидзе. Термины, обозначающие Грузию и грузин в среднеперсидском и парфянском языках, – Сб.: *Иностранная и грузинская терминология..*, стр. 107-117 (на груз. яз.); Г. Джапаридзе. Арабские названия Грузии и грузин, – Сб.: *Иностранная и грузинская терминология..*, стр. 121-144 (на груз. яз.).

³ Полевые лингвистические записи М. Саглиани (на правах рукописи) (на груз. яз.).

«пху» начиналось в понедельник Масленичной недели и под названием «тветне пху» («белое тепло») продолжалось всю эту неделю.

В прошлом и в Мегрелии каждый день недели был связан с именем одного из семи божеств-светил. В языческой Мегрелии началом года считали день рождения «нового солнца» – «жашха» («день солнца»), приходившийся на 11 августа. Это был день божества солнца. Однако начало весеннего тепла у мегрелов, так же как и у сванов, совпадало с понедельником великого поста – «туташха» («день луны»)¹.

И сванское, и мегрельское население связывало день луны с наступлением весны и, что главное, тепла. В Сванети в этот день женщинам на запястье повязывали красную нитку, призванную защитить их от солнечных лучей и загара, поскольку для сванов белая женщина была более привлекательна. На протяжении праздника «тветне пху» население вымаливало у своих святилищ и божеств скорое потепление. По окончании Масленичной недели, в понедельник Великого поста начиналось другое празднество – «мешхе пху» («черное тепло»), продолжавшееся всю неделю. Хотя в этот период солнце излучало больше тепла, но из-за поста его называли «черным теплом». Это празднество было связано с первым понедельником великого поста – «туташха» (мегр., сван.), который в чанском языке назывался «тутачха». По народному поверью, ночное светило луна является отражением дневного солнечного света. Кроме того, полная, круглая луна ассоциировалась с одним полным циклом луны, и именно в это время рождались божества солнца и луны, поэтому, в представлении народа, этот день следовало встретить особенно празднично и торжественно.

Мегрелы называли этот день «пудзеш охвамери» («святилище дома, очага») и «туташха бединери» («луна счастливая»), или «отуташхуре» («счастливый день луны»). Он был посвящен божеству-хранителю очага, и соответствующий ритуал исполнялся непременно в Великий пост, в вечер понедельника новолуния. Члены семьи с утра приступали к уборке дома и двора. Затем хозяйка на чердаке дома трижды вправо поворачивала большую деревянную посуду (колоду), которая предназначалась для постной пищи и в которой к этому дню хранились пшеничная мука, фасоль и проч., сопровождая действие молитвой о достатке и благосостоянии семьи. После этого во дворе, у порога дома, разводили огонь, на котором из лежащих в колоде продуктов выпекалась одна большая просынная лепешка – мчади (на всю семью), а также маленькие ритуальные хлебцы – квери – по два на каждого члена семьи. Все продукты хозяйка складывала в корзину и ставила у двери. С появлением на небосклоне новой луны и звезд все члены семьи, за исключением старшего мужчины и женщины, выходили во двор.

¹ С. Макалатиа. История и этнография Мегрелии. Тб., 1941, стр. 293-294 (на груз. яз.).

Оставшиеся дома главы семьи закрывали дверь, зажигали свечи. Мужчина преклонял колено перед очагом и при этом, вращая рукой корзину, молился: «Луна-предводительница, молюсь тебе, дарующей счастье, о здравии моей жены и детей. Защити и сохрани мой очаг и потомство от всяких бед, невзгод, жары, холода, плохой участи...».¹ После окончания молитвы хозяйка открывала дверь и приглашала домочадцев войти. В руках они обязательно должны были держать комки земли с зеленой травой, что опять-таки олицетворяло наступление теплых дней. Ступая на порог, они должны были разбить эти комки о стену дома и просить у «туташха бединери» о приумножении и здравии членов семьи и скота.

Таким образом, как мы увидели, сванский и мегрельский праздники луны «пху» и «отуташхуре» были связаны с наступлением весеннего тепла и «днём луны».

Относительно лексемы «пх» в научной литературе существуют и иные соображения. В частности, некоторыми учеными она рассматривается в связи с **пхе//хе** как отличительный элемент имен и фамилий женского пола, другими учеными – в связи с древним географическо-этнографическим названием Пшав-Хевсурети «Пхов», поскольку этот термин в основе содержит комплекс «пх».

В принципе, для грузинских имен и фамилий не характерно размежевание по половому признаку. Однако определенная часть ученых правомерно указывает на то, что в старину в диалектной речи населения регионов Западной Грузии были распространены суффиксы, означающие представителей только женского пола. В диалектах грузинского языка были засвидетельствованы формант «пхе» и его упрощенный вариант «хе», означающие личность, происхождение, генеалогию замужней женщины. Во всех западногрузинских диалектах, в том числе в сванском и мегрельском языках, этот формант сохранился по сей день. В старину в большой семье запрещалось обращение жены к мужу или наоборот, или к какому-либо третьему лицу собственным именем, поскольку произнесение имени было табуировано. Жена заменяла имя мужа (аналогично наоборот) каким-либо ласкательным словом («толиге»), эпитетом или говорила: «мой муж», «мой мужчина» и т. д. Муж, со своей стороны, мог упоминать жену по девичьей (т. е. отцовской) фамилии, названию места, откуда она была родом. Так, например, если супруга была из рода (фамилии) Чичуа, муж и в семье, и вне дома упоминал её в форме Чичупхе//Чичухе.

Одной из предпосылок для рассмотрения учеными Н. Мгеладзе и М. Пагава суффиксов половой категории **пхе//хе**, географическо-этнографических топонимов «Апсилети», «Апшилети», «Апхазети» и этнонима «апсуа» во взаимосвязи друг с другом являлось исключительно фо-

---

¹ С. Макалатиа. История и этнография Мегрелии, стр. 313-314.

нетическое сходство комплексов **«пх>пш>пс»**. Они восприняли термины «апсуа», «Апсилети», «Апшилети», «Апхазети» как имеющие одно происхождение. Исходя из анализа литературных данных и языкового материала, авторы делают вывод, что основное значение **хе//пхе//пху//мхе** состоит в формах производства именных суффиксов, обозначающих родство. В то же время они считают вторичным явлением формирование **хе//пхе** в значении «мхевали» («служанка»), «асули» («дочь») и мегр. «чкори» («рабыня»). Иначе говоря, отцовская линия наследования в патрилинейном обществе обусловила ущемление прав женщины, что в свою очередь вызвало терминологическое размежевание мужской и женской социальных групп. Авторы ищут фонетические и функциональные аналогии суффиксов половой категории в северокавказских языках, расширяя тем самым ареал их распространения. По предположению Н. Мгеладзе и М. Пагава, для женской половой категории абхазско-адыгских языков характерны **«апха»**, **«пхуи»**, **«пха»**; для осетинского языка – **«апха»**; для абазинского – **«пхла»//«пха»**; для убыхского – **«пха»**.¹ Это, однако, не соответствует действительности. Во всех северокавказских языках термину присущи собственное написание и произношение, не соответствующие тому, что предложили указанные авторы. В северокавказских языках, правда не всегда, но установлены определенные ограничения, поэтому каждый специфический звук имеет своеобразный выговор, значение и объяснение. Например, в абхазском для обозначения дочери, девушки встречаем не **«апха»**, а **«апъха»**; в абазинском – **«пхIа»** («пха»), женщина, супруга – **«пхыс»**; в черкесском языке для обозначения дочери, девушки употребляется термин **«хъыджэбз»** и т. д. Как видим, все основы разного происхождения и содержат совершенно отличные комплексы. Постольку употребляемые в Западной Грузии суффиксы половой категории **«пхе»//«хе»** и распространенные в северокавказских языках форманты, обозначающие девушку, дочь, разного происхождения. Что же касается суффиксов **«пхе»//«хе»** и общекартвельской лексемы **«пх»**, входящей в топоним этнографического края «Апхаз»-ети, первоначальное значение которой (лексема) было «теплый», по нашему убеждению, их никак нельзя считать происходящими от одной и той же основы.

О функции суффикса половой категории **-пхе (-хе)** в антропонимии пишет и этнолог Р. Топчишвили, хотя у него несколько иные соображения на этот счёт. В картвельских языках (сванском и мегрельском) и во всех западногрузинских диалектах он удостоверяет существование данного суффикса. В то же время, опираясь на суждение Т. Путкарадзе, лексему «пх»

¹ Н. Мгеладзе, М. Пагава. Вопросы истории и этимологии **пхе//хе**, – *Труды*. Батумский государственный университет им. Шота Руставели. Т. 2, Батуми, 1998, стр. 3-17 (на груз. яз.).

в композите «за-пх-ул-и» ученый связывает с «оком солнца» в сванском и «чистым небом» в занском, а опираясь на В. Бардавелидзе, предполагает, что «у грузин древнейшее божество солнца было существом женского пола, и поэтому культ солнца и неба воспринимался в нераздельном единстве». Исходя из этого Р. Топчишвили выдвигает предположение о том, что вышеупомянутое восприятие древнейшей картвельской лексемы «пх» как основы названий исконных историко-этнографических краёв Грузии «Пхови» и «Апхазети» не лишено смысла.¹

Поскольку относительно связи лексемы «пх» и хоронима «Апхазети» наши суждения совпадают, теперь мы коснемся только термина «пхов».

Как известно, Пхови – древнее название Пшав-Хевсурети. В древне-грузинских летописях Хевсурети и Пшави упоминались вместе как «Пхови», а хевсуры и пшавы – как «пховелы».² И у Вахушти Багратиони читаем: «... пшав-хевсуры, первоначально именуемые пховелами...».³ Кистинцы, чеченцы и ингуши и сегодня называют хевсуров «пхиу» или «пхиа»; цова-тушины называют хевсуров «пхев», а пшавов – «шуо».⁴ По нашему мнению, лексема «пх» и «пхов» имеют различную этимологию, т. е. это основы разного происхождения. Вместе с тем, «Пхов»-и высокогорный и сравнительно холодный край, поэтому его связь с основным значением лексемы «пх» («тёплый») мы исключаем.

Таким образом, на наш взгляд, не лишено оснований предположение о том, что в стародавние времена картвельское население создало топоним, означающий «теплое время и место», для обозначения малой части территории современной Абхазии, который позднее оно же (картвельское население) использовало в качестве этнонима негрузинского, но, в конечном счете, ассимилированного пришлого населения.

---

¹ Р. Топчишвили. История и этнология имён. Тб., 2010, стр. 290-297 (на груз. яз.).

² С. Макалатиа. Хевсурети. Тб., 1941, стр. 21 (на груз. яз.); Т. Очаури. Термины «Пшави» и «Хевсурети», – Сб.: *Иностранная и грузинская терминология понятий «Грузия» и «грузин»*, стр. 536 (на груз. яз.); Г. Меликишвили. К вопросу древнейшего населения Грузии, Кавказа и Ближнего Востока. Тб., 1965, стр. 100-202 (на груз. яз.).

³ Вахушти Батонишвили. Описание Царства Грузинского, стр. 523, 534.

⁴ Г. Бурчуладзе, Б. Шавхелишвили. По поводу слов, означающих «Картли», «Сакр-картвело» в нахско-дагестанских языках, – Сб.: *Иностранная и грузинская терминология понятий «Грузия» и «грузин»*, стр. 326 (на груз. яз.); Т. Папуашвили. Пховелы (пшав-хевсуры), – Сб.: *Иностранная и грузинская терминология понятий «Грузия» и «грузин»*, стр. 616 (на груз. яз.).

სალომე ბახია-ოქრუაშვილი, ელისაბედ გაზდელიანი

ქორონიმ „აფხაზეთი“-ს წარმომავლობისათვის

ქორონიმ „აფხაზეთი“-ს რეალური წარმომავლობის მნიშვნელობა დღემდე, მხოლოდ ეთნონიმ „აფხაზ“-ის და ამ ტერიტორიაზე სხვადასხვა დროს ფიქსირებული მსგავსი საერთო ფუძის ეთნონიმების კონკრეტულ ისტორიული შესწავლის ჩარჩოებიდან დგინდებოდა. ამჟამად, გამოთქმულია ახალი ვარაუდი, რომლის თანახმად „აფხაზეთ“-ს საერთო ქართველურიდან ამომავალ „ფხ“ ლექსემასთან (სითბო, ზაფხული) ვაკავშირებთ. ამავე მნიშვნელობით „ფხ“ ლექსემა აფხაზურ ენაშიც (ა-ფჰ-ა) ქართულიდან არის შესული. შესაძლოა აფხაზეთის ბუნებრივ-კლიმატური მდგომარეობისა და საქართველოს სხვა კუთხეებისაგან ტემპერატურული სხვაობით გამორჩეულ ადგილს ქართველურმა მოსახლეობამ ადრიდანვე (თავდაპირველად ფსოუდან ანაკოფიამდე) უწოდა „აფხაზეთი“ – „თბილი ადგილი“.

SALOME BAKHIA-OKRUASHVILI, ELISABED GAZDELIANI¹

TO ORIGIN OF THE CHORONYM “APKHAZETI”

Origin of the choronym “Apkhazeti” should be associated with the “fkh” lexeme of Georgian parent-language. In old Georgian the lexeme “fkh” was used to refer to warmth and light too. Territory of Abkhazia, in distinct from other parts of Georgia, was always distinguished by peculiar temperature, moderately hot summer, long autumn and warm winter. Therefore, the supposition that local population initially used this “warm period of the year” and place as a toponym and that later this lexeme was used for creation of ethnonymy – should not be void of ground.

---

¹ *Salome Bakhia-Okruashvili* – Doctor of Historical Sciences, Chief researcher of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology of Tbilisi State University; *Elisabed Gazdeliani* – PhD of Philology, Senior researcher of Arnold Chikobava Institute of Linguistics of Tbilisi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

БЕЖАН ХОРАВА¹

ИСТОРИЯ ОДНОЙ ПОЛЕМИКИ

27 апреля 2010 года на сайте «Клуба экспертов» была опубликована обширная статья исследователя Симона Киладзе «Договор между Грузией и Россией от 7 мая 1920 года и вопрос Абхазии».²

С научной точки зрения, данная статья была хорошо выполнена. В третьей части статьи, где автор касался политической обстановки Абхазии к моменту заключения договора 7 мая 1920 года между Россией и Грузией, С. Киладзе совершенно справедливо критикует взгляды Т. Шамба и А. Непрошина, изложенные в их книге «Абхазия. Правовые основы суверенитета и государственности» (Москва, 2003).

В данной книге представлена несостоятельная попытка ревизии договора от 7 мая 1920 года. С. Киладзе отмечает, что Т. Шамба и А. Непрошин «всячески пытаются утаить факт нахождения Абхазии в составе Грузии, и для этого они не пренебрегают конъюнктурным, предвзятым и тенденциозным освещением общеизвестных событий и фактов, грубо интерпретируют их, и тем самым умоляют истину».

Статья С. Киладзе разозлила Т. Шамба и А. Непрошина и они обратились с ответным письмом в «Клуб экспертов»: «Ответ грузинским экспертам».

В этом малом по объему письме четко видно невежество авторов. Шаткая позиция Т. Шамба и А. Непрошина видна и из их заявления: «как известно, историю, как правило, пишут победители, коим в данный момент господин С. Киладзе не является».

Историю пишут и победители и побежденные, но если правда не на их стороне, такая история далека от истины. Истинную историю

---

¹ ბეჟან ხორავა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² С. Киладзе. Договор между Грузией и Россией от 7 мая 1920 года и вопрос Абхазии. Часть III, – http://rus.expertclub.ge/portal/alias_Expertclub/lang_ru/tabid_2564/default.aspx.

пишут правдивые летописцы. Об этом еще когда, во втором веке писал Лукиан (ок. 120-180 гг.).

Ответ московским правоведам подготовили автор данных строк, Т. Берадзе и С. Киладзе. Она была опубликована на сайте «Клуба экспертов» 4 ноября 2011 года. В статье дана жесткая, но правдивая оценка «ответу» Т. Шамба-А. Непрошина. После этой публикации ответа от Т. Шамба и А. Непрошина не последовало.

И НЕВЕЖЕСТВО, И ФАЛЬСИФИКАЦИЯ (Ответ дуэту Шамба-Непрошина)¹

Недавно на имя «Клуба экспертов» пришло письмо московских профессоров Т. Шамба и А. Непрошина под заголовком «Ответ грузинским экспертам». В нем в качестве ответа на статью господина С. Киладзе «Договор между Грузией и Россией от 7 мая 1920 года и вопрос Абхазии», в очередной раз озвучены «юридические предпосылки», которые якобы легли в основу признания «независимости Республики Абхазия». В этом небольшом по объему «ответе» накручено столько заведомой лжи, в нем столько невежества, что даже не знаешь – смеяться или плакать...

Московские профессора так далеки от исторической истины и правды вообще, как далеки от самой Абхазии. Из их ответа «выясняется», что в истории был «Один из моментов, когда территория Закавказья, а именно, Картли и Кахетия, и некоторые другие княжества имели связи с Абхазией – это когда известный правитель Давид II Строитель (1089-1125 гг.) воссоздал на основе государств Колхиды и Иверии Самефо Апхазети». Очевидно, авторам этого опуса неизвестно, что «Абхазское царство», а не «Царство Абхазия» было создано задолго до правления Давида Агмашенебели – в 90-е годы VIII века. К тому же в тот период существования государств Колхида и Иверия (та же Иберия) в просвещенном мире было известно разве что нескольким ученым мужам, да и то – туманно. Московские профессора даже не знают, что грузинская историография «Абхазское» царство вовсе не называет «Абхазо-грузинским царством», а условно называет «Эгрисско-Абхазским царством», поскольку создано было оно на основе объединения Западной Грузии, Эгриси и Абхазии, и возглавила его абхазская, по происхождению, династия. Именно поэтому и получила она название «Абхазского» царства. То, что это государство было грузинским, явствует хотя бы из того, что государственным и богослужебным языком в

¹ Статья была опубликована: http://rus.expertclub.ge/portal/cnid__10197/alias__Expertclub/lang__ru/tabid__2546/default.aspx.

нем был только грузинский (как устный, так и письменный) язык. Наверное, не является спорным и то, что Давид Агмашенебели «Абхазское царство» не «создал», а завершил объединение исторических земель Грузии в единое государство. Тут же следует вспомнить, что в длинной титулатуре Давида Агмашенебели «Царь абхазов, картвелов, ранов и кахов, армян, шарванша и шахан-ша и властелина всего Востока и Запада» – «царь абхазов» является только одной, составной частью.

Московские профессора отмечают, *«Грузинская и абхазская стороны стараются вычеркнуть это время из памяти по следующим причинам: грузинская сторона не может согласиться, что на всем протяжении до XIV века государственной структурой всего Закавказья было именно «Абхазское» государство. Абхазов не устраивает подобная концепция, поскольку в этом, «Абхазском» царстве, правили не абхазы».* Можно успокоить московских профессоров: они введены в заблуждение и грузинские историки вовсе не пытаются «вычеркнуть» этот факт из истории. Надо также отметить, что во время монгольского владычества, в середине XIII века, Грузия разделилась на две части: царство «Лихтамери» (Восточная Грузия) и «Лихтимери» (Западная Грузия), вместе с тем монгольское господство не распространялось на Западную Грузию. Царь Грузии Гиоргий V Блистательный (1318-1346) в 30-е годы XIV века освободил страну от монгольского господства и восстановил ее единство. А господам профессорам напомним, что «Абхазское» царство существовало с VIII века и в начале XI века оно объединилось в единое Грузинское царство. Основателем этого царства был Баграт III Багратиони (978-1014) – грузин по отцу и абхаз по матери; в 978-1010 годы – царь «абхазов». Между прочим, похоронен он в Абхазии, в Бедийском храме.

А почему абхазы «избегают» истории этого и другого периода, почему в Абхазии «отсутствуют какие-либо памятники, посвященные правителям этого периода: Давиду, Тамаре, Лаше...», – тоже хорошо известно. В позднее средневековье в Абхазии произошли радикальные этнические изменения: в результате смешения переселившихся из Западного Кавказа горских народов с местным населением сформировался современный абхазский (апсуа) этнос; поселившаяся здесь масса поглотила местное население, в результате чего сформировался новый этнический вид абхазов. Абхазы позднего средневековья не являются потомками тех абхазов, которые участвовали в культурно-политическом строительстве феодального Грузинского государства. Известный грузинский историк, академик Нико Бердзенишвили специально ввел в историографию термин «теперешняя Абхазия», тем самым пытаясь разделить «древнюю» и «новую» Абхазию.¹ Поэтому и

¹ **Н. Бердзенишвили.** Вопросы истории Грузии. Тб., 1990, стр. 610-614 (на грузинском языке).

писал он о нынешних абхазах – «избегают собственной истории». Именно этого не хотят признать московские профессора.

Исследователи Т. Шамба и А. Непрошин, как видно, из недоступных для других источников узнали, что после Давида Агмашенебели «царство» (наверное, «Абхазское» царство) оставалось в подчинении восточной провинции Византии – Трапезундской империи во главе с династией Комнинов. Наверное, московские профессора могли бы разъяснить, как «созданное» Давидом Агмашенебели «Абхазское царство» оказалось в подчинении Трапезундской империи Комнинов, существовавшей в 1204-1461 гг. – государства, которое, в свою очередь, на протяжении многих лет признавало верховенство Грузии. Кроме того, Трапезундская империя была не частью Византии, а независимым государством.

Как выясняется из ответа московских профессоров Симону Киладзе, «в середине XV века на кавказское побережье высадились османы, а греки, обитавшие в Причерноморских населенных пунктах с незапамятных времен, вынуждены были покинуть страну. Какое-то время служба в храмах велась на грузинском языке, но в самое короткое время епископы также покинули храмы страны и удалились в Хоби, Гелати, Гори, Кутаис и др., где не было турок, поскольку в Абхазии не для кого было вести службу: христиане – греко-римское население оставило этот край, а абхазцы постепенно приобщились к исламу. На этом его грузинизация в ту пору и закончилась».

И в этом случае знание истории московских профессоров весьма скудны. Они хотят убедить неосведомленного читателя, что на территории нынешней Абхазии проживали не грузины, а «греки», «греко-римляне». Господа профессора не знают, что «греки», «греко-римляне» остались в античности. Профессор Т. Шамба мог бы по этому вопросу проконсультироваться со своим братом-историком Сергеем Шамба, чтобы не ставить себя в неловкое положение. Что касается османов, то они захватили северо-восточное Черноморское побережье Грузии, главный город Одишского (Самегрело, Мингрелия) княжества Цхуми и его окрестности в 1578 году и создали т.н. «Сабегларбего» (бейларбейство). Именно в этот период турки называли Цхуми «Сухуми». В 1580 году Сухумское бейларбейство было упразднено, и турки покинули Черноморское побережье Грузии. Правитель Одиши Леван II Дадзани (1611-1657) соорудил систему крепостей – т.н. «Келасурскую стену» именно восточнее древнего грузинского города Цхуми, вдоль левого побережья реки Келасури и Кодорского хребта. Как пишет грузинский летописец Вахушти Багратиони (1696-1758), «чтобы абхазы не просочились».¹

¹ **Вахушти Багратиони.** История Грузии, – в кн.: *Картлис Цховреба*. Т. IV. Подготовил к изданию по всем основным рукописям проф. **С. Каухчишвили**. Тб., 1973, стр. 783 (на грузинском языке).

Во второй половине XVII века абхазы (имеется в виду новосформированный этнос – «апсуа», который грузины по-прежнему механически называли абхазами) прорвали эту систему крепостей и расширили свои владения до реки Галидзга. Именно тогда грузинское население покинуло территорию от реки Келасури до реки Галидзга, чтобы спастись от погромов, грабежей и уничтожения. Об этом пишут зарубежные авторы: Арканджело Ламберти, Жозе Мария Дзампи, Жан Шарден, Иерусалимский патриарх Досифей и др. А Вахушти Багратиони отмечает: «Однако в Одиши было горе большое, как описано нами, (исходившее) в основном от абхазов, ибо приходили (они) на лодках и по суше, и полоняли (одишцев), овладели вплоть до реки Эгриси (река Галидзга – авторы) и заселились там сами же абхазы, и в Дранде и Мокви более не было епископов».¹

Из этого сведения Вахушти Багратиони прекрасно видно, как приходили абхазы и селились на захваченных землях; хорошо видно, когда укоренились в этом краю абхазы (апсуа), когда епископы покинули северо-восточную часть Одиши (Самегрело) и по какой причине были упразднены Драндское и Моквское епископства. И еще... Распространение в Абхазии ислама начинается только лишь с XVIII века, и этот процесс никогда не достигал широких масштабов. Абхазы (апсуа), как и горцы абазино-адыгского происхождения Западного Кавказа, были язычниками. Богослужение на грузинском языке проводилось в Абхазии с начала VIII до конца XIX века. Именно поэтому, начиная с VIII века, церкви Абхазии украшают грузинские надписи, которые сегодня так стремятся уничтожить; да и на могиле последнего правителя Абхазии (1823-1864) в Моквском храме, «почему-то», встречаем грузинскую надпись, выполненную грузинским письмом «асомтаврული» – несмотря на то, что русскими генералами П. Усларом и И. Бартоломеем к тому времени уже была создана абхазская письменность; Михаил Шарвашидзе и его предки тоже писали на грузинском. Интересно отметить, что просьба правителя Абхазии Гиоргия Шарвашидзе (1810-1821) о принятии в подданство России также была написана на грузинском языке.² Конечно, московские профессора все это прекрасно знают, но объясняют мифической «грузинизацией» абхазов.

По мнению профессоров, оказывается, наместничество Российской империи на Кавказе существовало уже в 1810 году, и Абхазия в нем занимала то же положение, что и «Картли, Эрети и Самегрело», и такое положение сохранялось до 1917 года. Наверное, авторы разъяснят, из каких источников им стало известно о существовании княжеств Эрети или Картли в начале XIX века. Выявление этого «скрытого» «факта» очень даже пошло

¹ **Вахушти Багратиони.** История Грузии, стр. 845.

² **Б. Хорава.** Абхазия в 1810-1880 годах, – в кн: *Очерки из истории Грузии.* Абхазия с древнейших времен до наших дней. Тб., 2009, стр. 356-358.

бы на пользу грузинской историографии. «Великое открытие» авторов о существовании в 1810 году наместничества Российской Империи тоже можно считать их вкладом в историографию.

Наверное, неосведомленностью авторов можно объяснить и трактовку отношений Абхазии и остальной Грузии в 1918-1920 гг. Вместе с тем, хотим отметить, что Абхазия, безусловно, не входила в состав т.н. Союза Горцев Кавказа. Об этом свидетельствует хотя бы Декрет №1 правительства Союза Горцев Кавказа, в котором отмечено, что решение о распространении власти временного горского правительства на Сухумский округ должно было быть принято в будущем Народным Советом Сухумского округа.

*Декрет №1 Временного правительства Союза горцев Кавказа
4 декабря 1917 года*

Горское правительство обсудило вопрос тех территории, на которых полностью распространяется ее государственная власть и постановило:

1. Государственная власть Временного Горского правительства распространяется полностью на всю территорию Дагестанской области, на Хасав-Юртовский, Грозненский, Веденский, Назрановский, Владикавказский и Нальчикский округа и Кара-Ногайский участок Терской области, а также на территорию ногайцев и туркмен Ставропольской губернии.

2. В отношении Закатальского и Сухумского округов Временное Горское правительство имеет власть по вопросам национально-культурного и политического характера, распространение теперь же и полностью государственной власти Горского правительства на эти округа представить на разрешение Закатальского и Сухумского советов.¹

Соответствующего решения Народного Совета Сухумского округа никто не видел.

Текста этого решения не было в Государственном архиве Абхазии, который, к сожалению, сгорел во время войны 1992-1993 гг. Документы, хранившиеся в этом архиве, в свое время хорошо были изучены грузинскими и абхазскими историками, и абхазские историки, обнаружив подобный документ, обязательно бы его опубликовали. Абхазия никогда не входила в состав Горской Республики (1918-1919). Иначе, как же Народный Совет Абхазии 20 марта 1919 года принял «Акт об автономии Абхазии»,² в силу

¹ **Дж. Гамахария, Б. Гогиа.** Абхазия – историческая область Грузии (историография, документы и материалы, комментарии). *С древнейших времен до 30-х годов XX века.* Тб., 1997, стр. 397-398; *Статус автономных регионов Абхазии и Юго-Осетии в составе Грузии (1917-1988).* Сборник политико-правовых актов. Составитель и главный редактор сборника **Т. Диасамидзе.** Тб., 2004, стр. 218.

² **Дж. Гамахария, Б. Гогиа.** Абхазия – историческая область Грузии, стр. 435; **А. Ментешавили.** Исторические предпосылки современного сепаратизма в Грузии.

которого, как мы уже отмечали, Абхазия вошла в состав Грузинской Демократической Республики на правах автономии при решении вопросов местного значения?!

Господа Т. Шамба и А. Непрошин особо отмечают, что правительство Грузинской Демократической Республики и Учредительное Собрание все решения по Абхазии приняли без участия представителей абхазского народа. К сожалению, они не осведомлены о том, что Акт о независимости Грузии от 26 мая 1918 был окончательно утвержден высшим законодательным органом республики - Учредительным собранием 12 марта 1919 года. От имени абхазского народа его подписали Варлам Шервашидзе, Арзакан Эмхвари, Васил Гурджиа. Московские авторы почему то не учитывают и те постоянные консультации, которые предшествовали принятию решения по Абхазии в 1918-1920 годы правительством и парламентом Грузии. Не упоминают они и о тех встречах грузинской и абхазской сторон, которые предшествовали признанию Абхазской автономии в составе Грузии по Конституции 1921 года.

Отношение Народного Совета Абхазии и абхазского народа к Грузинской Демократической Республике хорошо видно из поздравительной телеграммы Народного Совета Абхазии,¹ посланной в связи с годовщиной независимости Грузии:

«Народный Совет Абхазии приветствует правительство Грузинской Республики от имени народа автономной Абхазии. В течение всего года правительство Грузии вело народ по пути утверждения демократического строя, охраняло его от внутренней анархии и контрреволюционной опасности. Совет глубоко убежден, что грузинская и абхазская демократия в тесном союзе сумеют защитить завоевания революции и достигнут братского союза с демократиями других народов. Да здравствует единство грузинской и абхазской демократии и братство между народами.

Председатель Народного Совета Абхазии Шервашидзе».

По словам московских авторов, Грузинская Демократическая Республика ввела в Абхазию войска под командованием Джугели, Кониева, Мазниева, чему воспротивилась основная масса населения. Они пишут также, что «такое объединение Абхазии с границей до Туапсе входило в геополитические планы только Грузии, а не Абхазии».

Но генерал Г. Мазниашвили в своих воспоминаниях пишет, что в средних числах апреля 1918 года, когда он сражался с турками, вторгшимися в Аджарию и Гурию, к нему «пришла депутация из Сухуми. В депутацию входили глава города и три члена Национального Совета Абхазии. Депутация обратилась ко мне с просьбой очистить от большевиков как Сухуми, так и

Тб., 1998, стр. 78; *Статус автономных регионов Абхазии и Юго-Осетии в составе Грузии (1917-1988)*, стр. 239.

¹ Газ. «Сахалхо сакме». 29.05.1919. №537(на грузинском языке).

всю Абхазию». Г. Мазниашвили объяснил депутации, что решение этого вопроса превышает его полномочия и отправил ее в Тбилиси. Спустя два дня Г. Мазниашвили получил приказ председателя правительства Закавказья (а не Грузии) ввести часть войск в Абхазию. В Абхазию отправилась Народная гвардия во главе с В. Джугели, который изгнал большевиков из границ Абхазии и сам вернулся в Тбилиси.¹

Генерал Г. Мазниашвили также вспоминает, что уже после объявления независимости Грузии, 16 июня, к нему вновь прибыла делегация Народного Совета Абхазии с просьбой помочь изгнать большевиков, вновь вторгшихся в Абхазию. Г. Мазниашвили и в этот раз направил делегацию в Тбилиси. 18 июня он получил извещение о назначении его генерал-губернатором Абхазии. Г. Мазниашвили сформировал в Абхазии территориальные войска из 300 абхазов. Вооруженные силы Грузии вместе с абхазским отрядом изгнали большевиков из Абхазии. На границе, у Пиленково, Г. Мазниашвили получил приказ из Тбилиси, а также Народного Совета Абхазии, занять Сочи и очистить от большевиков Черноморское побережье.² Вместе с тем, правительство Грузии всегда заявляло, что занятие Черноморской линии являлось временной мерой до наведения порядка в самой России.

Таким образом, как выясняется, Народный Совет Абхазии обратился с просьбой к правительству Грузии освободить Абхазию от большевиков и занять линию Черноморского побережья. Может, у московских профессоров имеются другие аргументы?!

Признание Абхазии неотъемлемой частью Грузии зафиксировано в Соглашении, которое было заключено между Грузией и Германией 28 Мая 1918 года в Поти, т.е. задолго до Договора от 7 Мая 1920 года между Грузией и Россией.

На самом деле Т. Шамба и А. Непрошин фактически признают правильность утверждения С. Киладзе: «Единственное, с чем мы можем согласиться, – пишут они, – так это с постулатом С. Киладзе: «Центральная власть Грузии четко контролировала территорию Сухумского округа де-факто и де-юре».

Московские авторы также пишут: «Мы согласны с аксиомой нашего критика (имеется в виду С. Киладзе – авторы): действительно, этот договор определил положение Абхазии в международном сообществе (т.е. в составе Грузии). Это факт».

По нашему мнению, положения Договора от 7 Мая в вопросе признания границ и территориальной целостности полностью соответствуют международно-правовым принципам того периода... И если московские коллеги считают, что Россия нарушила какое-либо положение этого Договора, то в

¹ Г. Мазниашвили. Воспоминания. Батуми, 1990, стр. 57 (на грузинском языке).

² Г. Мазниашвили. Воспоминания, стр. 64.

этом случае они должны критиковать не внешнюю политику официального Тбилиси, а дипломатические шаги, предпринятые в тот период Москвой.

Словом, документы подтверждают, что в 1918-1920 годы, и в частности во время подписания Договора между Грузией и Россией от 7 Мая 1920 года, Абхазия не была суверенным государством. И с этой реальностью согласны Тарас Шамба и Александр Непорошин.

Господа оппоненты пишут, что во время войны 1992-1993 гг. «грузинские мародеры и варвары» сожгли Государственный архив Абхазии. Конечно, о том, что сгорел архив, в котором было множество документов на разных языках, можно только сожалеть. Но почему же московские профессора не помнят того, как абхазские и русские «миротворцы» уничтожили Сухуми и, вообще, все грузинское наследие Абхазии, создаваемое веками. Московские профессора почему то забыли также, как уничтожали абхазские сепаратисты грузин, проводя этническую чистку. Эти бесчеловечные действия получили строгое осуждение со стороны ООН, ОБСЕ, Совета Европы и других международных организаций.¹

Т. Шамба и А. Непорошин – юристы по профессии. Поэтому и удивляют их рассуждения о правовых основах т.н. независимости самопровозглашенной Республики Абхазия. В последней части своего ответа они не приводят ни одного документа, подтверждающего законность оснований «независимости» Абхазии, не приводят в доказательство своих суждений ни один международно-правовой акт, который хоть как-нибудь оправдал бы этническую чистку. Московские профессора в своей реплике ссылаются на профессора Олега Дамения. Надо отметить, что речь идет о проректоре Сухумского государственного университета, которому в 1988 году представители грузинского национального движения предложили помощь в создании абхазоязычной средней школы, от чего он отказался.² Абхазская школа была фикцией и остается таковой и сегодня, поскольку обучение в ней только с 1-го по 4-й класс включительно ведется на абхазском языке, а в последующих классах – на русском.

Странно слышать от профессиональных юристов, что «историю пишут победители». Тем более в ситуации, когда абхазский народ своей же элитой

---

¹ ОБСЕ при участии и согласии России трижды приняла акты, признающие и осуждающие этническую чистку в Абхазии: Коммюнике Будапештского саммита от 6 декабря 1994 г. («Осуждение этнической чистки»); Заключительный акт Лиссабонского саммита от 3 декабря 1996 г. («Осуждение геноцида и этнической чистки»); Декларация Стамбульского саммита от 17-18 ноября 1999г. («Признание-суждение геноцида и этнической чистки»). Генеральная Ассамблея ООН в резолюции №62/249 от 29 мая 2008 г. признала факт этнической чистки в Абхазии (**Д. Джоджуа**. Абхазия в 1992-2008 гг., – в кн.: *Очерки из истории Грузии*. Абхазия с древнейших времен до наших дней, стр. 563).

² *Интервью с Зурабом Чавчавадзе*. «Отечество, язык, вера», – газ. «Молодежь Грузии». 26.09.1989. № 113.

обречен на явную ассимиляцию – он никак не является победителем. Т. Шамба – один из тех абхазов, которые никогда ни словом не обмолвились о независимости Абхазии. Они только мечтали об отделении Абхазии от Грузии и присоединении ее к Краснодарскому краю России.

Наверное, тем и объясняется абсолютно безучастное отношение абхазских лидеров и научных деятелей к трагическим событиям, происходящим в последние десятилетия на Северном Кавказе.

Научное учреждение, в котором «творят» Т. Шамба и А. Непрошин, наверное, гордится своими заслуженными, умудренными, седовласыми профессорами. Ничего не поделаешь, действительно, ими можно гордиться – «*Vivat academia! Vivant professores!*».

ბეჟან სორაპა

ერთი პოლემიკის ისტორია

2010 წლის 27 აპრილს „ექსპერტთა კლუბის“ ვებ-გვერდზე გამოქვეყნდა მკვლევარ სიმონ კილაძის ვრცელი სტატია „საქართველო-რუსეთის 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება და აფხაზეთი“. სამეცნიერო თვალსაზრისით სტატია კარგად იყო შესრულებული. სტატიის მესამე ნაწილში, სადაც ავტორი რუსეთ-საქართველოს შორის 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულების ხელმოწერის დროისათვის აფხაზეთში არსებულ ვითარებას ეხება, ს. კილაძე სავსებით სამართლიანად აკრიტიკებს ტ. შამბასა და ა. ნეპროშინის წიგნს „აფხაზეთი. სუვერენიტეტისა და სახელმწიფოებრიობის სამართლებრივი ასპექტები“ (მოსკოვი, 2003), რომელშიც 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულების რევიზიის უსუსური მცდელობაა მოცემული. ს. კილაძე აღნიშნავს, რომ ტ. შამბა და ა. ნეპროშინი ცდილობენ საქართველოს შემადგენლობაში აფხაზეთის ყოფნის ფაქტის მიჩქმალვას და ამისთვის არ ერიდებიან საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტების ტენდენციურ გაშუქებას, ეწვეიან მათ უხეშ ინტერპრეტაციას და, ამდენად ჩქმალავენ ფაქტებს. ს. კილაძის წერილმა გააღიზიანა შამბა-ნეპროშინი და „ექსპერტთა კლუბს“ საპასუხო წერილით – „პასუხი ქართველ „ექსპერტებს“ – მიმართეს. ამ მცირე მოცულობის წერილში ავტორთა დიდი უვიცობა ვლინდება. ტ. შამბასა და ა. ნეპროშინის პოზიციის უსუსურობა მათ განცხადებაშიც ჩანს: „როგორც ცნობილია, ისტორიას გამარჯვებულები წერენ, ასეთს კი ამჯერად ბა-

ტონი ს. კილაძე არ წარმოადგენს“. ისტორიას გამარჯვებულებიც და დამარცხებულებიც წერენ, მაგრამ თუ სიმართლე მათ მხარეს არაა, ასეთი ისტორია ჭეშმარიტებისაგან შორსაა. ჭეშმარიტ ისტორიას პირუთენელი მემატიაწეები წერენ. ამის შესახებ ჯერ კიდევ როდის წერდა ლუკიანე სამოსატელი (დაახლ. 120-180 წწ.).

ტ. შამბასა და ა. ნეპროშინისადმი საპასუხო წერილი მოამზადეს ამ სტრიქონების ავტორმა, თ. ბერაძემ და ს. კილაძემ. წერილში, რომელიც „ექსპერტთა კლუბის“ ვებ-გვერდზე 2011 წლის 4 ნოემბერს ქართულ და რუსულ ენებზე გამოქვეყნდა, მკაცრი, მაგრამ სამართლიანი შეფასება მიეცა შამბა-ნეპროშინის პასუხს. ამ პუბლიკაციის შემდეგ შამბა-ნეპროშინის გამოსმაურება არ ყოფილა.

BEZHAN KHORAVA¹

HISTORY OF ONE POLEMIC

In April 27, 2010 researcher Simon Kiladze's long article was published on the web-site of "Expert Club": "Pact of Georgia-Russia of May 7, 1920 and Abkhazia". In the third part of the article, where author touches the situation in Abkhazia by the time to sign of this pact, S. Kiladze absolutely fairly criticizes T. Shamba and A. Neproshin's book *"Abkhazia. Legal Aspects of Sovereignty and Statehood"* (Moscow, 2003) where is given a feeble attempt of a revision of the May 7, 1920 Treaty. S. Kiladze notes that T. Shamba and A. Neproshin try covering up the fact of Abkhazia – being part of Georgia, and do not try to avoid the biased coverage of well-known facts; they are engaged in blatant interpretation and thus conceal the facts.

The letter of S. Kiladze irritated T. Shamba-A. Neproshin and in response to the letter, they addressed "Experts Club" with the letter "The Answer to the Georgian "Experts"". In this small volume letter, the large ignorance of the authors is revealed. Weakness of T. Shamba and A. Neproshin's position can also be seen from their statement: "It is a well known fact that the winners write the history, but Mr. S. Kiladze is not such person to this time". History is written by winners and defeators! But if the truth is not on their side, this story is far from the truth! Impartial chroniclers are writing the true history. The author of these words, T. Beradze and S. Kiladze prepared a reply to letter of T. Shamba and A. Neproshin. It was published on the web-site of "Experts Club" on November 4, 2011 in Georgian and Russian languages. In this letter, a tough but fair assessment is given to the Shamba-Neproshin answer. After the publication of this response Shamba-Neproshin did not reply yet.

---

¹ *Bezhán Khorava* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

პოლიტოლოგია, სოციოლოგია,
ფსიქოლოგია

ობარ არდაშელია¹

სეპარატისტული პუბლიცისტიკა სტრატეგიული
კვლევების კონტექსტში

აფხაზური პოლიტიკური პუბლიცისტიკა და სეპარატისტული ისტორიოგრაფია, ძირითადად, რუსული პოლიტიკური ისტებლიშმენტის დაკვეთას წარმოადგენს.² ბუნებრივია, მსგავსი ლიტერატურა პოლიტოლოგთა და საერთაშორისო ურთიერთობების სპეციალისტთა მხრიდან განსაკუთრებით ყურადღებას იწვევს, რადგან მათში რეალურად იკითხება რუსეთის მიზნები და გეოპოლიტიკური ინტერესები სამხრეთ კავკასიაში. აფხაზური პოლიტიკური პუბლიცისტიკის მორიგი ნიმუში – „აფხაზეთი საუკუნეთა გასაყარზე“³ – 2011 წელს სანკტ-პეტერბურგის იურიდიული პრეს-ცენტრის გამომცემლობის იურიდიული ასოციაციის ცენტრის ეგიდით გამოქვეყნდა. წიგნის ავტორია ცნობილი აფხაზი ფილოსოფოსი, სეპარატისტული აფხაზეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტთან არსებული სტრატეგიული კვლევების ინსტიტუტის ხელმძღვანელი, დოცენტი ოლეგ დამენია.⁴

¹ **ობარ არდაშელია** – ისტორიის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ქართული სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარე, ამ სახის ნაშრომებს განსაკუთრებული ყურადღებით უნდა ეცნობოდეს არამარტო მეცნიერები, არამედ სახელმწიფოს სპეციალური სტრუქტურები (მაგალითად, საგარეო საქმეთა სამინისტრო, ინფორმაციის დამუშავების ცენტრები, სტრატეგიული და გეოპოლიტიკური კვლევების ცენტრები, პოლიტიკურ პრობლემებზე მომუშავე არასამთავრობო ორგანიზაციები და ა. შ.), რომლებიც ამ ნაშრომების შესწავლისა და სრულყოფილი ანალიზის საფუძველზე შეიმუშავენ შესაბამის პოლიტიკურ კურსსა და ძირითად მიმართულებებს.

³ **О. Н. Дамения.** Абхазия на рубеже веков. СПб., 2011.

⁴ **ოლეგ დამენია** – აფხაზი ფილოსოფოსი, მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე. წლების მანძილზე იყო აფხაზეთის ა. მ. გორკის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პრორექტორი, ფილოსოფიის მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი. ის იკვლევს სოციალური ფილოსოფიის, კულტურის ფილოსოფიისა და კულტურული ანტიროპოლოგიის საკითხებს, არის 80-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომის

ავტორი თავის სქელტანიან ნაშრომში სოციალური ფილოსოფიის, კულტუროლოგიის, ეთნოლოგიისა და ისტორიის ფონზე ცდილობს უპასუხოს თანამედროვე აფხაზური საზოგადოების ძირითადი კითხვას, საით მიექანება აფხაზური საზოგადოება თანამედროვე, მუდმივად ტრანსფორმირებად სამყაროში? თუმცა, იქვე სცემს ამ კითხვას პასუხს და ისტორიული ფაქტების თავისებური ინტერპრეტაციით, ან გვერდის ავლით ცდილობს მკითხველი დაარწმუნოს, რომ აფხაზეთის პოლიტიკური არჩევანი მხოლოდ რუსულ გეოპოლიტიკურ დისკურსში უნდა განიხილებოდეს.

მართალია, ოლეგ დამენიას ნიგნი, ძირითადად, პოლიტიკური ხასიათისაა, მაგრამ მიეკუთვნება პოლიტიკის, ისტორიის, კულტუროლოგიის, ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ერთგვარ ნაზავს. ავტორის სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ უკანასკნელ წლებში აფხაზეთსა და რუსეთში გამოქვეყნებულ მსგავსი ხასიათის პოლიტიკური პუბლიცისტიკის ნიმუშებს შორის ამ ნაშრომს ყველაზე ნაკლებად ახასიათებს ის ისტერიული ფონი და უკიდურესად ანტიქართული ხასიათი, რომელიც დამახასიათებელია სეპარატისტული პუბლიცისტიკისა და ისტორიოგრაფიისათვის. ნაშრომში გაცილებით მშვიდ ტონალობაში, ვიდრე ამას აკეთებდნენ მისი წინამორბედი „მკვლევრები“, მოცემულია თუ როგორ ვითარდება დღეს აფხაზური საზოგადოება, რა ისტორია უძღოდა წინ იმ მოვლენებს, რამაც აფხაზურ საზოგადოებას გზა მისცა ე.წ. „თავისუფალი და დემოკრატიული კონსტიტუციური განვითარებისაკენ“.¹

ნიგნი შედგება სამი თავის და მრავალი პარაგრაფისაგან. ბუნებრივია, ჩვენ ვერ შევვხებით აღნიშნულ ნაშრომში ავტორის მიერ დასმულ ყველა პრობლემას, ჩვენი ყურადღება მიიქცია იმ ფაქტმა, რომ ნაშრომში განსაკუთრებული აქცენტები და მინიშნებები გაკეთებულია ისეთ მიმართულებებზე, რომელიც ადრე სეპატარისტულ პუბლიცისტიკაში არ ჩანდა. ამ კუთხით განსაკუთრებით თვალშისაცემია რამდენიმე გარემოება: ავტორი ცდილობს მოძებნოს აფხაზეთის ადგილი თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში, განსაზღვროს აფხაზეთის როლი რუსეთსა და დასავლეთს შორის მიმდინარე გეოპოლიტიკურ დისკურსში, აფხაზეთს მიანიჭოს განსაკუთრებული მნიშვნელობა რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობებში და უფრო მეტიც, ცდილობს განსაზღვროს თურქეთის როლი აფხაზეთის მომავალი განვითარების პროცესში.

ნაშრომში წარმოდგენილია სეპარატისტული აფხაზეთის სტრატეგი-

ავტორი, რომლებიც გამოქვეყნებულია მოსკოვში, თბილისში, ერევანში, ალმა-ატასა და სხვა ქვეყნებში. თავისუფლად ფლობს რუსულ და ქართულ ენებს. არის 1977 წელს მოსკოვში გაგზავნილი „აფხაზური წერილის“ ერთ-ერთი ავტორი. 1989 წელს აქტიურად მონაწილეობდა ე. წ. „ლიხნის დეკლარაციის“ მიღების ორგანიზებაში (ცნობილია, რომ „ლიხნის დეკლარაციის“ ტექსტი მოსკოვში დაიწერა). ოლეგ დამენია დღეს ხელმძღვანელობს სეპარატისტული აფხაზეთის ე.წ. რესპუბლიკის პრეზიდენტთან არსებულ სტრატეგიული კვლევების ინსტიტუტს.

¹ **О. Н. Дамения.** Абхазия на рубеже веков, გვ. 518-519.

ული კვლევების ცენტრის მიერ შემუშავებული ძირითადი მიმართულებები. ავტორის მიერ დასმულ საკითხებში აშკარად ჩანს ის გამოწვევები, რომელიც სეპარატისტული აფხაზეთის წინაშე დგას, ან უახლოეს ხანებში შეიძლება დადგეს. მაგრამ კვლევის დიაგნოსტიკური ანალიზი მცდარ ემპირიულ მასალას ეყრდნობა, ავტორმა იცის რომ ეს ასეა (რაც ნებით თუ უნებლიედ ნაშრომის მრავალ ადგილას ჩანს), მაგრამ თითქოს ცდილობს სწორედ ამ სახით უნდა წარმოაჩინოს თავისი „სიმართლე“.

ნაშრომში საქართველო-რუსეთის გეოპოლიტიკური წინააღმდეგობანი ქართულ-აფხაზურ და ქართულ-ოსურ კონფლიქტებად არის მონათლული, ავტორი ცდილობს გაითვალისწინოს თანამედროვე აფხაზეთში შექმნილი პოლიტიკური ვითარება და მასზე დაყრდნობით მოგვცეს უახლესი პერიოდის ისტორიული ფაქტების არასწორი, ან თავისებური ინტერპრეტაცია. გამოკვეთილად იგრძნობა სეპარატისტული ნომენკლატურის გავლენა და ავტორის თხრობა მთლიანად მიმართულია აფხაზეთში დღეს მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების გამართლებისაკენ. რაც მიუღებელი და დაუშვებელია ისტორიული ქვეყნარტების დადგენის გზაზე, მით უფრო გაუგებარია გეოპოლიტიკური და სტრატეგიული კვლევის პროცესში, რადგან მცდარ ემპირიულ მასალაზე დაფუძნებული კვლევის დიაგნოსტიკური ანალიზი, ბუნებრივია, არასწორ კვლევის შედეგებს იძლევა. მიუხედავად იმისა, რომ ავტორი ცდილობს თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში მოიძიოს აფხაზეთის ადგილი და როლი, არსად არ აცხადებს, რომ ამ მხრივ სეპარატისტული აფხაზეთი საერთაშორისო ვაკუუმშია და საერთაშორისო სამართლის თანახმად, ის მხოლოდ საქართველოს ავტონომიურ რესპუბლიკად ითვლება.

ავტორი გრძნობს, რომ 2008 წლის 26 აგვისტოს, რუსეთის ფედერაციის მიერ აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ე.წ. დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად ცნობის შედეგად, აფხაზეთმა და ოსებმა დაკარგეს ის მცირე თავისუფლებაც კი, რაც მანამდე ჰქონდათ და გოგოლისეული რიტორიკით მიმართავს «Русь, Куда же несешься ты? Дай ответ»¹ და საუბარი, თითქოს უმტკივნეულო, კულტურის საკითხებზე გადააქვს. შეუძლებელია, ავტორი ვერ ხედავდეს, რომ ფაქტობრივად აფხაზები (და ოსებიც – ო.ა.) იზოლაციაში აღმოჩნდნენ. რუსეთის სამხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური დომინირება აფხაზეთში არასოდეს ყოფილა ისეთი ძლიერი, როგორც 2008 წლის შემდეგ. ამ რეგიონების ეკონომიკა მთლიანად რუსეთის ხელშია, ხოლო პოლიტიკური თვალსაზრისით კი მათი გადანყვეტილების მიღების თავისუფლება ნულის ტოლფასი. ამდენად, აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის საზოგადოებებმა არა მხოლოდ ვერ მიაღწიეს საერთაშორისო აღიარებას, არამედ დიდი სახელმწიფოს მიერ მათი შთანთქმის საშიშროების წინაშე აღმოჩნდნენ.

სამწუხაროა, რომ სეპარატისტული აფხაზეთის სტრატეგიული კვ-

¹ О. Н. Дамения. Абхазия на рубеже веков, გვ. 301.

ლევების ცენტრის „კვლევის“ შედეგებში არსად არ არის გაანალიზებული არც „აფხაზეთის ომის“ შედეგები, არც რუსეთ-საქართველოს დაპირისპირების გლობალური ასპექტები, არც ქართველ-აფხაზთა საერთო წარსულისა და კულტურული იდენტობის პრობლემები.¹ ავტორის აზრით, სტრატეგიისთვის მთავარია, რომ აფხაზეთის არჩევანი განპირობებულია აფხაზეთისა და რუსეთის საერთო ინტერესებით, რომელიც მიმართულია დასავლეთისა და საქართველოს წინააღმდეგ. სწორედ ამიტომ – აფხაზეთი მხოლოდ რუსულ გეოპოლიტიკურ დისკურსში უნდა განიხილებოდეს.² ნებისმიერი სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის (თუ ეს პოლიტიკა თავისუფალ აზრს ემყარება – **ო.ა.**) ბუნების გაგება, საერთაშორისო ურთიერთობების ცნობილი ამერიკელი მკვლევარი ჰანს მორგენტაუს მიხედვით, შესაძლებელია მხოლოდ პოლიტიკური ქმედებებისა და ამ ქმედებების განჭვრეტადი შედეგების განხილვის საშუალებით.³ ბუნებრივია, მსგავსი ჭვრეტა განაპირობებს მკვლევრის წინაშე დაისვას კითხვა რა რაციონალური ალტერნატივები შეიძლება ჰქონდეს სახელმწიფოს მოცემულ შემთხვევაში? სამწუხაროდ, ჩვენს ავტორს ალტერნატიული გზები არც უკვლევიან და არც განუხილავს, თუმცა თურქეთის ფაქტორს განიხილავს, როგორც საქართველოსთან ანგარიშსწორების ერთ-ერთ საშუალებას.

ამ ვითარების ფონზე, საგულისხმოა, ის ფაქტი, რომ ოლეგ დამენია აფხაზ ავტორთა შორის ლამის ერთადერთია, რომელიც აღიარებს, რომ აფხაზები და ქართველები, როგორც კავკასიელი ხალხები, კულტურულ-ისტორიული ხასიათითა და მენტალიტეტით გარდა აბაზებისა და ადიღებისა, ყველზე ახლოს არიან ერთმანეთთან რაც დაკავშირებულია საერთო ისტორიულ ყოფასთან, ტრადიციებთან და ნათესაობასთან. ამ შეფასებით ავტორმა შეძლო ამალღებულიყო XX საუკუნის 90-იანი წლებისა და XXI საუკუნის იმ ავტორებზე, რომელთა აზრით, ქართველებსა და აფხაზებს საერთო არაფერი ჰქონდათ, უფრო მეტიც, აფხაზებს მეზობლური ურთიერთობები ჰქონდათ სომხებთან, რუსებთან, სლავებთან, გოთებთან, ალანებთან⁴ და თქვენ წარმოიდგინეთ, კოპტებთანაც კი, ქართველებთან კი არანაირი სამეზობლო ურთიერთობები არ ჩამოუყალიბდათ, რადგან „ქართველები ფაშისტები იყვნენ“ და ა. შ. მსგავსი ისტერიული გამოსვლები აღნიშნულ ნაშრომს არ ახასიათებს, თუმცა ავტორი დიდმნიშვნელოვნად აცხადებს, რომ აფხაზებმა, ისარგებლეს რა, საქართველოს მიერ 1992 წელს 1978 წლის კონსტიტუციის გაუქმებით და აფხ-

¹ მიუხედავად იმისა, რომ ავტორი ხშირად იშველიებს კულტურისა და კულტურული ანთროპოლოგიის საკითხებს, არსად არ ახსენებს და რატომღაც გვერდს უვლის კულტურული იდენტობის პრობლემას.

² **О. Н. Дамения.** Абхазия на рубеже веков, გვ. 315.

³ **ჰ. მორგენტაუ.** პოლიტიკური რეალიზმის ექვსი პრინციპი, – კრებ.: *საერთაშორისო პოლიტიკა*. რ. არტისა და რ. ჯერვისის რედაქტორობით. თბ, 2011. გვ. 14.

⁴ **О. Х. Бгажба, С. З. Лакоба.** История Абхазии. С древнейших времен до наших дней 10-11 классы. Сухум, 2006, გვ. 51, 104, 143, 149, 165.

აზეთთან კონსტიტუციურ-სამართლებრივი ურთიერთობის განწყვეტით, აღადგინეს აფხაზეთის ასსრ 1925 წლის კონსტიტუცია და 1992 წლის ივლისში, გამოაცხადეს აფხაზეთის დამოუკიდებლობა, მაგრამ როგორც სუვერენულ, დემოკრატიულ და სამართლებრივ სახელმწიფოს შეშვენის, აფხაზეთმა 1994 წლის ნოემბერში, მიიღო ახალი კონსტიტუცია. აქ ავტორი, ამკარად იძლევა ისტორიული ფაქტების თავისებურ ინტერპრეტაციას, რაც დაუშვებელია, როგორც ისტორიული, ასევე პოლიტიკის კვლევის პროცესში. გარდა ამისა, რომელ სამართლებრივ და დემოკრატიულ სახელმწიფოზეა საუბარი, როცა მოსახლეობის 45% ან ეთნონმენდის მსხვერპლია, ან გამოძევებულია აფხაზეთიდან? აქვე შევჩერდებით აფხაზეთის 1925 წლის კონსტიტუციის აღდგენაზე, რომელზეც ასე ხშირად აპელირებენ სეპარატისტული ისტორიოგრაფიის წარმომადგენლები. 1925 წლის ხსენებული კონსტიტუცია არც კი შესულა ძალაში და ვერც შევიდოდა ერთი უბრალო მიზეზის გამო. საქართველო 1925 წელს შედიოდა ამიერკავკასიის ფედერაციაში, რომელიც თავის მხრივ იყო საბჭოთა კავშირის ნაწილი და ეს განსაზღვრული იყო საბჭოთა კავშირის 1924 წლის კონსტიტუციით, რომლის თანახმად აფხაზეთი იყო საქართველოს სსრ-ს ავტონომიური ნაწილი. აღნიშნულ კონსტიტუციაში არაფერი იყო ნათქვამი აფხაზეთისა და საქართველოს სამოკავშირეო ხელშეკრულებაზე და ამავე დროს არც შესწორება შესულა მასში. აქედან გამომდინარე, აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა იყო საქართველოს სსრ-ს ერთ-ერთი რესპუბლიკა და ასე შედიოდა სსრკ-ს შემადგენლობაში. 1925 წლის კონსტიტუცია იყო მცდელობა საქართველოდან აფხაზეთის მონყვეტისა, რაც არ გამოუვიდათ, თუმცა თავად ამ კონსტიტუციის მე-17 მუხლის თანახმად, „აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა განსაკუთრებული ხელშეკრულების საფუძველზე შედის საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში“. ამ შემთხვევაში მითითებული „სპეციალური შეთანხმება“ ვერ პასუხობდა რეალობას,¹ რადგან 1924 წლის კონსტიტუცია იყო ქვეყნის (სსრკ-ს) ძირითადი კანონი, ქვეყნისა რომლის ნაწილიც იყო საქართველო აფხაზეთთან ერთად! გარდა ამისა, 1925 წლის კონსტიტუცია არ გამოქვეყნებულა და ბუნებრივია იგი ძალაშიც არ შესულა. საგულისხმოა, რომ ამ დოკუმენტს აფხაზეთი ინტელიგენციის ერთ-ერთმა საუკეთესო წარმომადგენელმა ნ. ლაკობამ „კონსტიტუციური სისულელე“ უწოდა.² რა თქმა უნდა, დოკუმენტი, რომელიც ძალაში არასოდეს შესულა, ვერც აღდგებოდა.

ოლეგ დამენიას ნიგნში, XIX საუკუნეში საქართველოში მიმდინარე ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი მოძრაობის დაკნინების ფონზე, გაზ-

¹ **ჯ. გამახარია.** აფხაზეთი: ისტორიისა და პოლიტიკის საკითხები. *წერილების კრებული*. თბ., 2000, გვ. 144.

² **ჯ. გამახარია.** აფხაზეთის პოლიტიკური სტატუსი საბჭოთა საქართველოს შემადგენლობაში. *1921-1937წწ.*, – წგნ.: *ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან*. აფხაზეთი. *უძველესი დროიდან დღემდე*. თბ., 2007. გვ. 316.

ვიადებულია აფხაზთა ანტირუსული აჯანყებების როლი და მნიშვნელობა კავკასიაში რუსეთის დამკვიდრების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ავტორის აზრით, აფხაზები და ქართველები ინტერესთა სხვადასხვაობის გამო, არასოდეს გამოდიოდნენ საერთო მტრის წინააღმდეგ,¹ რადგან საქართველოს ყოველთვის მოლაღატური პოზიცია ეკავა აფხაზების მიმართ. ასე მოხდა XX საუკუნეშიც – ქართველები და აფხაზები კვლავ სხვადასხვა მხარეს აღმოჩნდნენ. აფხაზებმა აირჩიეს სწორი გეოპოლიტიკური ვექტორი – რუსეთი, ხოლო ქართველებმა ვერ დაძლიეს შიშის სინდრომი და არჩევანი კვლავ მოლაღატურად გააკეთეს – ამჯერად დასავლეთზე. ერთგვარი ბავშვური ლოგიკაა, და სტრატეგიული კვლევების ცენტრის ფონზე გაუგებარიც: თუ XIX საუკუნეში რუსეთის არჩევანი იყო საქართველოს მხრიდან ლაღატი, ამჯერად XX საუკუნეში დასავლეთზე არჩევანის გაკეთებაა ლაღატი. სამწუხაროდ, 533 გვერდიანი წიგნი მსგავსი გულუბრყვილო და აბსურდული მტკიცებებითაა დატვირთული, რითაც ავტორი ცდილობს გაამართლოს აფხაზთა პოლიტიკური არჩევანი, რასაც „აფხაზეთის ხალხების პოლიტიკურ არჩევანს“ უწოდებს, და კვლავ არსად ჩანს აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის 45%, რომელსაც სრულ იგნორირებას უწევს და შესაბამისად არც არსად ახსენებს მათ პოლიტიკურ არჩევანს.

მიუღებელია ავტორის ტონი და აშკარად ცინიკური დამოკიდებულება 1992-1993 წლების რუსეთ-საქართველოს ომის მიმართ, რომელსაც ქართულ-აფხაზურ ომს უწოდებს და არ საუბრობს საყოველთაოდ ცნობილი რუსული საჯარისო შენაერთების შესახებ, რომლებიც კრემლმა, ომის დაწყებისთანავე, აფხაზეთში გადმოისროლა. სიტუაციის პარადოქსი მდგომარეობს იმაში, აცხადებს ავტორი, რომ პატარა აფხაზეთმა საქართველოსთან ომი მოიგო და თავი გამოაცხადა სუვერენულ სახელმწიფოდ?! მიუხედავად ამ განცხადებისა წიგნის ერთ-ერთ თავში ავტორი ცდილობს ახსნას დღევანდელი პოლიტიკური სიტუაცია აფხაზეთში და რატომღაც ეს სუვერენიტეტი „არასრულყოფილი“.

დღეს, 1992-1993 წლების აფხაზეთის ომის 20 წლის გადასახედიდან კარგად ჩანს, XX საუკუნის 90-იანი წლების საერთაშორისო ურთიერთობების განვითარების დინამიკა. XX საუკუნის 90-იანი წლების დამდეგს საბჭოთა კავშირის დაშლამ, „ციცი ომის“ საერთაშორისო რეჟიმისა და ორპოლუსიანი გლობალური წესრიგის დანგრევამ დღის წესრიგში დააყენა ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების აუცილებლობა. საქართვე-

¹ ავტორს დაავიწყდა, რომ ინფორმაცია აფხაზთა საბრძოლო საქმიანობის შესახებ, მხოლოდ ქართულ საისტორიო წყაროებში არის დაცული (გამონაკლისია XIX საუკუნის აჯანყებები, რომლის წყაროთმცოდნეობითი ბაზა, ძირითადად, ქართულ და რუსულ დოკუმენტებს ეყრდნობა) და უმეტესად ქართველთა და აფხაზთა საერთო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლის ისტორიას მოგვითხრობს. მაგალითისთვის მოვიყვანთ აფხაზთა მონაწილეობას ისეთ ცნობილ ბრძოლებში როგორცაა დიდგორის, ბასიანის, შამქორის, განძის, გარნისის, ხრესილის და სხვ.

ლოს „რიმლენდური“¹ ფუნქციის გამო, ჩვენში მიმდინარე პროცესებს გადამწყვეტი მნიშვნელობა მიენიჭა ახალი მსოფლიო წესრიგის რეგიონალური არქიტექტონიკის ფორმირების საქმეში.² დღეს უკვე კარგად არის ცნობილი რუსული გეოპოლიტიკური პროექტები, რომლებიც ამ დროს შემუშავდა და ითვალისწინებდა საქართველოს ტერიტორიის სამხედრო კონტროლს და ჩვენს ქვეყანაში რუსეთის სასურველი პოლიტიკური პროცესების განვითარებას. რაც ხელს შეუწყობდა რუსეთის საბოლოო მიზნის განხორციელებას – კავკასიის გეოპოლიტიკური ზონაზე რუსეთის პოლიტიკური და სამხედრო კონტროლის შენარჩუნება-განმტკიცებას.

აფხაზეთის ომში რუსეთი მონაწილეობდა ორი ძირითადი მიმართულებით: სამხედრო-სტრატეგიული და პოლიტიკურ-დიპლომატიური. კერძოდ, 1992-1993 წლებში რუსეთმა საქართველოს წინააღმდეგ გამოიყენა: განსაკუთრებული დანიშნულების ფსკოვის დივიზია; 345-ე საჰაერო-სადესანტო პოლკი; 643-ე საზენიტო-სარაკეტო პოლკი; ბომბორას ავიაბაზაზე დისლოცირებული სამხედრო-საჰაერო ძალების 529-ე საავიაციო პოლკი; შავი ზღვის სამხედრო ფლოტის ხომალდები; ქვემო ეშერასა და ოჩამჩირეში დისლოცირებული ბატალიონები; ასევე სპეცსამსახურების ნაწილები. საქართველოს წინააღმდეგ მეომარ „სეპარატისტებს“ და ვოლონტიორებს რუსეთი ამარაგებდა შეიარაღებით, სამხედრო ტექნიკითა და მასალებით. ვ. არძინბას მრჩველის მ. დემიანოვის მონაცემების

¹ რიმლენდი – გეოპოლიტიკაში არსებობს „რიმლენდი“-ს ანუ „სანაპირო ზონების“ თეორია, რომლის ავტორებად ითვლებიან ინგლისელი მეცნიერი ჰელფორდ ჯორჯ მაკინდერი და ამერიკელი გეოპოლიტოლოგი ნიკოლას სფიქმენი. ეს თეორია ეყრდნობა გლობალური პლანეტარული სივრცის სტრუქტურირების ორიგინალურ სქემას, რომელშიც მსოფლიო წარმოდგენილია კონცენტრული წრეების სისტემის სახით. ამ სისტემის ცენტრშია ე.წ. „ჰარტლენდი“ („გული-მინა“), რომელსაც მაკინდერმა „ისტორიის გეოგრაფიული ლერძი“, იგივე „ღერძული არეალი“ უწოდა. შემდეგ მოდიან ე.წ. „შიდა ნახევარმთვარე“, რომელიც გეოგრაფიულად ემთხვევა ევრაზიის სანაპირო სივრცეებს, და „გარე, კუნძულოვანი ნახევარმთვარე (აშშ, ინგლისი, კანადა და სხვა). მაკინდერის აზრით, ისტორიის მიმართულებას განსაზღვრავს ის, რომ, მსოფლისივრცის იერარქიული ხასიათიდან გამომდინარე, „შიდა ნახევარმთვარის“ ზონა განიცდიდა მუდმივ ზენოლას როგორც „ჰარტლენდის“ ტელუროკრატიული ლერძიდან, ისევე „გარე ნახევარმთვარის“ თალასოკრატიული ლერძიდან. ამის გამო „რიმლენდი“ „გაორებულია და მუდმივად განიცდის დაპირისპირებულ კულტურათა ზეგავლენას. იგი გაცილებით მოძრავია და ამიტომაც იქცა ცივილიზაციის განვითარების პრიორიტეტულ ადგილად“. მაკინდერის თეორია კიდევ უფრო გააღრმავა და სრულყო ამერიკელმა გეოპოლიტოლოგმა ნ. სფიქმენმა. მან გაცილებით მაღალი შეფასება მისცა „სანაპირო ზონების“ ისტორიულ ფუნქციას და წამოაყენა გეოპოლიტიკური ფორმულა: „ის ვინც ბატონობს „რიმლენდზე“, ბატონობს მთელს მსოფლიოზე“ (დ. ჯოჯუა. საქართველოს კულტურულ-ცივილიზაციური იდენტურობის საკითხისათვის (გლობალიზაციისა და ცივილიზაციათაშორისი ურთიერთობების კრიზისის ფონზე), – უფრნ.: „კულტურათაშორისი კომუნიკაციები“. №1, 2007).

² დ. ჯოჯუა. აფხაზეთი 1938-2006 წლებში: რეგიონალური ისტორიული პროცესის ასპექტები. თბ., 2007, გვ. 156-157.

თანახმად: ომის დასაწყისშივე რუსეთის შეიარაღებული ძალების 643-ე საზენიტო-სარაკეტო პოლკმა სეპარატისტებს გადასცა 984 ავტომატი, 267 პისტოლეტი, 18 ტყვიამფრქვევი, 500-ზე მეტი ხელყუმბარა, 600 სასიგნალო რაკეტა, ნახევარ მილიონზე მეტი ტყვია, სამხედრო-სატვირთო მანქანები, სამხედრო-საინჟინრო ტექნიკა და სხვა.¹ დღეს უკვე საყოველთაოდ ცნობილია, რომ „სეპარატისტებს“ სამხედრო-საექსპერტო დახმარებას უწევდა რუსეთის გენერალიტეტი (გ. კონდრატიევი, რ. ჩინდაროვი, ა. კვაშნინი, ი. სიგუტკინი და სხვ.) და ოფიცერთა კორპუსი. რუსეთი თავის ტერიტორიაზე ორგანიზებას უწევდა მოხალისეთა ჯგუფებს და გადაჰყავდა ისინი კონფლიქტის ზონაში. ამავე დროს რუსეთის სამხედრო-საჰაერო და სამხედრო-საზღვაო ძალები ბომბავდა ქართული ჯარის პოზიციებს და ეთნიკური ქართველებით დასახლებულ ტერიტორიებს.²

პარალელურად რუსეთის ხელისუფლება ცდილობდა „დიპლომატიური ნაბიჯებით“: ცრუ დაპირებებითა და გარანტიებით გამოეკვება საქართველოს მაშინდელი ხელისუფლება და უზრუნველყო საქართველოს დამარცხება აღნიშნულ ომში. ოლეგ დამენიას ალბათ ახსოვს რუსეთის გარანტიითა და პასუხისმგებლობის ქვეშ მიღწეული 1992 წლის 3 სექტემბრის მოსკოვის შეთანხმება, 1993 წლის 14 მაისის მოსკოვის ხელშეკრულება, 1993 წლის 27 ივლისის სოჭის ხელშეკრულება და სხვ. რომელთაგან არცერთი არ შესრულებულა, მაგრამ პასუხისმგებლობა რუსეთს არ აუღია.

ბუნებრივია, ამის შემდეგ საუბარი იმაზე, თითქოსდა პატარა აფხაზეთმა დაამარცხა საქართველო, რომელსაც თურმე ამ ომში დასავლეთი ეხმარებოდა,³ მიზანმიმართული სიცრუეა, რომლის დაჯერება, ბუნებრივია, თავად ავტორსაც გაუჭირდება. წიგნის ერთ-ერთ თავში ავტორი ცდილობს გეოპოლიტიკურ ქრილში წარმოაჩინოს ე. წ. აფხაზეთის რესპუბლიკისა და თურქეთის ურთიერთობები და აცხადებს, რომ არა თურქეთის რესპუბლიკის დახმარება, 1992-1993 წლების ომისშემდგომ პერიოდში აფხაზეთი ეკონომიკურ კრიზისს ვერ დაძლეოდა. ამ განცხადებით ავტორი ფარდას ხდის ჩვენში მოარულ დონეზე არსებულ ეჭვებს, რომ თურქეთის ხელისუფლება საერთაშორისო სამართლის დარღვევით ცდილობდა ეკონომიკურად დახმარებოდა სეპარატისტულ აფხაზეთს. საგულისხმოა, ისიც, რომ წიგნში პირდაპირაა მითითებული თურქეთის ფაქტორზეც და გაცხადებულია, რომ აფხაზეთისადმი რუსეთის გეოპოლიტიკური ინტერესების დაკარგვის შემთხვევაში, თურქეთი მათი საიმედო მოკავშირე იქნება საქართველოს წინააღმდეგ.

ოლეგ დამენია თავის წიგნში დიდ ადგილს უთმობს კულტურისა და

¹ ვ. ყოლბაია, დ. ლაცუზბაია, რ. გელანტია, თ. ჭახრაკია. აფხაზეთის ლაბირინთი, თბ., 1999. გვ. გვ. 208.

² დ. ჯოჯუა. აფხაზეთის კონფლიქტის არსი – რუსეთ საქართველოს ომი, – http://www.expertclub.ge/portal/cnid__7464/alias__Expertclub/lang__ka-GE/tabid__2546/default.aspx.

³ О. Н. Дамения. Абхазия на рубеже веков, გვ. 94.

თვითიდენტიფიკაციის პრობლემებს, ფასეულობათა სისტემას, ადამიანობას, სირცხვილსა და უსირცხვილობას, ტრადიციასა და ინოვაციას, კულტურის კრიზისს, დემოგრაფიულ სიტუაციას, საზოგადოებრივი განვითარების მეტამორფოზებს და ა. შ. მიუხედავად ამისა, ავტორი არსად, 533 გვერდიან ნაშრომში, ერთი სიტყვითაც კი არ ახსენებს კონკრეტულად რას ეფუძნება ქართველთა და აფხაზთა მრავალსაუკუნოვანი საერთო ისტორიულ-კულტურული ყოფა? (რომელსაც თავად აღიარებს) და თავისივე მორალის (სირცხვილი და უსირცხვილობა) სანინააღმდეგოდ, აფხაზურ კულტურას რუსული კულტურის სივრცეში განიხილავს?!

ოლეგ დამენიას ნაშრომის სრული შეფასება წიგნის იმავე ფორმატს მოითხოვს, ამჯერად ჩვენ შევეცადეთ ქართველი მკითხველისათვის ზოგადად გაგვეცნო სეპარატისტული აფხაზეთის პოლიტიკური ისტებლიშმენტის ხედვა აფხაზეთის გეოპოლიტიკური და კულტურული მომავლისადმი, რომელიც ერთმნიშვნელოვნად მიმართულია რუსული გეოპოლიტიკური სივრცისაკენ, და რომელსაც ნაკლებად შეიძლება ეწოდოს სტრატეგიული კვლევის დიაგნოსტიკური ანალიზი.

SEPARATIVE PUBLICISM IN THE CONTEXT OF STRATEGIC STUDIES

Abkhazian political publicism and separative historiography, basically, is the order of the Russian political establishment. Naturally, such literature attracts special attention from political scientists and international relations specialists, because Russian aims and geopolitical interests in the South Caucasus are actually read in them. Another sample of Abkhazian political publicism “Abkhazia at the crossroads of the Century” – was published in 2011 under the auspices of the Legal Association Centre of Legal Press-Centre publishing house of Saint-Petersburg. The author of the book is a famous Abkhaz philosopher, head of the Institute for Strategic Studies under the President of the republic of separative Abkhazia, Docent Oleg Damenia.

The author in his voluminous works, against the background of social philosophy, culture, ethnology and history, is trying to answer the basic question of contemporary Abkhazian society: Where is modern Abkhazian society plunging in constantly transforming world?

Oleg Damenia’s book is mostly of a political nature, but is belonging to a certain mixture of politics, history, culture, philosophy and sociology. It should be noted that among the samples of political publicism published in recent years in Abkhazia and Russia, this work has the least hysterical and extremely anti-Georgian character, which is typical for the separative publicism and historiography.

In the work of Oleg Damenia is given the vision of political establishment of separative Abkhazia of Abkhazia's political and cultural future, which is clearly directed towards the Russian geopolitical space, and which can scarcely be called a Strategic Research Diagnostic analysis.

---

¹ *Omar Ardashelia* – PhD in History, Professor, Sokhumi State University.

პოლიტოლოგია, სოციოლოგია,
ფსიქოლოგია

გვანცა აბდალაძე¹

ქართული სახელმწიფო და საერთაშორისო სისტემის
ინტერაქციული ცვლილებაჰი

შედარებითი პოლიტიკისა და საერთაშორისო ურთიერთობების მკვლევართათვის ცნობილი თემაა, რამდენად მოუზმზადებელი შეხვდა დასავლეთი XX საუკუნის მიწურულის ყველაზე მნიშვნელოვან მოვლენას – საკუთარ გამარჯვებას ცივ ომში. შედარებითი პოლიტიკის ცნობილი მკვლევარი ჰოვარდ ვიარდა წერს: „ფაქტია, რომ შედარებითა პოლიტიკამ ვერ განჭვრიტა მოახლოებული ღრმა ცვლილებები კომუნისტურ ქვეყნებში, რაც დიდწილად არსებული მოდელის უვარგისობამ გამოინვია. პოლიტიკის ანალიზის ამგვარმა ხარვეზმა დიდი გავლენა მოახდინა აშშ საგარეო პოლიტიკაზეც, რომელიც მოუზმზადებელი შეხვდა მოვლენებს და იმპროვიზაცია დასჭირდა.“²

აშშ, როგორც ბიპოლარული სამყაროს ერთი პოლუსი და მსოფლიო ჰეგემონიაზე პრეტენზიის მქონე ქვეყანა თავისი გამოცდილებისა და მოქნილი მენეჯმენტის წყალობით საკმაოდ წარმატებით ართმევს ხოლმე თავს მსგავს ფორსმაჟორულ სიტუაციებს, თუმცა, ამავდროულად, მისი საგარეო პოლიტიკა სავსეა შეცდომებითა და ხარვეზებით. ჯერ კიდევ ჯორჯ ქენანი აღნიშნავდა, რომ ამერიკული დიპლომატიის მთავარი პრობლემა არის და მუდამ იქნება ის, რომ მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონებში პოლიტიკას გეგმავენ და ახორციელებენ ვაშინგტონის პოლისი-მეიქერები, რომელთაც არაფერი უწყიან ამ რეგიონების შესახებ.³ ახლაც ხშირად ხუმრობენ თავად ამერიკელები იმაზე, რომ კონფლიქტი მსოფლიოს ამა თუ იმ რეგიონში ამერიკელი პოლისი-მეიქერებისთვის

¹ გვანცა აბდალაძე – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² H. J. Wiarda. Introduction to Comparative Politics. *Concepts and Processes*. 2nd edition. Harcourt College Publishers, 2000, გვ. 120-121.

³ G. F. Kennan. *American Diplomacy. 1900–1950*. Chicago. University of Chicago Press, 1951, გვ. 37.

ახალი გაკვეთილი ხდება მსოფლიო პოლიტიკურ გეოგრაფიაში.

ვიარდას აზრით, კიდევ უფრო უმწეო მდგომარეობაში აღმოჩნდა შედარებითი პოლიტიკა, როდესაც პოსტ-საბჭოთა ტრანზიციის ანალიზის აუცილებლობა დადგა. გამოცდილება, რომელიც მიღებულ იქნა სამხრეთ ევროპის (ესპანეთი, პორტუგალია, საბერძნეთი) მემარჯვენე ავტორიტარული რეჟიმების რღვევის შემდგომი დემოკრატიზაციის პროცესზე დაკვირვებით, არც ისე გამოსადეგი აღმოჩნდა მემარცხენე ტოტალიტარული ქვეყნების ტრანზიციის შესასწავლად.¹ ვიარდა აღგვიწერს 5 შესაძლო მოდელს, რომელთაც შესაძლოა ჰქონდეთ მრავალი ვარიაცია. ტრანზიციის პროცესში შესაძლოა მოხდეს ერთი მოდელის შეცვლა მეორეთი ან მონაცვლეობით გადასვლა სხვადასხვა მოდელებზე.

პირველ მოდელში მოიაზრება წარმატებული ტრანზიცია დასავლური სტილის დემოკრატიაზე და წარმატებული ინტეგრაცია ევროსტრუქტურებში. ამ გზას დაადგა ჩეხეთი, სლოვაკეთი, უნგრეთი, პოლონეთი, სლოვენია, ბალტიის რესპუბლიკები.

მეორე მოდელი გულისხმობს დემოკრატიული წყობის ფორმალურ მიღებას და რეალური დემოკრატიული ინსტიტუტების შეზღუდვას. ამგვარი მოდელის მიმდევარ ქვეყნებად ავტორი მიიჩნევს რუსეთს, რუმინეთს, ბულგარეთს, ბელორუსს, უკრაინას.

მესამე მოდელი მეტნაკლებად წარმოსახვითია. ის გულისხმობს კომუნისტურ წყობაზე დაბრუნებას. თუმცა ეს არც ერთ პოსტ-კომუნისტურ ქვეყანაში არ მომხდარა, მაგრამ ავტორი ამგვარი სცენარის სიმპტომებს ხედავს „რეფორმირებული“ კომუნისტური მთავრობების არჩევასა და აშკარა ნოსტალგიაში საბჭოთა წარსულის მიმართ.

მეოთხე მოდელი კომუნიზმის ნანგრევებზე ახალი ავტორიტარული რეჟიმების აღმოცენებას გულისხმობს, სადაც ისევ ფიგურირებს კომუნისტური ბიუროკრატია და ის არმიისა და საიდუმლო პოლიციის დახმარებით ავტორიტარულად მართავს. ავტორის აზრით, ამგვარი საფრთხის წინაშე დსთ-ს ყველა ქვეყანა დგას.

მეხუთე მოდელის მიხედვით, დეზინტეგრაციის ხანგრძლივი პროცესი გამოწვეული სამოქალაქო ომებითა და ძალადობის უპრეცედენტო მასშტაბით, შეუძლებელს ხდის ეფექტურ მმართველობას და რაიმე პოლიტიკური სისტემის ჩამოყალიბებას. ამგვარი პროცესები აშკარაა ყოფილი იუგოსლავიის რესპუბლიკის უმეტეს ქვეყნებსა და ჩეჩნეთში.²

საქართველო არც ერთ მოდელში არ მოიხსენია ავტორმა, თუმცა, როგორც ჩანს, მეოთხე მოდელის საფრთხის ქვეშ იგულისხმა დსთ-ს სხვა ყველა რესპუბლიკასთან ერთად.

ჩვენი შეფასებით, თუმცა საქართველოს დამოუკიდებლობის პირველივე დღიდანვე ჰქონდა პირველი მოდელის განხორციელების პრე-

¹ H. J. Wiarda. Introduction to Comparative Politics. *Concepts and Processes*, გვ. 139.

² H. J. Wiarda. Introduction to Comparative Politics..., გვ. 139-140.

ტენზია, მაგრამ რეალობაში ხშირად იდგა იმ საფრთხეების წინაშე, რაც მეორე, მესამე, მეოთხე, მეხუთე მოდელეშია ასახული.

ვარდების რევოლუციის შემდგომ როგორც საქართველოში, ასევე ევროპასა და ამერიკაში გაჩნდა მოლოდინი, რომ საქართველო ახლო მომავალში შეუერთდებოდა პირველ მოდელში ჩამოთვლილ მცირეოდენ ქვეყნებს. მოვლენების ამგვარი სცენარით განვითარება მნიშვნელოვანი იყო არა მხოლოდ ჩვენთვის. ნატოსა ან ევროკავშირში საქართველოს გაწევრიანება ევროსტრუქტურების ახალ გეოგრაფიულ არეალში შემოღწევას და კიდევ ერთი სისტემური ცვლილების დასაწყისს მოასწავებდა საერთაშორისო ურთიერთობებში.

2008 წლის რუსულმა აგრესიამ საქართველოს წინააღმდეგ და რუსეთ-საქართველოს ომმა, რაც თვისობრივად განსხვავდებოდა ყველა წინარე სამოქალაქო თუ ეთნიკური დაპირისპირებებისგან, კიდევ ერთხელ თავდაყირა დააყენა არსებული თეორიები და ბუნდოვანი გახადა მომავლის პერსპექტივა. გაჩნდა მრავალი შეკითხვა როგორც საგარეო, ასევე საშინაო პოლიტიკით დაინტერესებულ მკვლევართა, პოლიტიკურ პარტიათა, სამოქალაქო საზოგადოების წარმომადგენელთა თუ ინტერეს ჯგუფებს შორის.

ომის შემდგომ პერიოდში ერთ-ერთ პრობლემურ საკითხად მივიჩნიეთ საქართველოს, როგორც სუსტი და პატარა ქვეყნის ქცევა საერთაშორისო სისტემაში. პატარა ქვეყნები აქცენტს ეკონომიკურ წინსვლაზე, განვითარებასა და რეგიონში უსაფრთხოებაზე აკეთებენ და არ ცდილობენ ძალთა ბალანსსა და საერთაშორისო სისტემაზე რაიმე სახით ზეგავლენის მოხდენას. 2008 წლის ომი კი ამგვარ შთაბეჭდილებას ტოვებდა. ჩვენი აზრით XX ს. 90-იანი წლების კონფლიქტებმა საქართველო რევიზიონისტ სახელმწიფოდ აქცია, რამაც ხელი შეუშალა საგარეო პოლიტიკაში დიპლომატიის გზით სტატუს-ქვოს შენარჩუნების პრიორიტეტად ქცევას. ეკონომიკური წინსვლა საგრძნობლად შეაფერხა რუსულ ბაზართან დაკავშირებულმა პრობლემებმა. რეგიონში უსაფრთხოება კი კვლავ და კვლავ რუსულ ინტერესებთან ინვესს შეჯახებას. მოკლედ რომ ვთქვათ, არჩევანი არც ისე დიდი იყო და რუსულ ინტერესებთან ქართული ინტერესების შეუთავსებლობამ ქვეყანა საერთაშორისო პოლიტიკაში ჩაითრია.¹

არანაკლებ მნიშვნელოვანია განვითარების საკითხი. საქართველოს შემთხვევაში განვითარების პროცესში სახელმწიფოებრიობის მშენებლობა და ევროსტრუქტურებში გაერთიანება უნდა მოვიზიაროთ. ამათგან, სახელმწიფოებრიობის მშენებლობა ის ძირეული საკითხია, რომლის გარეშეც ვერავითარ სხვა პროცესზე ვერ ვისაუბრებთ.

1990-იანი წლების დასაწყისში სსრკ ნანგრევებზე აღმოცენებული ახალი სახელმწიფოები გაერო-მ აღიარა, თუმცა ეს სულაც არ ნიშნავდა,

¹ **Gv. Abdaladze.** State-Building Process in Georgia, – *Conflict and Transformation in the South Caucasus: State Building between National Identity and Europeanization.* Heinrich Böll Stiftung South Caucasus, 2009, გვ. 19-24.

რომ დასავლეთში ამ ახალ სუსტ წარმონაქმნებს შემდგარ სახელმწიფოებად მიიჩნევდნენ. საქართველოს, ისევე როგორც სხვა პოსტ-საბჭოთა რესპუბლიკებს დასავლეთმა მომავალში სახელმწიფოებად ჩამოყალიბების შანსი და ფორა მისცა. ეთნიკური და სამოქალაქო კონფლიქტებით დასუსტებულ ქართულ საზოგადოებაში ეს პროცესი სხვა რესპუბლიკებზე მეტად გაჭიანურდა. პრეზიდენტების გამსახურდიასა და შევარდნაძის პერიოდში საქართველო უმეტესად არშემდგარ სახელმწიფოდ მოიაზრებოდა. პირველი პრეზიდენტის დროს მთავარ პრობლემად ბუნდოვანი საგარეო კურსი და სახელმწიფო ინსტიტუციების ნაცვლად შეიარაღებული დაჯგუფებების მიერ განხორციელებული ძალაუფლება, ხოლო მეორე პრეზიდენტის პირობებში კორუფციის უპრეცედენტო დონე და სახელმწიფოს ტერიტორიებზე არასრული კონტროლი (იგულისხმება აჭარა და კოდორის ხეობა და არა ოკუპირებული ტერიტორიები) სახელდებოდა.

ვარდების რევოლუციის შემდეგ დასავლეთმა ირწმუნა საქართველოს ევროპულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბების პერსპექტივა და საკუთარი წვლილის შეტანა გადაწყვიტა ამ პროცესში. ამერიკას ყველა სხვა ქვეყანაზე მეტად აქვს მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონში სუსტ, პოსტ-კონფლიქტურ თუ არშემდგარ სახელმწიფოებში სახელმწიფო ინსტიტუციების მშენებლობის გამოცდილება. თუმცა ვერ ვიტყვი, რომ ამ მცდელობათაგან ყველა წარმატებით დასრულდა. პირიქით, სწორედ ამგვარი პოლიტიკის წარმოება ხდება ხოლმე აშშ საგარეო პოლიტიკის იმ ხარვეზების ლაკმუსის ქალაქი, რომელზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი.

რუსეთი საქართველოს არც ადრე თვლიდა შემდგარ სახელმწიფოდ და არც ამჟამად შეუცვლია აზრი (ამის ბოლო დადასტურებაა რუსეთის მთავარი სანიტარული ისპექტორის გენადი ონიშჩენკოს მიერ საქართველოს მოხსენიება „კვაზისახელმწიფოდ“). ხოლო აშშ-სა და ზოგადად, დასავლეთისგან განსხვავებით, მის ინტერესებში სწორედაც რომ არ შედის საქართველოში სახელმწიფოებრიობის მშენებლობის წარმატებული პროცესი და/ან საქართველოს ევროსტრუქტურებში ინტეგრაცია. ამგვარ ვითარებაში ყოველთვის ჩნდებოდა კითხვა, საქართველოს ევროპული ტიპის სახელმწიფოდ ტრანსფორმაცია და პირველი მოდელის მაგალითად ქცევა 2008 წლის ომმა უტოპიად ხომ არ აქცია? ამგვარი პესიმისტური ვარაუდები ამერიკელი პოლიტოლოგების ნააზრევშიც გამოჩნდა.¹

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ომის შემდგომ საქართველოს ბუფერულ სახელმწიფოდ ქცევა დაემუქრა? ბუფერული სახელმწიფოების სხვადასხვა ტიპებს განარჩევენ საერთაშორისო ურთიერთობებში.² ნეიტრალიტეტის მქონე ბუფერი პატარა სახელმწიფოს ინტერესებს ყველაზე კარგად გამოხატავს. თუმცა, რადგანაც ნეიტრალიტეტს ანიჭებენ და არ იპოვებენ, ეს გზა საქართველოსთვის შეუძლებელი მოჩანდა ისტორიული გან-

¹ **ლ. მიჩელი.** პრაგმატული მეგობრობა, – ჟურნ. „ლიბერალი“. 24 მაისი, 2010.

² **თ. თურმანიძე.** ბუფერული სახელმწიფოები. თბ. 2006.

ვითარების ფაქტიურად ყველა ეტაპზე.

ოპორტუნისტი ბუფერია სახელმწიფო, რომელიც ინარჩუნებს კარგ ურთიერთობას ყველა დაპირისპირებულ მხარესთან და მოქნილი დიპლომატიით საკუთარი ინტერესების დაცვას ახერხებს ჰეგემონ სახელმწიფოთა ქიშპობის ფონზე. ამგვარი როლის შესრულება საქართველომ ბევრჯერ შეძლო სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდში. უფრო მეტიც, სწორედ ასე გადაირჩინა თავი საქართველომ საუკუნეების მანძილზე. მაგრამ 2008 წელს ამგვარი შესაძლებლობა დიდი ხანია ხელიდან იყო გაშვებული. ამგვარი პოლიტიკის განხორციელება (რომელსაც ეფექტურად დაადგა ზოგიერთი პოსტ-საბჭოთა ქვეყანა), ან თუნდაც მოსინჯვა დამოუკიდებლობის მხოლოდ ადრეულ გარიჟრაჟზე იყო შესაძლებელი.

სატელიტი ბუფერის როლი, როდესაც ერთი მხარის მომხრეობა და მასთან ალიანსში შესვლა (ჩვენს შემთხვევაში NATO-ს ალიანსში გაწევრიანება), მეორე მხარის საფრთხისგან თავდაცვის საუკეთესო საშუალება ხდება ყველაზე სასურველ პრიორიტეტად იყო დასახელებული 2003-2008 წწ-ში. ამ პრიორიტეტმა ომამდე მიგვიყვანა და ომმა ეს პრიორიტეტი საფრთხის ქვეშ დააყენა.

ერთი შეხედვით, რჩებოდა ერთადერთი რეალური გზა – რუსეთის პოლიტიკურ სივრცეში დაბრუნება. ამგვარ საფრთხეზე ბევრმა ჯგუფმა წამოიწყო პოლემიკა როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე ქვეყნის გარეთ. ეს პოლემიკა დღემდე გრძელდება. ჩვენი აზრით, რუსეთის მიერ ეტაპობრივად განხორციელებულმა ოკუპაციამ ეს გზა შეუძლებელი გახადა. საქართველოს ტერიტორიების დაპატრონებით რუსეთმა საქართველო დაკარგა. თუ რუსი პოლიტიკოსები და პოლიტოლოგები სიტუაციას ამგვარად არ აფასებენ, ეს, ჩვენი აზრით, მხოლოდ მათი ანალიზის არაადეკვატურობას უსვამს ხაზს. ამდენად, თითქოს ჩიხში შევიდა ყველა არსებული თეორია და ველარ გამოიკვეთა მომავლის პროგნოზი. ამ საკითხზე ჯერ კიდევ 2009 წელს შევაჩერეთ ყურადღება და აღვნიშნეთ, რომ სიტუაციის ჩიხში შესვლა მოასწავებდა სისტემურ პრობლემებს და არა საქართველოს, როგორც სახელმწიფოს, უპერსპექტივობას.¹

ცვლილება სისტემაში – სწორედ ეს არის საკითხი, რომელზე ყურადღების გამახვილებაც მიგვაჩნია ჩვენი სტატიის მთავარ ამოცანად. ამ კუთხით თუ შევხედავთ ზემოთ აღწერილ მოვლენებს, იოლი გახდება ახალი აქცენტების დასმა და ამგვარ სურათს მივიღებთ:

ცივი ომის დასრულების შემდეგ საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიამ და შედარებითმა პოლიტიკამ ვერ შემოგვთავაზა ვერც არგუმენტირებული ანალიზი და ვერც სამომავლო განვითარების რეკომენდაციები. ზემოთ მოყვანილი 5 მოდელი (ისევე როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული სხვა მრავალი მსგავსი მოდელი) ფაქტიურად არსებული მგომარეობის აღწერას უფრო წარმოადგენს ვიდრე ანალიტი-

¹ **Gv. Abdaladze.** State-Building Process in Georgia, გვ. 19-24.

კურ სქემას. ამავე დროს, თუ კარგად დავაკვირდებით, ისინი გაჯერებულია ცივი ომის რიტორიკით. ამ მოდელების თანახმად, სისტემურ დონეზე არაფერი შეცვლილა საერთაშორისო პოლიტიკაში. პირველი მოდელი ფაქტიურად აღგვიწერს რამდენიმე წარმატებული ქვეყნის დასავლეთის ბანაკში გადასვლას, ხოლო დანარჩენი მოდელები, თუმცა ახდენენ სხვა ქვეყნების პრობლემათა დივერსიფიცირებულ აღწერას, მაგრამ, ამავე დროს, მათ კვლავ ერთიანად დასავლეთს მიღმა, მეორე ბანაკში, ორპოლუსიანი სამყაროს მეორე პოლუსზე მოიაზრებს.

2000 წელს აშშ-ში რესპუბლიკელების სათავეში მოსვლა ახალი საგარეო პოლიტიკური კურსის დასაწყისი აღმოჩნდა აშშ-თვის. ეს კურსი კარგად აღწერა პრეზიდენტმა ჯორჯ ბუშმა 2005 წლის ცნობილ საინაუგურაციო სიტყვაში, რომელსაც აშშ საგარეო პოლიტიკის ახალ დოქტრინადაც მოიხსენიებენ.¹

ბუშის დოქტრინის მიხედვით, თავისუფლების წარმატება სხვა ტერიტორიებზე და ამ პროცესებისთვის ხელშეწყობა აშშ-ისათვის უსაფრთხოებაზე უფრო პრიორიტეტული უნდა გამხდარიყო. ბუშის დოქტრინის დეკლარაციას მალევე მოყვა კონკრეტული ნაბიჯები. „2005 წლის მარტის დასაწყისში რესპუბლიკელმა სენატორმა ჯონ მაკეინმა და დემოკრატმა ჯო ლიბერმანმა შეიტანეს სენატში ერთობრივი კანონპროექტი „დემოკრატიის გავრცელების (promotion) შესახებ“, რომელიც ითვალისწინებდა აშშ მთავრობისათვის ფართო უფლებების მინიჭებას დემოკრატიული პრინციპებისა და ფასეულობების გასავრცელებლად ქვეყნის ფარგლებს გარეთ. როგორც სენატორმა მაკეინმა განაცხადა თავის მოხსენებაში – „დემოკრატიისა და თავისუფლების გავრცელება საზღვარგარეთ უბრალოდ განუყოფელია შეერთებული შტატების ეროვნული უსაფრთხოების საკითხებისაგან.“²

ბუშის დოქტრინის განხორციელება 2005 წელს არ დაწყებულა. პოსტ-საბჭოთა სივრცის ფერადი რევოლუციები ამ პოლიტიკის შედეგად უნდა მივიჩნიოთ. რა შეფასება შეიძლება მივცეთ ამ დოქტრინას თუ ანალიზს კვლავ სისტემურ დონეზე შევეცდებით? ჩვენი აზრით, რესპუბლიკელების მიერ ინიცირებული ახალი პოლიტიკა სულაც არ იყო ახალი. ის სწორედაც რომ ძალიან წააგავდა „ცივი ომის დოქტრინებს“ რომელთა მიზანი „ცივ ომში“ გამარჯვება იყო. შემთხვევითი არაა, რომ რესპუბლიკელების ხელისუფლებაში ყოფნის დროს როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში, ასევე ჟურნალისტიკაში გაჩნდა ტერმინი „ახალი ცივი ომი“. მცირეოდენი უტრირება რომ მოვახდინოთ, ცივ ომში უპირობოდ გამარჯვებული სახელმწიფო თითქოს ივინყებს საკუთარ გამარჯვებას და ახალი ძალებით უშედეგოდ ცდილობს ახალი ცივი ომის გამარჯვებული გახდეს. მაგრამ იქნებ ეს ახალი ომი ვირტუალური გახლდათ და მხოლოდ

¹ ვ. მელიქიძე. მსოფლიო პოლიტიკის გლობალიზაცია. თბ., 2006, გვ. 51.

² ვ. მელიქიძე. მსოფლიო პოლიტიკის გლობალიზაცია, გვ. 52.

რუსულ წარმოდგენებში არსებობდა? რესპუბლიკელების დოქტრინის ხორცშესხმამ საქართველოში და სახელმწიფოებრიობის მშენებლობაში აშშ-ის მხრიდან დიდმა ხელშეწყობამ უდაოდ პროგრესული შედეგი მოგვცა და ვიმედოვნებთ, სამუდამოდ შეცვალა საქართველოს საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტები, მაგრამ სისტემურ დონეზე აღნიშნულმა დოქტრინამ ვერც შეცვალა რაიმე და ვერც საფუძველი მოამზადა შემდგომი ცვლილებებისთვის.

2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომი კიდევ ერთი მცდელობა აღმოჩნდა რუსეთის მხრიდან სისტემის უცვლელობის და ურყევობის დემონსტრაციისათვის. ვგულისხმობთ ორპოლუსიან სისტემას, სადაც აშშ-სა და რუსეთის დაპირისპირება სხვადასხვა ტერიტორიებზე გარდაუვალი შეიარაღებული კონფლიქტების მიზეზი ხდებოდა. ეს იყო ახალი კორეა და ახალი ვიეტნამი კავკასიაში.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სისტემის უცვლელობაზე აპელირება რუსული პოლიტიკური ისტებლიშმენტის მიერ განხორციელებულ პროვოკაციად მიგვაჩნია, რომელიც წარსულის აჩრდილების გაცოცხლებით ახალი ვირტუალური რეალობის შექმნას ისახავს მიზნად. რატომ ვერ გაუმკლავდა ამგვარ პროვოკაციას აშშ-ის თუ საქართველოს საგარეო პოლიტიკა, ეს ცალკე შესწავლის საგანია. ჩვენთვის ამჯერად მთავარია ის დაშვება, რაც რეალობად მიგვაჩნია: სსრკ დაშლამ არა მხოლოდ ბზარები გაუჩინა არსებულ სისტემას, არამედ შეცვალა იგი და განხილვის საგნად სწორედ ამ ცვლილებათა ანალიზი უნდა იქცეს.

საერთაშორისო სისტემის ცვლილების თეორიული ასპექტები რომ გავიხსენოთ, საილუსტრაციო მაგალითად რობერტ გილპინის მოდელს მოვიყვანთ. იგი აღწერს საერთაშორისო სისტემის ცვლილების სამ ტიპს, სამ დონეს – სისტემის ცვლილება, სისტემური ცვლილება, ინტერაქციული ცვლილება. სისტემის ცვლილება გულისხმობს საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურულ ცვლილებას მასში შემავალ აქტორთა ქცევის ცვლილების ჩათვლით. ამგვარ მაგალითად სახელდება იმპერიებზე დაფუძნებული საერთაშორისო სისტემის ტრანსფორმაცია ერ-სახელმწიფოებზე დაფუძნებულ საერთაშორისო სისტემად. სისტემური ცვლილება გულისხმობს ცვლილებებს საერთაშორისო სისტემის მმართველობაში. ანუ ცვლილება სისტემაში დამკვიდრებულ ნორმებსა და თამაშის წესებში. ინტერაქციულ ცვლილებაში მოიაზრება არსებული სისტემის ფარგლებში ცვლილება ცალკეულ სახელმწიფოთა ურთიერთობებსა და ერთმანეთთან დადებულ შეთანხმებებში.¹

საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია ასევე ხშირად გვთავაზობს დისკურს საშინაო პოლიტიკისა და საერთაშორისო სისტემის ურთიერთქმედების შესახებ. ნეორეალისტი თეორეტიკოსები (უოლცი, ჯერვისი)

¹ *New Thinking in International Relations Theory*. Edited by Michael W. Doyle, G. John Ikenberry. Westview Press, 1997, გვ. 274.

ხაზს უსვამენ სისტემის ზეგავლენას საშინაო პოლიტიკის ფორმირებაზე. დემოკრატიული მშვიდობის თეორეტიკოსები პრიორიტეტს ანიჭებენ საშინაო ფაქტორებს და მათ ზემოქმედებას სისტემის ცვლილებაზე. თუმცა ბევრი ავტორი, პიტერ გურევიჩის მსგავსად, საერთაშორისო სისტემისა და საშინაო პოლიტიკის კომპლექსურ ურთიერთდამოკიდებულებასა და ურთიერთზეგავლენაზე საუბრობს.¹

ცივი ომის დასრულება სისტემის ცვლილების თვალსაჩინო პროცესი იყო. მას მოჰყვა სისტემური ცვლილებები, თუმცა ეს პროცესი ძალიან გაჭიანურდა და ჯერ კიდევ არ არის დასრულებული. ამგვარი ცვლილების ნიმუშად უნდა მივიჩნიოთ არაბული ქვეყნების დესტაბილიზაცია.

საქართველოს სამომავლო განვითარებისთვის მესამე, სისტემის ინტერაქციული ცვლილების განხორციელება ხომ არ შეგვიძლია ჩავთვალოთ აუცილებელ პირობად? არის ეს პროცესი დაწყებული? რა სპონტანურმა პროცესებმა შეიძლება დააჩქაროს ეს ცვლილება? რა პროცესების დაგეგმვა იქნება უპრიანი აღნიშნული ცვლილების ხელშეწყობისთვის? ჩვენ ვიზიარებთ გურევიჩისა და მისი მიმდევრების პოზიციას საერთაშორისო სისტემისა და საშინაო პოლიტიკის კომპლექსური ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ და მიგვაჩნია, რომ საქართველოში განვითარებული უახლესი მოვლენები (ვგულისხმობთ ხელისუფლების მშვიდობიანი გადაცემისა და რეალური ორპარტიული სახელმწიფო სისტემის ჩამოყალიბების პოსტ-საბჭოთა სივრცეში უპრეცედენტო შემთხვევას) შესაძლოა გახდეს ინტერაქციული ცვლილებების ბიძგის მიმცემი, ხოლო წარუმატებლობის შემთხვევაში გარდაუვალი გახდება კიდევ ერთი სისტემური კონფლიქტი 2008 წლის ომის მსგავსად.

---

¹ **St. Chaudoin, H. V. Milner, X. Pang.** International Systems and Domestic Politics: Linking Complex Theories with empirical Models in International Relations, – *American Political Science Association 2012 Annual Meeting*. Editors: John Carey, Lynn Vavreck, 2012, გვ. 1-2; ელექტრონული ვერსია: http://www.princeton.edu/~hmliner/forthcoming%20papers/CMP_Complex%20Interactions_Empirical%20Models.pdf.

**GEORGIAN STATE AND THE INTERACTION CHANGES
IN THE INTERNATIONAL SYSTEM**

In post cold-war period neither the theory of international relations nor the comparative politics were able to create valid analysis of the transition process of post-socialist countries. There appeared several similar models but they reflect the reality of cold war period and don't mean or explain the changes occurred in the system level. Indeed these models tell us the story how several successful countries were replaced from one group to another.

When the republican party took the power in the USA in 2000, the president Bush and other party leaders declared the new doctrine about the worldwide promotion of democracy. In reality, this new doctrine wasn't so new. It looked exactly as the doctrines from the cold war. It seems to me, that the cold war winner country forgot about its own success and tried to win in a new cold war existed only in the imagination of Russian policy-makers. Though, this virtual cold war created not virtual war with Russia in 2008. It was the new Korea and Vietnam in the Caucasus.

In post-war period all the plans for the future failed in Georgia and the dead end was seen in front of us. But the failure of Georgian diplomacy was the symptom of the system problems.

Changes in the system – this topic must be included in the analysis of post-soviet transition. Otherwise we will not grasp the idea of the process.

If we use Robert Gilpin's model about the international change, the disintegration of soviet system should be described as the system change. Systemic change didn't follow so fast. I'd like to name the Arab revolutions as the real example of systemic changes in the international system.

My research question is if the third level of Gilpin's model, the interaction change in the system is the only one that will promote development and state-building process in Georgia? Are the changes of this level occurring now? What kinds of events will be helpful for such change? As there exists the complex interaction between domestic and systemic factors maybe the domestic changes will begin the process? Is it possible to give such importance to the last Georgian elections?

If this new process fails as some others before, the failure will be followed with one more conflict in the system like in 2008.

---

¹ *Gvantsa Abdaladze* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომათა

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია, XI, 2013-2014

კოლიტოლოგია, სოციოლოგია, ფსიქოლოგია

კახი კოპალიანი, ელენე ჩომახიძე, შორენა ლორთქიფანიძე¹

ქართული საზოგადოების ღირებულებათა სისტემის თავისებურებები

ადამიანისა და საზოგადოების შემსწავლელ მეცნიერებათა მიერ ღირებულება განიხილება, როგორც *შეფასების კრიტერიუმი*, რომელსაც ადამიანი იყენებს საკუთარი მოქმედების შესარჩევად და დასასაბუთებლად, აგრეთვე საკუთარი თავის, სხვებისა და მოვლენების შესაფასებლად. საზოგადოებაში გაბატონებული ღირებულებათა სისტემა კულტურის საკვანძო ელემენტია. ადამიანისათვის ესაა ის ძირითადი მიზნები, რომლებიც უკავშირდება მისი ქცევის ყველა ასპექტს. ამასთანავე, ღირებულებათა იერარქია სოციალური კონტექსტის პირდაპირ ზემოქმედებას განიცდის. შესაბამისად, თუ სტაბილურ სიტუაციაში ღირებულებათა იერარქია მეტ-ნაკლებად ცალსახადაა განსაზღვრული, საზოგადოების რადიკალური გარდაქმნის პერიოდს მოჰყვება ღირებულებათა გადაფასება და, ამდენად, ახალი იერარქიის შექმნა.

ქართული კულტურისათვის ტრადიციული იყო ორიენტაცია სულიერებაზე, ანუ შესაბამის ღირებულებათა სისტემაზე, სათანადო მსოფლგანცდაზე. მაგრამ სამოცდაათი წლის განმავლობაში (საბჭოთა რეჟიმის არსებობის მანძილზე) კლასობრივ ღირებულებათა პრიორიტეტის იდეა აქტიურად (სულ მცირე 40 წლის განმავლობაში „ცეცხლითა და მახვილით“) ინერგებოდა არა მარტო გაბატონებული იდეოლოგიის, არამედ ყველა სახელმწიფო ინსტიტუტის მიერაც, ხოლო საყოველთაო ადამიანური ღირებულებები განიხილებოდა, როგორც „აბსტრაქტული ჰუმანიზმი“, ანუ ნეგატიურ ფასდებოდა. კონკრეტულ დონეზე ეს ვლინდებოდა, როგორც ისეთ ღირებულებათა დაკნინება, როგორიცაა ადამიანის, მისი სიცოცხლის პრიორიტეტი, სიკეთე და, პირიქით, უმაღლეს

---

¹ *კახი კოპალიანი* – ფსიქოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; *ელენე ჩომახიძე* – ფსიქოლოგიის დოქტორი; *შორენა ლორთქიფანიძე* – „კონფლიქტებისა და მოლაპარაკების საერთაშორისო კვლევითი ცენტრის (ICCN)“ კოორდინატორი.

პრიორიტეტად სახელმწიფოს ინტერესების გამოცხადება და ა.შ. საბჭოური რეჟიმის კრახს თითქოსდა ბუნებრივად უნდა მოჰყოლოდა მისი იდეოლოგიის დევალვაცია და, შესაბამისად, საპირისპირო იდეოლოგიით ჩანაცვლება (კონტრასტის ეფექტი). ნებისმიერი ღირებულებათა იერარქია ხომ გარკვეული სოციალური კონსენსუსის ნიმუშია, ამიტომ ღრმა სოციალური ცვლილებების პირობებში ეს კონსენსუსი „იმსხვრევა“, და სხვა, ახალ კონსენსუსს უთმობს ადგილს. მაგრამ ამ ახალ ღირებულებათა უბრალოდ ცოდნა საკმარისი არ არის, აუცილებელია ამ ცოდნის ჩართვა საკუთარ მოტივაციურ-აზრობრივ სფეროში. ყოველი ადამიანის მიერ უკვე ცნობილის ხელახლა აღწარმოების ამ აუცილებლობას მ. მამარდაშვილმა „სამყაროს უწყვეტი შემოქმედების კანონი“ უწოდა. ამასთანავე, ღირებულებათა სკალის შეცვლის სიტუაციაში კონსენსუსის განვითარება „ნახტომისებრია“ და კონსენსუსის შეცვლისა და ახლის წარმოქმნის ზოგად კანონზომიერებას არ ემორჩილება. „ნახტომისებრია“ იმ აზრით, რომ ნებისმიერი კონსენსუსი (ამ შემთხვევაში – ღირებულებათა იერარქია) ბოლომდე არ ისპობა: ჯერ ერთი, მას *ყველა არ თმობს* და, მეორეც, მისი უვარგისობა ყველასთვის *უპირობოდ ცხადი არ ხდება*.

ამასთანავე, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ღირებულებათა იერარქიის შეცვლა უკავშირდება მენტალიტეტის გარკვეულ თავისებურებებს. ჩვენთან საზოგადოებრივი აზრის ნებისმიერი შეცვლა უკიდურესად რადიკალურად ხორციელდება.¹ ყოველდღიური მეტყველების ენაზე ამას „ერთი უკიდურესობიდან მეორეში გადავარდნა ჰქვია“, ფსიქოლოგიის ენაზე კი — დიქტომიური აზროვნება. საზოგადოებრივი განვითარების ამა თუ იმ ტენდენციისა და, მაშასადამე, ღირებულებათა შეფასებაც ხდება გულის კუნთის მუშაობის პრინციპით: ან ყველაფერი, ან არაფერი.²

ეთნოფსიქოლოგიაში არსებობს ტერმინი — „კულტურული შოკი“, რაც გულისხმობს იმ გაცეხას ქცევის უჩვეულო ნორმებისა და სტანდარტების გამო, „საკუთარი“ და „სხვისი“ კულტურის განსხვავებულობით გამოწვეულ დისკომფორტსა და ამით განპირობებულ მარტოობის განცდას უცხო, გაუგებარ სამყაროში, რომელიც ეუფლება სხვა კულტურულ გარემოში გადასახლებულ ადამიანს. „კულტურული შოკის“ სიმძაფრე დამოკიდებულია საკუთარ და „სხვა“ კულტურას შორის დისტანციასა და, რა თქმა უნდა, კონკრეტული ადამიანის პიროვნულ თავისებურებებზეც. გამორიცხული არ არის, რომ ამგვარ ფენომენს ადგილი ჰქონდეს გარდამავალ პერიოდშიც, როცა მიმდინარეობს ძველი სამყაროს მსხვრევა და ახლის დამკვიდრება. ესეც ხომ ადამიანის შეხვედრაა „სხვა“ კონსენსუსთან, რომელიც საზოგადოების ერთმა ნაწილმა მიიღო, მაგრამ სხვა ნაწილში მან შოკური რეაქცია გამოიწვია.

¹ ეს, სავარაუდოდ, საბჭოური იდეოლოგიის გადმონაშთია: „ვინც ჩვენთან არ არის, ის ჩვენი მტერია“ (მ. გორკი).

² ამის ნათელი მაგალითია, დამოუკიდებლობის 20 წლის მანძილზე საქართველოში ლამის ერთხმად, არჩეული სამი პრეზიდენტი.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით ბუნებრივად ისმის კითხვა, თუ რამდენად მზად აღმოვჩნდით ამ „ნეგატიურ“ ღირებულებათა მისაღებად, ხომ არ მოხდა ისე, რომ ახალი ღირებულებათა სისტემის მისაღებად მზად არ აღმოვჩნდით, ძველი კი უარყავით, რის გამოც „ვაკუუმი“ წარმოიქმნა? ჩატარებული კვლევა სწორედ ამ საკითხის გარკვევას ისახავდა მიზნად.

1981 წლიდან დღემდე ტარდება „ღირებულებათა მსოფლიო გამოკითხვა“¹ და „ევროპულ ღირებულებათა გამოკითხვა“² მსოფლიოს 90-ზე მეტ ქვეყანაში, რ. ინგლჰარტის, გ. ჰოფსტედესა და შ. შვარცის ხელმძღვანელობით. მიღებულ ემპირიულ მონაცემებზე დაყრდნობით რ. ინგლჰარტმა მოდერნიზაციისა და პოსტმოდერნიზაციის თეორია ჩამოაყალიბა, რომელიც განასხვავებს ტრადიციულ, გარდამავალ და განვითარებულ საზოგადოებაში გარზრდილ სამ თაობას. ისეთ პირობებში გაზრდილი ადამიანი, სადაც სასიცოცხლო მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება პრობლემატური იყო, ორიენტირებულია თვითგადარჩენის ღირებულებებზე. მაგრამ თუ ის ნორმალურ ეკონომიკურ პირობებში ცხოვრობს, თვითგადარჩენის ღირებულები სეკულარულ-რაციონალურით იცვლება (მოდერნიზაცია). კეთილდღეობის პირობებში გაზრდილი ამ თაობის შვილები ორიენტირებული არიან უფრო ფართო ჰორიზონტის ღირებულებებზე, ანუ არა თვითგადარჩენისა, არამედ თვითგამოხატვისა (პოსტმოდერნიზაცია). ამრიგად, ღირებულებათა სისტემა მჭიდრო კავშირშია ეკონომიკური განვითარების დონესთან. ამასთანავე, ღირებულებათა შორის განსხვავება ეხება ორ ფუნდამენტურ ასპექტს: ა) დაპირისპირება ტრადიციულ და სეკულარულ-რაციონალურ ღირებულებებს შორის; ბ) დაპირისპირება თვითგადარჩენისა და თვითგამოხატვის ღირებულებებს შორის. კვლევის შედეგების თანახმად, ყველა განვითარებული ქვეყნისათვის დამახასიათებელია აშკარად გამოხატული ორიენტაცია როგორც სეკულარულ-რაციონალურ, ისე თვითგამოხატვის ღირებულებებზე. ღარიბ ქვეყნებში კი, პირიქით, აქცენტი გადატანილია ტრადიციულ და თვითგადარჩენის ღირებულებებზე. საშუალო შემოსავლის მქონე ქვეყნები შუალედურ ადგილს იკავებს. ამასთანავე, ავტორი აღიარებს კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელობას ღირებულებათა სისტემის ფორმირებაში, თუმცა დარწმუნებულია, რომ ეკონომიკურ განვითარებას მნიშვნელოვანი შედეგების მქონე ცვლილებები მოჰყვება.³

„ევროპულ ღირებულებათა გამოკითხვაში,“ გამოყენებულია შ. შვარცის მიერ შემუშავებული ახალი თეორიული და მეთოდოლოგიური მიდგომა, რომელიც ეფუძნება როკიჩის კონცეფციას ტერმინალურ და

¹ www.worldvaluessurvey.org.

² <http://staff.um.edu.mt/aabe2/EVS.htm>.

³ **Р. Инглхарт, К. Вельцель.** Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. М., 2011; ელექტრონული ვერსია: <http://downloads.pavroz.ru/files/InglehartWelzelModernization.pdf>.

ინსტრუმენტულ ღირებულებათა არსებობის შესახებ და შვარცის კონცეფციას ღირებულებათა მოტივაციური მიზნისა და საბაზო ადამიანურ ღირებულებათა უნივერსალური ხასიათის შესახებ. შვარცის თანახმად, ღირებულებებს შორის განსხვავების საფუძველია მათ მიერ გამოხატული მოტივაციური ტიპი. ამიტომ ცალკეული ღირებულებები მათი ძირითადი მიზნის მიხედვით დაჯგუფებულია 10 მოტივაციურად განსხვავებულ ტიპად,¹ სახელდობრ:

1. **ძალაუფლება.** მოტივაციური მიზანია სოციალური სტატუსის, პრესტიჟის, დომინანტური პოზიციის მიღწევა-შენარჩუნება სოციალური სისტემის ფარგლებში.

2. **მიღწევა.** მოტივაციური მიზანია პირადი წარმატების მიღწევა არსებული სოციალური სტანდარტების შესაბამისად, ანუ სოციალური კომპეტენტურობის გამოვლენა, მაგრამ არა მთელი სისტემის, არამედ უშუალო ურთიერთქმედების წრის ფარგლებში.

3. **ჰედონიზმი.** მოტივაციური მიზანია სიამოვნება, ხორციელი ტკბობა, სიცოცხლით ტკბობა.

4. **სტიმულაცია.** მოტივაციური მიზანია – სიახლისა და ღრმა განცდებისაკენ სწრაფვა, სიახლის მიღების მზაობა.

5. **დამოუკიდებლობა.** მოტივაციური მიზანია აზროვნებისა და მოქმედების ხერხების არჩევანის თავისუფლება.

6. **უნივერსალიზმი.** მოტივაციური მიზანია საყოველთაო თანასწორობის, ყველა ადამიანის კეთილდღეობას შენარჩუნება და ბუნებაზე ზრუნვა.

7. **კეთილგანწყობა.** უნივერსალიზმთან შედარებით ეს უფრო ვიწრო „პროსოციალურ“ ღირებულებათა ტიპია. მოტივაციური მიზანია გარემომცველ ადამიანების, საკუთარი სოციალური ჯგუფის კეთილდღეობის შენარჩუნება-გაძლიერება.

8. **ტრადიციულობა.** მოტივაციური მიზანია – კულტურული და რელიგიური ტრადიციების, ადათ-წესების პატივისცემა-მხარდაჭერა, გარკვეული იდეების შენყნარება-აღიარება. ტრადიციების შესაბამისი ქცევა არის ჯგუფური სოლიდარობის სიმბოლო, ღირებულებათა ერთიანობის გამოხატვა და გადარჩენის გარანტია.

9. **კონფორმულობა.** მოტივაციური მიზანია სხვებისთვის საზიანო ან სოციალური მოლოდინის შეუსაბამო, აგრეთვე უარყოფითი სოციალური შედეგის მქონე განზრახვის თუ ქმედების შეზღუდვა.

10. **უსაფრთხოება.** მოტივაციური მიზანია საზოგადოების, ოჯახისა და საკუთარი უსაფრთხოება, საზოგადოებისა და ურთიერთობების სტაბილურობა.

ღირებულებათა თითოეული მოტივაციური ტიპი გარკვეული ინტე-

¹ В. Н. Карандашев. Методика Шварца для изучения ценностей личности. СПб., 2004.

რესების დაცვას ემსახურება და ძირითადი მიზანი აქვს, რაც ადამიანის მისწრაფებებსა და, შესაბამისად, ქცევას განსაზღვრავს. ამ ქცევას, თავის მხრივ, მოჰყვება ფსიქოლოგიური, პრაქტიკული და სოციალური შედეგები, რომლებიც შეიძლება იყოს ან **კონფლიქტური**, ანდა, პირიქით, **თავსებადი**. ამრიგად, ღირებულებათა სტრუქტურა შეიძლება განხილოთ, როგორც ადამიანის ქცევის სტრატეგიის განმსაზღვრელი სქემა.

სახელდობრ, ათი მოტივაციური ტიპი დაჯგუფებულია იმ ინტერესების მიხედვით, რომლის დაცვასაც ემსახურება თითოეული. შესაბამისად, გამოყოფილია ინდივიდუალური (მიღწევა, თვითორიენტაცია, სტიმულაცია, ძალაუფლება, ჰედონიზმი) და კოლექტიური (კეთილგანწყობა, კონფორმულობა, უნივერსალიზმი, ტრადიციულობა) ღირებულებები. გარდა ამისა, გვაქვს შერეული ღირებულებაც – უსაფრთხოება. შვარცის აზრით, არსებობს უსაფრთხოების ღირებულების არა ორი დონე (ინდივიდუალური და ჯგუფური), არამედ ერთი განზოგადებული ტიპი, ვინაიდან კოლექტიურ უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული ღირებულებები მნიშვნელოვანწილად გამოხატავს პირადი უსაფრთხოების მიზნებსაც (საზოგადოების, ოჯახისა და თავად ინდივიდის უსაფრთხოება).

მითითებულ მოტივაციური ტიპს ძირითადი (ცენტრალური) მიზანი აქვს. ამ მიზნებიდან გამომდინარე, ღირებულებათა სტრუქტურა ორ ბიპოლარულ ღერძს ქმნის. პირველი ღერძი გამოხატავს სიახლის მიღება-მიუღებლობას: სიახლის მიღების მზაობა (თვითორიენტაცია და სტიმულაცია) – კონსერვატიზმის (უსაფრთხოება, კონფორმულობა და ტრადიციულობა) საპირისპიროდ; მეორე ღერძის პოლუსებია თვითგაძლიერება (ძალაუფლება და მიღწევა) თვითტრანსცენდენტურობის (უნივერსალიზმი და კეთილგანწყობის) საპირისპიროდ. ჰედონიზმი შეიცავს როგორც სიახლის მიღების მზაობის, ისე თვითგაძლიერების ელემენტებს. შესაბამისად, ღირებულებათა მოტივაციური ტიპები შეიძლება იყოს თავსებადი ან წინააღმდეგობრივი. კერძოდ, გაზომვის ღერძის ერთ პოლუსზე განლაგებულ ღირებულებათა თანაარსებობა თავსებად ერთობლიობას ქმნის, ხოლო წინააღმდეგო პოლუსებზე განლაგებულებისა – წინააღმდეგობრივს, რომელიც მოტივაციური კონფლიქტის წყარო ხდება. ეს მოტივაციური კონფლიქტი, თავის მხრივ, არის ან განვითარების მამოძრავებელი ძალა, ანდა ფსიქოლოგიური (ფსიქოპათოლოგიური) პრობლემების წარმოქმნის წყარო.

წინამდებარე კვლევა ჩატარდა „კონფლიქტებისა და საერთაშორისო კვლევითი ცენტრის“ ეგიდით, თბილისის მასშტაბით რეპრეზენტაბელურ შერჩევაზე. სულ გამოკითხულ იქნა 1034 პირი. კვლევა ჩატარდა შვარცის ღირებულებათა კითხვარის პირველი ნაწილის გამოყენებით, რომელიც განკუთვნილია ნორმატიული იდეალების დონეზე პიროვნების ღირებულებების, აგრეთვე ღირებულებათა იარაქის სტრუქტურის შესასწავლად. მას უდიდესი გავლენა აქვს პიროვნებაზე, თუმცა რეალურ

სოციალურ ქცევაში ყოველთვის არ ვლინდება. კითხვარი ღირებულებათა ორ ნუსხას შეიცავს. პირველში ღირებულებები ჩამოთვლილია მიზნების სახით (ტერმინალური ღირებულებები, სულ 30). ამ ნუსხიდან რესპონდენტი ირჩევს ერთ მისთვის ყველაზე მნიშვნელოვან (უმაღლეს) ღირებულებას (7 ქულა) და ერთ ისეთს, რომელიც მის პრინციპებს ეწინააღმდეგება (ფასდება „-1“, ქულით), დანარჩენ 28-ს კი აფასებს მნიშვნელობის მიხედვით „0“-დან „6“-მდე. მეორე ნუსხა ინსტრუმენტულ ღირებულებებს შეიცავს (სულ 27), რომლებიც მნიშვნელობის მიხედვით ფასდება – „-1“-დან „7“-მდე ქულით. შესაბამისად, რაც უფრო დიდია რიცხვითი მაჩვენებელი, მით უფრო მაღალია ღირებულების მნიშვნელობა.

მიღებული შედეგი განვიხილოთ ზემოთ აღწერილი შვარცისა და ბილსკის მიერ შემუშავებული ღირებულებათა სტრუქტურის ანალიზის სქემის მიხედვით. მონაცემები მთლიანად შერჩევის მიხედვით წარმოდგენილია პირველ ცხრილში. ლოგორც უკვე ითქვა, რაც უფრო მაღალია შესაბამისი მაჩვენებლის რიცხვითი მნიშვნელობა, მით მეტად მნიშვნელოვანია ეს ღირებულება. შესაბამისად, რანგი 1-დან 3-მდე ნიშნავს შესაბამის ღირებულებათა მაღალ მნიშვნელობას ღირებულებათა სისტემის სტრუქტურაში (ძირითადი ბირთვი), ხოლო 7-10 – დაბალს. ცალკეულ მაჩვენებლებს შორის სტატისტიკური სანდოობის შესამოწმებლად გამოყენებულ იქნა სტიუდენტის t კრიტერიუმი დამოკიდებული ჯგუფებისათვის.

ცხრილი 1

ღირებულებათა სტრუქტურა

მოტივაციური ტიპი	საშუალო	სტანდარტული გადახრა	რანგი
კეთილგანწყობა	5.28	0.98	1
კონფორმულობა	5.04	1.07	2
მიღწევა	4.92	1.07	3
უსაფრთხოება	4.66	0.98	4-5
უნივერსალიზმი	4.65	0.91	4-5
დამოუკიდებლობა	4.45	1.19	6
ტრადიციულობა	4.22	1.36	7
სტიმულაცია	3.90	1.63	8
ძალაუფლება	2.94	1.42	9
ჰედონიზმი	2.80	1.86	10

როგორც ვხედავთ, მნიშვნელობის მიხედვით პირველ სამ ადგილზე გასული მოტივაციური ტიპები საკმაოდ წინააღმდეგობრივ, ეკლექტურ ერთობლიობას ქმნის – როგორც იმ ინტერესებიდან გამომდინარე, რომელსაც ისინი ემსახურება, ისე მათი ძირითადი მიზნიდან გამომდინარე. კერძოდ, ურთიერთთავსებადი კეთილგანწყობა და კონფორმულობა მიმართულია ჯგუფური ინტერესების დაცვისაკენ, მაგრამ მიღწევა – ინდი-

ვიდუალურისაკენ. კეთილგანწყობის მოტივაციური მიზანია ახლობლების, საკუთარი გარემოცვის კეთილდღეობის შენარჩუნება და გაძლიერება. ეს ღირებულება პოზიტიური ურთიერთქმედების, აფილაციისა და საკუთარი სოციალური ჯგუფის კეთილდღეობის შენარჩუნება-გაძლიერების მოთხოვნილებებს ეფუძნება. გაზომვის ღერძის ამავე პოლუსზე განლაგებული და, შესაბამისად, კეთილგანწყობის ღირებულებასთან თავსებადი კონფორმულობის მოტივაციური მიზანია სხვებისთვის საზიანო ან სოციალური მოლოდინის შეუსაბამო, ანდა უარყოფივი სოციალური შედეგის მქონე განზრახვის თუ ქმედების შეზღუდვა. მაგრამ მიღწევის ღირებულების განმსაზღვრელი მიზანია პირადი წარმატების მიღწევა არსებული სოციალური სტანდარტების შესაბამისად, ანუ სოციალური კომპეტენტურობის გამოვლენა, და ამით სოციალური მონონების დამსახურება. შესაბამისად, მიღწევისა და კეთილდღეობა-კონფორმულობის ღირებულებები ურთიერთსანაღმდეგო მიზნებისაკენ არის მიმართული, ამიტომ დიდია ალბათობა იმისა, რომ პირადი წარმატებისაკენ სწრაფვა წინამდებეგომაში მოვა სხვათა კეთილდღეობის გაძლიერებისაკენ მიმართულ ქცევასთან.

ამასთანავე, კეთილგანწყობასთან ერთად, თვითტრანსცენდენტურობის პოლუსზე განლაგებული უნივერსალიზმის მნიშვნელობა საგრძნობლად ნაკლებია, ვიდრე კეთილგანწყობისა. როგორც ითქვა, ამ უკანასკნელს უფრო ვინრო „პროსოციალური“ ხასიათი აქვს, ანუ მას საფუძვლად უდევს საკუთარი ჯგუფის შენარჩუნება-გაძლიერების მოტივაცია, მაშინ როცა უნივერსალიზმის ძირითადი მოტივაციური მიზანია ყველა ადამიანის კეთილდღეობის, მისი ჯგუფური კუთვნილების მიუხედავად, აგრეთვე ბუნების დაცვა. გარდა ამისა, კონფორმულობასთან შედარებით ასევე დაბალია სიახლის მიღება-მიუღებლობას ღერძის კონსერვატიზმის პოლუსზე კონფორმულობასთან ერთად განლაგებული ტრადიციულობის მნიშვნელობა: ის მხოლოდ მე-7 ადგილზეა, ანუ ნაკლებად მნიშვნელოვან ღირებულებათა კატეგორიაში აღმოჩნდა. ტრადიციულობის მოტივაციური მიზანია ტრადიციული კულტურის, აგრეთვე მისი ყველა წარმომადგენლის ეთნიკური და კულტურული იდენტურობის შენარჩუნება. დაბოლოს, თუ მიღწევა პირველ სამ ათულშია, მასთან ერთად თვითგაძლიერება-თვითტრანსცენდენტურობის ღერძის ინდივიდუალურ პოლუსზე მდებარე ძალაუფლების ღირებულებათა მნიშვნელობა ასევე დაბალია (მე-9 ადგილი). მართალია, მიღწევისა და ძალაუფლების თავსებადი მოტივაციური ბლოკები ფოკუსირებულია სოციალური პატივისცემის მოპოვებაზე, მაგრამ პირველი გულისხმობს კომპეტენტურობის აქტიურ გამოვლენას უშუალო ურთიერთქმედების წრის ფარგლებში, მაშინ როცა მეორე მიმართულია დომინანტური პოზიციის მიღწევისაკენ მთელი სოციალური სისტემის ფარგლებში. შესაბამისად, ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ ქართველებისათვის ნიშნულ ღირებულებათა სისტემაში ნორმატიული იდეალების დონეზე პრიორიტეტულია საკუთარი ჯგუფისა და არა

მთლიანად საზოგადოების ინტერესების დაცვა-გაძლიერება.

თუ ამ შედეგს ჰოვსტედისა და ტრიანდისის მიერ შემუშავებული ინდივიდუალიზმი-კოლექტივიზმის ცნების კუთხით განვიხილავთ, ამგვარ ღირებულებათა სისტემას ვერც ინდივიდუალისტური და ვერც კოლექტივისტური კულტურის ტიპს მივაკუთვნებთ. როგორც ცნობილია, ამ საზომი პარამეტრისათვის დამახასიათებელია პირადი ან საზოგადოებრივი ინტერესების პრიორიტეტი, ორიენტაცია ან დამოუკიდებლობაზე, ემოციურ განცალკევებულობაზე, პირად მიღწევებზე, შეჯიბრზე, ანდა ურთიერთდამოკიდებულებაზე, ემოციურ სიახლოვეზე, ჯგუფურ მიღწევებზე, კოოპერაციაზე.¹ ასეთ ღირებულებათა სისტემას კი „ვინრო კოლექტივისტურს“ თუ უწოდებ. ამ ფენომენზე გ. ნიჟარაძე წერდა ჯერ კიდევ 2001 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში: „საქართველოში მცირე ჯგუფი არა მარტო ძირითადი, არამედ თვითკმარი ერთეულია... ამ ჯგუფის ფარგლებში შესაძლებელია ძირითადი სოციალური მოთხოვნების დაკმაყოფილება... საზოგადოების ყოველი წევრის ატრიბუცია ხდება იმ მცირე ჯგუფების (თანამედროვე ტერმინოლოგიით – „ინ-ჯგუფების“) მიხედვით, რომელთა წევრიცაა იგი (ამის ნაცნობი, იმის მეზობელი, ვაკელი და სხვ.). ქართული ინ-ჯგუფი – როგორც ქალაქად, ისე სოფლად – შეიძლება შევადაროდ სოფელს, სადაც ყველა ყველას იცნობს, ენათესავება, მეტ-ნაკლებად ხშირი ურთიერთობა აქვს, იცის სოფლის ნორმები და ტრადიციები, რომლებიც მეტ-ნაკლებად ერთნაირია ყველა ქართულ „სოფელში“.²

შემდგომში მკვლევარმა ამ თვითკმარ ჯგუფს სახელიც მოუძებნა: „ქართული კულტურა კოლექტივისტურია და მცირე ჯგუფებზეა ორიენტირებული. ამგვარი მცირე ჯგუფი შედგება რამდენიმე ასეული ადამიანისგან, რომლებიც პირადად იცნობენ ერთმანეთს, ენათესავებიან, მეგობრობენ, მეტ-ნაკლებად ხშირად ურთიერთობენ, ასე თუ ისე იზიარებენ საერთო ნორმებსა და ღირებულებებს, საჭიროების შემთხვევაში კი ერთმანეთს ეხმარებიან. შეიძლება გამოვყოთ ქვეჯგუფებიც – სანათესაო, სამეგობრო, თანამშრომლები, სამეზობლო, შედარებით შორეული ნაცნობების წრე; მოკლედ, ყველა ისინი, ვინც ერთიანდება სიტყვებით „ჩემიანები“ ან „ჩვენიანები“. ეს სიტყვები უფრო სასაუბრო მეტყველებისთვისაა დამახასიათებელი, ამიტომ შემდგომში გამოვიყენებ ლათინურ ტერმინს „ნოსტრია“ (ლათინური „ნოსტრი“ – „ჩვენები“).³

¹ H. C. Triandis, Chr. McCusker, H. Betancourt, S. Iwao, Kw. Leung, J. M. Salazar, Ber. Setiadi, J. B. P. Sinha, H. Touzard, Zb. Zaleski. An emic-etic Analysis of Individualism and Collectivism, – Journal Of Cross-Cultural Psychology. Vol. 24, No. 3. September, 1993, გვ. 366-383; ელექტრონული ვერსია: [ჰტტპ://www.სოციალურეანდბეჰავიორ.ორგ/ემიცეტიც.](#)

² გ. ნიჟარაძე. სოციალიზაციის თავისებურებები თანამედროვე ქართულ კულტურაში, – „ჩუბინი“, №1, 2001.

³ გ. ნიჟარაძე. ლეპტოპი და ჯვარი, – კრებ.: დაკარგული სივრცის ძიებაში: კულტურის პოლიტიკა პოსტსაბჭოთა საქართველოში. თბ., 2010, გვ. 41-64.

მაგრამ, ამასთანავე, გასათვალისწინებელია, ერთი მხრივ, მილნევის მოტივაციური ტიპის მაღალი მნიშვნელობა, რომლის ძირითადი მიზანია პირადი წარმატების მიღწევა, ავტორიტეტის დამსახურება საკუთარი ჯგუფის შიგნით და, მეორე მხრივ, ძალაუფლების ღირებულებათა დაბალი მნიშვნელობა, რომელიც ორიენტირებულია დომინანტური პოზიციის მიღწევისაკენ მთელი სოციალური სისტემის ფარგლებში. ამ თვალსაზრისით ასეთი ტიპის ღირებულებათა სისტემას შეიძლება უკვე „ვინრო-ინდივიდუალისტური“ ვუნოდოთ, ანუ ინდივიდუალისტური „ნოსტრიას“ ფარგლებში. რაც შეეხება „ნოსტრიას“ ფარგლებში გამოვლენილ მოტივაციურ კონფლიქტს – საკუთარ ჯგუფში დომინირების ტენდენცია უპირისპირდება ჯგუფის წევრების კეთილდღეობის გაძლიერების მიზანს, ის, როგორც უკვე ითქვა, ხდება ან განვითარების მამოძრავებელი ძალა, ანდა ფსიქოლოგიური პრობლემების წარმოქმნის წყარო.

ბუნებრივად ისმის კითხვა: რა უფრო მოსალოდნელია ამგვარი ღირებულებათა კონფიგურაციის პირობებში? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად აუცილებელია იმის გათვალისწინება, თუ რა სახის ღირებულებები აღმოჩნდა დაბალი მნიშვნელობის მქონე. როგორც წარმოდგენილი მონაცემებიდან ჩანს (*ცხრილი 1*), უკვე ხსენებული ტრადიციულობისა (მე-7 ადგილი) და ძალაუფლების (მე-9 ადგილი) გარდა, ესაა სტიმულაციისა (მე-8 ადგილი) და ჰედონიზმის (მე-10 ადგილი) ღირებულებები. ამ უკანასკნელის ძირითადი მოტივაციური მიზანია სიცოცხლით ტკობა, ხორციელი სიამოვნება, ამიტომ გასაკვირი იქნებოდა, რომ ნორმატიული იდეალების დონეზე ქრისტიანული კულტურის წარმომადგენელთათვის ამ ტიპის ღირებულებები ბოლო ადგილზე არ ყოფილიყო. სტიმულაცია დამოუკიდებლობასთან ერთად განლაგებულია სიახლის მიღება-მიუღებლობას ღერძის სიახლის მიღების მზაობის პოლუსზე. სტიმულაციის ღირებულებათა ძირითადი მოტივაციური მიზანია სიახლისაკენ სწრაფვა. დამოუკიდებლობის წამყვანი მიზანია აზროვნებისა და მოქმედების თავისუფლებისაკენ სწრაფვა, რაც ეფუძნება ავტონომიურობის, დამოუკიდებლობის მოთხოვნილებას. მათი დაბალი მნიშვნელობა იმის მანიშნებელია, რომ სიახლის მიღების მზაობა, სიახლისაკენ სწრაფვის ტენდენცია დაბალია. შესაბამისად, თითქოსდა მაღალი უნდა იყოს საწინააღმდეგო, ანუ კონსერვატიზმის, პოლუსზე მდებარე ტრადიციულობის ღირებულებათა მნიშვნელობა. მაგრამ ის მე-7 ადგილზეა, ანუ ნაკლებად მნიშვნელოვან ღირებულებათა კატეგორიაში შედის. ეს კი ნიშნავს, რომ ამ შემთხვევაშიც აშკარა წინააღმდეგობა ვლინდება – დაბალია როგორც სიახლის მიღების მზაობა, ისე ტრადიციული ღირებულებების შენარჩუნებისაკენ სწრაფვა. ამრიგად, აღინიშნება ტრადიციულ, საზოგადოებაში დამკვიდრებულ ღირებულებებზე უარის თქმის ტენდენცია, მაგრამ, ამასთანავე, ახალ ღირებულებათა მისაღებად მზაობის არარსებობის პირობებში.

მართალია, ასეთ შეხამებას მოტივაციურ კონფლიქტს მხოლოდ პირობითად თუ უწოდებ, მაგრამ ის მაინც ცხადია, რომ სიახლის მიღების დაბალი მზაობიდან გამომდინარე, ღირებულებათა სისტემის ამგვარი კონფიგურაცია განვითარების მასტიმულირებელი, მამოძრავებელი ძალა ვერ გახდება და მხოლოდ ფსიქოლოგიური პრობლემების (დეზორიენტაციის, დეზორგანიზაციის) წარმოქმნას წყარო შეიძლება იყოს. ანალოგიურ დასკვნას აკეთებენ სხვა მკვლევარებიც. გ. ნიჟარაძის აზრით, „ამგვარი სტრუქტურა და მენტალიტეტი ასე თუ ისე აგვარებს ყოველდღიურობის მიმდინარეობას, მაგრამ უუნაროა გადაჭრას სახელმწიფო და სხვა ფართომასშტაბიანი პრობლემები“.¹

ანალოგიურია ბ. არუთინოვას, ვ. გამსახურდიას მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგად გაკეთებული დასკვნაც: „ინდივიდუალურად მნიშვნელოვან ღირებულებათა სისტემა... წინააღმდეგობრივი, დაპირისპირებული ტენდენციების გამოხატველია... „ინდივიდუალურ პრიორიტეტებს შორის არსებული კონფლიქტური მიმართება ამ სისტემის გახლეჩილობის, დეზორგანიზაციული ხასიათის მანიშნებელია... დისტანცირება საკუთარი საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი ღირებულებებისგან განაპირობებს პიროვნების დეზორიენტაციას და თვითიდენტიფიკაციის პრობლემებს წარმოშობს... პრიორიტეტთა ეს სისტემა მოკლებულია გამაერთიანებელ იდეას, მოტივს, რომელიც მას სამოქმედო ორიენტირად აქცევს“.²

ვფიქრობთ, რომ მიღებული შედეგი გვაძლევს უფლებას დავასკვნათ, რომ საზოგადოების რადიკალური გარდაქმნების პირობებში ახალი ღირებულებათა სისტემის მისაღებად მზად არ აღმოვჩნდით, ძველი კი უარვყავით, რის გამოც გარკვეული „ვაკუუმი“ წარმოიქმნა. ბუნებრივად ისმის კითხვა იმის შესახებ, თუ რამდენად ზოგადია ეს ტენდენცია. კვლევებმა დაადასტურა, რომ პიროვნების ღირებულებით ორიენტაციათა ფორმირებასა და განვითარებაზე მთელი რიგი როგორც გარე, ისე შიდა ფაქტორი მოქმედებს (სქესი, ასაკი, განათლება და სხვ).³ შედეგები სქესის, ასაკის, განათლებისა და მატერიალური მდგომარეობის⁴ მიხედვით გამოყოფილი ქვეჯგუფების მიხედვით ცალ-ცალკე წარმოდგენილია **ცხრილები 2-5**.

პასუხის მისაღებად კითხვაზე იმის შესახებ, თუ რამდენად ზოგადია გამოვლენილი ტენდენცია, ჩატარდა მრავალგანზომილებიანი მრავალფაქტორული

¹ **გ. ნიჟარაძე**. სოციალიზაციის თავისებურებები...
² **ბ. არუთინოვი, ვ. გამსახურდია**. ინდივიდის პრიორიტეტული ღირებულებები და სტერეოტიპული წარმოდგენები ქართული საზოგადოებისათვის წარმყვან ღირებულებათა შესახებ, – *ფსიქოლოგიის მაცნე*. 2007, №1, გვ. 31.
³ **S. Roccas, G. Horenczyk, S. H. Schwartz**. Acculturation Discrepancies and Well-Being: The Moderating Role of Conformity, – *European Journal of Social Psychology*. Vol. 30. Issue 3. June-July, 2000, გვ. 323-334.
⁴ მატერიალური მდგომარეობის კატეგორიზაცია ეფუძნება თვითშეფასებას, ანუ რესპონდენტი ირჩევდა ერთ-ერთი პასუხს შეთავაზებული ოთხიდან.

ლირებულეზთა სტრუქტურა (გენდერული)

მოტივაციური ტიპი	მამაკაცები			ქალები		
	საშუალო	სტანდარტული გადახრა	რანგი	საშუალო	სტანდარტული გადახრა	რანგი
კეთილგანწყობა	5.14	1.40	1	5.37	1.30	1
კონფორმულობა	4.94	1.72	2	5.11	1.56	2
მიღწევა	4.82	1.89	3	4.98	1.85	3
უსაფრთხოება	4.66	1.07	4-5-6	4.62	1.06	4-5-6-7
უნივერსალიზმი	4.57	1.50	4-5-6	4.61	1.38	4-5-6-7
დამოუკიდებლობა	4.45	1.03	4-5-6	4.45	0.94	4-5-6-7
ტრადიციულობა	4.28	0.91	7	4.51	0.90	4-5-6-7
სტიმულაცია	3.91	1.24	8	3.89	1.17	8
ძალაუფლება	2.91	1.10	9-10	2.95	1.04	9
ჰედონიზმი	2.87	0.94	9-10	2.75	0.99	10

ღირებულებათა სტრუქტურა (ასაკობრივი)

მოტივაცორი ტიპი	18-25 წლის		26-35 წლის		36-45 წლის		46-55 წლის		56 წელზე მეტი	
	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი
კეთილგანწყობა	5.30	1	5.48	1	5.25	1	5.11	1-2	5.25	1-2-3
კონფორმულობა	5.00	2-3	5.14	2-3	5.01	2-3	5.02	1-2	5.10	1-2-3
მიღწევა	5.07	2-3	5.09	2-3	4.88	2-3	4.56	4-5	4.53	4-5
უსაფრთხოება	4.81	4	4.82	4-5	4.65	4-5	4.79	3	4.83	1-2-3
უნივერსალიზმი	4.69	5	4.86	4-5	4.64	4-5	4.54	4-5	4.59	4-5
დამოუკიდებლობა	4.64	6	4.61	6	4.37	6-7	4.32	6-7	4.26	6-7
ტრადიციულობა	4.44	7-8	4.47	7-8	4.50	6-7	4.28	6-7	4.24	6-7
სტიმულაცია	4.36	7-9	4.26	7-9	3.86	8	3.52	8	3.26	8
ძალაუფლება	3.05	9-10	3.28	9-10	3.01	9	2.72	9-10	2.56	9
ჰედონიზმი	3.05	9-10	3.21	9-10	2.75	10	2.52	9-10	2.22	10

დისპერსიული ანალიზი ზოგადი წრფივი მოდელის გამოყენებით, სადაც დამოუკიდებელი ცვლადები იყო სქესი, ასაკი, განათლება და მატერიალური მდგომარეობა, ხოლო დამოკიდებული ცვლადები – ღირებულებათა ათი მოტივაციური ტიპი. წინასწარ შემოწმდა მრავალგანზომილებიანი დისპერსიული ანალიზის ჩატარების წინაპირობა – დამოკიდებულ ცვლადებს შორის კორელაციის არსებობა. ამ სახის დისპერსიული ანალიზი იძლევა როგორც მთავარი ეფექტების (განსხვავდება თუ არა ღირებულებათა სისტემის სტრუქტურა თითოეული გამოყოფილი ფაქტორის მიხედვით ცალ-ცალკე), ისე ურთიერთქმედების (გამოყოფილი ფაქტორების ერთდროული გავლენა ღირებულებათა სტრუქტურაზე) დადგენის საშუალებას. გარდა ამისა, თითოეული ფაქტორის მიხედვით დამოკიდებულ ცვლადებს (მოტივაციურ ტიპებს) შორის განსხვავების შესამოწმებლად ჩატარდა ერთგანზომილებიანი ერთფაქტორიანი დისპერსიული ანალიზი.

ცხრილი 4

ღირებულებათა სტრუქტურა (განათლება)

მოტივაციური ტიპი	საშუალო		უმაღლესი		სამეცნიერო ხარისხი	
	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი
კეთილგანწყობა	5.23	1	5.30	1	5.35	1
კონფორმულობა	5.05	2-3	5.10	2	4.67	5-6
მიღწევა	4.56	5-6	4.96	3	4.86	3-4
უსაფრთხოება	4.93	2-3	4.82	4-5	5.01	2
უნივერსალიზმი	4.58	5-6	4.71	4-5	4.69	5-6
დამოუკიდებლობა	4.26	7	4.46	6-7	4.82	3-4
ტრადიციულობა	4.78	4	4.48	6-7	3.62	7
სტიმულაცია	3.78	8	4.05	8	3.42	8
ძალაუფლება	3.03	9	2.95	9-10	2.75	9
ჰედონიზმი	2.82	10	2.89	9-10	2.41	10

მრავალგანზომილებიანი ტესტის შედეგები წარმოდგენილია მე-6 ცხრილში. როგორც ვხედავთ, ოთხივე დემოგრაფიული ფაქტორის ერთდროული ურთიერთქმედების ეფექტი არ აღინიშნება: ოთხივე ფაქტორის მიხედვით გამოყოფილ ჯგუფების შორის სტატისტიკურად სანდო განსხვავება ღირებულებათა სტრუქტურის მიხედვით არ აღინიშნება ($p=0.387$). შესაბამისად, ეს გვაძლევს უფლებას დავასკვნათ, რომ მთელი შერჩევის მონაცემების საფუძველზე გამოვლენილი ტენდენცია ზოგადი ხასიათისაა.

რაც შეეხება თითოეული ფაქტორის – სქესის, ასაკის, განათლებისა და მატერიალური მდგომარეობის – გავლენას, როგორც მე-6 ცხრილიდან ჩანს, მთავარი ეფექტი არ აღინიშნება მხოლოდ სქესის მიხედვით ($p=0.502$), რაც ნიშნავს, რომ გენდერული განსხვავება ღირებულებათა

ღირებულებათა სტრუქტურა (მატერიალური მდგომარეობა)

მოტივაციური ტიპი	კარგი		საშუალო		მინიმალური		სიღარიბის ზღვარს მიღმა	
	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი
კეთილგანწყობა	4.83	1-2-3	5.37	1	5.11	1	5.37	1
კონფორმულობა	4.75	1-2-3	5.13	2-3	4.91	2	5.18	2
მიღწევა	4.73	1-2-3	5.04	2-3	4.66	3-4	4.90	5-6
უსაფრთხოება	4.55	4-5-6-7	4.72	4-5	4.67	3-4	5.10	3-4
უნივერსალიზმი	4.41	4-5-6-7	4.70	4-5	4.59	5-6	4.90	5-6
დამოუკიდებლობა	4.45	4-5-6-7	4.59	6	4.09	7	4.30	6
ტრადიციულობა	4.44	4-5-6-7	4.41	7	4.49	5-6	5.09	3-4
სტიმულაცია	3.97	8	4.07	8	3.47	8	3.66	8
ძალაუფლება	2.93	9-10	3.00	9-10	2.76	9	3.08	9
ჰედონიზმი	2.80	9-10	3.00	9-10	2.41	10	2.33	10

სისტემის სტრუქტურის მიხედვით სტატისტიკურად სანდო არ არის. მაგრამ განსხვავება დანარჩენი სამი ფაქტორის მიხედვით სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია, ანუ ასაკი, განათლება და მატერიალური მდგომარეობა გავლენას ახდენს ღირებულებათა სისტემის კონფიგურაციაზე ($p=0.040$, $p=0.000$, $p=0.011$). რაც შეეხება ფაქტორების ურთიერთქმედების ეფექტს, როგორც მე-ნ ცხრილიდან ჩანს, ის აღინიშნება ყველა იმ შემთხვევაში, სადაც გენდერული ფაქტორი არ მონაწილეობს.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ღირებულებათა სისტემის სტრუქტურაზე გავლენას ახდენს ასაკი, განათლება და მატერიალური მდგომარეობა. გენდერული ფაქტორის მიხედვით განსხვავება არ აღინიშნება.

ცხრილი 6

მრავალგანზომილებიანი ტესტის შედეგები¹

ფაქტი	პილაის კვალი	სანდოობა (p)
სქესი (მთავარი ეფექტი)	0.013	0.563
ასაკი (მთავარი ეფექტი)*	0.083	0.048
განათლება (მთავარი ეფექტი)*	0.071	0.001
მატერიალური მდგომარეობა (მთავარი ეფექტი)*	0.075	0.003
სქესისა და ასაკის ურთიერთქმედება	0.052	0.716
სქესისა და განათლების ურთიერთქმედება	0.040	0.870
სქესისა და მატერიალური მდგომარეობის ურთიერთქმედება	0.050	0.222
ასაკისა და განათლების ურთიერთქმედება*	0.163	0.028
ასაკისა და მატერიალური მდგომარეობის ურთიერთქმედება	0.176	0.427
განათლებისა და მატერიალური მდგომარეობის ურთიერთქმედება*	0.136	0.005
სქესის, ასაკისა და განათლების ურთიერთქმედება	0.119	0.307
სქესის, ასაკისა და მატერიალური მდგომარეობის ურთიერთქმედება	0.156	0.474
სქესის, განათლებისა და მატერიალური მდგომარეობის ურთიერთქმედება	0.092	0.132
ასაკის, განათლებისა და მატერიალური მდგომარეობის ურთიერთქმედება*	0.281	0.040
ოთხივე ფაქტორის ერთდროული ურთიერთქმედება	0.105	0.589

შენიშვნა: «*» ნიშნით აღნიშნულია ის შემთხვევები, სადაც ეფექტი მნიშვნელოვანია.

პასუხს კითხვაზე, თუ კონკრეტულ რომელი მოტივაციური ბლოკე-

¹ საშუალო მაჩვენებლებს შორის განსხვავების შესამოწმებელი ოთხი მრავალგანზომილებიანი ტესტიდან წარმოდგენილია მხოლოდ პილაის კვალის მნიშვნელობა, როგორც ყველაზე მძლავრი და დისპერსიული ანალიზის დაშვებათა მიმართ ყველაზე მდგრადი (რობასტული) კრიტერიუმისა.

ბის მიხედვით აღინიშნება განსხვავება ამ ფაქტორების მიხედვით, გვაძლევს მე-7 ცხრილში წარმოდგენილი ჯგუფთაშორისი ეფექტების შეფასება. ასაკის მიხედვით განსხვავება აღინიშნება მხოლოდ მილნევის მოტივაციური ბლოკის მიხედვით, რომელიც პირველ სამ ასაკობრივ ჯგუფში მე-2-3 ადგილზეა, ხოლო უფროს ასაკობრივ ჯგუფებში (45 წელზე მეტი) – 4-5 ადგილს იკავებს (იხ. ცხრილი 3). აქვე უნდა ითქვას, რომ კონკრეტული ჯგუფების საშუალო მაჩვენებლებს შორის განსხვავების სტატისტიკური სანდოობის შესამოწმებლად აქ და ქვემოთ გამოყენებულ იქნა აპოსტერიორული კრიტერიუმი – შეფეს ტესტი.

განათლების მიხედვით გამოყოფილ ჯგუფებს შორის განსხვავება სტატისტიკურად სანდოა ტრადიციულობის, სტიმულაციისა და ჰედონიზმის ღირებულებათა მიხედვით. ტრადიციულობის მნიშვნელობა შედარებით მაღალია საშუალო განათლების მქონე რესპონდენტთა ჯგუფში (მე-4 ადგილი) და გაცილებით ნაკლებად პრიორიტეტულია უმაღლესი განათლებისა და სამეცნიერო/აკადემიური ხარისხის მქონე რესპონდენტთა შეფასებით – მე-6-7 ადგილი. როგორც მე-4 ცხრილიდან ჩანს, ამ უკანასკნელ ჯგუფში ტრადიციულობის საშუალო მაჩვენებელი მკვეთრად შემცირებულია. რაც შეეხება სტიმულაციისა და ჰედონიზმის ღირებულებებს, მათი მნიშვნელობა სამეცნიერო ხარისხის მქონე რესპონდენტთა ჯგუფში უფრო დაბალია, ვიდრე პირველ ორ ჯგუფში (იხ. ცხრილი 4).

რაც მთავარია, ორი ქვეჯგუფის ღირებულებათა სტრუქტურის ძირითადი ბირთვი (პირველ სამ ადგილზე გასული მოტივაციური ტიპები) განსხვავდება საერთო ჯგუფის სტრუქტურის ბირთვისაგან. სახელდობრ, საშუალო განათლების მქონე რესპონდენტთა ქვეჯგუფში მილნევის ღირებულებები მე-5-6 ადგილზეა. ძირითადი ბირთვი კეთილგანწყობას, კონფორმულობასა და უსაფრთხოებას, ანუ თავსებად, არადაპირისპირებულ ღირებულებებს შეიცავს, რაც ნიშნავს, რომ მოტივაციური კონფლიქტი არ აღინიშნება. მაღალია ტრადიციულობის მნიშვნელობა, მაშინ როცა მისი საპირისპირო დამოუკიდებლობა და სტიმულაცია ნაკლებად პრიორიტეტულია (მე-7–მე-8 ადგილი). არადაპირისპირებულ ღირებულებებს შეიცავს, რაც ნიშნავს, რომ მოტივაციური კონფლიქტი არ აღინიშნება. მაღალია ტრადიციულობის მნიშვნელობა, მაშინ როცა მისი საპირისპირო დამოუკიდებლობა და სტიმულაცია ნაკლებად პრიორიტეტულია (მე-7–მე-8 ადგილი).

ასეთი სტრუქტურა ორიენტირებულია ტრადიციული კულტურის შენარჩუნებისაკენ და ნიშნეულია ტრადიციული ტიპის კულტურისათვის. დაბოლოს, მესამე ჯგუფში (სამეცნიერო ხარისხი) ღირებულებათა სტრუქტურის ძირითადი ბირთვი კეთილგანწყობას, უსაფრთხოებას, დამოუკიდებლობასა და მილნევას შეიცავს. ის ფაქტი, რომ უნივერსალიზმი ნაკლებად პრიორიტეტულია (მე-5-6 ადგილი), ხოლო კეთილგანწყობა პირველ ადგილზეა, იმის მანიშნებელია, რომ ამ შემთხვევაშიც პრიორი-

განსხვავების შემონიშნა ცალკეულ მოტივაციურ ტიპებს შორის

მოტივაციური ტიპი	სქესი		ასაკი		განათლება		მატერიალური მდგომარეობა		სქესი და ასაკი		სქესი და განათლება		სქესი და მატერიალური	
	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p
ტრადიციულობა	.514	.474	2.123	.077	6.226	.002	2.166	.091	.610	.655	1.946	.144	.441	.724
სტიმულაცია	.048	.827	2.288	.059	3.066	.047	4.731	.003	.227	.923	1.000	.369	.432	.730
ჰედონიზმი	.557	.456	2.227	.065	4.042	.018	4.534	.004	.718	.580	.419	.658	1.457	.225
კონფორმულობა	.229	.632	1.653	.159	2.208	.111	.748	.524	2.189	.069	4.189	.116	1.705	.165
ძალაუფლება	.165	.685	1.517	.196	.443	.642	3.755	.011	.725	.575	.094	.911	1.739	.158
კეთილგანწყობა	.732	.393	1.111	.350	.505	.604	1.769	.152	1.899	.109	2.392	.092	3.680	.012
უნივერსალიზმი	.954	.329	.527	.716	.307	.736	1.854	.136	1.395	.234	.658	.518	1.555	.199
დამოკიდებლობა	.152	.697	.783	.536	.239	.788	5.909	.001	1.927	.104	.052	.949	2.627	.050
მიღწევა	.941	.333	2.871	.022	.512	.599	1.887	.131	.323	.863	.527	.590	1.020	.383
უსაფრთხოება	.232	.630	.951	.434	.712	.491	4.375	.005	1.844	.119	3.752	.024	1.997	.113

შენიშვნა: კურსივით აღნიშნულია ის შემთხვევები, სადაც ეფექტი მნიშვნელოვანია.

განსხვავების შემოწმება ცალკეულ მოტივაციურ ტიპებს შორის (გაგრძელება)

	ასაკი და განათლება		ასაკი და მატერიალური		განათლება და მატერიალური		სქესი, ასაკი და განათლება		სქესი, ასაკი და მატერიალური		სქესი, განათლება და მატერიალური		ასაკი, განათლება და მატერიალური	
	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p
ტრადიციულობა	1.174	.312	1.008	.440	2.638	.016	.616	.765	1.389	.173	2.361	.139	.944	.518
სტიმულაცია	1.025	.415	.856	.593	1.119	.349	.923	.497	1.010	.435	1.162	.327	1.724	.038
ჰედონიზმი	1.006	.430	1.702	.062	1.248	.280	1.696	.096	.844	.596	1.907	.091	1.407	.132
კონფორმულობა	1.562	.133	1.217	.267	4.536	.000	1.129	.342	1.128	.336	1.949	.084	1.413	.129
ძალაუფლება	.844	.564	2.420	.105	1.959	.070	.230	.985	.718	.721	.702	.622	1.582	.068
კეთილგანწყობა	1.932	.053	1.364	.179	3.320	.003	.368	.937	1.388	.174	.835	.525	1.152	.303
უნივერსალიზმი	1.208	.292	.787	.664	4.165	.000	.364	.939	1.150	.320	1.193	.311	1.219	.247
დამოუკიდებლობა	1.590	.124	1.476	.128	3.063	.006	.916	.503	1.107	.353	.540	.746	1.826	.025
მიღწევა	.742	.654	1.374	.173	2.747	.012	.781	.619	1.080	.375	1.330	.249	1.347	.163
უსაფრთხოება	1.154	.325	.657	.793	2.372	.028	1.136	.337	1.372	.182	.783	.562	.555	.917

შენიშვნა: კურსივით აღნიშნულია ის შემთხვევები, სადაც ეფექტი მნიშვნელოვანია.

ტეტულია საკუთარი ჯგუფის ინტერესები, ანუ აქაც, ასე ვთქვათ, „ვინ-რო-კოლექტივისტური,, ორიენტაცია აღინიშნება. მაგრამ ამ ჯგუფში, პირველისგან განსხვავებით, ძირითადი ბირთვი დინამიკურ მოტივაციურ კონფლიქტს მოიცავს: ჯგუფური ინტერესების დაცვისაკენ ორიენტირებული კეთილგანწყობის ღირებულებები ეწინააღმდეგება დამოუკიდებლობისა და მიღწევას ინდივიდუალისტურ, თვითგაძლიერებისაკენ მიმართულ ღირებულებებს. ამასთანავე, დამოუკიდებლობის მაღალი და ტრადიციულობის დაბალი (მე-7 ადგილი) მაჩვენებლიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ამ ჯგუფში აღინიშნება სიახლის მიღების ყველაზე მაღალი მზაობა. შესაბამისად, არსებული მოტივაციური კონფლიქტი, სავარაუდოდ, შეიძლება მივიჩნიოთ უფრო განვითარების მამოძრავებელი ძალად.

რაც შეეხება მატერიალური მდგომარეობის გავლენას ცალკეულ მოტივაციურ ბლოკებზე, აღინიშნება სხვაობა სტიმულაციის, ჰედონიზმის, ძალაუფლების, დამოუკიდებლობისა და უსაფრთხოების ღირებულებათა მიხედვით (იხ. ცხრილი 7). როგორც მე-5 ცხრილიდან ჩანს, სტიმულაციის ღირებულებათა რიცხვითი მაჩვენებელი ერთნაირია (შესაბამისად, 3.97 და 4.07) კარგი და საშუალო შეძლების მქონე ჯგუფებში და მცირდება მე-სამე და მეოთხე ჯგუფებში (შესაბამისად, 3.47 და 4.66). ანალოგიური სურათია ჰედონიზმის, ძალაუფლების, დამოუკიდებლობის მიხედვითაც. რაც შეეხება უსაფრთხოებას, მისი მნიშვნელობა მატერიალური მდგომარეობის გაუარესების კვალობაზე იზრდება. ამასთანავე, მიუხედავად იმისა, რომ მესამე ჯგუფი (მინიმალური დონე) ცალკეული მოტივაციური ბლოკების მიხედვით განსხვავდება პირველი ორი ჯგუფისაგან (კარგი და საშუალო მატერიალური მდგომარეობა), ღირებულებათა სისტემის სტრუქტურა მასში ისეთივეა, როგორც პირველ ორ ჯგუფში. სტრუქტურის მიხედვით განსხვავებულია მხოლოდ მეოთხე ჯგუფი (სიღარიბის ზღვარს მიღმა). ამ უკანასკნელის ღირებულებათა სისტემის ძირითად ბირთვში შევიდა კეთილგანწყობა, კონფორმულობა, უსაფრთხოება და ტრადიციულობა. შესაბამისად, ესაა საკმაოდ მწყობრი, არანინააღმდეგობრივი სტრუქტურა, რომელიც ორიენტირებულია ტრადიციული კულტურის შენარჩუნებისაკენ, რაც აღიქმება, როგორც გადარჩენის გარანტია. ზუსტად ასეთივე სტრუქტურა საშუალო განათლების მქონე რესპონდენტთა ჯგუფში გამოვლინდა. შეიძლება გაჩნდეს ვარაუდი, რომ ეს ორი ჯგუფი ემთხვევა, ძირითადად, ერთმანეთს, ანუ სიღარიბის ზღვარს მიღმა ცხოვრობენ, ძირითადად, საშუალო განათლების მქონე პირები. მაგრამ ეს ასე არ არის, ვინაიდან გამოკითხულ საშუალო განათლების მქონე პირებს შორის უკიდურესად გაჭირვებულთა წილი მხოლოდ 8,2%-ს შეადგენს. ამასთანავე, როგორც მე-7 ცხრილიდან ჩანს, განსხვავება ცალკეული მოტივაციური ბლოკების მიხედვით კიდევ უფრო მკვეთრია ორი ფაქტორის – განათლება და მატერიალური მდგომარეობა – ერთდროულად გათვალისწინებისას. კერძოდ, ათი ბლოკიდან განსხვავება ვლინდება შვიდის მიხედვით (იხ. **ცხრილი 7**).

შესაბამისად, ამ საკითხის უფრო დეტალურად დასაშუქებლად ცხრილებში 8-10 წარმოდგენილია ღირებულებათა სტრუქტურა ორი ფაქტორის – განათლებისა და მატერიალური მდგომარეობის მიხედვით გამოყოფილი ქვეჯგუფებისა.

როგორც **მე-8 ცხრილიდან** ჩანს, საშუალო განათლებისა და „საშუალო“ და „მინიმალური“ შეიძლების მქონე პირთა ღირებულებათა სტრუქტურა საერთო ჯგუფის კონფიგურაციისაგან არსობრივად არ განსხვავდება. მაგრამ განსხვავებული მდგომარეობა საშუალო განათლების მქონე იმ ქვეჯგუფში, სადაც მატერიალური მდგომარეობა შეფასდა, როგორც „კარგი“ და „სიღარიბის ზღვარს მიღმა“. როგორც მე-8 ცხრილიდან ჩანს, პირველ ქვეჯგუფში ღირებულებათა სისტემის ძირითად ბლოკში შევიდა დამოუკიდებლობა, მიღწევა, სტიმულაცია და კონფორმულობა. ამ უკანასკნელის მაღალი და უნივერსალიზმის დაბალი მაჩვენებლები ისევ საკუთარი ჯგუფის ინტერესებზე ორიენტაციის მანიშნებელია. მოტივაციური კონფლიქტი აქაც აღინიშნება – მიღწევის ღირებულებებსა და ჯგუფის ინტერესების დაცვას (კონფორმულობა) შორის. მაგრამ საერთო ჯგუფისაგან განსხვავებით, აქ მაღალია სიახლის მიღების მზაობა (დამოუკიდებლობა და სტიმულაცია) და დაბალია ღერძის საპირისპირო პოლუსზე მდებარე ტრადიციულობის მნიშვნელობა. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ ეს ის ჯგუფია, რომელმაც „ოფიციალურ დონეზე დეკლარირებულ პრინციპებს ფეხი აუნყო“. მოტივაციური კონფლიქტი არც საშუალო განათლების მქონე იმ ქვეჯგუფში აღინიშნება, რომელშიც რესპონდენტებმა თავისი მატერიალური მდგომარეობა შეაფასეს, როგორც „სიღარიბის ზღვარს მიღმა“. როგორც მე-8 ცხრილიდან ჩანს, აქ პრიორიტეტულია ტრადიციული კულტურის შენარჩუნებისაკენ მიმართული ღირებულებები.

ამრიგად, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ საშუალო განათლების მქონე პირთა შორის კარგი მატერიალური მდგომარეობა ხელს უწყობს წინა პლანზე ინდივიდუალისტური ღირებულებების წამოწევას, ხოლო უკიდურესი გაჭირვება, პირიქით, ტრადიციულისა.

როგორც **მე-9 ცხრილიდან** ჩანს, უმაღლესი განათლების მქონე პირთა ღირებულებათა სტრუქტურა ემთხვევა საერთო ჯგუფის კონფიგურაციას. აქაც გამონაკლისია მეოთხე ჯგუფი – სიღარიბის ზღვარს მიღმა მცხოვრები პირები, სადაც ისევე, როგორც საშუალო განათლების მქონე პირთა შემთხვევაში, პრიორიტეტულია ტრადიციული ღირებულებები. რაც შეეხება მეოთხე ჯგუფს (სამეცნიერო ხარისხი), კარგი მატერიალური მდგომარეობის მქონე რესპონდენტთა ჯგუფში სტრუქტურა ისეთივეა, როგორც საერთო ჯგუფში. მეორე ქვეჯგუფში ღირებულებათა კონფიგურაცია ემთხვევა იმ სტრუქტურას, რომელიც მივიღეთ განათლების ფაქტორის მთავარი ეფექტის შემთხვევაში, მატერიალური მდგომარეობის გათვალისწინების გარეშე. რაც შეეხება მესამე და მეოთხე

ღირებულებათა სტრუქტურა (მატერიალური მდგომარეობა და განათლება)
საშუალო განათლება

მოტივაციური ტიპი	კარგი		საშუალო		მინიმალური		სიღარიბის ზღვარს მიღმა	
	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი
კეთილგანწყობა	4.88	5	5.20	1	5.29	1	5.32	1-2
კონფორმულობა	5.25	3-4	5.10	2	4.98	2	5.07	3-4
მიღწევა	5.47	2	4.93	3-4	4.81	3-4-5	4.76	5
უსაფრთხოება	4.63	6	4.97	3-4	4.84	3-4-5	5.03	3-4
უნივერსალიზმი	4.42	7	4.57	5-6	4.60	6	4.64	6
დამოუკიდებლობა	5.60	1	4.40	7	4.06	7	3.93	7
ტრადიციულობა	4.20	8	4.58	5-6	4.78	3-4-5	5.35	1-2
სტიმულაცია	5.33	3-4	4.07	8	3.34	8	3.43	8
ძალაუფლება	3.15	10	3.03	9-10	3.08	9	3.03	9
ჰედონიზმი	3.67	9	2.97	9-10	2.67	10	2.39	10

ლირებულებათა სტრუქტურა (მატერიალური მდგომარეობა და განათლება)

უმაღლესი განათლება

მოტივაციური ტიპი	კარგი		საშუალო		მინიმალური		სიღარიბის ზღვარს მიღმა	
	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი
კეთილგანწყობა	4.82	1	5.42	1	5.02	1	5.35	1
კონფორმულობა	4.60	2-3-4	5.24	2	4.84	2	5.19	2-3
მიღწევა	4.63	2-3-4	5.12	3	4.57	3-4	4.96	4-5-6
უსაფრთხოება	4.32	5-6-7	4.90	4	4.57	3-4	5.13	2-3
უნივერსალიზმი	4.40	5-6-7	4.75	5	4.26	5	4.90	4-5-6
დამოუკიდებლობა	4.61	2-3-4	4.60	6-7	4.05	7	4.37	7
ტრადიციულობა	3.73	8	4.54	6-7	4.41	6	4.90	4-5-6
სტიმულაცია	4.24	5-6-7	4.18	8	3.62	8	3.92	8
ძალაუფლება	3.06	9-10	3.09	9-10	2.67	9	2.95	9
ჰედონიზმი	3.16	9-10	3.05	9-10	2.36	10	2.30	10

ღირებულებათა სტრუქტურა (მატერიალური მდგომარეობა და განათლება)
სამეცნიერო ხარისხი

მოტივაციური ტიპი	კარგი		საშუალო		მინიმალური		სიღარიბის ზღვარს მიღმა	
	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი	საშუალო	რანგი
კეთილგანწყობა	4,93	1	5,44	1	5,18	1-2	5,60	1
კონფორმულობა	4,78	2-3	4,65	5-6	5,16	1-2	5,50	2
მიღწევა	4,75	2-3	4,87	3-4	4,83	4-5-6	5,13	4-5
უსაფრთხოება	4,59	4	5,07	2	4,95	3	5,25	3
უნივერსალიზმი	4,09	6	4,71	5-6	4,79	4-5-6	5,14	4-5
დამოუკიდებლობა	4,37	5	4,90	3-4	4,73	4-5-6	5,01	6-7
ტრადიციულობა	3,25	7	3,61	7-8	3,97	7	5,05	6-7
სტიმულაცია	2,81	8	3,60	7-8	3,00	8	3,08	9
ძალაუფლება	2,55	9	2,70	9-10	2,31	9	4,13	8
ჰედონიზმი	1,62	10	2,65	9-10	1,88	10	2,25	10

ქვეჯგუფებს, მოტივაციური კონფლიქტი არც აქ აღინიშნება – ძირითად ბირთვში შევიდა კეთილგანწყობა, კონფორმულობა და უსაფრთხოება. თუმცა, ტრადიციულობისა და ამასთანავე, დამოუკიდებლობისა და, განსაკუთრებით, სტიმულაციის დაბალი მნიშვნელობა, საერთო ჯგუფის მსგავსად, ისევ ღირებულებათა „ვაკუუმზე“ მიუთითებს (იხ. **ცხრილი 10**).

რაც შეეხება ცალკეულ მოტივაციურ ბლოკებს, 8-10 ცხრილებში წარმოდგენილი მონაცემები აშკარად ადასტურებს იმ ტენდენციას, რომელიც მე-5 ცხრილიდანაც ჩანდა. კერძოდ, ჯერ ერთი, ყველა ქვეჯგუფში, განათლების დონის მიუხედავად, იზრდება თვითგადარჩენის (უსაფრთხოების) ღირებულებათა მნიშვნელობა მატერიალური მდგომარეობის გაუარესების კვალობაზე, თუმცა ის უკლებლივ ყველა ფაქტორის მიხედვით გამოყოფილ ჯგუფში მე-4 ადგილზე ქვემოთ არ ჩამოდის. მეორეც, საშუალო და უმაღლესი განათლების მქონე ქვეჯგუფებში მკვეთრად მცირდება ტრადიციულობის მნიშვნელობა მატერიალური კეთილდღეობის გაუმჯობესებასთან ერთად. გამონაკლისია მესამე ჯგუფი – სამეცნიერო ხარისხის მქონე რესპონდენტები, სადაც ტრადიციულობის მნიშვნელობა მატერიალურ კეთილდღეობაზე დამოკიდებული არ არის. დაბოლოს, ღირებულებათა სტრუქტურის ანალიზის უფრო სრულად წარმოდგენის მიზნით ჩატარდა ფაქტორული ანალიზი. ფაქტორიზაცია ჩატარდა მთავარი კომპონენტების მეთოდით, ბრუნვა – ვარიანტით კაიზერის ნორმალიზაციით. შტატიის ფორმატი არ იძლევა მიღებული შედეგების სრულად წარმოდგენის საშუალებას, ამიტომ შევეხებით მხოლოდ მთავარს. საერთო შერჩევის მონაცემების ფაქტორიზაციის შედეგად გამოიყო ორი ფაქტორი, რომელთაგანაც პირველი ხსნის საერთო დისპერსიის 50.39%-ს, მეორე – მხოლოდ 14.13%-ს (ახსნილი დისპერსია ჯამში – 64.52%). ფაქტორული სტრუქტურა წარმოდგენილია **მე-11 ცხრილში**.

პირველ, მთავარ ფაქტორს შეიძლება „ტრადიციული ღირებულებები“ ვუწოდოთ, მეორეს კი – „ინდივიდუალისტური“. მილნევის ღირებულებები ორივე ფაქტორში შევიდა. ამრიგად, გვაქვს ერთი მოტივაციური წინააღმდეგობა მთავარი ფაქტორის მიხედვით – მილნევასა და დანარჩენ მოტივაციურ ტიპებს შორის. ფაქტორული ანალიზი სქესის, ასაკის, განათლებისა და მატერიალური მდგომარეობის მიხედვით გამოყოფილი ჯგუფებისა ანალოგიურ ფაქტორულ სტრუქტურას იძლევა, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს დასკვნას იმის შესახებ, რომ ზემოთ აღნიშნული ტენდენცია ზოგადი ხასიათისაა. დისპერსიული ანალიზის მსგავსად, ფაქტორული ანალიზის შედეგადაც გამოიყო ორი გამონაკლისი – სამეცნიერო ხარისხის მქონე და სიღარიბის ზღვარს მიღმა მცხოვრებ რესპონდენტთა ქვეჯგუფები. შესაბამისი მონაცემები წარმოდგენილია **მე-12 და მე-13 ცხრილებში**.

ღირებულებათა სისტემის სტრუქტურა

მოტივაციური ტიპი	I ფაქტორი	II ფაქტორი
კონფორმულობა	0.839	
კეთილგანწყობა	0.788	
უნივერსალიზმი	0.765	
უსაფრთხოება	0.764	
ტრადიციულობა	0.712	
მიღწევა	0.586	0.556
ჰედონიზმი		0.807
ძალაუფლება		0.733
სტიმულაცია		0.723
დამოუკიდებლობა		0.705

სამეცნიერო ხარისხის მქონე ქვეჯგუფის ფაქტორული სტრუქტურა

მოტივაციური ტიპი	I ფაქტორი	II ფაქტორი
ჰედონიზმი	0.846	
დამოუკიდებლობა	0.833	
სტიმულაცია	0.812	
ძალაუფლება	0.779	
მიღწევა	0.641	
კონფორმულობა		0.849
ტრადიციულობა		0.773
უნივერსალიზმი		0.614
კეთილგანწყობა		0.596
უსაფრთხოება	0.422	0.564

ამ ქვეჯგუფში პირველი, მთავარი ფაქტორი ხსნის საერთო დისპერსიის 49.40%-ს, მეორე – მხოლოდ 15.67%-ს (ახსნილი დისპერსია ჯამში – 65.06%). ამ ქვეჯგუფში წამყვანია „ინდივიდუალისტური“ ღირებულებები, „ტრადიციული ღირებულებების“ წილი კი გაცილებით ნაკლებად მნიშვნელოვანია. მოტივაციური კონფლიქტი არ აღინიშნება.

სიღარიბის ზღვარს მიღმა მცხოვრები ქვეჯგუფის ფაქტორული სტრუქტურა

მოტივაციური ტიპი	I ფაქტორი	II ფაქტორი	III ფაქტორი
კონფორმულობა	0.877		

უნივერსალიზმი	0.855		•
უსაფრთხოება	0.734		•
ჰედონიზმი		0.855	
დამოუკიდებლობა	•	0.762	
სტიმულაცია	•	0.714	
ძალაუფლება	•	0.652	
მიღწევა	•	0.618	
ტრადიციულობა			0.868
კეთილგანწყობა	0.576		0.628

როგორც მე-13 ცხრილიდან ჩანს, მოტივაციური კონფლიქტი არც ამ ქვეჯგუფში აღინიშნება. მთავარი ფაქტორი ხსნის საერთო დისპერსიის 43.34%-ს, ხოლო მეორე და მესამე –19.33%-სა და 10.57%-ს შესაბამისად (ახსნილი დისპერსია ჯამში – 62.76%). პირველ ფაქტორს შეიძლება ვუწოდოთ „თვითგადარჩენის ღირებულებები“, მეორეს – „ინდივიდუალისტური ღირებულებები“, მესამეს კი – „ტრადიციული ღირებულებები“. მიღებული შედეგი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, საკმაოდ ბანალურია: როცა რეალური ეკონომიკური პირობები არ იძლევა სასიცოცხლო მნიშვნელობის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების საშუალებას, როცა ადამიანი შიშით ფიქრობს მომავალზე, საბაზისო მოთხოვნელებს, მასლოუს სიტყვებით რომ ვთქვათ, „შეუძლია ქცევის ორგანიზების უფლების უზურპირება... ეს არა მარტო წარმართავს ადამიანის ქცევას, არამედ განაპირობებს მისი მომავლის ფილოსოფიას, ღირებულებათა ფილოსოფიას“.¹

ამრიგად, თუ მოკლედ შევაჯამებთ მიღებულ შედეგებს, შეიძლება ითქვას, რომ, ჯერ ერთი, ქართველებისათვის ნიშნულ ღირებულებათა სისტემაში ნორმატიული იდეალების დონეზე პრიორიტეტულია საკუთარი ჯგუფისა და არა მთლიანად საზოგადოების ინტერესების დაცვა-გაძლიერება. მაგრამ, ამასთანავე, აშკარად გამოხატულია ამ ჯგუფის ფარგლებში პირადი წარმატებისაკენ სწრაფვა, რაც უპირისპირდება ამ ჯგუფის წევრების კეთილდღეობის გაძლიერების მიზანს და პრობლემების წარმოქმნის წყარო ხდება. მეორე მხრივ, ჯერ კიდევ ე. ფრომი წერდა, რომ არასტაბილურ სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებში უსაფრთხოების მოთხოვნილების დაკმაყოფილება ხდება ჯგუფთან (ოჯახი, კლანი, კლასი) გაიგივების, აგრეთვე ამ ჯგუფის წევრთა მხრიდან მოწონების დამსახურებისაკენ მუდმივი სწრაფვის გზით². შესაბამისად, სულ არ არის გამორიცხული, რომ ასეთი შედეგი ადაპტაციური, დაცვითი მექანიზმის მოქმედებით არის განპირობებული.

მეორეც, აღინიშნება ტრადიციული საზოგადოების ღირებულებებზე

¹ **А. Г. Маслоу.** Мотивация и личность. СПб., 2001, გვ. 82.

² **Э. Фромм.** Здоровое общество, – წგნ.: *Психоанализ и культура: избранные труды Карен Хорни и Эриха Фромма.* М., 1995.

უარის თქმის ტენდენცია, მაგრამ ახალ ღირებულებათა მისაღებად მზაობის არარსებობის პირობებში. ეს ნიშნავს, რომ ახალი ღირებულებათა სისტემის მისაღებად მზად არ აღმოვჩნდით, ძველი კი უარყავით, რის გამოც გარკვეული „ვაკუუმი“ წარმოიქმნა, რაც, თავის მხრივ, არაერთ ფსიქოლოგიურ პრობლემას წარმოქმნის.

მესამეც, როგორც მოსალოდნელი იყო, ქართული საზოგადოებისთვის დამახასიათებელია თვითგადარჩენის ღირებულებებზე ორიენტაცია, რომელიც ძლიერდება მატერიალური მდგომარეობის გაუარესების კვალობაზე. დაბოლოს, ღირებულებათა იერარქიაზე გავლენას არ ახდენს სქესი და გარკვეულ გავლენას ახდენს მატერიალური მდგომარეობა და განათლება, ნაკლებად – ასაკი.

ვფიქრობთ, რომ ჯგუფის ფარგლებში პირადი წარმატებისაკენ სწრაფვის ტენდენციის ნათელი გამოხატულებაა სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიის შიგნით მიმდინარე პროცესები: ლიდერების დაპირისპირება, ახალი პარტიების შექმნა (მაგალითისათვის საკმარია გავისხენოთ, რომ ნაციონალური მოძრაობის ლიდერთა უმრავლესობა მოქალაქეთა კავშირის წიაღიდან არის გამოსული, ხოლო დღევანდელ ოპოზიციურ პარტიათა დიდი ნაწილის ლიდერები, თავის მხრივ, ნაციონალური მოძრაობის ან მასთან ასოცირებული პარტიების ყოფილი წევრები არიან; თვალსაჩინო მაგალითია „ქართული პარტია“, რომელშიც ამგვარი პროცესები დაჩქარებული ტემპით მიმდინარეობს), აგრეთვე ერთიანი ოპოზიციური კოალიციის შექმნაზე უარი ელექტორატის დაჟინებული მოთხოვნის მიუხედავად... მეორე მხრივ, მოსახლეობის უნდობლობა ყველა პარტიის მიმართ განპირობებულია, როგორც ჩანს, მეორე ტენდენციით – საკუთარი ჯგუფისა და არა მთლიანად საზოგადოების ინტერესების პრიორიტეტულობით. პროექციის მექანიზმის „წყალობით“ ელექტორატს მიაჩნია, რომ ნებისმიერი პარტია არა საზოგადოების, არამედ მხოლოდ საკუთარ ინტერესებზე ზრუნავს. ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არა აქვს, რამდენად სწორია ეს აზრი, ვინაიდან შედეგი უკვე სავსებით რეალურია, რამეთუ ფსიქოლოგიურ პრობლემას ინვესს არა იმდენად ობიექტური მხარე, არამედ უფრო სუბიექტური (ლაზარუსი);¹ ის, თუ როგორ აღიქვამს ადამიანი საშიშროებას, საშიშროებაზე მნიშვნელოვანია (რ. მეი).²

¹ **Р. Фрейдджер, Д. Фейдимен.** Личность. Теории, эксперименты, упражнения. СПб.-М., 2001.

² **Р. Мей.** Смысл тревоги. Перевод с английского М. И. Завалова и А. И. Сибуриной. М., 2001.

PECULIARITIES OF VALUE SYSTEM OF GEORGIAN SOCIETY

Results of empirical researches of value system of modern Georgian society conducted with Schwartz method for learning values of person are represented in the article. Schwartz was of the view that the most essential thoughtful aspect as the base of difference between values – is a type of motivational goals expressed by them; he developed a theory of dynamic relations between value types in which conceptual organization of value system, the most important part of general structure of person disposition, is explained. Activities, performed according with each type of values, have psychological, practical and social consequences which may enter into a conflict or, inversely, might be compatible with other types of values and promote development. Research was conducted in Tbilisi, in total 1034 people were questioned.

Results showed that at the level of normative ideals value system of Georgians is contradictory expressing argumentative multidirectional trends. Priority of interests and goals of own group, but not of the entire society, is characteristic. However, in the same time, rush to personal success is obviously expressed in this group what might come into conflict with activities directed to rising the wellbeing of group members and becoming the source of problem genesis. On the other hand, in unstable social-economic conditions an intention to find sense of safety through reframing others, self-identification with the group (family, kind-red, nation, class), continuous search for approval and acceptance was noted still by E. Fromm that is why it is entirely possible that mentioned tendency is conditioned with the influence of adaptive defense mechanism.

The trend of denial of traditional society values is revealed, however in conditions of absence of readiness to accept new values i.e. in conditions of extreme transformations “old” values were destroyed largely and “new” ones not accepted. This became definite value “vacuum” conditioned quite a number of psychological problems (disorganization, disorientation).

As it was expected, for Georgian society commitment to value of self-preservation is characteristic, expression of which directly depends on economic situation of person. Peculiarities of value system hierarchy are not affected by gender factor; influence of education factors is essential and influence of age is inconspicuous.

---

¹ **Kakhi Kopaliani** – PhD in Psychology, Associate Professor, Sokhumi State University; **Elena Chomakhidze** – PhD in Psychology; **Shorena Lordkipanidze** – Coordinator of International Center on Conflict and Negotiation (ICCN).

**კოლიტოლოგია, სოციოლოგია,
ფსიქოლოგია**

შორენა კორტავა¹

**თანამედრვე ერი-სახელმწიფოა
და ღია საზოგადოების წინაშე მდგარი საფრთხეა**

ყოველდღიურ სიტყვათხმარებაში ვაწყდებით ფრაზებს: „ამერიკული საზოგადოება“, „ფრანგული საზოგადოება“, „იაპონური საზოგადოება“ და ა.შ. თუმცა, არ ვცდილობთ ავხსნათ, რას ვგულისხმობთ ამ ცნებებში. როდესაც ჩვენ ვახსნებთ „ამერიკულ საზოგადოებას“, რომელსაც გააჩნია გარკვეული გეოგრაფიული საზღვრები, საერთო საკანონმდებლო სისტემა და ერთგვარი ნაციონალური ერთობა, ვგულისხმობთ ერ-სახელმწიფოს და არა რაიმე სხვას.

ნებისმიერი სუვერენული ერი-სახელმწიფოს არსებობისათვის აუცილებელი კომპონენტებია: „1) მუდმივი ტერიტორია, დაცული ამ კონკრეტული სახელმწიფოს საზღვრებში. 2) მოსახლეობის შევსება ძირითადად შობადობის ხარჯზე, თუმცა შესაძლოა იმიგრაციამაც ასევე აღასრულოს გარკვეული როლი. მაგალითად, ამერიკა მულტინაციონალური სახელმწიფოა, სადაც მიგრირებული მოსახლეობის ამერიკულ კულტურასთან შერწყმა ხდება ფაქტიურად სრულიად უმტკივნეულოდ, სინქრონულად... 3) განვითარებული კულტურა – კულტურის მოდელები სხვადასხვაგვარია, და ისინი ქვეყნის შიგნით მცხოვრები მოსახლეობის სულიერ მისწრაფებებს ესადაგებიან. 4) პოლიტიკური დამოუკიდებლობა – ერი-სახელმწიფო გარკვეული სახით შიძლება წარმოადგენდეს რაღაც სხვა სისტემისა“,² და ხაზი უნდა გაესვას, რომ ეს დასაშვებია მხოლოდ მცირე ზომით. გერმანია, საფრანგეთი, შვეიცარია და სხვანი ევროპის გლობალურ სისტემაში ერთიანდებიან. ზემოთ ნახსენები კრიტერიუმების შესაბამისად, ადრე არსებული კოლონიური საზოგადოებები, დამოუ-

¹ *შორენა კორტავა* – სოციოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² *ნ. სმელზერი*. სოციალური სტრუქტურა, – <http://socium.ge/downloads/socshe-savali/socialuri-struqtura.pdf>, გვ. 14.

კიდებლობის მიღებამდე, ასეთებად ვერ ჩაითვლება. ვთქვათ, მაგალითად, ბელგიური კონგო.

ერი-სახელმწიფოს ძირითადი განმსაზღვრელი თვისება „თვითუზრუნველყოფაა“. ეს კრიტერიუმი ახლოსაა „პოლიტიკური დამოუკიდებლობის“ კრიტერიუმთან. აქ განმარტება, დაკონკრეტებაა საჭირო. აუცილებელი არაა, რომ თვითუზრუნველმყოფელმა სახელმწიფომ თავად აწარმოოს ყველა საქონელი და მომსახურება. ბევრი ქვეყანა, იაპონიის, ინგლისისა და ნორვეგიის ჩათვლით დიდად არიან დამოკიდებული საგარეო ვაჭრობაზე. მაგრამ, ამ სახელმწიფოების მთავრობები ფლობენ ვალუტას, რაც იპმორტს უზრუნველყოფს. როდესაც ვსაუბრობთ „თვითუზრუნველყოფილ“ საზოგადოებაზე, ჩვენ მხედველობაში გვაქვს მისი გადახდისუნარიანობა, ვალების გადახდის შესაძლებლობა.

ამ ზოგადი მიმოხილვის შემდგომ მიზანშეწონილად მივიჩნევთ თავად ერზე, როგორც სოციოკულტურულ ერთობაზე ვილაპარაკოთ უფრო ვრცლად. ცხადია, აქ დღის-წესრიგში დადგება ნაციონალიზმი, როგორც ასეთი. ერი, პირველ ყოვლისა, გულისხმობს კულტურულ კავშირებს, რომელიც წარმოშობს საერთო იდენტობის გრძნობას ადამიანთა ჯგუფებში, რომლებსაც უკავიათ კონკრეტული გეოგრაფიული ტერიტორია. სახელმწიფო სოციალური სტრუქტურაა, ხოლო ერი საკუთრივ კულტურული ფენომენი.

როგორც წესი, ადამიანები ინტეგრირდებიან ჯგუფებად. თითოეულ ჯგუფში მათ აერთიანებთ საერთო ენა და რწმენები, მოკლედ თუ ვიტყვით, საერთო კულტურა. „ხალხის“ იდეა უძველესია. ცხადია, ადამიანების მიერ ერთ „ხალხად“ აღქმის ფაქტი მუდამ არ გულისხმობს მათ მიერ კონკრეტული ტერიტორიის ფლობას ან დამოუკიდებელ მმართველობას. „სხვადასხვა ხალხები ერთად ცხოვრობდნენ წმინდა მიწაზე, რომელსაც ჯერ ეგვიპტელები მართავდნენ, შემდეგ – ბაბილონელები, ხოლო პირველ საუკუნეში რომის იმპერია. თანამედროვე ეპოქაში შუა აღმოსავლეთი მუდმივი პოლიტიკური და სამხედრო ბრძოლის ველადაა ქცეული, სადაც მიმდინარეობს ბრძოლა ტერიტორიისათვის იმ ხალხებს შორის, რომლებიც თავს ცალკე ერთად მიიჩნევენ“.¹

რაც შეეხება ნაციონალიზმს. ნაციონალიზმი, თავისი არსით, წარმოადგენს რწმენას იმისას, რომ ადამიანები, რომლებიც იზიარებენ საერთო კულტურულ იდენტობას, უნდა იყვნენ პოლიტიკურად ავტონომიურნი. განვიხილოთ ეს საფრანგეთის მაგალითზე. „საფრანგეთი მჭიდროდ ინტეგრირებული და ერთიანი ტრადიციების ერთგული ქვეყანაა. თუმცაღა აქ 1850-იან წლებამდე ძალიან ბევრი ადამიანი არ საუბრობდა ფრანგულად და თავს არ მიიჩნევდა ფრანგად. საუკუნეების განმავლობაში ბურგუნდიას, ბრეტონს, ლანგუიდოსსა და პროვანსს საკუთარი მმართველები ჰყავდათ, ჰქონდათ ადგილობრივი ტრადიციები, ენა და დიალექტი. თანდათანობით, პოლიტიკური საზღვრების გამყარე-

¹ ქ. კალჰუნი. სოციოლოგია. თბ., 2008, გვ. 668.

ბასთან ერთად, გაუმჯობესდა გადაადგილების საშუალებები და მოხდა მთავრობის ცენტრალიზაცია, რის შედეგადაც შემცირდა განსხვავებები ადგილობრივ დონეზე (თუმცა სრულ გაუჩინარებასთან მაინც არ გვექონია საქმე).¹ ისეთმა ინსტიტუტებმა, როგორებიცაა საჯარო სკოლები, ხელი შეუწყო ეროვნული იდენტობის განვითარებას. საფრანგეთი გახდა ერი-სახელმწიფო. დროდადრო ახლაც ხდება ღირებულებების გამო კონფლიქტი, მაგალითად, სამხრეთ-დასავლეთ მთიანეთში მცხოვრებ ბერნაზელებსა და პარიზელებს შორის. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ ფრაგნები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, მათ ზუსტად იციან, რომ იყო ფრანგი, ნიშნავს არ იყო გერმანელი ან ინგლისელი.

ეროვნება „ბოძებული“ არაა. როგორც საფრანგეთის მაგალითზე ვნახეთ, ის კონსტრუირებულია. „ეროვნული იდენტობის კონსტრუირებისა და სახელმწიფოებრიობის დამტკიცების მიზნით, ნაციონალისტები იყენებენ მითებს საერთო წინაპრების, მჩაგვრელთა წინააღმდეგ გამირობის, წარსულის დიდი კულტურული მიღწევების შესახებ“.² ნაციონალიზმი ხაზს უსვამს ქვეყნებს შორის განსახვავებებს და, პირიქით, მხარს უჭერს კულტურულ ერთობას და დამყოლობას ქვეყნებს შორის. გარკვეულ დონემდე ადამიანები სხვა იდენტობაზე წინ ეროვნულ იდენტობას აყენებენ. განსაკუთრებით ომის დროს ერთი ეროვნების ადამიანები ხაზს უსვამენ მსგავსებას იმავე ეროვნების სხვა ადამიანებთან და მათ განსხვავებას მტრებისაგან. აი, მაგალითი უახლესი წარსულიდან: სულ რამოდენიმე დღეა, რაც ავღანეთში სამშვიდობო მისიით წარგზავნილი ქართველი ჯარისკაცები დაიღუპნენ.³ თუ გადავავლებთ თვალს სოციალურ ქსელებში, კერძოდ კი ფეისბუქ-ში ქიბერ-მომხმარებელთა აქტივობებს, ისე როგორც არასოდეს, წინ წამოინია „ქართველობის“ თემამ.⁴ რალაც უცნაური მაგნიტიზმით ყველამ შეიგრძნო ცხოველად ეროვნული იდენტობა; გაჩაღდა დებატები, დაფიქსირდა მოთხოვნები ქართული საჯარისო ერთეულების უცხო ქვეყნის ტერიტორიიდან გამოყვანისა ან მათი უსაფრთხოების გარანტიების მაქსიმალურად უზრუნველყოფისა; გაიჟღერა ბრალდებებმა პოლიტიკოსების მისამართითაც, თითქოსდა ისინი ქართულ გენოფონდს ანადგურებენ, პარალელურად კი გეი-აღლუმებისაკენ აქეზებენ ერთსქესიან კავშირში მყოფ წყვილებს და ა.შ. ბევრი განაცხადი დაძაბულ ემოციურ ფონზე გაკეთდა, მაგრამ ერთი რამ აშკარაა, „ქართველობა“, „რა გველის?“, „საით მივდივართ?“, და მსგავსი შეკითხვები იქცა ადამიანებისთვის ტკივილად სწორედ ამ შემთხვევის წყალობით და არა ადრე.

¹ ქ. კალჭუნი. სოციოლოგია, გვ. 668.

² ქ. კალჭუნი. სოციოლოგია, გვ. 669.

³ პრემიერის საგანგებო განცხადება ავღანეთში ქართველი ჯარისკაცების დაღუპვის გამო, – <http://www.youtube.com/watch?v=-p2HZNaK5-M>.

⁴ თქვენი შვილები გაუშვიტ ავღანეთში, – <http://www.ambebi.ge/samkhedro/79462-thqveni-shvilebi-gaushvith-avghanethshi.html>.

უნდა აღინიშნოს, რომ ისეთ ქვეყნებში, სადაც სახელმწიფო საზღვარი ხელოვნურადაა გავლებული და არა ხანგრძლივი ისტორიული პროცესების შედეგად დაწესებული, ნაციონალიზმმა შესაძლოა ძირიც კი გამოუთხაროს სახელმწიფოს. აი, მაგალითად: „აფრიკისა და შუა აღმოსავლეთში ევროპელებმა კოლონიური ტერიტორიები ტომების საზღვრებისა და ადგილობრივი იდენტობის მიხევით დაანესეს. რაც შემდგომში სხვადასხვა ტომთა შორის კონფლიქტების საფუძველი შეიქმნა. ტუტისა და ჰუტუს ტომებს შორის 1990-იან წლებში მიმდინარე გენოციდური შეტაკებები ნაწილობრივ იმის ბრალი იყო, რომ ეს ორი ხალხი დაიყო რუანდისა და ბურუნდის მოქალაქეებად“.¹ კომუნისტური რეჟიმის დამხობის შემდგომ, პოსტ-საბჭოთა და აღმოსავლეთ ევროპის რიგ ქვეყნებში სხვადასხვა ეთნოსებს შორის დაძაბულობა სისხლის ღვრაშიც კი გადაიზარდა. მოსალოდნელი იყო, რომ საბჭოთა კავშირის არარსებობის პირობებში 15 რესპუბლიკა, ეროვნული იდენტობის ხელახალი ცხოველი განცდის საფუძველზე, იოლად შეძლებდა დამოუკიდებელ სუვერენულ სახელმწიფოებად მსოფლიო პოლიტიკურ რუკაზე თავის მონიშვნას. მაგრამ, იქ, სადაც ასე თუ ისე სჭარბობდნენ განსხვავებული ეთნოსები, მათთვის ავტონომიური ერთეულები იყო შექმნილი, რამაც შემდგომ დამატებით გაუთვალისწინებელი პრობლემები წარმოშვა სეპარატისტული მოძრაობების სახით. რუსეთს პრობლემა შეექმნა ჩეჩნეთის ავტონომიურ რესპუბლიკასთან, საქართველოს სამაჩაბლოსა და აფხაზეთთან. ბოსნიის შემთხვევა პოსტ-კომუნისტური პერიოდის ყველაზე შემაშფოთებელი მოვლენაა. ყოფილ იუგოსლავიაში გაჩაღებული სასტიკი ომი მოიცავს ადგილობრივ ეთნიკურ კონფლიქტებს, ტერიტორიებისა და ძალაუფლებისათვის ბრძოლას. მივანიჭებთ თუ არა მას სამოქალაქო ომის კვალიფიკაციას, ჩნდება შეკითხვა, არის კი იგი გლობალური ძალების ზემოქმედებს ნაყოფი. ამ პროცესში ჩართული იყო ევროპა? შეერთებული შტატები, რუსეთი, გაერო, რომელიც საერთაშორისო საზოგადოებას წარმოადგენს? პასუხი არგუმენტაციების გარეშე სუბიექტური, მიკერძობული მსჯელობებისათვის მახასიათებელ ჩიხში შეგვიყვანს და ამიტომ არ ჩაუღრმავდება ამ საკითხს.

როგორც ვიცით, „იუგოსლავის სახელით ცნობილი ერი ევროპისა და აზიის გასაყარზე დასახლდა. საუკუნეების განმავლობაში ამ რეგიონს ერთმანეთს ეცილებოდნენ ბერძნები, ბიზანტიელები, ოტომანებისა და ავსტრია-უნგრეთის იმპერიები, ნაცისტები და გვიანდელ პერიოდში კომუნისტები. ყოფილი იუგოსლავიის მოსახლეობას შეადგენდნენ სლავები. დროთა განმავლობაში მოსახლეობა დაიყო რამოდენიმე ეთნიკურ ჯგუფად: სერბებად, რომელთა უმრავლესობას მართლმადიდებლები შეადგენს, კათოლიკე ხორვატებად, მუსლიმ ბოსნიელებად, მაკედონიელებად,

¹ ქ. კალჭუნი. სოციოლოგია, გვ. 669.

ალბანელებად და სხვა მცირე ჯგუფებად“.¹ მეორე მსოფლიო ომის დასრულებიდან 1990 წლამდე, იუგოსლავიის ფედერაცია 6 რესპუბლიკას აერთიანებდა. თითოეული რესპუბლიკის სახელწოდება წარმოდგებოდა იმ ეთნიკური ჯგუფისაგან, რომელიც დომინანტობდა კონკრეტულ რესპუბლიკში, მაგრამ, ამ რესპუბლიკებს შორის საზღვრები ისე გადიოდა, რომ ერთის ფარგლებში სხვა ეთნიკური ჯგუფის ექცეოდა. ტიტოს რკინის რეჟიმი ნაციონალურ მოძრაობებს მკაცრად აკონტროლებდა. ტიტო 1980 წელს გარდაიცვალა. მას შემდეგ იუგოსლავიაში შეიქმნა ეროვნული საბჭო, დაკომპლექტებული ძირითადი ეთნიკური ჯგუფების წარმომადგენლობისაგან. საბჭოს პრეზიდენტობა, როტაციის მიხედვით, ეკისრებოდა თითოეულ წევრს ერთი წლის ვადით. თუმცა აღსანიშნავია, რომ საბჭოთა მუშაობა იუგოსლავიის ტერიტორიალური ერთიანობის შენარჩუნების ნაცვლად, ტერიტორიებისა და რესურსებისათვის ბრძოლისათვის იყო მიმართული. ეს ტენდენცია განსაკუთრებით გამყარა სერბეთის კომუნისტური პარტიის ლიდერმა სლობოდან მილოშევიჩმა.

1989-1990 წლებში ანტიკომუნისტური რევოლუციების გარიჟრაჟზე, რომელმაც მთელი აღმოსავლეთ ევროპა მოიცვა, იუგოსლავიამ დაშლა დაიწყო. 1991 წლის ივნისში დამოუკიდებლობა სლოვენიისა და ხორვატიის რესპუბლიკებმა გამოაცხადეს, რასაც შედეგად მოჰყვა შეიარაღებული კონფლიქტი ამ რესპუბლიკებსა და იუგოსლავიის არმიას შორის. იმავე წელს, ოქტომბერში, ბოსნია-ჰერცეგოვინამაც გამოაცხადა დამოუკიდებლობა. „იუგოსლავიის შემადგენელი ყველა რესპუბლიკიდან, ბოსნია ყველზე მულტიკულტურული იყო. ამ რეგიონში ბოსნიელები, სერბები და ხორვატები, ქრისტიანები და მუსულმანები ხშირად მეზობლად ცხოვრობდნენ. ბოსნიის დედაქალაქი სარაევო მართლაც რომ ყველაზე კოსმოპოლიტური ქალაქი იყო“.² როგორც კი ბოსნიამ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, სერბებმა მის ტერიტორიაზე ჯარი ჩააყენეს, რათა სერბებით დასახლებულ ნაწილებზე თავიანთი ძალაუფლება განემტკიცებინათ. ბოსნიის ოთხწლიანი ომის დროს დაიხოცა ათი ათასობით ადამიანი, უმრავი შეიქმნა ლტოლვილი, ანუ დატოვა ქვეყანა.

იუგოსლავიის ტერიტორიაზე გაჩაღებული ძმამკვლელი ომი შთამბეჭდავად ასახა 2004 წელს ცნობილმა სერბმა რეჟისორმა ემირ კუსტურიცამ ფილმში „ცხოვრება როგორც საოცრება“. ფილმმა სინემატოგრაფში ფურორი მოახდინა. იგი მრავალი საერთაშორისო ნომინაციით დაჯილდოვდა. მართალია ყველა მხარე იჩენდა სისატიკეს, ხორვატები, სერბები, მაგრამ „ეთნიკური წმენდის ძირითადი მსხვერპლი ბოსნიელი მუსულმანები აღმოჩნდნენ. მათ ხოცავდნენ და საერთო საფლავებში მარხავდნენ, ზოგს საკონცენტრაციო ბანაკებში აგზავნიდნენ, საიდანაც მცირე ნაწილმა თუ შეძლო დაბრუნება. ასახლებდნენ საკუთარი სახ-

¹ ქ. კალჭუნი. სოციოლოგია, გვ. 673.

² ქ. კალჭუნი. სოციოლოგია, გვ. 673-674.

ლებიდან, ქალებს აუპატიურებდნენ ოჯახის წევრების თვალწინ და შეურაცხყოფას აყენებდნენ...“¹

ესლა, როდესაც საკმაოდ ვრცლად ვისაუბრეთ ეროვნულობის, ნაციონალიზმისა და უკიდურესი ნაციონალიზმის შედეგებზე XX საუკუნის 90-იან წლებში, მოდით სხვა კუთხით შევხედოთ მსოფლიო რუქას. ყველას მოგვეხსენება, რომ ზოგადად საზოგადოება მკვეთრად სტრატეგიცირებულია. კაცობრიობას, თუკი წარმოვიდგენთ გლობალურ საზოგადოებად, რომელიც არის ერი-სახელმწიფოების ერთობა, დავინახავთ, რომ აქაც სახეზეა სტრატეგია. ამიტომაც დამკვიდრდა სიტყვათხმარებაში ასეთი ტერმინი: პიველი, მეორე და მესამე მსოფლიოს ქვეყნები. აქ იგულისხმება დემოკრატიის მაღალი და შედარებით დაბალი სტანდარტები, ან საერთოდაც შორს ყოფნა ქვეყნის დემოკრატიული მონყობისაგან. ეფექტური ეკონომიკური სისტემა ან ვერ-შემდგარი, დამოკიდებული მარად მსოფლიო ბანკის მხარდაჭერაზე. ერი-სახელმწიფოების გვერდით არსებობენ გლობალური საერთაშორისო ორგანიზაციები, რომლებიც მიმართულებას აძლევენ უკვე ნებისმიერი ეროვნული სახელმწიფოს პოლიტიკას. პოსტმოდერნული სამყაროს სავიზიტო ბარათია ასევე ტრანსნაციონალური კორპორაციები, რომელთა წლიური ბიუჯეტიც მკვეთრად წინუსრებს მრავალი წამყვანი სახელმწიფოს წლიურ შემოსავალს. ტრანსნაციონალური კორპორაციები სამი ტიპისაა: „ეთნოცენტრული, რომელთა პოლიტიკას მათი წარმომავლობის ქვეყნის შტაბ-ბინა შეიმუშავებს და შეძლებისდაგვარად პრაქტიკულად ახორციელებს კიდეც. მშობელი კომპანიის მფლობელობაში მყოფი, მთელ მსოფლიოში გაფანტული კომპანიები და საწარმოები ამ კომპანიის კულტურას ავრცელებენ – მთელს მსოფლიოში მის მიერ განხორციელებული პრაქტიკის სტანდარტიზება მიმდინარეობს“.² მეორე კატეგორია პოლიცენტრულ ტრანსნაციონალურ კომპანიებს აერთიანებს, რომლებშიც უცხოურ შვილობილ კომპანიებს ყოველი ქვეყნის ადგილობრივი ფირმა განაგებს. კომპანიის წარმომავლობის ქვეყანაში ან ქვეყნებში არსებული შტაბ-ბინები ზოგად პრინციპებს შეიმუშავებენ, რათა ადგილობრივმა კომპანიებმა საკუთარი საქმეები მათი დახმარებით აწარმოონ. და ბოლოს, არსებობს მენეჯმენტის ასერთაშორისო სტრუქტურით გამორჩეული გეოცენტრული ტრანსნაციონალური კომპანიები. მენეჯერული სისტემები გლობალურად არის ინტეგრირებული, მაღალი თანამდებობების მენეჯერები ძალზე მობილურები არიან და, საჭიროების მიხედვით ერთი ქვეყნიდან მეორეში გადაადგილდებიან.

მანჰეტენის შუაგულში აღმართული როკფელერის ცენტრი – დეკორატიული ხელოვნების შედეგური, 1930 წელს აშენდა. მის წინ დგას ბერძნული მითოლოგიის ტიტანის, წარმოუდგენელი ნებისყოფისა და სიძლიერის სიმბოლოს – პრომეთეს ქანდაკება. შობას უზარმაზარი ნაძვის

¹ ქ. კალჭუნი. სოციოლოგია, გვ. 674.

² ე. გიდენსი. სოციოლოგია. თბ., 2011, გვ. 358.

ნინ შეკრებილი ტურისტებიდან, რომლების საციგურაო მოედანზე თავს შეიქცევენ, აზრად არავის მოსდის, რომ ეს კომპლექსი ვილაცას ეკუთვნის, რადგან მათთვის როკფელერის ცენტრი უბრალოდ არსებობს. სწორედ ამ მიზეზით, „1989 წელს ბევრი ამარიკელი გაოცებული დარჩა, როცა შეიტყო, რომ მიცუბიშმა, იაპონიაში თითქმის ყველაზე დიდმა კერძო საკუთრების დეველოპმენტულმა კომპანიამ, როკფელერის ცენტრი საკონტროლო წილი შეისყიდა. უეცრად ყველას გაახსენდა, რომ როკფელერის ცენტრი მთელი ამერიკის საკუთრება როდია თავისუფლების ქანდაკების მსგავსად, არამედ ის ეკონომიკური სისტემის ნაწილია, უფრო ზუსტად გლობალური ეკონომიკური სისტემისა“.¹ მიცუბიში ხომ ეთნოცენტრული ტრანსნაციონალური კომპანიაა. უნდა აღინიშნოს, რომ ერი-სახელმწიფოები ეთნოცენტრულ კომპანიებს უფრო ეჭვის თვალთ უყურებენ, ვიდრე პოლიცენტრულსა ან გეოცენტრულს, რადგან ამ პირველთ საკუთარი კულტურის მსოფლიო მსაშტაბით ტრანსლირება ახასიათებთ.

გლობალიზაციის პროცესი შეუქცევადია. მსოფლიო ეკონომიკური სივრცე ფაქტიურად სრულიად ინტეგრირებულია. თუკი გავიზიარებთ კ. მარქსის თვალსაზრისს ეკონომიკური სისტემის პოლიტიკურზე დომინანტობაზე, უნდა ჩავთვალოთ, რომ ღია საზოგადოებებისათვის საფრთხე სწორედ ეკონომიკურ სპექტრში წარმოშობილი ლაფსუსებიდან გაჩნდება. როგორც მთლიანი კაცობრიობის, ასევე ერი-სახელმწიფოს დონეზე. მოდით, შევაჩეროთ ყურადღება დიხოტომიაზე – ერი-კაცობრიობა. მიხაკო წერეთელი, ცნობილი ქართველი მოაზროვნე, აღნიშნავდა, ერი ცოცხალი ორგანიზმია, ხოლო კაცობრიობა კი ფიქციააო.² იგი არ ამართლებდა ერის ინტერესების დათმობას კაცობრიობის სასარგებლოდ.³ თუმცა ეს მაინც სხვა საკითხია და ფართო მსჯელობის საგნად შეიძლება იქცეს.

ასევე მინდა შევეხო ღია საზოგადოებების წინაშე მდგარი საფრთხეებს, რომელიც ეკონომიკური სისტემიდან წარმოიშვა და რომელსაც ჯორჯ სოროსმა უწოდა ეკონომიკური ფუნდამენტალიზმი. იქნება ეს ერი-სახელმწიფო თუ ზოგადად კაცობრიობა, ეკონომიკური ფუნდამენტალიზმი ყველას ერთნაირად დეჰუმანიზაციით ექადნება.⁴ რაშია პრობლემა? დღეს, როგორც არასოდეს ისე განვიცდით მაინტეგრირებელი ღირებულებების დეფიციტს. სოროსის დამოკიდებულება სახელმწიფოთა მიერ გატარებულ პოლიტიკაზე ამგვარია: მისი თქმით, ინარჩუნებენ რა ყველა გარეგან ატრიბუტს დემოკრატიული პროცესებისა, სახელმწიფოს სათავეში მყოფი ძალაუფალნი მოქმედებენ კერძო, პირადი ინტერესებით.⁵ ჭეშმარიტად დემოკრატიული საზოგადოებანი ნაკლებად ინტერეს-

¹ ქ. კალჭუნი. სოციოლოგია, გვ. 611.

² მ. წერეთელი. ერი და კაცობრიობა (სოციოლოგიური ანალიზი). თბ., 1990, გვ. 64.

³ მ. წერეთელი. ერი და კაცობრიობა (სოციოლოგიური ანალიზი), გვ. 64.

⁴ **Дж. Сорос.** Открытое общество: Реформируя глобальный капитализм. М., 2001, гв. 201.

⁵ **Дж. Сорос.** Открытое общество: Реформируя глобальный капитализм, гв. 187.

დებიან სხვა ქვეყნებში არსებული შიდაპოლიტიკური კრიზისით მათ, როგორც წესი, სხვა პრიორიტეტები აქვთ. რაც შეეხება უშუალოდ კაპიტალისტური წარმოების წესს, მან კი იმუშავა მატერიალური დოვლათის შექმნის საქმეში, მაგრამ დოვლათმა ვერ უზრუნველყო ჩვენი თავისუფლება, კანონის ზეიმი. მოგება – ესაა ნებისმიერი ბიზნესმენის მოტივაცია, წარმოადგენს იგი ნაციონალურ თუ ტრანსნაციონალურ კომპანიას. ბიზნესი არ ისახავს მიზნად ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებათა დაცვას გამომდინარე აქედან ვერც ეროვნულ ინტერესებს გამოკვებას და ვერც საკაცობრიოს. კომერსანტთა უმეტესობა წესიერი მოქალაქეა, მაგრამ ეს არ ცვლის იმ ფაქტს, რომ ბიზნესის მიზანია პირადი გამდიდრება და არა – საზოგადოებრივი სიკეთე. ბაზარს რომ შეეძლოს ადამიანთა ყველა მოთხოვნილების დაკმაყოფილება, საყოველთაო ეკონომიკური გლობალიზაციის პირობებში არც იქნებოდა საჭიროება სახელმწიფოთა მხრიდან გარკვეული ფუნქციების აღსრულებისა. ცხადია ამ ფუნქციებში უპირატესი საკუთარ მოქალაქეთა დაცვაა. განსხვავებით კოლექტიური მოთხოვნილებებისა, როგორცაა მშვიდობა, ადამიანთა უფლებები, სოციალური სამართლიანობა, საბაზრო ღირებულებები განასახიერებენ არა საერთო ინტერესებს, არამედ მხოლოდ იმას, რასაც ერთი ინდივიდი თანახმაა უხდიდეს მეორეს თავისუფალი გაცვლის პროცესში. აქედან დასკვნა: მხოლოდ საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ინსტიტუტები არიან უნარის მქონე დაიცვან მაინტეგრირებელი ღირებულებები, თუნდაც ისინი ნაკლებად ეფექტურად მუშაობდნენ, ვიდრე საბაზრონი.

ისმის შეკითხვა, რომელი სუბიექტები მოიზრება პოლიტიკურ ინსტიტუტებში, სოროსის მხრიდან – ერი-სახელმწიფოები თუ საერთაშორისო ორგანიზაციები? ჩვენი აზრით, უმჯობესია „ან-ან“ კავშირის ნაცვლად „და“ კავშირი გამოვიყენოთ. საერთაშორისო ორგანიზაციები და ერი-სახელმწიფოები ახერხებენ ჰარმონიულად თანაარსებობას. მაგალითისათვის ავიღოთ ევროკავშირი. რა განსხვავებაა ევრო-კავშირსა და ერი-სახელმწიფოთა შორის. „ერი-სახელმწიფოები გარვეულ ტერიტორიაზე არსებობენ, ხოლო შეხედულება, რომლის თანახმადაც ევროკავშირს საკუთარი ტერიტორია გააჩნია უფრო ბუნდოვანია. ევროკავშირი თავად არ მართავს თავის ტერიტორიას და მისი საზღვრები არ არის ზუსტად დადგენილი, რადგან უახლოეს მომავალში, ალბათ, კიდევ არაერთი სახელმწიფო გახდება მისი წევრი. ევროკავშირს დიფუზიური სტრუქტურა აქვს. ზოგიერთი გარე სახელმწიფოს მასთან თანამშრომლობის ხელშეკრულებები აქვს გაფორმებული. ერი-სახელმწიფოსგან განსხვავებით ევროკავშირში არ არის ადმინისტრაციული დანესებულებების იერარქია“.¹ ევროკავშირი არ არის არც ერი და არც სახელმწიფო, ის უფრო ორივეს ალტერნატიული პოლიტიკური სისტემაა. მაგრამ რამდენად ზრდის ეს ალტერნატივა ადამიანთა შორის ლოიალობის ხარისხს?

¹ ე. გიდენსი. სოცოლოგია, გვ. 358.

ფრანგი, გერმანელი და ა.შ. საკუთარ პიროვნულ იდენტობას ფრანგობით, გერმანელობით განსაზღვრავს. მათთვის ეთნიკურობის ხაზგასმა ღირებულებასა და ღირსებათან ასოცირდება. 2012 წლის 13 ოქტომბერს თბილისში სტუმრად ბრძანდებოდა ჰამბურგის უნივერსიტეტის დოქტორი, ანთროპოლოგი ფრანკ ტრემელი,¹ რომელიც თავის გაკვირვებას ვერ მალავდა ჩვენში ამ ბოლო დროს გავრცელებული იდენტობის ევროპელობით განსაზღვრით. მან აღნიშნა, რომ ევროპაში არცთუ დიდად აღფთოვანებული არიან ჩვენის მხრიდან ევროპელობის დაჩემებით. ტრემელის თქმით, ფრანგი მხოლოდ ფრანგობას იჩემებს, ასევე – გერმანელი. მათთვის ევროპა მხოლოდ გეოგრაფიული სივრცეა ანდა ნიშანი პოლიტიკურ სისტემათა ჰომოლოგიურობისა. ჰომოლოგიურობას კი კულტურის სფეროში, ნაციონალურის სფეროში ისინი არ შეეგუებიან. გერმანელი იოდელის ჰანგებით ტკბება, აქვს ლებერჰოზე სახელდახელოდ შეკერილი ყველა ტრადიციის დაცვით ბავარიელთა უმეტესობას და ა.შ. სწორედ ამ შინაგანის, მახლობელის დაკარგვის შიშმა შეიპყრო ყველა ბევრი რიგითი ამერიკელი 1989 წელს, როცა შეიტყო რომ როკფელერის ცენტრი მიცუბიშის, იაპონური კომპანიის მფლობელობაში გადავიდა. შეიძლება მათი შიშები გადაჭარბებული იყო, მაგრამ გასაგები კი ნამდვილადაა!

კვლავ სოროსს მივუბრუნდეთ და ღია საზოგადოებების წინაშე მდგარ საფრთხეებს. ნუ დავაკონკრეტებთ, რა მოიაზრება აქ სოროსის თვალთახედვით, ერი-სახელმწიფო თუ კაცობრიობა, ან იქნებ სულაც საერთაშორისო ორგანიზაციები. ის არც ერს არ აკნინებს და სამივე ზემოთ ჩამოთვლილთა თანაბარ პატივს მიაგებს. საზოგადოებებს პოსტ-მოდერნულ ეპოქაში საბაზრო ფუნდამენტალიზმი უპირისპირდება როგორც საფრთხე. სოროსისეული კრიტიკა ბაზრისა ამგვარად გამოიყურება: „1) ბაზრის სტრუქტურა არ იძლევა სამართლიანი განაწილების საშუალებას, დოვლათის არსებულ განაწილებას ის აღიქვამს როგორც სავალდებულოს. 2) ბაზარი არ ასახავს საზოგადოებრივ ინტერესებს. ვერ ვიტყვით, რომ იგი ამორალურია, მაგრამ ფაქტია, რომ იმყოფება მორალის საზღვრებს მიღმა. 3) ფინანსური ბაზრები თავიანთი ბუნებით არასტაბილურნი არიან“.² ჯორჯ სოროსი ცდილობს ბაზარს დაუპირისპიროს სოციალური სამართლიანობა, რასაც არანაირად არ აიგივებს თანასწორობასთან, არც სახელმწიფოს შიგნით, არც სახელმწიფოთა შორის დონეზე. სტრატეგიკაცია მისთვის უპირობოა და ამ საკითხთან დაკავშირებით ფუნქციონალისტურ პოზიციას ირჩევს. და ბოლოს, რაკი მივედით დილემიდან ამოსავალ რგოლამდე, ვთქვათ ბარემ სოციალური სამართლიანობის უზრუნველმყოფად ვინ უნდა მოგვევლინოს: სახელ-

¹ მან სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ოფისში წაიკითხა საჯარო ლექცია „საქართველო აზროვნების გლობალურ ისტორიაში“, რომელზედაც გამოთქმული იყო ზემოხსენებული მოსაზრებები.

² **Дж. Сорос.** Открытое общество: Реформируя глобальный капитализм, გვ. 212

მნიფოთა დონეზე ეს ფუნქცია თავის თავზე უნდა აიღონ ეროვნულმა მთავრობებმა, ხოლო საერთაშორისო დონეზე კი საერთაშორისო ორგანიზაციებმა.

SHORENA KORTAVA¹

**THE DANGERS THAT FACE MODERN NATION-STATES
AND OPEN SOCIETY**

Nation-states are discussed in this topic. Furthermore their explanations are presented as social categories in social reality. In addition to this, the difference between nationalism and extreme nationalism is explained. The last one acts as supporter of separatist movements, pushes the various ethnic groups to bloody confrontations. For better understanding of the issue, the history of collapse of the former republic of Yugoslavia and war of Bosnia is given. Like international organizations, the role of transnational companies is growing in terms of modern globalization. The first of them are forming the global economic systems and the others make a contribution for formation of global political field. According to the report, the reason, why the nation-states look suspiciously at ethnocentric transnational companies and not poly-central or geo-central, is shown. At the end of the report, danger that open society faces are generally discussed, in particular Economical Fundamentalism. George Soros was the first who recognized the above mentioned danger, therefore it was a correct decision to review his opinion about the topic.

---

¹ *Shorena Kortava* – PhD in Sociology, Assistant Professor, Sokhumi State University.

კოლიტოლოგია, სოციოლოგია,
ფსიქოლოგია

დავით ჩარკვიანი, დავით ძიძიგური¹

ზნეობრივი მსჯელობის ფსიქიკური დებარდინანტები

მეცნიერული შესწავლის ზნეობრივი მხარე მკვლევართა გაუნელებელი ინტერესის საგანია.² ამა თუ იმ მეცნიერების კონკრეტული დარგის წარმომადგენლებმა მეცნიერული შემეცნების ეთიკური მხარის ანალიტიკური კვლევა მეტათეორიულ დისციპლინად შეიძლება მიიჩნიონ. ეთიკის ფილოსოფიურ პრობლემებზე მომუშავე მკვლევარებმა კი მეცნიერების ზნეობრივი საკითხების შესწავლა შესაძლოა ცოდნის გამოყენებით დარგად ჩათვალონ. მიგვაჩნია, რომ ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა გარკვეულ მეცნიერულ სპეციალიზაციას, არამედ თვით შესასწავლი საკითხების აქტუალობას ენიჭება. ამგვარ საკითხთა წრეს, რასაკვირველია, მეცნიერული ცოდნის ეთიკური ასპექტის მრავალმხრივი კვლევის აუცილებლობა მიეკუთვნება.

ავტორთა ერთი ნაწილი თვლის, რომ მეცნიერებათა საფუძვლების ფილოსოფიურმა ანალიზმა, ზოგადად, მეცნიერების „ნეიტრალობის“ შესახებ არსებული ვარაუდი ფრიად საეჭვო გახადა.³ მათი აზრით, მეცნიერული ცოდნა ღირებულებითი შინაარსით არის გამსჭვალული. ისიც საგულისხმოა, რომ ამ საკითხთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. კამათის საგანს მეცნიერულ ცოდნაში სხვადასხვა სახის ღირებულებათა მოქმედება წარმოადგენს. მკვლევარების მიერ, ღირებულებათა ორი ფორმა, კერძოდ, შემეცნებით (მაგალითად, ჭეშმარიტების დადგენის კრიტერიუმები) და სოციალურ (მაგალითად, ზნეობრივი ქცევის შინაარსობრივი მახასიათებლები) ღირებულებებს გამოყოფენ.⁴ ამავე

¹ **დავით ჩარკვიანი** – ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ნევრ-კორესპონდენტი, პროფესორი; **დავით ძიძიგური** – ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი.

² **R. Kohen.** Ethics and Science, – *Boston Studies in Philosophy of Science.* Boston, 1974.

³ **Т. Кун.** Структура научных революций. Перевод с английского И. З. Налетова. М., 1977; **Ю. Давыдов.** Социальная философия франкфуртской школы. М., 1978.

⁴ **E. McMullin.** A Case of Scientific Realism, – *Scientific Realism.* Editor Jarrett Leplin. Ber-

დროს, მიგვაჩნია, რომ ღირებულებების კლასიფიკაციასთან შედარებით, უფრო მნიშვნელოვანია იმის შესწავლა, თუ როგორ ზემოქმედებენ ისინი მეცნიერული ცოდნის შექმნის პროცესზე, კერძოდ, ყურადღებას ზნეობრივ ღირებულებებზე ვამახვილებთ. მეცნიერების ეთიკური პრობლემების კრიტიკული განხილვა მისი საზოგადოებრივი დანიშნულების გარკვევის ქმედით საშუალებად უნდა ჩავთვალოთ, რაც, თავის მხრივ, თვით მკვლევართა სოციალურ პასუხისმგებლობას წინა პლანზე აყენებს. წარმოდგენილი სტატიის კონკრეტული მიზანი ზნეობრივი მსჯელობისა (ვთქვათ, „მიმაჩნია, რომ X-ის მოქმედება სავსებით გამართლებულია“) და შესაბამისი ქცევის (ვთქვათ, გასაჭირში მყოფისთვის დახმარების აღმოჩენა) შესწავლაზე ზემოქმედი ღირებულებითი შინაარსის მქონე კონცეფტური კრიტერიუმების ანალიზი გახლავთ.

ღირებულებითი პრინციპების კრიტიკიკალური მახასიათებლები

ღირებულებით პრინციპებში ისეთ ნორმატიულ (არა რაციონალურის, არამედ სოციალურის მნიშვნელობით) დებულებებს ვგულისხმობთ, რომლებიც სიკეთისა და სამართლიანობის არსებით ზნეობრივ სტანდარტებს გამოხატავენ. ხაზგასასმელია, რომ ვინაშე სფეროთი შემოფარგლული და კონკრეტული კონცეფცია ცი უფრო ზოგადი, ანუ „მეტა“ თეორიულ ორიენტაციაში გატარებულ ონტოლოგიურ, გნოსეოლოგიურ ან ლოგიკურ თვალსაზრისზეა მნიშვნელოვნად დამოკიდებული. ამავე დროს, ისიც ნიშანდობლივია, რომ ეთიკურ მოვლენებთან ორგანულად დაკავშირებული ფსიქიკური პროცესების შესწავლაში ღირებულებითი შინაარსის მქონე პრინციპებს მნიშვნელოვანი აღწერითი და ახსნითი როლი გააჩნიათ. ნათქვამი იმაზე მიგვინიშნებს, რომ ზნეობრივ მსჯელობათა შესწავლისადმი მიძღვნილი თანამედროვე გამოკვლევების თეორიული შინაარსის და ცდისეული მონაცემთა გათვალისწინების საფუძველზე ღირებულებითი პრინციპების საკრიტიკიკო მახასიათებლების გამოყოფა ფრიად აქტუალურ საკითხად უნდა მივიჩნიოთ. ამგვარი მახასიათებლების გათვალისწინება ეთიკური მსჯელობებისა და სათანადო ქცევის იმ დეტერმინანტთა ანალიზის საშუალებას გვაძლევს, რომლებიც სხვადასხვა კონცეფტუალურ მიდგომებშია ასახული.

ღირებულებით პრინციპში ნაგულისხმევი ზნეობის აღმწერ, ონტოლოგიური დანიშნულების მქონე ძირითად მახასიათებლად უნივერსალობა (ობიექტურობა) და რელატიურობა (ფარდობითობა) უნდა ჩავთვალოთ.¹ თეორიებს, რომელთა მიხედვით, ზნეობრივ სტანდარტებს დამოუკიდებელი, ანუ ობიექტური არსებობის ფორმა გააჩნიათ უნივერსალობის პრინციპზე აგებულ კონცეფციებად განიხილავენ. იმ კონცეფციებს

kly, 1984, გვ. 53-71; **G. Hovard**. The Role of Values in Moral Development, – *American Psychologist*. 1985, №40, გვ. 255-265.

¹ **G. Hovard**. The Role of Values in Moral Development, გვ. 255-265.

კი, რომელთა თანახმად, მორალური სტანდარტები, თავისი არსით, ადამიანთა სოციალური შემოქმედების ნაყოფს (კონსტრუქტებს) წარმოადგენენ, რელატივისტურ თეორიითა კატეგორიას მიაკუთვნებენ.

ღირებულებითი პრინციპის მეორე განზომილებაში ტელეოლოგიური და დეონტოლოგიური შეფასებები ვარირებენ. ამ შემთხვევაში საკითხი სიკეთისა და სამართლიანობის კატეგორიათა განმარტებას ეხება. ზნეობის შესახებ კონცეფციები, რომლებიც საბოლოო მიზანთა განხორციელების თავისებურებათა დახასიათებაზე არიან ორიენტირებული ტელეოლოგიურ კონცეფციათა რიგს მიეკუთვნებიან. ზნეობის შესახებ თეორიები, რომლებიც ფორმალურ მიზანთა რეალიზაციის ნაცვლად, ყურადღებას უფლებსა და ვალდებულების კატეგორიათა ურთიერთკავშირებაზე ამახვილებენ, დეონტოლოგიურ მიდგომას გამოხატავენ.

ღირებულებითი ვარაუდების მესამე მახასიათებელი რაციონალიზმის და ემპირიზმის განზომილების მიხედვით ცვალებადობს. ღირებულებითი პრინციპის ეს მახასიათებელი ზნეობის გნოსეოლოგიურ სტატუსს ეხება. შემეცნების თეორიაში რაციონალიზმი ისეთ მიმდინარეობად განიხილება, რომლის თანახმად, ჭეშმარიტების დადგენა მხოლოდ აზროვნების საშუალებით მიიღწევა. ამისგან განსხვავებით, ემპირისტული მიდგომის მიხედვით, ცოდნის მიღების ძირითად წყაროს შეგრძნებითი და აღქმადი სახის გამოცდილება წარმოადგენს. საგულისხმოა ისიც, რომ რაციონალიზმისა და ემპირიზმის, როგორც ცოდნის მიღების საფუძვლად მდებარე პრინციპების გარდა, „მესამე გზასაც“ გამოყოფენ, რომელიც ინტუიციონიზმის სახელწოდებით არის ცნობილი. ინტუიციონისტური მიდგომის თანახმად, ცოდნის შექმნის ძირითადი საფუძველი ადამიანის ისეთ შინაგან გამოცდილებაში უნდა ვეძიოთ, რომლის მეშვეობით ცოდნა გაცნობიერების დონეზე მიმდინარე შემეცნებითი აქტივობის გარეშე და მხოლოდ უშუალო წვდომით (არსებითად აღქმისეული აქტივობის ფარგლებში) მიიღება. ამდენად, ცოდნის შექმნის საშუალებათა გათვალისწინებით, ზნეობრივი მსჯელობის შესახებ არსებული კონცეფციები რაციონალისტურ, ინტუიციონისტურ და ემპირისტულ მიდგომებად შეგვიძლია დავაჯგუფოთ.

ღირებულებითი პრინციპის მეოთხე მახასიათებელში თანდაყოლილის და შექმნილის დიქტომიური მახასიათებელი იგულისხმება. ეს პარამეტრი ზნეობრივ ნორმათა წარმოქმნის საკითხის გარკვევას ეხება. კონცეფცია, რომლის მიხედვით, მორალი ადამიანის ბუნებრივი (ვიგულისხმოთ ბიოლოგიური) არსებობის ნაწილად განიხილება და ზნეობრივი „ეტალონების“ ჩამოყალიბება მასში ამგვარი პროცესების მიმდინარეობით შეიძლება აიხსნას, რასაკვირველია, თანდაყოლილის პრიორიტეტად აღიარების მიდგომად უნდა ჩავთვალოთ. მსოფლმხედველობრივი თვალსაზრისი, რომელიც ზნეობრივ ეტალონთა წარმოქმნის მადეტერმინირებელ ფაქტორებს ადამიანის ყოფიერების სპეციფიკაში, მი-

სი სოციალური არსებობის ფორმაში ეძებს, ის, ბუნებრივია, ცხოვრებისეული გამოცდილებით შექენილისადმი უპირატესობის მინიჭების მიდგომად შეგვიძლია მივიჩნიოთ. დაბოლოს, მეხუთე ღირებულებითი კრიტერიუმი საკუთრივ *ზნეობრივ ნორმათა თვისებრიობის* (რომელობის) გარკვევას ისახავს მიზნად. კაცობრიობის განვითარების ისტორიულ პროცესში სხვადასხვა ფორმის ეთიკური ნორმები იყო შემუშავებული (მაგალითად, კეთილდღეობასთან, თანასწორობასთან, ბედნიერებასთან, სამართლიანობასთან, მიღწევასთან, სარგებლიანობასთან დაკავშირებული ზნეობრივი სტანდარტები).

ზემოთ განხილული ღირებულებითი მახასიათებლები, გარკვეული შეზღუდვების მიუხედავად, ზნეობის შესახებ ისტორიულად არსებულ მიდგომებთან მიმართებაში სათანადო ცოდნას ნამდვილად გვაძლევენ. მაგალითად, ზნეობის, როგორც მოვლენის და, შესაბამისად, კატეგორიის ისტორიული თვალსაზრისით გააზრების თავისებურება მოკლედ შემდეგნაირად შეიძლება შეჯამდეს: ანტიკური პერიოდისთვის უნივერსალისტური, რაციონალისტური და ნატურალისტური მიდგომა იყო დამახასიათებელი; შუა საუკუნეების ხანისთვის ნიშანდობლივია ქრისტიანული მსოფლმხედველობა, რომელიც ღმერთისადმი სულიერ სიყვარულს ქადაგებს, კერძოდ, მორალის პრობლემასთან დაკავშირებით, ის, არსებითად, ადამიანთა მრწამსის მნიშვნელობაზეა ორიენტირებული; აღორძინებისა და ახალი დროის მონაკვეთში ზნეობის შესახებ ზოგადთეორიულ მიდგომაში, ძირითადად, თანდაყოლილობის და ფარდობითობის ღირებულებითი კრიტერიუმებია გამოყენებული. მეცნიერების სფეროში ძალზე მნიშვნელოვანი აღმოჩენები სწორედ ამ ხანაში მოხდა. იმ პერიოდში მეცნიერული ცოდნა ბუნებრივი სამყაროს შესახებ მრავალმხრივი ინფორმაციით იყო დატვირთული. თანდათანობით (ეს, განსაკუთრებით XIX საუკუნეში ხდება) მეცნიერული ჭეშმარიტება, უნივერსალურისგან განსხვავებით, ფარდობით ხასიათს იძენს. აღნიშნულმა ტენდენციამ ზნეობის განვითარების შესახებ ფსქოლოგიაში შექმნილი კონცეფციების თავისებურებებიც განსაზღვრა, რომლებსაც ქვემოთ გავაანალიზებთ.

ზნეობის ფსიქოსოციალური განვითარების კონცეფციები

კოგნიტიურ-სტადიური კონცეფცია. ლ. კოლბერგი თავისი კონცეფციის შემუშავების პროცესში, ძირითადად, უ. პიაჟეს მიერ ზოგადი გონიერების შესახებ შემუშავებულ ოპერაციონალურ თეორიაში მოცემულ მთავარ მოსაზრებებს ეყრდნობა.¹ ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ ლ. კოლბერგი არა ეთიკური ქცევის თავისებურებაზე, არამედ ზნეობრივი მსჯელობის პროცესზე ამახვილებს ყურადღებას. კონცეფციის თანახმად,

¹ **L. Kohlberg.** *Essays on Moral Development: The Psychology of Moral Development.* N.Y., 1984; **L. Kohlberg.** *The Claim to Moral Adequacy of a Higher Stage of Moral Judgment, – Journal of Philosophy.* 1973, №77, გვ. 630-664.

ადამიანის ზნეობრივი განვითარება შემეცნების ეტაპობრივ წინსვლასთან არის დაკავშირებული. ავტორი მის მიერ შემუშავებულ კონცეფციაში, ღირებულებითი პრინციპების მახასიათებელთა თვალსაზრისით, ზნეობრივ ნორმათა თვისებრივი შინაარსის მქონე უნივერსალურ, რაციონალურ და დეონტოლოგიურ დებულებებს ეყრდნობა. ზნეობის შესახებ ლ. კოლბერგის კონცეფტური მიდგომისთვის დამახასიათებელი ის გახლავთ, რომ ზნეობა მის მიერ ისეთ ობიექტურად არსებულ მოვლენად მიაზრება, რომელიც კულტურალური, ისტორიული და სიტუაციური ფაქტორებისგან დამოუკიდებლად ფუნქციონირებს. მას მიაჩნია, რომ ფარდობითი კი არა, არამედ უნივერსალური ზნეობრივი პრინციპები არსებობენ.

საგულისხმოა, რომ ავტორის თვალსაზრისი ნათლად ე.წ. პოსტ-კონვენციონალური დონის მეექვსე სტადიის დახასიათების შემთხვევაში მჟღავნდება. ის აღნიშნავს, რომ: „უფლება ისეთი გადანყვეტილებით არის განპირობებული, რომელიც საკუთარი არჩევანის პრინციპების შესაბამისია და რომელიც ლოგიკური მრავალმხრივობის, უნივერსალობისა და თანამიმდევრობის შესატყვისია. ეს პრინციპები აბსტრაქტული და ეთიკურია (კეთილგონიერი საქციელი, კატეგორიული იმპერატივი); ისინი ათი მცნების მსგავს კონკრეტულ მორალურ წესებს არ გამოხატავენ... ისინი სამართლიანობის უნივერსალურ პრინციპებად გვევლინებიან“.¹ გარდა ამისა, ავტორი ზნეობის შესახებ შემუშავებულ საკუთარ კონცეფციას, დეონტოლოგიურს (ვალდებულებებზე და ნორმებზე ყურადღების გამახვილება) და რაციონალურს (ემპირიულ გამოცდილებასთან შედარებით, გააზრების პროცესის წინ წამოწევა) უწოდებს. ის, კატეგორიული იმპერატივის კანტისეულ პრინციპს („მოიქეცი მხოლოდ იმგვარი მაქსიმის მიხედვით, რომლის გამოყენების შემთხვევაში, აგრეთვე, გაგიჩნდება იმის სურვილი, რომ ის საყოველთაო კანონი გახდეს“) ემხრობა. როგორც აღვნიშნეთ, ზნეობის განვითარების მოცემულ კონცეფციაში რაციონალურ-გნოსეოლოგიური სახის დაშვებებთან გვაქ საქმე. ამგვარ მიდგომაში ცოდნის შექენაში ცდისეული გამოცდილების მნიშვნელობა, ფაქტობრივად, მინიმუმამდეა დაყვანილი. რაციონალური გნოსეოლოგიიდან გამომდინარე, ლ. კოლბერგი, კულტურალური ფაქტორის ასპექტით, ზნეობის განვითარებას უნივერსალური და ინვარიანტული სტადიებისგან შემდგარ პროცესად მიიჩნევს. იმ ფაქტის მიუხედავად, რომ ზნეობრივ განვითარებაში ადამიანის ცდისეულ გამოცდილებას გარკვეული წვლილი შეაქვს, ავტორის თანახმად, მორალური მსჯელობის სიღრმისეული აღნაგობა, არსებითად, სოციოკულტურალური ფაქტორების ზემოქმედებას ნაკლებად განიცდიან. ისიც ხაზგასამელია, რომ განხილვად კონცეფციაში ზნეობრივ ნორმათა რაობის შესახებ გარკვეული ვარაუდია გამოთქმული. ლ. კოლბერგი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ სამართლიანობის ნორმა უნივერსალურ ზნეობრივ პრინციპად უნდა განვიხილოთ. მისი

¹ L. Kohlberg. The Claim to Moral Adequacy..., გვ. 633.

აზრით, მორალურ მსჯელობათა განვითარება უნივერსალური და ინვარიანტული სტადიების ფორმით სწორედ ამიტომ მიმდინარეობს. განვითარების ყოველი წარმატებული საფეხური სამართლიანობის უნივერსალური ნორმების ადეკვატური გააზრებისა და შეთვისების საფუძველი ხდება. ისიც აღსანიშნავია, რომ ზნეობის სტადიური განვითარების ზოგიერთი მომხრე არ ეთანხმება ლ. კოლბერგის იმ მოსაზრებას, რომ სამართლიანობის კატეგორია სიკეთის, როგორც, მოვლენის იდეალურ სახეს წარმოადგენს. მაგალითად, ისეთი ნორმატიული აზრია შემოთავაზებული, რომელიც ლ. კოლბერგის „სამართლიანობის და უფლებების ეთიკის“ ნორმატიულ განსზღვრებას „მზრუნველობის და პასუხისმგებლობის ეთიკის“ განსაზღვრებით ცვლის. ამ მიდგომის მიხედვით, მზრუნველობის და პასუხისმგებლობის ეთიკა პიროვნული ავტონომიის პრეროგატივად უნდა მივიჩნიოთ. მისი თავისებურება იმაშია, რომ ამგვარი ზნეობრივი პრინციპის ამოქმედება მხოლოდ სოციალური ურთიერთობების საფუძველზე წარმოებს.

კოგნიტურ-ბიპევიორალური კონცეფცია. ზნეობრივი განვითარების შემეცნებით-ქცევითი კონცეფციის თანახმად, ზნეობრივი მსჯელობის და მისი შესაბამისი მოქმედების ჩამოყალიბება განპირობებისა და მოდელირების ფსიქიკური მექანიზმების საფუძველზე წარმოებს.¹ ამ კონცეფტური თვალსაზრისის მიმდევართა შესწავლის ძირითადი საგანი სუბიექტის პროსოციალური, ე.ი. ეთიკური ქცევა გახლავთ, რომელიც სხვა ადამიანზე ან სოციალურ ჯგუფზე დადებითად (სასიკეთოდ) ზემოქმედებს. ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ ზნეობრივი განვითარების ეს კონცეფცია, ღირებულებითი მახასიათებლების თვალსაზრისით, რელატივისტურ, ტელეოლოგიურ და ემპირისტულ პრინციპებს ეყრდნობა. ამავდროულად, მისი კვლევის სფერო, ძირითადად, ცალკეული ინდივიდის აქტივობით შემოიფარგლება. ამ თეორიული მიდგომის წარმომადგენელთა თანახმად, ადამიანის ფასილური აქტივობისა და რეალური ქცევის კვლევა-ძიებით მოპოვებული ცოდნა ობიექტურ, ანუ აბსოლუტურ ჭეშმარიტებაზე პრეტენზიას არ უნდა აცხადებდეს. ამის ნაცვლად, ადამიანის ქცევის, როგორც ბუნებრივი მოვლენის, შესწავლით მიღებულ ცოდნას რელატიურობა ახასიათებს. ფარდობითობის პრინციპზე დაყრდნობა ობიექტური, ანუ უნივერსალური მორალური „ეტალონების“ არსებობას იმთავითვე გამორიცხავს. ამ საკითხთან დაკავშირებით ვ. მიშელი და ჰ. მიშელი აღნიშნავენ: „სამართლიანობაზე, საყოველთაო კეთილდღეობაზე, უნივერსალურ ეთიკაზე დაყრდნობით და უფალის სახელის მოშვე-

¹ **A. Bandura.** Social Learning Theory. Prentice-Halle, 1977; **W. Mischell, H. Mischell.** A Social Cognitive-Learning Approach to Socialization and Self-Regulation, – *Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues.* N.Y., 1976; **R. Hogen, C. Bush.** Moral Conduct as Auto-Interpretation, – *Morality, Moral Behavior and Moral Development.* N.Y., 1984, გვ. 227-240.

ლიებით მილიონობით ადამიანი საერთოდ გაანადგურეს. თანამედროვე ისტორიულ პერიოდში ისეთი ცნებები, როგორც არის საყოველთაო უფლებები, თანასწორობა, თავისუფლება და სოციალური სამართლიანობა ადამიანთა სხვადასხვა ფორმით განადგურების, გენოციდის ჩათვლით, გამართლების მიზნით იყო გამოყენებული“.¹

ზნეობის ონტოლოგიური სტატუსის განსაზღვრის გარდა, მოცემულ კონცეფციაში მის შესახებ გარკვეული, დიქტომიური ხასიათის გნოსეოლოგიური, კერძოდ, რაციონალიზმის და ემპირიზმის პრინციპებია გათვალისწინებული. ამ კონცეფციის მიმდევრებს სტადიური ბუნების მქონე ზნეობრივი განვითარების დაშვება გაუმართლებლად მიაჩნიათ. მათი აზრით, ზნეობრივი განვითარება კონკრეტულ ვითარებებში ადამიანის მიერ მიღებული ცდისეული გამოცდილებით არის დეტერმინირებული. ამდენად, ზნეობრივი განვითარება პიროვნულ გამოცდილებაზე დამოკიდებული და ის სათანადო სიტუაციებთან არის ორგანულად დაკავშირებული. ზნეობრივ მსჯელობას შეფასებითი ბუნება გააჩნია და ამიტომ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ის აუცილებლად უპირატესობის მინიჭებას გულისხმობს, ხოლო უპირატესობის მინიჭება, თავის მხრივ, აუცილებლად ფარდობითია.

აღსანიშნავია, რომ ზნეობის განვითარების კოგნიტურ-ბიჰევიორალური მიდგომა სათანადო ღირებულებებითი შინაარსის მქონე ვარაუდებს გვთავაზობს. იგულისხმება, რომ ადამიანის ქცევა სხვა მაღალგანვითარებული ცოცხალი არსებების აქტივობის საფუძვლად მდებარე ზოგად კანონზომიერებებს ექვემდებარება. ადამიანის მიზანშეწონილი მოქმედება სარგებლის მიღების მაქსიმიზაციაზე და დანაკარგის მინიმიზაციაზე ორიენტირებული. ღირებულებითი მახასიათებლების თვალსაზრისით, ნათელია, რომ რადგან ამ შემთხვევაში ქცევიდან გამომდინარე შედეგებზეა ყურადღება გამახვილებული, ამიტომ ეს კონცეფცია ტელეოლოგიურ-აქსიოლოგიურ მიდგომად უნდა ჩავთვალოთ. ნათქვამი იმაზე მეტყველებს, რომ კოგნიტურ-ბიჰევიორალური კონცეფცია ადამიანის ქცევას უტილიტარისტული მიდგომის თვალსაზრისით განიხილავს. გარდა ამისა, ჩვენი აზრით, შემდეგია გასათვალისწინებელი. როგორც ვიცით, ლ. კოლბერგის კონცეფცია ზნეობრივი განვითარების ძირთად დანიშნულებას სამართლიანობის ფენომენის სათანადო გააზრებაში ხედავს. ამისგან განსხვავებით, კოგნიტურ-ქცევით მიდგომაში ყურადღება ზნეობრივი განაფულობის შინაგან მექანიზმზეა გამახვილებული, რომელშიც ადამიანის მიერ საკუთარ გრძელვადიან ინტერესთა განხორციელების შეძენილი უნარი იგულისხმება. ისიც ნიშანდობლივია, რომ ამ პროცესში სოციალური ინტერესის ფაქტორიც არ გამოირიცხება. მოცემულ მოძღვრებაში ივარაუდება, რომ პირადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება მხოლოდ პროსოციალურ ურთიერთობათა არსებობის შემთხვევაში ვი-

¹ R. Hogen, C. Bush. Moral Conduct as Auto-Interpretation, გვ. 107.

თარებაში ხორციელდება, ანუ ივარაუდება ვითარება, რომლის დროს სუბიექტის მიერ სხვათა მიზნების სათანადო ობიექტივაცია ინსტრუმენტულ მნიშვნელობას იძენს.

სოციონალიტიკური კონცეფცია. სოციონალიტიკური კონცეფცია ზნეობრივი განვითარების პროცესს პიროვნულ მახასიათებელთა ჩამოყალიბების კუთხით განიხილავს. ამ კონცეფციის მიმდევრები შემეცნებითი განვითარების და ბიჰევიორალური მიდგომების ნაკლოვანებათა დაძლევის ცდილობენ. ამ საკითხთან მიმართებაში რ. ჰოგანი და ჩ. ბუში აღნიშნავენ: „კვლევის ორივე ტრადიციამ, გარკვეულ ფარგლებში, ჩვენი ცოდნა ზნეობის ფორმირების მახასიათებელთა შესწავლის საქმეში საკმაოდ გააღრმავა. მიუხედავად ამისა, ალტერნატიული ვარიანტების დაშვების საგულისხმო თეორიული საბაზი ჩვენ მაინც გაგვარჩნია. ჩვენი ძალისხმევა იქეთ არის მიმართული, რათა ნათელი გავხადოთ ის ფაქტი, რომ ზნეობის ფსიქოლოგიის მიმართ სოციალურ-დასწავლითი და კოგნიტიური განვითარების თეორიული მიდგომები, მეტწილად, შეზღუდული შინაარსით ხასიათდებიან... უბრალოდ იმის აღნიშვნა გვსურს, რომ ზნეობრივი განვითარების შესწავლის მიმართ ჩვენი მიდგომა იმით გამოირჩევა, რომ ის პიროვნების სისტემურ თეორიას ემყარება“.¹ საგულისხმოა, რომ მოცემული კონცეფცია ღირებულებითი შინაარსის რამოდენიმე ისეთ მნიშვნელოვან დებულებას გვთავაზობს, რაც ზნეობის შესწავლაში რელატივისტური ტრადიციის გაგრძელებაზე მეტყველებს. კონცეფციის თანახმად, ჭეშმარიტება და მცდარობა არა ინდივიდუალური ან სოციოკულტურალური კონტექსტის, არამედ *სახეობის* სოციალურ-ევოლუციური განვითარების მიმართ არის რელატიური. ამ თეორიული მიდგომის მომხრეთა აზრით, ზნეობრივი რელატივიზმის და ზნეობრივი უნივერსალიზმის დიქოტომია შეცვლას საჭიროებს და, სიღრმისეული ანალიზის თვალსაზრისით, რელატივიზმად, უნივერსალიზმად და რელატიურ უნივერსალიზმად უნდა განლაგდეს. ერთი მხრივ, ზნეობრივი რელატივიზმის თანახმად, ღირებულებათა სიმრავლის გამო რომელიმე მათგანის უპირატესად ჩათვლის არგუმენტირება, ფაქტობრივად, შეუძლებელია. მეორე მხრივ, ზნეობრივი უნივერსალიზმი გარკვეულ ღირებულებათა მუდმივობას და ისეთი რაციონალური კრიტერიუმის დადგენას გულისხმობს, რომელიც ადამიანთა მთელ მოდგმას მიესადაგება. მაგალითად, გენოციდი, წამება, ადამიანების გატაცება, ზნეობრივი რელატივიზმის თანახმად, რასაკვირველია, მიუღებელია, მაგრამ ამ მოვლენების მიმართ არგუმენტირებული კრიტიკა ნაკლებად შეუძლია. ეთიკურ უნივერსალიზმს რაც შეეხება, ამ მოვლენათა კრიტიკის შესაძლებლობა მას კი გააჩნია, მაგრამ, ამავე დროს, ეთიკურ მოქმედებათა შეფასების ყოვლისმომცველი და ჭეშმარიტი კრიტერიუმის შესახებ თანხმობის მიღწევა, ფაქტობრივად, შეუძლებელია.

¹ R. Hogen, C. Bush. Moral Conduct as Auto-Interpretation, გვ. 227-228.

ზემოაღნიშნული პრობლემის მოგვარებას სოციონალიტიკური კონცეფცია მორალის რელატიური უნივერსალიზმის პრინციპის შემოღებით ცდილობს. მოცემულ კონცეფციაში ამგვარი მცდელობა ზნეობის ონტოლოგიური სტატუსის დადგენის ალტერნატიულ შესაძლებლობად განიხილება. ამ თეორიული მიდგომის თანახმად, ზნეობა ერთ-ერთ დონეზე მაინც, კერძოდ, ინდივიდის ან სოციალური ვითარების მიმართ ფარდობითია, ხოლო სახეობის ისტორიული განვითარების მიმართ კი, ის რელატიური აღარ არის. გარდა ამისა, წარმოდგენილ კონცეფციაში ალტერნატიული გნოსეოლოგიური პრინციპის შემოტანის მცდელობასთან გვაქვს საქმე. ამ შემთხვევაში რაციონალიზმთან შედარებით, უპირატესობა ემპირიზმს ენიჭება.

და ბოლოს, მოცემულ მიდგომაში ის გატარებული აზრია საყურადღებო, რომელიც ზნეობრივი განვითარების სტადიებს ეხება. ლ. კოლბერგი ზნეობას უნივერსალურ პრინციპებზე დამყარებულ ზნეობრივი ვალდებულებების ქრილში განიხილავს, ხოლო ბიჰევიორალური მიდგომა მას ინდივიდის მოკლე და გრძელვადიან ინტერესთა რეალიზაციის კუთხით აანალიზებს. ამ კონცეფციებისგან განსხვავებით, სოციონალიტიკური მიდგომა ზნეობას ევოლუციის თვალსაზრისზე დაყრდნობით განიხილავს და, ამავე დროს, ძირითად ყურადღებას სოციალურ-ევოლუციური შეგუების მნიშვნელობაზე ამახვილებს. აქედან გამომდინარე, ზნეობა გაგებულია წესების ისეთ წყებად, რომელიც რეციპროკულ ვალდებულებებს და უფლებებს განსაზღვრავს, კრძალავს არაკეთილმოსურნე ქმედებებს და იმ ადამიანთა წრეს გამოყოფს, რომელთა მიმართაც ეს წესებია გამიზნული. სხვა მიდგომებისგან განსხვავებით, მოცემული კონცეფციის მიხედვით, წესები თავისთავად კი არ არიან მნიშვნელობის მქონე, არამედ იმიტომ, რომ ისინი ხელს უწყობენ ისეთ მოქმედებათა დაკანონებას ან აკრძალვას, რომლებსაც კულტურის ფუნქციონირებისთვის და მისი გადარჩენისთვის არსებითი მნიშვნელობა გააჩნიათ.

განწყობის ინტერაქციონისტური კონცეფცია. განწყობის თეორიის ფარგლებში ფსიქიკური განვითარების შესახებ სათანადო კონცეფტური მიდგომა დ. უზნაძის მიერ არის შემუშავებული.¹ საკუთრივ ზნეობრივი განვითარების საკითხი მის მიერ პიროვნების ნებელობითი აქტივობის კუთხით არის გააზრებული. ავტორისეული მიდგომის თანახმად, ადამიანის ზნეობრივი მომნიშვნელობა მისი ნებელობითი მოქმედების ფორმირებასთან არის ორგანულად დაკავშირებული. დ. უზნაძის მიერ ფსიქიკური განვითარების ზოგადი კანონზომიერების დახასიათება ე.წ. კონცეფციის პრინციპის გამოყენებით წარმოებს. ამ პრინციპში ადამიანის ფსიქიკურ განვითარებაზე მემკვიდრეობითი და გარე ფაქტორების ერთობლივი გავლენა იგულისხმება. ივარაუდება, რომ აღნიშნულ ფაქტორ-

¹ დ. უზნაძე. ბავშვის ფსიქოლოგია. თბ., 1947; დ. უზნაძე. ზოგადი ფსიქოლოგია. თბ., 1998; თ. გოგიჩაიშვილი. მოსწავლის ასაკობრივი ფსიქოლოგია. თბ., 2001.

რებს შორის მჭიდრო შინაგანი კავშირი არსებობს: ადამიანში არსებული ფსიქოფიზიოლოგიური შესაძლებლობების ფუნქციონირება და განვითარება შესაბამის გარემოსთან შეხვედრის შემთხვევაშია შესაძლებელი.¹ მიგვაჩნია, რომ ამ საკმაოდ განზოგადოებული თვალსაზრისის შემდგომმა მეთოდოლოგიურმა დაკონკრეტებამ, განწყობის მადეტერმინირებელი მოთხოვნილებისა და სიტუაციის ფაქტორთა ურთიერთმოქმედების, ანუ ინტერაქციის გათვალისწინებით, თვით ზნეობრივი მსჯელობასა და სათანადო ქცევას შორის არსებული მიმართების შესწავლა შეიძლება უფრო ეფექტური გახადოს. ინტერაქციის, როგორც ფსიქიკურ კანონზომიერებათა შესწავლის ქმედითი მეთოდოლოგიური საშუალება, ქართველ ავტორთა მიერ არაერთხელ იყო ხაზგასმული.²

დ. უზნაძის თანახმად, ნებელობის განვითარება სამი ეტაპისგან შედგება. პირველია *მორჩილების* ეტაპი, რომელზეც ფსიქოფიზიოლოგიური განვითარება „მონესრიგებულ გარემოში“ წარმოებს. გარე ზემოქმედებას მოზრდილთა წრე აწესრიგებს. ამ პერიოდში ბავშვზე აკრძალვისა და წახალისების გარკვეული სისტემა ზემოქმედებს. თანდათანობით მისი მოქმედება უშუალო იმპულსით აღარ იფარგლება და უფრო ორგანიზებული ხდება. განვითარების ამ ეტაპისთვის ნიშანდობლივია ის, რომ ბავშვი ადვილად ექვემდებარება უფროსების კარნახს, რაც მას „გამუდმებით გარკვეული მიმართულებით წვრთნის“. მეორეა *იძულებითი მოქმედების* ეტაპი, რომლის დროს შეგნებულ, მაგრამ მაინც იძულებითი ხასიათის მოქმედებასთან გვაქვს საქმე და რომელიც ნებელობითი აქტივობის წინარე საფეხურად უნდა მივიჩნიოთ. ამ შემთხვევაში სუბიექტი მოქმედებათა განხორციელების პროცესში გარედან შემოთავაზებულ ნორმატიულ წესებს ითვალისწინებს. მის მიერ ამ ნორმების მორალური შეფასება ჯერ არ ხდება, ის მხოლოდ სხვების პიროვნულ ავტორიტეტს ექვემდებარება. განვითარების ამ ეტაპის მიწურულს კარნახით ქცევის განხორციელების უნარი საკმაოდ მომწიფებულია, რაც ნამდვილი ნებელობითი აქტივობის საწინდარი ხდება. მესამეა საკუთრივ *ნებელობითი ქცევის* ეტაპი (ჭაბუკობის ხანა), რომელზეც პიროვნების ფორმირებას ეყრება საუძველი. ამ ეტაპის დასაწყისში ნეგატივიზმი და უინიანობა ხელმეორედ ვლინდება. გარშემომყოფთა მიმართ სუბიექტის დამოკიდებულება მკვეთრად უარყოფითია, ხოლო მას საკუთარი თავი, სხვებთან შედარებით, უკეთესად მიაჩნია. მცირე დროის გასვლის შემდეგ ამგვარი დამოკიდებულებაც იცვლება და ის განვითარების ნამდვილად ახალ საფეხურზე გადადის. აქ უკვე მისი მოქმედება ხშირად გარედან იძულებითი კარნახის იმპულსით აღარ იმართება. მისი აქტივობა „მე“-ს მოთხოვნილებათა რეალიზაციით

¹ ი. იმედაძე. ინტერაქციონიზმი და განწყობის თეორია, – *მაცნე*. 2005, №5, გვ. 79-92.

² დ. ჩარკვიანი. ფსიქოლოგია ინდუსტრიულ ორგანიზაციებში. თბ., 2001, გვ. 215-221; დ. ჩარკვიანი. ფსიქიკური განვითარების თანამედროვე მეთოდები, – *მაცნე*. 2005, №5, გვ. 138-153.

განისაზღვრება. არსებითია ის, რომ სუბიექტი საკუთარი ქცევის თვით-რეგულაციის უნარს იძენს, რაც ნამდვილი ნებელობითი ქცევის მაჩვენებელია. ამდენად, მოცემულ კონცეფციაში იგულისხმება, რომ ნებელობისა და მასთან არსებითად დაკავშირებული ზნეობის განვითარების პროცესი ეტაპობრივად მიმდინარეობს.

ნიშანდობლივია, რომ კონცეფციის თანახმად, გადაწყვეტილების მიღება ნებელობითი აქტივობის არსებითი მახასიათებელია. ხსავდასხვა ვითარებაში მოცემულ ალტერნატივათა შორის არჩევანის ძირითადი დეტერმინანტი სათანადო მოტივია. ნებელობითი ქცევისა და მოტივის შეასახებ დ. უზნაძე აღნიშნავს: „მოტივი გაცნობიერებაა იმ ღირებულების უპირატესობისა, რომელიც ამა თუ იმ ქცევას აქვს ჩემთვის, და ამ აზრით, ერთ-ერთი მათგანის გამართლებაა“.¹ ხაზგასასმელია ისიც, რომ მოტივის ჩამოყალიბებისა და ამოქმედების საფუძველი ე.წ. მაღალ მოთხოვნილებებში უნდა ვეძიოთ: „ადამიანისთვის პირდაპირ დამახასიათებელი შეიქნა, რომ ყოველთვის თავის მოთხოვნილებას, რომელიც მას სრულიად გარკვეულს მომენტში და გარკვეულ პირობებში უჩნდება, თავისი „მე“-ს მუდმივს, მაღალს, გარდუვალ მოთხოვნილებებს უკავშირდება და მათს დაკმაყოფილებაზე ამისდა მიხედვით ზრუნავს“ მიგვინიშნებს ავტორი.² ეთიკური მსჯელობის მოვლენასთან დაკავშირებით შემდეგი უნდა ვივარაუდოთ: ზნეობრივი აქტივობის უშუალო დეტერმინანტს არა სუბიექტისგან დამოუკიდებელი ზნეობრივი სტანდარტი წარმოადგენს, არამედ მის მიერ ჯერ ობიექტივირებული, მერე კი გაშინაგნებული ეთიკური შინაარსი, რომელიც შემდეგ მასში ზნეობრივი მოთხოვნილების სახით აქტუალიზირდება.

ხაზგასამელია, რომ დ. უზნაძის აზრით, მოტივის გაგებაში ჭარბობს „მორალ-ფილოსოფიური“ თვალსაზრისი, რაც ფსიქოლოგიური მიდგომით უნდა შეიცვალოს. მისთვის არსებითი სუბიექტის განცდისეული მდგომარეობა გახლავთ: „...ნამდვილს ნებისმიერ ქცევას ყოველთვის თან ახლავს ერთგვარი განცდა, რომ ამის გაკეთება შეგვიძლია, რომ ამის შესაძლებლობა ჩვენს ხელთაა“.³ ზნეობრივი არჩევანის განსაზღვრაში, ზოგადად, დიდი მნიშვნელობა სოციალიზაციის შედეგად ფორმირებულ მორალურ მოთხოვნილებებს გააჩნიათ. ამავე დროს, მიგვაჩნია, რომ კონკრეტული ქცევის განხორციელებაში სიტუაციურად აღმოცენებულ მორალური გრძობის როლი აუცილებლად გასათვალისწინებელია (რაიმე ზნეობრივი საქციელი ადამიანში დადებითი შინაარსის გრძობას უნდა იწვევდეს, ხოლო უზნეო მოქმედება საწინააღმდეგო ეფექტს უნდა განაპირობებდეს). დაბოლოს, დ. უზნაძის მიხედვით, მეორადი, ანუ შექცენილი მოთხოვნილებების, ჩამოყალიბება, მათ შორის, ზნეობრივისაც, სა-

¹ დ. ჩარკვიანი. ფსიქოლოგია ინდუსტრიულ ორგანიზაციებში, გვ. 206.

² დ. ჩარკვიანი. ფსიქოლოგია ინდუსტრიულ ორგანიზაციებში, გვ. 212-213.

³ დ. ჩარკვიანი. ფსიქოლოგია ინდუსტრიულ ორგანიზაციებში, გვ. 182.

თანადო ასაკობრივ გარემოში ხდება. ფსიქიკური განვითარების შესახებ ძირითადი პრინციპების შემუშავების პროცესში დ. უზნაძე ასაკობრივი გარემოს ცნებას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა. ამ ცნებაში იგულისხმება, რომ ბავშვზე, ძირითადად, ის სტიმულაცია ზემოქმედებს, რომლის ფილტრაციასაც „მონესრიგებული გარემო“, ანუ უშუალო გარშემომყოფთა გარკვეული წრე, მისთვის უზრუნველყოფს. იგულისხმება, რომ ასაკობრივი გარემო სუბიექტისთვის დამახასიათებელი ფუნქციონალური ტენდენციის გამოვლენას სათანადო მიმართულებით წარმართავს. გარდა ამისა, ასაკობრივი გარემო სუბიექტის ასაკის ზრდასთან ერთად შინაარსეულადაც მნიშვნელოვნად იცვლება. ამდენად, ასაკობრივი გარემო *ფარდობითი*, ანუ ცვალებადი, თვისების მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ. ასაკობრივი გარემო თავისი არსით, რასაკვირველია, სოციალური წარმონაქმნია, რომლის ზემოქმედება ადამიანის ფსიქიკურ განვითარებაზე, კერძოდ, მის ზნეობრივ მსჯელობაზე და სათანადო ქცევაზე, გადამწყვეტად უნდა ჩავთვალოთ.¹

DAVID CHARKVIANI, DAVID DZIDZIGURI²

PSYCHICAL DETERMINANTS OF ETHICAL JUDGEMENT

In this article, we sought to move forward debate over the role of values in science. One starting point was the growing consensus that values play a role in science. We also argued that although debate over normative assumptions in science ordinarily can and does take place at the metatheoretical level, in the study of ethical phenomena such debate takes place at the theoretical level. We then described a number of dimensions along which normative assumptions have historically varied. Finally, we applied this framework to the current literature on ethical judgement and behavior.

---

¹ **დ. ჩარკვიანი.** ფსიქიკური განვითარების თანამედროვე მეთოდები, გვ. 138-153.

² **David Charkviani** – Doctor of Psychological Sciences, Corresponding Member of Georgian National Academy of Sciences, Professor; **David Dzidziguri** – PhD in Psychology, Professor, Grigol Robakidze University.

**კოლიტოლოგია, სოციოლოგია,
ფსიქოლოგია**

მაია წურწუშია¹

**გენდერული თანასწორობის პრობლემები და პერსპექტივები
ქართულ პოლიტიკაში**

საზოგადოებაში ქალთა დისკრიმინაციის მიზეზებისადმი გენდერული მიდგომის ტრადიცია, რომელიც სქესის ბიოლოგიური და ანატომიური თავისებურებების გარდა, მოიცავს მის სოციოკულტურულ ასპექტებსაც, XX ს. 70-იანი წლებიდან დამკვიდრდა. თუმცა საქართველოში ამ საკითხზე მსჯელობა მხოლოდ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, XX ს. 90-იანი წლებიდან დაიწყო.

საქართველოში გენდერული თანასწორობის დამკვიდრება აქტუალური გახდა დემოკრატიული პროცედურების ინსტიტუციონალიზაციისა და მასობრივ ცნობიერებაში ლიბერალურ-დემოკრატიული ნორმებისა და ღირებულებების დამკვიდრების შედეგად. დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობის ერთ-ერთი აუცილებელი კომპონენტია გენდერული თანასწორობის დამკვიდრება ქვეყანაში. ვინაიდან მოსახლეობის დაახლოებით ნახევარს წარმოადგენენ ქალები, სამართლიანობა მოითხოვს, რომ მოსახლეობის ამ ჯგუფს შესაბამისი წარმომადგენლობა ჰქონდეს გადაწყვეტილების მიმღებ ორგანოში.

გენდერული თანასწორობა კეთილდღეობის მნიშვნელოვანი წინაპირობაა. ქალებს შეუძლიათ ახალი ხედვებით და ღირებულებებით გაამდიდრონ პოლიტიკური პროცესი. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს მთავრობამ განახორციელა პოზიტიური ცვლილებები გენდერული თანასწორობის სტრატეგიის შემუშავებისა და განხორციელების თვალსაზრისით, იკისრა საერთაშორისო ვალდებულებები, გენდერული თანასწორობის დამყარებას და ქალთა მიმართ ყველა ფორმის დისკრიმინაციის დამარცხებას სჭირდება მეტი ძალისხმევა.

¹ **მაია წურწუშია** – ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი; სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია განსაზღვროს გენდერული თანასწორობის დამყარების ძირითადი პრობლემები საქართველოში, შეისწავლოს კონკრეტული ცვლილებების დინამიკა ამ მიმართულებით, ახსნას ქალთა პოლიტიკაში მონაწილეობის დაბალი დონის მიზეზები და დასახოს გარკვეული გზები მის დასაძლევად. ამ მიზნით გაანალიზებულ იქნა თემის გარშემო არსებული ძირითადი თეორიული მიმართულებები, ასევე ნორმატიულ-სამართლებრივი დოკუმენტები, ეროვნული და საერთაშორისო აქტები, ჩატარებული კვლევები და სტატისტიკური მონაცემები.

ქალთა საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის შეზღუდვა და უარყოფა საუკუნეების განმავლობაში გრძელდებოდა. მათ არ გააჩნდათ საარჩევნო ხმის უფლება, საკუთრების ფლობის უფლება ვიდრე XX საუკუნემდე; ქალი მოკლებული იყო საშუალებას მოეხდინა შემოქმედებითი თვითრეალიზაცია და სრულად გამოეფინა საკუთარი ინტელექტი; ქალები ასრულებდნენ პასიურ და დაქვემდებარებულ როლს ოჯახსა თუ საზოგადოებაში.

თანამედროვე მსოფლიოში ლიბერალურ-დემოკრატიული ღირებულებების გავრცელებამ წარმოშვა მრავალი მნიშვნელოვანი პრობლემის გადაჭრის საჭიროებაც. საზოგადოების განვითარებამ თავისთავად მოითხოვა არსებული პატრიარქალური საზოგადოებრივი მოწყობის, კულტურული ნორმების და სახელისუფლებო ინსტიტუტების გარდაქმნა და შეცვლა. ეს გახდა მიზეზი იმისა, რომ გენდერული თანასწორობის საკითხი გამოვიდა საზოგადოებრივი მსჯელობის არენაზე და მნიშვნელოვანი კამათი გამოიწვია.

„გენდერული თანასწორობა ნიშნავს, რომ ქალსა და მამაკაცს აქვს თანაბარი პირობები და ცხოვრებისეული შანსები თავიანთი პოტენციალის სრული რეალიზაციისათვის, თანაბრად მონაწილეობენ პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული განვითარების პროცესებში და თანაბრად სარგებლობენ საზოგადოებრივი სიკეთეებით, შესაძლებლობებითა და რესურსებით“.¹ გენდერული თანასწორობა არ გულისხმობს ქალისა და მამაკაცის იგივეობას. პირიქით, დემოკრატიულ საზოგადოებაში აღიარებულია, რომ ყოველ ინდივიდს, ქალსა და მამაკაცს, შესაძლოა გააჩნდეს განსხვავებული ინტერესები, მახასიათებლები, მოთხოვნილებები და საჭიროებები. თუმცა აუცილებელია, მოხდეს იმის გააზრება, რომ ეს განსხვავება არ გახდეს დისკრიმინაციის საფუძველი. გენდერული თანასწორობა, პირველ რიგში, მოითხოვს ქალისა და მამაკაცის თანაბარ დაფასებას და მოპყრობას საზოგადოებაში.

ლიბერალურ-დემოკრატიული სისტემა, რომელიც ბოლო პერიოდში მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში, მმართველობის ერთადერთ ლეგიტიმურ ფორმად იქნა აღიარებული, ემყარება ყველა მოქალაქის, ქალისა და მამაკაცის თანასწორუფლებიანობასა და თანაბარ წარმომადგენლობას

¹ ლ. ხომერიკი. გენდერი და პოლიტიკა. თბ., 2006, გვ. 22.

გადანყვეტილების მიღების პროცესში. ამიტომ, შეიძლება ითქვას, რომ გენდერული თანასწორობა პოლიტიკაში დემოკრატიის ერთ-ერთი აუცილებელი ელემენტია, რამდენადაც ის ქმნის რეალურ შესაძლებლობებს საზოგადოების მრავალპოლუსიანი ინტერესების გათვალისწინებისთვის.

თანამედროვე პირობებში, მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში, ქალების რაოდენობა და მათი როლი ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ არენაზე თანდათანობით იზრდება. XX საუკუნის II ნახევრიდან ქალები უკვე ინტენსიურად ხვდებიან ხელისუფლების მაღალ ეშელონებში. თუმცა ჯერ კიდევ დიდი გზაა გასავლელი იმისათვის, რომ მსოფლიოს მასშტაბით, სახელისუფლებო სტრუქტურებში დამკვიდრდეს გენდერული თანასწორობის პრინციპი. პოლიტიკური პროგრამის „ქალები პოლიტიკა-სა და ბიზნესში“ დირექტორი უტა კლემზინგი *Deutsche Welle*-სთან საუბარში აღნიშნავს, რომ არსებული სიტუაცია შეიცვლება მაშინ, როდესაც მსოფლიო გაიგებს, რომ იყო კარგი პოლიტიკოსი და ქალი არ ეწინააღმდეგება ერთმანეთს. მისი მტკიცებით, ანგელა მერკელმა გვიჩვენა, რომ ქალი და პოლიტიკა შეთავსებადია ერთი მეორესთან, თუმცა საზოგადოებაში არსებობენ ჯგუფები, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ ის არ არის „ნამდვილი“ ქალი. არა მხოლოდ მამაკაცები, არამედ თავად ქალებიც ხშირად განსჯის საგნად გახდნად ქალ პოლიტიკოსებს თავინთი სქესის გამო¹.

ყველაზე დიდ წარმატებას პოლიტიკაში გენდერული დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ბრძოლაში სკანდინავიაში მიაღწიეს. იქ საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებაში ქალების რაოდენობა დიდად არ ჩამორჩება მამაკაცებისას. „1995 წლიდან სკანდინავიის ყველა ქვეყნისთვის შემუშავებული და მიღებულ იქნა ერთიანი გენდერული პოლიტიკა, რომელიც გათვლილი იყო 5 წლის ვადაზე. ამ პროგრამის ძირითადი პრიორიტეტული მიმართულებებს წარმოადგენდნენ: გენდერული თანასწორობის მიღწევა შრომის ბაზარზე, გენდერული პარიტეტი სახელისუფლებო სტრუქტურებში, ქალების ორმაგი დატვირთვის პრობლემის გადანყვეტა, რომლებიც იძულებულნი არიან შეუთავსონ ერთმანეთს სამსახური და ოჯახური მოვალეობები, კვლევითი პროექტები, როგორც აუცილებელი კომპონენტი გენდერული თანასწორობის პროგრამის მიზნების ეფექტური რეალიზაციისათვის“². ამ ქვეყნებში ქალისა და მამაკაცის თანასწორუფლებიანობა გახდა საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და სახელმწიფო პოლიტიკის ნორმა. თუმცა აქაც სრული გენდერული თანასწორობა ჯერაც არ არის მიღწეული, ამიტომაც მათი მთავრობები და ქალთა არასამთავრობო ორგანიზაციები განაგრძობენ მუშაობას ამ მიმართულებით.

საქართველოში გენდერული თანასწორობის პრობლემა პოლიტი-

¹ T. Walker. Gender Inequality still Rife in worldwide politics, – <http://www.dw.de/gender-inequality-still-rife-in-worldwide-politics/a-5331104>.

² И. А. Школьников. Скандинавская модель гендерного равенства, – კრებ.: *Женские миры-99*. Под ред. О. В. Шныровой. Иваново. 1999, გვ. 56-77.

კურ დისკურსში სამოქალაქო საზოგადოების ჯგუფებმა, ძირითადად კი ქალთა არასამთავრობო ორგანიზაციებმა შემოიტანეს. არსებული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემებისა და პოლიტიკური დაძაბულობის ფონზე საკითხმა ვერ მოიპოვა სათანადო ყურადღება და პრიორიტეტული სტატუსი. ამავე დროს, ჯერ არ არის სათანადოდ გააზრებული, რომ ნებისმიერი სფეროს პოლიტიკის შემუშავებისას აუცილებელია მასში გენდერული პარამეტრების სისტემური ინტეგრაცია, ანუ გენდერული მეინსტრიმინგის განხორციელება. ძალიან მნიშვნელოვანია გაანალიზებული იქნეს, რომ რეალური გენდერული თანასწორობა არის დემოკრატიული ინსტიტუტებისა მშენებლობის მნიშვნელოვანი კომპონენტი. მისი მხოლოდ ფორმალური და დეკლარაციული ხასიათი ვერ მოიტანს შედეგად სუბსტანციურ გენდერულ თანასწორობას.

საქართველოში ქალთა მონაწილეობა პოლიტიკის კეთების პროცესში მეტად პასიურია. თვალნათლივ ჩანს ხელმძღვანელ პოლიტიკურ თანამდებობებზე ქალთა მწირი რაოდენობა. სახელისუფლებო რგოლებში, სადაც გადაწყვეტილებებს იღებენ, ქალები თითქმის არ არიან წარმოჩენილი, ხოლო სადაც შემსრულებელია საჭირო, შედარებით მეტია ქალბატონების რიცხვი. გასული ორი ათწლეულის მანძილზე პარლამენტის წევრი ქალების რაოდენობა 10%-ს არ აღემატებოდა. ქალების რაოდენობა ადგილობრივ თვითმართველობის ორგანოებში იკლებდა ყოველ მომდევნო არჩევნებზე: 14% – 1998 წელს, 12% – 2002 წელს, 11.4% – 2006 წელს და 11% – 2010 წელს.¹ დღევანდელი მდგომარეობით, საქართველოს პარლამენტში 138 მოქმედი წევრიდან მხოლოდ 17 ქალია.² მსოფლიო ბანკის რეიტინგში, პარლამენტარი ქალების რაოდენობით, საქართველო მსოფლიოში 134-ე ადგილზეა.³ აღმასრულებელ ხელისუფლებაში კი 19 მინისტრიდან მხოლოდ 4 ქალია.⁴ ადგილობრივ მმართველობის ორგანოებში თითქმის ყველა მდივანი ქალია, ხოლო გამგებლები, საკრებულოს თავმჯდომარეები და გუბერნატორებია მამაკაცები არიან. რაც შეეხება პოლიტიკურ პარტიებს, აქაც ხელმძღვანელი თანამდებობები მამაკაცებს უჭირავთ. ქალები ჩართული არიან პარტიის ყოველდღიურ საქმიანობაში, მაგრამ, როგორც წესი, მათი წარმომადგენლობა პარტიის გადაწყვეტილების მიმღებ რგოლში ძალიან დაბალია. არსებობენ პოლიტიკური პარტიები, სადაც წევრთა უმრავლესობა მანდილოსნები არიან, მაგრამ ეს

¹ იხ. პროექტი „გენდერული თანასწორობის ხელშეწყობა საქართველოში“, – http://undp.org.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=40&pr_id=186#sthash.saUcKxGH.dpuf.

² იხ. საქართველოს პარლამენტის დეპუტატების სია, – http://www.parliament.ge/index.php?option=com_content&view=article&id=1682&Itemid=371&lang=ge.

³ „ქალი დეპუტატების რაოდენობით, საქართველო მსოფლიო რეიტინგში 134-ე ადგილზეა“, – http://www.ginsc.net/home.php?option=article&id=26975&lang=ge#UmuPYRCd8_s.

⁴ იხ. საქართველოს მთავრობა, მთავრობის წევრები, – http://www.government.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=27.

არ აისახება ძალაუფლების გადანაწილების პროცესზე. როგორც ქალთა ფონდისა და მეხსიერების კვლევის ცენტრ „ტასო“-ს 2010 წლის კვლევის შედეგები გვიჩვენებს, პოლიტიკურ პარტიებში ქალების მიმართ დატვირთვა სოციალურ სფეროზე, საქველმოქმედო საქმიანობაზე, საზოგადოებასთან ურთიერთობასა და ამომრჩეველთან უშუალო კონტაქტზე მოდის. წინასაარჩევნო პერიოდში მთელი, შავი პარტიული სამუშაოს“ შესრულება – „კარდაკარ“ სიარული, ამომრჩევლებისთვის პარტიის პროგრამის გაცნობა, საარჩევნო პროცესის მონიტორინგი, ქალებს უხდებათ.¹ მართალია, ზოგიერთ პარტიაში ვხვდებით ქალბატონებს, რომელთაც მნიშვნელოვანი ადგილი უკავით პარტიის ცხოვრებაში, მაგრამ ეს ვითარებას არ ცვლის, რადგანაც სქესობრივი თანასწორობა არც ერთ პარტიაში არ არის დაცული. სტოკჰოლმის უნივერსიტეტის პოლიტიკურ მეცნიერებათა პროფესორის დრუდ დალერუპი ქართველ მამაკაცებს ურჩევს არ დაივიწყონ, რა როლს თამაშობდნენ ქალები საქართველოს ისტორიაში. მისი აზრით, პოლიტიკოს ქალებს ყოველთვის მოუწევთ იმ ინტერესების გატარება, რომელსაც მისი პარტიის წევრი მამაკაცები მიიჩნევენ მართებულიად, თუკი მათ გარემოცვაში გენდერული ბალანსი არ იქნება დაცული.² არასამთავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენელი ქალებს მიიჩნიათ, საქართველოში ქალები, რომლებიც დღეს არიან პოლიტიკაში, არ არიან სრულუფლებიანი პოლიტიკური სუბიექტები. მხოლოდ მათ სახესა და სახელს იყენებენ მამაკაცები პარტიის წარმატებისთვის. ამიტომ, რამდენიმე აქტიური პოლიტიკოსი ქალის გამოჩენა პოლიტიკურ ასპარეზზე, რეალურად ვერ ცვლის სიტუაციას. ქალები ისეთი რაოდენობით უნდა მოვიდნენ პოლიტიკაში, რომ ანგარიშგასაწიფი ძალა გახდნენ.

ექსპერტთა დიდი ნაწილი თვლის, რომ როდესაც ქალთა რაოდენობა აღწევს კრიტიკულ ზღვარს პოლიტიკაში, ჩნდება მეტი შანსი თანამშრომლობისა და დიალოგისათვის. ქალებს შეუძლიათ პოლიტიკაში დადებითად გამოიყენონ თავიანთი ბუნებრივი თვისებები: კომუნიკაბელურობა, კომპრომისზე წასვლის უნარი, სტაბილურობის მოთხოვნილება. მსოფლიო გამოცდილება აჩვენებს, რომ იქ სადაც ქალების წარმომადგენლობა პოლიტიკაში 30-40% აღწევს, საზოგადოება ვითარდება უფრო სტაბილურად და სახელმწიფო არის სოციალური ორიენტაციის.

ქალთა პოლიტიკაში დაბალი ჩართულობის საკითხი დამოკიდებულია წლობით დამკვიდრებულ გენდერული როლების აღქმაზე. ეს არის მენტალური პრობლემა. საზოგადოებრივი სტერეოტოპები ქალთა როლის შესახებ დაბრკოლებას წარმოადგენს ქალთა პოლიტიკური კარიე-

¹ კვლევის ანგარიში, „გადაწყვეტილების მიღების დონეზე ქალთა წარმომადგენლობის ზრდა პოლიტიკურ პარტიებთან დიალოგის გზით.“ 2010 გვ. 6, – www.taso.org.ge/data/file/837/angariSi.pdf.

² „დემოკრატიისათვის მიუღებელია პოლიტიკა ქალის გარეშე“, – გაზ.: „კვირის პალიტრა“, 2010, 3 მაისი. ელექტრ. ვერსია: <http://www.kvirispalitra.ge/politic/3420-qdemokratiisthvis-miughebelia-politika-qalis-garesheq.html>.

რის დასაწყებად. ქართულ საზოგადოებაში ქალის ძირითად როლი ოჯახის მოვლა და შვილების აღზრდაა. საარჩევნო სისტემების საერთაშორისო ფონდის (IFES) მიერ 2012 წლის ივლისში ჩატარებული კვლევის დასკვნაში აღნიშნულია, რომ „ქალის მთავარ როლზე საუბრისას არც ერთ რესპოდენტს არ უხსენებია მთავრობა და პოლიტიკა ქალის ერთ-ერთ მთავარ ფუნქციად“.¹ ქალები ხშირად თვითონვე ირჩევენ მოირგონ უფრო პასიური და თუნდაც დაბალ ანაზღაურებადი პროფესიული როლები, იმისათვის რომ ოჯახსა და შვილების აღზრდას მეტი დრო დაუთმონ.

პოლიტიკური ცხოვრება სტრუქტურირდება მასკულიზური მოდელის საფუძველზე, სადაც მამაკაცები დომინირებენ და ადგენენ პოლიტიკური თამაშის წესებს. ისტორიულად ჩამოყალიბდა სოციალური წესრიგი, სადაც ხელისუფლების სათავეში მამაკაცები იმყოფებიან. საზოგადოების წევრებს შორის ხშირად საკამათოა და საკმაოდ ძნელად აღიქმება ქალის შესაბამისი კვალიფიკაცია და პოლიტიკური მანევრების უნარი. მეორე მხრივ, პოლიტიკოსის და ასევე ზოგადად ლიდერის სტერეოტიპული მოდელი ყალიბდება მასკულიზური სტანდარტის საფუძველზე. შესაბამისად, ასეთი მიდგომა ზეგავლენას ახდენს ქალთა თვითშეფასების დონეზე. საკუთარ თავში დაურწმუნებელი ქალები ვერ ბედავენ პოლიტიკური კარიერის დაწყებას.

საზოგადოებაში ქალების მიმართ უფრო მკაცრი მორალური სტანდარტები არსებობს, ვიდრე მამაკაცების მიმართ. როგორც წესი, მათ გაცილებით უფრო მაღალ მოთხოვნებს უყენებენ, ვიდრე მამაკაც პოლიტიკოსებს. ამიტომ ქალებს არ ყოფნით სითამამე აკეთონ ის, რაც სურთ. ზემოთ აღნიშნული, საარჩევნო სისტემების საერთაშორისო ფონდის (IFES) მიერ ჩატარებული კვლევის მიხედვით, “მონაწილეთა დიდი ნაწილისათვის პოლიტიკა ბინძური თამაშია, რომელიც მასში ჩართული ნებისმიერი ადამიანის რეპუტაციას ლახავს. ზოგი ფიქრობს, რომ ეს სარისკო პროფესიაა და მამაკაცები უფრო ხშირად არიან მზად ასეთი რისკის გასაწევად“.² 2010 წლის კავკასიის ბარომეტრის კვლევის მონაცემი ცხადყოფს საზოგადოების პატრიარქალურ დამოკიდებულებას ქალის ქცევის მიმართ. მსგავსები შეფასებები გამოვლინდა, როგორც კაც, ასევე ქალ რესპოდენტების პასუხებში.³

ქალების პოლიტიკაში მონაწილეობას ხელს უშლისასევე ოჯახისა და ახლობლების მხარდაჭერის ნაკლებობა, რათა მან გადადგას მნიშვნელოვანი ნაბიჯი და წავიდეს პოლიტიკაში, რაც დიდ ენერჯიას და დროს მოითხოვს მისგან. დაბალია მათი თავისუფლების ხარისხი საკუთარი ოჯახის მხრიდან, არსებობს დროის დეფიციტი. ქალები ორმაგად

¹ **ლ. სერპი.** ქალი პოლიტიკაში, – *ფოკუსჯგუფების კვლევის შედეგები*. საარჩევნო სისტემების საერთაშორისო ფონდი. 2012, ივლისი, გვ. 11.

² **ლ. სერპი.** ქალი პოლიტიკაში, გვ. 14.

³ მონაცემთა ანალიზი, – *კავკასიის ბარომეტრი*. 2010, საქართველო. ელექტრ. ვერსია: <http://www.crrc.ge/ge/caucasusbarometer/online>.

არიან დატვირთულები: ოჯახში და საზოგადოებრივ ასპარეზზე, ამიტომ მათ არ რჩებათ საკმარისი დრო პოლიტიკური კარიერის გასაკეთებლად.

ქალთა პოლიტიკური წინსვლისათვის დაბრკოლებას წარმოადგენს ასევე ქალთა ფინანსური შემოსავლის დაბალი დონე, ამასთან ქალებისთვის უფრო ძნელია წინასაარჩევნო კამპანიის ჩასატარებლად სახსრების მოზიდვა. როგორც თავად პარტია, ასევე სპონსორები, შიშობენ, რომ ქალი პოლიტიკოსის დაფინანსება მათთვის წამგებიანი იქნება, რაც თავისთავად ქმნის არათანაბარ ფინანსურ სასტარტო პირობებს

საზოგადოების ყველა სფეროში ქალთა ხელმძღვანელობის გასაძლიერებლად და ზოგადად ქვეყანაში გენდერული თანასწორობის დამკვიდრებისათვის ღონისძიებეთა მთელ სპექტრს ახორციელებენ ქალთა არასამთავრობო ორგანიზაციები: ისინი თანამშრომლობენ პარტიის წევრ ქალებთან, ატარებენ საგანმანათლებლო საუბრებს, დისკუსიებს, საერთაშორისო ორგანიზაციებთან და ფონდებთან ერთად ახორციელებენ გენდერული თანასწორობის ხელშემწყობ ერთობლივ პროექტებს. საქართველოს პარლამენტში არსებული გენდერული თანასწორობის საბჭოსა და ქალთა ორგანიზაციების ძალისხმევით შედეგად 2010 წელს მიღებული იქნა კანონი გენდერული თანასწორობის შესახებ.

მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო პერიოდში მთავრობამ გადადგა ნაბიჯები ქვეყანაში გენდერული თანასწორობის დამკვიდრების ხელშემწყობისთვის საკანონმდებლო ბაზის შექმნით, როგორც ექსპერტები, ასევე საზოგადოების ნაწილი მიიჩნევენ, რომ საჭიროა ქალთა პოლიტიკაში დაწინაურების ხელშემწყობი კანონმდებლობის ჩამოყალიბება და რეალიზაცია. როგორც ქვა საერთაშორისოს მიერ სამხრეთ კავკასიის მასშტაბით ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რესპოდენტების 67% პოლიტიკაში ქალების ჩართულობის გაზრდის მიზნით, კანონების შემოღების მომხრეა.¹

პოლიტიკაში ქალთა წარმომადგენლობის გაზრდის მიზნით, საჭიროა სახელმწიფო პოლიტიკის შემუშავება, გენდერულად მგრძობიარე კანონმდებლობის, ინსტიტუციონალური მექანიზმების შექმნა, ასევე სპეციალური მხარდამჭერი ზომები, მაგალითად ქვოტირების პრინციპის გამოყენება, ქალთა წასახალისებლად პოლიტიკური პარტიების დაფინანსება, რაც შექმნის შესაძლებლობას, ქალებმა უფრო აქტიურად იმონანსილევონ გადანყვეტილებების მიღების პროცესში.

ექსპერტები თითქმის ერთხმად აღიარებენ, რომ გენდერული უთანასწორობის პრობლემების გადასაჭრელად აუცილებელია კონკრეტული სტრატეგიების შემუშავება და სპეციალური ღონისძიებების განხორციელება. მას შემდეგ რაც საქართველო 1994 წელს მიუერთდა „ქალთა დისკრიმინაციის ყველა ფორმის ლიკვიდაციის კონვენციას“, ხოლო 1995 წელს პეკინში გამართულ ქალთა IV მსოფლიო კონფერენციაზე შეუერთ-

¹ თ. ჩხეიძე. სამხრეთ კავკასია პოლიტიკაში ქალთა მეტი ჩართულობისათვის მზადაა, – <http://netgazeti.ge/GE/32/News/3083>.

თდა იმ ქვეყანათა რიცხვს, რომლებიც შეთანხმდნენ, შეემუშავებინათ ქალთა მდგომარეობის გაუმჯობესების ეროვნული სამოქმედო გეგმა პეკინის პლატფორმის ცხოვრებაში გასატარებლად, საქართველოს ხელისუფლებამ გადადგა გარკვეული ნაბიჯები ამ მიმართულებით. თუმცა გენდერული თანასწორობის არსებული ინსტიტუციური მექანიზმები არ არის საკმარისი ქალთა უფლებების რეალური დაცვისათვის. მნიშვნელოვან წინგადადგმულ ნაბიჯად უნდა დასახელდეს პარლამენტის სპიკერთან არსებული გენდერული თანასწორობის საბჭოს ჩამოყალიბება. შვედეთის საერთაშორისო განვითარებისა და თანამშრომლობის სააგენტოსა (Sida) და გაერო-ს განვითარების პროგრამის (UNDP) დახმარებით, საქართველოს პარლამენტმა შეიმუშავა პროექტი „გენდერი და პოლიტიკა სამხრეთ კავკასიაში“, რომელიც მიზნად ისახავს საქართველოსა და სომხეთში გენდერული პოლიტიკის განვითარებას. ის ხელს უწყობს პოლიტიკურ სტრუქტურებში გენდერულ საკითხებზე დიალოგის წარმართვას, რეგიონალურ თანამშრომლობას, ინფორმაციის გაზიარებასა და სტრატეგიის ჩამოყალიბებას.

2011 წლის დეკემბერში ხელისუფლების მიერ ინიცირებული იქნა საკანონმდებლო ცვლილება, რომლის მიხედვითაც პარტია მიიღებდა მეტ დაფინანსებას, თუ გაზრდიდა ქალების რაოდენობას საარჩევნო სიაში. თუმცა ეს ცვლილება ნაკლებ ეფექტური აღმოჩნდა და რეალური გავლენა პარტიების მიერ სიების შედგენის პროცესზე არ მოუხდენია. ამიტომ 2013 წელს ინიცირებული იქნა ცვლილება, რომლის მიხედვითაც ქალების საჯარო პოლიტიკაში მონაწილეობის ხელშეწყობის მიზნით, პარტია მიიღებს დაფინანსებაზე დანამატს 30%-ის ოდენობით, თუ მის მიერ წარდგენილ პარტიულ სიაში კანდიდატთა ყოველ ათეულში განსხვავებული სქესი წარმოდგენილი იქნება სულ მცირე 30%-ით.¹

მიუხედავად მრავალი სასიკეთო ცვლილებისა ქალების პოლიტიკაში წინსვლის თვალსაზრისით, ქართულ საზოგადოებას ალბათ უფრო ხანგრძლივი გზა აქვს გასავლელი რეალური თანასწორობის მისაღწევად. როგორც ექსპერტები მიიჩნევენ, “არსებული კანონები საკმარისად დახვეწილი და ქართულ რეალობას მორგებული არ არის და რაც მთავარია, კანონთა აღსრულება ხშირ შემთხვევაში არ ხდება”.²

ქალის მიმართ ტრადიციული დამოკიდებულებების გადალახვას, რომელიც ყველაზე მკაფიოდ ვლინდება მმართველობით სფეროში, გადანყვეტილების მიღების დონეზე, სჭირდება უფრო კომპლექსური მიდგომა:

¹ ქალების საჯარო პოლიტიკაში მონაწილეობისათვის პარტიებს დაფინანსება გაეზრდებათ, 2013-07-23, – http://www.ginsc.net/home.php?option=article&id=26-641&lang=ge#.UmuyKxCd8_s.

² ე. ჯაფარიძე. გენდერული თანასწორობის პოლიტიკის შეფასება საქართველოში ქალთა ორგანიზაციების მიერ, აგვისტო, 2012, გვ. 9, – http://css.ge/files/books/papers/Elene_Japaridze_Assessment_of_the_Gender_Equality_Policy_August_2012_Geo.pdf.

ერთის მხრივ, რეალური პოლიტიკური ნება სახელმწიფოს მხრიდან, უფრო მეტი რესურსების და ძალისხმევის დახარჯვა იმისათვის, რომ ქალთა კრიტიკული მასა მოვიდეს პოლიტიკაში; მეორის მხრივ კი, გენდერული თანასწორობის მისაღწევად, საზოგადოებრივი მოთხოვნების არსებობა, გენდერული თანასწორობის მხარდამჭერი სულისკვეთების გაძლიერება.

ამ პროცესში ხელისუფლებასთან და საზოგადოებასთან ერთად მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლიათ სამოქალაქო საზოგადოების ინსტიტუტებს: არასამთავრობო ორგანიზაციებს და მასმედიას.

როგორც ცნობილია, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები დიდ როლს ასრულებენ საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბების საქმეში. მას ხშირად მეოთხე ხელისუფლებასთანაც აიგივებენ. ამიტომ კარგი იქნება ჟურნალისტების ჩართვა გენდერული თანასწორობის დამყარების პროცესში ჰუმანური იდეების გავრცელების, მასმედიის საშუალებებით გენდერული სტერეოტიპების მსხვერვის ხელშეწყობის, გენდერული პრობლემატიკის განხილვის სტიმულირებისა და საზოგადოების ყურადღების მიპყრობის მიზნით. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებს შეუძლიათ ქალის როლისა და დანიშნულების შესახებ ახლებური დამოკიდებულების ჩამოყალიბების ხელშეწყობა. საქართველოში, როგორც ექსპერტები აღიარებენ, მედია ნაკლებად სენსიტიურია გენდერული თვალსაზრისით. „მედიის განვითარების ფონდის“ მიერ 2012 წელს ჩატარებულმა მედია მონიტორინგის დასკვნაში ნათქვამია, რომ „ქართული მედიის ერთ-ერთ პრობლემად გენდერული სტერეოტიპებით აზროვნება რჩება. ნაცვლად იმისა, რომ აზროვნების ლიბერალიზებას შეუწყოს ხელი, მედია ხშირად, თავად ქმნის და ამყარებს სტერეოტიპებს“.¹ კარგი იქნება თუ გაიზარდება მედიის ინტერესი გენდერული პრობლემებისადმი, სისტემატურად გაშუქდება ქალთა პრობლემატიკა, მოხდება სხვადასხვა ქვეყნის ქალთა გამოცდილების გაზიარება. პროექტის – „გენდერი და პოლიტიკა სამხრეთ კავკასიაში“, ფარგლებში ჟურნალისტები გენდერის თემაზე შექმნილი საუკეთესო ჟურნალისტური ნამუშევრებისთვის დაჯილდოვდნენ. ამგვარი ფინანსური ნახალისება ერთგვარი სტიმულია გენდერული თანასწორობის მხარდამჭერის მიზნით ჟურნალისტების გასააქტიურებლად.²

როგორც ზემოთ ავლნიშნეთ, ქალთა არასამთავრობო ორგანიზაციები აქტიურად ლობირებენ ქალთა ინტერესებს საკანონმდებლო დონეზე, ასევე მუშაობენ გენდერული გათვითცნობიერების კუთხით, მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ ქალის როლის სათანადო გამოკვეთა პოლიტიკურ ასპარეზზე ვერ მოხერხდა. „მათ ნარმატებებს აქვთ ფრაგმენტული ხასიათი, ქალთა ორგანიზაციები ჯერჯერობით ვერ ახერხებენ სახელმწიფო დონეზე აქტიური ლობირება გაუწიონ ქალთა ინტერესებს, სუსტია მათი

¹ **ქ. მსხილაძე**, გენდერული სტერეოტიპები ქართულ მედიაში, – *მედიის განვითარების ფონდი*, 2012, გვ. 9.

² გენდერული თანასწორობის სურათი დღევანდელ საქართველოში, 05-04-2012, – <http://intermedia.ge/statia/927>.

გავლენა საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაზე“.¹ ამიტომ კარგი იქნება, თუ ქალთა არასამთავრობო ორგანიზაციები მეტ ყურადღებას დაუთმობენ საზოგადოებასთან და მასმედიასთან თანამშრომლობას, კიდევ უფრო გააქტიურებენ ზეგავლენას სახელმწიფო დონეზე.

ფულადი სახსრების ნაკლებობა, როგორც უკვე აღინიშნა, მნიშვნელოვანი ბარიერია პოლიტიკური მოღვაწეობის განსახორციელებისათვის. კარგი იქნება, თუ შემუშავდება სპეციალური მხარდამჭერი პროგრამები, რომლებიც გასცემენ გრანტებს ქალ კანდიდატებზე წინასაარჩევნო კამპანიისათვის. მსგავსი ფონდები არსებობენ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში. ერთ-ერთ საუკეთესო მაგალითად შეიძლება ვახსენოთ „ემილის ლისტი“, რომელიც დაარსდა ამერიკის შეერთებულ შტატებში 1985 წელს. მისი მიზანია ქალი კანდიდატების რეკრუტირება, მათთვის ფინანსური დახმარების განწვევა, ქალი ამომრჩევლების მხარდამჭერის მობილიზება მთელი ქვეყნის მასშტაბით.²

გენდერის სპეციალისტები, ასევე არასამთავრობო სექტორის ზოგიერთი წარმომადგენელი, გენდერული ბალანსის მისაღწევად პოლიტიკაში მოითხოვს უფრო ეფექტური მექანიზმების დანერგვას, კერძოდ კი კვოტების სისტემის შემოღებას. ქალთა პოლიტიკური რესურს ცენტრის წარმომადგენელი ნ. მუჟავანაძე აცხადებს, რომ „ეს ცვლილებები აუცილებელია იმისთვის, რომ მოსახლეობის 53 პროცენტის უფლებები რეალიზებული და დაცული იყოს,... სხვა შემთხვევაში თანასწორობა ვერ მიიღწევა, რადგანაც სქესები განსხვავებულ სასტარტო პირობებში იმყოფებიან“.³ მართალია ქალთა წარმომადგენლობის კოეფიციენტის ზრდის მიზნით ასეთი გამოცდილება უკვე რამდენიმე ათეულ ქვეყანას აქვს, მაგრამ ქვოტირების სისტემის გარშემო დებატები დღედე გრძელდება, მას აქვს დადებითი მხარეები, კერძოდ იძლევა საშუალებას მომენტალურად გავზარდოთ ქალთა რიცხვი პოლიტიკაში. ამავე დროს გააჩნია უარყოფითი მხარეები. ყველაზე გავრცელებული არგუმენტია ის, რომ „ასეთი სისტემა აფერხებს ქალთა რიცხვის ზრდას, მას შემდეგ რაც მოთხოვნა შესრულებულია“.⁴ ბევრი კვოტირების სისტემას ღირსების შემლახველად მიიჩნევს, რომელიც მიაჩნინებს იმაზე, რომ ქალს ეპყრობიან, როგორც არასრულფასოვან არსებას, რომელსაც დახმარება და შეღავათი უნდა გაუწიო. 2003 წელს კვოტების შემოღების ინიციატივა საქართველოს პარლამენტში განიხილებოდა, მაგრამ დეპუტატთა უმრავლესობას შორის მხარდამჭერა ვერ მოიპოვა. ასევე საქართველოს პარლამენტის მიერ 2010 წელს მიღებულ გენდერული თანასწორობის შესახებ კანონპროექ-

¹ მ. ნურნუშია. ქალთა არასამთავრობო ორგანიზაციები სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბების პროცესში, – კრებ.: *პიროვნება, კულტურა, საზოგადოება*. სოციალურ მეცნიერებათა აქტუალური პრობლემები. თბ., 2010, გვ. 216.

² ორგანიზაციის მისიის განაცხადი, – *Emily's List*: <http://emilyslist.org/who/mission>.

³ ქალები პოლიტიკაში, – *ჟურნ.*: ტაბულა. 2010, №3.

⁴ ლ. ხომერიკი. გენდერი და პოლიტიკა, გვ. 13.

ტის პირვანდელ ვარიანტში არასამთავრობო ორგანიზაციების აქტიური ლობირების შედეგად კვოტირების სისტემაც იყო მოაზრებული, მაგრამ ეს ინიციატივა მიღებული არ იქნა.

ვინაიდან გენდერული შეხედულებები და წარმოდგენები ყალიბდება ადრეულ ასაკში, აუცილებელია განათლების სისტემაში განხორციელდეს რეფორმა ამ მიმართულებით. მნიშვნელოვანია გენდერული მიდგომების დანერგვა განათლების სფეროში. 2006 წელს საქართველოს ქალთა ორგანიზაციების კოალიციის სამუშაო ჯგუფის – „ქალი და განათლება“ ერთს დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების დაცვის ბიუროს პროექტის ფარგლებში განხორციელებულმა კვლევამ დაადასტურა, დაწყებითი კლასების სახელმძღვანელოებში საკმარისად ძლიერი გენდერული სტერეოტიპების შემცველობა.¹ კარგი იქნება თუ მოხდება უნდა მოხდეს მასწავლებლების გადამზადება გენდერის კუთხით. გარდა ამისა, უნდა გადაიხედოს სახელმძღვანელოები, რათა ქვეცნობიერი ანტიგენდერული შინაარსის ნაწარმოებები თუ ფოტოები არ იქნეს გამოყენებული.

მნიშვნელოვანია შიდაპარტიული დემოკრატიის გაძლიერება, პარტიაში კარიერული წინსვლის გამჭვირვალე და მკაფიოდ განერილი პროცედურები. ისეთ პირობებში, როდესაც პარტიების სტრუქტურა არ არის დემოკრატიული, ნაკლები ყურადღება ექცევა ფორმალურად განსაზღვრულ პროცედურებს, პარტიების წევრებს შორის ურთიერთობა არაფორმალურ ხასიათს ატარებს და პირად ნდობაზეა დაფუძნებული, ქალისათვის უფრო მეტად ძნელდება წინსვლა პარტიულ ასპარეზზე. თანამდებობებზე დანიშვნა უნდა მოხდეს არა პირადი სიმპატიების, მეგობრობის ან კლანურობის გათვალისწინებით, არამედ კომპეტენციის და გამოცდილებისა მიხედვით.

ქალთა პოლიტიკური უნარ-ჩვევების ჩამოსაყალიბებლად და გასავითარებლად კარგი იქნება მსოფლიოში ფართოდ გავრცელებული სტრატეგიის – ტრენინგების ჩატარება პოლიტიკურ პარტიებში ან არაპარტიულ დონეზე, პოტენციურ ქალ კანდიდატებს შორის. ტრენინგები შესაძლოა ფოკუსირებულ იქნას საჯარო გამოსვლის უნარ-ჩვევებზე, ეფექტური კომუნიკაციის დამყარების ხერხებზე, სააცევნო კამპანიის წარმართვის, ფინანსური სახსრების მოპოვების შესახებ. მსგავს აქტივობებში მონაწილეობა ხელს უწყობს ქალების თავდაჯერებულობის მომატებას.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გენდერული თანასწორობა ხშირ შემთხვევაში დეკლარაციულ ხასიათს ატარებს და არ ხდება კანონების პრაქტიკაში განხორციელება. მიუხედავად იმისა, რომ ქართულ კანონმდებლობაში ვერ ნახავთ სქესის ნიშნით დისკრიმინაციულ ხარვეზებს, რეალობაში სახეზეა გენდერული ასიმეტრია, რაც განსაკუთრებით მკაფიოდაა გამოხატული პოლიტიკაში და ზოგადად ყველა სფეროს გადანყ-

¹ გენდერული თანასწორობის საკითხი საზოგადოებრივი მეცნიერებების სწავლებისას. *სახელმძღვანელოების გენდერული ანალიზი*. თბ., 2012, გვ. 5.

ვეტილების მიმღებ რგოლში. ამიტომ კარგი იქნება, თუ მოხდება კანონმდებლობის გამკაცრება და ჩაიდება კონკრეტული იძულების მექანიზმები, კანონის პრაქტიკაში რეალიზაციის მიზნით.

საქართველოს პოლიტიკურ სპექტრში ჯერჯერობით არ ჩანს პოლიტიკური ძალა, რომელიც აქტიურად მიმართავდა საკუთარ ძალისხმევას ქალთა პოლიტიკაში ჩართულობის გაზრდის მიმართულებით. ამ პროცესს აფერხებს ისიც, რომ ვერ მოხერხდა ქალი ამომრჩევლების, როგორც სპეციფიკური ჯგუფის ინტერესების იდენტიფიცირება და კონსოლიდირება, რაც აიძულებდა პოლიტიკურ პარტიებს მოსახლეობის 53 % -ის მოთხოვნილებების გათვალისწინების მიზნით, გენდერული პრობლემატიკა ჩაერთოთ თავიანთ პროგრამებში.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ მიუხედავად განხორციელებული პოზიტიური ცვლილებებისა პოლიტიკა კვლავ რჩება მამაკაცების დომინირების სფეროდ. არსებული სიტუაციის და ბარიერების გადალახვის მიზნით საჭიროა გავცდეთ საერთო დებატების ჩარჩოებს და მოვახდინოთ ეფექტური პოლიტიკური მექანიზმების გენერირება, რომლებიც ხელს შეუწყობს ქალთა მონაწილეობის და წარმომადგენლობის გაზრდას პოლიტიკაში. აღნიშნული პროცესი უნდა დაეფუძნოს პოლიტიკური პარტიების, სამოქალაქო საზოგადოების ჯგუფების და სახელისუფლებო ინსტიტუტების ერთობლივ ძალისხმევას.

MAIA TSURTSUMIA¹

**PROBLEMS AND PROSPECTS OF GENDER EQUALITY
IN GEORGIAN POLITICS**

Gender equality has gained actuality after institutionalization of democratic procedures and establishing liberal - democratic norms and values in mass consciousness in Georgia. Achieving Gender equality in a country is an essential component for building a democratic state.

Despite the fact that within the last time the government has taken steps in promoting gender equality with the creation of legal basis as experts, also the part of the public think that it is necessary the establishment of supporting legislation of advancement in women's politics and realization. In order to raise the women's representation in politics it is necessary the development of state policies, gender-sensitive legislation, creating institutional mechanisms, as well as special support measures such as use of the principle of quoting, financing of women's political party for encouragement that will create the ability to participate women more actively in decision-making process.

It is known that mass media plays important role in the case of formation of public opinion, so it will be good journalists in the process of establishing inclusion of gender equality, by means of mass media breakage promoting of gender stereotypes, stimulation of discussion of gender problem and draw the public attention.

Non-governmental women's organizations are actively lobbying for women's interests on the legislative level, as well as working in terms of gender advice, but the fact remains that the woman's proper role in identification of the political arena cannot be saved. Therefore, it would be good if women's NGOs concede more attention to cooperation with the public and mass media, will become the more active influence on the state level.

---

¹ *Maia Tsurtsumia* – Post-Graduate Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Assistant Professor, Sokhumi State University.

**კოლიტოლოგია, სოციოლოგია,
ფსიქოლოგია**

მერი ჭანტურია¹

**ინტერნის როლი პიროვნების ჩამოყალიბებისა და
განვითარების პროცესში**

ინტერნის როლი პიროვნების ფორმირების პროცესში, ჩვენთვის ხელმისაწვდომ ქართულ და რუსულ სოციოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ და პედაგოგიურ სამეცნიერო ლიტერატურაში მსჯელობის საგანი ჯერჯერობით არ ყოფილა. არადა ეს პრობლემა, ჩვენი აზრით სათანადო ყურადღებას იმსახურებს.

პიროვნების ცნების ერთმნიშვნელოვანი განსაზღვრება დღეისათვის ჯერ კიდევ არ არსებობს, რაზედაც მიუთითებს მეცნიერულ ლიტერატურაში არსებული 70-ზე მეტი ვარიანტი. არსებობს პიროვნების სოციალურ-ფილოსოფიური, სოციოლოგიური, სოციალურ-ფსიქოლოგიური, ფსიქოლოგიური, ეკონომიკური, ეთიკური, ესთეტიკური და სხვა სახის დეფინიციები, რაც გამოწვეულია იმ მეცნიერებათა სპეციფიკით, რომლებიც განიხილავენ პიროვნების პრობლემას.

ჩვენი აზრით, პიროვნება უნინარეს ყოვლისა, წარმოადგენს სოციალურ-ფილოსოფიური კვლევის საგანს, სოციოლოგის მიერ შესასწავლ ობიექტს. ზოგად სოციოლოგიურ დონეზე პიროვნებისათვის დამახასიათებელი თვისებებია: მოქმედება, ურთიერთობა და ცნობიერება, რომლებიც ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან დაკავშირებული და ურთიერთგანპირობებული. არ არსებობს მოქმედება ურთიერთობის გარეშე და პირიქით, ურთიერთობა მოქმედების გარეშე. ადამიანის საქმიანობა ატარებს მიზანმიმართულ, გაცნობიერებულ ხასიათს. მხოლოდ გონიერი არსებები ურთიერთობენ ერთმანეთთან გაცნობიერებულად. მოქმედება, ურთიერთობა და ცნობიერება მათ ერთიანობაში ახასიათებს ადამიანს, როგორც პიროვნებას.

მოქმედება წარმოადგენს ძირითად განმსაზღვრელ ელემენტს პი-

---

¹ *მერი ჭანტურია* – ფილოსოფიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

როვნების ზოგადსოციოლოგიურ სტრუქტურაში. ადამიანთა მოქმედების ცნების ქვეშ იგულისხმება მათი მრავალფეროვანი ზემოქმედება გარემომცველ ბუნებასა და საზოგადოებაზე საკუთარი ინტერესების შესაბამისად მათი გარდაქმნის მიზნით. ასეთი მოქმედების გარეშე არ არსებობს არც საზოგადოება და არც პიროვნება. მოქმედების პროცესში ყალიბდება და მკვიდრდება პიროვნება საზოგადოებაში. ამიტომაც მოქმედება, რომელიც წარმოადგენს პიროვნების განმსაზღვრელ სოციალურ თვისებას, გამოდის როგორც მისი სოციოლოგიური სტრუქტურის უმთავრესი ელემენტი.

პიროვნებას ასევე ახასიათებს ისეთი სოციალური თვისება, როგორიცაა ცნობიერება, რომელიც მოითხოვს პიროვნების აქტიურ ზემოქმედებას გარემომცველ ბუნებასა და საზოგადოებაზე. სწორედ გარდამქმნელ მოქმედებაში მდგომარეობს ცნობიერების საზრისი. ადამიანური შემეცნების საბოლოო მიზანი ცოდნაში, როგორც ასეთში, კი არ არის, ან სინამდვილისადმი შეგუებაში, არამედ ცოდნის საფუძველზე მის გარდაქმნაში.

ცნობიერების აქტიურობის წყაროს წარმოადგენს მოთხოვნილებები. მოთხოვნილებებს განაპირობებს ადამიანთა ცხოვრება. როგორც ცოცხალი არსება, ის ყოველთვის საჭიროებს რაღაცას თავისი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. ადამიანი იწყებს მოქმედებას, მოთხოვნილებების გაცნობიერება წარმოშობს ინტერესებს, რომლებიც წარმოადგენენ ადამიანთა მოქმედების აქტიურ სტიმულებს.¹

ადამიანის პიროვნებად ჩამოყალიბების პროცესი თავისთავში მოიცავს მრავალ სხვადასხვა მოვლენასა და ფაქტორს: ბუნებრივსა და სოციალურს, ობიექტურსა და სუბიექტურს, მართვადსა და სტიქიურს, რაც საკმაოდ ართულებს პიროვნების ცნების განსაზღვრას. ზოგი სოციოლოგი პიროვნების ჩამოყალიბების პროცესს მის აღზრდის ცნებასთან აიგივებს.² ზოგიერთი სოციალური ფსიქოლოგი კი — მის სოციალიზაციასთან.³ სხვათა აზრით სოციალიზაციის ცნება უფრო ფართო ცნებაა, რომელიც საერთოდ გამოხატავს პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთმიმართებას.⁴ ამიტომაც სოციოლოგთა უმრავლესობა იმ აზრისაა, რომ სოციოლოგიაში დარჩეს ადრე ჩამოყალიბებული ცნება — „პიროვნების ფორმირება“ ანუ „პიროვნების ჩამოყალიბება და განვითარება“.⁵

ჩვენი აზრით, ეს პოზიცია უფრო სწორია სოციოლოგიასთან მიმართებაში, რამდენადაც „ფორმირება“ როგორც უფრო ზოგადი ცნება, აღნიშნავს პიროვნების ჩამოყალიბების, განათლების, სოციალური თვი-

¹ **А. Г. Спиркин.** Сознание и самосознание. М., 1972, გვ. 80.

² *Педагогическая энциклопедия.* Т. 1: А-Е. Под редакцией **И. А. Каирова, Ф. Н. Петрова.** М., 1964, გვ. 384; **С. М. Ковалев.** Формирование социалистической личности. М., 1980, გვ. 7.

³ **Г. М. Андреева.** Социальная психология. М., 1980, გვ. 33.

⁴ **М. Н. Руткевич.** Диалектика и социология. М., 1980, გვ. 310.

⁵ **Г. Л. Смирнов.** Советский Человек. М., 1980, გვ. 140.

სებების შექმნის პროცესს. ამ პროცესში ჩართულია ყველაფერი ის, რაც უშუალოდ, თუ გაშუალებულად გავლენას ახდენს პიროვნების ჩამოყალიბებასა და განვითარებაზე, მათ შორისაა ინტერესი, როგორც სოციალური კატეგორია.

რა არის ინტერესი?

დღეს კამათს არ იწვევს იმის მტკიცება, რომ ინტერესი თავის გენეზისში დაკავშირებულია მოთხოვნილებებთან. ამას აღიარებენ როგორც ფილოსოფოსები, ასევე ფსიქოლოგები და ეკონომისტებიც. ინტერესის კატეგორიის გამოსავალ ცნებას მოთხოვნილების კატეგორია წარმოადგენს.¹

აღამიანთა მოთხოვნილებები მრავალფეროვანია, მათ ძირითადად ორ სახედ ყოფენ: მატერიალურ და სულიერ მოთხოვნილებებად. ისე როგორც მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების გარეშე ვერ იარსებებს ვერცერთი ცოცხალი არსება, ასევე სოციალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების გარეშე ვერ იარსებებს ადამიანი. მოთხოვნილება ნამდვილად არის ადამიანის მოქმედებისა და აქტიურობის, მისი განვითარების პირველადი და ძირითადი პირობა საერთოდ. მოთხოვნილება შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც ცოცხალი ორგანიზმის თანმხლები იმ პირობების მოთხოვნა, რომელიც საჭიროა მისი არსებობისა და განვითარებისათვის, ამრიგად, მოთხოვნილება არის ინდივიდის უშუალო მიმართება მოთხოვნილებების საგნისადმი. ადამიანის ყოველი მოქმედება ყოველთვის არის მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისაკენ მიმართული პროცესი, ხოლო ყოველი ასეთი მოქმედება ორგანულად არის დაკავშირებული ინტერესთან.²

სოციოლოგიაში ინტერესის ცნების ერთმნიშვნელოვანი განსაზღვრება დღემდე არ არსებობს. სოციოლოგთა ერთი ნაწილი ამტკიცებს, რომ ეს ორი ცნება თავისი ბუნებითა და არსებობით ორი სავსებით ერთმანეთისაგან განსხვავებულ მოვლენას გამოხატავს.³ მკვლევართა მეორე ნაწილი მოთხოვნილებებსა და ინტერესებს ერთმანეთთან აიგივებს.⁴ მკვლევართა მესამე ნაწილის მტკიცებით, ინტერესი — ეს არის ობიექტურად არსებული მოთხოვნილებების სუბიექტური გამოხატულება.⁵ ან კიდევ, სოციალური სუბიექტის მიერ თავისი მოთხოვნილებების გაცნობიერება მათ აქცევს ინტერესებად.⁶ მოთხოვნილებებისა და ინტერესების ურთიერთმიმართების საკითხზე ძალზე საყურადღებო შეხედულებები მოცე-

¹ Ю. К. Плетников. О природе социальной формы движения. М., 1985, გვ. 190.

² მ. ჭანტურია. ინტერესი როგორც სოციალური ფილოსოფიის კატეგორია. თბ., 2004, გვ. 56.

³ *Большой социологический словарь COLLINS*. Составители Дэвид Джерри и Джулия Джерри. Т. 2. М., 1999, გვ. 19-20.

⁴ А. С. Айзикович. Важнейшая социологическая проблема, — *Вопросы Философии*. №11, 1996.

⁵ А. Г. Здравомыслов. Проблема интереса в социологической теории. Л., 1964, გვ. 93.

⁶ И. В. Бестужев-Лада. Социальные потребности. М., 1978, გვ. 12.

მული აქვს დ. კიკნაძეს. იგი წერს, რომ „ინტერესის უშუალო საგანი არის მოთხოვნილება და მისი დაკმაყოფილების საშუალებები... მოთხოვნილება არსებობს ინტერესისაგან დამოუკიდებლად, ხოლო ინტერესს არ შეუძლია მოთხოვნილებების გარეშე არსებობა... ინტერესები ყოველთვის წარმოიშობიან მოთხოვნილებათა საფუძველზე და მიმართულია მათი დაკმაყოფილების საშუალებებისაკენ“.¹

ჩვენ ვიზიარებთ მტკიცებას, რომ ინტერესი არის სოციოლოგიური კატეგორია გაცნობიერებული მოთხოვნილებების აღსანიშნავად, ამასთანავე იგი არის სუბიექტის მიმართულობა მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებისაკენ. სანამ ეს მოთხოვნილება არ გამოვლინდება შესაბამის ინტერესში, მანამ ის არსებობს როგორც მხოლოდ შესაძლებლობა, მოთხოვნილებათა განხორციელება იწყება ახალი ინტერესების ფორმირების მომენტიდან.²

პიროვნების ცნობიერებაში ინტერესის არსებობა მას შესაძლებლობას აძლევს იმოქმედოს გააზრებულად და მიზანდასახულად. ინტერესი სოციალური ფენომენი ხდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც მისი მატარებელი პიროვნება გარკვეულ ურთიერთობაშია სხვა სუბიექტებთან, იქნებიან ისინი ცალკეული პიროვნებები, თუ ადამიანთა გარკვეული ჯგუფები (კოლექტივი, კლასი).

მოთხოვნილებათა და ინტერესთა ზეგავლენა პიროვნების ცნობიერებაზე პირდაპირი და უშუალოა, ამის გამო ინტერესი, უფრო ზუსტად, მისი გაცნობიერების ხარისხი და დონე განსაზღვრავს პიროვნების ცნობიერების შინაარსს. კონკრეტული პიროვნების ინდივიდუალური ცნობიერების განვითარება დაკავშირებულია რეალური ინტერესების გათვალისწინებაზე, მათი ურთიერთკავშირის გაგებაზე, მათი რეალიზაციის გარკვეული საშუალებებისა და ფორმების გამოყენებაზე, იმის ცოდნაზე, რომ ადამიანის ცნობიერება, ისე როგორც კლასის ფსიქოლოგია, სწრაფად არ იცვლება, მაშინ, როდესაც ინტერესები იცვლებიან საკმაოდ სწრაფად, რამდენადაც ისინი თავიანთი წარმოშობით დაკავშირებული არიან არა ადამიანის ცნობიერებასთან და ფსიქიკასთან, არამედ მის მოთხოვნილებებთან. პიროვნების ინდივიდუალური ცნობიერების დონეზეა დამოკიდებული ინტერესების რეალიზაციის ფორმები და საშუალებები.

პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ იმაზე თუ რით ხელმძღვანელობს ესა თუ ის კონკრეტული პიროვნება, როგორია მისი ინტერესები და რა საშუალებებით ცდილობს ის მათ რეალიზაციას, საბოლოო ანგარიშით დამოკიდებულია მისი მოღვაწეობის შედეგები, მათი შინაარსი და ფორმა.

რაც შეეხება საზოგადოებრივ ინტერესებს, უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ საზოგადოება არის გარკვეული ინტერესების მქონე ინდივიდთა კონკრეტულ – ისტორიული ერთიანობა, ამ საერთო ინტერესებს ეწოდება საზოგადოებრივი ინტერესები.³

¹ **Д. А. Кикнадзе.** Система факторов действия и развития личности. Тб., 1982, გვ. 58.

² **მ. ჭანტურია.** ნარკვევები სოციალურ ფილოსოფიაში. თბ., 2004, გვ. 56.

³ **В. И. Захаров.** Роль общественных интересов в социальном познания, – წგნ.: 590

პიროვნების ჩამოყალიბების პროცესში უდიდესი მნიშვნელობა აქვს პირადი და საზოგადოებრივი ინტერესების ურთიერთმიმართების სრულყოფილ გაცნობიერებას, რამდენადაც ყოველი პიროვნება არის გარკვეული საზოგადოების შემადგენელი ელემენტი, მისი ერთ-ერთი წევრი, სოციალური სუბიექტი, რომლის პირადი ინტერესების ამა თუ იმ ხარისხით განხორციელება დიდად არის დამოკიდებული სწორედ არა მარტო ბუნებრივ, არამედ არანაკლებ სოციალურ გარემოზე. ამიტომაც პიროვნების ჩამოყალიბების პროცესში უდიდესი მნიშვნელობა აქვს აღმზრდელობით მუშაობას, რომლის მიზანიც იქნება ინდივიდის გაცნობიერება იმ საზოგადოებრივ ინტერესებში, რომლის არეალშიც მას უხდება ცხოვრება და მოღვაწეობა და იმის რეალურად და დამაჯერებლად ჩვენება, რომ მისი პიროვნებისეული ინტერესების რეალიზაცია უფრო წარმატებული იქნება მაშინ, თუ ის წინააღმდეგობაში არ მოვა საზოგადოებრივ ინტერესებთან.

საზოგადოებრივი ინტერესების პირად ინტერესებზე უფრო მაღლა დაყენება დამახასიათებელი იყო კომუნისტური იდეოლოგიისათვის. ამ იდეოლოგიის წარმომადგენლებს ავინყდებოდათ, რომ თუ პიროვნებები საზოგადოებრივ ინტერესებს პირად ინტერესებზე მაღლა აყენებდნენ ეს ხდებოდა არა იმის გამო, რომ მათ ცნობიერებაში გაიმარჯვა საკუთარ მოთხოვნილებაზე და ინტერესებზე მაღლა საზოგადოებრივი ინტერესების დაყენების იდეამ, არამედ სწორედ იმის გამო, რომ საზოგადოებრივი ინტერესი გახდა მათთვის პირადი ინტერესი.

პირადი ინტერესები, როგორც პიროვნების მოთხოვნილებათა უშუალო გამოხატულება, პირველადია, განმსაზღვრელია, ხოლო საზოგადოებრივი ინტერესები მეორადი და განსაზღვრული — ყოველი ნორმალური პიროვნება საკუთარი ინტერესების თვალსაზრისით უდგება სხვათა და საზოგადოებრივ ინტერესებს. ამ ურთიერთმიმართებაში მნიშვნელოვან როლს, თუ გადამწყვეტს არა, ასრულებს სარგებლიანობის მოტივი, ე.ი. თუ როგორი შედეგი მოყვება სხვა პიროვნებებისა და საზოგადოებრივი ინტერესების გათვალისწინებასა და მათი განხორციელებისათვის ხელის შეწყობას მოცემული პიროვნებისათვის.

სხვა პიროვნებათა და საზოგადოებრივი ინტერესები შეიძლება მეტ-ნაკლებად თანხვდებოდეს ან უპირისპირდებოდეს პიროვნების ინტერესებს. მათ შორის ინტერესთა იგივეობა ხელს უწყობს ადამიანთა სხვადასხვა ერთიანობაში პიროვნების კონსოლიდაციას და აძლიერებს მის ძალასა და ენერგიას საკუთარი ინტერესების რეალიზაციის პროცესში და პირიქით, თუ ცალკეული პიროვნების ინტერესები უპირისპირდება სხვა პიროვნებათა და საერთოდ საზოგადოებრივ ინტერესებს, მაშინ მოცემული პიროვნების ინტერესები აწყდება ძლიერ ბარიერს, რომლის გადალახვასაც ის საერთოდ ვერ ახერხებს ან ძალიან გაუჭირდება.

პიროვნების ინტერესების ფორმირებაში დიდია, ერთის მხრივ, მშობლებისა და, მეორეს მხრივ, სკოლის როლი. ეს როლი შეიძლება იყოს დადებითი ან უარყოფითი. მშობლებს საკუთარი განათლებისა და გამოცდილების საფუძველზე მეტნაკლებად გაცნობიერებული აქვთ საკუთარი ოჯახის წინაშე მდგარი ინტერესები და მათი განხორციელების საშუალებები. შვილების აღზრდის პროცესში ისინი უნდა ცდილობდნენ მათ ჩაუნერგონ ისეთი ინტერესები და მისწრაფებები, რომლებიც კონფლიქტში არ მოვლენ სხვა პიროვნებისა და საზოგადოებრივ ინტერესებთან, რაც მათ გარკვეულ სიძნელეებს შეუქმნით საკუთარ ცხოვრებასა და მოღვაწეობაში.¹

მშობლები, რომლებიც სხვადასხვა მიზეზების გამო თვითონ არიან გარკვეულ კონფლიქტში სოციალურ გარემოსთან, ნებით თუ უნებლიეთ, თვითო ზრდიან თავიანთ შვილებს კონფლიქტურ პიროვნებად. ეს კონფლიქტი თავის მხრივ, შეიძლება ატარებდეს დადებით ან უარყოფით მუხტს. დადებითი შინარსისაა პიროვნების კონფლიქტი საზოგადოებასთან, თუ პიროვნების ინტერესს წარმოადგენს მისი გარდაქმნა — გაუმჯობესება და პირიქით, უარყოფითია, პიროვნების მოქმედება, რომელსაც საფუძვლად უდევს წმინდა ეგოისტური ინტერესები.

ცნობილია, რომ ოჯახზე არანაკლებ გავლენას ახდენს პიროვნების ფორმირების პროცესზე სკოლაც, სადაც ბავშვები იღებენ არამარტო გარკვეულ ცოდნას მეცნიერების სხვადასხვა დარგში, არამედ აგრეთვე ეუფლებიან გარკვეულ ზნეობრივ პრინციპებს, აცნობიერებენ საკუთარ მოთხოვნილებებს, ინტერესებსა და მათ წინაშე მდგომ ამოცანებს. მაღალკეთილშობილური ინტერესების ჩანერგვა მოზარდებში და მათი რეალიზაციისათვის ბრძოლის სურვილისა და განწყობის აღზრდა მათში, დიდად განსაზღვრავს მომავალში მათ ცხოვრებასა და მოღვაწეობას.

ასევე ცნობილია, რომ იმ ოჯახებიდან და სკოლებიდან სადაც ასეთი აღზრდის პროცესი მეტ-ნაკლებად არ მიმდინარეობს, სადაც ადგილი არა აქვს ზრუნვას იმისათვის, რომ ახალგაზრდამ გააცნობიეროს საკუთარი მოთხოვნილებების შინაარსი და საზღვრები და მათგან გამომდინარე ინტერესების რეალიზაციის საშუალებები, გამოდიან, როგორც წესი, ეგოისტები, თავხედები, სხვა პიროვნების და საზოგადოებისათვის ზიანის მომტანი სუბიექტები.

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება გავაკეთოთ ასეთი დასკვნა: პიროვნების ჩამოყალიბებას — ფორმირების პროცესი არ არის სოციალურად მკაცრად დეტერმინირებული პროცესი. პიროვნებას აქვს გარკვეული მოთხოვნილებები და მათი შესაბამისი ინტერესები, აქტიურობის, არჩევანის, მიზანდასახულობის, პროგრამირებისა და პროგნოზირების უნარი.² ყველაფერი ეს იმაზე მიუთითებს, რომ მოქმედების მოტივაცი-

¹ გ. როგავა. ოჯახის სოციოლოგია. თბ., 2012, გვ. 145.

² მ. ქანტურია. სოციალური დეტერმინიზმისა და ადამიანთა ინტერესების დია-

ის შინაგანი მექანიზმი ძალზე რთულია, ხოლო პიროვნების შინაგანი სამყარო არ არის ობიექტური პირობების, გარეგანი ურთიერთობების ზემოქმედების შედეგების უბრალო ჯამი. გარეგანი ფაქტორები, რომლებიც ზემოქმედებენ პიროვნებაზე, გარდატყდებიან მის სულიერ შინაგან სამყაროში. ამასთანავე ეს გარდატეხა აქტიურია, ხოლო გარეგანი და შინაგანი ფაქტორების კავშირი იმდენად მჭიდროა, რომ, გარკვეული თვალსაზრისით, შეიძლება ითქვას, სოციალური სამყარო — ეს მხოლოდ ის კი არ არის, რაც იმყოფება ადამიანის გარეთ, არამედ თვით მასშია, მის ცნობიერებაში, მოთხოვნილებების, ინტერესებისა და მიზნების სახით, რომელთა გამომუშავებაშიც დიდი მნიშვნელობა აქვს პიროვნების ფორმირების ობიექტურ და სუბიექტურ ფაქტორებს.

MERI CHANTURIA¹

THE ROLE OF INTEREST IN THE PROCESS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF PERSONALITY

In the author's opinion, in the formation of a person's interest the role of the parents, on the one hand, and that of the school, on the other one, are of great importance. On the basis of their education and experience, the parents are more or less aware of the interests of their family and means of implementing them. In the process of upbringing children the parents should try to inculcate in them such interests and aspirations that will not conflict with the interests of other persons and the public, which will create certain difficulties in their own life and activities.

ლექტიკა. თბ., 2007, გვ. 51.

¹ *Meri Chanturia* – PhD in Philosophy, Sokhumi State University.

**პოლიტოლოგია, სოციოლოგია,
ფსიქოლოგია**

დაზმირ ჯოჯუა¹

**პოლიტიკური რეალიზმი –
საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორიის პარადიგმა
(კონცეპტუალური ანალიზის ცდა)**

თანამედროვე პირობებში საერთაშორისო პროცესების სისტემური და კომპლექსური თეორიული განზოგადება სოციოპოლიტიკური შემეცნების უმთავრესი მოთხოვნილებაა. შემთხვევითი არ არის ის გარემოება, რომ საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია უკვე კარგა ხანია დამკვიდრდა, როგორც სოციალური ცნობიერების ორგანული შემადგენელი ნაწილი, როგორც სრულიად ინოვაციური სამეცნიერო დისციპლინა თავისი კონცეპტუალურ-პარადიგმატული საფუძვლებით, კვლევის ობიექტითა და საგნით, ფუნქციებით, მეთოდოლოგიური ტექნოლოგიებით და ანალიზის დონეებით. საყოველთაოდ აღიარებული მიდგომის თანახმად, ამ მეცნიერების თეორიულ-კონცეპტუალურ კარკასს ქმნის სამი ძირითადი, როგორც იტყვიან, „კანონიკური“, პარადიგმა – პოლიტიკური რეალიზმი (თავისი ნეორეალიზმით და შინაგანი ევოლუციის შემდგომი ეტაპებით), ლიბერალიზმი (ნეოლიბერალიზმით და შემდგომი განვითარების ანალოგიური ფაზებით) და მარქსიზმი (თავისი ნეომარქსიზმით, ე.წ. „საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომიით“ თუ „იმპერიალიზმის სტრუქტურული თეორიით“).

ამჯერად შევეხებით პოლიტიკური რეალიზმის პარადიგმას. ჩვენი აზრით, პოლიტიკური რეალიზმის ანალიზი ინტელექტუალურად მოთხოვნილია რამდენიმე განზომილებით. პირველ რიგში, ცხადია, უნდა აღვნიშნოთ გლობალური განზომილების შესახებ, რაც უკავშირდება თანამედროვე მსოფლიოში პოლიტიკური დინამიკის მთავარი ტენდენციების გააზრებას. XXI საუკუნის დასაწყისში გეოპოლიტიკური ტრანსფორმაციის პროცესების გაძლიერებამ უაღრესად აქტუალური გახადა

---

¹ **დაზმირ ჯოჯუა** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სწრაფად ცვალებად გლობალურ სიტუაციებში სახელმწიფოთა საგარეო პოლიტიკის მიზნებისა და პრინციპების საკითხი. გლობალური ვითარების მაღალი სიხშირით ცვალებადობას კი განაპირობებს საერთაშორისო ურთერთობათა ხასიათსა და მიმდინარეობაზე სხვადასხვა მიმართულების, შეიძლება ითქვას დიამეტრალურად ურთიერთსაპირისპირო მიმართულების ვექტორთა ზეგავლენა. ერთი მხრივ, ეს არის გლობალიზაცია და გლობალიზაციური ხასიათის ისეთი ტრენდები, როგორცაა ტრანსეროვნულ აქტორთა გავლენის ზრდა, ზესახელმწიფოებრივი რეგულირების პრინციპთა წინ წამოწევა, ზოგიერთი ასპექტით კი გაბატონებაც კი. მეორე ვექტორი კი მიმართულია საპირისპიროდ – ეს გახლავთ ეროვნული სახელმწიფოების როლის გაძლიერება, ზოგადად ეროვნულ-პოლიტიკური და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იდენტურობის წინ წამოწევა, წინააღმდეგობა უნივერსალიზაციის პროცესის მიმართ (ამ მხრივ საკმარისია აღინიშნოს იმ წინააღმდეგობის შესახებ, რაც ზოგიერთმა ქვეყანამ გამოავლინა ევროკავშირის კონსტიტუციის რატიფიკაციის მიმართ. ანუ ტოტალური უნიფიკაციის პროცესს სერიოზული წინაღობა შეხვდა თანამედროვეობის ყველაზე სტრუქტურირებულ და უნივერსალიზებულ ძალთა ცენტრში – ევროკავშირში).

ამიტომ განსაკუთრებულ აქტუალობას და სრულიად უდავო მნიშვნელობას იძენს შეცვლილ მსოფლიო კონტექსტში სახელმწიფოთა ინტერესებისა და ფუნქციების თეორიული გააზრება, საერთაშორისო ურთერთობათა ეფექტური რეგულირების მექანიზმთა შემუშავება. ამგვარი პრობლემური ტრენდი მხოლოდ ზესახელმწიფოებს როდი ეკუთვნით. ის ერთგვარად მნიშვნელოვანია ისეთი პატარა ქვეყნისთვისაც, როგორც ჩვენი საქართველოა, უპირატესწილად თავისი საერთაშორისო ფუნქციის კონცეპტუალიზაციის, გეოპოლიტიკური კოდის განსაზღვრისა და ადეკვატური საგარეო-პოლიტიკური ნაბიჯების დაგეგმვისათვის.

ზემოთმოყვანილი ამოცანების გადანყვეტისთვის, რასაკვირველია, ძირითადი ყურადღება უნდა მიექცეს სწორედ პოლიტიკური რეალიზმის ანალიზს. პოლიტიკური რეალიზმის ტრადიცია საუკუნეთა სიღრმეში იღებს სათავეს, მისი შემეცნებითი პრინციპები და მეთოდოლოგიური მექანიზმები კი მუდამ იქნება მოთხოვნადი პოლიტოლოგიური დისკურსის სხვადასხვა სფეროში.

მეორე მომენტი ის გახლავთ, რომ აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ საქართველოს თანამედროვე მდგომარეობა საერთაშორისო სისტემაში, განსაკუთრებით რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ. აგვისტოს ომმა „საქართველოს საკითხი“ აქცია გლობალური მნიშვნელობის საკითხად და არა იმიტომ, რომ ომის შედეგად ჩვენი რეგიონალური კონფლიქტების ინტერნაციონალიზაცია მოხდა (როგორც ამას ზოგიერთი ვარაუდობს), არამედ იმიტომ, რომ მოხდა რუსეთისა და დასავლეთის ინტერესთა მორიგი კონფლიქტი, გამოიკვეთა ამ ძალთა

ცენტრების კონფრონტაციის (ცხადია, კონფრონტაციის ცნებაში მხოლოდ უშუალო სამხედრო შეჯახება არ უნდა ვიგულისხმოთ) ახალი გეოსტრატეგიული ხაზი.¹ აგვისტოს ომმა „საქართველოს საკითხი“ გარდაქმნა სრულიად განსაზღვრულ არაფორმალურ ინსტიტუტად ან, უკეთესად რომ ვთქვათ, გლობალურ პოლიტიკაში ინტეგრირებულ „სტრუქტურად“. ამ „სტრუქტურაში“ კოდიფიცირებულია გარკვეული წესები და ნორმები, რომლებითაც აშშ და რუსეთი ანარმოებენ თავიანთ გლობალურ დისკურსს ისევე, როგორც ეს ხდება ავღანეთის, ერაყის, დიქტატორული რეჟიმების ბირთვული პროგრამების და სხვა „დიდი საკითხების“ ირგვლივ.

მაგრამ სიტუაციურ ფაქტორს გააჩნია მეორე მხარეც: საქართველო იმყოფება რუსული ოკუპაციის ქვეშ და ამ ფაქტს დასავლეთ თვალს ადევნებს, ასე ვთქვათ, აქტიური ნეიტრალიტეტის კუთხით. არ ხდება აგრესორის მიმართ საერთაშორისო სამართლით გათვალისწინებული (უფრო მეტიც – აუცილებელი) კონტრზომების მიღება. პირიქით, ადგილი აქვს რუსეთის დაშოშმინებას და მის ქმედებებზე ლიბერალურ-დეკლარაციული რეაგირების არაეფექტურ პოლიტიკას, სამარცხვინო „ჩემბერლენიზმის“ თანამედროვე ნაირსახეობას. რატომ ხდება ეს? იმიტომ ხდება, რომ თანამედროვე დასავლეთმა რატომღაც უარი თქვა (ვიმედოვნებთ, დროებით) პოლიტიკური რეალიზმის პარადიგმაზე, მოექცა ნეოლიბერალიზმის იდეალისტური ლოზუნგების ტყვეობაში და „თაროზე შემოდო“ რუსეთის ექსპანსიის შეკავების ის ტრადიციული დოქტრინები, რომლებიც პოლიტიკური რეალიზმის წიაღში წარმოიშვა (ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ ბ. ობამას ისევე სჯერა რუსეთის „მოქცევის“, როგორც თავის დროზე ვ. ვილსონს სჯეროდა ერთა ლიგის ქმედითუნარიანობა, ან კიდევ დენიკინის, კოლჩაკის და რუსულ-მონღოლური ნაზავის სხვა ნაშიერების „დემოკრატიულობა“, რის გამოც აშშ-მ უარი თქვა საქართველოს დამოუკიდებლობის ცნობაზე 1919-1920 წლებში. ცხადია, რეომ ყოველივე ეს არის წმინდა წყლის არაპრაგმატული უტოპიზმი და, ამავე დროს, აგრესიის წინააღმდეგ მებრძოლი პატარა ქვეყნის „ფეხებზე დაკიდება“). ეს სიტუაციური ფაქტორი თავისებურ დაღს ასვამს ჩვენს ეროვნულ ფსიქიკას (მასში ავითარებს „მარტოდ დატოვებულის“ სინდრომს, თანაც იმ ძალისაგან, რომელზეც ორიენტაციის გამო დავისაჯეთ) და ჩვენს სოციოპოლიტიკურ აზროვნებას პოლიტიკური რეალიზმის შესახებ რაც შეიძლება მეტის გაგების სურვილით მოსავს.

მესამე განზომილებას წმინდა შემეცნებითი ინტერესი განსაზღვრავს. ქართული პოლიტოლოგიისა და საერთაშორისო-პოლიტიკური დისკურსის სივრცეში პოლიტიკური რეალიზმის საგანმანათლებლო ტრენდი რამდენიმე პრობლემას აწყდება. პირელ რიგში, ეს არის თვით ეროვნული პოლიტოლოგიის „ბავშვობის ხანა“ – ის ორი ათეული წელიც არაა, რაც არსებობს. მეორე პრობლემა, გამომდინარე პირველიდან, ის არის, რომ

¹ ეს ხაზი გადის მდ. ენგურზე და ლიახვის ხეობაში.

პოლიტიკური რეალიზმის შესწავლის სიძნელე მჭიდროდ უკავშირდება ქართულ ენაზე კლასიკური (ასე ვთქვათ, „კანონიკური“) ტექსტების თარგმანთა არარსებობას. დღეისათვის რეალიზმის წარმომადგენელთა არც ერთი ნაშრომი მთლიანობაში ქართულ ენაზე თარგმნილი არ არის, თუ არ ჩავთვლით კენეთ უოლცის მონოგრაფიას.¹ თარგმნილია მხოლოდ ამ სკოლის ზოგიერთი წარმომადგენლის (ე. ქარის, ჰ. მორგენტაუს, კ. უოლცის, რ. გილპინის) ნაშრომთა ფრაგმენტები, რომლებიც შეტანილია 2004 წელს გამოცემულ ქრესტომათიაში.²

პოლიტიკური რეალიზმის ცალკეულ ასპექტებს ეხებიან თავიანთ ნაშრომებში ალ. რონდელი³ და ე. აკობია.⁴ ამასთან, პროფესორ ალ. რონდელის მონოგრაფიაში მოცემულია რეალიზმის სტრუქტურულ მთლიანობაში განხილვის საკმაოდ ორიგინალური და ვრცელი მოდელი.

პოლიტიკური რეალიზმის თეორიული ტრადიცია სათავეს იღებს ანტიკურ ეპოქაში და ევოლუციის გარკვეული ფაზებით ფოკუსირდება თუკიდიდეს, ნიკოლო მაკიაველისა და თომას ჰობსის ნაშრომებში. მართალია, ამ დროს საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორია, როგორც სამეცნიერო დისციპლინა, არ არსებობდა, მაგრამ ხსენებულმა მოაზროვნეებმა განავითარეს პირველადი, ასე ვთქვათ, სუბსტრატული თვალსაზრისები პოლიტიკური პროცესისადმი რეალისტური მიდგომის ასპექტით. ამასთან, სწორედ მათ მიერ გაანალიზებული პირველადი დეფინიციებიდან წარმოიშვა პოლიტიკური რეალიზმის (და, ზოგადად, საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიის) ისეთი ფუნდამენტური კატეგორიები, როგორიცაა „ძალა“, „ძალთა ბალანსი“, „ეროვნული ინტერესი“, „კავშირი“, „საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურა“, „პოლარულობა“ და „უსაფრთხოების დილემა“.

ათენისა და სპარტას კოაცილებს შორის ძვ.წ. 431-404წწ. მიმდინარე პელოპონესის ომის ანალიზისას ძველმა ბერძენმა მოაზროვნემ თუკიდიდემ პირველად წამოაყენა იდეა იმის შესახებ, რომ პოლიტიკურ მოღვაწეობაში მორალურ კრიტერიუმებს და ზნეობრივ შეფასებებს უარი უნდა ეთქვას. ამავე დროს, თუკიდიდემ მიუთითებდა პოლიტიკაში ძალის და ძალთა თანასწორობის დიდ მნიშვნელობაზე, მანვე პირველმა მოგვცა კონფლიქტის დროს სახელმწიფოთა (ამ შემთხვევაში ათენისა და სპარტის) ქცევის მოტივაციური ანალიზი.

რეალიზმის სოციალურ-პოლიტიკური კონცეფცია შემდგომში განავითარეს და კიდევ უფრო დახვეწეს მაკიაველიმ და ჰობსმა. რენესანსის პერიოდის იტალიელმა მოაზროვნემ ნიკოლო მაკიაველიმ ნორმატიულ-ფასეულობითი მიდგომა პოლიტიკური ანალიზისადმი მთლიანად

¹ კ. უოლცი. ადამიანი, სახელმწიფო და ომი: თეორიული ანალიზი. თბ., 2005.

² საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია. ქრესტომათია. ზ. დავითაშვილის რედაქციით. თბ., 2004.

³ ალ. რონდელი. საერთაშორისო ურთიერთობები. თბ., 2006.

⁴ ე. აკობია. საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია. თბ., 2006.

უარყო. ის თვლიდა, რომ პოლიტიკა წარმოადგენს საზოგადოებრივი ცხოვრების სპეციფიკურ და ავტონომიურ სფეროს, პოლიტიკის წარმოება გულისხმობს მაღალ პასუხისმგებლობას, რის გამოც მისგან უნდა გამოირიცხოს კერძო ურთიერთობებისთვის დამახასიათებელი მორალური ნორმები. მაკიაველი ძალას განიხილავდა პოლიტიკური მოღვაწეობის საფუძვლად და თვლიდა, რომ სახელმწიფოებრივი მართვის უმთავრესი და ფუნდამენტური მექანიზმი არის ძალისმიერი ურთიერთობები.

ინგლისელ ფილოსოფოსს თ. ჰობსს მიაჩნდა, რომ ბუნებრივი მდგომარეობის განუყოფელი თვისებებია ძალა და შიში. ბუნებრივ მდგომარეობას ჰობსი ახასიათებს, როგორც „ყველას ომს ყველას წინააღმდეგ“. ეს იდეა გახდა ერთ-ერთი ძირითადი იდეა პოლიტიკური რეალიზმის თორიებში და შემდგომ მისგან წარმოიშვა „საერთაშორისო ანარქიის“ კონცეპტი.

ამდენად, თუკი დიდეს, მაკიაველისა და ჰობსის კონცეფციებმა შექმნეს ის ბაზისი, რომელზეც შემდგომ ჩამოყალიბდა პოლიტიკური რეალიზმის პარადიგმა.

პოლიტიკური რეალიზმის სკოლას შემუშავებული აქვს ოპტიმალური მეთოდოლოგიური ტექნოლოგიები და ის კვლევითი დონეები, რომელთა მეშვეობით ხდება პოლიტიკური რეალობის, როგორც ობიექტური მოცემულობის დაყოფა ანალიზის პროცესში. პოლიტიკური რეალიზმის თეორიის ფარგლებში ხშირად გამოიყენება ისეთ მეთოდები, როგორიცაა ანალიზი და სინთეზი, ინდუქცია და დედუქცია, კლასიფიკაცია და ანალოგია, ივენტ-ანალიზი, კონტენტ-ანალიზი და მოდელირება, ისტორიულ-ფუნქციონალური და სისტემური მეთოდები. ცხადია, რომ აღნიშნულ მეთოდთა უმრავლესობა ზოგადმეცნიერული ხასიათისაა, მაგრამ საკუთრივ პოლიტიკური რეალიზმის ფარგლებში ისინი ღებულობენ სპეციფიკურ ფორმებს.

ამ მხრივ განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ის მეთოდოლოგიური სქემა, რომელიც შექმნა ნეორეალიზმის მამამთავარმა კენეთ უოლცმა. უოლცის სქემა გულისხმობს პოლიტიკური რეალობის დაყოფას კვლევითი ანალიზის სამ დონედ: ინდივიდი, სახელმწიფო, საერთაშორისო სისტემა. ძირითადი კვლევა წარმოებს სახელმწიფოსა და საერთაშორისო სისტემის დონეებზე, ხოლო ანალიზის ინდივიდუალური დონე კი აყალიბებს ერთგვარ „შესავალს“, პოლიტიკური პროცესის აღქმის ფილოსოფიურ-ანთროპოლოგიურ საფუძვლებს (რამეთუ, რაც არ უნდა ობიექტური იყოს პროცესი, საბოლოო გადანყვეტილებას საერთაშორისო პოლიტიკაში მაინც პიროვნებები ან პიროვნებათა კორპორატიული ჯგუფები იღებენ).

კლასიკური პოლიტიკური რეალიზმისთვის კვლევის პრიორიტეტული დონე არის სახელმწიფო და მისი ეროვნული ინტერესები, ნეორეალიზმისთვის – საერთაშორისო სისტემა, ხოლო ნეოკლასიკური რეალიზმის თეორიებში კი ადგილი აქვს ანალიზის ორივე დონის გაერთიანებას, ასე

ვთქვათ, ურთიერთსინთეზს. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ კ. უოლცის მეთოდოლოგიას ახასიათებს ერთგვარი ანტიპოზიტივიზმი, გნებავთ, ანტიბიჰევიორიზმი: ის კატეგორიულად მოითხოვს საერთაშორისო პოლიტიკის ანალიზისას სტატიკურ (ზოგადად მათემატიკურ) მეთოდებზე უარის თქმას.

ჩვენ შეიძლება რამდენიმე ასპექტით მივუდგეთ პოლიტიკური რეალიზმის თეორიის კლასიფიკაციას და, როგორც შედეგი, ამ სკოლის წარმომადგენელთა თეორიული მემკვიდრეობის გააზრებას. შეიძლება, მაგალითად, ვანარმოთ ფუნქციონალური, ხარისხობრივი კლასიფიკაცია: ამ შემთხვევაში მთავარი ყურადღება უნდა მიექცეს რეალისტური იდეების გამოხატვის ხარისხს, რის საფუძველზეც შეიძლება გამოიყოს რადიკალური რეალისტები (მაგ., თუკიდიდე, ჰ. მორგენტაუ, ნ. მაკიაველი) და ზომიერი რეალისტები (მაგ., ე. ქარი, უოლცი, მირშაიმერი).

მაგრამ, ჩვენის აზრით, უფრო შედეგიანი იქნება ქრონოლოგიური ევოლუციის კრიტერიუმის გამოყენება. ამ შემთხვევაში გამოიყოფა პოლიტიკური რეალიზმის პარადიგმის განვითარების სამი სტადია: კლასიკური პოლიტიკური რეალიზმი (ე. ქარი, ჰ. მორგენტაუ), ნეორეალიზმი (კ. უოლცი, რ. გილპინი) და ნეოკლასიკური რეალიზმი (ს. უოლტი, ჯ. მირშაიმერი, კ. ჰოლსტი და სხვ.).

კლასიკური პოლიტიკური რეალიზმის გენეზისი დაკავშირებულია ინგლისელი მკვლევარის ედვარდ ქარის სახელთან, რომელმაც მაშინ გაბატონებული ლიბერალური იდეალიზმის ყოვლისმომცველი კრიტიკა განავითარა ცნობილ ნაშრომში – „ოცნლიანი კრიზისი 1919-1939: შესავალი საერთაშორისო ურთიერთობების მეცნიერებაში“. ქარმა პირველმა გააკრიტიკა ლიბერალიზმის თეორიული დებულებები, გაავლო სადემარკაციო ხაზი უტოპიურ იდეალიზმსა და რეალიზმს შორის. მისი აზრით, ერებსა და სახელმწიფოებს შორის არსებობს მუდმივი ინტერესთა კონფლიქტი და ამიტომ საერთაშორისო ურთიერთობები წარმოადგენს ამ პერმანენტული ბრძოლისა და კონფლიქტის არენას, უფრო მეტიც – საერთაშორისო ურთიერთობების ძირითადი ტენდენცია კონფლიქტებია და არა თანამშრომლობა.¹ ამასთან, ე. ქარმა ხაზი გაუსვა საერთაშორისო პროცესების ანალიზის დროს სწორი მიდგომის, საერთაშორისო ფაქტების „სწორად წაკითხვის“, მათი არსის რეალისტურად (და არა უტოპიურად) აღქმის აუცილებლობას.

პოლიტიკური რეალიზმის სკოლის „იოანე ნათლისმცემლად“ სრულიად სამართლიანად ითვლება გერმანული წარმოშობის ამერიკელი მეცნიერი და პოლიტიკური მოღვაწე ჰანს მორგენტაუ. 1948 წელს გამოცემული მისი ფუნდამენტური ნაშრომი „პოლიტიკური ურთიერთობები ერებსა და ქვეყნებს შორის. ბრძოლა ძალაუფლებისა და მშვიდობისათვის“ წარმოადგენს კლასიკური რეალიზმის კატეხიზმოს. ჰ. მორგენტაუს

¹ საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია, გვ. 9-17.

დამსახურება ის არის, რომ ერთიან მთლიანობაში გაიაზრა რეალიზმის მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციის ძირითადი პოსტულატები და მოგვცა მისი სისტემატიზებული მოდელი. ამ მოდელის ლერძს ქმნის რეალიზმის პარადიგმის ექვსი ძირითადი პრინციპი:

1. პოლიტიკა იმართება ობიექტური კანონებით, რომელთა ფესვები ადამიანის ბუნებაშია. ადამიანის ბუნება კი არ შეცვლილა მას შემდეგ, რაც ჩინეთის, ინდოეთისა და საბერძნეთის კლასიკური ფილოსოფიური მოძღვრებები ამ კანონების აღმოჩენას ცდილობდნენ. რეალიზმისთვის თეორია ფაქტების დადგენა და მათი განსჯის შედეგად წვდომაა. საგარეო პოლიტიკის ხასიათი შეიძლება განისაზღვროს მხოლოდ პოლიტიკური ქმედებებისა და მათი მოსალოდნელი შედეგების შესწავლით.

2. მთავარი საშუალება, რომლითაც პოლიტიკური რეალიზმი გზას იკვლევს საერთაშორისო პოლიტიკაში, არის ძალის კატეგორიით განსაზღვრული ეროვნული ინტერესის კონცეფცია. ამიტომ პოლიტიკა ავტონომიურია სხვა სფეროებისგან (ეკონომიკისგან, მორალისგან, ეთიკისგან). სახელმწიფო მოღვაწე ფიქრობს და მოქმედებს ეროვნული ინტერესებით და არა ზნეობრივი კანონით. ასეთ პირობებში საგარეო პოლიტიკა არის კარგი, რაციონალური, რადგანაც ამცირებს რისკს და ზრდის შედეგს.¹

3. ადამიანთა ქმედებებში ინტერესები ბატონობს და არა იდეები. ინტერესები გამოიხატება ძლიერებაში, ძალაუფლებაში. ინტერესთა მინიმუმი არის თვითგადარჩენა და უსაფრთხოება. საერთაშორისო პოლიტიკა არის სუვერენულ სახელმწიფოთა ინტერესების შეჯახების არენა და ეს ისტორიული პროცესის შედეგია.

4. საერთაშორისო ურთიერთობებში ეთიკა არის სიტუაციური, პოლიტიკური ეთიკა, ამიტომ ის განსხვავდება პირადი მორალისგან. უნივერსალური ზნეობრივი პრინციპები არ შეიძლება გამოყენებულ იქნას სახელმწიფოთა ქმედებებთან მიმართებაში მათი აბსტრაქტული უნივერსალური მნიშვნელობით.

5. არც ერთი ერისა და სახელმწიფოს ზნეობრივი მიზნები არ შეიძლება მივიჩნიოთ საყოველთაო ზნეობრივ კანონებად და არ შეიძლება ისინი ძალის გამოყენებით დაკისრებული იქნეს სხვა სახელმწიფოზე. რაღაც მომენტში ძალით დაკისრებულმა იდეოლოგიამ შესაძლოა საპირისპირო შედეგი გამოიღოს და თვით „ჯვაროსან“ ქვეყანას შეუქმნას საფრთხე.

6. პოლიტიკოსისთვის უმაღლესი ზნეობა და მორალი არის მისი ქვეყნის ინტერესები.²

¹ აქ ვ. მორგენტაუ აკეთებს ძალიან საინტერესო შედარებას ნევილ ჩემბერლენის დაშოშმინების პოლიტიკასა და უინსტონ ჩერჩილის რაციონალურ პოლიტიკას შორის. ეს მომენტი აქტუალურია ჩვენთვის, რადგანაც გერმანიისა და საფრანგეთის „რუსული პოლიტიკა“ დღეს სწორედ სამარცხვინო „ჩემბერლენიზმის“ ბინძური ნაირსახეობაა და, ამავე დროს, საქართველოსთვის სერიოზული რისკ-ფაქტორია აგვისტოს ომის შემდეგ.

² საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია, გვ. 18-28.

ამდენად, ყველაზე მთავარი და არსებითი მორგენთაუს თეორიის პრობლემურ ველში არის ინტერესთა აპრიორული კონფლიქტის კონცეპტი – საერთაშორისო პოლიტიკა წარმოადგენს აქტორთა ინტერესების შეჯახებას. სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთქმედება ძირითადად არის კონფლიქტური ურთიერთქმედება, რომლის დროსაც ხშირად ხდება ძალთა ბალანსის დარღვევა, რასაც, თავის მხრივ, მოსდევს სახელმწიფოების მისწრაფება, მოიპოვონ რაც შეიძლება მეტი უპირატესობა პოლიტიკური პროცესის სხვა სუბიექტებთან შედარებით. მოკლედ რომ ვთქვათ, ჰ. მორგენთაუს მიერ სისტემატიზებული კლასიკური პოლიტიკური რეალიზმის აქსიომატიკა შეიძლება გამოვხატოთ სამი ცნებისაგან შემდგარი ტრიადით: სახელმწიფო, საერთაშორისო ანარქია და კონკურენცია; სახელმწიფო არის ძირითადი პოლიტიკური აქტორი; საერთაშორისო ანარქია ქმნის აქტორთა არსებობისათვის ნეგატიურ გარემოს, რასაც შედეგად მოაქვს კონკურენცია, რომელიც, თავის მხრივ, გარდაიქმნება ომის მდგომარეობად და საერთაშორისო არენაზე არსებობისათვის ბრძოლად. ე. ქარისა და ჰ. მორგენთაუს გარდა კლასიკური პოლიტიკური რეალიზმის თვალსაჩინო წარმომადგენლები იყვნენ ჯ. ქენანი, რ. ნიბური, დ. შვარცენბერგერი, ჯ. ჰერცი, რ. არონი და სხვები.

გასული საუკუნის 60-80-იან წლებში პოლიტიკური რეალიზმის თეორიის შემდგომმა განვითარებამ წარმოშვა ნეორეალიზმი. უნდა ითქვას, რომ კონცეპტუალური ნიადაგი ნეორეალისტური ხედვის ჩამოყალიბებისათვის შეამზადა ე.წ. „მეორე დებატებმა“¹ საერთაშორისო ურთიერთობების დისციპლინარულ თეორიაში, რომელიც გაიმართა პოზიტივისტებსა და ბიჰივიორისტებს შორის. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ევოლუციის მექანიზმი იყო პოზიტივისტური და ბიჰივიორისტული მეთოდოლოგიური მიდგომების პაექრობა და ამ პაექრობამ რეალიზმი ნეორეალიზმად გარდაქმნა. „თუ პოლიტიკური რეალიზმის ამოსავალი წერტილია ადამიანის ბუნებაში თანდაყოლილი ნაკლოვანებები და ისინი განსაზღვრავენ მთელ საერთაშორისო პოლიტიკას, ნეორეალიზმი აქცენტს საერთაშორისო სისტემაზე აკეთებს და საერთაშორისო პოლიტიკის არსის განმსაზღვრელად სისტემის თავისებურებებს მიიჩნევს.² ამდენად, ძირითადი განსხვავება რეალიზმსა და ნეორეალიზმს შორის მდგომარეობს საერთაშორისო ურთიერთობების მთლიანი გარემოს ფუნქციონალური მექანიზმების დეტერმინაციის საკითხში – ნეორეალიზმში საერთაშორისო ურთიერთობების ხასიათსა და მიმართულებას განსაზღვრავს საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურა, რომელიც უფრო ანარქიულია, ვიდრე იერარქიული, და, ამავე დროს, სისტემაში შემავალი ელემენტების (ე.ი. აქტორების) ფუნქცია ერთმანეთის იდენტურია.³

¹ პირველმა დისკურსმა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ ლიბერალ-უტოპისტებსა და რეალისტებს შორის, წარმოშვა საკუთრივ პოლიტიკური რეალიზმის სკოლა.

² **ალ. რონდელი.** საერთაშორისო ურთიერთობები, გვ. 95.

³ სისტემაში შემავალი ელემენტების მსგავსებისა და ფუნქციონალური იდენ-

ნეორეალიზმის მამამთავრად ითვლება ამერიკელი მეცნიერი კენეთ უოლცი, ხოლო მის მიერ 1979 წელს გამოცემული ნაშრომი „საერთაშორისო პოლიტიკის თეორია“ აღიარებულია ნეორეალიზმის მანიფესტად.¹

უოლცის ნეორეალისტური თეორია აგებულია სისტემური ფუნქციონალიზმის, გნებავთ, სტრუქტურული ფუნქციონალიზმის მეთოდოლოგიურ ტექნოლოგიაზე. ამიტომაც არის, რომ ამ თეორიას (ისევე როგორც საერთოდ ნეორეალიზმს) მეორენაირად „სტრუქტურული რეალიზმი“ ეწოდება. უოლცი საერთაშორისო პოლიტიკას განიხილავს ფუნქციონალური ტრიადის – საერთაშორისო სისტემის, საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურის და საერთაშორისო სისტემის ელემენტების – ფარგლებში.

სისტემა – ეს არის გარკვეული ურთიერთქმედების პირობებში მყოფი ელემენტების ერთობლიობა;

სტრუქტურა – ეს არის მთლიანი სისტემა, ანუ ის მოიცავს მთელ სისტემას და განასახიერებს მის მთლიანობას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, თუ სისტემა არის შემადგენელი ელემენტების ერთობლიობა, სტრუქტურა არის ამ ელემენტების „შედგენილობითი ჰარმონია“, მათი სისტემად ორგანიზაციის ხარისხი.

ელემენტი – ეს არის სისტემის შემადგენელი ელემენტი, მისი პირველად სუბსტრატი, ძირითადში – ერი-სახელმწიფო. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ კლასიკური რეალიზმისაგან განსხვავებით, ნეორეალიზმი საერთაშორისო სისტემის მთავარ ელემენტად მიიჩნევს არა მარტო სუვერენულ სახელმწიფოებს, არამედ არასახელმწიფოებრივ აქტორებსაც – საერთაშორისო ორგანიზაციებს, ტრანსეროვნულ კორპორაციებს, გავლენისა და ინტერესის საერთაშორისო ლობისტურ ქსელებს და სხვ.

კ. უოლცი უმთავრეს ყურადღებას უთმობს საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურას და მას განსაზღვრავს სამი განზომილებით:

1. მონყობის პრინციპი;
2. შემადგენელი ელემენტების ხასიათი;
3. ძალთა განწილება ელემენტებს შორის.

მონყობის პრინციპის მიხედვით საერთაშორისო სისტემა არის ანარქიული და დეცენტრალიზებული, რადგანაც საერთაშორისო არენაზე არ არსებობს უზენაესი ცენტრალური მმართველობა (მთავრობა). სისტემის შემადგენელი ელემენტები პრინციპში ერთმანეთის მსგავსნი არიან, მათ გააჩნიათ ეროვნული სუვერენიტეტი და ასრულებენ იდენტურ ფუნქციებს.

განსხვავება შეიმჩნევა მესამე განზომილებაში – სისტემაში შემავალი სახელმწიფოები განსხვავდებიან ერთმანეთისგან თავიანთი ძალით,

---

ტურობის პრინციპი ზოგადსისტემური თეორიის ძირითადი პრინციპია.

¹ ჩვენ ვსარგებლობთ ამონარიდებით კ. უოლცის ნაშრომიდან. იხ.: კ. უოლცი. ანარქიული წესრიგი და ძალთა ბალანსი, – საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია, გვ. 56-83.

ძლიერებითა და შესაძლებლობებით, უზენაესი ეროვნული ინტერესები – უსაფრთხოება და თვითგადარჩენა – მჭიდროდ არის დაკავშირებული ძალასთან და ძლიერებასთან, რაც საერთაშორისო პოლიტიკაში იმავე როლს ასრულებს, რასაც ფული საბაზრო ეკონომიკაში.

ვინაიდან საერთაშორისო სისტემა ანარქიულია, სახელმწიფოებმა თვითონ უნდა მიხედონ საკუთარ თავს და იღვანონ იმისათვის, რომ ძალთა ბალანსი სშენარჩუნდეს. თუ ძალთა ბალანსი შეიცვალა, მაშინ შეიცვლება სისტემაც. ამგვარი ცვლილების ტიპიური გამომწვევი მიზეზი არის ომი დიდ სახელმწიფოებს შორის.

კ. უოლცი გამოყოფს ორი სახის სისტემას – ბიპოლარულს და მულტიპოლარულს. იქვე, განმარტავს, რომ ბიპოლარული სისტემა უფრო სტაბილური და უსაფრთხოა, რადგანაც მხოლოდ ორი ძლიერი სახელმწიფოს არსებობისას არის მოსალოდნელი, რომ ორივე იმოქმედებს სისტემის შესანარჩუნებლად, რადგანაც სისტემის შენარჩუნებით ორივე ასევე ინარჩუნებს საკუთარ სტატუსს.

ვფიქრობთ, კ. უოლცი აქ გვთავაზობს საერთაშორისო სისტემების ფუნქციონირებისა და ტრანსფორმაციის კანონს: სისტემა უფრო სტაბილურია, თუ ის ბიპოლარულია, ე.ი. როცა მასში ორი უძლიერესი სახელმწიფოა წარმოდგენილი (ყოველ შემთხვევაში, როცა შესახელმწიფოთა რაოდენობა მცირეა). თუ შესახელმწიფოთა რიცხვი გაიზარდა, ბიპოლარული სისტემა გადადის ამკარად ანარქიულ და მნიშვნელოვანწილად დესტაბილიზებულ მულტიპოლარულ სისტემაში, ხოლო თუ მხოლოდ ერთი შესახელმწიფო დარჩა, მაშინ სისტემა ტრანსფორმირდება ერთპოლუსიან სისტემად (ფაქტობრივად მსოფლიო იმპერიად).

ამრიგად, კ. უოლცის ნეორეალიზმმა ფაქტობრივად „ახალი ერა“ გახსნა პოლიტიკური რეალიზმის პარადიგმის განვითარებაში. ჯერ ერთი, მან შექმნა ახალი თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომა – სისტემური ანალიზის მეთოდი; მეორე, კ. უოლცმა მკვეთრი სადემარკაციო ხაზი გაავლო შიდასახელმწიფოებრივ და საერთაშორისო სისტემებს შორის წმინდა პოლიტოლოგიური თვალსაზრისით. ამ მხრივ მან წამოსწია სამი მომენტი: ა) სისტემის ორგანიზაციის პრინციპი. ამ შემთხვევაში განსხვავება ისაა, რომ შიდასახელმწიფოებრივ სისტემაში ბატონობს იერარქია, საერთაშორისოში – ანარქია; ბ) სისტემის შემადგენელ ერთეულთა ხასიათი. ამ შემთხვევაში განსხვავება ისაა, რომ სახელმწიფოს შიგნით ელემენტები ასრულებელ განსხვავებულ ფუნქციებს; გ) შესაძლებლობების განწილება. ამ შემთხვევაში განსხვავება ისაა, რომ შიდასახელმწიფოებრივ სისტემაში ელემენტებს შეუძლიათ დამოუკიდებლად აირჩიონ მოქმედების ხასიათი, საერთაშორისო სისტემაში კი ეს შეუძლებელია; მესამე, კ. უოლცმა მოგვცა კ. მორგენტაუს კლასიკური პოლიტრეალიზმის კრიტიკა. ეს კრიტიკა შეიძლება დავიყვანოთ ორ ძირითად ასპექტამდე: მორგენტაუს არ ჰქონდა საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურის ანალი-

ზი და პოლიტიკის დახასიათების დროს გადაჭარბებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა „შემთხვევითობის“ კატეგორიას. საერთაშორისო ურთიერთობებში ძირითადია სისტემის სტრუქტურული მექანიზმი, რაც ავტომატურად გამორიცხავს „შემთხვევითობას“, რამეთუ ეს მექანიზმი ყოველთვის ერთნაირად მოქმედებს და ძალთა ბალანსს ალადგენს.

ნეორეალიზმის მეორე თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო რობერტ გილპინი, რომელმაც 1981 წელს გამოსცა ფუნდამენტური ნაშრომი „ომები და ცვლილებები მსოფლიო პოლიტიკაში“.¹ რ. გილპინის განსაკუთრებული დამსახურება იმაშია, რომ მან, სტრუქტურული რეალიზმის თეორიისა და ძალთა ბალანსის კონცეფციის ფარგლებში, ჩამოაყალიბა ჰეგემონიისა და ომის ციკლების ორიგინალური თეორია.

გილპინის აზრით, საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორია არსებითად წარმოადგენს ჰეგემონიისა და ამ ჰეგემონობის მისაღწევად წარმოებული ომების ინტეგრირებული (ე.ი. ომი + ჰეგემონია) ციკლების სერიას. მსოფლიო პოლიტიკასა და საერთაშორისო ურთიერთობებში სისტემური ცვლილების მექანიზმს წარმოადგენს „ომი ჰეგემონობისათვის“. ამ ომში გამარჯვებული ჰეგემონი სახელმწიფო საკუთარ წესრიგს ამყარებს სისტემაში და ახერხებს ამ წესრიგის შენარჩუნებას (რომლის დროსაც სისტემა სტაბილურია) მანამ, სანამ არ გამოჩნდება სხვა ქვეყანა, რომელიც არსებულ ჰეგემონს პირველობას შეეცილება და ამით ციკლი თავიდან მეორდება. რატომ სუსტდება ჰეგემონი, რის გამოც ხდება ციკლური მონაცვლეობა? რ. გილპინი ამას შემდეგნაირად ხსნის: ჰეგემონი სახელმწიფოს ბატონობა არ შეიძლება უსაზღვროდ გაგრძელდეს. ჰეგემონური კონტროლის შენარჩუნება მას სულ უფრო და უფრო ძვირი უჯდება. ეს სიძვირე მოიცავს სამხედრო ხარჯებს, მოკავშირეთათვის ფინანსურ და სხვა სახის დახმარებას, საერთაშორისო ეკონომიკის გაძლიერებისათვის საჭირო ძალისხმევას. სამხედრო ტექნოლოგიაში ლიდერობის შენარჩუნება ძალიან ძვირი უჯდება, ამავე დროს ასეთივე ტექნოლოგია ჩნდება მეტოქე სახელმწიფოებშიც. მოხმარების ზრდის დიდი მოთხოვნილება და იმავდროულად ჰეგემონის სტატუს-კვოს შენარჩუნება ძნელდება, რადგანაც კეთილდღეობა და დოვლათი ანელებენ ინოვაციებს, ამცირებენ შრომის ნაყოფიერებას, ხოლო უსაფრთხოებისათვის ზრუნვა აძლიერებს სამხედრო ხარჯებს. საბოლოოდ ჰეგემონი კნინდება და მეტოქე ძლიერი სახელმწიფოს აღზევების შედეგად ირღვევა წონასწორობა, სისტემაში ჩნდება ძალის განაწილების დისბალანსი და ხდება ძალის დეკონცენტრაცია, ჰეგემონის მიერ ადრე ჩამოყალიბებულ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ პროცესებში რღვევა იწყება. ეს იწვევს ომს ჰეგემონობისათვის, ძველი ჰეგემონი ომში დამარცხების შედეგად ადგილს უთმობს ახალ ჰეგემონს და ამ ახალი ჰეგემონის ინ-

¹ ჩვენ ვსარგებლობთ ამონარიდებით რ. გილპინის ნაშრომიდან. იხ.: რ. გილპინი. საერთაშორისო პოლიტიკური ცვლილების ბუნება, – საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია, გვ. 84-115.

ტერესების შესაბამისად ხდება საერთაშორისო სისტემის რესტრუქტურ-იზაცია, ანუ მისი „გადალაგება“.¹

თავისი თეორიის არგუმენტირებისათვის რ. გილპინი საკმაოდ გაბედულად მიმართავს მსოფლიო ისტორიას და საერთაშორისო პრაქტიკას. „ტრადიციული“ ჰეგემონური ციკლების წარმოქმნას ის უკავშირებს XVII-XVIII სს., ერი-სახელმწიფოების წარმოშობისა და საერთაშორისო სარბიელზე მათი გაბატონების ეპოქას. მანამდე, მისი აზრით, ბატონობდნენ მრავალეროვანი იმპერიები და ლოკალიზებული სოციოპოლიტიკური ერთეულები (ტომები, ქალაქ-სახელმწიფოები, ფეოდალური ქვეყნები).

XVII-XVIII სს. ჰეგემონები იყვნენ ესპანეთი, პორტუგალია, ნიდერლანდები, დიდი ბრიტანეთი და საფრანგეთი. ეს ხუთი სახელმწიფო მეტოქეობას უწევდა ერთმანეთს აზიისა და ამერიკის ეკონომიკური ექსპლუატაციისათვის. XIX ს. დამდეგს ჰეგემონი გახდა დიდი ბრიტანეთის იმპერია, სამრეწველო რევოლუციისა და დიდი ფლოტის წყალობით. XIX ს. მიწურულს დაიწყო დიდი ბრიტანეთისა და აშშ-ის მეტოქეობა, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის დასასრულამდე გაგრძელდა, როდესაც მსოფლიო ჰეგემონის როლი დიდი ბრიტანეთისაგან აშშ-მ „გადაიბარა“. აქ ჩვენ მხედველობაში უნდა მივიღოთ სისტემური ცვლილებების გილპინისეული განმარტება და მაშინ არ გაგვიკვირდება ის გარემოება, თუ რატომ მოხდა დიდი ბრიტანეთისგან აშშ-ზე „სისტემური ჰეგემონის“ ფუნქციის გადასვლა მიუხედავად იმისა, რომ ორივე ზესახელმწიფო პრინციპში ერთი და იმავე სისტემის (დასავლური სამყაროს) ნაწილია; საქმე იმაშია, რომ სისტემურ ცვლილებაში გილპინი გულისხმობს არა ტრანსსისტემურ ტრანსფორმაციას, არამედ „საერთაშორისო სისტემის მმართველობის ცვლილებას... ცვლილებას სისტემის შიგნით და არა თვით სისტემის ცვლილებას“.² სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, თვით დასავლური სისტემა კი არ შეიცვალა, არამედ შეიცვალა სისტემის შიგნით გლობალური „მენეჯერი“ – გლობალური ძალაუფლება ლონდონიდან ვაშინგტონში „გადაადგილდა“.

რ. გილპინმა კიდევ უფრო დააკონკრეტა პოლიტიკური რეალიზმის ცენტრალური ცნება – „ეროვნული ინტერესი“ და ხაზი გაუსვა მის იდენტიფიკაციაში სახელმწიფოში არსებული ელიტის განმსაზღვრელ, დომინანტურ როლს. გარდა ამისა, რ. გილპინმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია საერთაშორისო სისტემის ცვლილების არასამხედრო (ე.ი. ჰეგემონიისათვის ომის ფარგლებს გარეთ მყოფ) მექანიზმებს. მან გამოყო ამგვარი ტრანსფორმაციის სამი ტიპი: სისტემური (აქტორთა ბუნებისა და ხასიათის შეცვლა), საერთო-სისტემური (ძალთა ბალანსის შეცვლა) და „ურთერთქმედების ცვლილება“ (სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობების წესებისა და ნორმების მოდიფიკაცია).

¹ ალ. რონდელი. საერთაშორისო ურთიერთობები, გვ. 103-104.

² რ. გილპინი. საერთაშორისო პოლიტიკური ცვლილების ბუნება, გვ. 110.

კ. უოლცსა და რ. გილპინთან ერთად ნეორეალისტური მიმართულების ცნობილი წარმომადგენლები არიან ჰ. ბული, ჯ. მაიალი, ა. უოლფერსი, რ. არტი, გ. სნაიდერი, ჯ. მოდელსკი, ჯ. გოლდსტაინი და სხვები.

„ცივი ომის“ დამთავრებისა და ბიპოლარული საერთაშორისო სტრუქტურის დაშლის (1990-1991წწ.) შემდეგ დღემდე, ე.ი. გასული საუკუნის 90-იან წლებსა და XXI საუკუნის პირველ ათწლეულში, ჩამოყალიბდა პოლიტიკური რეალიზმის თანამედროვე მიმართულება – ნეოკლასიკური რეალიზმი. ეს მიმართულება წარმოადგენს რეალიზმის ევოლუციის ახალ და მნიშვნელოვანწილად სპეციფიკურ ეტაპს. თავისი შინაგანი სტრუქტურით, ნეოკლასიკური რეალიზმი არის არაერთგვაროვანი, მრავალნახნაგოვანი მიმდინარეობა და თავის თავში შეიცავს იმ თეორიების საკმაოდ დიდ რაოდენობას, რომლებიც ზოგიერთ შემთხვევაში ერთმანეთს ეწინააღმდეგებიან კიდევ. ამიტომ უაღრესად რთულია ისეთ ზოგადი კრიტერიუმების გამოყოფა, რომლებიც ამ მრავალრიცხოვან კონცეფციებსა და თეორიებს ერთიანი მიდგომის ფარგლებში გააერთიანებდა.

ყოველ შემთხვევაში, შეიძლება გამოიყოს ყველა ნეოკლასიკური თეორიისათვის დამახასიათებელი სამი ზოგადი ნიშან-თვისება. პირველი: ნეოკლასიკურ რეალიზმს მიეკუთვნება ის თეორიები, რომლებიც შეიქმნა მორგენტაუს კლასიკური პოლიტრეალიზმისა და უოლცის სტრუქტურული რეალიზმის შემდეგ. ამდენად, საქმე ეხება რეალიზმის ამ განშტოების ჩამოყალიბების ქრონოლოგიურ ასპექტს. მეორე: ნეოკლასიკურ თეორიებს არსებითად სინთეტიკური ხასიათ აქვთ. მათს იმანენტურ სტრუქტურაში ერთმანეთს ერწყმის მორგენტაუსა და უოლცის თეორიათა დებულებები. ამიტომ ჩვენ შეგვიძლია შევქმნათ ასეთი კონცეპტუალური „კარკასი“: კლასიკური პოლიტიკური რეალიზმი-თეზისი, ნეორეალიზმი-ანტითეზისი, ნეოკლასიკური რეალიზმი-სინთეზი.

მესამე: ნეოკლასიკური თეორიები დიდ ადგილს უთმობენ სახელმწიფოთა შინაგან სტრუქტურას და ამ სტრუქტურის (ე.ი. ფაქტობრივად საშინაო პოლიტიკის) გავლენას საგარეო-პოლიტიკურ კურსზე.

ნეოკლასიკური რეალიზმის ყველაზე გავლენიანი წარმომადგენლები არიან ბ. ბიუზენი, კ. ჰოლსტი, ჯ. მირშაიმერი და ს. უოლტი.

ბ. ბიუზენის თეორიაში კვლევისა და ანალიზის ობიექტს ქმნიან ისეთი საკითხები, როგორიცაა სახელმწიფოს არსი, ლეგიტიმურობა, სახელმწიფოთა პოლიტიკური ურთერთქმედება, „საფრთხეების ფუნქციონირების“ პრობლემა. მკვლევარის აზრით, სახელმწიფო „შედგება ფიზიკური ბაზის, ინსტიტუციური გამობატვისა და იმ სახელმწიფოებრივი იდეისაგან, რომელიც მოქალაქეთა შეგნებაში ხელისუფლების ლეგიტიმურობას აფიქსირებს“.¹ სახელმწიფოთა პოლიტიკური ურთერთქმედება განისაზღვრება სამი ფაქტორით: თვით ამ ურთერთქმედების მოცულო-

¹ *Теория международных отношений*. Хрестоматия. Составление, научная редакция и комментарии П. А. Цыганкова. М., 2002, გვ. 214-215.

ბით (ე.ი. ურთიერთობების სიჩქარითა და დინამიკით); „უსაფრთხოების დილემის“ პირობებში მოქმედების პროცესით; საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურით, რაც აიძულებს სახელმწიფოს,ს ქცევის გარკვეულ ტიპს მიბაძოს.

ბიუზენის თეორიის სპეციფიკურ კომპონენტს წარმოადგენს „საფრთხეების ფუნქციონირების“ ცნება, რომელსაც ის უკავშირებს გარედან მომდინარე საფრთხის პოტენციალის შეფასებას, ასე ვთქვათ, „გაზომვას“. ინგლისური მკვლევარი გამოყოფს საფრთხის ტიპოლოგიური „გაზომვის“ რამდენიმე ფაქტორს. ეს ფაქტორებია: „საფრთხის თავისებურებები; გამოვლენის ალბათობა; სიახლოვე დროსა და სივრცეში; შესაძლო შედეგები...“.¹

კ. ჰოლსტი პრინციპში ეთანხმება ბიუზენის თეორიულ მემკვიდრეობას და ამასთან ერთად ავითარებს რამდენიმე სპეციფიკურ მოსაზრებას. თავის თეორიაში ჰოლსტის შემოაქვს სახელმწიფოთა ძალისმიერი პოტენციალის შეფასების სამი კატეგორია: მთავრობის ავტორიტეტი, მოქალაქეთა ერთიანობა და ძალის კონტინუუმი. ჰოლსტიმ შეიმუშავა ასევე საერთაშორისო სამხედრო კონფლიქტების ტიპოლოგია და გამოყო სამი ტიპის ომი: ინსტიტუციონალიზებული ომები, ტოტალური ომები და „მესამე თაობის“ ომები.

ნეოკლასიკური რეალიზმის ერთ-ერთი ლიდერი არის თვალსაჩინო ამერიკელი თეორეტიკოსი ჯონ მირშიმერი. მისი თეორიული ანალიზის ფარგლებში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ისეთ ფუნდამენტურ საკითხებს, როგორიცაა ზესახელმწიფოს არსი, სახელმწიფოთა ოპერაციონალური მიზნები, ჰეგემონიისა და საგარეო-პოლიტიკური სტრატეგიის პრობლემები და სხვ. მირშიმერი მიიჩნევს, რომ ზესახელმწიფოები წარმოადგენენ პოლიტიკის ძირითად აქტორებს. მან, მორგენტაუს მიერ განმარტებული „ეროვნული ინტერესების“ ტერმინის ნაცვლად შემოიტანა ახალი ცნება – „ოპერაციონალური მიზნები“. ჯ. მირშიმერის განსაზღვრებით, „ოპერაციონალური მიზნები – ეს არის ისეთი ეროვნული ინტერესები, რომლებიც მოითხოვენ დაუყოვნებლივ რეალიზაციას“.²

მსოფლიო პოლიტიკაში ჰეგემონიის პრობლემის დახასიათებისას მირშიმერი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ არსებობს სამი ტიპის ჰეგემონია: გლობალური, ლოკალური და ე.წ. „გარეგანი სტაბილიზატორების“ ჰეგემონია („გარეგანი სტაბილიზატორი“ არის რომელიმე ძლიერი სახელმწიფო, რომელიც მდებარეობს განსაზღვრული რეგიონის ფარგლებს გარეთ და დიდ გავლენას ახდენს ამ რეგიონის პოლიტიკურ პროცესებზე, ე.ი. ახდენს რეგიონის სტაბილიზაციას გარედან). ჯ. მირშიმერი ასევე გამოყოფს საერთაშორისო პოლიტიკაში სახელმწიფოს მოქმედების სტრატეგიათა სამ ბლოკს: ძალაუფლების მიღების სტრატეგიები, შეკავების სტრატეგიები და პრევენციის სტრატეგიები.

¹ *Теория международных отношений*, გვ. 224.

² *Теория международных отношений*, გვ. 246-247.

საგულისხმოა, რომ ამერიკელი მკვლევარი სკეპტიკურად აფასებს გაერო-სა და სხვა საერთაშორისო ინსტიტუტების როლს. ის ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ საერთაშორისო ორგანიზაციებს არ შეუძლიათ მშვიდობის უზრუნველყოფა, რადგანაც ისინი იმყოფებიან ძლიერი სახელმწიფოების ფაქტობრივი კონტროლის ქვეშ.

ს. უოლტის განსაკუთრებული დამსახურება ის არის, რომ მისი თეორიის ცენტრში დგას „საფრთხეთა ბალანსის“ კონცეფცია. ცხადია, ეს კონცეფცია გამომდინარეობს ძალთა ბალანსის რეალისტური კონცეპტისაგან, მაგრამ წარმოადგენს მის შემოქმედებით განვითარებას.

რაში მდგომარეობს „საფრთხეთა ბალანსის“ თეორიის თავისებურება? ს. უოლტმა დიდი ადგილი დაუთმო საფრთხეთა ანალიზისა და იდენტიფიკაციის პრობლემას. მან გამოყო სახელმწიფოთა მოქმედების ორი ძირითადი სტრატეგია – 1) ბალანსი და ალიანსის ფორმირება (ე.ი. აგრესორისადმი წინააღმდეგობა) და 2) ძლიერზე ორიენტაცია (ე.ი. წინააღმდეგობაზე უარის თქმა და ძლიერი სახელმწიფოს პოლიტიკური კურსისადმი დაქვემდებარება). უოლტი მიიჩნევს, რომ ბალანსი (ე.ი. პირველი სტრატეგია) უმრავლეს შემთხვევაში უფრო მომგებიანია. ყოველი საფრთხე უნდა შეფასდეს განცალკევებულად, თანაც ისეთი კრიტერიუმების გამოყენებით, როგორცაა ძალა, მანძილი, შემტევი პოტენციალი, თავდასხმითი განზრახულობანი. ამის საფუძველზე მან შექმნა „საფრთხეთა ბალანსი“ თეორემა: რაც უფრო ემგავსება ერთანეთს ორი ან მეტი სახელმწიფო, მით უფრო მოსალოდნელია მათ შორის ალიანსის შექმნა.

ს. უოლტის ფორმულა ლაკონურად ხსნის საერთაშორისო პრაქტიკის არაერთ მოვლენას. ავიღოთ, მაგალითად, NATO-ს შექმნა 1949 წელს. ამ დროისათვის გლობალური განზომილებით, აშშ გაცილებით დიდი ძალა იყო, ვიდრე სსრკ. ძალთა ბალანსის ტრადიციული კონცეფციიდან გამომდინარე, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს ალიანსი უნდა შეექმნათ სსრკ-თან და ამით გაეწონასწორებინათ აშშ-ს გაზრდილი ძლიერება. მაგრამ მათ ალიანსი შექმნეს აშშ-თან, რადგანაც აშშ-ზე ნაკლები ძალის მქონე სსრკ-გან მეტი საფრთხე მოდიოდა (მანძილის სიახლოვის, საბჭოთა სამხედრო დოქტრინის აგრესიული ხასიათის, კომუნისტური ექსპანსიის განზრახულობებისა და სხვა ფაქტორების გამო). ე.ი. დასავლეთ ევროპამ დაბალანსა არა ზოგადად ძალა („ძალთა ბალანსი“), არამედ კონკრეტულად – კონკრეტული ძალისგან გამომდინარე კონკრეტული საფრთხე („საფრთხეთა ბალანსის“ კონცეპტი).

სხვათა შორის, თანამედროვე პირობებში „საფრთხეთა ბალანსის“ კონცეფცია უაღრესად საგულისხმოდ მიგვაჩნია ქართული დიპლომატიური დოქტრინისათვის.

DAZMIR JOJUA¹

**POLITICAL REALISM – PARADIGM OF THEORY
OF INTERNATIONAL AFFAIRS**
(Trial of Conceptual Analysis)

One of the main directions of theory of international affairs is discussed in the article – political realism. It is noted that the lack of classical texts translated in Georgian is the main problem when studying the political realism in the frames of Georgian political science. In addition, particular Georgian authors are mentioned as well (A. Rondeli, Z. Davitashvili and others) who in one form or another deal with this issue. Viewpoints of main representatives of classical political realism (E. Carr, H. Morgenthau), neorealism (K. Waltz, R. Gilpin) and neoclassical realism (J. Mearsheimer, St. Walt) are presented in the article. It is mentioned that inspite of diverse opinions of the authors about the discussed conceptions, political realism is an entire paradigm and entire theoretical-methodological approach in international political science.

---

¹ *Dazmir Jojua* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

მიხეილ მამნიაშვილი¹

სისხლისსამართალწარმოების ცნება
და სისხლის სამართლის პროცესი

სიტყვა „პროცესი“ („processus“) ლათინური წარმოშობისაა და მოვლენათა თანმიმდევრულ მონაცვლეობას, რისიმე განვითარების გზას ნიშნავს.

სისხლის სამართლის საპროცესო კანონი გაიგივებულია სისხლისსამართალწარმოების ცნებასთან და სისხლის სამართლის პროცესთან და ერთი და იგივე მნიშვნელობით გამოიყენება. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის პირველი მუხლის თანახმად, კოდექსის მიზანს წარმოადგენს გამოძიების, სისხლის სამართლებრივი დევნისა და მართლმსაჯულების განხორციელების წესების დადგენა. ამდენად, საკუთრივ საქმის სასამართლოში განხილვასთან ერთად, გამოძიება და სისხლისსამართლებრივი დევნა – სამართალწარმოების ნაწილს განეკუთვნება. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ საგამოძიებო ორგანოების, გამოძიებლის, პროკურორის და პროცესის სხვა მონაწილეთა საქმიანობა, რასაც გამოძიება ეწოდება, და პროცესის დამოუკიდებელ სტადიას წარმოადგენს, ხორციელდება არა ცალკე, თავისთავად და დამოუკიდებლად, არამედ ის მჭიდროდაა დაკავშირებული სასამართლო ორგანოების საქმიანობასთან.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის შედარებითი სიახლეა ის, რომ გაუქმებულია სისხლის სამართლის საქმის აღძვრის ინსტიტუტი, რაც იმას გულისხმობს, რომ დანაშაულის შესახებ მიღებული შეტყობინებებისთანავე გამოძიებელი და პროკურორი მათი კომპეტენციის ფარგლებში ვალდებული არიან დაიწყონ გამოძიება, ჩაატარონ საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული ნებისმიერი საგამოძიებო მოქმედებები: ჩხრეკა, ამოღება, დათვალიერება, გამოკითხვა და ა.შ. ამასთანავე, გამოძიების დაწყებისთანავე დაცვის მხარესაც (ბრალდებული, ადვოკატი) უფლება აქვთ ასევე ჩაატარონ საგამოძიებო მოქმედებები (გარდა ჩხრეკისა და ამოღებისა), შეკრიბონ დაცვის მხარისათვის

¹ მიხეილ მამნიაშვილი – სამართლის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სასარგებლო მტკიცებულებები; გამოძიებელი ვერ ჩაატარებს ისეთ საგამოძიებო მოქმედებებს, რომლითაც იზღუდება პიროვნების უფლებები (ჩხრეკა, ამოღება და ა.შ.), ასეთ დროს პროკურორი ვალდებულია აღნიშნული საგამოძიებო მოქმედებების ნებართვის მისაღებად მიმართოს სასამართლოს.

ისეთ შემთხვევაში კი, როდესაც ბრალდების მხარე შეკრებს დანაშაულის ჩადენაში მხილებული პირის მიმართ გამამტყუნებელ მტკიცებულებებს და არსებობს დასაბუთებული ვარაუდი იმის შესახებ, რომ აღნიშნულმა პირმა ჩაიდინა სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედება, პროკურორი უფლებამოსილია პირის დაკავებიდან 48 საათში გამოიტანოს დადგენილება ბრალდების შესახებ და მისცეს ის სისხლის სამართლის პასუხისგებაში, რის შემდეგაც ის შედის შუამდგომლობით სასამართლოში ეჭვმიტანილისათვის აღკვეთი ღონისძიების შეფარდების შესახებ, რასაც მომდევნო 24 საათში ქალაქის (რაიონის) სასამართლოს მაგისტრანტი მოსამართლე განიხილავს მხარეთა მონაწილეობით და თავისი განჩინებით აკმაყოფილებს, ან უარს ეუბნება აღკვეთი ღონისძიების გამოყენებაზე. მხარეების მიერ მტკიცებულებათა ურთიერთგაცვლისა და მათი სასამართლოში წარდგენის შემდეგ ქალაქის (რაიონის) სასამართლო საქმეს არსებითად განიხილავს და ადგენს გამამტყუნებელ ან გამამართლებელ განაჩენს, რის შემდეგ მხარეებს უფლება აქვთ განაჩენის კანონიერება გაასაჩივროს სააპელაციო და საკასაციო წესით.

როგორც ვხედავთ, საპროცესო კანონმდებლობით გათვალისწინებულია გამოძიების სტადიაზე სასამართლოს მუდმივი მონაწილეობა, რაც სასამართლო კონტროლის ფუნქციით შემოიფარგლება.

სისხლის სამართალწარმოება გულისხმობს იმასაც, რომ თუ კი ეს აუცილებელია ბრალდებულის, ასევე პროცესის სხვა მონაწილის მიმართ, გამოყენებული იქნეს კანონით გათვალისწინებული საპროცესო ხასიათის იძულებითი ღონისძიება, მაგრამ ეს ღონისძიება აუცილებელია იყოს კანონიერი და დასაბუთებული, უნდა არსებობდეს მისი კანონიერების შემოწმების შესაძლებლობა, ამით კი ბრალდებულს ეძლევა საშუალება – დაიცვას საკუთარი უფლებები და კანონიერი ინტერესები; ამასთანავე, სისხლის სამართალწარმოება უნდა იყოს ოპტიმალური და შეესაბამებოდეს სახელმწიფო ამოცანების გადარწმუნებას დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის მიმართებებით, ასევე იმ პირის ინტერესების დასაცავად, რომელიც დანაშაულის შედეგად დაზარალდა. სახელმწიფოს, საზოგადოების და ცალკეულ პირთა ურთიერთობების დაბალანსება: დანაშაულის გახსნის, გამოძიებისა და მართლმსაჯულების განხორციელების საქმეში, წარმოადგენს სისხლის სამართლის პროცესის ერთ-ერთ მთავარ ქვაკუთხედს.¹

ამდენად, გამოძიება, სისხლის სამართლებრივი დევნა, საქმის სა-

¹ Y. Kumisolt, W. B. Lafave, I. Istall. Modern Criminal Procedure: *Lases Comments And Questions*. Seventh edition. St. Paul, Minn, 1980, გვ. 7.

სამართლოში განხილვა, განაჩენის კანონიერებისა და დასაბუთებულობის შემოწმება ზემდგომ სასამართლო ინსტანციებში გამომდინარეობს ნორმატიული აქტების პროცედურულად დადგენილი ჩარჩოებიდან და წარმოქმნის სახელმწიფო სამართალდამცავი საქმიანობის დამოუკიდებელ მიმართულებას – სისხლის სამართლის პროცესს.

ნებისმიერი მოვლენის განსაზღვრა ეყრდნობა მის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან ნიშნებს. გამონაკლისს არც სისხლის სამართლის პროცესი წარმოადგენს, რომელიც გარკვეული საზოგადოებრივი მოვლენის ანარეკლია და ხასიათდება მთელი რიგი სპეციფიკურობით.

უპირველეს ყოვლისა, სისხლის სამართლის პროცესი ეს არის სპეციალური სახელმწიფო ორგანოებისა და თანამდებობის პირების საქმიანობა (გამომძიებელი, პროკურორი, მოსამართლე, (სასამართლო)).

აღნიშნული ორგანოებისა და თანამდებობის პირთა საქმიანობა წარმოადგენს სახელმწიფო მოღვაწეობის ისეთ სახეს, რომლის არსი მდგომარეობს დანაშაულის გახსნაში, გამოძიების წარმოებაში, სასამართლოში საქმის განხილვასა და გადაწყვეტაში, ასევე დადგენილი განაჩენის კანონიერებისა და დასაბუთებულობის შემოწმებაში.

გარდა სახელმწიფო ორგანოებისა სისხლის სამართალწარმოების პროცესში მონაწილეობენ ასევე პროცესის სხვა სუბიექტებიც, რომლებიც საკუთარ პროცესუალურ სტატუსს (უფლება, მოვალეობა, გარანტია, პასუხისმგებლობა) ფლობენ. ასეთები არიან ბრალდებული, ადვოკატი, დაზარალებული, მონმე და ა.შ.); ამასთანავე, უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ სახელმწიფო ორგანოების საქმიანობა სისხლისსამართალწარმოების პროცესში ატარებს განმსაზღვრელ ხასიათს, მათი საქმიანობის გარეშე სისხლის სამართლის პროცესი უბრალო არ შეიძლება არსებობდეს.¹ აღნიშნული ორგანოები იწოდებიან „საქმის მწარმოებელ ორგანოებად“, მათ მიჰყავთ, წარმართავენ სისხლის სამართლის პროცესს, ხოლო სხვა დანარჩენი მონაწილეები ერთვებიან მათ ურთიერთობაში, ასეთ დროს წარმოშობილ ურთიერთობებს კი სამართლის ნორმები არეგულირებენ (სამართლებრივი ურთიერთობა). სწორედ საქმის მწარმოებელი ორგანოების მოქმედებებსა და გადაწყვეტილებებზე, პროცესის სხვა მონაწილეები რეალიზაციას უკეთებენ თავიანთ უფლებებს, ასეთი მოქმედებები და გადაწყვეტილებები ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს აძლევს სრულ გარანტიას იმისათვის, რომ მათ განახორციელონ პროცესუალური ვალდებულებები; ამასთანავე, ამ უკანასკნელთა მიერ თავიანთი უფლებების რეალიზაციამ შეიძლება მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინოს სისხლის სამართლის პროცესის მიმართულებაზე, არსებითი სახის კორექტირება შეიტანოს საქმის მწარმოებელი ორგანოების შემდგომ საქმიანობაზე და რაც არსებითია, გადაწყვეტილებების მიღების დროს; რამდენადაც საქმის

¹ *Уголовный процесс. Учебник для вузов. Ответственный редактор А. В. Гриненко. 2-е издание, переработанное. М., 2009, გვ. 3-4.*

მწარმოებელ ორგანოებსა და პროცესის სხვა მონაწილეთა შორის კავშირი რეგულირდება სისხლის სამართლის პროცესუალური ნორმებით, მას სისხლის სამართლის საპროცესო სამართალურიერთობა ეწოდება.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის სიახლეს წარმოადგენს ისიც, რომ, საქმის მწარმოებელ ორგანოებთან ერთად, დაცვის მხარეც (ბრალდებული, ადვოკატი) სარგებლობს გამოძიების პროცესში მტკიცებულებათა შეკრების უფლებით, რა მიზნითაც შეუძლიათ ჩაატარონ საგამოძიებო მოქმედებები. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, გამოძიების დაწყებიდანვე რეალიზაცია უკეთდება შეჯიბრებითობის პრინციპს, რაც ანგლოამერიკული სამართლის სისტემისთვისაა დამახასიათებელი, კიდევ მეტი, საპროცესო კანონმდებლობით შემოღებულია ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტი, რაც დაცვის მხარეს მეტ არეალს და შესაძლებლობას აძლევს დაარწმუნოს ნაფიცი მსაჯულები, მათ მიერ შეკრებილ მტკიცებულებათა დამაჯერებლობაში.

სახელმწიფო ორგანოებსა და პროცესის სხვა მონაწილეთა საქმიანობა სისხლისსამართალწარმოების პროცესში მკაცრად არის განსაზღვრული საპროცესო კანონმდებლობით, ე.ი. მათ აქვთ პროცესუალური ფორმა.

ზემოთქმული ისე არ უნდა გავიგოთ, რომ სისხლისსამართალწარმოების ფორმა მოკლებულია საკუთარ შინაარსს (თვისებებს). სრულიადაც არა! ჩვენი აზრით, საპროცესო ფორმა შედგება სამი ელემენტისაგან: პროცედურული (იურიდიული), საპროცესო პირობების შესრულებისა და გარანტიებისაგან, რომელებიც წარმოადგენენ საპროცესო ფორმის არსისა და მისი ცნების განმსაზღვრელს.¹

ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში ამ მიმართებით არსებობს განსხვავებული პოზიცია, მაგალითად, პროფ. რ. გოგშელიძეს საპროცესო ფორმის თვისებებში არ შეაქვს საპროცესო გარანტიები და ის ცალკე ნაწილად განიხილავს,² ამავე შეხედულებას იზიარებდნენ 1988 წელს გამოცემული საბჭოთა სისხლის სამართლის პროცესის ავტორთა კოლექტივი.³ ვფიქრობთ, მეცნიერთა აღნიშნული შეხედულება არ უნდა იყოს მართებული, იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ საპროცესო ფორმა წარმოადგენს სისხლისსამართალწარმოების ცნების ერთ-ერთ განმსაზღვრელ ნაწილს და საპროცესო გარანტიების მისგან მოწყვეტა შეუძლებელია, რაც ასევე დადასტურებულია უკანასკნელ წლებში გამოცემულ სახელმძღვანელოებში. კერძოდ, პროფ. ა. ფალიაშვილი საპროცესო გარანტიებს გადმოგვცემს სისხლის სამართლის პროცესის ცნების განხ-

¹ **А. В.Смирнов, К.Б. Калиновский.** Уголовный процесс. Учебник. 3-е издание. М., 2007, გვ. 17.

² **რ. გოგშელიძე.** საპროცესო გარანტიების არსი, – კრებ.: სისხლის სამართლის პროცესი (ზოგადი ნაწილი). რ. გოგშელიძის რედაქციით. თბ., 2009, გვ. 29-37.

³ საბჭოთა სისხლის სამართლის პროცესი. **ა. ფალიაშვილისა და ლ. თალაკვაძის** რედაქციით, თბ., 1988, გვ. 19.

ილვისას.¹

განვიხილოთ საპროცესო ფორმის ელემენტები:

– იურიდიულ-პროცედურული გულისხმობს ამა თუ იმ საპროცესო მოქმედებათა ჩატარების თანამიმდევრობასა და რიგითობას. მაგალითად, ბრალდების წაყენების დროს პროკურორმა აუცილებელია დაიცვას თანამიმდევრობა: ჯერ უნდა გამოიტანოს მოტივირებული დადგენილება პირის ბრალდების შესახებ, შემდეგ გამოიძახოს ან მოიყვანოს აღნიშნული პირი, წარუდგინოს ბრალდება, განუმარტოს მისი უფლებები და ა.შ. ასევე ამოცნობის ჩატარებამდე სავალდებულოა გამომძიებელმა თავდაპირველად დაჰკითხოს ამომცნობი პირი და გაარკვიოს, თუ რა ზოგადი ან კერძო ნიშნებით შეუძლია ამოცნობა და მხოლოდ ამის შემდეგ ჩაატაროს ეს საგამომძიებო მოქმედება. თუ კი სისხლის სამართლის პროცესს ზოგადად გადავხედავთ, შეიძლება დავინახოთ, რომ ის აგებულია სტადიებს შორის, ერთი მეორეზე ლოგიკური თანამიმდევრობით, თითოეული მათგანისათვის კი დამახასიათებელია საკუთარი განსხვავებული მიზნები და ამოცანები, თავისებური პროცესუალური ფორმა, იმ პირთა მონაწილეობის განსხვავებული წრით, რომლებშიც უნდა მიიღონ მონაწილეობა და, ბოლოს, გადანაცვტილებათა მიღების თავისებურებებით.

საქართველოს სისხლის სამართლის პროცესში ამჟამად არსებობს შემდეგი სტადიები: ა) გამოძიების დაწყების; ბ) წინასასამართლო სხდომის; გ) საქმის არსებითი განხილვის; დ) სასამართლო განაჩენის დადგენისა და აღსრულების.

სისხლის სამართლის პროცესი შეიძლება გაგრძელდეს კიდევ სამი სტადიით: აპელაციის, კასაციის და ახლად გამოვლენილ გარემოებათა გამო განაჩენის გადასინჯვის სტადიებით. უკანასკნელი სამი სტადია ფაქულტეტურია, რადგან არ არის გამორიცხული, არ გაიაროს ყველა სისხლის სამართლის საქმემ.²

სტადიები, თავის მხრივ, როგორც წესი, დაყოფილია ეტაპებად ან ნაწილებად. მაგალითად, სასამართლო განხილვა შედგება შემდეგი ეტაპებისაგან: წინასასამართლო სხდომა, საქმის არსებითი განხილვა სასამართლოში, სასამართლო განაჩენის დადგენა და აღსრულება.

საპროცესო პირობების შესრულება – ეს არის ნორმატიული მითითებები, კერძოდ: ა) ადგენს საპროცესო მოქმედებათა ჩატარების საფუძვლებს; ბ) საქმის მწარმოებელ პირს ავალდებულებს საპროცესო კანონმდებლობით დადგენილი წესით ჩაატაროს ესა თუ ის საგამომძიებო თუ საპროცესო მოქმედებები (ჩხრეკა, ამოღება, დათვალიერება, ქონებაზე ყადაღის დადება და ა.შ.), რისთვისაც ავალდებულებს წინასწარ მიიღოს სასამართლოს ნებართვა – განჩინება; გ) სხვადასხვა სახის აკრძალვების ან შეზღუდვების დაწესება, მაგალითად, დაუშვებელია პირის განმეორე-

¹ ა. ფალიაშვილი. სისხლის სამართლის პროცესისა და სისხლის სამართლის მეცნიერების ცნება, – წგნ.: სისხლის სამართლის პროცესი. თბ., 2002, გვ. 4-6.

² მ. ლომსაძე. სისხლის სამართლის პროცესი. თბ., 2011, გვ. 12

ბით დაკავება, მხოლოდ ერთი და იგივე მტკიცებულებების ან ინფორმაციის საფუძველზე, დაცვის მხარე არ არის უფლებამოსილი მიმართოს სასამართლოს ჩხრეკის და ამოღების შესახებ და ა.შ.; დ) ნორმები, რომლებიც განსაზღვრავენ საგამოძიებო მოქმედებაში მონაწილე პირებს და მათ სამართლებრივ სტატუსს; ე) ნორმები, რომლებიც აწესებენ კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში საგამოძიებო მოქმედებათა ჩატარების დროს (მაგალითად, დაკავების ვადა, ლამის საათებში საგამოძიებო მოქმედებათა შეზღუდვა, განაჩენის გასაჩივრების ვადა და ა.შ.).

საპროცესო მოქმედებათა პირობები შეიძლება იყოს ზოგადი (მაგ. საგამოძიებო მოქმედებათა ჩატარების ზოგადი წესი, სსსკ 111 მუხლი, სასამართლო განხილვის ზოგადი დებულებები, სსსკ მე-19 თავი) და სპეციალური, რომლებიც საპროცესო კანონმდებლობით გათვალისწინებულ ცალკეულ საგამოძიებო თუ პროცესუალურ მოქმედებებს შეეხება.

სისხლის სამართლის საპროცესო გარანტიები – ეს არის სპეციალური სამართლებრივი საშუალებები, რომლებიც უზრუნველყოფენ პროცესის მონაწილეთა უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დაცვის რეალიზაციას იმისათვის, რომ თითოეულმა სუბიექტმა სისხლისსამართალწარმოების პროცესში თანაბრად შეასრულოს თავიანთი მოვალეობები; ამ საშუალებების სპეციალური ხასიათი გამოიხატება მასში, რომ შესაძლებლობას იძლევა ამა თუ იმ უფლებით აღჭურვილმა პირმა, თუ ეს აუცილებელი გახდა, იძულებით დაიცვას თავისი უფლებები, მიუხედავად იმისა, მოწინააღმდეგე სუბიექტს ის არ სურდეს. ეს გარანტია განსხვავდება პროცესუალური პირობების შესრულების პროცედურებისაგან, რადგანაც პროცესუალური მოქმედებების შესრულება და მისი პირობები თვითონ საჭიროებენ გარანტიებს. მაგალითად, ისეთი პროცედურული პირობა, როგორიცაა ადვოკატის მონაწილეობა საგამოძიებო მოქმედებაში, რომელიც მისი დაცვის ქვეშ მყოფის მიმართ ტარდება (სსსკ 38-ე მუხლი).

საქმის მწარმოებელი ორგანოს ვალდებულება, შეასრულოს კანონის ეს მოთხოვნა, გარანტირებულია იმითაც, რომ ასეთის შეუსრულებლობის შემთხვევაში მიღებული მტკიცებულება დაუმჯობესად ითვლება (სსსკ 72-ე მუხლი). ან კიდევ მეორე მაგალითი, უდანაშაულობის პრეზუმფციის თანახმად, ბრალდებული ითვლება უდანაშაულოდ, სანამ მისი დამნაშავეობა არ დამტკიცდება სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გამამყენებელი განაჩენით. კანონის ეს დებულება შეიძლება დარჩენილიყო უბრალო დეკლარაციად, თუ კი მის სადარაჯოზე არ იდგებოდა გარანტია იმის შესახებ, რომ წარმოშობილი ეჭვი, რომელიც არ დადასტურდება კანონით დადგენილი წესით, უნდა გადაწყდეს ბრალდებულის (მსჯავრდებულის) სასარგებლოდ. კანონის განმარტება „ეჭვი“ ამ შემთხვევაში გვევლინება, როგორც უდანაშაულობის პრეზუმფციის რეალიზაციის უმთავრეს გარანტად, რომელიც თავის მხრივ, წარმოადგენს პროცესუალური საქმიანობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პირობას.

ძნელი არ არის შევნიშნოთ, რომ სამართლებრივი გარანტიის ასეთი სახის დანაწილებით წარმოიქმნება სამართლებრივი ნორმის შინაგანი ლოგიკური სტრუქტურა, რომელიც შედგება ჰიპოთეზის, დისპოზიციისა და სანქციისგან. თუმცა-ღა მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის, რომ რეალურად სამართლებრივ აქტებში საკანონმდებლო ტექნიკიდან გამომდინარე, ჰიპოთეზისა და დისპოზიციის ლოგიკური ნორმები, როგორც წესი, დაშორებულია, ესე იგი, შეიძლება გამოხატული იყოს ფრაგმენტულად, ცალკეულ სამართლებრივი დებულებების სახით. ამის ნათელი გამოხატულებაა უმთავრესი პროცესუალური გარანტიები, რომლებიც ასახულია საქართველოს კონსტიტუციაში და რეალიზაცია უკეთდება სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში, ესენია: უდანაშაულობის პრეზუმფცია; უკანონოდ მიღებული მტკიცებულებების დაუშვებლად ცნობა; თვითდაბრალების თავისუფლება; აცილების უფლება; აღკვეთი ღონისძიებები და სხვა იძულებითი სახის ღონისძიებები და ა.შ. ზოგჯერ საპროცესო გარანტია დაყოფილია: საპროცესო გარანტია მართლმსაჯულებისთვის და გარანტია პიროვნებისათვის.¹

მაგრამ ეს დაყოფა პირობითია, რადგანაც ის გარანტიები, რომლებიც სისხლისსამართალწარმოების პროცესში პიროვნების ინტერესებს იცავს, იგივე გარანტიას იძლევა მართლმსაჯულებისათვის და პირიქით, ბრალდებულისათვის აღკვეთი ღონისძიების შეფარდება (მაგ. დაპატიმრება), ერთის მხრივ გარანტიას ქმნის, რომ ბრალდებული ვერ შეძლებს მართლმსაჯულებისაგან თავის არიდებას, და მეორე მხრივ, დაზარალებულს ეძლევა რეალური საშუალება დაიკმაყოფილოს თავისი მოთხოვნილება კონკრეტული პირისაგან (მიყენებული ზარალის ანაზღაურება და ა.შ.).

ამდენად, ცალკეულ მოქმედებათა შესასრულებლად საპროცესო ფორმის დანესება უბრალო ტექნიკური ხასიათის მოთხოვნას კი არ წარმოადგენს, ცარიელ ფორმალობას კი არ ნიშნავს, არამედ მას საპროცესო საქმიანობის სამართლებრივი ფორმის მნიშვნელობაც ენიჭება.

საპროცესო ფორმის მახასიათებელი თვისებებია ასევე: საყოველთაობა და ერთიანობა.

საყოველთაობა უნდა გავიგოთ ისე, რომ ნებისმიერი კატეგორიის სისხლის სამართლის საქმის გამოძიებისა და სასამართლოში განხილვის დროს გამოიყენება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში დადგენილი ერთიანი წესები. გამომძიებელმა, პროკურორმა, მოსამართლემ (სასამართლომ) თავისი მიხედვლებით კი არ უნდა წარმართოს საქმეზე სისხლის სამართალწარმოება, არამედ ის უნდა შეესაბამებოდეს საპროცესო კანონმდებლობით დადგენილ პროცედურულ წესებს. დაუშვებელია გამოძიების ან სასამართლო განხილვის შეკვეცა ან გაფართოება, თუ კი ეს საპროცესო კანონმდებლობას ეწინააღმდეგე-

¹ Н. С. Алексеев, В. Г. Даев, Т. Д. Кокоров. Очерк развития науки советского уголовного процесса. Воронеж, 1980, გვ. 57.

ბა. რაც შეეხება საპროცესო ფორმის ერთიანობას, გამყარებულია იმით, რომ საქართველოს უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანო – პარლამენტი, ახორციელებს რა საკანონმდებლო ხელისუფლებას მთელ ტერიტორიაზე, იღებს მოცემულ ტერიტორიაზე მოქმედ ერთიან სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობას.¹

საპროცესო ფორმის მნიშვნელობა იმაშიც გამოიხატება, რომ ის უკავშირდება მთლიანად საპროცესო საქმიანობის მიზანს, შინაარსს და ხელს უწყობს საქმის ყველა გარემოების სრულყოფილ გამოკვლევას, სწორი გადაწყვეტილების მიღების შესაძლებლობას; უფრო მეტი, საპროცესო ფორმების დარღვევა ან იგნორირება, როგორც წესი, გავლენას ახდენს საქმის განხილვა-გადაწყვეტის ობიექტურობაზეც, რაც მცდარი დასკვნების გაკეთებას იწვევს და ბუნებრივია, აფერხებს მაღალი აღბათობის დონეზე დადგინდეს პირის ბრალი ჩადენილ ქმედებაში.

საპროცესო ფორმა ხელს უწყობს პროცესის მონაწილის უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დაცვას, რომლებსაც ითვალისწინებს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა. რეალურ შესაძლებლობას ანიჭებს ბრალდებულს, იდავოს წაყენებულ ბრალდებაზე, იმართლოს თავი გამოძიებისა და სასამართლოს წინაშე; ასევე დაზარალებულს ეძლევა შესაძლებლობა განახორციელოს თავისი უფლებები და სხვ.

როგორც დავინახეთ, სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა ადგენს არა მარტო საპროცესო სუბიექტების კანონით მონესრიგებულ ურთიერთობას, არამედ ასევე განსაზღვრავს ცალკეული საგამოძიებო და საპროცესო მოქმედებათა ჩატარების პროცესუალურ წესებს, რაც იმას გულისხმობს, რომ საქმის მწარმოებელი ორგანოები თავიანთი საქმიანობისას არ უნდა გასცდნენ საპროცესო კოდექსით დადგენილ ჩარჩოებს, არამედ მათ მიერ ჩატარებული თითოეული საგამოძიებო თუ საპროცესო მოქმედება საპროცესო კანონმდებლობას უნდა შეესაბამებოდეს. უარყოფით შემთხვევაში, საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 72-ე მუხლის შესაბამისად, ჩაითვლება დაუშვებელ მტკიცებულებებად, რომლებსაც არავითარი პროცესუალური მნიშვნელობა აღარ ენიჭება. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სისხლის სამართლის პროცესის ცნების ირგვლივ იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია არაერთგვაროვანი მოსაზრება მეცნიერთა ერთი ჯგუფის მიერ და სისხლის სამართლის პროცესის ცნება განმარტებულია როგორც იურიდიული ფორმა, იმ პირის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გადასაწყვეტად, რომელმაც ჩაიდინა დანაშაული.² ზოგიერთი ავტორი სისხლის სამართლის პროცესს განმარტავს როგორც გამოძიებლის, პროკურორის, სასამართლოს კანონით მონესრიგებულ საქმიანობას, ხოლო ავტორთა უმეტესობა აღნიშნული ცნების სამართალურთიერთობის

¹ სისხლის სამართლის პროცესი (ზოგადი ნაწილი), გვ. 30.

² **А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский.** Уголовный процесс, გვ. 18.

სისტემიდან გამომდინარე, ამატებს ასევე, პროცესის სხვა მონაწილეთა საქმიანობასაც. ამით სავსებით სამართლიანად მათ სურთ ხაზი გაუსვან იმ გარემოებასაც, რომ სისხლისსამართალწარმოების პროცესში გარდა სახელმწიფო ორგანოებისა, მონაწილეობას ღებულობენ ასევე სხვა პირებიც: დაზარალებული, ბრალდებული, ადვოკატი, თარჯიმანი და ა.შ.¹

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ საქართველოს წინა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 44-ე მუხლის 29-ე პუნქტი ითვალისწინებდა სისხლის სამართლის პროცესის ცნებას, რომლის დეფინიციაც საქართველოს სისხლის სამართლის პროცესის კომენტარების ავტორთა მიერ განმარტებულია, როგორც სისხლის სამართლის პროცესის მწარმოებელი ორგანოს (თანამდებობის პირის) – გამომძიებლის, პროკურორის, მოსამართლის, სასამართლოს და სისხლის სამართლის პროცესის სხვა მონაწილეთა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით მოწესრიგებული საქმიანობით, რომელიც ხორციელდება სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული შესაბამისი ამოცანების გადასაწყვეტად,² რომლის განმარტების დეფინიციაც სავსებით შეესაბამება მოქმედი სისხლის სამართლის პროცესის ცნებას.

პროფ. შ. ფაფიაშვილის მიერ გამოთქმულია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ სისხლის სამართლის პროცესის დასახელებაში გამოყენებული იყოს ტერმინი „სისხლის საპროცესო სამართალი“.³ მაგრამ სამეცნიერო ლიტერატურაში ჩვენ არ გვაქვს უფლება შევცვალოთ კოდექსის დასახელება: „სისხლის სამართლის პროცესი“. ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ ავტორის მოსაზრებას, მაგრამ რადგანაც კოდექსის დასახელება არის ოფიციალური წყაროს დასახელება, რომელიც დადგენილია კანონმდებლის მიერ, მისი შეცვლის უფლება არ გვაქვს, თუმცა რეკომენდაციის სახით შეიძლება გამოვთქვათ აზრი, რომ მომავალში უფრო ზუსტი იქნება, თუ კანონმდებელი კოდექსის დასახელებას მისცემს „სისხლის საპროცესო კოდექსის“ სახეს.

სისხლის სამართლის პროცესი და სისხლისსამართალწარმოება – მათი ცნება თანაბარმნიშვნელოვანია, თუმცაღა მათი ცნებების სიტყვასიტყვითმა განამარტებამ შეიძლება მიგვიყვანოს იმ აზრამდე, თითქოს მათი შინაარსი განსხვავებულია. ეს განპირობებულია იმით, რომ ძველი რუსეთის 1864 წლის სისხლისსამართალწარმოების წესდებით, რომელიც ასევე საქართველოშიც მოქმედებდა, ტერმინი „სისხლისსამართალწარმოება“ გამოიყენებოდა წინასასამართლო საქმიანობისას (მაგ. არსებობდა სასამართლო გამომძიებლის თანამდებობა); საბჭოთა პერიოდშიც იმ ნორმატიულ სამართლებრივ აქტს, რომელიც განსაზღვრავდა წინასა-

¹ **М. С. Строгович.** Курс современного уголовного процесса. Т. I. М., 1968, გვ. 34-36; *Уголовный процесс.* Учебник. Под редакцией **И. Л. Петрухина.** М., 2001, გვ. 6.

² **ზ. მეიშვილი, ო. ჯორბენაძე.** საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარები. თბ., 2007, გვ. 135.

³ **შ. ფაფიაშვილი.** შესავალი იურიდიულ სპეციალობაში. თბ., 2006, გვ. 271-273.

სამართლო და სასამართლო სტადიებს, იწოდებოდა „სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართალწარმოების საფუძვლებად“, დღეისათვის ამ ორი ცნების ერთიანობა განპირობებულია სასამართლოს საქმიანობის როლით სისხლის სამართლის პროცესში.

„სისხლის სამართლის პროცესისა“ და „მართლმსაჯულების“ ურთიერთმიმართება უფრო რთულია. ერთის მხრივ, სისხლის სამართლის პროცესი – არა მარტო სასამართლოს საქმიანობას მოიცავს, არამედ ასევე გამოძიებასაც, ე.ი. ამ გაგებით სისხლის სამართლის პროცესის ცნება უფრო ფართეა. მეორე მხრივ, მართლმსაჯულება ხორციელდება არა მარტო სისხლის, არამედ სამოქალაქო და ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა საქმეებზედაც, სასამართლო სტადიაზე კი, სისხლის სამართლის პროცესი წარმოდგენილია მართლმსაჯულების ნაწილად. ამასთანავე, სისხლის სამართლის პროცესი – ეს არის საქმის მწარმოებელი ორგანოებისა და მასში მონაწილე სუბიექტების კანონით მოწესრიგებული ურთიერთობა, მართლმსაჯულების განხორციელება კი მხოლოდ სასამართლოს კომპეტენციაა. აქედან გამომდინარე, ამ ნაწილში სისხლის სამართლის საქმეებზე მართლმსაჯულების განხორციელების ცნება – უფრო ფართოა, ვიდრე ამავე სტადიაზე სისხლის სამართლის პროცესი.

გარკვეული მსგავსება არსებობს ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობასა და სისხლის სამართლის პროცესს შორის. ამასთან ერთად, საქმიანობის ეს ორი სახე პრინციპულად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან და არ შეიძლება მათი აღრევა. ამიტომაც აუცილებელია ამ ორი საქმიანობის ერთმანეთისაგან მკვეთრი გამიჯვნა, უარყოფით შემთხვევაში ეჭვგარეშეა გამოიწვევს ადამიანის უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების შელახვას, რაც სამართალწარმოების ამოცანებზე უკიდურესად უარყოფითად აისახება.

ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობას ახორციელებენ სახელმწიფო ორგანოების სპეციალური სამსახურები, კანონის თანახმად და მათი კომპეტენციის ფარგლებში უფლება აქვთ ღია თუ ფარული მეთოდებით ჩაატარონ ღონისძიებათა სისტემა, რომლის მიზანია ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების, იურიდიული პირის უფლებების, საზოგადოებრივი უშიშროების დაცვა დანაშაულებრივი და სხვა მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფისაგან.

მსგავსება ამ ორ საქმიანობას შორის მდგომარეობს მათი ამოცანების ერთიანობაში. ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის ამოცანებია: დანაშაულის ან სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედების გამოვლენა, აღკვეთა და თავიდან აცილება; იმ პირის დადგენა, რომელიც ამზადებს, სჩადის ან რომელსაც ჩადენილი აქვს დანაშაული ან სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედება; იმ პირის ძებნა და წარდგენა, რომელიც ემალება გამოძიებას, სასამართლოს, თავს არიდებს სასამართლოს მიერ დანიშნულ სასჯელს, ან იძულებითი ხასიათის სხვა ღონისძიებათა მოხდას; დანაშაულებრივი

ან სხვა მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფის შედეგად დაკარგული ქონების ძებნა და დადგენა, უგზოუკვლოდ დაკარგული პირის ძებნა, სისხლის სამართლის საქმეზე აუცილებელი ფაქტობრივი მონაცემების მოპოვება; დანაშაულის ან სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩამდენი პირის იდენტიფიცირება.

ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შედეგად მოპოვებული ინფორმაცია შეიძლება ატარებდეს დამხმარე, საორიენტაციო ხასიათს, რაც, რა თქმა უნდა, საგამოძიებო ორგანოებს დაეხმარება უფრო ოპტიმალურად მოახდინონ პროცესუალური მოქმედებების წარმართვა. ამასთანავე ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობით მიღებული ინფორმაცია დასაშვებ მტკიცებულებად გადაიქცევა მას შემდეგ, როდესაც საპროცესო გზით იქნება დამაგრებული,¹ ეს კი განპირობებულია იმით, რომ ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა, პროცესუალურისგან განსხვავებით, ნაკლებად ითვალისწინებს არა მხოლოდ შედეგის უტყუარობას, არამედ მოქალაქეთა უფლებების დაცვასაც, რადგანაც ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა უმეტეს წილად ატარებს არალეგალურ ხასიათს, რომელიც რეგლამინტირებულია არა მხოლოდ „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ კანონით, არამედ სხვა საუნყებო ნორმატიული აქტებითაც.

ამასთან დაკავშირებით, არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ ერთ უმნიშვნელოვანეს პრობლემას, რომელიც, თეორიული თვალსაზრისით, დღეისათვის უაღრესად აქტუალურია. საქმე იმაშია, რომ მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი გამოქვეყნებისას ითვალისწინებდა ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებს, რომელსაც საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა ადრე საერთოდ არ იცნობდა და ის მოქმედებები, რომელიც ამა თუ იმ მოვლენას ფარული აუდიო ან ვიდეო ჩანერასთან, ანდა დანაშაულის გასახსნელად ოპერატიული სამსახურის მუშაკის მიერ ფარულ მოქმედებასთან იყო დაკავშირებული, ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობად მოიაზრებოდა და რეგულირდებოდა კანონით „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“.

როგორც გამოქვეყნებული ახალი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 333-ე მუხლის მე-4 ნაწილიდან ჩანდა, ფარული საგამოძიებო მოქმედებების შესახებ დებულებები უნდა ამოქმედებულიყო 2011 წლის 1 აპრილიდან. ამავე დროს კანონმდებელმა თხოვნით მიმართა საქართველოს მთავრობას განსახილველად წარედგინა „ფარული საგამოძიებო მოქმედებების შესახებ“ საქართველოს კანონისა და „ოპერატიული სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის ძალადაკარგულად ცნობის შესახებ პროექტები, ხოლო „ფარული საგამოძიებო მოქმედებების შესახებ“ კანონის ამოქმედებისთანავე სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული ფარული საგამოძიებო მო-

¹ ვ. გახოკიძე, მ. მამნიაშვილი. ფარული საგამოძიებო მოქმედება თუ ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა? – ჟურნ.: „სოციალური ეკონომიკა: XXI საუკუნის აქტუალური პრობლემები“. №6, ნოემბერ-დეკემბერი, 2010, გვ. 129-136

ქმედებები ძალადაკარგულად უნდა ყოფილიყო ცნობილი. მიუხედავად ამისა, 2010 წლის 24 სექტემბრის კანონით საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსიდან ამოღებული იქნა ფარული საგამოძიებო მოქმედებები და არც კოდექსშია იმაზე მინიშნება, უნდა შემუშავდეს თუ არა სპეციალური კანონი „ფარული საგამოძიებო მოქმედებების შესახებ“.

ამასთან დაკავშირებით ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში გაჩნდა რადიკალურად ურთიერთგანსხვავებული შეხედულებები. ზოგიერთ ავტორს მიაჩნია, რომ საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსიდან ფარული საგამოძიებო მოქმედებათა ამოღების გადაწყვეტილების მიღება არც თეორიული და არც პრაქტიკული თვალსაზრისით არ შეიძლება გამართლებულად ჩაითვალოს.¹ ცალკეული მეცნიერები თვლიან, რომ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსიდან ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ამოღება გამართლებულია, რადგანაც, მათი აზრით, ერთმანეთისაგან უნდა იქნეს გამიჯნული ერთის მხრივ, ოპერატიულ მუშაკთა საქმიანობა, რასაც „ოპერატიული სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ კანონი არეგულირებს და წინ უსწრებს გამოძიებასა და სისხლისსამართლებრივ დევნას და მეორე მხრივ, გამოძიებლის საქმიანობა, რასაც საპროცესო კოდექსი არეგულირებს.²

იმისათვის, რომ თეორიაში არსებული ეს დავა გადაწყდეს, ალბათ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გავარკვიოთ გამოძიებლისა და ოპერატიული სამსახურის კომპეტენცია სისხლისსამართალწარმოების პროცესში.

ცნობილია, რომ ჯერ კიდევ წინა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით გაუქმდა მოკვლევის ინსტიტუტი, ამ მიმართებით ანალოგიურია მდგომარეობა მოქმედ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსშიც, რის გამოც გამოძიების დაწყება, მტკიცებულებათა მოპოვება, დამაგრება ფიქსაცია და შეფასება საპროცესო კანონმდებლობის ფარგლებში, მთლიანად გადავიდა მხოლოდ გამოძიებლის, პროკურორის და მოსამართლის (სასამართლოს) კომპეტენციაში, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით, არა თუ მოკვლევა, არამედ ოპერატიული მუშაკიც კი საპროცესო საქმიანობის სუბიექტად აღარ გვევლინებიან. აქედან გამომდინარე, სავსებით ლოგიკურია, რომ გამოძიების სტადიაზე ნებისმიერი საგამოძიებო მოქმედებისა და სხვა პროცესუალური მოქმედებების ჩამტარებელი და ხელმძღვანელი უნდა იყოს მხოლოდ გამოძიებელი, სხვა შემთხვევაში თუ კი გამოძიებელი უშუალოდ არ ჩაატარებს ამა თუ იმ სახის საგამოძიებო მოქმედებას, ეჭვგარეშეა, საგამოძიებო სამსახურს გაუძნელდება (მხოლოდ ოპერატიული მონაცემების არსებობით) მტკიცებულებათა აღმოჩენა,

¹ ვ. გახოკიძე, მ. მამნიაშვილი. ფარული საგამოძიებო მოქმედება თუ ოპერატიული-სამძებრო საქმიანობა?, გვ. 130

² დ. ლეკიაშვილი. ზოგადი მოსაზრებები საპროცესო და არასაპროცესო მოქმედებების თაობაზე, – „სამართლის აქტუალური პრობლემები“. სტუ I საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. თბ., 2010, გვ. 148-150.

დამაგრება და ფიქსაცია. კიდევ მეტი, წინა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ამოქმედებიდან მოკლე დროში პროფ. ა. ფალიაშვილმა გამოთქვა მეტად საგულისხმო შეხედულება იმის შესახებ, რომ კანონი „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ გასცილდა მისი კომპეტენციის ფარგლებს და გადაწყვიტა პროცესუალური საკითხები (მოსამართლისაგან ბრძანების მიღება), რომელიც მხოლოდ სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობით მოსაწესრიგებელი საკითხია და, მისი აზრით, ის უნდა ასახულიყო სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში, როგორც ცალკე დამოუკიდებელი საგამოძიებო მოქმედებები“.¹

სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში ფარული საგამოძიებო მოქმედებების არსებობის შემთხვევაში უფრო ეფექტურად და ჰარმონიულად შეერწყმება ერთმანეთს სისხლისსამართლებრივი დევნა და ფარული საგამოძიებო მოქმედებებით გათვალისწინებული პროცედურები. ამით არა მარტო გამარტივდება გამოძიება, არამედ იმის სრულ გარანტიას იძლევა, რომ საგამოძიებო მოქმედებების შედეგად მოპოვებული ინფორმაცია მტკიცებულებად ჩაითვალოს და საჭირო არ გახდეს საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარების საშუალებით გამოძიებლის მიერ ოპერატიული ინფორმაციის ხელახალი გადამოწმება, რადგანაც, როგორც აღვნიშნეთ, ოპერატიული მოქმედებების შედეგად მიღებული ინფორმაცია დასაშვებ მტკიცებულებად გადაიქცევა მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც ის საპროცესო კანონმდებლობის გზით იქნება დამაგრებული.

უნდა ითქვას ისიც, რომ მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით გაუქმდა წინასწარი გამოძიების ინსტიტუტი და მას მხოლოდ „გამოძიება“ დაერქვა,² ამით კი გამოძიებლის საქმიანობა უფრო მეტად ოპერატიული მუშაკის სტატუსისაკენ გადაიხარა (ამჟამად გამოძიებლები დეტექტივებად, ანდა დეტექტივის თანაშემწეებადაც იწოდებიან) და ამაში ცუდი არაფერია, პირიქით, გამოძიებელი უფრო ეფექტურად გამოიყენებს სხვა ოპერატიული მუშაკის შესაძლებლობებს, თუ კი უშუალოდ ოპერატიული მუშაკების დახმარებით ჩაატარებს ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებს და მიღებულ ინფორმაციას კანონშესაბამისად მოიპოვებს და დააფიქსირებს.

უდავოა, ფარული საგამოძიებო მოქმედებების პროცესუალური ნესები უნდა აისახოს სპეციალურ კანონში „ფარული საგამოძიებო მოქმედებების შესახებ“, როგორც ამას მოქმედი საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 333-ე მუხლის მე-4 ნაწილი ითვალისწინებდა, ამით კი ეჭვგარეშეა, მოხდება ფარული საგამოძიებო მოქმედებათა ლეგალიზაცია სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის დონეზე, თორემ თვით ცნება ფარული საგამოძიებო მოქმედების შესახებ,

¹ ა. ფალიაშვილი. სატელეფონო საუბრების მოსმენის შესახებ, – ჟურნ. „სამართალი“. №4-5, 2000, გვ. 92-93.

² ნ. გაბრიჩიძე. გამოძიების ცალკეული პროცესუალური ასპექტები, – „სამართლის აქტუალური პრობლემები“, გვ. 133-138.

საზოგადოებაში ბევრ კითხვას ბადებს, ხოლო მისი გატანა საპროცესო კანონმდებლობის მიღმა, საკითხის არსს კიდევ უფრო მეტად ართულებს.

MIKHEIL MAMNIASHVILI¹

THE CONCEPT OF CRIMINAL LAW PROCEDURE AND CRIMINAL LAW PROCESS

The acting Criminal Procedures Code of Georgia, which represents an Anglo-American model of the law system, has made a new representation of not only the principles of criminal law procedures, but also of the status of the participants of the process in a differentiated way. All of these made the perception of the criminal law in the newer way.

The given work discusses the concept of the Criminal Law and the main accent is made on the conceptual problems of the new procedures law and the subjective status of the procedural activity is expressed in the newest way within the process of the criminal law procedures. Those peculiarities and features are also described, which are characteristic to the acting procedures law.

The work also describes such important institutions of the criminal procedures law, as procedures form as a guarantee of the process participants and the guarantee of defending the citizens' rights.

The innovation is in itself the fact, that the procedural guarantees are also described in the concept of the criminal law process. Also those procedural norms and rules are discussed, which ensures protection of the rights of separate subjects during the criminal law procedure.

The work depicts those differentiating features, which are characteristic to the concept of the criminal law and justice, including their differentiating as well as the similar features.

At the end of the work those similar and differentiating features are discussed, which are characteristic to the Criminal Law procedure.

---

¹ *Mikheil Mamniashvili* – PhD in Law, Professor, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

მიხეილ მამნიაშვილი, ჯემალ გახოკიძე,
ზურაბ მელქაძე, ნონა ლომიძე¹

სისხლის სამართალწარმოების პოლიტიკა არსებობის
უნდა შეიცვალოს

ბოლო დროს საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკურმა პროცესებმა მნიშვნელოვანი ხასიათის ზეგავლენა მოახდინა ქვეყანაში სისხლის სამართლის პოლიტიკის შეცვლის აუცილებლობასთან დაკავშირებით.

სისხლის სამართლის პოლიტიკა, ისე როგორც ზოგადად პოლიტიკა, დინამიურია, ცვალებადია და ქვეყანაში რეალურად არსებულ გამონვევებს უნდა პასუხობდეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი სამოქალაქო საზოგადოების განვითარებას და, პირველ რიგში, სამართლიანი სასამართლოს დამკვიდრებას უშლის ხელს. ასეთ შემთხვევაში სასამართლოსადმი ნდობის ხარისხი საზოგადოების მხრიდან ან უარყოფითია ან მკვეთრად დაბალი.

ამის თქმის საფუძველს იძლევა ის გარემოება, რომ საქართველოს მთავარ პროკურატურაში დღეისათვის უკვე შესულია მსჯავრდებულთა ექვსი ათასზე მეტი საჩივარი, რომლებიც უნდობლობას უცხადებენ ქართულ მართლმსაჯულებას და მოითხოვენ მათ მიმართ დადგენილი განაჩენის გაუქმებას და გამართლებას.

შექმნილი რეალობიდან გამომდინარე, ქვეყანა დადგა იმ აუცილებლობის წინაშე, რომ არსებითად გადაისინჯოს არა მარტო კანონიერების პოლიტიკა, არამედ ამ მიმართულებით სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის მიდგომა, ახლებურად შემუშავდეს მისი ცალკეული ინსტიტუტები, უფრო სრულყოფილად აისახოს მხარეთა თანასწორობის, შეჯიბრებითობის პრინციპი და შესაბამისად – მხარეთა პროცესუალური

¹ *მიხეილ მამნიაშვილი* – სამართლის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; *ჯემალ გახოკიძე* – სამართლის დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი; *ზურაბ მელქაძე* – სამართლის დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი; *ნონა ლომიძე* – პოლიტიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი.

უფლებები.

აღნიშნულის გამო, ისმის ლოგიკური კითხვა, საპროცესო კანონმდებლობის რომელი ნორმებით უნდა იხელმძღვანელონ სამართალდამცავმა ორგანოებმა მსჯავრდებულთა საჩივრების განხილვისას, რადგან მათ მიმართ განხორციელებული სამართალწარმოებისას ისინი სხვადასხვა სამართლებრივ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ, რომლებიც პირობითად შეიძლება სამ ჯგუფად დავყოთ: პირველი, უმეტეს მსჯავრდებულთა მიმართ სისხლისსამართალწარმოება დასრულდა სასამართლო ორგანოების მიერ საპროცესო შეთანხმების შუამდგომლობის დამტკიცებით, მაგრამ ისინი მიიჩნევენ, რომ მათთან საპროცესო შეთანხმება გაფორმდა იძულებით, მუქარით, მოტყუებით და პროკურატურის ორგანოებიდან იმდენად დიდი იყო მათზე ზეწოლა, რომ საპროცესო შეთანხმების დამტკიცების შესახებ სასამართლოს განაჩენის გასაჩივრება, იმ დროს შექმნილი გარემოებების გათვალისწინებით, ყველანაირ აზრს კარგავდა, მეორე ნაწილი მსჯავრდებულებისა, რომელთა მიმართაც დადგინდა გამამტყუნებელი განაჩენი (საპროცესო შეთანხმების გარეშე), სიტუაციას იმდენად უიმედოდ თვლიდნენ, რომ არც კი გაუსაჩივრებიათ განაჩენი ზემდგომ (აპელაცია, კასაცია) სასამართლო ინსტანციებში. მესამენი მათ მიმართ გამოტანილ განაჩენებს მიიჩნევენ უკანონოდ და დაუსაბუთებლად, მიუხედავად იმისა, რომ შეეცადნენ სიმართლის დადგენას სამივე ინსტანციის სასამართლოში.

ამჟამად გვსურს გაგიზიაროთ ჩვენი მოსაზრებები ახალი საპროცესო მექანიზმებისა და პროცედურების შემოღებასთან დაკავშირებით, ზემოაღნიშნული საკითხების რეგულაციის მიზნით. მანამდე გვსურს ძალზე მოკლედ შევეხოთ საპროცესო შეთანხმების გამოყენებისას დაზარალებულის უფლებების ახლებურად დარეგულირების პრობლემატიკას.

თუ თვალს გადავავლებთ სასამართლო სტატისტიკას, დავრწმუნდებით, რომ ქვეყანაში სასამართლოში წარმართულ საქმეთა 90%-ზე მეტი საპროცესო შეთანხმებით მთავრდება. ალბათ, სწორედ ამიტომაცაა, რომ მსჯავრდებულთა უმეტესი ნაწილი ამ ინსტიტუტის მიმართ არიან უკმაყოფილონი.

ზოგადად უნდა ითქვას, რომ საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტი, რომელსაც ანგლოამერიკულმა სამართლის სისტემამ დაუდო სათავე, თავისთავად პროგრესულია, რადგანაც მართლმსაჯულების პროცესს დროში აჩქარებს და სამართალწარმოებას ამარტივებს. ცნობილი ფრანგი კომპრავატისტის, ჟან პრადელის სიტყვებით რომ ვთქვათ: „განაჩენის გამოტანის დღე მაქსიმალურად უახლოვდება დანაშაულის ჩადენის თარიღს“,¹ მაგრამ საქმე იმაშია, რომ აღნიშნული ინსტიტუტის პრაქტიკაში რეალიზაციამ მრავალი ნაკლოვანება წარმოაჩინა და უკიდურესად მახინჯი სახე მიიღო. საქართველოს მთავარი პროკურორის ა. კბილაშვი-

¹ **ჟ. პრადელი.** შედარებითი სისხლის სამართალი. თბ., 1999, გვ. 393

ლის თქმით, საპროცესო შეთანხმება კი არა, სინამდვილეში „საპროცესო იძულებასთან“ ჰქონდა საქმე, რადგანაც, როგორც ის აღნიშნავს: „თუ ადამიანი პროკურატურის შეთავაზებულ პირობებს არ მიიღებდა, ათჯერ უფრო მკაცრი სასჯელი ჰქონდა გარანტირებული“.¹

ურიგო არ იქნება იმის გახსენებაც, რომ საპროცესო შეთანხმების ამოქმედებისთანავე, მოკლე დროში, ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში მის მიმართ გაჩნდა რადიკალურად ურთიერთგანსხვავებული შეხედულებები. ავტორთა ერთი ნაწილი უარყოფითად აფასებდა მის შემოღებას², ნაწილი ავტორები, მართალია, დადებითად აფასებენ, მაგრამ მისი სრულყოფის მიზნით გვთავაზობენ ცალკეულ წინადადებებს.³

ქართულ იურიდიულ მეცნიერებაში, ასევე არ არსებობს ერთიანი აზრი საპროცესო შეთანხმების გამოყენების შესახებ, მაგალითად, ცალკეულ ავტორებს მიაჩნიათ, რომ საპროცესო შეთანხმება შესაძლებელია გაფორმდეს სამივე კატეგორიის დანაშაულზე,⁴ პროფ. რ. გოგშელიძეს მიაჩნდა, რომ საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტი უნდა ვრცელდებოდეს არა ყველა კატეგორიის დანაშაულზე, არამედ მხოლოდ „ბრალის აღიარებით გამოცხადების“ ან/და წარდგენილი ბრალდების ცნობის ნაკლებად მძიმე კატეგორიის, სამენარმეო და საფინანსო სფეროში ჩადენილ დანაშაულებებზე.⁵

ვფიქრობთ, არ არის არანაირად მართებული, რომ საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტი გამოყენებული იყოს ყველა კატეგორიის დანაშაულზე, ალბათ, უმჯობესია, თუ კი ის გაფორმდება ნაკლებად მძიმე ან/და კორუფციულ დანაშაულებებზე.⁶ ამასთან, საპროცესო შეთანხმებას უნდა ჩამოშორდეს ის მახინჯი მოვლენა, რომელიც ფულადი თანხების სავალდებულო გადახდასთან იყო დაკავშირებული. ჩვენი ეს მოსაზრება ემყარება იმ სამწუხარო რეალობას, რომ დანაშაულის მსხვერპლი – დაზარალებული, მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის თანახმად, მხარეს აღარ წარმოადგენს და ის მონმის სტატუსთანაა გათანაბრებული, ხოლო საპროცესო შეთანხმების გაფორმების

¹ „დასასჯელი ბევრია“. ინტერვიუ საქართველოს მთავარ პროკურორთან არჩილ კბილაშვილთან, – გაზ.: „კვირის პალიტრა“. 29 ოქტომბერი – 4 ნოემბერი, 2012.

² გ. მეფარიშვილი. სისხლის სამართალწარმოების ზოგიერთ კონცეპტუალურ საკითხთან დაკავშირებით, – ჟურნ.: „მართლმსაჯულება და კანონი“. №3, 2006.

³ ნ. გაბრიჩიძე. საპროცესო შეთანხმება, – ჟურნ.: „ადამიანი და კონსტიტუცია“. №3, 2004, გვ. 53-63.

⁴ გ. ჭანტურიძე. საპროცესო შეთანხმება სისხლის სამართლის პროცესის პრინციპებთან მიმართებაში. თბ., 2007, გვ. 34

⁵ რ. გოგშელიძე. საპროცესო შეთანხმება ყველა კატეგორიის დანაშაულზე, – ჟურნ.: „პროფესია ადვოკატი“, №2, 2007, გვ. 78.

⁶ მ. მამნიასვილი. ახალი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ცალკეული ასპექტები, – სისხლის სამართლის პროცესისა და სისხლის სამართლის აქტუალური პრობლემები. სამეცნიერო ნაშრომების კრებული, მიძღვნილი ნ. გაბრიჩიძის ხსოვნისადმი. თბ., 2012, გვ. 23-39.

შემდეგ კი საერთოდ გაძევებულია სისხლისსამართალწარმოების პროცესიდან, რაც, ბუნებრივია, უკიდურესად უარყოფითად აისახება ისეთი ფუძემდებლური პრინციპის რეალიზაციაზე, როგორცაა მხარეთა თანასწორობა და შეჯიბრებითობა (სსსკ მე-9 მუხლი), რის გამოც დაზარალებული, როგორც პროცესის მონაწილე (თუნდაც მხარეს არ წარმოადგენდეს), არათანაბარ მდგომარეობაში აღმოჩნდა პროცესის სხვა მონაწილეებთან შედარებით, რითაც კიდევ უფრო მეტად დაკნინდა მისი უფლებრივი მდგომარეობა სისხლისსამართალწარმოების პროცესში. კიდევ მეტი, თუ კი დაზარალებულის თანხმობის გარეშე, მასთან მხოლოდ კონსულტაციის გავლის შემდეგ მიძიმე ან განსაკუთრებით მიძიმე დანაშაულზე გაფორმდება საპროცესო შეთანხმება, მეტისმეტად შესუსტდება მისი უფლებრივი მდგომარეობა, რომელიც ასევე ეწინააღმდეგება დაზარალებულის უფლებათა დაცვის საყოველთაოდ აღიარებულ საერთაშორის სამართლებრივ შეთანხმებებს და დეკლარაციებს, მით უმეტეს, არც ერთი ქვეყნის საპროცესო კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტის გამოყენებას ყველა კატეგორიის დანაშაულზე.

ყოველივე აღნიშნულის გამო, ალბათ, დღის წესრიგში დადგა ზოგადად დაზარალებულის უფლებრივი მდგომარეობის გაზრდა სისხლისსამართალწარმოების პროცესში და, კერძოდ, საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტის გამოყენებისას. ჩვენი აზრით, უფრო სამართლიანი იქნება, თუ კი საპროცესო კანონმდებლობა გაითვალისწინებს საპროცესო შეთანხმების გაფორმებამდე პროკურორის დაზარალებულთან არა „კონსულტაციის“ გავლას, არამედ მისგან თანხმობის მიღებას. ამასთან, პროკურორს უნდა ჰქონდეს უფლება დაზარალებულის თანხმობის გარეშეც მიიღოს გადაწყვეტილება საპროცესო გადაწყვეტილების შესახებ, ოღონდ ასეთ შემთხვევაში დაზარალებულს უნდა მივცეთ ასეთი გადაწყვეტილების სასამართლოში გასაჩივრების უფლება. აღნიშნული პროცედურული წესების რეგულაცია საპროცესო კანონმდებლობის დონეზე, პროკურორს აიძულებს უფრო მეტი სიფრთხილით და სკულებიოზურად მოახდინოს მხარეთა შორის საპროცესო შეთანხმების პროცედურების ჩატარება, საჯარო ინტერესებთან ერთად ასევე გაითვალისწინოს დაზარალებულის კერძო ინტერესებიც.

ალბათ, ამით უნდა აიხსნას ის გარემოებაც, რომ დღეისათვის ქვეყანაში სასამართლო ორგანოების მიერ დადგენილი განაჩენებიდან უპრეცედენტო, მონინავე ადგილი საპროცესო შეთანხმებით დამთავრებულ საქმეებს უკავიათ.

ამასთანავე, უკეთესი იქნება, თუ კი კანონმდებელი კიდევ უფრო მეტად გააფართოებს სასამართლო კონტროლს საპროცესო შეთანხმების გაფორმების პროცედურაშიც, ალბათ, კარგი იქნება, თუ კი კანონმდებელი გაითვალისწინებს საპროცესო შეთანხმების გაფორმებისას პროკურორთან, ბრალდებულთან და ადვოკატთან ერთად მაგისტრი მოსამართ-

ლის მონაწილეობასაც, აღნიშნული პროცესუალური წესი კარგა ხანია მოქმედებს საფრანგეთის საპროცესო კანონმდებლობაში და საკმაოდ წარმატებითაც.

ვფიქრობთ, ამ ნოვაციით უფრო მეტად გაიზრდება საპროცესო შეთანხმების სანდოობა და, რაც მთავარია, მხარეებს აღარ ექნებათ პრეტენზიები საპროცესო შეთანხმების გაფორმების კანონიერებაზე.

ახლა განვიხილოთ, თუ რა ახალი საპროცესო მექანიზმები და პროცედურები უნდა იქნას შემოღებული მსჯავრდებულთა საჩივრების გადანყევტის რეგულაციის მიზნით. შევეცდებით ამის ზემოაღნიშნული თანმიმდევრობით გადმოცემას.

საპროცესო შეთანხმებებთან დაკავშირებით

თუ მსჯავრდებულ პირს მიაჩნია, რომ მასთან საპროცესო შეთანხმება დაიდო სსსკ 215-ე მუხლით გათვალისწინებული დარღვევით, კერძოდ: ა) საპროცესო შეთანხმება დაიდო მოტყუებით; ბ) ბრალდებულს შეეზღუდა დაცვის უფლება; გ) საპროცესო შეთანხმება იძულებით, ძალადობით, მუქარით ან დაშინებით დაიდო.

ასეთ შემთხვევებში პირს უფლება უნდა მიეცეს გაასაჩივროს სააპელაციო სასამართლოში შეთანხმების დამტკიცების შესახებ სასამართლოს განაჩენი მისი გაუქმების მიზნით, ან საჩივრით მიმართოს პროკურორს გამოძიების ჩატარების შესახებ, შემდგომში სააპელაციო სასამართლოში შუამდგომლობის შეტანის მიზნით, ბრალდებაზე უარის თქმის და საპროცესო შეთანხმების გაუქმების თაობაზე.

აღნიშნული საპროცესო მექანიზმის და შესაბამისი პროცედურის ასამოქმედებლად საჭირო იქნება საკანონმდებლო ცვლილებები, მათ შორის სსსკ 215-ე მუხლის მე-3 პუნქტით გათვალისწინებული გასაჩივრების 15 დღიანი შეზღუდვა შეჩერდეს 1 წლის ვადით შესაბამისი ცვლილებების ამოქმედების დღიდან.

იმ განაჩენის მიმართ, რომლებიც მსჯავრდებულის მიერ მიჩნეულია უკანონოდ, მაგრამ ზემდგომ (აპელაცია, კასაცია) სასამართლო ინსტანციებში არ გასაჩივრებულა.

ასეთ შემთხვევებში პირს უფლება უნდა მიეცეს მის მიმართ დადგენილი გამამტყუნებელი განაჩენი გაასაჩივროს ზემდგომ სასამართლო ინსტანციებში. მიუხედავად სსსკ გასაჩივრებისათვის დადგენილი ვადის გასვლისა.

თუ კი დადგინდება, რომ თავის დროზე საქმის გამოძიება ანდა სასამართლო განხილვა ჩატარდა აშკარად არასრულყოფილად და ტენდენციურად, ზემდგომ სასამართლო ინსტანციას მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობით გათვალისწინებული უფლებამოსილების გარდა, უნდა მიეცეს საქმის დამატებით გამოძიებაში

დაბრუნების უფლება. გარდა ამისა, მსჯავრდებულს უფლება უნდა ჰქონდეს საჩივრით მიმართოს პროკურორს, მისი ბრალდების საქმის გამოძიებისა და სასამართლოს მიერ საქმის არსებითი განხილვისას დაშვებულ უკანონობის ფაქტზე გამოძიების ჩატარების მიზნით, პროკურორი გამოძიების შედეგების გათვალისწინებით მიიღებს შესაბამის გადაწყვეტილებას.

ცხადია, აღნიშნული გამოიწვევს რიგ ცვლილებებს, მათ შორის უნდა შეჩერდეს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 293-ე მუხლით გათვალისწინებული სააპელაციო გასაჩივრების ერთ თვიანი ვადა ერთი წლის ვადით, შესაბამისი ცვლილებების ამოქმედების დღიდან.

მსჯავრდებულთა ის საქმეები, რომლებმაც გაიარეს ზემდგომი სასამართლო ინსტანციები (აპელაცია, კასაცია) და განაჩენი იქნა დატოვებული უცვლელად.

ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ მთავარ პროკურატურაში შესულ იმ მსჯავრდებულთა საჩივრების განხილვა-გადაწყვეტა, რომელთაც გაიარეს ყველა სასამართლო ინსტანცია, მაგრამ განაჩენს მიიჩნევენ უკანონოდ, დიდ სირთულეებთან არ უნდა იყოს დაკავშირებული, რადგანაც თითქოს ამის შესაძლებლობას გვაძლევს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 27-ე თავით გათვალისწინებული ახლად გამოვლენილ გარემოებათა გამო განაჩენის გადასინჯვის პროცესუალური წესები, მაგრამ თუ უფრო ღრმად ჩავუკვირდებით პრობლემის არსს, დავრწმუნდებით, რომ ეს პროცესუალური წესები ამკარად არასაკმარისია იმ უბრალო მიზეზების გამო, რომ სასამართლო ორგანოების მიერ გამამტყუნებელ განაჩენიან საქმეზე პირის უდანაშაულობის დადგენა შეუძლებელია მხოლოდ საქმის სასამართლოში განხილვის საშუალებით, თუ კი მასზე არ ჩატარდება შესაბამისი საგამოძიებო მოქმედებები, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მხოლოდ ჩატარებული გამოძიება ქმნის წინაპირობას იმისათვის, რომ სასამართლოში საქმე განხილული იქნას სრულყოფილად, ობიექტურად და დადგინდეს სამართლიანი განაჩენი. საკითხის სხვა მხრივ გადაწყვეტით (ამაში პრაქტიკოსი მუშაკები დაგვეთანხმებიან), ეჭვგარეშეა, უფრო ადვილია პირის იგივე ბრალეულობის დადგენა, ვიდრე მისი უდანაშაულობის დადასტურება, ამიტომაც აუცილებელია, თითოეული ასეთი სახის საქმეზე საგამოძიებო მოქმედებათა საშუალებით სრულყოფილი და ობიექტური გამოძიების ჩატარება, მაგრამ, სამწუხაროდ, მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 27-ე თავი აღნიშნულ პროცედურებს არ ითვალისწინებს და ახლად გამოვლენილ გარემოებათა გამო სამართალწარმოება შესაძლებელია ჩატარდეს მხოლოდ სასამართლოში საქმის არსებითი განხილვის გზით.

მიგვაჩნია, თუ კი მსჯავრდებულთა საჩივრები შეიცავს საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 310-ე მუხლით გათვა-

ლისწინებულ პირობებს, კერძოდ: ა) სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული განაჩენით დადგენილია, რომ ყალბია მტკიცებულება, რომელიც საფუძვლად დაედო გადასასინჯ განაჩენს; ბ) არსებობს გარემოება, რომელიც მოწმობს სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული განაჩენის დამდგენი სასამართლოს უკანონო შემადგენლობას ან იმ მტკიცებულების დაუშვებლობას, რომელიც საფუძვლად დაედო გადასასინჯ განაჩენს; გ) სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული განაჩენით დადგენილია, რომ სასამართლომ, პროკურორმა, გამომძიებელმა, ნაფიცმა მსაჯულმა, ან ნაფიცი მსაჯულის მიმართ სხვა პირმა ამ საქმესთან დაკავშირებით ჩაიდინა დანაშაული.

მსჯავრდებულს უფლება უნდა ჰქონდეს საჩივარი შეიტანოს პროკურატურაში სასამართლოების მიერ გამოტანილ და კანონიერ ძალაში შესულ განაჩენებზე.

პროკურორი, ატარებს რა გამოძიებას, მიღებული შედეგების მიხედვით, თავის დასკვნას გადანყვეტილების მისაღებად წარმართავს სააპელაციო სასამართლოში, ხოლო თუ არ არსებობს ახლად გამოვლენილი გარემოებები, პროკურორი წყვეტს საქმის წარმოებას და სასამართლო ორგანოების მიერ გამოტანილი განაჩენი რჩება უცვლელი.

რა თქმა უნდა, აღნიშნულის განხორციელებას ესაჭიროება შესაბამისი საკანონმდებლო უზრუნველყოფა.

**MIKHEIL MAMNIASHVILI, JEMAL GAKHOKIDZE,
ZURAB MELKADZE, NONA LOMIDZE¹**

THE CHANGES ARE NECESSARY IN CRIMINAL LEGAL LEGISLATION

Recently in Georgian Main Procurator's office 60000 condemned's complaints have been obtained. They are dissatisfied with Georgian justice and demand trying. In the given work trail's those innovations will give an opportunity to the law defender organs to decide justly condemned's complaints. In the work a question is put on generally injured law broadening and it is also underlined that in the process of processional agreement registration magistracy must take part in it, in order to vise reliability in a procession agreement legality and will positively influence in procession agreement realization.

---

¹ **Mikheil Mamniashvili** – PhD in Law, Professor, Sokhumi State University; **Jemal Gakhokidze** – PhD in Law, Professor, Georgian Technical University; **Zurab Melkadze** – PhD in Law, Professor, Georgian Technical University; **Nona Lomidze** – PhD in Politics, Associate Professor, Georgian Technical University.

პ ე დ ა გ ო გ ი კ ა

ლელა რეხვიაშვილი¹

თანამედროვე მასწავლებლის სუბიექტური
თვისება-მასწავლებელი, პედაგოგიური მონაცემები
და სოციალური მოლოდინები მისადმი

„მთავარი ძალა, რომელიც გამარჯვებას ანიჭებს ერსა საარსებო ბრძოლაში, არის ცოდნა, განათლება... დიდია, ფრიად დიდია მნიშვნელობა ცოდნის, განათლების, იგი იმდენადვე საჭიროა ერის არსებობისა და წარმატებისათვის, რამდენადაც პური სუნთქვისა და სიცოცხლისათვის,“ – წერს იაკობ გოგებაშვილი და იქვე დასძენს: „ჩვენ არ ვიცით სხვა ისეთი სამსახური, რომელიც თავის მალალის მნიშვნელობით შეედრებოდეს სკოლის მასწავლებლობასა“.²

დიდი იაკობის ციტატიდან ნათელია, რომ მოქალაქეთა ინტელექტუალური უნარის ხარისხზე, უპირველეს ყოვლისა, პასუხს აგებს მასწავლებელი. როგორც მუშაობს სკოლა – ისეთივეა საზოგადოების ინტელექტუალური პოტენციალიც.

თანამედროვე ამერიკელი მეცნიერი დევიდ პერკინს მიგვითითებს, რომ „საჯარო სკოლებს უდიდესი პასუხისმგებლობა აკისრიათ – განსაკუთრებული მისწრაფებების, ნიჭის, აზროვნების, ქცევის, საბაზისო ცოდნის და შინაგანი სამყაროს ადამიანთათვის სათანადო განათლების მიცემა. სკოლა ისეთივე საოცრებაა, როგორც ნათურა – ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრების განუყოფელი და ჩვეული ნაწილი, მაგრამ ისტორიული თვალსაზრისით, თავისი დანიშნულებითა და ამოცანებით, საკმაოდ ახალი და ეგზოტიკური“.³

ძალზე მნიშვნელოვანია, სკოლა გავხადოთ ისეთი, როგორც მოსწავლეს მოსწონს (ბუნებრივია, მთავარი ფუნქციის შენარჩუნებით) და არა იმგვარი, როგორც მხოლოდ ჩვენ გვინდა. ცნობილი ქართველი

¹ **ლელა რეხვიაშვილი** – პედაგოგიკის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **ი. გოგებაშვილი**. შინაური მიმოხილვა. 1879წ. იანვარი, – წგნ.: **ი. გოგებაშვილი**. რჩეული ნაწერები. ტ. 2. თბ., 1940, გვ. 60.

³ **დ. პერკინსი**. გონივრული სკოლები. თბ., 2007, გვ. 9-10.

ფსიქოლოგი დიმიტრი უზნაძე წერდა: „ის, რაც აღმზრდელის აზრით კეთილდღეობას წარმოადგენს, აღსაზრდელისათვის ხშირად წვალებად იქცევაო“.¹

იცვლება დრო, ეპოქები, ადამიანის განვითარების დონე, შეხედულებები, ღირებულებები, პიროვნების მოთხოვნები და მოთხოვნილებები. იქმნება ახლებური „მასწავლებლის სტანდარტი“. თუმცა კი ამ „ცვლადთან“ არსებობს „მუდმივიც“. მუდმივია მასწავლებლის სოციალური სტატუსი, იმიჯი, როლი და მნიშვნელობა.

თანამედროვე მასწავლებელი უნდა იყოს დაკვირვებულის, უნდა იცნობდეს მოსწავლეთა ინტერესების სფეროს, მიდრეკილებებს, სკოლის გარეთ მათ საქმიანობას და ა. შ.

ერუდირებულმა მასწავლებელმა უნდა იცოდეს უახლესი სამეცნიერო იდეები და შეეძლოს გასაგებად მიიტანოს იგი მოსწავლეებამდე. მასწავლებლის საქმიანობა ითვალისწინებს ბავშვებისადმი სიყვარულის, სულიერი ურთიერთობის, სიტბოსა და მზრუნველობის გამოვლინებას. სკოლებში მუშაობს ბევრი მასწავლებელი, რომლებიც აღწევენ სწავლა-აღზრდის მაღალ ხარისხს, შემოქმედებითად უდგებიან აღმზრდელობითი პროცესის მეთოდურ მხარეს, ამდიდრებენ მოწინავე პედაგოგიურ გამოცდილებას და მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვთ სასწავლო სააღმზრდელო პროცესის თეორიის და პრაქტიკის განვითარებაში.

მაგრამ მასწავლებელს საზოგადოებრივი მდგომარეობა და პრესტიჟი არანაკლებ დამოკიდებულია თავად მასზე, მის ერუდიციასა და მუშაობის ხარისხზე. ეს არ არის მარტივი საქმე. ილიას თქმით, ეს „ძნელი საქმეა და უფრო დიდი და მძიმე ვალია. მზრდელი ყრმისა – მეორე შემოქმედი“.²

სამასწავლებლო საქმე განეკუთვნება შემოქმედების ყველაზე რთულ სახეობას. სწორედ აქ მასწავლებლის წინაშე დგება პროფესიული პრობლემის მთელი რიგი: თეორია შეიცავს განზოგადებულ დებულებებს იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა განხორციელდეს მოსწავლეთა სწავლება და აღზრდა, მასში ფიქსირდება ბავშვებთან მიდგომის საერთო მეთოდური იდეები მათი ასაკობრივი და ინდივიდუალური მონაცემების გათვალისწინებით, ხოლო პრაქტიკა მეტწილად სვამს იმ საკითხებს, რომლებზეც თეორია ყოველთვის ვერ იძლევა ზუსტ პასუხებს. ამიტომაც, მასწავლებელს მოეთხოვება დიდი პრაქტიკული მომზადება, გამოცდილება, პედაგოგიური მოქნილობა და შემოქმედებითი მიდგომა დასმული ამოცანებისადმი, რომლებიც ზოგადად განსაზღვრავს მისი პროფესიონალიზმის დონეს. მხოლოდ მასწავლებელი ფლობს ბოლომდე იმ საშუალებებს, რითაც ხორციელდება მოზარდის ჩამოყალიბება, მისი მსოფლმხედველობის და ესთეტიკური კულტურის განვითარება. სწორედ ამას ეფუძნება მისი

¹ დ. უზნაძე. ზოგადი ფსიქოლოგია. თბ., 2006, გვ. 44.

² ილ. ჭავჭავაძე. უცნაური ამბავი (ეტიუდი), – წგნ.: ილ. ჭავჭავაძე. ნაწერების სრული კრებული. ტ. 3. ტფ., 1926. გვ. 277.

ავტორიტეტი, ღირსება და სიამაყე. მან უნდა იგრძნოს საკუთარი პრესტიჟი საზოგადოებაში, რომ სიტყვა „მასწავლებელი“, მართლაც ამაყად ჟღერს.

ნებისმიერი პროფესიული საქმიანობა ადამიანისგან მოითხოვს გარკვეულ მიდრეკილებას, აუცილებელ ფიზიკურ და ფსიქიკურ მონაცემებს, აგრეთვე შესაბამის პიროვნულ განვითარებას.

პედაგოგიურ საქმიანობისადმი პროფესიული ვარგისიანობა უკავშირდება ადამიანის ფიზიკურ და ფსიქიკურ ჯანმრთელობას, კარგ სამეცნიერო მონაცემებს, ნერვული სისტემის განვითარებულობას, გამძლეობას და ა.შ. პიროვნულ თვისებებს აგრეთვე განეკუთვნება: საქმიანობისადმი და ბავშვებისადმი სიყვარული, კომუნიკაბელურობა, ტაქტიანობა, დამკვირვებლობა, ორგანიზატორული ნიჭი, საკუთარი თავისადმი ფსიქოლოგიურ-პედაგოგიურ დიაგნოსტიკა. სამუხაროდ პედაგოგიურ სასწავლებლებში სტუდენტთა შერჩევას გათვალისწინებული არ არის მათი პროფესიული ვარგისიანობის განსაზღვრა, ვინც მისაღებ გამოცდებს აბარებს – ყველა ირიცხება. ამიტომაც ხშირად სკოლაში აღმოჩნდებიან პროფესიულად არავარგისი მასწავლებლები, რაც უარყოფითად აისახება ბავშვთა აღზრდა – განვითარებაზე.

მასწავლებელი თანამედროვე სკოლაში მთელ რიგ ფუნქციებს ასრულებს: მასწავლებელი სასწავლო პროცესის ორგანიზატორია კლასში; ის ცოდნის წყაროა მოსწავლესათვის, როგორც გაკვეთილების, ისე დამატებითი მეცადინეობებისა და კონსულტაციების დროს, ასევე სასწავლო პროცესის ჩარჩოებს გარეთ; მასწავლებელთა უმრავლესობა კლასის დამრიგებლის ფუნქციებს ასრულებს, ანუ აღმზრდელობითი პროცესის ხელმძღვანელები არიან. არ შეიძლება თანამედროვე მასწავლებელი არ იყოს სოციალური ფსიქოლოგი, რადგანაც მან უნდა შეძლოს პიროვნებებს შორის კონფლიქტის დარეგულირება, ბავშვთა კოლექტივში სოციალურ-ფსიქოლოგიური მექანიზმების გამოყენება. როგორც პედაგოგიის ნევრი, მასწავლებელი მონაწილეობს სკოლის საქმიანობის ორგანიზებაში, მუშაობს კლასის ხელმძღვანელთა და საგნობრივ მეთოდურ გაერთიანებებში. ამ მრავალფეროვანი ფუნქციების ფონზე გასაგებია ის მრავალმხრივი მოთხოვნები, რომელსაც საზოგადოება მასწავლებლის წინაშე აყენებს.

საზოგადოების მთავარი მოთხოვნები მასწავლებლის პროფესიული თვისებებისადმი შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს:

- ფართო ზოგადი განათლება, ცოდნის სხვადასხვა სფეროში გაცნობიერება;
- ასაკობრივი, პედაგოგიური და სოციალური ფსიქოლოგიის, პედაგოგიკის, ასაკობრივი ფიზიოლოგიის, სასკოლო ჰიგიენის საფუძვლიანი ცოდნა;
- საგნის, ახალი მიღწევების და ტენდენციების ფუნდამენტური ცოდნა;

- სწავლა-აღზრდის მეთოდის ფლობა;
- საქმიანობისადმი შემოქმედებითი მიდგომა;
- პედაგოგიური ოპტიმიზმი, ბავშვის შინაგანი სამყაროს კარგად ცოდნა;

- პედაგოგიური ტექნიკის (ლოგიკა, მეტყველება) და პედაგოგიური ტაქტიკის ფლობა;

- ცოდნის და პედაგოგიური ოსტატობის მუდმივი სრულყოფა.¹

პედაგოგიური საქმიანობის პროცესში მასწავლებელი, ერთის მხრივ, ასრულებს საზოგადოებისგან უფლებამოსილი პიროვნების როლს, რათა აღზარდოს ბავშვები და განახორციელოს საზოგადოების დასახული მიზნები, შინაარსი, აღზრდის ძირითადი მეთოდები და ფორმები. ამ მიმართულებით იგი წარმატებით ახორციელებს ჰუმანურ, იდეურად გამართულ და ეფექტურ აღზრდას. მეორეს მხრივ, მასწავლებელი პედაგოგიურ საქმიანობაში ინდივიდუალურია.

საზოგადოების მიერ წარდგენილი მოთხოვნების პარალელურად, მასწავლებელი ორიენტირებული უნდა იყოს იმაზე, თუ რას ელის მისგან გარემოცვა: სკოლის ადმინისტრაცია, კოლეგები, მოსწავლეები და მათი მშობლები. მნიშვნელოვანია, თუ რას ელის თვითონ მასწავლებელი საკუთარი მუშაობიდან. ყველა ამ მოლოდინს ახასიათებს თავისებურება და ყველაფერში ისინი არ ემთხვევიან ერთმანეთს. მაგალითად, ისინი შეიძლება არ დაემთხვეს სკოლის ადმინისტრაციისა და განათლების სამინისტროს ორგანოთა მუშაკების მოლოდინებს.

სოციალური მოლოდინები დამოკიდებული არ არის კონკრეტული ინდივიდის შეგნებასა და ქცევაზე. მათი მატარებელია მთლიანად გარკვეული სოციალური ჯგუფი. სოციალური მოლოდინები მასწავლებელთან მიმართებაში ყალიბდება ადამიანთა სხვადასხვა ჯგუფებში, მათ გარემოცვაში უამრავი ფაქტორის გავლენით. სოციალური მოლოდინები მოიცავს ქალაქის ან სოფლისათვის, მოსახლეობის სხვადასხვა პროფესიული და ასაკობრივი ფენების დამახასიათებელი კულტურული ტრადიციების ელემენტებს.

მოსწავლეთა მშობლები მასწავლებლისგან ელოდებიან სწავლებასა და აღზრდაში ოსტატობას, საგნის ცოდნას, ბავშვებისადმი სიყვარულს. მოსწავლეები სამი ჯგუფის მიხედვით ახასიათებენ მასწავლებელს: ურთიერთობასთან დაკავშირებული ნიშან-თვისებებით (მასწავლებელი უნდა იყოს კეთილი, სამართლიანი, პატიოსანი, უყვარდეს ბავშვები); გარეგნული და ქცევის მანერების ნიშან-თვისებებით (მგრძობიარე, ლამაზი, მომთხონი); სწავლების პროცესთან დაკავშირებული ნიშან-თვისებებით (საგნის ცოდნა, ახსნის უნარი).

უნდა გვახსოვდეს, რომ აღზრდის პროცესის ეფექტურობის მოთხოვნილებებთან ერთად, იზრდება მასწავლებლის პიროვნებისა და საქმი-

¹ В. И. Загвязинский. Педагогическое творчество учителя. М., 1997, გვ. 16.

ანობისადმი სოციალური მოლოდინები. მასწავლებელში ხედავენ იმის კომპენსატორს, რასაც ვერ აძლევს მას ოჯახი.

რუსი მეცნიერი პ. ფ. კაპტერევი აღნიშნავდა, რომ „სასწავლო გარემოში მასწავლებლის პიროვნებას პირველი ადგილი უჭირავს, მისი ესა თუ ის მახასიათებელი სწავლების აღმზრდელობით გავლენას ან ამაღლებს, ან ამდაბლებს“. მასწავლებლის რომელი თვისებები განისაზღვრა მის მიერ, როგორც მთავარი? პირველ რიგში აღინიშნა „მასწავლებლის სპეციალური მახასიათებლები“, რომლის რიგებს პ. ფ. კაპტერევი მიაკუთვნა „მასწავლებლის სამეცნიერო მომზადება“ და „მასწავლებლის პირადი ტალანტი“.¹

ობიექტური ხასიათის პირველი თვისება მდგომარეობს მასწავლებლის მიერ საგნის ფლობაში, მოცემულ სპეციალობაში სამეცნიერო მომზადების დონით, ფართო ზოგადი განათლებით; შემდგომ – საგნის მეტოდოლოგიის ცოდნაში, ზოგადი დიდაქტიკური პრინციპების, და ბოლოს, ბავშვის ბუნების ცოდნით. მეორე მახასიათებელი მდგომარეობს სამასწავლებლო ხელოვნებაში, პირად პედაგოგიურ ტალანტში და შემოქმედებაში, რაც ითვალისწინებს პედაგოგიურ ტაქტს, პედაგოგიურ დამოუკიდებლობას და პედაგოგიურ შემოქმედებას. მასწავლებელი უნდა იყოს დამოუკიდებელი, თავისუფალი შემოქმედი, რომელიც თავად არის მუდმივ მოძრაობაში, ძიებასა და განვითარებაში. მასწავლებელს მოეთხოვება ცოდნა გააჩნდეს არა მარტო თავისთვის, არამედ სხვებისთვისაც. მასწავლებლები მუდამ უნდა იყვნენ აღჭურვილნი ცოდნის ოსტატურად „გასხვისების“ უნარით. მუდამ უნდა ახსოვდეთ, რომ ცოდნა განძია, ხოლო მისი გასხვისება კი ხელოვნება.

მასწავლებლის „სპეციალურ“ მახასიათებლებთან ერთად პ. ფ. კაპტერევი შენიშნავდა მასწავლებლის აუცილებელ პიროვნულ თვისებებს, რომლებსაც განეკუთვნება ობიექტურობა, ყურადღებთანობა, მგრძობიანობა (განსაკუთრებით სუსტი მოსწავლეების მიმართ), კეთილსინდისიერება, გამძლეობა, სამართლიანობა, ბავშვების სიყვარული. ამასთან „... ბავშვებისადმი სიყვარული უნდა განვასხვავოთ მასწავლებლის პროფესიის სიყვარულისგან: შეიძლება ძალიან გიყვარდეს ბავშვი და იმავდროულად, არ იყო განწყობილი სამასწავლებლო საქმიანობისადმი; ან შეიძლება, პირიქით, საწინააღმდეგო არაფერი გქონდეს სამასწავლებლო საქმიანობისადმი, მაგრამ არ იყო კეთილგანწყობილი მოზარდი თაობის მიმართ“.² როგორც ჩანს, მხოლოდ ბავშვებისადმი და პედაგოგის პროფესიისადმი ჭეშმარიტი სიყვარულის ერთობლიობით უზრუნველყოფილია მასწავლებლის პროფესიონალიზმი.

უდავოა, რომ ბავშვის სიყვარულის გარეშე შეუძლებელია ეფექტური პედაგოგიური საქმიანობა. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რამდენად მნიშვნელოვანია მასწავლებლისთვის თვითსრულყოფის, თვითგანვითარების

¹ პ. ფ. კაპტერევის მოსაზრებებს გავეცანით ვ. ი. ზაგვიანისკის ნაშრომიდან: **В. И. Загвязинский**. Педагогическое творчество учителя, გვ. 23.

² **В. И. Загвязинский**. Педагогическое творчество учителя, გვ. 23.

სურვილი, ვინაიდან, მასწავლებელი ცოცხლობს მანამ, სანამ სწავლობს, როგორც კი სწავლას შეწყვეტს, მასში კვდება მასწავლებელი. პედაგოგიური მონაცემები შედარებით განზოგადებული ხასიათით წარმოდგენილი იქნა ვ. ა. კრუტიცკის მიერ, რომელმაც მიანიჭა მათ შესაბამისი განსაზღვრებები:

1) დიდაქტიკური მონაცემები – უნარი, გადასცე მოსწავლეს სასწავლო მასალა გასაგებად, მკაფიოდ, გაულვიდო საგნისადმი ინტერესი. დიდაქტიკური მონაცემების მქონე მასწავლებელს შეუძლია საჭიროების შემთხვევაში მოახდინოს მასალის რეკონსტრუქცია და ადაპტირება, რთული გადააკეთოს მარტივად, გაუგებარი – გასაგებად;

2) აკადემიური მონაცემები – ნიჭიერმა მასწავლებელმა საგანი იცის არა მარტო სასწავლო კურსის მოცულობით, არამედ გაცილებით ფართოდ და ღრმად, მუდმივად თვალყურს ადევნებს სიახლეებს, აბსოლუტურად თავისუფლად ფლობს მასალას, ავლენს მის მიმართ დიდ ინტერესს, აწარმოებს თუნდაც ძალზე მოკრძალებულ საკვლევ მუშაობას;

3) პერსონალური მონაცემები – უნარი, ჩანვდე მოსწავლის შინაგან სამყაროს, ფსიქოლოგიური დამკვირვებლობა, დაკავშირებული მოსწავლის პიროვნების შეცნობასთან. ამ ნიჭით დაჯილდოვებულ მასწავლებელს არ გამოეპარება მოსწავლის შინაგან მდგომარეობაში თუნდაც უმნიშვნელო ცვლილება;

4) სამეცნიერო მონაცემები – უნარი, მკაფიოდ და გარკვევით გამოთქვა აზრი მეტყველების, მიმიკის და პანტომიმიკის მეშვეობით. ახალი მასალის ახსნისას, მოსწავლის პასუხის კომენტირებისას, მოწონების ან დანუნების გამოხატვისას მეტყველება ყოველთვის გამოირჩევა შინაგანი ძალით, დამაჯერებლობით, დაინტერესებით. აზრის გამოხატვა მკაფიო, უბრალო და მოსწავლისთვის გასაგები უნდა იყოს, ორგანიზატორული მონაცემები – პირველ რიგში, მოსწავლეთა კოლექტივის ორგანიზების, შეკავშირების, მეორე მხრივ კი საკუთარი სამუშაოს სწორად ორგანიზების უნარი;

5) ავტორიტარული მონაცემები – მოსწავლეებზე ემოციურ-ნებისყოფითი ზეგავლენის და ამის საფუძველზე ავტორიტეტის მოხვეჭის უნარი. ავტორიტარული მონაცემები მასწავლებლის პიროვნული თვისებების კომპლექსზეა დამოკიდებული, კერძოდ კი მომთხოვნელობაზე, ამტანობაზე, მდგრადობაზე და ა.შ. აგრეთვე მოსწავლეთა აღზრდა-განათლებაზე პასუხისმგებლობის გრძნობაზე;

6) კომუნიკაციური მონაცემები – ეს არის ბავშვებთან ურთიერთობის უნარი, მოსწავლეებისადმი სწორად მიდგომა, პედაგოგიური ტაქტი;

7) პროგნოსტიკული მონაცემები – ეს არის სპეციალური უნარი, რომელიც ვლინდება საკუთარი ქმედებების წინასწარჭვრეტაში, მოსწავლის პიროვნების აღმზრდელობით პროექტირებაში, რაც დაკავშირებულია წარმოდგენასთან, თუ რა გამოვა მოსწავლისაგან სამომავლოდ, აღსაზრდელისამათუიმთვისებების განვითარების პროგნოზირების უნართან;

8) შემოქმედების რამდენიმე სახეობებს შორის ყურადღების თან-

დროული განაწილების უნარს დიდი მნიშვნელობა აქვს მასწავლებლის საქმიანობაში. ნიჭიერი, გამოცდილი მასწავლებელი ყურადღებით ადევნებს თვალს საგნის სწავლების ფორმას და შინაარსს, აზრის განვითარებას, იმავდროულად, ყურადღების არეალში ჰყავს ყველა მოსწავლე, რეაგირებს დაღლილობის, უყურადღებობის, გაუგებრობის ყოველ გამოვლინებაზე, ამჩნევს დისციპლინის ყოველ დარღვევას და ბოლოს, აკონტროლებს საკუთარ ქცევას (პოზას, მიმიკას, პანტომიმიკას, სიარულის მანერას).¹

როგორც ზემოთ აღნიშნულიდან ჩანს, პედაგოგიური მონაცემები მოიცავს ერთის მხრივ, პიროვნულ თვისებებს, მეორეს მხრივ, გარკვეულ ქმედებებს და უნარებს, რაც თანხვედრაში უნდა იყოს მოყვანილი.

მასწავლებლის პასუხისმგებლობა განუზომლად დიდია ღვთისა და ერის წინაშე. მას ყველაზე სათუთი და ძვირფასი – მომავალი თაობის აღზრდა აკისრია. როგორც ცნობილი ჩეხი პედაგოგი იან ამოს კომენსკი აღნიშნავდა, „არ არსებობს უნიჭო მოსწავლე და სწავლაზე გულის აცრუების ან სიზარმაცის მიზეზი მხოლოდ და მხოლოდ მასწავლებელში, იმ გარემოში უნდა ვეძიოთ, რომელშიც იგი იმყოფება“.²

თუ მასწავლებელი არის მოსწავლეთა დამოუკიდებელი, აქტიური შემეცნებითი მოქმედების ორგანიზატორი, მათი კომპეტენტური კონსულტანტი და ასისტენტი, თუ ის გრძნობს და ახალისებს მოსწავლის სასურველ ქცევას და ამყარებს ურთიერთობას თანამშრომლობის საფუძველზე – მოსწავლეთათვის სკოლა „აღზრდის ტრაგედიის“ კერად არასდროს იქცევა.

---

¹ ვ. ა. კრუტეცკის მოსაზრებებს გავეცანით ვ. ა. კან-კალიკის ნაშრომიდან: **В. А. Кан-Калик.** Учителю о педагогическом общении. М., 1987, გვ. 69.

² **ბ. ვასაძე.** პედაგოგიკა. თბ., 2004, გვ. 37.

LELA REKHVIASHVILI¹

**THE PERSONAL CHARACTERISTICS OF THE MODERN TEACHERS,
THE PEDAGOGICAL SKILLS
AND THE SOCIAL EXPECTATIONS TOWARDS THEM**

The present epoch, whenever the success of the country depends on its citizen's level of education and how do their skills correspond the requirements of the globalized world, produces the new and actual problems to school and the teachers.

Teaching is one of the most difficult types of the creative works. At this time, there are a lot of professional challenges in front of the teachers, because the theory can just give the general regulations how to lead the process of teaching, in it are just given the common methodical ideas according to the age and foreseeing the individual qualities of the learners. But the practice differs from the theory, because it provides more useful professional knowledge.

That's why the teachers are required more practical experience, pedagogical flexibility and creativity to resolve all kinds of existing challenges in front of them, which at the same time show their level of professionalism.

In pedagogical work, professional usefulness is connected to the physical and the psychical health of the person, to the good skills of speech, to the balanced nerve system, the strength and etc. Also the important and required personal characteristics are: love of work and the children, sociability, tactfulness, attentiveness, talent for organization and the psychological-pedagogical recognition of themselves.

The author, according to the given regulations in the article, tries to substantiate that the pedagogical skills, on the one hand include the personal qualities and on the other hand the special acts and qualities, that must be in harmony with each other.

If the teacher is an organizer of independent and active cognitive action of the pupils, the competent consultant and assistant of them, if he/she tries to make their activity cheerful and also creates a relationship based on cooperation, the school will never become a place of "educational tragedy".

---

¹ *Lela Rekhviashvili* – PhD in Pedagogics, Assistant Professor, Sokhumi State University.

კ ე დ ა გ ო გ ი კ ა

რამაზ ჭანტურია¹

მოსწავლეთა შემეცნებითი შესაქმნელობები ისტორიის
სწავლების პროცესში

სწავლება წარმოადგენს ადამიანის საქმიანობის ნაირსახეობას, რომელიც ორმხრივი ხასიათისაა. იგი აუცილებლად გულისხმობს მასწავლებლისა და მოსწავლის ურთიერთობას, რომელიც გარკვეულ პირობებში მიმდინარეობს. სწავლების პროცესის ძირითადი მიზანია მოსწავლეებში ცოდნის ჩამოყალიბება და მასზე დაყრდნობით ლოგიკური აზროვნების განვითარების და თანამედროვე საზოგადოებისთვის ღირსეული ადამიანის ჩამოყალიბება. ისტორიის გაკვეთილი ისე უნდა წარიმართოს, რომ წინა პლანზე წამოიწიოს აღმზრდელობითი მხარე.

მასწავლებელს, როგორც ამ პროცესის წამყვანს, ძირითადად თავად უნევს მიაღწიოს დასახულ მიზანს კონკრეტულ პედაგოგიურ სიტუაციაში. ეს შესაძლებლობას აძლევს მას სხვა მეთოდური ხერხებითა და საშუალებებით მოიქციოს მოსწავლეთა ყურადღება ძირითადი ისტორიული ფაქტების და მოვლენების განვითარების შემეცნებაში და მათ შესწავლაში. ამ რთულ პროცესში აუცილებელია მოსწავლეთა მხრიდან ინიციატივის გამოჩენა და აქტიურობა.

ცოდნის შეგნებულ დაუფლება აუცილებლად მოითხოვს მოსწავლეთა აქტივობას და დამოუკიდებლობას, რის გარეშე შეუძლებელია ცოდნის ეფექტური ათვისება. ცოდნის შეგნებულ დაუფლება, როგორც წესი, უფრო აქტიურია და დამოუკიდებელი. შეგნებულ, დამოუკიდებელ და დამოუკიდებელ მუშაობას ყოველთვის მოჰყვება სასწავლო მასალის უკეთესი და უფრო მყარი ათვისება, ამის გარდა, შეგნებულობა და აქტიურობა წარმოადგენს მიღებული ცოდნის გაღრმავების, გაფართოვების და შესასწავლი მასალისადმი ინტერესის გაძლიერების მშვენიერ პირობას.²

მოსწავლეთა შემეცნებითი აქტივობის ჩამოყალიბებას, დამოუკიდებელი მუშაობის უნარის განმტკიცება ისტორიის მთელი სასწავლო

¹ რამაზ ჭანტურია – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ს. ვარდოსანიძე, ზ. ჩამაკაძე, ე. ცქიტიშვილი. ისტორიის სწავლების მეთოდოლოგია. თბ., 1999, გვ. 64.

კურსის უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა. მისი შესრულება დაგეგმვარება, თანამედროვე მოთხოვნათა დონეზე მოსწავლეთა აღზრდაში. მოსწავლეთა დამოუკიდებელი აზროვნების განვითარებისათვის, ისტორიის მთელი კურსის სწავლება ისე უნდა ავსავთ, რომ მოსწავლეები აქტიურად ჩაებნენ გაკვეთილების მსვლელობაში, – იაზროვნონ, იფიქრონ, მათ უნდა შეძლონ სწორად გადანყვიტონ შემეცნებითი (პრობლემური ამოცანის გზები და საშუალებანი).¹

ყველასათვის არ არის ადვილი აითვისოს ის რთული პროგრამული მასალა, რომელიც მოცემულია დღევანდელ სასკოლო მასალაში, მაგრამ ზოგადად შეიცნონ მსოფლიო და მიმდინარე ისტორიული პროცესები, მოსწავლეთა და მასწავლებლის ქვეშ პიროვნების ფსიქოლოგიური, ფიზიოლოგიური და მორალური პოტენციალი იგულისხმენა.²

სწავლების პროცესში მასწავლებელმა ყურადღება უნდა მიაქციოს თითოეული მოსწავლის წარმატების დინამიკას. ამ დროს თავი უნდა ავარიდოთ, სუსტი მოსწრების მოსწავლეების დაბალი ქულებით შეფასებას, იმ შემთხვევაში, თუ მათ კარგად უპასუხეს. ეს მოსწავლეს უკლავს სწავლის სურვილს და სუსტ მოსწავლეებში აფერხებს შემეცნების უნარის განვითარებას.

ფსიქოლოგები და პედაგოგიკის სპეციალისტები მოსწავლეებს სუსტ და კარგ მოსწავლეებად ყოფენ, მათ შორის არიან საშუალო დონის მოსწავლეებიც. ობიექტური მონაცემებით ასეთი დაყოფა ბევრად უფრო აადვილებს ნებისმიერი სასწავლო კლასის შემეცნებითი შესაძლებლობების განსაზღვრას. პედაგოგიური კვლევები და მასწავლებელთა პრაქტიკა ირწმუნება იმაში, რომ სწავლება შემეცნებითი საქმიანობის ყველაზე რთულ დონეზეც, უზრუნველყოფს მოსწავლეთა ისტორიული განვითარების საკითხის ოპტიმალურ გადანყვეტას.³

ცოდნა-ჩვევათა მტკიცედ დაუფლება მოსწავლეთაგან, უპირველეს ყოვლისა მოითხოვს საშინაო დავალების გულდასმით შესრულებას. მასწავლებელი ვალდებულია სისტემატიურად და ამომწურავად შეამოწმოს მოსწავლეთა ცოდნა. მოსწავლეებს მტკიცედ მოვთხოვთ შესწავლილი მასალის ანალიზს და ახალი მასალის შეთვისებას განვლილთან მტკიცე-შედეგობრივ კავშირში. ყველა ეს ღონისძიება უზრუნველყოფს ისტორიის სასწავლო კუსით გათვალისწინებული გაქტების, მოვლენების მტკიცედ შეთვისებას, მოსწავლის ცოდნის დონის ამაღლებას და გამდიდრებას.⁴

მოსწავლეთა შემეცნებითი შესაძლებლობების მთავარ მაჩვენებელს, მათი განსწავლულობა წარმოადგენს. ამ მაჩვენებლის გაკვეთილზე

¹ ი. მახარაძე, ა. ნარგიზიშვილი. მოსწავლეთა შემეცნებითი აქტივობის განვითარება ისტორიის სწავლებისას. თბ., 1984, გვ. 164.

² Ю. К. Бабанский. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. М., 1982, გვ. 61-62.

³ С. А. Смирнова. Педагогика. М., 2003, გვ. 224.

⁴ ი. მახარაძე, ა. ნარგიზიშვილი. მოსწავლეთა შემეცნებითი აქტივობის..., გვ. 89.

გონივრულად გამოყენება ამაღლებს საგნის სწავლების ხარისხს, რადგანაც მოსწავლეთა სრული დატვირთვით მუშაობის შესაძლებლობას იძლევა. მოსწავლეთა შემეცნების, დამოუკიდებლობის და აქტიურობის შესაბამისად ისტორიის მასწავლებელი არ წარმართავს სწავლებას, რომ ყოველი ფაქტი და მოვლენა სრულყოფილი განხილვის, გაანალიზების, განზოგადების მეოხებით მოსწავლეებმა ისე მტკიცედ დაიმახსოვრონ, რომ ისინი გახდეს ახალი ცოდნის შექმნის მტკიცე საწინდარი.¹

შემეცნებითი შესაძლებლობები დამოკიდებულია, არა მხოლოდ სასწავლო თემის შინაარსზე, არამედ გაკვეთილის მიზნებზეც. სწორედ მიზნები, თემის შინაარსიდან გამომდინარე, კლასის შემეცნებით შესაძლებლობებთან მიმართებაში წარმოაჩენს, თუ როგორ იმუშაო გაკვეთილის შინაარსზე, რომ ის იყოს ოპტიმალური მოცემული კლასისათვის. სწორედ მიზნებწარმოაჩენს, როგორ შეხედულებას, რწმენას და შეგრძნებებს ჩამოუყალიბებს გაკვეთილის შინაარსი, როგორი შემეცნებითი შესაძლებლობები და უნარები განუვითარდებათ გაკვეთილზე მოსწავლეებს.²

ისტორიის ცოდნის გაკვეთილზე გააზრებისათვის მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენს მასწავლებლის უნარი, გახსნას მოცემულ ფაქტებს შორის არსებული შინაგანი კავშირები. ფაქტების და მოვლენების მშრალი ჩამონათვალი მოსწავლეებს უფრო ძნელად ამახსოვრდებათ, ვიდრე იგივე ფაქტები, მაგრამ მიზეზ შედეგობრივად, ქრონოლოგიურად ან ლოგიკურად დაკავშირებული ურთიერთთან.³

სწავლების ხერხები და საშუალებები, მასწავლებლის მიერ მოსწავლეთა შემეცნებითი უნარის გათვალისწინებით შერჩეული, ნათელს მოჰყვანს, ან გაართულებს თითოეული მასალის პრობლემურ არსს. პირველი აუცილებელია სუსტი მოსწავლეებისათვის, ხოლო მეორე ძლიერებისათვის. მასწავლებლის მიერ გამოყენებულ ამ საშუალებებს შეუძლია გააძლიეროს მოსწავლეთა ემოცია ძირითადი ისტორიული ფაქტების გადმოცემისას, ასევე მოკლედ და ლაკონურად მიაწოდოს მოსწავლეებს ნაკლებად მნიშვნელოვანი მომენტები. მოსწავლეთა შემეცნებითი აქტივობის განვითარება განპირობებულია არა მარტო სასკოლო პროგრამით გათვალისწინებული მასალით, არამედ მოსწავლეთა თეორიული მომზადებისა და მათში გამომუშავებული ლოგიკური აზროვნების, დამოუკიდებელი მუშაობის და უნარ-ჩვევების დონით.⁴

ამრიგად, სწორად გამოყენებული ხერხები და მეთოდები შესაძლებლობას იძლევა შემეცნებითი აქტივობის განვითარებას, რაც ხელს შეუწყობს იმას, რომ სუსტი მოსწავლეები უკეთ გაერკვიონ რთულ მასალაში და მათი შესაძლებლობის ფარგლებში სრულად შეითვისონ თემა. კარგი მოსწავლის მოსწავლეებს, კი ის ხელს შეუწყობს უფრო ღრმად გაერკვენ

¹ ი. მახარაძე. საქართველოს ისტორიის სწავლების მეთოდთა. თბ., 1976, გვ. 87.

² Н. Г. Дайри. Обучение истории в старших классах средней школы. М., 1986, გვ. 183.

³ ს. ვარდოსანიძე, ზ. ჩამაკაძე, ე. ცქიტიშვილი. ისტორიის სწავლების.., გვ. 66.

⁴ ი. მახარაძე, ა. ნარგიზიშვილი. მოსწავლეთა შემეცნებითი აქტივობის.., გვ. 5.

და გაიაზრონ თეორიული მასალა იგივე, ან შეცვლილი ფორმით, რაც შესაძლებლობას მისცემს მათ მასწავლებლის უმნიშვნელო დახმარებით, შემოქმედებითად მიუდგნენ თემის ძირითადი არსის ძიებას. მთელს კლასს საშუალებას მისცემს, ემოციურად გაიაზრონ სასწავლო მასალაში წარმოდგენილი ისტორიული ფაქტები.

RAMAZ CHANTURIA¹

PUPILS' COGNITIVE ABILITIES IN THE PROCESS OF TEACHING HISTORY

A conscious acquisition of knowledge in the process of teaching history requires development of pupils' cognitive activity and consolidation of the skills of independent work. Realization of the given thesis will be of assistance in raising pupils' education to the level of the up-to-date requirements.

Modern pedagogics and psychological science consider development of the cognitive activity as the principal motivating factor. The search for novelty with the aim of raising the efficiency of teaching history, concern for improvement of the teaching means and technique don't naturally reject the system of methods inculcated in schools and which has been tried and tested over years. It is well known that not everyone can easily acquire the complex programme material which is required by today's school curriculum. But comprehension of the world and current historical processes by joint efforts of pupils and teachers is practically realizable. The main indicator of pupils' cognitive abilities is their knowledgeableness. A rational use of this indicator at the lesson will raise significantly the quality of teaching a subject, as it enables pupils to apply themselves and to work in full.

Cognitive abilities depend not only on the essence of a learning theme but also on the aims of the lesson. The aims precisely demonstrate the views and perceptions, the cognitive abilities developed by pupils at the lesson.

---

¹ *Ramaz Chanturia* – PhD in History, Sokhumi State University.

ვ ე ღ ა გ ო გ ი კ ა

თამარ ჯოჯუა, ნანა ახოზაძე, მზია თოფურიძე¹

ქართულენოვან სტუდენტთა მიერ დაშვებული შეცდომათა
ანალიზი და მათი კლასიფიკაცია
(ინგლისური ენის მასალაზე)

ენის სწავლების საკომუნიკაციო მიზნებიდან გამომდინარე ლოგიკურია მოთხოვნა – ენის ყველა ასპექტი ისწავლებოდეს იმ დონეზე, რომ ხელს უწყობდეს კომუნიკაბელურობას – მოსაუბრეთა დაუბრკოლებელ ურთიერთობას შესასწავლ ენაზე როგორც ზეპირი, ისე – წარითი ფორმით. მას მასწავლებელი მაშინ მიაღწევს, თუ იზრუნებს შემსწავლელთა სამეტყველო უნარ-ჩვევების გამომუშავებაზე. ამ პროცესში კი ძალზედ მნიშვნელოვანია სტუდენტთა მიერ დაშვებული შეცდომების შესწავლა, კლასიფიკაცია, ანალიზი, მათი გამომწვევი მიზეზების დადგენა და მათ აღმოფხვრაზე ეფექტური მუშაობის წარმართვა.

აუცილებლად გასათვალისწინებელია მშობლიური და უცხოური ენების ტიპოლოგიური განსხვავება. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია, რომ უცხოური ენების სწავლების პროცესში ის საკითხი, რომელიც დაკავშირებულია შემსწავლელთა მიერ დაშვებული შეცდომების კლასიფიკაციასა და ანალიზთან, არ კარგავს აქტუალობას. შეცდომათა ანალიზი უნდა განხორციელდეს არა მარტო მეტყველების პროდუქტული უნარ-ჩვევებისათვის (ლაპარაკი, წერა), როგორც ამას ტრადიციულად აქვს ადგილი, არამედ რეცეპტული უნარ-ჩვევებისათვისაც (მოსმენა, კითხვა). ასეთი დიფერენცირებული მიდგომა საშუალებას მოგვცემს, დავადგინოთ ყველა არსებული სიძნელე სამეტყველო აქტივობის ოთხივე ფორმის უნარ-ჩვევათა (კითხვა, ლაპარაკი, აუდირება, წერა) ფორმირებისას და შევეცადოთ ამ სიძნელეთა წარმატებით დაძლევა. მიუხედავად იმისა, რომ ლაპარაკი მიჩნეულია მეტყველების (ერთ-ერთ) უძნელეს

¹ **თამარ ჯოჯუა** – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **ნანა ახოზაძე** – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **მზია თოფურიძე** – ფილოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სახედ, შეცდომაა, ანალიზმა ცხადდეს, რომ ნასწავლ თემაზე საუბრისას სტუდენტები არ უშვებენ ჭარბი რაოდენობის შეცდომებს. ჩვენი თვალსაზრისით, ეს იმით აიხსნება, რომ სტუდენტები თვითონ ირჩევენ, თუ რომელი გრამატიკული მოვლენა გამოეყენებინათ საკუთარ მეტყველებაში. ამიტომ ისინი იყენებდნენ სწორედ იმ ფორმებს, რომლებშიც დარწმუნებულები იყვნენ, თუნდაც მეტყველების გარკვეული სიმნიშვნის ხარჯზე.

გარდა ამისა აღიარებულია,¹ რომ ზეპირი, განსაკუთრებით დიალოგური მეტყველება, საერთოდ გრამატიკულად უფრო მარტივია, ვიდრე – წერილი. უფრო მეტიც, მის მიმართ კორექტულობის მოთხოვნები ბევრად უფრო რბილია. რ. მაკენდრიუ² მაგალითად, მიუთითებს, რომ წინადადებები მსგავსი “You would have less cars and less accidents” (less ნაცვლად fewer-ს) თანამედროვე ზეპირ მეტყველებაში იმდენად გავრცელებულია, რომ მისი ხმარება შესაძლებლადაა მიჩნეული (თუმცა არა ნორმატიულად: possible but not normative). მას ასეთი მაგალითების კიდევ მთელი რიგი მოჰყავს იმის დასაბუთების მიზნით, რომ თანამედროვე ინგლისური ენის გრამატიკული სისტემა ცვლილებებს განიცდის. ეს ცვლილებები არ არის აღიარებული როგორც ნორმა და ამიტომაც მიუღებელია წერით მეტყველებაში, მაგრამ დასაშვებია ზეპირ მეტყველებაში. ამ „შეცდომებს“ შორის ისეთია, რომელსაც ინგლისურის, როგორც უცხოური ენის, შემსწავლელიც უშვებს.

სწავლების საწყის ეტაპზე ქართულენოვან სტუდენტთა მიერ დამკვიდრებული გრამატიკული და ლექსიკურ-გრამატიკული შეცდომები, ხშირ შემთხვევაში, დაკავშირებულია ამა თუ იმ ენობრივი მოვლენის არცოდნასთან ან არაზუსტ აღქმასთან, რიგ შემთხვევებში კი თავს იჩენს ინტერფერენციაც. ყველაზე ხშირად დაშვებული შეცდომების „სფეროები“ შემდეგნაირად დავაჯგუფეთ:³

1. დროისა და ასპექტის არასწორი აღქმა:

- ა) Present Continuous თარგმნიან როგორც წარსულს;
- ბ) Past Continuous თარგმნიან როგორც აწმყოს;
- გ) Past Continuous თარგმნიან როგორც სრულს (მაგ. „შევარჩიე“ და არა – „ვარჩევდი“);
- დ) Past Simple თარგმნიან როგორც აწმყოს.

2. მოქმედებითი და ვნებითი გვარის არევა:

¹ Э. П. Шубин. Языковая коммуникация и обучение языкам. Просвещение. М., 1972, გვ. 25-35.

² Е. И. Шендельс. Некоторые принципы преподавания грамматики, – Иностранные языки в школе. 1982, №1, გვ. 3-8.

³ თ. ჯოჯუა. უცხოური ენის გრამატიკის სწავლება უმაღლესი სასწავლებლის სპეციალურ ფაკულტეტზე (ინგლისური ზმნის პირიანი ფორმების მაგალითზე). თბ., 2005, გვ.26-38.

- ა) Active Voice თარგმნიან პასიური კონსტრუქციით;
 ბ) Passive Voice თარგმნიან აქტიური კონსტრუქციით მოქმედი პირის შეცვლით;
 გ) Passive Voice ვერ თარგმნიან.
- 3. ირიბ მეტყველებაში:**
- ა) Past Simple-ის გაგება როგორც ავტორის სიტყვებზე ადრე მომხდარი ფაქტის გაგება;
 ბ) Future-in-the Past-ის როგორც წარსულის აღქმა.
- 4. არსებითი სახელების რიცხვის არასწორი აღქმა:**
- ა) მრავლობითი რიცხვის როგორც მხოლობითის (მრავლობითის არასტანდარტული გამოხატვისას (man-men);
 ბ) მხოლობითის როგორც მრავლობითის.
- 5. სიტყვათა თანმიმდევრობისა და დაქვემდებარების არასწორი ინტერპრეტაცია** (მაგ., He dialled the right number გაგებულია, ხოლმე, He dialled the number *correctly*).
- 6. ორი არსებითი სახელი, რომელთა შორის პირველი მეორეს განსაზღვრებას წარმოადგენს** (morning tea) ნათარგმნია, ხოლმე, როგორც დროის გარემოება.
- 7. ზედსართავი სახელისა და ზმნიზედის შედარების ხარისხების არასწორი აღქმა** (შედარებითი ხარისხი ნათარგმნია, ხოლმე, როგორც საწყისი ფორმა: მაგ. He is taller: ის მაღალია; rather nice – როგორც უფრო კარგი).
- 8. მიმღობის კონსტრუქციისთვის არასწორი ფუნქციის შერჩევა** (მაგ., I was in the bookstore **choosing** new books – ნათარგმნია, ხოლმე, როგორც „რათა ამერჩია“).
- 9. ზმნისა და წინდებულის შესიტყვების არასწორი ინტერპრეტაცია** (to look for as to look at).
- 10. So... that** (ისე, რომ) კავშირის არცოდნა.
- 11. დროისა და პირობის დამოკიდებულში მომავალი დროის ფორმის გამოყენება.**
- 12. დამატებით დამოკიდებულში when კავშირის შემდეგ მომავალი დროის არგამოყენება** (მაგ., He knows when you come ნაცვლად – when you will come-ისა).
- 13. ომონიმური ფორმების შეშლა** (left-right და leave-lest-left).
- 14. ირიბ კითხვაში კითხვითი წინადადების წყობის გამოყენება.**
- 15. მეტყველების არასწორი ნაწილის გამოყენება** (მაგ., My nervous was wrong; they are very jolly merrily; work hardly).
- 16. რაოდენობითი რიცხვითი სახელის გამოყენება რიგითის ნაცვლად** (მაგ., eleven form).
- 17. არტიკლის არასწორი გამოყენება** (მაგ., It's very nice room, woman must work).

18. არასწორი კავშირების გამოყენება (მაგ., Good friends which).

19. *Subjunctive*-ის არასწორი გაფორმება (მაგ., I wish we shall meet each other).

20. *If + Subjunctive*-ის ნაცვლად *If + V*-ს გამოყენება (მაგ., If it is possible, I would change everything).

როგორც ვხედავთ, ამჯერად ყურადღება გავამახვილეთ ინგლისური ენის ქართველ შემსწავლელთა მიერ დაშვებული მხოლოდ გრამატიკულ და ლექსიკურ-გრამატიკულ ტიპურ შეცდომებზე. მათ დაძლევაზე მუშაობა უნდა წარიმართოს სხვადასხვა ეფექტური და შემსწავლელთა მოტივაციისათვის ხელის არშემშლელი მეთოდებისა და მიდგომების გამოყენებით. უცხო ენაზე მეტყველების კორექტულობისა და სპონტანურობის მისაღწევად აუცილებელია, რომ მასწავლებლის მიერ შეცდომების გასწორება ხდებოდეს ძირითადად წერილობით სავარჯიშოებში და იქ, სადაც ეს ხელს არ შეუშლის მეტყველების ნაკადის დარღვევას და აზრის გამოთქმას. შეცდომების გასწორებისას აუცილებელია, გავითვალისწინოთ გლობალური და ლოკალური შეცდომების ცნებაც: გლობალური შეცდომები არღვევენ წესებს, რომლებიც მთლიანი წინადადების სტრუქტურას შეეხება: რთულ წინადადებაში ქვენყობილების ურთიერთობა, მარტივ წინადადებაში კი – წინადადების ძირითად ნევრებს შორის ურთიერთობას; ლოკალური შეცდომა კონკრეტული კომპონენტის გაუგებრობასთანაა დაკავშირებული.

მ. ბერტისა და ს. კიპარსკის¹ აზრით, გლობალური შეცდომები უფრო სერიოზულ გაუგებრობას იწვევენ, მაგ.:

ა) English people use much people;

ბ) Much people use English Language;

გ) The English Language uses many people.

„ა“ და „გ“ წინადადებები შეიცავენ გლობალურ (სიტყვათა თანმიმდევრობა, ქვემდებარე-შემასმენლის რიცხვში შეთანხმება) და ლოკალურ (არტიკლი, თვლად არსებით სახელთან რაოდენობის აღმნიშვნელი არასწორი სიტყვის გამოყენება); „ბ“ მაგალითი კი – მხოლოდ ლოკალურ (much) შეცდომას.

ეს წინადადებები გასაგები რომ გავხადოთ, გლობალური შეცდომების გასწორება უფრო მეტს მოგვცემს, ვიდრე – ლოკალურისა. მასწავლებლებს ვურჩევთ გაითვალისწინონ ე.წ. „ორმაგი ნორმატიულობა“ (არაფორმალური/ზეპირი და ფორმალური წერიითი მეტყველებისათვის). სტუდენტები (და მასწავლებლები!) უნდა შეეჩვიონ იმ აზრს, რომ ხშირად არ არსებობს ერთადერთი სწორი გამონათქვამი, არამედ შერჩეული ფორმა დამოკიდებულია კონკრეტულ სიტუაციაზე და მოლაპარაკის შე-

¹ M. K. Burt, C. Kiparski. Global and Local Mistakes, – *New Frontiers in Second Language Learning*. John Schumann and Nancy Stanson (Eds.) Rowley Mass: Newbury House Publishers. USA., 1975, გვ. 1-5.

ფასებაზე.

მნიშვნელოვანია გვახსოვდეს, რომ შეცდომათა ძირითად წყაროს მშობლიური ენის ინტერფერენცია წარმოადგენს. უცხოური ენის სწავლების პროცესში ინტერფერენცია მოიცავს შესასწავლი ენის პრაქტიკულად ყველა ასპექტს (ფონეტიკურს, ლექსიკურს, გრამატიკულსა და ორთოგრაფიულს). ინტერფერენციული მოვლენები გავლენას ახდენენ სამეტყველო აქტივობის როგორც პროდუქტულ, ისე – რეცეპტულ მხარეებზე. ინტერფერენციის თავიდან ასაცილებლად, როგორც გვიჩვენებს თეორიული ლიტერატურის ანალიზი და დაკვირვებების შედეგად გამოტანილი დასკვნები, საჭიროა გამოყენებული იქნეს კომპლექსური მიდგომა და არ უნდა შემოვიფარგლოთ ერთი რომელიმე მეთოდის გამოყენებით, ეს არის შეცდომათა ანალიზი, ენათა შეპირისპირებითი და კონტრასტული ანალიზი, თარგმნა.¹

ზოგადათ მიგვაჩნია, რომ შეცდომათა ანალიზი ერთ-ერთი ძირითადი საშუალებაა, რომ ენის შემსწავლელებმა საბოლოო ჯამში სათანადო ზეპირი და წერიტი უნარ-ჩვევები შეიძინონ.

---

¹ თ. ჯოჯუა. ლინგვისტური ინტერფერენცია უცხოური ენის სწავლების პროცესში, – „ფილოლოგიური პარალელები“. 2010, №2, გვ. 210-216.

TAMAR JOJUA, NANA AKHOBADZE, MZIA TOPURIDZE¹

ERROR ANALYSIS AND CLASSIFICATION OF GEORGIAN STUDENTS
(On English Language Materials)

According to the communicative language teaching principles in EFL context it is logical that teachers should provide students effective and intensive teaching process directed to the formation and development of sharpened communicative skills and competency. In this process teachers are expected to use systematic drilling and modeling to prevent and correct errors made by students, thus promoting their accurate oral and written communication. Error Analysis is one of the most important topics in the field of second language acquisition. Errors are an integral part of language learning. Their analysis, registration and classification are crucial in successful realization of SLA process. Grammatical and lexico-grammatical errors made by Georgian Students are identified and classified in the article. One of the main sources of errors is language interference. To predict and avoid interference a wide range of approaches – error analysis, contrastive and comparative analyses of languages, translation, observation must be carried out in SL teaching/learning process.

---

¹ **Tamar Jojua** – PhD of Pedagogics, Associate Professor, Sokhumis State University;
Nana Akhobadze – PhD of Pedagogics, Associate Professor, Sokhumis State University;
Mzia Topuridze – PhD of Philology, Assistant Professor, Sokhumis State University.

ქ ს ს ე

LEONID DJAKHAIA¹

GEORGIAN RHAPSODY, OR 100 YEARS LATER
(*Futurologic Essay*)

Dimitri Kirtadze woke up because “EMKI” (Everybody Must Know It), as always all of a sudden imperiously, though bewitchedly melodiously, intruded into his Prague hotel room with its call signs informing that in a month, exactly on June 21... from the Cape Canaveral, Florida there would start the international space expedition to Mars which would last a year and a half, including the time of travel to and fro. “EMKI” repeated this information three times.

On getting up the first thing Dimitri Kirtadze remembered was that the day before he was brought at last a “PAS” (A Portable Automatic Secretary) – a ready-made new computer, altered over and over many times and, as it was said nearly faultless. When three years ago after an ill-fated surgical operation Dimitri Kirtadze’s wife Esma has died, he, to forget himself decided to get away from home and consented to participate in the construction of a new computer in Prague, had put up here, in this hotel, and enthusiastically had taken up the work together with twelve engineers-constructors, radio-electricians, phsyco-physiologists, linguists and designers till the “PAS” was recognized as answering the purpose that had had been set and the average standards and now to test the first samples, they have been distributed to their creators to study and estimate for themselves the merits and omissions of the technical novelty created by them.

---

¹ **Leonid Djakhaia** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Sokhumi State University.

სოხუმის უნივერსიტეტის უზუცეს პროფესორს, საქართველოს ფილოსოფიურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსს, მრავალი ნიგნის, სახელმძღვანელოს, სტატიის, პოეტური კრებულის ავტორს, ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორს ლეონიდე ჯახაიას 2012 წელს 80 წელი შეუსრულდა. სარედაქციო კოლეგია ულოცავს ღვაწლმოსილ მეცნიერს ღირსშესანიშნავ იუბილეს და ბეჭდავს მის ახალ ფუტუროლოგიურ ნარკვევს „ქართული რაფსოდია, ანუ ასი წლის შემდეგ“ (ინგლისურ ენაზე).

The “PAS” – a hybrid of a mobile phone and mini-set – is a very competent and well-educated computer. It can not only reproduce any text nearly without any mistakes, including texts dictated without voice, “mentally” the way it is doing now (Dimitri Kirtadze has inserted into its memory the Georgian language, as he intends to return to his Motherland, Georgia). It is sufficient to fix a tiny, invisible mini-set on one’s neck. It will record the micromovements of the larynx and other organs of speech in the process of soundless speaking and then it will decipher the phonogram. Thus it is possible to type during the day one’s own monologues and reasoning, meetings, talks and everything that can be verbalized and even musical melodies born in mind. The “PAS” does not take in succession everything down in shorthand but it casts away outside sounds, nonliterary expressions and it brings to the end the unfinished sentences according to their logical sense, which in their word for word recording might not sound quite intelligible to the others.

Saying good-bye to his Czech colleagues Dimitri Kirtadze took a morning flight to Tbilisi. Leaving his things in his flat in Tbilisi, he went to his friend Pavle Djikidze, a reviewer, to ask for a new job.

Pavle Djikidze, a man of forty-five, tall, of a sport build, always neat, smart, with a closely-cropped head, stands out for a non-typical form of his face – narrow, oblong, covered with parchment skin. He has gray shrewd eyes, gently warmed by large spectacles in a brown rim and an abrupt stubborn chin. Because of his un-Georgian appearance he is not seldom taken sometimes for a German, sometimes for an Englishman and he’s got used to it, the more so as he knows German and English and has stayed in various countries for a long time.

On seeing Dimitri Kirtadze, Pavle jerked up his head and stared through the lenses of his spectacles at the new-comer who appeared without notice. But soon from the corners of his eyes there ran petty wrinkles, his tightly set lips lost their stiff inflexibility, broke into a smile. Pavle stepped forward stretching both of his hands to Dimitri Kirtadze.

At dinner which had been prepared by Pavle Djikidze and his daughter Lali, Dimitri Kirtadze spoke about his work in Prague and said that he wanted to seek out a new job in Tbilisi. Pavle Djikidze offered him a post of an assistant of Academician Basilaia in his project “AB” (“Academician Basilaia”) in the Econcentre.

– The purpose of Academician Basilaia is to join together all the twelve “UEB”s (“Universal Electronic Brain”) in the world into one common system and this will give, in his opinion, a new quality of computer thinking. Here everybody agrees with him. The question is how to realize it concretely. Two variants have been suggested: “terrestrial” and “celestial”. Academician Basilaia suggests joining all the “UEB”s in the world by a subterranean and a submarine cable across the continents and the oceans using already available wave-conductors

from glass-fiber and the system will be steady and safely guaranteed against any hindrance. This is the “terrestrial” variant. But this variant has its opponents who maintain that the joint functioning of all the “UEB”s can be secured with highest precision only when they are closed on the satellites of communication with the help of the laser installation. For this purpose it is necessary to build laser receiving and transmitting antennae with each “UEB” and to place four satellites of communication in high, stable orbits and everything would be all right. Technically it has been feasible. In the end a celestial variant is received, not bad either...

Dimitri Kirtadze agreed to go to the Economcentre to the Tbilisi station of thinking “UEB” to work in the “AB” as an assistant of the Academician Basilaia.

On returning to his flat Dimitri Kirtadze began to fix cocktail when all of a sudden the videophone rang. It was Nana. Her visit was just in season. Dimitri Kirtadze needs her now, needs her heady love. Tall, stately, gaudy she is an incarnation of sheer femininity and masculine enterprise and she is squandering all this indefatigably both in her work and in love. Besides, being a journalist, Nana knows literally everything in the world. An intense mutual attraction has brought them together, but it has never occurred to her to begin living together. Being really intelligent and talented Nana has no disposition to a family life, house-keeping. The children are burdensome to her and she can manage without them quite easily. Dimitri Kirtadze could neither make her change her mind nor could he convince her how important it all was for both of them, because after all only love of man and woman doesn’t make a family, a family is made of parents and children... But when Dimitri Kirtadze and Nana took a sip of the cocktail it struck them as downright amorous beverage.

The next day, it was Sunday, Nana took Dimitri Kirtadze to the stadium to attend a sport festival and then they parted. At home Dimitri Kirtadze began to consider another variant of application of the “PAS”. A year before taking an interest in dreams he made inquires among his friends about what and how they dreamt. A curious regularity was discovered: The people of artistic mentality with especially keen visual ideas dream vivid images in their sleep, accompanied by a verbal commentary the way a sport commentator conducts a reporting from a football stadium. With the people of abstract power of apprehension, given to meditation, while dreaming involuntary excitation of the vocal centre takes place and the inner monologue springing up at this time (sometimes coherent, sometimes not) is illustrated by more or less bright pictures, the way a painter illustrates a book according to its content. And since between artistic and mental types there is also a middle, intermediate one, apparently a peculiar combination of commentary and illustration is formed in a dream. Some people even talk loudly in their dream.

But if in a dream visual and auditory images “sound” within us as an ordi-

nary interior speech in our waking hours the “PAS” can be tasted for recording the phonograms of our dreams or of the “sound path” of our “dreaming cinematography”. If it is impossible to shoot a film of our dreams then the night monologues and dialogues can be recorded at least with the help of the “PAS”. Later we can reproduce our dreams according to this sound outline and investigate them to our heart’s content.

The sun has already set behind the Mtatsminda but in spite of the evening time it is still light and warm as in summer. Feasting his eyes upon the regal-sacred mountain Dimitri Kirtadze has abandoned himself to free fancy undirected and now it seems to him that if he manages to record the phonogram of his dreams it won’t probably be difficult to accomplish the reverse procedure: with the help of the “sound path of the night cinematography” to attempt to provoke the same images and pictures in a dream if, of course, anything like that is possible.

The time for sleep, however, hadn’t come yet to taste this conjecture and Dimitri Kirtadze resolved to go to the concert of the musical group which had just returned from the tour to Riga. Nana is right: when you have absorbing work you shouldn’t be afraid of solitude but a living human intercourse can’t be replaced. Sitting in the concert hall Dimitri Kirtadze vaguely as if in oblivion perceived the items on the program replacing one another. But when the master of the ceremonies announced that Nellie Pilpani would perform the “Pathetic Sonata” by Beethoven and “Concertino” by Nugzar Akhvlediani the music imparted to his thoughts lucid transparent key, stirred up the new vital guests... As usual, listening to the music, he gave way to a psychologic illusion carrying the feelings evoked by the music on to its performer. And though it is very seldom so, just at that very moment the temptation to believe in the veracity of it was most violent – so fair was the unknown young pianist. Nellie Pilpani finished her performance with Nugzar Akhvlediani’s piece which in her interpretation gained freshness and novelty. A burst of unanimous applause was a reward for the enchantress, for the inspired minutes and carried away by the elevated inspiration of art Dimitri Kirtadze seemed to clap his hands loudest. Nellie Pilpani took her leave and went to the wings. The master of the ceremonies announced the following item but Dimitri Kirtadze stood up and left away not to frighten the sweet image of the girl on the stage.

Awakening at about 7 o’clock in the morning Dimitri Kirtadze fell to recalling what he had dreamt of at night. And he remembered... The dream had been very pleasing and agreeable. No, he hadn’t dreamt of Nellie Pilpani but of his great grandfather. In his dream Dimitri Kirtadze had seen himself as a small boy on a forest glade and his grandfather by his side, affable, smiling. In his childhood Dimitri Kirtadze was very fond of his deceased grandfather and then later when he appeared before him it filled him with joy as if he were alive indeed. And now

it was the same. Subconsciously Dimitri Kirtadze knew that his grandfather had died but visually he contemplated him in front of him, talked to him and in the long run he got convinced that he wasn't dead at all. Happy that a mistake had been made here he got embracing his grandfather, threw himself on his neck, began telling him how they had been deceived about his sham death. The grandfather grinned, set him at ease, said that such things did happen sometimes and he needn't have worried. Then the dream broke off and Dimitri Kirtadze forgot about it. But now recalling it he felt as if something extremely joyful had happened and he turned this "meeting with Grandpa" mentally several times. And now he would be in a good mood the whole day, and so it happened always whenever he saw his grandfather in his dream, so would it be today as well.

Soundtracking the phonogram of the night sound recording Dimitri Kirtadze though dimly but still distinctly heard his and his grandfather's voices. He felt awe-struck but the experiment turned out to be even better than you could surmise. Dimitri Kirtadze undergoes again the very condition of readiness which came to him in the decisive minutes of his life. And his visit to Academician Basilaia that day was just the very moment. Having had a hurried breakfast Dimitri Kirtadze set out to the Economcentre located 60 kilometres away from Tbilisi and which was been projected and built by Academician Basilaia many years before.

When they met Academician Basilaia, a very old man of medium height, gray-haired but with amazingly lively eyes, with a velvet academic cap on his head, suggested that Dimitri Kirtadze should first get acquainted with the "UEB" and then settle the question of his work. He communicated with somebody on the videophone. A few minutes later a very tall man with a round clean-shaven face and baby like pink cheeks enters his room.

– Eugene Lejava, the chief expert in the "AB", Dimitri Kirtadze, an engineer, is being recommended as an assistant to my, – Academician Basilaia introduces them to each other. – Post him up so that he could give an answer today without fail.

Both of them left the academician's room and walked down the corridor at the end of which there is a glass passage to the adjacent building of the "UEB". Here Eugene Lejava entrusts Dimitri Kirtadze to the director of the Tbilisi station of thinking Otar Davitashvili. Dimitri Kirtadze looks at him, lends an attentive ear to his speech. Otar Davitashvili, not very tall, with a bulbous nose is punctilious and careful to pettiness. When talking he tries to pronounce all the sounds and it seems that having achieved perfection he will pronounce even punctuation marks. In a word, there's hardly any music in this man.

After having inspected the "UEB" and getting acquainted with its work, after conversations with Otar Davitashvili and Academician Basilaia, Dimitri Kirtadze comes to the conclusion that this occupation is not for him: "Fanatics!

Technocrats devoid of human feelings!” – he thought. Though he is an engineer, in love with techniques and his profession, such idolatry is not to his liking. He is for humaneness in a man and he’d better find another job for himself.

He might have gone if something unexpected hadn’t happened: just at the very moment when it became quite clear to him that he wouldn’t stay here any longer, the door of Academician Basilaia’s office opened and there on the threshold stood Nellie Pilpani, the young pianist whom he had admired the day before. So that’s where they were fated to meet!

– Hello, Grandpa! – said Nellie Pilpani.

Academician Basilaia stood up and coming up to Nellie Pilpani took her by the hands. Dimitri Kirtadze also stood up but wasn’t paid any notice of. To make up for it for the first time he could scrutinize Nellie so closely, feast his eyes up on her youth and beauty: a tranquil look of the serene face set in a frame of chestnut hair, without any trace of make-up, an incarnation of pacification and mental harmony. Perhaps a twenty-year old youth might be attracted by Nellie’s more striking girl-friend, but to Dimitri Kirtadze, who had seen enough of this life, Nellie Pilpani seemed a truly divine creature sent to the earth to make him happy.

Academician Basilaia thawed and became good-naturedly sentimental:

– You have come back at last. And I thought you liked it in Riga and had decided to stay there.

– Now, why Grandpa!.. Yesterday I was in Tbilisi already, took part in a concert, was being applauded much. Then I was feeling lazy to come home and stayed at Natela’s place. You remember my friend from conservatory, don’t you?

– Add my applause to it, – said Dimitri Kirtadze, all of a sudden unexpectedly for himself, swayed by the impression of the previous day. In the end after Nellie’s departure he decided that he would stay in the “AB” and set to work the next Monday.

Availing himself of his spare time and the fine weather Dimitri Kirtadze called on his friend and a guardian doctor Badri Otidze. Badri is a nice fellow: short with a boyish forelock. He’s always on the move. His attentive eyes look inquiringly, as if asking: “Can I help you with anything?” to rush immediately headlong where he is needed. He is just getting ready for a professor’s work but even now he has quite a scientific look.

For more than five years now since Professor Rcheulishvili’s death Badri has been exercising a medical guardianship over Dimitri Kirtadze. But unlike the old professor Badri has been his friend since their student days, is of his age and Dimitri Kirtadze can’t get used to carrying out his directions. When Dimitri Kirtadze didn’t call on him for a medical inspection for several times in succession because of his business and trips Badri took it as a personal offense. “I see that you have distaste for my way of taking care of you after professor Rcheulishvili”, he declared when they met. Dimitri Kirtadze tried to prove the reverse, pleading

being busy and urgent affairs, but then he hurried to save the situation, to mend the normal relationships with his guardian-doctor.

They met at Badri's clinic. The medical inspection took half of the day; the other half of the day was devoted to "the cultural programme". They went to the rehearsal of "A Fox and the Grape" where Lamara, Badri Otidze's wife was engaged. After their dinner together Dimitri Kirtadze went to Sukhumi by electromobile to call on his parents and on the way to visit his wife Esma Gabunia's grave in Zugdidi. Dimitri Kirtadze and Esma Gabunia had met at the Technical University in Tbilisi. Their studies at the University brought them together and made them close friends and then love had come. For Dimitri Kirtadze it had been the first and the only love with the thought of which he woke up in the morning and went to bed at night and then he dreamed about his lover. He had loved with all his ardour of youth, immoderately. Love had carved poems in his soul and he dedicated them to Esma. They had been inseparable - in their studies, in their rest, in their journey. After graduating the University and becoming man and wife they worked together at the machine-tool plant in the suburbs of Poti. Those were the happiest years of youth and love.

A fate willed it they had no children: the doctors said Esma could never give birth to a child. Dimitri Kirtadze, being in love with Esma, didn't grieve much but Esma was traumatized. And then she had consented to the operation to which thousands of women all over the world resorted but which had turned fatal for Esma. Poor Esma!.. Dimitri Kirtadze mourns over Esma's grave in solitude. Tears relieve his soul, he stores up fresh energy and continues his way to Sukhumi in a cheerful mood.

And meanwhile life takes its normal course like a mountain stream always rushing to the sea. In no time without even expecting it Dimitri Kirtadze familiarized himself with the not numerous body of the "AB". His associates turned out to be amicable and warm-hearted. It goes without saying, he did his best to become closely acquainted with Nellie Pilpani, so as to see her as often as possible. Dimitri Kirtadze found out that the old academician was Nellie's great grandfather on her mother's side. He took an active part in Nellie's upbringing when her mother and father, her grandmother and grandfather had been killed in the air-crash ten years before and Nellie was left in her great grandfather's. At school, in the forest outskirts of the Economcentre, Nellie Pilpani showed musical talent and later she entered the conservatories in Tbilisi. After graduating from it she returned to the Economcentre to her great grandfather who in his old age now needed care and attention and Nellie took all this upon herself. She settled at her great grandfather's and began to work in her native boarding school as a music teacher. Dimitri Kirtadze learned all this important events and petty details in Nellie Pilpani's life from the collaborators of the "AB", from Academician Basilaia and from Nellie herself. They brighten him up and paint in gay

colours the object of his life.

Shortly afterwards two historic events took place simultaneously and were broadcasted on the World Television: the start of the spaceship “Sigma” to Mars and the arrival in Tbilisi of all human celebrity Horatio Crammer, an American, married to a Georgian Liana Tugushi and who wished to visit his wife’s home-country – Georgia, again. Everybody, and Dimitri Kirtadze too, was ready to follow on TV screen these two events which in the concurrence of circumstances were taking place on two opposite ends of the terrestrial globe at a temporal interval of a few minutes as if a proficient hand of the World Television masters had produced everything with enviable professional precision.

At the request of Nellie’s school director Doctor Gudushauri Dimitri Kirtadze decided to deliver a lecture on the “AB” project to the senior pupils and they go to Nellie’s school.

During the lecture Dimitri Kirtadze seemed to have approached the solution of the task set before him on the expert evaluation of the two variants of the “AB”. If they joined not all the “UEB”s in the world, to begin with, but only some of them, say, three: Tbilisi, Delhi and Melbourne – with the help of lasers, telesatellites and the existing lines of cable communication, then in the course of several hours they would test the conduct of these three joined together “Universal Electronic Brains” without too much trouble. If this way they tested “celestial” and “terrestrial” variants in the triangle Tbilisi – Delhi – Melbourne they could get a reduced model of the whole “AB” project and the deduction would come by itself. For this purpose it was sufficient to use one satellite of communication, ensuring the reception of the world television programmes, three television antennae in Tbilisi, Delhi and Melbourne (a cable communication between these cities had been existing for a long time), then simultaneously or alternately to launch both of the systems and the verifying experiment for comparing both of the variants was ready. Dimitri Kirtadze pushes the buttons of the control panel on the rostrum and the light flashes out on the time-board. Communicating with the Tbilisi “UEB” he sets a task and all the calculations appear before the eyes of the young listeners of Doctor Gudushauri’s secondary school. On returning to the “AB” Dimitri Kirtadze told Academician Basilaia about his idea of the verifying experiment. The academician promised to consider it.

Having performed his sixth “Blue symphony” in the Palace of Arts in Tbilisi (Dimitri Kirtadze, Nellie and Academician Basilaia had attended this triumphal concert), Horatio together with Liana accomplished an ascent of one of the Caucasian peaks – the Ushba. However, at an altitude of three thousand meters notwithstanding the forecast they were overtaken by the foul weather and as ill luck would have it in the pitch darkness Horatio fell into the precipice. Rescuing Liana Horatio cut the rope connecting them and fell into the bottom of the canyon, into the cleft of the icy rocks. Luckily, the mountain rescuers were in time.

Horatio and Liana were conveyed to hospital with slight injuries. As a result, they both were delayed in Georgia a month longer for the Medical treatment and recovery. Enduring the peripetia of these dramatic events Dimitri Kirtadze and Nellie had drawn still closer together.

Meanwhile Academician Basilaia ventured on the suggested verifying experiment within the limits of the “AB”. Having received a consent from Otari Davitashvili to this experiment he communicated with Chandra Anand, the director of the Delhi “UEB”, and Valeria Oxborn, the director of the Australian “UEB” and they agreed on the purport, purpose and methods of the experiment. Then in the tone permitting no objections the old academician announced to Dimitri Kirtadze that the next day he had to fly to Delhi and Australia. Dimitri Kirtadze took along Eugene Lejava and the next morning they were already in Delhi, where they were met to be taken to the Delhi thinking station “UEB”. Chandra Anand, an elderly man, about fifty years old, very likable, smart, with thick hair, with gentle, easy, unhurried movements and in the same soft velvet voice inquired about Horatio’s health first and then said he had formed an impression that they were inclined to regard the project “AB” as a Georgian regional undertaking in the Economcentre and that here in the Delhi “UEB” they also miscalculated theoretically the similar variant of the verifying “quadrangle”. Nevertheless all the questions had been regulated by the evening and Dimitri Kirtadze together with Eugene Lejava flew to Australia, to Melbourne.

Here in Crystal, in the suburb of Melbourne where the Australian thinking station “UEB” is located a very romantic thing happened to Dimitri Kirtadze. On the very night of his arrival there was a mishap at the electric power station. The town was left without light and it plunged into darkness. On this account a carnival was announced and when Dimitri Kirtadze went out into the street a mask in a page’s fancy dress approached him. By the voice Dimitri Kirtadze recognized Nana who happened to come specially from Tbilisi and was waiting to persuade him to leave the Economcentre and the “AB”. However, no matter how sorry he was for Nana, Dimitri Kirtadze, answered resolutely that he wouldn’t leave the “AB” and the Economcentre. Nana guessed that it was not the “AB” but Nellie Pilpani who was the cause and she stole away in the crowd to abandon her love for ever. Dimitri Kirtadze’s conscience was clear, maybe not quite like sterile clean hands of a surgeon before the operation but clean enough for the hands of the food-store workers.

The next morning Dimitri Kirtadze and Eugene Lejava set off to the Australian thinking station “UEB” to carry out Academician Basilaia’s commission. All days after his arrival at Crystal Dimitri Kirtadze was phoning to the Economcentre to Nellie... When Nellie’s slightly alarmed but always charming face appeared on the mobile phone screen, Dimitri Kirtadze probably had quite an unusual look about because he heard Nellie’s words:

– Dima, what’s wrong? Are you ill? Isn’t it winter in Australia now?

They are talking slowly, drawling the words as if it weren’t they but somebody else instead of them, at their request. On the third day his patience ran short and Dimitri Kirtadze with a giant’s three blitz-springs en route Melbourne-Jakarta-Bombay-Cairo-Tbilisi found himself at the Tbilisi airport where Nellie was already waiting for him. And three days later they announced about their marriage to Academician Basilaia. Grandfather was sincerely rejoiced at living to see the happiness of his great granddaughter, and in honour of this occasion he requested to hold a celebratory banquet in the “AB”. They were faced with a journey to Sukhumi and saying good-bye after the evening-party Academician Basilaia was deeply moved.

– I’m giving you leave, – he said, – go and enjoy yourselves. I won’t restrict you in time. When I need you I’ll find you myself and call you. We’ll have still much to do. It is said that a beginning is half of the matter but we can equally well say that half of the matter is just only the beginning. And what is begun must be carried through...

On arriving at their parent’s house in Sukhumi in the morning Dimitri Kirtadze and Nellie went to the beach. Here they hired the newest aquamarine suits of light phosphorous colour with beautiful designs on each side, laid with soft fabric inside agreeable clinging to the body. The secret of the suit is that it provides an aquanaut with oxygen under the water in full. The fleecy synthetical external covering of the suit absorbs oxygen from water like gills but in a peculiar biotechnological way: owing to a particular chemical composition of the fibers in combination with their intricate physical structure the molecules of oxygen accumulate and through the thinnest capillaries get into the main draining canal-tracheas and in a sufficient quantity into the respirator. The exhaled air by means of the valve system withdraws through the tube. The energy necessary for this process, from the absorption of the oxygen up to its transportation, is supplied by the warmth of a human body plus breathing efforts of an underwater swimmer. With these suits on, the journey in the Sukhumi bay is fascinating and memorable.

After a traditional wedding party in an intimate restaurant under the open sky on the top of Sukhumi mountain, which was quite indispensable in Sukhumi Dimitri Kirtadze and Nellie set out travelling around Abkhazia by an electromobile. They went to Gagra, Ritsa and Auadkhara, but just at that time Academician Basilaia called from the Economcentre who asked them to return to the “AB”. Academician Basilaia had fallen ill after an unexpected explosion in Otar Davitashvili’s office that became the reason of the death of the director of the Tbilisi “UEB”. They went back urgently by the first passing dirigible. Alarmed, as if the project “AB” had staggered just before their eyes, Nellie and Dimitri Kirtadze went hurriedly to the hospital. Many collaborators of the “AB” had gathered in

the lobby... The doctors assured that the Academician's life was in no danger and that the reasons of his indisposition were fatigue and the latest nervous shock, connected with the catastrophe in the "AB" and the tragic fate of Otar Davitashvili. At the Academician's request the young couple was admitted to him without delay.

Together with Nellie Dimitri Kirtadze went up to the ward where Academician Basilaia was laid up haggard, with the darkened skin of his face and hands. His eyes looked wearily under his drooped eyelids. His voice was distinct and firm as before. The Academician was brief. He said that a special committee of the Academy of Sciences was set to look into the circumstances of Otar Davitashvili's death. A large circle of people which used to know him would be interrogated. The academician asked Dimitri Kirtadze to replace him in case anything happened to him or if he was not able to supervise the "AB". Nellie threw a pleading look at Dimitri Kirtadze and he nodded his silently.

The first information about the catastrophe in the "AB" was imparted by Otar's laboratory assistant Tina. She said that on the morning of the explosion Otar had asked her to take to Tbilisi a small packet, addressed to his friend, the editor of the magazine "Dila" Anthony Loladze. Feeling a vague uneasiness at the sight of Otar's sickly complexion but ascribing all this to the nervous overstrain of the last days she was started for Tbilisi. On the way back she had heard an explosion and above the place where there had been the office of Otar a flame was blazing. The laboratory assistant rushed there but met by fire, ruins and ashes.

The sight of the fire, the awareness of death close by, heavy losses in their work – all these feelings overwhelmed not only the collaborators of the "AB" but everybody in the Economcentre and Tbilisi. What was it, however? A mishap, an accident or a suicide? As always there were some people to whom it seemed that a woman was involved in the incident and that a secret unrequited "fatal love" was the cause of Otar Davitashvili's suicide. But Otar had resembled so very little an enamoured man that nobody believed this version though Dimitri Kirtadze knew perfectly well that in pursuit of Nellie Pilpani's prominent genes Otar has twice proposed to her but without any success. The denouncement came by itself when the editor of the magazine "Dila" Anthony Loladze appeared quite unexpectedly in the committee of the Academy of Science with the packet sent to him by Otar Davitashvili. In the packet there was a book with a note which ran as follows: "I beg you not to condemn me too severely. I've just availed myself of my human rights to depart from this life not when the nature wills it but when I've decided it myself". In his testimony to the committee of the Academy of Sciences Badri Otidze explained the motives of this suicide by the fact that Otar Davitashvili had borrowed all his ideas and the idea of the "celestial" variant of the "AB" among them from the "UEB" without which he couldn't do just like a drug addict who couldn't do without narcotics and having realized it he had

decided to sever this pernicious dependence upon the “UEB” in this way. Otar Davitashvili had lost his single combat with the machine. He had turned into a clerk serving the complex radio-electronics and when a human basis revolted in him because of this dependence a tragic collision sprang up which couldn't end any other way.

Some time had passed. The fuss around the “AB” had quieted down. Academician Basilaia had recovered. The tragic incident with Otar Davitashvili which had overshadowed the work in the “AB” and which had completely aged the grandfather had noticeably decreased everybody's optimism but all were imbued with the belief in Academician Basilaia's idea. Shortly afterwards he himself got down to work and the first thing he did on Dimitri Kirtadze's advice and taking advantage of Horatio's recovery, who was still in Georgia, was to invite him as an expert on testing the “AB” to make sure that the aim the “AB” was being created for was actually being achieved. Horatio agreed.

At last on a warm September morning “EMKI” notified everybody that at 1 o'clock in the afternoon in the Economcentre at the thinking station “UEB” in Tbilisi the first test of the “AB” project with the participation of Horatio Cramer would be held. The three of them – Dimitri Kirtadze, Nellie Pilpani and Academician Basilaia – trying to forestall the others went as early as possible to where a squat frame of the “UEB” gleaming mother-of-pearl yellowness was neighboring a directed up antenna of the “AB”. Horatio and Liana came at the appointed time, all surrounded their favourites in joyous excitement. In the age of computers Horatio has achieved a great success because he is creatively versatile besides his fantastic endowments, doesn't shut himself up in any work, indulges in everything in the world without being afraid to pass for an amateur. Just this very versatility of genius has rescued him from the computer servitude. In his intellect he excels any computer, even the “UEB”...

A seance of modelling with the “AB” in the triangle Tbilisi – Delhi – Melbourne begins. Horatio puts on the helmet of the “UEB”, Dimitri Kirtadze assists him, they talk loudly. Horatio develops his idea that all physical equalities are an expression of the Universal law of conservation and transformation of energy. That's why any physical equation can be transformed to the condition $E_1 = E_2$. Thanks to it the correctness of any physical equation can be tested mathematically and besides giving physical quantities their new correlation, new equations can be found, including by means of the “UEB” which has been corroborated. Then Horatio suggests his variant of developing of the planet “Venus” for the remote perspective. In the end Horatio confirms the preference of the “celestial” variant of the “AB”.

The seance is over. Judging by everything the verifying result was received and the best expert Horatio confirms it. The host and the guests congratulated one another with the success. Chandra Anand and Valeria Oxborn responded

from Delhi and Australia. At about 2 o'clock Academician Basilaia noticeably tired but calm and submitted to the "celestial" variant gave a command to switch off the "AB" on the whole triangle Tbilisi – Delhi – Melbourne. The collaborators of the "AB" who had gathered in the hall were applauding heartily to the fidgety old man who with his own eyes saw his dream fulfilled, to Horatio and his wife Liana. A champagne was uncorked and they congratulated one another with their first victory once again.

And the next day Dimitri Kirtadze and Nellie were seeing off Horatio and Liana at the Tbilisi airport like the good old friends in the crowd.

The grandfather died three weeks later after the first trial of the "AB". The funeral was quiet and solemn. The old academician and the founder of the Economcentre was paid his due last respects. He was buried in the courtyard of the "AB". Shortly afterwards the Georgian Academy of Sciences appointed Eugene Lejava director of the Tbilisi thinking station "UEB" and Dimitri Kirtadze – supervisor of the project "AB" till it was finished.

Of course all this could have happened somewhat differently but in essence it couldn't have taken place. During the four months the "PAS" demonstrated its excellent qualities. In addition the new unforeseen faculties cropped up: to record the verbal accompaniment of dreams, to reproduce in music signs and to perform musical melodies arising in the head about which Dimitri Kirtadze had already made a report in the Academy of Sciences. But above all, "PAS" recorded the whole love story of Dimitri Kirtadze and Nellie Pilpani with accuracy for which they both are very grateful.

ლეონიდე ჯახაია¹

ქართული რაფსოდია, ანუ ასი წლის შამდეგ (ფუტუროლოგიური ნარკვევი)

ნარკვევში აღწერილია საქართველო XXII საუკუნეში. მეცნიერულ-ტექნიკური სიახლეებთან ერთად ნაჩვენებია ადამიანთა ურთიერთობებიც.

მთავარი გმირი ინჟინერი დიმიტრი კირთაძე მუშაობს თბილისის მახლობლად აგებულ ეკონომცენტრში, სადაც აკადემიკოსი ბასილაია ახორციელებს გრანდიოზულ პროექტს: გაერთიანებას ერთ სისტემაში მსოფლიოს 20 სუპერკომპიუტერისა, რაც, აკადემიკოსის აზრით, ადამიანის აზროვნებას უფრო მაღალ საფეხურზე აიყვანს. ეს გაერთიანება შეიძლება მოხდეს ან დედამიწაზე არსებული ძველი ტელეკომუნიკაციების არხებით („მინიერი“ ვარიანტი), ან ხელოვნური თანამგზავრების გამოყენებით („ციური“ ვარიანტი). ამ საკითხის გადასაწყვეტად, დიმიტრი კირთაძე სთავაზობს შუალედურ ექსპერიმენტს, სადაც გაერთიანდება მხოლოდ სამი სუპერკომპიუტერი: თბილისის (საქართველო), დელის (ინდოეთი) და მელბურნის (ავსტრალია). არბიტრად მონვეულია საქვეყნოდ ცნობილი ამერიკელი მეცნიერი ჰორაციო კრამერი, რომელიც საქართველოში იმყოფება, მისი მეუღლის – ლიანა ტულუმის სამშობლოში. სეანსის დროს, როდესაც ჰორაციო ავითარებს თავის ახალ იდეას პლანეტა ვენერას ათვისების შესახებ, დიმიტრი კირთაძე დროგამოშვებით რთავს ხან „მინიერ“, ხან – „ციურ“ არხს, რათა ჰორაციომ დაადგინოს ამა თუ იმ ვარიანტის უპირატესობა. სეანსის ბოლოს ჰორაციო ადასტურებს ორივე ვარიანტის ეფექტურობას, მაგრამ უპირატესობას ანიჭებს „მინიერ“ ვარიანტს.

¹ *ლეონიდე ჯახაია* – ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ავტორებისათვის

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომაში (ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია) გამოსაქვეყნებლად მოტანილი ან გამოგზავნილი მასალა აკრეფილი უნდა იყოს ფონტით AcadNusx (ზომა – 12, ინტერვალი – 1,5). სქოლიო უნდა იყოს ასევე AcadNusx-ში (ზომა – 10, ინტერვალი – 1,5). უცხო ენებზე ტექსტი აკრეფილი უნდა იყოს Times New Roman-ში, ძირითადი ტექსტის ან სქოლიოს შესაბამისი ზომებით. სტატიას თან უნდა ახლდეს რეზიუმე (1000 ასო-ნიშანი, ნახევარი გვერდიდან ერთ გვერდამდე) ქართულ და ინგლისურ ენებზე. გამოყენებული ლიტერატურის სიის დართვა საჭირო არ არის.

რედაქციის მისამართი:

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ქ. თბილისი, 0186, ა. პოლიტკოვსკაიას ქ.9;
ტელ.: 254-14-12

ელ.-ფოსტა: zpapaskiri@gmail.com

ვებ-გვერდი: www.sou.edu.ge

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
შრომაზი.
XI

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია

PROCEEDINGS
OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY.
XI

Humanities, Social and Political Sciences Series

ტირაჟი: 150 ეგზემპლარი

http://sou.edu.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=170

დაიბეჭდა გამომცემლობაში
„**მერიდიანი**“.

მისამართი:

ქ. თბილისი, ალ. ყაზბეგის, 47.

ტელ.: 239-15-22

ელ-ფოსტა: info@meridianpub.com

Printed in Publishing House
“**MERIDIANI**”.

Address:

47, Al. Kazbegi Av., Tbilisi, Georgia.

Tel.: +995-32-239-15-22

E-mail: info@meridianpub.com